มาถึงตอนนี้ พวกหัวหน้าชาวมาเลย์ เป็นหนี้พวกเขาอยู่บ่อย ๆ และอย่างหนักหน่วง) นักลงทุนชาวอังกฤษจะติดต่อโดยตรงกับผู้ประกอบการชาวจีนซึ่งเป็นผู้ควบคุมเหมืองดีบุกโดยแท้จริงและอย่างเต็มที่ นอกเหนือจากการมีทักษะด้านเทคโนโลยีในการทำเหมือง ระบายน้ำและหลอมแร่แล้ว การครอบงำการทำเหมืองดีบุกของพ่อค้าและเจ้าของเหมืองชาวจีน ยังเกิดจากบทบาทของวิถีการดำเนินธุรกิจแบบบริษัทในระดับที่เหนือกว่า (เช่น*กงสี*) ซึ่งให้การหล่อลื่นในเรื่องเงินทุนและเครือข่ายการตลาดในสังคม นอกจากนี้ ชาวจีนยังมีความสามารถในการจัดหาและควบคุมกรรมกรในจำนวนที่ยิ่งมากขึ้นเรื่อย ๆ จากจีนตอนใต้ ซึ่งทำสัญญาว่าจ้างกันในราคาถูก ความสามารถเหล่านี้มีทรัพย์สมบัติและการใช้ประโยชน์ในด้านยุทธศาสตร์ จากองค์กรที่เกี่ยวข้องกับเครือญาติและสมาคมลับเป็นตัวหนุน คนงานจีนดังกล่าว ถูกจัดส่งผ่าน “นายหน้ากุลี” มาทางสิงคโปร์ พวกเขามายังเหมืองดีบุก ก็เพื่อหนีสงครามและความอดอยากที่บ้านเกิด และสร้างชีวิตใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าจะเป็นเพียงชั่วคราว และในท้ายที่สุด ก็กลับไปยังบ้านเกิดเมืองนอน อย่างผู้ที่เพิ่งมั่งคั่งขึ้นมาใหม่ ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มีชาวจีนเข้ามาในมลายูสักราวห้าล้านคน และต่อมาอีกสิบสองล้านคน ในช่วงสี่สิบปีแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ผู้อพยพในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ส่วนใหญ่ มีข้อผูกมัดตามสัญญาสามปี ซึ่งได้รับการยืนยันตามกฎหมาย ด้วยระบบบัตรการปลดออกจากงาน เพื่อควบคุมการโยกย้ายสถานที่ ค่าจ้างของพวกเขา ถูกนำมาจ่ายเป็นค่าเดินทางที่กู้มาก่อน ค่าอาหาร (มักจัดให้ตามระบบ การจ่ายค่าแรงเป็นสิ่งของหรือคูปองสำหรับไปแลกสิ่งของที่ร้านค้าเฉพาะแห่ง) ค่าฝิ่นที่สูบและการพนันที่เล่น และในที่ที่ทำได้ ก็อนุญาตให้ส่งเงินกลับไปให้ครอบครัวในประเทศจีน ผู้อพยพที่มีส่วนร่วมอยู่ใน “การค้าหมู” นี้ มีสภาพความเป็นอยู่ที่ทารุณ และมีอัตราการป่วยและการตายสูงมาก ด้วยโรคมาเลเรีย เหน็บชา บิด และอุบัติเหตุในอุตสาหกรรม อัตราการตายของคนงานเหมือง บางครั้ง สูงถึง 50 เปอร์เซ็นต์ต่อปี

ผู้ทำไร่ยางพาราขนาดย่อมในมลายูและสุมาตรา

การผลิตในที่ดินขนาดย่อมสำหรับขายในตลาดโลก น่าจะบรรลุถึงรูปแบบที่ได้ผลตอบแทนมากที่สุด เมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรมยางพาราในที่ดินขนาดย่อมในมลายูและสุมาตรา เกษตรกรในดินแดนดังกล่าว ฉวยโอกาสจากการริเริ่มนำพืชที่มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *เฮเวีย บราซิเลียนซิส* จากบราซิลมาปลูก โดยผ่านทางสวนพฤกษศาสตร์คิวในลอนดอน เกษตรกรเหล่านี้ได้ประโยชน์จากผลการสาธิตการทำไร่ยางพาราขนาดใหญ่ที่ใช้ต้นทุนสูงของตะวันตก ซึ่งให้ผลกำไรสูง การปลูกต้นยางของเกษตรกรย่านนี้ กระทำในที่ดินแปลงย่อย ๆ ที่แยกกันเป็นเอกเทศ ในมลายูตะวันตก และทางใต้และตะวันออกของสุมาตรา ซึ่งเมื่อรวมกันแล้ว จัดว่าเป็นบริเวณขนาดใหญ่มาก อาทิเช่น เมื่อถึง ค.ศ.1940 ไร่ยางพาราของผู้ถือครองที่ดินรายย่อยในสุมาตรา มีพื้นที่รวมแล้ว มากถึง 715,000 เฮคทาร์ ยางดิบ (หรือแผ่นยางพารา) ซึ่งผู้ปลูกต้นยางผลิตขึ้น ถูกนำออกสู่ตลาดโลก โดยผ่านเครือข่ายการตลาดของ

ชาวจีนที่เชื่อมอยู่กับสิงคโปร์ ในมลายู ปีที่ยางพาราเฟื่องฟูในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ให้แรงจูงใจที่ทรงพลังแก่เกษตรกรผู้ถือครองที่ดินรายย่อย ให้ผลิตยางพารา แทนที่จะนำทักษะและแรงงานของตนไปลงทุนกับการปลูกข้าวเพื่อเลี้ยงกรรมกรกุลีที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ กรรมกรเหล่านี้ทำงานอยู่ตามไร่ของชาวตะวันตกที่อยู่ใกล้ ๆ กัน ความนิยมปลูกยางพาราสร้างความผิดหวังให้แก่เจ้าหน้าที่อังกฤษอย่างมาก เพราะพวกเขาพยายามที่จะประสมประสานเครื่องจูงใจและการให้อนุญาตต่าง ๆ นานา (เป็นต้นว่า เงื่อนไข “ไม่มีต้นยาง” ที่นำมากำหนดให้กับกรณีการใช้ที่ดินบางประเภท) เพื่อทัดทาน ผู้ปลูกยางรายย่อย ในสุมาตรา การพัฒนาในระยะแรก เป็นไปอย่างเชื่องช้า แต่ปริมาณยางของเจ้าของที่ดินรายย่อย เพิ่มขึ้นเจ็ดเท่าตัว ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1920 ถึง ค.ศ.1930 ซึ่งเป็นเวลาขณะเมื่อมลายูได้ผูกมัดตัวเองให้ต้องปฏิบัติตามข้อบังคับเรื่องการผลิตยาง ตามแผนการสตีเวนสัน (ค.ศ.1922) เพื่อที่จะเปลี่ยนสภาพราคายางที่ตกลงอย่างฮวบฮาบภายหลังจากช่วงเฟื่องฟูในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1

แง่มุมที่น่าสนใจที่สุดเกี่ยวกับการผลิตของเจ้าที่ดินรายย่อย คือลักษณาการที่เกษตรกร ควบการปลูกยางพาราเข้ากับวงจรการผลิตอาหารที่มีอยู่แล้ว การกระทำเช่นนี้ ปกติแล้ว มีอยู่สองรูปแบบ รูปแบบแรก กระทำกันมากที่สุดในสุมาตรา ที่สุมาตรานี้เกษตรกรจะพัฒนาที่ดินแปลงย่อย ๆ ขึ้นในบริเวณที่ห่างไกลกันมากจากเขตเกษตรกรรมที่เป็นไร่ขนาดใหญ่ของคนตะวันตก วิธีการเพาะปลูกดัดแปลงมาจากการเพาะปลูกแบบเลื่อนลอย โดยผู้ประกอบการเกษตร ถางป่าเป็นหย่อม ๆ แล้วปลูกพืชผลที่เป็นอาหาร เมื่อที่ดินหมดความอุดมสมบูรณ์ภายหลังจากปลูกพืชเพื่อผลิตอาหารนี้ไปสองหรือสามครั้ง ก็ย้ายไปยังบริเวณอื่น ๆ เมื่อถึงตอนนี้ พวกเขานำยางพารามาปลูกลงในบริเวณที่เลิกปลูกพืชประเภทอาหารแล้ว ในสภาพแวดล้อมที่เป็นป่าเช่นนี้ ปรากฏว่าการปลูกต้นยางเป็นความสำเร็จอย่างใหญ่หลวงในด้านนิเวศน์วิทยา ผู้ปลูกเพียงแต่กลับไปยังสถานที่ปลูกเพื่อกรีดยางเมื่อต้นยางโตได้สักประมาณเจ็ดปี วิธีการที่เป็นอีกทางเลือกหนึ่งซึ่งที่ได้รับความนิยมในมลายู เป็นการปลูกแบบไม่มีการโยกย้าย เกษตรกรจะสละที่ดินที่ตนตั้งหลักปักฐานอยู่แล้วส่วนหนึ่ง ให้กับต้นยาง ขณะที่รอให้ยางโต พวกเขาก็ยังคงดำเนินชีวิตแบบพอปะทังชีพโดยการปลูกข้าวไปตามปกติ เมื่อต้นยางโต การผลิตยางก็กลายเป็นส่วนประกอบที่มีค่าอย่างไม่มีการหยุดชะงัก และเสริมรายได้ให้แก่การเพาะปลูกแบบพอปะทังชีพ ภายใต้วิธีการทั้งสองรูปแบบนี้ ความยืดหยุ่นของการผลิตยางในยามว่าง เหมาะสมอย่างสมบูรณ์เป็น อันดีกับผู้เพาะปลูกที่มีทุนน้อย และผู้ที่ไม่พร้อมและไม่เต็มใจที่จะฝากอนาคตไว้กับความไม่แน่นอนของตลาดยางพาราโลกเสียทั้งหมด ยางพาราในที่ดินขนาดย่อม สิ้นเปลืองเพียงเล็กน้อย ในแง่ของค่าใช้จ่ายในตอนแรกเริ่ม ความเสี่ยงต่อการอยู่รอดของต้นยาง มีน้อยมาก การลงทุนด้านแรงงานในช่วงระยะเวลาระหว่างการปลูกในตอนแรกกับการกรีดยาง แทบไม่มีเลย และที่สำคัญที่สุด ผู้เพาะปลูกสามารถชะลอการผลิตยางไปจนกว่าตลาดจะอยู่ในภาวะที่เอื้ออำนวยที่สุดได้ เมื่อราคายางต่ำ เกษตรกรก็ยังชีพโดยอาศัยพืชยังชีพของตน เมื่อราคายางเพิ่มสูงขึ้น ก็เป็นเรื่องง่าย ๆ ที่จะหันกลับไปกรีดยางอีกครั้ง

เมื่อถึงตอนปลายยุคอาณานิคม ผู้ถือครองที่ดินรายย่อย ๆ ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส มีที่ดินที่ใช้ปลูกยางพารามากกว่าส่วนที่เป็นไร่ขนาดใหญ่ของประเทศ และผลิตยางได้มากเกือบจะพอ ๆ กันในมลายู เจ้าของที่ดินรายย่อย มีส่วนในการผลิตยางที่ใช้เป็นสินค้าออกเกือบหนึ่งในสามของทั้งหมด คุณูปการอันมหาศาลต่ออุตสาหกรรมยาง เปลี่ยนชีวิตของผู้ถือครองที่ดินรายย่อยไปอย่างสำคัญ เงินสดจากยางที่หลั่งไหลเข้ามาอย่างกระทันหัน ช่วยเพิ่มมาตรฐานการครองชีพของเกษตรกรผู้เพาะปลูกอย่างรวดเร็ว อาทิเช่นในสุมาตรา รายได้ของเกษตรกรเพิ่มขึ้นเป็นสองหรือสามเท่าตัวภายในระยะเวลาอันสั้นมาก รายได้ใหม่ ๆ ที่หลั่งไหลเข้ามาในรูปเงินสดที่พร้อมจะนำไปจับจ่าย ถูกนำไปใช้ในการปรับปรุงเคหสถาน สร้างมัสยิด เดินทางไปเม็กกะ ซื้อผ้าและสินค้าอุปโภคบริโภคอื่น ๆ ที่เป็นสินค้านำเข้าจากต่างประเทศ และบางครั้งบางคราว ก็นำไปกลับไปลงทุนในการขยายบริเวณที่ปลูกยางพารา ผู้ถือครองที่ดินรายย่อยบางคน กลายเป็นผู้ปลูกยางขนาดใหญ่ ดังนั้น พวกเขาและครอบครัว จึงไม่สามารถกรีดยางทุกต้นได้เอง ต้องจ้างคนกรีดยางซึ่งมาทำงานเป็นการแลกเปลี่ยนกับส่วนแบ่งครึ่งหนึ่งของผลิตผลทำได้ ค่าแรงที่ค่อนข้างสูงนี้ บ่งชี้ถึงความต้องการแรงงานอย่างมากมายในบริเวณที่กำลังพัฒนาเหล่านี้ และรายรับที่จะได้จากการกรีดยาง ก็ก่อให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นกันขนานใหญ่ มายังบริเวณไร่ยางของสุมาตรา ความมั่งคั่งรุ่งเรืองของเจ้าของไร่ยางขนาดเล็ก เมื่อเปรียบเทียบกับของเกษตรกรในชวา ที่ร่วมอยู่ในการผลิตของอาณานิคม ซึ่งมีรูปแบบอย่างข้าทาสมากกว่า และถูกควบคุมมากกว่า สะท้อนให้เห็นที่ข้อมูลเกี่ยวกับภาษีรายได้ กล่าวคือ ในค.ศ.1929 ครัวเรือนชาวชวาที่มีรายรับมากกว่า 300 กิลเดอร์ต่อปี มีไม่ถึง 3 เปอร์เซ็นต์ ในขณะที่ตัวเลขเดียวกันนี้ในบริเวณเกาะที่อยู่นอก ๆ ออกไป มีถึง 19 เปอร์เซ็นต์

แม้กระนั้น การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในสังคมเกษตรกรอย่างแพร่หลาย อันเป็นผลจากความเฟื่องฟูในการผลิตยางพาราของเจ้าโดยที่ดินขนาดย่อม มิได้บังเกิดขึ้น บทบาทของเกษตรกรผู้ผลิต ยังคงมีอยู่จำกัด โดยทั่วไปแล้ว พวกเขามิได้เป็นอะไรมากไปกว่าผู้ผลิตยางดิบ พวกเขาหลีกเลี่ยงการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการแปรรูปยางหรือการตลาด และนำเงินรายได้ของตนไปจับจ่ายใช้สอยกับสินค้าอุปโภคบริโภคทั้งหลาย ได้แก่อาหาร ผ้า รถจักรยาน จักรเย็บผ้า เป็นต้น ผลิตผลของพวกเขาไม่ว่าจะเป็นน้ำยางหรือแผ่นยางดิบ ถูกส่งผ่านต่อไปยังพ่อค้าคนกลางชาวจีน และพ่อค้าชาวจีนจะส่งต่อไปให้กับผู้ส่งออกชาวตะวันตก ซึ่ง (โดยปกติแล้ว) เป็นผู้ส่งออกรายใหญ่ ส่วนในเนเธอร์แลนส์อีสอินดีสนั้น แม้จะมีเครือข่ายการพาณิชย์ที่ใหญ่โตและเป็นปึกแผ่นของชาวอินโดนีเซีย พัฒนาขึ้นในตอนกลางทศวรรษ 1920 เป็นการพัฒนาในระดับที่แข่งขันกับชาวจีนได้ ทั้งยังถึงกับเข้าเกี่ยวข้องกับการส่งออกยางพาราเสียด้วย แต่เครือข่ายดังกล่าว เป็นกรณียกเว้น ผู้ปลูกยางพาราชาวมาเลย์และสุมาตราส่วนใหญ่ ยังคงอยู่ในบริเวณห่างไกลจากตลาดโลกที่พวกเขาจัดส่งผลิตผลให้ พวกเขายังคงเป็นเกษตรกรผู้ปลูกข้าว อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ที่บังเอิญปลูกและกรีดยางพาราด้วยเท่านั้นเอง

น้ำตาลกับปอในลูซอน

ที่ราบบริเวณตอนกลางของลูซอนไม่เหมือนกับบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงและแม่น้ำอิระวดี กล่าวคือบริเวณนี้เป็นเป้าของการพัฒนาการปลูกพืชเพื่อจำหน่ายในตลาดโลกโดยเฉพาะซึ่งมีมาตั้งแต่ก่อนจะถึงช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ขณะที่จังหวะก้าวของการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจมีความเร็วเพิ่มขึ้น ภายหลังประมาณค.ศ.1850 ชนชั้นสูงชาวฟิลิปปินส์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกที่เป็นลูกครึ่งสเปน-จีน ซึ่งค่อย ๆ กลืนเข้าอยู่ในหมู่ชนชั้นสูงอย่างช้า ๆ ได้ดำเนินการจนสามารถเข้าควบคุมบริเวณที่ราบที่กว้างขวางใหญ่โตในบริเวณลูซอนตอนกลางได้ พวกเขาได้เข้าครองสิทธิเป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ (ที่เรียกว่า *ฮาซิเอนดา)* เพื่อใช้ในการปลูกข้าว รวมทั้งปลูกยาสูบ เลี้ยงปศุสัตว์และปลูกอ้อยเพื่อผลิตน้ำตาล ขณะเดียวกัน เกษตรกรก็พากันอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในจำนวนมาก เพื่อเข้าไปยังบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปภายในของที่ราบ พวกเขามาจากภูมิภาคต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ มนิลาทางใต้ และจากบริเวณอิโลคอสทางตะวันตกเฉียงเหนือของลูซอน เกษตรกรเหล่านี้ได้เข้าจับจองและเพาะปลูกในที่ดินบริเวณกว้างขวาง โดยดำเนินการคราวละเล็กละน้อย ทีละเสี้ยวละส่วนไปเป็นลำดับ การแข่งขันเพื่อการควบคุมทรัพยากรที่ดินของทุ่งราบระหว่างชนสองกลุ่มนี้ ลงเอยอย่างรวดเร็วและเด็ดขาดโดยชนชั้นสูงเป็นฝ่ายชนะ บางครั้ง ชนชั้นสูงนี้จัดการได้สำเร็จด้วยการซื้อที่ดินจากเจ้าของดั้งเดิมหรือจากรัฐบาลเอง กรณีนี้ ก็เหมือนกับที่อื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกกรณีหนึ่ง กล่าวคือความรู้เรื่องกฎหมายที่ดินและขั้นตอนการดำเนินการตามกฎหมาย ประกอบกับความมั่งคั่งเหลือเฟือและการใช้เส้นสายทำให้ชนชั้นสูงสามารถอ้างสิทธิในที่ดินแปลงใหญ่ และรักษาสิทธิดังกล่าวเอาไว้ได้ อย่างไรก็ดี วิธีการที่สำคัญที่สุดที่จะให้ได้มาซึ่งที่ดินแปลงใหญ่คือ วิธีที่กระทำโดยผ่านการขยายสินเชื่อให้แก่ผู้ถือครองที่ดินแปลงเล็ก ๆ ที่เพิ่งมาตั้งรกรากใหม่ เป็นการกระทำภายใต้กลวิธีที่รู้จักกันในนาม *แพ็คโต เดอ รีโทรเวนตา*[6] ลูกครึ่งสเปน-จีน จะให้ผู้ถือครองที่ดินกู้เงินโดยยึดเอกสารแสดงสิทธิ์ในที่ดินเป็นเครื่องค้ำประกัน วิธีการนี้ประสบความสำเร็จมากจนผู้ให้กู้เงินผู้หนึ่ง ขยายการถือครองที่ดินจากเดิม 250 เฮคทาร์ ไปควบคุมที่ดินที่กระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ ได้ถึงประมาณ 5000 เฮคทาร์ นับจากกลางคริสต์ศตวรรษนี้เป็นต้นมา การผลิตน้ำตาลขยายตัวอย่างรวดเร็วในลูซอนตอนกลาง เนื่องจากได้รับแรงกระตุ้นจากความต้องการของนานาชาติ และได้รับการเอื้ออำนวยความสะดวกจากการปรับปรุงทางด้านเทคโนโลยี ในรูปโรงงานที่ใช้พลังไอน้ำ ระบบการผลิตน้ำตาลดังกล่าวนี้กระทำขึ้นรอบ ๆ สถาบัน*ฮาซิเอนดา*

แกนกลางของระบบ*ฮาซิเอนดา*นี้คือ การเช่าที่ดิน ผู้เช่าทำสัญญากับเจ้าของที่ดิน ว่าจะจ่ายรายได้ส่วนหนึ่งจากการขายน้ำตาลที่แปรรูปแล้ว เป็นค่าเช่าสำหรับการใช้ที่ดิน ในบริเวณที่ผู้เช่ามีน้อย

---

[6] *(pacto de retroventa)*คือสัญญาซึ่งเจ้าของที่ดิน มอบหลักฐานแสดงกรรมสิทธิของตนให้แก่ผู้ซื้อตามราคาที่ระบุไว้ โดยเจ้าของที่ดินมีทางเลือกที่จะซื้อที่ดินนั้นกลับคืนมาได้ในภายหลัง ตามเวลาที่ระบุไว้

และโอกาสที่ผู้เช่าจะย้ายสังกัดไปหาผู้อุปถัมภ์คนใหม่มีมาก ค่าเช่ามีแนวโน้มที่จะต่ำและตายตัว ยิ่งกว่านั้น ผู้เช่ายังได้รับความยินยอมให้นำฟืนไปใช้ได้ฟรี และมีสิทธิปลูกผักในบริเวณที่ดินแปลงเล็ก ๆ ที่เป็นที่อยู่อาศัย โดยไม่ต้องเสียค่าเช่าด้วย ภายใต้สภาวการณ์เช่นนี้ ผู้เช่าอยู่ในฐานะ "หุ้นส่วนทางอุตสาหกรรมของนายทุนนักเพาะปลูก และรับผิดชอบในการจัดการไร่นาของตนเอง"[7] ทว่าเมื่อถึงตอนเปลี่ยนศตวรรษ และภายหลังจากนั้นมา เงื่อนไขการเช่า เปลี่ยนไปในทางที่เจ้าของที่ดินเป็นฝ่ายได้เปรียบอย่างมาก ลูซอนตอนกลางกลายส่วนหนึ่งที่มีความเกี่ยวพันอย่างแน่นหนากับเศรษฐกิจโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังจากที่อเมริกาเข้ามารับช่วงการครอบครองต่อจากสเปน และมีการเปิดตลาดสหรัฐโดย ทั่วไป (ที่สำคัญคือกฎหมายเรื่องพิกัดอัตราภาษีศุลกากร เพย์น-อัลดริช ที่ออกมาในปี ค.ศ.1909 ข้อกฎหมายนี้ อนุญาตให้นำเข้าน้ำตาลของฟิลิปปินส์ 300,000 ตันมา ยังตลาดสหรัฐได้โดยไม่ต้องเสียภาษี) เรื่องนี้ ประกอบกับปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ การทวีการควบคุมแบบอาณานิคมอย่างเข้มงวดยิ่งขึ้น การแพร่กระจายและบังคับใช้แนวคิดเรื่องความเป็นเจ้าของแบบตะวันตก การเพิ่มและปรับปรุงการใช้เครื่องจักรกลในการผลิตและแปรรูปน้ำตาลจากอ้อย และการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว -- ทั้งหมดนี้ ล้วนเกื้อกูลให้ระบบ*ฮาซิเอนดา*เป็นปึกแผ่นและมั่นคงยิ่งขึ้น ระบบนี้ยังก่อให้เกิดชนชั้นชาวนาที่ยากไร้และเป็นหนี้เป็นสิน คนเหล่านี้ต้องแบกรับค่าเช่าซึ่งจ่ายโดยวิธีแบ่งผลผลิตให้แก่เจ้าของที่ดินอย่างไม่เป็นธรรมมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ แทนที่จะเป็นค่าเช่าที่แน่นอนตายตัว เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1930 ราวสองในสามของที่ดินที่มีการเพาะปลูกทั้งหมดในลูซอนตอนกลาง ผู้เช่าที่ดินเป็นผู้เพาะปลูกและส่วนมากแล้วเจ้าของที่ดิน มิได้อยู่อาศัยในที่ดินที่ตนเป็นเจ้าของ

ปอ ซึ่งนำมาใช้ผลิตเชือก เป็นที่ต้องการมากขึ้นเรื่อย ๆ ในหมู่ประเทศทางตะวันตกที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบอุตสาหกรรม ประเทศเหล่านี้นำเชือกไปใช้สำหรับการมัดและการขึง ส่วนใหญ่แล้ว การปลูกปอกระทำกันตามไร่ขนาดใหญ่ของชนชั้นสูงในท้องถิ่น ในภูมิภาคกาบิโกลันซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของลูซอน การเก็บเกี่ยวและแปรรูป กระทำโดยใช้แรงงานของเกษตรกรรับจ้าง ประกอบกับระบบการแบ่งผลผลิต แม้ว่าราคาปอจะไหวตัวอย่างรุนแรงไปตามภาวะเฟื่องฟูและถดถอยที่เป็นวัฏจักรของอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสหรัฐ แต่เส้นกราฟที่แสดงแนวโน้มของการส่งออกมักจะชันอยู่เสมอ ตลอดช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า (แม้ว่าจะราบลงทีละน้อย) โดยเพิ่มขึ้นจาก 432 ตันในช่วงระหว่างค.ศ.1825 ถึงค.ศ.1829 ไปเป็น 12,599 ตัน ในช่วงระหว่างค.ศ.1850 ถึงค.ศ.1854 และเพิ่มเป็น 115,985 ตัน ในช่วงค.ศ.1900 ถึงค.ศ.1904 เมื่อถึงช่วงสุดท้ายนี้ ปอเป็นสินค้าออกที่มีมูลค่าราวสองในสามของมูลค่าสินค้าออกทั้งหมดของฟิลิปปินส์

---

[7] Alfred W. McCoy, "A Queen Dies Slowly: The Rise and Decline of Iloilo City," in McCoy and De Jusus, eds, 325.

ขั้นตอนที่สอง : จากลัทธิเสรีนิยมไปสู่การจัดการ

คุณสมบัติเฉพาะตัวของรัฐเสรีนิยม คือความสามารถของรัฐ ในอันที่จะสร้างและรักษาสภาวการณ์ที่นำมาซึ่งความอุ่นหนาฝาคั่งให้มากยิ่งขึ้น ในด้านการพาณิชย์นานาชาติ ดังประจักษ์ให้เห็นได้จาก ความเติบโตเป็นสิบเท่าของมูลค่าตามตัวเลขการส่งออกของฟิลิปปินส์ระหว่างค.ศ.1855 ถึงค.ศ.1902 ซึ่งเป็นตัวอย่างหนึ่ง หลักเหตุผลของลัทธิเสรีนิยม กำหนดให้ต้องยกเลิกการผูกขาดการผลิตและการตลาดสำหรับสินค้าส่งออก และตัดทอนการเก็บภาษีที่มิได้อยู่ในรูปเงินตรา ดังที่เคยทำมาเป็นธรรมเนียมลงอย่างสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาษีที่เก็บในรูปการเกณฑ์แรงงานโดยไม่ให้ค่าตอบแทน รัฐเสรีนิยมต่างจากระบอบการปกครองก่อนหน้านี้ คือไม่กลัวการส่งเสริมความริเริ่มทางด้านเศรษฐกิจที่หลากหลายและกว้างขวางของเอกชน เพราะเหตุผลทางการเมือง แต่กระนั้น รัฐก็ยังขาดอำนาจในด้านการเมืองและการปกครองที่จะจัดการกับราษฎรของตนอย่างมีประสิทธิภาพและโดยตรง ยิ่งกว่านั้น ผลกำไรโดยตรงของรัฐที่ได้จากการบริหารเศรษฐกิจแบบใหม่ที่รัฐสนับสนุน ก็มีน้อยนิด ซึ่งต่างจากระบอบการปกครองแบบผูกขาดในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและก่อนหน้านั้น แหล่งรายได้แหล่งหนึ่งของรัฐ คือภาษีศุลกากรที่เรียกเก็บจากสินค้าทางการเกษตรที่ส่งออกไปยังยุโรป อเมริกาเหนือและส่วนอื่น ๆ ของเอเชีย กับภาษีศุลกากรที่เก็บจากสินค้าอุปโภคบริโภคที่นำเข้ามาจากประเทศทางตะวันตกที่กำลังสร้างอุตสาหกรรม ทั้งสองกรณีนั้น สามารถจัดเก็บได้อย่างค่อนข้างสะดวกและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อย เนื่องจากทั้งสินค้าและผลิตผลทางการเกษตร ต้องถูกส่งผ่านไปตามท่าเรือต่าง ๆ และท่าเรือเหล่านี้ก็อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐโดยตรง อย่างไรก็ดี เฉพาะภาษีเหล่านี้แต่ลำพัง ไม่สามารถเติมช่องว่างของรายได้ ที่เกิดจากการเลิกล้มระบบการผูกขาด ทั้งรัฐก็ไม่สามารถขูดรีดให้มากจนเกินไปนัก ด้วยกลัวว่าจะก่อให้เกิดผลเสียแก่การค้า ซึ่งเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดภาษีอันเป็นรายได้ดังกล่าว สิ่งที่ช่วยหล่อเลี้ยงการเงินของรัฐได้มากที่สุดในช่วงระยะที่อยู่ตรงกลางของความไร้สมรรถนะด้านการเมือง-การปกครองโดยส่วนเปรียบเทียบนี้ ก็คือความสามารถของรัฐเอง ที่จะใช้ประโยชน์จากอำนาจซื้อที่เพิ่มขึ้นอย่างมากของประชากร ที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นมากและอพยพย้ายถิ่นกันอยู่เนือง ๆ ซึ่งทั้งสองกรณีนี้ เป็นผลิตผลสืบเนื่องมาจากนโยบายแนวเสรีนิยมของรัฐด้วย เช่นเดียวกับที่รัฐกระทำกับยุทธศาสตร์ทางการผลิต รัฐได้หันมาหาสถาบันที่มีอยู่ ซึ่งในกรณีนี้ คือระบบการให้สัมปทานการเก็บภาษี โดยรัฐได้ปรับแต่งและขยายระบบนี้ออกไป ให้เพียงพอกับความต้องการอย่างใหม่ภายในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ภายใต้สภาวการณ์อย่างใหม่เหล่านี้ การให้สัมปทานการเก็บภาษี ทำให้รัฐ มีหนทางที่สิ้นเปลืองน้อยมาก ในการจัดเก็บภาษีจากการพาณิชย์ การบริโภคและการหย่อนใจโดยไม่มีผลยับยั้งการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้หากไม่กระทำเช่นที่กล่าวแล้ว ก็จะไม่มีการจัดเก็บ ในสยามในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอาทิ แรงกดดันของจักรวรรดินิยมให้เปิดการค้าเสรี ประกอบกับการแข่งขันที่มีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ใน

ด้านการค้ากับจีน มีผลบังคับให้กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ต้องทรงยกเลิกการผูกขาดการค้าของพระองค์ลงทีละน้อย วิธีการตอบสนองต่อการสูญเสียทางด้านการเงินของทั้งสองพระองค์ คือการจัดเก็บจากผลผลิตส่วนเกินส่วนหนึ่ง ซึ่งเกิดจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นภายในสยาม การจัดเก็บกระทำโดยวิธีให้สัมปทานสิทธิผูกขาดการเก็บภาษีของรัฐซึ่งกระทำในรูปแบบใหม่ หรือที่ได้จัดระบบใหม่แล้ว รวมทั้งการให้ และสัมปทานสิทธิในการควบคุมการผูกขาดกิจกรรมดังเช่นการสูบฝิ่นและการพนันเป็นต้น ผู้ได้รับสัมปทาน คือ ข้าราชสำนัก พวกหัวหน้าในท้องถิ่นและผู้ประกอบการค้าชาวจีน วิธีการจัดเก็บภาษีแบบนี้มีประสิทธิภาพในการจัดเก็บมากกว่าระบบส่วยแบบเก่าที่เป็นแบบกระจายศูนย์ วิธีการแบบใหม่นี้ส่งผลให้มีรายรับจากกิจกรรมการอุปโภคบริโภคและการหย่อนใจ เข้ามาสู่รัฐเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณอย่างเป็นที่น่าตะลึงลาน กล่าวคือ สัมปทานภาษีพวกนี้ ทำให้รายรับของรัฐเพิ่มขึ้นยี่สิบเท่าตัวในระยะสี่สิบปีภายหลังค.ศ.1851 ในราวระยะเดียวกันนี้ ประมุขของมลายู ซึ่งไม่สามารถผูกขาดการจำหน่ายดีบุกได้อีกต่อไปแล้ว พระองค์จึงได้กำหนดและให้สัมปทานภาษีผ่านด่านที่เก็บจากสินค้าที่จัดส่งผ่านไปตามระบบแม่น้ำที่พระองค์ควบคุมอยู่ ภายหลังจาก “การแทรกแซง” (ของอังกฤษ) รัฐบาลก็ได้ให้สัมปทานการจัดเก็บภาษีส่วนใหญ่ แก่ชาวจีนผู้ประกอบกิจการทำเหมืองแร่ดีบุก ทั้งนี้ เป็นการให้สิทธิผูกขาดในการจัดเก็บภาษีขาเข้าที่เก็บจากฝิ่นและภาษีการพนัน สุราและการรับจำนำ โดยแบ่งรายได้ภาษีนี้ให้แก่รัฐหนึ่งในสามของทั้งหมด ในรัฐมลายูอื่น ๆ ที่ยังมิได้อยู่ภายใต้การควบคุมทางการเมืองของอังกฤษ เช่นเกดะห์ (ไทรบุรี) และตรังกานู การให้สัมปทานภาษี มีความสำคัญพอ ๆ กันอย่างน้อย ก็ต่อประมุขซึ่งกระตือรือร้นที่จะขยายรายรับของพระองค์ (ซึ่งเท่ากับเป็นการขยายอำนาจ) ด้วยการจัดเก็บภาษีจากกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งกำลังมีเพิ่มมากขึ้น ในเกดะห์ในราวค.ศ.1900 การให้สัมปทานการจัดเก็บภาษี มีส่วนก่อให้เกิดรายได้แก่รัฐกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด ในชวา ดัตช์ขายสัมปทานภาษีฝิ่นให้แก่ผู้ประกอบการชาวจีนมาตั้งแต่ทศวรรษ 1830 โดยที่ความสามารถในการให้ผลประโยชน์ขึ้นถึงระดับสูงสุดในทศวรรษ 1870 และ 1880 ผลประโยชน์ระดับนี้ เพิ่มพูนขึ้นด้วยความมีชีวิตชีวาทางเศรษฐกิจ ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ แม้ขณะที่เลิกระบบนี้แล้ว* รายได้ส่วนนี้ก็ยังช่วยชดเชยรายได้ให้แก่คลังของรัฐ ซึ่งสูญไปเพราะการยุบเลิกต่อไปได้ (มากถึงหนึ่งในห้าของรายรับของรัฐทั้งหมด) ในโคชินจีน ฝรั่งเศสให้เช่าสิทธิการขายฝิ่นมาตั้งแต่เนิ่น คือในค.ศ.1861 โดยทีแรก ให้แก่ชาวฝรั่งเศสสองคน และต่อมา ให้แก่กลุ่มสถาบันการเงินแห่งหนึ่งของชาวจีน

ทว่าการให้สัมปทานภาษี มิใช่เป็นเพียงหนทางที่มีส่วนช่วยหนทางหนึ่งในการหารายได้เข้ารัฐกับมิใช่เป็นเพียงวิธีการที่สะดวกสำหรับประมุขที่จะหาเงินกู้ดอกเบี้ยถูกจากเจ้าภาษีนายอากรผู้จัดหาเงินกู้ให้ ดังที่เกิดขึ้นมาเป็นบางครั้ง การให้สัมปทานภาษี ยังสนองบทบาทที่สำคัญยิ่งอีกสองประการ

---

* เริ่มต้นยกเลิกการบังคับให้เกษตรกรปลูกพริกไทยในค.ศ. 1862 และเลิกบังคับให้ปลูกลูกจันทน์เทศและกานพลูในค.ศ. 1863 และสุดท้ายคือเลิกบังคับการปลูกอ้อยและกาแฟในค.ศ. 1878

ด้วยเช่นกัน ประการแรก สัมปทานภาษีเหล่านี้ โดยตัวของสัมปทานเองแล้ว เป็นองค์ประกอบที่จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ ของการผลักดันเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจในแนวเสรีนิยม การให้สัมปทานภาษีในสหพันธรัฐมลายูเป็นอาทิ เป็นการช่วยจัดหาเงินมาช่วยสนับสนุนการลงทุนและหล่อเลี้ยงการทำเหมืองดีบุก ผู้ทำเหมืองดีบุกชาวจีนส่วนใหญ่ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ได้รับสัมปทานภาษีอยู่ และยังได้ใช้สัมปทานเหล่านี้ เป็นหนทางในการลดค่าใช้จ่ายด้านแรงงานของตนด้วย วิธีการคือเรียกเก็บคืนจากคนงานของตนเอง จากเงินที่จ่ายเป็นค่าจ้างให้คนงานซึ่งเป็นสัดส่วนที่มากพอดู การกระทำเช่นนี้ เพิ่มผลกำไรของพวกเขา ในเวลาที่ราคาดีบุกสูง และช่วยพยุงให้พวกเขาผ่านช่วงเวลาที่ยุ่งยากไปได้ ในยามที่ดีบุกราคาตก อันที่จริงนั้น สัมปทานภาษี มีส่วนช่วยส่งเสริมการผลิต เป็นสิ่นน้ำใจที่ให้แก่ผู้ประกอบกิจการเหมือง ทำให้ผู้ประกอบการเหมืองเพิ่มจำนวนคนงานที่เหมืองของตน คนงานเหล่านี้สามารถผลิตดีบุกได้ และในขณะเดียวกัน ก็สูบฝิ่นหรือเล่นการพนันด้วย ในทำนองเดียวกัน การให้สัมปทานภาษี ก็ให้แรงกระตุ้นสำหรับการผลิตเพื่อการส่งออกในชนบทของสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อส่วนใหญ่ของภาษีที่เจ้าภาษีนายอากรเก็บมานั้น ได้มาจากการสูบฝิ่นและการพนัน อันเป็นกิจกรรมซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นของชนชั้นผู้ใช้แรงงานชาวจีน กิจกรรมเหล่านี้ทำให้ค่าแรงของพวกเขาถูก ทำให้พวกเขาคงอยู่ในสภาพที่เป็นหนี้สิน และทำให้พวกเขาต้องทำงานต่อไป ประการที่สอง เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า สัมปทานภาษีเป็นแหล่งรายได้แหล่งเดียว ที่สำคัญของหลายรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนหนึ่ง โดยเกิดจากความสามารถของรัฐเหล่านี้ ที่จะรีดเงินจากคนต่างด้าวและคนที่มีการโยกย้ายถิ่นอยู่เสมอได้อย่างไม่ก่อให้เกิดความเจ็บปวด ซึ่งหากมิใช่โดยวิธีนี้แล้ว ก็คงจะเป็นการยาก ที่จะหาทางจัดเก็บภาษีพวกเขา ความสำเร็จอย่างมโหฬารนี้ ช่วยให้รัฐมีเครื่องมือทางการเงินสำหรับสร้างกลไกการปฏิบัติงานสำหรับรัฐสมัยใหม่ เช่น ระบบราชการ ถนนหนทางและทางรถไฟ กองทหารและตำรวจ ซึ่งต่างก็ขยายตัวออกไป กลไกของรัฐเหล่านี้ทำให้รัฐสามารถขยายการควบคุมออกไปทั้งในแนวดิ่งและแนวนอน และการขยายการควบคุมดังกล่าวก็เป็นลักษณะเฉพาะของขั้นตอนที่สองของการจัดการด้วย

ในราวช่วงเปลี่ยนเข้าสู่ศตวรรษใหม่ มรดกของลัทธิเสรีนิยมทั้งหมดนี้ ได้สร้างสภาวะที่สุกงอม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ ลัทธิอุดมการณ์ การเมือง การปกครอง—ซึ่งทำให้สิ่งที่จำเป็นในด้านโครงสร้างของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกสมัยใหม่ แสดงตัวเองออกมาอย่างเต็มที่ ผลลัพธ์ก็คือการสร้างรัฐสมัยใหม่ที่มีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รัฐสมัยใหม่นี้มีเจตนารมณ์และหนทางในการจัดการ เอารัดเอาเปรียบ และ “ปรับปรุง” ราษฎรของตนอย่างเป็นระบบแทนที่จะได้แต่เพียงดูแล ชักจูงหรือโอ้โลมพวกเขาเท่านั้น

รัฐสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หลักการและแนวปฏิบัติในด้านการจัดระบบงานของรัฐใหม่เหล่านี้ มีลักษณะสำคัญที่แตกต่างจากรัฐก่อนหน้านี้อยู่ห้าประการ ประการแรก ระบบราชการมีขนาดเติบใหญ่ขึ้นอย่างมหาศาล พร้อมกับมีข้อบังคับในด้านการจัดการ ตามระเบียบแบบแผนอย่างใหม่ เรื่องนี้ ส่วนหนึ่งเนื่องจากจำนวนข้าราชการพลเรือนชาวยุโรปมีเพิ่มขึ้น อาทิเช่นในอินโดจีน จำนวนข้าราชการประเภทนี้ เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าตัวในระยะเวลาสี่ปีภายหลังค.ศ.1907 ทั้งนี้ เป็นผลสะท้อนจากการที่ข้าหลวงใหญ่ดูเมร์ ได้ก่อตั้ง องค์การปกครองแบบ “สหพันธ์” ที่เป็นใหญ่สูงสุดขึ้นมาต่างหาก เพื่อดูแลกิจการของรัฐต่าง ๆ ในอินโดจีน ทว่าที่เติบโตขึ้นอย่างมากที่สุดนั้น คือจำนวนชาวพื้นเมือง ซึ่งมาบรรจุในตำแหน่ง ข้าราชการระดับกลางและระดับล่าง จำนวนเจ้าหน้าที่ เพิ่มพูนขึ้นเพราะการรวมแว่นแคว้นทางการเมืองซึ่งแต่ก่อนมีการปกครองอย่างเป็นอิสระ หรือกึ่งอิสระ เข้ามารวมอยู่ในรัฐอาณานิคมนี้ด้วย อาทิเช่น การกลืนดินแดนที่ปัจจุบันนี้คือประเทศลาว เข้ามารวมอยู่ในอินโดจีนฝรั่งเศสในทศวรรษ 1890 หรือการรวมดินแดนฟิลิปปินส์ตอนใต้ เข้ากับรัฐอาณานิคมของอเมริกัน ที่มีฐานที่มั่นอยู่ที่มนิลา เป็นต้น

ประการที่สอง ขอบข่ายของระบบราชการ กว้างขวางยิ่งกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก ตัวอย่างเช่น ในค.ศ.1855 การบริหารงานปกครองส่วนกลางของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อิสดีส แบ่งออกเป็นห้าฝ่าย ได้แก่ฝ่ายการคลัง ฝ่ายภาษีและที่ดิน ฝ่ายผลผลิตทางการเกษตรและคลังสัมภาระฝ่ายพลเรือน ฝ่ายการเพาะปลูก และฝ่ายงานก่อสร้างสาธารณูปโภค ดังจะเห็นว่า “การบริหารงานโดยทั่วไปในสมัยนั้นยุบตัวเองเข้ามารวมอยู่ในการบริหารทางด้านการเงิน และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด คือการดูแลประเทศได้ลดฐานะลงมาเป็นการดูแลเรื่องการหาเงินมาเข้าคลัง”[8] อย่างไรก็ดี เมื่อถึงค.ศ.1911 ระบบราชการขยายออกเป็นเจ็ดฝ่าย โดยมีหน้าที่ในขอบข่ายที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น เจ็ดฝ่ายดังกล่าวนั้น ประกอบด้วย ฝ่ายยุติธรรม ฝ่ายการปกครองภายใน ฝ่ายการศึกษาและศาสนา ฝ่ายงานก่อสร้างสาธารณูปโภค ฝ่ายการคลัง ฝ่ายการเกษตร อุตสาหกรรมและการค้า และฝ่ายรัฐวิสาหกิจ ในพม่าในช่วงเปลี่ยนเข้าสู่ศตวรรษใหม่ มีการปฏิรูประบบราชการในช่วงระยะหนึ่ง ซึ่งทำให้มีการสร้างหน่วยงานซึ่งมีหน้าที่จำเพาะขึ้นมาหลายหน่วยงาน ได้แก่ เรือนจำ โรงพยาบาล การจดทะเบียนและภาษีที่ดิน ภาษีสรรพสามิต และหน่วยงานยุติธรรม—งานในหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้ แต่ก่อน มีการแยกแยะกันเพียงอย่างคลุมเครือ ควบคู่ไปกับการปฏิรูปนี้ คือการสร้างสถาบันทางการบริหารอื่น ๆ ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่สถาบันเพื่อการป่าไม้ การเกษตร สัตวบาล การประมง คมนาคม การศึกษา สินเชื่อ และสาธารณสุข การวางแผนดำเนินการอย่างพิถีพิถันเช่นนี้ บ่งชี้ว่ามีการขยายงานที่

---

[8] Ph. Kleintjes, อ้างใน A.D.A. de Kat Angelino, ***Colonial Policy,*** Chicago, 1931, II. 51.

รัฐบาลมองเห็นว่าเป็นผลประโยชน์และความรับผิดชอบของตน ให้กว้างขวางออกไป รัฐอาณานิคมใหม่ รวมทั้งรัฐระบอบกษัตริย์ในสยาม ต่างจากรัฐอาณานิคมและรัฐตามระบอบที่มีอยู่ในพื้นถิ่นก่อนหน้านี้ คือ มีความสนใจไม่เฉพาะเพียงการประมวลค่านิยมอันควรได้รับการเคารพเชิดชูให้ปรากฏเป็นหลักเป็นฐานขึ้นมา รักษาความสงบ และส่งเสริมภาษีและรายได้เข้ารัฐเท่านั้น หากยังให้ความสนใจต่อ กิจกรรมในด้านต่าง ๆ ทั้งหมดจุดมุ่งหมายก็เพื่อควบคุมและสร้างประโยชน์ให้แก่ประชาชนซึ่งขณะนี้ รัฐพิจารณาเห็นว่าเป็น “ราษฎร” ของตนเองด้วย ดังนั้น ในช่วงระยะเวลาระหว่างทศวรรษ 1860 จนถึงตอนสิ้นสุดยุคอาณานิคม ค่าใช้จ่ายของรัฐบาลในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส จึงเพิ่มขึ้นประมาณเจ็ดเท่า อันที่จริงแล้ว ค่าใช้จ่ายเหล่านี้ มากเกินกว่ารายรับไปมาก ในช่วงเวลาเจ็ดสิบห้าปีก่อนสงครามโลก ครั้งที่ 2 รัฐบาลต้องขาดดุล รายรับรายจ่ายอยู่บ่อย ๆ และถึงกับต้องชดเชยการขาดดุลด้วยการกู้เงินจากนานาชาติ ซึ่งทำให้รัฐบาลเป็นหนี้เป็นสินอย่างหนักหน่วง มูลค่าหนี้สินมีถึงกว่าพันล้านกิลเดอร์ใน ทศวรรษ 1920 ในสยาม ค่าใช้จ่ายของรัฐบาลเพิ่มขึ้นในอัตราเกือบ 14 เปอร์เซ็นต์ต่อปีตลอดทศวรรษ 1890 45 เปอร์เซ็นต์ของค่าใช้จ่ายทั้งหมดในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ หมดไปกับงานมหาดไทยและกลาโหม งบประมาณรวมของอินโดจีนมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจาก 17 ล้านเพียสเตอร์ในค.ศ.1899 เป็น 108 ล้านเพียสเตอร์ ในค.ศ.1931

ประการที่สาม ขนาดที่ขยายขึ้น และขอบเขตที่กว้างขวางขึ้นของงานการปกครอง ทำให้กระบวนการบริหารงานปกครองกลายเป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมามากซึ่งเป็นสภาวะที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่เคยมีประสบการณ์ผ่านมาก่อนเลย ข้าราชการมีจำนวนมากขึ้น และทำงานในขอบข่ายที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ทั้งพวกเขาก็ทำงานเหล่านี้ในลักษณะที่ถี่ยิ่งขึ้น สม่ำเสมอยิ่งขึ้นและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น การควบคุมที่เพิ่มขึ้นอยู่เรื่อย ๆ เช่นนี้ ยังได้รับการส่งเสริมจากการแข่งขันกันในหมู่ชนชั้นสูงชาวพื้นถิ่นในทุกระดับ ในอันที่จะได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐ ความเพียรพยายามที่จะประจบประแจง ของพวกเขา มีแนวโน้มที่จะสร้างวัฒนธรรมในการประณามและตำหนิซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นผลเสียต่อบทบาทและอัตลักษณ์ของพวกเขาเองอย่างน่าสลดใจ ทว่าสภาพเช่นนี้สอดคล้องกับความต้องการของรัฐอย่างดีเยี่ยม นักวิชาการท่านหนึ่ง บรรยายถึงกระบวนการดังกล่าวไว้ดังนี้

> การติดตามการพัฒนาของระบอบอาณานิคม ก็คือการติดตามความก้าวหน้าอย่างไม่ลดละ ในด้านการสำรวจพรมแดน การรายงานเรื่องภาษีที่ดินของหมู่บ้าน สำมะโนประชากร การออกเอกสารแสดงสิทธิในที่ดินและใบอนุญาตต่าง ๆ บัตรประชาชน รายชื่อผู้เสียภาษีและรายรับในรูปภาษี ตลอดจนรายงานเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับและขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ ที่มีมากขึ้นเป็นลำดับ…แหที่เจ้าหน้าที่ถักทอขึ้นมาอย่างที่มีตาถี่ขึ้น ๆ จับและบันทึกสถานภาพของผู้อาศัยแต่ละบุคคล ที่ดินแต่ละแปลง ธุรกรรมแต่ละครั้ง กิจกรรมแต่ละอย่าง ที่สามารถประเมินมูลค่าได้…ไม่สู้จะมีข้อสงสัยแต่อย่างใดที่ เมื่อเปรียบกับราชอาณาจักรที่ระบอบอาณา

นิคมเหล่านี้เข้ามาแทนที่แล้ว รัฐบาลอาณานิคมปล่อยให้เหลือสถานที่ไว้สำหรับหลบซ่อนอยู่เพียงไม่กี่แห่ง”[9]

เฟอร์นิวัลล์ ข้าราชการ-นักวิชาการที่มีชื่อเสียงโด่งดังของพม่ามีความเห็นว่า “แม้กระทั่งจนถึงค.ศ.1900 ประชาชนก็ยังไม่ค่อยจะได้พบเจ้าพนักงานของรัฐบาลกันเลย และมีน้อยคนมาก ที่จะเคยได้เห็นเจ้าพนักงานที่เป็นชาวตะวันตกมากกว่าสักแว่บหนึ่ง เมื่อถึงค.ศ.1923 รัฐบาลมิได้ห่างเหินจากประชาชนอีกต่อไปแล้ว ทว่าสัมผัสเกือบจะทุกแง่มุมของชีวิตส่วนตัว โดยผ่านผู้ใต้บังคับบัญชาตามกรมกองต่าง ๆ”[10]

ประการที่สี่ กิจกรรมทางการปกครองทั้งหมดนี้ มิได้ให้ความสำคัญต่อการปรุงแต่งความสัมพันธ์เป็นการส่วนตัวและการหาบริวารและพวกพ้อง แต่กำหนดให้ต้องมีระบบการบริหารในแบบอย่างใหม่ ซึ่งมีคุณลักษณะอันประกอบด้วยการมีสถาบันที่มีขอบเขตของอำนาจหน้าที่อย่างชัดเจนเป็นทางการและไม่เป็นส่วนตัว มีการกำหนดหน้าที่ของหน่วยราชการที่ระบุไว้อย่างแน่ชัด มีขั้นตอนการดำเนินงานตามระเบียบแบบแผน และเอกสารในปริมาณมหาศาล งานในลักษณะนี้ ผู้ปฏิบัติงานจำเป็นต้องมีทักษะทางการบริหารตามแบบอย่างของตะวันตก ต้องได้รับการศึกษาอย่างเป็นทางการในรูปแบบของตะวันตก และได้รับความเห็นชอบจากชาวตะวันตกด้วย อาทิเช่นในค.ศ.1913 รัฐบาลอาณานิคมของดัตช์ ได้เริ่มใช้ข้อบังคับที่ว่า ชาวพื้นเมืองผู้ที่จะได้รับการเลื่อนตำแหน่งจนถึงระดับสูงสุด คือเป็นผู้ว่าราชการ (Regent) ในระบบราชการของรัฐบาลอาณานิคม จะต้องเป็นผู้ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนของตะวันตกในระดับต่ำที่สุด และต้องสามารถพูดและเข้าใจภาษาดัตช์ได้ ในเวียดนามในค.ศ.1903 ความรู้ภาษาฝรั่งเศส ถูกกำหนดให้เป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่ง ในการรับบุคคลมาเป็นข้าราชการในตังเกี๋ยและอันหนำ และในค.ศ.1919 ระบบการสอบบุคคลเข้ารับข้าราชการตามหลักศาสนาขงจื๊อที่ล้าสมัยก็ถูกยกเลิกไปในที่สุด ในสยาม การศึกษาสมัยใหม่ กลายเป็นใบเบิกทางมากขึ้นทุกทีเพื่อไปสู่การเลื่อนตำแหน่งสูงที่ขึ้น มิใช่ลำดับชั้นทางสังคม ทั้งนี้รวมทั้งการที่จะได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอาวุโสภายในหน่วยราชการด้วย ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกือบทั้งหมด ระบบการปกครองชุมชนชาวจีนในท้องถิ่นแบบเก่า โดยผ่านหัวหน้าของพวกเขาเอง (*กะปิตันจีน*) หากว่าไม่เลิกใช้กันไปเอง ก็ถูกปล่อยละละเลยไปเสีย โดยมีการควบคุมโดยตรงและอย่างเป็นทางการเข้ามาแทนที่ พัฒนาการ

---

[9] James C. Scott, *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia,* New Haven, 1976, 94.

[10] John S. Furnivall, *Colonial Policy and Practice: A Comparative Study of Burma and Netherlands India,* New York, 1956, 77.

ดังกล่าวนี้ ยังนำการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างหนึ่งมาด้วย นั่นคือการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานของสิทธิธรรมทางการเมือง สิทธิในการปกครองของบุคคล มิใช่หน้าที่ที่ได้รับการแต่งตั้งและมอบหมายจากสวรรค์อีกต่อไป ทั้งมิใช่สิทธิที่มากับสมบัติพัสถารและการแสดงอิทธิฤทธิ์บารมีอย่างผิดไปจากธรรมดา หรือการมีพระราชวังหรือเครื่องหมายแสดงความเป็นเทพหรือการเป็นตัวแทนของเทพ หากแต่เป็นเรื่องของประสิทธิภาพในการบริหารงานปกครองของรัฐ ของระเบียบแบบแผนที่จัดทำขึ้นมาอย่างเป็นทางการ และของการกระทำการเพื่อให้สิ่งต่าง ๆ ลุล่วงไป อิทธิพลทางการเมืองของค่านิยมเก่า ๆ กำลังถดถอยลงไป เมื่อเผชิญหน้ากับความจำเป็นใหม่ ๆ และความต้องการใหม่ ๆ

ประการที่ห้า รูปโฉมของการปกครอง ได้เปลี่ยนแปลงจากการแผ่กระจายออกไปตามบุญตามกรรมภายในท้องถิ่นเป็นหย่อม ๆ ไปเป็นการปกครองตามลำดับชั้น ที่มีระเบียบและรัดกุม โดยมีการควบคุมจากศูนย์กลาง ตัวอย่างเช่นในสยาม การปฏิรูปการเก็บภาษีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวภายหลังค.ศ.1873 มิใช่มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและเพื่อให้มีรายรับเข้ามาอย่างสม่ำเสมอแต่เพียงอย่างเดียว หากยังเพื่อเหนี่ยวรั้งอิทธิพลของพวกผู้ดี ตระกูลที่ทรงอิทธิพลและบรรดาเจ้าเมืองตามหัวมืองต่าง ๆ ซึ่งปกครองบ้านเมืองอย่างกึ่ง ๆ เป็นอิสระ บุคคลเหล่านี้ เป็นผู้ที่พระองค์ทรงให้สัมปทานสิทธิ์ในการเก็บภาษีมาก่อน ในช่วงระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงในระหว่างก่อตั้งรัฐ การลดอำนาจในการเก็บภาษีของบุคคลเหล่านี้ ทำให้พวกเขาพลอยสูญเสียบริวารไปด้วย และทำให้พวกเขาต้องพึ่งพาอาศัยรัฐ แทนที่จะเป็นเพียงผู้สนับสนุนรัฐ ในขณะเดียวกัน อำนาจทางการปกครองโดยส่วนตัวบุคคลของสมาชิกในราชตระกูลและผู้ได้รับการอุปถัมภ์จากราชตระกูล ก็หลีกทางให้แก่กระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ สิบสองกระทรวง ทั้งสิบสองกระทรวงนี้มีหน้าที่จำเพาะอย่างเป็นทางการและจัดตั้งขึ้นตามหลักการของตะวันตก – ซึ่งอันที่จริงแล้ว ก็เป็นหลักการของอาณานิคม รัฐใหม่ทั้งหลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้จัดตั้งฝ่ายปกครองของตนเองขึ้น ในดินแดนที่ตน “ผนวก” เข้ามาในระยะหลัง ด้วยความระมัดระวังและอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้เพื่อรวม (และควบคุม) ระบบราชการพื้นถิ่นที่มีอยู่ เข้ามาด้วย ด้วยเหตุนี้ ผู้ปกครองหัวเมือง (*เจ้าเมือง*) แถบที่ราบสูงโคราช ในบริเวณซึ่งปัจจุบันนี้คือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จึงเปลี่ยนไปเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดที่ได้รับเงินเดือน เจ้าในท้องถิ่นในระดับต่าง ๆ มักถูกแทนที่ด้วยผู้ที่ส่วนกลางเป็นผู้แต่งตั้งมาเองอยู่บ่อย ๆ ทว่าเป็นการค่อย ๆ กระทำทีละน้อย กระบวนการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางนี้ อาจเป็นไปได้ว่า ปรากฏให้เห็นเป็นสัญลักษณ์อย่างโดดเด่นที่สุด ที่การเปลี่ยนแปลงระบบและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับกฎหมายตัวอย่างเช่นในอินดีส ดัตช์เพียรพยายามด้วยความอุตสาหะและความชาญฉลาด เพื่อจัดทำประมวลกฎหมาย*อาดัต*ที่มีช่องโหว่และแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและทั้งยังมีวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลาด้วย การจัดทำดังกล่าว ทำให้ความสามารถในการปรับเปลี่ยนที่เป็นแก่นของกฎหมายดังกล่าว เสื่อมลงไป ทว่าเรื่องนี้ เป็นความเสียหายเพียงน้อยและมองเห็นไม่ชัดเจน ซึ่งดัตช์ต้องจ่ายชำระเป็นค่าความรู้ซึ่งดัชต์หวังจะนำมาใช้ควบคุมพวกราษฎรใหม่ที่มีความแตกต่างกันอย่างน่ารำคาญของตน ที่ดินของหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่มีความสำคัญทางด้านการพาณิชย์ ซึ่งแต่ก่อน ควบคุมด้วย

หลักการจัดการของชุมชนอย่างหลวม ๆ ในแบบให้สิทธิใช้สอย ถูกเปลี่ยนให้ไปเป็นสินค้าอย่างหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงนี้ เนื่องมาจากกฎหมายใหม่ ซึ่งสวมความคิดเรื่องสิทธิของเอกชนและของปัจเจกชนไว้อย่างมั่นคง พร้อมกับให้ความคุ้มครองและแรงจูงใจเพื่อให้ราษฎรดำเนินการผลิตเพิ่มขึ้น ในอาณาบริเวณที่อยู่นอกหมู่บ้าน ชาวตะวันตกบังคับใช้กฎหมายในแบบฉบับของตน หรือแทรกกฎหมายดังกล่าวนี้เข้าไว้ โดยให้กฎหมายดังว่านี้ อยู่เหนือ หรือเข้าแทนที่ระบบกฎหมายทางการที่เก่าแก่กว่า เช่นประมวลกฎหมายของเวียดนามหรือประมวลกฎหมายอิสลามของรัฐมลายู กฎหมายเก่าแก่เหล่านี้ถูกมองว่า เป็นกฎหมายที่ไม่อยู่กับร่องกับรอย หรือเปลี่ยนได้ตามอำเภอใจของใครบางคน หรือติดสินบนกันได้ จุดมุ่งหมายที่ชาวตะวันตกต้องการให้ใช้กฎหมายตามแบบฉบับของตน ก็เพื่อที่จะเสริมความเข้มแข็งหรือค้ำจุนอิทธิพลครอบงำในด้านการเมืองของตน หรือทำให้หนทางในการพัฒนาเศรษฐกิจ ดำเนินไปอย่างราบรื่น ในสายตาของพวกเขา เห็นว่ากฎหมายตามแบบของตนนั้น ยุติธรรม มีเหตุผล ไม่เห็นแก่ตัวบุคคล มีมนุษยธรรม และเป็นอิสระ นอกจากนี้ ดัตช์ยังได้ก่อตั้งกองกำลังตำรวจ (และคุก) อย่างเป็นทางการขึ้นมา รวมทั้งส่งเสริมให้มีนักวิชาชีพมาทำงานในส่วนสนับสนุน เพื่อดูแลให้มีการปฏิบัติและดำเนินการตามกฎหมาย ผลลัพธ์ประการหนึ่ง เป็นดังที่นักวิชาการท่านหนึ่งของโคชินจีนกล่าวไว้ คือ “ความยุติธรรมกลายเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้น้อยลง มั่นใจได้น้อยลง และสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากขึ้น”[11] กฎหมายพื้นถิ่น และแน่นอน รวมทั้งศาสนาพื้นถิ่นซึ่งเป็นต้นกำเนิดของการออกกฎหมายดังกล่าว ถูกปลดเปลื้องออกไปและจัดให้เป็นเพียงสิ่งของตกค้างประเภท “ส่วนตัว” เพื่อใช้ดูแลสิ่งที่จำเป็นทว่าไม่สำคัญ ซึ่งมิได้ส่งผลกระทบต่อวัตถุประสงค์ของอาณานิคม สิ่งของตกค้างนี้ยังใช้เป็นเครื่องเตือนใจชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ให้ตระหนักถึงความต่ำต้อยและความด้อยวุฒิภาวะทางด้านวัฒนธรรมของตน และเพื่อเป็นฉากบังหน้าให้มองเห็นกันว่า “ขนบธรรมเนียม” ยังคงอยู่โดยมิได้ถูกรบกวน ศาสนา ซึ่งโดยตัวของศาสนาเองแล้ว เป็นสิ่งที่รัฐต้องเข้าควบคุมดูแลมากขึ้นเรื่อย ๆ นั้น กลับกลายเป็นเรื่องของ “พระ” มิใช่ของผู้ออกกฎหมายและประมุขของรัฐอีกต่อไป

ความเข้มงวดที่เพิ่มขึ้น และวัตถุประสงค์ของกิจกรรมของรัฐบาล มองเห็นได้ชัดเจนที่สุด—และกดดันความรู้สึกมากที่สุด—ในส่วนของการเก็บภาษี นับจากการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นของรัฐใหม่จนกระทั่งถึงช่วงที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกครั้งใหญ่ รายรับที่ได้จากการจัดเก็บภาษี ซึ่งขณะนี้ จ่ายในรูปเงินสด มิใช่สิ่งของ เพิ่มขึ้นอย่างมาก ตัวอย่างเช่นในโคชินจีน เมื่อดูเมร์จัดระบบการบริหารและการเงินใหม่เสร็จสิ้นลง รายรับจากภาษี เพิ่มขึ้นจาก 5.7 ล้านเพียรสเตอร์ใน ค.ศ.1913 เป็น 15.7 ล้าน ในค.ศ.1929 ในเนเธอร์แลนส์ อิสต์ อินดีส ปริมาณภาษีที่เก็บได้ เพิ่มขึ้นจาก 57.3 ล้านกิลเดอร์ในค.ศ.1900 เป็น 361 ล้านกิลเดอร์ในค.ศ.1928 เจ้าหน้าที่ดัตช์คนหนึ่ง ซึ่งสำรวจระบบรายรับจากภาษี รู้สึกเดือดเนื้อร้อนใจจนต้องออกมาประกาศในตอนกลางทศวรรษ 1920 ว่า เกษตรกรชวากำลังถูกเก็บ

---

[11] Milton E. Osborne, ***The French Presence in Cochinchina and Cambodia: Rule and Response (1859-1905),*** Ithaca, 1969, 268.

ภาษีอย่างหนักหน่วงจนถึงที่สุดแล้ว ในสยาม รายรับเพิ่มขึ้นจาก 15.4 ล้านบาทในค.ศ.1892 เป็น 117.4 ล้านในค.ศ.1927 ในฟิลิปปินส์ มูลค่าการเก็บภาษีภายใน เพิ่มขึ้น 170 เปอร์เซ็นต์ ในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ.1906 ถึงค.ศ.1916 รายรับที่เพิ่มขึ้นดังกล่าว เป็นผลงานของประสิทธิภาพในการจัดเก็บที่เพิ่มสูงขึ้น (เช่นเดียวกับกรณีการจัดระบบการเช่าที่ดินของชวาให้เป็นระเบียบ ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ) ซึ่งทำให้สามารถขยายฐานภาษีชนิดที่มีการคุมเข้มได้กว้างขึ้น รายรับที่เพิ่มขึ้นยังเป็นผลจากการเติบโตอย่างต่อเนื่องของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มุ่งเพื่อการส่งออก และการที่ประชาชนต้องพึ่งพาอาศัยเศรษฐกิจดังกล่าวมากขึ้น ภายใต้สภาวการณ์เหล่านี้ การเก็บภาษีเป็นทั้งการกระตุ้นและการลงปะฏักให้เพิ่มการผลิต ดัชนีที่สำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงว่ากระบวนการดำเนินงานปกครองของดินแดนนี้กำลังเปลี่ยนแปลง คือรายรับที่ได้จากการเก็บภาษีบุคคลโดยตรงและจากบริษัทเพิ่มขึ้น และรายรับที่ได้จากการจัดเก็บภาษีศุลกากรกับสินค้านำเข้าและส่งออกก็เพิ่มขึ้นด้วย ซึ่งมองเห็นได้เด่นชัดเมื่อเปรียบเทียบกับการลดลงของรายได้จากการขายผลิตผลของรัฐบาล และรายได้จากการรวบรวมภาษีและรายรับโดยอ้อมของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สัมปทานภาษี

การปฏิวัติวิถีปฏิบัติในด้านการเงินและการพาณิชย์ เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารงานปกครองของรัฐบาลดังที่ได้กล่าวมา ที่มีความสำคัญอย่างใหญ่หลวง คือการจำกัดการให้สัมปทานในการเก็บภาษีซึ่งกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ต่อจากนั้น ก็ยุบเลิกอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัมปทานการเก็บภาษีฝิ่นซึ่งให้ผลตอบแทนสูง ที่ขัดแย้งกันอย่างน่าแปลกประหลาดก็คือ ความเติบโตของรัฐที่ทรงอิทธิพล และมีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง รัฐดังว่านี้ส่วนหนึ่งเติบโตขึ้นมาด้วยค่าสัมปทานภาษีนี้ แต่ความเติบโตนี้กลับเป็นเหตุให้สัมปทานภาษีกลายเป็นเรื่องล้าสมัยไป ความไร้เสถียรภาพของสัมปทานภาษี ทำให้ระบบนี้กลายเป็นสิ่งที่ “เปลี่ยนแปรง่ายและไม่ปลอดภัยต่อเศรษฐกิจไปในที่สุด”[12] ยิ่งอันตรายทางด้านการเมือง ยิ่งไม่ต้องพูดถึง เมื่อถึงขณะนี้ รัฐมีหนทางในการจัดเก็บภาษีโดยตรง และเพื่อตัวเอง ในอินโดจีนระหว่างค.ศ.1897 ถึงค.ศ.1904 ฝรั่งเศสประกาศการผูกขาดโดยรัฐ เรื่องการจำหน่ายฝิ่น สุราและเกลือ เหตุการณ์นี้ ยืนยันและในขณะเดียวกัน ก็รวมศูนย์การดำเนินงานของฝรั่งเศสในพื้นถิ่น เพื่อยกเลิกการให้สัมปทานภาษี ซึ่งเคยทำมาก่อนหน้านี้ และโดยทั่วไปแล้ว ไม่ประสบความสำเร็จ ประกาศนี้ยังเป็นการเพิ่มความสำคัญของภาษีที่เก็บจากสิ่งของเพื่อการอุปโภคบริโภคเหล่านี้อย่างมาก จนกลายเป็นรายการรายรับส่วนสำคัญของรัฐอาณานิคมฝรั่งเศส พัฒนาการในอินโดจีนนี้ ก็เช่นเดียวกับในสยาม คือเป็นเรื่องการเมือง อย่างน้อยก็ในส่วนหนึ่งในแง่ที่จะเป็นการยับยั้งมิให้เกิดกรณีการอวดอ้างสิทธิที่จะใช้อำนาจต่อประชากรในท้องถิ่นและในดินแดนเป็นส่วน ๆ ไป กันอย่างอิสระและอย่างไม่มีการควบคุม ในระยะเดียวกันนี้ ทางดัตช์ก็ยกเลิก

---

[12] Hong Lysa, ***Thailand in the Nineteenth Century: Evolution of the Economy and Society,*** Singapore, 1984, 129.

การให้สัมปทานภาษีฝิ่นและการรับจำนำ และแทนที่ด้วยการผูกขาดของรัฐบาลและการออกใบอนุญาตอังกฤษดำเนินการเช่นเดียวกันกับฝิ่นและการพนันในมลายู

การเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ที่น่าตื่นเต้นเร้าใจน้อยกว่า ทว่ามีความสำคัญ ก็กำลังดำเนินอยู่เช่นกัน ภายหลังค.ศ.1900 ไม่นาน รัฐบาลของเกือบทุกแห่ง ได้สร้างระบบเงินตราประจำชาติที่มั่นคง และเป็นระเบียบขึ้นมา โดยยึดอยู่กับมาตรฐานทองคำ เงินตรานี้ออกมาในรูปธนบัตร เพื่อใช้แทนเงินเหรียญที่มีอยู่มากมายหลายหลากชนิดและมีน้ำหนักและมาตรฐานต่าง ๆ กัน รัฐบาลยังได้ก่อตั้งธนาคารแห่งชาติขึ้นมาทำหน้าที่รักษาและควบคุมกระแสเงินตรา นอกจากนี้ยังได้จัดระบบหรือสนับสนุนการจัดหาสินเชื่อมากขึ้นเรื่อย ๆ (แต่ปกติแล้ว ไร้ประสิทธิภาพ ขาดความสะดวก และดังนั้น จึงไม่บังเกิดผล) ทั้งนี้เพื่อสนองความต้องการในขอบข่ายย่อย ๆ ของเกษตรกรและผู้ผลิตและผู้ประกอบการค้ารายย่อย เช่นสมาคมกู้เงินร่วมในโคชินจีนและธนาคารประชาชนในชวาเป็นต้น

ในส่วนแวดวงของเอกชน ซึ่งแต่ก่อน มีแต่ผู้ประกอบการและพ่อค้าที่เข้ามาเผชิญโชคโดยลำพังนั้น มาตอนนี้ มีธนาคารและสถาบันการพาณิชย์ ผุดขึ้นตามศูนย์กลางการปกครองอาณานิคม และในกรุงเทพฯ เจ้าของกิจการดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นชาวตะวันตก แต่ก็มีกิจการของชาวเอเชียอยู่ด้วยเช่นกัน กิจการเหล่านี้ดำเนินธุรกิจในฐานะตัวแทนรัฐบาล เป็นผู้จัดหาสินเชื่อและสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างอื่น ๆ ให้แก่นักลงทุนส่วนเอกชน รวมทั้งเป็นผู้ขนส่งและผู้รับประกันภัยสินค้า กิจกรรมเหล่านี้ ไม่มีที่ใดโดดเด่นมากเท่ากับพัฒนาการของสำนักงานตัวแทนในสิงคโปร์ สำนักงานเหล่านี้เจริญรุ่งเรืองขึ้นด้วยการผนึกกำลังกันในแนวตั้ง และด้วยการลงทุนด้านการผลิตในท้องถิ่น สำนักงานจะดำเนินงานด้านต่าง ๆ ได้แก่ จัดระบบงานและควบคุมดูแลเรื่องการก่อตั้งบริษัทใหม่ ๆ ให้ความรู้ความชำนาญด้านการจัดการไร่ขนาดใหญ่ นำเข้าและส่งออกสินค้าต่าง ๆ ให้การประกันภัย และให้การหล่อลื่นการปฏิบัติงานต่าง ๆ ด้วยสินเชื่อ สำนักงานตัวแทนดังกล่าว จึงเปรียบเสมือนหัวหาดให้แก่การทำธุรกิจในรูปบริษัท และให้แก่ผู้จัดการและตัวแทนในท้องถิ่นซึ่งมีเครือข่ายการเงินที่กว้างใหญ่ไพศาล เครือข่ายซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ควบคุมและสั่งการมาจากห้องประชุมคณะกรรมการอำนวยการต่าง ๆ ที่อยู่ในยุโรปและอเมริกาเหนือ

ที่ควบคู่มาด้วยกันกับความเพียรพยายามอย่างมหาศาลในด้านการบริหารงานปกครองและด้านการเงินนี้ คือการก่อสร้างต่าง ๆ ได้แก่ ถนนหนทาง สะพาน สำนักงาน ทางรถไฟ ท่าเรือแห่งใหม่ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ประจำท่าเรือ บริการด้านการขนส่งสินค้าทางเรือ งานก่อสร้างทางด้านชลประทาน บริการด้านโทรเลขและถาวรวัตถุอย่างอื่น ๆ งานก่อสร้างต่าง ๆ เหล่านี้ มุ่งหมายเพื่อทำให้รัฐบาลสามารถติดตามความเคลื่อนไหวของประชาชนได้อย่างใกล้ชิด ทำให้ประชาชน “อยู่ในความสงบ” พร้อมกับพัฒนาและควบคุมดูแลสมรรถนะในการผลิตของพวกเขา รัฐบาลมุ่งหมายที่จะถ่ายเทสินค้าต่าง ๆ ที่ตะวันตกต้องการออกมา และเพื่อให้สามารถทำกำไรจากประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ฉะนั้นจึงมิใช่เหตุบังเอิญที่ทางรถไฟของรัฐแห่งแรกในชวา เชื่อมต่อภูมิภาคที่มั่งคั่งด้วย น้ำตาลของชวาตะวันออกเข้ากับท่าเรือใหญ่ของสุราบายา ทั้งยังมิใช่เหตุบังเอิญที่

เส้นทางรถไฟสาย แรก ๆ ที่วางรางบนคาบสมุทรมลายูตะวันตก (จากค.ศ.1885 เป็นต้นมา) เชื่อมต่อภูมิภาคต่าง ๆ ที่แยกต่างหากจากกัน ทว่ามีการทำเหมืองดีบุกเหมือนกัน เข้ากับเมืองท่าริมชายฝั่งทะเล และต่อจากนั้น ก็รุกไปทางเหนือและทางใต้ เพื่อรวบไร่ยางพาราที่กว้างใหญ่ ให้เข้ามารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในพม่า บริษัทอิระวดี ฟลอติลลา ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐ และทางรถไฟที่บริษัทก่อสร้างขึ้นมาใหม่ (เมื่อถึงค.ศ.1914 มีระยะทาง 2500 กิโลเมตร) ช่วยทำให้เกิดระบบการขนส่งที่สะดวกและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยสำหรับการส่งออกสินค้าข้าว และสำหรับการลำเลียงสินค้านำเข้าจำพวกอุปโภคบริโภค ในอินโดจีนระหว่างค.ศ.1900 ถึงค.ศ.1935 อาณานิคมใช้จ่ายเงินงบประมาณไปกับการพัฒนาฐานโครงสร้างที่ถาวรทางเศรษฐกิจมากยิ่งกว่ารายการอื่นใด เป็นผลให้อินโดจีนมีเส้นทางรถไฟความยาวเกือบ 3000 กิโลเมตร มีคูคลองและระบบการส่งน้ำต่าง ๆ และมีที่ดินที่มีการบุกเบิกและใช้ประโยชน์ในบริเวณกว้างใหญ่ไพศาล อินโดจีนยังมีท่าเรือ สำนักงานและระบบถนนยางมะตอยที่กว้างขวางอย่างน่าทึ่ง แม้กระทั่งระบอบการปกครองของสเปนที่ไร้ศีลธรรมและจัดการอย่างไร้ประสิทธิภาพ (ภายหลังค.ศ.1835 ใช้ข้าหลวงใหญ่ห้าสิบคนในระยะเวลาห้าสิบสองปี) ก็ยังสถาปนาฐานโครงสร้างด้านการขนส่งที่ทันสมัยขั้นเริ่มต้นขึ้นในลูซอน รวมทั้งสร้างทางรถไฟที่เชื่อมที่ราบตอนกลางเข้ากับมนิลา ในอินดิส การพัฒนาการขนส่งสินค้าระหว่างเกาะภายในดินแดนนี้เป็นตัวอย่างของแว่นแคว้นที่มีการพัฒนาและควบคุมอย่างสูง และมีเศรษฐกิจที่กำลังพัฒนา ซึ่งเป็นสองด้านของเหรียญอาณานิคมเหรียญเดียวกัน การพัฒนาเหล่านี้เกิดขึ้นด้วยฝีมือของโกนินคลิจค์ ปาเกตวา อาร์ต มาอาตสชาปิจ เมื่อตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ อีกตัวอย่างหนึ่งคือการขยายตัวของระบบทางรถไฟของสยาม เข้าไปในภาคเหนือและภาคตะวันออกของประเทศ

การทำไร่ขนาดใหญ่และการทำเหมืองแร่

พัฒนาการทั้งหลายเหล่านี้ วางเงื่อนไขให้กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจในรูปแบบใหม่ทั้งหมด นั่นคือกิจกรรมซึ่งมีการผลิตที่ต้องใช้เงินทุนค่อนข้างสูง มีเอกชนเป็นผู้จัดหาทุน มีการบริหารในรูปบรรษัท และมีความก้าวหน้าในด้านเทคโนโลยี สิ่งที่แสดงออกมาให้เห็นอย่างดกดื่นที่สุด ได้แก่การทำไร่ขนาดใหญ่แบบสมัยใหม่ ไร่ขนาดใหญ่เหล่านี้เป็นระบบการผลิตซึ่งเป็นสัญลักษณ์และเป็นผลลัพธ์โดยตรงของระบอบอาณานิคมในแบบที่มีการรุกล้ำอย่างสูง บรรษัทใหญ่ ๆ ที่มีอิทธิพล บางครั้งเป็นบรรษัทก่อตั้งขึ้นในพื้นถิ่น ทว่าโดยทั่วไปแล้ว มีกำเนิดในยุโรปหรืออเมริกาเหนือ (อาทิเช่น แฮริสันส์ แอนด์ครอสฟิลด์, มิชลิน, ยูเอสรับเบอร์, ซ็อกฟิน) บรรษัทเหล่านี้ปกติแล้ว ดำเนินงานภายใต้สัญญาเช่าในระยะยาว และได้ประโยชน์จากระบบโครงสร้างพื้นฐานของอาณานิคมและมาตรการการปรับปรุงที่ดินของอาณานิคม บรรษัทเหล่านี้ นำพื้นที่ในบริเวณกว้างใหญ่ไพศาลในชนบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาใช้ปลูกพืชผลเพื่อส่งออก ที่ดินเหล่านี้ แต่ก่อนเป็นที่ว่างเปล่า ไม่ใช้ประโยชน์ใด ๆ มาก่อน เฉพาะในมลายูแห่งเดียว การตอบสนองต่อความเติบโตอย่างมหาศาลของอุตสาหกรรมยานยนต์ใน

ตะวันตก ทำให้บริเวณที่เป็นไร่ยางพารา เพิ่มเนื้อที่ขึ้นจาก 2400 เฮคทาร์ ในค.ศ.1900 มาเป็นเกือบ 570,000 เฮคทาร์ ในค.ศ.1921 ทั้งนี้ เป็นผลจากการลงทุนกว่า 70 ล้านปอนด์ ได้มีความพยายามที่จะให้นิยามแก่แบบอย่างเช่นนี้ อาทิ "หน่วยการใช้เงินทุน ซึ่งว่าจ้างคนงานจำนวนมาก ภายใต้การควบคุมดูแลเชิงบริหารอย่างใกล้ชิด เพื่อผลิตพืชผลสำหรับจำหน่าย"[13]—นิยามเช่นนี้ปกปิดระบบการประกอบการของไร่ขนาดใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีความหลากหลายอย่างมหาศาล ไร่ขนาดใหญ่ตามบริเวณชายขอบ มีความใกล้เคียงกับอุดมคติตามแบบฉบับเดิม ๆ มากที่สุด ไร่แบบนี้พัฒนาขึ้นในบริเวณที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างเบาบางของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมักเป็นพื้นที่ซึ่งไม่เคยมีการใช้ประโยชน์มาก่อนเลย การเพาะปลูกพืชผลดังเช่นยางพารา อ้อย ปาล์มน้ำมัน และยาสูบตามไร่ขนาดใหญ่เหล่านี้ ได้เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่เป็นป่ากว้างใหญ่อย่างถึงราก จนกลายเป็นทุ่งที่มีการแบ่งเป็นส่วนเป็นแถวอย่างมีระเบียบ ซึ่งมีผลสะท้อนทางด้านนิเวศน์วิทยาอย่างที่ยังมิได้ตระหนักกันตาม ที่ควร ในพื้นที่สีเทาและสีแดงทางเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือของไซ่ง่อน บริษัทที่มีอิทธิพลของ ฝรั่งเศส ได้สร้างไร่ยางพาราที่กว้างใหญ่ไพศาล โดยทุ่มเทเงินที่คิดคำนวณผลได้ไว้แล้วลงไปในจำนวนคราวละมาก ๆ ในช่วงทศวรรษ 1920 กล่าวคือ ระหว่างค.ศ.1925 ถึงค.ศ.1929 การลงทุนกับยางพารามีจำนวนรวมทั้งสิ้น 700 ล้านฟรังก์ และบริเวณที่ใช้ปลูก ก็เพิ่มขึ้นจาก 15,000 เฮคทาร์ มาเป็น 90,000 เฮคทาร์ ผู้ที่ทำงานบนที่ดินดังกล่าว เป็นชาวเวียดนามที่มีสัญญาผูกมัดให้ต้องทำงานให้ตามที่กำหนด ส่วนใหญ่เป็นคนมาจากทางเหนือซึ่งเป็นเขตที่ยากจนและมีประชากรหนาแน่น แบบแผนทำนองเดียวกันนี้ วิวัฒนาการขึ้นเช่นกันในกัมพูชา ในกัมพูชา กรรมกรชาวเวียดนามเข้ามาทำงานในไร่ยางพาราขนาดใหญ่ ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของบริษัทใหญ่ของฝรั่งเศสนับตั้งแต่ค.ศ.1921 เป็นต้นมา ในบริเวณเกาะที่อยู่รอบนอก ของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส เกษตรกรรมการทำไร่ขนาดใหญ่ กลายเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจของอาณานิคมนับจากปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา ในบริเวณไร่ที่เป็นตำนานเล่าขานทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของสุมาตรา มีไร่ขนาดใหญ่มหึมาเกิดขึ้น ได้แก่ไร่ยาสูบ (ปลูกแบบเลื่อนลอย เปลี่ยนที่ไปเรื่อย ๆ) ไร่ยางพารา ปาล์มน้ำมัน ชา และปอ บริเวณที่ทำไร่นี้ไม่เคยมีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่เลยอย่างแท้จริง ผู้ดำเนินงานจำเป็นต้องนำเข้ากรรมกรกุลีที่มีสัญญาผูกมัดจำนวนมหาศาลมาดูแล พวกกุลีนั้น แต่เดิมมาจากจีน โดยผ่านทางสำนักงานผู้อพยพ ซึ่งสมาคมผู้ทำไร่เดลีก่อตั้งขึ้น ทว่าเมื่อถึงราวค.ศ.1915 กุลีส่วนใหญ่ มาจากชวา ในมลายู ยางพารา ซึ่งเริ่มต้นจากความไม่มีอยู่เลยโดยสิ้นเชิงในทศวรรษ 1890 กลายเป็นพืชที่มีความสำคัญยิ่งกว่าชนิดใด ๆ ในเศรษฐกิจการส่งออกภาคเกษตรกรรมของประเทศ การปลูกยางพารานี้ได้เข้าแทนที่การทำไร่เลื่อนลอยเพื่อปลูกสีเสียดและพริกไทยของชาวจีน เพื่อให้มั่นใจว่าจะมีคนงานที่ต้องการไว้ใช้ ไร่ขนาดใหญ่ในมลายูจึงใช้คนงานชาวจีนบ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วอาศัยคนงาน "เสรี" ที่นำเข้ามาจากอินเดียตอนใต้ ในฟิลิปปินส์ ศูนย์กลางการผลิตน้ำตาลที่คึกคักอยู่

---

[13] Eric R. Wolf, ***Europe and the People without History,*** Berkeley, 1982, 315.

ในลูซอน ซึ่งเป็นการเพาะปลูกในรูปแบบ*ฮาซิเอนดา* – และการผลิตของผู้ถือครองที่ดินรายย่อยผสมกัน เคลื่อนย้ายไปทีละน้อย ๆ จากลูซอนในตอนต้น ทศวรรษ 1880 ไปยังนีครอส การเพาะปลูกในไร่ขนาดใหญ่ ที่แท้จริงปรากฏขึ้นในนีครอสในราวปลายศตวรรษ ลูกครึ่งชาวจีน-สเปนผู้ประกอบกิจการการทำไร่ ได้สร้างสรร*ฮาซิเอนดา*ขนาดใหญ่ ขึ้นมาจากที่ดินแปลงย่อย ๆ ของเกษตรกรที่มีอยู่เดิมบ่อยครั้งโดยใช้วิธีการฉ้อฉลและบางครั้งใช้กำลังบังคับ ลูกครึ่งจีนเหล่านี้ แต่ก่อนเป็นผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมสิ่งทอที่อิโลอิโลบนเกาะปาเนย์ซึ่งอยู่ติด ๆ กัน อุตสาหกรรมดังกล่าวเคยเฟื่องฟูมาก่อน แต่มาในช่วงนี้ ซบเซาลงไปเรื่อย ๆ กิจกรรมของลูกครึ่งจีนได้รับเงินทุนสนับสนุนจากบริษัทต่างชาติขนาดใหญ่ ซึ่งคุมการส่งออกน้ำตาลอยู่ คนงานของ พวกเขา ประกอบด้วยกรรมกรซึ่งมีหนี้สินผูกมัดอยู่ และคนงานตามฤดูกาล คนงานตามฤดูกาลนี้มีการจัดองค์กรเป็นกลุ่มคนงานด้วย คนงานพวกนี้ทำหน้าที่ปลูกและตัดอ้อย เพื่อขนส่งไปยังโรงหีบแบบ ใช้แรงเหวี่ยงจากศูนย์กลางที่เรียกว่า เซ็นทราล (central) โรงหีบเหล่านี้เป็นโรงหีบอ้อยขนาดใหญ่ ใช้พลังไอน้ำอย่างทันสมัย และเข้ามาแทนที่โรงหีบแบบใช้แรงปศุสัตว์และแบบที่ใช้กำลังไอน้ำขนาดเล็กที่มีอยู่มากมายในทศวรรษ 1910 และ 1920 ในเนเธอร์แลนด์ อีสต์ อินดีส อุตสาหกรรมน้ำตาลของชวา – ซึ่งค่อย ๆ เคลื่อนย้ายจากการควบคุมของรัฐบาล มาสู่วิสาหกิจของเอกชนในสี่สิบปีภายหลัง ค.ศ.1850 -- มีแบบอย่างในการจัดองค์กรและมีสภาพแวดล้อมที่เป็นภูมิหลังแตกต่างจากไร่ขนาดใหญ่ตามเขตชายขอบ อุตสาหกรรม น้ำตาลนี้ ตั้งอยู่ในเขตปลูกข้าวที่อุดมสมบูรณ์และมีประชากรอยู่หนาแน่นทางตอนเหนือ ตอนกลาง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางตะวันออกของชวา อุตสาหกรรมดังกล่าวอาศัยการเช่าที่ดินที่เกษตรกรใช้ปลูกข้าวนาดำ เพื่อนำมาใช้ในการปลูกอ้อยเป็นระยะเวลาตั้งแต่สามถึง 21 ½ ปี (ภายหลังค.ศ.1918) เกษตรกรได้รับสิทธิในการเข้าถึงที่ดินของตนได้ ในช่วงว่างระหว่างการปลูกอ้อยในแต่ละปี เพื่อปลูกข้าวและอาหารหลักอย่างอื่น ๆ ผู้ปลูก ตัดและขนส่งอ้อย เป็นคนงานรับจ้าง – ซึ่งอันที่จริงคือผู้เป็นเจ้าของที่ดินเอง การดำเนินงานอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างใกล้ชิดของโรงงาน อ้อยเหล่านี้ ถูกนำไปผลิตเป็นน้ำตาลตามโรงหีบที่มีความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี ซึ่งส่วนใหญ่ บริษัทจำกัดของดัตช์เป็นเจ้าของ หลังจากที่ประสบกับความยากลำบากเพราะภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและโรคพืชในทศวรรษ 1880 แล้ว อุตสาหกรรมนี้ก็เปลี่ยนจากแบบแผนการควบคุมวิสาหกิจโดยปัจเจกบุคคล มาเป็นการจัดการแบบบรรษัท พร้อมกับได้เงินทุนหลั่งไหลเข้ามาอย่างมหาศาล ดังนั้น อุตสาหกรรมน้ำตาลจึงได้เริ่มช่วงตอนของการขยายตัวอย่างรวดเร็วในตอนเปลี่ยนศตวรรษ โดยเพิ่มบริเวณเพาะปลูกขึ้นเป็นสองเท่าตัว ในช่วงระหว่างค.ศ.1900 ถึงค.ศ.1929

หากไม่คำนึงถึงมูลค่าของการลงทุนทางวิทยาการ ที่บรรษัทป้อนเข้าไปเพื่อการปรับปรุงเมล็ดพืชและเพาะชำ การปรับปรุงเทคนิคการเพาะปลูกและการแปรรูปแล้ว ความสามารถในการทำกำไรของบรรษัทดังกล่าว มีปัจจัยสำคัญอยู่ที่การจัดหา ควบคุมและดูแลคนงานจำนวนมากอย่างเข้มงวด คนงานเหล่านี้ถูกกำหนดให้ถางและตระเตรียมที่ดิน ปลูกและดูแลพืชผลที่กำลังเติบโต เก็บเกี่ยวพืชผลเมื่อแก่จัด และทำงานในศูนย์กลางการแปรรูปที่อยู่ภายในเขตไร่ การจัดหาแรงงานเป็นปัญหาที่เป็น

หัวใจสำคัญ ปัญหาเกิดขึ้นมิใช่เพียงเพราะไร่ขนาดใหญ่ที่โดยทั่วไปแล้ว อยู่ในภูมิภาคที่ห่างไกลและมีประชากรอาศัยอยู่น้อย เท่านั้น แต่พวกผู้จัดการยังมักพบอยู่บ่อย ๆ ว่า เป็นไปไม่ได้ ที่จะอาศัยบริการของเกษตรกรในพื้นถิ่น ดังนั้น ไร่ขนาดใหญ่ตามสถานที่ที่ห่างไกล จึงพึ่งพาคนงานที่จัดหามาจากที่อื่นเกือบทั้งหมด บางครั้ง ต้องจ้างสำนักงานจัดหาคนงานเอกชน ให้จัดส่งคนในจำนวนที่ต้องการมา และบางครั้ง ก็พึ่งพาอาศัยความเพียรพยายามของตนเอง ในเวียดนาม แหล่งที่มีแรงงานสำรองแหล่งใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ลุ่มที่มีฝูงชนแน่นหนาในตังเกี๋ยและอันหนำ เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1920 มีการนำคนงานจากบริเวณเหล่านี้เข้ามายังไร่ขนาดใหญ่ ปีหนึ่ง ๆ ประมาณ 17,000 คน โดยทั่วไปแล้ว พวกเขาเหล่านี้ ทำงานอยู่ในสังกัดของหัวหน้าคนงานที่เป็นคนพื้นถิ่น (หรือ *จาย)* ซึ่งเป็นผู้จัดหาพวกเขามา หัวหน้าคนงาน เป็นผู้จัดการธุระต่าง ๆ ของพวกเขา และทำสัญญาการทำงานกับผู้จัดการไร่อีกทีหนึ่ง ในมลายู กรรมกรชาวจีน มีไม่พอกับความต้องการ และถือกันว่า ชาวอินเดียว่านอนสอนง่ายกว่าในเรื่องงานไร่ หัวหน้าคนงานชาวทมิฬ ที่สังกัดอยู่กับไร่และเป็นผู้จัดหาคนงานด้วยพร้อมกัน มีชื่อเรียกกันว่า *กานคานี* พวกเขาเดินทางไปยังอินเดียตอนใต้ ซึ่งปกติแล้ว ไปยังที่ซึ่งเป็นถิ่นเดิมของพวกเขาเอง และจัดหาชาวบ้าน—ซึ่งมักเป็นญาติ ๆ ของพวกเขา—มาทำงานตามระยะเวลาต่าง ๆ โดยให้เงินกู้ล่วงหน้าและคำสัญญาต่าง ๆ ภายหลังค.ศ.1907 การจัดหาคนงานได้รับเงินทุนจากกองทุนซึ่งรัฐบาลสนับสนุน กองทุนนี้ ไร่ขนาดใหญ่ทุกแห่ง ต่างออกเงินสมทบด้วย เฉพาะใน ค.ศ.1910 ปีเดียว มีชาวอินเดียเดินทางเข้ามาในมลายู 91,723 คน และตัวเลขนี้ เพิ่มขึ้นถึงระดับสูงสุดในค.ศ.1913 ที่จำนวน 122,583 คน การว่าจ้างชาวจีนและชาวชวาก็ทำอยู่กันเช่นเดียวกัน ทว่าในสัดส่วนที่น้อยกว่า ชาวชวาจากหมู่บ้านและเมืองที่มีคนอาศัยอยู่หนาแน่นในบริเวณตอนกลางและตะวันออกเฉียงเหนือของชวา ถูกดึงมายังสุมาตราด้วยวิธีการที่คล้ายคลึงกัน ทว่าภายใต้สัญญาผูกมัด ระหว่างค.ศ.1913 ถึงค.ศ. 1925 มีกุลีตามสัญญา 327,000 คน ออกจากชวาไปยังไร่และสถานที่ทำงานที่อยู่ตามเกาะที่อยู่นอก ๆ ออกไป ตามไร่อ้อยขนาดใหญ่ในนีครอส หัวหน้าคนงานของไร่ ใช้วิธีการจัดหาคนงานประจำหรือคนงานตามฤดูกาลจากภูมิภาคที่อยู่ทางตะวันตกของปาเนย์ที่อยู่ติด ๆ กัน (คนงานผู้ประสบความลำบากเมื่ออุตสาหกรรมสิ่งทออิโลอิโลล่มสลาย) หรือดึงเจ้าของที่ดินรายย่อยในท้องถิ่นที่สูญเสียที่ดินมาทำงาน โดยอาศัยความต้องการสินเชื่อของพวกเขาเป็นเครื่องกระตุ้น

คนงานที่จัดหามานั้น ส่วนใหญ่เป็นชายอยู่ในวัยยี่สิบเศษถึงสามสิบเศษ ทว่าบางครั้งบางคราวคนเหล่านี้จะพาครอบครัวมาด้วย เช่น ตามไร่ยางพาราของมลายู นอกจากนี้ ยังมีการจัดหาหญิงสาวในมาทำงานด้วยเช่นกันแต่ในสัดส่วนที่น้อยกว่ามาก และมีบ่อย ๆ ที่หญิงสาวเหล่านี้ถูกบังคับให้เป็นโสเภณี กรรมกรทั้งหมดนี้ เช่นเดียวกับชาวจีนในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ คือมาเพื่อแสวงโชค แล้วก็กลับบ้านไป (ทว่ามีจำนวนมากที่ตั้งรกรากอยู่อย่างถาวร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมลายูและสุมาตราตะวันออก) โดยทั่วไปแล้ว ในบริเวณไร่ที่แยกห่างออกไป คนงานถูกจัดให้อยู่ในที่พักที่มีลักษณะเหมือนกับค่ายทหาร ทว่าที่พักแบบค่ายนี้มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนไปเป็นที่พักอาศัยเดี่ยว เมื่อสัดส่วนของคนงานหญิงมีเพิ่มขึ้น และเมื่อมีการก่อตั้งหมู่บ้านคนงานประจำขึ้น (ในค.ศ.1938 กำลังแรงงานในไร่ของสุมาตราตะวันออกที่เป็น

หญิง มีอยู่ 37 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด) ชีวิตของพวกคนงาน ถูกจัดให้เป็นระเบียบ (และบางครั้ง ทำให้ต้องสิ้นสุดลง) ด้วยการทำงานที่อยู่ภายใต้การควบคุมอย่างใกล้ชิด ค่าแรงของพวกเขาต่ำ (สำหรับคนงานหญิงได้ค่าแรงเพียงครึ่งหนึ่งถึงสามในสี่ของค่าแรงของคนงานชาย) และรายได้ที่มีเหลือไว้ให้ใช้อยู่น้อยนิดนี้ คนงานชายก็มักเอาไปใช้จ่ายกับการพนันและโสเภณี ความเป็นหนี้สินอย่างเป็นระบบเป็นวิธีการที่มีประโยชน์สำหรับผู้จัดการไร่ ที่จะคงคนงานของตนไว้ ด้วยสภาพความเป็นอยู่ที่เลวอย่างน่าขนลุก โรคภัยไข้เจ็บจึงระบาดอย่างแพร่หลายและไม่อาจควบคุมได้ ทั้งความตายก็ไม่เคยห่างไกลในโคชินจีน ในค.ศ.1927 คนงานในไร่ขนาดใหญ่ หนึ่งในทุก ๆ ยี่สิบคน ถึงแก่ความตาย ในขณะที่อัตราการตายของคนในท้องถิ่น ก็มักสูงมากกว่านี้ไปอีก คือสูงเป็นสองเท่าของอัตราการตายรวมทั้งหมดของอาณานิคมแห่งนี้ ทั้งยังเป็นตัวเลขเฉพาะในหมู่คนงานที่ชีวิตกำลังอยู่ในวัยฉกรรจ์ ผู้จัดการไร่สามารถมั่นใจได้ว่า คนงานจะว่านอนสอนง่ายหรืออย่างน้อยก็ยอมโอนอ่อนผ่อนตามได้ เพราะเขาสามารถตามเจ้าหน้าที่ของรัฐมาได้ เรื่องนี้มีกำหนดเป็นตัวบทกฎหมายเอาไว้ เช่นในกฎหมายที่ว่าด้วยกุลีในเนเธอร์แลนด์ อีสต์ อินดีส ฉบับปีค.ศ.1880 ปีค.ศ.1884 และปี ค.ศ.1893 ซึ่งกำหนดโทษปรับจำคุกหรือต้องทำงานเพิ่มกว่าปกติ สำหรับผู้ที่ละเมิดเงื่อนไขตามสัญญา ส่วนที่เป็นทางการน้อยกว่านี้ ทางไร่จะใช้วิธีการโบยและปรับเป็นเงิน หรือใช้นิสัยการบงการจัดระเบียบที่ฝังติดตัวอยู่ กระนั้นก็ดี บางครั้งบางคราว การทารุณกรรมและสภาพความเป็นอยู่ที่เลวร้าย ก็ชักนำให้คนงานทำร้ายบุคลากรที่ทำหน้าที่ควบคุม และมีการนัดหยุดงานที่จัดขึ้นเป็นพัก ๆ “พวกเขาเป็นคนเหมือนกับพวกเรา เราจะยอมให้พวกเขาทุบตีพวกเราอยู่ไม่หยุดหย่อนได้ยังไงกัน” นี่คือถ้อยคำของเหงียน ดินห์ ตู ผู้ที่เข้าร่วมในการสังหารผู้ดูแลชาวฝรั่งเศสที่ไร่ภูเรียงในค.ศ.1927 ในโคชินจีน[14] การหนีจากไร่โคชินจีน เป็นเรื่องที่มีอยู่อย่างเป็นสามัญ ในค.ศ.1928 มีคนงาน 4,484 คน หรือราวหนึ่งในสิบของคนงานทั้งหมด หนีจากไร่ขนาดใหญ่ตามที่ต่าง ๆ ของโคชินจีน

ขณะที่กระแสของระบอบอาณานิคมที่โน้มเอียงไปในแนวการบริหารจัดการกำลังเฟื่องการขุดค้นทรัพยากรธรรมชาติก็เหมือนกับการผลิตภาคเกษตรกรรม คือใช้รูปแบบที่ใหม่หมดจดในอุตสาหกรรมดีบุกของมลายู เมื่อถึงช่วงเปลี่ยนศตวรรษ สายแร่ดีบุกที่สะสมอยู่บริเวณผิวหน้าดิน ซึ่งขุดออกมาโดยใช้แรงงานชาวจีนอย่างหนักหน่วง ใกล้จะหมดลงแล้ว แรงงานชาวจีนก็เริ่มจะแพงขึ้น เพราะการสิ้นสุดระบบการให้สัมปทานภาษีฝิ่น และเพราะคนงานมีการโยกย้ายมากขึ้นตามความต้องการแรงงานซึ่งเพิ่มขึ้นในที่อื่น ๆ ปัญหาเหล่านี้ ลดความได้เปรียบในการแข่งขันของชาวจีนลง เมื่อประกอบกับการที่ชาวยุโรป เข้ามีอิทธิพลในอุตสาหกรรมการหลอมดีบุกมากขึ้น และการใช้เครื่องมือขุดและดูดแร่ขนาดมโหฬารและมีราคาแพงตั้งแต่ค.ศ.1912 เป็นต้นมา การควบคุมอุตสาหกรรมนี้ จึงหลั่งไหลจากมือของชาวจีนเข้าไปอยู่ในมือของคนจากซีกโลกตะวันตกมากขึ้นทุกที ความล้มเหลวใน

---

[14] อ้างใน Martin J. Murray, ***The Development of Capitalism in Colonial Indochina (1870-1940),*** Berkeley, 1980, 311.

การปรับตัวของชาวจีน ส่วนหนึ่ง เป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากความจริงในข้อที่ว่า เครื่องมือขุดและดูดแร่นั้น จำต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก ซึ่งชาวจีนไม่สามารถหรือ ที่น่าจะเป็นไปได้ยิ่งกว่านั้น คือไม่เต็มใจ ที่จะจัดหามาใช้เพื่อวัตถุประสงค์นี้ และส่วนหนึ่ง เนื่องจากรัฐบาลอาณานิคม ช่วยชาวตะวันตก ในการเช่าที่ดินขนาดใหญ่ และให้คำแนะนำทางด้านภูมิศาสตร์และธรณีวิทยา เพื่อทำให้รูปแบบการทำเหมืองที่ใหญ่โตนี้ ดำเนินการไปได้และให้ผลกำไร ผลลัพธ์ก็คือ เมื่อถึงค.ศ.1937 เครื่องมือขุดและดูดแร่มีส่วนในการผลิตดีบุกครึ่งหนึ่งของทั้งหมดที่ผลิตได้ในมลายู อย่างไรก็ดี แนวโน้มที่นำไปสู่การทำเหมืองแร่แบบใช้เครื่องจักรกลและทุนในระดับสูง มิได้มีให้เห็นในทั่วทุกหนทุกแห่ง ในเวียดนาม การผลิตถ่านหิน ซึ่งเพิ่มขึ้นสี่เท่าตัวเป็น 2 ล้านตันในค.ศ.1930 นั้น เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1930 ปริมาณถ่านหินจากตังเกี๋ยซึ่งใช้เครื่องจักรกลในการผลิตมีเพียง 6 เปอร์เซ็นต์ของการผลิตทั้งหมดเท่านั้น

การผลิตน้ำมัน แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากการผลิตดีบุก คือพึ่งพาอาศัยปฏิบัติการที่ต้องใช้เงินทุนอย่างสูงมาตั้งแต่เริ่มต้น ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ อุตสาหกรรมน้ำมันจะก่อตั้งขึ้นในบริเวณที่ไม่ไกลจากสถานที่ดังเช่นเยนางคยอง (ตอนกลางของพม่า) ปาเล็มบัง (ตะวันออกเฉียงใต้ของสุมาตรา) บาลิกปาปาน (บอร์เนียวตะวันออก) เซเรีย (บรูไน) และมิริ (ซาราวัก) เป็นต้น อุตสาหกรรมน้ำมันกลายเป็นกิจการผูกขาดของบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่เพียงไม่กี่แห่ง อย่างเช่นรอยัล ดัตช์-เชลล์ สแตนดาร์ด ออยส์ และเบอร์มาห์ ออยส์ ในทำนองเดียวกัน อุตสาหกรรมตัดไม้ซุง ก็เป็นอุตสาหกรรมต้องการเงินทุนมากพอ ๆ กัน เพื่อใช้ดำเนินงานในแหล่งที่ห่างไกลตามสถานที่ดังเช่นตอนเหนือของพม่า ตอนเหนือของสยาม และบอร์เนียวเหนือส่วนของอังกฤษ (แม้ว่าจะเป็นการดำเนินงานโดยใช้เทคนิคการโค่นซุงแบบเดิม และใช้ชนกลุ่มน้อยในท้องถิ่นเป็นกำลังแรงงานก็ตาม) อุตสาหกรรมนี้ส่วนใหญ่แล้ว บริษัทตะวันตกใหญ่ ๆ เพียงไม่กี่แห่ง เป็นผู้ครอบครองไว้สำหรับพวกตนเป็นการเฉพาะ เช่น บริษัทบอมเบย์-เบอร์มาห์ เทรดดิ้ง เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมในแง่มุมต่าง ๆ

การที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค่อย ๆ เข้ามารวมตัวอยู่ในระบบการพาณิชย์ของโลก ประกอบกับแรงกระตุ้นในอัตราเร่งให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจและการค้าในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาคและระดับนานาชาติอย่างคึกคัก -- อันเป็นผลสืบเนื่องจากการควบคุมของรัฐในรูปแบบใหม่ ๆ -- ภาวะดังกล่าวส่งผลให้แบบแผนของชีวิตทางด้านสังคมในภูมิภาคนี้ เปลี่ยนแปลงไปในลักษณาการที่สำคัญ ๆ หลายประการ อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งเป็นแบบฉบับของช่วงเวลานี้ มิใช่เป็นเรื่องของการตอบสนองอย่างเรียบง่าย สม่ำเสมอ และตรงไปตรงมาต่อเหตุการณ์เฉพาะอย่าง แน่นอน การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ วิวัฒนาการขึ้นจากการประสมประสานของพัฒนาการต่าง ๆ ซึ่งบางครั้ง เกี่ยวพัน

ซึ่งกันและกัน และเสริมสร้างความแข็งแกร่งร่วมกัน และบางครั้ง ก็ขัดแย้งกันและยากที่จะเข้าใจ ทั้งหมดนี้ มีแบบแผนโดยทั่ว ๆ ไปของความเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นตัวกระตุ้น และบางครั้ง เป็นตัวกำหนด วิธีการที่มีประโยชน์อย่างหนึ่งในการคลี่คลายไขความสลับซับซ้อนของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ คือการพิจารณาโดยเปรียบกับสภาพทั่วไปของการเปลี่ยนแปลงที่มีเค้าโครงให้เห็นอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนสุดท้ายที่เป็นขั้นตอนสำคัญ ทั้งนี้ โดยพิจารณาว่า การประสมประสานของเหตุการณ์ทั้งหลายทั้งปวง ส่งผลกระทบกระเทือนถึงแง่มุมต่าง ๆ ของชีวิตของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างไรบ้าง แง่มุมซึ่งส่งผลกระทบต่อพวกเขาอย่างลึกซึ้งมากที่สุด ได้แก่แง่มุมที่เป็นกิจกรรมในด้านการสืบสายโลหิตของพวกเขา สถานที่อยู่อาศัย อาชีพและแบบแผนการทำงาน ตลอดจนเพศและภาวะสุขภาพของพวกเขา

ประชาชน : การเพิ่มขึ้นและการเคลื่อนย้าย

หนึ่งในบรรดาการเปลี่ยนแปลงที่มองเห็นได้อย่างง่ายดายที่สุด ซึ่งเกิดขึ้นในเวลาเดียวกับการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่พวกตะวันตกก่อให้เกิดขึ้น คือการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของจำนวนประชากร กรณีตัวอย่างที่ดีของการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง แน่นอนว่าคือชวา ในชวาจำนวนประชากรระหว่างสามถึงห้าล้านคนในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เพิ่มขึ้นเป็น 40.9 ล้านคนในปีค.ศ.1930 เป็นการเพิ่มในอัตราที่เกือบจะถึง 1.9 เปอร์เซ็นต์ต่อปี ทว่าสถิติจากส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็แสดงให้เห็นการเพิ่มอย่างตระการตาในทำนองเดียวกัน ในมลายูประชากรจำนวน 250,000 คนในค.ศ.1800 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 3.8 ล้านคนในค.ศ.1931 ในฟิลิปปินส์ประชากร 2.5 ล้านคนในค.ศ.1830 เพิ่มขึ้นเป็น 16.5 ล้านคนในค.ศ.1940 ประชากรของพม่าเพิ่มขึ้นกว่าเท่าตัวในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1891 ถึงค.ศ.1941 ดินแดนส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นอินโดจีนฝรั่งเศส มีประชากรเพิ่มขึ้นในอัตราราว 2 เปอร์เซ็นต์ต่อปี นับจากตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา สยามก็มีอัตราการเพิ่มที่ใกล้เคียงกัน หลังจากย่างเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ

ในสภาวะแวดล้อมบางสภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพที่มีการทำไร่ขนาดใหญ่อยู่มาก หรือการขุดค้นทรัพยากรที่ต้องใช้แรงงานคนอย่างหนักหน่วงมีมาก การเพิ่มจำนวนประชากรจะมีการอพยพย้ายถิ่นเป็นปัจจัยร่วมอยู่ในสัดส่วนที่มากทีเดียว นับตั้งแต่ทศวรรษ 1820 มาแล้ว มีการประเมินกันว่าประชากรชาวจีนในบอร์เนียวด้านตะวันตก มีจำนวนอยู่ระหว่าง 30,000 ถึง 50,000 คน โดยเฉพาะในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าชาวจีนได้เข้ามารวมกลุ่มกันอยู่ตามรัฐมลายูในฐานะกรรมกรตามสัญญาว่าจ้าง หรือ “ผู้อพยพที่ได้รับค่าจ้างตอบแทน” และชาวทมิฬอินเดียก็น่าจะมีมากถึงสามล้านคน คนเหล่านี้ถูกนำเข้ามาในมลายูในฐานะกรรมกรยางพาราในช่วงทศวรรษแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบภายใต้สภาวการณ์ที่ไร้ศีลธรรมน้อยกว่านี้ ชาวจีน (ยังไม่ต้องพูดถึงชาวมอญ เขมร ลาวและชนชาติกลุ่ม

น้อยอื่น ๆ) ได้รับการส่งเสริมตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ให้เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในสยาม ชาวจีนหลั่งไหลเข้ามาในฟิลิปปินส์ในจำนวนมากเช่นกันแม้ว่าจะมีการไหลบ่ากลับบ้านไปอย่างไม่หยุดยั้ง แต่ประชากรชาวจีนในฟิลิปปินส์ก็ยังมีจำนวนเพิ่มขึ้นจากในราว 6000 คน ในค.ศ.1840 มาเป็น 100,000 คนในค.ศ.1890 นับจากปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา ชาวมาเลย์จากสุมาตรา ชวาและส่วนอื่น ๆ ของย่านหมู่เกาะ อพยพย้ายถิ่นกันในจำนวนคราวละมาก ๆ ชาวมาเลย์เหล่านี้มีฐานะเป็นเสรีชนที่มาตั้งรกรากใหม่ในคาบสมุทรมลายูทางตะวันตก และอยู่กันตามบริเวณที่ส่วนใหญ่แล้ว ยังว่างเปล่า ชาวอินเดียหลั่งไหลกันเข้ามาในพม่าตอนล่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงภายหลังเมื่อเริ่มคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบแล้ว เพื่อมาทำงานเป็นกรรมกรในระยะเวลาต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ล่วงหน้า พ่อค้าชาวอินเดียนายเงินกู้และโสเภณี ก็ขึ้นบกมากับพวกเขาด้วย ระหว่างค.ศ.1852 ถึงค.ศ.1937 มีชาวอินเดียอพยพเข้ามายังพม่าประมาณ 2.6 ล้านคน เมื่อถึงค.ศ.1931 ประชากรของพม่าตอนล่างเป็นชาวอินเดียเสีย 10 เปอร์เซ็นต์

อย่างไรก็ดี เฉพาะการอพยพย้ายถิ่น ไม่สามารถอธิบายถึงเหตุผลของอัตราการเพิ่มประชากรแม้ว่าก่อนหน้านี้ นักวิชาการบางคนจะยังเคลือบแคลงข้องใจอยู่ แต่ก็ดูเหมือนว่า เป็นการเพิ่มสูงขึ้นอย่างน่าสังเกต และเป็นการเพิ่มที่ติดต่อกันเป็นระยะเวลาคราวละนาน ๆ และดังนั้น จึงก่อให้เกิดช่วงตอนใหม่ที่น่าตื่นเต้นในประวัติศาสตร์ด้านประชากรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประสิทธิภาพที่สูงขึ้นของรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในด้านการควบคุม รวมกลุ่ม จัดการให้ไปตั้งถิ่นฐานและนับจำนวน ไม่สามารถแยกแยะประชากรเชื้อชาติต่าง ๆ ออกจากกันได้ ทั้งไม่อาจกันพวกเขาให้ห่างจากกันได้เช่นกัน ความพยายามที่จะอธิบายถึงกลไกการเพิ่มประชากรอย่างฉับพลันเช่นนี้ และที่จะค้นให้พบว่า อะไรเป็นสิ่งที่ทำให้คงการเพิ่มขึ้นเช่นนี้อยู่ได้นั้น ก่อให้เกิดความเห็นที่แบ่งกันเป็นสองขั้วกล่าวคือ ปัจจัยที่ทำให้เพิ่มขึ้นนั้น หากมิใช่ระดับการเจริญพันธุ์ที่เพิ่มสูงขึ้น ก็ต้องเป็นอัตราการตายที่ลดต่ำลง ประเด็นที่ยกขึ้นมาสนับสนุนเหตุผลที่การเจริญพันธุ์เพิ่มสูงขึ้น โดยทั่วไป ให้เหตุผลการขยายตัวของประชากรว่า เนื่องมาจากความพยายามของชนพื้นถิ่น ที่จะลดการบังคับใช้แรงงานของรัฐ วิธีการคือ เพิ่มกำลังแรงงานที่มีอยู่ด้วยวิถีทางที่เป็นธรรมชาติ หรือในอีกทางหนึ่ง คือพัฒนาสภาวการณ์ที่ส่งเสริมให้เกิดการเจริญพันธุ์ในระดับที่สูงขึ้น ขึ้นมา เช่นการเปลี่ยนแปลง จากการเพาะปลูกแบบเลื่อนลอยที่มีการย้ายถิ่นไปเรื่อย ๆ ไปเป็นการเพาะปลูกอยู่กับที่ในขอบข่ายใหญ่โต หรือมีอนาคตที่แน่นอนและมีการตั้งรกรากมากยิ่งขึ้น ส่วนในแง่กลไกที่ใช้อธิบายเหตุผลของการเจริญพันธุ์ที่สูงขึ้น ก็แตกต่างกันออกไปเช่นกัน บางกลไก พิจารณาว่าการครองความเป็นโสดของสตรีลดต่ำลงอย่างสำคัญ บ้างก็มองว่าวัยสมรสของสตรีเยาว์ลง ข้อเสนอแนะที่แปลกเด่นไม่เหมือนใคร ระบุกลไกที่ทำให้การเจริญพันธุ์สูงขึ้นว่า อยู่ที่ช่วงเวลาที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่สั้นลง และช่วงนี้เป็นช่วงที่ไม่มีประจำเดือน ทั้งนี้เนื่องจากความต้องการแรงงานสตรีที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก ผู้ที่เสนอสาเหตุการเพิ่มประชากรเพราะอัตราการตายลดต่ำลง จะอ้างถึงภาวะสงครามที่ลดลงและโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลในด้านภัยพิบัติที่หลั่งไหลตามมาจากการศึกสงคราม ซึ่งลดลง (เช่น พืชผลถูกทำลายเสียหาย โรคภัยไข้เจ็บ ประชากรถูกจับไป

เป็นเชลยหรือต้องหลบหนี) โภชนาการที่เพิ่มขึ้น มาตรฐานการดูแลสุขภาพที่ดีขึ้น และกระทั่งอาจเป็นได้ว่าเนื่องจากโรคซึ่งเคยเป็นโรคระบาดที่เคยทำให้คนต้องตายกันมาก เปลี่ยนแปลงไปเป็นโรคประจำถิ่น กุญแจที่ไขปริศนา ดูเหมือนจะอยู่ที่การระบุแบบแผนด้านประชากรศาสตร์ ที่เป็นลักษณะเฉพาะของช่วงระยะเวลาก่อนจะถึงยุคที่มีการปกครองอย่างเข้มงวดในแบบอาณานิคม จากการวิจัยที่มีอยู่เพียงเล็กน้อย เท่าที่ทำกันมาจนถึงบัดนี้ ดูเหมือนว่า แนวโน้มที่มีอยู่แพร่หลาย คือการให้เหตุผลว่า การเจริญพันธุ์ตามธรรมชาติที่สูงอยู่เป็นประจำนั้น มีช่วงเวลาที่มีการตายที่เป็นหายนะจำนวนมาก ที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ มาสลับคั่น อัตราการตายที่เป็นหายนะจำนวนมากดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการศึกสงครามทั้งโดยตรงและโดยอ้อม (อาทิเช่น กรณีที่ประชากรในเกดะห์ หมดสิ้นไปเพราะการโจมตีของสยามในค.ศ.1821) ถึงแม้ว่าจะเป็นด้วยเหตุผลเช่นว่านี้จริง ๆ แต่ก็ดูเหมือนว่าเป็นการยากที่จะหาข้อ โต้แย้งและหลักฐานมาพิสูจน์ได้ว่า อัตราการเจริญพันธุ์ซึ่งสูงมากอยู่แล้ว สามารถขยายต่อไปถึงระดับที่จะใช้เป็นเหตุผลอธิบายถึงอัตราการเพิ่มประชากรที่สูงอย่างอยู่ตัวในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและยี่สิบได้ อย่างน้อยที่สุด ก็ไม่สู้จะมีหลักฐานสักเท่าใดนัก ที่จะบ่งบอกไปในแนวที่ว่า มีการรับเอาพฤติกรรมซึ่งอาจทำให้การเจริญพันธุ์เพิ่มขึ้นจนถึงระดับที่สูงและมีความสำคัญในแง่ของประชากรศาสตร์ มาปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย เช่นการสมรสเร็วขึ้นหรือมากครั้งขึ้น การละทิ้งแนวปฏิบัติที่แต่ก่อนเคยใช้กันอย่างกว้างขวาง และสามารถควบคุมการเจริญพันธุ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือการเพิ่มความถี่ในการร่วมเพศเป็นต้น อย่างไรก็ดี ในทำนองเดียวกัน นอกจากเงื่อนไขภายนอกเรื่องสันติภาพแล้ว ก็ไม่สู้จะมีหลักฐานสักเท่าไรนัก ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานที่ตรงชัดหรือบ่งบอกเป็นนัย (และบางครั้งบางคราว หลักฐานที่บอกไปในทางตรงกันข้าม) ถึงระดับโภชนาการที่สูงขึ้น หรือสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ ที่นำมาซึ่งสุขภาพที่ดี อันอาจนำมาใช้อ้างในเชิงสนับสนุนทฤษฎีเรื่องอัตราการตายลดลงได้อย่างเป็นมั่นเป็นเหมาะ ภายใต้สภาวการณ์ดังกล่าว ภาพที่พอจะเป็นไปได้มาก ที่สุด อาจเป็นได้ว่า คือภาพของการลดอัตราการตายลงอย่างสำคัญ ซึ่งเป็นไปได้ว่า ได้รับการหนุนเสริมจากการเพิ่มการเจริญพันธุ์ขึ้นเล็กน้อย อันเนื่องมาจากช่วงเวลาที่ปลอดจากความวุ่นวายและมีการตั้งรกรากเป็นหลักเป็นแหล่งมากขึ้น เนื่องจากขาดแคลนข้อมูลที่เหมาะสม ทำให้ตัวแปรที่เกี่ยวข้อง ไม่สอดคล้องไปด้วยกันกับการประเมินจากการสังเกตได้อย่างเป็นที่น่าพอใจ ดังนั้น จึงดูไม่น่าจะเป็นไปได้ว่าจะมีคำอธิบายที่นอกเหนือไปจากนี้ได้

การเพิ่มจำนวนประชากร เป็นสิ่งที่น่าตื่นเต้น เช่นเดียวกับการมีกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหม่ ๆ เกิดขึ้นมามากมาย อย่างไรก็ดี แนวโน้มด้านประชากรศาสตร์ที่ลึกซึ้งพอกัน คือการอพยพย้ายถิ่นภายในแนวโน้มนี้แทบไม่มีใครสังเกตและการสืบสวนถึงผลกระทบของแนวโน้มนี้ก็มีน้อย เหตุผลหนึ่งที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะว่ารัฐบาลอาณานิคมทั้งหลาย (รวมทั้งชนชั้นสูงในสยาม) เห็นคุณค่าของกำลังแรงงานที่มีมาอย่างสม่ำเสมอและว่าง่าย มากเท่า ๆ กับคนรุ่นก่อนพวกเขา พวกเขาพยายามทำอย่างที่เคยทำมาเสมอ คือหาทางขึ้นทะเบียนและหยุดยั้งการโยกย้ายของเกษตรกรผู้เพาะปลูก ให้คงอยู่ยังที่เดิม สร้างนิสัยแก่ผู้เพาะปลูกแบบทำไร่เลื่อนลอย ที่เร่ร่อนเปลี่ยนที่ไปเรื่อย ๆ ให้คุ้นชินกับการเป็นชาวนา เพื่อว่า

รัฐบาลจะสามารถนับจำนวนและเก็บภาษีได้อย่างสม่ำเสมอ รัฐบาลยังใช้วิธีลดความสำคัญของคำอุทธรณ์ของราษฎร เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของพวกตน ความเพียรพยายามในการควบคุมประชากร ประสบความสำเร็จแต่เพียงบางส่วน เพราะแม้ว่าทัศนคติอย่างเดิม ๆ จะยังคงมีว่าครัวเรือนเกษตรกรเป็นพวกที่ยึดติดอยู่กับท้องที่ ทว่าความนิยมการโยกย้ายมากกว่าจะอยู่อย่างเป็นหลักแห่งที่ถาวร ดูเหมือนว่าจะเป็นปัจจัยสำคัญของชีวิตเกษตรกรในยุคนี้ เช่นเดียวกับในยุคก่อน ๆ อันที่จริงนั้น โอกาสและลู่ทางใหม่ ๆ ในด้านเศรษฐกิจที่เปิดให้ เป็นตัวเร่งให้มีการโยกย้ายเร็วขึ้น การอพยพของเกษตรกรจำนวนมหาศาลเกิดขึ้นหลายครั้ง การเปิดบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำในพม่า ตลอดช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ดึงดูดผู้คนจากเขตแห้งแล้งลงมาเป็นจำนวนคราวละมาก ๆ ด้วยเหตุดังนี้ใน ค.ศ.1901 ประชาชน 4.1 ล้านคนของพม่าตอนล่าง ซึ่งประกอบด้วยคนที่เกิดในพม่าตอนบน 10 เปอร์เซ็นต์ จึงนับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในกระบวนการทำให้บริเวณลุ่มแม่น้ำอิระวดี “กลายเป็นพม่า” การเปิดที่ราบตอนกลางของสยาม ดึงดูดเกษตรกรจำนวนมากมายจากทางตะวันออกเฉียงเหนือ ในเวียดนาม การเคลื่อนย้ายลงมาทางใต้เป็นเวลายาวนานของชาวเวียดนาม มาถึงขั้นปิดท้ายด้วยการเปิดดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส มีชาวเวียดนามหลายพันคน ย้ายเข้ามาในลาวและกัมพูชาเช่นเดียวกัน (เมื่อถึงค.ศ.1908 มีชาวเวียดนามอยู่ในกัมพูชา 60,000 คน) ในฟิลิปปินส์ ที่ราบกว้างใหญ่ของลูซอนตอนกลาง ดึงดูดผู้คนให้อพยพมาทีละน้อย ๆ จากภูมิภาคมนิลาและจากขอบด้านตะวันตกเฉียงเหนือของลูซอน ให้เข้ามาอยู่เพื่อทำไร่ไถนา พรมแดนของชวาตะวันออก ถูกผลักดันให้ไกลห่างออกไป ด้วยฝีมือของผู้คนจากทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกเฉียงเหนือ และจากที่ราบระหว่างภูเขาไฟในชวากลาง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีคนเข้าตั้งรกรากกันอยู่อย่าง แน่นหนา เหล่านี้คือส่วนหนึ่งของแบบแผนการโยกย้ายที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วไป ซึ่งทำให้ใน ค.ศ.1930 มีชาวอินโดนีเซียถึงกว่าหนึ่งในสิบ อาศัยอยู่นอกภูมิภาคที่เป็นถิ่นกำเนิดของตน

นอกเหนือจากการโยกย้ายที่น่าตื่นเต้นเร้าใจดังกล่าวแล้ว ยังมีการโยกย้ายที่ดำเนินอยู่อย่างสม่ำเสมอ และน่าจะเป็นการโยกย้าย “อยู่เบื้องหลัง” การย้ายถิ่นที่อยู่เบื้องหลัง (ไม่เด่นชัดนี้) เร่งอัตราเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และมักเป็นการโยกย้ายที่มีลักษณะวนเวียนไปใช้ชีวิตตามที่ต่าง ๆ ในระยะสั้น ๆ ทุกหนทุกแห่งที่จังหวะก้าวของการปรับให้เป็นการพาณิชย์ทวีขึ้น และระบบการขนส่งปรับปรุงดีขึ้น แรงงานรับจ้างตามฤดูกาลจะเฟื่องฟูขึ้น ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้พาเกษตรกรจากที่ราบสูงโคราชหรือจากพม่าตอนบน มาเก็บเกี่ยวข้าวในที่ดินรอบ ๆ กรุงเทพฯ หรือที่ลุ่มแม่น้ำอิระวดีกันมากขึ้น หรือพาเกษตรกรจากปาเนย์ มาตัดอ้อยตามไร่ที่นีครอสกันมากขึ้น เกษตรกรในตังเกี๋ยมากถึง 50,000 คน ออกหางานตามฤดูกาลทำกันเป็นประจำ ตามเหมืองถ่านหินภายในภูมิภาค ในโคชินจีนกลุ่มคนงานสัญจรพากันเดินทางมากันเป็นกลุ่ม ๆ แวะเวียนไปตามนาข้าว เพื่อหางานเก็บเกี่ยวทำกัน สถิติเกี่ยวกับการสัญจรของผู้โดยสารทางรถไฟ อาจเป็นการสื่อปริมาณความหนาแน่นของการโยกย้ายไปทั่วเช่นนี้ อาทิเช่น ทางรถไฟของมลายู ขนส่งผู้โดยสาร 4.8 ล้านคน ในค.ศ.1904 และ 14.7 ล้านคน ในค.ศ.1916 ขณะที่ทางรถไฟของพม่า ขนส่งผู้โดยสาร 8.4 ล้านคนในค.ศ.1896 และ 27 ล้านคน ในค.ศ.1928

ขนบธรรมเนียมและพันธะหน้าที่ทางสังคม รวมทั้งโอกาสและการกดขี่ข่มเหง คือปัจจัยที่ช่วยหล่อเลี้ยงการโยกย้ายอย่างไม่หยุดหย่อนให้ดำเนินอยู่ ดังจะเห็นว่า ในพม่าตอนล่าง มีการย้ายถิ่นภายในอยู่มาก เป็นการโยกย้ายไปมาอยู่ภายในตัวบริเวณลุ่มแม่น้ำเอง ส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากวิถีปฏิบัติในเรื่องการแบ่งที่ดิน กล่าวคือ ที่ดินที่ได้รับเป็นมรดกจากพ่อแม่จะต้องแบ่งกันในหมู่พี่น้องในครอบครัวเดียวกันในปริมาณเท่า ๆ กัน มีบ่อยครั้งที่สมาชิกคนหนึ่งในครอบครัว ซื้อที่ดินของสมาชิกคนอื่น ๆ และสมาชิกผู้ขายที่ดินก็ไปก่อร่างสร้างตัวใหม่ ในที่ที่ไกลออกไป บนที่ดินที่แปลงใหญ่กว่าเดิม นอกจากนี้ ยังมีบ่อย ๆ ที่ผู้คนหลบหนีเข้าไปยังภูมิภาคใหม่ ๆ เพื่อหนีหนี้และพันธะหน้าที่ที่ตนมีอยู่ในบริเวณที่มีการตั้งรกรากมั่นคงมานานแล้วในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ในลูซอน เงื่อนไขการเช่าที่ดินที่เลวร้ายลงไปเป็นลำดับ ส่งเสริมให้เกษตรกรย้ายถิ่น เพื่อแสวงหาเงื่อนไขการตกลงที่มั่นคงและน่าพอใจมากขึ้น *ฮาเซนเดโร* ที่ไม่เข้าใจคนหนึ่ง บ่นในภายหลังว่า “ก่อนการยึดครองของญี่ปุ่น ชาวไร่ชาวนาแถวนี้ ย้ายที่อยู่ไปเรื่อย ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ผมไม่รู้สาเหตุ แต่พวกเขาทำกันอย่างนั้น”[15] เกษตรกรในสหพันธรัฐมลายูในตอนเปลี่ยนศตวรรษเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ได้รับการบรรยายลักษณะเฉพาะตัวไว้ว่า เป็น “คนอยู่ไม่สุขที่คอยแสวงหาโชคลาภที่เลื่อนลอย”[16] แบบแผนของการโยกย้ายที่เพิ่มขึ้น มีประจักษ์ให้เห็นทั่วทุกหนทุกแห่ง ขณะที่ผู้คนแผ่กระจายออกจากจุดต่าง ๆ ที่เป็นรกราก ไปทุกทิศทางอย่างเชื่องช้า และไม่ลดละ เพื่อไปตั้งชุมชนที่เป็นบริวารขึ้น ส่วนใหญ่แล้ว เป็นการโยกย้ายไปบุกเบิกกันเป็นครัวเรือน มิใช่เฉพาะเป็นรายบุคคล ชนกลุ่มน้อยชาวต่างชาติก็มิใช่กรณียกเว้น หากเจริญรอยตามแบบแผนนี้เช่นกัน ดังเช่นใน ค.ศ.1848 ชาวจีนในฟิลิปปินส์ เป็นผู้อาศัยอยู่ในมนิลาถึง 92 เปอร์เซ็นต์ เมื่อถึงค.ศ.1894 ตัวเลขนี้เหลือเพียง 48 เปอร์เซ็นต์ การเคลื่อนย้ายของประชาชนทั้งหมดเหล่านี้ -- ซึ่งมีระดับตั้งแต่การอพยพกันอย่างมโหฬารน่าตื่นเต้นและอย่างเป็นการถาวร ไปจนถึงการบุกเบิกที่ดินทีละนิดละหน่อยและการเดินทางไป ๆ มา ๆ อย่างเงียบ ๆ ในท้องถิ่น -- ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกโฉมหน้า แก่ภูมิทัศน์และนิเวศน์วิทยาของภูมิประเทศ ซึ่งแต่ก่อน เป็นป่าหนาทึบและมีคนอาศัยอยู่เพียงเบาบาง

ชาวบ้าน

การไหลบ่าของประชากรที่เกิดขึ้นอยู่เนืองนิจ สร้างความรำคาญและความพิศวงแก่ฝ่ายปกครอง ซึ่งหาหนทางที่จะควบคุมประชาชนของตนให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น โดยทั่วไปแล้ว ฝ่ายปกครองพยายามควบคุม

---

[15] อ้างใน Benedict J. Kerkvliet, *The Huk Rebellion: A Study of Peasant Revolt in the Philipines,* Berkeley, 1977, 26.

[16] Lim Teck Ghee, *Peasants and Their Agricultural Economy in Colonial Malaya 1874-1941,* Kuala Lumpur, 1977, 55.

ด้วยการลงทุนสร้างองค์กรอำนาจรัฐขึ้นในชุมชนหมู่บ้าน เพื่อให้องค์กรนี้กำกับดูแลราษฎรของตนอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น ก่อนหน้านี้หมู่บ้านเป็นเพียงการจับกลุ่มกันอย่างค่อนข้างหลวมของครัวเรือนเกษตรกร ทั้งยังมักมิได้สังกัดกับดินแดนใดเป็นการแน่นอน และเป็นเป้าให้ขบวนผู้อุปถัมภ์ทั้งหลาย พากันแข่งขันเพื่อนำครัวเรือนเหล่านี้เข้ามาอยู่ในความคุ้มครองของตน มาบัดนี้ หมู่บ้านกลายเป็นสถาบันการบริหารของรัฐไปแล้ว ในพม่า อังกฤษงุนงนกับสิ่งที่ตนเห็นว่าเป็นแบบอย่างการปกครองที่คลุมเครือยึดตัวบุคคลและไร้ระเบียบ ซึ่งพวกหัวหน้าท้องถิ่นตามจารีตเดิม หรือ*ตัคยี* จัดดำเนินการให้กับชุมชนระดับล่าง ๆ การตอบสนองของอังกฤษ คือการ “เนรมิต” หมู่บ้านขึ้นมา หมู่บ้านเหล่านี้มีลักษณะเป็นเขตปกครองอย่างไม่เป็นธรรมชาติ เป็นหมู่บ้านที่มักอยู่ในรูปแบบการรวมหมู่บ้านที่แต่ก่อนแยกกันอยู่อย่างไม่เป็นที่เป็นทาง เข้ามารวมไว้ด้วยกันตามอำเภอใจ ในกัมพูชา เมื่อฝรั่งเศสไม่พบหมู่บ้านที่มีลักษณะเป็นสถาบัน (ตามความเข้าใจของพวกเขา) พวกเขาก็ตอบสนองด้วยการประดิษฐ์ “สิ่งที่จะกลายมาเป็นหมู่บ้านในเวลาต่อมา”[17] ขึ้น เรียกว่า *ภูมิ (phum)* กระบวนการคิดอุบายทำนองเดียวกันนี้ ทว่ามิได้ลุ่มลึกลงถึงพื้นฐานเท่า มีประจักษ์ให้เห็นในชวาด้วยเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงวิธีคิดในเรื่องการปกครองเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นที่การจัดตั้งหมู่บ้านขึ้นโดยใช้พื้นที่เป็นเกณฑ์ หมู่บ้านที่ยุ่งเหยิง ไม่อยู่กับที่ และมีการรวมกลุ่มกันอย่างคลุมเครือ จึงค่อย ๆ เข้ามาสังกัดกับสถานที่จำเพาะอย่างแน่นอนทีละน้อย ๆ มีการล้อมรั้วที่อยู่อาศัย บ้านเรือนตั้งรวมกันอยู่ในแบบแผนที่ค่อนข้างเป็นระเบียบขึ้นมาบ้างไม่มากก็น้อย สิทธิในป่าไม้และไร่นาที่อยู่รายรอบ มีการแบ่งเขตกันอย่างแน่ชัดยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา

ในยุคก่อนหน้านี้ การเมืองหมู่บ้าน เช่นเดียวกับการเมืองในระดับรัฐ ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่า คือสร้างขึ้นรอบ ๆ ความคิดเกี่ยวกับฉันทานุมัติ ความคิดเรื่องฉันทานุมัตินี้เป็นความเข้าใจกันอย่างกว้าง ๆ ถึงอำนาจและสิทธิที่กลุ่มผู้นำหมู่บ้าน มีเหนืออำนาจและสิทธิของชาวชุมชนหมู่บ้าน แต่ก็ภายในขอบเขตที่จำกัด อย่างไรก็ตาม ภายใต้แรงกดดันของรัฐที่กำลังพัฒนาและทะเยอทะยาน ความเป็นผู้นำมีแนวโน้มที่จะกลายมารวมอยู่ที่บุคคลคนหนึ่ง คือที่หัวหน้าหมู่บ้าน และอำนาจที่หัวหน้าหมู่บ้านมีอยู่ก็มิได้มาจากฉันทานุมัติในชุมชน หากมาจากรัฐ ซึ่งก้าวก่ายเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้นเป็นลำดับ อาทิเช่นในชวา สมัยที่อยู่ภายใต้ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ หัวหน้าหมู่บ้าน จำเป็นต้องตั้งข้อเรียกร้องอยู่เป็นประจำและบ่อยครั้ง ซึ่งหากเป็นแต่ก่อนเป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ ในสถานการณ์เช่นนี้ ความสำคัญของฉันทานุมัติ ของการเป็นสื่อกลางและสร้างดุลระหว่างสองขั้ว คือหมู่บ้านและรัฐ จึงกลายเป็นสิ่งที่เลิกใช้กันไป การที่จะรักษาตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้านไว้ (และรางวัลตอบแทนอย่างงามซึ่งมากับตำแหน่ง เช่นส่วนแบ่งที่คิดเป็นเปอร์เซ็นต์จากภาษีที่เก็บได้ และอำนาจในการควบคุมการจัดสรรที่ดิน) ตัวหัวหน้า ต้องหันมาพึ่งพาอาศัยอิทธิพลในเชิงบังคับของรัฐที่มากขึ้นและมากขึ้น และใช้ความสามารถในด้านการเมืองของตนน้อยลงทุกที อันที่จริงนั้น เรื่องนี้มีความหมายว่า อำนาจอย่างเป็น

---

[17] Alexander B. Woodside, ***Community and Revolution in Modern Vietnam,*** Boston, 1976, 129.

ทางการของหัวหน้าหมู่บ้าน (และอภิสิทธิ์ที่มีควบคู่มาด้วยกัน) มีเพิ่มขึ้น แต่ขณะเดียวกัน เนื่องจากอำนาจดังกล่าวต้องขึ้นอยู่กับรัฐอยู่อย่างมาก หัวหน้าหมู่บ้านจึงถูกตั้งแง่เป็นศัตรูจากชาวบ้านของตนทั้ง ๆ ที่ตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้าน ไม่เคยเป็นตำแหน่งภายในระบอบการปกครองอย่างเป็นทางการ แต่ในทางปฏิบัติกลับเป็นเช่นนั้น ในสภาพแวดล้อมบริเวณชายแดนของโคชินจีน ประชากรเกษตรกรรวมตัวกันโดยอาศัยพื้นที่เป็นเกณฑ์น้อยกว่าที่อื่น ๆ ดังนั้น อำนาจการปกครองของโคชินจีนจึงมีลักษณะกระจายตัวมากกว่าภูมิภาคที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น และที่มีการตั้งรกรากอยู่อาศัยมานานแล้ว เช่นที่ในชวาและตังเกี๋ยเป็นต้น นโยบายของฝรั่งเศส ซึ่งผลักดันในทำนองเดียวกับที่ได้กล่าวมาจึงให้ผลลัพธ์ที่ค่อนข้างจะสับสนมากกว่า ขณะที่ฝรั่งเศสพยายามทำให้หมู่บ้านเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจของฝ่ายปกครอง พวกเขาก็มีแนวโน้มที่จะยกภาระความรับผิดชอบงานและบทบาททางการปกครองที่จำเพาะเจาะจงหลายอย่าง ให้แก่องค์กรปกครองของหมู่บ้าน แบกรับเอาไว้ องค์กรดังกล่าว คือองค์ประชุมของบุคคลสำคัญในหมู่บ้าน นอกจากนี้ ฝรั่งเศสยังเปลี่ยนหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งแต่ก่อน มิได้เป็นอะไรมากไปกว่า ผู้ปฏิบัติตามมติขององค์ประชุมดังกล่าว ให้กลายไปเป็นบุคคลที่มีอำนาจตามสิทธิของตนเองไป อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหมู่บ้านในโคชินจีนมีลักษณะ “เปิด” มากกว่า อำนาจจึงยังมิได้มารวมอยู่ในที่เดียว อำนาจการปกครองภายในหมู่บ้านต่าง ๆ ของโคชินจีน มีขนบธรรมเนียมที่จะเป็นผลงานของวัยวุฒิ ของการเรียนรู้และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ของความมั่งคั่งที่ได้มาจากการควบคุมที่ดิน ทว่าการแทรกแซงของฝรั่งเศส ทำให้เกิดภาระหน้าที่ต่อชีวิตของหมู่บ้านที่ ผู้นำ “ที่เกิดขึ้นมาเองตามธรรมชาติ” ของหมู่บ้าน ไม่เต็มใจที่จะแบกรับ ตำแหน่งที่มาจากแต่งตั้ง กลายเป็นงานที่ต้องทำเต็มเวลาไม่ได้เงินเดือนและต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย ทั้งยังเป็นตำแหน่งซึ่งสร้างความเสียหายแก่ความสัมพันธ์ของพวกเขากับชาวบ้านคนอื่น ๆ ด้วย ความหมายจึงเป็นลักษณะที่ว่า ผู้ที่เข้าดำรงตำแหน่งในหมู่บ้านมักได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านน้อยกว่าคนเดิมที่เขาเข้าไปแทนที่—ดังที่ผู้เขียนท่านหนึ่งใช้ถ้อยคำเรียกหัวหน้าหมู่บ้านใหม่เหล่านี้ว่า เป็นสมาชิกของหมู่บ้าน พวกที่ “มีความทะเยอทะยานและไร้หิริโปตัปปะมากกว่าใครๆ”[18] คนเหล่านี้ พึ่งพาอาศัยการสนับสนุนจากกำลังอาวุธของฝรั่งเศสอย่างเต็มที่ ในการใช้อำนาจของตน และเป็นผู้ที่ใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตน เป็นหนทางในการสร้างความก้าวหน้า ตัวอย่างเช่น หัวหน้าหมู่บ้านอาจอนุญาตให้เพื่อนร่วมหมู่บ้านหักร้างถางพงที่ดินที่ไม่เคยมีการเพาะปลูกมาก่อน แล้วจากนั้น ก็เข้าอ้างสิทธิในที่ดินดังกล่าวเสียเอง เพราะตัวเองเป็นผู้ควบคุมกระบวนการจับจองที่ดินในระดับหมู่บ้าน ผลลัพธ์ก็คือวิกฤติการณ์ร้ายแรงในการปกครองหมู่บ้าน การปกครองหมู่บ้านนี้ผู้ที่แสดงความเป็นผู้นำตามธรรมเนียมปฏิบัติเดิม ดำเนินการไปตามแนวทางของตนเอง ส่วนพวกที่ได้รับแต่งตั้งจากฝรั่งเศสนั้น โดยทั่วไปแล้ว ใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตนในลักษณาการที่เอารัดเอาเปรียบ มากกว่าจะให้การปกป้องคุ้มครอง

---

[18] Murray, 427.

ขณะที่การพาณิชย์เจริญขึ้นทั้งในด้านขนาดและระดับความคึกคัก และในขณะที่ตัวที่ดินเองกลายเป็นสินค้ามากขึ้นทุกทีนั้น การจัดโครงสร้างอำนาจการปกครองอย่างใหม่ ซึ่งได้รับการยกระดับให้สูงขึ้น ทั้งอำนาจที่อยู่เหนือหมู่บ้านและที่อยู่ภายในหมู่บ้าน อันเป็นผลจากการที่อำนาจรัฐเอื้อมมาถึงได้มากขึ้น สะท้อนให้เห็นที่การกระจายทรัพยากรการผลิตในหมู่เกษตรกร ซึ่งเป็นการกระจายที่มีความไม่สม่ำเสมอและมีลักษณะเอารัดเอาเปรียบมากขึ้นเป็นลำดับ ที่ระดับบนสุด ปรากฏมีกลุ่มเจ้าที่ดินขนาดใหญ่เกิดขึ้น เจ้าที่ดินเหล่านี้มักเป็นผู้ที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในที่ดินและมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ พวกเขาฉวยประโยชน์จากการมีสายสัมพันธ์กับอำนาจรัฐ เข้าควบคุมที่ดินของหมู่บ้านไว้เป็นอันมาก ข้างใต้พวกเขา เป็นเหล่าครัวเรือนชั้นที่เป็นเจ้าของที่ดินเพียงพอที่จะใช้หาเลี้ยงชีพของตนเองได้ เบื้องล่างของพวกครัวเรือนเหล่านี้ คือเหล่าผู้ประกอบกันขึ้นเป็นส่วนใหญ่ของชาวบ้าน – ซึ่งในกรณีของตังเกี๋ยมีมากถึง 70 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมู่บ้าน ส่วนในชวา ก็มักมีมากเกิน 60 เปอร์เซ็นต์ขึ้นไป—ชาวบ้านเหล่านี้มีที่ดินไม่พอเพียงที่จะใช้เลี้ยงตนเอง หรือไม่มีที่ดินเลย ชาวบ้านกลุ่มสุดท้ายนี้ มีแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ยากจนและขาดความมั่นคงปลอดภัยยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา พวกเขาหาเลี้ยงชีพพอประทังชีวิตไปแต่ละวัน ๆ ด้วยการเช่าที่ดิน หรือทำงานในไร่นาโดยได้รับเงินสดหรือสิ่งของเป็นค่าตอบแทน และที่มีมากขึ้นเรื่อย ๆ คือการทำงานนอกแวดวงเกษตรกรรม ได้แก่อุตสาหกรรมขนาดเล็ก เช่นการผลิตและจำหน่ายเครื่องหัตถกรรม การทำมาค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นผู้ใช้แรงงานรับจ้างทำงานชนิดต่าง ๆ ที่เศรษฐกิจที่กำลังพัฒนาสร้างขึ้นมา คนเหล่านี้จำนวนมาก ต้องกลายเป็นผู้ดำเนินชีวิตอย่างกรรมาชีพที่ยากไร้ หรือใกล้จะเป็นเช่นนั้น

สิ่งที่แปลกใหม่เกี่ยวกับสถานการณ์นี้ มิใช่ความไม่เสมอภาคหรือความยากแค้นขาดแคลนหรือการเอารัดเอาเปรียบ—สิ่งเหล่านี้เป็นแง่มุมธรรมดาสามัญในชีวิตของหมู่บ้านเสมอมา—แต่สิ่งที่แปลกใหม่นั้นอยู่ที่ความถาวรและความแพร่หลายของสิ่งเหล่านี้ รัฐแบบใหม่ที่มีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง บุกรุก ล้ำเข้าไปในชีวิตของหมู่บ้านมากขึ้น ลึกขึ้นและอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งกว่ารัฐในรูปแบบการปกครองทั้งหลายทั้งปวงที่เคยมีมาในอดีต คุณลักษณะที่เป็นแบบฉบับของรัฐแบบใหม่ คือความหวั่นวิตกต่อ “ความไม่สงบ” รัฐจึงทำลายความสามารถที่เคยมีในอดีตของชาวบ้าน ในอันที่จะต่อรองกับผู้ที่มีโอกาสเป็นผู้อุปถัมภ์ตนที่แข่งขันกันอยู่หลายเจ้า ทั้งนี้เพื่อที่พวกเขาจะสามารถดำรงชีวิตอย่างที่จะพอทนทานได้ หรือมิฉะนั้น ก็หนีผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตนไปเสียเลย (ชาวบ้านที่ว่านี้ คือเหล่าผู้ที่ยากจนและมีสถานะต่ำสุดกับพวกที่เหนือคนเหล่านี้ขึ้นมา ซึ่งเมื่อถึงตอนนี้แล้ว มีความคิดความเชื่อว่าผลประโยชน์ของตนที่จะยอมให้ไปนั้น เป็นเรื่องที่รับไม่ได้) เมื่อเวลาผ่านไป ในขณะที่พรมแดนทางกายภาพแบบเก่าหายไป และขณะเมื่อพรมแดนทางการเมืองอย่างใหม่ ได้รับการยืนยัน หนทางที่จะหลีกเลี่ยงการบังคับข่มเหงหรือแก้ไขความไม่ถูกต้องตามที่คิด ก็หดแคบลง และแทบจะหมดสิ้นลงไปเลยทีเดียว

ผลลัพธ์ก็คือ ความเพียรพยายามของเกษตรกรในอันที่จะพิทักษ์รักษาวิถีการดำรงชีวิตและแบบอย่างการดำเนินชีวิตของตนเอง มีแบบอย่างและท่วงทำนองที่เป็นระบบมากขึ้น เป็นการกระทำ

อย่างรวมหมู่มากขึ้น และมีลักษณะของการเผชิญหน้ากันมากขึ้น แม้มิใช่ว่าจะต้องเป็นการเพิ่มขึ้นในด้านระดับความรุนแรงก็ตาม "การต่อต้านรายวัน" เกิดขึ้นในหลายรูปแบบได้แก่คำติดตลกดาด ๆ ที่กระทบกระเทียบเจ้าที่ดิน การลักเล็กขโมยน้อย ยุทธวิธีขาดงานบ่อย ๆ หรือแสร้งทำให้เกิดความล่าช้าการวางเพลิงในบางครั้ง การนำพิธีทางศาสนารูปแบบต่าง ๆ มาใช้ การใช้การละครพื้นบ้านหรือศิลปะและวัฒนธรรมรูปแบบอื่น ๆ เป็นสื่อของการประท้วง--การต่อต้านรายวันเหล่านี้ดำรงอยู่เรื่อยมาในอดีต ดังที่จะดำรงอยู่เสมอไป แต่ขอบข่ายของมาตรการต่อต้านดังกล่าว ถูกรัฐจำกัดขอบเขตอย่างแน่นหนามากขึ้นเรื่อย ๆ รัฐสามารถสร้างหน่วยงานสืบราชการลับที่มีประสิทธิภาพ และหาข้ออ้างมาลงโทษผู้ที่ตนเห็นว่าเป็นอันตรายต่อ "ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง" เพื่อว่าจะได้เป็นตัวอย่างแก่คนอื่น ๆ ภายใต้สภาวกาณ์เหล่านี้ เป็นที่น่าแปลกประหลาดว่า ความพยายามของเหล่าเกษตรกรที่จะถอนตัวหรือปฏิเสธที่จะรับรู้อำนาจของรัฐ—ดังเช่นกรณีกิจกรรมกองโจรทางสังคม ซึ่งเกิดขึ้นอยู่บ่อย ๆ และที่รู้จักกันดีที่สุด คือขบวนการซามินในชวากลางตอนเหนือเป็นต้น— ส่งผลลัพธ์ออกมาเป็นเพียงแค่การเผชิญหน้ากันเท่านั้น การประท้วงที่จัดขึ้นอย่างสงบ—เช่นที่กระทำในรูปสมาคมเพื่อความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านวัตถุและจิตวิญญาณ การร้องเรียน การเดินขบวนและแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ แม้กระทั่งการนัดหยุดงาน—การประท้วงเหล่านี้สามารถถูกปล่อยปละดูดาย หรืออดกลั้นอย่างอิ่มใจ อยู่ในที ที่บ่อยที่สุด คือการกำจัดไปให้พ้นหูพ้นตาอย่างง่ายดายและหยิ่งผยอง โดยตั้งเป้าหมายที่พวก ผู้นำกลุ่ม ด้วยการขู่ว่าจะใช้กำลังหรือด้วยการใช้เงินซื้อความแตกแยก ในท้ายที่สุด เกษตรกรจึงมักถูกกระตุ้นให้ต้องใช้ความรุนแรงทางร่างกายอยู่เนือง ๆ วิธีการนี้เป็นวิธีการที่จนแต้มและในขั้นสุดท้าย เพื่อปรับแต่งและแก้ไขสิ่งที่พวกเขาเห็นว่าเป็นการกดขี่ข่มเหงอย่างสุดจะทนได้ บางครั้ง เหตุการณ์เช่นนี้ เกิดขึ้นในรูปการแสดงความโกรธแค้นออกมาโดยไม่ได้มีการวางแผนหรือประสานงานกันล่วงหน้า ดังเช่นกรณีเกษตรกรชาวกัมพูชาก่อการสังหารผู้สำเร็จราชการบาร์เดซ ผู้ทำหน้าที่เก็บภาษี ในค.ศ.1916 การแสดงความแค้นในแบบที่มีการพัฒนามากกว่านี้ – อาทิเช่นการกบฏของคอมมิวนิสต์มุสลิมในปี ค.ศ. 1926 ในชวาตะวันตก ขบวนการชาตินิยมที่มุ่งหวังโลกพระศรีอาริย์นำโดยซายา ซาน ในพม่าตอนล่างระหว่างค.ศ.1930 ถึงค.ศ.1931 และการท้าทายของ "โซเวียตแดง" ในเงอันและฮาตินห์ทางตอนเหนือของอันหนำในช่วงระยะเวลาเดียวกัน – ขบวนการเหล่านี้มักเป็นการต่อต้าน ที่มีปัญญาชนที่มิใช่เกษตรกรและมีความไม่พอใจ เป็นผู้กำหนดแนวทางและสร้างความแข็งแกร่งให้ เมื่อพิจารณาในระยะสั้น จะพบว่า ขบวนการทั้งหลายเหล่านี้ล้วนไร้ผลและน่าเศร้าสลด เพราะถูกบดขยี้อย่างไม่มีการให้อภัยด้วยอำนาจที่เหนือกว่าในด้านเทคโนโลยีและด้วยอำนาจการเมืองของรัฐ

ชาวเมือง

หมู่บ้านและชนบท เป็นศูนย์รวมของการพัฒนาเศรษฐกิจตามแบบฉบับของความคิดที่ได้มาจากตะวันตก เพราะหมู่บ้านและชนบทนี้เป็นสถานที่ผลิตพืชผลทางการเกษตรและเป็นแหล่งทรัพยากรหลักขั้นต้น อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงมิได้ส่งผลเฉพาะสถานที่ที่มีการผลิตนี้เท่านั้น หากยังรวมถึงสถานที่ซึ่งเป็นผู้กำกับแนวทางการผลิตด้วย นั่นคือ ตามเมืองหลวงของรัฐอาณานิคมที่เพิ่งพัฒนาขึ้นใหม่รวมทั้งที่กรุงเทพฯ ภายใต้ระบบทางการผลิตแบบใหม่และการค้าขายที่ได้แนวความคิดจากตะวันตก ภารกิจที่ยิ่งใหญ่สองประการของเมืองใหญ่ คือการพาณิชย์และการปกครองดินแดน ประสานเข้าด้วยกันในลักษณาการที่ไม่เคยเป็นไปได้มาก่อนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองใหญ่ในยุคที่อาณานิคมกำลังเฟื่อง ต่างมีทักษะและเทคโนโลยี ที่จะประสานหน้าที่ทั้งสองอย่างนี้เข้าด้วยกันอย่างมีประสิทธิภาพ นับเป็นความแตกต่างจากกรณีนครคลาสสิคที่เคยเกิดขึ้นมาก่อน

หนทางหนึ่งที่จะทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเขตชุมชนเมืองในช่วงระยะเวลานี้ คือการวิเคราะห์ภาพนิ่งของเมืองใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงที่การเปลี่ยนรูปแปลงโฉมของเมืองเหล่านี้ ขึ้นมาถึงระดับสูงสุดยอด ในค.ศ.1930 เมืองที่มีประชากร 100,000 คน หรือมากกว่า มีอยู่สิบหกเมือง เมืองเหล่านี้ แบ่งออกได้เป็นสามกลุ่ม กลุ่มแรก คือเมืองหลวง “เก่า” ของพื้นถิ่น ได้แก่มันดะเลย์ กรุงเทพฯ ฮานอย ยอกยาการ์ตาและสุระการ์ตา เมืองเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้ว สร้างขึ้นตามหลักการของเมืองศักดิ์สิทธิ์ครั้งโบราณ กลุ่มที่สอง ได้แก่เมืองอาณานิคมเก่า ที่มีกำเนิดในยุคทุนนิยมทางการค้าซึ่งเกิดขึ้นพร้อมการปรากฏตัวของตะวันตกในย่านนี้ เป็นเมืองซึ่งคนจากซีก โลกตะวันตก เข้ามาตั้งรกรากหรือก่อตั้งเป็นสถานีการค้าโดยเฉพาะ ได้แก่ปัตตาเวีย เซมารัง สุราบายา มนิลา ปีนังและ สิงคโปร์ กลุ่มที่สาม คือเมืองอาณานิคมใหม่ เป็นเมืองที่มีความสำคัญขึ้นมา เพราะเป็นสถานที่ที่ใช้ในการขยายการพาณิชย์ และการขยายการพาณิชย์นี้ก็เป็นเครื่องหมายบอกถึง ช่วงเวลาแห่งความเฟื่องฟูของระบอบอาณานิคม เมืองดังว่านี้ได้แก่ ร่างกุ้ง ไซง่อน กัวลาลัมเปอร์ ปาเล็มบังและบันดุง การเปรียบภาพนิ่งในกรอบนี้ กับภาพที่จับเหตุการณ์เมื่อราวร้อยปีก่อน จะเผยให้เห็นพัฒนาการที่สำคัญยิ่งหลายประการ กล่าวคือ ความมีอิทธิพลเหนือกว่าผู้ใด ได้ผ่านจากเมืองศักดิ์สิทธิ์สมัยก่อนมาสู่เมืองที่มีพื้นฐานอยู่บนการพาณิชย์เป็นหลัก—มันดะเลย์หลีกทางให้ร่างกุ้ง ยอกยาการ์ตาหลีกทางให้ปัตตาเวีย และเว้ หลีกทางให้แก่ไซง่อน พลังชีวิตของเมือง คือการที่เมือง ทำหน้าที่ที่โน้มไปในทางการพาณิชย์อย่างไม่ลดละ โดยมีข้อยกเว้น ในกรณีเมืองกัวลาลัมเปอร์ และ เมืองบันดุง เมืองอาณานิคมใหม่สองเมืองนี้เป็นเมืองท่า และแม้จะเป็นกรณียกเว้น ทั้งสองเมืองนี้ ก็ยังมีขนาดใหญ่อย่างเท่าที่เป็นอยู่ขึ้นมาได้ เพราะความสำคัญในด้านการพาณิชย์ การพาณิชย์และการปกครองดินแดน ถูกหลอมรวมเข้าด้วยกัน เมื่อมาถึงขณะนี้ เมืองหลวงตั้งอยู่ที่สถานีปลายทาง ของเครือข่ายของระบบคมนาคม เครือข่ายนี้ทำหน้าที่เคลื่อนย้ายผลผลิตทางการเกษตรออกจากบริเวณตอนใน เมืองหลวงยังเป็นผู้นำสถาปนา ธำรงรักษาและส่งเสริมการควบคุมในเชิงบริหารและปกครองดินแดนที่อยู่ตอนในนั้นด้วย

ที่ตระการตามากยิ่งกว่าการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของเมือง คือการที่เมืองเพิ่มขนาดขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะหลัง ก่อนจะถึงช่วงสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า จำนวนประชากรที่อยู่ในเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยทั่วไปแล้ว เพิ่มขึ้นช้ากว่าในชนบท ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงผลกระทบของทุนนิยมการค้าของตะวันตก ที่ทำให้การพัฒนาเขตเมือง มีขอบเขตจำกัด อาจเป็นไปได้ว่า ถึงกับทำให้เมืองหมดสมรรถนะลงไป อย่างไรก็ดี พัฒนาการของการเข้าควบคุมดินแดนของรัฐ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจในรูปแบบที่ปกแผ่ไปบริเวณที่กว้างขวางยิ่งขึ้น ทำให้การกลายสภาพเป็นเมืองเริ่มต้นขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง เมื่อมาถึงช่วงเวลานี้ เมืองสำคัญทุกเมือง ต่างมีประชากรเพิ่มขึ้นเร็วกว่าบริเวณชนบทที่ล้อมรอบเมืองเหล่านี้อยู่ ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะสภาพที่ค่อนข้างแย่ของชนบทในถิ่นนี้ (และชนบทของนานาประเทศด้วย) และส่วนหนึ่ง เป็นเพราะตัวเมืองดูจะให้ลู่ทางการดำเนินชีวิตที่ดีกว่า เนื่องจากโอกาสทางด้านเศรษฐกิจที่กำลังขยายตัว ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างเช่น ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1905 ถึงค.ศ.1930 ประชากรของปัตตาเวีย เพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ย 5.5 เปอร์เซ็นต์ต่อปี และบันดุงเพิ่มขึ้น 5.2 เปอร์เซ็นต์ ตลอดช่วงระยะเวลาสามทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ประชากรของกรุงเทพเพิ่มขึ้นในอัตราถัวเฉลี่ยปีละ 3.5 เปอร์เซ็นต์ 4.0 เปอร์เซ็นต์ และ 4.0 เปอร์เซ็นต์ ตามลำดับ ในช่วงระหว่างค.ศ.1872 ถึงค.ศ.1921 ประชากรของร่างกุ้ง เพิ่มขึ้น 3.5 เท่า ในมลายูในค.ศ.1911 ประชากรหนึ่งในทุก ๆ สิบคน อาศัยอยู่ในเมืองที่มีผู้อาศัยเกิน 10,000 คน เมื่อถึง ค.ศ.1931 ตัวเลขนี้ เพิ่มขึ้นเป็นหนึ่ง ในทุก ๆ เจ็ดคน ในฟิลิปปินส์ระหว่างค.ศ.1918 ถึงค.ศ.1939 ชุมชนเมืองมีเพิ่มขึ้นจาก 12.6 เปอร์เซ็นต์ เป็น 21.6 เปอร์เซ็นต์

การเพิ่มจำนวนประชากรดังที่กล่าวมา แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ที่การขยายพื้นที่ของเมือง ส่งผลให้เมืองสมัยนี้มีพื้นที่กว้างใหญ่ยิ่งกว่าเมืองสมัยก่อนอาณานิคมและสมัยต้นยุคอาณานิคมอย่างมาก เรื่องนี้ มิได้เกิดขึ้นเพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจและอัตราการเติบโตของประชากร ขยายตัวออกไปเท่านั้น แต่ยังเนื่องจากชาวตะวันตกมีแนวโน้มที่จะโยกย้ายออกจากบริเวณที่เป็นศูนย์กลางของเมือง มาสร้างที่พักอาศัยในบริเวณที่กว้างขวางและใหญ่โต ในบริเวณที่อยู่รอบนอก ตัวอย่างเช่นในปัตตาเวีย ชาวดัตช์ได้สร้างบริเวณที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ขึ้นที่บริเวณชานเมืองปัตตาเวียทางด้านใต้ โดยตั้งชื่ออย่างเร้าอารมณ์ ว่า เวลเทฟเรเดน (Weltevreden) ซึ่งมีความหมายว่า “สุขสมใจ” บริเวณนี้ตั้งอยู่ในที่ที่ห่างไกลจากศูนย์กลางท่าเรือเก่าที่แออัดและเต็มไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ในสุราบายา มีการก่อตั้งย่านที่อยู่อาศัยของชาวยุโรปโดยเฉพาะขึ้นในบริเวณที่กว้างขวางทางด้านใต้ แนวปฏิบัติเช่นนี้ มีแนวโน้มที่จะขยายเขตเมืองให้กว้างขวางออกไป ดังนั้น หมู่บ้านชนบทแต่เดิม จึงมักพบว่าตนเองกลายเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมอย่างชุมชนเมืองไป อาทิเช่นในค.ศ.1927 เมืองเซมารัง ได้รวมหมู่บ้าน 137 แห่ง ซึ่งกินเนื้อที่ถึงกว่า 100 ตารางกิโลเมตร เข้ามาอยู่ในเขตของเมืองนี้ด้วย

ชาวตะวันตกเป็นผู้ครอบครองพื้นที่ส่วนใหญ่ในตัวเมือง ตัวอย่างเช่นในบันดุงในค.ศ.1930 ชาวตะวันตกมีจำนวน 12 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรทั้งหมด แต่ครอบครองพื้นที่ในเขตเมืองไว้กว่าครึ่ง แผนที่ของเมืองอาณานิคมอื่น ๆ เผยถึงความไม่ได้สัดส่วนทำนองเดียวกันนี้ โดยบริเวณอัน

กว้างใหญ่ของเมือง ถูกกันไว้สำหรับใช้เป็นสำนักงาน ที่พักและที่หย่อนใจ (สโมสร สนามแข่งม้า สนามคริกเก้ต) ของชาวตะวันตก อิทธิพลที่เหนือกว่าของชาวตะวันตก ส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นเช่นกัน ที่การแบ่งนครออกเป็นส่วน ๆ อย่างเคร่งครัดตามแนวเชื้อชาติ—ชาวตะวันตก อยู่กันที่ส่วนหนึ่ง (ส่วนที่ถูกอนามัยที่สุด) ชาวจีนอยู่ที่อีกส่วนหนึ่ง ชาวอาหรับก็อยู่ที่อีกส่วนหนึ่ง และยังมีกลุ่มย่อยอื่น ๆ อันประกอบด้วยชนชาวพื้นเมืองชาติพันธุ์ต่าง ๆ อีกมากมาย สภาพการณ์เช่นนี้ ปรากฏอยู่แล้วในยุคก่อนอาณานิคม ทว่าได้รับการซ้ำเติมและขัดเกลาให้รุนแรงหนักขึ้น เมื่อเมืองตกอยู่ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคมอย่างเข้มงวด รัฐบาลอาณานิคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชวา มักบังคับกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีน ให้ไปอยู่ในบริเวณที่แยกไว้ต่างหาก เพื่อที่รัฐบาลจะสามารถตรวจตราและกำกับกิจกรรมของเหล่าชาวจีนได้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งเพื่อที่จะปกป้องชนพื้นถิ่น ให้รอดพ้นจาก สิ่งที่กล่าวกันว่า ความละโมภของคนจีนเหล่านี้ สภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นในมนิลาเช่นกัน (ในมนิลาสเปนเชื่อว่า จะเป็นการ “ถูกสุขอนามัยมากกว่า” ที่จะกันชนชาติต่าง ๆ ให้อยู่ต่างหากจากกันไว้) ในทำนองเดียวกัน บางครั้ง การแบ่งแยกออกเป็นเขต ๆ ของแต่ละชาติยังเป็นผลมาจากสภาวการณ์ที่มีมาแต่เดิมในประวัติศาสตร์—ดังเช่น ย่านคนจีนของกัวลาลัมเปอร์ เคยเป็นค่ายพักแรมของชาวจีนที่เข้ามาทำเหมืองดีบุกในสมัยก่อน—และบางครั้ง การแบ่งแยกเกิดขึ้นมาเพราะกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ในเมืองที่ประกอบด้วยชนนานาชาติ มีแนวโน้มที่จะจับกลุ่มรวมอยู่ใกล้ ๆ กัน ในอาณาบริเวณที่พวกเขาจะสามารถใช้ภาษาร่วมกันได้ และได้ประโยชน์จากการสนับสนุนของครอบครัวหรือเครือญาติ การแบ่งแยกกีดกันโดยที่มีเชื้อชาติเป็นเหตุ และความยากจนโดยส่วนเปรียบเทียบ ย่อมทำให้แน่ใจได้ว่าประชากรกลุ่มต่าง ๆ ในเมือง มีการกระจายตัวอย่างไม่สม่ำเสมอ แม้ว่าในยุคที่กระแสอาณานิคมกำลังสูง ขนาดของเมืองจะขยายกว้างออกไป แต่ศูนย์กลางของเมือง ก็มีแนวโน้มที่จะมีประชากรอยู่อาศัยอย่างหนาแน่นมากเกินไปอยู่ดี บริเวณชานเมือง เป็นสถานที่ครอบครองของเกษตรกรซึ่งสถานภาพความเป็นชาวเมืองของพวกเขา เกิดขึ้นมาจากเหตุบังเอิญทางการปกครอง อีกพวกหนึ่งที่มาอยู่ในชานเมืองเช่นกันคือผู้อพยพ ซึ่งเข้ามาอยู่อาศัยโดยมิได้มีสิทธิเป็นเจ้าของ ผู้อพยพเหล่านี้เข้ามารวมอยู่ในส่วนงานรับจ้างในเมือง ด้วยงานทำสวน เพื่อเก็บพืชผลของตนไปจำหน่าย นอกจากนี้ ย่านชานเมืองยังเป็นที่อาศัยของคนที่มั่งคั่ง (ส่วนใหญ่เป็นชาวตะวันตก) ซึ่งสามารถแบกรับค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปยังศูนย์กลางเมืองได้เป็นประจำทุกวัน อย่างไรก็ดี ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองส่วนใหญ่ ล้วนเป็นคนยากจน กล่าวคือ ยากจนเกินกว่าจะอาศัยอยู่ในที่ซึ่งห่างไกลจากที่ที่ตนทำงานได้ ดังนั้น เมื่อประชากรในเมืองเพิ่มจำนวนขึ้น ในบริเวณแกนกลางการพาณิชย์ตอนใน ๆ ของเมือง ก็ยิ่งมีคนแออัดกันมากขึ้น ตัวอย่างเช่นในบันดุง บริเวณกัมปง ซึ่งอยู่ในเขตเมืองนั้น ระหว่างค.ศ.1910 ถึงค.ศ.1937 มีพื้นที่ลดลง 25 เปอร์เซ็นต์ ทว่าประชากร เพิ่มขึ้นจากราว 45,000 คน มาเป็นประมาณ 160,000 คน ส่วนหนึ่งของเซมารัง มีความหนาแน่นของประชากร 1000 คนต่อหนึ่งเฮคทาร์ ความคับคั่งอย่างทุกข์ทรมาน ได้ถูกยกมาเป็นตัวอย่างในรายงานของเมืองสุราบายา ในเมืองนี้ที่พักอาศัยซึ่งมีขนาด 3 คูณ 8 เมตร และสูง 1.7 เมตร เป็นที่อยู่ของกรรมกร 23 คน ในบ้านอีกหลังหนึ่ง มีกรรมกรอัดกันอยู่ถึง 120 คน โดยที่แต่

ละคน จ่ายเงินคืนละสามเซ็นต์เป็นค่าค้างแรม ในสิงคโปร์ ที่พักของคนลากรถ มักเป็นของเจ้าของรถลาก บางคราว ที่พักแบบนี้ บรรจุ (หากว่าเป็นคำที่เหมาะสม) คน 16 คน ในห้องหนึ่ง หรืออีกรายหนึ่งบรรจุคน 175 คน ไว้ในบ้านหลังหนึ่ง ตลอดระยะเวลาสิบสามปี จำนวนผู้เช่าในบ้านหลังหนึ่งในสิงคโปร์ เพิ่มขึ้นกว่า 300 เปอร์เซ็นต์

ในขณะที่จุดมุ่งของเมืองอาณานิคมคือการพาณิชย์ แต่ก็เป็นการพาณิชย์ชนิดที่มีขอบเขตจำกัดในศูนย์กลางเมืองที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่อุตสาหกรรมของยุโรปสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เมืองเป็นแหล่งผลิตสินค้า จ้างงานและสร้างรายได้ พร้อมกับส่งอิทธิพลในการสร้างความทันสมัยให้แก่บริเวณที่อยู่รอบ ๆ เมือง ตรงกันข้าม เมืองใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำหน้าที่เป็นตัวแทนในกระบวนการผลิต มิใช่ผู้กระทำการในกระบวนการนี้ แม้ว่าทุกเมืองเหล่านี้จะมีอุตสาหกรรมบางอย่าง – เช่นมีโรงงานโลหะ บุหรี่ เครื่องเรือน กระเบื้องและโรงงานบาติก รวมทั้งโรงงานแปรรูปมะพร้าว โรงซีเมนต์ โรงพิมพ์ อู่บำรุงรักษาทางรถไฟ—แต่กิจกรรมดังกล่าวต่างเป็นเพียงส่วนประกอบให้แก่ศูนย์รวมของชีวิตของเมืองที่แท้จริง และมีอยู่เพื่อให้บริการแก่กลไกเพื่อการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรหรือผลิตสินค้าขนาดย่อย ๆ ซึ่งมีราคาถูกกว่าสินค้านำเข้า และมิได้เป็นคู่แข่งขันของสินค้านำเข้า การเรียกร้องให้สร้างอุตสาหกรรมอย่างเป็นแก่นสารมิได้บังเกิดขึ้น อุตสาหกรรมพวกนี้ชาติอุตสาหกรรมตะวันตก มีความได้เปรียบอย่างมหาศาลอยู่แล้ว ในแง่ของเทคโนโลยี ทุน การจัดองค์กรด้านสังคมและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แต่ที่สำคัญก็คือ ผู้ปกครองและพ่อค้าในเมืองเหล่านี้ ต่างไม่สู้จะมีความปรารถนาเท่าใดนักที่จะส่งเสริมการสร้างอุตสาหกรรม เพราะจะเป็นการแข่งขันกับสินค้านำเข้าจากเมืองใหญ่ ๆ ของยุโรป ทั้งพวกเขาก็มิได้ปรารถนาที่จะส่งเสริมให้เกิดความต้องการแรงงานรับจ้างในเมือง เพราะอาจเป็นการแข่งกับความต้องการแรงงานของเหมืองแร่ ไร่ขนาดใหญ่ และการผลิตอาหารของผู้ถือครองที่ดินรายย่อย สิ่งที่พวกเขาต้องการน้อยที่สุด คือปัญหาทางการเมือง ซึ่งอาจเกิดขึ้นพร้อมกับการเติบโตของชนชั้นกลางชาวพื้นเมืองที่อึกทึกครึกโครม หรือชนชั้นกรรมาชีพที่ไม่พอใจ ผลที่ตามมาจากนโยบายและแนวคิดเหล่านี้ก็คือ บทบาทของเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยปลายยุคอาณานิคม มิใช่บทบาทของสิ่งที่สร้างพลังขับเคลื่อนให้กับอุตสาหกรรม หากเป็นช่องทางหนึ่ง ซึ่งผลักดันผลิตผลของบริเวณที่อยู่เบื้องหลัง ออกสู่ตลาดโลก และแพร่กระจายสินค้าอุปโภคบริโภคที่นำเข้ามาจากตะวันตก รวมทั้งขยายการบริหารและปกครองตามแบบอย่างของตะวันตก เข้าไปสู่บริเวณที่อยู่เบื้องหลัง

ลักษณะที่ไม่เหมือนที่ใดของเมืองหลวงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (มีกรณียกเว้นที่เด่นชัดได้แก่ปัตตาเวียและฮานอย) ได้นำไปสู่ปรากฏการณ์การเกิดเมืองเอก หรือเมืองที่มีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่งขึ้นมา ที่ต้องกล่าวเพิ่มคือ ในส่วนของตัวเมืองเอง สิ่งนี้มิได้เป็นลักษณะเด่นอันใหม่ของการกลายสภาพเป็นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองหลวงมีบทบาทเป็นผู้กำกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นผู้จัดกระบวนการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการบริหารและปกครอง ตลอดจนการจัดช่องทางให้ผลพวงของกิจกรรมของทุน มุ่งไปสนองตลาดโลก บทบาทเหล่านี้ ทำให้เมืองหลวงเข้ามามี

อำนาจโดดเด่นอยู่ในแต่ละรัฐ และขนาดของเมืองหลวง จะใหญ่อย่างน้อยเป็นสองเท่าของเมืองใหญ่อันดับรองลงไป กรุงเทพฯ เป็นเมืองเอกที่ใหญ่ที่สุดในโลก ในค.ศ.1940 กรุงเทพฯ ใหญ่กว่าเมืองที่มีขนาดใหญ่ลำดับถัดไป คือเชียงใหม่ ถึงสิบห้าเท่า เมืองหลวงเหล่านี้ เป็นที่ชุมนุมส่วนประกอบต่าง ๆ ของความเพียรพยายามเพื่อสนองตลาดโลกดังได้กล่าวแล้ว นับตั้งแต่การเป็นที่ตั้งของหน่วยงานสำคัญของระบบราชการ สำนักงานใหญ่ของธนาคารต่าง ๆ สำนักงานตัวแทนและบริษัทขนส่งทางเรือและบริษัทประกันภัย เมืองหลวงยังมีท่าเรือ และโกดังสินค้าขนาดใหญ่ เป็นศูนย์กลางการศึกษา (เช่นที่เคยเป็นมาก่อน) และเป็นชุมทางของเครือข่ายการขนส่ง เมืองเหล่านี้ บางเมืองมีขนาดใหญ่เสียจนกระทั่งกลายเป็นที่รองรับประชากรทั้งมวลของชาติในสัดส่วนที่มากทีเดียว ข้อเท็จจริงนี้ทำให้แนวคิดในยุคก่อนอาณานิคมที่ว่า เมืองศูนย์กลาง*คือ*ชาติ กลายเป็นความจริงขึ้นมาอย่างน่าประหลาดทีเดียว

การเน้นถึงรูปพรรณสัณฐานและโครงสร้างของเมือง มีแนวโน้มที่จะดึงความสนใจไปจากชีวิตและชะตากรรมของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมืองเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่ด้อยโอกาส นอกจากชาวตะวันตกแล้ว ชาวเมืองแบ่งได้ออกเป็นสามประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ชนชั้นสูงที่ประกอบด้วยพวกผู้ดีตามจารีตเดิม เจ้าที่ดินที่มิได้อาศัยอยู่ในที่ดินที่ตนเป็นเจ้าของ และสมาชิกที่ทรงอิทธิพลในกลุ่มที่มิใช่ชนพื้นถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวจีนที่มั่งคั่ง ลำดับชั้นทางสังคมถัดลงมาจากคนชั้นสูงเหล่านี้ ได้แก่ชนชั้นกลางชาวพื้นเมือง คนชั้นกลางนี้มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว—โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฟิลิปปินส์ซึ่งเป็นประเทศที่มีการจัดการศึกษาแบบตะวันตก ให้แก่ประชาชนอย่างค่อนข้างกว้างขวาง—แต่ถึงกระนั้น คนชั้นกลางนี้ก็มีสัดส่วนเท่ากับเพียงส่วนกระจ้อยร่อยของประชากรพื้นเมืองทั้งหมด ชนชั้นกลางนี้ประกอบด้วยผู้ทำงานตามสำนักงานของรัฐบาล พ่อค้าและผู้ประกอบการเอกชน และนักวิชาชีพอย่างเช่นครู แพทย์และวิศวกร อย่างไรก็ดี มวลชนประชากรชาวเมืองส่วนใหญ่ ประกอบด้วยชนชั้นคนงาน ผู้หาเลี้ยงชีพด้วยแรงงานกาย พวกเขาเหล่านี้ จำนวนมากมายทีเดียว เป็นผู้อพยพที่เข้ามาอยู่ในตัวเมือง หรือมิเช่นนั้น ก็เป็นทายาทโดยตรงในลำดับถัดมาของผู้อพยพเหล่านี้ และบางทีก็เป็นผู้ที่มาจากไร่นาที่อยู่ห่างไกล ผู้อพยพมักเป็นผู้ที่ทำให้เมืองหลวงกลายเป็นแดนที่อยู่ในวงล้อมของคนต่างถิ่น—เช่นชาวอินเดียในร่างกุ้ง ชาวจีนในสิงคโปร์และไซง่อน รวมทั้งในกรุงเทพฯ และกระทั่งพนมเปญ ทว่าในระดับที่น้อยกว่า ร่างกุ้งในค.ศ.1931 มีเพียงหนึ่งในสามของประชากรทั้งหมดเท่านั้นที่เกิดในเมือง ในค.ศ.1930 กว่าครึ่งของประชากรของปัตตาเวีย เป็นผู้เกิดนอกเมืองในมนิลา กว่าหนึ่งในสามของประชากรส่วนที่เพิ่มขึ้นของเมืองในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1903 ถึงค.ศ.1939 คือผู้อพยพย้ายถิ่น เข้ามา ควบคู่มากับผู้ที่ตั้งรกรากอย่างถาวรอยู่ในเมือง ได้แก่ผู้อพยพที่วนเวียนไปมาจำนวนมากมาย—ซึ่งเป็นไปได้ว่าประกอบด้วยประชากรพื้นถิ่นมากถึงเกือบ 40 เปอร์เซ็นต์ของประชากรพื้นถิ่นที่เป็น ผู้ใหญ่ทั้งหมด—คนเหล่านี้ ปกติแล้ว อาศัยอยู่ในชนบท และเข้ามายังเมืองใหญ่เพื่อทำงานเพียงชั่วคราวหรือทำงานตามฤดูกาล ที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว ก็คือ พวกเขาทำงานอาชีพในเมืองของตนเป็นเวลาสองหรือสามเดือน ก่อนจะกลับไปยังสภาพแวดล้อมที่เป็นชนบทของตน

สมาชิกในชนชั้นคนงานเป็นอันมากเป็นผู้มีงานประจำ ซึ่งมีลักษณะเป็นการทำงานใช้แรงงานที่ได้รับค่าจ้างเป็นรายวันหรือรายสัปดาห์ มีเวลาทำงานตามกฎเกณฑ์สม่ำเสมอ และมีความมั่นคงในระดับหนึ่ง บางคนทำงานเป็นกรรมกรก่อสร้าง บ้างก็ทำงานในโรงงานผลิตสิ่งของ เช่นงานเย็บปักถักร้อย มวนซิการ์ ผลิตบุหรี่ และทำรองเท้าแตะ มีมากมายที่ทำงานในอุตสาหกรรมบริการอย่างเป็นทางการเช่น เป็นคนขับหรือพนักงานเก็บเงินประจำรถไฟหรือรถราง คนครัวและคนรับใช้ตามบ้าน ช่างซ่อม พนักงานเสิร์ฟ คนงานท่าเรือ ยังมีคนงานอีกในจำนวนมากทีเดียว อาจเป็นได้ว่าถึงขั้นส่วนใหญ่ มิได้มีงานประจำ หากทำงานในส่วนที่เรียกกันว่า ไม่เป็นทางการ เช่นคนลากรถ (ในสิงคโปร์มีจำนวน 20,000 คน ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ) คนขับรถสามล้อ ช่างตัดผมข้างถนนหรือโสเภณี ขายอาหารและเครื่องดื่มข้างถนนหรือตามทางรถไฟ หรือเก็บของทิ้งแล้วจากแหล่งทิ้งขยะ มาหมุนเวียนใหม่ ลักษณะเฉพาะของงานในส่วนที่ไม่เป็นทางการเหล่านี้ อยู่ที่มีการใช้แรงงานมาก และดังนั้น ผลที่ตามมาก็คือ ให้ผลผลิตน้อยกว่าการทำงานประจำ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีแนวโน้มที่จะเสริมสร้างและเพิ่มพูนความยากจนให้แก่ผู้ประกอบงานเช่นนี้

งานที่ให้ผลตอบแทนมากที่สุดในหมู่งานประจำชนิดใช้แรงกาย—เช่นช่างเครื่องยนต์ ช่างไฟฟ้า คนขับรถโดยสาร—เป็นงานของชายที่มีอายุและรู้หนังสือมากกว่า[19] งานที่ให้ค่าตอบแทนต่ำ เช่นงานรับใช้ตามบ้าน เป็นงานของคนที่มีอายุน้อยที่สุดและรู้หนังสือน้อยที่สุด นั่นคือ พวกที่มีแนวโน้มมากที่สุด ที่จะเป็นผู้ที่เพิ่งเข้าเมืองมาใหม่ ๆ งานเหล่านี้ ผู้หญิงเข้าครอบครองไว้มากจนเกินสัดส่วน อนึ่ง ผู้ที่ทำงานในส่วนที่ไม่เป็นทางการ มีแนวโน้มที่จะมีอายุน้อยกว่าและรู้หนังสือน้อยกว่าผู้ที่ทำงานประจำ ผู้รับจ้างสตรี มีอัตราการเปลี่ยนงานสูงกว่า ซึ่งคงเนื่องจากหน้าที่การคลอดและเลี้ยงดูลูก คนงานที่ใช้แรงงานกายส่วนใหญ่ ต้องประสบกับภาวะการว่างงานหรือทำงานไม่เต็มเวลาเป็นพัก ๆ อยู่เสมอเช่นกัน สำหรับผู้เข้ามาอยู่ใหม่ สิ่งที่สำคัญคือการติดต่อสัมพันธ์กันในแบบส่วนตัว และเครือข่ายที่จะช่วยให้ได้งานทำ รวมทั้งการฝึกฝนอย่างไม่เป็นทางการระหว่างการทำงาน และสถานที่อยู่อาศัย ปัจจัยเหล่านี้มีความหมายว่า วิถีการประกอบอาชีพมีลักษณะที่สังเกตเห็นได้คือ ขาดการเลื่อนระดับทางสังคม และบางครั้ง ก็จะสังเกตเห็นได้ถึงลักษณะอาชีพตามชาติพันธุ์หรือตามภูมิภาค อาทิ เด็กสาวที่เริ่มต้นทำงานเป็นคนรับใช้ตามบ้าน อาจได้งานเป็นคนรับซักผ้า หรือแม่ครัวหรือแม่ค้าเร่ในช่วงเวลาต่อมาในชีวิต งานเหล่านี้ ไม่จำเป็นต้องอาศัยการรู้หนังสือมากมายนัก คนรับใช้ชายที่รู้หนังสือน้อย มักย้ายไปเป็นคนเฝ้าประตูหรือคนงานท่าเรือ หรือคนขายของตามตลาด คนรับใช้ที่ไม่รู้หนังสือ โดยทั่วไปแล้ว ไม่อาจใฝ่ฝันที่จะได้เป็นพนักงานเก็บค่าโดยสารรถรางที่ได้ค่าตอบแทนดีโดยส่วนเปรียบเทียบ ด้วยเหตุผลนี้ ชนกลุ่มน้อย และกลุ่มชนจากท้องถิ่นเดียวกัน จึงมีแนวโน้มที่จะมารวมกันอยู่ในบางอาชีพ และมีที่อยู่อาศัยอยู่ในย่านเดียวกัน

---

[19] ส่วนนี้ ส่วนใหญ่ อาศัยข้อมูลจาก Daniel P. Doeppers, ***Manila, 1900-1941: Social Change in a Late Colonial Metropolis,*** Quezon City, 1984.

ในเมืองอาณานิคมทุกแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความยากจนอย่างไม่รู้เสื่อมคลาย แสดงให้ประจักษ์อย่างชัดเจนที่สุด ที่สภาพความเป็นอยู่ที่เสื่อมโทรมของคนงานที่ใช้แรงกาย สมาชิกในชนชั้นคนงานในเมืองมีน้อยคนมาก ที่จะได้เป็นเจ้าของบ้านและที่ดินของตนเอง ส่วนใหญ่ ต้องจ่ายค่าเช่าอย่างสูง สำหรับที่พักในสภาพที่น่าสังเวช ปราศจากสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวกในการกำจัดขยะหรือการระบายน้ำเสีย และมักต้องพักร่วมกับผู้อื่น คนเหล่านี้ ส่วนใหญ่ ได้รับผลเสียต่อสุขภาพอย่างร้ายแรง และมักต้องถึงแก่ชีวิต เพราะสภาพดังกล่าว การใช้แรงงานหนักกับโภชนาการที่ย่ำแย่หรือไม่เหมาะสม ยิ่งซ้ำเติมให้ป่วยหนักขึ้นและถึงแก่ความตายกันมากขึ้น

แม้ว่าชาวเมืองมากมาย จะยากจนทางวัตถุและเป็นหนี้เป็นสิน พวกเขาก็ยังรักษาความผูกพันกับถิ่นกำเนิดของตนในชนบทไว้อย่างเหนียวแน่น และเป็นคนแปลกหน้าสำหรับชีวิตในเมือง ชาวเมืองผู้ยากจนเหล่านี้มิได้ก่อตั้งกลุ่มที่หาวัฒนธรรมของตนไม่พบหรือกลุ่มที่อยู่ผิดวัฒนธรรม พวกเขาทดแทนชีวิตทางด้านสังคมและสิ่งที่ให้ความเกื้อหนุนกับชีวิตที่พวกเขาทิ้งไว้เบื้องหลังในชนบท ด้วยการสร้างวัฒนธรรมกรรมาชีพชาวเมือง ที่มีการจัดตั้งอย่างดีและมีพลังอย่างกระฉับกระเฉง การสร้างวัฒนธรรมของพวกเขาสำแดงออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่นการตั้งกลุ่มช่วยเหลือตนเองในชุมชนซึ่งมีอยู่มากมายหลายกลุ่ม เช่น*ซิโนมาน* แห่งสุราบายา มีการวางเครือข่ายเพื่อให้ข่าวสารข้อมูลด้วยคำพูด การแสดงละครพื้นบ้าน เช่น *ซาร์ซูเอลา* ในอิโลอิโล และออกหนังสือสือพิมพ์ท้องถิ่น (อ่านดัง ๆ ให้ฟังกันในกลุ่ม) แรงพลังเหล่านี้ ในท้ายที่สุดแล้ว ส่วนใหญ่ก็ทุ่มเทให้กับสหภาพแรงงาน เพื่อปรับปรุงค่าจ้างและสภาพการทำงานตามสถานที่ต่าง ๆ และในท้ายที่สุดและย่อมเป็นธรรมดา ที่มุ่งไปสู่ลัทธิชาตินิยมแบบต่าง ๆ (เมื่อกรรมกรเริ่มตระหนักถึงเหตุผลด้านโครงสร้างที่ทำให้พวกเขาต้องประสบความยากจนและความลำเค็ญ) เมืองอาณานิคม ซึ่งเป็นสัญลักษณ์และวิถีทางที่สำคัญของการครอบงำของตะวันตกจึงกลายเป็นสถานที่ซึ่งมีการวางแผนการที่จะยุติการครอบงำดังกล่าว ด้วยประการฉะนี้

ผู้ประกอบการและพ่อค้า

พัฒนาการของรัฐวิสาหกิจ และต่อมาภายหลัง รวมถึงพัฒนาการของสถาบันที่สลับซับซ้อนของบรรษัทตะวันตก ได้แก่การธนาคาร การเป็นตัวแทนและพ่อค้า เป็นด้านหนึ่งของการครอบงำของตะวันตกที่มีความสำคัญยิ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลานี้ การเปลี่ยนไปสู่สภาวะการพาณิชย์ซึ่งสถาบันเหล่านี้หนุนนำให้เกิดขึ้น ได้แทรกลึกเข้าไปในโลกของชนพื้นถิ่น เพื่อสูบโภคทรัพย์ทางการเกษตรและทรัพยากรต่าง ๆ จากฐานของสังคม ตัวอย่างเช่น ภายใต้ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ เกษตรกรถูกกระตุ้นให้ทำงานให้แก่กระทรวงการคลังของดัตช์ มิใช่เพียงโดยผ่านการบังคับทางร่างกายและจิตใจเท่านั้น หากยังรวมถึงการที่พวกเขาต้องหารายได้ที่เป็นเงินสดมาใช้สนองข้อเรียกร้องในด้านภาษี จ่ายหนี้สินและซื้อสินค้าที่พวกเขาจำต้องใช้และต้องการมากขึ้นเรื่อย ๆ การเพิ่มการผลิตข้าวหลายเท่าตัวในบริเวณแหล่งดินอุดมแถบลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ เช่นเดียวกับ

การเพิ่มการผลิตยางพาราหลายเท่าตัวของบรรดาผู้ถือครองที่ดินรายย่อยในมลายูและสุมาตรา ต่างได้รับแรงผลักดันจากความจำเป็นที่จะต้องจ่ายภาษี จ่ายหนี้การบริการและซื้อสินค้าต่าง ๆ ทำนองเดียวกัน ตัวอย่างเช่น ในสยาม สินค้าอุปโภคบริโภค มีปริมาณกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ของการนำเข้าทั้งหมดเสมอ สินค้าเหล่านี้ นำเข้ามาเพื่อสนองความต้องการของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินรายย่อย แนวโน้มที่นำไปสู่ความชำนาญเฉพาะทางในการปลูกพืชผลบางอย่างของตามภูมิภาคต่าง ๆ เป็นแรงโหมให้เกิดความต้องการสินค้าพืชผลที่จำเป็นอื่น ๆ อันเป็นการส่งเสริมการค้าให้เพิ่มขึ้นเช่นกัน กรณีตัวอย่างคือ การส่งเสริมให้ภูมิภาคบิกอล มุ่งอยู่กับการผลิตปออย่างจริงจัง ทำให้บิกอลกลายเป็นบริเวณที่ขาดแคลนข้าวอย่างถาวร นับแต่ภายหลังค.ศ.1850 เป็นต้นมา ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ล้วนมีสิ่งจูงใจและความต้องการอย่างยิ่ง ที่จะส่งเสริมให้เกิดการผลิต เงินหลั่งไหลเข้ามาท่วมหมู่บ้าน เท่ากับเป็นการย้ำเน้นให้ลัทธิปัจจักชนนิยมโดดเด่นขึ้นมา พร้อมกับให้แรงกระตุ้นที่ทรงพลังแก่การเติบโตของการค้าเบ็ดเตล็ด

ตามส่วนต่าง ๆ เกือบทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวกลางซึ่งทำให้หมู่บ้าน ค่ายคนงานเหมืองและไร่ขนาดใหญ่ ผูกมัดอยู่กับเศรษฐกิจโลก ได้แก่คนกลางและผู้ประกอบการชาวจีน คนกลุ่มนี้มีอยู่หลายลำดับชั้น ผู้ที่มั่งคั่งที่สุดและทรงอิทธิพลที่สุดในหมู่คนกลุ่มนี้ ได้แก่หลัว เยว แห่งสลังงอร์ และโอย ธง ฮัม แห่งเซมารัง เป็นต้น คนเหล่านี้มีความสัมพันธ์ทางการทำงานที่ใกล้ชิดกับทุนและรัฐบาลของทางตะวันตก (หรือกับพวกเจ้านายในสยาม ซึ่งบางครั้งเจ้านายเหล่านี้ให้ยศถาบรรดาศักดิ์และรวมให้พวกเขาเข้าไปอยู่ในระบบราชการส่วนภูมิภาค) ชาวจีนที่ร่ำรวยเหล่านี้ดำเนินธุรกิจเป็นผู้ประกอบการด้านการเก็บภาษีมาตลอดช่วงเวลาส่วนใหญ่ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และหลังจากนั้นมาก็ดำเนินธุรกิจ เป็นกอมปราดอร์หรือนายหน้า ผู้ทำหน้าที่รวบรวมและบริหารสินค้าและธุรกิจให้แก่สถาบันการเงินและสถาบันตัวแทนต่าง ๆ ของตะวันตก รวมทั้งให้แก่ผู้ส่งออกและนำเข้าสินค้า นายหน้าบางคน กลายมาเป็นนายทุนพ่อค้าอิสระ ที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงยิ่งโดยตัวของตัวเอง โดยระหว่างที่ดำเนินธุรกิจ ได้สะสมทรัพย์สมบัติไว้อย่างมหาศาล ตัวอย่างเช่นยับ อาห์ ลอย กะปีตันจีนของกัวลาลัมเปอร์ตั้งแต่ค.ศ.1868 ถึงค.ศ.1885 เป็นเจ้าของบ้าน 150 หลังในกัวลาลัมเปอร์ รวมทั้งมีผลประโยชน์อยู่เป็นอันมากในกิจการเหมืองแร่และไร่ขนาดใหญ่ กลุ่มผู้ที่ติดต่อและเชื่อมสายสัมพันธ์อยู่กับคนเหล่านี้ โดยผ่านการจัดดำเนินการด้านสินเชื่อที่มีความซับซ้อน และบ่อยครั้งโดยผ่านสายสัมพันธ์ของความเป็นเครือญาติและกลุ่มตระกูล ได้แก่เครือข่ายหลายซับหลายซ้อนของชาวจีนที่เป็นตัวแทนจำหน่ายสินค้าและชาวจีนที่ขายสินค้าเบ็ดเตล็ด คนจีนในเครือข่ายนี้นำสิ่งของอุปโภคบริโภคและเงินสด เข้าไปแลกเปลี่ยนกับผลผลิตทางการเกษตรในชนบทของดินแดนที่อยู่เบื้องหลังลึกเข้าไปภายใน — ได้แก่ ข้าว ยางพารา ยาสูบ น้ำตาล ปอ การแลกเปลี่ยน กระทำด้วยเงื่อนไขที่เอารัดเอาเปรียบ ข้อต่อที่เป็นทางการในระดับต่ำที่สุดในสายสัมพันธ์นี้ คือร้านค้าปลีกร้านเล็ก ๆ ของชาวจีนในหมู่บ้านหรือเมืองเล็ก ๆ รูปลักษณ์ภายนอกที่สมถะ และถ่อมตัวของร้านประเภทนี้ แตกต่างอย่างลิบลับจากความสำคัญอย่างยิ่งยวดของร้านเหล่านี้ในด้านเศรษฐกิจ พื้นที่ทุกตารางนิ้วของร้านค้านี้ ล้วน

อัดแน่นไปด้วยสินค้าอุปโภคบริโภค ร้านค้าเหล่านี้ (ซึ่งชื่อเรียกกันอยู่สามชื่อ ได้แก่*ซารี-ซารี เกดาอิ* และ*โตโก*) เป็นผู้ให้สินเชื่อแก่เกษตรกรและคนงาน เพื่อใช้จ่ายในการเพาะปลูกพืชผล และเปลี่ยนเครื่องมือใหม่ ทั้งนี้รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการฉลองเทศกาลต่าง ๆ และซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค ที่จะทำให้ชีวิตของพวกเขาดำเนินอยู่ต่อไปได้ (ได้แก่สิ่งทอ เครื่องโลหะ อาหารที่มิได้ผลิตในท้องถิ่น) ผลตอบแทนของ เจ้าของร้านค้าคือการได้สัญญาการชำระคืนในภายหลัง โดยเจ้าของร้านจะได้รับดอกเบี้ยอย่างเป็นล่ำเป็นสันทีเดียวจากการลงทุนของตน ซึ่งส่วนหนึ่งอยู่ในรูปของพืชผลที่เก็บเกี่ยวได้ หรือด้วยการชำระเงินสด การแทรกซึมของชาวจีน ลงลึกต่ำกว่าร้านค้าปลีกไปอีก โดยอยู่ในรูปแบบพ่อค้าเร่รายย่อย พ่อค้าเร่นี้เดินทางเข้าไปเยือนตลาดนัดในท้องถิ่น และกระทั่งไปหาผู้ผลิตเป็นรายบุคคลในหมู่บ้าน พร้อมกระจายการจำหน่ายสินค้า และการให้สินเชื่อ รวมทั้งรวบรวมผลผลิตทางการเกษตร เพื่อนำมาจัดส่งต่อไปตามเส้นทางการส่งออก การค้าในท้องถิ่น ถูกชาวจีนครอบงำอยู่ด้วยประการฉะนี้

การอธิบายถึงอิทธิพลของชาวจีนที่ครอบงำการพาณิชย์ในแง่มุมต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นเรื่องยากและเป็นหัวข้อซึ่งชวนให้ถกเถียงกันเสมอมา ยิ่งไปกว่านั้น ยังเป็นเพราะชาวจีนส่วนใหญ่ที่กระจายอยู่อย่างกว้างขวางในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ประสบความสำเร็จมีจำนวนเพียงเล็กน้อย ไม่ว่าจะในทางพาณิชย์หรือในด้านอื่นใด และทั้งนับว่าเป็นผู้ที่โชคดีหากสามารถนำพาชีวิตของตนให้รอดพ้นประสบการณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปได้ ผู้สังเกตการณ์ชาวตะวันตกในช่วงนี้ ต่างให้เหตุผลกันเหมือนเป็นธรรมเนียมว่า ความสำเร็จของชาวจีน เนื่องมาจากคุณสมบัติ “ที่มีติดตัวมาแต่กำเนิด” เช่น ความพร้อมที่จะอดทนต่องานหนักและความไม่สะดวกสบาย และความเจ้าเล่ห์อย่างร้ายกาจ อันเป็นคุณสมบัติซึ่งคิดกันว่า “ชนพื้นเมือง” ขาดแคลนอย่างหนัก อย่างไรก็ดี คำอธิบายที่เหมาะสมยิ่งกว่านี้จะพิจารณาโดยดูที่โครงสร้างทางสังคมและการจัดระบบการพาณิชย์ของชุมชนชาวจีนโพ้นทะเล และประวัติศาสตร์อันยาวนานของการค้าระหว่างจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวจีนมีการจัดระบบภายในกลุ่มที่ร่วมภาษาเดียวกัน ร่วมในความเป็นเครือญาติและกลุ่มตระกูลเดียวกัน ซึ่งมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น และมีการควบคุมอย่างระมัดระวัง โดยบางครั้ง ก็จัดตั้งเป็นสมาคมลับและสมาคมอาชีพ โดยการจัดระบบเช่นนี้เท่ากับว่า ชุมชนชาวจีนได้ให้อัตลักษณ์และการสนับสนุนแก่ทั้งผู้มาใหม่และผู้ที่คร่ำหวอด มีประสบการณ์และทักษะอย่างสูง ชุมชนชาวจีนเป็นแหล่งเงินทุน สินเชื่อ สายสัมพันธ์ อิทธิพลและตลาดด้านแรงงาน ปัจจัยเหล่านี้ ประกอบกับการอุปถัมภ์ที่ชาวจีนได้รับจากชนชั้นสูงชาวสยามและชาวตะวันตก เป็นองค์ประกอบในการสร้างเสริมอิทธิพลของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ ตรงกันข้ามกับการประกอบการของชาวพื้นเมือง ชาวพื้นเมืองที่ประกอบการมีการแตกแยกเป็นกลุ่ม ๆ พวกเขาขาดทั้งเงินทุนและสายสัมพันธ์ทางด้านการพาณิชย์ พวกเขายังมักถูกสมาชิกที่ทรงอิทธิพลและมีความสามารถมากที่สุดของสังคมพื้นถิ่น บังคับให้หันเหเข้าไปอยู่ในระบบราชการของอาณานิคม ในระบบราชการของอาณานิคมชาวพื้นเมืองที่มีอิทธิพลไม่อาจเข้ามา ขัดขวางความเติบโตของการเป็นผู้ประกอบการของผู้ใดได้

ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในพม่า ทำให้พม่ามีสภาวะที่แตกต่างไปจากแบบแผนเช่นที่ได้กล่าวนี้ ในทางหนึ่ง สินเชื่อทางการเกษตรภายในประเทศ ถูกพวกเชตติอาร์ครอบงำอยู่ บริษัทที่ให้เงินกู้ของเชตติอาร์ดำเนินงานโดยอาศัยความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับธนาคารและบริษัทของตะวันตก โดยธนาคารและบริษัทของตะวันตกเป็นผู้จัดหาทุนสำหรับการปฏิบัติงานให้แก่เชตติอาร์ ความสัมพันธ์ระหว่างเชตติอาร์กับตะวันตกนี้ สถาปนาขึ้นอย่างมั่นคงและด้วยความไว้วางใจกัน บริษัทของเชตติอาร์เหล่านี้ควบความชำนาญรอบรู้ที่ตนมีอยู่โดยจารีตประเพณีอันยาวนาน เข้ากับหลักการให้สินเชื่อและการทำบัญชี ความชำนาญรอบรู้เหล่านี้ได้รับความสนับสนุนและแต่งเติมให้ประณีตละเมียดละไมยิ่งขึ้น ด้วยเครือข่ายการควบคุมที่รัดกุมของวงศ์วารและชุมชน ซึ่งจะส่งผ่านความรู้และโครงสร้างทางธุรกิจต่อ ๆ กันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ทว่าในอีกทางหนึ่ง โดยทั่วไปแล้ว พวกเชตติอาร์ก็มิได้เอาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงกับการรวบรวมผลิตผลทางการเกษตรและจัดจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค เรื่องนี้ ละไว้ให้แก่ชาวพม่าเอง ซึ่งปกติแล้ว ก็ได้รับการสนับสนุนจากสินเชื่อของเชตติอาร์ แม้ว่าจะมีการแข่งขันจากคนกลางชาวอินเดียและชาวจีน แต่ชาวพม่ามีบทบาทสำคัญอยู่ในเศรษฐกิจภายในประเทศในฐานะเจ้าของโรงสีข้าวในชนบท นายหน้าตัวแทนซื้อขายข้าวเปลือกและพ่อค้าขายสินค้าจิปาถะ ชาวพม่ากลุ่มนี้ทำหน้าที่ให้สินเชื่อ เก็บรวมรวมผลผลิตทางการเกษตรจากเกษตรกรรวมทั้งกระจายสินค้าอุปโภคบริโภคจากพ่อค้าขายส่งชาวอินเดียและชาวจีน ไปให้แก่เกษตรกรด้วย

ทาส ข้า แรงงานบังคับและแรงงาน “เสรี”

ถึงมาตรว่าในระยะแรก ๆ จะมีวิสาหกิจทุนนิยมกับแรงงานรับจ้างและแรงงานตามสัญญาอยู่เป็นหย่อมเล็ก ๆ เกิดขึ้นมาเป็นครั้งคราว เช่นการใช้กรรมกรชาวจีนเพื่อก่อสร้างคลองในสยามในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น แต่ลักษณะอันเป็นแบบฉบับที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ใช้ในการบริหารแรงงานที่ค่อนข้างขาดแคลนในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า คือความนิยมใช้ทาสและข้าในรูปแบบต่าง ๆ วิธีการเช่นนี้ น่าจะไปถึงจุดสุดยอด ในตอนที่สยามมีแนวปฏิบัติในการสักผู้ที่อยู่ภายใต้บังคับของตน ตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ทั้งสองรูปแบบนี้ ได้หลีกทางให้แก่การจัดระบบในรูปแบบที่ “ทันสมัย” ยิ่งขึ้น แม้ว่าจะดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปและไม่สม่ำเสมอก็ตาม

ในอาณานิคมของอังกฤษ การค้าทาสถูกล้มล้างไปในค.ศ.1807 ในอินดีส ดัตช์ยุบระบบทาสและการค้าทาสมาตั้งแต่ค.ศ.1860 และค.ศ.1884 ฝรั่งเศสก็เลิกระบบทาสในกัมพูชา ในสยามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศเลิกทาสเช่นเดียวกัน ในค.ศ.1874 โดยทรงดำเนินการอย่างเป็นขั้นเป็นตอนทีละน้อย อย่างไรก็ดี การสิ้นสุดลงของระบบทาส มิได้เป็นผลลัพธ์มาจากกฎหมาย (จะด้วยเจตนาในด้านมนุษยธรรมหรือด้วยเจตนาอื่นก็ตาม) มากเท่ากับเพราะสภาพความเป็นจริงทางสังคมและการเมืองทั่วทั้งภูมิภาคนี้เปลี่ยนแปลงไป ในชวา ความเสื่อมของระบบทาสใน

คริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ชนชั้นการพาณิชย์ชาวพื้นถิ่นที่เคยมั่งคั่งมาก่อน ค่อย ๆ มลายหายไปทีละน้อย ทั้งนี้ เป็นผลลัพธ์มาจากแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจของดัตช์ กล่าวสั้น ๆ เมื่อมาถึงขณะนี้ มีน้อยคน ที่จะสามารถฟุ่มเฟือยกับการเลี้ยงทาสไว้ได้ ขณะเดียวกัน เกษตรกรยากจนที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ก็ลดความสำคัญของการมีทาสอย่างเป็นทางการลง เพราะในสภาวการณ์ที่การควบคุมของรัฐเพิ่มขึ้น การจัดหาแรงงานโดยวิถีทางอื่น ๆ ย่อมสามารถทำได้สะดวกกว่า และถูกกว่า เช่น โดยผ่านระบบการจัดเก็บภาษีในรูปแรงงานเป็นต้น ในสยามการดำเนินงานของพลังที่สำคัญฝ่ายต่าง ๆ ในขณะนั้น อาจเป็นได้ว่า มีความสลับซับซ้อนมากกว่าที่อื่น ๆ ทั้งนี้ ในประการแรกเกี่ยวเนื่องกับการมีแรงงานรับจ้างชาวจีนในจำนวนมาก ประการที่สอง ฝ่ายเจ้าต้องการที่จะรวมการควบคุมทางการเมืองเข้ามาไว้ในมือตน กระบวนการนี้จำเป็นต้องลิดรอนสิทธิของชนชั้นสูงที่มิใช่เจ้าทั้งในเมืองหลวงและตามหัวเมืองต่าง ๆ ในการควบคุมกำลังคนจำนวนมากอย่างไม่ขึ้นแก่ใคร เพราะในตอนนี้ กรุงเทพฯ ถือว่ากำลังคนเหล่านี้เป็นราษฎร “ของตน” ประการสุดท้ายสยามจำเป็นต้องเพิ่มจำนวนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ให้เพียงพอสำหรับการพัฒนาที่มีเป้าประสงค์เพื่อการปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวโดยเฉพาะ เนื่องจากเมื่อถึงตอนนี้ ข้าวเป็นพลังผลักดันที่ยิ่งใหญ่ของเศรษฐกิจสยามไปแล้ว ในกัมพูชาการปฏิรูปของฝรั่งเศส เป็นความเพียรพยายามอย่างที่มิได้ปกปิดซ่อนเร้นสักเท่าไรนัก ในอันที่จะทำลายลักษณะอุปถัมภ์ของการเมืองกัมพูชา และเพื่อลดสมรรถนะของผู้นำในส่วนภูมิภาคของกัมพูชาให้อยู่ในสภาพต้องพึ่งพาฝรั่งเศส พร้อมกับยืนยันการควบคุมอย่างไม่มีความคลุมเครืออีกต่อไปของฝรั่งเศสเอง สภาพที่เป็นอยู่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีลักษณะทั่วไปยิ่งกว่าที่ได้กล่าวมา คือการพัฒนา “กฎหมายและความเป็นระเบียบ” การพัฒนานี้ทำให้บริการขององครักษ์หรือผู้ติดตาม กลายเป็นเรื่องเหลือเฟือเกินจำเป็น ขณะเดียวกัน เมื่อโอกาสทางด้านเศรษฐกิจขยายกว้างขวางออกไป การมีพันธะผูกพันอย่างเป็นข้า กลายเป็นทางเลือกที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจสำหรับเกษตรกรน้อยลง อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ที่มิได้นำมาซึ่งการปฏิรูป—โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคที่ความเพียรพยามเพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางและเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ อันเป็นแนวคิดมาจากตะวันตก เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นพัก ๆ หรือเพียงนิดหน่อย เช่นในบริเวณที่ห่างไกลของบอร์เนียวตะวันออกและมากินดาเนา ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ—ระบบทาสก็ยังคงดำรงอยู่อย่างดื้อรั้น แม้ว่าจะมีความเพียรพยายามกันเป็นพัก ๆ ที่จะกำจัดออกไป

ในทำนองเดียวกัน การพัฒนาทางเศรษฐกิจและการวางแผนงานอย่างพิถีพิถันเพื่อควบคุมรัฐได้สร้างสภาพการณ์ที่ทำให้ต้องกำจัดแรงงานภาคบังคับตามจารีตเดิมรูปแบบต่าง ๆ มากมาย ให้หมดสิ้นไปทีละน้อย การเกณฑ์แรงงานดังกล่าว มีอยู่หลายประเภท และมีรูปแบบที่แทบมิได้แตกต่างไปจากลักษณะการถือครองทาส ที่ถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความแตกต่างมีอยู่เพียงแค่ระดับความมากน้อยเท่านั้น ในอาณาบริเวณที่เศรษฐกิจจำต้องพึ่งพาอาศัยการผลิตสินค้าของเกษตรกรเช่นข้าวและน้ำตาล อย่างสม่ำเสมอมากขึ้นเรื่อย ๆ การธำรงรักษาระบบการ

เกณฑ์แรงงานจากเกษตรกรอยู่เนือง ๆ ไว้ เป็นสิ่งที่ยับยั้งมิให้เกษตรกรมีโอกาสประกอบภารกิจที่เกิดดอกออกผลเหล่านี้ และบางครั้งกลับเป็นการหนุนนำให้พวกเขาเพิ่มความจงรักภักดีต่อบรรดาชนชั้นสูงตามหัวเมือง เรื่องนี้ เป็นผลเสียต่อรายรับของรัฐ และหนำซ้ำ ยังเป็นอันตรายทางการเมืองเพิ่มเข้ามาอีก ยิ่งไปกว่านั้น ในสภาวการณ์ที่ความไร้ที่ดินทำกินและความยากจนกำลังทวีขึ้น เช่นในชวา เป็นต้น ความจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจ เปลี่ยนแปลงเกษตรกรให้เป็นแรงงานรับจ้างที่วางใจได้ ดังนั้น นับจากช่วงท้ายของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้ามา การรับใช้ด้านแรงงานแก่ชนชั้นสูงในพื้นถิ่นและการเกณฑ์แรงงานของรัฐในชวา จึงค่อย ๆ หมดไปทีละน้อย ๆ ตามขั้นตอน โดยการเกณฑ์แรงงานโดยรัฐนี้ มีการเก็บภาษีรัชชูปการเข้ามาแทนที่ ในสยาม พันธะหน้าที่ของเกษตรกร ที่ต้องมาทำงานใช้แรงงานให้แก่กษัตริย์เป็นเวลาสามเดือนหรือกว่านั้น ถูกยกเลิกไปในค.ศ.1899 และมีการนำการเก็บภาษีเป็นตัวเงินเข้ามาใช้แทน อาจเป็นได้ว่า ด้วยเหตุผลทำนองเดียวกันนี้ พันธะในเรื่องแรงงานเกณฑ์ในโคชินจีน จึงอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าในอันหนำหรือตังเกี๋ยอย่างมาก

อย่างไรก็ดี คงเป็นการผิด ที่จะทึกทักว่า การตลาด และการสถาปนารัฐแบบยุคสมัยใหม่ โดยธรรมชาติและอย่างแน่นอน จะนำไปสู่การกำจัดระบบแรงงาน “ไร้เสรี” ทุกรูปแบบเสมอไป รูปแบบเก่าของแรงงานแบบมีพันธะหรือแรงงานเกณฑ์ ยังคงมีอยู่ต่อมาอีก ราวกับจะสาธิตให้ได้เห็นกันว่า กระบวนการปลดปล่อยแรงงานโดยทั่วไป มิได้เป็นขบวนการที่ก้าวหน้าไปตามลำดับ จากระบบทาสไปสู่ “เสรีภาพ” ของแรงงานรับจ้าง กล่าวคือ การเลิกล้มการเกณฑ์แรงงานในเวียดนาม เกิดขึ้นเพียงอย่างค่อยเป็นค่อยไปทีละน้อย และเกิดขึ้นเมื่อภายหลังค.ศ.1937 และตามเกาะที่อยู่นอก ๆ ไกลออกไปของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ก็ยังคงมีการเกณฑ์แรงงานสืบต่อมาจนล่วงเข้าทศวรรษ 1930 ยิ่งกว่านั้น ยังมีการพัฒนารูปแบบใหม่ ๆ ของการเกณฑ์แรงงานขึ้นมาอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยฝีมือของชาวตะวันตกเอง ซึ่งพยายามหาทางนำคนงานต่างชาติมาทำงานตามไร่ขนาดใหญ่ ที่ขาดแคลนแรงงาน คนงานเหล่านี้ มีข้อผูกมัดตามสัญญาโหด ให้ต้องทำงานเป็นระยะเวลาสามปี อันที่จริงนั้น เงื่อนไขการทำงานเยี่ยงทาสเช่นนี้ เลวร้ายเสียยิ่งกว่าสภาพที่ทาสโดยทั่วไปประสบกันในศตวรรษก่อน ๆ มากทีเดียว เสียงเอะอะโวยวายที่เผยถึงการใช้อำนาจอย่างผิด ๆ ที่เกิดขึ้นมาเป็นครั้งคราว ได้นำมาซึ่งการปฏิรูปอย่างเป็นทางการ ในรูปการยกเลิกสัญญาว่าจ้างอย่างเสียไม่ได้ – ชาวอังกฤษในมลายูยกเลิกการทำสัญญาว่าจ้างชาวอินเดียในค.ศ.1910 และยกเลิกกับชาวจีนในค.ศ.1914 ในขณะที่ดัตช์ออกกฎหมายให้กำจัดซากเดนสุดท้ายของสัญญาผูกมัดแบบนี้ในอินดีสเมื่อล่วงถึงค.ศ.1942 แม้กระนั้น วิธีการจัดหาและควบคุมแรงงาน ก็ยังไม่สู้มีการเปลี่ยนแปลงสักเท่าไรนัก อาทิเช่นในมลายู การว่าจ้างชาวจีนตามสัญญา ถูกแทนที่ด้วยการจัดหาแรงงานของเอกชน หรือด้วยระบบบ้านเช่า ที่ซึ่งเป็นแหล่งที่สามารถจัดหาชาวจีนที่เพิ่งมาถึงใหม่ มาทำงานให้—ในทั้งสองกรณีนี้ ความเป็นหนี้เป็นสินของกรรมกร ทำให้เขาหรือเธอผู้นั้น ต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของนายจ้าง มิใช่เพียงแต่มาทำงานให้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ตอนปลายยุคอาณานิคม มีหลักฐานอย่างแท้จริงอยู่ไม่เท่าไรนัก ที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบแรงงานรับจ้างแบบเสรี โอกาสและลู่ทางสำหรับแรงงานรับจ้างขยายออกไปอย่างกว้างขวางเป็นอันมาก – อาทิเช่น สองในสามของประชากรในชนบทของอินโดจีน พึ่งพาอาศัยการทำงานรับจ้างในบางรูปแบบ เพื่อเลี้ยงตัวเองไปวัน ๆ หนึ่ง – แต่ถึงกระนั้นลักษณะตามแบบฉบับของสังคมที่มีพันธนาการอย่างข้าทาส ก็ยังคงมีอยู่ เรื่องนี้ มีประจักษ์ให้เห็นแม้กระทั่งภายในสภาพแวดล้อมแบบใหม่และทันสมัยของตัวเมือง ซึ่งอุดมไปด้วยเกษตรกรที่ไร้ที่ดินทำกินที่อพยพเข้ามาดิ้นรนหาทางเลี้ยงชีพอย่างจนตรอก พวกกรรมกรยังคงมีความผูกพันโดยส่วนตัวกับพวกนายหน้าตัวแทน ผู้จัดการและหัวหน้าคนงานผู้ที่ทำสัญญาว่าจ้างพวกเขาออกเป็นกลุ่มแรงงาน ค่าจ้างที่ต่ำกับสภาพความเป็นอยู่ที่ย่ำแย่ แผ่ขยายออกไป การใช้พันธะหนี้สินเป็นวิธีการเพื่อการบีบบังคับในด้านเศรษฐกิจโดยตรง ยังคงมีดำเนินต่อมา โอกาสลู่ทางสำหรับการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงงานรับจ้างในแนวนอนหรือในทางที่สูงขึ้น ยังคงขอบเขตจำกัด เครือข่ายในเรื่องชาติพันธุ์และวงศ์วาน ยังคงเป็นตัวกำหนดอาชีพ และตลาดแรงงานรับจ้างที่แท้จริง ก็ไม่ยอมเกิดขึ้นมาสักที เศรษฐกิจซึ่งมีโครงสร้างตามแนวทางของอาณานิคม ไม่อาจยินยอมให้สภาพการณ์เช่นนี้เปลี่ยนแปลงเป็นอื่นได้

สตรี

โดยขนบธรรมเนียมที่เป็นมา สตรีชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีสถานภาพโดยส่วนเปรียบเทียบ สูงกว่าสตรีในภูมิภาคอื่น ๆ ของเอเชีย ตัวอย่างเช่น แม้กระทั่งประมวลกฎหมายของเวียดนามสมัยราชวงศ์เลซึ่งได้รับอิทธิพลจากจีน ก็ยังรับรองสิทธิในทรัพย์สินและการสืบมรดกสำหรับสตรีไว้ในระดับที่มีความสำคัญทีเดียว อีกตัวอย่างหนึ่งได้แก่ สตรีในลูซอนตอนกลาง ซึ่งสามารถรับมรดก ซื้อขายและยกที่ดินให้แก่ทายาทต่อไปได้ตามสิทธิ์ของตนเอง สตรีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้ประสบกับการต้องแยกตัวจากโลกภายนอกหรือแยกไปอยู่ต่างหาก (มีข้อยกเว้นบางส่วน ในกรณีของสตรีในชนชั้นที่มีกำเนิดสูง) สตรีได้รับความเคารพยกย่องอย่างมาก ในฐานะที่เป็นผู้ดูแลรักษา ผู้จัดระบบงาน ผู้หาเลี้ยงชีพ ผู้จัดการด้านการเงิน และในฐานะสื่อติดต่อกับวิญญาณภายในครัวเรือนและหมู่บ้าน สิ่งที่สำคัญคือการเก็บออมสินทรัพย์ใด ๆ ที่ครัวเรือนเกษตรกรอาจสั่งสมขึ้นมาได้นั้น มักเป็นการเก็บในรูปเครื่องประดับมีค่าของสตรี ในครอบครัวที่ยากจน ที่ทุกอย่าง จำต้องนำมาเกื้อหนุนเพื่อความอยู่รอดของหน่วยครอบครัวเป็นสำคัญ ความเสมอภาคระหว่างเพศ จะใกล้เคียงกันมากที่สุด กระนั้นก็ดีโดยทั่วไปแล้ว สตรีมิได้มีสถานภาพใกล้เคียงกับผู้ชาย ความไม่เสมอภาคที่อยู่ในโครงสร้าง ในเรื่องการแบ่งงานกันทำโดยมีเพศเป็นตัวกำหนด ทำให้สตรีรับหน้าที่ในบ้านเป็นหลัก (ปรุงอาหาร ซักล้าง ทำความสะอาด ปั่นด้ายและทอผ้าสำหรับใช้แป็นเครื่องนุ่งห่มในครัวเรือน เก็บฟืนและหาบน้ำ) นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ต่าง ๆ ที่ต้องทำอีกมากมายนอกบ้าน (ปลูกและเก็บเกี่ยวพืชผล ตำข้าว ผลิตงานหัตถกรรม จำหน่ายและซื้อสินค้าต่าง ๆ ที่ตลาด) ตลอดเวลาที่ผ่านมา สตรียังมักตกเป็นเหยื่อของความ

ต้องการชั่วแล่นของชายที่มั่งคั่ง และในยามวิกฤติ ตัวผู้เป็นบุตรสาวนั้นเอง ที่จะถูกนำไปขายเป็นทาสและโสเภณี

เงื่อนไขของยุคสมัยที่ตะวันตกเข้ามามีอำนาจครอบงำ และผลกระทบที่สะท้อนมาจากยุคดังกล่าว สร้างความกระทบกระเทือนถึงสตรีในลักษณาการที่ซับซ้อนและบางครั้ง ก็คลุมเครือ ทัศนคติที่ดูแแคลนสตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาก่อนที่การเข้าครอบงำทางการเมืองจะเสร็จสมบูรณ์ลง ยินยอมให้ชาวตะวันตก หันไปใช้โสเภณี คนรับใช้ในบ้านและการมีนางบำเรอกันอย่างมักง่าย อย่างไรก็ดี เป็นเรื่องแปลกที่บ่อยครั้งสตรีเหล่านี้ สามารถสร้างอิทธิพลได้เป็นอันมาก โดยสตรีเหล่านี้รู้ที่จะฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากบทบาทที่ได้รับมาโดยบังเอิญ กล่าวคือ บทบาทในฐานะสื่อกลางทาง วัฒนธรรมของโลกที่แปลกใหม่ ที่คู่ชาวตะวันตกของตนประสบ อย่างไรก็ดี ที่สำคัญยิ่งกว่าบทบาทชั่วคราวนี้ ก็คือลักษณาการที่อำนาจทางเศรษฐกิจของตะวันตก ทำให้ฐานะของสตรีในการจัดระเบียบสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับครัวเรือนและสังคม เปลี่ยนแปลงไปอย่างสำคัญ

ที่น่าจะปรากฏให้เห็นเด่นชัดมากที่สุด คือการเปลี่ยนแปลงในสาขาการผลิตสิ่งทอ เป้าหมายแฝดของลัทธิอาณานิคม คือการเพิ่มการผลิตภาคเกษตรกรรมจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และใช้ภูมิภาคนี้เป็นตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์ภาคอุตสาหกรรมของยุโรป ที่สำคัญที่สุดคือสิ่งทอที่ผลิตขึ้นจากเครื่องจักรกล เป้าหมายคู่นี้ เชื่อมโยงกันอยู่ในลักษณาการที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน และสร้างความยุ่งเหยิงมากเป็นพิเศษ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและการรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ของสตรี เครื่องนุ่งห่มสำหรับครอบครัวชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ไหนแต่ไรมา ล้วนได้มาจากการปั่นทอของสตรีในครัวเรือนนั้น ๆ เรื่องราวที่นักเดินทางชาวตะวันตกเล่าถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรียกได้ว่าทุกเรื่องในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ต่างกล่าวอ้างถึงเครื่องทอผ้าในทุกครัวเรือน ทว่าตลอดช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า การใช้สิ่งทอราคาถูกที่ผลิตจากยุโรปของเกษตรกรเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล จนกระทั่งเบียดลึกเข้าไปในการผลิตภายในครัวเรือน และถึงกับเข้าไปถึงอุตสาหกรรมสิ่งทอที่มีลักษณะเป็นการพาณิชย์มากกว่านั้น เช่นวิสาหกิจที่ประสบความสำเร็จอย่างโดดเด่น ที่มีฐานที่มั่นอยู่ในอิโลอิโลเป็นต้น เกษตรกรและชาวเมือง ต่างซื้อผ้าราคาถูกของยุโรปจากตลาดกันมากขึ้น แทนที่จะทอขึ้นเองในบ้านของตน ในชวามูลค่าของสิ่งทอที่นำเข้าเป็นกรณีตัวอย่างที่ปรากฏแนวโน้มนี้ก่อนที่อื่น การนำเข้าของชวาเพิ่มขึ้นจาก 3.8 ล้านกิลเดอร์ในค.ศ.1830 มาเป็น 13.1 ล้านกิลเดอร์ในเวลาสิบปีหลังจากนั้น ในพม่า เมื่อถึงค.ศ.1930 ราวสามในสี่ของสิ่งทอทั้งหมดของประเทศ ได้จากการนำเข้า ส่วนสยามนั้นมูลค่าตามตัวเลขของสินค้าสำเร็จรูปที่ผลิตจากฝ้าย ที่นำเข้ามาในประเทศ เพิ่มขึ้นเจ็ดเท่าในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ.1864 ถึงค.ศ.1910 เวียดนาม ซึ่งเป็นประเทศที่ฝรั่งเศสสร้างอุตสาหกรรมการผลิตของตนเองขึ้นมา เป็นกรณียกเว้นกรณีเดียว ที่ไม่จัดอยู่ในข่ายนี้

ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่เหตุการณ์ที่คลี่คลายออกมาเช่นนี้ อยู่ที่ว่า ภาษีและภาระที่กะเกณฑ์ให้สังคมเกษตรกรโดยทั่วไปต้องแบกรับ เพิ่มขึ้นอย่างมาก ภาษีและภาระดังกล่าว ประกอบด้วยการสร้างเงื่อนไขให้ผู้ชายต้องถูกเกณฑ์ให้มาทำงานเพื่อพัฒนาระบบการขนส่ง โดยได้หรือไม่ได้ค่าตอบแทน

ให้ต้องปลูกพืชผลเพิ่มขึ้นภายในพื้นที่เท่าเดิมหรือในบริเวณที่ดินที่กว้างขวางขึ้น หรือต้องเพิ่มรายได้ของครัวเรือนในหนทางอื่น ๆ เพื่อรองรับประชากรในชนบท ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมทั้งเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความจำเป็นต้องเพิ่มการผลิตภาคเกษตรกรรมเพื่อการจำหน่ายโดยเฉพาะ ทั้งนี้เพื่อจะได้มีเงินมาจ่ายภาษีและซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค ในสภาวการณ์เช่นนี้ แรงงานสตรีสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในงานอื่น ๆ ได้มากยิ่งขึ้นโดยส่วนเปรียบเทียบ แทนที่จะทำงานทอผ้าซึ่งเชื่องช้าและกินแรงมาก สตรีเพิ่มพูนการสร้างประโยชน์ ให้แก่เกษตรกรรมของครอบครัว จากที่เคยสร้างให้มากอยู่แล้วส่วนหนึ่งเพื่อชดเชยกับการขาดแคลนชายไปชั่วคราว พวกผู้หญิงพยายามหารายได้ให้มากขึ้น จากการทำงานในภาคเกษตรกรรมหรือการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ และทำงานรับจ้างในส่วนที่อยู่นอกเกษตรกรรม (งานรับใช้ตามบ้านและงานในโรงงาน เป็นสองสาขาที่ได้รับความนิยมมาก) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ในระบอบเศรษฐกิจที่เงินสด มีให้อย่างค่อนข้างเสรี และเงื่อนไขการค้า เอื้อต่อการผลิตพืชผลและการผลิตภาคอุตสาหกรรมที่เป็นส่วนประกอบ ย่อมเป็นการเหมาะควรในแง่เศรษฐกิจแก่ครัวเรือนมากกว่า หากว่าสตรีไปรับจ้างทำงานในแบบต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้

การปลดสตรีออกจากหน้าที่ที่มีมาแต่ครั้งโบราณทำนองเดียวกันนี้ ซึ่งในกรณีนี้ คือการตำข้าวเกิดขึ้นพร้อมกับการนำเครื่องสีข้าวด้วยเครื่องจักรกลมาใช้ พัฒนาการนี้ เป็นผลลัพธ์มาจากการปรับปรุงเทคโนโลยีเรือกลไฟ รวมทั้งการเปิดคลองสุเอซ การขนส่งอย่างรวดเร็วที่เป็นผลตามมา ทำให้สามารถสีข้าวได้อย่างหมดจด (ทำให้ข้าวมีน้ำหนักเบาลง) และไปถึงที่หมายปลายทางที่อยู่ห่างไกลโดยไม่เสี่ยงกับการเสีย ดังจะเห็นว่า ในขณะที่ในค.ศ.1869 มีโรงสีข้าวเพื่อการพาณิชย์อยู่ในพม่าตอนล่างเพียง 13 โรง เมื่อถึงค.ศ.1900 จำนวนนี้ได้เพิ่มขึ้นเป็น 83 และในค.ศ.1930 เพิ่มขึ้นเป็น 538 ผลลัพธ์สำหรับสตรีคือการทำงานในแขนงนี้ ลดน้อยลงไปมาก

ในทัศนะของนักวิชาการท่านหนึ่ง เห็นว่า การปลอดจากภาระหน้าที่ประเภทนี้ ทำให้สถานภาพทางสังคมของสตรีด้อยลงไป การปลอดจากหน้าที่นี้ยังเป็นเหตุให้เกิดบางสิ่งบางอย่าง ที่เป็นเหมือนกับความเสื่อมในอัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรมของสตรี นอกจากนี้ ยังเป็นผลเสียต่อฐานะทางเศรษฐกิจของสตรี เมื่อเปรียบกับชาย[20] ทัศนะนี้เป็นการคะเนขึ้นโดยแท้จริงทั้งยังเน้นไปในทางลบมากเกินไป มีผู้หญิงจำนวนมากขึ้นถูกโอกาสหรือความจำเป็น ผลักดันให้ต้องออกจากสภาพแวดล้อมของการทำงานผลิตและแลกเปลี่ยนในภาคเกษตรที่เคยอยู่แต่ภายในครอบครัว เมื่อถูกกดดันให้ต้องปะทะกับภาวะที่หมิ่นเหม่และวุ่นวายของการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจหนักเข้า ผู้หญิงก็เพียรพยายามหางานทำในที่ที่หาได้ ทั้งงานประจำและงานประเภทไม่ประจำ ซึ่งก็มักประสบความสำเร็จอย่างมาก ผู้หญิงประกอบขึ้นเป็นสัดส่วนที่ใหญ่โตอย่างน่าทึ่ง ในส่วนของแรงงานรับจ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานการผลิตขนาดเบา เช่นการเย็บปักถักร้อย หรือการมวนซิการ์ ซึ่งถือกันว่า ผู้หญิงทำงาน

---

[20] Norman G. Owen, "Textile Displacement and the Status of Women in Southeast Asia," in Gordon P. Means, ed., ***The Past in Southeast Asia's Present,*** Ottawa, 1978.

อย่างวางใจได้มากกว่า พิถีพิถันกว่า ว่าง่ายกว่าและแคล่วคล่องกว่า (และแน่นอน ค่าแรงถูกกว่า) ผู้ชายตามเหมืองและตามไร่ขนาดใหญ่ ผู้หญิงก็มีสัดส่วนในแรงงาน มากขึ้นเป็นลำดับด้วยเช่นกัน กระนั้นแม้ว่ารายได้ของผู้หญิงจะมีความสำคัญต่อครอบครัว แต่ก็ยังน้อย (ปกติแล้ว อยู่ในราวครึ่งหนึ่งของรายได้ของผู้ชาย) และถือกันว่า เป็นเพียงรายได้เสริม สถานภาพของผู้หญิงต่ำ ตำแหน่งงานก็ไม่จำเป็นต้องมี งานที่ให้ค่าตอบแทนที่ดีสุดและมีศักดิ์ศรีมากที่สุด เป็นงานของผู้ชาย ในขณะที่ผู้ใช้แรงงานในเมืองมีจำนวนเพิ่มขึ้นและมีความทันสมัยขึ้น รวมทั้งเมื่อมีการแข่งขันกันหางานเพิ่มขึ้นนั้น ดูเหมือนว่าน่าจะเป็นได้ที่งานชนิดที่ผู้หญิงทำกันเป็นอาชีพ จะมีสถานภาพ เงื่อนไขการทำงานและค่าตอบแทน ถดถอยด้อยลงไป และอาจเป็นได้ว่าจำนวนงานก็ลดน้อยลงไปด้วย อย่างไรก็ดี แม้ว่าการณ์จะเป็นดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ แต่ความคลี่คลายของเหตุการณ์ไปในแนวเช่นนี้ ก็ยังเริ่มมีกลิ่นอายของการปลดปล่อยแรงงานขึ้นมาบ้าง ดังที่นักมาร์กซิสต์ชาวเวียดนาม (ชาย) สองท่าน กล่าวไว้ในค.ศ.1938 ว่า

> ขณะนี้ ผู้หญิงถูกบังคับให้ต้องจากครอบครัวไปทำงานในโรงงานและเหมืองแร่ เพื่อความอยู่รอด ผู้หญิงทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่ผู้ชายและเหนื่อยยากเท่ากับผู้ชายเป็นประจำทุกวัน และดังนั้น จึงได้เกิดความเข้าใจถึงคุณค่าที่แท้จริงของตนเอง นับตั้งแต่เมื่อรู้ว่าตนต้องทำงานเพื่อที่จะมีกิน ผู้หญิงจึงมิได้เพียงแต่*เชื่อฟัง*พ่อและแม่ *เชื่อฟัง*สามีและบุตรชาย ราวกับอยู่ในสภาพของทาสถาวรอีกต่อไป[21]

ความป่วยไข้และความตาย

ก่อนที่คริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าจะเริ่มขึ้น โดยทั่วไปแล้ว คนจากซีกโลกตะวันตก ประทับใจอย่างยิ่งกับสภาพความเป็นอยู่ที่ดีทางร่างกายของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[22] หลังจากนั้นมา พวกเขาก็เริ่มกล่าววิจารณ์ในทางที่ไม่ชื่นชมมากขึ้นเรื่อย ๆ ในเรื่องสุขภาพของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรื่องอัตราความยืนยาวของอายุที่ต่ำลงและขนาดตัวที่เล็กลง เมื่อมองย้อนกลับไป จะเห็นว่า ความชื่นชมที่เปลี่ยนแปลงไปเหล่านี้ เป็นการแสดงให้เห็นภาวะสุขภาพของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ น้อยกว่าที่จะแสดงว่า คนทางตะวันตกมีพลังความอยู่รอดปลอดภัยของชีวิต ที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อายุขัยโดยเฉลี่ยของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนนั้นและก่อนหน้านั้น อยู่ในราวยี่สิบห้าหรือสามสิบปี

---

[21] Cuu Kim Son (Tran Duc Sac) and Van Hue (Pham Van Hao), cited in David G. Marr, ***Vietnamese Tradition on Trial, 1920-1945,*** Berkeley, 1981, 242.

[22] ส่วนนี้ อาศัยข้อมูลเป็นอย่างมาก จากความเรียงใน Norman G. Owen, ed., ***Death and Disease in Southeast Asia: Explorations in Social, Medical and Demographic History,*** Singapore, 1987.

อัตราการตายของทารกและเด็ก แน่นอนว่าสูงมาก และเมื่อผู้คนมีชีวิตรอดผ่านวัยห้าขวบมาได้แล้ว พวกเขาก็น่าจะสามารถคาดหวังได้ว่าจะมีอายุยืนไปถึงห้าสิบหรือห้าสิบห้าปี ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ป่วยเป็นโรคต่าง ๆ มากมาย ทั้งมาเลเรีย ไข้รากสาดน้อย วัณโรค กามโรคชนิดต่าง ๆ และเป็นไปได้ว่ารวมถึงกาฬโรคด้วย สาเหตุการตายเพราะโรคภัยไข้เจ็บที่พบบ่อยที่สุด ได้แก่โรคหรือไข้ที่เกี่ยวกับการติดเชื้อที่ระบบทางเดินอาหาร ซึ่งเป็นแบบฉบับของสังคมก่อนยุคสมัยใหม่ ก่อนยุคอุตสาหกรรม

ความสามารถในการควบคุมชีวิตได้เพียงหมิ่นเหม่เช่นนี้ มีผลต่อพฤติกรรมของพวกเขา ในลักษณาการที่เราท่านก็ได้แต่เพียงคาดเดา ความที่พ่อแม่รู้ดี ว่าลูกของตนหลายคน คงจะอยู่รอดไม่พ้นวัยทารก แน่นอนว่าย่อมส่งผลต่อแบบแผนของความเจริญพันธุ์ การที่คนส่วนใหญ่มีอายุขัยที่ค่อนข้างสั้นย่อมต้องส่งอิทธิพลอย่างถึงพื้นฐาน ต่อความเชื่อของพวกเขา และวิธีการที่พวกเขาจัดระบบและจัดการชีวิตในด้านสังคมและการทำงานของตน โดยทั่วไปแล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เชื่อว่าโรคภัยไข้เจ็บทั้งหลาย ล้วนสืบเนื่องมาจากสาเหตุที่มักเกี่ยวพันซึ่งกันและกันสองประการ สาเหตุแรกคือพลังทางจิตวิญญาณของบุคคล -- ในรูปของภูติ ผี ปีศาจ ที่มาทำร้ายผู้คนหรือชุมชน สาเหตุที่สองที่มีมากที่สุดในเวียดนาม แต่ก็ปรากฏให้เห็นในที่อื่น ๆ ด้วย คือการมีพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องไปกับระเบียบของสิ่งต่าง ๆ ตามที่ได้ลิขิตมาก่อนแล้ว ความเข้าใจเหล่านี้ ครอบงำลักษณาการที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตอบสนองต่อโรคภัยไข้เจ็บด้วย ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมเสมอที่จะแสวงหาสาเหตุของความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นแก่ตนในระดับต่าง ๆ การแสวงหาของพวกเขาเป็น ในลักษณาการที่รวมเอาสิ่งที่เป็นคนละเรื่องกันเข้ามาไว้ด้วยกัน เช่นเดียวกัน แนวคิดนี้มีอยู่ในแวดวงการรักษาด้วย กล่าวคือ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะใช้วิธีการแบบที่มีหลายช่วงชั้น อาทิเช่น ในกรุงเทพฯ การขจัดปัดเป่าโรคอหิวาต์ระบาดที่น่าสยดสยองในค.ศ.1820 ซึ่งทำให้คนตายไปถึงหนึ่งในห้าของประชากรทั้งเมือง พระมหากษัตริย์ทรงเสนอให้ดำเนินการต่าง ๆ เป็นชุดไป ซึ่งมุ่งหมายเพื่อให้ครอบคลุมถึงเหตุที่อาจเป็นไปได้ในทุกกรณี นับตั้งแต่การยิงปืนใหญ่ในตอนกลางคืน เพื่อทำให้ภูติผีปีศาจตกใจและหนีไป มีการสวดพระสูตรพิเศษ จัดขบวนแห่ทางศาสนาเพื่อขับไล่ภูติผีปีศาจ และให้ทุกคนหยุดทำงานเพื่อมาทำบุญแผ่ส่วนกุศลเพื่อให้ภูติผีปีศาจสงบลง เนื่องจากมีตัวแปรต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกันอยู่หลายประการ ซึ่งล้วนสามารถเป็นสาเหตุของความป่วยไข้และความตายได้ทั้งสิ้น และเนื่องจากเป็นไปไม่ได้ ที่จะระบุสาเหตุอย่างแน่ชัด ดังนั้น จึงไม่มีเหตุผลที่การบำบัดรักษาความป่วยไข้ชนิดใดชนิดหนึ่งจำต้องมีทางที่ถูกต้องเพียงทางเดียว ประชาชนเคยชินกับการพึ่งพาอาศัยวิธีการหลายอย่างต่าง ๆ กัน เพื่อรักษาตัวเอง โดยบางครั้งก็ทำไปพร้อม ๆ กัน บางครั้ง ก็ทำไปตามลำดับ—ได้แก่ การใช้ยา สวดภาวนา น้ำมนต์ ปรึกษาแพทย์ผู้รักษาแขนงต่าง ๆ และถือวัตรปฏิบัติในแบบที่เคร่งศีลธรรมมากขึ้น สิ่งที่ช่วยในกรณีหนึ่ง อาจไม่จำเป็นว่าจะช่วยได้ในอีกกรณีหนึ่งก็ได้ อาทิเช่นในเวียดนาม เวลาที่เกิดการเจ็บป่วยหรือเวลาที่ได้รับบาดเจ็บ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการตัดสินว่า ผลลัพธ์จะออกมาเป็นอย่างไร รวมทั้งตัดสินรูปแบบในการรักษาด้วย

ตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า การบุกรุกของตะวันตก เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในอัตราเร่งมิได้มีผลกระทบที่เป็นหายนะแก่สุขภาพของประชากรพื้นเมืองโดยตรง เหมือนเช่นในกรณีที่เกิดขึ้นในออสเตรเลียและแอฟริกา ชาวตะวันตก มิได้นำโรคภัยไข้เจ็บชนิดใหม่มาให้ อย่างน้อยก็มิใช่ในขอบข่ายที่มีความสำคัญในแง่สังคมหรือประชากรศาสตร์ เนื่องจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ามีส่วนร่วมในการพาณิชย์นานาชาติมาเป็นเวลายาวนาน ดินแดนนี้จึงเปิดรับโรคภัยไข้เจ็บของนานาชาติมาก่อนแล้ว อย่างไรก็ดี ในทางกลับกัน ความเพียรพยายามของตะวันตก ในอันที่จะปรับปรุงสุขภาพของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็มิได้ช่วยให้เกิดผลดีแต่อย่างใดขึ้นมา ข้อยกเว้นกรณีสำคัญมีเพียงการรณรงค์ฉีดวัคซีน (เริ่มต้นในชวาในค.ศ.1804) ซึ่งในท้ายที่สุด ได้ทำให้ไข้ทรพิษกลายเป็นโรคที่ไม่มีความสำคัญไป ชาวดัตช์ก็เหมือนกับชาวสยาม คือไม่มีคำตอบให้กับโรคอหิวาต์ ซึ่งถูกนำเข้ามาในชวาในค.ศ.1821 และเป็นโรคที่มักมีโอกาสตายถึง 60เปอร์เซ็นต์ วิธีอย่างดีที่สุดที่พวกเขาสามารถคิดขึ้นมาได้ คือเครื่องดื่มที่เข้าฝิ่น ซึ่งมิได้เป็นอะไรมากไปกว่ายาครอบจักรวาล ในทำนองเดียวกัน การรักษาโรคของอเมริกันก็ไม่ประสบความสำเร็จที่จะต่อสู้กับโรคอหิวาต์ที่ระบาดในฟิลิปปินส์ในช่วงค.ศ.1902 ถึงค.ศ.1904 อันที่จริงแล้ว น่าจะเป็นได้ว่า การปรากฏตัวของตะวันตก สร้างผลกระทบที่สร้างความเสียหายโดยอ้อมต่อมาตรฐานด้านสุขภาพ ในบางกรณี ระดับความต้องการแรงงานของประชากรที่เป็นราษฎรกับระดับปริมาณอาหารที่มีอยู่ ได้นำไปสู่ความยากจนและทุโภชนาการ และดังนั้น มีผลสืบเนื่องให้ภูมิต้านทานโรคที่มีอยู่ ลดน้อยลง นอกจากนี้แล้วการพัฒนาระบบทางสัญจรและการปรับเกษตรกรรมให้เป็นการพาณิชย์เพิ่มขึ้น ซึ่งมาพร้อมกับความเติบโตทางเศรษฐกิจที่ได้รับแนวคิดจากตะวันตก ทำให้การแพร่เชื้อโรค เป็นไปอย่างสะดวกและง่ายดายยิ่งขึ้นมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ประชากรพื้นถิ่นที่ไม่เคยต้องกับพานพบกับเชื้อโรคเหล่านี้มาก่อน และดังนั้น ประชากรเหล่านี้จึงเป็นผู้ที่มีอยู่ในกลุ่มที่จะได้รับผลร้ายแรงเป็นพิเศษจากการติดเชื้อ การถางทำลายป่าเพื่อการผลิต พืชผล การทำเหมืองแร่ ตลอดจนการก่อสร้างสาธารณูปโภคต่าง ๆ รวมทั้งการขยายการชลประทานอย่างไม่เป็นธรรมชาติ เป็นการส่งเสริมให้เกิดโรคมาเลเรียขึ้น การสีข้าวที่กระทำอย่างเป็นการค้ามากขึ้น ทำให้มีข้าวชนิดขัดขาวให้คนงานที่มิใช่ภาคเกษตรกรรมได้ซื้อหากันอย่างสะดวกง่ายดายยิ่งขึ้น ผลลัพธ์ก็คือมีผู้ป่วยเป็นโรคเหน็บชาสูงขึ้นอย่างพรวดพราด ในประการสุดท้าย การขยายศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมือง ได้สร้างสภาพแวดล้อมที่ไม่อำนวยต่อสุขภาพมากเป็นพิเศษขึ้นมา ประกอบด้วยเคหสถานที่แออัดและไม่ถูกสุขอนามัย มีการสุขาภิบาลและน้ำสะอาดไม่เพียงพอ ในทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ อัตราการตายในหมู่ชาวอินโดนีเซียในปัตตาเวีย เท่ากับ 64 ต่อ 1000 ในระยะที่เกิดโรคระบาด มีบางส่วนของเมืองนี้ ที่มีอัตราการตายสูงถึง 400 ต่อ 1000 คน

ช่วงเวลาส่วนใหญ่ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ผลกระทบที่ระบอบอาณานิคมมีต่อสุขภาพของคนพื้นถิ่น น่าจะมีน้อย และอาจเป็นได้ว่า มีผลกระทบที่สร้างความเสียหายอยู่บ้าง ตรงกันข้ามกับในระยะที่ระบอบอาณานิคมเฟื่องฟู ในระยะนั้นชาวตะวันตกดูเหมือนจะมีอิทธิพลครอบงำอยู่ทุกแนวทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเมือง เทคโนโลยี เศรษฐกิจ โดยทั่วไปแล้ว ความรู้สึกถึงความเหนือกว่าของ

ชาวตะวันตก เช่นเดียวกับความต้องการสิทธิธรรมทางการเมือง กอปรขึ้นเป็นความคิดเรื่องหน้าที่อย่างบิดา ที่จะต้องดูแลประชาชน ซึ่งได้รับการกำหนดชะตามาให้อยู่ภายใต้การปกครองของตน ชาวตะวันตกใช้ “การแพทย์จักรวรรดิ” เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของทัศนคติดังว่านี้ การแพทย์จักรวรรดิ ให้ความสนใจมากเป็นพิเศษกับการควบคุม สิ่งที่แสดงถึงสุขภาพที่ย่ำแย่อย่างเป็นที่สะดุดตามากที่สุด การควบคุมนี้กระทำโดยการวิจัยทางการแพทย์และการรณรงค์เพื่อการกำจัดโรคระบาด การเกิดโรคระบาดอย่างต่อเนื่อง เป็นประหนึ่งการสบประมาทอำนาจครอบงำของตะวันตก ยิ่งไปกว่านั้น โรคระบาดยังส่งผลสืบเนื่องอย่างร้ายแรงต่อเศรษฐกิจ เนื่องจากโรคเหล่านี้ คร่าชีวิตผู้ใช้แรงงานมากมาย และทำให้ผู้ที่อยู่ในแรงงานส่วนอื่น ในจำนวนมากพอกัน ป่วยจนไม่สามารถทำงานได้ แนวรุกด้านที่สองของการแพทย์จักรวรรดิ คือการปรับปรุงสภาพสุขลักษณะและสุขอนามัยโดยทั่วไป เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ความก้าวหน้าที่สำคัญในด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ นำมาซึ่งการยอมรับถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับโรค ระหว่างน้ำที่ขังอยู่ตามแอ่งกับโรคมาเลเรีย น้ำดื่มกับอหิวาต์ สุขลักษณะที่ไม่ดี การเดินเท้าเปล่า กับพยาธิปากขอ กิจกรรมส่วนที่สาม คือการฝึกฝนอบรมแพทย์ พยาบาลและผดุงครรภ์ที่เป็นชนพื้นถิ่น อย่างไรก็ดี แม้จะมีการก่อตั้งโรงเรียนแพทย์อย่างเช่นสโตเวีย ขึ้นในปัตตาเวีย จำนวนคนที่ได้รับการฝึกอบรม ก็น้อยอย่างน่าสมเพช โดยทั่วไปแล้ว ผู้ผ่านการอบรมแล้วเหล่านี้กระจุกกันอยู่ในเมืองสำคัญ ๆ และในแง่สังคมแล้ว คนเหล่านี้เป็นผู้แปลกแยกซึ่งเข้ากับประชากรส่วนใหญ่ไม่ได้ ยิ่งไปกว่านั้น การแพทย์ที่พวกเขาใช้ในการรักษา ก็สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก และเป็นสิ่งที่ประชาชนไม่คุ้นเคย ในปีนังในค.ศ.1930 มีผดุงครรภ์ที่ได้ผ่านการฝึกอบรมมาแล้วเพียงสิบสี่คน ต่อประชากร 190,000 คน เวียดนามในค.ศ.1930 มีผู้ช่วยแพทย์หรือเภสัชกรชาวเวียดนามหนึ่งคน ต่อประชากร 67,000 คน ในลอมบอกในค.ศ.1931 แพทย์ที่มีคุณวุฒิสามคน ดูแลประชากร 790,000 คน กิจกรรมบริเวณที่สี่ คือการตรวจตราเป็นกิจวัตรและบริการด้านการแพทย์และการศึกษา มีการตั้งคลีนิคขึ้นมาต่อสู้กับกามโรค มีการเปิดโอสถศาลาขึ้นตามเมืองต่าง ๆ เพื่อจัดแจกยาแก่ประชากร ในมลายู มีการก่อตั้งเครือข่ายศูนย์สวัสดิการทารกขึ้น เพื่อให้ยาและคำแนะนำแก่มารดาและบุตรธิดา แน่นอนว่าจะต้องมีโรงพยาบาลด้วย ทว่าโรงพยาบาลที่ให้บริการแก่ชนพื้นถิ่น มิใช่ชาวตะวันตกนั้น ถูกเปลี่ยนไปเป็นเพียงที่พึ่งสุดท้าย ซึ่งเท่ากับยืนยัน “ชื่อเสียงของโรงพยาบาล ว่าเป็นที่ฝังคน ไม่ใช่รักษาคน”[23]

โดยรวมแล้ว ผลกระทบของการแพทย์ตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลังเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ เริ่มต้นขึ้น มีทั้งดีและร้ายประสมกัน ในช่วงที่ไข้หวัดใหญ่ระบาดครั้งใหญ่ในค.ศ.1918 ซึ่งมีนักเขียนท่านหนึ่ง บรรยายว่า “น่าจะเป็นหายนะตามธรรมชาติครั้งหนึ่งที่ร้ายแรงที่สุดเท่าที่เคยเกิดขึ้นกับโลกนี้”[24] และทำให้ชาวอินโดนีเซียตายไปประมาณ 1.5 ล้านคน การแพทย์ของ

---

[23] Susan Abeyasekere, “Death and Disease in Nineteenth Century Batavia,” in ibid., 199.

[24] Colin Brown, “The Influenza Pandemic of 1918 in Indonesia,” ibid., 235.

ดัตช์ สามารถให้การบำบัดรักษาเฉพาะไปตามอาการเท่านั้น ส่วนในเรื่องการช่วยควบคุมมิให้โรคลุกลามหนักขึ้นนั้น ทำอะไรไม่ได้เลย ในมลายูระหว่างค.ศ.1910 ถึงค.ศ.1930 มีคนตายเพราะโรคมาเลเรียครึ่งล้านคน แม้ว่าจะมีความก้าวหน้าไปมากแล้ว ในเรื่องความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับสาเหตุของโรค กระนั้นก็ดี ในท้ายที่สุดแล้ว การแพทย์ของตะวันตกก็ได้สร้างความก้าวหน้าไปอย่างสำคัญ ไปสู่การทำความเข้าใจและควบคุมโรคสำคัญ ๆ อย่างเช่นเหน็บชา อหิวาต์ และมาเลเรีย ด้วยการใช้วัคซีนและยา และด้วยการควบคุมสภาพแวดล้อมให้ดียิ่งขึ้น อัตราการตายของทารก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อัตราที่สูงอย่างน่ากลัวที่ประสบกันตามเมืองต่าง ๆ ได้ลดลงไปอย่างสำคัญ อย่างน้อยก็ในบางส่วนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้จะมีชัยชนะดังกล่าวมานี้ แต่ผลกระทบที่จะช่วยลดอัตราการตายโดยทั่วไป ก็ยังดูเหมือนว่าจะมีขอบเขตจำกัดอยู่ ส่วนเท่าที่เกี่ยวข้องกับการป่วยนั้น เราได้แต่เดากันว่า การเกิดโรค ก็น่าจะลดลงไปบ้างเช่นกัน เหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้ขาดความสำเร็จเช่นที่ปรากฏออกมาเหล่านี้ ก็เพราะว่า การวางยุทธศาสตร์การแพทย์นั้น กระทำโดยมุ่งหมายเพื่อรักษาและควบคุม มิใช่ป้องกัน โดยแก่นแท้แล้ว การแพทย์จักรวรรดิ เป็นการแพทย์ที่มีคุณสมบัติในแบบนักแทรกแซง คือแสวงหาหนทางที่จะหยุดยั้งหรือควบคุมเฉพาะสิ่งที่แสดงออกถึงการเป็นโรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะที่รุนแรงน่าตื่นเต้นตกใจ แทนที่จะแสวงหาทางเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขอันเป็นรากเหง้า ที่ทำให้โรคเหล่านั้นเกิดขึ้นและเฟื่องฟูขึ้นมา -- เหมือนในกรณีความป่วยไข้ที่แพร่หลายจนเปรียบได้กับเป็น “ภูมิหลัง” ที่ปรากฏอยู่ตลอดกาล เช่นวัณโรคและอาการท้องเดินในทารก เหตุผลประการที่สอง คือการขาดทรัพยากรที่เหมาะควร ในด้านเงินและบุคลากร ภาวะที่ถูกบีบในด้านงบประมาณที่จัดสรรให้กับสิ่งที่เป็นไปเพื่อ “สวัสดิการ” ทำให้เป็นที่แน่นอนว่า ความก้าวหน้า จะเกิดขึ้นแก่เฉพาะบางส่วนและเป็นพัก ๆ เท่านั้น กรณียกเว้นคือตามไร่ขนาดใหญ่ ซึ่งมองเห็นได้ชัดและพิสูจน์ให้เห็นได้แน่ว่ามีความเกี่ยวพันกันอยู่ ระหว่าง ค่าใช้จ่าย สุขภาพและกำไร แต่สภาวะอันเป็นสวัสดิการนี้ มีขึ้นก็เมื่อราวค.ศ.1930 แล้วเท่านั้น

ชาวตะวันตก

หากใช้จำนวนอย่างเดียวเป็นมาตรสำหรับวัด อิทธิพลของตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะนี้ นับว่าไม่สำคัญ พัฒนาการของอิทธิพลและอำนาจของชาวตะวันตกในตอนแรก เป็นไปอย่างเชื่องช้า แต่ในท้ายที่สุด เมื่อย่างเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ อิทธิพลและอำนาจของตะวันตกพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วและครอบคลุมในทุก ๆ ด้านยิ่งขึ้น ตรงกันข้ามกับจำนวนชาวตะวันตก ที่ยังคงน้อยมาก เมื่อเทียบตามสัดส่วน ตัวอย่างเช่น ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ชาวตะวันตก มีสัดส่วนอยู่เพียง 0.4 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด และในอินโดจีนมีชาวตะวันตกเพียง 0.18 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด ดัชนีที่เหมาะสมกว่า ที่สามารถชี้ให้เห็นอิทธิพลของตะวันตกที่กำลังจะเกิดขึ้นมา—คืออิทธิพลในด้านการเมืองและเศรษฐกิจนั้น—จะได้แก่การจัดระบบการดำเนินชีวิตทางด้านสังคม ที่

เปลี่ยนแปลงไป ในตอนต้นและกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ตามสถานที่ซึ่งตะวันตกควบคุมดินแดนอย่างเป็นทางการน้อยที่สุด หรือมีอิทธิพลทางด้านการพาณิชย์อย่างเป็นล่ำเป็นสันน้อยที่สุด สิ่งที่เป็นตัวแทนแสดงถึงชาวตะวันตก จะมีไม่แต่เฉพาะระบบราชการที่เฉื่อยชาและซึมเซาเท่านั้น หากยังรวมถึงการชุมนุมอย่างมีสีสันของนักเผชิญโชคที่หวังมาหาขุมทรัพย์ นักเผยแพร่คำสอนที่ช่างเสกสรรปั้นแต่งเรื่องราวต่าง ๆ นักฝันที่โลดโผน นักต้มตุ๋นและคนที่มีความคิดและพฤติกรรมประหลาด ๆ ชาวตะวันตกต้องปรับตัวให้เข้ากับแบบแผนและวิถีปฏิบัติของภูมิภาคนี้ เพื่อไปให้ถึงจุดที่พวกเขาจำเป็นต้องไปให้ได้ และได้ในสิ่งที่พวกเขาต้องการ – และบางครั้ง ก็เพียงเพื่อครองชีวิตและสติไว้ให้ได้ ภายในสภาพแวดล้อมที่ไม่เป็นมิตร พวกเขาจำต้องประนีประนอมเมื่อเผชิญกับผู้มีอำนาจเหนือกว่าและในจำนวนที่มากกว่า และพลิกแพลงและฉวยโอกาสใช้โครงสร้างทางด้านการพาณิชย์และสังคมเช่นที่ได้พบให้เกิดประโยชน์ ดังนั้น ผู้ที่พิสูจน์ตนเองว่ามีประสิทธิภาพเป็นพิเศษ ในการทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและใช้ระบบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ได้ผล จึงได้แก่บุคคลอย่างเช่นสปีดี้ แห่งลารุต หรือบอสโซโล แห่งเปรักตอนบน ทั้งนี้โดยยังไม่ได้พูดถึงชาวสก็อตอีกหลายคน

ทั้งหมดนี้ เปลี่ยนแปลงไป เมื่อรัฐใหม่ ๆ เข้ายึดครองอำนาจสูงสุดในทางการเมืองได้สำเร็จในทันทีที่ครองอำนาจได้ รัฐก็ต้องคอยธำรงรักษาอำนาจนั้นไว้ และเรื่องนี้มีผลถึงการเสกสรรปั้นแต่งนิยายเรื่องใหม่ เกี่ยวกับอำนาจในการปกครอง คำกล่าวอ้างของชาวตะวันตก ถึงความเหนือกว่าประชาชาติและสังคมที่อยู่ภายใต้ความปกครองของตน ทั้งในทางด้านวัฒนธรรม เทคโนโลยีและศีลธรรม จึงพัฒนาขึ้นมา ทั้งนี้โดยอ้างด้วยว่าคุณสมบัติเหล่านี้พวกตนมีติดตัวมาโดยกำเนิด ความเหนือกว่าดังว่า สะท้อนให้เห็นที่การให้ความสำคัญแก่เกียรติภูมิ แก่ “การรักษามาตรฐาน” และแก่การวางตัวให้ห่างเหินจากประชากรที่เป็นราษฎรในระยะที่เหมาะสม สภาพการณ์เช่นนี้ มีผลสะท้อนที่สำคัญหลายประการ ในประการหนึ่ง หมายถึง งานราชการ จะขาดแคลนบุคคลที่มีชีวิตชีวาร่าเริง มีบุคลิกภาพโดยเฉพาะของตนเอง และดูแคลนต่อการรับผิดชอบงานที่ไม่สมควรแก่ความสามารถของตน ทั้งนี้โดยมีข้าราชการที่ได้รับการฝึกฝนตามมาตรฐานและมีการจัดระบบงาน “อย่างเหมาะสม” มาแทนที่ ทัศนคติแบบวางท่าว่าให้ความเมตตากรุณา และงานเอกสารมากมายเป็นภูเขาเลากาของผู้มาแทนที่เหล่านี้ มักมีความหมายถึงว่า พวกเขามีความเข้าใจ “คนพื้นเมือง” อย่างใกล้ชิดสนิทสนมน้อยกว่าข้าราชการรุ่นก่อน เรื่องนี้จึงมีผลถึงการพัฒนาสังคมที่ค่อนข้างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มั่งคั่งและมีสัดส่วนเฉพาะของคนตะวันตก ซึ่งเหนือสิ่งอื่นใด จัดขึ้นรอบ ๆ พิธีกรรมของสโมสร ที่ซึ่งคนตะวันตกสามารถ “ปล่อยวางการวางมาด” ได้ โดยไม่เสียศักดิ์ศรี สภาวะเช่นนี้ยังมีผลถึงการหลั่งไหลเข้ามาของเหล่าภรรยาชาวตะวันตก (หากผู้ชายชาวตะวันตกสามารถจัดการให้เดินทางมาอยู่ได้) อันเป็นพัฒนาการซึ่งในตัวของมันเองแล้ว เสริมสร้างความรู้สึกที่แยกห่างออกมาและอำนาจที่เหนือกว่า กรณีที่ชายตะวันตกไม่สามารถเลี้ยงดูภรรยาได้ นางบำเรอชาวเอเชียแบบที่มาอยู่กินด้วย ก็ถูกแทนที่ด้วยโสเภณีชาวเอเชีย และวัฒนธรรมของชนลูกครึ่ง ก็ละลายหายไปภายใต้ความร้อนระอุของการแบ่งชาติเหยียดผิวอย่างเป็นทางการ ในบางสถานที่ ที่สำคัญคือ เนเธอร์แลนส์ ดีสต์ อินดีส เรื่องนี้ยังมีความหมายอีก

ว่า ชาวตะวันตกเริ่มพิจารณาอาณานิคมว่าเป็นบ้านของตนเอง มิใช่สถานที่พักชั่วคราว ที่น่าสนใจมากที่สุดและดูแย้งกันอยู่ในตัวเองมากที่สุดก็คือ เรื่องนี้เพิ่มความกระวนกระวายและหน่วงเหนี่ยวเสรีภาพในการประพฤติปฏิบัติของชาวตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อชนพื้นเมือง (ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก) เริ่มตั้งคำถามเสียงอ่อย ๆ ขึ้นมา ถึงอนาคตของอำนาจครอบงำทางการเมืองของตะวันตก สภาพชีวิตดังกล่าว สะท้อนให้เห็นในนวนิยายของออร์เวลล์ ซึ่งเจ้าหน้าที่ตำรวจในเรื่อง -- ที่รู้เห็นถึงชีวิตที่น่าเบื่อหน่าย เหงาหงอยและไม่เป็นหลักเป็นฐานของบรรดาผู้เป็นภรรยา ที่ถูกกักขังไว้ด้วยบัญชาทางสังคมและการเมืองของสิ่งแวดล้อม และเจ้าหน้าที่ผู้นี้รู้สึกว่าถูกกดดันจากเสียงโห่ร้องของฝูงชนชาวพม่า มากเสียจนจำต้องยิงช้าง ทั้ง ๆ ที่ขัดกับสัญชาติญาณที่เตือนสติอยู่[25]

ผู้มั่งมี ผู้ยากจน และผู้ด้อยพัฒนา

ความเจริญมั่งคั่งทางด้านวัตถุและความด้อยพัฒนา มิได้กีดกันซึ่งกันและกันเสมอไป ทั้งไม่จำเป็นต้องอยู่แยกกันไปคนละทางด้วยเช่นกัน การผลิตตามแบบอย่างการผลิตของอาณานิคม นำความเจริญมั่งคั่งมาสู่สังคมพื้นถิ่นในระยะเวลาสั้น ๆ และในบางสถานที่ นำความเจริญอย่างเป็นการถาวร ดังจะเห็นว่าแม้ว่าเกษตรกรชาวชวาที่ปลูกอ้อยสำหรับหีบน้ำตาลให้กับดัตช์ภายใต้ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับจะถูกตั้งข้อเรียกร้องจากที่ดิน แรงงานและทรัพยากรอื่น ๆ ของตน แต่เกษตรกรเหล่านี้ก็ยังอยู่ในฐานะที่สุขสบายกว่าที่เคยเป็นในสมัยก่อนค.ศ.1830 อย่างมาก อำนาจในการซื้อที่เพิ่มขึ้นซึ่งเกิดจากเงินค่าจ้างและการขายพืชผล ช่วยเสริมการติดต่อทางการพาณิชย์ของเกษตรกร ให้เลยตัวหมู่บ้านออกไป ความมั่งคั่งไพบูลย์ที่เพิ่มขึ้น แสดงให้เห็นที่การขยายการซื้อเกลือและผ้าของยุโรป ระดับการบริโภคข้าวและเนื้อก็สูงขึ้น และชีวิตด้านการพาณิชย์ก็มีความคึกคักมากยิ่งขึ้น ในทำนองเดียวกัน บรรดาผู้ที่ปลูก เก็บเกี่ยวและฉีกปอในกาบิโกลัน ก็ประสบกับความมั่งคั่งไพบูลย์อย่างที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน (แม้ว่าบางครั้ง จะไม่สม่ำเสมอ) เป็นเวลาเกือบหนึ่งร้อยปี ทั้งนี้ เป็นผลลัพธ์ของความต้องการเส้นใยสำหรับทำเชือกในตะวันตก ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เกษตรกรที่ปลูกยางพาราเพื่อเสริมการปลูกข้าวในมลายูหรือสุมาตรา ได้ประโยชน์จากแหล่งรายได้ใหม่ที่มีความสม่ำเสมอยิ่งขึ้น บริเวณชายแดนที่ห่างไกลของพม่าตอนล่าง กระเถิบห่างไกลออกไปจากเดิมด้วยฝีมือของชาวนาผู้ถือครองที่ดินขนาดย่อมชาวพม่า การขยายเขตเพาะปลูกออกไปเช่นนี้ เป็นพื้นฐานที่ทำให้ตระหนักว่า การผลิตที่เพิ่มขึ้นเพิ่มพูนความมั่งคั่งไพบูลย์อย่างใหญ่หลวง พร้อมกับเพิ่มระดับความคล่องตัวในการเปลี่ยนแปลงสถานะทางด้านสังคม ให้สูงขึ้น

---

[25] George Orwell, “Shooting an Elephant,” in Sonia Orwell and Ian Angus, eds. ***The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell,*** London, 1968,I.235.

กระนั้นก็ดี เมื่อสงครามญี่ปุ่นเกิดขึ้น ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ล้วนยากจน และมีเป็นจำนวนมาก ที่จมลึกลงไปในความยากจนยิ่งขึ้น ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สูญเสียที่ดินและประสบความเดือดร้อนเพราะอาหารหายากขึ้นเรื่อย ๆ ผู้สังเกตการณ์บางคน อธิบายถึงความมีอยู่และความไม่รู้จักหมดสิ้นของความยากจน โดยชี้ให้เห็นถึงปัจจัยทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างมากมาย ที่ยับยั้งการพัฒนาเศรษฐกิจในหมู่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวการยับยั้งดังกล่าว ประกอบด้วย “ความเกียจคร้านตามธรรมชาติ” หรืออย่างน้อยที่สุด ก็เป็นความเฉื่อยชา ความรังเกียจต่อการเสี่ยงทว่าในเวลาเดียวกันก็ต้องการที่จะนำผลผลิตส่วนเกินที่มีอยู่ ไปลงทุนกับสิ่งที่ช่วยค้ำประกันอย่างไม่เป็นทางการทางด้านสังคมและจิตวิญญาณซึ่งไม่เกิดดอกออกผล การตำหนิติเตียนจากทางศาสนา ต่อการหาประโยชน์จากดอกเบี้ยสูง ๆ และการสะสมทรัพย์ รวมทั้งการยอมจำนนมากจนเกินไปต่อความไม่แน่นอนของโชคชะตา อย่างไรก็ดี คำอธิบายดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดคำถามเกี่ยวกับแบบแผนของพฤติกรรมตามที่กล่าวอ้างกันนี้ ในแง่กำเนิดและความคงทนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีหลักฐานอย่างเด่นชัดซึ่งดำรงอยู่เรื่อยมาอย่างไม่คลอนคลาย ถึงการที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตอบสนองอย่างกระตือรือร้นต่อเครื่องจูงใจทางวัตถุในสมัยอาณานิคม ทั้งนี้ยังไม่ได้กล่าวถึงความเร่าร้อนที่พวกเขารับเอาลัทธิทุนนิยมเข้ามาในระยะหลัง ๆ นี้

กุญแจที่ไขปริศนาเรื่องความยากจนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ น่าจะอยู่ที่ความจริงในข้อที่ว่าความมั่งคั่งไพบูลย์ที่แพร่ขยายไปทั่ว ซึ่งเกิดจากความเติบโตทางเศรษฐกิจตามแนวคิดของตะวันตกมิได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของภูมิภาคจนถึงพื้นฐาน ในหมู่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการลงทุนในการผลิตพืชผลหรือการทำเหมืองแร่ มีน้อยคนที่แสดงความสนใจอย่างมากมายที่จะผันทรัพย์สมบัติของตนไปสู่การเปลี่ยนสถานะภายในโครงสร้างสังคมให้สูงขึ้น หรือเปลี่ยนวิธีแสวงหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างอย่างผลิกผันไปจากรากฐานเดิม พวกที่ประสบความสำเร็จในกิจกรรมเหล่านี้ –- ซึ่งบางครั้ง มั่งคั่งขึ้นอย่างมากเป็นพิเศษ—มิได้มีอำนาจทางการเมือง ทั้งคงไม่มีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาโครงสร้างของเศรษฐกิจ อย่างไรก็ดี ในระยะยาวแล้ว โครงสร้างและธรรมชาติของการผลิตที่แปลกไปจากที่ใด ๆ โดยแก่นแท้ของตัวโครงสร้างและธรรมชาติการผลิตเอง ก็เป็นปฏิปักษ์ต่อผลประโยชน์และต่อความเจริญมั่งคั่งของประชาชนส่วนใหญ่อันกว้างขวางของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในลักษณาการที่สิ่งต่าง ๆ ดำเนินไปเป็นเช่นนี้ มีองค์ประกอบที่เสริมพลังซึ่งกันและกันอยู่สองประการ ประการแรกก็คือ ข้อได้เปรียบโดยส่วนเปรียบเทียบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเศรษฐกิจระหว่างประเทศ อยู่ที่ภูมิภาคนี้ผลิตวัตถุดิบที่มีการแปรรูปอย่างง่าย ๆ ในขอบข่ายแคบ ๆ หรือไม่มีการแปรรูปเลย ได้แก่ ข้าว น้ำตาล ดีบุก ถ่านหิน น้ำมัน ยางพารา ไม้ ปอ ยาสูบ ยิ่งไปกว่านั้น ข้อได้เปรียบโดยส่วนเปรียบเทียบโดยเฉพาะของแต่ละรัฐ ที่เป็นองค์ประกอบของภูมิภาคนี้ ก็มีแนวโน้มที่จะทำให้ขอบข่ายของสินค้าที่ผลิต ยิ่งแคบลงอย่างหนักหน่วงมากขึ้นไปอีก เศรษฐกิจที่มีโครงสร้างแบบนี้ มีความล่อแหลมอย่างสูงต่อความผันผวนของราคาที่มีลักษณะเป็นวงจร ซึ่งสามารถ

สร้างความเสียหายให้ได้เป็นอันมาก ความผันผวนของราคานี้ ในส่วนหนึ่ง เป็นเพราะแหล่งสินค้าจากที่ อื่น ๆ สามารถเข้ามาเพิ่มการแข่งขันได้อย่างค่อนข้างสะดวกง่ายดาย และอีกส่วนหนึ่ง เป็นเพราะเศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องพึ่งพาอาศัยภาวะและความต้องการของเศรษฐกิจที่มีการพัฒนามากกว่า ซึ่งเป็นฝ่ายที่ซื้อสินค้าเหล่านี้ ประเด็นที่กล่าวมานี้ เป็นแนวโน้มที่คงอยู่มาตั้งแต่ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า โดยมีลำดับเหตุการณ์ดังนี้คือ การประสบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในทศวรรษ 1880 และ 1890 การฟื้นตัวขึ้นในอีกสิบปีให้หลัง ภายหลังค.ศ.1900 ความปั่นป่วนอันเกิดจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจที่มีอยู่เพียงชั่วระยะเวลาอันสั้น และการผันดิ่งลงไปสู่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก สิ่งที่ทำให้สภาพการณ์ต่าง ๆ ยิ่งเลวร้ายลงไปยิ่งกว่านี้ ก็คือลำดับภาพเหตุการณ์ที่กล่าวมา ถูกครอบด้วยความตกต่ำโดยทั่วไปของสินค้าต่าง ๆ เหล่านี้ ในสภาวะการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบเป็นต้นมา ด้วยเหตุผลกว้าง ๆ เช่นเดียวกับที่ได้กล่าวแล้ว รูปแบบการผลิตเหล่านี้ จึงมิได้มีสมรรถนะที่จะให้ผลกำไรแก่ผู้ผลิตหรือผู้ลงทุนที่จะสามารถขยายต่อไปได้เรื่อย ๆ ในระยะยาว นอกจากนี้ รูปแบบการผลิตนี้ยังเป็นเป้าที่จะถูกแทนที่อยู่ไม่หยุดหย่อน บางครั้งก็ด้วยเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ เช่นการขยายการผลิตเส้นใยในรูปแบบที่ถูกกว่าทั่วโลก ซึ่งเข้ามาแทนที่ปอของบิกอล บางครั้งบางคราว ก็เป็นความชั่วแล่นของสมัยนิยม เช่นการที่ตะวันตกนิยมบุหรี่มากกว่าซิการ์ที่ห่อด้วยใบยาสูบอย่างดีของเดลี เป็นต้น

ผลที่ตามมาก็คือ เหล่านักลงทุน ทั้งที่เป็นชนพื้นเมืองและชาวต่างประเทศ ต่างหาหนทางที่จะใช้จ่ายไปกับการลงทุนที่ถาวรให้น้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ และกู้ทุนกลับคืนจากผลกำไรด้วยความรวดเร็วอย่างที่สุด ในกรณีที่การผลิตมีพื้นฐานอยู่รายรอบแหล่งที่มีระบบการจัดองค์กรแรงงานของเกษตรกร อยู่อย่างซับซ้อนแล้ว—ตัวอย่างเช่นการผลิตข้าวในพม่าตอนล่างหรือที่ลุ่มแม่น้ำโขง หรือการผลิตน้ำตาลในชวาและลูซอนตอนกลาง การทำไร่ผลิตยางพาราขนาดย่อมในมลายูและสุมาตรา—สภาพการณ์ล้วนลงเอยไปอยู่ในกรอบที่คงที่ กล่าวคือสภาพที่เกษตรกรตกเป็นเบี้ยล่างของการเอารัดเอาเปรียบที่รุนแรงหนักข้อยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ โดยระบบที่ลงทุนน้อยและใช้แรงงานสูงเหล่านี้ นักลงทุนทุ่มเทความเอาใจใส่ให้แก่การเพิ่มขนาดของการลงทุน (โดยวิธีขยายการปลูกพืชผลตามแนวนอนด้วยการเพิ่มพื้นที่การเพราะปลูก) และเพิ่นพูนผลประโยชน์ในส่วนของตน (โดยใช้วิธีการเพิ่มค่าเช่าและส่วนแบ่งพืชผล) โดยนักลงทุนเหล่านี้มิได้สร้างเสริมความยืดหยุ่นหรือสมรรถนะที่จะเลี้ยงตัวเองได้ในระยะยาวอย่างเป็นล่ำเป็นสันแต่อย่างใดเลย ในด้านเทคโนโลยีในการผลิตนั้น ก็เช่นเดียวกับกรณีเทคโนโลยีการผลิตของโรงหีบน้ำตาลแบบหมุนจากศูนย์กลางซึ่งขับเคลื่อนด้วยไอน้ำ และกรณีเทคโนโลยีโรงสีข้าวที่ใช้พลังไอน้ำ หรือการนำผลที่ได้จากการวิจัยทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้กับการเกษตร จุดมุ่งหมายของการใช้เทคโนโลยีก็เพื่อทำให้ระบบการผลิตที่กระทำอยู่แล้วอย่างดกดื่นนั้น มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แทนที่จะยกระดับการผลิตขึ้นไปถึงระดับใหม่ที่สูงขึ้น สิ่งที่ยอมรับกันว่ามีประโยชน์ ที่ได้เพิ่มเติมจากพัฒนาการนี้ อยู่ในรูปอุตสาหกรรมขนาดย่อมที่เป็นส่วนเสริมให้แก่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ – อาทิเช่นการขนส่ง โรงงานผลิตเครื่องมือ การบรรจุหีบห่อ—ในทำนอง

เดียวกันอุตสาหกรรมขนาดย่อมเหล่านี้ก็เป็นการปรับแต่งแผนการที่มีอยู่เดิมให้ละเอียดพิถีพิถันยิ่งขึ้น แน่นอนว่า ลักษณาการเช่นนี้ย่อมมีความหมายว่า เมื่อวิธีการผลิตนี้ดำเนินไปจนถึงขีดจำกัดของโครงสร้างของวิธีการผลิตนี้แล้ว สวัสดิการของเกษตรกร จำต้องลดดิ่งลงไปอย่างเลี่ยงไม่พ้น กรณีเช่นนี้ เกิดขึ้นดังตัวอย่างเช่น เมื่อที่ดินที่สามารถบุกเบิกหักล้างถางพงได้ เริ่มหมดไป หรือเริ่มมีน้อยลง หรือจำนวนผู้ที่มาหางานทำ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว หรือระบบการชลประทานเสื่อมโทรมลง หรือราคาสินค้าตกลงอย่างฮวบฮาบและอย่างกระทันหัน เป็นต้น

แน่นอนว่าองค์ประกอบอย่างที่สองและที่มีความสำคัญยิ่งกว่า ก็คือ เศรษฐกิจดังที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นเศรษฐกิจที่ตะวันตกมีอิทธิพลครอบงำอยู่ เมื่อวิเคราะห์อย่างถึงที่สุดแล้ว ระบบเศรษฐกิจนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจเมืองแม่และผลประโยชน์ของพันธมิตรของเมืองแม่เหล่านั้นด้วย ความเจริญรุ่งเรืองที่มีคุณค่ายิ่งขึ้น มีให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีโอกาสเข้าถึง หากว่าการเพียรแสวงหาความเจริญรุ่งเรืองดังว่า มิได้ไปปะทะอย่างถึงแก่นกับผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจของรัฐที่เป็นเมืองแม่ สถานภาพการเป็นอาณานิคมทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แสดงตัวออกมาให้ปรากฏในหลาย ๆ ทาง ทางหนึ่งคือ “การสูบผลประโยชน์จากอาณานิคม” นั่นคือการส่งผลกำไรจากการลงทุนของผู้ประกอบการ (ซึ่งมีค่าประเมินในค.ศ.1930 เท่ากับ 3007 ล้านดอลลาร์สหรัฐ) กลับไปยังเมืองแม่ ซึ่งหากเป็นไปในทางตรงข้าม ผลกำไรนี้อาจถูกนำกลับเข้าไปลงทุนในวิสาหกิจการผลิตได้อีก แบบอย่างที่ต่างออกไปจากนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฟิลิปปินส์ คือการเบี่ยงเบนโภคทรัพย์ ไปยังชนชั้นผู้ประกอบการที่เป็นชาวพื้นเมือง ซึ่งนำไปใช้ลงทุนในการอุปโภคบริโภคอย่างเป็นที่เด่นสะดุดตาของคนทั้งหลาย และนอกจากนี้ ก็ยังมีกรณีที่กรรมกรชาวจีนและชาวอินเดีย ที่มาอยู่เป็นการชั่วคราว ส่งรายได้กลับไปยังบ้านเกิดของตนด้วย ทางที่สอง คือระบบการเก็บภาษี ซึ่งสร้างภาระหนักหน่วงที่สุดให้แก่ชาวพื้นเมืองชนชั้นต่าง ๆ ที่ยากจน ภาษีนี้ นำไปใช้สนับสนุนเศรษฐกิจในส่วนของตะวันตกอย่างมีประสิทธิภาพ ความเป็นเมืองขึ้นทางเศรษฐกิจยังปรากฏในอีกลักษณะหนึ่ง นั่นคือการตัดสินใจด้านนโยบาย ซึ่งกีดกันวิสาหกิจของเกษตรกร เช่นห้ามเกษตรกรรายย่อยผลิตน้ำตาลให้แก่โรงงานของตะวันตกในชวาในค.ศ.1923 เนื่องจากเห็นว่าการผลิตของเกษตรกรรายย่อยนี้เป็นภัยคุกคามต่ออุตสาหกรรมที่ตะวันตกควบคุมอยู่ หรือการผลักภาระสำคัญเรื่องการลดการผลิตให้กับเจ้าของไร่ขนาดย่อม ในช่วงที่มีนโยบายจำกัดการผลิตยางพาราของมลายูในทศวรรษ 1920 (นักเขียนท่านหนึ่ง เรียกว่า เป็น “การเลหลังผลประโยชน์ของเกษตรกร”)[26] หรืออีกกรณีหนึ่งคือการวางกฎระเบียบเพื่อ ขัดขวางมิให้เกษตรกรรายย่อย ปลูกยาสูบในอาณาบริเวณที่มีไร่ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในสุมาตราตะวันออก การผลิตของเกษตรกรสามารถอยู่รอดเคียงข้างวิสากิจทุนนิยมของตะวันตกอยู่ได้ ในยามที่เศรษฐกิจเติบใหญ่ขึ้น และในยามที่ยังมีช่องทางให้ใช้ประโยชน์ได้ ทว่าการผลิตของเกษตรกรรายย่อยจะกลายเป็นสิ่งไม่จำเป็นต้องมีไปได้ในทันที หากว่ากิจการมีความสามารถในการ

---

[26] Lim Teck Ghee, ***Peasant and Their Agricultural Economy,*** 144.

แข่งขันดีเกินไป สิ่งที่แสดงออกถึงลักษณะความเป็นอาณานิคมทางเศรษฐกิจอย่างที่สี่ คือการนำภาษีศุลกากรที่มีอันตรายมาใช้ ระบบภาษีที่ใช้อยู่ในอินโดจีนฝรั่งเศส ทำหน้าที่อุดหนุนผู้ผลิตที่เมืองแม่ บนความเดือดร้อนของประชากรชาว พื้นเมือง อินโดจีนนำเข้าสินค้าต่าง ๆ จากฝรั่งเศสและอาณานิคมอื่น ๆ ของฝรั่งเศสมากยิ่งกว่าประเทศอื่นใด ภาษีศุลกากรของสหรัฐ ขัดขวางมิให้ชาวอเมริกันมาลงทุนในอุตสาหกรรมการแปรรูปของฟิลิปปินส์ สิ่งที่แสดงให้เห็นสภาพความเป็นอาณานิคมประการที่ห้า ได้แก่แบบแผนของค่าใช้จ่ายในประเทศ ที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวก็คือ มีค่าใช้จ่ายที่เป็นการลงทุนอย่างหนักเพื่อการสนับสนุนการธำรงอยู่ของรัฐ (การขยายระบบราชการเพื่อควบคุมและเก็บภาษีจากประชากร การลงทุนด้านการขนส่งเพื่อวัตถุประสงค์ในด้านกลาโหม) และเพื่อบำรุงรักษาโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่มีอยู่ (ท่าเรือ ถนน ทางรถไฟสำหรับการขนส่งสินค้าออกข้ามแดน) รัฐอาณานิคมนี้จะไม่ลงทุนอย่างเกิดดอกออกผลในด้านการศึกษา การผลิต หรือเทคโนโลยีของการผลิตภาคการเกษตรของเกษตรกร เช่นเมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ยและการชลประทาน เป็นต้น เป็นไปได้ว่า กรณีที่ปรากฏให้เห็นอย่างโดดเด่นมากที่สุดคือสยาม ชนชั้นสูงในสยามมองเห็นประโยชน์ส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ ในระยะสั้นจากการปรับปรุงดังกล่าวเหล่านั้น ระบอบอาณานิคมและการผลิตตามแบบอาณานิคม ถูกนำมาใช้อย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความถาวรให้แก่สภาวการณ์ซึ่งจะทำให้ฝ่ายปกครองได้กำไร มิใช่เพื่อค้ำประกันอนาคตที่มีเอกราชทางเศรษฐกิจและเลี้ยงตัวได้ สำหรับประชากรพื้นเมือง ภายใต้สภาวการณ์เหล่านี้ แม้กระทั่งความเพียรพยายามด้วยความตั้งใจดีเช่นความเพียรพยายามเพื่อ “ปกป้อง” ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้รอดพ้นจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ โดยการออกกฎหมายที่ดินฉบับปีค.ศ. 1913 ซึ่งกำหนดเขตสงวนให้แก่ชาวมาเลย์ กฎหมายนี้ยังทำหน้าที่ค่อนไปในทางยืนยันสถานภาพของชนพื้นถิ่น ในฐานะที่เป็นประชากรที่ยากจน เป็นเบี้ยล่าง และอาศัยอยู่ในบริเวณรอบนอกที่ห่างไกลจากความเจริญ

ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก

นับตั้งแต่ประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา ชีวิตด้านเศรษฐกิจของประเทศอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งสยามถูกจัดโครงสร้างให้มีเป้าหมายอยู่ที่การจัดป้อนผลิตผลทางการเกษตรที่เป็นอาหารและวัตถุดิบที่ให้แก่ตลาดโลก ความมั่งคั่งที่บังเกิดแก่ผู้ที่ควบคุมดูแลอาณานิคมเป็นผลงานที่แสดงความสามารถของพวกเขาอย่างหนึ่ง ที่สามารถขายผลิตผลเหล่านี้ในตลาดโลกในราคาที่ให้ผลกำไรดี โครงสร้างที่มิได้มีอะไรซับซ้อนและมิได้มีความหลากหลายนี้ อยู่รอดผ่านวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ที่ความไม่แน่นอนของตลาดโลกพามาเยือน ไปได้หลายครั้งหลายครา ทว่าไม่มีวิกฤติใดอะไรที่เปรียบได้กับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก วิกฤติครั้งนี้สร้างหายนะให้แก่ตลาดของผลิตผลต่าง ๆ ที่เรียกได้ว่า ทุกอย่างซึ่งเป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ราคา

สินค้าต่าง ๆ ตกฮวบลงทั่วโลก ราคาขายส่งโดยเฉลี่ยของน้ำตาลชวา ตกลงจาก 13.66 กิลเดอร์ต่อหาบ* ในค.ศ.1929 เหลือ 9.60 กิลเดอร์ในค.ศ.1930 และลดลงมาจนถึง 5.61 กิลเดอร์ในค.ศ.1934 ราคาข้าวในโคชินจีน ลดลงจาก 7.15 เพียสเตอร์ต่อหาบในค.ศ.1929 เหลือ 1.88 เพียสเตอร์ในค.ศ.1934 ในช่วงระหว่างค.ศ.1929 ถึงค.ศ.1932 ราคายางที่ตลาดลอนดอน ลดจาก 10.25 เพนซ์ต่อปอนด์ เหลือ 2.3 เพนซ์ต่อปอนด์ ดังจะเห็นว่า ในช่วงเวลาภายหลังค.ศ.1929 มูลค่าสินค้าออกซึ่งเป็นโลหิตเลี้ยงชีวิตด้านเศรษฐกิจของประเทศอาณานิคม ได้ลดฮวบราวกับตกดิ่งลงสู่ห้วงเหว ในสหพันธรัฐมลายู มูลค่าการส่งออกยางพารา ตกลงจาก 202 ล้านดอลลาร์สเตรทส์ ในค.ศ.1929 เหลือ 37 ล้านในค.ศ.1932 ในระยะเวลาเดียวกัน มูลค่าการส่งออกดีบุกและสินแร่ดีบุกที่ยังมิได้ถลุง ตกลงจาก 117 ล้านดอลลาร์เหลือ 31 ล้าน มูลค่าการส่งออกยางพาราของอินโดจีน ตกลงจาก 62 ล้านฟรังก์ในค.ศ.1930 เหลือ 27 ล้านในค.ศ.1932 ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส มูลค่าการส่งออกสินค้าภาคเกษตรกรรมลดลงจาก 1237 ล้านกิลเดอร์ในค.ศ.1928 เหลือ 294 ล้านในค.ศ.1935 ฟิลิปปินส์ ซึ่งได้รับการปกป้องเพราะสามารถเข้าถึงตลาดอเมริกันได้สะดวกเป็นพิเศษ หลีกเลี่ยงผลกระทบที่เลวร้ายที่สุดของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำมาได้จนกระทั่งถึงตอนกลางทศวรรษ 1930 เมื่อสหรัฐกำหนดโควต้าการนำเข้าสินค้าต่างๆ ของฟิลิปปินส์

การส่งออกที่ลดต่ำลงไปเรื่อย ๆ ส่งผลอย่างร้ายแรงต่อรายรับและกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐอาณานิคมและรัฐสยาม อาทิเช่น รายรับของรัฐในสหพันธรัฐมลายูและเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ระหว่างค.ศ.1929 ถึงค.ศ.1932 ลดลงไปประมาณครึ่งหนึ่ง เช่นเดียวกับขนาดของงบประมาณโดยทั่วไปของอินโดจีน ซึ่งลดลงเช่นกัน กระนั้นก็ดี รัฐบาลของรัฐเหล่านี้ ก็มิได้ตระหนักถึงความร้ายแรงของสถานการณ์ในระยะแรก และโดยทั่วไปแล้ว มีปฏิกิริยาต่อสถานการณ์นี้อย่างเชื่องช้า ต่อเมื่อเป็นที่กระจ่างชัดว่า ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำนี้ เป็นสิ่งที่ใหม่หมดทุกอย่าง ทั้งในด้านความรุนแรงและระยะเวลาแล้วนั่นแหละ รัฐบาลต่าง ๆ จึงเริ่มหาทางแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ในด้านเศรษฐกิจ แนวทางหลักของความเพียรพยายามของรัฐบาล คือพยายามปกป้องอุตสาหกรรมการส่งออกผลิตผลขั้นปฐมภูมิ เพื่อค้ำประกันความอยู่รอดของตน เรื่องนี้มีความหมายถึงการประสานแผนการต่าง ๆ ในระดับที่กว้างขวางไปทั่วโลก เช่นแผนการชาดบูร์น สำหรับน้ำตาล และความตกลงเรื่องระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับยางพารานานาชาติ ความตกลงนี้พยายามหาทางจำกัดการผลิต และดังนั้น จะส่งผลให้ราคาเพิ่มสูงขึ้น มาตรการเหล่านี้ ประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายเป็นส่วนใหญ่ ทว่าทำอะไรไม่ได้มากไปกว่าการทำให้ต้องหาทางแก้ไขปัญหากันในระยะยาว ทั้ง ๆ ที่ตัวปัญหาก็กำลังสร้างความเดือดร้อนให้รู้สึกกันอยู่ในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในขณะเมื่อรัฐบาลไม่สามารถตัดทอนค่าใช้จ่ายของตนลงตามสัดส่วนที่สอดคล้องกันได้ในทันที อันที่จริงแล้ว นโยบายของอาณานิคมในบางกรณี ยิ่งทำให้ปัญหาที่มีเหตุมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก ยิ่งซ้ำร้ายหนักลงไปเสียด้วยซ้ำ ตัวอย่างเช่นรัฐบาลอินดีส ซึ่งปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลที่เมืองแม่ ด้วยการยืนกรานอย่างหนักแน่น ไม่ยอมลดค่า

---

* 100 กก.

เงินตราของตนจนกระทั่งค.ศ.1936 ทำให้รัฐบาลจำต้องแข่งขันกับชาติต่าง ๆ ซึ่งลดค่าเงินของตนก่อนหน้านั้นไปนานแล้ว เพื่อแย่งชิงตลาดที่กำลังทรุดตัวลงไปเรื่อย ๆ

บรรษัทพาณิชย์ของเอกชน ยิ่งประสบความเดือดร้อนรุนแรงมากกว่านี้ไปเสียอีก เพราะไม่สามารถขายผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ของตนได้ หรือมิเช่นนั้น ก็ขายได้ในราคาที่ต่ำอย่างน่าขัน รายได้ของพวกเขา จึงแทบเรียกได้ว่า หายสาบสูญไปเกือบทั้งสิ้น ผลลัพธ์อย่างหนึ่งก็คือ บริษัทต่าง ๆ มากมายพากันล้มหายตายจากไปหมด ในชวา โรงงานน้ำตาลของตะวันตก ที่ยังคงดำเนินการอยู่ เหลือเพียง 45 โรง จากจำนวนทั้งหมด 179 โรง ในขณะที่บริเวณที่ปลูกอ้อย ก็ลดลงจาก 200,831 เฮคทาร์ ในค.ศ.1931 เหลือ 27,578 เฮคทาร์ ในค.ศ.1935 วิสาหกิจบางแห่ง โชคดีกว่าที่อื่น ๆ ในอินโดจีน บริษัทยางพาราได้รับความช่วยเหลือคราวละมาก ๆ จากรัฐบาล เพื่อให้บริษัทผ่านพ้นปัญหาไปได้ ตลอดทั่วภูมิภาค บริษัทส่วนใหญ่ สามารถดำเนินการจนรอดตัวมาได้ ปกติแล้ว ด้วยการลดค่าใช้จ่ายในการผลิตลงอย่างหนักหน่วง อาทิเช่นในอุตสาหกรรมยางพาราของมลายู มีการนำเครื่องจักรกลที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น และที่ให้ผลผลิตสูงขึ้น มาใช้ จำนวนผู้ควบคุมดูแลชาวยุโรปที่ทำให้มีรายจ่ายสูงถูกตัดทอนลงไปมาก ค่านายหน้า เงินเดือนและค่าจ้าง ลดลง เมื่อถึงค.ศ.1932 ค่าใช้จ่ายของผู้ผลิตที่มีค่าใช้จ่ายสูงที่สุดลดลงเหลือเพียงห้าในแปดของค่าใช้จ่ายของผู้ผลิตที่มีค่าใช้จ่ายต่ำที่สุดในค.ศ.1929 ค่าใช้จ่ายในการบริหารงานที่ไร่ยางพาราขนาดใหญ่ของสุมาตราตะวันออกในช่วงระหว่างค.ศ.1928 ถึงค.ศ.1932 ลดลงครึ่งหนึ่ง ด้วยการเพิ่มประสิทธิภาพในระบบการกรีดและการแปรรูปยางพารา

กิจกรรมที่ลดลง รายได้ที่ลดลง และมาตรการประหยัดและมาตรการช่วยเหลือต่าง ๆ ส่งผลกระทบถึงทุกระดับของสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จำนวนเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองชาวตะวันตกลดลง (อาทิเช่น ในฝ่ายราชการพลเรือนของมลายู ลดลงจาก 270 คนในค.ศ.1929 เหลือ 213 คน ในค.ศ.1935) พร้อมกับไม่รับเจ้าหน้าที่ใหม่เข้ามาทำงาน เงินเดือนก็ลดลงเช่นกัน บางครั้ง ลดลงมากถึง 25 เปอร์เซ็นต์ บริษัทต่าง ๆ ไม่ปรานีปราศรัยในเรื่องการตัดค่าใช้จ่ายเสียยิ่งกว่ารัฐบาลมาก ในมลายูระหว่างค.ศ.1930 ถึงค.ศ.1933 กลุ่มคนที่ทำหน้าที่เพาะปลูก ถูกตัดทอนลงไประหว่าง 30 ถึง 40 เปอร์เซ็นต์ ในขณะที่ลูกจ้างชาวยุโรปตามไร่ขนาดใหญ่ของสุมาตราตะวันออก ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 1700 คน ถูกปลดออกไปครึ่งหนึ่ง คนเหล่านี้ ถูกส่งกลับประเทศ หรือมิฉะนั้น ก็ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลหรือชุมชน เพื่อป้องกันมิให้ตกอยู่ในสภาพขัดสนขาดแคลน ซึ่งอาจทำให้ศักดิ์ศรีของชาวตะวันตกเสื่อมเสียไป ลูกจ้างชาวพื้นเมืองในระบบราชการ และในบริษัทเอกชนต่าง ๆ ก็ถูกลดค่าจ้างลงเป็นอันมากพร้อมกับปลดพนักงานระดับต่าง ๆ ออกเป็นจำนวนมากเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย ผู้ที่ถูกปลดออกหากสามารถหางานทำใหม่ได้ ก็มักเป็นงานในตำแหน่งที่ต่ำกว่าที่เคยทำอย่างมาก มีคนจำนวนมากจำต้องกลับไปยังชนบทซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของตนเอง ที่ขัดกันอย่างน่าประหลาดก็คือ พวกที่ยังคงทำงานกินเงินเดือนอยู่—ซึ่งปกติแล้ว เป็นคนที่อาวุโสและมีประสบการณ์---มักมั่งคั่งและเฟื่องฟูขึ้นเพราะค่าครองชีพลดต่ำอย่างฮวบฮาบและรวดเร็วยิ่งกว่าเงินเดือนของพวกเขา อาทิเช่น รายได้ที่แท้จริงของข้าราชการพลเรือนชาวฟิลิปปินส์ เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า ในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1929 ถึง

ค.ศ.1932 อำนาจในการจับจ่ายใช้สอยของพวกเขา บางครั้ง ก็แสดงออกมาในรูปความเฟื่องฟูอย่างย้อนวงจรในแขนงต่าง ๆ เช่นอุตสาหกรรมก่อสร้าง เป็นต้น ความแตกต่างด้านรายได้ระหว่างบุคคลดังกล่าวกับประชากรส่วนใหญ่ เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในช่วงเวลาเหล่านี้ เป็นความจริงเช่นกันว่าคนงานชาวพื้นเมืองบางคน ไต่อันดับทางสังคมสูงขึ้นไป เพราะเป็นผู้เข้าทำงานที่ได้ค่าตอบแทนในอัตราที่แพงขึ้นแทนลูกจ้างชาวตะวันตกหรือชาวจีน ในระบบราชการหรืออุตสาหกรรมการบริการที่ออกไป

ลูกจ้างที่มิใช่ชาวตะวันตก ที่ทำงานแบบที่ไม่ได้ค่าจ้างเป็นเงินเดือนประจำ ได้รับความลำบากยิ่งกว่ามาก แม้ว่าระดับความยากจนของพวกเขา คงถูกนำมากล่าวให้มากเกินความเป็นจริงไปก็ตาม กรรมกรรับจ้างที่มีงานประจำส่วนใหญ่ ทำงานตามเหมืองและไร่ขนาดใหญ่ พวกที่ไม่มีสัญญาว่าจ้างเป็นเหยื่อรายแรก ๆ ที่จะถูกปลดออกเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย ในมลายูระหว่างค.ศ.1930 ถึงค.ศ.1932 กรรมกรชาวอินเดียในไร่ขนาดใหญ่เกือบ 200,000 คน และชาวจีน เกือบ 50,000 คน ถูกส่งกลับบ้านโดยรัฐบาลของสหพันธรัฐมลายูเป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย ยิ่งกว่านั้น ลู่ทางการจ้างงานที่ย่ำแย่ยังทำให้แรงงานต่างชาติมากมาย ต้องออกจากประเทศไปโดยสมัครใจ รวมเบ็ดเสร็จแล้ว ในระหว่างค.ศ.1930 ถึงค.ศ.1933 มีชาวอินเดียใต้ออกจากปีนัง (เมืองท่าที่ชาวอินเดียเดินทางเข้ามาและเดินทางออกไป) มากกว่าจำนวนที่เข้ามาถึงกว่า 240,000 คน และระหว่างค.ศ.1931 ถึงค.ศ.1933 มีชาวจีนที่เดินทางออกจากสิงคโปร์มากกว่าที่เดินทางเข้ามาถึง เกือบสองแสนห้าหมื่นคน ระหว่างค.ศ.1930 ถึงค.ศ.1934 จำนวนกรรมกรตามไร่ในสุมาตราตะวันออก ลดลงจาก 336,000 คน เหลือ 160,000 คน ผู้ที่ถูกปลดส่วนใหญ่ ถูกส่งกลับไปยังชวา ส่วนพวกที่ยังเหลืออยู่ตามวิสาหกิจดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นกรรมกร “เสรี” หรือมีสัญญาว่าจ้าง จำต้องอยู่ให้ได้ด้วยค่าจ้างซึ่งลดลงไปเรื่อย ๆ จนเหลือครึ่งหนึ่งของค่าจ้างสมัยปีค.ศ.1929 โดยมีเวลาทำงานลดลง และบางครั้ง ถึงกับตกงาน ตัวอย่างเช่น ตามไร่ยาสูบในสุมาตราตะวันออก ค่าจ้างที่จ่ายให้แก่คนงานที่มิใช่ชาวยุโรป ลดลงจาก 29.4 ล้านกิลเดอร์ในค.ศ.1929 เหลือ 10 ล้าน กิลเดอร์ในค.ศ.1934 การดิ้นรนเพื่อประหยัดให้พอใช้ ทุเลาความลำบากลงไปเพราะค่าครองชีพเอง ก็ลดลงมาก—ในบางแห่งและบางเวลาค่าครองชีพ ลดลงถึงครึ่งหนึ่งของระดับตอนก่อนเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ—แต่ก็มีคนมากมาย ที่ยังมีครอบครัวที่ต้องเลี้ยงดูในสภาวการณ์ที่ไม่มีงานเสริมให้ภรรยาและบุตรของตนทำหรือมีน้อย คนเหล่านี้ เข้าดำเนินกิจกรรมทดแทนเพื่อให้ครอบครัวอยู่รอดไปได้—เช่น ด้วยการตกปลา ล่าสัตว์ หรือปลูกข้าวและผักต่าง ๆ เพื่อหาแหล่งอาหารและรายได้พิเศษ ซึ่งมักทำกันตามชานเมืองหรือตามที่ดินที่ทางไร่ขนาดใหญ่จัดสรรไว้ให้

ช่วงเวลาที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ องค์ประกอบด้านสังคมของกรรมกรในไร่ขนาดใหญ่ และกรรมกรเหมือง มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นสองอย่าง การเปลี่ยนแปลงอย่างแรก คืออัตราส่วนระหว่างจำนวนเพศหญิงและเพศชายมีความสมดุลมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่นในมลายู ซึ่งมีชายชาวจีน 225 คน ต่อหญิงชาวจีนทุก ๆ 100 คน ในค.ศ.1931 เมื่อถึงค.ศ.1939 อัตราส่วนนี้ เหลือเพียง 144 ต่อ 100 การเปลี่ยนแปลงนี้ ส่วนหนึ่ง เกิดขึ้นมาจากกฎหมายที่จำกัดการไหลเข้าของชายชาวจีนมาตั้งแต่

ค.ศ.1933 ทว่าการอพยพเข้าของผู้หญิงจีนยังปล่อยให้ เป็นไปดังเดิมโดยไม่มีการแตะต้องจนกระทั่งถึง ค.ศ.1938 ยิ่งกว่านั้น สตรีที่ว่างงานก็ยังมิได้ถูกส่งตัวกลับประเทศบ้านเกิดอีกด้วย คนงานชาวต่างชาติที่ไม่ยอมกลับบ้านเกิด เริ่มคิดถึงตนเองในฐานะที่เป็นผู้ที่อยู่อาศัยในมลายูอย่างเป็นการถาวร และได้จัดการให้ภรรยาของตนเดินทางมาสมทบ ในเขตที่มีการทำไร่ขนาดใหญ่ของสุมาตรา มีแนวโน้มทำนองเดียวกัน ที่นำไปสู่อัตราส่วนระหว่างเพศที่เท่าเทียมกันยิ่งขึ้น แนวโน้มนี้สะท้อนให้เห็นที่ลักษณะที่พักอาศัยซึ่งมีแนวโน้มเอียงไปเป็นแบบที่พักอาศัยสำหรับครอบครัวมากยิ่งขึ้น อาจเป็นได้ว่า แนวโน้มนี้เป็นการตอบสนองต่อการลดสัญญาจ้างงาน และความต้องการที่เป็นผลตามมาของไร่ขนาดใหญ่ ที่จะสร้างกลุ่มคนงานถาวรที่ตั้งรกรากมั่นคง มากกว่าคนงานชั่วคราวที่สร้างความยุ่งยาก การเปลี่ยนแปลงในแง่มุมที่สอง คือการลดต่ำลงอย่างรวดเร็วของการจ้างงานแบบที่มีการทำสัญญาผูกมัดให้ต้องทำงานให้ในช่วงระยะเวลาที่กำหนดจ้าง ของบริเวณที่ยังคงใช้วิธีจัดหาคนงานในรูปแบบเช่นนี้อยู่ ในค.ศ.1929 76 เปอร์แซ็นต์ของกรรมกรทั้งหมดตามไร่ขนาดใหญ่ในสุมาตราตะวันออก เป็นคนงานตามสัญญาว่าจ้าง เมื่อถึงค.ศ.1934 กรรมกรทั้งหมด กลายเป็น “คนงานเสรี” ส่วนกรรมกรตามสัญญาผูกมัด มีเหลืออยู่เพียง 7 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น

ผู้ผลิตในที่ดินแปลงย่อม ๆ มั่งคั่งขึ้นมาเป็นพัก ๆ จากความต้องการสินค้าของนานาชาติ ที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านผลิตผลที่จะนำมาใช้ในทางอุตสาหกรรม ในค.ศ.1929 ผลผลิตยางพาราทั้งหมดของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส มาจากผู้ผลิตรายย่อย ๆ ถึง 41 เปอร์เซ็นต์ ส่วนสินค้านุ่นมาจากผู้ผลิตรายย่อย 96 เปอร์เซ็นต์ ยาสูบ 45 เปอร์เซ็นต์ กาแฟ 73 เปอร์เซ็นต์ และชา 22 เปอร์เซ็นต์ อย่างไรก็ดี ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำตัดทอนรายได้จากการปลูกพืชผลเพื่อการจำหน่ายลงอย่างหนักหน่วงทั่วทุกหนทุกแห่ง ในแหล่งที่ผู้ผลิตรายย่อยแข่งขันกับเกษตรกรรมในไร่ขนาดใหญ่ของตะวันตกเพื่อแย่งชิงตลาด กฎหมายซึ่งจำกัดการผลิต ก็สร้างภาระให้แก่เกษตรกรรายย่อยมากกว่าแก่ไร่ขนาดใหญ่ ทำให้เกษตรกรรายย่อยมีทางเลือกอยู่น้อย ที่จะประคับประคองรายได้ของตน แม้ในที่ซึ่งเงื่อนไขทางนิเวศวิทยาเอื้ออำนวย ก็ยังไม่มีประโยชน์อันใดที่เจ้าของที่ดินแปลงย่อย จะพยายามสร้างความหลากหลายให้แก่แบบแผนการปลูกพืชผลของตน เพราะราคาที่ให้กับพืชผลทุกอย่าง ต่ำอย่างชวนให้ล่มจมไปเสียทั้งหมด เมื่อไม่มีทางเลือก เกษตรกรรายย่อยจำนวนมากจึงยังคงผลิตพืชผลเพื่อจำหน่ายตามที่เคยชินต่อไปในปริมาณสูง แม้ว่าราคาจะตกมาก ตามลุ่มแม่น้ำที่เป็นแหล่งผลิตข้าวแหล่งใหญ่ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำยิ่งทำให้แบบอย่างการดำเนินชีวิตเช่นที่เป็นอยู่ ยากที่จะเปลี่ยนแปลงและฝังแน่นยิ่งขึ้น ในโคชินจีน ราคาข้าวที่ตกลงอย่างรวดเร็วภายหลังค.ศ.1929 ส่งผลกระทบต่อเจ้าที่ดินเช่นเดียวกับที่เกิดแก่เกษตรกร พวกเจ้าที่ดินเอง ปกติแล้ว เป็นผู้ใช้สินเชื่อรายใหญ่จากตลาดข้าวในเมืองและจากผู้ให้กู้เงินในเมือง เจ้าที่ดินเหล่านี้มีพันธะที่ต้องชำระตามกำหนด และทางเดียวที่จะทำได้ก็ด้วยการลดค่าใช้จ่ายในการผลิตและเพิ่มการผลิต พวกเขาปลดกรรมกรรับจ้างออกไปเป็นจำนวนมาก และลดค่าจ้างคนที่ยังอยู่ลง อาจเป็นได้ว่า มีแรงงานรับจ้างถูกปลดออกไปเป็นจำนวนมากถึง 40 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด และเงินเดือนของคนงานรับจ้าง ก็ลดลงครึ่งหนึ่ง ในช่วงไม่กี่ปีแรกที่เกิดภาวะ

เศรษฐกิจตกต่ำ ผลลัพธ์ก็คือ ในค.ศ.1934 ที่นาครึ่งล้านเฮคทาร์ ถูกทิ้งว่างไว้โดยไม่มีการเพาะปลูก แม้กระนั้น ปริมาณข้าวที่ส่งออกในช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำ ก็ยังเพิ่มขึ้น เป็นการสะท้อนถึงการเก็บรวมรวมผลผลิตของเจ้าที่ดิน ที่มีลักษณะเอารัดเอาเปรียบมากขึ้น แรงกดดันดังกล่าว ช่วยเร่งแนวโน้มไปสู่การสูญเสียที่ดินและการที่ที่ดินไปรวมอยู่ในกรรมสิทธิ์ของคนกลุ่มน้อย รวมทั้งแนวโน้มไปสู่การเติบโตของชนชั้นที่ต้องเช่าที่ดินทำกินเป็นหลัก ในพม่าตอนล่าง แนวโน้มเหล่านี้ ล้วนมีอยู่แล้วในขณะนั้น สิ่งที่แสดงให้เห็นความทุกข์ยากในชนบทที่เห็นเด่นชัดคืออัตราการสูญเสียที่ดินในพม่าตอนล่างเพิ่มสูงขึ้นเป็นอันมาก ดังจะเห็นได้จาก สัดส่วนของที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ที่มิได้ประกอบการเกษตร ไต่ขึ้นจาก 31 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมดในค.ศ.1930 ไปเป็นเกือบ 50 เปอร์เซ็นต์ในค.ศ.1935 เมื่อถึงค.ศ.1937 เชตติอาร์ผู้ให้กู้เงิน ซึ่งแต่ก่อน เคยหลีกเลี่ยงการถือครองที่ดิน เพราะนิยมทุนที่มีสภาพคล่องมากกว่า เข้าควบคุมบริเวณที่ใช้ปลูกพืชผลของพม่าตอนล่างไว้ถึง 25 เปอร์เซ็นต์ คนจำนวนมาก สูญเสียที่ดินของตนไป และกลายเป็นผู้เช่า พร้อมกันนั้นเงื่อนไขต่าง ๆ ก็ทำให้การเช่าที่ดินขาดความมั่นคงมากขึ้นเป็นลำดับ ผู้เช่ามิได้เป็นเจ้าของสิ่งใดเป็นชิ้นเป็นอัน และพึ่งพาอาศัยการนำสินเชื่อมาหมุนเวียนเพื่อความอยู่รอด ผู้เช่าไม่สามารถชำระหนี้สินได้ในขณะที่ราคาข้าวตกลงอย่างรวดเร็ว พวกเขาจึงมักถูกบังคับให้จำต้องออกไปจากที่ดิน จากนั้นเจ้าที่ดินจะนำที่ดินออกให้เช่าแก่ผู้เช่ารายใหม่ ด้วยเงื่อนไขที่หนักหน่วงและลำเค็ญยิ่งขึ้นไปอีกมาก ผู้ใช้แรงงานที่ไม่มีที่ดินทำกิน พบว่าตัวเองต้องแข่งขันกันหางานซึ่งมีจำนวนน้อยลงไปเรื่อย ๆ จากการประเมินรายหนึ่ง การบริโภคข้าวในพม่า ลดลงเกือบ 25 เปอร์เซ็นต์ ในช่วงเวลานี้ ขณะที่ปริมาณข้าวส่งออก เพิ่มขึ้นและเป็นการเพิ่มในส่วนที่ลดลงของปริมาณการบริโภคภายในประเทศ ดินแดนที่มีความแตกต่างจากความคลี่คลายของเหตุการณ์ที่สร้างความคลาดเคลื่อนวุ่นวายให้กับบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำอิระวดีดังกล่าวมานี้ คือที่ราบตอนกลางของสยาม ที่ราบตอนกลางของสยามมีความเดือดร้อนและขาดแคลนปรากฏให้เห็นน้อยกว่ามาก ดังที่เราได้เห็นแล้ว จังหวะก้าวของการขยายการเพาะปลูกข้าวของสยาม เชื่องช้ากว่าที่อื่นมาก เนื่องจากค่อนข้างขาดแคลนทุนและมีเครือข่ายสินเชื่อที่มีลักษณะซับซ้อนและเป็นทางการน้อยกว่า ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการผลิตในเศรษฐกิจข้าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดิน โดยส่วนเปรียบเทียบแล้วจัดว่ายังคงไม่ได้ผ่านการพัฒนา และดังนั้น จึงมีความตึงเครียดน้อยกว่ามาก สยามมีทางเลือกต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ในยามจำเป็นได้มากกว่าที่อื่นอย่างมากมาย

สถานการณ์ของชวา ค่อนข้างแตกต่างจากกรณีต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เนื่องจากเมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ การเข้ามีส่วนร่วมของเกษตรกรในเศรษฐกิจการส่งออก มีลักษณะโดยตรงน้อยกว่าที่อื่น ๆ เช่น ในพม่าหรือมลายู ในสองรัฐนี้เจ้าของที่ดินหรือผู้เพาะปลูก สามารถขายผลิตผลจากแรงงานของตนเป็นเงินสดได้ ในชวามีเกษตรกรน้อยคน ที่ผลิตสินค้าส่งออกเพื่อจำหน่ายด้วยความคิดริเริ่มของตนเอง และขายให้แก่คนกลาง การเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการปลูกพืชผลเพื่อการส่งออกของเกษตรกรชวา แม้ว่าจะมีมาก แต่ก็ต้องผ่านระบบเศรษฐกิจซึ่งทางตะวันตกควบคุมไว้ และเป็นระบบที่ชาวต่างชาติ เป็นผู้ริเริ่มและกำกับทิศทางกระบวนการผลิต ภายใต้สภาวการณ์แวดล้อมเช่นนี้ เกษตรกร

จึงเป็นผู้รับใช้ที่ต้องพึ่งวิสาหกิจตะวันตกเสียเป็นส่วนมาก มิใช่ผู้มีส่วนร่วมเป็นคนที่กระทำการในเศรษฐกิจของอาณานิคม ดังนั้น เกษตรกรจึงไม่อาจควบคุมชะตากรรมของตนเองได้ หรือควบคุมได้ก็แต่น้อย ในยามที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก สถานการณ์ของเกษตรกรยิ่งเลวร้ายหนักลงไปอีก เพราะความจริงในข้อที่ว่า เศรษฐกิจภายในของชวา (ซึ่งต่างจากเศรษฐกิจการส่งออกของชวา) ก็ตึงตัวถึงขั้นวิกฤติอยู่แล้ว ประชากรชวาเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว และที่ดินก็มีน้อยลงไปเรื่อย ๆ ปัจจัยนี้ผลักดันประชาชนให้ออกไปจากหมู่บ้านในจำนวนมากกว่าที่เคยเป็นมา เพื่อแสวงหางานชนิดเต็มเวลาหรือนอกเวลา สังคมเกษตรกรรมมีความสามารถน้อยลงไปทุกที ที่จะเลี้ยงดูประชาชนทั้งหมดที่สังคมผลิตขึ้นมาได้อย่างเต็มที่ และวิสาหกิจเกษตรกรรมของตะวันตก ก็เป็นฝ่ายค้ำจุนเกษตรกรเหล่านี้ไว้เป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่นอุตสาหกรรมน้ำตาลของชวา ให้การว่าจ้างแรงงานอย่างถาวรแก่ชาวชวาหลายหมื่นคน และว่าจ้างคนงานตามฤดูกาลและชั่วคราวอีกเจ็ดแสนห้าหมื่นคน อุตสาหกรรมน้ำตาลยังจ่ายเงินก้อนมหึมาเป็นค่าเช่าที่ดิน รายได้จากแหล่งอุตสาหกรรมดังกล่าว ให้สวัสดิการในระดับซึ่งหากปราศจากอุตสาหกรรมนี้แล้ว ก็คงจะมีไม่ได้ เมื่อวิสาหกิจของตะวันตก เลิกเช่าที่ดินและเลิกจ้างคนงาน ในช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำไปในที่สุดนั้น (การชำระค่าเช่าที่ดินและค่าแรงของอุตสาหกรรมน้ำตาล ลดลงจาก 129.6 ล้านกิลเดอร์ในค.ศ.1929 เหลือ 10.2 ล้านในค.ศ.1936) ชาวชวาก็ยิ่งยากแค้นลำเค็ญลงไปอีกมาก ทั้ง ๆ ที่ทรัพยากรภายในก็มีไม่พอเพียงอยู่แล้ว อย่างไรก็ดี มีสัญลักษณ์เพียงเล็กน้อย ที่บอกถึงภาวะที่ที่ดินไปอยู่ในหมู่คนจำนวนน้อยเพิ่มขึ้น ภาวะนี้ไม่ประจักษ์ชัดเช่นในที่อื่น ๆ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะโครงสร้างที่แผกพิเศษของสินเชื่อในชนบทของชวา แบบแผนโดยทั่วไปของการปรับตัวของเกษตรกร คือการเพิ่มการเพาะปลูกของครัวเรือนมากขึ้นอย่างสำคัญ เกษตรกรขยายบริเวณที่ใช้ในการเพาะปลูก (ส่วนหนึ่งด้วยการใช้ประโยชน์ที่ดินมากมาย ซึ่งแต่ก่อนใช้เป็นที่ใช้ปลูกพืชผลเพื่อการส่งออกของตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอ้อย) และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นพวกเขาใช้ที่ดินที่มีอยู่อย่างเต็มที่ยิ่งขึ้น อัตราส่วนของที่ดินที่ใช้ในการทำนาปี เพิ่มขึ้นจาก 1.31 ในค.ศ.1928 เป็น 1.41 ในค.ศ.1937 ในขณะที่การปลูกข้าวนาปรังก็ประณีตพิถีพิถันขึ้นมาก การว่าจ้างงานที่การเพาะปลูก ดังกล่าวก่อให้เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านต่าง ๆ ประกอบกับการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงเรื่องการจัดสรรแรงงานของหมู่บ้าน ช่วยรองรับคนส่วนใหญ่ ที่ถูกปลดออกมาจากวิสาหกิจต่าง ๆ ของตะวันตก

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา เช่นวิกฤติการณ์การยังชีพในช่วงค.ศ.1944 ถึงค.ศ.1945 ในฟิลิปปินส์และในเวียดนาม น่าจะสร้างความเดือดร้อนและเจ็บปวดแก่ผู้ตกเป็นเหยื่อมากยิ่งกว่าในช่วงเวลาที่เศรษฐกิจตกต่ำ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีความแตกต่างกันไปตามภูมิภาคอยู่มาก ในเรื่องระดับของความยากลำบากที่ประสบตลอดช่วงต้นของทศวรรษ 1930 อย่างไรก็ดี รวมแล้วช่วงเวลานี้ จัดว่าเป็นช่วงเวลาแห่งความทุกข์ยากอย่างใหญ่หลวงสำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในชนบท เป็นช่วงที่ชาวชนบทว่างงานหรือมีงานทำไม่เต็มที่ กันอย่างแพร่หลาย ทั้งปริมาณและคุณภาพของอาหารสำหรับการบริโภค ก็ลดต่ำลงไปอย่างมาก เช่นเดียวกับมาตรฐานการครองชีพที่ตกต่ำลงโดยทั่วไป เรื่อง

มาตรฐานการครองชีพต่ำนี้ ปรากฏให้เห็นในรูปค่าใช้จ่ายที่ลดน้อยลง ในส่วนที่เกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจ การฉลองเทศกาลทางศาสนาและการฉลองอื่น ๆ รวมทั้งปริมาณการจับจ่ายสินค้าที่มิใช่บริโภคภัณฑ์และการเดินทาง และอาจเป็นได้ว่า รวมกระทั่งถึงการสมรส ก็ลดน้อยลงไปด้วย ในขณะที่ทั้งหมดทุกคนล้วนประสบกับความยากลำบาก แต่ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนมากที่สุดคือคนยากจน จากการประเมินสภาพในอินโดจีน จำนวนกรรมกรรับจ้างที่ไม่มีที่ดินและผู้ที่มีที่ดินแต่ถูกบังคับให้จำต้องหางานรับจ้างทำเป็นครั้งคราว ซึ่งมักห่างไกลจากบ้าน มีสัดส่วนอยู่ถึงสองในสามของประชากรในชนบททั้งหมด และ “กอปรขึ้นเป็นมวลชนคนงานที่ไร้ความสุข ซึ่งได้แต่สนองความหิวของตนได้เฉพาะในยามที่มีงานให้ทำมากมายหรือในช่วงที่มีการเก็บเกี่ยวเท่านั้น”[27] ความยากแค้น ก่อให้เกิดความคับข้องใจ ซึ่งมักระบายออกมาในรูปอาชญากรรมและการเป็นโจร และในพม่า ความคับข้องใจแสดงในรูปชุมชนใช้ความรุนแรงต่อชาวอินเดีย

บทสรุป

เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1930 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กำลังแสดงสัญลักษณ์หลายประการที่บอกถึงความตึงเครียดอย่างร้ายแรงออกมาให้เห็นแล้ว ระยะเวลาและความรุนแรงของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก ได้ทำให้คุณลักษณะทางเศรษฐกิจของภูมิภาคนี้ เป็นที่ประจักษ์ออกมาอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนที่สุด คุณลักษณะดังกล่าวนั้น ได้แก่การขาดความซับซ้อน คับแคบ ไม่มีการเติบโตและพัฒนาทางด้านโครงสร้างและการต้องพึ่งพาที่อื่น ๆ ในสภาวะที่ถูกครอบงำจากตะวันตก เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกผลักดันออกเพื่อให้รวมเข้ากับวงจรการพาณิชย์ของนานาชาติ สภาวะเช่นนี้ช่วยหล่อหลอมเศรษฐกิจของภูมิภาคนี้ ให้เป็นเหมือนคนพิการที่ว่าง่าย ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ที่พึ่งพาอาศัยวงจรการพาณิชย์นานาชาติ ถูกปล่อยให้จำต้องมีสภาพความเป็นอยู่ที่แย่ลง ในลักษณาการที่สิ่งต่าง ๆ ดำเนินไปเช่นนี้ พวกเขาสามารถเลี้ยงตัวอยู่ได้ เฉพาะตราบเท่าที่การผลิตเพื่อการส่งออกที่มาจากความคิดของตะวันตก ค้ำจุนพวกเขาอยู่เท่านั้น และเมื่อการค้ำจุนนั้นมลายหายไปในช่วงเวลาเศรษฐกิจตกต่ำ ลักษณะที่คับแคบและไม่สมดุลของความสัมพันธ์ที่เศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอยู่กับเศรษฐกิจของโลก ก็ปรากฏชัดเจนขึ้นมา

ระหว่างนั้น ข้อบกพร่องด้านโครงสร้างอย่างอื่น ๆ ก็ปรากฏออกมาให้เห็น พัฒนาการทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นได้เข้ามาอยู่ในชีวิตด้านการพาณิชย์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พัฒนาการเหล่านี้กอปรด้วยสมรรถนะทางอุตสาหกรรมที่แท้จริงของญี่ปุ่น ความสามารถของญี่ปุ่น ที่จะผลิตสินค้าราคาถูกด้วยคุณภาพที่สมเหตุสมผลเช่นสิ่งทอและรถจักรยาน ญี่ปุ่นยังกระทำการตลาดในเชิงรุก และยัง

---

[27] Rene Bunout, cite in Murray, 615.

ปล่อยให้เงินเยนลอยตัว พัฒนาการของญี่ปุ่นทั้งหมดเหล่านี้ เปรียบเหมือนคำเตือนให้ตระหนักว่า การควบคุมการนำสินค้าเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของตะวันตก มิได้เป็นสิ่งที่ได้รับการค้ำประกันอย่างมั่นใจได้อีกต่อไป เมื่อถึงค.ศ.1934 ญี่ปุ่นล้ำหน้ายุโรปในฐานะผู้จัดส่งสินค้านำเข้าให้แก่เนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส โดยสินค้านำเข้าของญี่ปุ่นมีส่วนอยู่เกือบหนึ่งในสามของปริมาณสินค้านำเข้าทั้งหมด ภายในภาวะแวดล้อมที่เศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก และในขณะที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เผชิญหน้ากับการแทรกซึมทางการพาณิชย์ของญี่ปุ่นและของที่อื่น ๆ หลักการตายตัวที่ยึดถือกันมานานเรื่องการค้าเสรี กลายเป็นประเด็นที่ถูกโจมตีอย่างรุนแรง ในอินดีส การโจมตีนี้ แสดงให้เห็นเป็นครั้งแรก เมื่อมีการสร้างกฎระเบียบต่าง ๆ ขึ้นในค.ศ.1933 เพื่อควบคุมการนำเข้าข้าวเข้าสู่ชวา และต่อมาภายหลัง ก็รวมถึงการนำเข้าสู่ส่วนอื่น ๆ ของอาณานิคมด้วย การออกระเบียบต่าง ๆ เหล่านี้เป็นความพยายามที่จะหยุดยั้งมิให้อินดีสถูกใช้เป็นสถานที่รองรับผลผลิตข้าวส่วนเกินของเอเชีย และเพื่อยกระดับสมรรถนะการผลิตข้าวของอินดีส ด้วยวิธีรักษาระดับราคาข้าว ให้อยู่ในขั้นค่อนข้างสูงไว้ อย่างไรก็ดี มาตรการต่าง ๆ เหล่านี้ ในไม่ช้า ก็ขยายออกเพื่อใช้กีดกันสินค้าที่ผลิตจากญี่ปุ่นเช่นซีเมนต์ ผ้า ภาชนะ และผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมประเภทอุตสาหกรรมเบาเป็นต้น ฝรั่งเศสในอินโดจีนและอังกฤษ ก็หันมาอาศัยนโยบายทำนองนี้ด้วยเช่นกัน

ที่ควบคู่มาด้วยกันกับพัฒนาการนี้ คือความคิดที่ทวีความหนักแน่นและแข็งกร้าวยิ่งขึ้น ที่ว่าดินแดนอาณานิคม มิใช่เป็นเพียงสถานที่สำหรับใช้อำนวยความสะดวกให้แก่มหาอำนาจเมืองแม่ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก ทำให้เกิดความตระหนักว่า ผลประโยชน์ของประเทศแม่กับของอาณานิคม ไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน พร้อมทั้งความตระหนักด้วยว่า ความจำเป็นด้านการพาณิชย์ของเมืองแม่สามารถส่งผลกระทบที่เป็นอันตรายอย่างร้ายแรงต่อเศรษฐกิจของอาณานิคมได้ อันที่จริงแล้ว ข้าหลวงใหญ่ของอินโดจีน ถึงกับออกปากเมื่อค.ศ.1937 ว่า “เป็นไปไม่ได้ที่จะคิดฝันว่า อินโดจีนจะยังคงอยู่ในภาวะเมืองขึ้นทางเศรษฐกิจไปตลอดกาล ภายใต้ข้ออ้างว่า อินโดจีนจะต้องไม่แข่งขันกับผลิตภัณฑ์ของฝรั่งเศสในฝรั่งเศส หรือในอินโดจีนเอง”[28] ประสบการณ์จากสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ แสดงให้เห็นว่าการที่อาณานิคมยอมทำตามบัญชาของผลประโยชน์ของเมืองแม่ ทำให้เศรษฐกิจของอาณานิคม ต้องมีฐานที่มีขอบเขตแคบและจำกัดอย่างเป็นอันตราย และดังนั้น ก็เท่ากับอ่อนไหวไปตามเงื่อนไขที่สร้างหายนะให้แก่สังคม ในลักษณะที่ประเทศอาณานิคมเอง ไม่มีหนทางที่จะควบคุมได้ ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับอย่างทั่วถึงยิ่งขึ้น ถึงความจำเป็นที่จะต้องสร้างความหลากหลายให้แก่กิจกรรมต่าง ๆ ด้วยการปรับเปลี่ยนเศรษฐกิจอาณานิคมจากการมุ่งเน้นที่การจัดป้อนพืชผลที่เป็นอาหารและวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรม ไปสู่การพัฒนาฐานด้านอุตสาหกรรมที่มีความซับซ้อนประณีตยิ่งขึ้น ตัวอย่างที่โดดเด่นตระการตาที่สุดตัวอย่างหนึ่งของการพัฒนาอุตสาหกรรม คือความเติบโตอย่างมากเป็นพิเศษของอุตสาหกรรมการถักทอของชวาตะวันตกเมื่อช่วงกลางและปลายทศวรรษ 1930

---

[28] อ้างใน Joseph Buttinger, ***Vietnam: A Dragon Embattled,*** London, 1967,I. 185.

อุตสาหกรรมนี้ ใช้ประโยชน์จากเครื่องทอผ้าชนิดที่ใช้แรงงานมือบางส่วน ประกอบกับการใช้ระบบเครื่องจักรกลซึ่งได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างมหาศาล (จำนวนเครื่องทอผ้า เพิ่มขึ้นจาก 500 เครื่องในค.ศ.1930 มาเป็น 35,000 เครื่องในค.ศ.1940) อุตสาหกรรมนี้ว่าจ้างสตรีจำนวนมหาศาลมาทำงานในโรงงานและในอุตสาหกรรมในครอบครัว (ทำงานไม่เต็มเวลา) และผลิตโสร่งทอที่สนองความต้องการของอินดีสได้ถึงสี่ในห้าของความต้องการทั้งหมด

แบบแผนเช่นนี้ จะนำไปสู่ผลเบื้องปลายในสถานใดบ้างนั้น ไม่มีทางที่จะรู้ได้ เพราะยุคของลัทธิอาณานิคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดำเนินไปจนเกือบจะหมดสิ้นหนทางของตนเองอยู่รอมร่อแล้ว ตลอดระยะเวลาหนึ่งร้อยห้าสิบปีที่ผ่านมา ภายในสภาวะแวดล้อมของการเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของโลกในลักษณะที่เป็นการปฏิวัติ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เข้าไปรวมตัวอยู่ภายในระบบการพาณิชย์ระดับโลก ที่กำลังปรากฏตัวขึ้นนั้นด้วย ดังนั้นจึงผ่านการเปลี่ยนแปลงรูปโฉมอย่างถ้วนทั่ว ในราวค.ศ.1800 ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมทางกายภาคของดินแดนนี้ ยังมิได้มีสิ่งใดมาแผ้วพาน คุณค่าของทรัพยากรและสภาพแวดล้อมดังกล่าวยังมิได้รับการตระหนักถึง และแทบจะไม่ได้มีการนำมาใช้ประโยชน์ ประชาชนของดินแดนนี้ มีจำนวนน้อย มีวัฒนธรรมหลากหลาย และอยู่กันอย่างกระจัดกระจายตามแว่นแคว้นจำนวนมากมายนับไม่ถ้วน แว่นแคว้นเหล่านี้มีระดับความซับซ้อนในด้านการปรุงแต่งต่าง ๆ กันไป และมีระดับความสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจไม่สม่ำเสมอ เมื่อถึงค.ศ.1940 ก็ปรากฏมีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ใหม่หมดทุกอย่างขึ้นมา ดินแดนนี้ถูกตรึงติดไว้อย่างแน่นหนากับการพาณิชย์ของโลก แว่นแคว้นต่าง ๆ ถูกทำให้หมดความซับซ้อน เพื่อให้สอดคล้องกับแบบแผนที่เคลื่อนเข้าสู่ศูนย์กลาง ตามแบบอย่างของความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ พร้อมกับแสดงความอ่อนน้อมต่อรัฐทางตะวันตกซึ่งมีแสนยานุภาพมากกว่า เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกจัดระบบในลักษณะที่สะท้อนถึงแนวคิดใหม่และการกระจายอำนาจอย่างใหม่นี้ แบบแผนด้านประชากร วัฒนธรรมและนิเวศน์ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่มีวันหวนกลับคืนมาได้ ทั้งยังมักเปลี่ยนไปในลักษณาการที่คลาดเคลื่อนผิดที่ผิดทางไปจากที่เหมาะที่ควรและเป็นอันตราย สิ่งที่ตกทอดมาจากช่วงเวลาหลายปีแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปอย่างไม่อาจจะควบคุมได้นี้ มีลักษณะคลุมเครือและมักขัดแย้งซึ่งกันและกัน ทั้งยังเป็นสิ่งที่ค้ำประกันด้วยว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รุ่นถัด ๆ ไปจากนี้ จะต้องเผชิญหน้ากับอนาคตที่ยากลำบากและต้องต่อสู้

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างกว้าง ๆ ส่วนใหญ่ ที่อภิปรายถึงช่วงระยะเวลานี้ เช่น D.G.E. Hall, *A History of South-East Asia,* London, 1955, John F. Cady, *Southeast Asia: Its Historical Development,* New York, 1964, และผลงานชิ้นที่ดีที่สุดและให้พลังกระตุ้นมากที่สุด คือ David J.

Steinberg, ed., *In Search of Southeast Asia: A Modern History,* New York, 1971, rev. edn, 1987 ล้วนแสดงให้เห็นถึงความชราภาพของตนเองเสียแล้ว มีผลงานการศึกษาพิเคราะห์ประเทศต่าง ๆ หลายประเทศ ซึ่งมีคุณภาพต่าง ๆ กันไป ได้แก่ M.C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia,* London, 1981; Barbara W. Andaya and Leonard Andaya, *A History of Malaysia,* New York, 1982; David Joel Steinberg, *The Philippines: A Singular and a Plural Place,* Boulder, 1982; David P. Chandler, *A History of Cambodia,* Boulder, 1983; David K. Wyatt, *Thailand: A Short History,* New Haven, 1984: ผลงานเหล่านี้เป็นบทแนะนำที่มีประโยชน์ ทว่ามุ่งใส่ใจกับด้านการเมืองเป็นส่วนใหญ่ มิใช่ในด้านเศรษฐกิจหรือสังคม แต่ก่อนมา จนกระทั่งถึงระยะเมื่อไม่นานมานี้โดยแท้ ที่ความขาดแคลนงานวิจัยอย่างจริงจังเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจส่งผลถึงการต้องพึ่งพาอาศัยผลงานคลาสสิคฉบับต่าง ๆ ต่อเนื่อง อย่างเช่น J.S. Furnivall, *Netherlands India: A Study of Plural Economy,* Cambridge, UK, 1944; Charles Robequain, *The Economic Development of French Indo-China,* London, 1944; J.Russell Andrus, *Burmese Economic Life,* Stanford, 1948; James C. Ingram, *Economic Change in Thailand since 1850,* Stanford, 1955; G.C. Allen and Audrey G. Donnithorne, *Western Enterprise in Indonesia and Malaya,* London, 1957; และ G. William Skinner, *Chinese Society in Thailand: An Analytical History,* Ithaca, 1957.

ตลอดระยะเวลาสองทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีการสร้างความก้าวหน้าไปในหลาย ๆ ด้านโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ต่าง ๆ กัน เพื่อเผยถึงประสบการณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือตีความประสบการณ์เสียนี้ใหม่ วิธีการหนึ่งที่ได้รับความนิยม คือการวิเคราะห์อุตสาหกรรมหรือพืชผลชนิดใดชนิดหนึ่งโดยเฉพาะ และวิเคราะห์ถึงหนทางที่พืชหรืออุตสาหกรรมนี้ส่งอิทธิพลต่อผู้ที่ให้บริการเพื่อสนองความต้องการต่าง ๆ ผลงานที่สำคัญในประเภทนี้ ได้แก่ Wong Lin Ken, *The Malayan Tin Industry to 1914,* Tucson, 1965: Cheng Siok-Hwa, *The Rice Industry of Burma: 1852-1940,* Kuala Lumpur, 1968; Michael Adas, *The Burma Delta: Economic Development and Social Change on an Asian Rice Frontier, 1852-1941,* Madison, 1971; John Drabble, *Rubber in Malaya 1876-1922: The Genesis of the Industry,* Kuala Lumpur, 1973; Ed. C. de Jesus, *The Tobacco Monopoly in the Philippines: Bureaucratic Enterprise and Social Change, 1766-1880,* Quezon City, 1980; R.E. Elson, *Javanese Peasants and the Colonial Sugar Industry: Impact and Change in an East Java Residency, 1830-1940,* Singapore, 1984; และ Norman, G. Owen, *Prosperity without Progress: Manila Hemp and Material Life in the Colonial Philippines,* Quezon City, 1984. ผลงานที่ถูกจัดว่าอยู่ในจำพวกที่มีลักษณะใกล้ชิดกับแนวทางการศึกษาเช่นนี้อยู่บ่อย ๆ คือประวัติศาสตร์ระดับท้องถิ่น ซึ่งทำให้สามารถสอบสวนความสัมพันธ์ทางด้านสังคมได้อย่างใกล้ชิดยิ่งกว่า และบ่อยครั้ง เกิดดอกออกผลยิ่งกว่าที่จะสามารถทำได้จากการศึกษาพิเคราะห์ในระดับชาติหรือระดับอุตสาหกรรม ตัวอย่างที่เร้าใจของผลงานประเภทนี้ ได้แก่

ผลงานคลาสสิคของจอห์น ลาร์กิน นั่นคือ John A. Larkin, *The Pampangans,* Berkeley, 1972; James Francis Warren, *The Sulu Zone,* Singapore, 1981; Shaharil Talib, *After Its Own Image: The Trengganu Experience 1881-1941,* Singapore, 1984; และบทสรุปของการวิจัยระดับท้องถิ่นที่บรรจุอยู่ใน Alfred W. McCoy and Ed. C. de Jesus, eds, *Philippine Social History,* Quezon City, 1982. เป้าหมายในการวิเคราะห์ที่ได้รับความนิยมอีกอย่างหนึ่ง คือความคิดเรื่อง "เกษตรกร" เป้าหมายนี้ ได้รับการส่งเสริมจากความปรารถนาที่จะเขียนประวัติศาสตร์ในแบบที่ "มีเอเชียเป็นศูนย์กลาง" และที่จะไต่สวนลงไปถึงความยากจนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งขยายความเรื่องราวของชะตากรรมของประชาชนส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้ ซึ่งมีหลักฐานบันทึกอยู่น้อย งานในด้านนี้ ได้ชักพาให้มีการโต้เถียงกันอย่างมีชีวิตชีวา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่ริเริ่มมาจากผลงาน James C. Scott, *The Moral Economy of the Peasant,* New Haven, 1976 และการได้รับขยายเพิ่มเติมจาก Samuel Popkin, *The Rational Peasant: The Political Economy of Rural Society in Vietnam,* Berkeley, 1977; และบทวิจารณ์อื่น ๆ อีกมากมาย อาทิเช่น เอกสารประกอบประชุมสัมนาเรื่อง "Peasant Strategies in Asian Societies: Moral and Rational Economic Approaches," JAS 42, 4 (1983). ด้วยเหตุผลทำนองเดียวกัน จึงมีการพัฒนาที่สำคัญ ๆ ในการศึกษาพิเคราะห์ที่เกี่ยวกับชุมชนเมือง ได้แก่ผลงานของอัลเฟรด แม็คคอย (Alfred McCoy) เกี่ยวกับอิโลอิโล (สรุปไว้ใน *Philippine Social History*); John Ingleson, *In Search of Justice: Workers and Unions in Colonial Java, 1908-1926,* Singapore, 1986; James Francis Warren, *Rickshaw Coolie: A People's History of Singapore,* Singapore, 1986; และผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่ชวนให้ติดตามเกี่ยวกับวิถีอาชีพในผลงาน Daniel P. Doepper, *Manila: 1900-1941: Social Change in a Late Colonial Metropolis,* Quezon City, 1984. ที่เด่นสะดุดตาเช่นเดียวกันภายในข่ายของเรื่องนี้ คือการศึกษาถึงชีวิตด้านภูมิปัญญาของชาวเวียดนามในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ คือ David G Marr, *Vietnamese Tradition on Trial, 1920-1945,* Berkeley, 1981. ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มจำนวน การโยกย้ายและความเจ็บป่วยของประชากร มีอภิปรายอยู่ใน Norman G. Owen, ed., *Death and Disease in Southeast Asia: Explorations in Social, Medical and Demographical History,* Singapore, 1987.

ผลงานอื่น มุ่งเน้นที่โครงสร้างของระบบราชการที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ในฐานะที่เป็นกุญแจสำคัญที่ไขไปสู่การทำความเข้าใจถึงแนวคิดที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเรื่องอำนาจและลำดับชั้นการปกครอง อาจเป็นได้ว่าเล่มที่ให้ความกระจ่างมากที่สุด คือ Heather Sutherland, *The Making of a Bureaucratic Elite: The Colonial Transformation of the Javanese Priyayi,* Singapore, 1979, และ "The Taming of the Trengganu Elite," in Ruth T. McVey, ed., *Southeast Asian Transitions: Approaches through Social History,* New Haven, 1978, และรวมทั้งใน Alexander B. Woodside, *Vietnam and the Chinese Model: A Comparative Study of Vietnamese and Chinese Government in the First Half of the Nineteenth Century,* Cambridge, Mass., 1971; Onghokham,

"The Inscrutable and the Paranoid: An Investigation into the Sources of the Brotodiningrat Affair," in *Southeast Asian Transitions;* Jan Breman, *The Village on Java and the Early Colonial State,* Rotterdam, 1980; Jean Gelman Taylor, *The Social World of Batavia: European and Eurasian in Dutch Asia,* Madison, 1983; Akin Rabibhadana, *The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period, 1872-1873,* Ithaca, 1969; และ Constance M. Wilson, "The Nai Kong in Thai Administration, 1824-68," *Contributions to Asian Studies* 15 (1980).

ความสัมพันธ์ด้านแรงงาน ชาติพันธุ์และเพศ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ภายในองค์รวมของการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่มีความนัยกว้างขวางยิ่งกว่า ได้รับการสำรวจตรวจตราอยู่ในผลงาน Edgar Wickberg, *The Chinese in Philippine Life: 1859-1898,* New Haven, 1965; K.S. Sandhu, *Indians in Malaya: Immigration and Settlement, 1786-1957,* Cambridge, UK, 1969; John Butcher, *The British in Malaya 1880-1941: The Social History of a European Community in Colonial South-East Asia,* Kuala Lumpur, 1979; Ann Laura Stoler, *Capitalism and Confrontation in Sumatra's Plantation Belt, 1870-1979,* New Haven, 1985; และบทความมากมายของจี.อาร์. ไนท์ รวมทั้ง G. R. Knight, "Peasant Labour and Capitalist Production in Late Colonial Indonesia: The "Campaign" at a North Java Sugar Factory, 1840-70," JSEAS, 19, 2 (1988). ทฤษฎีเรื่องการพึ่งพาและความคิดแนวมาร์กซิสต์ในโครงสร้างแบบต่าง ๆ ได้กระตุ้นให้มีการศึกษาพิเคราะห์ถึงการจัดระบบการผลิต นอกเหนือจากผลงานที่มีคุณค่าถาวร คือ Martin J. Murray, *The Development of Capitalism in Colonial Indochina (1870-1940),* Berkeley, 1980, แล้ว แนวเรื่องในกลุ่มนี้ ยังมีสิ่งที่น่าสังเกตมากเป็นพิเศษ ในผลงานที่เกี่ยวกับประเทศไทย อย่างเช่น Chattip Nartsupha and Suthy Prasartset, eds, *The Political Economy of Siam, 1851-1910,* Bangkok, 1981, และ Hong Lysa, *Thailand in the Nineteenth Century: Evolution of the Economy and Society,* Singapore, 1984. ในระยะหลัง ๆ นี้ ความพยายามที่จะทำความเข้าใจภูมิภาคนี้ ในฐานะองค์รวมที่มีความเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งและมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และที่จะสร้างความเข้าใจด้วยความมั่นใจยิ่งขึ้น ถึงบทบาทในการสร้างการเปลี่ยนแปลงของรัฐ ได้นำไปสู่การวิเคราะห์ ซึ่งใช้การเก็บภาษีและสัมปทานภาษี เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ ผลงานที่เป็นการบุกเบิกอย่างเด่นสะดุดตาในประเภทนี้ได้แก่ Carl Trocki, *Prince of Pirates: The Temenggongs and the Development of Johor and Singapore,* Singapore, 1979; James R. Rush, "Social Control and Influence in 19th Century Indonesia: Opium Farms and the Chinese of Java," *Indonesia,* 35 (1983); John Butcher, "The Demise of the Revenue Farming System in the Federated Malay States," MAS, 17, 3 (1983); และ Ian Brown, *The Elite and the Economy in Siam, c. 1890-1920,* Singapore, 1988. ประมวลสถิติที่มีค่า มีตีพิมพ์อยู่ในผลงานที่จัดทำเป็นชุด คือ W.M.F. Mansvelt and P. Creutzberg, eds, *Changing*

Economy in Indonesia, ซึ่งหลังจากนั้น ก็ได้มีนักวิชาการคนอื่น ๆ ดำเนินงานสืบเนื่องต่อมา และ Constance M. Wilson, *Thailand: A Handbook of Historical Statistics, Boston*, 1983.

บทที่ 4

ศาสนากับขบวนการต่อต้านอาณานิคม

ช่วงเวลานับจากกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบเป็นช่วงเวลาที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความปั่นป่วนวุ่นวายเพิ่มขึ้น ความวุ่นวายนี้เกิดขึ้นในเวลาเดียวกับการเข้ามาแทรกแซงอย่างหนักหน่วงยิ่งขึ้นของยุโรป พร้อมกันนั้นรัฐที่มีอิทธิพล ก็พากันเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงทางการเมืองของตน ในชนบท ก็มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ บันทึกหลักฐานของชาวยุโรปเกี่ยวกับช่วงเวลานี้ ชี้ถึงความเคลื่อนไหวในเชิงต่อต้านซึ่งเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากมาย มีการก่อจลาจลของประชาชน การกระทำที่แสดงถึงความไม่ยอมอ่อนน้อมอยู่ใต้บังคับบัญชา และการแสดงจุดยืนในแบบอื่น ๆ ของผู้ที่ถือว่าตนเป็น “อีกฝ่ายหนึ่ง” อยู่ในประเทศอาณานิคม เนื่องจากการเขียนประวัติศาสตร์ตามจารีตเดิมมักมีเรื่องสงครามและการจลาจลเป็นเนื้อหาเสมอมา ดังนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจ ที่เรื่องราวของผู้นำมากมายที่มีความสามารถในการระดมคน และขบวนการของพวกเขาที่ปรากฏอยู่ในผลงานการศึกษาพิเคราะห์ชิ้นนี้ เป็นเรื่องที่ได้กล่าวถึงกันอยู่แล้วในประวัติศาสตร์ทั่ว ๆ ไปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทว่าโดยทั่วไปแล้ว ประวัติศาสตร์ทั่ว ๆ ไปเหล่านั้น มิได้พิจารณาผู้นำดังกล่าวตามเงื่อนไขของพวกเขาเอง ผู้นำเหล่านี้ถูกหยิบยกขึ้นมาเหมือนเป็นสิ่งที่คั่นเรื่องราวที่มีความยิ่งใหญ่และยาวเหยียดเกี่ยวกับการพิชิตดินแดนอาณานิคม ลัทธิชาตินิยม การปรับปรุงให้ทันสมัยหรือการก่อสร้างรัฐ ในบันทึกหลักฐานของยุคอาณานิคม ปรากฏการณ์ดังกล่าว เป็นเพียง “ความวุ่นวาย” บางครั้ง ก็เป็น “ความผิดปกติ” โดยที่ตัวผู้กระทำผิดทั้งหลายตามที่ปรากฏในบันทึกหลักฐานเหล่านั้น ถูกลดสถานภาพลงไปเป็นโจรหรือคนคลุ้มคลั่ง ที่มักมีหัวหน้าเป็นพระภิกษุ พระสันตะปาปา และศาสดาที่ล้วนแล้วแต่เสียสติ ในอีกทางหนึ่ง นักเขียนในยุคหลังอาณานิคมก็ฉวยเอาขบวนการเหล่านี้ไปใช้ในการบรรยายถึงการต่อต้านการปกครองในแบบอาณานิคมตามแนวทางของลัทธิชาตินิยม

ระยะเวลาหลังจากนั้นมา ขบวนการดังกล่าว ถูกมองว่าเป็นบทโหมโรงอย่างหยาบ ๆ เถื่อน ๆ ก่อนที่กลายมาเป็นขบวนการทางสังคม-การเมืองที่ทันสมัยและประสบความสำเร็จมากขึ้น ศาสตราจารย์แฮรี เบนดา เป็นบุคคลที่เราต้องให้เกียรติคุณแก่ท่านจากการที่ท่านได้จัดประเภทขบวนการเหล่านี้ตามลำดับชั้น ซึ่งที่ทำให้นักวิชาการรุ่นหลังมีวิธีการที่น่าเชื่อถือในการจัดจำแนกข้อมูล ซึ่งหาไม่เช่นนั้นแล้ว ก็จะเป็นข้อมูลที่ชวนให้เกิดความสับสนและมีความแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น รูปแบบดั้งเดิมที่หยาบที่สุดของขบวนการชาวนา ซึ่งเป็นรูปแบบที่ขบวนการซามินในชวาสมัยทศวรรษ 1890 ถูกยกมาอ้างเป็นตัวอย่าง มีคุณลักษณะดังนี้คือ มีฐานอยู่ในชนบท มองการณ์ย้อนไป

ข้างหลัง ขาดการจัดตั้ง กระทำการไปโดยมิได้มีการวางแผนและไม่ใช้เหตุผล ส่วนรูปแบบที่ก้าวหน้าที่สุดนั้น มีฐานอยู่ในเมือง ก้าวหน้า มีการจัดตั้ง และเป็นขบวนการทางการเมือง เบนดาระบุว่า ขบวนการซักดาลในลูซอนกลาง ในสมัยทศวรรษ 1930 เป็นฟันเฟืองที่มุ่งสู่รูปแบบที่ก้าวหน้า เนื่องจากขบวนการนี้ มีผู้นำเป็นนักชาตินิยมที่มีการศึกษา มีโครงสร้างอย่างพรรคการเมือง รวมทั้งมีเป้าหมายที่ชัดเจนเรื่องเอกราช[1]

มุมมองแนววิวัฒนาการที่นำมาโยงเข้ากับการก่อความไม่สงบของชาวนาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มีจุดหมายปลายทางอยู่แล้ว – ว่าคือขบวนการที่ทันสมัย – ซึ่งสันนิษฐานว่าต้อง“คลำหาทาง” กันเรื่อยมา กว่าจะมาถึง สิ่งที่มุมมองนี้ทำ คือการทำให้ขบวนการเหล่านี้ เข้ามาอยู่ในแนวเดียวกับทฤษฎีเรื่องการปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่มุมมองนี้มิได้ช่วยให้เราสามารถรับฟังสิ่งที่ขบวนการเหล่านี้บอกกล่าว และให้ความยุติธรรมแก่ขบวนการดังกล่าวตามที่ควร แนวคิดเรื่อง “ยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในกาลข้างหน้า” นั้น ต้องไม่ลืมว่า พัฒนาขึ้นมาในช่วงที่กระแสของลัทธิอาณานิคมกำลังสูง ซึ่งเป็นช่วงที่ลัทธิความเชื่อตามนิกายต่าง ๆ และอื่น ๆ ทำนองนี้ถูกทอนลงไปเป็นสิ่งที่มีรูปแบบไร้เหตุผล และในท้ายที่สุดแล้ว ต่ำกว่ามนุษย์ เพื่อที่จะปราบปรามได้ง่ายขึ้น[2]

แทนที่จะลดความหลากหลายและความแตกต่างให้ไปรวมอยู่ในประเภทกว้าง ๆ อย่างเช่น ประเภท“หยาบเถื่อน” “หวังโลกอนาคตที่ดีกว่า” และอื่น ๆ ทำนองนี้ ภารกิจของเราน่าจะเป็นการมุ่งแสวงหาความหมายของแนวคิดดังกล่าวซึ่งแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม กล่าวคือแทนที่จะทำแต่เพียงจัดจำแนกประเภทให้กับขบวนการชาวนา และแปรเปลี่ยนขบวนการเหล่านี้ ไปเป็นเพียงเทคนิคในการจัดการกับความยากลำเค็ญของชีวิต เราอาจตั้งคำถามว่าความคิด ได้ส่งสารให้แก่ขบวนการเหล่านี้อย่างไรบ้าง เช่นทำให้เขาวาดรูปโฉมของอนาคตอย่างไร มีความคิดอย่างไรเกี่ยวกับชุมชน และมีความเข้าใจที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงและการเป็นผู้นำ เช่นไรกันบ้าง ตรงนี้ คือที่ซึ่งเราสามารถมองศาสนาได้ว่า ทำหน้าที่เป็นแบบฉบับที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด คือให้ชาวนาได้นำมาใช้เป็นหลักในการตีความประสบการณ์ของตน

เหตุการณ์ในชนบทที่สร้างความตื่นเต้นเร้าใจเหล่านี้ มีหลายครั้งหลายครา ที่เราสามารถมองได้ว่า ศาสนาได้ให้ภาษาสำหรับส่งเสียงแแสดงความไม่พอใจออกมาอย่างชัดแจ้ง ขณะเดียวกันศาสนาก็ให้รูปแบบทางสังคมสำหรับการรวมกลุ่มผู้สนับสนุน และเพื่อต่อต้านผู้เป็นศัตรูตามความคิดเห็นของ

---

[1] Herry J. Benda, “Peasant Movements in Colonial Southeast Asia,” in ***Continuity and Change in Southeast Asia,*** New Haven: Yale University Southeast Asia Studies Monograph Series no. 18, 1972, 221-35.

[2] Benedict R. Anderson, “Millenarianism and the Saminist Movement,” in ***Religion and Social Ethos in Indonesia,*** Clayton, 1977, 48-9.

พวกเขา คำว่า “ศาสนา” นี้ เรามิได้หมายถึงคัมภีร์ที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ซึ่งบรรจุคำสอนและหลักปฏิบัติที่มีความสำคัญยิ่ง หรือคำประกาศพื้นฐานที่นิยามระบบความเชื่อหนึ่งใดโดยเฉพาะ ความเชื่อถือศรัทธาของศาสนาที่มีความเป็นสากล เมื่อหยั่งรากลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว จะกลายเป็นความเชื่อถือศรัทธาที่มีอยู่เฉพาะในท้องถิ่น – นั่นคือกลายเป็นความเชื่อถือศรัทธาเฉพาะของไทย ของฟิลิปปินส์ ของเวียดนาม หรือของชาติอื่นใดก็ตามในภูมิภาคนี้ คำสอนที่เป็นแกนหลัก เข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อที่เก่ากว่า ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น เช่นความเชื่อเรื่องการบูชาบรรพบุรุษ อำนาจวิเศษในการอยู่ยงคงกระพันต่อศาสตราวุธ การเยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ การบูชาภูติผีวิญญาณที่สิงสถิตอยู่ในหมู่บ้านและบนภูเขา และความคิดเกี่ยวกับพลานุภาพ ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อศาสนาซึ่งกลายเป็นศาสนาประจำท้องถิ่นไปแล้วเหล่านี้ มาทำหน้าที่อยู่ภายในขบวนการประชาชน ศาสนาก็กลายเป็นสารที่อ่านมา “จากเบื้องล่าง” ซึ่งสอดคล้องกับผลประโยชน์ทางวัตถุ และผลประโยชน์ที่เป็นสัญลักษณ์ของชนชั้นที่ตกเป็นเบี้ยล่าง เราต้องแยกแยะออกมาให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการตีความศาสนาอย่างเป็นทางการ กับทัศนะของประชาชนทั่วไป การตีความศาสนาอย่างเป็นทางการนั้น มีแนวโน้มที่จะเน้นภาวะที่ถูกกำหนดชะตากรรมไว้แล้วล่วงหน้า ความแน่นอน หรือความไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ของระเบียบแบบแผนในสังคม ส่วนทัศนะทางศาสนาของประชาชนทั่วไปนั้น รับรู้ถึงโอกาสความเป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนแปลง และพลิกผันระเบียบแบบแผนในสังคม[3] ภาพลักษณ์ที่ว่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการจัดลำดับชนชั้นและมีระบบรัฐนั้น มีปรากฏอยู่ในเอกสารและอนุสรณ์สถานที่ได้จัดทำหรือสร้างขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนและค้ำจุนจากรัฐอย่างเป็นทางการ แต่เราต้องมองสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นข้อเท็จจริงที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อวางหลักการและสร้างความเป็นปึกแผ่น และอยู่ในวิสัยที่สามารถหักล้างวิสัยทัศน์ที่เกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขและที่เกี่ยวกับโลกที่ดีเลิศในอุดมคติลงได้สำเร็จ

แนวคิดเรื่องยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคตข้างหน้าแบบต่าง ๆ ที่มีฝังอยู่ในศาสนาหลักที่ทรงอิทธิพลหลาย ๆ ศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่ต่อต้านต่อประชาคมทางการเมืองหลักที่ทรงอิทธิพลเท่านั้น หากยังรวมถึงการต่อต้านระบบโครงสร้างของประชาคมการเมืองหลักที่ทรงอิทธิพลนั้นด้วย ความเป็นไปได้ที่จะมีการตีความศาสนาไปในทางที่เป็นการล้มล้างระเบียบแบบแผนที่มีอยู่ ก็มีฝังอยู่ในตัวหลักคำสอนและขนบประเพณีต่าง ๆ เองอยู่แล้ว กระบวนการปรับความเชื่อทางศาสนาให้เป็นในแบบของท้องถิ่นและการซึมซับความเชื่อที่กระทำโดย

---

[3] ดู James C. Scott, ***Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance,*** New Haven, 1985, 332-4; Reynaldo C. Ileto, ***Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines, 1840-1910,*** Quezon City, 1979, ch. 1; Andrew Turton, “Limits of Ideological Domination and the Formation of Social Consciousness,” in Turton and Shigeharu Tanabe, eds, ***History and Peasant Consciousness in South East Asia,*** Osaka: National Museum of Ethnology, 1984, 63-5.

กลุ่มชนที่เป็นเบี้ยล่าง ทำให้เกิดแนวคิดบางอย่าง ซึ่งมักเป็นแนวคิดปลีกย่อยที่แฝงอยู่ในศาสนา แนวคิดปลีกย่อยเหล่านี้จะเข้ามามีบทบาทสำคัญในยามที่เกิดจลาจล หรือผู้นำลัทธิหรือผู้นำนิกาย อาจสร้างเสริมแนวคิดปลีกย่อยเหล่านี้ขึ้นเป็นระบบความเชื่อเชิงอุดมการณ์หรือระบบพิธีกรรมในลักษณะที่ถูกมองว่าจะเป็นภัยต่ออำนาจโดยชอบธรรมของรัฐ หรือต่อการตีความศาสนาของทางการ ลัทธินิกายและขบวนการต่าง ๆ ที่จะอภิปรายต่อไปในที่นี้ ควรพิจารณาในแง่ที่ว่าแตกแขนงมาจากขนบประเพณีที่อาจเป็นได้ว่า มองเห็นได้ไม่ชัดเจนเท่ากับขนบประเพณีหลักที่ทรงอิทธิพล ซึ่งรัฐสนับสนุนอยู่ ทว่ามีชีวิตชีวาไม่น้อยไปกว่ากัน เนื่องจากการเสาะหาหรือทำความเข้าใจถ้อยแถลงที่มาจากภายในขบวนการเอง สำหรับผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่กว้างขนาดนี้ เป็นเรื่องยากลำบาก การอภิปรายถึงแต่ละขบวนการและแต่ละบริเวณ จึงจำต้องมีความลุ่มลึกไม่เท่ากันอย่างเห็นได้ชัด ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องระลึกถึงมุมมองต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะถูกนำมาโยงเข้ากับหัวข้อนี้ แม้ว่าแหล่งข้อมูลจะมีอยู่จำกัดก็ตามที

ภูมิทัศน์ทางศาสนา-การเมือง

ขบวนการต่อต้านอาณานิคมที่น่าตื่นเต้นเร้าใจและยืดเยื้อของช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า – อันได้แก่ขบวนการเกิน เวือง กบฏกาติปูนาน และสงครามอาเจะห์ เป็นต้น—ขบวนการเหล่านี้สามารถทำความเข้าใจได้เฉพาะภายใต้เงื่อนไขของพลวัตภายในของสังคมที่ก่อเหตุการณ์เหล่านี้ขึ้นมาเท่านั้น การต่อต้านก็ดี การหลบเลี่ยงก็ดี อีกทั้งการยืนหยัดประกาศตน การถอย และแม้กระทั่งการทรมานตนเอง ล้วนเป็นแบบอย่างการกระทำ ที่มีความเป็นไปได้ ที่จะเกิดขึ้นในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ก่อนที่จะเกิดวิกฤติการณ์ในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเสียด้วยซ้ำ ในส่วนนี้ เราจะพิจารณาตรวจสอบสภาพความตึงเครียดระหว่างศูนย์กลางกับบริเวณรอบนอก และระหว่างศูนย์กลางกับระบบวัฒนธรรมต่าง ๆ – ที่เราเรียกว่า “ศาสนา” – สภาพความตึงเครียดดังกล่าวเอื้ออำนวยต่อการก่อสร้างรัฐ รวมทั้งให้ท่วงทีลีลาในการต่อต้านรัฐนั้นด้วย บ่อยครั้งทีเดียว ดังที่เราจะได้เห็นกันต่อไป ที่บุคคลซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มสานุศิษย์ กลุ่มผู้ที่มีศรัทธามั่นคง หรือกลุ่มชาวบ้านธรรมดาสามัญ ในการต่อต้านกองกำลังของอาณานิคมนั้น เป็นกลุ่มบุคคลเดียวกันแท้ ๆ กับผู้ที่ตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์ เป็นผู้วิพากษ์ หรือเป็นผู้ปกครองและเหล่าข้าราชการ “อีกพวกหนึ่ง” ที่หลบอยู่ในเงา แม้ว่าแต่ละศาสนาจะมีความแตกต่างในเรื่องเนื้อหาของคำสอน เช่นความแตกต่างระหว่างพุทธศาสนาของไทยกับศาสนาคริสต์ของฟิลิปปินส์เป็นต้น แต่สภาพการณ์ทางด้านการเมืองของศาสนาที่ดำเนินอยู่ในแต่ละถิ่น ก็มีความคล้ายคลึงกันมาก ด้วยเหตุนี้ แบบอย่างการต่อสู้เพื่อต่อต้านอาณานิคมทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงมีลักษณะสอดคล้องกันไปอย่างเป็นที่เด่นชัดทีเดียว

ดังตัวอย่างแรกของเรา คือกรณีแคว้นไทย แคว้นไทยสร้างขึ้นบนขนบประเพณีแห่งแนวคิดเรื่องการหดและขยายตัวของจักรวาล อันเป็นที่ยอมรับกันอยู่ จักรวรรดิของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในค.ศ. 1809 ประกอบด้วยศูนย์กลางอำนาจจำนวนมาก ซึ่งสามารถจินตนาการได้ว่าเป็นวงกลมหลายวง ซึ่งมีจุดศูนย์กลางร่วมกัน ทว่าเฉพาะ “แกนด้านใน” ซึ่งอยู่ใกล้กับกรุงเทพฯ เท่านั้นที่สามารถกล่าวได้ว่า มีการปกครองโดยตรงมาตั้งแต่เริ่มแรก กระบวนการที่แท้จริงที่กษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงดำเนินการ ทำให้การจัดรูปแบบทางการเมืองดังกล่าว เปลี่ยนรูปโฉมไปเป็นรัฐที่มีอาณาเขตตามแบบรัฐสมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบสนองต่อระเบียบแบบแผนด้านภูมิศาสตร์การเมืองที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ในขณะนั้น เรื่องนี้ได้วิเคราะห์วิจารณ์ในที่อื่น ๆ ของหนังสือเล่มนี้แล้ว สิ่งที่เราให้ความเอาใจใส่ในที่นี้ คือลักษณะการต่อต้านของประชาชน ที่กระทำต่อความเคลื่อนไหวเพื่อการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางดังกล่าว

รัฐที่นับถือพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกรบกวนจากแนวโน้มที่มีลักษณะกระจายศูนย์และจากความไม่สงบภายในรัฐเสมอมา ลักษณะของแนวคิดเกี่ยวกับระบบจักรวาลแห่งรัฐเอง ก็เกื้อหนุนให้เกิดสภาพการณ์เช่นนี้เป็นอย่างมาก เนื่องจากอัตลักษณ์ของท้องถิ่นต่าง ๆ และของความเป็นเบี้ยล่างที่อยู่ภายในระบบจักรวาลดังกล่าว ไม่เคยถูกลบให้เลือนหายไปทั้งหมด ทว่านอกจากนี้แล้ว ภูมิศาสตร์การเมือง ยังเกิดความซับซ้อนยุ่งยากขึ้นมาเพราะการปรากฏขึ้นของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ตามอาศรมในป่า หรือที่จาริกไปตามเทือกเขาอันศักดิ์สิทธิ์ กิจกรรมเช่นนี้ เป็นการขยายแนวปฏิบัติเรื่อง การ “ธุดงค์” ตามหลักพุทธศาสนาในครั้งโบราณ นั่นคือการปลีกตนเองออกหากจากสังคมเพื่อที่จะได้บรรลุผลในการบำเพ็ญจิตและกายอย่างเคร่งครัด ตามที่หลักมรรคแปดประการกำหนดไว้ รายรอบผู้ถือพรตอยู่ในป่าที่มีบารมีสูง จะมีลัทธินิกายหรือชุมนุมต่าง ๆ ก่อตัวขึ้น โดยปกติแล้ว เป้าหมายของนิกายหรือชุมนุมเหล่านี้ คือเพื่อให้สาวกที่กระตือรือร้น บรรลุถึงความรู้แจ้งด้วยตนเอง ทว่าบางครั้ง ลัทธินิกายเหล่านี้ เข้าแบกรับภารกิจที่มีลักษณะเป็นการเมืองมากกว่า

บทบาทของนักพรต และของบุคคลผู้มีบุญญาธิการ ในการก่อตั้งราชอาณาจักรและก่อตั้งถิ่นฐานต่าง ๆ ของไทย รวมทั้งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่พุทธศาสนา “ที่เป็นทางการ” นั้นเป็นที่ทราบกันดี เมื่อวัดวาอารามเพิ่มขึ้น การที่วัดจะต้องพึ่งพาอาศัยความเอื้อเฟื้อของคนมั่งคั่ง ก็มีมากขึ้นไปด้วย ในอีกทางหนึ่ง อำนาจอันชอบธรรมของกษัตริย์ทั้งหลาย ส่วนใหญ่แล้ว ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการปฏิบัติตาม*พระธรรม*หรือองค์แห่งคำสอนซึ่งฝ่าย*สงฆ์*พิทักษ์รักษาไว้อย่างแข็งขัน ความสัมพันธ์รูปสามเหลี่ยม ระหว่าง*พระธรรม พระสงฆ์* และกษัตริย์ ทำให้ศูนย์กลางแห่งรัฐ สามารถฉกฉวยกิจกรรมของฝ่ายพุทธศาสนามากมายมารองรับเป้าหมายของตนได้ นักพรตผู้มีบุญบารมีทั้งหลายจึงถูกสอดส่องหรือควบคุม อย่างมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ จากสมภารที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ

อย่างไรก็ดี วัดวาอารามตามหมู่บ้านก็มีแนวโน้มที่จะเป็นสัญลักษณ์ของการควบคุมจากส่วนกลางที่มีความคลุมเครือและไม่แน่ชัด หากว่าวัดบ้านนอกที่ใด เกิดมีสมภารเจ้าวัดที่มีความสามารถในการสร้างศรัทธาในหมู่ผู้คนได้มาก วัดดังกล่าวก็มีโอกาสที่จะเป็นผู้ล้มล้างหรือบ่อนทำลายอำนาจการควบคุมของส่วนกลางเสียเอง เนื่องจากพระสงฆ์เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระดับรากหญ้า กล่าวคือปรากฏการณ์ที่คนธรรมดาสามัญ โดยทั่วไปบังเกิดมีความผูกพันกับความเป็นสงฆ์ขึ้นในบางช่วงของชีวิตของพวกเขา สงฆ์จึงเปรียบเสมือนเป็นสื่อสำหรับการเผยแพร่เรื่องราวและแนวปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาแก่ประชาชนทั่วไป ความหมกมุ่นกับการสะสมบุญในชีวิตประจำวัน มีหลักฐานให้เห็นที่ความนิยมที่ประชาชนมีต่อเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เนื้อหาของเรื่องราวที่ได้รับความนิยมมากเป็นพิเศษอีกเรื่องหนึ่ง ได้แก่การเสด็จมาของพระเมตไตรย หรือพระพุทธเจ้าในอนาคต พร้อมกับพระบารมีอันรุ่งโรจน์ในยุคของพระองค์ โบสถ์วิหารทั่วประเทศไทยล้วนมีการตกแต่งด้วยภาพเขียนที่ฝาผนัง ซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก ที่ได้รับแนวความคิดมาจาก*ไตรภูมิ* อันเป็นข้อเขียนซึ่งส่งเสริมความคาดหวังในการเสด็จมาของ*จักรวัติ* (พระจักรพรรดิราช) หรือบุคคลผู้มีฤทธิ์เดชภายในกายอย่างมหาศาล และการเสด็จมาของพระเมตไตรย

พุทธศาสนาของทางการ เพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง ที่จะสนับสนุนความคิดและความคาดหวังถึงการเสด็จมาของพระผู้มาโปรดและพระประมุขผู้ทรงคุณธรรม ซึ่งบ่อยครั้งทีเดียวที่หลอมรวมอยู่ในตัวบุคคลคนเดียว ความคาดหวังเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต ทำให้เกิดการกระทำในแบบ “ลัดวงจร” ขึ้น อย่างน้อยก็ในความคิดของชาวบ้านพื้นถิ่น ด้วยการที่กษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงเข้าครองสถานภาพความเป็นพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์นั้นหมายถึงบุคคลที่มีบุญญาธิการมากที่สุดในราชอาณาจักรและเป็นบุคคลที่มีความใกล้เคียงกับ*จักรวัติ*ในอุดมคติ การฉกฉวยทฤษฎีเรื่องกรรมมาใช้ประโยชน์ของทางราชสำนัก มีแนวโน้มไปสู่การสร้างเสถียรภาพของระเบียบทางสังคม-การเมืองที่เป็นอยู่ขณะนั้น ทว่าการที่ทั้งในพม่าและสยาม ต่างไม่มีระบบวรรณะ ก็เป็นเรื่องที่สร้างความ ตึงเครียดให้เกิดขึ้น กล่าวคือเป็นความตึงเครียดระหว่างประสบการณ์ทางสังคมกับความคาดหวังทางศาสนาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกรรม กรรมดีของบุคคลหนึ่ง และบุญญาบารมีที่เป็นผลของกรรม สามารถสำแดงออกมาให้เป็นที่ประจักษ์ได้ในหลาย ๆ ทาง—เช่นด้วยการเยียวรักษาโรคภัยไข้เจ็บและการแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นต้น—และบุญญาบารมีนี้ยังสามารถแบ่งปันหรือโอนถ่ายไปให้กับบุคคลอื่น ๆ ได้ แม้ว่าพระราชามหากษัตริย์ทั้งหลายต่างทรงแสวงหาทางที่จะสงวนบทบาทนี้ไว้กับพระองค์เองให้มากที่สุด แต่ในความเป็นจริงนั้น มีอยู่เนือง ๆ ที่ชาวบ้านหันไปหาความเป็นผู้นำจากบุคคล ผู้มีบุญญาบารมีที่เป็นทางเลือกซึ่งเป็นผู้นำที่มีลักษณะของท้องถิ่นมากกว่า

ขบวนการธรรมยุติซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงก่อตั้งขึ้นในราวค.ศ.1833 มักมองกันว่า เป็นส่วนหนึ่งของความเพียรพยายามที่จะผลักดันไปสู่การสร้างความทันสมัยของสยามเพื่อปรับพุทธศาสนาให้เข้ากับยุคแห่งวิทยาศาสตร์ ทว่าขบวนการนี้ควรมอง ในเงื่อนไขของการเพิ่ม

อำนาจของศูนย์กลางด้วยเช่นกัน ขบวนการธรรมยุติส่งเสริมอำนาจของศูนย์กลาง ด้วยการสะกัดกั้นการแพร่คำสอนของพุทธศาสนาแนวประชานิยมไว้ หรืออย่างน้อย ก็ควบคุมการรับคำสอนดังกล่าวของประชาชนไว้ ทั้งนี้ เพราะหากลดความสำคัญของพุทธศาสนาในส่วนที่เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องยุคแห่งความดีงามลงเสีย ซึ่งเป็นส่วนที่มีโอกาสบ่อนทำลายอำนาจการปกครองได้ รัฐของราชวงศ์จักรีจะเข้มแข็งขึ้น อย่างไรก็ดี ขบวนการธรรมยุติส่วนใหญ่แล้วมีอิทธิพลดึงดูดใจเฉพาะชนชั้นกลางชาวไทย พุทธศาสนาแนวประชานิยมซึ่งชาวบ้านยังคงนำมาใช้เป็นหลักในการจัดระบบประสบการณ์ของตน บรรจุสิ่งที่อาจมีผลในเชิงวิพากษ์ระบบกษัตริย์อยู่ และขณะเดียวกัน ก็เสนอบุคคลที่เป็นทางเลือก—ได้แก่*ผู้มีบุญ*และ*ผู้วิเศษ* (บุคคลที่มีอำนาจพิเศษเหนือบุคคลธรรมดา) ให้ชาวบ้านยึดถือเป็นหลักร่วมสำหรับมาชุมนุมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่เกิดภัยพิบัติตามธรรมชาติ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างลึกซึ้ง หรือเมื่อรัฐตั้งข้อเรียกร้องต้องการทางด้านเศรษฐกิจอย่างหนักหน่วงรุนแรง

สภาพการณ์ทางด้านการเมือง-ศาสนาในพม่า มีลักษณะเหมือนกับของไทยมาก การสถาปนา*พระธรรม* ดำเนินควบคู่มากับการรวมราชอาณาจักรเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นับตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าอโนรธา (หรือพระเจ้าอนุรุท) ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดมาแล้ว พระราชามักจำต้องปราบปรามกลุ่มพระสงฆ์ที่ปลีกตัวแยกออกไป และการนับถือภูติผีพื้นถิ่นที่เรียกว่า*นัต* กันอย่างไม่ยอมเลิกรา โดยในท้ายที่สุดแล้ว ก็ประนีประนอมกันได้ด้วยการนำภูติ*นัต*เข้ามารวมอยู่ในพุทธศาสนาแนวประชานิยม กษัตริย์พม่าทรงใช้อำนาจควบคุมกิจการด้านศาสนามากกว่าสยาม ด้วยวิธีการอุปถัมภ์การจัดลำดับของพระสงฆ์ โดยมีสาสนะแบง * เป็นประมุข สาสนะแบงเป็นตำแหน่งซึ่งมีความหมายตรงตามตัวอักษรว่า “ผู้เป็นใหญ่ในพุทธศาสนา หรือเจ้าของพุทธศาสนา” ตามทฤษฎีนั้น ผู้ดำรงตำแหน่งสูงสุดในหมู่สงฆ์ ใช้อำนาจโดยผ่านสายการบังคับบัญชาที่โยงลงไปถึงสมภารของวัดประจำหมู่บ้าน แต่เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์นั้น ถึงอย่างไรเสีย ก็เป็นผู้ถือพรตที่มีความคิดเฉพาะตัว ซึ่งมิได้ให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะอ่อนน้อมอยู่ในโอวาทของผู้ที่เหนือกว่า ดังนั้น การควบคุมของทางราชอาณาจักรหรือศาสนาจักร จึงเป็นเรื่องที่เอาแน่ไม่ได้

ความตึงเครียดที่มีอยู่มาโดยตลอด ระหว่างพระภิกษุที่ทรงสมณศักดิ์ที่ได้รับการสนับสนุนจากทางการ กับพระภิกษุบางรูป รวมทั้งกับนิกายต่าง ๆ ยังเกิดขึ้นจากความจริงในข้อที่ว่า สำหรับชาวบ้านแล้ว บุคคลในลัทธิความเชื่อแนวบูชาภูติผีที่ถือกันว่าขัดกับหลักพุทธศาสนาอย่างเช่น*วิกซา* (ผู้วิเศษ) ที่เอาชนะความตายได้ และมีอำนาจเหนือธรรมชาติ) นั้น จริง ๆ แล้วก็มิได้แตกต่างจากพระภิกษุสงฆ์มากมายนัก ในเรื่องการสั่งสมบุญและฌาณในขั้นสูง[4] ความสามารถในการอยู่ยงคงกระพัน อำนาจในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บและความล่วงรู้ถึงอนาคตของ*วิกซา*และ*ปอนคยี* ทำให้บุคคลเหล่านี้ มีอิทธิพล

---

* Thathanabing คำนี้ใช้ตามที่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงใช้ในพระนิพนธ์ไทยรบพม่าของพระองค์

[4] Stanley J. Tambiah, ***The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets,*** Cambridge, UK, 1984, 315.

ในการโน้มน้าวชาวบ้านและชาวเมืองซึ่งหนีจากการถูกเกณฑ์แรงงานและความยากลำบากอื่น ๆ หรือเพียงแต่แสวงหาวิถีชีวิตอย่างที่มีความหมายมากยิ่งขึ้น ไม่เป็นที่น่าสงสัยแต่อย่างใด ว่าในพม่าก็เช่นเดียวกับในสยาม คือสามารถกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนรูปแปลงโฉมของกลุ่มอันประกอบด้วยครูกับศิษย์ ไปเป็นขบวนการที่ห้าวหาญยิ่งขึ้นนั้น อย่างน้อยที่สุด ในส่วนหนึ่ง มีเหตุผลเนื่องมาจากความนิยมที่มีต่อเรื่องราวของพุทธศาสนา ซึ่งทำให้ชาวบ้านได้รับรู้ถึงภาพลักษณ์ของพระเมตไตรยที่กำลังจะมาตรัส และพระประมุขที่ประเสริฐตามอุดมคติของพุทธศาสนา (*เสตกยา-มิน* ซึ่งก็คือ*จักรวัตติ*ในภาคพม่า)

ความนิยมที่ประชาชนมีต่อกษัตริย์พม่า ส่วนหนึ่ง ขึ้นอยู่กับความสามารถของกษัตริย์ในการระบุอัตลักษณ์ของพระองค์เอง ว่าเป็นเฉกเช่นบุคคลผู้ทรงฤทธิ์เหล่านี้ และสภาวะการดำเนินชีวิตเยี่ยงในอุดมคติที่กษัตริย์เหล่านั้นทรงแสดงให้เห็น ตัวอย่างเช่น พระเจ้ากยันสิทธา (หรือพระเจ้าครรชิตครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1084-1112) พระองค์ทรงประกาศว่า ยุคแห่งการปกครองที่พระองค์ทรงนำมานั้น จะเป็นเช่นกระจกที่ส่องสะท้อนให้เห็นถึงความเลิศเลอของสวรรค์ ไม่เฉพาะแต่ระเบียบแบบแผนทางด้านศีลธรรมระดับสูงสุดจะครองอยู่เท่านั้น หากแต่ทุกคนยังจะปลอดพ้นจากความเจ็บไข้ได้ป่วย ความวิบัติและความทุกข์ยากทุกอย่าง “แม้แต่หญิงชรายากจนที่ขายหม้อดินกับฝาละมี...ก็จะกลายเป็นคนมั่งมี...คนที่ขาดแคลนวัวควาย ก็จะมีวัวควายมากมาย...แม้แต่คนยากจนเข็ญใจที่หาอาหารเครื่องนุ่งห่มได้ลำบาก ก็ยังจะใส่เครื่องทอง”[5] เห็นได้ชัดว่า เสน่ห์ดึงดูดใจเป็นอันมากของพุทธศาสนาแนวประชานิยม อยู่ที่การให้ความสำคัญกับคำสัญญาที่จะสนองความต้องการทางโลกย์มากกว่าการหนีไปให้พ้นจากสิ่งเหล่านี้ ดังนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด ที่พระเจ้าโพธิพญา (หรือพระเจ้าปดุงครองราชย์ระหว่างค.ศ.1781-1819) จึงทรงประกาศว่าพระองค์เองคือพระพุทธเมตตยา (หรือพระเมตไตรย) ซึ่งถูกกำหนดชะตาให้มาเป็นผู้พิชิตโลก ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระเจ้าพะคยีดอ (หรือจักกายแมง) ทรงใช้พระฉายาว่า เสตกยา-มิน ในขณะที่รัชทายาทของพระองค์ ได้รับการขนานพระนามว่าเสตกยา-มิน ตรง ๆ เลยทีเดียว

นอกเหนือไปจากการสร้างอัตลักษณ์ของกษัตริย์พม่า ว่าเป็นเฉกเช่นเดียวกับบุคคลสำคัญในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในกาลข้างหน้าแล้ว ในอีกด้านหนึ่งก็คือความพยายามของพระองค์อย่างต่อเนื่อง ที่จะสร้างความบริสุทธิ์ให้แก่ศาสนา และปราบปรามขบวนการนอกรีตทั้งหลาย ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด พระเจ้าฉินบูชิน (มังระ) ทรงปราบปรามนิกายนอกรีตที่มีชื่อเรียกว่า ปรมัตถ์ (Paramats) ขณะที่ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระเจ้าโพธิพญาก็ทรงโปรดให้ประหารชีวิตพวกนอกรีตเป็นครั้งคราวเช่นกัน การสร้างความบริสุทธิ์แก่ศาสนา มิได้มีนัยหมายเพียงถึงการโจมตีความไร้วินัยของพระสงฆ์เท่านั้น หากยังรวมถึงการผลักดันเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่สงฆ์ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะแตกแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ มากมาย การต่อสู้แข่งขันกันระหว่างนิกายต่าง ๆ เหล่านี้ ยังอาจมีอันตรายตามมา เพราะกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าว อาจแสดง

---

[5] อ้างใน Emmanuel Sarkisyanz, ***Buddhist Backgrounds of the Burmese Revolution,*** The Hague, 1965, 60.

ความขุ่นข้องหมองใจต่อผู้ครองราชบัลลังก์ออกมาได้ ภัยที่นิกายเหล่านี้คุกคามพระราชาอยู่ สามารถสร้างความเสียหายซ้ำร้ายยิ่งขึ้นได้ หากว่านิกายเหล่านี้ ไปเข้าพวกเป็นพันธมิตรกับผู้อ้างสิทธิ์ในราชบัลลังก์ หรือ *มิน-ลอง* (แปลตรงตามตัวอักษรได้ว่า หน่อกษัตริย์ หรือผู้ที่จะมาเป็นกษัตริย์) ซึ่งบังเอิญเอ่ยอ้างว่าตนมีอำนาจพิเศษ

วิกฤติการณ์ของราชวงศ์กอนบอง ซึ่งเกิดจากการแข่งขันกันภายใน โดยมีภัยคุกคามจากอังกฤษ และการพิชิตของอังกฤษมาสมทบด้วยนั้น คือปัจจัยที่ส่งเสริมความแตกแยกในหมู่สงฆ์อย่างตรงชัด นอกจากนี้แล้ววิกฤติทางการเมืองดังกล่าวยังสร้างความเฟื่องฟูให้กับกลุ่มต่าง ๆ ที่มีพระสงฆ์ผู้วิเศษ*วิกซา*และ*ซายา* (ผู้เชี่ยวชาญตำนานลึกลับ) เป็นผู้นำกลุ่มเล็ก ๆ เหล่านี้ มีความห้าวหาญเด็ดเดี่ยวเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ความคาดหวังที่เกี่ยวเนื่องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต ต่างโน้มเข้าไปหาบุคคลเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังการสูญเสียศูนย์กลางของอาณาจักร และประชาคมการเมืองของราชวงศ์กอนบอง เกิดความแตกแยกระส่ำระสายในแง่กายภาพ ผู้ที่กระทำตนในแบบ ผู้มีบุญ ศูนย์กลางของลัทธิ และศูนย์พลังงานของประชาชนซึ่งเป็นกลุ่มที่กษัตริย์ไทยทรงจัดการยับยั้งไว้ได้และดึงเข้ามาสู่ศูนย์กลางได้สำเร็จนั้น ในพม่าได้กลายเป็นแหล่งกำเนิดของการต่อต้านระเบียบแบบแผนทางการเมือง-เศรษฐกิจที่อังกฤษนำมาใช้ในการปกครองพม่า ดังที่เราจะได้เห็นกันต่อไป

เมื่อเราเคลื่อนย้ายไปทางภาคตะวันออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ เราก็จะพบว่า ประมุขที่นับถือศาสนาขงจื๊อก็ทรงประสบปัญหาที่คล้ายคลึงกันมาก กับประมุขที่นับถือพุทธศาสนา จักรพรรดิแห่งราชวงศ์เหงียน ทรงพิชิตศูนย์กลางการกบฏของไตเซินได้สำเร็จ และสถาปนาพระองค์เองขึ้นเป็นจักรพรรดิที่เมืองเว้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า จักรพรรดิแห่งราชวงศ์เหงียนยังทรงประสบความสำเร็จในท้ายที่สุด ในการรวมดินแดนส่วนเหนือและใต้เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ พระองค์ยังถึงกับสถาปนาการควบคุมราชสำนักของกัมพูชาบนความสูญเสียประโยชน์ของไทยอีกด้วย ทว่าการควบคุมจักรวรรดิที่กว้างใหญ่ไพศาลของรัฐขงจื๊อแห่งนี้ ถูกรุมเร้าด้วยปัญหาต่าง ๆ นานามาตั้งแต่เริ่มต้น การที่จักรพรรดิยา-ลองทรงพึ่งพาอาศัยการสนับสนุนของฝรั่งเศส ส่งผลให้มีการแพร่กระจายของคณะเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วกระตุ้นให้เกิดความขัดแย้งทางศาสนาขึ้นในหมู่บ้านต่าง ๆ ของเวียดนาม การนำส่วนภาคใต้อันเป็นส่วนที่มีขนบประเพณีในแบบอย่างของจามและเขมรเข้ารวมไว้ในราชอาณาจักร สร้างปัญหาที่ซับซ้อนกล่าวคือปัญหาการรวมกลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์และศาสนา ให้เข้ามาอยู่ในระเบียบแบบแผนทางการเมืองและศีลธรรมตามอุดมคติของศาสนาขงจื๊อของเวียดนาม และเช่นที่เคยเกิดขึ้นเสมอมา คือการต่อต้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งมีขนบประเพณีที่เข้มแข็ง ในเรื่องการปกครองตนเอง หมู่บ้านเหล่านี้ เปรียบเหมือนกับเป็นการรวมกลุ่มทางศาสนา โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ลัทธิความเชื่อในการบูชาวิญญาณที่ช่วยปกป้องคุ้มกันภัย

แม้ว่าศาสนาทางการของเวียดนาม จะเหมือนกับของจีน คือเป็นผลรวมของ “คำสอนทั้งสาม” ซึ่งได้แก่ศาสนาขงจื๊อ ศาสนาเต๋าและพุทธศาสนา แต่ความจำเป็นในการรวมชาติ กระตุ้นเร้าให้พวก

ผู้ดี-นักปราชญ์จัดระบบรัฐของราชวงศ์เหงียน ให้สอดคล้องกับอุดมคติของศาสนาขงจื๊อมากกว่าศาสนาอื่น ๆ การจัดระบบรัฐนี้กระทำโดยรวมหมู่บ้านต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในประชาคมการเมืองของศูนย์กลางให้ใกล้ชิดมากยิ่งขึ้น วิธีการคือให้เอกสิทธิ์แก่วิญญาณผู้พิทักษ์หมู่บ้าน—ด้วยการนำเอกสารของจักรวรรดิไปประดิษฐานไว้ในสถานที่บูชาหลักของหมู่บ้าน (นั่นคือที่*ดินห์*) นอกจากนี้ การรวมชาติยังกระตุ้นเร้าให้สืบเนื่องการทำ “สงคราม” กับพุทธศาสนา ที่มีมาแต่ครั้งโบราณและมีหลักฐานบันทึกไว้เป็นอย่างดี เนื่องจากพระภิกษุในพุทธศาสนา มักทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้แก่ผู้อุปถัมภ์ตนในเรื่องราวทางโลกย์อยู่เนือง ๆ และเนื่องจากศูนย์กลางของวัดวาอาราม มักทำหน้าที่เป็นที่หลบภัยให้ทั้งกับพวกผู้ดีชั้นสูงและชาวนาที่เอาใจออกห่างอย่างที่มิได้ต่างกันเลย ดังนั้น สงครามกับพุทธศาสนา จึงหมายถึงการขจัดแหล่งอันอาจเป็นสถานที่ตั้งของการกบฏต่อราชสำนักเหงียน พระภิกษุสงฆ์ถูกกดดันให้ยึดอยู่กับอุดมคติทางศาสนา อันว่าด้วยการปลีกตัวออกไปจากโลกของมนุษย์ปุถุชน พวกผู้ดี-นักปราชญ์โจมตีการเชื่อไสยศาสตร์และความคลั่งไคล้ไร้เหตุผลซึ่งพวกเขาเชื่อมโยงเข้ากับการประกอบพิธีตามลัทธิบูชาภูติผีและพุทธศาสนาแนวประชานิยม การโจมตีนี้กระทำมากเท่าที่จะทำได้โดยไม่สร้างความบาดหมางกับเกษตรกร องค์จักรพรรดิมินห์มางเอง ก็เห็นได้ชัดว่า ทรงเหยียดหยามความเชื่อเหล่านี้ เช่น เวทมนต์ที่ทำให้อยู่ยงคงกระพันเป็นต้น ในค.ศ.1834 พระองค์ทรงพิสูจน์ให้เห็นว่าความเชื่อเครื่องลางของไทยไม่ถูกต้อง ด้วยการผูกเครื่องลางชิ้นหนึ่งไว้กับคอเป็ด ทรงยิงเป็ดด้วยพระองค์เองและทรงประกาศให้ทราบถึงการตายของเป็ด

ดังจะเห็นว่าจักรพรรดิกับเหล่าขุนนางของเวียดนามในจารีตเดิม มองตนเองว่าเป็นผู้พิทักษ์และผู้แทนของอารยธรรมทางโลกย์ที่สูงส่ง ทว่าถูกความป่าเถื่อนทั้งรุมล้อมและคุกคามจากภายใน อย่างไรก็ดี การผลักดันของพวกเขา เพื่อบังคับใช้ระเบียบแบบแผนแนวขงจื๊อนี้ ก็ถูกขัดจังหวะอยู่เสมอด้วยการจลาจลและการกระทำการอย่างอื่น ๆ เพื่อเป็นการต่อต้าน ประเมินกันว่า มีการก่อความวุ่นวายเกิดขึ้นอย่างไม่เกี่ยวข้องกันซึ่งแยกได้ถึง 105 ครั้ง ในรัชสมัยของพระเจ้ายาลอง (ค.ศ.1802 – 1819) และ 200 ครั้งในรัชสมัยของพระเจ้ามินห์มาง (ค.ศ.1820 – 1840) กบฏไตเซิน การรุกรานของจีน น้ำท่วม ไต้ฝุ่น การเก็บเกี่ยวไม่ได้ผล และการใช้อำนาจอย่างผิด ๆของทางการ ต่างประดังกันสร้างความเดือดร้อนจนมีหลายหมู่บ้านถูกทิ้งร้างไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านในตอนเหนือ ชาวนาเร่ร่อน ส่งเสริมให้เกิดการจลาจลขึ้นมามากมาย ผู้นำการจลาจลดังกล่าว เป็นโจรซึ่งมักได้รับคำแนะนำจากคนที่มีภูมิหลังเป็นปราชญ์ผู้มีความรู้ เทือกเขาอันศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ห่างไกล เป็นฐานสำหรับปฏิบัติการ และจินตนาการของประชาชน ก็ลุกโพลงขึ้นด้วยการมีนิมิตหมายปรากฏขึ้นซึ่งเป็นเหมือนคำมั่นสัญญาว่าสังคมใหม่ที่ดีกว่าเดิม จะเกิดขึ้นอันเป็นผลตามมาภายหลังการกบฏ

ต้นเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความไร้เสถียรภาพ มีฝังอยู่ในตัวระบบเอง อำนาจการปกครองโดยชอบธรรมของรัฐเวียดนามนั้น อยู่บนพื้นฐานที่ว่า องค์จักรพรรดิทรงได้รับอาณัติจากสวรรค์ให้มาปกครองและทรงปกครองโดยวิธีแสดงความบริสุทธิ์ให้เห็นเป็นตัวอย่าง ชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาตามหลักขงจื๊อ ประกอบด้วยพวกขุนนางและนักปราชญ์ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ต่างยกย่องพระจักรพรรดิว่า

ทรงเป็นตัวอย่างอันดีเลิศของพฤติกรรมที่มีศีลธรรม และขุนนางและนักปราชญ์เหล่านี้จะทำหน้าที่ถ่ายทอดค่านิยมในการเชื่อฟังผู้ที่อยู่เหนือกว่า และความเคารพเทิดทูนองค์ประมุข ไปสู่ประชากรทั้งมวล อย่างไรก็ดี ชนชั้นสูงพวกนี้ เช่นเดียวกับชนชั้นสูงในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือสามารถทำหน้าที่เป็นประหนึ่งสัญลักษณ์บอกถึงความคลุมเครือหาความแน่ชัดไม่ได้ ในยามที่บ้านเมืองมีปัญหาเดือดร้อน เช่นภายหลังน้ำท่วมหรือเกิดทุพภิกขภัยร้ายแรง ก็สามารถพิจารณาได้ว่าเป็นเพราะพระจักรพรรดิทรงสูญเสียอาณัติของสวรรค์ไปเสียแล้ว และความคิดนี้ ก็นำไปสู่การก่อความวุ่นวายของประชาชน ในสถานการณ์ดังกล่าว บรรดานักปราชญ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่น -- เนื่องจากพวกเขามีความผูกพันใกล้ชิดกับชาวบ้าน ด้วยการดำเนินบทบาทการเป็นครู อาลักษณ์และแพทย์ – พวกเขาจึงสามารถเป็นผู้นำในการก่อการกบฏต่อต้านกษัตริย์ที่ครองราชย์สมบัติอยู่ในขณะนั้นได้

ปราชญ์ผู้มีความรู้ตามหลักขงจื๊อ มิใช่ได้รับอำนาจและอิทธิพลจากการสั่งสมบุญบารมีหรือคุณงามความดีดังเช่นพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา นักปราชญ์เหล่านี้เป็นเพียงบุคคลที่เป็นใหญ่เหนือกว่าชาวบ้าน ซึ่งกระทำการไปตามอุดมคติของขงจื๊อ อย่างไรก็ดี ชาวบ้านชาวเวียดนามก็ยังติดตรึงใจอย่างไม่มีวันเลิกรา กับบุคคลซึ่งสามารถดึงอำนาจจากภูติผีและเทวดาทั้งหลายมาใช้ได้ การที่ชาวบ้านยังคงมีความเชื่อเช่นนี้อยู่นั้น ส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากความล้มเหลวของระบบการสอบ ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เว้ ระบบการสอบมีจุดมุ่งหมายเพื่อผลิตผู้ดี-นักปราชญ์อย่างเพียงพอที่จะสามารถทำให้สังคมหันมานับถือศาสนาขงจื๊อเหมือนกันทั้งหมด เป้าหมายนี้สร้างสถานการณ์ร้ายแรงมากเป็นพิเศษในส่วนภาคใต้ เนื่องจากการจัดระเบียบของสิ่งต่าง ๆ ตามหลักขงจื๊อนั้น ประชาชนสามัญมิได้มีบทบาทหน้าที่ทางศาสนาใด ๆ พวกเขาจึงยังคงเห็นดีเห็นงามไปกับผู้ประกอบพิธีตามหลักศาสนาเต๋า พุทธ และศาสนาอื่น ๆ บุคคลผู้ประกอบพิธีเหล่านี้ นอกจากจะให้ความคิดเรื่องการช่วยเหลือบุคคลให้พ้นทุกข์ได้แล้ว พวกเขายังมีทักษะในทางปฏิบัติในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การพยากรณ์ การทำนายทายทักและอื่น ๆ ความเชื่อต่อสวรรค์ซึ่งมิได้เกี่ยวข้องกับตัวบุคคล อันเป็นความเชื่อที่ได้รับความเห็นชอบอย่างเป็นทางการ ดำรงอยู่ด้วยความตึงเครียด เคียงคู่กับความเชื่อในความมีอยู่ของภูติวิญญาณของบรรพชนและของอารักษ์เสมอมา[6] ในบางบริเวณที่ยังยึดขนบประเพณีตามจารีตเดิมของเวียดนาม ได้มีการก่อการท้าทายอำนาจทางการของรัฐขึ้นในนามของวิญญาณหรือเทพองค์หนึ่ง เป็นต้นว่า ในนามพระโพธิสัตว์ ผู้ซึ่งเข้าใจกันว่า มีอำนาจมากยิ่งกว่าพระจักรพรรดิ หากว่ารัฐมีชัยชนะ ก็จะเป็นข้อพิสูจน์ว่า บนสวรรค์ มีอำนาจสถิตย์อยู่เป็นอำนาจที่ยิ่งใหญ่ยิ่งกว่าอำนาจที่สิงสถิตย์อยู่กับภูติผีวิญญาณและเทพยดาอารักษ์ทั้งหลาย

ความเชื่อว่ามีเทพผู้ทรงฤทธิ์และทรงอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งปวงอีกแนวหนึ่ง ที่สร้างความไม่สบายใจอย่างยิ่งยวดแก่ราชสำนักขงจื๊อมาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า คือศาสนาคริสต์ การที่

---

[6] Charles F. Keyes, ***The Golden Peninsula,*** New York, 1977, 201.

หมู่บ้านของชาวเวียดนามทั้งหมดเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกตามแบบของฝรั่งเศส มีค่าเท่ากับการท้าทายระเบียบแบบแผนทางสังคมในแบบของขงจื๊อเลยทีเดียว —โดยเมื่อถึงค.ศ.1848 มีผู้เปลี่ยนศาสนาแล้ว 68,000คน – แน่นอนว่า ความเชื่อแนวคริสเตียนอย่างเต็มรูปแบบเอง จำต้องมีการ “ปรับให้เป็นเวียดนาม” ในระดับหนึ่ง โดยที่วัฒนธรรมแนวประชานิยมก็เป็นมิติหนึ่งที่เสริมเข้ามา โดยปะปนมากับเรื่องราวเกี่ยวกับพระเยซู กับพิธีกรรมสำคัญทางศาสนาและปัจจัยพื้นฐานอื่น ๆ ตามหลักศาสนาคริสต์ ทว่าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระเบียบแบบแผนแนวขงจื๊อที่มีลักษณะรวบอำนาจแล้ว ศาสนาคริสต์ย่อมเป็นตัวบ่อนทำลาย ผู้นับถือศาสนาคริสต์ มีความคิดโน้มไปหาชีวิตภายหลังความตาย พวกเขานับเวลาในแบบที่ต่อตรงมาจากเวลาประสูติของพระเยซูคริสต์ พวกเขายอมรับอำนาจปกครองของคริสต์จักรในกรุงโรม พวกเขาแต่งกายและประพฤติปฏิบัติตนในแบบที่แตกต่างออกไป ในบริเวณต่าง ๆ ซึ่งศาสนาใหม่เข้ามามีผลกระทบ ทางการได้จัดหา “ครูกวางตุ้ง” จากหมู่นักปราชญ์ในท้องถิ่น เพื่อให้มาบรรยายเกี่ยวกับศาสนาขงจื๊อ ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มีการประหัตประหารชาวเวียดนามที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์และบวชเป็นพระบาทหลวงในศาสนาคริสต์ เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ประกอบกับความทะเยอทะยานหมายมั่นที่จะเผยแพร่ศาสนา เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างมากทีเดียว ต่อการที่ฝรั่งเศสแทรกแซงเข้ามาในเวียดนามอย่างมโหฬาร

ในส่วนทางใต้ของเวียดนาม (นัม โบ) ศาสนาคริสต์เป็นเพียงหนึ่งในหลายศาสนา ที่แข่งขันกันหาความสวามิภักดิ์จากประชากร ดินแดนนัมโบนี้นับเป็นบริเวณห่างไกลในย่านชายขอบเป็นบริเวณที่ราชสำนักขงจื๊อ เพียรพยายามที่จะให้ประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่และรวมดินแดนเข้าไว้ในราชอาณาจักร เป้าหมายสองประการนี้ เข้ากันไม่ได้สนิทนัก เพราะการแสวงหาทางที่จะดึงกำลังคนให้เข้ามายังบริเวณดังกล่าว ทางราชสำนักพบว่าจำเป็นที่จะต้องงดเว้นจากการตรวจตราเรื่องความเชื่อและการประกอบพิธีทางด้านศาสนา ซึ่งทางราชสำนักสั่งห้ามในที่อื่น ๆ ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม เนื่องจากทางใต้มีแนวโน้มที่จะให้ค่านิยมกับการเป็นเจ้าของที่ดินมากกว่าอาชีพรับราชการ ตระกูลต่าง ๆ ที่เจริญขึ้นมาจึง มิได้ผลิตผู้ดี-นักปราชญ์ในจำนวนมากเพียงพอที่จะทำหน้าที่ตรวจตราดังกล่าวได้ ด้วยเหตุผลหลายประการ นัม โบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านตะวันตกส่วนที่มีพรมแดนติดอยู่กับกัมพูชา ได้กลายไปเป็นที่หลบภัยของพระที่ถูกบังคับให้สึก ของผู้มีความคิดขัดแย้งทางการเมือง คนนอกศาสนา โจร สายของสมาคมลับของจีน และประชากรผู้อพยพนานาประเภท คนเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นพวกที่จะประกอบพิธีกรรมชนิด “ต้องห้าม” กันต่อไปได้ทั้งนั้น ลัทธินิกายและขบวนการต่าง ๆ ที่มีลักษณะทำลายความมั่นคงของระเบียบแบบแผนที่มีอยู่ จึงมักเริ่มต้นขึ้นที่นี่ และแพร่กระจายออกไปจากขอบเขตของย่านนี้ โดยผ่านงานของผู้เผยแพร่คำสอนซึ่งเดินทางสัญจรไปยังที่ต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ

เมื่อถึงทศวรรษ 1850 เจ้าหน้าที่ทางการเวียดนามตระหนกตกใจมากกับสภาพความเติบใหญ่ของย่านที่มีขนบประเพณีทางศาสนาแนวประชานิยมที่มีชื่อเรียกว่า บิ๊ว เซิน กี ห่ง หรือกลิ่นหอมประหลาดจากภูเขาที่สูงค่า) ชื่อนี้ได้มาจากอักขระที่จารึกอยู่ที่เครื่องลางซึ่ง ดว่าน มิน เหวี่ยน หัวหน้านิกายนี้นำมาแจกจ่าย ดว่าน มิน เหวี่ยน มีตำแหน่งเป็น “อาจารย์พุทธแห่งความสงบในทิศตะวันตก”

อาจารย์พุทธได้นำเนื้อหาและแนวปฏิบัติต่าง ๆ ที่รวบรวมจากศาสนากระแสต่าง ๆ ในหมู่ประชากร "ที่ลอยละล่อง" ชาวเวียดนาม เขมรและจีน มาประมวลเข้าด้วยกัน อาจารย์พุทธกับบรรดาศิษย์ใกล้ชิดเป็น "ผู้มีบุญญาธิการ" ซึ่งสามารถล่วงรู้อนาคตและประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ให้การเยียวยารักษาโรคพยากรณ์เหตุการณ์และอื่น ๆ ทำนองนี้ ผู้เผยแพร่คำสอนของนิกายนี้ ก็เหมือนกับ*ผู้มีบุญ*และ*วิกซา*ของรัฐที่นับถือพุทธศาสนาทั้งหลาย คือ ได้ก่อตั้งกลุ่มผู้สนับสนุนกลุ่มเล็ก ๆ ขึ้นมาโดยมิได้วางโครงสร้างการจัดองค์กรที่มากมายอันใดนัก สิ่งที่กลุ่มให้ความใส่ใจเป็นหลักคือการฝึกตนตามคำสอนของอาจารย์พุทธ อย่างไรก็ดี ในยามที่บ้านเมืองวุ่นวาย กลุ่มเหล่านี้ก็มีศักยภาพในการเข้าไปช่วยหนุนนำให้การกบฏหรือขบวนการต่อต้านอาณานิคม ขยายตัวออกไปกว้างขวางยิ่งขึ้น

พลังจูงใจคนของอาจารย์พุทธ ส่วนมากทีเดียวอยู่ที่ความสามารถของเขา ในการจำแนกแจกแจงรายละเอียดถึงความคิดที่เกี่ยวกับอวสานของโลกกับการพิพากษามนุษย์หลังความตาย ซึ่งเป็นความคิดที่ประชาชนทั่วไปคุ้นเคยกันอยู่แล้ว คำขวัญของบิ๊ว เซิน กี ห่ง ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ คือ "ยุคต่ำกำลังจะสิ้นสุดลงแล้ว" อาจารย์พุทธวางหลักการทำนายอย่างจำเพาะเจาะจงของตน บนพื้นฐานของกาลเวลาที่เป็นวงจรของยุคต่าง ๆ (สูง กลาง ต่ำ) การสิ้นสุดของแต่ละยุคจะมีเหตุกลียุคเกิดขึ้นเป็นเครื่องหมายบอกให้รู้ถึงการเปลี่ยนแปลงโลกกำลังจะไปถึงจุดจบของวงจรหนึ่ง อวสานของโลกจะบังเกิดขึ้น และพระพุทธเมตไตรยจะเสด็จลงมาจัดการให้ยุคและวงจรใหม่เริ่มต้นขึ้นมา อำนาจดึงดูดใจจากการเสด็จลงมาของพระเมตไตรย พอจะประมวลได้จากคำทำนายดังต่อไปนี้คือ

> เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาสู่อัน เกียง
> ประชาชนในหกจังหวัดจะได้รู้รสชีวิตที่สะดวกสบาย
> ทุกบ้านจะมีสิ่งของมากมาย
> ทุกแห่งจะมีสันติสุข
> ถนนไปสู่สวรรค์จะเปิดกว้าง
> เราจะดำเนินรอยตามย่างพระบาทของจักรพรรดิซุนและย่างก้าวของเหล่านักปราชญ์
> ความสมานฉันท์จะบังเกิดขึ้นในสามโลก[7]

ประชาชนที่เข้าใจสารที่อาจารย์พุทธสื่อ ประกอบด้วยชนกลุ่มน้อยชาวเขมร ชาวเวียดนามและชาวจีน ชนเหล่านี้อาศัยอยู่ในดินแดนที่คล้าย ๆ กับไม่มีใครเป็นเจ้าของ เพราะอยู่นอกเหนือการควบคุมของศูนย์กลางของอำนาจรัฐที่พนมเปญและไซ่ง่อน ภูมิภาคที่วุ่นวายนี้ อันที่จริงแล้ว ก็กอปรขึ้นเป็น

---

[7] อ้างใน Hue Tam Ho Tai, ***Millenarianism and Peasant Politics in Vietnam,*** Cambridge, Mass., 1983, 29.

ส่วนหนึ่งของบริเวณขอบด้านใต้และตะวันออกของจักรวาลของกัมพูชา นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดเป็นต้นมา พวกเจ้าตระกูลเหงียนที่อยู่ทางใต้ ได้รุกรานเข้าไปในพื้นที่ซึ่งแต่ก่อน อยู่ภายใต้การควบคุมของกัมพูชา โดยเริ่มต้นด้วยการยึดครองไซง่อนในค.ศ.1620 (ยังคงเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชาวกัมพูชาในปัจจุบันว่า ปรีย์นคร—Prey Nokor) พื้นที่ขนาดใหญ่กับชนกลุ่มน้อยชาวเขมรจำนวนนับพัน ๆ ถูกทำให้กลายเป็นของเวียดนามมากขึ้นเรื่อยมาเป็นเวลากว่าสองร้อยปี การแทรกแซงของเวียดนามขยายไปถึงราชบัลลังก์ด้วย โดยเวียดนามบีบบังคับให้ราชตระกูลกัมพูชาต้องแยกออกเป็นฝ่ายนิยมไทยกับฝ่ายนิยมเวียดนาม การทะเลาะเบาะแว้งภายในราชวงศ์และการรุกรานของต่างชาติ ได้ลดอำนาจการควบคุมใด ๆ ก็ตามที่ผู้ครองบัลลังก์มีอยู่เหนือชนบท ดังนั้น ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ชนบทมากมายจึงตกอยู่ใต้การควบคุมของ “ผู้มีบุญญาธิการ” (*นัก เซล*) ซึ่งมีอิทธิฤทธิ์และสามารถดึงเรื่องราวสำนวนต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขของพุทธศาสนาแนวประชานิยมของเขมร มาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้

*นัก เซล*กระทำการอย่างกระฉับกระเฉงมากเป็นพิเศษในบริเวณพรมแดนด้านตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นบริเวณที่ความรู้สึกต่อต้านเวียดนามรุนแรงมากเป็นพิเศษ ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เวียดนามดำเนินการควบคุมบริเวณนี้อย่างเข้มงวดยิ่งขึ้น การควบคุมของเวียดนามจุดชนวนให้เกิดการกบฏต่อต้านราชบัลลังก์ขึ้นมาหลายครั้ง ในค.ศ.1820 มีพระภิกษุรูปหนึ่ง นามว่า ไก่ (Kai) ได้ประกาศตนขึ้นเป็นกษัตริย์ในบริเวณแวดล้อมของภูเขาศักดิ์สิทธิ์ลูกหนึ่งที่มีชื่อว่า บา พนม บริเวณนี้ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของกัมพูชา ความคับแค้นทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนการก่อการกบฏของพระไก่ก็เพื่อต่อต้านการรีดนาทาเร้นของชาวเวียดนาม ซึ่งกล่าวได้ว่า ควบคุมราชสำนักมาตั้งแต่ค.ศ.1811 ในแง่การเมืองนั้น พระไก่หาทางที่จะเข้าแทนที่กษัตริย์ที่อ่อนแอและฟื้นฟูความเข้มแข็งของศูนย์กลาง ทว่าสิ่งที่ดึงดูดผู้คนมาสนับสนุนแนวทางของพระไก่ จริง ๆ แล้ว ก็คือการที่พระไก่มีอำนาจพิเศษที่ได้รับมาจากบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ของตนเอง ความเกี่ยวพันที่พระไก่มีกับภูเขาศักดิ์สิทธิ์ และการแจกเครื่องลางของขลัง พระไก่ยังให้สาระถ้อยคำเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต โดยพระไก่ได้กล่าวถึงสังคมใหม่ซึ่งเป็นสังคมที่บริสุทธิ์ปราศจากชาวเวียดนาม กองกำลังผสมชาวเวียดนาม-เขมร ที่ส่งมาปราบพระไก่ประสบความล้มเหลว เนื่องจากผู้บัญชาการทัพชาวเขมร หนีทัพไปพร้อมกับทหารของตน และหันมาสู้กับเวียดนาม ในท้ายที่สุด ฝ่ายกบฏก็ถูกบดขยี้ด้วยฝีมือของกองทหารชาวเวียดนามล้วน ๆ

ในทศวรรษ 1850 ชาวเขมรในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของกัมพูชาและในนัม โบ มีความพร้อมรับต่อคำเทศนาของสาวกผู้เผยแพร่คำสอนแนว บิ๊ว เซิน กี ห่ง เรื่องนี้สามารถให้เหตุผลที่แน่นอนลงไปได้ว่า เนื่องมาจากความวุ่นวายปั่นป่วนที่เกิดขึ้นจากการก่อจลาจลต่อต้านเวียดนามอย่างขนานใหญ่ การจลาจลนี้ เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว นับตั้งแต่ค.ศ.1840 จนกระทั่งถึงค.ศ.1847 ขุนนางระดับสูง (*ออกญา*) ตีความการที่ฝ่ายเวียดนามเนรเทศพระราชินีชาวกัมพูชากับข้าราชบริพารผู้ติดตามของพระนาง และการริบราชกกุธภัณฑ์ทั้งหลาย ว่าเท่ากับเป็นการปลดออกจากความเป็นกษัตริย์ การกระทำ

ของเวียดนามมุ่งหมาย ที่จะจัดระบบการปกครองของกัมพูชาให้เข้าหลักเหตุผล แต่การกระทำนี้ถูกมองว่าเป็นการโจมตีที่ตรงรากฐานแท้ ๆ ของรัฐที่นับถือพุทธศาสนาและระเบียบแบบแผนทางสังคมแนวพุทธศาสนา การกบฏที่เกิดขึ้นตามมา โดยมี*ออกญา*เป็นผู้นำในหลาย ๆ แง่มีลักษณะคล้ายคลึงกับการทำสงครามกองโจรของพม่าเพื่อต่อต้านพวกอังกฤษ ภายหลังจากการล่มสลายของราชวงศ์กอนบองในค.ศ.1885 การทำศึกสงครามนี้ ไม่มีตัวผู้นำใหญ่ปรากฏออกมา แม้ว่าค่าประเมินเกี่ยวกับกำลังของฝ่ายกบฏ จะมีจำนวนถึงสามหมื่นคน แต่คนเหล่านี้ ก็แบ่งกระจายกันออกเป็นกลุ่ม เล็ก ๆ นับร้อยกลุ่ม อาวุธส่วนใหญ่ที่ใช้ก็มีเพียงมีด หน้าไม้ และไม้กระบอง

ดูเหมือนเป็นข้อสรุปที่เลี่ยงไม่พ้น ในข้อที่ว่าความคิดเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในกาลข้างหน้า ได้ให้ข่าวสารข้อมูลซึ่งทำให้ชาวบ้านชาวเขมรตอบสนองต่อคำเรียกร้องของพวก*ออกญา* การกบฏเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกตามริมฝั่งด้านตะวันออกของแม่น้ำโขง จากนั้นได้แพร่กระจายไกลเข้าไปในแผ่นดิน ไปถึงส่วนต่าง ๆ ของเวียดนามตอนใต้ ซึ่งมีชาวเขมรอาศัยอยู่ – บริเวณนี้เป็นย่านที่*นัก เซล*มีอิทธิพลอยู่อย่างมาก ใครเป็นผู้นำของพวกกบฏกลุ่มเล็ก ๆ นี้ และทำไม พวกเขาจึงได้จับอาวุธที่กระจ้อยร่อยและอ่อนแอนี้มาหาญสู้กับกลไกการทำสงครามที่ซับซ้อนของเวียดนาม การหายตัวไปของพระราชินีกับเครื่องหมายประจำพระองค์ คงจะถูกตีความกันว่าเป็นสัญลักษณ์บอกถึงยุคต่ำที่กำลังจะมาถึง แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่าบรรดาพระภิกษุต้องมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย เพราะองค์กรพุทธศาสนานี้ กษัตริย์ทรงเป็นองค์อุปถัมภก และพุทธศาสนากำลังถูกคุกคามให้สูญสิ้นไป ดังที่กบฏคนหนึ่งเขียนไว้ว่า “เรามีความสุขที่ได้ฆ่าคนเวียดนาม เราไม่กลัวพวกมันอีกต่อไปแล้ว ในการรบทุกครั้งของเรา เราคิดถึงแต่รัตนะทั้งสาม [ของพุทธศาสนา] คือพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์”[8]

ไม่น่าประหลาดใจที่เครื่องหมายบอกถึงการสิ้นสุดของการกบฏ คือการฟื้นฟูระบบกษัตริย์ขึ้นใหม่ ภายใต้การอุปถัมภ์ของไทย และโดยได้รับความยินยอมอยู่ในทีจากเวียดนาม พิธีที่ประณีตงดงามที่จัดขึ้นในค.ศ.1848 เป็นสัญลักษณ์บอกถึงการฟื้นฟูพุทธศาสนาแนวเถรวาทในฐานะศาสนาประจำรัฐ ผลที่ตามมาคือการสร้างวัดวาอาราม และพระภิกษุสงฆ์ ได้รับการสนับสนุนให้เข้ารับบทบาท “ตามปกติ” ในสังคม แต่กิจกรรมทั้งหมดนี้ เป็นเครื่องยืนยันว่า สิ่งที่ได้บังเกิดขึ้นในอดีตที่เพิ่งผ่านพ้นไป คือการที่พุทธศาสนาของทางการ สูญเสียการควบคุมพระภิกษุที่อยู่ในชนบท พระภิกษุเหล่านี้ มีเป็นจำนวนมากที่อันที่จริงแล้ว ทำหน้าที่เหมือนเป็นผู้นำฝ่ายกบฏ*นัก เซล*ทุกอย่าง แม้จะมีการแสดงให้เห็นถึงการฟื้นฟูสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่แล้ว แต่พระภิกษุชาวเขมรและเหล่าลูกศิษย์ของอาจารย์พุทธ ก็ยังคงสืบเนื่องการเป็นผู้นำและให้แรงบันดาลใจแก่ขบวนการต่าง ๆ ต่อไปอีกหลายทศวรรษ ขบวนการเหล่านี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อก่อให้เกิดแว่นแคว้นประชาคมของชาวพุทธเช่นในอุดมคติขึ้นมา ในยามที่พวกเขาเผชิญกับการรุกรานของต่างชาติ

---

[8] อ้างใน David Chandler, ***A History of Cambodia,*** Boulder, 1983, 131.

เมื่อเราย้ายมาสู่ภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราจะเห็นว่า สภาพการณ์ทางด้านการเมือง ในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนาออกจะมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นสักหน่อย เราต้องชะงักงันกับความหลากหลายของโลกมาลาโย-อินโดนีเซีย เนื่องจากการรับอิทธิพลของศาสนาฮินดู พุทธศาสนา และศาสนาอิสลามเข้ามาล้วนมีระดับที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้เรายังต้องชะงักงัน เนื่องจากการแยกออกเป็นสองขั้ว ระหว่างแว่นแคว้นแนวพาณิชย์ริมชายฝั่งทะเล กับแว่นแคว้นเกษตรกรรมที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปภายใน และในประการสุดท้ายเนื่องจากการก่อร่างสร้างรัฐที่ได้บรรลุถึงในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ก็มีระดับต่าง ๆ กันไปอีกด้วย ฟิลิปปินส์นั้น ดูเหมือนว่าจะแตกต่างออกไปอย่างคนละเรื่องเลยทีเดียว เนื่องจากฟิลิปปินส์ตกเป็นอาณานิคมของสเปนมาหลายร้อยปี และรับนับถือศาสนาคริสต์กันอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ดี แม้จะมีความสลับซับซ้อนดังกล่าว ความสม่ำเสมอและมีหลักมีเกณฑ์ยังพอแยกแยะออกมาให้เห็นได้บ้าง สถานที่ที่ผู้คนจาริกไปแสวงบุญ ศาสดาในชนบทครุทั้งหลาย ข่าวสารการสื่อความเรื่องยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต และอิทธิฤทธิ์ในการอยู่ยงคงกระพัน ทั้งหมดนี้ล้วนมีบทบาทในการต่อต้านสถาบันที่ครองอำนาจอยู่ เราจะพบว่าในสรรพสาระและบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ มีการเลื่อนไถลไปมาระหว่างความคิดเกี่ยวกับอำนาจที่เก่ากว่าและความเชื่อถือศรัทธาที่มีความเป็นสากลของศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ การณ์ปรากฏออกมาว่า ฟิลิปปินส์มิได้เป็นกรณียกเว้น สำหรับกฎข้อนี้

การศึกษาพิเคราะห์รัฐที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียในชวานั้น ความเอาใจใส่จะมุ่งไปที่*เนการา* หรือที่ตั้งของพระราชวังและวัดหลวงเป็นอันมาก อาณาบริเวณนี้คือแกนของจักรวาล และดังนั้นจึงเป็นตัวต้นกำเนิดแท้ ๆ ของอำนาจของราชอาณาจักร บริเวณตอนในของชวานั้น สามารถมองได้ว่าเป็นการรวมกลุ่มของศูนย์กลางอำนาจดังกล่าว อิทธิพลและอำนาจการปกครองของศูนย์กลางเหล่านี้ผันผวนขึ้นลงไปตามลำดับช่วงเวลาที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยกับช่วงเวลาที่ไร้ระเบียบและยุ่งเหยิง พวกหัวหน้าในท้องถิ่นและชาวบ้าน ต่างเข้ามารวมกันเข้าอยู่ใน*เนการา*ใด *เนการา*หนึ่ง ขึ้นอยู่กับว่า *เนการา*ไหนมีอำนาจรุ่งเรืองอยู่ในขณะนั้น ทั้งนี้ จะปรากฏให้เห็นเด่นชัดโดยการที่ประมุขของ*เนการา*นั้นมี*วาห์ชู* (หรือรัศมีเทพ) ครอบครองอยู่

ในบริเวณรอบนอกของราชอาณาจักรต่าง ๆ ในชวา ซึ่งเป็นบริเวณที่อำนาจของศูนย์กลางอ่อนแอที่สุดนั้น เราสามารถระบุชี้ชนชั้นสูงได้อีกชุดหนึ่ง คนเหล่านี้เป็นปัจเจกบุคคลที่ทรงอิทธิพลโดยตัวของตัวเอง ทว่าอยู่ภายนอกระเบียบแบบแผนทั้งของการเมืองและสังคม สมัยก่อนที่อิสลามจะเข้ามา คนเหล่านี้คือ นักพรตและบัณฑิต (ที่เรียกกันว่า ฤาษีและ*อัดจาร์*) ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ตามเชิงเขาและถ้ำที่ห่างไกล คนเหล่านี้ปลีกตัวออกจากสังคมมาดำรงชีวิตโดดเดี่ยวอย่างผู้บำเพ็ญตบะ ทั้งนี้เพื่อที่จะเข้าให้ถึงซึ่งความลึกลับของจักรวาลและมีอิทธิฤทธิ์ในการล่วงรู้เหตุการณ์ในภายภาคหน้า นอกเหนือจากสิ่งอื่น ๆ แล้ว พวกเขายังสามารถดึงความสนใจของผู้คนมาที่ภาวะเสื่อมโทรมของราชอาณาจักร เนื่องจากพวก*อัดจาร์*มีอำนาจในการพยากรณ์ พระประมุขจึงทรงเคารพและกลัวเกรง*อัดจาร์* นอกจากนี้ *อัดจาร์*ยังมีอำนาจดึงดูดใจบรรดาผู้แสวงหาความรู้ ซึ่งกลายมาเป็นศิษย์ และในยามที่เกิดวิกฤติการณ์ *อัดจาร์*ก็

สามารถเป็นจุดศูนย์รวมของกิจกรรมการก่อการกบฏได้ เรื่องราวเล่าขานที่สืบต่อกันมาแต่ครั้งโบราณเกี่ยวกับฤาษีที่ปลีกตัวออกไปจากสังคม สื่อไปถึงชาวบ้านโดยผ่านการแสดงหนังตะลุงที่เรียกกันว่า*วายัง* ซึ่งในท้องเรื่อง จะมีการขอคำแนะนำจาก*อัดจาร์* เพราะ*อัดจาร์*สามารถเสนอทัศนะต่าง ๆ อันเป็นทางเลือก ซึ่งหากปราศจากทัศนะเหล่านี้แล้ว ก็อาจพลาดไปได้ มีบางครั้งบางคราว ที่ทางเลือกเหล่านี้ชี้ไปที่ความคิดเกี่ยวกับพระผู้ที่จะมาโปรด เช่นการปรากฏตัวของ*ระตู อะดิล* (กษัตริย์ผู้ทรงความยุติธรรม) เป็นต้น

เมื่อถึงยุคการเข้ามาของอิสลามและการปกครองแบบอาณานิคม *อัดจาร์*ตามขนบประเพณีเดิมก็สาบสูญไปเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามในบริเวณตอนลึกเข้าไปภายในของชวา สำเร็จลงได้โดยปราศจากการทำลายลักษณะพื้นฐานของประชาคมการเมืองเดิมที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย พระประมุขที่มีพระนามใหม่ตามหลักศาสนาอิสลาม จึงเพียงแต่ควบคุมหลักคำสอนและควบคุมผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ของอิสลาม ความมุ่งหมายของพระองค์ก็เพื่อเพิ่มพูนความแข็งแกร่งของอำนาจรัฐหรือของศูนย์กลาง ทว่าการสถาปนาอิสลามขึ้นมาเป็นศาสนาประจำรัฐอย่างเป็นทางการ ซึ่งดำเนินต่อมาจนถึงช่วงที่ชวาตกเป็นอาณานิคมของดัตช์นั้น ต้องประสบความวุ่นวายยุ่งเหยิงเพราะการปรากฏตัวของผู้นำทางศาสนาที่ตั้งตนเป็นอิสระอยู่ในชนบท คนเหล่านี้ ดำเนินบทบาทคล้ายคลึงกันมากกับ*อัดจาร์*ในสมัยก่อน *กยาอิ* (หรือครูผู้สอนศาสนาอิสลามผู้ได้รับความเคารพ) ได้สร้างชื่อเสียงและมีผู้สนับสนุนอยู่ใน *เปสันเตรน* หรือโรงเรียน ที่มักตั้งอยู่ในหมู่บ้านที่ห่างไกลเกินกว่าอำนาจการปกครองของรัฐจะควบคุมได้ นอกจากนี้ ยังมีคุรุหรือครูแห่งภราดรภาพในลัทธิซูฟีที่เรียกว่า *ตาเรกัต* ซึ่งแตกหน่องอกงามขึ้นมาอย่างมากมายในชวาและส่วนต่าง ๆ ของสุมาตราในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ในยามที่เกิดวิกฤติการณ์ ครูอิสลามเหล่านี้ จะปรากฏตัวขึ้นจาก*เปสันเตรน*ที่โดดเดี่ยวของตน พร้อมกับนำกลุ่มลูกศิษย์ของตนมาด้วย *ตาเรกัต*จะเข้ามามีบทบาทในความล่มสลายของระเบียบแบบแผนเก่า และการปรากฏตัวของระเบียบแบบแผนใหม่ แม้ว่าบทบาทนี้จะเป็นเพียงบทบาทชั่วคราวก็ตามที

กยาอิ มีเสน่ห์ดึงดูดใจประชาชน มิใช่เพราะความเคร่งศาสนาและความรู้เรื่องอิสลามของเขาเท่านั้น *กยาอิ*ที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดจำนวนมาก ยังเป็นศาสดาพยากรณ์และผู้เยียวยารักษาโรคด้วย ประชาชนเห็นว่า*กยาอิ*เหล่านี้ เป็นผู้มีฤทธิ์เดชมหาศาล ซึ่งฤทธิ์เดชนี้ ถูกนำมาแจกจ่ายให้แก่ผู้สนับสนุนเขา ในรูปของความอยู่ยงคงกระพันและการหายจากโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ นอกจากนี้ *กยาอิ* ยังดำเนินงานในด้านวัฒนธรรมโดยสามารถตีความเหตุการณ์ที่ผิดไปจากสามัญต่าง ๆ ได้อย่างสะดวกง่ายดาย เป็นต้นว่าการระเบิดของภูเขาไฟและการรุกรานของต่างชาติ ทั้งนี้เป็นการตีความในลักษณะที่เป็นการผสมผสานความคิดแนวฮินดูและแนวอิสลาม ตามแบบฉบับของชวาในยุคนั้น สารที่*กยาอิ* สื่อออกมานี้สามารถทอผสานเข้ากับความเชื่อว่า*ระตู อะดิล* หรือกษัตริย์ที่ชอบธรรม กำลังจะมาถึง หรือกับความเชื่อเรื่องการปรากฏตัวของมาห์ดี การผสานดังกล่าว เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า *ระตู อะดิล*นั้น คือผู้ที่จะก่อให้เกิดยุคแห่งความยุติธรรมและความอุดมสมบูรณ์ ภายหลังจาก

ช่วงเวลาของความตกต่ำ ส่วนมาห์ดีนั้น คือผู้ที่จะทำให้ความทุกข์ยากและการกดขี่ข่มเหง ยุติลงเป็นการชั่วคราว ด้วยการรื้อฟื้นความเป็นระเบียบเรียบร้อยและก่อตั้งราชอาณาจักรใหม่ขึ้นมา

ก่อนที่ดัตช์จะรวมพวก*ปริยายี* (ชนชั้นผู้ดีชวา ที่สืบทอดฐานะกันมาตามเชื้อสาย) เข้ามาอยู่ในระบบราชการของอาณานิคมนับตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมานั้น ความตึงเครียดเกิดขึ้นอยู่แล้ว ระหว่าง*ปริยายี*ในราชสำนักกับบุคคลสำคัญทางศาสนาที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของรัฐ ทว่าไม่ถึงกับเป็นความแตกแยกกันลงไปอย่างเด็ดขาด ขนบประเพณีของพวกผู้ดีชั้นสูง ส่วนหนึ่งคือ ผู้เยาว์จะต้องปลีกตัวออกไปจากชีวิตของ*กราตอน** ในบางช่วงของชีวิต เพื่อจะได้ไปศึกษา บำเพ็ญสมาธิและบำเพ็ญตบะ ตามสถานที่วิเวก ภายใต้การชี้นำของฤาษี-บัณฑิตและครูอิสลาม พวกผู้ดีมักเป็นผู้จัดการจาริกแสวงบุญไปตามหลุมฝังศพศักดิ์สิทธิ์ โดยเดินทางร่วมไปกับ*สันตรี* (นักศึกษาแห่งศาสนา) ซึ่งอยู่ในระหว่างการเดินทางด้วย โดยการจารึกแสวงบุญนี้จึงเท่ากับชนชั้นผู้ดีเหล่านี้ได้ติดต่อกับครูอิสลามที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีรวมทั้งฝูงชนผู้แสวงบุญซึ่งเป็นคนธรรมดาสามัญ แนวปฏิบัติเรื่องการไปเยือนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวชวานี้ ก็เช่นเดียวกับการเดินทางผ่านไปตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือเข้ากันอย่างเหมาะเจาะอย่างยิ่งกับภาพลำดับเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการกบฏในเวลาต่อมา เรื่องนี้ มีตัวอย่างแสดงให้เห็นที่พัฒนาการในเส้นทางชีวิตของเจ้าทิพนคร ผู้มีบทบาทสำคัญในการต่อสู้กับดัตช์ในสงครามชวา (ระหว่างค.ศ.1825 – 1830) เจ้าทิพนครทรงใช้เวลามากมายในระยะเวลาหลายสิบปีก่อนหน้านั้น จาริกไปตามทิวเขาต่าง ๆ ในบริเวณรอบ ๆ ยอกยาการ์ตา ทรงไปเยือนสถานที่บูชาต่าง ๆ ถ้ำและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ กิจกรรมดังกล่าว น่าจะเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงเข้าไปแบกรับเป็นภาระหน้าที่ และเป็นสิ่งที่ชาวชวาอื่น ๆ ตีความกันว่า เป็นหนทางหนึ่งในการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ธาตุภายในของพระองค์ เป็นการตระเตรียมการสำหรับภารกิจอันเป็นประวัติศาสตร์และยากลำบากบางประการ ในขณะเดียวกัน การจาริกของพระองค์ อย่างน้อยที่สุด ก็น่าจะทำให้กลุ่มครูและผู้แสวงบุญไปยังสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ได้ตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนออกมาที่การกระทำอันเป็นการท้าทายดัตช์ของพระองค์

กบฏทิพนครแม้ว่าจะมีทายาทของราชตระกูลแห่งยอกยาการ์ตาเป็นผู้นำ แต่การกบฏครั้งนี้ก็ยังมีพลังจูงใจชนทุกระดับในสังคมชวา ให้เข้ามาร่วมในภารกิจที่สูงส่งนี้ ทว่าสิ่งที่เกษตรกรที่เป็นกบฏพยายามปกป้องเพื่อให้พ้นจากการรุกรานของอาณานิคม ก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นผลประโยชน์ของ*ปริยายี* สังคมทั่วไป ตีความการกระทำด้วยความท้าทายของเจ้าชายทิพนคร ในแง่ศีลธรรมและกระทั่งในแง่ที่เกี่ยวเนื่องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต ทั้งนี้ เพราะความสัมพันธ์ที่พระองค์ทรงมีอยู่กับบุคคลสำคัญ ๆ ทางศาสนาและศูนย์กลางทางศาสนาในชนบท ธงของฝ่ายกบฏ ถูกชักขึ้นในค.ศ.1825 บริเวณนอกถ้ำที่เจ้าทิพนครมักทรงไปทำสมาธิอยู่บ่อย ๆ นั้นเอง เจ้าทิพนครทรงอ้างว่าพระองค์เป็นผู้สนับสนุนอิสลาม และมิใช่เฉพาะสถาบันทางการของอิสลามเท่านั้น หากยังรวมถึงในแง่การสร้าง

---

* kraton -- ราชสำนัก

ความบริสุทธิ์ให้แก่สังคมชวาทั้งปวง ที่เสื่อมเสียลงเพราะการปรากฏตัวของดัตช์ กับบรรดาผู้คบคิดของพวกเขา พระองค์ทรงเข้ารับตำแหน่งสุลต่านเอรุจักร ซึ่งเป็นชื่อหนึ่งของ*ระตู อะดิล* โดยชื่อนี้จึงเท่ากับว่าพระองค์ทรงแสดงรูปแบบที่เป็นรูปธรรมของภาพลักษณ์การต่อสู้และการเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่อย่างแพร่หลายในสังคมและเป็นที่คุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ภาพลักษณ์ดังกล่าวนี้ได้รับการถ่ายทอดลงในรูปแบบของศิลปะที่ได้รับความนิยมจากประชาชนทั่วไป เช่นหนังตะลุงหรือ*วาหยัง* ไม่เฉพาะแต่*กยาอิ*และผู้สนับสนุน*กยาอิ*เท่านั้น แต่แม้กระทั่งพวกโจรและเกษตรกร ก็ยังมองเห็นสิ่งที่เป็นความใฝ่ฝันของตนในตัวของเจ้าทิพนคร

หลังสงคราม นโยบายต่อต้านระบบศักดินา (ฟิวดัล) ของดัตช์ถูกยกเลิกไป และ*ปริยายี*ก็ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างที่ใหญ่โตโอฬารของอาณานิคมเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ราชสำนักถูกลิดรอนสิทธิการถือครองที่ดินอันกว้างใหญ่ และถูกลดความสำคัญลงมาเหลือเป็นเพียง “สถาบันตามพิธีการ” เท่านั้น การกบฏของเจ้าทิพนครจึงเท่ากับเป็นการกบฏครั้งสุดท้ายที่มี*ปริยายี*เป็นผู้นำ ระหว่างนั้น มีการสร้างเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้*เปสันเตรน*และ*ตาเรกัต* เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการประท้วงในช่วงภายหลังค.ศ.1830มากยิ่งขึ้น การขยายตัวของระบบราชการพลเรือนและการรุกของอาณานิคมเข้าไปยังบริเวณชนบท คุกคามผู้นำทางศาสนาที่มีมาแต่ดั้งเดิม แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้ผู้นำเหล่านี้ มีฐานซึ่งสามารถดึงชาวบ้านที่ประสบความเดือดร้อนทางด้านเศรษฐกิจ มาเป็นผู้สนับสนุนตนได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ภายหลังสงครามชวา พวกดัตช์และ*ปริยายี*ที่ทำหน้าที่เป็นฝ่ายปกครองพยายามควบคุมทิศทางของการแสดงทีท่าว่าเคร่งศาสนาของประชาชน โดยการจัดตั้งหน่วยงานที่เทียบเท่ากับระบบราชการในด้านศาสนาขึ้นมา มีการกำหนดบทบาทไว้อย่างเป็นลำดับชั้น ตั้งแต่ที่ตำแหน่ง ผู้ว่าการลงไปจนถึงระดับหมู่บ้าน อย่างไรก็ดี การกระทำเช่นนี้ รังแต่จะช่วยเพิ่มความมุ่งมั่นและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของ*กยาอิ*อิสระกับ*อูลามา*ให้มากขึ้นเท่านั้น ในท่ามกลางการลุกฮือขึ้นต่อต้านอาณานิคมครั้งย่อย ๆ มากมายนับไม่ถ้วน ที่มีขึ้นมาทันทีภายหลังจากที่สงครามชวาสิ้นสุดลงนั้น มีบางครั้ง ที่ประชาชนมุ่งหวังจะให้เจ้าทิพนครกลับคืนมา ผู้นำการจลาจลเหล่านี้นั้น ส่วนใหญ่แล้วอยู่ในมือของ *กยาอิ* และผู้มีบุญญาธิการอื่น ๆ ซึ่งมิใช่ทายาทของพวกผู้ดีชั้นสูง คนทั่วไปมองเห็นกันมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่า *ปริยายี* เป็นสิ่งเดียวกับการปกครองของดัตช์เรื่องนี้ เป็นที่ปรากฏชัดที่การจลาจลในค.ศ. 1843 ซึ่งมีอาหมัด ดาริสเป็นผู้นำ อาหมัด ดาริสเป็นสามัญชนผู้หาทางขับเจ้าหน้าที่ทั้งปวงออกไปจากชวา และเริ่มต้นยุคใหม่ ยุคใหม่นี้ระเบียบแบบแผนทางสังคมที่มีลำดับชั้น จะถูกโค่นล้มลงไป

ในรัฐพาณิชย์ทั้งหลายที่อยู่ริมชายฝั่งทะเลในย่านหมู่เกาะ *อูลามา*กับ*เปสันเตรน*ของ*อูลามา* มีบทบาทที่สำคัญ ในการก่อความวุ่นวายและการต่อต้าน ยิ่งกว่าที่ได้กล่าวข้างต้นเสียอีก ความคิดเรื่องความเป็นกษัตริย์ในแว่นแคว้นริมชายฝั่งทะเลเหล่านี้ วิวัฒนาการขึ้นมาในลักษณาการที่แตกต่างกันไปอย่างยิ่ง กล่าวคือ มิได้วิวัฒนาการขึ้นมาจากแบบอย่างความเป็นเทวกษัตริย์ที่มีพระราชวังเป็นศูนย์กลางของจักรวาลเหมือนเช่นในชวาส่วนที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน หากวิวัฒนาการขึ้นมาจากความคิดเรื่องประมุข ในฐานะที่ทรงเป็นผู้จัดระเบียบการพาณิชย์ในตลาด และเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองศาสนาอิสลาม

อาทิเช่น สุลต่านของอาเจะห์ มิได้ทรงเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงเอกภาพที่ครอบคลุมเหนือประชาชนชาวอาเจะห์ทั้งมวล อย่างไรก็ตาม อิสลามก็ถูกนำมาใช้เพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่สถานภาพขององค์สุลต่าน ในเชิงที่สัมพันธ์กับอำนาจและสถานภาพของหัวหน้าตามเขตต่าง ๆ ความสัมพันธ์ที่องค์สุลต่านทรงมีอยู่กับศาสนาอิสลาม ทำให้พระองค์ทรงมีความเหนือกว่าในด้านวัฒนธรรม ทรงเป็นถึงกระทั่งบุคคลผู้วิเศษ ทว่าปราศจากอำนาจที่แท้จริง

*เปสันเตรน*ในอาเจะห์ มักแยกออกจากหมู่บ้าน และถึงขั้นเลี้ยงตัวเองได้ในแง่เศรษฐกิจ *อูลามา*มิใช่คู่แข่งของพวกหัวหน้าเขตปกครอง และการท้าทายพวกหัวหน้าเหล่านี้ของอูลามาก็เฉพาะด้วยเหตุผลด้านศีลธรรมหรือในแนวปฏิรูปนิยมเท่านั้น ในยามปกติแล้ว *เปสันเตรน*เพียงแต่อยู่ร่วมกับหมู่บ้าน โดยมิได้ดำเนินความพยายามใด ๆ ที่จะวางอำนาจเหนือสังคมที่มีข้อบกพร่องที่อยู่รายรอบตน กระนั้น *เปสันเตรน*ก็ยังเป็นศูนย์รวมที่สามารถก่อความไม่สงบขึ้นมาได้ ประการแรก ชาวบ้านสามารถถูกดึงเข้าไปหา*อูลามา*ได้ ด้วยเหตุผล “ผิด ๆ” กล่าวคือ ด้วยเหตุผลที่ว่าอูลามามีอำนาจที่จะอำนวยพรหรือสาปแช่งใครก็ได้ มีอำนาจที่จะรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยและให้ความอยู่ยงคงกระพันได้ ทว่าในขอบข่ายที่กว้างขวางกว่านั้น ผู้คนเห็นดีเห็นงามไปกับ*เปสันเตรน*ก็เพราะโอกาสที่มีเสนอให้แก่พวกเขาในอันที่จะละหมู่บ้านและเครือญาติไว้เบื้องหลัง เพื่อที่จะไปรวมตัวเข้าด้วยกัน ในฐานะที่เป็นชาวมุสลิม *อูลามา*เอง เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความก้าวหน้าไปสู่เอกภาพที่อยู่เหนือความเป็นเครือญาตินี้ยิ่งไปกว่านั้น ในยามที่บ้านเมืองเกิดความวุ่นวายหรือเมื่อจำเป็นจะต้องลงมือกระทำการเพื่อสร้างความบริสุทธิ์ และปกป้องศาสนาแล้ว *เปสันเตรน*ให้หนทางไปสู่รูปแบบการดำรงอยู่ที่เป็นทางเลือกในสวรรค์ เรื่องนี้ ดังที่เราจะได้เห็นกันต่อไป ได้ทำให้*อูลามา*กลายเป็นผู้นำที่ทรงอิทธิพลในการต่อต้านดัตช์

นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา ทัศนคติที่ครูอิสลามมีต่อการรุกรานของรัฐอาณานิคม และต่อสภาพแวดล้อมในส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ถูกกำหนดในระดับที่มากทีเดียวจากพัฒนาการที่เกิดขึ้นในแบบสุดโต่งในโลกอิสลามที่กว้างขวางไปกว่าภูมิภาคของตน การเดินทางไปแสวงบุญ (ฮัจญ์) เป็นช่องทางหนึ่งในการสำแดงพลังตามแนวทางปฏิรูปนิยม สภาวะเช่นนี้ในตอนแรกทำให้เม็กกะสั่นสะเทือน เมื่อเม็กกะถูกพวกวาห์หะบีบุกในค.ศ.1803 พวกวาห์หะบีเป็นกลุ่มนักรบจากทะเลทรายด้านตะวันออกของอาระเบีย พวกเขาเป็นผู้เทศนาสั่งสอนเรื่องการกลับคืนสู่คำสอนบริสุทธิ์ในคัมภีร์กุรอ่าน และขนบประเพณีของท่านศาสดา พวกเขาประกาศจิฮัด (สงครามศักดิ์สิทธิ์หรือสงครามศาสนา) ต่อความไร้กฎหมาย ความไร้ศาสนา และความนอกรีตผิดธรรมเนียม—แนวคิดนี้เป็นการกลับคืนสู่ความบริสุทธิ์และความเคร่งครัดทำนองเดียวกับลัทธิพิวริตัน (ผู้ยึดในความบริสุทธิ์) ตามหลักศาสนาคริสต์ ทว่าเป็นในภาคอิสลาม ผู้แสวงบุญจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ย่อมต้องเกิดความประทับใจกับการเพิ่มความมีชีวิตชีวาให้แก่ศรัทธาในศาสนาของพวกเขาเช่นนี้ แม้ว่าพวกเขาจะปฏิเสธการปฏิรูปในบางแง่ ซึ่งขัดกับแนวปฏิบัติของประชาชนทั่วไป—เป็นต้นว่าการบูชานักบุญและสถานที่

ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ – ทว่าก็มีพวกฮัจญี (ผู้แสวงบุญจากเม็กกะ) มากมาย ที่กลับมายังชุมชนของตนด้วยความมุ่งมั่นที่จะต่อสู้กับความทุจริตและที่จะให้บังคับใช้กฎอิสลามอย่างเคร่งครัด

การมุ่งยึดหลักปฏิบัติตามแนวอิสลามดั้งเดิมครั้งใหม่นี้ ส่งผลสะท้อนทางการเมืองโดยตรงด้วยเช่นกัน ก่อนหน้านี้ การเดินทางไปแสวงบุญสามารถรวมอยู่ในระบบการปกครองอันมีศูนย์กลางอยู่ที่*ราชา* ได้อย่างสะดวกง่ายดาย การเดินทางไปแสวงบุญเป็นสิ่งที่ต่อขยายมาจากเขตอิทธิพลของกษัตริย์ อันเป็นการช่วยส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความรับรู้ว่า พระประมุขนั้น ทรงเป็นประดุจ “เงาของพระอัลเลาะห์ที่ทอดลงมายังโลก” เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า การแสวงบุญยังไปช่วยหล่อเลี้ยงความคิดแนวอื่น ๆ ในข้อที่ว่า ชีวิตทางด้านการเมืองและชีวิตของชุมชน ควรมีศูนย์กลางอยู่ที่ใดบ้าง—อาทิเช่น อยู่ที่กฎหมายอิสลามหรือที่อัตลักษณ์แห่งชาติ เป็นต้น พัฒนาการนี้ เกิดขึ้นประจวบพอดีกับที่ดัตช์และอังกฤษผนึกกำลังกันเพื่ออ้างสิทธิในการครอบครองหมู่เกาะ ผลกระทบจากเหตุการณ์นี้ รุนแรงเป็นพิเศษในชวาและสุมาตรา ซึ่งโดยส่วนเปรียบเทียบแล้ว มีระบบการเมืองรัฐที่สลับซับซ้อนมากกว่าที่อื่น ๆ ด้วยเหตุที่พวก*ปริยายี*และชนชั้นผู้ดีอื่น ๆ ในจารีตเดิมในท้ายที่สุดได้เข้าร่วมมือกับดัตช์ การโจมตีของนักปฏิรูปนิยมที่กระทำต่อศาสนาอิสลาม “ที่เป็นทางการ” (นั่นคืออิสลามที่พวกผู้ดีให้ความอุปถัมภ์) จึงพร้อมที่จะขยายออกไปเป็นการต่อสู้เพื่อต่อต้านอาณานิคมได้ในทันใด ตามสายตาของนักปฏิรูปนิยมผู้ห้าวหาญนั้น ไม่เฉพาะแต่ศาสนาอิสลามของทางการเท่านั้นที่อยู่ในภาวะหมิ่นเหม่ที่จะตกลงสู่ห้วงเหวแห่งหายนะ หากยังรวมถึงพวก*กาฟีร์* (ผู้ไม่ศรัทธา) ชาวดัตช์ด้วย ที่กำลังดำเนินงานผ่านไปตามระบบนี้ เพื่อที่จะสถาปนาการควบคุมของตน

ความรู้สึกดังกล่าว เป็นแรงดลใจให้เกิดการประทุออกมาเป็นความรุนแรงครั้งแรกที่บริเวณมินังกาเบาของสุมาตรา ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ผู้แสวงบุญมินังกาเบาได้ริเริ่มสิ่งที่ได้เรียกขานกันในเวลาต่อมาว่า ขบวนการปาดรี (Padri movement ซึ่งมาจากคำว่า เปดีร์ –Pedir อันเป็นสถานที่ซึ่งพวกเขาส่วนใหญ่ ลงเรือแล่นใบเพื่อไปยังอาระเบีย) พวกปาดรีเข้าควบคุม*ตาเรกัต*มากมายที่มีฐานอยู่ตามเชิงเขาเมราปี และภูเขาลูกอื่น ๆ โดยสร้างป้อมปราการขึ้นมา แล้วใช้ป้อมนี้เป็นฐานของการทำศึก เป้าหมายของพวกปาดรี คือการชำระสะสางชุมชนบริเวณที่ลุ่มต่ำให้ปลอดพ้นจากกิจวัตรดังเช่นการชนไก่ การพนันและการเสพย์สุรา และนำหลักกฎหมายของอิสลามมาใช้อย่างถ้วนทั่วให้เสมอเหมือนกันทั้งหมด ความเพียรพยายามของพวกปาดรี ถูกต่อต้านจากทางราชตระกูลและชุมชนท้องถิ่นมากมาย มีหลายครั้งหลายครา ที่พวกปาดรีหันมาใช้กลุ่มครูและศิษย์ติดอาวุธเพื่อทำให้การปฏิรูปของตนบังเกิดผล พร้อมกับประกาศสงครามจิฮัด ในท้ายที่สุด พวกปาดรีก็ปะทะกับดัตช์ ซึ่งมุ่งมั่นที่จะช่วงชิงการควบคุมการค้ากาแฟ ซึ่งตอนนั้นอยู่ในกำมือของพวกปาดรี ดัตช์ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชตระกูลและพวกหัวหน้าบางคน การรบพุ่งเริ่มขึ้นในตอนต้นทศวรรษ 1820 และมิได้สิ้นสุดลงอย่าง แท้จริง จนกระทั่งล่วงมาถึงค.ศ.1838

สงครามปาดรีแสดงให้เห็นประจักษ์ว่า พลังดลใจทางศาสนาที่ได้รับแรงกระตุ้นจากภายนอก – คือจากอิสลามแนวปฏิรูป—สามารถทำให้*ตาเรกัต*และ*เปสันเตรน*ที่มีอยู่ กลายเป็นกลุ่มที่มีความคิด

สุดโต่งไปได้อย่างไร พลังกระตุ้นดังกล่าว เปลี่ยนแปลงกลุ่มครูและลูกศิษย์ให้กลายไปเป็นกองทัพของ ผู้ก่อการกบฏ ที่ต่อสู้กับอิสลามที่ “เสื่อมเสีย” ตามหมู่บ้านต่าง ๆ รวมทั้งกับรัฐอาณานิคมที่กำลังแผ่ขยายอำนาจออกไปด้วย การเผชิญหน้ากันดังกล่าว น่าจะมีมากกว่านี้ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการเปิดคลองสุเอซในค.ศ.1869 – ซึ่งเป็นการเพิ่มการสัญจรไปยังเม็กกะ—และเมื่อถึงช่วงที่กระแสลัทธิอาณานิคมแรงขึ้น อย่างไรก็ดี จะต้องระลึกว่า สภาพการณ์ที่พวกฮัจญีใช้เป็นฐานในการเทศนาสั่งสอนมีส่วนกำหนดลักษณะเฉพาะตัวของขบวนการนี้ ได้มากเท่า ๆ กับอุดมคติแนวปฏิรูปนิยม เมื่อชาวบ้านเกษตรกรโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านบนเกาะชวา ถูกดึงให้เข้ามาร่วมในขบวนการดังกล่าวมากขึ้น ความคาดหวังที่มีอยู่กับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคตและการสำแดงอิทธิฤทธิ์ ก็กลายมาเป็นเรื่องที่มีความกังวลห่วงใยกันมากกว่าเรื่องอื่น ๆ

ดังที่ได้กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ ว่าสภาพการณ์แวดล้อมทางด้านศาสนา-การเมืองของฟิลิปปินส์ที่กลายเป็นรัฐคริสต์ศาสนาไปแล้วนั้น มิได้มีความแตกต่างที่มากมายอันใดนัก จากรัฐในแบบ “จารีตประเพณี” หรือรัฐในยุคก่อนอาณานิคมในที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระบอบการปกครองอาณานิคมของสเปน กำหนดให้มีเขตเมืองใหญ่ เมืองเล็ก (เพอบโบล) รวมทั้งพรมแดนของหัวเมืองต่าง ๆ ขึ้นภายในโครงสร้างการปกครองที่ดูดีบนแผ่นกระดาษ ทว่าตามความเป็นจริงแล้ว สถานการณ์ประเภทสัญลักษณ์ของจักรวาลยังคงมีอยู่ ภายในจักรวาลเชิงสัญลักษณ์นี้ ชื่อเสียงและอำนาจของพระประจำเขตศาสนา และของชนชั้นสูงชาวพื้นเมือง (พวก*ปรินซิปาเลีย*) เป็นตัวกำหนดระดับการควบคุมที่ศูนย์กลางเมืองเล็กหรือเพอบโบล มีเหนือบริเวณที่อยู่รอบนอกออกไป เมื่อล่วงมาจนถึงช่วงค่อนข้างปลายศตวรรษ พวกที่มิใช่ชาวเมืองเล็ก -- ได้แก่พวกฤาษี โจร คนเร่ร่อน ผู้เยียวยารักษาโรค พวกนอกรีตและคนอื่น ๆ ทำนองนี้ --มีโอกาสอย่างกว้างขวาง ที่จะปฏิบัติการที่อาจเรียกได้ว่าตามแต่จะต้องการในการจูงใจผู้คนให้มาห้อมล้อมพวกตน ในช่วงระยะเวลาที่เกิดภัยธรรมชาติหรือมีการเดินทางแสวงบุญประจำปี หรือการก่อตั้งชุมชนถาวรขึ้นนอกเขตชุมชนเมือง เหตุผลที่ประชาชนโยกย้ายออกไปจากศูนย์กลางของสเปน อาจมีแตกต่างกันไปได้หลายประการ นับตั้งแต่ภาษีที่สูงลิบลิ่วและการบังคับเกณฑ์แรงงาน ไปจนถึงคำเรียกร้องของศาสดาพยากรณ์ ให้ตระเตรียมการให้พร้อมสำหรับยุคใหม่ที่กำลังจะมาถึง ตามที่มีข่าวร่ำลือกัน

ด้วยเหตุนี้ ศูนย์กลางทางศาสนา-การเมืองของสเปนแต่ละแห่ง ซึ่งตั้งอยู่ภายในบริเวณโบสถ์หรือ*คอนเวนโต* จึงได้มี “อีกฝ่ายหนึ่ง” ที่ค่อนข้างมองเห็นได้ไม่เด่นชัดเท่า และมีการจัดวางโครงสร้างน้อยกว่า อีกฝ่ายหนึ่งนี้เลียนแบบแนวปฏิบัติด้านพิธีกรรมของศูนย์กลางเสปน ทว่าคงรักษาคุณลักษณะของศาสนาในยุคก่อนสเปนไว้หลายอย่าง อีกฝ่ายหนึ่งนี้ แข่งขันแย่งชิงกำลังคนของศูนย์กลางสเปน และในยามวิกฤติ ก็ลุกขึ้นมาก่อการจลาจล การแสดงออกในความเป็น “อีกด้านหนึ่ง” ที่รุนแรงและเข้มข้นยิ่งกว่าที่กล่าวนี้ กล่าวคือเป็นด้านตรงข้ามกับการที่ชาวสเปนเข้าไปจัดระเบียบชีวิตของชาว “อินดิโอ” จะพบได้ในบริเวณที่ตำรวจและกองทัพยากจะเข้าถึงได้ บริเวณเหล่านี้ มีอยู่มากมายในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า แม้กระทั่งบริเวณที่ “กลายเป็นสเปน” อย่างหนักหน่วง ก็ยังมีบริเวณดังว่านี้

เช่นลูซอนตอนกลาง ซึ่งมีภูเขาอะรายัต อันศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่ใจกลาง โดยมีเทือกเขาซัมบาเลส ตั้งเป็นพรมแดนอยู่ทางตะวันตก และเทือกเขาเซียร์รา มาดเดร ตั้งเป็นพรมแดนทางตะวันออก เกาะที่มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญเกือบทุกเกาะ ล้วนมีเทือกเขาสูง – ซึ่งบางลูก ถือกันว่าเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์—ตามบริเวณไหล่เขาเหล่านี้คือสถานที่หลบภัยของบุคคลหรือชุมชนที่หนีจากการควบคุมของเมือง หรือเพียงแต่ปรารถนาจะดำเนินชีวิตตามแบบอย่างที่เป็นทางเลือก ด้วยการทำตนเป็นฤาษีที่ตัดขาดจากโลกภายนอกหรือเป็นผู้ยึดมั่นในลัทธินิกายต่าง ๆ

การแพร่คำสอนแนวคทอลิกในหมู่ชาวฟิลิปปินส์ทุกชนชั้นอย่างเป็นทางการนั้น พึงต้องเป็นการเชื่อมโยงพวกเขาเข้ากับโลกคริสเตียนของสเปนด้วย พระสเปนเป็นตัวแทนพระผู้เป็นเจ้าของชาวคริสต์ ซึ่งในช่วงที่มีการเปลี่ยนศาสนา จะมีการสาธิตซ้ำแล้วซ้ำเล่า เพื่อให้เห็นว่า พระผู้เป็นเจ้าในคริสต์ศาสนานั้น ทรงมีอำนาจเหนือกว่าบรรดาภูติผีและพ่อมดหมอผีในท้องถิ่น การสร้างความเป็นสถาบันให้แก่ศรัทธาแนวคาทอลิกในอาณานิคม เกิดขึ้นตรงกันพอดีกับการเกิดและเติบโตขึ้นของศูนย์ชุมชนเมือง และการเกิดมีชนชั้นสูงชาวพื้นเมืองที่มองเห็นว่า ตนเองเป็นบุตรของมารดาสเปน อย่างไรก็ดี การเผยแพร่คำสอนแนวคาทอลิกแก่ประชาชนทั่วไปโดยผ่านเพลงสวด กวีนิพนธ์ การละครและโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มหากาพย์เกี่ยวกับความเปี่ยมไปด้วยความรู้สึก อันได้แก่การสิ้นชีพและการคืนชีพ (หรือ*ปาซีออน*) ของพระเยซูคริสต์ ได้สร้างทัศนะการมองโลกให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน เป็นทัศนะที่มิติด้านมนุษย์และเทพ ไม่อาจแยกจากกันได้อย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้ จึงมีที่ว่างให้เกิดบุคคลอื่น ๆ ขึ้นมามีความสำคัญ เช่น *กริสโต* (พระคริสต์) บุรุษผู้มีฤทธิ์ (*กาปานคยาริหาน*) ทว่านอบน้อมและถ่อมตน ผู้นำของกลุ่มชายหญิงธรรมดาสามัญผู้ซึมซาบด้วยความรู้ที่เหนือกว่าพระผู้คงแก่เรียนของฝ่ายปกครอง เป็นต้น ในขณะที่*ปาซีออน*ดำเนินงานเพื่อรวมชาวอินดิโอ เข้ามาอยู่ในวงจรทางสังคมและวงจรของพิธีกรรมซึ่งจะพาขึ้นไปสู่การเป็นพระประจำเขตศาสนาและเทพของคริสเตียนนั้น ในเวลาเดียวกัน *ปาซีออน*ก็สร้างโอกาสความเป็นไปได้ต่อการที่ชาวอินดิโอจะ*แยกตัว*ออกจากชีวิตครอบครัวและชีวิตชุมชนเมือง แล้วหันไปเชื่อฟังคำร้องเรียกของพ่อมดหมอผี ของผู้พยากรณ์หรือของผู้ที่เป็นกบฏ คนเหล่านี้จะเรียกร้องให้ชาวอินดิโอให้ “มุ่งหน้าไปสู่ทิวเขา” เพื่อสละชีพให้แด่ภาระหน้าที่อันสูงส่งของผู้นำ ซึ่งก็เท่ากับว่าได้ไปเห็นสวรรค์ นอกจากนี้ ยังได้มีการสร้างแนวคิดเรื่องความคลี่คลายของกาลเวลาตามคัมภีร์ไบเบิลด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ความคิดเรื่องยุค (*ปานาฮอน*) ของพระบิดา ของพระบุตรและของพระจิต เมื่อใกล้ที่ยุคของพระจิตจะสิ้นสุดลง จะมีเหตุการณ์หายนะเป็นการขมวดท้ายเพื่อบอกให้รู้ก่อนที่อวสานของโลกและการกลับคืนมาของพระคริสต์ผู้เป็นกษัตริย์จะมาถึง เป็นที่คาดหวังกันว่า ผู้พยากรณ์จะสามารถอ่านเหตุการณ์อันแผกพิเศษนี้ได้อย่างถูกต้องตามเวลาของมนุษย์ ตามแนวคิดของการเปลี่ยนแปลงยุค อันเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญยิ่งใหญ่เหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด

การตีความหลักคริสเตียน ที่ไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการดังกล่าว ให้เงื่อนไขทางด้านลัทธิอุดมการณ์ ซึ่งอย่างน้อยที่สุด ก็เป็นเงื่อนไขทางด้านลัทธิอุดมการณ์เพื่อต่อต้านระเบียบแบบแผนของอาณานิคมสเปนบางรูปแบบ ขบวนการที่มีแนวคิดสุดโต่งเหล่านี้ มักมีกำเนิดแรกทีเดียวเป็น

สมาคมและชมรมที่ได้รับความเห็นชอบจากทางคริสต์จักร ทว่าเปลี่ยนคุณลักษณะไปตามอิทธิพลของผู้นำซึ่งเป็นนักทำนายเหตุการณ์ภายภาคหน้าและอิทธิพลของสภาวการณ์อันแผกพิเศษ เช่นทุพภิกขภัยและการปรากฏดาวหางขึ้นมาให้เห็นบนท้องฟ้า เป็นต้น ที่น่าตื่นเต้นและมีสีสันมากที่สุดในบรรดาขบวนการเหล่านี้ คือโคฟราเดีย เดอ ซานโฮเซ่ (หรือ สมาคมนักบุญยอเซฟ) สมาคมนี้เริ่มต้นในค.ศ.1832 และเป็นเพียงหนึ่งชมรมที่มีอยู่นับเป็นสิบ ๆ ชมรมตลอดทั่วทั้งเกาะฟิลิปปินส์ ชมรมนี้มุ่งปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดตามหลักศาสนาและทำงานที่เป็นการกุศล ทว่าภายใต้การนำของอาโปลินาริโอ เดอ ลา ครูซ ภราดาผู้มีวาทศิลป์ และเป็นผู้มีความประทับใจกับงานเขียนแนวจิตวิญญาณที่ลึกลับของคาทอลิก สมาคมโคฟราเดียจึงขยายงานออกไป และสมาคมก็เริ่มปฏิบัติหน้าที่ประหนึ่งเป็นศาสนจักรที่แยกต่างหาก ขณะที่นักเทศน์และผู้สนับสนุนกลุ่มเล็ก ๆ ของสมาคมนี้ กำลังผุดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดทั่วภูมิภาคตากาล็อกตอนใต้นั้น คริสต์ศาสนจักรของสเปนได้ประกาศห้ามสมาคมนี้ในค.ศ.1840 ระหว่างนั้น ผู้มีบุญ และผู้รู้เหตุการณ์ล่วงหน้าชาวพื้นเมืองผู้นี้ ก็กำลังดึงคริสต์ศาสนิกชนทั้งมวล ให้ออกไปจากคริสต์จักรของทางการ ยิ่งไปกว่านั้น ยังได้ค้นพบด้วยว่า ในการประชุมที่แอบจัดขึ้นอย่างลับ ๆ หลายครั้ง มีการเคารพบูชาภาพของอาโปลินาริโอ ที่วาดอย่างภาพของนักบุญ

อาโปลินาริโอหลบไปยังไหล่เขาบานาเฮา ซึ่งเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ลูกหนึ่ง ณ ที่นี้ อาโปลินาริโอดำเนินการเพื่อดึงผู้คนจากบริเวณที่ลุ่มจำนวนนับพันคน ให้มาร่วมสมทบกับเขาในการก่อตั้งคอมมูน (ชุมชน) อิสระ คอมมูนนี้สร้างขึ้นเพื่อตระเตรียมการให้พร้อมสำหรับเหตุร้ายแรงที่กำลังจะมาถึง และสำหรับศาสนจักรใหม่ ที่จะบังเกิดขึ้นจากเถ้าถ่าน เราสามารถกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของอาโปลินาริโอส่วนหนึ่ง มีเหตุเนื่องมาจากพวกพระบาทหลวงชาวสเปนเอง บาทหลวงสเปนปลูกฝังคำศัพท์ทางศาสนาให้กับผู้คนในภูมิภาคนี้เสียจนชาวตากาล็อกซึมซับความหมายของคำศัพท์ทางศาสนาเหล่านี้เข้าไว้อย่างเต็มที่ อาโปลินาริโอ ให้สัญญากับพี่น้องร่วมชาติว่า พวกเขาจะมีความรู้เหนือกว่า มีความเสมอภาค มีความมั่งคั่งบริบูรณ์ในด้านวัตถุ มีชัยชนะเหนือความเจ็บไข้ได้ป่วย และกระทั่งเหนือความตาย เรื่องนี้ อาจดูตัวอย่างได้จากข้อความตอนหนึ่งที่นำมาจากบทสวดภาวนา ซึ่งพระบาทหลวงรูปหนึ่งประพันธ์ขึ้นไว้ ดังนี้

วันที่รอคอยอย่างกระตือรือร้นที่สุดวันนั้น
จะยิ่งให้ความเบิกบานมากขึ้นไปอีก
หากว่ามองเห็นที่มาของความสำเร็จ
ด้วยดวงตาของเราเอง

สิ่งที่ดีงามและสัจธรรมทั้งปวง
ที่ประชาชนตั้งเป้าหมายเอาไว้
แต่ไม่เคยบรรลุผลแน่แท้

จะมีมอบให้ในสรวงสวรรค์

…กำเนิดสูงหรือต่ำต้อย
ร่ำรวยหรือยากจน
ทุกคนจะดูเหมือนกัน
นี่คือปฏิญาณของพระผู้เป็นเจ้า[9]

บันทึกในสำเนาของอาโปลินาริโอระบุว่า “นี่คือสิ่งที่ได้ผู้ที่ขึ้นสวรรค์จะมองเห็น โดยเริ่มต้นตั้งแต่วันที่ 19 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1840” ภาพลักษณ์ที่คุ้นเคยเกี่ยวกับสวรรค์ เชิญชวนชาวบ้านให้มามีส่วนร่วมในเหตุการณ์จำเพาะครั้งนี้ ตัวอาโปลินาริโอเองนั้น ได้รับการยอมรับมาตั้งแต่ระยะแรกของเส้นทางชีวิตของเขา ว่าเป็นบุคคลที่เปรียบได้กับนักบุญ และต่อมาภายหลัง เป็นประหนึ่งพระเยซูคริสต์ชาวตากาล็อก และในท้ายที่สุด เป็นกษัตริย์—ตำแหน่งนี้ตัวอาโปลินาริโอเองปฏิเสธอย่างแข็งขันว่าตัวเขามิได้เคยเอ่ยอ้างเช่นนั้นเลย ในขณะเดียวกัน อาโปลินาริโอก็มีคุณสมบัติของผู้เยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บและผู้ประกอบเวทย์มนต์คาถาที่สร้างความอยู่ยงคงกระพัน “ในแบบจารีตประเพณี”

การปราบปรามสมาคมโคฟราเดียอย่างดุดัน มิได้บดขยี้ขบวนการนี้จนย่อยยับ ผู้ที่รอดชีวิตจากการจลาจล เพียงแต่ถอนตัวถอยไปยังหมู่บ้านของตน หรือไปอยู่ยังชุมชนที่โดดเดี่ยวในหุบเขา โดยยังคงยึดมั่นกับความเชื่อและแนวปฏิบัติของตนต่อไปอย่างลับ ๆ และเผยแพร่ขนบประเพณีเช่นนี้ ไปยังเกาะอื่นๆ ที่อยู่ทางใต้

ปัจจัยที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งที่ทำให้นิกายต่าง ๆ เหล่านี้ มีเสน่ห์ดึงดูดใจประชาชน ก็คือความล้มเหลวของสเปน ในอันที่จะพัฒนาคณะนักบวชชาวพื้นถิ่นให้เพิ่มจำนวนขึ้นจนเป็นที่น่าพอใจ หากว่าอาโปลินาริโอ เดอ ลา ครูซ มิได้ถูกห้ามให้เข้าบวชเป็นพระบาทหลวงในนิกายฟรานซิสกัน สมาคมโคฟราเดียที่ผิดกฎหมาย ก็คงจะมิได้เกิดและเติบใหญ่ขึ้นมาเช่นนี้ ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ความขาดแคลนพระบาทหลวงชาวสเปนอย่างรุนแรง บีบบังคับให้อาร์คบิชอป ต้องบวชพระบาทหลวงที่เป็นชาวพื้นถิ่นฟิลิปปินส์ ทว่าเมื่อถึงทศวรรษ 1820 จำนวนพระบาทหลวงชาวพื้นถิ่นที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และความซับซ้อนในด้านภูมิปัญญาของพวกเขา ได้กลายเป็นเรื่องที่พระบาทหลวงชาวสเปนต่างกังวลกันมาก พระบาทหลวงชาวสเปนเหล่านี้ จินตนาการไปถึงว่าพระบาทหลวงชาวพื้นถิ่นจะเป็นผู้นำให้ศาสนิกชนที่เป็นอยู่ในความดูแลของตน ลุกขึ้นต่อต้านสเปนเมืองแม่ เมื่อถึงทศวรรษ 1830 กระแสจึงหันกลับมาต่อต้านชาวฟิลิปปินส์ และเขตศาสนาที่อยู่ในความดูแลของชาวฟิลิปปินส์ถูกโอนไปให้กับทางนิกายสเปนมากขึ้น ๆ ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจแต่อย่างใดที่มีพระบาทหลวงชาวฟิลิปปินส์รูปหนึ่ง ถูกดำเนินคดีในข้อหาว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกบฏโคฟราเดียใน ค.ศ.1841 เมื่อเกิด

[9] อ้างใน Ileto, 49.

ความแตกแยกระหว่างพระบาทหลวงชาวฟิลิปปินส์และชาวสเปนเช่นนี้ ซึ่งดำเนินไปอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปเป็นลำดับ ตลอดช่วงเวลาที่เหลือในศตวรรษนี้ การปลุกระดมต่อต้านอาณานิคม จึงย่อมต้องผสมผสานไปด้วยมิติทางศาสนา ซึ่งแผ่ขยายออกจาก*ภายใน*ชุมชนเมืองทั้งหลายนั้นเอง

ขบวนการต่อต้านอาณานิคม นับจากค.ศ.1850 เป็นต้นมา

ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เป็นช่วงที่เราจะได้เห็นการรุกของจักรวรรดินิยมยุโรป เข้าไปในเวียดนามและพม่ามีอัตราเร่งขึ้น ทั้งนี้รวมถึงการเร่งวางตาข่ายแห่งการ “ปกป้องคุ้มครอง” คลุมรอบรัฐมลายูทั้งหลาย การเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงในด้านอาณาเขตและระบบบริหารราชการในสยาม ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสและในฟิลิปปินส์ ก็ทวีอัตราเร่งขึ้นเช่นกัน เอกราชทางการเมืองถูกส่งมอบให้แก่ชาวยุโรปในระดับต่าง ๆ กัน พร้อม ๆ กับเศรษฐกิจของประเทศในภูมิภาค ผูกมัดเข้ากับระบบเศรษฐกิจของโลกที่มีศูนย์กลางอยู่ในยุโรปเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ หมู่บ้านต่าง ๆ ต้องประสบกับการบุกทะลวงเข้ามาอย่างไม่หยุดยั้งของเศรษฐกิจเงินตรา รวมทั้งของอำนาจการควบคุมการเงินและการปกครองจากศูนย์กลาง การเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนทางการเมือง-เศรษฐกิจในลักษณะปฏิวัติเช่นนี้ เกิดขึ้นพร้อมกับหายนะอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นติดต่อกันมาเป็นระลอก เช่นการเกิดโรคอหิวาต์ระบาด การรุกรานโดยใช้กองกำลังติดอาวุธ และความผันผวนของราคาสินค้า ที่นำไปสู่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในทศวรรษ 1880 พิจารณาความรุนแรงของการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวแล้ว ชาวบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลานี้ ย่อมแสดงความพร้อมที่จะเดินตามบุคคลผู้ซึ่งสามารถจัดระบบองค์กรให้กับประสบการณ์ของพวกเขาและสามารถชี้ทางไปสู่อนาคตที่ดีกว่าได้ ไม่ว่าผู้นำขบวนการประชาชนที่ก่อตัวขึ้นมาเหล่านี้จะเป็นกษัตริย์ ผู้ดี ครูสอนศาสนาหรือบัณฑิต-ศาสดาใด ๆ ก็ตาม และไม่ว่าผู้นำจะร้องเรียกให้จับอาวุธขึ้นต่อต้านหรือให้ถอนตัวถอยหนีไปจากสังคม ขบวนการประชาชนเหล่านี้ เผยให้เห็นอย่างเด่นสะดุดตา ถึงความละม้ายคล้ายคลึงกันในเรื่องรูปแบบเป็นการสะท้อนให้เห็นอย่างไม่มีข้อกังขาว่า ประสบการณ์ทางด้านศาสนานั้นเอง ที่ทำให้พวกเขาส่วนใหญ่มีพลังคึกคักกระฉับกระเฉงขึ้นมา

เมื่อมองดูทีแรก อาจดูเหมือนว่า สยามได้รับการยกเว้นจากปรากฏการณ์ของการต่อสู้เพื่อต่อต้านอาณานิคม อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาในแง่ที่กว้างขวางไปกว่านั้นแล้ว จะเห็นว่า กษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงปกครองบ้านเมืองตามระบอบอาณานิคมในรูปแบบหนึ่ง เพราะการเปลี่ยนโฉมหน้าราชอาณาจักรนั้นทรงกระทำตามภาพลักษณ์ของรัฐอาณานิคมยุโรปในที่อื่น ๆ เมื่อเผชิญกับการเข้าแทรกแซงทางเศรษฐกิจของต่างชาติ และการสูญเสียการผูกขาดทางการค้าของกษัตริย์ภายหลังจากที่ทำสนธิสัญญาบาวริงในค.ศ.1855 กษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงถูกกดดันให้จำต้องเร่งทวีการผลิตข้าวและพืชผลชนิดอื่น ๆ เพื่อการส่งออก รวมทั้งใช้ประโยชน์จากไม้สักและแหล่งแร่ดีบุกในรัฐ ความจำเป็น

ที่สยามจะต้องทำให้เศรษฐกิจของตนมีความคล่องตัว และเก็บภาษีอากรอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้สยามจำเป็นต้องสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงแก่พรมแดน และเข้าควบคุมหัวเมืองที่อยู่ห่างไกลโดยตรง สิ่งที่สร้างความกังวลให้สยามอยู่ตลอดเวลาก็คืออังกฤษและฝรั่งเศส อาจขยายเขตอิทธิพลของตน บนความสูญเสียผลประโยชน์ของสยาม

ระบบการเมืองของรัฐสยามโดยพื้นฐานแล้ว เป็นรัฐศักดินา (ฟิวดัล) ที่จำลองมาจาก*มันดาลา* หรือระบบจักรวาล และมีการรวมตัวกันอย่างหละหลวม ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงรัฐศักดินาให้กลายเป็นรัฐที่มีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง มีการปกครองตามระบบการบริหารราชการนั้น ตั้งแต่ ค.ศ.1874 เป็นต้นไป บรรดารัฐประเทศราชและหัวเมืองที่เคยมีสิทธิอำนาจระดับกึ่งปกครองตนเองในอดีต ถูกบังคับให้เข้ามาอยู่ภายในสายการบังคับบัญชาโดยข้าหลวงที่ถูกส่งมาจากกรุงเทพฯ รูปแบบของระบอบอาณานิคมภายในเช่นนี้ ไม่เพียงแต่ลิดรอนอำนาจของตระกูลที่ทำหน้าที่ปกครองท้องถิ่นอยู่เท่านั้น หากยังสร้างความยากลำบากให้แก่ชาวบ้าน ด้วยการสลายเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเองไปอย่างรวดเร็ว และมีการกำหนดภาษีต่าง ๆ เป็นเงินสด โดยส่วนใหญ่ ตัวแทนชาวจีนเป็นผู้เก็บรวบรวม ภายใต้สภาวการณ์เช่นนี้ ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด ที่การกบฏหรือการยืนหยัดเพื่อต่อต้านกรุงเทพฯ บังเกิดขึ้นตามส่วนต่าง ๆ ของราชอาณาจักรเป็นอันมาก

ในราวเดือนสิงหาคม ค.ศ.1889 การกระทำการประท้วงแบบต่าง ๆ เพื่อคัดค้านระบบการเก็บภาษีแบบใหม่บังเกิดขึ้นในภาคเหนือบริเวณรอบ ๆ เมืองเชียงใหม่ ภาคเหนือเป็นภูมิภาคซึ่งมีอัตลักษณ์เก่าแก่นับร้อยปี เนื่องจากเป็นที่ตั้งของราชอาณาจักรล้านนาไทยมาก่อน หนึ่งเดือนถัดมา การกบฏของชาวนาก็เกิดขึ้น โดยมีพญาผาบ (พระยาปราบสงคราม) เป็นผู้นำ พญาผาบเป็นเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อย ซึ่งมีสายสัมพันธ์กับราชตระกูลของเชียงใหม่ ที่สำคัญก็คือ พญาผาบเคยได้ชื่อว่าเป็น*หนาน*เตชะ คำว่า*หนาน*นั้น เป็นคำที่ใช้เรียกบุคคลที่เคยบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์มาก่อน หนานเตชะสามารถระดมเกษตรกรให้เข้าร่วมในการกบฏต่อต้านชาวไทยและชาวจีนอย่างเปิดเผย เกษตรกรที่เข้าร่วมสนับสนุนมีถึง 3000 คน (ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเขิน) ทั้งนี้รวมทั้งพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากด้วย แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า ความสามารถในการระดมผู้คนดังกล่าวสืบเนื่องมาจากความสามารถของหนานเตชะที่จะกล่าวประกาศให้เป็นที่ประจักษ์แจ้งถึงความไม่พอใจของประชาชน และเป็นการประกาศด้วยถ้อยคำสำนวนทางศาสนาที่ประชาชนทั่วไปรู้จักคุ้นเคย ผู้คนมองกันว่าหนานเตชะเป็นบุคคลที่มีอำนาจพิเศษเนื่องจากมีบุญบารมีสั่งสมไว้อย่างมหาศาล หนานเตชะถ่ายทอดความอยู่ยงคงกระพันต่อกระสุนปืนของศัตรูให้แก่คนอื่น ๆ โดยการกระทำพิธีอาบน้ำมนต์ ในยามปกติธรรมดา เขาก็คงจะเป็นผู้มีบุญคนหนึ่งในบรรดาผู้มีบุญอีกนับสิบ ๆ คน ที่มีทักษะด้านต่าง ๆ ในการแสวงหาวิธีที่จะสร้างความสำเร็จด้วยตนเอง ทว่าในสภาพแวดล้อมของเฉพาะเหตุการณ์นี้ เขาได้กล่าวประกาศอย่างแจ่มชัด ถึงความคาดหวังที่ประชาชนมีต่อยุคใหม่ กล่าวคือ เป็นที่คาดหมายกันว่า ตัวเขา จะขึ้นมาเป็นกษัตริย์ผู้นับถือพุทธศาสนาและเข้าปกครองเชียงใหม่ที่ได้รับการชุบชีวิตขึ้นมาใหม่ กล่าวคือเป็นเมืองที่เป็นอิสระจากกรุงเทพฯ และปลอดพ้นจากภาษีอากรทั้งหลายทั้งปวง

ปฏิกิริยาต่อวิถีปฏิบัติของไทยทำนองเดียวกันนี้ เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและในลาว เริ่มต้นตั้งแต่ในค.ศ.1899 มีรายงานว่ามี*ผู้วิเศษ*และ*ผู้มีบุญ*แจกจ่ายน้ำมนต์และยาเสกให้แก่เกษตรกร และประกอบพิธีกำจัดมลทินต่าง ๆ นักพรตที่นุ่งขาวห่มขาวเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับวัดและศาสนามาก่อน บางคนเคยเป็นฤาษีและผู้ที่อาศัยอยู่ในป่า บ้างก็มีความสามารถในการเยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ คนเหล่านี้พยากรณ์ถึงภัยพิบัติที่กำลังจะมาถึง เช่นการเกิดลมพายุโหยหวนและความมืดเจ็ดวันเจ็ดคืน การเปลี่ยนแปลงที่น่าตื่นเต้นตระการตาจะบังเกิดขึ้น ก้อนกรวดจะกลายเป็นทองคำและเงิน ส่วนทองคำและเงิน จะกลายไปเป็นก้อนกรวด น้ำเต้าและฟักแฟง จะกลายเป็นช้างและม้า และอื่น ๆ ทำนองนี้ *ผู้มีบุญ*เทศนาสั่งสอนว่า ประชาชนควรทำใจให้บริสุทธิ์และเข้าร่วมกับพวกเขา เพื่อจะได้รอดพ้นจากภัยพิบัติและกลายเป็นบุคคลที่มั่งคั่งขึ้นมา พระภิกษุสงฆ์และชาวบ้านธรรมดาสามัญ ต่างพากันมาชุมนุมอยู่รายรอบบุคคลผู้มีความสามารถในการจูงใจคนเหล่านี้ ซึ่งมักเติมคำว่า “องค์” ที่แสดงการให้เกียรติลงที่ชื่อของตน เมื่อถึงค.ศ.1901 ปรากฏการณ์*ผู้มีบุญ*ได้ขยายตัวออกไป เฉพาะในค.ศ.1902 มี*ผู้มีบุญ*บังเกิดขึ้นทั้งหมด เกินจำนวน 100 คนไปมาก เมื่อถึงตอนนี้ ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดแก่บรรดาผู้มีอำนาจการปกครองชาวไทยและฝรั่งเศสแล้วว่า *ผู้มีบุญ*และบรรดาสาวกของพวกเขา มีความตั้งใจที่จะท้าทายระเบียบแบบแผนทางด้านการเมือง-เศรษฐกิจแบบใหม่ และสถาปนาราชอาณาจักรของตนเองขึ้น เมื่อขบวนการเหล่านี้มีทีท่าเป็นภัยคุกคามขึ้นมา เจ้าหน้าที่ทางการไทย ก็เรียกขบวนการเหล่านี้ด้วยคำในเชิงเหยียดหยามว่า *ผีบุญ*

ขบวนการซึ่งมี*ผู้มีบุญ*เป็นผู้นำในช่วงเวลาส่วนใหญ่ในค.ศ.1901 และค.ศ.1902 มิได้นำไปสู่การปะทะกับรัฐโดยใช้กำลังอาวุธ ประชาชนกลุ่มใหญ่ที่มาชุมนุมกันรอบ ๆ *ผู้มีบุญ* ได้รับการสั่งสอนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา นั่นคือห้ามก่ออันตรายให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น อย่างไรก็ดี เพียงแค่ข้อเท็จจริงที่ว่าขบวนการเหล่านี้ แยกออกจากหมู่สงฆ์ในพุทธศาสนาของทางการ ประกอบกับแนวโน้มที่*ผู้มีบุญ*มักเป็นผู้ที่บวชเป็นพระ และวางสถานะกึ่ง ๆ เทพนั้น ก็มีลักษณะบ่อนทำลายระเบียบแบบแผนที่ตั้งมั่นคงอยู่มากเพียงพอแล้ว

ภัยคุกคามรัฐ เพิ่มทบทวีขึ้นเมื่อความคาดหวังเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขที่จะมีมาบังเกิดขึ้นในหมู่ประชาชน กรณีของ*ผู้มีบุญ*ที่มีนามว่าองค์แก้วเป็นอุทาหรณ์ที่กระจ่างชัด ในค.ศ.1901 ตามวัดต่าง ๆ หลายวัดในแขวงสาละวันทางตอนใต้ของลาว ปรากฏมีบานเฟี้ยมกรุผ้าฝ้าย เขียนภาพองค์แก้วเป็นเทวดากำลังเบิกบานใจกับสิ่งดีงามที่ประสบในสวรรค์ตามคติของพุทธศาสนา – ภาพดังกล่าวเป็นการชี้แนะในเชิงปลุกเร้าให้ระลึกไปถึงเรื่องเล่าขานกันมาแต่เก่าก่อนเกี่ยวกับพระเมตไตรย องค์แก้วเองนั้น เป็นชนเผ่าอาลัก ในระยะแรกองค์แก้วดึงดูดชาวเขาเผ่าข่าที่อยู่ทางใต้ของลาว เข้ามาอยู่ในขบวนการของเขาได้เป็นส่วนใหญ่ แต่ในที่สุดแล้ว ชาวลาวจำนวนมากก็เข้ามาร่วมด้วย ปีถัดมา ลาวทางฝั่งพรมแดนไทย ก็เข้ามาร่วมด้วยเช่นกัน ชาวลาวเหล่านี้ มีองค์มั่นเป็นผู้นำ องค์มั่นเป็นคนสนิทขององค์แก้ว ซึ่งประกาศตนต่อสาธารณชนว่าเป็น*พญาธรรมมิกราชผู้มีบุญ* นั่นคือเป็นเทพที่ลงจากสวรรค์มาช่วยมนุษยชาติให้พ้นจากบาป

เมื่อถึงจุดนี้ ในค.ศ.1902 ปรากฏการณ์ผู้มีบุญก็ขึ้นมาถึงจุดที่มีการจับอาวุธขึ้นก่อการกบฏ หน่วยสู้รบแต่ละหน่วย มี*ผู้วิเศษ*คนหนึ่งเป็นผู้นำ *ผู้วิเศษ*ดังกล่าวครองผ้าแบบเดียวกับพระภิกษุ ทว่ามีสีต่าง ๆ กัน ศีรษะโพกด้วยใบตาล ซึ่งมีคาถาวิเศษจารึกอยู่ ในเดือนมีนาคม กองกำลังขององค์มั่นจับกุมตัวข้าหลวงชาวไทยที่เมืองเขมราชไว้ ทว่าในท้ายที่สุด ก็ถูกปราบปรามลงด้วยการยิงถล่มด้วยปืนยาวและปืนใหญ่ที่ทรงพลังครั้งแล้วครั้งเล่าจากกองทัพไทย ในปลายเดือนเมษายน กองกำลังขององค์มั่นและองค์แก้ว ที่ล้อมหน่วยงานทหารตำรวจของฝรั่งเศสในสุวรรณเขตเชื่อว่า พวกเขามิได้ตกอยู่ในอันตรายใด ๆ เพราะกระสุนของทหารฝรั่งเศสจะกลายเป็นดอกจำปา* ไปหมด เมื่อฝรั่งเศสเปิดฉากยิงก็มีคนตายไปหนึ่งร้อยห้าสิบคน องค์แก้วถูกยิงตายในเวลาต่อมา หลังจากที่ถูกหลอกล่อให้มาที่โต๊ะเจรจา

ขบวนการผู้มีบุญที่ท้าทายอำนาจรัฐโดยตรง หรือที่ถูกมองว่าท้าทายอำนาจรัฐโดยตรง ถูกปราบปรามลงอย่างรวดเร็ว ด้วยฝีมือของกองกำลังทหารชาวไทยและชาวฝรั่งเศสซึ่งมีกำลังอาวุธเหนือกว่าอย่างมหาศาล ทว่าการปราบปรามลงได้มิใช่หมายความว่า คุณสมบัติทางวัฒนธรรม ที่ค้ำจุนขบวนการเหล่านี้ จะพลอยสูญหายไปด้วย ถึงอย่างไรกษัตริย์สยามเองก็ทรงประกาศว่าพระองค์ทรงมีสถานภาพเป็น*ผู้มีบุญ*อยู่ด้วยเช่นกัน ความแตกต่างระหว่างพระองค์กับผู้มีบุญคนอื่น ๆ อยู่เพียงที่ว่าพระองค์ทรงได้รับอำนาจจากรัฐมาเป็นบุญของพระองค์ด้วย ที่สำคัญก็คือ บรรดาสมาชิกผู้ร่วมขบวนการที่ถูกจับตัวได้ ถูกบังคับให้ดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยาซึ่งเป็นสัญลักษณ์บอกถึงความสวามิภักดิ์ต่อกษัตริย์ไทย ทว่า จะสามารถค้ำประกันได้อย่างไรว่า จะไม่มีผู้มีบุญคนอื่น ๆ มาสร้างจินตนาการให้พวกเขาหลงใหลและบังเกิดความจงรักภักดีขึ้นมาอีก

ปัญหาสำหรับกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีมีอยู่ว่า ในสายตาของของชาวบ้านธรรมดาสามัญ อำนาจมิได้มีอยู่ที่เพียงผู้มั่งคั่งและมีอำนาจเท่านั้น แต่ยังมีอยู่ที่นักพรตผู้อยู่ป่าที่ยากจนด้วยเช่นกัน และไม่ว่ากษัตริย์จะทรงโปรดหรือไม่ก็ตาม ผู้สมณะที่ถือสันโดษเหล่านี้ ก็เป็นผู้ที่สามารถดึงดูดสาวกและผู้แสวงหาความรู้แจ้ง และมักมีคุณสมบัติประจำตัวอย่างที่ตัวพวกเขาก็เองปฏิเสธ ดังเช่นกรณีพระภิกษุผู้มีนามว่า ศรีวิชัย จากจังหวัดลำพูนทางภาคเหนือ ซึ่งได้ตำแหน่ง*ครูบา* (ครูผู้ได้รับความเคารพ) เมื่อออกมาจากป่า หลังจากที่เข้าไปอยู่ได้ระยะหนึ่ง ครูบาศรีวิชัยก็ได้ก่อตั้งวัดแห่งใหม่ขึ้นบนยอดเขานอกหมู่บ้าน ซึ่งเป็นที่ที่ครูบาใช้เป็นสถานที่สอนวิถีของขนบประเพณีการอยู่ป่า ในไม่ช้า ครูบาศรีวิชัยเริ่มดึงดูดผู้คนจำนวนมากจากจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ – ไม่เฉพาะแต่ชาวไทยเท่านั้น หากยังรวมถึงชาวกะเหรี่ยง แม้วและมูเซอด้วย ชื่อเสียงของครูบาเลื่องระบือไปไกล ในไม่ช้า มีข่าวลือว่า ครูบาศรีวิชัยมีอำนาจวิเศษอย่างที่เป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของพระโพธิสัตว์

เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ครูบาศรีวิชัยกลายมามีความสำคัญมากยิ่งกว่าการเป็นเพียงครูและผู้ทรงศีลที่ได้รับความเคารพเท่านั้น เรื่องราวเกี่ยวกับการกระทำต่าง ๆ ของครูบา ที่มีลักษณะ

---

* frangipanni -- เรียกกันในลาวและในภาคอีสานของไทยในปัจจุบันว่าดอกจำปา ไทยภาคกลางเรียกดอกลั่นทม

คัดค้านต่อการที่สถาบันสงฆ์แห่งชาติจะก้าวล้ำเข้ามา เรื่องราวเหล่านี้ปรากฏในคำบรรยายเกี่ยวกับความพยายามของดินแดนตอนเหนือ ที่จะอนุรักษ์อัตลักษณ์และมรดกของตนอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น สิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความกังวลมากที่สุด คือความพยายามของรัฐบาลในค.ศ.1902 ที่จะรวมพระสงฆ์และวัดทั้งหลาย เข้ามารวมอยู่ในองค์กรที่อยู่ในรูปแบบอันเดียวกันทั้งหมดเพียงองค์กรเดียว โดยมีการควบคุมมาจากกรุงเทพฯ เนื่องจากการต่อต้านมีชัดแจ้งอยู่ในสำนวนพุทธศาสนา จึงไม่น่าประหลาดใจอย่างใด ที่จะเกิดมีข่าวลือแพร่สะพัด—ซึ่งดูเหมือนว่าครูบาศรีวิชัยก็มิได้ห้ามปราม—ว่าตัวครูบานั้นเป็นพระโพธิสัตว์ การปรากฏตัวของบุคคลสำคัญประเภทนี้ น่าจะเป็นสัญญาณบอกถึงการมาถึงของยุคใหม่แห่งการปกครองที่ชอบธรรมแก่ทางภาคเหนือ ครูบาศรีวิชัยได้กลายเป็นสื่อสำหรับการแสดงออกซึ่งความรู้สึกของประชาชน เป็นความรู้สึกที่ต่อต้านต่อระบอบการปกครองแบบอาณานิคมภายในประเทศ ซึ่งราชวงศ์จักรีถือปฏิบัติอยู่ในขณะนั้น การแสดงออกนี้มิได้ต่างจากกรณีของพญาผาบที่อยู่เลยขึ้นไปทางเหนือและกบฏผู้มีบุญทางตะวันออกเฉียงเหนือ

"ความวุ่นวาย" และการจลาจลในสยามช่วงเวลานี้ นับว่าไร้สีสัน หากเปรียบกับเหตุการณ์ที่เกิดในพม่าและเวียดนาม ซึ่งประสบกับการรุกรานของต่างชาติโดยตรง ด้วยเหตุที่อังกฤษและฝรั่งเศสเป็นตัวแทนของวิธีการมองจักรวาลอย่างที่แปลกออกไป ซึ่งเป็นภัยคุกคามระเบียบของจักรวาลตามแนวของศาสนาขงจื๊อและพุทธศาสนา ดังนั้นการต่อต้านอย่างกว้างขวางจึงสามารถก่อตัวขึ้นมาได้ โดยมีการเรียกร้องให้ทำ "สงครามอันศักดิ์สิทธิ์" เพื่อรักษาบูรณภาพของอารยธรรมหรือเพื่อฟื้นฟูความยิ่งใหญ่ของอารยธรรม อันดับแรก เราจะพิจารณาประเทศพม่าก่อน การที่อังกฤษรื้อโครงสร้างของราชอาณาจักรพม่า เท่ากับเป็นการจัดฉากเตรียมการสำหรับการต่อต้านตามท่วงทำนองของพุทธศาสนาแนวประชานิยม

การทำลายพม่าสมัยราชวงศ์กอนบอง ดำเนินไปเป็นสามขั้นตอน ในท้ายที่สุด ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1885 อังกฤษได้เข้ายึดมันดะเลย์ และต้นปีถัดมา ก็ผนวกราชอาณาจักรส่วนที่เหลือ รวมเข้ากับจังหวัดอินเดียของจักรวรรดิอังกฤษ การสูญเสียอำนาจการปกครองของกษัตริย์เหนือดินแดนทางตอนใต้ไปทีละน้อย ซึ่งเริ่มขึ้นในค.ศ.1824 ส่งผลให้ช่องว่างระหว่างคำกล่าวอ้างของกษัตริย์พม่ากับความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ขยายกว้างขึ้น คำกล่าวอ้างของกษัตริย์คือจะทรงสร้างรัฐพุทธศาสนาในอุดมคติให้เป็นจริงขึ้นมา แต่สภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นคือรัฐพุทธศาสนากำลังตกต่ำเสื่อมโทรมลงภายใต้การรุกรานของอังกฤษ ยิ่งพระประมุขของค์จริงทรงแสดงลักษณะอันเป็นแบบฉบับของ*จักรวัติ*หรือเสตกยา-มิน น้อยลงเท่าไร ช่องทางที่บุคคลที่มีบุญบารมีและฤทธิ์เดช อย่างเช่น*วิกซา* หรือ*ซายา* หรือพระภิกษุจะสามารถอ้างตนเป็นกษัตริย์หรือเป็นเสตกยา-มิน ก็ยิ่งกว้างขึ้นเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น สงครามที่เกิดขึ้นเป็นลำดับต่อเนื่องกันมาก็ดี การพ่ายแพ้ทางทหารก็ดี อีกทั้งการยึดครองของต่างชาติ ล้วนไม่อาจมองเป็นแนวอื่นไปได้ นอกเสียจากในเงื่อนไขของแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในแบบของพุทธศาสนา—นั่นคือเป็นสัญญาณบอกถึงยุคแห่งความเสื่อมของโลก ซึ่งจะมียุคใหม่ตามมา ดังจะเห็นว่าในขณะที่การยอมแพ้และความล่มสลายของราชวงศ์กอนบอง ก่อให้เกิดความคลาดเคลื่อนวุ่นวายไม่

เป็นส่ำและความรู้สึกถึงการสูญเสีย ทว่าในขณะเดียวกัน สภาพเช่นนี้ก็เป็นการชี้ไปถึงอนาคตด้วย กล่าวคือราชอาณาจักรและสังคมพุทธศาสนาที่สมบูรณ์พร้อมจะเกิดขึ้นมา และพระพุทธเจ้าในอนาคต คือพระเมตไตรย จะเสด็จลงมาโปรดสัตว์ในท้ายที่สุด เรื่องราวอันเป็นพื้นภูมิทางด้านลัทธิความเชื่อเชิงอุดมการณ์เหล่านี้ ช่วยอธิบายถึงรูปแบบและความรุนแรงของการต่อสู้ของประชาชนเพื่อต่อต้านการยึดครองของอังกฤษ

ภายหลังการพ่ายแพ้ของพม่าในค.ศ.1824 ผ่านไปแล้ว การอ้างความเป็นเสตกยา-มิน จึงกลายเป็นพลังที่ทรงอิทธิพลซึ่งกระตุ้นให้เกษตรกรลุกขึ้นก่อการจลาจล ดังที่เราได้เห็นแล้ว รัชทายาทของพระเจ้าพะคยีดอ คือเจ้าฟ้าซึ่งทรงได้รับการขนานพระนามว่าเสตกยา-มินโดยตรง เจ้าฟ้าพระองค์นี้ถูกประหารชีวิตในรัชสมัยของกษัตริย์พระองค์ถัดไปในค.ศ.1838 ทว่ามีข่าวลือว่า อันที่จริงนั้น มีผู้วิเศษชื่อโบ โบ ออง มาช่วยไว้ และเจ้าเสตกยา – มิน จะทรงปรากฏพระวรกายขึ้นมาเมื่อไรก็ได้ เพื่อฟื้นฟูความยิ่งใหญ่ของราชอาณาจักรพุทธ ความคาดหวังของชาวบ้านร้านถิ่นที่ว่าเจ้าเสตกยา-มินจะทรงกลับมา ถูกพวกที่อ้างตนเป็นพระองค์และได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติภารกิจของพระองค์ นำมาใช้กันเป็นระยะ ๆ เรื่อยมา ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1839 การใช้ชื่อเสตกยา-มินของบุคคลผู้มีชื่อว่า หม่องตเสตกยา ทำให้เขาสามารถรวบรวมผู้สนับสนุนและก่อการกบฏขึ้นที่พะโค อันเป็นบริเวณที่มีชาวมอญอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่ ปรากฏการณ์เช่นนี้ เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกหลายครั้ง แม้ว่ากองกำลังทหารของรัฐบาล กอนบองจะปราบปรามท้องที่ที่ก่อความวุ่นวายขึ้นอย่างรุนแรงก็ตาม

การปรากฏตัวของเสตกยา-มินหลายองค์ รวมทั้งผู้มาโปรดสัตว์อื่น ๆ ตามหลักพุทธศาสนามีมากขึ้นและถี่ขึ้น ภายหลังจากอังกฤษผนวกดินแดนพม่าตอนล่างในค.ศ.1852 แม้ว่าสภาพการณ์เช่นนี้ อาจให้เหตุผลได้ว่าส่วนใหญ่ทีเดียว เนื่องมาจากมีดินแดนบริทิช-อินเดียปรากฏขึ้น แต่ปัจจัยอย่างหนึ่งที่เกื้อหนุนสภาพการณ์เช่นนี้ ได้แก่การที่พระภิกษุมากมายที่อยู่ในระบบการปกครองของศาสนจักรจำนวนมาก ต่างหลบไปยังมันดะเลย์-- หมายถึงพระภิกษุที่ยอมรับอำนาจการปกครองของประมุขของหมู่สงฆ์ คือ สาสนะแบง และยอมรับราชูปถัมภ์ -- เมื่อเป็นเช่นนี้ การกำกับดูแลพุทธศาสนาในหมู่บ้านต่าง ๆ จึงตกเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์อิสระในท้องถิ่น ซึ่งเป็นไปได้อย่างยิ่งว่าพระสงฆ์อิสระเหล่านี้เป็นผู้ที่สนับสนุนการตั้งตนเป็นผู้นำในการก่อการกบฏของเสตกยา-มิน แต่ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม การยอมรับบุคคลดังกล่าว ส่วนใหญ่แล้ว ขึ้นอยู่กับประชาชน ในค.ศ.1858 เพียงแค่ชาวประมงสามัญผู้หนึ่งซึ่งได้เห็นนิมิตครั้งหนึ่งเท่านั้น ก็สามารถทำให้ประชาชนยอมรับได้ว่าเขาผู้นี้เป็น*เมตตยา* (พระเมตไตรย) ผู้มีชะตากำหนดให้เป็นผู้ขับไล่พวก*กาลา* (คนแปลกหน้าจากตะวันตก คนป่าเถื่อน) ออกไปจากร่างกุ้ง ต่อจากนั้น ผู้ที่สนับสนุนเขา ก็ดำเนินการเพื่อจับกุมตัวเจ้าหน้าที่ผู้ตรวจการอาณานิคมของท้องถิ่น สองปีถัดมา พระพุทธเจ้าในอนาคต (พญาอลอง) ปรากฏตัวขึ้น พระพุทธเจ้าองค์นี้สร้างภัยคุกคามฐานที่มั่นของอังกฤษในตองอู แม้ว่าการกบฏเหล่านี้ จะถูกทหารอังกฤษ-อินเดียที่มีกำลังเหนือกว่าปราบปรามราบคาบลงไปอย่างรวดเร็ว แต่ความรู้สึกที่เป็นพลังผลักดันการกบฏเหล่านั้น

ยังคงดำรงอยู่ ในช่วงค.ศ.1861-1862 บาสเตียน นักชาติพันธุ์วรรณาชาวเยอรมัน ได้ยินเพลงของพม่าซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นเพลงเกี่ยวกับเจ้าชายแห่งชัยชนะ ผู้ที่ใคร ๆ คาดหวังว่าจะขับไล่ผู้รุกรานออกไป

ตอนใกล้จะเกิดสงครามครั้งที่สามและครั้งสุดท้ายกับอังกฤษ พระเจ้าธีบอว์เอง ยังทรงสวมเกราะของผู้พิชิตโลก พร้อมกับประกาศแก่ราษฎรทั้งปวงว่า พระองค์จะทรงเดินแถวไปกับกองทัพของพระองค์เพื่อขับไล่อังกฤษซึ่งเป็นพวกนอกศาสนาและพวก*กาลา*ออกไป พระองค์ตรัสว่า พระราชภารกิจเพื่อเชิดชูเกียรติภูมิของศาสนาและประเทศชาตินั้น จะทำให้ “เราได้รับผลอันดีเด่น ซึ่งจะพาเราเข้าสู่หนทางที่จะนำไปสู่ภาคต่าง ๆ ในสรวงสวรรค์และไปสู่นิพพาน ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป”[10] การต่อสู้ของพระเจ้าธีบอว์สิ้นสุดลงด้วยหายนะ ทว่าการวางกรอบการต่อสู้ภายในเงื่อนไขพุทธศาสนา ก็ทำให้มั่นใจได้ว่า การต่อต้านของประชาชนจะดำเนินสืบเนื่องต่อไป แม้ว่าระบบกษัตริย์จะสูญสิ้นไปแล้ว อังกฤษต้องใช้เวลาในการรณรงค์นับจากค.ศ.1886 ต่อไปอีกห้าปี เพื่อทำให้พม่าสงบราบคาบลง ในครั้งหนึ่ง อังกฤษเคลื่อนไหวกองทัพประจำการซึ่งประกอบด้วยทหารถึง 32,000 นายกับสารวัตรทหาร 8500 นาย เพื่อต้านกลุ่มก่อการร้ายต่าง ๆ

การพิชิตของอังกฤษ นำมาซึ่งการเนรเทศกษัตริย์และขนย้ายราชบัลลังก์จากพระราชวังมันดะเลย์ไปยังพิพิธภัณฑ์แห่งหนึ่งในกัลกัตตา อังกฤษรู้ว่า สำหรับชาวพม่าแล้ว การกระทำเช่นนี้หมายถึงความล่มสลายของระเบียบแบบแผนของจักรวาลและของศีลธรรมที่มีหลักอยู่ในราชธานี ดังที่พระภิกษุอาวุโสรูปหนึ่ง บรรยายไว้ในบทกวีระตูว่า

ไม่มีอีกแล้ว ฉัตรหลวง
ไม่มีอีกแล้ววังหลวง
และนครหลวง ไม่มีอีกต่อไปแล้ว…
นี่คือยุคแห่งความไม่เหลืออะไรโดยแท้
ให้เราตายไปเสีย ยังจะดีกว่า[11]

สภาพการณ์เช่นนี้ เป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางว่าเป็นกาลสิ้นสุดของยุคหนึ่งโดยแท้จริง เพราะในตอนสิ้นสุดยุคในโลกตามหลักพุทธศาสนานั้น ราชบัลลังก์เป็นส่วนสุดท้ายของโลก ที่จะสาบสูญไป ทว่ายุทธศาสตร์ของอังกฤษ ประเมินกองกำลังที่จะสามารถเกิดขึ้นได้ ต่ำเกินไป สิ่งที่ก่อให้เกิดกองกำลังดังกล่าว คือช่วงเวลาแห่งความคลาดเคลื่อนและความไม่แน่นอน ซึ่งอยู่ระหว่างการผ่านจากโลกยุคหนึ่ง ไปสู่อีกยุคหนึ่ง

---

[10] อ้างใน Donald Smith, ***Religion and Politics in Burma,*** Princeton, 1965, 84; และ Ni Ni Myint, ***Burma's Struggle against British Imperialism, 1885-1895,*** Rangoon, 1983, 42.

[11] อ้างใน Ni Ni Myint, 42.

การล่มสลายของศูนย์กลาง ทำให้ปรากฏมีกระแสกิจกรรมอย่างเกรียวกราว จากบรรดาผู้อ้างสิทธิในราชบัลลังก์ที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ผู้อ้างสิทธิบางคน อย่างเช่นเจ้ามยินแซง และเจ้าลิมบินทรงมีเชื้อสายที่ได้รับการพิสูจน์แน่ชัดแล้ว ทว่ามีคนอื่น ๆ อีกมากมาย ที่อวดอ้างความเป็นเชื้อพระวงศ์อย่างน่ากังขา รายงานของอังกฤษเอ่ยถึงบุคคลต่าง ๆ ที่เป็นหลักของการต่อต้าน โดยมิได้ระบุรายละเอียดมากมายนัก ซึ่งประกอบด้วยบุคคลที่ใช้ชื่อว่า พุทธยาสา (หมายถึงพุทธราชา) ธรรมยาสา (ธรรมราชา) และเสตกยา มินธา (หรือเจ้าชายเสตกยา) ในอดีต รัฐพม่าเคยใช้แนวคิดเรื่อง*จักรวัติ* เพื่อสร้างสิทธิธรรมแก่การพิชิตและการเข้าครองอำนาจ มาตอนนี้ โอกาสเปิดกว้างให้แก่ใครก็ได้ทั้งนั้น ที่สามารถกล่าวอ้างได้อย่างประสบความสำเร็จว่าเป็นหน่อพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธเจ้าในอนาคต ผู้ซึ่งจะฟื้นฟูระบอบกษัตริย์ผู้นับถือพุทธศาสนาดังที่เคยมีมาตามโบราณราชประเพณี การสืบเชื้อสายโดยตรงมาจากราชตระกูลเก่า เป็นข้อได้เปรียบอย่างหนึ่ง แต่ในท้ายที่สุดแล้ว สิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุด คือ คุณสมบัติความเป็นผู้นำของบุคคลและความสามารถในการกล่าวถึงความคาดหวังเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในกาลข้างหน้า พวกหัวหน้าเขต (*ตัคยี*--) *วิกซา ซายา* ตลอดจน*ปอนคยี* ต่างสามารถรวบรวมกลุ่มนักสู้มาอยู่รอบตัว ด้วยการสำแดงให้เห็นว่าตนมีฤทธิ์เดชภายใน และด้วยการอ้างว่าจะเร่งให้ยุคใหม่ของพุทธศาสนา มาถึงเร็วขึ้น

บทบาทของพระภิกษุและอดีตพระภิกษุ มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในขบวนการต่อต้าน ฝ่ายอังกฤษพยายามที่จะทำให้พระสงฆ์หมดอิทธิพล โดยดำเนินการผ่านฝ่ายปกครองสงฆ์ในลักษณาการเดียวกับที่กษัตริย์เคยทำมาก่อน แม้ว่าสาสนะแบง ผู้เป็นประมุขฝ่ายสงฆ์จะยื่นข้อเสนอว่าจะเทศนาประชาชนให้ยอมจำนนต่ออังกฤษ หากอังกฤษจะรักษาอำนาจการปกครองหมู่สงฆ์ของตนตามจารีตเดิมไว้ แต่ความจริงก็มีอยู่ว่า สาสนะแบงไม่ได้รับความเคารพจากพระสงฆ์ส่วนใหญ่อีกต่อไปแล้ว คำประกาศดังกล่าว จึงถูกถือว่าเป็นการทรยศต่อหลักการ ทั่วพม่าตอนบนและตอนล่าง มีรายงานเกี่ยวกับชายชาวพม่าที่ครองผ้าเหลือง ให้คำแนะนำแก่พวกหัวหน้าฝ่ายกบฏ และถึงกับจับอาวุธออกนำหน้ากลุ่มโจรก่อการร้ายต่าง ๆ เสียด้วยซ้ำ ในหมู่ผู้ที่ปฏิเสธคำแนะนำของสาสนะแบงให้ยอมจำนนแก่อังกฤษ ได้แก่อู ปารามา ซึ่งเป็นชาวฉาน สาสนะแบงได้แต่งตั้งเขาขึ้นเป็นเจ้าหน้าที่สงฆ์ประจำเขตในภูมิภาคฮสิพอว์ ของรัฐฉาน ทว่าอู ปารามาไปเข้าร่วมขบวนการต่อต้านของเจ้าชายมยินแซง ต่อจากนั้น เมื่อเจ้าชายมยินแซงสิ้นพระชนม์ ก็ไปเข้าร่วมกับก๊กของเจ้าชายลิมบิน ซึ่งแต่งตั้งเขาขึ้นเป็น “สาสนะแบงแห่งรัฐฉาน” แม้เมื่อเจ้าชายลิมบินทรงยอมจำนนในค.ศ.1887 อู ปารามา ก็ยังคงยืนหยัดต่อสู้ต่อไปจนกระทั่งถูกจับกุม ความสำคัญของการปฏิเสธสาสนะแบงของอู ปารามา มิใช่อยู่เพียงแค่เขาต่อต้านการเข้าครอบครองของอังกฤษเท่านั้น หากยังอยู่ที่ว่า ความล่มสลายของมันดะเลย์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางเก่า ได้สร้างโอกาสความเป็นไปได้ให้แก่บริเวณรอบนอก ๆ -- ซึ่งในกรณีนี้คือรัฐฉาน – ให้ได้มีโอกาสประกาศยืนหยัดในความเป็นตัวของตัวเองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

พระกบฏบางรูป มีเรื่องราวที่ชวนให้ตื่นเต้น วิถีการดำเนินงานของพระภิกษุเหล่านี้ มีผลให้บันทึกของอังกฤษ ต้องกล่าวถึงมากยิ่งกว่าเพียงผ่าน ๆ ในค.ศ.1886 อู โอตตะมะ ผู้ซึ่งสลัดจีวรสีเหลือง

ทิ้งไป กับคนจำนวนกว่า 3000 คน ได้เข้าโจมตีสาลิน ในเขตมินบู แต่ไม่ประสบความสำเร็จ อู โอตตะมะ สถาปนาแคว้นเล็ก ๆ ของตนเองขึ้นทางเหนือของมินบู และควบคุมดินแดนนี้ไว้ได้จนกระทั่งถึงช่วงปลายค.ศ.1888 ช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่มาตรการต่อต้านการกบฏของอังกฤษ ประสบความสำเร็จ จนเป็นผลให้แคว้นของอู โอตตะมะไม่ได้รับความสนับสนุนจากหมู่บ้าน พวกสารวัตรทหารไปพบ อู โอตตะมะกับสาวกเพียงคนเดียว นั่งอยู่ข้างเจดีย์ชองดอว์ยา อย่างสิ้นหวัง ต่อจากนั้น ก็มีกรณีอู เกละธา ผู้ซึ่งประกาศตนเองเป็นเสตกยา-มิน อู เกละธา เข้าโจมตีป้อมดัฟเฟริน พร้อมด้วยบริวารสิบแปดคน ในค.ศ.1887 อันที่จริงแล้ว ป้อมนี้เป็นพระราชวังมันดะเลย์เก่า อู เกละธาพยายามเข้ายึดครองป้อมนี้ เพื่อจะใช้พลังจักรวาล เปลี่ยนกระแสของสงคราม ให้เป็นโทษแก่ฝ่ายอังกฤษ รายสุดท้าย คืออดีตพระภิกษุชื่อ อู โป ลู ผู้ซึ่งประกาศว่าตนเป็นมิน-ลอง (หรือผู้ที่จะได้เป็นกษัตริย์) อู โป ลู เป็นผู้นำกลุ่มชาวนาที่รวมตัวกันอย่างไม่เป็นขบวนเข้าไปในซานโดเวย์ในค.ศ.1889 ผู้ที่ช่วยเหลือเขา คือภิกษุจักษุบอดองค์หนึ่งที่มีชื่อเสียงโด่งดังว่าเชี่ยวชาญในเรื่องของขลังที่จะทำให้บุคคลอยู่ยงคงกระพัน

การตรวจตราอย่างมีประสิทธิภาพของอังกฤษ ทำให้การจลาจลเหล่านี้ ถูกยับยั้งไว้ และในท้ายที่สุด ก็ถูกปราบปรามลง อังกฤษจัดรวมความวุ่นวายดังกล่าวทั้งหมดนี้ เข้าอยู่ในประเภท “การปล้น” —อันเป็นยุทธวิธีที่ฝ่ายอาณานิคมใช้อยู่ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้—วิธีนี้เป็นหนทางหนึ่งที่อังกฤษจะกำจัดกิจกรรมพวกนี้ ออกไปเสียจากแวดวงของการเมือง “ปกติ” ขณะที่อังกฤษสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่ข้อได้เปรียบต่าง ๆ ของตนนั้น อังกฤษได้ส่งเสริมให้มีการพัฒนาชนชั้นสูงขึ้นมาใหม่ คนเหล่านี้มิได้เป็นชนชั้นสูงตามเชื้อสาย หากเป็นผู้มีถิ่นฐานอยู่ในเมืองและได้รับการศึกษาจากตะวันตก นักลัทธิชาตินิยมแห่งคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ที่จะปรากฏตัวขึ้นจะมาจากคนกลุ่มนี้ เหล่าพระภิกษุ ซึ่งขณะนี้ มีความแตกแยกยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา จำต้องละวางบทบาททางด้านการศึกษาของตนจากบริเวณที่อยู่ไกลจากหมู่บ้านลงไปเป็นอันมาก เหล่าพระภิกษุจะได้รับการส่งเสริมให้จำกัดกิจกรรมของตนให้อยู่ในขอบเขตเฉพาะเรื่อง “ศาสนา” เท่านั้น อย่างไรก็ดี ความคาดหวังว่า สักวันหนึ่ง กษัตริย์ผู้นับถือพุทธศาสนาในอุดมคติ –ซึ่งอาจเป็นเสตกยา-มิน หรืออาจเป็นพุทธยาสา – จะฟื้นฟูความยิ่งใหญ่ของพม่าขึ้นมาใหม่ ไม่เคยจางหายไปอย่างแท้จริงในบริเวณต่าง ๆ ในชนบท ในศตวรรษต่อมา บริเวณเดิมที่เคยมีกิจกรรมของเสตกยา-มิน ก็ยังคงมีการจับอาวุธขึ้นก่อการจลาจลอยู่เรื่อยมา และเมื่อนักลัทธิชาตินิยมชาวเมืองเข้ามาถึงหมู่บ้าน เพื่อเผยแพร่คำประกาศต่อต้านอาณานิคม ความสำเร็จของพวกเขา จะขึ้นอยู่อย่างมากทีเดียว กับการรู้จักดึงเอาแนวความคิดทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง มาใช้ให้เป็นประโยชน์

การยึดครองเวียดนามของฝรั่งเศส แตกต่างเป็นอย่างมากจากการยึดครองพม่าของอังกฤษ ที่สำคัญคือว่าราชสำนักขงจื๊อ ไม่เคยตกเป็นเป้าของการทำลาย อย่างไรก็ดี การที่ฝรั่งเศสค่อย ๆ เปลี่ยนระบบกษัตริย์ไปเป็นฉากบังหน้า ก็เท่ากับฝรั่งเศสได้ทำลายความประสานกลมกลืนกันระหว่างสวรรค์กับโลกที่พระจักรพรรดิทรงรักษาไว้ด้วยพิธีกรรม การปลุกเร้าให้ต่อต้านการปกครองของฝรั่งเศส กระทำใน

นามพระจักรพรรดิ พระจักรพรรดิทรงสนับสนุนการดำรงชีวิตอยู่อย่างในอุดมคติบนโลกนี้ ในแง่นี้เราจึงสามารถกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ ในมิติที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในกาลข้างหน้าได้ สำหรับขบวนการของนิกายฝ่ายต่าง ๆ ทางตอนใต้ จะมีการเลื่อนไหลไปมาระหว่างแรงดึงดูดใจที่มีต่อศาสนาขงจื๊อ และแรงดึงดูดใจที่มีต่อคำพยากรณ์ของอาจารย์พุทธแห่งนิกายบิ๊ว เซิน กี ห่ง การเลื่อนไหลไปมานี้ก่อให้เกิดกิจกรรมที่เกรียวกราวอีกอย่างหนึ่งขึ้นมา ซึ่งจะยังคงมีอยู่อย่างค่อนข้างสม่ำเสมอเรื่อยมาจนถึงศตวรรษถัดมา

การรุกคืบไปข้างหน้าของฝรั่งเศส เริ่มต้นในเดือนกันยายน ค.ศ. 1858 เมื่อกองกำลังบุกรุกที่พระจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ส่งมา เข้ายึดดานังไว้ ต้นปีถัดมา ระบบการป้องกันยา ดินห์ ที่อยู่รอบ ๆ ไซ่ง่อนในปัจจุบัน (โฮจิมินห์ ซิตี้) พังทลายลง ปลายเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1861 ระบบการป้องกันที่ กี-หัว นอกยา ดินห์ ถูกฝรั่งเศสพิชิตไว้ได้ หลังยุทธการครั้งนี้ แนวป้องกันที่จัดทำอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นทางการของเวียดนาม ก็เสื่อมลงไปเป็นลำดับ ฝรั่งเศสสร้างเครือข่ายสนธิสัญญาและสัมปทานต่าง ๆ ขึ้นล้อมรอบราชสำนักที่เว้ แต่ยังคงให้การรับรองราชสำนักว่าเป็นที่มาอันชอบธรรมของอำนาจการปกครองท้องถิ่น จากนั้น ฝรั่งเศสก็อุปโลกน์ให้ราชสำนักเป็นศัตรูกับบรรดาผู้ที่หันมาต่อต้านด้วยความโกรธเกรี้ยวต่อสำนักพระจักรพรรดิผู้ให้ความร่วมมือกับฝรั่งเศส

ในระหว่างนั้น การต่อต้านของประชาชนในบริเวณปากแม่น้ำโขง ภายใต้ธงของขบวนการป้องกันตนเองของประชาชน ก็ได้พัฒนาขึ้น การต่อต้านนี้ส่วนใหญ่ อยู่ภายใต้การนำของผู้ดี-นักปราชญ์ในท้องถิ่นและเจ้าที่ดินซึ่งไม่นำพาต่อการที่ราชสำนักที่เว้ตกลงอย่างประนีประนอมกับพวกฝรั่งเศส การที่บุคคลสำคัญในหมู่ผู้ดี-นักปราชญ์ กลายเป็นศูนย์รวมของการต่อต้าน เป็นเรื่องที่คาดหมายกันอยู่แล้ว เพราะประชาชนทั่วไป ถือว่าในยามที่เกิดวิกฤติการณ์ครั้งยิ่งใหญ่ พวกผู้ดี – นักปราชญ์จะเป็น “ดวงวิญญาณ” *(ลินห์ ฮอน)* หรือที่ตั้งของจิตวิญญาณของสังคม ตัวอย่างเช่น เตรือง ดินห์ สามารถจัดหากองกำลังสู้รบซึ่งประกอบด้วยเกษตรกรและผู้เช่าที่นาได้ถึงประมาณหนึ่งพันคน คนเหล่านี้มาพร้อมด้วยหอกและดาบเป็นอาวุธ ตำแหน่งที่หรูหราและอย่างเป็นพิธีรีตรองที่เตรือง ดินห์ ใช้ คือ บินห์-เตย์ สัต-ตา ได เตือง (หมายถึง จอมพลผู้ต่อต้านพวกนอกศาสนา และสร้างความสงบทางตะวันตก) ตำแหน่งนี้แสดงให้เห็นถึงระเบียบแบบแผนของศาสนาขงจื๊อ เตรือง ดินห์ พยายามเชิดชูตำแหน่งนี้ขึ้นมาเพื่อใช้ในการต่อต้านพวกคาทอลิกและพวกคนป่าเถื่อน

เงีย กอน หรือ “กองทัพอันชอบธรรม” หรือพลพรรคใต้ดิน—ของเตรืองและคนอื่น ๆ ซุ่มโจมตีที่มั่นและยานล่องแม่น้ำของฝรั่งเศสครั้งแล้วครั้งเล่า พวกเขายังลอบสังหารผู้ร่วมมือช่วยเหลือฝรั่งเศสและยั่วเย้าให้ตัวแทนของราชสำนัก ออกไปต่อสู้กับศัตรู ในช่วงเวลานั้นมีคำที่เป็นฉายาแปดตัวอักษร ซึ่งมีชื่อเสียง แพร่หลายอยู่ในหมู่ประชาชนเป็นอย่างมาก คือ “ฟาน (Phan) กับลาม (Lam)ขายชาติ ราชสำนักไม่ใส่ใจประชาชน”[12] อย่างไรก็ดี พลพรรคใต้ดินที่สู้รบแบบกองโจรก่อการร้ายเหล่านี้

---

[12] อ้างใน David G. Marr, *Vietnamese Anticolonialism,* Berkeley, 1971, 32.

ก็แยกแยะความแตกต่างด้วยความระมัดระวังระหว่างกษัตริย์ที่ปกครองประเทศจริง ๆ กับหลักการด้านศีลธรรมเรื่องความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อระบบกษัตริย์ แม้ขณะที่พวกเขาประณามราชสำนัก พวกเขาก็ปฏิญาณซ้ำแล้วซ้ำเล่าว่าเป็นผู้ซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อกษัตริย์ ในฐานะที่เป็นสถาบันในอุดมคติ ในอดีต การปกป้องระเบียบแบบแผนทางการเมืองและศีลธรรมนี้ มักเป็นการเรียกร้องให้สละชีพเพื่อต่อสู้กับการรุกรานของจีน เรื่องนี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของขนบประเพณีการยอมสละชีพ ดังที่กวีผู้ยิ่งใหญ่ เหงียน ดินห์ เจียว ได้เขียนถึงชาวนาที่ล้มตายในระหว่างการต่อสู้กับฝรั่งเศสใกล้กับไซง่อนใน ค.ศ.1861 ว่า “ท่านตายไป ทว่าได้มีการสร้างวัดและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อบูชาท่าน และคนรุ่นหลังหลายพันรุ่น จะระลึกและถนอมรักนามของท่าน“[13]

การต่อต้านที่ดูราวกับไม่รู้จักจบสิ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำ และการสลายลงของการปกครองในระบบขุนนาง เป็นสาเหตุใหญ่ที่ทำให้ฝรั่งเศสตัดสินใจเข้ายึดทุกจังหวัดของประเทศและสถาปนาการปกครองโดยตรงขึ้นในค.ศ.1867 อย่างไรก็ดี การจากไปของผู้ดี-นักปราชญ์ผู้รักชาติส่วนใหญ่ภายหลัง ค.ศ.1867 มิได้นำมาซึ่งความสงบร่มเย็นดังที่ฝรั่งเศสคาดหวังไว้ เพราะในขณะที่พวกนักปราชญ์ราชบัณฑิตใช้อุดมคติตามแนวคิดของศาสนาขงจื๊อปลุกระดมเกษตรกรให้มาหนุนหลังราชบัลลังก์นั้น ยังมีหน่วยพลพรรคใต้ดินที่ติดอาวุธอีกมากมายหลายหน่วย พลพรรคเหล่านี้ ซึ่งรวมกระทั่งถึงพวกที่อยู่ภายใต้ธงของขบวนการป้องกันตนเองของประชาชน อันที่จริงแล้ว มีลักษณะเป็นกลุ่มการเมืองที่เกี่ยวข้องกับศาสนา หรือมีการการแยกพวกแยกนิกายออกเป็นฝักเป็นฝ่ายจากกัน เหล่านักปราชญ์ขงจื๊อกับเหล่าอาจารย์พุทธที่เริ่มปรากฏตัวขึ้น ได้พบจุดร่วมในการต่อสู้เพื่อต่อต้านอาณานิคม ฝรั่งเศสตระหนักถึงสิ่งนี้ในค.ศ. 1867 เมื่อฝรั่งเศสถูกดึงความสนใจมาที่บุคคลที่มีชื่อว่า เตริน วัน ถั่น บุคคลผู้นี้เป็นนายทหารในกองทัพประจำการ ทว่าต่อมาภายหลัง ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำของนิกายเดา ลานห์ ซึ่งมุ่งมั่นที่จะสืบเนื่องการต่อสู้ต่อไป

เตริน วัน ถั่น สร้างฐานที่มั่นขึ้นใกล้กับพรมแดนที่ติดกับกัมพูชา ณ ที่นี้ เตริน วัน ถั่น สื่อสารกับภูติวิญญาณ ให้การเยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บและแจกเครื่องลางของขลังให้แก่ผู้สนับสนุนเขาซึ่งมีหลากพวกหลายประเภท คนเหล่านี้ มาจากทั่วทุกส่วนของเวียดนามตอนใต้ ขนบประเพณีบิ๊ว เซิน กี ห่ง ซึ่งมีอิทธิพลอยู่ในย่านนี้เสมอมา สำแดงตัวในรูปแบบของการต่อต้านอาณานิคมอย่างชัดแจ้ง ประเด็นสำคัญคือการต่อสู้ในอาณาบริเวณนี้ อยู่เหนือการแบ่งแยกทางด้านชาติพันธุ์ พันธมิตรที่ใกล้ชิดที่สุดของเตริน เป็นพระภิกษุและ “ผู้มีบุญ” ชาวกัมพูชา ที่มีชื่อว่า ปู กอมโบ เมื่อถึงค.ศ.1864 ฝรั่งเศสยึดที่มั่นในราชสำนักของพระเจ้านโรดมไว้ได้อย่างมั่นคง ในค.ศ.1865 ปู กอมโบได้ระดมชาวเขมรในภาคตะวันออกของกัมพูชาและทางใต้ของเวียดนามให้มาเป็นพรรคพวก ด้วยการอ้างตนว่า เป็นพระนัดดาของนักองค์จันและจะฟื้นฟูความยิ่งใหญ่ของราชอาณาจักร ในช่วงระยะหนึ่ง ผู้สนับสนุนเขา

---

[13] อ้างใน Alexander B. Woodside, ***Community and Revolution in Modern Vietnam,*** Boston, 1976.

มีจำนวนหนึ่งหมื่นคน และถึงกับเข้าคุกคามราชสำนักที่อุดง ปู กอมโบกับเตริน วัน ถั่น ได้ร่วมกันบุกโจมตีที่มั่นทางทหารของฝรั่งเศสในเจิว ดก จนกระทั่งปู กอมโบถึงแก่ความตายในค.ศ.1867

ในค.ศ.1872 ราชสำนักเว้ ซึ่งในอดีต ได้พยายามที่จะทำลายอิทธิพลของนิกายเดา ลานห์นี้ ได้ส่งธงที่เขียนอักขระ ยา งี (เด็ดเดี่ยวและเป็นธรรม) ไปให้แก่เตริน วัน ถั่น – เป็นสัญญาณบอกให้เร่งกระหน่ำการต่อสู้ ทว่าปีถัดมา พวกฝรั่งเศสได้สังหารเตริน โดยนำศพของเขามาตั้งแสดงไว้เป็นเวลาสามวัน เพื่อทำให้คนที่สนับสนุนนิกายนี้ หมดกำลังใจ โชคไม่ดีที่พวกฝรั่งเศสไม่ได้รำลึกถึงความเชื่อของประชาชน ในเรื่องการกลับชาติมาเกิด ผู้เผยแพร่คำสอนของนิกายเดา ลานห์ ได้เผยแพร่ถ้อยความว่า เตรินเพียงแต่หายไปจากโลกของผู้ที่มีชีวิตอยู่ ในท่ามกลางการระบาดของอหิวาตกโรคที่มีตามมาภายหลังทุพภิกขภัยในค.ศ.1877 ผู้เผยแพร่ถ้อยคำคนหนึ่ง ได้ประกาศว่า มีวิญญาณดวงหนึ่งมาบอกแก่เขาว่า ถึงเวลาแล้ว ที่จะต้องขับไล่พวกฝรั่งเศสออกไป วิญญาณนี้จะลงมาจากสวรรค์ และจะมาเป็นผู้นำผู้มีจิตศรัทธาเข้าต่อสู้และทำให้พวกเขาอยู่ยงคงกระพัน วิญญาณนี้ ปรากฏเป็นกายของบุคคลที่มีชื่อว่า หนำ เธี้ยบ

หนำ เธี้ยบ สามารถรวมผู้ศรัทธาในนิกายเดา ลานห์กลุ่มต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และก่อการกบฏขึ้นในค.ศ.1878 หนำ เธี้ยบประกาศว่า ยุคต่ำกำลังจะสิ้นสุดลงแล้ว และรัชสมัยของจักรพรรดิแห่งแสงสว่าง (นั่นคือพระเมตไตรย) กำลังอยู่ในระหว่างการก่อตั้ง ชาวไร่ชาวนาซึ่งมีหอกไม้ไผ่กับเครื่องลางเป็นอาวุธ เข้าโจมตีกองทหารของฝรั่งเศส แต่ก็รังแต่จะถูกผลักดันให้ต้องถอยกลับมาอย่างเด็ดขาด เพราะถูกกระหน่ำด้วยปืนยาว ทว่าเรื่องนี้มิได้ทำให้หนำ เธี้ยบครั่นคร้าม ในค.ศ.1879 เขาได้ประกาศตนว่าเป็นพระพุทธเจ้าที่ทรงพระชนม์ชีพ และได้สร้างชุมชนขึ้นใหม่บนภูเขาช้าง ซึ่งอยู่ในย่านภูเขาเจ็ดลูก

ปีค.ศ.1882 คงจะต้องเป็นปีที่ไม่เป็นมงคลมากเป็นพิเศษสำหรับเหล่าประชากรที่เป็นเกษตรกรในภูมิภาคนี้ มีข่าวลือแพร่กระจายไปทั่วเรื่องการยึดครองฮานอยของฝรั่งเศสและปฏิบัติการของพวกฝรั่งเศสทั่วลุ่มแม่น้ำแดง (แม่น้ำฮอง) เวลาถัดมาในปีนั้น ก็เกิดอหิวาตกโรคระบาด และมีดาวหางปรากฏขึ้นบนท้องฟ้า เหตุการณ์เหล่านี้ กระตุ้นให้เกิดความคาดหมายอย่างใหม่ถึงวาระอวสานของโลก นักเทศน์ของนิกายเดา ลานห์ตีความว่า ดาวหางเป็นสัญลักษณ์บอกถึงการจากไปของฝรั่งเศสที่กำลังจะมีขึ้น ไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด ที่นิกายต่าง ๆ ต่างเริ่มระดมพลกัน ทำให้ประชากรที่ฐานที่มั่นของหนำ เธี้ยบบนภูเขาช้างเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นชาวเขมร เวียดนามและจีน ล้วนสามารถคาดหวังได้ว่าจะเข้ามาร่วมเป็นผู้สนับสนุนได้ทั้งสิ้น อย่างไรก็ดี กลุ่มกบฏมิได้มีการวางแผนการสำหรับการกบฏในระยะยาว กลุ่มกบฏเพียงแต่ทึกทักเอาเองว่า ทางราชสำนักจะส่งกำลังเสริมมาให้ และประชากรส่วนที่เหลือ จะเข้ามาสมทบ ขณะที่ผู้ร่วมนิกายกลุ่มต่าง ๆ เดินทางผ่านไปตามหมู่บ้าน

เช่นเดียวกับเตริน วัน ถั่น ผู้นำคนก่อนหน้าเขา หนำ เธี้ยบได้เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการของกัมพูชาในค.ศ.1885 การกบฏ เกิดขึ้นในเวลาไม่ช้านาน หลังจากที่ฝรั่งเศสประสบความสำเร็จในการ

กดดันพระเจ้านโรดมให้ทรงลงพระนามในสนธิสัญญา ซึ่งนอกเหนือจากสิ่งอื่น ๆ แล้ว ฝรั่งเศสยังกำหนดให้มีการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการชาวฝรั่งเศส มาประจำอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ และคุกคามว่าจะทำลายระเบียบแบบแผนในระบอบศักดินาของกัมพูชา ผู้นำในการกบฏ คือเจ้าสี วะธา พระอนุชาต่างพระมารดาของพระเจ้านโรดม ที่สำคัญก็คือ ชนชั้นสูงตามหัวเมืองต่าง ๆ สามารถระดมประชาชนมาให้การสนับสนุนการกบฏนี้ได้ ด้วยการเปรียบเทียบการปฏิบัติต่อพระเจ้านโรดมของฝรั่งเศส ว่าเป็นลักษณาการเดียวกับที่เวียดนามปฏิบัติต่อราชตระกูลกัมพูชาในอดีต กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ฝรั่งเศส ถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามที่รากฐานแท้ ๆ ของประชาคมพุทธศาสนาและระเบียบแบบแผนทางสังคม สถานการณ์เช่นนี้ ก็เหมือนเช่นในพม่าในราวช่วงเวลานี้ คือเมื่อใครบางคนที่มีความเกี่ยวพันกับราชวงศ์ อ้างสิทธิในอำนาจการปกครอง ข้ออ้างนี้จะนำมาประสมประสานเข้ากับความเชื่อของประชาชนเรื่องการเสด็จมาโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้า ด้วยเชื่อว่าพระพุทธเจ้าจะทรงฟื้นฟูความมั่นคงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านการเมือง เศรษฐกิจและศาสนาของราชอาณาจักร ภายหลังจากที่มีความวุ่นวายไร้ระเบียบอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง เรื่องนี้ยังอาจเป็นเหตุผลอธิบายด้วยว่า ทำไมหนำ เธี้ยบจึงกระตือรือร้นกับการสนับสนุนหลักการของเจ้าสี วะธา จนถึงกับกะเกณฑ์สมาชิกของเดา ลานห์เข้ามาประจำการอยู่ในกองกำลังทหารของกัมพูชา ฝ่ายกบฏเริ่มอ่อนกำลังลงเมื่อฝรั่งเศสอนุญาตให้พระเจ้านโรดมเสด็จพระราชดำเนินไปทั่วชนบท เพื่อยืนยันให้พวกกบฏเชื่อว่า กษัตริย์ที่ครองราชย์อยู่ยังคงมีพระราชอำนาจควบคุมอยู่ที่ศูนย์กลาง

เมื่อกบฏกัมพูชาสิ้นสุดลงในค.ศ.1886 อาสาสมัครเวียดนามก็กลับไปยังฐานที่มั่นของตน อย่างไรก็ดี เมื่อถึงจุดนี้ ฝรั่งเศสได้สังเกตเห็นว่า กิจกรรมของพวกกลุ่มนิกายนอกคอกเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นเวลาที่ประจวบพอดีกับมีการเผยแพร่โองการที่ป่าวประกาศให้ประชากรลุกฮือขึ้นสนับสนุนจักรพรรดิฮัม งี ดังนั้น ความเดือดเนื้อร้อนใจของเกษตรกร ซึ่งเป็นที่สังเกตเห็นได้อยู่ทั่วเวียดนาม จึงต้องนำมาพิจารณาภายในองค์รวมทั้งหมดของการล่มสลายของระบบกษัตริย์ด้วย

การสวรรคตของพระเจ้าตือ ดึค ในค.ศ.1883 เป็นตัวเร่งให้เกิดวิกฤติการสืบราชสมบัติ และวิกฤตินี้ทำให้ฝรั่งเศสสามารถเจรจาทำสนธิสัญญาซึ่งจะเปลี่ยนเวียดนามไปเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส วันที่ 5 กรกฎาคม ค.ศ.1885 จักรพรรดิฮัม งี ซึ่งยังทรงพระเยาว์ เสด็จหนีออกจากเมืองหลวง และได้ทรงเรียกร้องให้ร่วมกันดำเนินการต่อสู้อย่างเต็มที่เพื่อขับไล่ฝรั่งเศสออกไป ผู้ดี-นักปราชญ์และเกษตรกรจำนวนมากมาย ซึ่งได้จัดระบบการต่อสู้ขึ้นในท้องถิ่นในช่วงระยะก่อนหน้านี้ โดยไม่ได้รับสนับสนุนจากกษัตริย์ ต่างยินดีปรีดาที่ได้พบว่า ประมุขของตน อยู่ท่ามกลางพวกตน ทว่า เรื่องนี้มิได้หมายความว่า สมาชิกพระองค์อื่น ๆ ของราชตระกูลจะยุติการร่วมมือกับฝรั่งเศสแต่อย่างใด อย่างไรก็ดี นับแต่นั้นมา ผู้ดำเนินกิจกรรมต่อต้านฝรั่งเศสและชาวนาที่สนับสนุนพวกเขา ต่างถือว่า กษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาที่ขึ้นครองบัลลังก์ที่เว้ เป็นเพียงหุ่นเชิดเท่านั้น เมื่อศูนย์กลางเกิดความว่างเปล่าในด้านจิตวิญญาณ แรงกระตุ้นเพื่อให้เกิดการต่อต้านสามารถสร้างขึ้นได้ ในลักษณาการที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม คือรายรอบบุคคลที่เป็นกษัตริย์ “ที่แท้จริง” หรือรายรอบบุคคลทั้งหลาย ที่อ้างสิทธิในราชบังลังก์

โองการเกิน เวือง (จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์) ที่แพร่หลายอยู่ทั่วเวียดนาม ขยายโอกาสลู่ทางในการต่อต้านฝรั่งเศสให้กว้างออกไปอย่างมาก อาทิเช่น มาตอนนี้ เวียดนามตอนกลาง ซึ่งเป็นฐานของจักรพรรดิฮัม งี ก็ตกอยู่ในภาวะปั่นป่วนไปด้วย ประวัติศาสตร์ของขบวนการเกิน เวือง มีความสลับซับซ้อนมากเกินกว่าจะบรรยายรายละเอียดไว้ในที่นี้ คำถามที่ตรงประเด็นที่จะต้องถามก็คือ ทำไมชาวบ้านธรรมดาสามัญจึงตอบสนองต่อกิจกรรมที่เป็นธุระ ของพวกผู้ดี-นักปราชญ์ที่นิยมเจ้าเหล่านี้ โองการนี้ให้เบาะแสอยู่บ้างบางประการ กล่าวคือ ในขณะที่โองการนี้ประกาศแก่พวกผู้ดี-นักปราชญ์เป็นหลัก แต่ขณะเดียวกัน เมื่ออ่านหรือตีความโองการให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าใจ โองการก็สามารถสร้างผลกระทบทางอารมณ์อย่างใหญ่หลวง โองการระบุว่า “หากมีโชค สวรรค์ก็จะปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยความเมตตา เปลี่ยนความวุ่นวายยุ่งเหยิงให้กลายเป็นความเป็นระเบียบเรียบร้อย เปลี่ยนอันตรายให้เป็นสันติ และเท่ากับช่วยเหลือในการฟื้นฟูดินแดนของเราและพรมแดนของเรา โอกาสนี้มิได้อำนวยโชคแก่ประเทศของเราดอกหรือ นี่หมายถึงโชคสำหรับประชาชน เพราะทุกคนที่วิตกกังวลและทำงานร่วมกัน แน่นอนว่าย่อมต้องบรรลุถึงสันติภาพและความผาสุกร่วมกันอย่างแน่นอน”[14] ตรงนี้ เราได้ความรู้สึกว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในขบวนการนี้ เป็นวิถีทางหนึ่งในการฟื้นฟูความประสานกลมกลืนกันระหว่างสวรรค์กับสังคม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อความเจริญมั่งคั่งและความผาสุก หากปราศจากจักรพรรดิที่เหมาะสม จะไม่มีใครเป็นสื่อกลางระหว่างสวรรค์กับโลก โดยผ่านการประกอบพิธีที่เหมาะสม ไม่มีใครช่วยทำเกิดความมั่นใจได้ว่า เกษตรกรรม สังคมและรัฐ จะได้รับการปรับอย่างเหมาะสมให้สอดคล้องกับกลไกของโชคชะตา

ในแง่หนึ่ง ขบวนการเกิน เวืองนี้อาจพิจารณาได้เช่นเดียวกันว่า เป็นขบวนการทางศาสนาของประชาชน แน่นอนว่า เราสามารถมองได้ว่า ผู้เช่าที่ดินและเกษตรกรที่เข้าร่วมกับพวกผู้ดี-นักปราชญ์เพียงแต่ปฏิบัติหน้าที่ต่อผู้ที่เหนือกว่าในด้านสังคมและภูมิปัญญา ซึ่งเป็นไปตามจารีตประเพณีที่เคยกระทำมา อย่างไรก็ดี พวกผู้ดี-นักปราชญ์ ก็เป็นตัวแทนในระดับท้องถิ่น ที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพื้นภูมิแห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์และของเทพ น่าจะมีคนมากมายที่อนุมานว่า สถานการณ์ทางการเมืองภายหลังค.ศ.1885 เป็นจุดจบที่กำลังจะมาถึงของวงจรของราชวงศ์ และดังนั้นจึงนำมาซึ่งช่วงแห่งความปั่นป่วนวุ่นวาย ทั้งนี้เพราะเป็นช่วงที่อาณัติของสวรรค์ อาจกำลังเคลื่อนย้ายไปสู่ผู้อ้างสิทธิในราชบัลลังก์อีกคนหนึ่ง เมื่อเหล่าผู้ดี-นักปราชญ์ เข้ารับบทบาทการเป็นผู้นำของขบวนการประชาชน ก็เป็นการชี้ว่า ตอนนี้แหละเป็นหนึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวอย่างแน่นอน ทว่าโดยจารีตประเพณีปราชญ์เป็นเพียงบุคคลประเภทหนึ่ง ในจำนวนหลาย ๆ ประเภท ซึ่งชาวนาเคยเข้ามาร่วมชุมนุมอยู่รายรอบสำหรับผู้ที่รับรู้ประวัติศาสตร์ตามแนวคิดของพุทธศาสนาอยู่แล้ว เหตการณ์ต่าง ๆ เช่นเดียวกันนี้ – แม้กระทั่งคำประกาศเกิน เวือง—ก็น่าจะยิ่งทำให้เกิดความคิดที่หนักหน่วงยิ่งขึ้นถึงยุคแห่งความตกต่ำ บุคคลที่เป็นเหมือนกับพระผู้มาโปรดอย่างหนำ เธี้ยบ มีพลังดึงดูดใจประชาชนก็ด้วยเหตุนี้

---

[14] อ้างใน Marr, 50-1.

ในชวา สภาวการณ์ดำเนินไปในครรลองเดียวกับในเวียดนามซึ่งฝรั่งเศสใช้วิธีดึงพวกผู้ดีในราชสำนักเวียดนามมาเป็นพวก สำหรับในชวาวิธีการนี้ มุ่งที่การสะกัดกั้นมิให้เกิดการต่อต้านศูนย์กลางพร้อม ๆ กันไปด้วย การที่ดัตช์ระบุให้*ปริยายี*และ "ศาสนาอิสลามอย่างเป็นทางการ" ของเหล่า*ปริยายี*ว่าเป็นพวกเดียวกับตนในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เหมือนซ้ำเติมให้ความตึงเครียดระหว่างศูนย์กลางต่าง ๆ กับบริเวณรอบนอกของชวา ยิ่งทวีความรุนแรงขึ้น ประวัติศาสตร์ของชวาในช่วงเวลานี้ เต็มไปด้วยเรื่องราวของความวุ่นวาย การชุมนุมอย่างผิดกฎหมายและการจลาจล เหตุการณ์ดังกล่าวบ้างก็เกิดขึ้นในบริเวณที่มีผีที่มีอิทธิฤทธิ์ของราชอาณาจักรในอดีตหลอกหลอนอยู่ บ้างก็เป็นการชุมนุมอย่าง "ผิดกฎหมาย" ในบริเวณสุสานของราชวงศ์มางกูเนการา บนไหล่เขาลาวู ความปรารถนาที่จะได้ความสมบูรณ์ครบถ้วนในยุคแห่งการแทรกแซงทางเศรษฐกิจของอาณานิคมและการจัดระเบียบทางการเมืองใหม่นี้ ได้ทำให้วาระแห่งการมาถึงของยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขและการเสด็จมาของบุคคลที่เป็นพระผู้มาโปรด มีพลังดึงดูดใจผู้คน อย่างน้อยที่สุด แก่กลุ่มที่สามารถหาทางหลีกลี้ระเบียบแบบแผนของอาณานิคมและเศรษฐกิจแบบมีเงินตราเป็นหลักสำคัญไปได้ ทั้งนี้เพื่อที่จะธำรงรักษาคุณค่าของความเป็นตัวเองไว้ สำหรับเจ้าหน้าที่ดัตช์ อย่างน้อย ภัยคุกคามที่ร้ายแรงที่สุด ก็มาจากบุคคลสำคัญของศาสนาอิสลาม ซึ่งเที่ยวร่อนเร่ไปเทศนาสั่งสอนเรื่องจิฮัดและยุคใหม่ที่กำลังจะมาถึง พร้อม ๆ กับที่การปรากฏตัวของ*กาฟีร์*ผู้ไร้ศรัทธาชาวดัตช์มีมากขึ้นและบ่อยขึ้นนั้น โรงเรียนสอนคัมภีร์กุรอ่านประจำหมู่บ้านและ*เปสันเตรน* ก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยมี*อูลามา* และเหล่าผู้เดินทางแสวงบุญหรือฮัจญี ที่แพร่กระจายอยู่ทั่วเครือข่ายของ*เปสันเตรน*และ*ตาเรกัต* คอยอัดฉีดความรู้สึกต่อต้านอาณานิคมให้

ความแพร่หลายของความรู้สึกต่อต้านอาณานิคม สามารถสืบย้อนไปได้ว่า ส่วนหนึ่ง เป็นผลมาจากการเดินทางไปแสวงบุญยังเม็กกะกันอุ่นหนาฝาคั่งยิ่งขึ้น นโยบายแนวเสรีนิยมที่มีตามมาภายหลังการยุบเลิกระบบการเพาะปลูกภาคบังคับในทศวรรษ 1870 นำความมั่งคั่งมาให้แก่ผู้ที่ตอบสนองต่อโอกาสใหม่ทางด้านเศรษฐกิจ มากขึ้นไปเป็นลำดับ สำหรับผู้โชคดีเหล่านี้ ความสำเร็จต้องปิดท้ายให้สมบูรณ์ด้วยการประกอบหน้าที่ทางศาสนาประการสุดท้าย นั่นคือการเดินทางไปแสวงบุญ แม้ว่าดัตช์จะกำหนดข้อบังคับที่เข้มงวดไว้ แต่จำนวนผู้แสวงบุญก็เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลภายหลังการเปิดคลองสุเอซในค.ศ.1869 แม้ว่าจะมีเฉพาะผู้ที่ได้รับการเลือกสรรเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่ได้อยู่ที่เม็กกะนานพอที่จะได้ศึกษาหาความรู้กับครูผู้ยิ่งใหญ่ และได้รับการรับเข้าเป็นสมาชิกใน*ตาเรกัต* แต่ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปแสวงบุญ ย่อมต้องมีผลเปลี่ยนแปลงมวลชนผู้แสวงบุญไปอย่างไม่มีทางเป็นอื่นไปได้ ขณะที่อยู่ในเม็กกะ ผู้แสวงบุญได้คลุกคลีปะปนอยู่กับผู้ร่วมนับถือศาสนาเดียวกันซึ่งมาจากทุกชนชั้นและทุกเชื้อชาติ และได้เรียนรู้ถึงวิกฤติการณ์ที่อิสลามกำลังประสบอยู่ เพราะการขยายอำนาจของตะวันตก

ผู้ไปแสวงบุญหรือฮัจญีเดินทางกลับมายังเมืองและหมู่บ้านของตน พร้อมด้วยความตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องสร้างความบริสุทธิ์ ต้องมีการปรับเปลี่ยนใหม่ และกระทั่งต้องยืนหยัดเพื่อต่อต้านนักล่าอาณานิคมอย่างซึ่งหน้า จึงเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ที่จะพบฮัจญีกับกลุ่มผู้สนับสนุนเขารวมตัวกันเป็นชุมชนย่อย ๆ ภายในชุมชนมุสลิมอันกว้างขวาง แต่กระนั้น พวกเขาก็แยกตัวออกจากชุมชนดังกล่าว เพราะแนวคิดที่เคร่งครัดเข้มงวดต่อการปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนา ความมีวินัยหนักแน่นและการประณามการลงโทษตามขนบธรรมเนียมหรือ*อาดัต* ของพวกเขา ตัวอย่างที่เด่นสะดุดตาในทศวรรษ 1850 ได้แก่ฮัจญี โมฮัมหมัด ริฟานคี ท่านผู้นี้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่มที่คล้ายกับเป็นขบวนการประเภทหนึ่งขึ้นมาในหมู่ประชากรชนบทที่อาศัยอยู่ในย่านเปกาลอนกาน และเกทุ ขบวนการนี้มีชื่อว่าบูเดียห์ ขบวนการบูเดียห์นี้ มิได้มีสิ่งใดปรากฏให้เห็นจากภายนอกเลยว่า มีลักษณะ “ต่อต้านอาณานิคม” ทว่าการที่สมาชิกหลีกลี้ไปจากชีวิตของการรวมกลุ่มทางด้านสังคมและศาสนาในหมู่บ้านของตน ประกอบกับการที่ฮัจญี ริฟานคีคอยขัดจังหวะการประกอบพิธีทางศาสนา “อย่างเป็นทางการ” ที่มัสยิดกาลิซาลัก อย่างไม่หยุดหย่อน ก็นับว่าเป็นการกระทำที่บ่อนทำลายมากเพียงพอแล้ว สำหรับเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น ซึ่งได้เนรเทศเขาไปอยู่ที่อัมบอน

ความรู้สึกในเชิงปฏิรูปนิยมและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของผู้นับถือศาสนาอิสลามทั้งมวลตามที่ฮัจญีทั้งหลายเผยแพร่ออกไป มีศักยภาพที่จะถูกแปลไปเป็นปฏิบัติการมวลชนได้ ชาวชวาส่วนใหญ่ต่างมองเห็นว่า มาตรฐานการครองชีพในช่วงสองทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษ ตกต่ำลงอย่างรุนแรง เรื่องนี้ ประกอบกับระเบียบข้อบังคับและการรีดภาษีที่เพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากระบบราชการมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทำให้เหล่าเกษตรกรแสดงการตอบสนองต่อคำเรียกร้องที่ให้ปฏิเสธกฎระเบียบของอาณานิคม อย่างไรก็ดี ดังที่ได้กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ คำเรียกร้องดังกล่าว ไม่เคยได้รับการตอบรับในรูปแบบที่บริสุทธิ์โดยมิได้ผ่านการดัดแปลง เพราะคำเรียกร้องเองนั้น ก็ต้องปฏิบัติให้อยู่ภายในขอบข่ายที่เป็นความคาดหวังและขนบประเพณีที่เก่าแก่ด้วย กิจกรรมของฮัจญีที่สัญจรไปยังที่ต่าง ๆ ก่อนหน้าการจลาจลปีค.ศ.1888 ในบันเตน เป็นตัวอย่างที่ช่วยอธิบายให้เข้าใจได้อย่างชัดเจน เมื่อฮัจญีอับดุล การิม ผู้เป็นคุรุใน*ตาเรกัต*กาดีเรียห์ เดินทางกลับมายังบันเตนในค.ศ.1872 เขาไม่เพียงแต่ก่อตั้งโรงเรียนศาสนาขึ้นในหมู่บ้านที่เป็นบ้านเกิดของเขาเท่านั้น หากยังเดินทางไปทั่วบันเตน เพื่อกระทำพิธีชำระมลทิน *ดหิกร* (การสวดวิงวอนสั้น ๆ ประกอบการเคลื่อนไหวร่างกายอย่างที่เป็นพิธีกรรม) และจัดขบวนแห่แหน ในการฟื้นฟูศาสนาที่มีตามมา เขาได้รับการนับถือว่าเป็นบุคคลที่เปรียบเสมือนนักบุญ เนื่องจากเป็นผู้มีอำนาจในการเยียวยารักษาโรคและเป็นผู้อยู่ยงคงกระพัน ชื่อเสียงบารมีของเขารุ่งโรจน์จนข่มรัศมีของข้าราชการที่มาจากชนชั้น*ปริยายี*ในท้องถิ่น เขาพยากรณ์ว่า จิฮัดกำลังจะเกิดขึ้นและมาห์ดีกับ “การพิพากษาครั้งสุดท้าย” กำลังจะมาถึงในไม่ช้า สนุค เฮอร์กรอนเจ ชาวดัตช์ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนาอิสลามกล่าวว่า “ทุก ๆ ค่ำคืน คนนับร้อยที่กระตือรือร้นที่จะรอดพ้น ต่างมา

ชุมนุมกันยังที่ที่เขาพำนักอยู่ เพื่อเรียน *ดหิกร*จากเขา เพื่อจุมพิตมือของเขา และถามว่า *เวลาสำคัญนั้นใกล้เข้ามาหรือยัง* และรัฐบาลกาฟีร์จะอยู่ต่อไปได้นานแค่ไหน"[15]

ผู้ทรงศีลอื่น ๆ และฮัจญีทุกคน ต่างผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับจิฮัดและการมาของอิหม่ามมาห์ดีกันตามมัสยิดต่าง ๆ ที่เป็นสาขาต่าง ๆ ของ*ตาเรกัต*กาดิเรียห์ในภูมิภาคบันเตน ผู้คนพากันมาฟังกันอย่างเนืองแน่น ขณะเดียวกัน ก็มีการแจกจ่ายหรือขายเครื่องลางของขลังลูกประคำและหนังสือคัมภีร์กุรอ่านที่นำกลับมาจากเม็กกะ เมื่อเกิดการสู้รบกันขึ้นที่จิเลกอน ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1888 กองทัพที่ดูเละเทะไม่เป็นขบวนของฝ่ายกบฏ ประกอบด้วยเกษตรกรที่เป็นสาวกหรือผู้นับถือศรัทธา*กยาอิ* (ครูผู้สอนศาสนาอิสลามที่ได้รับความเคารพ) เป็นส่วนใหญ่ ผู้คนเหล่านี้เดินแถวประจัญหน้ากับกองกำลังที่เหนือกว่าของรัฐบาล ด้วยความเชื่อว่า พวกเขาจะอยู่ยงคงกระพันในระหว่างการทำสงครามศักดิ์สิทธิ์ การกบฏถูกปราบราบคาบลงภายในเวลาไม่ถึงหนึ่งเดือน ทว่าจิตวิญญาณของการกบฏ มิได้ดับสูญไป แม้ว่าจะมีการประหัตประหารพวกฮัจญีอย่างไม่เลือกหน้า แต่ผู้วิเศษและครูอิสลาม ก็ยังคงหลบซ่อนอยู่ทั่วเครือข่ายของ*ตาเรกัต*และ*เปสันเตรน* คณะคุรุและสานุศิษย์ปรากฏขึ้นมาใหม่เป็นกลุ่ม ๆ พร้อมด้วยท่าทีว่าจะก่อการจลาจลครั้งใหม่ขึ้นอีกเป็นครั้งคราว

ผลกระทบที่การเดินทางแสวงบุญและอิสลามตามแบบฉบับดั้งเดิมครั้งโบราณ มีต่อรูปลักษณ์ของการต่อสู้ของประชาชน เพื่อต่อต้านระเบียบแบบแผนของอาณานิคมของดัตช์-และ*ปริยายี* แสดงให้เป็นที่ปรากฏอย่างชัดเจนในรูปความวุ่นวายและขบวนการของชาวอื่น ๆ ซึ่งไม่จำเป็นที่จะต้องระบุเป็นรายตัว ณ ที่นี้ อย่างไรก็ดี เราจำเป็นต้องเน้นว่า เจ้าหน้าที่อาณานิคม มีแนวโน้มที่จะกล่าวถึงปัจจัยอิสลามในขบวนการต่าง ๆ และ "ความไม่สงบ" ที่พวกเขาค้นพบ โดยขยายให้ใหญ่โตเกินความเป็นจริงไป อาทิเช่น เมื่อบุคคลที่ชื่อว่า ดชาสมานี ถูกจับกุมร่วมกับกลุ่มติดอาวุธของเขาในเกดิรี ซึ่งเป็นย่านอยู่อาศัย มีความพยายามจากฝ่ายเจ้าหน้าที่ที่จะนำดชาสมานีไปเชื่อมโยงกับการจลาจลที่กำลังโหมกระหน่ำอยู่ในบันเตนขณะนั้น อันที่จริงแล้ว ดชาสมานีมิได้มีความเกี่ยวข้องกับฮัจญีหรือ*ตาเรกัต*แต่อย่างใดทั้งสิ้น เป้าหมายของดชาสมานีนั้น ก็เพื่อสถาปนาราชอาณาจักรใหม่ และเพื่อจะได้รับการประกาศว่าเป็นสุนาน ฮรุตโชโกร หรือสุลต่านอะดิล เท่านั้น ผู้นำของประชาชนอีกคนหนึ่ง คือ กาซาน มุกมิน เคยไปเยี่ยมเยือน*เปสันเตรน*และเข้าพบ*กยาอิ*ที่มีชื่อเสียง ทว่าไม่ได้รับการยอมรับจากผู้นำทางศาสนาที่มีอำนาจรับผิดชอบ คนทั่วไปถือว่ากาซาน มุกมินเป็นเพียงผู้เยียวยา (หรือ*ดูกุน*) ธรรมดากระนั้น สำหรับสาวกที่กระตือรือร้นในการจลาจลปีค.ศ.1903 ของกาซาน มุกมิน กาซาน มุกมินคือชาติกำเนิดหนึ่งของอิหม่ามมาห์ดี มีขบวนการประเภทนอกคอกจำนวนมากมายที่มิได้มีสิ่งใดเกี่ยวข้องกับอิสลาม ทว่าเป็นการแสดงออกถึงการแสวงหาที่เก่าแก่ยิ่งกว่าอิสลาม โดยผ่านแนวปฏิบัติตามความ

---

[15] อ้างใน Sartono Kartodirdjo, ***The Peasants' Revolt of Banten in 1888,*** 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1966, 180.

เชื่อสิ่งประหลาดลึกลับของชวา (*เกบาตินาน*) เพื่อความสมดุลและความอิ่มเอิม ในโลกที่ได้ผ่านพ้นจากสภาพที่เหมาะที่ควรไปแล้ว

ความยากลำบากในการจัดจำแนกแยกประเภทการต่อต้านระบอบอาณานิคมของชวาอย่างชัดเจน ปรากฏให้เห็นที่ขบวนการซามิน นับจากประมาณค.ศ.1890 มา ในเขตปกครอง โบลรา สุรอนติโก ซามิน ชาวบ้านคนหนึ่งซึ่งไม่รู้หนังสือ เริ่มดึงดูดผู้คนให้มาสมัครเข้าเป็นพรรคพวก ทางการมิได้ใส่ใจกับขบวนการนี้จนกระทั่งประมาณค.ศ.1905 เมื่อเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นรายงานถึงการที่พวกของซามินถอนตัวออกจากกิจกรรมร่วมของหมู่บ้าน ที่ร้ายแรงยิ่งกว่านั้นก็คือ พวกเขาไม่ยอมจ่ายภาษี หรือไม่เช่นนั้น ก็ถือว่า การชำระภาษีเป็นการบริจาคเงินโดยสมัครใจ นอกจากนี้ พวกเขายังดูหมิ่นเจ้าหน้าที่ *ปริยายี*ในท้องถิ่น ด้วยการกล่าวตอบด้วยภาษา*โงโก* (ภาษาชวาชั้นต่ำ) ในระหว่างการสอบสวนรัฐบาลไม่สามารถทำความเข้าใจกับขบวนการนี้ได้อย่างชัดเจน คุรุทั้งหลายกับบรรดาสานุศิษย์ของพวกเขา ต่างตีความคำสอนของซามินไปต่าง ๆ กัน กล่าวกันว่า มีความคาดหวังถึงยุคใหม่และกษัตริย์ผู้ประเสริฐ (*ระตู อะดิล*) หรือ เอรุจักร และตัวซามินเอง จะเข้ารับตำแหน่ง*ราชา* ในขณะที่สาวกสองคน จะได้ชื่อที่มีอยู่ในนิยายอันเป็นตำนานใน*วาหยัง* ทว่าคุณสมบัติของขบวนการพระผู้มาโปรด “ตามแบบฉบับ” ของชวาเหล่านี้ ถูกปฏิเสธจากบรรดาผู้นำทั้งหลาย และดูเหมือนว่าผู้สนับสนุนหรือบุคคลภายนอก ต่างตีความเป้าหมายของขบวนการนี้ต่าง ๆ กันไป

เป็นที่กระจ่างชัดว่า ชาวขบวนการซามิน ปฏิเสธการแทรกแซงจากภายนอก ไม่ยอมรับข้อบังคับและข้อเรียกร้องของรัฐบาล และเศรษฐกิจเงินตรา ยิ่งไปกว่านั้น ความเชื่อทางศาสนาของพวกซามิน ยังมีสิ่งที่เหมือนกันอยู่มาก กับความเชื่อในเรื่องประหลาดลึกลับของชวา—ตัวอย่างเช่น แนวความคิดของพวกซามินเรื่อง “พระผู้เป็นเจ้าอยู่ภายในตัวข้าพเจ้า” แม้ว่าพวกซามินจะมิได้จับอาวุธขึ้นก่อการจลาจล แต่ขบวนการของพวกเขา ก็มีลักษณะบ่อนทำลายระบอบการปกครองของทางการอย่างชัดเจน ในขณะที่เป้าหมายการโจมตีเฉพาะหน้าของพวกซามิน ดูเหมือนว่าจะเป็นพวก*ปริยายี* พ่อค้าคนกลางชาวจีนและข้าราชการชาวยุโรป แต่หากจะตีความให้กว้างขวางกว่านี้ อาจกล่าวได้ว่าพวกซามิน เลือกที่จะออกไปจากระเบียบแบบแผนทางสังคมทั้งหมด ที่มีพื้นฐานอยู่ที่หมู่บ้านอิสลาม *อาบานคาน* ในหมู่บ้านอิสลามนี้มีขนบประเพณีและการปกครองตามลำดับชั้นที่ถือกันว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาไปแล้ว พวกซามินปฏิเสธการทำสมาธิตามพิธีกรรม—เช่นในงานแต่งงาน—ของพวกเจ้าหน้าที่อิสลาม การปฏิเสธมิใช่เพราะความแตกต่างในเรื่องหลักคำสอน แต่เพราะพวกเขาละวางความคิดเรื่องลำดับชั้นการปกครองอย่างเป็นทางการโดยสิ้นเชิง

ในสถานการณ์ที่ซึ่งลัทธิความเชื่อต่างด้าวที่แปลกใหม่ กำลังแทรกซึมเข้าไปในบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปในดินแดนตอนในของชวานั้น ไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด ที่ศาสนาคริสต์จะแสดงการประท้วงในรูปแบบต่าง ๆ เช่นกัน โดยมีคุณลักษณะในแบบของชวาโดยเฉพาะ แน่นอนว่า ในกรณีส่วนใหญ่แล้ว การเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ มีนัยหมายถึงการยอมอ่อนน้อมต่อการปกครองของดัตช์ ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาของดัตช์ และการเปลี่ยนศาสนา ก็ถูกมองว่าเป็น *มาสุก เบลานดา* (หรือ

“การเข้าสู่สังคมดัตช์”) อย่างไรก็ดี ศาสนาคริสต์ก็สามารถนำไปสู่ความไม่พอใจต่อการปกครองแบบอาณานิคมได้ และสามารถให้ท่วงทีลีลาในการต่อต้านการปกครองแบบอาณานิคมได้ ดังเช่นที่เกิดขึ้นในฟิลิปปินส์ ในค.ศ.1817 ผู้ที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์ในมาลุกุ (โมลักกะ) ได้ลุกขึ้นต่อต้านพวกดัตช์ ผู้นำการต่อต้านเป็นทหารชาวอัมบอนที่นับถือศาสนาคริสต์ คือ ทอมัส มาตูเลเซีย (เป็นที่รู้จักกันในนามปัตติมุระ) ชาวคริสต์เหล่านี้หยิบยกเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีอยู่ในคัมภีร์ไบเบิ้ล มาใช้อธิบายเพื่อชี้ให้เห็นว่าการกระทำของตนเป็นสิ่งที่ถูกต้องและชอบธรรม สิ่งที่เราจะได้เห็นกันต่อไปคือ ในภูมิภาคบาตักนั้น พระผู้เป็นเจ้าของคริสเตียน ถูกมองว่าเป็นที่มาของอำนาจเพื่อใช้ต่อต้านการทำตัวเป็นผู้ยิ่งใหญ่เหนือกว่าใคร ๆ ของมิสชันนารี ขบวนการประท้วงที่ได้แนวความคิดจากศาสนาคริสต์มีอยู่น้อยโดยส่วนเปรียบเทียบ การที่เป็นเช่นนี้เป็นไปได้ว่า อาจเนื่องมาจากดัตช์ไม่เต็มใจที่จะอนุญาตให้มิสชันนารีมาชักจูงให้ผู้คนเปลี่ยนศาสนากัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชวา จนเมื่อภายหลังค.ศ.1850 แล้วเท่านั้น รัฐบาลจึงได้อนุญาตอย่างไม่เต็มใจ ให้องค์การเผยแพร่ศาสนามาปฏิบัติงานในย่านที่อยู่อาศัยบางย่าน

ตัวอย่างที่น่าทึ่งมากที่สุดของการปรับตัวของชวาให้เข้ากับศาสนาคริสต์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และการใช้ศาสนาคริสต์ เป็นสื่อในการประท้วง คือขบวนการซาดรัค ในชวากลาง ซาดรัคผู้นี้อาจพิจารณาได้ว่าเป็นแบบฉบับของผู้นำทางศาสนาในชนบทโดยทั่วไป ซึ่งได้รับการฝึกฝนในเรื่องที่เกี่ยวกับความลึกลับและอภินิหารตามจารีตประเพณีเดิมของชวาและของอิสลาม ทว่าในตอนปลายทศวรรษ 1860 เขาได้ค้นพบ*เงลมู* (ศรัทธาหรือความรู้) ที่เหนือกว่า ที่เคยเรียนรู้มาก่อนจากศาสนาคริสต์ ซาดรัคได้ผู้สนับสนุนเพราะเขาแสดงให้เห็นว่าตัวเขาเองดีวิเศษกว่าคุรุคนอื่น ๆ เมื่อถึงทศวรรษ 1870 เขาได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็น*คุรุ กัวสา* หรือครู “ผู้ทรงอำนาจ” รวมทั้งเป็นผู้เยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ (หรือ*ดูกุน*) ที่มีชื่อเสียงโด่งดัง เขาใช้สูตรของคริสเตียนในการกล่าวปราศรัยต่อผู้สนับสนุนคนกลุ่มใหญ่หลายกลุ่มเข้ามาอยู่ภายใต้ความเป็นผู้นำของเขา บางกลุ่มที่เข้ามา มีภูมิหลังเป็น*สันตรี* (“นักศึกษาแห่งศาสนา”) มาก่อน บางกลุ่มก็มาจากหมู่บ้านอิสลาม*อาบานคาน* กลุ่มคริสเตียนต่าง ๆ ที่มาชุมนุมอยู่รายรอบตัวซาครัดนั้น ส่วนหนึ่งมีลักษณะการชุมนุมที่จัดได้ว่าเป็นในแบบแผน*คุรุ* กับ*มูริด* หรือครูกับศิษย์ เมื่อถึงค.ศ.1887 แวดวงของซาดรัค ประกอบด้วยกลุ่มระดับภาคเจ็ดกลุ่ม และกลุ่มระดับท้องถิ่นเจ็ดสิบกลุ่ม กลุ่มชาวคริสต์เหล่านี้ ไม่ขึ้นกับคริสต์จักร สมาชิกในกลุ่มจงรักภักดีต่อซาดรัคเป็นการส่วนตัว เช่นเดียวกับกรณีความจงรักภักดีของพวกสานุศิษย์ภายใน*ตาเรกัต*

ความคาดหวังต่อการเสด็จมาของพระผู้มาโปรดของชวา ที่มีอยู่ในหมู่คนจำนวนมากที่สนับสนุนซาดรัคนั้น ความคาดหวังนี้แสดงออกเป็นตัวบุคคลอย่างจำเพาะเจาะจงคือตัว*ระตู อะดิล* ผู้ที่จะมาเป็น*ระตู อะดิล* นี้มิใช่ใครอื่นที่ไหน หากคือพระคริสต์ ซาดรัคเองนั้น เป็นที่คาดหมายว่า จะเข้ามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสังคมชวาและขับไล่ชาวต่างชาติออกไป อันที่จริงแล้ว ซาดรัคควรถูกนับว่าเป็นผู้นำทางศาสนาคนหนึ่งในจำนวนหลายคนของชวา ผู้ซึ่งต่อต้านอำนาจครอบงำของดัตช์ในช่วงเวลานั้น โดย

เฉพาะอย่างยิ่งการครอบงำคริสต์จักรและนิกายต่าง ๆ ที่เผยแพร่ศาสนาอยู่ ในท้ายที่สุดแล้ว ซาดรัคก็ถูกมิสชันนารีดัตช์ประณามว่าเป็นครูจอมปลอม และได้มีการดำเนินความพยายามอย่างหนักหน่วงเพื่อดึงเขาและสานุศิษย์ของเขา เข้ามาอยู่ในคริสต์จักรของทางการ การรุกคืบหน้าของดัตชต่อไปในสุมาตราเริ่มต้นที่มินังกาเบาในทศวรรษ 1820 ดังที่เราได้เห็นแล้วการรุกคืบหน้านี้เป็นการเร่งให้เกิดสงครามปาดรีขึ้นมา ในทศวรรษ 1850 และ 1860 ความเพียรพยายาม “สร้างความสงบ” ของดัตช์ ขยายไปถึงปาเล็มบัง จัมบีและรัฐเล็ก ๆ อื่น ๆ ในรัฐเหล่านี้ฮัจญีและ*อูลามา*ท้องถิ่น ได้เข้าปลุกระดมให้เกิดต่อต้านดัตช์และพันธมิตรของดัตช์ในท้องถิ่น การรุกขึ้นไปทางเหนือของดัตช์ พาพวกเขาเข้าสู่ดินแดนบาตักและยังอาเจะห์ ซึ่งเป็นดินแดนที่การต่อต้านอย่างเด็ดเดี่ยวที่สุดและยาวนานที่สุด บังเกิดขึ้น

การต่อต้านการปกครองอาณานิคมของบาตัก มีศูนย์กลางอยู่ที่ตัวบุคคล คือศรี สิงห์มังคราชา (กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เยี่ยงสิงโต) แม้ว่าบาตักจะมีตำนานเล่าขานกันมาแต่ครั้งโบราณที่ชวนให้เชื่อว่ามีราชวงศ์ดังกล่าวอยู่จริง แต่พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชานั้น ปกติแล้ว ก็มิใช่บุคคลสำคัญทางการเมืองในหมู่ชาวบาตัก พระองค์ทรงได้รับความเคารพในฐานะที่เป็นเทวกษัตริย์ และเป็นชาติกำเนิดหนึ่งของภัฏระคุรุ (Batara Guru) พระองค์ทรงมีความสามารถในการเรียกฝน และควบคุมการเติบโตของต้นข้าว สามารถขับไล่วิญญาณที่ชั่วร้ายออกไป และอื่น ๆ ทำนองนี้ หน้าที่ทางการเมืองที่เป็นหลักสำคัญของพระองค์คือการรักษาความสมานฉันท์ในหมู่ประชาชนชาวบาตัก รวมทั้งความสัมพันธ์ที่มั่นคงกับโลกภายนอก เมื่อพวกปาดรีทะลักออกมาจากดินแดนมินังกาเบาในทศวรรษ 1820 พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาที่สิบ (ออมปู ณ โบลอน) ก็ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของโตบา บาตักในการต่อต้านผู้รุกราน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เกิดขึ้นในบริเวณโตบา เพราะการเข้ามาของดัตช์เป็นสิ่งที่ทดสอบพลานุภาพอำนาจของพระเจ้าศรีสิงห์มังคราชา นอกจากนี้แล้ว กิจกรรมการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ที่มีมาตั้งแต่ทศวรรษ 1850 เริ่มสร้างความแตกแยกในหมู่หัวหน้าในท้องถิ่น หัวหน้าบางคน ทำความตกลงกับศาสนาใหม่ เพื่อที่จะได้กระชับความมั่นคงให้แก่อิทธิพลของตน และขยายอิทธิพลนั้นออกไป พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาที่ 11 กับโอรสของพระองค์ (รัชกาลที่ 12) ถูกพวกตัวแทนของอาเจะห์และพวกหัวหน้าที่ต่อต้านมิสชันนารี ผลักดันให้ทั้งสองพระองค์ต้องทรงเผชิญหน้ากับดัตช์ ทั้ง ๆ ที่โดยส่วนพระองค์แล้วทั้งสองมิได้ทรงต่อต้านมิสชันนารีคริสต์เตียนเหล่านี้ ใน ค.ศ.1878 พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาที่ 12 ทรงจัดพิธีทางศาสนาขึ้นเพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่ประชาชนของพระองค์ และต่อจากนั้น ก็เสด็จออกไปสู้กับดัตช์ ในลักษณะที่เทียบเท่ากับการทำสงครามศักดิ์สิทธิ์ เมื่อปราชัย พระองค์ก็ทรงรวบรวมกองกำลังทหารเข้าโจมตีอีกครั้งในค.ศ.1883 โดยได้รับความช่วยเหลือจาก อาเจะห์ คราวนี้ ดัตช์ทำให้พระองค์ทรงได้รับบาดเจ็บ ดัตช์ทำลายวิหารที่สำคัญที่สุดของพระองค์ แล้วขับให้พระองค์ต้องเสด็จออกไปจากดินแดนของพระองค์ พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาที่ 12 สิ้นพระชนม์ระหว่างที่เกิดการปะทะกันขึ้นมาโดยบังเอิญในค.ศ.1907

อย่างไรก็ดี ชาวบาตักเชื่อว่า พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชารัชกาลต่าง ๆ มิได้สิ้นพระชนม์ เพียงแต่ไม่ปรากฏพระองค์เท่านั้น แม้ว่าพระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาที่ 12 จะสิ้นพระชนม์ไปแล้ว แต่ผู้คนมากมายก็ยังเชื่อฟัง *โตนา* (หรือคำบัญชาของพระองค์ ทั้งที่เป็นคำบัญชาจริงและที่จินตนาการขึ้นมา) รวมทั้ง *โตนา*ของโอรสของพระองค์ คือราชาบันตัล ด้วย ยิ่งกว่านั้น คำเรียกร้องให้รื้อฟื้นระบอบกษัตริย์ผู้ทรงเป็นเทพในตำนานนี้ ยังให้แรงบันดาลใจแก่ชาวบาตักจากทั่วทั้งภูมิภาค ไม่เฉพาะแต่ที่โตบาเท่านั้น ให้เข้าร่วมสมทบกับกลุ่มและขบวนการต่าง ๆ ซึ่งมักต่อสู้ต่อต้านการปกครองของดัตช์อยู่เนือง ๆ นับจาก ค.ศ.1890 เป็นต้นมา มีขบวนการต่าง ๆ เติบใหญ่ขึ้นในบาตัก ได้แก่ขบวนการปาร์มาลิม ขบวนการนา ซิอัก บาคี และ ขบวนการปาร์ฮูดัมดัม ทุกขบวนการต่างป่าวประกาศเรื่องการฟื้นฟูราชอาณาจักรที่เลอเลิศเยี่ยงในอุดมคติของพระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาขึ้นมาใหม่

ในขบวนการปาร์มาลิม (มาจากคำว่า *มาลิม* -ในภาษาบาตัก แปลว่า “ต่างจากผู้อื่น”) พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาตรัสผ่านคุรุหลายคนในท้องถิ่น อย่างไรก็ดี เมื่อมาถึงตอนนี้ แนวคิดและชื่อจากศาสนาคริสต์ – ที่สำคัญได้แก่พระผู้เป็นเจ้า พระเยซูและพระแม่มารี—ได้เข้ามาเป็นคำศัพท์ของขบวนการนี้แล้ว แม้ว่าพระผู้เป็นเจ้าของพวกเขาจะเหมือนกับของพวกดัตช์ แต่ปาร์มาลิมก็เทศนาว่า ฝ่ายตนมีหนทางที่เหนือกว่าเสนอให้ ในการเข้าถึงพระยะโฮวาห์ ผู้ยิ่งใหญ่เหนือกว่าผู้ใด กลุ่มปาร์มาลิมไม่ยอมรับเงื่อนไขการตกเป็นเบี้ยล่างตามที่รัฐบาลดัตช์กำหนดขึ้นมา ดังนั้น นับจากราวค.ศ.1890 เป็นต้นมา คุรุของปาร์มาลิมหลายคน กล่าวให้ความมั่นใจแก่ประชาชนว่าพวกเขาจะได้รับความคุ้มครองจากพระ ผู้เป็นเจ้า และพระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาจะปรากฏพระวรกายขึ้นมาอีกครั้ง คำกล่าวเหล่านี้สามารถระดมชาวบาตักที่ไม่พอใจดัตช์ ให้มาร่วมประท้วงมาตรการต่าง ๆ ของดัตช์กับพวกเขาได้ การปราบปรามขบวนการเหล่านี้ จำต้องมีขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ทว่าก็ไม่สามารถทำลายความเชื่อของปาร์มาลิมได้ อย่างไรก็ดี ความพยายามที่จะดึงอิทธิพลของชาวยุโรปมาใช้ประโยชน์ ทำให้ปาร์มาลิมแก้ไขปรับเปลี่ยนความเชื่อดังกล่าวของตน การเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ในตอนต้นทศวรรษ 1900 ทำให้กำลังพลของปาร์มาลิมมีจำนวนลดน้อยถอยลงไปเป็นอันมาก

ขบวนการนา ซิอัก บาคี (“คนที่ประสบเคราะห์กรรม”) มีการหักเหในแบบที่ต่างออกไปเล็กน้อย ศรีชาคาสิมาตุปัง ผู้นำที่มีชื่อเสียงของขบวนการปาร์มาลิมในขั้นตอนต่อมา ได้เทศนาเรื่องการกลับไปสู่พระผู้เป็นเจ้าระดับสูงของโตบา คือมุลัดชี ณ โบลอน ในฐานะที่เป็นแหล่งพลังของพวกเขา ทว่าการฟื้นพลังชีวิตดังกล่าว ได้รับอิทธิพลอย่างหนักหน่วงจากคำสอนศีลธรรมตามแบบศาสนาคริสต์ ศรีชาคาซึ่งนำชื่อ นา ซิอัก บาคี มาใช้ ยืนยันให้สาวกของตนเชื่อว่า ผู้ยากจนและถ่อมตน จะได้รับส่วนแบ่งพลังของพระผู้เป็นเจ้า และว่า แม้กระทั่งพระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาก็อาจปรากฏพระวรกายให้พวกเขาเห็นในเครื่องทรงที่สมถะ เมื่อถึงค.ศ.1910 นา ซิอัก บาคี หาผู้สนับสนุนได้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งพวกหัวหน้าหลายคน ทั้งผู้คนก็มาหาศรีชาคาเพื่อขอเครื่องลางของขลังและเข้าพิธีสร้างความบริสุทธิ์ คนจำนวนมากมิได้คิดถึงศรีชาคาเพียงแค่เป็นผู้สื่อสารจากเทพเจ้าระดับสูงเท่านั้น หากยังคิดว่าตัว ศรีชาคาเป็นพระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาพระองค์ใหม่ด้วยซ้ำ พวกดัตช์มองอย่าง

ถูกต้องว่า นา ซิอัก บาคี มีโอกาสที่จะเป็นศูนย์รวมกำลังของฝ่ายกบฏได้ จึงได้สั่งจับกุมตัวศรีราคาไว้ในเดือนพฤศจิกายนปีนั้น

กลุ่มพลังเพียงกลุ่มเดียวที่สามารถขัดขวางการเสริมสร้างอำนาจของดัตช์ในสุมาตราได้อย่างจริงจัง เกิดขึ้นด้วยน้ำมือของชาวอาเจะห์ อาเจะห์เป็นดินแดนที่มั่งคั่ง มีการจัดองค์กร มีอาวุธอย่างดี และมีความมุ่งมั่นอย่างเต็มที่ที่จะรักษาเอกราชของตนไว้ กองกำลังของดัตช์ซึ่งบุกเข้าโกตา ราชา (บันดา อาเจะห์) ในค.ศ.1873 ถูกผลักดันออกไป และเมื่อโกตา ราชา ถูกยึดครองในที่สุดในปีถัดมา สุลต่านกับประชากรส่วนใหญ่ ก็หนีขึ้นเขาไปตั้งต้นทำสงครามกองโจร ซึ่งสิ้นสุดลงอย่างเป็นทางการเมื่อต้นทศวรรษ 1900 ความคล้ายคลึงของกรณีอาเจะห์กับกรณีที่เกิดขึ้นกับพม่า ภายหลังจากอังกฤษยึดมันดะเลย์ได้ หรือกับกรณีที่เกิดกับฟิลิปปินส์ ภายหลังจากกองทัพสหรัฐปราบพวกโมโลโล เป็นที่เด่นชัดอย่างสะดุดตายิ่ง การสูญเสียเมืองหลวง อันเป็นศูนย์กลาง กระตุ้นให้มีการรบพุ่งอย่างยืดเยื้อมากขึ้นและรุนแรงยิ่งขึ้น เนื่องจาก ผู้นำที่มีบารมีสูงสามารถระดมพลในท้องถิ่นจากบรรดาผู้สนับสนุนพวกเขา ให้เข้าสู่การต่อสู้ พร้อมกับปลดปล่อยพละกำลังอันมหาศาลของประชากรออกมา แม้พละกำลังเหล่านี้ มักมีอยู่เพียงไม่นานก็ตามที ทว่าเป็นพลังของประชาชนที่ได้รับประสบการณ์ของการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงที่เกิดขึ้นในระหว่างสองยุค สงครามอาเจะห์แสดงเนื้อหาของเรื่องราวที่คุ้นเคยกันดีเกี่ยวกับความเป็นอิสลามร่วมกัน เกี่ยวกับ จิฮัด เกี่ยวกับความคาดหวังที่เกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต รวมทั้งเกี่ยวกับความเป็นผู้นำของ*อูลามา* เนื้อหาเหล่านี้ล้วนปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน แม้ว่าอ็อตโตมานจะไม่เคยให้ความช่วยเหลืออย่างแท้จริงตามที่ชาวอาเจะห์คาดหวัง แต่การได้กำลังใจจากอ็อตโตมานและจากศูนย์กลางมุสลิมทั่วย่านหมู่เกาะ ก็ช่วยประคับประคองให้ชาวอาเจะห์อยู่มาได้ตลอดสองทศวรรษแรกของสงคราม นอกจากนี้ ยังมีเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างเช่น สงครามระหว่างรัสเซียกับตุรกีในค.ศ.1877 -1878 การกบฏมาห์ดีในซูดานและการที่เรือรบตุรกีลำหนึ่งเดินทางผ่านสิงคโปร์ในค.ศ.1890 เหตุการณ์ทั้งหมดนี้ล้วนถูกมองว่าเป็นสัญลักษณ์ของความสำเร็จที่กำลังจะมาถึง ในสงครามจิฮัดที่ยืดเยื้อ

เป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ความทรหดในการต่อสู้ของอาเจะห์ สามารถให้เหตุผลได้ว่าเนื่องมาจากความเพียรพยายามของบรรดา*อูลามา* ที่มีฐานอยู่ที่*เปสันเตรน* *อูลามา*ผู้มีชื่อเสียงโดดเด่นมาก ที่สุด ในการต่อสู้คือเตอังกุ จิก ทิ ติโร เมื่อถึงช่วงที่สงครามกองโจรเริ่มขึ้นในค.ศ.1881 เตอังกุได้ ชิงความเป็นผู้นำมาจาก*ฮูลูบาลาง* หรือ*อูลีบาลาง* หรือหัวหน้าซึ่งสืบทอดตำแหน่งกันมาตามเชื้อสาย และจากเจ้าหน้าที่ทางด้านศาสนาของพวกหัวหน้าดังกล่าว *อูลามา*ได้สร้างป้อมปราการขึ้นบนเขา หา “เงินบริจาคเพื่อทำสงครามศักดิ์สิทธิ์” และกระทั่งประสบความสำเร็จในการพิชิตบริเวณต่าง ๆ กลับคืนมาให้แก่*ฮูลูบาลาง* อะไรเป็นพื้นฐานของแรงสนับสนุนจากประชาชนที่มีต่ออูลามา ในหมู่ผู้ให้ความช่วยเหลือ*อูลามา* ยังมีชาวอาหรับที่สืบเชื้อสายมาจากพวกเจ้า (เซย์ยิด) ในเฮดรามอตรวมอยู่ด้วย กล่าวได้ว่า*อูลามา*เหล่านี้ เป็นข้อต่อที่เชื่อมโยงกับกระแสการปฏิรูปและการต่อต้านอาณานิคมในโลกอาหรับ ความยึดมั่นต่อเป้าหมายที่จะชุบชีวิตชุมชนอิสลามขึ้นมาใหม่ ทำให้*อูลามา*กับบรรดา

สานุศิษย์ของพวกเขา ดำเนินชีวิตด้วยความตึงเครียดอยู่ตลอดเวลา กับบรรดาหัวหน้าและชาวบ้านธรรมดาสามัญ ซึ่งมีวิสัยทัศน์ของตนเอง ในแบบที่ต่างออกไป สภาวการณ์สงครามนี้เอง ที่ทำให้*อูลามา*สามารถดึงเกษตรกรออกจากพันธะหน้าที่ต่อเครือญาติอย่างที่มีมาแต่เดิมได้สำเร็จ เพื่อนำเกษตรกรเหล่านี้มามารวมพลังกันในฐานะที่เป็นชาวมุสลิมด้วยกัน แต่แม้กระทั่งตอนนี้ สิ่งที่จับใจนักต่อสู้ในแบบสงครามกองโจรมากที่สุด ก็ยังมิใช่ภาพลักษณ์ของชุมชนผู้นับถือศาสนาเดียวกัน หากคือการบรรลุผลตามความปรารถนาของพวกเขา ที่จะได้ดำรงชีวิตอย่างสุขสบายเหมือนอยู่บนสวรรค์ ดังที่*ฮิกายัต ปราง ซาบิล* (มหากาพย์เรื่องสงครามศักดิ์สิทธิ์) บรรยายไว้ดังนี้

> พรของพระผู้เป็นเจ้า มีให้ไม่จำกัดแก่ผู้ที่รับใช้
> ผู้ที่ต่อสู้ใน*ปราง ซาบี* (*prang sabi*--สงครามศักดิ์สิทธิ์)
> พระองค์ทรงให้สรวงสวรรค์ที่เต็มไปด้วยแสงสว่าง
> เจ้าหญิงสวรรค์เจ็ดสิบองค์
> พระองค์ประทานให้มากเกินกว่าจะนับได้หมด...
> ท่านจะมีใบหน้าใหม่ ที่เยาว์วัย...
> พระผู้เป็นเจ้าจะทรงให้ทรัพย์สินและชีวิตแก่ท่าน...[16]

เมื่อถึงค.ศ.1903 ราชตระกูลและ*ฮูลูบาลาง* ถูกปราบลงอย่างราบคาบ ทว่าสงครามกองโจรยังดำเนินต่อไป ในรูปการโจมตีด้วยกองกำลังกลุ่มย่อย ๆ ภายใต้การชี้นำหรือการนำอย่างออกหน้าออกตาของ*อูลามา* พวก*อูลามา*ที่ชาวอาเจะห์เรียกว่า*มุสลิมิน* (*muslimin*--ชาวมุสลิม) เหล่านี้ ต่างพร้อมที่จะตายอย่างผู้ที่อุทิศตนให้แก่ศาสนา ยิ่งกว่าจะยอมจำนนอยู่ใต้การปกครองของ*กาฟีร์* จนเมื่อเวลาล่วงมาถึงค.ศ.1913 สองศูนย์กลางหลักในการต่อต้าน จึงได้พังทะลายลง ซึ่งเมื่อถึงตอนนี้ มีชาวอาเจะห์ตายไปในสงครามแล้วจำนวนนับหมื่น ๆ คน ดัตช์พยายามหาทางแก้ไขเพื่อมิให้เกิดการต่อต้านขึ้นมาอีก ด้วยการยก*ฮูลูบาลาง*ให้ขึ้นรับหน้าที่เป็นหัวหน้าท้องที่ ในลักษณาการเดียวกับที่ดัตช์สร้างความสัมพันธ์แบบสนับสนุนและร่วมมือกับพวกหัวหน้า*ปริยายี*ของชวาและ*เปงฮูลู*ของมินังกาเบา ในขณะเดียวกัน *อูลามา*ก็ถูกจำกัดให้ปฏิบัติหน้าที่เฉพาะทางด้านศาสนาเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ดี ยุทธวิธี เช่นนี้ รังแต่ทำให้ความแตกแยกภายในสังคมอาเจะห์ ที่ปะทุรุนแรงขึ้นมาเพราะสงคราม ยิ่งดำเนินไปอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น *อูลามา*ในท้องถิ่น ยังคงดึงผู้สนับสนุนมารายรอบตนเป็นกลุ่ม ๆ เรื่อยมา จนกระทั่งถึง ทศวรรษ 1930 *อูลามา*และผู้สนับสนุนจะร่วมกันร่ายกวีนิพนธ์จากมหากาพย์*ฮิกายัต ปราง ซาบิล* อันเป็นกวีนิพนธ์ต้องห้าม ให้คำปฏิญาณร่วมกันว่าจะต่อต้าน แล้วจากนั้น ก็มุ่งหน้าไปโจมตีด่านนอก ๆ ที่ไหนสักแห่งของดัตช์ บางครั้งบางคราว ก็มีบุคคลต่าง ๆ เข้าดำเนินแนวทางสู่

---

[16] อ้างใน James T. Siegel, ***The Rope of God,*** Berkeley, 75.

สวรรค์นี้โดยเอกเทศ ด้วยการทำร้ายชาวดัตช์ตามเมืองต่าง ๆ อันเป็นปรากฏการณ์ที่พวกดัตช์เรียกกันว่า *อัตเจะห์-มูรด์ (Atjeh-moord)*

การขยายอำนาจของดัตช์เข้าสู่กาลิมันตัน (บอร์เนียว) ซึ่งเป็นการตอบโต้ต่ออิทธิพลที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับของเจมส์ บรุคชาวอังกฤษ และผู้ที่สืบอำนาจต่อจากเขา ได้ก่อให้เกิดการต่อต้านอย่างสำคัญขึ้นทางด้านตะวันตกและตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะนี้ ในค.ศ.1859 ปานเคราน อันตาสารี เจ้านายพระองค์หนึ่งจากสาขาหนึ่งของราชตระกูลบันเจร์มาซิน ซึ่งสิ้นอำนาจลงเพราะการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันภายในได้ลุกขึ้นมาต่อต้านดัตช์และประมุขผู้ที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของดัตช์ แม้ว่าการรบพุ่งครั้งใหญ่สิ้นสุดลงตั้งแต่ค.ศ.1863 (เจ้าอันตาสารีถูกปลงพระชนม์ในปีค.ศ.1862) แต่การรบพุ่งก็ยังคงมีอยู่ต่อไปจนกระทั่งถึงค.ศ.1905 เจ้าอันตาสารีทรงโชคดี ที่มีผู้นำเกษตรกรที่ได้รับความนิยมจากประชาชน คือสุลต่านกูนิงมาอยู่เคียงข้าง สุลต่านกูนิงเป็นผู้เยียวยารักษาโรคและมีอาคมที่ทำให้อยู่ยงคงกระพัน สงครามบันเจร์มาซินโดยข้อเท็จจริงแล้วจึงเป็นสงครามศักดิ์สิทธิ์อีกครั้งหนึ่ง ในช่วงหนึ่ง ศูนย์กลางของขบวนการเข้าไปตั้งอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่า เป็นประหนึ่งเม็กกะ ที่ย้ายมาอยู่ที่นั่น คนกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีเครื่องลางของขลังกับคำสาปแช่ง*กาฟีร์*เป็นอาวุธ จะโผล่พรวดพราดออกมาทำร้ายชาวดัตช์ที่ทำงานอยู่ตามเหมืองถ่านหินในละแวกใกล้เคียง พวกกบฏมิได้เพียงแต่หวังว่าจะรื้อฟื้นอดีตอันรุ่งโรจน์ของบันเจร์มาซินเท่านั้น หากยังหวังถึงอนาคตที่ปราศจากภาษีและสิ่งที่เป็นความปรารถนาทุกประการของพวกเขา จะบรรลุผลเป็นจริงขึ้นมา

ในรัฐมลายูอยู่บนคาบสมุทร ส่วนใหญ่แล้ว ไม่มีสภาพความตึงเครียดระหว่างอิสลาม “ทางการ” กับ “ชนบท” อันเป็นสภาพที่มักก่อให้เกิดการต่อต้านอาณานิคมขึ้นในชวาและสุมาตรา โครงสร้างทางการเมืองของแว่นแคว้นเล็ก ๆ ตามริมแม่น้ำของมลายู ไม่เคยวิวัฒนาการขึ้นมาถึงระดับที่ทำให้เกิดความจำเป็นให้ต้องมีเจ้าหน้าที่ทางศาสนาที่มีอำนาจการปกครองลดหลั่นกันตามลำดับชั้นอย่างพิถีพิถัน ผู้มีอำนาจรับผิดชอบในงานด้านศาสนา ส่วนใหญ่แล้ว จึงตกอยู่กับใครก็ได้ในหมู่*อูลามา* ท้องถิ่น ซึ่งเห็นกันว่า เหมาะสมที่จะเป็นผู้ใช้อำนาจดังกล่าว เมื่อถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า *อูลามา*เหล่านี้ กำลังถูกนำเข้าสู่ระบบบริหารราชการแนวนิติ-ศาสนะแบบใหม่ ซึ่งในช่วงขณะนั้นกำลังพัฒนาขึ้นตามศูนย์กลางของราชสำนักต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้อารักขาของอังกฤษ การปรับกิจกรรมของ *อูลามา*ให้หันเหไปหาระเบียบแบบแผนอย่างใหม่ภายใต้การกำกับดูแลของอังกฤษ ซึ่งทำได้อย่างค่อนข้างละมุนละม่อมนี้ เป็นเหตุผลที่อธิบายว่า เหตุใด รัฐมลายู จึงไม่มีการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านอาณานิคมกันอย่างแพร่หลาย อย่างไรก็ดี คงจะเป็นการเข้าใจผิดที่จะเทียบสภาพการณ์เช่นนี้ว่าเท่ากับเป็นการยอมรับระบบใหม่กันโดยทั่วไป การที่แทบไม่มีขบวนการที่เกี่ยวข้องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคตในคาบสมุทรมลายู บ่งชี้ถึงปัญหาพื้นฐานในการพิจารณาความเกี่ยวพันซึ่งกันและกันระหว่าง ศาสนากับความไม่สงบ—กล่าวคือเรามารู้กันถึงเรื่องราวเหล่านี้ต่อเมื่อมีเหตุการณ์ปรากฏเป็นตัวเป็นตนขึ้นในรูปขบวนการ หรือในรูปความไม่สงบ ซึ่งเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจนและ

เป็นสิ่งที่คุกคามอำนาจรัฐขึ้นมาแล้ว การแสดงออกที่เป็น “การต่อต้าน” หลายอย่าง มีแนวโน้มที่จะไม่มีการบันทึกเก็บไว้เป็นหลักฐาน อาทิเช่นคำพยากรณ์ต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องเล่าลือและโจษขานกัน การเยี่ยมเยือนของนักเทศน์และผู้เยียวยารักษาโรคที่เดินทางไปตามที่ต่าง ๆ การประกอบพิธีตามแบบที่มิได้บัญญัติไว้ ภาษาที่มิได้แสดงถึงความเคารพ เหล่านี้เป็นต้น

การต่อต้านในระดับที่มองเห็นได้ชัดเจนกว่านี้ คือการเดินทางไปแสวงบุญที่เม็กกะกันอย่างอุ่นหนาฝาคั่งมากยิ่งขึ้นในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เรื่องนี้มีผลกระทบอย่างเด่นชัดต่อชีวิตด้านศาสนาในชุมชนชาวมาเลย์ การแพร่กระจายของ*ตาเรกัต* เช่น นักเซียบันทิยา และกาดิเรียห์ ประกอบกับความรู้สึกต่อต้านระบอบอาณานิคมของผู้นับถือศาสนาอิสลามทั้งมวล ซึ่งส่งผ่านไปทางสิงคโปร์ ทำให้แน่ใจได้ว่าวิสัยทัศน์และคำทำนายเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต แพร่สะพัดไปทั่วบริเวณรอบนอกของศูนย์กลางราชสำนักอิสลามทั้งหลาย มีโอกาสความเป็นไปได้ ที่ภาพลักษณ์เหล่านี้ จะถูกนำมาใช้ในการระดมพลังทางศาสนาเพื่อต่อต้านผู้รุกรานหรือผู้ตั้งตนเป็นเจ้าประเทศราช การต่อต้านความเป็นเจ้าประเทศราชของไทย เป็นกรณีหนึ่งในประเด็นนี้ ในตอนต้นทศวรรษ 1800 ภายหลังจากที่สยามพิชิตเกดะห์ ก็ได้มีการประกาศทำสงครามจิฮัดอย่างยืดเยื้อกับพวกนอกศาสนาชาวไทย เมื่อเปลี่ยนเข้าสู่ศตวรรษใหม่ การโต้แย้งของราชวงศ์จักรีกับอังกฤษ เรื่องสิทธิในดินแดน ส่งผลให้มีการเขียนแผนที่กำหนดพรมแดนกันใหม่ ซึ่งเมื่อถึงค.ศ. 1909 สยามเหลือเพียงปัตตานี ที่เป็นรัฐมลายูภายในเขตแดนของตน การรวม “อู่ของอิสลาม” ที่มีชื่อเสียงโด่งดังนี้เข้าไปอยู่ในเขตของรัฐไทย โดยเริ่มตั้งแต่ค.ศ.1902 ต้องประสบการต่อต้านจากพวกผู้ดีที่สูญเสียอำนาจ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พวก*อูลามา* นับจากค.ศ.1903 เป็นต้นมา *อูลามา*กับบรรดาผู้สนับสนุน ได้ร่วมกันคว่ำบาตรการเสียภาษีและกระทำการที่แสดงถึงการแข็งข้ออย่างอื่น ๆ ในค.ศ. 1910 กลุ่มชนอันมีโตเตผู้วิเศษวัยชราที่อ้างว่ามีอำนาจอยู่ยงคงกระพันเป็นผู้นำ ได้เผาผลาญอาคารสำนักงานสาธารณะต่าง ๆ ปีถัดมา เจ้าหน้าที่ไทยได้ปราบการจลาจลอันมีฮัจญีชื่อ บูลา เป็นผู้นำลงด้วยความยากลำบาก ตราบจนถึงช่วงเวลานี้ การจลาจลที่ลุกลามออกไปกว้างขวางที่สุด เกิดขึ้นใน ค.ศ.1922 เมื่อ*อูลามา*ประสบความสำเร็จในการเรียกร้องให้ทำสงครามจิฮัดกับอำนาจการปกครองของรัฐพุทธศาสนา

ความสำเร็จของอังกฤษ ในการดำเนินงานอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยผ่านทางผู้นำแบบจารีตประเพณี น่าจะเป็นเหตุผลที่อธิบายว่า ทำไมการจลาจลต่อต้านอังกฤษในรัฐมลายู จึงได้มีน้อยเหลือเกิน อย่างไรก็ดี มีกรณีเกิดขึ้นอย่างน้อยสองกรณีซึ่งเป็นการต่อสู้กันอย่างเปิดเผยและมีท่วงทำนองเกี่ยวข้องกับศาสนา กรณีหนึ่ง เกิดขึ้นในซาบาห์ เป็นการต่อต้านของชาวท้องถิ่นต่อภาษีแบบใหม่ที่บริษัทบอร์เนียวเหนือ กำหนดขึ้น การต่อต้านแสดงออกในรูปการจลาจลของแม็ต ซัลเลห์ การจลาจลดังกล่าว เริ่มขึ้นในค.ศ.1895 และคุกรุ่นอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งถึงค.ศ. 1905 จึงได้รับเอาแง่มุมของสงครามจิฮัดเข้ามา แม็ต ซัลเลห์ ใช้ธงอิสลาม รวมทั้งใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของกษัตริย์ มีผลให้เขาได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง สำหรับชาวมุสลิมแล้ว เขาคือมาห์ดี พระผู้ที่มาช่วยให้รอดพ้น

ความเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการควบคุมของอังกฤษที่มีความสำคัญยิ่งกว่ากรณีแรก เกิดขึ้นที่ปาหัง สุลต่านปาหังทรงยอมรับสภาพการต้องมีผู้สำเร็จราชการชาวอังกฤษมาทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้อย่างเสียไม่ได้ และแม้กระทั่งถึงตอนนี้ พวกหัวหน้าที่อยู่ลึกเข้าไปด้านใน ก็ยังไม่ยอมโอนอ่อนผ่อนตาม สิ่งต่าง ๆ ดำเนินมาถึงจุดสุดยอดในค.ศ.1891 เมื่อผู้สำเร็จราชการชาวอังกฤษ ชักจูงให้สุลต่านอาห์หมัดลงพระนามในราชโองการถอดถอนดาโต๊ะ บาฮามาน ออกจากตำแหน่งหัวหน้าเขตดาโต๊ะ บาฮามานออกมาโต้แย้งอย่างเปิดเผย ซึ่งเท่ากับเป็นการเริ่มต้นการเผชิญหน้ากันโดยใช้กำลังอาวุธ การเผชิญหน้ากันเช่นนี้ขึ้นเกิดต่อ ๆ มาเป็นระยะและเป็นที่รู้จักกันในนามสงครามปาหัง คำวิงวอนให้อิสลามิกชนทั้งปวงต่อต้านอาณานิคม ปรากฏอย่างเป็นที่ประจักษ์ตรงจุดนี้ อย่างไรก็ดี หัวหน้าฝ่ายกบฏอ้างเสมอมาว่าพวกเขาเพียงแต่ปกป้องผลประโยชน์ขององค์ประมุขเท่านั้น การสนับสนุนด้วยการนิ่งเฉยของสุลต่านอาห์หมัด ทำให้ขบวนการดังกล่าว มีพลังขับเคลื่อนอย่างมากในตอนแรก และเป็นการพิสูจน์ให้เห็นถึงบทบาทของพระองค์ ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมทางจิตใจและทางศาสนาของชีวิตชนชาวมลายูในปาหัง บทบาทนี้ ถูกคุกคามในภายหลังเนื่องจากพระองค์สนับสนุนและร่วมมือกับอังกฤษ เมื่อสุลต่านอาห์หมัดทรงยอมจำนนต่อแรงกดดันของอังกฤษ ประชาชนทั่วไปจึงพากันมองดาโต๊ะ บาฮามานกับพันธมิตรของเขา ว่าเป็นผู้ปกป้องมรดกของพวกเขา ให้รอดพ้นจากภัยของพวกนอกรีต ต่อมา พวกกบฏได้รับอิทธิพลจากผู้มีอำนาจวิเศษแห่งตรังกานู คืออังกุ เซย์ยิด ปาโลห์ ผู้ทำให้ขบวนการนี้ เปี่ยมไปด้วยเจตนารมณ์ของการสงครามเพื่อศาสนา

ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า รัฐอาณานิคมของสเปนพยายามที่จะสถาปนาการควบคุมดินแดนที่ตนเข้าอ้างสิทธิครอบครองให้อยู่ในรูปแบบเดียวกันทั้งหมดทุกแห่ง ในส่วนหนึ่ง สเปนมีปัญหาเหมือนกับมหาอำนาจยุโรปอื่น ๆ ซึ่งกำลังกำหนดเส้นพรมแดนของรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ในขณะนั้น กองทัพบกประสบกับการต่อต้านจากชาวเขาที่มีการปกครองแบบกึ่งอิสระอยู่ทางตอนเหนือของลูซอน กอร์ดิลเลรา ในขณะที่กองทัพเรือแทบจะไม่สามารถยึดเมืองหลวงมุสลิมคือโจโล กับโคตาบาโต ไว้ได้ เรื่องราวที่ฝ่ายสเปนเป็นผู้เล่าถึงสงครามในตอนใต้ -- ซึ่งเริ่มต้นด้วยการยุทธกับซูลูในค.ศ.1851 – ระบุถึงมิติทางด้านศาสนาจากมุมมองของทั้งสองฝ่ายเอาไว้อย่างชัดเจนยิ่ง พระบาทหลวงในนิกายโดมินิกันเขียนไว้ในค.ศ.1876 ว่า “สงครามกับโจโลขณะนี้ เป็นสงครามอันชอบธรรม เป็นสงครามศักดิ์สิทธิ์ในนามของศาสนา”[17] เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่*อูลามา*ของซูลู ก็ประกาศหลักการอันสูงส่งอย่างเดียวกันนี้ พร้อมเรียกร้องให้สนับสนุนการทำสงครามเพื่อเป็นการแสดงความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่มีต่อสุลต่าน ในมินดาเนาก็มีสงครามศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นอย่างรุนแรงเช่นกัน โดยดาตู อัตโต ได้ปลุกระดมพวกหัวหน้าในมากินดาเนาซึ่งอยู่บริเวณตอนใน ให้ต่อต้านพวกสเปนที่กำลังเดินทัพรุกเข้ามา บริเวณที่มีการปกครองตนเอง ล้วนแสดงสัญลักษณ์ต่าง ๆ มากมาย ที่บอกถึงการฟื้นฟู

---

[17] อ้างใน Cesar A. Majul, ***Muslims in the Philippines,*** Quezon City, 1973, 292.

อิสลาม โดยมีพวกฮัจญีและ*อูลามา*ที่ได้รับการฝึกฝนจากต่างแดน เป็นหัวหอก *อูลามา*บางคน เป็นชาวอาหรับโดยกำเนิด ด้วยเหตุนี้ การที่สเปนพิชิตเมืองสำคัญ ๆ ได้สำเร็จ จึงมีความหมายเพียงเล็กน้อยต่อประชากรที่กำลังเกิดความสำนึกมากยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา ถึงอัตลักษณ์ความเป็นอิสลามิกชนของตนเมื่อเผชิญหน้ากับการโจมตีโดยตรงจากพวกคริสเตียน

ความรู้สึกต่อต้านอย่างรุนแรงของอิสลามิกชนในมินดาเนาและซูลู เป็นที่เข้าใจแก่ทหารและมิสชันนารีชาวสเปนอย่างลึกซึ้ง จากปรากฏการณ์ที่พวกเขาตั้งชื่อเรียกกันว่า *จูรามนตาโด* หรือ ("บุคคลผู้ที่ได้ให้สัตย์สาบานแล้ว") ส่วนชาวซูลูรู้จักปรากฏการณ์นี้ในนาม *ซาบิล อุลลาห์ จูรามนตาโด*เป็นกลุ่มชายผู้ซึ่งถาโถมเข้าใส่กองทหารสเปน—หรือพลเรือนคริสเตียนตามตลาด—อย่างไม่กลัวเกรง พร้อมกับพยายามทำให้พวกสเปนได้รับบาดเจ็บหรือได้รับความเสียหายอย่างรุนแรงจนกระทั่งพวกตนแต่ละคนถูกสังหารจนหมด แม้ว่าบันทึกหลักฐานในซูลูและมินดาเนาจะระบุว่า มี*เปสันเตรน*อยู่ไม่กี่แห่งและไม่มี*ตาเรกัต* อยู่เลย แต่การตรวจสอบอย่างใกล้ชิดเผยให้เห็นว่า *จูรามนตาโด*นั้น คือกลุ่มที่อยู่ในจารีตเดียวกับ*ตาเรกัต* ผู้มีศรัทธามั่นในกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นผู้ที่ผ่านช่วงระยะเวลาของการถือศีลอดและการทำสมาธิภายใต้การกำกับของ*อูลามา*หรือ*ปานทิตา (pandita)* ที่เชี่ยวชาญมาแล้ว และจากนั้น ก็จะได้รับการแนะนำเข้าสู่คำสอนเกี่ยวกับ*ปาราง ซาบิล* (สงครามศักดิ์สิทธิ์) และได้รับชมภาพของสวรรค์ซึ่งพวกเขาจะได้ไปถึง เมื่อเสียชีวิตแล้ว ปรากฏการณ์*จูรามนตาโด*ทวีความเข้มข้นขึ้น เมื่อสุลต่านทั้งหลาย ไม่สามารถยืนหยัดต่อสู้กับพวกสเปนที่มีอาวุธดีกว่าได้โดยลำพังตนเองยิ่งขึ้นทุกที

ในขณะที่ "สงครามโมโร" เป็นข่าวพาดหัวหนังสือพิมพ์ในมนิลา ฝ่ายปกครองของสเปนก็ยิ่งหมกมุ่นมากขึ้นกับการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของดินแดนที่ตนเปลี่ยนเป็นดินแดนของผู้นับถือคริสเตียนแล้วมากขึ้น ดินแดนดังกล่าวนี้ สเปนถือว่าตนได้ยึดครองมานานกว่า 250 ปีแล้ว การที่สเปนสูญเสียดินแดนส่วนใหญ่ในทวีปอเมริกาไปและในประเทศสเปนเองก็ประสบภาวะวิกฤติอาณานิคมของสเปนจึงต้องเลี้ยงตัวเองได้ในแง่เศรษฐกิจ และปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ ก็ต้องกำจัดให้หมดไป ในแง่หนึ่ง อาจพิจารณาได้ว่า ปัญหาของมนิลา เป็นเช่นเดียวกับปัญหาของกรุงเทพฯ ส่วนสุดท้ายของการผูกขาดของกษัตริย์ที่มีมาแต่เดิม ถูกยกเลิก และเมืองท่าต่าง ๆ – ที่สำคัญคือมนิลา อิโลอิโลและเซบุ—ต่างเปิดรับการพาณิชย์นานาชาติในเวลาต่อมา เงินทุนจากอังกฤษ ฝรั่งเศสและสหรัฐเข้ามาสมทบกับกลุ่มผลประโยชน์ชาวสเปนและพวกลูกครึ่งสเปน เพื่อเปิดดินแดนใหม่ ๆ สำหรับการเพาะปลูกพืชผลเพื่อการพาณิชย์ การเสี่ยงทำธุรกิจดังกล่าว ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากเครือข่ายท่าเรือและถนนหนทางอันเป็นเครือข่ายใหม่ และจากการยุติการบุกปล้นเพื่อจับคนมาเป็นทาสในโมโร ทำให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่มีประชากรอยู่กันอย่างหนาแน่น สามารถอพยพย้ายถิ่นมายังดินแดนที่ยังไม่มีใครมาตั้งรกรากได้ น่าเสียดายที่ผู้บุกเบิกเหล่านี้ มีอยู่น้อยคน ที่ลงเอยด้วยการเป็นเกษตรกรอิสระ เงินทุนที่พวกลูกครึ่งและชาวต่างชาติจ่ายให้แก่ผู้บุกเบิกล่วงหน้า เพื่อจะได้ตั้งตัว แทบจะแน่นอนอย่างไม่มีทางเป็นอื่นว่าฉุดพวกเขาเข้าไปสู่วงจรของหนี้สิน ปัญหานี้รุนแรงมากเป็นพิเศษในบริเวณที่มีการผลิตน้ำตาล เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเกษตรกรรมแนวทุนนิยมได้ฝังรากลง

เกษตรกรของฟิลิปปินส์ต้องรับภาระหนักอันเกิดจากราคาสินค้าตกต่ำ และเช่นเดียวกับที่อื่น ๆ เช่นกัน เกษตรกรฟิลิปปินส์ต่างเกิดความประทับใจมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ในตัวผู้นำซึ่งให้คำมั่นสัญญาว่า ยุคใหม่ที่ดีกว่า กำลังจะมาถึง

ที่มีมากจนกลายเป็นเรื่องสามัญธรรมดาในช่วงเวลานับจากทศวรรษ 1860 เป็นต้นมา คือ ปฏิบัติการของตำรวจและคริสต์จักร เพื่อต่อต้านการชุมนุมอย่างผิดกฎหมาย ทั้งในเมืองและในดินแดนที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน ปัญหาที่พึงพิจารณาคือกลุ่มต้องห้ามพวกนี้มีเจตนาอย่างไร และศาสนาทำหน้าที่อย่างไร ในการยืนหยัดต่อต้านรัฐอาณานิคม ในหมู่ขบวนการต่าง ๆ หลายสิบขบวนการที่ค้นพบในลูซอนนั้น เราจะหยิบยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างเพียงสามกรณี ในค.ศ.1865 มีรายงานว่า มีชายสามคนเดินทางวนเวียนอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ของคามารีนส์ ทางตะวันออกเฉียงใต้ของลูซอน ชายสามคนนี้ได้รับการขนานนามในวาระต่าง ๆ กัน คือเป็น *ดิออส* (พระเจ้า) เป็น *กริสโต* (พระคริสต์) และ*เมสโตร* (ครู) ในที่ชุมนุมอย่างลับ ๆ ตามบ้านต่าง ๆ รวมทั้งบ้านของคนที่มั่งคั่งหลายคน ผู้คนที่มาชุมนุม จะได้ฟังคนใดคนหนึ่งในสามคนนี้ พูดถึงหลักคำสอนบางประการที่มีอยู่ในพระคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ พวกเขาอ้างตนว่าเป็นผู้ลงมาจากสวรรค์ และมาตั้งฐานที่มั่นอยู่บนภูเขาอิสาร็อกที่อยู่ใกล้ ๆ กัน พวกเขาให้สัญญาว่าจะรักษาผู้ป่วยเป็นโรคอหิวาต์และฝีดาษ ให้หายขาด จะช่วยให้ผืนแผ่นดินทุเลาจากภัยอันเกิดจากแมลงทำลายพืชผล และจะเนรมิตรอาหารให้อย่างอุดมสมบูรณ์

ในค.ศ.1870 สเปนค้นพบว่ามีบุคคลที่ใช้ชื่อว่า จานุอาริโอ ลาบิออส ได้ปลุกระดมชาวเมืองรอบ ๆ ภูเขาบานาเฮา ในเขตตากาล็อกตอนใต้ ด้วยการอ้างว่าได้สื่อสารกับวิญญาณของกบฏชื่ออาโปลินาริโอ ที่ได้ตายไปแล้ว และกับพระแม่มารี พระแม่มารีได้สั่งให้เขาสร้างโคฟราเดีย เดอ ซานโฮเซ่ (หรือ สมาคมนักบุญยอเซฟ) ขึ้นมาใหม่ และให้รื้อฟื้นพิธีกรรมทางศาสนาของสมาคมนี้ ผู้ที่ตอบสนองต่อคำเรียกร้องนี้ เมื่อตายไปแล้ว จะได้รับความผาสุกบนสวรรค์เป็นรางวัลตอบแทน แต่ในระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่ พวกเขาจะได้รับอิสรภาพและความปลอดพ้นจากการต้องส่งส่วยจ่ายภาษี ลาบิออส ก็เหมือนกับอาโปลินาริโอผู้เป็นแบบอย่างให้แก่เขา คือสามารถดึงผู้คนออกจากบริเวณศูนย์กลางของเมือง มาสู่ “เยรูซาเลมใหม่” – อันเป็นสภาพแวดล้อมที่ประกอบด้วยถ้ำศักดิ์สิทธิ์กับลำธาร—ในบริเวณเชิงเขาบานาเฮา เมื่อตำรวจเข้าจับกุมตัวลาบิออส ตำรวจได้พบสมุดบันทึกที่เขียนเป็นภาษาตากาล็อกหลายเล่ม บรรยายถึงชีวิตของพระคริสต์กับใบสั่งยาจำนวนหนึ่ง

ตัวอย่างที่สามของลูซอน พาเราไปสู่จังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ทางเหนือของมนิลา เริ่มต้นตั้งแต่ค.ศ.1887 กาบิโน คอร์เตส บุรุษผู้ “มีสมบัติน้อยมาก” ได้เริ่มต้นเทศนาสั่งสอนชาวไร่ชาวนาในย่านภูเขาอะรายัตว่า หายนะของโลกใกล้จะมาถึงแล้ว หากพวกเขารวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อสวดภาวนาและประกอบพิธีกรรมของชุมชน พวกเขาจะได้รับการคุ้มครองจากพระเจ้า พร้อมกันนั้นก็จะได้ทรัพย์สมบัติมากมาย คนจำนวนมหาศาล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรยากจนจากจังหวัดปามปานกาและบูลาจาน ได้มาชุมนุมกันตามบ้านของสาวกของคอร์เตส เนื่องจากผู้ชุมนุมเหล่านี้ปวารณาตนว่าจะไม่ใช้ความรุนแรง และถึงอย่างไร ก็ยังสวดภาวนาตามแบบฉบับของคริสเตียน ดังนั้น เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น

จึงตัดสินใจว่า จะไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับพวกเขา ทว่ากาบิโนมิใช่นักเทศน์ฆราวาสสามัญธรรมดา มีเรื่องราวเล่าสะพัดกันว่า เขามีลูกแก้ววิเศษ ซึ่งมีชายชราคนหนึ่งบนภูเขาให้มา แก้วสารพัดนึกนี้ทำให้เขาสามารถเนรมิตรเงิน อาหารและคนรับใช้ชายขึ้นมาได้ เมื่อเขาได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์ในค.ศ.1888 ลักษณะบ่อนทำลายอำนาจการปกครองของบ้านเมืองของขบวนการนี้ ก็ปรากฏออกมาชัดแจ้งเกินพอ และเจ้าพนักงานควบคุมกิจกรรมพลเรือนก็เคลื่อนกำลังเข้ากวาดล้าง

หมู่เกาะวิสายาส์ก็เป็นแหล่งที่มีการแสดงตนในเชิงต่อต้านระเบียบแบบแผนของอาณานิคมในลักษณะที่คล้ายกันมาก ภายหลังจากอหิวาตกโรคครั้งใหญ่มาเยือนในค.ศ.1882 และมีดาวหางปรากฏขึ้นบนท้องฟ้าในปีเดียวกัน เจ้าหน้าที่ชาวสเปนในจังหวัดซามาร์และเลย์เต ก็ต้องวุ่นอยู่กับปัญหาการแพร่ระบาดของ “ความวุ่นวาย” ที่เกิดขึ้นตามหมู่บ้านที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดิน หมู่บ้านเหล่านี้ เพิ่งถูกรวมเข้ามาอยู่ในรัฐอาณานิคมได้ไม่นาน สถานที่บางแห่งตามหมู่บ้านเหล่านี้—ซึ่งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางเมือง—เป็นสถานที่ที่รูปบูชาของนักบุญตามความเชื่อของศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ได้รับความเคารพบูชาเพราะอำนาจในการเยียวยารักษาโรคและปาฏิหาริย์อย่างอื่น ๆ สถานที่เหล่านี้จึงกลายเป็นที่พักแรมของกลุ่มผู้แสวงบุญ ซึ่งแรกเริ่มเดิมทีนั้น เดินทางมาเพื่อปฏิบัติตามคำสัตย์ปฏิญาณบางประการที่ได้ให้ไว้ เพื่อที่ตนจะได้รอดพ้นจากอหิวาตกโรค ปัญหาอยู่ที่ว่า กลุ่มคนเหล่านี้ซึ่งอ้างว่าเดินทางมาที่นี่เพื่อสวดภาวนา เพื่อค้าขาย และเพียงเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็นของตนเองเท่านั้น ได้รับการชักจูงไปเข้าพวกกับนักเทศน์สัญจร ที่ให้การเยียวยารักษาโรคอย่างปาฏิหาริย์และทำนายถึงกลียุคกับยุคใหม่ที่กำลังจะมาถึง

ข่าวลือต่าง ๆ ที่บังเอิญแพร่สะพัดขึ้นมาในเวลาเดียวกับการปรากฏตัวของนักเทศน์สัญจรที่อ้างตนเป็น*ดิออส* (เทพเจ้า) เหล่านี้ เป็นการเผยให้เห็นถึงความหมกมุ่นครุ่นคิดบางประการของฝูงชน อิสิโดร เรเยส บุคคลผู้ถูกจับกุมตัวในตอนต้นปีค.ศ.1884 เนื่องจากให้สัญญาว่าจะรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้หายด้วยมนต์วิเศษนั้น เป็นผู้ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นฑูตสวรรค์ที่พระผู้เป็นเจ้าส่งมาเพื่อป่าวประกาศถึงการเสด็จมาของกษัตริย์บิซายาพระองค์หนึ่ง ภัยพิบัติครั้งใหญ่จะบังเกิดขึ้น เป็นต้นว่า เกาะต่าง ๆ จะจมหายไปหรือโลกจะถึงกาลอวสาน กลุ่มต่าง ๆ อันมีเทพเจ้าหรือนักบุญเป็นผู้นำ จึงเตรียมรบด้วยอาวุธง่าย ๆ และหลบลี้ไปยังภูเขา เพื่อรอคอยการปรากฏขึ้นของนครใหม่ นครใหม่นี้จะมีกษัตริย์ของพวกเขาเองเป็นผู้ปกครอง ภายใต้ยุคใหม่ ขนบธรรมเนียมและเครื่องแต่งกายแบบโบราณ จะได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ และราคาสินค้าต่าง ๆ จะลดลง พวกผู้นำแจกจ่ายเครื่องลางของขลังและคาถาต่าง ๆ (เรียกว่า *โอราซิโอเน*) เพื่อช่วยปกป้องคุ้มกันให้รอดพ้นจากกระสุนปืนของศัตรูและอหิวาตกโรค ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1884 กบฏสามถึงสี่ร้อยคน บุกเข้าโจมตีโบรอนแกน ซึ่งเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งทว่ามีดและกระบองของพวกเขา สู้ไม่ได้กับกระสุนปืนของพวกสเปน ปฏิบัติการของพวกตำรวจซึ่งได้รับการสนับสนุนจากพระบาทหลวงชาวสเปนและพวก*ปรินซิปาเล*ในท้องถิ่น ดำเนินสืบต่อมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1886

พวก*ดิออส*เหล่านี้เป็นใครกันแน่ ในวิสายาส์ ดิออสเหมือนกันทุกอย่างกับ*บาเบย์ลัน* ผู้วิเศษชายหญิงในสังคมสมัยก่อน ตั้งแต่ครั้งโบราณก่อนที่พวกสเปนจะเข้ามา *บาเบย์ลัน*ยังคงมีอยู่เสมอมา นับตั้งแต่สเปนเข้าพิชิต พวกเขาเปรียบเหมือนกับคู่แข่งที่เป็นเงาคู่กันไปกับพระคาทอลิก สามารถดึงดูดผู้คนมายังที่สิงสู่ของพวกเขาซึ่งอยู่เลยชุมชนเมืองออกไป ณ ที่นี้ พวกเขาประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ ซึ่ง ต่อมาได้รับเอาสัญลักษณ์และพิธีกรรมหลายอย่างของคาทอลิกมาใช้ด้วย ดังนั้น พวกเขาจึงดึงดูดประชากรให้เข้ามาหาพวกเขาได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นและอย่างต่อเนื่อง ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า *บาเบย์ลัน*ดำเนินการอย่างคึกคักและกระฉับกระเฉงมากเป็นพิเศษในหมู่เกษตรกรในเกาะปาเนย์และนีครอส เกษตรกรในสถานที่ดังกล่าวเป็นหนี้เป็นสินกันอย่างหนักหน่วงและได้รับความเดือดร้อนจากความผันผวนของเศรษฐกิจโลก รายงานของสเปนสมัยทศวรรษ 1880 ระบุเป็นการเฉพาะ ถึงตัวบุคคลชายหญิงหลายสิบคน ที่ถูกจับกุมเพราะรวบรวมผู้คนเข้ามาอยู่ใน “สมาคมผิดกฎหมาย” สมาคมพวกนี้ประกอบพิธีการรักษาโรคและพิธีทางไสยศาสตร์ที่ผิดกฎหมาย ไม่ยอมจ่ายภาษีและอื่น ๆ

ปอนเซียโน เอโลเฟร ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมากกว่าในนามบูฮาวี (น้ำพุกลางทะเล, เทพแห่งลมทั้งสี่ทิศ) เป็นผู้หนึ่งที่มีการทำบันทึกหลักฐานไว้อย่างมีเนื้อหาสาระ บุคคลผู้นี้กระตุ้นความสนใจของสเปนในค.ศ.1887 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้คนจากทุกเมืองที่อยู่ริมฝั่งด้านตะวันออกเฉียงใต้ของนีครอส เริ่มเดินทางกันอย่างช้า ๆ ไปยังชุมชนอิสระของเขา ในบริเวณเทือกเขาที่อยู่ถัดไป บูฮาวีมีเครื่องเคราตามแบบฉบับของ*บาเบย์ลัน*ทุกอย่าง นับตั้งแต่อำนาจในการเยียวยารักษาโรค ความอยู่ยงคงกระพัน อำนาจในการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์ อำนาจในการบังคับให้เกิดไฟ น้ำท่วมและฝนตก คุณสมบัติเหล่านี้ อาจถูกมองในทำนองว่าเป็นคู่ที่อยู่ตรงกันข้ามกับความเป็นคริสเตียนได้ หากมิได้เพราะมี หลักฐานหนักแน่นเช่นเดียวกัน ที่ยืนยันว่า บูฮาวีเป็นคาทอลิกที่เคร่งครัด บูฮาวีเป็นผู้นิยมขบวนแห่ทางศาสนา และมีไม้กางเขนคล้องคออยู่ตลอดเวลา กลุ่มผู้สนับสนุนบูฮาวีซึ่งมีจำนวนมากมายมหาศาลนั้น เริ่มต้นมาจากเพียงกลุ่มชนกลุ่มเล็ก ๆ ที่มาร่วมกันสวดวิงวอนติดต่อกันเก้าวันตามคติคาทอลิก กลุ่มเล็ก ๆ นี้ ขยายใหญ่ขึ้น เมื่อคำบอกเล่าเกี่ยวกับอำนาจและความสามารถพิเศษของเขาแพร่กระจายออกไป ทว่าในสารที่เขาสื่อนั้นยังมีสิ่งอันที่เป็นพลังดึงดูดใจผู้คน นั่นคือคำพยากรณ์ของเขาที่ว่า โลกจะถูกทำลายด้วยน้ำท่วมครั้งใหญ่ และตกอยู่ในความมืดมิด ผู้ที่ไม่ฟังคำเรียกร้องของเขาจะพินาศลง ด้วยเหตุนี้ บรรดาสาวกของบูฮาวี จึงได้เรียกขานเขาว่าเป็น “พระมหาไถ่” ด้วยอีกชื่อหนึ่ง

ขบวนการต่าง ๆ ที่บรรยายมาข้างต้น ก็ไม่ต่างจากปรากฏการณ์ “ผู้มีบุญ” ในสยาม คือมีศูนย์กลางอยู่ที่ผู้นำทางศาสนาที่มีคุณสมบัติพิเศษที่ไม่เหมือนใคร ได้แก่นักเทศน์ ศาสดาพยากรณ์ พระเจ้าและกริสโต ถ้อยคำของพวกเขา แพร่สะพัดในหมู่ประชาชนที่คุ้นเคยกับพิธีกรรมบูชาภูติผีดั่งที่มีมาแต่ดั้งเดิม รวมทั้งคุ้นเคยกับบุคคลในพระคัมภีร์เก่าและใหม่ของศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นผู้เชื่อมช่องว่างระหว่างพื้นภูมิของการดำรงอยู่ของเทพกับของมนุษย์ ร่องรอยของความหวังในยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคตข้างหน้า มีให้ประจักษ์อยู่ เพราะหญิงชายซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาเหล่านี้ ต่างชี้ถึงการ

เปลี่ยนยุคที่กำลังจะมาถึง ดังมีสัญลักษณ์ต่าง ๆ บอกเป็นลางให้รู้ล่วงหน้า เช่นโรคระบาด (โดยเฉพาะอย่างยิ่งอหิวาตกโรค) ดาวหาง และความยากลำบากอันมีสาเหตุเนื่องมาจากราคาน้ำตาลในตลาดโลกตกฮวบลง

เมื่อเวลาในคริสต์ศตวรรษนี้ล่วงเลยต่อมา ชุมชนสเปนเอง ก็กลายมาเป็นสถานที่ที่เกิดความไม่สงบขึ้น ในขณะที่แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่า พระสเปนส่วนใหญ่ ที่อยู่นอกบริเวณอันเป็นเขตของพระบาทหลวงนิกายโรมันคาทอลิกยังคงได้รับความนับถือ หากว่าจะไม่ถึงขั้นเคารพบูชา แต่การขับไล่พระชาวฟิลิปปินส์อย่างต่อเนื่อง ก็กระตุ้นให้เกิดความตึงเครียดที่เกี่ยวเนื่องกับการแบ่งชาติเหยียดผิว ความตึงเครียดนี้จะขยายตัวเพิ่มขึ้นจนกระทั่งมีสัดส่วนระดับชาติ ในค.ศ.1862 มีเขตศาสนาเหลืออยู่เพียงสิบสองเขต ให้แก่ฆราวาสผู้ประกอบพิธีอย่างพระ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวฟิลิปปินส์ประมาณ 400 คน ช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ที่มีการปกครองแนวเสรีนิยม ประกอบกับการที่มีความคิดแนวภูมิธรรมนิยม (Enlightenment) ไหลบ่าเข้ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการเปิดคลองสุเอซ มีผลให้พระชาวพื้นเมืองแสดงความเรียกร้องต้องการความเสมอภาคกันมากขึ้น ปฏิกริยาของทางสเปนนั้น หนักแน่นและไม่มีการผ่อนปรน นับจากการควบคุมในตอนปลายทศวรรษ 1860 ไปจนถึงการลงมือประหารชีวิตพระบาทหลวงแนวปฏิรูปนิยมสามคนในค.ศ.1872

เหตุการณ์การประหารชีวิตข้างต้นเป็นการสร้างพระบาทหลวงชาวฟิลิปปินส์ทั้งสาม ให้กลายเป็นนักบุญผู้ยอมตายเพื่อศาสนาขึ้นมาโดยไม่ได้ตั้งใจ และทำให้ขบวนการประชาชนที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา มีจุดเน้นเรื่อง “ความเป็นชาติ” ที่หนักแน่นยิ่งขึ้น แม้แต่ขบวนการ*ดิออส*ทั้งหลายในวิสายาส์ ที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ก็ยังเรียกร้องผู้สนับสนุนให้สวดวิงวอนให้แก่ดวงวิญญาณของหนึ่งในพระทั้งสามที่ถูกสังหาร คือคุณพ่อเบอร์กอส การที่มีพระที่ผ่านการบวช เข้ามาร่วมขบวนการทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองบางขบวนการ เป็นสิ่งที่มองเห็นได้กระจ่างชัดอยู่แล้ว แม้ว่าจะยังไม่มีการจัดทำบันทึกหลักฐานไว้อย่างสมบูรณ์ก็ตามที แน่นอนว่าพระบาทหลวงชาวฟิลิปปินส์น่าจะได้เข้ามีส่วนร่วมในการกบฏมวลชนในค.ศ.1896 อย่างจริงจังและกระฉับกระเฉง และพระเหล่านี้ยังมีบทบาทในการพร่ำสอนอย่างจริงจังอยู่เบื้องหลังฉากของขบวนการต่อต้านการยึดครองของสหรัฐนับจากค.ศ.1899 เป็นต้นมา บทบาทดังกล่าวนี้ สามารถเปรียบเทียบได้กับปฏิบัติการของหมอผีชาวอินเดียนแดง

กบฏกาติปูนาน (องค์กรแห่งความสูงสุดและความสักการะสูงสุดของบุตรหลานของแผ่นดิน) ที่เกิดขึ้น ในค.ศ.1896 ปกติแล้ว มองกันว่าเป็นจุดสูงสุดของความตื่นตัวในแนวเสรีนิยม นับตั้งแต่ทศวรรษ 1880 ปัญญาชนชาวฟิลิปปินส์ที่มีความคิดแบบชาวยุโรป ได้ซึมซับรับเมื่อความคิดแนวภูมิธรรมนิยมเข้ามา และความคิดนี้ในที่สุดก็ได้รับการแปลออกมาเป็นขบวนการมวลชน อย่างไรก็ดี เมื่อมองโดยทัศนะที่ “มาจากเบื้องล่าง” แล้ว มิติทางศาสนาของขบวนการนี้ ย่อมมีอยู่อย่างไม่มีทางพลาดไปได้ วิธีการชักจูงแกมบังคับชนชั้นล่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการนั้น ผู้นำของกาติปูนานกระทำโดยนำเหตุการณ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์การเป็นอาณานิคมมาพลิกแพลงให้เข้ากับ

ภาพลักษณ์จากคัมภีร์ไบเบิล เรื่องการถูกขับออกจากสวรรค์ การที่บุคคลเข้ามาร่วมงานกับฝ่ายกบฏ จะได้รับการตีความว่าเป็นการกระทำเพื่อไถ่โทษ การร้องเรียกให้มาชุมนุมกัน โดยใช้คำว่า *กาลายาอาน* (“เสรีภาพ”) ก็กก้องไปด้วยความหมายเกี่ยวกับการกลับคืนไปสู่สภาพของความครบถ้วนสมบูรณ์และความมั่งคั่งไพบูลย์ ยิ่งไปกว่านั้น การประหารชีวิตนักโฆษณาผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง คือนายแพทย์โฮเซ่ ริซาล ในเดือนธันวาคม 1896 ยังทำให้ขบวนการนี้ มีผู้ยอมพลีชีพเพื่อเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่ขึ้นมา ซึ่งขบวนการก็ได้ใช้ผู้พลีชีพนี้เป็นจุดรวมความคิดด้วย ถ้อยคำและพฤติกรรมของริซาลเอง ทำให้มั่นใจได้ว่า เวลาชั่วโมงท้าย ๆ ในชีวิตของเขา จะตีความไปในแง่การเปี่ยมไปด้วยความรักและความตายของพระเยซูคริสต์ เรื่องราวทำนองนี้ชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ทุกคนต่างคุ้นเคยกันดี แน่นอนว่าภาพลักษณ์ของ “พระคริสต์ชาวฟิลิปปินส์” ย่อมถูกผู้นำการปฏิวัติและผู้นำนิกายอิสระต่าง ๆ หยิบฉวยมาใช้ประโยชน์พอ ๆ กัน นับแต่นั้นมา ริซาลก็กลับมาบังเกิดเป็นผู้นำการกบฏของชาวนามากมายหลายหน จนกระทั่งล่วงเข้าสู่คริสต์ศตวรรษถัดมา

เมื่อถึงค.ศ.1897 การจลาจลกาติปูนานได้รับการตีความกันอย่างกว้างขวางว่าเป็นสัญลักษณ์บอกถึงการเปลี่ยนยุคที่กำลังจะมาถึง จริงอยู่ ชนชั้นสูงตามชุมชนทุกแห่ง ยกเว้นไม่กี่จังหวัดรอบ ๆ มนิลา ต่างยังคงวางตัวห่างจากความวุ่นวาย หรือไม่เช่นนั้น ก็ยังซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสเปน ทว่าประเด็นสำคัญ อยู่ที่ว่า ทั่วทั้งหมู่เกาะฟิลิปปินส์ สมาคมที่ผิดกฎหมายที่อยู่ในบริเวณรอบนอกของศูนย์กลางเมือง ต่างก่อตัวกันขึ้นมาอีก เพื่อต่อสู้กับชาวสเปน ทายาทของสมาคมโคฟราเดียบนเขาบานาเฮา – ซึ่งขณะนี้ เป็น “กาติปูนานแห่งซาน คริสโตบาล” – พร้อมนักบุญกับสายสิญจน์ประจำตัว ได้เข้าโจมตีป้อมทหารของสเปนที่ตายาบาส ขบวนการกาบิโน คอร์เตส ก็คืนชีพขึ้นมาใหม่ ในชื่อขบวนการซานตา อิกเลเซียแห่งเฟลิเป ซาลวาดอร์ บรรดาสาวกของบูฮาวี ก็กลายมาเป็นกาติปูนาน ภายใต้การนำของปาปา (พระสันตะปาปา) อิสิโอ อีกขบวนการหนึ่ง คือการ์เดีย เดอ โอเนอร์ —ซึ่งแต่แรกเริ่มรับคนเข้ามาเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของพระบาทหลวงให้รอดพ้นจากกระแสสาธารณรัฐสมัยค.ศ.1898 — ขบวนการนี้ได้กลายมาเป็นขบวนการที่เปี่ยมไปด้วยความคาดหวังในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต และถูกพวกอเมริกันสลายลง ขบวนการที่มีผู้นำเป็นนักพยากรณ์ นักบุญและผู้รักษาโรคเหล่านี้ ต่างมองว่า ช่วงเวลาหลายปีที่เกิดสงคราม เป็นส่วนหนึ่งของกลียุคครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นก่อนอวสานของโลก เมื่อล่วงมาจนถึงตอนปลายศตวรรษ ขบวนการทางศาสนาที่ดำเนินการทางการเมืองในช่วงหลายทศวรรษก่อนหน้านี้ ส่วนใหญ่แล้ว ปรากฏตัวขึ้นมาใหม่ ในรูปขบวนการ “ชาตินิยม” ถึงกระนั้น ขบวนการชาตินิยมเหล่านี้ ยังคงแตกต่างจากขบวนการสาธารณรัฐสมัยปีค.ศ.1898 และแตกต่างจากขบวนการกู้เอกราชที่เป็นกระแสหลักอยู่ในช่วงที่อยู่ภายใต้การปกครองของสหรัฐ ขบวนการชาตินิยมแบบดั้งเดิมนี้ยังกระทำการบ่อนทำลายขบวนการกู้เอกราชใหม่เหล่านี้เสียด้วยซ้ำ

เมื่อถึงตอนนี้ สงครามพิชิตดินแดนยุติลงไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ ต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ มักถูกมองกันโดยทั่วไปว่าเป็นยุคใหม่ ซึ่งมีลักษณะเด่นที่การแสดงให้เห็นซึ่งความเป็น “สมัยใหม่” ของหลายสิ่ง

หลายอย่าง ชาวพื้นเมืองผู้มีอภิสิทธิ์และมีบทบาทสำคัญในตอนนี้ ได้แก่ชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาและอาศัยอยู่ในเมือง คนเหล่านี้พูดภาษาที่พร่ำบอกถึงความก้าวหน้าและความสามัคคีในชาติ องค์กรต่าง ๆ ซึ่งคนชั้นสูงเหล่านี้ก่อตั้งขึ้น แตกต่างอย่างเห็นได้โดยง่าย จากขบวนการอื่น ๆ ที่มีลักษณะ “ยึดจารีตประเพณี” มากกว่า และ “มองย้อนไปเบื้องหลัง” มากกว่า อันเป็นลักษณะเฉพาะของศตวรรษที่แล้ว แม้กระนั้น ขบวนการแบบยึดจารีตประเพณีนี้ ก็ยังเฟื่องฟูอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นชนบทมาจนตลอดยุคที่ระบอบอาณานิคมเจริญสูงสุด ไม่เพียงแต่เท่านั้น พื้นภูมิและวาทกรรมของแต่ครั้งเก่าก่อนเหล่านี้ยังเป็นตัวกำหนดครรลองของขบวนการ “สมัยใหม่” อย่างลึกซึ้งอีกด้วย

สิ่งที่ชาวอเมริกันได้ค้นพบภายหลังสงครามฟิลิปปินส์ (ค.ศ. 1899 – 1902) ก็คือ ชัยชนะทางด้านการทหารและการดึงชนชั้นสูงมาเป็นพวก มิได้ยุติเหตุการณ์ที่เรียกว่า “การปฏิวัติ” มาคาริโอ ซาเกย์ อดีตสมาชิกผู้โชกโชนมาจากสมาคมลับกาติปูนานและบางครั้ง เป็นผู้ที่แสดงบทบาทในละครศาสนา ยังคงต่อสู้กับลัทธิอาณานิคมอยู่ในลูซอนจนกระทั่งถึงค.ศ.1906 บรรดาพระบาทหลวงของศาสนจักรอากลิปายาน คริสต์จักรอิสระของฟิลิปปินส์ ซึ่งแยกตัวออกมาจากโรมในค.ศ.1902 ได้เทศนาสั่งสอนในหัวข้อ “การปฏิวัติที่ยังไม่เสร็จสิ้น” ให้แก่ศาสนิกชนที่มาร่วมพิธีในโบสถ์ ผู้ร่วมพิธีนี้เพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยมาเป็นลำดับตลอดทศวรรษ 1910 ในคริสต์จักรนิกายอากลิปายานและนิกายอื่น ๆ ทั่วหมู่เกาะ มีวิวัฒนาการของภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่แสดงสัญลักษณ์ทางศาสนา ภาพเหล่านี้อยู่เคียงข้างกับภาพบุคคลสำคัญในศาสนาคริสต์และบุคคลสำคัญในการปฏิวัติ ในค.ศ.1910 มีรูปพระผู้ที่จะมาช่วยให้รอดพ้นแพร่สะพัดออกมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่นายพลอาร์เตมิโอ ริคาร์เต้ ที่ถูกเนรเทศ ให้สัญญาว่าจะกลับมา พร้อมด้วยความช่วยเหลือของกองเรือของมิกาโด ซึ่งจะนำเอกราชมาด้วย สมาคมลับต่าง ๆ ที่อ้างตนว่าอยู่ภายใต้การบัญชาการของริคาร์เต พยายามที่จะก่อการรุกฮือเมื่อสงครามครั้งใหญ่ (สงครามโลกครั้งที่ 1) อุบัติขึ้นในค.ศ. 1914

ผู้นำการต่อต้านที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในช่วงนี้ ส่วนหนึ่งจะได้แก่ผู้รักษาโรค พ่อมดหมอผี และนักเทศน์นิกายต่าง ๆ ของสมัยก่อน ซึ่งเมื่อมาถึงสมัยนี้ ให้สัญญาว่าประชาชนจะบรรลุถึงภาวะอันวิเศษที่มีชื่อเรียกว่า “เอกราช” ในวิสายาส์ ปาปา โอตอย และปาปา อิสิโอ ครองที่มั่นอยู่ได้จนกระทั่งถึงค.ศ.1907 เฟลิเป ซัลวาดอร์ ซึ่งได้รับการแซ่ซ้องสดุดีจากบรรดาสาวกที่เป็นเกษตรกร ในฐานะกษัตริย์หรือเป็นพระสันตะปาปาหรือพระคริสต์ ยังคงเทศนาให้ประชาชนเปลี่ยนความเลื่อมใสอยู่ในลูซอนตอนกลาง จนกระทั่งถูกจับกุมในค.ศ.1910 การจับกุมเกิดขึ้น ภายหลังจากที่เฟลิเปได้เข้ายึดครองเมือง ๆ หนึ่ง ด้วยความเชื่อว่า การปรากฏดาวหางฮัลเลย์ขึ้นบนท้องฟ้า เป็นสัญญาณบอกให้รู้ว่าเอกราช มาถึงแล้ว ทว่าภายหลังจากที่ซัลวาดอร์ถูกประหารชีวิต ก็มีคนอื่น ๆ เข้ามาบรรจุในตำแหน่งที่ว่างลงในทันที การเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากมายของนิกายต่าง ๆ ในชนบท ดำเนินไปโดยที่ทางการไม่รู้ไม่เห็นเสียเป็นส่วนใหญ่ จนกระทั่งถึงตอนต้นทศวรรษ 1920 ซึ่งเป็นตอนที่มีการต่อสู้กันอย่างประปรายระหว่างตำรวจกับคนในนิกายซึ่งมีนักเทศน์ที่รู้จักกันในนามลานตายัคเป็นผู้นำ ลานตายัคอ้างว่าตนคือริซาลที่กลับชาติมาเกิดใหม่ เกษตรกรนับพัน ๆ คนจากวิสายาส์ตะวันออกและมินดาเนาเหนือ เดินทาง

มาบรรจบกันที่เกาะบูคาส แกรนเด ซึ่งเป็นสถานที่ที่ “นครนิรันดร” จะก่อตัวขึ้นมา ภายหลังจากเกิดหายนภัยครั้งใหญ่ขึ้น นิกายนี้ ไม่ยอมจ่ายภาษี ปฏิเสธคริสต์จักรคาทอลิก และขู่ว่าจะยึดทรัพย์สมบัติของคนร่ำรวย ลำดับเหตุการณ์ที่คล้าย ๆ กันนี้ เกิดขึ้นที่นีครอสและปาเนย์ ซึ่งเป็นบริเวณที่ฟลอร์ ยน เตรนเชราโด ได้ประกาศตั้งตนขึ้นเป็นจักรพรรดิแห่งฟิลิปปินส์ในค.ศ.1921 ยนเตรนเชราโดยังประกาศว่าตนเป็นร่างที่กลับชาติมาเกิดใหม่ของพระบาทหลวงที่ได้สละชีพเพื่อศาสนาคือ โฮเซ่ เบอร์กอส และยังเป็นผู้สืบทอดภารกิจของผู้รักชาติแห่งปีค.ศ.1898 ยนเตรนเชราโดก็เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ ทั้งหมด คือให้ปฏิญาณว่าจะดำเนินงานปฏิวัติให้ลุล่วงและทำให้ความฝันแบบยูโทเปียถึง “เอกราช” กลายเป็นความจริงขึ้นมา

สถานการณ์ในฟิลิปปินส์ดังกล่าว มิได้แตกต่างเท่าใดนักจากที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในพม่า ส่วนใหญ่แล้ว พวก*ปอนคยี*เมินเฉย หรือมิฉะนั้นก็ต่อต้านความเพียรพยายามของรัฐบาลที่จะสร้างความเป็นสถาบันให้แก่ระบบโรงเรียนวัด โดยเสริมวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอังกฤษ เข้ากับหลักสูตรตามจารีตเดิม ซึ่งส่วนใหญ่ เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนา อังกฤษคิดว่า *กยอง* หรือโรงเรียนประจำหมู่บ้าน “ที่ล้าหลัง” จะไม่นำไปสู่ความสำเร็จ เนื่องจากนักเรียนที่เก่งที่สุดและมีความทะเยอทะยานใฝ่สูงมากที่สุด ต่างมุ่งหน้ามาเรียนในโรงเรียนของรัฐบาลหรือขององค์กรสอนศาสนา ในอีกทางหนึ่ง สภาวะเช่นนี้มีความหมายถึงว่า นับจากค.ศ.1900 ถึงค.ศ.1920 *กยอง*ยังคงปลอดจากการแทรกแซงของรัฐเป็นส่วนใหญ่ ชาวไร่ชาวนามากมายที่เรียนจบจากโรงเรียนเหล่านี้ ล้วนยังคงได้รับการเตือนให้รำลึกความไม่ถาวรของการปกครองของชาวต่างชาติ รวมทั้งรำลึกว่า สักวันหนึ่ง ระบบกษัตริย์จะกลับมา โดยกษัตริย์จะทรงปกป้องพุทธศาสนาและฟื้นฟูเอกภาพและความมั่งคั่งไพบูลย์ การต่อต้านอีกจุดหนึ่ง อยู่ที่นิกายกึ่งปิดลับ หรือ*คาอิง* โดยมี*วิกซา*และ*ซายา*ของนิกายเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมตามศาสตร์โบราณเพื่อทำคุณไสยและรักษาโรคภัยไข้เจ็บ อำนาจจากการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมดังกล่าวทำให้พวกเขามีโอกาสที่จะเป็น*มิน-ลอง* หรือ “หน่อกษัตริย์” ได้ การอ้างตนเป็นอีกชาติหนึ่งของริซาลหรือเป็นพระสันตะปาปาของชาวฟิลิปปินส์ ก็มีอยู่ในพม่าเช่นกัน ได้แก่การอ้างตนเป็น*มิน-ลอง*และ*เสตกยา-มิน* – เช่นงา มยิน ผู้อ้างตนเป็น *มิน-ลอง พุทธยาสา* และได้เข้าโจมตีสถานีตำรวจที่ซีดอว์ในค.ศ.1907 หรือหม่อง ทัน ซึ่งอ้างตนว่าเป็น*มิน-ลอง* และเข้าพิธีขึ้นครองบัลลังก์ในค.ศ.1910 และต่อจากนั้น ก็พยายามที่จะโจมตีชเวโบ มีข่าวลือเรื่องคำทำนายเกี่ยวกับ *มิน-ลอง* ปรากฏขึ้นเป็นระยะ ๆ และพวกตำรวจ ก็ต้องเข้าขับไล่ฝูงชนที่มาชุมนุมกันตามที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ที่คาดกันว่ากษัตริย์จะมาประสูติหรือเสด็จกลับมา

ชาวดัตช์ผู้ปกครองบ้านเมืองก็หมกมุ่นวุ่นวายอยู่กับ “ความไม่สงบ” ในเขตอิทธิพลของตนไม่น้อยไปกว่านี้ การต่อต้านในอาเจะห์อันมี*อูลามา*เป็นผู้นำยังคุกรุ่นเรื่อยมาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1920 ในสุมาตราตะวันตก *คุรุ ตาเรกัต*และผู้เชื่อในศาสตร์ลึกลับ ซึ่งเป็นทายาทสืบทอดมาจากพวกปาดรี เป็นพวกที่อยู่เบื้องหลังการจลาจลต่อต้านภาษีส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในค.ศ.1914 ระหว่างค.ศ.1915 ถึงค.ศ.1917 เขตชนบทในบาตักให้การตอบสนองต่อบรรดาผู้นำที่รับตำแหน่งอันทรงฤทธิ์ “ศรีสิงห์มังคราชา” อีก

ครั้งหนึ่ง แต่คราวนี้ พวกเขาหาแรงบันดาลใจได้จากพิธีละหมาดและพิธีกรรมสร้างความบริสุทธิ์ของอิสลาม ขบวนการปาร์ฮูดัมดัม อันเป็นชื่อที่ใช้เรียกขบวนการล่าสุดของบาตัก เร่งเร้าให้ทำสงครามศักดิ์สิทธิ์กับดัตช์ ทว่ากระทำแยกต่างหากโดยสิ้นเชิงจากขบวนการอิสลามอื่น ๆ ในสมัยนั้น แน่นอนว่าชวาเองก็มีส่วนร่วมในการสร้างความไม่สงบอยู่ไม่น้อย โดยศูนย์กลางแห่งความไม่สงบนี้อยู่ที่การรอคอย*ระตู อะดิล* (กษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรม) กยาอิ เดอร์มาดชาชา เป็นลักษณะแบบฉบับกษัตริย์ดังว่า เดอร์มาดชาชาเป็น*สันตรี*ผู้สัญจรคนหนึ่ง ซึ่งได้รับการฝึกอบรมทางด้านศาสตร์ลึกลับใน*เปสันเตรน*ต่าง ๆ เดอร์มาดชาชาดึงคนมาเป็นสาวกได้กลุ่มหนึ่ง จากนั้น ก็ประกาศว่าตนเองเป็น*ระตู อะดิล* ในค.ศ.1907 ผู้ที่ผู้สนับสนุนเดอร์มาดชาชา เข้าสู่การสัประยุทธอย่างกล้าหาญ ด้วยความคาดหวังว่าจะมีตัวละครจาก*วาหยัง*เช่น โตก็อกและเซมาร์ มาช่วยเหลือพวกเขา เช่นเดียวกับในฟิลิปปินส์ ในระหว่างการปฏิวัติของชวา มีการวอนขอความช่วยเหลือจากวีรชนใน*อาวิต* (เรื่องรักใคร่และผจญภัยที่ร่ายเป็นจังหวะ) ได้แก่เบอร์นาโด คาร์ปิโอ และดอน ฮวน ติโญโซ

ทำนองเดียวกันขบวนการประชาชนของเวียดนามก็มีความหวังที่จะฟื้นฟูระบอบกษัตริย์เช่นในอุดมคติขึ้นมาใหม่ ความหวังนี้เป็นสิ่งที่สร้างกำลังใจให้แก่ขบวนการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขบวนการที่อยู่ทางตอนใต้ แม้ว่าฝรั่งเศสจะควบคุมราชสำนักอยู่ แต่ทางราชสำนักก็ยังให้สัญญาณบอกให้รู้ว่าระเบียบของจักรวาลที่ราชสำนักเป็นตัวแทนอยู่ จะกลับคืนมา ในค.ศ.1912 นักปฏิวัติผู้นับถือศาสนาขงจื๊อ ฟาน บอย เจา ผู้ซึ่งก่อนหน้านี้ ได้ออกสำรวจความรู้สึกของนักเทศน์นิกายต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำโขงได้ก่อตั้ง “สมาคมฟื้นฟู” (หรือ กวาง ฝุก ฮอย) แนวนิยมกษัตริย์ขึ้น และได้ก่อตั้งรัฐบาลปฏิวัติเฉพาะกาลขึ้น โดยมีเจ้าชายเกือง เด ผู้ถูกเนรเทศ เป็นผู้บัญชาการ ในค.ศ.1915 กองทัพของเจ้าชายเกือง เดเคลื่อนย้ายออกจากฐานที่มั่นในจีน เพื่อโจมตีเมืองต่าง ๆ บางเมืองที่อยู่ทางเหนือ ทว่าพ่ายแพ้อย่างยับเยิน ปีถัดมา จักรพรรดิดุย เติน ซึ่งยังทรงพระเยาว์ ทรงเชื่อคำแนะนำของปราชญ์ลัทธิเต๋า โดยพระองค์ได้ทรงก่อการรัฐประหารต่อต้านฝรั่งเศสขึ้น รัฐประหารครั้งนี้ สิ้นสุดลงอย่างรวดเร็ว ด้วยการที่จักรพรรดิทรงถูกควบคุมพระองค์ไว้ที่วัดในพุทธศาสนาแห่งหนึ่ง ทางใต้ของเมืองเว้ อันที่จริงแล้ว จักรพรรดิดุย เติน ทรงเป็นจักรพรรดิเวียดนามพระองค์หนึ่งในจำนวนสามพระองค์ ที่ถูกฝรั่งเศสปลดจากบัลลังก์และเนรเทศออกไปในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1885 ถึงค.ศ.1926 การแสดงการต่อต้านดังกล่าวมีความสำคัญอย่างมหาศาลต่อชาวบ้าน ที่มองศูนย์กลางเก่า ด้วยความหวังและความคาดหมายว่าจะได้รับการบำรุงเลี้ยงจากศูนย์กลางเก่า

ไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด ที่กบฏชาวนาในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ตอบสนองต่อสัญญาณแนวนิยมกษัตริย์ตามแบบฉบับของตนเอง เช่นเดียวกับในพม่า การหายไปของจักรพรรดิเวียดนามในทางพฤตินัย เป็นการเปิดสนามให้แก่ใครก็ตามที่ให้สัญญาว่าจะสร้างระเบียบแบบแผนอย่างใหม่ขึ้นมา ได้อ้างตนขึ้นเป็นจักรพรรดิ ในราวค.ศ.1912 ผู้เยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บผู้หนึ่ง ซึ่งรู้จักกันในนามของ ฟาน ซิค ลอง (หรือ ฟาน มังกรแดง) และเป็นผู้ที่อ้างตนว่าเป็นทายาทผู้สืบเชื้อสายมาจากจักรพรรดิฮัม งี ที่ถูกปลดจากตำแหน่ง ได้เรียกร้องให้โค่นล้มพวกฝรั่งเศส การเรียกร้องเป็นเหตุ

ให้บรรดาสาวกผู้นุ่งขาวห่มขาวของเขา บุกโจมตีไซง่อนในค.ศ.1913 ในค.ศ.1916 บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำประสบกับคลื่นการจลาจลอีกระลอกหนึ่ง คราวนี้ มีศูนย์กลางอยู่ที่พระที่มีนามว่า เบย์ โด ซึ่งอาศัยอยู่บนภูเขาต้องห้าม ไม่ว่าการจลาจลนี้จะมีความเกี่ยวพันกับการก่อรัฐประหารของจักรพรรดิ ดุย เติน ดังที่พวกฝรั่งเศสระแวงสงสัยอยู่หรือไม่ก็ตาม แต่เรื่องเล่าขานเกี่ยวกับพระเมตไตรยที่แพร่สะพัดอยู่ในช่วงเวลานี้ มีท่วงทำนองของคำสั่งกษัตริย์อยู่อย่างแน่ชัด "ท่านจ่ายชำระหนี้สินทั้งสี่*ไปได้อย่างไร ในเมื่อยังมิได้ปฏิบัติตามหน้าที่ของตัวเองได้ถึงหนึ่งในสิบ ท่านแสร้งทำเป็นว่าซื่อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์และต่อบิดาและมารดาของท่านได้อย่างไรกัน..."[18]

ในแง่หนึ่ง อาจตีความได้ว่า สงครามอาณานิคมในศตวรรษก่อนหน้านี้ ยังไม่เคยยุติลงความคิดความเชื่อเรื่องการต่อต้าน ยังคงได้รับการหล่อเลี้ยงอยู่อย่างซ่อนเร้น โดยก่อตัวขึ้นมาในรูปการจลาจลเฉพาะเมื่อรัฐบุกรุกเข้ามาในชีวิตของหมู่บ้านมากเกินไป การก่อตัวยังอาจเกิดขึ้นเมื่อมีสัญลักษณ์ที่บอกถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างหายนะปรากฏขึ้น—เป็นต้นว่า ดาวหางฮัลเลย์ สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก หรือแม้กระทั่งสิ่งที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น อย่างเช่นน้ำท่วมใหญ่ในตรังกานูเมื่อค.ศ.1926 หรือการระเบิดของภูเขาไฟจานลาออน ในนีครอสเมื่อค.ศ.1927 ริซาลและวีรชนแห่งการปฏิวัติคนอื่น ๆ ได้รับการเคารพบูชาตามโบสถ์ของนิกายต่าง ๆ ตั้งแต่ย่านภูเขาบานาเฮาในลูซอนไปจนกระทั่งถึงบูคาส แกรนเด ในมินดาเนา ที่ชเวโบในพม่าตอนกลาง ก็มีหน่อกษัตริย์ปรากฏตัวขึ้นมาเป็นระยะ ๆ หน่อกษัตริย์เหล่านี้ เร่งเร้าให้ประชาชนงดจ่ายภาษีและโจมตีสำนักงานของรัฐบาลอังกฤษ แม้เมื่อเวลาล่วงมาจนถึงกลางทศวรรษ 1930 ที่วัดแห่งหนึ่งบนภูเขาต้องห้ามของเวียดนาม ก็ยังมีการทำพิธีบูชาภาพถ่ายของจักรพรรดิดุย เติน ซึ่งถูกปลดจากบัลลังก์อยู่ ที่มางกาเดาในย่านกลางเมืองของปัตตาเวีย---ซึ่งนับว่าเป็นหัวใจของจักรวรรดิดัตช์—เป็นสถานที่ซึ่งมีการบูชานักบุญ การบูชาจะเน้นที่สุสานศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งทำหน้าที่เป็นประหนึ่งตัวเร่งปฏิกริยาของขบวนการระดับ*อะดิล*บางขบวนการ สถานที่เหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของวงจรการสื่อสารคมนาคมที่กว้างขวาง และเป็นเส้นทางสัญจรของเหล่านักร้องนักแหล่ ผู้แสวงหาความรู้เกี่ยวกับศาสตร์ลึกลับ ผู้วิเศษที่เดินทางรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และหมอดูกับผู้แสวงบุญธรรมดาสามัญ ตามชุมทางบางแห่ง มีกลุ่มครูกับสานุศิษย์สมาคมชาวนา ลัทธิความเชื่อต่าง ๆ และสมาคมลับ เกิดขึ้นมากมาย สถานที่เหล่านี้ เป็นที่ซึ่งผู้คน ได้รับรู้ถึง "เอกราช" หรือ "เสรีภาพ" จากความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในชุมชน จากการจัดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จากการฝึกซ้อมศิลปะการป้องกันตัว และจากพิธีกรรมทางศาสนา และอื่น ๆ ทำนองนี้

---

* คำสอนของนิชิเรน ไดโชนิน (*Nichiren Daishonin* มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1222-1282) เจ้านิกายหนึ่งของพุทธศาสนาซึ่งเน้น ว่าชาวพุทธมีหนี้บุญคุณซึ่งจะต้องชดใช้ให้แก่ 1.สิ่งมีชีวิตทั้งปวง 2. บิดามารดา 3. จักรพรรดิผู้ครองเมือง 4. รัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

[18] อ้างใน Hue Tam Ho Tai, 75.

แม้กระทั่งหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งปกติแล้ว อยู่ภายใต้อำนาจครอบงำของ *ปอนคยี* หรือ *กยาอิ* หรือพระ ที่ต่อต้านอาณานิคม ก็สามารถเป็นสถานที่ตั้งของงานต่อต้านอาณานิคมอย่างลับ ๆ ได้ทั่วทั้งหมู่บ้าน

กรณีทั้งหลายที่กล่าวมานี้ ส่วนใหญ่—หากว่ามิใช่ทั้งหมด จะใช้การปรากฏตัวของผู้นำที่เที่ยงตรงและเป็นธรรม เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการก่อจลาจลขึ้น มีการทำอดีตให้เป็นตำนาน เพื่อเป็นการสร้างเงื่อนไขให้สังคมได้มีกษัตริย์อย่างในอุดมคติ หรือผู้รักชาติที่ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน บุคคลเหล่านี้คือ ศูนย์รวมพลังของสังคม ความหวังของประชาชนทั่วไป ว่าจะมีคนประเภทนี้ปรากฏขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งเช่นนี้ เป็นเครื่องหมายบอกให้รู้ถึงการขาดศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ อันเป็นที่มาของอำนาจ ในยุคแห่งความคลาดเคลื่อนทางเศรษฐกิจและการปกครองของคนต่างด้าว ดังนั้น เราจึงอาจคาดหมายได้ว่า ในสังคมที่ระบบกษัตริย์ยังมีพลังชีวิตอยู่ เช่นในสยาม และแม้ในบริเวณที่ระบอบกษัตริย์มีพลังชีวิตน้อยกว่าที่สยาม เช่นในกัมพูชาและรัฐมลายูทั้งหลาย เราจะพบกรณีการเกิดขบวนการต่อต้านอาณานิคมของประชาชนน้อยกว่า

ผีจากอดีตที่ผ่านพ้นไปแล้ว แน่นอนว่ามิได้ตามมาหลอกหลอนกษัตริย์ไทย กษัตริย์ไทยทรงรับบทบาทเป็นผู้ปกป้องศาสนาอย่างประสบความสำเร็จ รวมทั้งบทบาทการเป็นผู้คัดท้ายรัฐนาวาและเป็นเครื่องลางประจำชาติ ในพระราชดำรัสที่ทรงกล่าวใน ค.ศ.1911 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมองพระองค์เองว่าทรงเป็นผู้ครอบครองพลังของชาติ พระองค์จึงทรงใช้พลังนี้เพื่อประโยชน์และความผาสุกของทุกคน สำหรับเกษตรกรชาวไทย พระราชดำรัสดังกล่าว ล้วนเป็นการยืนยันทัศนะที่ว่ากษัตริย์ทรงเป็นที่มาแห่งบุญและพละกำลัง แม้จะมีการก่อจลาจลขึ้นมาเป็นครั้งคราว โดย*ผู้วิเศษ*ชาวไทยเป็นผู้นำ เช่นที่เกิดขึ้นใกล้กับสระบุรี ทางตอนเหนือของกรุงเทพ ในค.ศ.1925 การจลาจลนี้ ก็มิได้ท้าทายศูนย์กลางอำนาจของระบอบกษัตริย์ หากแต่องค์กษัตริย์นั้นเองคือผู้ที่ไอ้ ก้าน ผู้นำฝ่ายกบฏ ได้ถวายฎีกาถึงความเดือดร้อนของตน ความเดือดร้อนนี้ล้วนแล้วแต่มีต้นกำเนิดมาจากการที่ต่างชาติเข้ามาแทรกแซงศาสนาและชีวิตด้านเศรษฐกิจของสยาม แน่นอนว่า ยังมีขบวนการอื่น ๆ ที่แผ่ขยายออกไปกว้างขวางยิ่งกว่านี้ ได้แก่ขบวนการซึ่งมี*ผู้มีบุญ*เป็นผู้นำขบวนการ ทว่า ขบวนการเหล่านี้ เกิดขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ ทางตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีแนวพรมแดนที่กำหนดขึ้นมาอย่างไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และแนวพรมแดนนี้ผลักไสประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ ซึ่งโดยปกติธรรมดาแล้วสวามิภักดิ์อยู่กับเวียงจันทน์ ให้เข้ามาอยู่ในเขตอิทธิพลของไทย ด้วยเหตุนี้ ในช่วงที่เกิดการจลาจลขึ้นในค.ศ.1924 ในค.ศ.1933 และ ในค.ศ.1936 ประชาชนจึงมองว่า การเสด็จมาของพระเมตไตรย เป็นบทโหมโรงก่อนที่จะมีการสถาปนาราชอาณาจักรลาวขึ้นมาใหม่

เช่นเดียวกับกษัตริย์ไทย กษัตริย์กัมพูชายังคงเป็นสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์ประจำชาติ เป็นผู้ปกป้องพุทธศาสนา และในระดับหมู่บ้าน ยังทรงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญกึ่ง ๆ เป็นเทพเจ้าอยู่ด้วย ทว่าฝรั่งเศสจำจะต้องคิดราคาค่าอารักขาที่ตนให้แก่กัมพูชา การเรียกร้องต้องการอย่างมากเกินควรของอาณานิคม ในรูปการเกณฑ์แรงงานและการเก็บภาษี โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ค.ศ.1912 เป็นต้นมา ก่อให้เกิดความไม่สงบขึ้นตามชนบท ซึ่งมาถึงจุดสุดยอดในค.ศ.1916 เมื่อเกษตรกรจำนวนนับหมื่นคน

เดินขบวนมาบรรจบกันที่พนมเปญ เหตุการณ์นี้บีบบังคับให้พระเจ้าสีสวัสดิ์ ต้องทรงมีพระราชดำรัสแก่ฝูงชนที่โกรธแค้นในบริเวณนอกพระราชวังของพระองค์ ต่อมาภายหลัง พระองค์ได้เสด็จโดยทางรถยนต์ ผ่านไปทั่วบริเวณชนบทที่มีความปั่นป่วนวุ่นวายมากที่สุด เพื่อแสดงให้ประจักษ์ถึงพระราชอำนาจของพระองค์และเป็นการให้การยืนยันแก่ประชาชน พระเจ้าสีสวัสดิ์ทรงจัดการให้ผู้ประท้วงสงบลงได้สำเร็จ ด้วยการปรากฏพระองค์ ซึ่งไม่ต่างจากที่พระเจ้านโรดมทรงกระทำในช่วงที่เกิดการจลาจลเมื่อปี ค.ศ 1885 ทั้งนี้เพราะพระองค์คือ*หลวง (Luong)* คือกษัตริย์ ที่ประชาชนคาดหวังว่าจะมาช่วยบรรเทาทุกข์ให้ มิใช่พวกฝรั่งเศส ทว่า ณ ที่ซึ่งสายพระเนตรทอดไปไม่ถึงนั้น ก็มีการโจมตีเกิดขึ้นเช่นตามไร่ขนาดใหญ่ สำนักงานของรัฐบาล และการทำร้ายชาวต่างชาติ เป็นต้น เช่นเดียวกับในอดีต พระภิกษุและบรรดาผู้มีบุญ มักเป็น ผู้ปลุกปั่นให้เกิดการกระทำดังกล่าว ตามจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ก็เป็นที่พยากรณ์ได้ว่า จะต้อง “เกิดความวุ่นวาย” ขึ้นอย่างแน่นอน เพราะบริเวณนี้มีผู้มีบุญซึ่งมีความเกี่ยวพันกับลัทธินิกายต่าง ๆ และฐานที่มั่นของพวกเขาก็อยู่เลยพรมแดนออกไปถึงในโคชินจีน อันที่จริงแล้ว มีรายงานว่า ในค.ศ.1927 เกษตรกรกัมพูชาจำนวนนับพัน ๆ คน ได้บุกบั่นเดินทางมาจนถึงศูนย์นิกายเกา ได ในเตย นินห์ – ก่อนที่ฝรั่งเศสจะปิดพรมแดน—เพื่อที่จะมาทอดกายลงต่อหน้ารูปปั้นของเจ้านายพระองค์หนึ่งซึ่งประทับอยู่บนหลังม้าสีขาว การกลับชาติมาเกิดใหม่ในเวลาอันใกล้ของเจ้านายพระองค์นี้ จะเป็นเครื่องหมายบอกถึงการ ฟื้นฟูราชอาณาจักรกัมพูชาขึ้นมาใหม่ เพราะอย่างไรก็ตาม ประชาชนก็ยังมีความคาดหวังไปต่าง ๆ นานาว่าจะมีกษัตริย์ผู้ที่จะมาทรงช่วยให้รอดพ้น มาแทนที่กษัตริย์องค์ที่นิยมฝรั่งเศสที่กรุงพนมเปญ!

ในมลายูลักษณะการอารักขาของอังกฤษ—คือด้วยการไม่แทรกแซงวัฒนธรรมและศาสนา และด้วยการส่งเสริมความโอ่อ่าอลังการ์ของราชสำนัก—ย่อมหมายถึงว่า โลกของสุลต่านมลายูและราษฎรของพระองค์ ส่วนใหญ่แล้ว ยังคงเป็นเช่นเดิมโดยไม่มีการบุบสลาย ยิ่งไปกว่านั้น เหล่าเกษตรกร ยังได้รับการปกป้องจากเศรษฐกิจการส่งออก และจากความคลาดเคลื่อนทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นควบคู่กันมา โดยนโยบายนำแรงงานชาวจีนและชาวอินเดียเข้ามาในประเทศ ทว่าความอดกลั้นของเกษตรกรต่อความเรียกร้องต้องการของเจ้าอาณานิคม ก็มีขอบเขตจำกัดอยู่ ทั้งนี้รวมทั้งอิทธิพลของสุลต่านและเจ้าหน้าที่อิสลามซึ่งเป็นคณะผู้ติดตามพระองค์ ซึ่งแสดงออกไม่ได้มากด้วย การจลาจลในค.ศ.1915 ที่กลันตัน เริ่มต้นที่บริเวณขอบนอกของอำนาจของสุลต่าน ซึ่งเป็นบริเวณที่ฮัจญีและอิหม่ามทั้งหลาย—ซึ่งเป็นตัวแทนของอิสลามอย่างไม่เป็นทางการ—ยังคงใช้อำนาจผู้นำของท้องถิ่นอยู่อย่างต่อเนื่อง พวกกบฏหาทางที่จะขับไล่ชาวต่างชาติออกไป และเปลี่ยนแปลงระบบภาษี พวกเขามีความห้าวหาญยิ่งขึ้นเพราะเชื่อว่า อังกฤษกำลังจะแพ้สงครามในยุโรป และด้วยความจริงในข้อที่ว่า ฮัจญี มัต ฮัสซัน ซึ่งเป็น ผู้นำของพวกเขา ผู้ซึ่งมีสมญานามว่า โต จังกุต เป็น*เกรามัต* หรือผู้วิเศษซึ่งมีฤทธิ์เดชเหนือธรรมชาติดินแดนตรังกานูที่อยู่ติดกัน จะประสบความขัดแย้งรุนแรงหนักหน่วงยิ่งกว่านี้ไปอีก ในอีกสิบปีให้หลังตาม ภูมิภาคต่าง ๆ ที่อยู่ทางต้นแม่น้ำของตรังกานู ครูสอนศาสนาในชนบทคือ*เซย์ยิด* (ผู้สืบเชื้อสายมา จากศาสดา) และ*เกรามัต* จะเป็นศูนย์รวมพลังที่เป็นทางเลือก

นอกเหนือจากสุลต่านเสมอมา ในยามที่เกิดเหตุวิกฤติ ดังนั้น เมื่อกบฏชาวนาปะทุขึ้นใน ค.ศ.1928 เพราะถูกยั่วยุจากข้อบังคับใหม่เรื่องที่ดิน การกบฏครั้งนี้ จึงถูกวางกรอบให้อยู่ในเงื่อนไขการทำสงครามศักดิ์สิทธิ์กับพวก*กาฟีร์* สุลต่านพระองค์ใหม่กับเจ้าหน้าที่อื่น ๆ จะเข้ามาแทนที่ผู้ที่ได้กลายเป็นผู้รับใช้อาณานิคมหรือ *โอรัง เนรากา* หรือ ชนแห่งนรก ดังคำที่ฮัจญี ดราห์มาน ได้กล่าวไว้

เท่าที่ผ่านมา เราได้พิจารณาขบวนการประท้วงต่าง ๆ ที่มีกำเนิดมาจากสถานที่เดิม ๆ ที่เคยเกิดความไม่สงบและการต่อต้านศูนย์กลางมาก่อน ทว่าปรากฏการณ์ที่มองเห็นได้ชัดเจนอย่างหนึ่งในต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ คือการปรากฏผู้นำและขบวนการต่าง ๆ ที่มีฐานที่มั่นอยู่ในเมือง ซึ่งมีสุ้มเสียงแสดงความเป็นนักชาตินิยมที่กร้าวยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ระบอบอาณานิคม อย่างน้อยก็ในช่วงระยะเสรีนิยม พิจารณาเห็นว่า การให้ฝ่ายต่าง ๆ มีตัวแทนอยู่ในสภาประชาชนและในสภานิติบัญญัติที่เพิ่งก่อตั้งขึ้น จะเป็นแง่มุมที่สำคัญของความก้าวหน้าของชาวพื้นเมือง และส่งเสริม หรืออย่างน้อย ก็ไม่ถือเป็นความผิด หากว่าปฏิบัติงานอยู่ภายในขอบเขตจำกัด ทางฝ่ายชนชั้นสูง ซึ่งเป็นชนชั้นใหม่ที่มีการศึกษาก็ฉวยโอกาสนี้เปล่งเสียงแสดงความใฝ่ฝันของตนเอง เมื่อมาถึงตอนนี้ ผู้จัดการชุมนุมในเมืองซึ่งเรียกร้องวิงวอน โดยผ่านทางหน้าหนังสือพิมพ์และระหว่างการชุมนุมให้สามัคคีกันนั้น ในไม่ช้าผู้จัดการชุมนุมเหล่านี้ ก็ได้พบว่าตนเองกำลังประสบความยุ่งยากกับลักษณะจำเพาะของการเปลี่ยนแปลง ที่มีรากฝังอยู่ลึกกว่านั้น และยังมักถูกดึงลงไปอยู่ในลักษณะจำเพาะที่ว่านั้นอยู่เสมอ ในฟิลิปปินส์ ภายใน ค.ศ.1909 นักต่อสู้ของปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้า คือ มานูเอล เกซอน กับเซอร์กิโอ ออสมีนา ได้กลายเป็นผู้ช่ำชองในการดึงความทรงจำถึงการปฏิวัติสมัยปีค.ศ.1896 ออกมา และปรับเปลี่ยนความทรงจำเหล่านี้ เพื่อใช้ต่อสู้ในการเลือกตั้งในชวา เมื่อซาเรกัต อิสลาม เริ่มต้นแผ่ขยายออกไปทั่วเกาะเป็นครั้งแรกในค.ศ.1913 นักโฆษณาที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดขององค์กรนี้ คือ โอมาร์ ซาอิด ตโจโครอามิโนโต ได้ใช้ภาพลักษณ์ที่คุ้นเคยกันดี จากหนังตะลุง*วายัง* และศาสนาอิสลามในการเรียกร้องให้ชนในชาติ สมานฉันท์เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพื่อสร้างความก้าวหน้าและความเสมอภาคกับพวกดัตช์ ในพม่าในช่วงทศวรรษ 1920 ผู้นำในเมืองขององค์กรที่ประชุมใหญ่ของสมาคมแห่งชาติพม่า ในชื่อย่อว่า จีซีบีเอ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสมาคมของพระภิกษุที่มีชื่อว่า องค์ประชุมใหญ่ของคณะสังฆ์สามัคคี ในชื่อย่อว่า จีซีเอสเอส ได้นำคำประกาศของตนไปเผยแพร่ยังชนบท โดยก่อตั้งสมาคมชาตินิยมขึ้นตามชนบท มีชื่อว่า *หวุ่นธนุ อธิน* ในข้อเขียนและสุนทรพจน์ของสมาคม ที่ตั้งใจบอกกล่าวแก่ผู้อ่านและผู้ฟังตามหมู่บ้าน มีการอ้างอิงถึงพุทธประวัติและคำสอนต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าอยู่อย่างสม่ำเสมอ โดยกระจายแทรกไปกับข่าวสารทางการเมืองของ*หวุ่นธนุ*

การชุมนุมขององค์กรปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้า องค์กรซาเรกัต อิสลามและจีซีบีเอ ล้วนเป็นกิจกรรมที่ใหญ่โตมโหฬารและเต็มไปด้วยสีสัน นักการเมืองและผู้จัดการชุมนุม กล่าวปราศรัยถึงความก้าวหน้าและเอกภาพ โดยกล่าวโจมตีการแบ่งชาติเหยียดผิวและกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมอย่างเผ็ดร้อน ในที่ชุมนุมเหล่านี้ ยังมีการพูดถึง “อิสรภาพ” “*กีเมอร์เดกาอาน*” “*อินดีเพนเดนเซีย*” และอื่น ๆ ทำนองนี้ สำหรับคนส่วนใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือที่มาฟังคำปราศรัย สิ่งที่พวกเขามักจดจำอย่างติดหูติดตา

คือภาพลักษณ์ของสวรรค์ ของนิพพานในทางโลกย์ หรือ*โลกกะนิพพาน (lokka nibban)* ระเบียบแบบแผนที่เป็นธรรมและมีศีลธรรม โลกที่มีความสอดคล้องกลมกลืนกันอย่างสมบูรณ์กับกฎของสวรรค์ อนาคตที่ปราศจากภาษีและปราศจากการเกณฑ์แรงงานโดยไม่ได้ค่าตอบแทน จุดใหญ่ใจความสำคัญไม่ว่าจะเป็นเรื่องเอกราชที่กำลังจะมาถึง เรื่อง "คำพยากรณ์ดชายาบายา" ซึ่งเป็นคำทำนายเกี่ยวกับผู้ปลดปล่อยชาวชวา หรือเรื่องการฟื้นฟูระบอบกษัตริย์ของพม่า ต่างก็มักวกไปสู่ยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต เมื่อการชุมนุมที่น่าจดจำเหล่านี้ กลายเป็นหัวข้อของข่าวเล่าลือ ตัวนักการเมืองทั้งหลาย ก็ถูกมองในลักษณะที่ต่างออกไปอย่างสิ้นเชิง ตโจโครอามิโนโตนั้น เป็นที่คิดกันว่ามิใช่ใครที่ไหนอื่น นอกเสียจากปราบุ เฮรุ ตโจโคร หรือ*ระตู อะดิล*ที่เฝ้ารอคอยกันอยู่เกซอน ซึ่งมาจากสหรัฐในค.ศ.1916 หลังจากที่ได้วิ่งเต้นขอเสียงสนับสนุนเพื่อการปกครองตนเองได้เป็นผลสำเร็จในท้ายที่สุด ได้รับการแซ่ซ้องว่าเป็นผู้ไถ่บาปที่นำเอกราชมาให้ อู ชิต เหลียง ประธานของจีซีบีเอของพม่า เมื่อไปไหนมาไหน จะมีคนติดตามรายล้อมรอบตัว พร้อมกับช่วยกันชูฉัตรทองไว้เบื้องบน และได้รับการต้อนรับจากเกษตรกรด้วยช้างที่จัดแต่งองค์ทรงเครื่องอย่างโอ่อ่า

แน่นอนว่า ขบวนการมวลชนที่ถูกต้องตามกฎหมาย ไม่อยู่ในฐานะที่จะให้ความเห็นชอบกับการเคลื่อนไหวและการดำเนินการที่อาจมีผลในทางล้มล้างสภาวะทางการเมืองเช่นที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เกซอนและตโจโครอามิโนโต—ซึ่งมีการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับผู้อุปถัมภ์และที่ปรึกษาเจ้าอาณานิคมของตน—ต่างพยายามอย่างมากที่จะป้องกันมิให้พลังงานของประชาชน เบี่ยงเบนองค์กรของตนไปจากเป้าหมายเรื่องความก้าวหน้าของชนพื้นถิ่น *พร้อมกับ*ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อประเทศแม่ด้วยในขณะเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น การเข้ามีส่วนร่วมในการเมืองภายในระบอบอาณานิคม ยังให้ความมั่นใจว่า ชนชั้นสูงพวกใหม่ที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก จะมีอาชีพการงานที่ก้าวหน้าไปอย่างมั่นคงและจะ ได้รับรางวัลตอบแทนเป็นการส่วนตัวด้วย แน่นอนว่า ในฟิลิปปินส์นั้น การรณรงค์เพื่อเอกราช มิได้ตัดโอกาสการสั่งสมทรัพย์สินออกไป ในพม่า ผู้นำที่มีชื่อเสียงโด่งดังของจีซีบีเอส่วนกลางมากมาย ต่างสมัครเข้ารับการเลือกตั้งเข้าสู่สภานิติบัญญัติกันในเวลาไม่ช้านาน ซึ่งมีผลเท่ากับการต้องยุติบทบาทของตนในกิจกรรมการคว่ำบาตร และการไม่ร่วมมือในแบบต่าง ๆ แม้กระทั่งพระสังฆราชที่ได้รับการกู้ตำแหน่งขึ้นมาใหม่ – ซึ่งขณะนี้ เป็นพันธมิตรกับอังกฤษ—ก็ยังพยายามทว่าไร้ผล ที่จะคอยขัดขวางมิให้พวก*ปอนคยี*ดำเนินการปลุกระดมทางการเมือง ดังนั้น ในขณะที่นักการเมืองโดยทั่วไปใช้ประโยชน์จากความคาดหวังถึงยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต เพื่อหาเสียงสนับสนุนจากฝูงชน แต่การกระทำของพวกเขา ก็มีแนวโน้มที่จะไม่เป็นไปตามคำพูด และสิ่งนี้ ทำให้พวกเขาตกเป็นเป้าการวิพากษ์จากพวกหัวรุนแรง ทว่าพวกหัวรุนแรงนี้ก็ใช้ความคิดทางศาสนาในการถกประเด็นโต้แย้งของตนเองด้วยเช่นกัน

การวิพากษ์นักการเมืองดังเช่นเกซอน โรซาส และออสมีนาอย่างเจ็บแสบ ปรากฏอยู่ทั่วไปในสิ่งพิมพ์ของขบวนการชาวนาฟิลิปปินส์ นับตั้งแต่สิ่งพิมพ์ที่มีชื่อว่า ริการ์ติสตาส ในทศวรรษ 1910 ไปจนถึงหนังสือพิมพ์ซักดาล ในทศวรรษ 1930 การนำความทรงจำที่เกี่ยวกับปฏิวัติมาใช้ประโยชน์

ในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง มีขีดจำกัดในตัวเองอยู่ เนื่องจากเหล่าผู้นำเกษตรกรจากตั้งแต่เปโดร คาโลซา ในลูซอน ไปจนถึงลานตายัค ในมินดาเนา ต่างก็กำลังกระทำการอย่างเดียวกัน ด้วยการอ้างตนว่าเป็นฑูตสวรรค์หรืออ้างดื้อ ๆ ว่าตนเป็นริซาลและโบนิฟาซิโอ กลับชาติมาเกิด ความแตกต่างอยู่ที่ว่า พวกเขาดำเนินชีวิตตามความเชื่อของตนด้วยการท้าทายรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของวีรชนในอดีต ดังที่คาโลซาได้กล่าวไว้ว่า พวกเขาก่อการกบฏในค.ศ.1931 เพื่อที่จะแสดงให้พวกอเมริกันได้มองเห็นว่า "ไม่มีเมืองใด ไม่ว่าจะเล็กสักปานใด ที่ปราศจากประชาชน*ที่แท้จริง*"[19] คำว่า "ที่แท้จริง" นั้น มีความหมายเหมือนเช่นที่พวกซักดาลิสตา กล่าวประกาศซ้ำแล้วซ้ำเล่าว่า มี*ลูบ* (ชีวิตภายใน) ที่สอดคล้องตรงกันกับ*ลาบา* (สิ่งที่อยู่ภายนอก) เกซอนกับพวก ถูก "กล่าวหา" หรือ*ซักดาล* ว่าเสแสร้ง มิได้มีความยึดมั่นในส่วนลึกอย่างแท้จริง "ผู้นำของประเทศที่อยู่ใต้บังคับของอาณานิคม" หนังสือพิมพ์ซักดาลประกาศ "ควรจะเป็นคนแรก ในการเสียสละ…ไม่มีเสรีภาพใดที่เคยได้มาด้วยความผาสุกไม่เคยมี ผู้ใด ที่มีชัยชนะโดยมิได้เดินทางข้ามเนินเขาโกลโกธา และถูกตรึงบนไม้กางเขนแห่งคาลวารี"[20]*

ตโจโครอามิโนโตเป็นผู้ถูกโจมตีด้วยเช่นกันว่ากระทำการเฉพาะเพื่อสนองความทะเยอทะยานส่วนบุคคลของตนเองและยังถูกกล่าวหาอีกว่าจัดการอย่างผิดพลาดกับเงินกองทุน ข้อกล่าวหาที่ร้ายแรงยิ่งกว่านี้ เกิดขึ้นในตอนต้นทศวรรษ 1920 ผู้กล่าวหาคือนักต่อสู้ ซึ่งบางคน เป็น*อูลามา*และ*กยาอิ* ที่มีชื่อเสียงโด่งดัง นักต่อสู้เหล่านี้กล่าวหาว่า ปาร์ตาอิ ซาเรกัต อิสลาม องค์กรซาเรกัต อิสลาม ส่วนกลาง และองค์การมูฮัมมาดิยาห์ เพียงแต่ใช้คำวิงวอนให้อิสลามสมัครสมานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเครื่องอำพรางเพื่อมิให้เห็นว่า พวกตนกำลังผละหนีไปจากการต่อสู้ ในระหว่างการกล่าวโจมตีของเขา ฮัจญี โมฮัมหมัด มิสบาช ซึ่งเป็น*มูบาลลิกห์* (นักโฆษณาอิสลาม) แนวหน้าผู้ได้รับการศึกษาจาก*เปสันเตรน* ได้แยกแยะให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง*อิสลาม เซดจาติ* (อิสลามที่แท้จริง) กับ*อิสลาม ลามิซาน* (อิสลามปลอม) หรือระหว่าง*มุกมิน* (มีศรัทธา) ซึ่งสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อพระผู้เป็นเจ้า กับ*มูนาฟิก* (พวกเสแสร้งหลอกลวง) ซึ่งอ้างตัวเองว่าเป็น*มุกมิน*เพียงเพื่อโอ้อวดเท่านั้น นักโฆษณาอิสลามใน บันเตน มินังกาเบา อาเจะห์และตรังกานู ก็ส่งเสียงสะท้อนออกมาอย่างเดียวกันเหมือนกับเป็นลูกคู่

องค์กรสาขาที่อยู่ในท้องถิ่นขององค์กรปาร์ติโด นาซิโอนาลิสต้า องค์กรซาเรกัต อิสลามและจีซีบีเอ มิได้ยึดมั่นกับกำหนดการทำงานขององค์กรกลางเสมอไป ผู้นำหัวรุนแรงของสาขาจัดให้มีการนัดหยุดงานและการเดินขบวน โดยไม่ได้รับการอนุญาตอย่างเป็นทางการ ผู้นำเหล่านี้ ในท้ายที่สุดแล้ว ก็โน้มเอียงไปหาองค์กรที่มีการประนีประนอมน้อยกว่า อย่างเช่นเดโมคราต้า อินดิสเช และ

---

[19] คำสัมภาษณ์เปโดร คาโลซา ใน David R. Sturtevant, ***Popular Uprisings in the Philipines, 1840-1940,*** Ithaca, 1976, 274.

[20] อ้างใน ***Tribune,*** 12 May 1935; สำเนาใน the US National Archives, file 4865-93, BIA.

* สถานที่ซึ่งพระเยซูถูกตรึงกางเขน

แน่นอน รวมทั้งพรรคสังคมนิยมและพรรคคอมมิวนิสต์ทั้งหลาย บางสาขานั้น อันที่จริงแล้ว เป็นสมาคมและกลุ่มนิกายลับ ซึ่งรับรูปแบบขององค์กร “สมัยใหม่” มาใช้ ดังเช่นกรณีของเธต กีเว ผู้นำของ*หวุ่นธนุ อธิน* สาขาที่สิบเอ็ด ซึ่งอ้างตนว่าเป็นเสตกยา มิน-ลอง ในค.ศ.1922

แน่นอนว่า การณ์สามารถเป็นในทางกลับกันได้ กล่าวคือ การที่ผู้มีความคิดรุนแรงสุดโต่งที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก ใช้รูปแบบตามจารีตเดิม เพื่อว่าจะได้รับการสนับสนุนจากมวลชน ในค.ศ. 1927 นักกฎหมายที่ได้รับการศึกษาจากฝรั่งเศส เหงียน อัน นินห์ ได้เริ่มต้นจัดตั้งองค์กรชาวไร่ชาวนาในจังหวัดยา ดินห์ ซึ่งเป็นบ้านเกิดของเขา เหงียน อัน นินห์ ใช้พิธีกรรมและการสาบานตนตามแบบอย่างของสมาคมลับสวรรค์และโลก พร้อมกับให้คำมั่นว่า จะมีการแบ่งปันโภคทรัพย์กันอย่างเสมอภาคยิ่งขึ้น เมื่อถึงค.ศ.1928 เหงียน อัน นินห์ดึงคนให้มาสนับสนุนเขาได้เป็นจำนวนมาก คนเหล่านี้ โดยทั่วไปแล้ว สังกัดอยู่กับนิกายต่าง ๆ แล้ว อย่างไรก็ดี เหงียน อัน นินห์ได้พบด้วยความไม่สบายใจว่า สมาชิกบางคน อยากเป็นขุนนาง และตัวเขาเอง ก็ได้รับความเคารพบูชาราวกับเป็นเทพองค์หนึ่ง กระนั้นก็ดี ทางฝรั่งเศสก็ตีตราขบวนการนี้ว่า “มีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์” และลงมือปราบปราม ปาตริซิโอ ดิโอนิซิโอ ก็ประสบเหตุการณ์ทำนองเดียวกันนี้ ดิโอนิซิโอเป็นนักกฎหมายและนักหนังสือพิมพ์ชาวฟิลิปปินส์ เขาก่อตั้งสมาคมผู้รักชาติขึ้นในค.ศ.1927 โดยผ่านวิถีทางที่ถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อโฆษณาเผยแพร่เป้าหมายของอันเดรส โบนิฟาซิโอ วีรชนสมัยปีค.ศ.1896 วาทศิลป์ของเขา คล้ายคลึงกับที่ใช้กันแพร่หลายในที่ชุมนุมของปาร์ติโอ นาซิอองนาลิสตา ทว่าดิโอนิซิโอสามารถสร้างความประทับใจแก่ชาวไร่ชาวนาทั่วลูซอน ในช่วงเวลาหลายปีที่เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกได้ ด้วยการรื้อฟื้นการทำพิธีกรรมและสัญญลักษณ์ต่าง ๆ ตามแบบอย่างของสมาคมลับกาติปูนาน เมื่อถึงค.ศ.1931 ความเพียรพยายามของดิโอนิซิโอที่จะเหนี่ยวรั้งสมาคมตังกูลานของเขา ปรากฏว่าประสบความล้มเหลว การพูดถึงการก่อการกบฏโดยใช้กำลังอาวุธ แพร่อยู่ทั่วไปภายในสมาคม และการจับกุมก็มีตามมาอย่างเลี่ยงไม่พ้น เมื่อตังกูลานสลายตัวลงไป สมาชิกส่วนใหญ่ก็เพียงกระจัดกระจายไปหากลุ่มอื่น ๆ ที่กำลังเฟื่องขึ้นมา อย่างเช่นพรรคซักดาล พรรคสังคมนิยม และพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งพรรคเหล่านี้ ต่างก็พูดถึง “การปฏิวัติที่ยังไม่เสร็จสิ้น” และ “ยุคใหม่” ที่ขอบฟ้าด้วยเช่นเดียวกัน

ความสำเร็จของพรรคสังคมนิยมและพรรคคอมมิวนิสต์ในการสร้างฐานสมาชิกในหมู่มวลชนตั้งแต่ตอนกลางทศวรรษ 1920 เป็นต้นมา สามารถให้เหตุผลได้ว่า เนื่องมาจาก “ความเป็นนักปรับแต่ง” ที่มีอยู่ในหมู่ผู้ดำเนินงานของพรรค นักปรับแต่งของพรรคดังกล่าวยอมให้การสื่อสารหลักการของพรรคกระทำโดยใช้ถ้อยคำการประท้วง “ในแบบจารีตประเพณี” ซึ่งส่วนใหญ่ มีลักษณะของศาสนา ตัวอย่างเช่น ผลงานที่ได้รับความนิยมอย่างยิ่ง คือ *ปาซีออน***ของกรรมกร* หรือ “ปาซีออนแดง” ซึ่งประพันธ์ขึ้นเมื่อกลางทศวรรษ 1930 โดยสมาชิกพรรคสังคมนิยม นาม ลิโน ดิซอน ผลงานนี้ใช้เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตและความตายของพระคริสต์ เป็นฐานพลังกระตุ้นเพื่อโจมตีเจ้าที่ดินที่มั่งคั่ง

---

* ปาซีออน=มหากาพย์

รัฐบาล คริสตจักรที่เกี่ยวข้องกับสถาบัน และระบอบทุนนิยม ในชวาและสุมาตรา มีการจลาจลของพรรค พีเคไอ (ปาร์ตาอิ โกมูนิส อินโดนีเซีย) เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ระหว่างช่วง ค.ศ.1926-1927 เหตุการณ์มาถึงจุดหักเลี้ยวเมื่อพวกครูอิสลามเช่น ฮัจญี มิสบาช และฮัจญี อาคหมัด ชาทิป เข้ามาร่วมดำเนินงานให้แก่พรรคด้วยความกระตือรือล้น ฮัจญีทั้งสองสอนว่า การทดสอบที่พระผู้เป็นเจ้าทรงคิดขึ้นมาในวันนี้และยุคนี้ มีอยู่สองรูปแบบ ได้แก่ระบอบทุนนิยม ซึ่งส่งเสริมความโลภและความห่างเหินจากพระ ผู้เป็นเจ้า กับระบอบจักรวรรดินิยม ซึ่งคุกคามโลกอิสลาม ฮัจญีทั้งสองกล่าวเน้นถึงความหมายทางศาสนา—ซึ่งพิสูจน์ถึงศรัทธาของบุคคล—ในการต่อต้านรัฐบาล*กาฟีร์*และพันธมิตรของรัฐบาลในท้องถิ่น เหตุผลที่ใช้อธิบายความหมายดังกล่าวนี้ มีข้อความจากคัมภีร์กุรอ่านมาประสมประสานอยู่ด้วย ผู้นำพรรคที่ยึดมั่นต่อหลักการเกิดความไม่สบายใจ เมื่อ*อูลามา*กระทำถึงขั้นเรียกร้องให้ทำสงครามศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากอูลามา มองว่า ระบอบทุนนิยมนั้น ก็มิได้แตกต่างไปจากซาตาน ทว่าผู้นำพรรคก็จำต้อง อดกลั้นยอมจำทนกับ “ความเลยเถิด” พวกนี้ เนื่องจากบรรดา ฮัจญี *อูลามา*และ*กยาอิ* ซึ่งเทศนาสั่งสอนถึงการปฏิวัติ ล้วนเป็นผู้ได้รับความเคารพนับถืออย่างยิ่ง—บางคนนั้น ถึงกับได้รับความเคารพว่ามีความรู้อันลี้ลับด้วยซ้ำ ในอาเจะห์ มินังกาเบาและบันเตน มัสยิด *ตาเรกัต*และ*เปสันเตรน* ทั้งหลาย กลายเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมการปฏิวัติ—ซึ่งมิได้ต่างจากเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

ในช่วงทศวรรษ 1930 และในช่วงเวลาหลังจากนั้น พรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (หรือ ไอซีพี) ก็ประสบความสำเร็จเช่นกันในการดึงชาวนาชาวไร่จำนวนมากให้เข้ามาร่วมอยู่ในพรรค คำอธิบายในแง่วัฒนธรรมต่อการที่เหตุการณ์คลี่คลายออกมาเช่นนี้ เป็นเรื่องไม่ยาก กล่าวคือ ชาวนาเป็นผู้ที่คุ้นเคยกับการพยากรณ์อนาคตของผู้วิเศษหรือพ่อมดหมอผี ซึ่งจะเป็นไปดั่งที่สวรรค์บัญชาไว้ ดังนั้นชาวนาจึงย่อมไม่มีปัญหาอันใดมากนัก กับการรับความคิดแนวมาร์กซิสต์ อันว่าด้วยกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่จะค้ำประกันชัยชนะของนักปฏิวัติ นอกจากนี้แล้วแนวคิดนี้เป็นคำสอนของผู้ปฏิบัติงานพรรค และคนเหล่านี้ก็ประพฤติปฏิบัติตนในลักษณาการที่ชวนให้นึกถึงปราชญ์ขงจื๊อประจำหมู่บ้าน ไม่ว่าจะในการประกาศสงครามศาสนาต่อต้านการฉ้อราษฎร์บังหลวง การแสดงออกถึงความมีศีลธรรมที่เหนือกว่า หรือการไม่แสดงอารมณ์และความรู้สึกเมื่อเผชิญกับความยากลำบากอาณัติของสวรรค์ กลายเป็นสิ่งที่สร้างภาพกันว่า ส่งผ่านจากชนชั้นหนึ่งไปยังอีกชนชั้นหนึ่ง มิใช่จากราชวงศ์หนึ่งไปยังอีกราชวงศ์หนึ่ง ภาพลักษณ์ของการกระทำที่ช่วยขัดเกลาอาณัตินี้ ให้มีความศิวิไลซ์ขึ้น มีแพร่กระจายอยู่ทั่วไป มีแม้กระทั่งในวิธีการใช้ถ้อยคำสำนวนในการประกาศความคิดเรื่อง “การทำให้ทรัพย์สินที่อยู่ในรูปที่ดิน กลายเป็นของสังคมส่วนรวม” หรือ *ซา ฮอย หั่ว* ในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง เป็นบริเวณที่อิทธิพลของศาสนาขงจื๊อบางเบา นิกาย บิ๊ว เซิน กี ห่ง และนิกายพุทธพื้นบ้านอื่น ๆ จึงแพร่เข้า มาได้ ทั้งนี้รวมทั้งนิกาย เกา ได ซึ่งทำได้ในระดับที่น้อยกว่า กระนั้นก็ดีงานเผยแพร่ของนิกาย ต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ยังเป็นการปูทางให้กับความสำเร็จของคอมมิวนิสต์ในบางประการ หลายทศวรรษ ของการปลุกระดมต่อต้านอาณานิคมและความ

คาดหวังถึงพระเมตไตรยเป็นระยะ ๆ ทำให้ สมาชิกในนิกายต่าง ๆ ยอมรับได้กับคำเสนอแนะที่ให้กระทำการเปลี่ยนแปลงในแบบเบ็ดเสร็จและด้วยความรุนแรง ซึ่งภายหลังจากนั้นแล้วจะมีสังคมใหม่เกิดขึ้นมา เป็นสังคมที่ปราศจากความโลภ ปราศจากภาษี และปราศจากผู้ปกครองต่างด้าว

การสถาปนาองค์กรคอมมิวนิสต์ขึ้นในบริเวณที่เคยเป็นแหล่งก่อการกบฏมาก่อน ส่งผลให้การจลาจลที่เกิดขึ้นในเวลาถัดมา มีแนวโน้มที่จะดำเนินไปตามครรลองที่ไม่สามารถควบคุมได้ การกบฏที่ก่อตัวขึ้นในชวาและสุมาตรานั้น จากทุกสิ่งที่มองเห็นจากภายนอก ดูเหมือนว่า ชาวนาทั้งหลายต่างสู้รบเหมือนกับทำจิฮัดและ*ปารัง ซาบิล** พวกเขาประคองบัตรสมาชิกพรรคแดงอย่างทนุถนอมเหมือนกับเป็นเครื่องลางของขลังอันมีค่า การจับกุมตัวบุคคลสำคัญที่เป็นผู้ดำเนินงานของคอมมิวนิสต์พีเคไอในบันเตนตลอดช่วงระหว่างค.ศ.1925-1926 ยังมีความหมายว่า เมื่อการปฏิวัติเริ่มขึ้นในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1926 *อูลามา*ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากผู้มีอิทธิฤทธิ์ ที่เรียกกันว่า *จูวารา* กลายเป็นผู้นำพรรคเพียง*พวกเดียว*ที่เหลืออยู่ การปฏิวัติจึงเริ่มที่จะมีความหมายแตกต่างไปอย่างมาก จากสิ่งที่พรรคตั้งความมุ่งหวังไว้ *เคเมอร์เดกาอาน* ซึ่งหมายถึงการปลอดพ้นจากภาษีนั้น สามารถมีความหมายบ่งชี้ถึงการสถาปนารัฐอิสลามหรือการฟื้นฟูรัฐสุลต่านเดิมขึ้นมาใหม่ก็ได้ พวกกบฏบันเตนก็เหมือนกับเพื่อนร่วมชาติที่ติดอาวุธอย่างเลวในมินังกาเบา อาเจะห์ และที่อื่น ๆ คือถูกกำลังที่ยกมาเสริมของดัตช์บดขยี้ราบลง ความปราชัยทั่วทุกหนทุกแห่ง เป็นพยานพิสูจน์ถึงทั้งอำนาจปืนของรัฐ และความล้มเหลวของนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์ ทว่าเมื่อพิจารณาจากอีกมุมมองหนึ่ง จะเห็นว่าผลลัพธ์มิได้ผิดไปจากความคาดหมาย พวกกบฏนั้น ก็ดังที่ชาวอาเจะห์ได้กล่าวไว้ คือเป็น*มุสลิมิน* ซึ่งหมายถึงผู้ที่มอบศรัทธาไว้ในองค์พระผู้เป็นเจ้า และตายอย่างผู้ที่ยอมสละชีพเพื่อศาสนา

ในขบวนการเง-ตินห์ “โซเวียต” ช่วงระหว่างค.ศ.1930-1931 จะมีความเลื่อนไหลไปคนละทาง ระหว่างพรรคกับสมาชิกที่เป็นมวลชนในขบวนการคอมมิวนิสต์ที่คล้ายคลึงกับที่กล่าวข้างต้น ปฏิบัติการที่ขัดแย้งกันสารพัดอย่าง ล้วนต่างกระทำไปในนามระบอบสังคมนิยม พรรคไอซีพีจึงจำต้องยอมรับว่าตนประสบความยุ่งยากในการจัดการกับ “ไสยศาสตร์และขนบธรรมเนียมที่ผิดยุคสมัย” ที่มีอยู่ภายในเง-ตินห์เอง ในเขตทางใต้เหล่าแกนนำของพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งชี้นำองค์กรในเครือทั้งหลายที่ใช้ชื่อว่า “คณะกรรมาธิการปฏิบัติการ” ได้พบว่า แทบเป็นไปไม่ได้เลย ที่จะขจัดความคาดหวังที่เกี่ยวเนื่องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคตในหมู่สมาชิกพรรคระดับปลายแถว ในทันทีที่การปราบปรามของรัฐบาลเริ่มมีผลสร้างความเสียหายแก่ขบวนการในค.ศ.1931 ชาวไร่ชาวนาก็ละทิ้ง คณะกรรมาธิการปฏิบัติการไปหาที่หลบภัยตามลัทธินิกายต่าง ๆ เมื่อบุคคลที่มีบุคลิกภาพดึงดูดผู้คนปรากฏตัวขึ้นในเหวิน พู โซ คณะกรรมาธิการปฏิบัติการทั้งหลาย ในบริเวณที่มีธรรมเนียมของบิ๊วเซิน กี ห่ง มาแต่เดิม ในทางปฏิบัติก็เรียกได้ว่า ยกขบวนกันไปเป็นสมาชิกของนิกายหัว ฮาว ไปเลย

---

* สงครามศาสนา

เมื่อพิจารณาภายในสภาวะแวดล้อมของเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในที่อื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว กบฏซายา ซาน ในค.ศ.1931 ก็ดูจะมิได้ “แปลกพิสดาร” และ “ล้าหลัง” ไปเสียทั้งหมด ซายา ซาน เป็นผู้นำที่นับว่าสมบูรณ์แบบของขบวนการมวลชนพม่า ก่อนที่จะเข้าร่วมกับจีซีบีเอในค.ศ.1924 ซายา ซาน เป็นผู้สัญจรไปตามที่ต่าง ๆ ทั้งในฐานะหมอดู ผู้เยียวยารักษาความเจ็บไข้ได้ป่วย ที่เรียกว่า*เซ ซายา* – เป็นสมาชิกของ*คาอิง* เป็นผู้ใช้เวทมนต์คาถาที่ทำให้อยู่ยงคงกระพัน และบางคราวก็เป็น*ปอนคยี* กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ซายา ซานได้เดินทางผ่านเวทีการต่อต้านแบบเก่ามาหมดแล้ว ก่อนจะมาเข้าร่วมในองค์กรสมัยใหม่ ความห่วงใยของซายา ซานในจีซีบีเอ มุ่งที่ความทุกข์ยากในชนบท อันเกิดจากภาษีและการใช้อำนาจอย่างไม่ถูกต้องของตำรวจ ซายา ซานก็เหมือนเช่นนักเคลื่อนไหวคนอื่น ๆ ในที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ยึดมั่นต่อการทำงานโดยแท้จริง เขาระทดท้อ เมื่อได้เห็นว่าชนชั้นสูงเลิกล้มการต่อสู้---ซึ่งในกรณีนี้ คือผู้นำในศูนย์กลางของจีซีบีเอ สภาพการณ์เช่นนี้ กระตุ้นให้ซายา ซาน ก่อตั้งสมาคมกาลอนของตนเองขึ้นมาเพื่อต่อต้านการเก็บภาษีรัชชูปการ เมื่อถึงค.ศ.1930 องค์ประกอบที่จะทำให้เกิดการลุกฮือของมวลชน มีอยู่แล้วอย่างครบถ้วน ภาษีที่หนักหน่วงอย่างสุดจะทานทน ราคาข้าวเปลือกที่ตกฮวบ แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ที่สั่นสะเทือนพม่าตอนล่างในเดือนพฤษภาคม หายนะครั้งใหญ่กำลังจะเกิดขึ้นแล้ว และซายา ซานก็ก้าวเข้ามาสร้างความสมบูรณ์แก่ภาพเหตุการณ์นี้ ซายา ซาน ประกาศว่าตัวเขาคือ*มิน-ลอง* และในเวลาต่อมา ก็ประกาศตน ว่าเป็น*เสตกยา-มิน* เขารับเอาราชกกุธภัณฑ์ทุกอย่างที่แสดงถึงความเป็นกษัตริย์มาใช้ ที่สำคัญที่สุดคือสร้างพระราชวังเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางแห่งใหม่ อันเป็นแหล่งพลังแห่งอาณาจักร ในทันทีที่การจลาจลเริ่มขึ้นในเดือนธันวาคม 1931 เหตุการณ์ได้แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วจนทั่วสิบสองเขตในจำนวนทั้งหมดยี่สิบเขตของพม่า โดยมี*ปอนคยี*และ*ซายา* กอปรขึ้นเป็นผู้นำส่วนใหญ่ในท้องถิ่น ทั้งนี้ โดยมิได้มีการควบคุมจากส่วนกลางมากนัก เหตุการณ์เหล่านี้ มิได้เป็นเพียงการจลาจลต่อต้านภาษีอีกต่อไปแล้ว หากเป็นสงครามศักดิ์สิทธิ์ต่อต้านศัตรูของพุทธศาสนาและระบอบกษัตริย์ เครื่องบินและปืนกล เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเปลี่ยนกระแสการกบฏครั้งนี้ ซึ่งเริ่มเห็นในตอนกลางปี 1931 ซึ่งเมื่อถึงตอนนี้ มีพวกกบฏถูกสังหารไปแล้วราว1300 คน

ใครก็ตามอาจพูดขึ้นได้ว่า ซายา ซาน ผู้นี้เพียงแต่ย้อนเวลากลับไป การกบฏของซายา ซานครั้งนี้ไม่มีการจัดระบบการดำเนินงานและติดอาวุธอย่างเลว การกบฏจึงต้องประสบความล้มเหลวอย่างเลี่ยงไม่พ้น คำพิพากษาเช่นนี้ มีพื้นฐานอยู่ที่ทัศนะบางประการอันว่าด้วย สิ่งที่เป็นองค์ประกอบของความสำเร็จ และเป็นเรื่องการระบุตำแหน่งแห่งที่ของการกบฏภายในครรลองของประวัติศาสตร์ที่ดำเนินไปสู่ยุคปัจจุบัน “ที่ทันสมัย” ของเรา ในอีกทางหนึ่ง เราสามารถทำความเข้าใจการกบฏครั้งนี้ได้ด้วยเงื่อนไขของตัวกบฏนั้นเอง—เช่นอาจในฐานะที่เป็นประสบการณ์ทางด้านศาสนาอย่างหนึ่ง หรือเป็นช่วงเวลาที่เร้าใจในชีวิตของผู้ที่เข้าร่วมในการกบฏครั้งนี้ พิจารณาในแง่นี้ อาจทำให้เราต้องตริตรองถึงความหมายของเหตุการณ์ที่น่าจดจำในช่วงที่เกิดกบฏ “คอมมิวนิสต์” ในบันเตน ในบันเตนนั้นเมื่อพวกกบฏที่ติดอาวุธอย่างเลวจำนวนห้าร้อยคน ปรากฏตัวออกมาจากมัสยิดลาบวน โดยแต่งกายด้วยสี

ขาวล้วน ยกเว้นเฉพาะชายชราวัยเจ็ดสิบเศษคนหนึ่ง ที่แต่งกายด้วยสีดำ พร้อมกับโบกธงที่เขียนคำที่คัดมาจากคัมภีร์กุรอ่านที่ว่า “ด้วยความช่วยเหลือของพระผู้เป็นเจ้า ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถบรรลุผลสำเร็จลงได้”[21] อันที่จริงแล้ว พวกกบฏเหล่านี้ แทบมิได้ต่างไปจากที่ซาลุด อัลกาเบร ผู้ดำเนินการคนหนึ่งของขบวนการซักดาล ในจาบูเยากล่าวไว้ สักเท่าไรนัก อัลกาเบรกล่าวถึงประสบการณ์การก่อจลาจลสมัยปีค.ศ.1935 ของเธอไว้ว่า “เป็นช่วงเวลาอันเหมาะเจาะ ทุกสิ่งทุกอย่าง ล้วนนำไปสู่การปฏิวัติ นั่นคือจุดสำคัญยิ่งของชีวิตของเรา…ไม่มีการปฏิวัติครั้งใด ที่ประสบความล้มเหลว แต่ละครั้งแต่ละหน ล้วนเป็นก้าวหนึ่ง ที่ย่างไปในทิศทางที่ถูกต้อง”[22]

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ผลงานศึกษาการจลาจลทั้งการศึกษาเชิงเปรียบเทียบและการศึกษาเชิงทฤษฎี มีอยู่หลายเล่มที่ใช้ข้อมูลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างกว้างขวาง ตัวอย่างรุ่นแรกสุดของการศึกษาพิเคราะห์ดังกล่าว เขียนขึ้นในค.ศ.1965 คือ Harry Benda, “Peasant Movements in Colonial Southeast Asia,” in *Continuity and Change in Southeast Asia,* New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1972. กบฏซายา ซานและสภาโซเวียตเง ตินห์ เป็นกรณีศึกษาในผลงาน James Scott, *The Moral Economy of the Peasant,* New Haven, 1976. งานทั้งสองชิ้นนี้ มิได้กล่าวถึงบทบาทด้านศาสนาเป็นพิเศษ อย่างไรก็ดี สก็อต เจ้าของผลงานชิ้นหลัง ก็ได้สำรวจถึงวัฒนธรรมของการประท้วงของประชาชนไว้ใน “Protest and Profanation: Agrarian Revolt and the Little Tradition,” *Theory and Society, 4,* 1-2 (1977). ส่วนผลงาน Michael Adas, *Prophets of Rebellion,* Chapel Hill, 1979, เน้นความสำคัญของวิสัยทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต ซึ่งมีต่อกบฏดิโปเนโกโร (Diponegoro) และกบฏซายา ซาน

แนวคิดที่ว่าจิตสำนึกของชาวนาและการประกอบพิธีกรรมของพวกเขามีความสำคัญและสามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ได้ อย่างน้อยก็เท่า ๆ กับเรื่องอื่น ๆ แสดงตัวอย่างให้เห็นในผลงาน Andrew Turton and Shigeharu Tanabe, eds, *History and Peasant Consciousness in South East Asia,* Osaka: National Museum of Ethnology, 1984. ในหนังสือเล่มนี้ ทานาเบใช้การกบฏที่เชียงใหม่ในช่วงค.ศ.1889-1890 เป็นกรณีศึกษาเกี่ยวกับแนวปฏิบัติตามความคิดความเชื่อของชาวนา บทอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กับเรื่องนี้ ได้แก่ ข้อเขียนของฉัตรทิพย์ นาถสุภา

---

[21] ใน Michael C. Williams, *Sickle and Crescent: The Communist Revolt of 1926 in Banten,* Ithaca, Cornell Modern Indonesia Project, 1982, 55.

[22] คำสัมภาษณ์อัลกาเบร ใน Sturtevant, 296, 299.

เกี่ยวกับอุดมการณ์ในการปฏิวัติของ “ผู้มีบุญ” ข้อเขียนของมาซายา ชิราอิชิ (Masaya Shiraishi) เกี่ยวกับการก่อความไม่สงบในชนบทของเวียดนามสมัยราชวงศ์เหงียนตอนต้น และข้อเขียนของโจเอล คาห์น (Joel Kahn) เกี่ยวกับการลุกฮือของคอมมิวนิสต์ในสุมาตราตะวันตกในปี ค.ศ.1927

ผลงานที่ให้การแนะนำถึงสภาพแวดล้อมด้านศาสนาและการเมืองของรัฐที่นับถือพุทธศาสนาได้ดีที่สุด คือ Stanley Tambiah, *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets,* Cambridge, UK, 1984, และ Charles Keyes, *The Golden Peninsula,* New York, 1977. สำหรับกรณีที่ศึกษาเรื่องประเทศไทยโดยเฉพาะ ดู Yoneo Ishii, *Sangha, State and Society: Thai Buddhism in History,* trans. Peter Hawkes, Honolulu, 1986. ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาและศรัทธาของประชาชนในพม่า ดู Melford Spiro, *Buddhism and Society,* 2nd edn, Berkeley, 1982; และ E. Michael Mendelson, *Sangha and State in Burma,* Ithaca, 1975.

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์เกี่ยวกับกบฏ “ผู้มีบุญ” เล่มอื่น ๆ นอกเหนือจากผลงานของฉัตร ทิพย์ นาถสุภา ได้แก่ Ishii, *Sangha,* ch.9; John Murdoch, “The 1901-1902 Holy Man’s Rebellion,” JSS, 42, 1 (1974); และ Charles Keyes, “Millennialism, Theravada Buddhism, and Thai Society,” JAS, 36, 2 (1977) สำหรับการกบฏเหล่านี้ในส่วนของลาว ดู Francois Moppert, “Le Révolte des Bolovens,” in Pierre Brocheux, ed., *Histoire de L’Asie du Sud-est: Révoltes, Réformes, Révolutions,* Lille, 1981. ความเข้าใจของประชาชนทั่วไป เกี่ยวกับครูบาศรีวิชัย มีพิจารณาตรวจสอบอยู่ใน Charles Keyes, “Death of Two Buddhist Saints in Thailand,” *Journal of the American Academy of Religion,* Thematic Studies, 48, 3-4 (1982).

เรื่องราวเกี่ยวกับการต่อต้านของพม่า ต่อการยึดครองของจักรวรรดิบริทิช-อินเดีย มีแนวโน้มที่จะถูกครอบงำด้วยมุมมองของทางอังกฤษ กระนั้นก็ดี มีผลงานเบื้องต้นที่มีประโยชน์อยู่บางชิ้น ได้แก่ John Cady, *A History of Modern Burma,* Ithaca, 1958; และ Trevor Ling, *Buddhism, Imperialism and War,* London, 1979. แง่มุมที่เกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต ได้รับการนำเสนอออกมาได้ดีที่สุดในผลงานการศึกษาพิเคราะห์ด้วยความเห็นใจ คือ Emmanuel Sarkisyanz, *Buddhist Backgrounds of the Burmese Revolution,* The Hague, 1965. ส่วน Ni Ni Myint, *Burma’s Stuggle Against British Imperialism, 1885-1895,* Rangoon, 1983, เปิดเผยเรื่องราวนี้ต่อไปอีก จากมุมมองทางฝ่ายพม่า

Sarkisyanz, *Buddhist Backgrounds,* ยังคงเป็นผลงานที่ให้ความกระจ่างมากที่สุดเกี่ยวกับศาสนาและลัทธิชาตินิยมของพม่า ผลงาน Donald Smith, *Religion and Politics in Burma,* Princeton, 1965 ชัดเจนกว่า แต่เน้นมากเกินไปถึงความล้มเหลวของพุทธศาสนาของพม่า ในอันที่จะปรับให้เข้ากับโลก “ยุคสมัยใหม่” ข้อมูลมากมาย ทว่าค่อนไปทางชนชั้นสูงเสียมาก พบได้ในผลงาน U Maung Maung, *From Sangha to Laity: Nationalist Movements of Burma, 1920-1940,* Canberra: Australian National University Monographs on South Asia, 1980. การกบฏซายา ซาน

มีปรากฏอยู่ในผลงานที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด ผลงาน Patricia Herbert, “The Hsaya San Rebellion (1930-1932) Reappraised,” Clayton: Monash University Centre of Southeast Asian Studies, 1982, แสดงภาพซายา ซาน ในแง่นักลัทธิชาตินิยมที่เป็นกระแสหลักมากกว่าจะเป็น*มินลอง* สำหรับทัศนะที่ตรงกันข้าม ให้ดู T. Ito, “Pre-Saya San Peasant Uprisings in Colonial Burma,” Paper Presented to the 31st International Congress of Human Sciences, Tokyo, 1983.

ความคาบเกี่ยวที่มีอยู่ในจารีตประเพณีและในการปฏิวัติ มีนำเสนอไว้อย่างกระชับใน Keyes, *Golden Peninsula.* ความคิดที่มีผลไกลของปอล มูส์ (Paul Mus) เกี่ยวกับหัวข้อนี้ สามารถรวบรวมได้จากผลงาน John McAlister and Paul Mus, *The Vietnamese and Their Revolution,* New York, 1970. บทที่เกี่ยวกับศาสนาขงจื๊อและลัทธิมาร์กซิสต์ ในผลงาน Nguyen Khac Vien, *Tradition and Revolution in Vietnam,* Berkeley: Indochina Resource Center, 1974, นับว่าเป็นบทนำที่ดีเยี่ยมสำหรับการทำความรู้จักกับวัฒนธรรมของชนชั้นผู้ดี-นักปราชญ์ ถ้าหากว่าเราสามารถทำไม่รู้ไม่ชี้กับการยกยออย่างล้าสมัย เกี่ยวกับความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ได้ อเล็กซานเดอร์ วูดไซด์ (Alexander Woodside) ไตร่ตรองด้วยความรู้สึกที่อ่อนไหนต่อการเปลี่ยนแปลงของชนชั้นสูงดังกล่าวในยุคสมัยใหม่ ในผลงานที่มีชื่อว่า *Community and Revolution in Modern Vietnam,* Boston, 1976. ผลงานเล่มนี้ เป็นสุดยอดของผลงานประเภทที่จัดว่าเป็นความพยายามในยามสงคราม ในอันที่จะทำความ เข้าใจกับ “ศัตรู” ของเวียดนาม ตามเงื่อนไขของศัตรูนั้นเอง

การวิเคราะห์เรื่องขอบเขตการควบคุมของรัฐในเวียดนามสมัยเหงียน (Nguyen) มีอยู่ในบทที่มาซายา ชีราอิชิ เป็นผู้เขียนในผลงานที่เทอร์ตัน (Turton) และ ทาบาเบ (Tanaba) เป็นบรรณาธิการที่กล่าวถึงไปแล้ว รวมทั้งในผลงาน Hue Tam Ho Tai, *Millenarianism and Peasant Politics in Vietnam,* Cambridge, Mass., 1983. ผลงานเล่มหลังนี้ เป็นการศึกษาพิเคราะห์ที่ชวนให้ประทับใจเกี่ยวกับความอยู่ยงอย่างไม่เสื่อมถอยของขนบประเพณีบิ๊ว เซิน กี ห่ง ซึ่งนำมาใช้เป็นหลักในการประเมินขบวนการต่อต้านอาณานิคมในเวียดนามกันใหม่—รวมทั้งประเมินขบวนการต่อต้านอาณานิคมของกัมพูชาในระดับหนึ่งด้วย วิธีการศึกษาในลักษณะมองจากเบื้องบนลงมาข้างล่างมากกว่ามีอยู่ในหนังสือที่เป็นแหล่งข้อมูลที่จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ของเดวิด มาร์ คือ David Marr, *Vietnamese Anticolonialism, 1885-1925,* Berkeley, 1971. ผลงานที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ส่วนใหญ่แล้ว กล่าวถึงความสัมพันธ์ที่สำคัญยิ่ง ทว่าเป็นความสัมพันธ์ที่มีปัญหา ระหว่างขบวนการคอมมิวนิสต์กับวิธีคิดที่มีรากฝังลึกยิ่งกว่านั้น ทั้งในหมู่ผู้ดีและหมู่ชาวบ้าน

ผลงาน David Chandler, *A History of Cambodia,* Boulder, 1983, นำเสนอทัศนะโดยรวมอย่างกว้าง ๆ ที่มีประโยชน์ เกี่ยวกับสิ่งที่แสดงออกถึงความไม่สงบของชาวเขมร ทว่าปรากฏการณ์ “ผู้มีบุญ” นั้น ผู้เขียนบรรยายไว้ดีกว่า ในผลงานอีกเล่มหนึ่งของเขาคือ “An Anti-Vietnamese Rebellion in Early Nineteenth Century Cambodia: Pre-Colonial Imperialism and a Pre-Nationalist Response,” JSEAS, 6, 1 (1975). สำหรับเรื่องราวที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินขบวนในค.ศ.1916

ดู Milton Osborne, “Peasant Politics in Cambodia: The 1916 Affair,” MAS, 12, 2 (1978); และ Alain Forest, “Les Manifestations de 1916 au Cambodge,” in Brocheux, *Revoltes.*

ผลงาน Claire Holt et al., eds, *Culture and Politics in Indonesia,* Ithaca, 1972, ได้ยืนหยัดผ่านการทดสอบของกาลเวลามาแล้ว ในฐานะบทนำสำหรับการทำความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับความสลับซับซ้อนของประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซีย บทที่เขียนโดยเบเนดิคต์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) คือ “The Idea of Power in Javanese Culture” ให้คำอธิบายที่น่าเชื่อถือเกี่ยวกับพลังดึงดูดใจผู้คนและความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับบริเวณรอบนอก ที่มีความสำคัญเช่นเดียวกัน ได้แก่บทที่ซาร์โตโน การ์โตเดิร์ดโจ (Sartono Kartodirjo) เขียนเกี่ยวกับความคิดรุนแรงสุดโต่งของชาวนาในชวา และบทที่เทาฟิค อับดุลลาห์ (Taufik Abdullah) เขียนเกี่ยวกับมินังกาเบา พีเทอร์ แครีย์ (Peter Carey) เสนอเรื่องราวที่ดีที่สุดเกี่ยวกับความคาดหวังที่เกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคตข้างหน้าในชวา โดยมุ่งเน้นที่ตัวดิโปเนโกโร เรื่องราวดังว่าอยู่ในข้อเขียน “The Origins of the Java War (1825-30),” *English Historical Review,* 91 (1976) และ “Waiting for the ‘Just King’: The Agrarian World of South-Central Java from Giyanti (1755) to the Java War (1825-30),” MAS, 20, 3 (1986).

การยืนหยัดเพื่อต่อต้านการปกครองของดัตช์และปรียายีภายหลังค.ศ. 1830 ได้รับการพิจารณาในผลงาน Sartono Kartodirjo, *Protest Movements in Rural Java,* Singapore: ISEAS, 1973 ซึ่งเลอะเลือนไปเพราะผลงานพยายามนำขบวนการต่าง ๆ ของชวา ไปอยู่ในลำดับขั้นตอนของวิวัฒนาการช่วงหนึ่ง ผลงานก่อนหน้านี้ของผู้เขียนคนเดียวกัน คือ *The Peasants’ Revolt of Banten in 1888, ’s-Gravenhage (Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-Land-en Volkenkunde,* Deel 50), 1966, เป็นผลงานคลาสสิคชิ้นหนึ่งในแขนงนี้ เกี่ยวกับขบวนการซามินนั้น ให้ดูผลงานการวิเคราะห์ชิ้นบุกเบิกคือ Harry Benda and Lance Castles, “The Samin Movement,” in *Continuity and Change.* ข้อจำกัดของการวิเคราะห์ของข้อเขียนดังกล่าว ได้รับการเน้นย้ำในบทความที่ชวนให้คิดของเบเนดิคต์ แอนเดอร์สัน คือ Benedict Anderson, “Millenarianism and the Saminist Movement,” in *Religion and Social Ethos in Indonesia,* Clayton: Monash Universtity Centre of Southeast Asian Studies, 1977. ส่วนการนำศาสนาคริสต์เข้ามารวมอยู่ในศาสนาของชวา ดู Ph. Quarles van Ufford, “Why Don’t You Sit Down? Sadrach and the Struggle for Religious Independence in the Earliest Phase of the Church of Central Java (1861-1899),” in R. Schefold et al., ed, *Man, Meaning and History,* The Hague, 1980. แนวเรื่องเกี่ยวกับ*ระตู อะดิล* ปรากฏอยู่ในผลงานการศึกษาพิเคราะห์ขบวนการประท้วงของชวาเกือบทุกชิ้น แต่ไม่มีชิ้นใด มีความสำคัญถึงแก่นยิ่งไปกว่าผลงาน Bernard Dahm, *Sukarno and the Struggle for Indonesian Independence,* trans. Mary F. Somers Heidhues, Ithaca, 1969, ซึ่งพิจารณาถึงซาเรกัต อิสลามด้วยเช่นกัน

ผลงานที่ให้การชี้นำที่มีประโยชน์ เกี่ยวกับการจลาจลและสงครามครั้งสำคัญ ๆ ทั่วดินแดนอีสต์ อินดีสของดัตช์ ได้แก่ Merle Ricklefs, *A History of Modern Indonesia,* London, 1981. ผลงาน Christine Dobbin, *Islamic Revivalism in a Changing Peasant Economy in Central Sumatra, 1784-1847,* London, 1983, เป็นผลงานที่ทรงคุณค่าทางวิชาการเกี่ยวกับสงครามปาดรี เกี่ยวกับการต่อต้านที่บาตัก ดู Lance Castles, "Statelessness and Stateforming Tendencies among the Batak before Colonial Rule," in *Pre-colonial State Systems in Southeast Asia,* Kuala Lumpur: Monographs of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society, 1975; และผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างครอบคลุมรอบด้าน คือ Masashi Hirosue, "Prophets and Followers in Batak Millenarian Responses to the Colonial Order: Parmalim, Na siak Bagi and Parhudamdam, 1890-1930," Ph.D. Thesis, Australian National University, 1988. เรื่องราวที่ครอบคลุมครบถ้วนมากที่สุดเกี่ยวกับการต่อต้านดัตช์ของชาวอาเจะห์ ได้แก่ Anthony Reid, *The Blood of the People,* Kuala Lumpur, 1979. ส่วนผลงาน James Siegel, *The Rope of God,* Berkeley, 1969 จะเชื่อมโยงโครงสร้างทางสังคมและความคิดความเข้าใจประเภทต่าง ๆ เข้ากับสงครามอาเจะห์

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ชิ้นคลาสสิค เกี่ยวกับการกบฏอันมีคอมมิวนิต์เป็นผู้นำในสุมาตราตะวันตก ได้แก่ B. Schrieke, *Indonesian Sociological Studies,* part one, The Hague, 1966. ส่วนผลงานเกี่ยวกับชวาตะวันออก ดูที่ Michael Williams, *Sickle and Crescent: The Communist Revolt of 1926 in Banten,* Ithaca, 1982. ข้อบกพร่องที่สำคัญของผลงานเหล่านี้ คือการขาดความเอาใจใส่เรื่องภาษาและวาทกรรม ปัญหานี้ กำจัดออกไปได้อย่างยอดเยี่ยม ใน Takashi Shiraishi, *An Age in Motion,* Ithaca, 1990 ซึ่งกล่าวถึงความรุนแรงสุดโต่งของประชาชนในชวา นับจากการก่อตั้งซาเรกัตอิสลาม ในค.ศ.1912 จนกระทั่งถึงการกบฏในค.ศ.1926

การเผยแพร่ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวอิสลามในส่วนหมู่เกาะ มีหลักฐานบันทึกไว้ในผลงาน Anthony Reid, "Nineteenth-century Pan-Islam in Indonesia and Malaysia," JAS, 26, 2, (1967) และ William Roff, "South-East Asian Islam in the Nineteenth Century," in *The Cambridge History of Islam,* II, Cambridge, UK, 1970. เกี่ยวกับการจลาจลที่กลันตันในค.ศ.1915 ดู Ibrahim Nik Mahmood, "The To'Junggut Rebellion of 1915," in William Roff, ed., *Kelantan,* Kuala Lumpur, 1974; และ J. de V. Allen, "The Kelantan Rising of 1915: Some Thoughts on the Concept of Resistance in British Malayan History," JSEAS, 9 (1968). กบฏตรังกานูปีค.ศ.1928 ได้รับการพิจารณาศึกษาอย่างกว้างขวางใน Heather Sutherland, "The Taming of the Trengganu Elite," in Ruth McVey, ed., *Southeast Asian Transitions,* New Haven, 1978. อย่างไรก็ดี มุมมอง "จากเบื้องล่าง" ที่ดีกว่านี้ มีอยู่ใน Shaharil Talib, *After Its Own Image: The Trengganu Experience, 1881-1941,* Singapore, 1984.

บทบาทของอิสลาม ในการระดมกำลังเพื่อต่อต้านการใช้อำนาจบาตรใหญ่ของไทย มีรายละเอียดอยู่ใน Surin Pitsuwan, *Islam and Malay Nationalism,* Bangkok: Thai Khadi Research Institute, 1985. ผลงานที่ให้ความรู้เบื้องต้นอย่างดีที่สุด เกี่ยวกับการต่อต้านการพิชิตมินดาเนาและซูลูของสเปน ซึ่งเป็นกรณีที่คล้ายคลึงกัน คือ Cesar Majul, *Muslims in the Philippines,* Quezon City, 1973. ซามูเอล ตันดำเนินเรื่องนี้ต่อไปจนกระทั่งถึงการรุกรานของอเมริกา ใน Samuel Tan, *The Filipino Muslim Armed Struggle, 1900-1972,* Manila: Filipinas Foundation, 1977.

ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับบริเวณรอบนอกในฟิลิปปินส์ที่สเปนครอบครอง เป็นเนื้อหาที่อภิปรายอยู่ใน Reynaldo Ileto, "Outlines of a Non-linear Emplotment of Philippine History," in Lim Teck Ghee, *Reflections on Development in Southeast Asia,* Singapore: ISEAS, 1988. เรื่องของสมาคมโคฟราเดีย เดอ ซาน โฮเซ่ ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางใน Reynaldo Ileto, *Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines, 1840-1910,* Quezon City, 1979; และ Setsuho Ikehata, "Popular Catholicism in the Nineteenth-century Philippines: The Case of the Cofradia de San Jose," in *Reading Southeast Asia,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1989, 109-88.

ผลงาน David Sturtevant, *Popular Uprisings in the Philippines, 1840-1940,* Ithaca, 1976, ให้เนื้อหาที่ครอบคลุมกว้างขวาง แต่เหมือนติดในกับดักของทฤษฎีความกดดัน-ความตึงเครียดและการจัดลำดับชั้นในแนวนอน ส่วนปรากฏการณ์เทพเจ้าดิออส-ดิออสในซามาร์ มีบรรยายอยู่ใน Bruce Cruickshank, *Samar: 1768-1898,* Manila: Historical Conservation Society, 1985. ขบวนการวิสายาส์ตะวันตก ได้รับการพิจารณาตรวจสอบอยู่ใน Don Hart, "Buhawi of the Bisayas: The Revitalization Process and Legend-Making in the Philippines," in Mario Zamora, ed., *Studies in Philippine Anthropology,* Quezon City, 1967; และ Alfred McCoy, "*Baylan*: Animist Religion and Philippine Peasant Ideology," in David Wyatt and Alexander Woodside, eds, *Moral Order and the Question of Change,* New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1982.

แง่มุมทางด้านศาสนาของการปฏิวัติปีค.ศ.1896 มีอภิปรายอยู่ใน Ileto, *Pasyon;* และอยู่ในข้อเขียนของผู้เขียนคนเดียวกัน คือ "Rizal and the Underside of Philippine History," ใน Wyatt and Woodside, *Moral Order*; และใน John Schumacher SJ, "The Religious Character of the Revolution in Cavite, 1896-1897," *Philippine Studies,* 24 (1976). ในผลงาน *Revolutinary Clergy,* Quezon City, 1981, ชูมักเกอร์ (Schumacher) ให้หลักฐานไว้อย่างละเอียดถึงบทบาทของนักบวชชาวฟิลิปปินส์ในขบวนการชาตินิยมจนกระทั่งถึงค.ศ.1903 ความรุนแรงสุดโต่งของเกษตรกรภายหลังค.ศ.1910 มีอธิบายอยู่ใน McCoy, *"Baylan";* Reynaldo Ileto, "Orators and the Crowd: Philippine Independence Movements, 1910-1914," in Peter Stanley, ed., *Reappraising an Empire,* Cambridge, Mass., 1984; และ Brian Fegan, "The Social History of a Central Luzon Barrio," in Alfred McCoy and Ed. de

Jesus, eds, *Philippine Social History,* Honolulu, 1982. ขบวนการซักดาล กินเนื้อที่บทหนึ่งในผลงาน Sturtevant, *Popular Uprisings;* อย่างไรก็ดี ผลงานที่ได้บุกเบิกแนวทางใหม่ให้ไว้ คือ Motoe Wada, "The Sakdal Movement, 1930-34," *Philippine Sudies,* 36 (1988).

บทที่ 5

ลัทธิชาตินิยมกับการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยม*

ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ กิจกรรมแนวปฏิรูปนิยม** ปรากฏขึ้นตลอดทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กิจกรรมเหล่านี้มุ่งเพื่อการเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติที่ยึดถือกันอยู่อย่างมั่นคง ไม่ว่าวิถีปฏิบัตินั้นจะมีกำเนิดมาเองแต่ดั้งเดิมในพื้นถิ่นหรือเกิดขึ้นในยุคอาณานิคมก็ตาม แรงกระตุ้นที่จะสร้างความเป็นสมัยใหม่นี้เป็นการยอมรับถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการตระหนักในผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการจัดระเบียบการดำเนินงานแบบใหม่ ระเบียบการดำเนินงานแบบใหม่นี้ ริเริ่มนำมาใช้ในช่วงที่อยู่ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคม หรือโดยที่ปรึกษาชาวตะวันตกเป็นผู้ริเริ่มให้กระทำขึ้น โดยทั่วไปแล้ว ระเบียบการดำเนินงานดังกล่าว ซึ่งกระทำภายในกรอบของระบบการบริหารราชการให้ผลเป็นอย่างดี ทำให้มีการก่อตั้งองค์กรต่าง ๆ ขึ้นมา และยังส่งเสริมหลักการซึ่งมิได้อาศัยขนบประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น หรืออาศัยแต่น้อย ส่วนใหญ่แล้วเป็นการอาศัยอุดมการณ์และเทคนิคที่นำเข้ามาจากภายนอก นักปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยมจำนวนมาก เป็นผู้ได้รับการศึกษาตามแบบอย่างของตะวันตก และมีความคิดเกี่ยวกับวิธีการปกครองบ้านเมืองในแบบที่คล้ายคลึงกับทัศนะของเจ้าหน้าที่ของระบอบการปกครองซึ่งพวกเขาต่อต้าน พวกเขาไม่ใคร่มีสิ่งใดร่วมอยู่กับมวลชนอันกว้างขวางนัก ทว่ามวลชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ไม่สู้จะรู้หนังสือสักเท่าไรนี้แหละ ที่นักปฏิรูปทั้งหลายอ้างว่าตนเป็นปากเป็นเสียงแทนให้

แนวทางหนึ่งของกิจกรรมแนวสมัยใหม่นิยม คือการมุ่งไปสู่การก่อตั้งรัฐบาลให้แก่รัฐ กล่าวคือ รัฐที่จะสืบทอดระบอบการปกครองแบบอาณานิคมต่อมาภายหลังค.ศ.1945 และภารกิจของบทนี้ ส่วนหนึ่งคือการอธิบายบทบาทของขบวนการทางการเมืองแนวสมัยใหม่นิยม ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่การก่อตั้งรัฐที่สืบทอดมาจากระบอบอาณานิคมเหล่านี้ ขบวนการดังกล่าว เรียกกันมาแต่เดิมว่าขบวนการชาตินิยม ทว่าส่วนใหญ่แล้วลัทธิชาตินิยมที่ขบวนการเหล่านี้เป็นตัวแทนนั้น เป็นลัทธิชาตินิยมในลักษณะบางอย่างโดยเฉพาะ กล่าวคือ เป็นลัทธิชาตินิยมประเภทที่มีดินแดนเป็นหลัก โดย

---

* ลัทธิสมัยใหม่นิยม (Modernism) เป็น “แนวคิด” หนึ่ง ที่มีมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 และริเริ่มและ/หรือแพร่ไปยังบริเวณต่าง ๆ ในเวลาที่ต่างกัน ในที่นี้ แน่นอนว่าจงใจให้มีนัยแตกต่างจาก “ความทันสมัย” (modern) หรือ “ยุคปัจจุบัน”

** ลัทธิปฏิรูปนิยม (Reformism) เป็น “แนวคิด” ในลักษณาการเดียวกันกับลัทธิโมเดิร์นนิสม์ โดยนัยนี้ จึงย่อมมีความแตกต่างระหว่าง “นัก (ลัทธิ) ปฏิรูปนิยม” (reformist) กับนักปฏิรูป (reformer) อยู่ แม้ว่าเรื่องนี้จะมิได้เป็นประเด็นสำคัญสำหรับเนื้อหาของบทนี้ก็ตาม

ภายในอาณาบริเวณของดินแดนเหล่านั้น ประกอบด้วยประชากรหลายเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ มิใช่กลุ่มชนที่มีคุณลักษณะทางด้านวัฒนธรรมร่วมกัน กิจกรรมทางการเมืองสมัยใหม่นิยมแนวทางที่สองเป็นความสนใจของหมู่คณะที่มีเกียรติประวัติรับรองในเรื่องความเป็นนักชาตินิยมเป็นอย่างดี สมาชิกในกลุ่มนี้ มองตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่ใหญ่กว่า ซึ่งมีภาษา ศาสนาหรือวัฒนธรรมร่วมกัน (คือ "ชุมชนในจินตนาการ" ตามที่ เบเนดิกต์ แอนเดอร์สันบัญญัติศัพท์ไว้[1]) ทว่าบุคคลเหล่านี้ มิได้ก่อตั้งรัฐเอกราช ขึ้นมา และความใฝ่ฝันตามแนวชาตินิยมที่ยังมิได้สมปรารถนาของพวกเขา จะยังคงเป็นที่มาของความ ขัดแย้งทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงภายหลังยุคอาณานิคมต่อไป นอกจากนี้ยังมีการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมิได้ใฝ่หาเอกราช และมิได้แสดงความสนใจสักเท่าไรนัก ในเรื่องลัทธิชาตินิยมทางการเมือง หากแต่แสดงความห่วงใยทางด้านศาสนาและสังคม ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว แสดงออกโดยผ่านทางโครงการทางสังคมที่ดำเนินไปตามขั้นตอน และบางครั้งบางคราว ก็ดำเนินกิจกรรมแนวปฏิวัติอันได้รับแรงบันดาลใจจากศาสนา

มีอะไรอยู่เบื้องหลังแรงกระตุ้นแนวปฏิรูปนิยมนี้ เราสามารถสืบหาคำตอบ ย้อนไปได้ถึงพัฒนาการหลายอย่าง ที่เกิดขึ้นในเวลาที่พอจะเรียกได้ว่า พร้อม ๆ กัน พัฒนาการหนึ่ง คือโอกาสทางการศึกษา ที่มีให้แก่ประชากรท้องถิ่นในส่วนเล็ก ๆ ทว่า ขยายตัวออกไปเรื่อย ๆ เนื่องจากกลุ่มที่ได้รับการศึกษานี้ แม้ว่าจะยังคงเป็นกลุ่มกระจ้อยร่อย แต่ก็เป็นกลุ่มที่ขึ้นมาเป็นผู้นำและให้ความคิดใหม่ ๆ แก่ทั่วทั้งภูมิภาคนี้ ที่มาของพลังกระตุ้นอื่น ๆ ประกอบด้วยความคล่องตัวในการโยกย้ายถิ่นฐานที่มีเพิ่มขึ้น และสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านการสื่อสารคมนาคมที่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น การริเริ่มบริหารบ้านเมืองด้วยระบบราชการตามแบบอย่างของตะวันตก แรงบันดาลใจที่ได้จากกิจกรรมแนวปฏิรูปนิยมในที่อื่น ๆ ซึ่งได้แก่ในญี่ปุ่นเป็นเบื้องแรก และต่อมาคือในจีนและในอินเดีย พลังกระตุ้นอีกประการหนึ่งเกิดจากสำนึกในความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ในหมู่เจ้าหน้าที่อาณานิคมซึ่งรุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับ และความแพร่หลายของอุดมการณ์ต่อต้านอาณานิคม พลังกระตุ้นประการสุดท้ายคือนโยบายที่รัฐบาลอาณานิคมนำเข้ามาใช้กับกิจกรรมทางการเมืองในท้องถิ่น นโยบายเหล่านี้มีส่วนอยู่อย่างมาก ในการกำหนดยุทธวิธีและวัตถุประสงค์ของนักปฏิรูปทั้งหลาย และจังหวะเวลาที่พัฒนาการต่าง ๆ คลี่คลายออกมา

การศึกษามีความสำคัญต่อการพัฒนาขบวนการแนวปฏิรูปนิยม เรื่องนี้สามารถมองเห็นได้จากความจริงในข้อที่ว่า นักคิดและผู้นำทางการเมืองคนสำคัญสมัยครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบที่เป็นชนพื้นถิ่นนั้น เรียกได้ว่าทุกคนเลยทีเดียว เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษามากเป็นพิเศษอย่างเป็นกรณียกเว้น หากว่าใช้มาตรฐานของยุคสมัยนั้น ส่วนใหญ่แล้ว พวกเขาได้รับสิ่งที่อาจเรียกได้ว่า เป็น "การศึกษาตามแบบของ

---

[1] Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread Nationalism,* London, 1983, 15-16.

ตะวันตก" ซึ่งหมายถึงการสอนทักษะต่าง ๆ ในห้องเรียน—ได้แก่การเขียนการอ่านและเลขคณิตขั้นพื้นฐาน และบางครั้งก็มีเทคนิคที่เกี่ยวกับงานฝีมือด้วย—ผู้ได้รับการศึกษาเหล่านี้จะได้รับประกาศนียบัตร ซึ่งระบุคุณวุฒิของเจ้าของประกาศนียบัตรเพื่อการเข้าทำงานบางประเภท นักศึกษาที่ได้ไปศึกษาต่อในยุโรปมักได้ไปพบกับหลักสูตรและสภาพแวดล้อมของมหาวิทยาลัย ซึ่งช่วยกระตุ้นความรับรู้ทางการเมืองของพวกเขา และแนะนำพวกเขาให้ได้รู้จักกับแนวคิดต่าง ๆ ของตะวันตก ได้แก่ลัทธิชาตินิยม ประชาธิปไตย สังคมนิยม และรัฐธรรมนูญ นักศึกษาหลายคน เกิดความตระหนักด้วยความเจ็บปวดว่าอุดมคติและความใฝ่ฝันทางการเมืองของประชาชนในยุโรปหรืออเมริกา เป็นสิ่งที่ยากจะทำให้กลายเป็นความจริงขึ้นมาได้ ในบ้านเกิดเมืองนอนของตน ยิ่งไปกว่านั้น ในขณะที่โดยหลักการแล้ว วุฒิที่สูงขึ้น เปิดโอกาสให้แก่การรับราชการในระดับที่สูงขึ้น แต่ตำแหน่งระดับสูงถูกชาวยุโรปและชนชั้นผู้ดีในท้องถิ่นผูกขาดไว้หมด และมีหลายกรณีทีเดียว ที่ "อุปสรรคเรื่องสีผิว" ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ กีดกันคนที่มิใช่ชาวยุโรป มิให้ก้าวหน้าต่อไปได้ในการรับราชการพลเรือน

โครงการการศึกษาของรัฐบาล มีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับเหตุจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการเข้าแทรกแซงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของตะวันตก แม้ว่าคำอธิบายเรื่องลัทธิจักรวรรดินิยมต่อประชาชนทั่วไป มีแนวโน้มที่จะเน้นที่เหตุจูงใจในด้านมนุษยธรรมก็ตาม แต่ข้อพิจารณาทางด้านเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ ก็เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างถึงรากฐาน แฟรงค์ เอ. สเวตเทนแฮมมองสถานการณ์นี้ได้อย่างดูดีทีเดียว เมื่อเขาเขียนถึงการแทรกแซงของอังกฤษในมลายูว่าเป็น "หน้าที่ซึ่งอังกฤษถูกบังคับให้จำต้องทำ" และ "ความจำเป็นที่ถูกบังคับมาจากเหตุจูงใจในเรื่องมนุษยธรรมอย่างเดียวเท่านั้น" โดยสเวตเทนแฮมเสริมว่า นอกจากนี้แล้ว ยังเป็นสิ่งซึ่ง "เป็นประโยชน์อย่างสูงต่อผลประโยชน์ของอังกฤษและต่อการค้าของอังกฤษ"[2] อย่างแน่นอน หน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษา คือฝึกฝนงานปกครองและงานเสมียนให้แก่ผู้ที่จะมาเป็นบุคลากรใต้บังคับบัญชา ในหน่วยงานราชการและสำนักงานพาณิชย์ ลัทธิดาร์วินทางสังคม แสดงภาพของโลกในลักษณะที่ชนบางเชื้อชาติเผ่าพันธุ์เป็นผู้ที่ก้าวหน้า ขณะที่ชนอีกบางเชื้อชาติเผ่าพันธุ์เป็นผู้ที่ล้าหลัง ลัทธินี้จึงให้แรงจูงใจเพิ่มเติมสำหรับการให้การศึกษา ด้วยการเสนอความคิดที่ว่า ชาติที่ก้าวหน้ามากกว่า (นั่นคือชาติต่าง ๆ ทางซีกโลกตะวันตก) มีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือชาติที่มีความก้าวหน้าน้อยกว่า อันเป็นแนวคิดที่สะท้อนอยู่ใน คำขวัญอย่างเช่น "ภาระของคนขาว" และหน้าที่ของผู้มีอารยธรรมหรือ*มิสซิออน ซิวิลิซาทริซ* ฮิวจ์ คลิฟฟอร์ดเคยกล่าวไว้ว่า คาบสมุทรมลายูในทศวรรษ 1880 นั้น "อยู่ในยุคกลาง ล้อมรอบด้วยเครื่องเคราที่เหมาะสมทุกประการสำหรับช่วงเวลาหลายร้อยปีที่มืดมิด"[3] และอังกฤษพยายามกระทำสิ่งซึ่ง "ไม่ต่างไปจากการปันการปฏิวัติทั้งในด้านข้อเท็จจริงและความคิดต่าง ๆ แล้วเค้นใส่เข้าไปใน [คาบสมุทรมลายู] ภายในเวลายี่สิบปี ทั้ง ๆ ที่ยุโรปที่มีพลังวังชากระฉับกระเฉง ยังต้องใช้เวลายาวนานถึงหกร้อยปี กว่าจะทำสำเร็จลง

---

[2] Frank A. Swettenham, ***British Malaya,*** London, 1907, 174.

[3] Hugh Clifford, ***The Further Side of Silence,*** New York, 1916, 40.

ได้"[4] หากวางข้อสรุปจากมุมมองนี้ ก็เท่ากับว่า รัฐบาลตะวันตก ทำให้การแทรกแซงกลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องขึ้นมา ด้วยการรับบทบาทความเป็นพ่อแม่หรือครู ที่ให้การศึกษาและดำเนินงานเพื่อทำให้ชุมชนต่าง ๆ ในท้องถิ่น เจริญก้าวหน้าใกล้เคียงกับโลก "สมัยใหม่" หรือโลกตะวันตกมากยิ่งขึ้น

ในอาณานิคมส่วนใหญ่ ความคิดเหล่านี้ไม่เคยขึ้นไปถึงระดับนโยบายการปกครองที่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ และรัฐบาลอาณานิคมส่วนใหญ่ ก็ดำเนินโครงการด้านการศึกษากันน้อยมาก กรณียกเว้นที่สำคัญ ได้แก่ฝ่ายปกครองของอเมริกันในฟิลิปปินส์ การปกครองของอเมริกันเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปในฟิลิปปินส์ ได้รับการศึกษากันอย่างกว้างขวาง เรื่องนี้สะท้อนถึงปรัชญาการศึกษาของสหรัฐ ที่ถือว่ามนุษย์มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน รวมทั้งสะท้อนถึงความต้องการอย่างกระตือรือล้นและตั้งใจจริงในบางวงการ ที่จะตระเตรียมชาวฟิลิปปินส์ ให้พร้อมสำหรับการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตยโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ เพื่อที่อเมริกันจะได้กำจัดความเสี่ยงและปลดเปลื้องพันธะหน้าที่ที่มีมากับการปกครองอาณานิคม ในที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความจำเป็นที่จะต้องประหยัด และความกลัวว่าการศึกษาจะก่อให้เกิดชนชั้นที่สร้างปัญหาขึ้นมา --คือเป็นผู้ที่มีวุฒิบัตร ทว่าไม่อาจรับเข้ามาทำงานได้ – เป็นเหตุให้การพัฒนาการศึกษา ล่าช้าไป การขยายการศึกษา ยังถูกขัดขวางจากความคิดเพ้อฝันที่ยังไม่จางหาย ซึ่งยกยอคุณงามความดีของวัฒนธรรมที่บริสุทธิ์ ไม่มีอารยธรรมมาปนเปื้อน ความเพ้อฝันนี้นำไปสู่ความพยายามที่จะปกป้องชุมชนทั้งหลายให้พ้นจากการรุกล้ำที่จะทำให้เกิดความยุ่งเหยิงขึ้นมา

ขณะที่วันเวลาในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบผ่านไป การศึกษาที่มิใช่ของรัฐบาล กลายเป็นจุดที่มีแหล่งรวมศูนย์ความรู้สึกทางด้านชาตินิยมที่สำคัญขึ้นมา โรงเรียนศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *เปสันเตรน* หรือ*มาดราซาร์*ของมุสลิม และหลักสูตรการศึกษาเอกชนบางแห่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ต่างสอนทักษะทางด้านปฏิบัติ ทว่ามีสถานศึกษามากมาย ที่ส่งเสริมความรู้สึกชาตินิยมพร้อมกันไปด้วยอย่างน้อย ก็โดยทางอ้อม ผู้ปกครองอาณานิคม ต่างรู้สึกร้อนรุ่มถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้นจากสถาบันการศึกษาที่ขาดการเหนี่ยวรั้งและควบคุมไว้ เจ้าหน้าที่ทางการของฝรั่งเศส สั่งปิดโรงเรียนดองคินห์ ซึ่งเป็นโรงเรียนอิสระแนวชาตินิยม เพียงในเวลาไม่นาน หลังจากโรงเรียนนี้ก่อตั้งขึ้นในฮานอย เมื่อค.ศ.1907 อังกฤษเข้าควบคุมโรงเรียนจีนในมลายูอย่างเข้มงวด และเจ้าหน้าที่ทางการของดัตช์ ก็ออกมาตรการเชิงข้อบังคับต่าง ๆ มากมาย เพื่อควบคุมการศึกษาของโรงเรียนเอกชนในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ให้อยู่ในระเบียบ

ความใจกว้างของชนชาติต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่จะเปิดรับการศึกษาตามแบบของตะวันตก มีระดับแตกต่างกันออกไป ประสิทธิผลของเทคโนโลยียุโรปที่มองเห็นได้ชัด เป็นสิ่งที่ชวนเชิญให้เกิดความใคร่รู้อย่างที่ไม่อาจเมินเฉยได้ ส่วนพวกที่กังวลกับการเสริมสร้างกำลังทัพของตน

---

[4] Hugh Clifford, "The East Coast," in ***Stories by Sir Hugh Clifford,*** ed. William R. Roff, Kuala Lumpur, 1966, 11.

ก็ยินดีกับโอกาสที่จะได้เข้าถึงเทคโนโลยีดังกล่าว อย่างไรก็ดี ความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ภาษาต่างชาติให้แตกฉาน และปฏิบัติงานภายในวัฒนธรรมต่างชาติ เพื่อที่จะก้าวไกลเกินไปกว่าการศึกษาระดับเบื้องต้น ก็เป็นอุปสรรคที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในขณะที่ค่าใช้จ่ายในเรื่องนี้ ก็เกินความสามารถของประชากรส่วนใหญ่

ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาของตะวันตกกับการพัฒนาการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตรวจพบได้ง่าย ทั้งนี้เพราะผู้นำของขบวนการชาตินิยม ล้วนมีภูมิหลังเช่นที่กล่าวนี้ และได้ความคิดต่าง ๆ มากมาย จากจารีตประเพณีทางการเมืองของยุโรป สิ่งที่ยากจะประเมินมากกว่า ก็คือบุคคลที่เลือกแนวทางการศึกษาแบบตะวันตก เป็นบุคคลที่พิเศษผิดไปจากธรรมดาสามัญสักเพียงใด คำถาม ที่ว่า บุคคลที่เก่งไปจากเกณฑ์ปกติ เป็นเพราะได้รับการศึกษาแบบตะวันตก หรือว่าการศึกษาแบบตะวันตก ก่อให้เกิดบุคคลที่มีลักษณะเก่งเกินกว่าเกณฑ์ปกติ คงเป็นคำถามที่ไม่อาจตอบได้ ทว่าคนจำนวนมากที่กอปรขึ้นเป็นชนชั้นสูงพวกใหม่นั้น ล้วนมาจากชนชั้นผู้ดีระดับล่าง ๆ หรือเทียบเท่ากับชนชั้นผู้ดีระดับล่าง ๆ ดังกล่าว ดังนั้นจึงมีสิ่งที่ชวนให้ตั้งข้อสงสัยได้อย่างแรงกล้าว่า การศึกษาน่าจะเปิดช่องทางให้ความสามารถพิเศษและความทะเยอทะยาน ได้มีโอกาสสำแดงตัวให้ปรากฏออกมา

แม้ว่าการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญแก่กระบวนการทำความรู้จักกับความคิดใหม่ ๆ แต่แหล่งความคิดใหม่จากที่อื่น ๆ ก็มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งยวดด้วยเช่นกัน นักเดินทางชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนมีส่วนสร้างคุณูปการให้แก่การเป็นแหล่งที่มาของความคิดใหม่ ๆ นักเดินทางเหล่านี้รวมถึงพ่อค้าและกลาสีเรือ คนหนุ่ม ๆ ที่ทิ้งบ้านเกิดเมืองนอนออกไปหางานและประสบการณ์ และชาวมุสลิมที่ร่วมเดินทางเพื่อไปแสวงบุญยังนครเม็กกะหรือไปศึกษาตามศูนย์กลางการเรียนการสอนศาสนามุสลิม ผู้บริหารชาวยุโรปเอง ก็เป็นผู้เสริมสร้างความเข้าใจทางการเมืองแนวใหม่ให้ เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ จากนอกภูมิภาค ผู้ที่จัดอยู่ในประเภทคนอื่น ๆ ที่ว่านี้มีอยู่อย่างกว้างขวาง ซึ่งรวมถึงมิสชันนารีและพ่อค้าผู้ใช้แรงงานที่อพยพมาจากถิ่นอื่น ผู้ดำเนินงานในสหภาพแรงงาน รวมทั้งผู้ที่เป็นสายลับขององค์กรคอมมิวนิสต์สากล (โคมินเทิร์น)

การขนส่งและการสื่อสารคมนาคมที่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น มีส่วนส่งเสริมการพัฒนาความคิดทางการเมืองอย่างสำคัญ นักชาตินิยมชั้นนำสองคน ได้แก่โฮเซ่ ริซาล ในฟิลิปปินส์และราเดน อัดเจง การ์ตินี ในชวา ทั้งสองเป็นผู้ที่สร้างแนวความคิดของตนส่วนหนึ่ง จากการเขียนจดหมายโต้ตอบกับผู้สื่อข่าวในยุโรป ในหลาย ๆ ส่วนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อัตราการรู้หนังสือขั้น พื้นฐาน มีสูงพอสมควร ทั้งนี้เนื่องจากมีการสอนหนังสือในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกฝนทางด้านศาสนา และข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ก็แพร่กระจายอย่างรวดเร็วโดยผ่านทางสื่อสิ่งพิมพ์ การกระจายเสียงทางวิทยุและการเพิ่มความคล่องตัวในการโยกย้ายและไปมาหาสู่กัน เป็นปัจจัยเอื้ออำนวยให้เกิด ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และการได้รับรู้ความคิดใหม่ ๆ ยิ่งสะดวกมากขึ้นไปอีก

ระบบการปกครองซึ่งอาศัยข้าราชการประจำตามแบบของตะวันตก เริ่มมีขึ้นในภูมิภาคนี้ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า พร้อมกับนำนวัตกรรมที่สำคัญมาให้ ตั้งแต่การรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลางในระดับที่มากอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน และการกำจัดสิทธิพิเศษตามจารีตเดิมหลายประการของบรรดาหัวหน้าชนพื้นถิ่น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ส่งผลให้รัฐมีรายได้เพิ่มขึ้นและสม่ำเสมอยิ่งขึ้น รวมทั้งวิธีการเก็บรวมรวมภาษีก็มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (และมีความยืดหยุ่นน้อยลง) การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ยังทำให้รัฐสามารถเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ในขอบข่ายที่กว้างขวางยิ่งขึ้น และสามารถออกกฎหมายบังคับใช้ในบริเวณซึ่งแต่ก่อน ปล่อยให้เป็นไปตามขนบธรรมเนียมของท้องถิ่น

นักปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยมตระหนักถึงอรรถประโยชน์ของระบบบริหารราชการ และในขณะที่นักปฏิรูปรังเกียจหลายสิ่งหลายอย่างของการปกครองแบบอาณานิคม แต่โดยทั่วไปแล้ว พวกเขาตั้งใจที่จะเข้าควบคุมกลไกของรัฐอาณานิคม แล้วปรับแปลงกลไกนี้มาสู่เป้าประสงค์อย่างใหม่ มิใช่คิดจะกำจัดทิ้งไป วิธีพิจารณาเพื่อการดำเนินงานเช่นนี้ คือสิ่งที่แยกความแตกต่างระหว่างการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยม กับการต่อต้านการปกครองของอาณานิคมอีกสองประเภท คือประเภทที่ปกป้องระบบเก่าและวิธีการแบบจารีตประเพณี กับประเภทซึ่งประกอบด้วยขบวนการทางศาสนาที่เกี่ยวพันอยู่กับความเชื่อเรื่องยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต (หรือโลกพระศรีอาริย์) และกับการจลาจลของชาวไร่ชาวนา ผู้ต่อต้านการปกครองแบบอาณานิคม ทั้งฝ่ายที่ยึดแนวประเพณีนิยมและฝ่ายที่เชื่อในโลกพระศรีอาริย์ ต่างไม่เห็นด้วยกับระเบียบการปกครองแบบก้าวร้าวล่วงเกิน ที่มีควบคู่มากับการครอบงำของตะวันตก แต่ทั้งสองฝ่ายนี้ก็มิได้ก่อให้เกิดภัยร้ายแรงต่อรัฐบาลที่ตั้งมั่นอยู่แต่อย่างใด เมื่อนักปฏิรูปแนวชาตินิยมขึ้นมามีอำนาจในท้ายที่สุด พวกเขาก็ยังคงคุณลักษณะของการปกครองแบบอาณานิคมเหล่านี้ไว้

เหตุการณ์ในที่อื่น ๆ ในเอเชียและในโลก เป็นแหล่งสร้างแรงบันดาลใจให้แก่การปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยม ขบวนการสร้างเสริมความแข็งแกร่งให้แก่ตนเองในญี่ปุ่น เป็นตัวอย่างที่มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อกิจกรรมต่อต้านอาณานิคมในดินแดนต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกัน การต่อสู้แนวชาตินิยมในจีนในอินเดีย และภายในภูมิภาคนี้เองในเวลาต่อมาก็มีอิทธิพลแก่การต่อสู้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในประเทศญี่ปุ่น การฟื้นฟูในสมัยเมจิ จะติดตามมาด้วยความเคลื่อนไหวของนักปฏิรูปนิยม นักปฏิรูปนิยมในญี่ปุ่นนี้ นำแบบอย่างที่หยิบยืมมาจากต่างประเทศ เพื่อใช้ปกป้องขนบประเพณีพื้นถิ่นของตน แนวทางดังกล่าวนี้ให้แรงบันดาลใจแก่นักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมทางการเมืองใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก ที่สำคัญคือแก่นักเคลื่อนไหวในเวียดนามและในฟิลิปปินส์ ชัยชนะของญี่ปุ่นในสงครามระหว่างรัสเซีย-ญี่ปุ่นในค.ศ.1904-1905 สร้างผลกระทบมากเป็นพิเศษแก่ภูมิภาคนี้ เนื่องจากเป็นการแสดงให้เห็นว่า ประเทศมหาอำนาจในเอเชีย มีชัยชนะต่อ

ประเทศมหาอำนาจตะวันตก การต่อสู้แนวชาตินิยมในจีน ก็เป็นแบบอย่างให้แก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่ญี่ปุ่นละทิ้งนโยบายต่อต้านลัทธิอาณานิคม เพื่อปรับปรุงความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจในยุโรป การปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและมหาอำนาจยุโรปนี้เกิดขึ้นภายหลัง การทำสัญญาความเป็นพันธมิตรกันระหว่างอังกฤษ-ญี่ปุ่นในค.ศ.1902 และการทำความตกลงออองตอง กอร์ดาล ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสในค.ศ.1904 จากนั้นญี่ปุ่นก็ได้เริ่มต้นขยายอำนาจในแบบจักรวรรดินิยมตามแนวทางของตนเอง การปฏิวัติในค.ศ.1911 ทำให้จีนอยู่ภายใต้ระบบการปกครองซึ่งสนับสนุนหลักการแนวชาตินิยมในที่อื่น ๆ และต่อมาภายหลังประเทศนี้ก็ได้ให้ที่พำนักแก่ผู้ลี้ภัยทางการเมืองหลายคนจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในช่วงเวลาหลายทศวรรษก่อนจะถึงสงครามแปซิฟิค ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายนอกทวีปเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสงครามโลกครั้งที่ 1 และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลกก็สร้างผลกระทบอย่างรุนแรงเช่นกันต่อการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับสงครามในยุโรปเพียงในขอบเขตจำกัด ได้แก่ กรณีเรือลาดตระเวนชื่อเอมเดนของเยอรมัน บุกโจมตีปีนังในเดือนตุลาคม ค.ศ.1914 กรณีชาวจีนในย่านช่องแคบ ร่วมกันบริจาคเงินเป็นจำนวนมากเพื่อช่วยเหลือภารกิจการทำสงครามของอังกฤษ และกรณีรัฐบาลฝรั่งเศสเกณฑ์แรงงานชาวเวียดนามไปทำงานในยุโรป นอกจากนี้ ยังมีกรณีการส่งตัวกรรมกรพม่าจำนวนไม่มากนักไปยังอิรัก รวมทั้งการที่สยาม (ประเทศไทย) เข้าสู่สงครามโดยอยู่ฝ่ายสัมพันธมิตรในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1917 และสยามยังได้จัดส่งกำลังทหารกองเล็ก ๆ ไปยังแนวรบในยุโรปด้วย ผลกระทบทางอ้อมของสงครามครั้งนี้ มีความสำคัญยิ่งกว่ามาก กล่าวคือ การรบพุ่ง ที่มีความกว้างขวางและความโหดเหี้ยมอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เป็นสิ่งที่ทำลายคำอวดอ้างว่า อารยธรรมตะวันตก มีความเหนือกว่าทางด้านศีลธรรมฝังอยู่ในตัว ผลกระทบในระดับที่เป็นรูปธรรมมากกว่า คือการที่อังกฤษกับฝรั่งเศส ซึ่งแม้ว่าจะลงท้ายด้วยการเป็นผู้ชนะ แต่ทั้งสองต่างได้รับความเสียหายจนมีผลให้แสนยานุภาพทางทหารตกต่ำและอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจถดถอยลง (ดังที่ประจักษ์แจ้งในเวลาต่อมาว่า เป็นความเสียหายที่ไม่อาจกู้ให้กลับคืนดีขึ้นมาได้) สงครามครั้งนี้ นำไปสู่การปฏิวัติรัสเซียโดยตรง และในทางกลับกัน การปฏิวัติก็แปรเปลี่ยนลัทธิมาร์กซ์-เลนิน จากอุดมการณ์ที่ค่อนข้างเป็นนามธรรมของยุโรปให้กลายไปเป็นพลังที่ทรงอิทธิพลอยู่บนเวทีการเมืองของเอเชีย ด้วยการที่ขบวนการคอมมิวนิสต์ในระยะเริ่มต้น ก่อตัวขึ้นมาอย่างรวดเร็ว ในอีสต์ อินดีสของดัตช์ ในจีนและในส่วนอื่น ๆ ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ สงครามยังทำให้จักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยดินแดนของชนหลายชาติ ทั้งในยุโรปและยูเรเชีย ต้องแตกสลายลง (คือจักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการี จักรวรรดิอ็อตโตมานและจักรวรรดิรัสเซีย) จักรวรรดิเหล่านี้แตกแยกออกตามแนวชาติพันธุ์อย่างคร่าว ๆ ชนชาติเหล่านี้ได้รับสิทธิที่จะตัดสินใจด้วยตนเองพร้อมกับการเป็นรัฐชาติ และหลักการทั้งสองนี้ก็ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการว่า เป็นพื้นฐานของระเบียบแบบแผนทางการเมืองระหว่างประเทศ ในระดับอุดมการณ์นั้น ข้อที่ห้าในหลักสิบสี่ประการที่มีชื่อเสียงของประธานาธิบดีวูดโรว์ วิลสัน ยืนยันว่า ใน

ส่วนที่เกี่ยวกับปัญหาอาณานิคม “ผลประโยชน์ของประชากรเชื้อชาติต่าง ๆ จะต้องมีความสำคัญเท่าเทียมกับคำกล่าวอ้างสิทธิของรัฐบาลของประเทศซึ่งจะกำหนดชื่อในภายหลัง” --หลักการข้อนี้นับเป็นการแสดงว่ามหาอำนาจอาณานิคมมีความรับรู้อยู่บ้างเป็นบางส่วน ถึงความหวังในทางชาตินิยม ทั้งนี้หากมิใช่ในทางปฏิบัติ ก็โดยในแง่หลักการ ดังที่โฮจิมินห์ได้ค้นพบที่แวร์ซายส์ว่า เป็นในประการหลังมากกว่า

ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกครั้งใหญ่ ส่งผลให้เกิดความวุ่นวายปั่นป่วนแก่เครือข่ายการค้าแบบทุนนิยม ความปั่นป่วนดังกล่าวส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อผู้ผลิตสินค้าในประเทศที่ตกเป็นอาณานิคม หรือประเทศที่อยู่ในสภาพกึ่งอาณานิคม รวมทั้งในประเทศที่ค่อนไปทางอุตสาหกรรมมากกว่าด้วย ข้าว ยางพารา ดีบุก กาแฟ น้ำตาลและสินค้าออกที่สำคัญชนิดอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีราคาตกฮวบลงอย่างรุนแรง ส่งผลให้ทั้งรายรับของรัฐบาลและรายได้ของประชาชน ลดต่ำลงไปมาก ในพม่า เวียดนามและฟิลิปปินส์ ความลำเค็ญทางเศรษฐกิจในตอนต้นทศวรรษ 1930 หนุนนำให้เกิดการก่อเหตุการณ์รุนแรงขึ้นในชนบท ส่วนในสยาม วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ ก็เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการก่อรัฐประหารขึ้นปีค.ศ.1932 ซึ่งทำให้การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สิ้นสุดลง อย่างไรก็ดี ผลกระทบที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำมีต่อบริเวณต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีไม่เท่ากัน กล่าวคือ จะไปตกหนักบริเวณที่ยุคอาณานิคมก่อให้เกิดเกษตรกรรมการพาณิชย์ ซึ่งมุ่งเพาะปลูกเพื่อการส่งออก หรือมุ่งผลิตสินค้าที่สัมพันธ์อยู่กับตลาดโลก บริเวณในลักษณะดังว่าซึ่งได้รับผลอย่างเห็นได้ชัดคือบริเวณที่ขยายออกจากดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำในพม่า สยามและเวียดนาม รวมทั้งบางส่วนในมลายู ในอีสต์ อินดีสของดัตช์ และในฟิลิปปินส์ บริเวณที่ยิ่งอยู่ห่างไกลออกไปจากปากแม่น้ำ ซึ่งเป็นบริเวณที่การผลิตในแบบกึ่งเลี้ยงตัวเองยังคงมีความสำคัญอยู่ จะได้รับผลกระทบจากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจน้อยกว่า และด้วยเหตุนี้ ผลสะท้อนทางด้านการเมืองที่มีควบคู่มาด้วยกัน ก็ย่อมมีน้อยกว่าไปด้วย

จิตสำนึกเรื่องเชื้อชาติเป็นเรื่องที่ฝังอยู่ลึกในประวัติศาสตร์ของเอเชีย และในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ เริ่มที่จะมีความสำคัญในรูปแบบอันใหม่ ชาวยุโรปที่มาเยือนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เข้ามาติดต่อกับชาวเอเชียอย่างผู้ที่มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยแสดงความเปิดเผยและความพร้อมที่จะเรียนรู้ ลักษณะเช่นนี้มักจะไม่มีให้เห็นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ซึ่งเป็นสมัย ที่พัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดช่องว่างทางด้านเทคโนโลยีระหว่างยุโรปกับส่วนอื่น ๆ ของโลก แม้กระนั้นเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตในอาณานิคมสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าก็ยังบรรยายถึงการอยู่อย่างปะปนกันที่ค่อนข้างสะดวกสบาย และมีความเป็นมิตรสนิทสนมระหว่าง ชาวยุโรปจำนวนน้อยที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคดังกล่าว กับประชากรในท้องถิ่น เมื่อล่วงเข้าสู่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ เจ้าหน้าที่ยุโรปมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นอันมากทำให้เริ่มเป็นไปได้ที่ชาวภูมิภาคจะลอกเลียนแบบแผนการดำเนินชีวิตอย่างชาวยุโรป แนวโน้มนี้ได้รับการเสริมพลังจากการที่มีสตรีชาว

ยุโรปเข้ามาในดินแดนอาณานิคมในจำนวนที่มีความสำคัญ ชาวยุโรปและเอเชีย พบปะกันสังสรรค์กันมากขึ้น แต่ก็เฉพาะในขอบเขตของการปฏิบัติงานเท่านั้น และยังมักเป็นการพบปะกันอย่างผู้ที่มีความสัมพันธ์อย่างไม่เสมอภาคเท่าเทียมกันอีกด้วย

อุดมการณ์แนวใหม่ส่งเสริมความสำคัญในเรื่องเชื้อชาติยิ่งขึ้นไปอีก เช่น ลัทธิดาร์วินในแง่สังคม ให้คำอธิบาย "อย่างเป็นวิทยาศาสตร์" เกี่ยวกับความไม่เสมอภาคของเชื้อชาติ และลัทธิชาตินิยมก็ยังนำเรื่องเชื้อชาติ เข้ามาเป็นเรื่องของรัฐ การแบ่งแยกหรือเหยียดหยามกันด้วยเหตุผลในเรื่องเชื้อชาติจึงเป็นความคับแค้นซึ่งนักการเมืองที่เป็นนักชาตินิยม สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างสะดวก และประเด็นนี้ก็ให้จุดเน้นที่มีประโยชน์ต่อโครงการของพวกเขา

อุดมการณ์ต่อต้านอาณานิคมมีหลายแนวและได้มาจากหลายแหล่ง และบางครั้งก็ส่งเสริมเป้าหมายที่ไม่ตรงกัน คำว่า "ลัทธิชาตินิยม" นั้น โดยทั่วไปแล้ว เป็นคำที่ใช้เพื่อระบุสิ่งอันมีลักษณะต่อต้านการปกครองของตะวันตกเสียเป็นส่วนมาก แต่การจะถือว่าลัทธิชาตินิยม เทียบเท่ากับการต่อต้านอาณานิคมซึ่งเกิดจากการใช้ในความหมายเดียวกันเป็นเวลาช้านาน ก็จะทำให้มองไม่เห็นความแตกต่างที่สำคัญระหว่างสองคำนี้ และกลายเป็นเรื่องไม่บังควร ที่จะเห็นเป็นคนละเรื่องกัน อย่างไรก็ดี ขบวนการต่อต้านอาณานิคมบางขบวนการ (ที่สำคัญคือขบวนการที่มีพื้นฐานอยู่ที่หลักศาสนาอิสลามและลัทธิสังคมนิยม) ส่งเสริมอุดมการณ์ที่ข้ามขอบเขตของชาติ และโดยเนื้อแท้แล้ว เป็นปฏิปักษ์ต่อลัทธิชาตินิยม ส่วนบางขบวนการเป็นตัวแทนที่รักษาผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ ที่รวมตัวกันขึ้นมาโดย มิได้ใช้ชาติเป็นหลัก อาทิเช่น การรวมกลุ่มของพวกผู้ดีชั้นสูงหรือของกลุ่มพ่อค้า หรือกลุ่มผู้ที่มีความเชื่อถือศรัทธาบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน

ในยุโรปสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า "ลัทธิชาตินิยม" มีความหมายโยงไปถึงความคิดที่ว่ามนุษยชาติ ถูกแบ่งแยกออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ไม่ปะปนกัน—นั่นคือเป็นชนเชื้อชาติต่าง ๆ หรือชุมชนต่าง ๆ ซึ่งสามารถแยกแยะได้ว่าแต่เชื้อชาติหรือชุมชนนั้น ๆ มีความแตกต่างกันอยู่ในทางด้านภาษา ศาสนา วัฒนธรรมและรูปลักษณ์ภายนอก—ชาตินิยมนี้ยังมีความหมายโยงไปถึงข้อโต้แย้งที่ว่า "ชาติ" ควรเป็นพื้นฐานให้แก่การก่อตั้งรัฐที่มีอำนาจอธิปไตย นอกจากนี้แล้ว ทฤษฎีนี้ยังมีนัยที่หมายไปถึงว่าประชาชนของเชื้อชาติหนึ่ง ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วคือที่มาของอำนาจและหน้าที่รับผิดชอบในเบื้องสูงสุด ก็ควรเป็นผู้เข้ามีส่วนร่วมในการปกครองรัฐ โดยผ่านสถาบันตัวแทน ลัทธิชาตินิยมประเภทนี้ มิได้ให้แบบอย่างที่เหมาะสม แก่ระเบียบแบบแผนทางการเมืองที่ตั้งมั่นอยู่ในที่ต่าง ๆ เช่นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีชนกลุ่มต่าง ๆ อยู่อย่างมากมาย ซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านภาษา ศาสนา วัฒนธรรมและรูปลักษณ์ภายนอก ชนที่แตกต่างกันเหล่านี้ยังอาศัยอยู่อย่างปะปนกัน อย่างไรก็ดี ลัทธิชาตินิยมนี้ กลับกลายเป็นความคิดทางการเมืองที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในยุโรปสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และเนื่องจากลัทธิจักรวรรดินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ละเมิด

หลักการพื้นฐานทุกอย่างของลัทธิชาตินิยม ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ ต่อต้านการปกครองของอาณานิคม จึงนิยมชมชื่นลัทธิชาตินิยมอย่างเห็นได้ชัด

ข้อบกพร่องของลัทธิชาตินิยม ในฐานะอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจน นักปฏิรูปบางคน มองระบอบสังคมนิยม หรือศาสนา ว่าเป็นหลักการซึ่งก้าวไกลเกินกว่าความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์และวัฒนธรรม (ซึ่งตรงกันข้ามกับลัทธิชาตินิยมที่มีลักษณาการแบ่งแยกชนชั้นคนงาน หรือแบ่งแยกกลุ่มชนที่นับถือศาสนาเดียวกัน) ระบอบสังคมนิยมและศานาจึงเป็นรากฐานที่จะใช้สร้างอนาคตได้ดีกว่าลัทธิชาตินิยม ลัทธิมาร์กซ์ยังสามารถให้คำอธิบายที่กว้างขวางและครอบคลุม และวิพากษ์ต่อลัทธิจักรวรรดินิยม พร้อมกันนั้นลัทธิมาร์กซ์ยังให้หลัก เหตุผลขั้นพื้นฐานเพื่อการปฏิบัติการรวมทั้งให้ความมั่นใจถึงความสำเร็จในระยะยาวควบคู่กันไปด้วย ทว่าวิธีการแบบประจัญหน้าของลัทธิมาร์กซ์ ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์ทั้งหลายนำมาใช้ปฏิบัตินั้น ขัดกับวัฒนธรรมของภูมิภาคนี้ และการควบคุมขบวนการคอมมิวนิสต์ของมอสโก ก็ชวนให้เกิดความคลางแคลงใจ ดูว่าคล้ายกับจะเป็นลัทธิจักรวรรดินิยมในอีกรูปโฉมหนึ่ง แม้ว่าผู้สนับสนุนลัทธิมาร์กซ์ภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะทำให้ความเป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาของลัทธิมาร์กซ์ ดูเป็นเรื่องเล็กน้อยและไร้ความสำคัญลงไปแล้ว แต่สิ่งนี้ ก็ยังจำกัดขอบเขตความน่านิยมในลัทธินี้ไว้

ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นบ่อเกิดอีกแหล่งหนึ่งของความคิดในเชิงต่อต้าน ในความคิดของคนจำนวนมาก ลักษณะที่ชวนให้คัดค้านมากที่สุดของการปกครองแบบอาณานิคม คือการที่การปกครองนี้ทำให้ผู้นับถือศาสนามุสลิมหรือพุทธศาสนา อยู่ในระดับต่ำกว่าผู้ที่มิได้นับถือศาสนามุสลิมหรือพุทธศาสนา การจ่ายภาษีอากรและการเกณฑ์เก็บในแบบอื่น ๆ ของระบอบอาณานิคมแม้ว่าบางครั้ง จะหนักหน่วงและรุนแรง แต่ก็อาจมิได้สร้างความแตกต่างสักเท่าใดนัก จากสิ่งที่ประชากรจำต้องทนในยามที่อยู่ภายใต้การปกครองของชนพื้นเมืองด้วยกัน ทว่าภาพที่น่าอดสูของผู้ไม่นับถือศาสนา และของคนป่าเถื่อน ที่เข้ามาปกครองรัฐ โดยมิได้ให้ความเคารพต่อขนบธรรมเนียมดั้งเดิมของคนพื้นถิ่น เป็นสิ่งใหม่ สภาพเช่นนี้เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกอย่างชัดแจ้ง ว่าโลกจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ดี เมื่อมองจากทัศนะทางยุทธศาสตร์แล้ว ข้อพิจารณาขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่งก็คือ ระบอบอาณานิคมมีความเข้มแข็งหรือดูเหมือนว่ามีความเข้มแข็งในด้านการทหาร เกินกว่าจะใช้กำลังขับไล่ออกไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เนื่องจากระบอบอาณานิคมมีหน่วยงานสืบความลับที่มีประสิทธิภาพ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองอาณานิคม จึงสามารถปราบปรามกลุ่มต่อต้านได้ตั้งแต่ขณะที่กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ยังอยู่ในขั้นก่อตัว และหากว่าจะต้องลงมือกระทำการต่อสู้เพื่อต่อต้านอาณานิคมภายในปริมณฑลทางการเมืองแล้ว ความคิดเรื่องลัทธิชาตินิยม ก็ย่อมจะมีอิทธิพลและข้อได้เปรียบมากกว่าระบอบสังคมนิยมหรือขบวนการทางศาสนา เพราะลัทธิชาตินิยมเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับว่าถูกต้องและมีความชอบธรรมอยู่ในยุโรป และเจ้าหน้าที่อาณานิคมเป็นอันมากให้การยอมรับในแง่หลักการ ส่วนระบอบสังคมนิยมและขบวนการทางศาสนานั้นขาดเสียงสนับสนุนที่ทรงพลังในยุโรป และถูกฝ่ายปกครองอาณานิคม มองด้วยความระแวงแคลงใจอย่างรุนแรง

แอนโธนี ดี. สมิธ เสนอความเห็นไว้ว่า ขบวนการชาตินิยมจำต้องมี “ดินแดนและที่ตั้งที่ระบุได้โดยง่าย” ร่วมไปกับการมี “ระบบบริหารราชการและอำนาจทางการเมืองที่เป็นหนึ่งเดียว” มีประชากรซึ่งมีทั้ง “ประวัติศาสตร์และตำนานเรื่องกำเนิด” ร่วมกัน พร้อมทั้งต้องมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่เด่นชัดอย่างอื่น ๆ เป็นต้นว่าภาษาหรือสีผิว และมีปัญญาชนชาวเมือง ที่ประพฤติปฏิบัติตนในฐานะที่เป็น ผู้ยึดมั่นต่อความคิดแนวชาตินิยม ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับในสภาพแวดล้อมที่เป็นอาณานิคมในที่อื่น ๆ พื้นฐานในเรื่องดินแดนสำหรับขบวนการชาตินิยม (รวมทั้งอำนาจทางการเมืองที่มีเอกภาพและมีการปกครองด้วยระบบบริหารราชการแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง) นั้น ส่วนใหญ่แล้ว ประเทศมหาอำนาจเจ้าอาณานิคมเป็นฝ่ายกำหนดให้ สถานการณ์เช่นนี้ สมิธแจงลักษณะว่าเป็น “ลัทธิชาตินิยมในแง่พื้นที่” หรือ “ลัทธิชาตินิยมที่ปราศจากชาติ” ในสภาวการณ์แวดล้อมพวกนี้ขบวนการชาตินิยม “บังเกิดขึ้นมาในท่ามกลางประชาชนนานาเชื้อชาติ [และ] ส่วนใหญ่แล้ว มีพื้นฐานอยู่ที่หน่วยพื้นที่ ทั้งยังเป็นพื้นที่ที่ผู้คนนานาเชื้อชาติในพื้นที่ดังกล่าว ถูกใช้กำลังบังคับให้รวมเข้าด้วยกัน เพื่อการดำเนินงานปกครอง และโดยปกติผู้ใช้กำลังดังว่านี้ก็คือมหาอำนาจอาณานิคม”[5] ส่วนประชาชนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง “มิได้มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แน่ชัดร่วมกัน ที่จะปกป้องรักษา... เป้าหมายหลัก คือการเข้าควบคุมกลไกทางการเมืองของชนต่างด้าว และรับเอาหน่วยการปกครองของชนต่างด้าว มาใช้เป็นพื้นฐานสำหรับ ‘ชาติ’ ตามที่วาดโครงการไว้”[6]

การแบ่งแยกดินแดนที่ระบอบอาณานิคมกระทำขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้สอดคล้องกับหน่วยการเมืองที่มีอยู่เดิมในพื้นถิ่น หรือตรงกับกลุ่มชนที่มีตำนานเรื่องกำเนิดและมีคุณลักษณะทางวัฒนธรรมที่เห็นเด่นชัดร่วมกัน บางครั้งพรมแดนก็แบ่งแยกกลุ่มชนซึ่งมีคุณลักษณะประจำชาติร่วมกันอยู่ ออกจากกัน และแทบจะทุกคราไป ยังรวมชนกลุ่มต่าง ๆ ที่ไม่มีลักษณะประจำชาติร่วมกันเข้ามาอยู่ด้วยกัน ผลที่ตามมาประการหนึ่งก็คือ ลัทธิชาตินิยมซึ่งเน้นการมีพื้นฐานที่อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมร่วมกัน และการต่อต้านลัทธิอาณานิคมในหมู่ราษฎรของรัฐอาณานิคม กลายเป็นแนวคิดที่ไม่เหมือนกัน และบางครั้ง ก็ขัดแย้งกัน

ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ ยังมีกรณีตัวอย่างของสิ่งที่สมิธเรียกว่า “ลัทธิชาตินิยมทางด้านชาติพันธุ์” เกิดขึ้นด้วย กล่าวคือการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของประชากรที่มีคุณลักษณะทางวัฒนธรรมร่วมกันอย่างเด่นชัด ตัวอย่างได้แก่ชาวไทยแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในสยามตอนกลาง ชาวมุสลิมทางภาคใต้ของประเทศไทยและภาคใต้ของฟิลิปปินส์ และชาวมลายูในดินแดนมลายูของ

---

[5] Anthony D. Smith, “Introduction: The Formation of Nationalist Movements,” in Smith, ed., ***Nationalist Movements,*** New York, 1977, 5, 9.

[6] Anthony D. Smith, ***Theories of Nationalism,*** London, 1971, 216-17.

อังกฤษหรือบริทิชมาลายา ในดินแดนพม่าของอังกฤษนั้น ประชาชนบางกลุ่มซึ่งมิได้มีเชื้อสายเป็นชาวพม่าหรือมิได้นับถือพุทธศาสนา ได้พัฒนาขบวนการชาตินิยมทางชาติพันธุ์ขึ้นมา และต่อต้านการรวมตัวเข้ากับชุมชนอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในดินแดน ที่เป็นหน่วยการเมืองเดียวกัน

ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ลัทธิชาตินิยมทางด้านชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ ถูกลัทธิชาตินิยมทางด้านพื้นที่ รวมเข้าไว้ในกลุ่มของตน แม้กลุ่มชาตินิยมทางพื้นที่นี้จะเป็นกลุ่มที่มีฐานทางด้านชาติพันธ์และอยู่ในระดับท้องถิ่น กลุ่มชาตินิยมทางพื้นที่ที่ว่านี้พัฒนาขึ้น ตั้งแต่ก่อนที่ญี่ปุ่นจะเข้ามายึดครอง และความผูกพันกันทางชาติพันธุ์เช่นนี้ ก่อให้เกิดการแบ่งแยกกันตามลัทธิภูมิภาคนิยมภายหลังจากได้รับเอกราชแล้ว แม้ว่าการเน้นอย่างเป็นทางการจะมุ่งที่เอกภาพและอัตลักษณ์ของอินโดนีเซียร่วมกัน ก็ตาม ภายในฟิลิปปินส์ก็เช่นเดียวกัน ความผูกพันตามชาติพันธุ์ ซึ่งสืบเนื่องมาจากการมีภาษาถิ่นหรือวัฒนธรรมร่วมกัน ยังคงเป็นพลังที่แข็งแกร่ง ทว่ามิได้เป็นภัยคุกคามต่อเอกภาพของรัฐสักเท่าใดนัก ยกเว้นในบริเวณตอนใต้ที่ผู้คนนับถือศาสนามุสลิม ชาวโมโรในย่านนี้ ผสานข้อเรียกร้องชาตินิยมทางด้านชาติพันธุ์และทางพื้นที่ เข้าไว้ด้วยกัน ลัทธิชาตินิยมตามชาติพันธุ์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องดินแดน ก็ปรากฏขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน ลัทธิชาตินิยมดังกล่าวนี้มีคุณลักษณะทางวัฒนธรรม เป็นพื้นฐานสำหรับแยกแยะให้เห็นความแตกต่างระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ โดยปราศจากพื้นฐานด้านพื้นที่ ที่ระบุเขตแดนลงไปอย่างชัดเจน ชุมชนชาวจีน ชาวอินเดีย และชาวกะเหรี่ยง จัดอยู่ในกลุ่มชาตินิยมประเภทนี้

มีประชากรบางกลุ่ม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางด้านวัฒนธรรมร่วมกันในกลุ่มของตน ทว่าในท้ายที่สุดแล้ว ก็กำหนดอัตลักษณ์ของตนเองโดยใช้ลัทธิชาตินิยมในแง่พื้นที่เป็นเกณฑ์ และได้พยายามที่จะรวบรวมกลุ่มชนที่อยู่ในพื้นที่ดังกล่าวเข้ามาเป็นพวกเดียวกัน ชาวพม่าในดินแดนพม่าของอังกฤษก็ดี ชาวเขมรในกัมพูชาก็ดี ชาวเวียดนาม อีกทั้งชาวมาเลย์ในย่านคาบสมุทรภายหลังค.ศ.1945 ชนเหล่านี้ล้วนมีแนวโน้มที่จะผสานกลิ่นอายของความเป็นชาติพันธุ์แก่ลัทธิชาตินิยมทางด้านพื้นที่ และมีแนวโน้มที่จะนิยามประชาชนเชื้อชาติอื่น ๆ ที่อยู่ภายในดินแดนของตน ว่าเป็นชนกลุ่มน้อยทางด้านชาติพันธุ์

รัฐบาลต่าง ๆ ภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งส่วนใหญ่ คือรัฐบาลของระบอบอาณานิคม มีระดับความอดกลั้นต่อกิจกรรมทางการเมืองของชนพื้นถิ่น ที่แตกต่างกันไปเป็นอย่างมาก ที่สุดโต่งในด้านหนึ่ง คือรัฐบาลสหรัฐในฟิลิปปินส์ ซึ่งร่วมมือกับองค์กรนิติบัญญัติของชาวฟิลิปปินส์ที่มาจากการเลือกตั้ง เพื่อส่งเสริมแนวทางการไปสู่เอกราชอย่างแข็งขัน ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ฝ่ายปกครองชาวดัตช์ นำสิ่งที่เรียกกันว่า “นโยบายจริยธรรม” มาใช้ตั้งแต่ตอนเริ่มต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ นโยบายนี้ส่งเสริมการเข้ามีส่วนร่วมของท้องถิ่นในกิจการของฝ่ายปกครองอย่างเป็นทางการ และในค.ศ.1918 รัฐบาลก็ได้ดำเนินการก่อตั้งองค์กรรัฐสภาที่มาจากการเลือกตั้งเป็นบางส่วน คือโฟล์คสราด อย่างไรก็ดี สภาโฟล์คสราดนี้มีบทบาทจำกัดอยู่เพียงแค่ การให้คำแนะนำ โดยรัฐบาลยอมอนุญาตให้มีการวิพากษ์ได้แต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ขณะเดียวกันรัฐบาลก็ปราบปรามองค์กรต่าง ๆ ที่บังอาจกระทำ

การเกินขอบเขตที่กำหนดไว้นี้ ฝ่ายปกครองชาวอังกฤษในพม่าและในมลายู ก็จัดการให้มีสภานิติบัญญัติที่มีคนท้องถิ่นเข้ามีส่วนร่วมด้วยเช่นกัน ทว่าสภาดังกล่าวไม่มีอิสระในการคัดค้านรัฐบาลอย่างมีประสิทธิภาพ ฝรั่งเศสในอินโดจีนนั้น ไม่ยอมผ่อนปรนโดยสิ้นเชิง ทว่ามีการแสดงออกถึงความต่อต้านในระดับที่เบากว่าเพื่อน ในที่ใดก็ตามหากการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองเกินเลยไปกว่าที่รัฐบาลเต็มใจยอมผ่อนปรนให้ รัฐบาลอาณานิคม ก็จัดการยุบองค์กรเหล่านั้นเสีย แล้วเนรเทศและจำคุกพวกผู้นำ ซึ่งเท่ากับเป็นการปิดกั้นการต่อต้านไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ฝ่ายปกครองอาณานิคมสามารถจัดการป้องกันมิให้เกิดการท้าทายอำนาจของตนขึ้นมาอย่างจริงจังได้ ด้วยการลงมือดำเนินการก่อนที่ขบวนการต่อต้าน จะสร้างพลังขับเคลื่อนขึ้นมาได้มากพอ

กลุ่มต่อต้านอาณานิคม เผชิญกับทางเลือกที่ยากลำบาก ในการตัดสินใจว่า จะหาทางปฏิรูปโดยการร่วมมือกับฝ่ายปกครองอาณานิคมดี หรือว่าจะปฏิเสธการร่วมมือ และเผชิญกับความเป็นไปได้ที่จะถูกปราบปราม พรรคการเมืองต่าง ๆ ในฟิลิปปินส์ เลือกทางร่วมมือ และขณะเดียวกัน ก็ได้อำนาจที่แท้จริงในระดับที่เพิ่มทวีขึ้นเป็นลำดับ ส่วนผู้สนับสนุนแนวทางไม่ร่วมมือใด ๆ ก็คงจะอยู่ในฐานะเป็นที่ชิงชัง ที่ไปต่อต้านรัฐบาลฟิลิปปินส์ ในที่อื่น ๆ ของภูมิภาค ปัญหาที่ว่าจะร่วมมือกับฝ่ายปกครองอาณานิคมดีหรือไม่ เพื่อดำเนินงานปฏิรูปให้บรรลุผล เป็นปัญหาที่สร้างความแตกแยก ทว่าเมื่อถึงทศวรรษ 1920 และ 1930 ความล้มเหลวของรัฐบาลอาณานิคมที่จะจัดการกับข้อเสนอแนะที่นักปฏิรูปหยิกยกขึ้นมา ก็นำไปสู่การเผชิญหน้ากันมากยิ่งขึ้นไปเป็นลำดับ และนำไปสู่การดำเนินมาตรการตอบโต้ในเชิงปราบปรามเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับด้วยเช่นกัน

นอกเหนือไปจากข้อพิจารณาอย่างกว้าง ๆ เหล่านี้แล้ว ลักษณะเฉพาะของขบวนการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยม มีความแตกต่างกันไปตามสภาวการณ์แวดล้อมในท้องถิ่น และจะต้องพิจารณาอย่างเป็นราย ๆ ไป เราจะให้ความเอาใจใส่เป็นอันดับแรกแก่ขบวนการที่มีพื้นที่เป็นฐาน ซึ่งมุ่งแนวทางของตนที่การช่วงชิงการปกครองจากรัฐบาลอาณานิคม และจากนั้น จึงจะกล่าวถึงขบวนการที่มีฐานอยู่ที่ชาติพันธุ์ ในท้ายที่สุด จะกล่าวถึงกิจกรรมที่แสดงถึงความจงรักภักดี ซึ่งไม่อาจจัดเข้าอยู่ในประเภทใดประเภทหนึ่งได้อย่างเหมาะเจาะ

ลัทธิชาตินิยมโดยใช้พื้นที่เป็นหลัก

ฟิลิปปินส์

ขบวนการสมัยใหม่นิยมที่สำคัญขบวนการแรก ที่มุ่งเพื่อต่อต้านการปกครองอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พัฒนาขึ้นในฟิลิปปินส์ จุดกำเนิดของขบวนการ อยู่ที่ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ซึ่งชาวฟิลิปปินส์ส่วนใหญ่และชาวสเปนต่างนับถืออยู่ ความคิดริเริ่มในการปฏิรูปทางการเมือง มาจากสมาชิกชนชั้นสูงวัยหนุ่มสาวที่มีการศึกษา คือพวก*อิลัสเตรโด* คนเหล่านี้ได้รับแรงบันดาลใจจากอุดมคติของลัทธิเสรีนิยมยุโรป และแสวงหาทางที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยผ่านสถาบันประชาธิปไตย

ในช่วงทศวรรษ 1890 ขบวนการปฏิวัติที่หมายจะตั้งตนเป็นอิสระจากสเปนพัฒนาขึ้น ทว่าทศวรรษนี้ สิ้นสุดลงด้วยการที่สหรัฐเข้ามาแทนที่สเปนในฐานะมหาอำนาจอาณานิคมภายในหมู่เกาะนี้ ภายใต้การปกครองของอเมริกัน ฟิลิปปินส์แตกต่างอย่างถึงรากฐานจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนอื่น ๆ ทั้งหมดในสองแนว แนวแรก พวกอเมริกันให้ชาวฟิลิปปินส์มีบทบาททางการปกครองอย่างจริงจังและเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ แนวโน้มนี้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายที่สหรัฐประกาศไว้ว่าจะให้เอกราชแก่อาณานิคมโดยเร็ว ในส่วนที่สัมพันธ์กับนโยบายนี้ คือการที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง เพื่อเป็นการพัฒนาให้ประชากร สามารถเข้ามีส่วนร่วมในกิจการของสาธารณะ และสามารถเข้ามีส่วนร่วมในสถาบันการปกครองแบบประชาธิปไตยได้ แนวที่สอง ชนชั้นสูงชาว ฟิลิปปินส์เป็นเจ้าของที่ดินแปลงใหญ่ ทำให้พวกเขามีฐานทางด้านทรัพย์สินและอำนาจอยู่ภายนอก รัฐบาล และผลประโยชน์ที่พวกเขาจะได้รับ จากการคงรักษาเศรษฐกิจแบบมุ่งส่งออกสินค้าเกษตรของประเทศไว้ ก็เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจน

ประชากรชาวฟิลิปปินส์อาศัยอยู่ตามเกาะต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก และสภาพภูมิประเทศที่เต็มไปด้วยภูเขา ยังทำให้ประชาชนแบ่งแยกจากกันมากขึ้นไปอีก การแบ่งแยกเพราะสภาพธรรมชาติเหล่านี้ ยังเสริมให้มากขึ้นไปอีกด้วยความแตกต่างด้านภาษา ความผูกพันกับท้องถิ่นและความขัดแย้งกันทางด้านศาสนา อย่างไรก็ดี ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า อัตลักษณ์ “แห่งชาติ” ที่มีอยู่ร่วมกันก็เริ่มพัฒนาขึ้น และเริ่มมีกลุ่มคนจำนวนน้อย ที่ดำเนินงานอย่างแข็งขันทางด้านการเมือง เพื่อเป้าหมายที่จะปรับปรุงสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมในฟิลิปปินส์ทั้งมวลให้ดีขึ้น

นักประวัติศาสตร์บางคน พยายามที่จะระบุให้การเปลี่ยนแปลงมีมาก่อนหน้านี้แล้ว โดยชี้ว่าการคบคิดและการจลาจลที่เกิดขึ้นมาเป็นระลอกเป็นเวลายาวนาน ในช่วงที่สเปนปกครองอยู่ เป็นหลักฐานที่บอกถึงการก่อตัวของลัทธิชาตินิยมชาวฟิลิปปินส์ การตีความเช่นนี้ ผู้นำชาตินิยม โฮเซ่ ริซาล คัดค้านมาตั้งแต่สมัยปีค.ศ.1889 แล้ว โดยริซาลให้เหตุผลว่า การจลาจลเหล่านั้น ล้วนเกิดขึ้นมา

อย่างโดด ๆ โดยมิได้เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน เป็นการจลาจลที่มุ่งต่อต้านสิ่งที่สร้างความคับแค้นภายในท้องถิ่น และชาวฟิลิปปินส์เริ่มมีจิตสำนึกในความเป็นชาติ ก็เมื่อเข้าช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าแล้ว เท่านั้น

ทำไมอัตลักษณ์ของฟิลิปปินส์จึงเกิดขึ้นมาในระยะนี้ ริซาลให้เหตุผลว่ามีเหตุเบื้องต้นมาจากทัศนคติใหม่ของสเปนที่มีต่อประชากรของหมู่เกาะฟิลิปปินส์ แต่ก่อน สเปนปฏิบัติต่อชาวฟิลิปปินส์ "ในฐานะที่เป็นราษฎร แต่มิใช่ชนที่ต่ำกว่า" ทว่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ชาวสเปนเริ่มแสดงความดูหมิ่นชาวฟิลิปปินส์ ริซาลกล่าวว่า "พวกสเปนทำให้เชื้อชาติกลายเป็นเป้าของการเหยียดหยาม พวกเขาแสดงตนให้เห็นว่าไม่สามารถมองเห็นคุณสมบัติที่น่าชื่นชมใด ๆ ที่บอกถึงความเป็นมนุษย์"[7] การดูถูกเหยียดหยามประชากร "อินดิโอ" ทั้งหมดนี้เอง ที่ก่อให้เกิดการตอบโต้ "ระดับชาติ" ขึ้นมา

เหตุการณ์ที่สำคัญเหตุการณ์หนึ่งที่สร้างจิตสำนึกทางการเมืองของชาวฟิลิปปินส์ คือการกบฏของทหารฟิลิปปินส์ที่ประจำอยู่ ณ คลังสรรพาวุธคาวิเต้ในค.ศ.1872 และผลสะท้อนที่เกิดขึ้นตามมา การกบฏครั้งนี้ เกิดขึ้นเพียงสองวัน และถูกปราบลงอย่างง่ายดาย ทว่าเจ้าหน้าที่ทางการของสเปนอ้างว่าเหตุการณ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการคบคิดที่ใหญ่โตยิ่งกว่า และใช้โอกาสนี้ กวาดล้างบรรดาผู้สนับสนุนแนวทางเสรีนิยมกลุ่มต่าง ๆ รัฐบาลได้จำคุกหรือเนรเทศพระบาทหลวงชาวฟิลิปปินส์จำนวนมาก โดยมีผู้ที่มีทัศนะไม่ลงรอยกับรัฐบาลสามคน คือคุณพ่อโฮเซ่ เบอร์กอส คุณพ่อมาเรียโน โกเมซ และคุณพ่อฮาซินโต ซาโมรา – ถูกตัดสินประหารชีวิต การประหารชีวิต ด้วยวิธีใช้ห่วงเหล็กรัดคอในที่สาธารณะ สร้างผลกระทบอย่างลึกซึ้ง เกินกว่าที่รัฐบาลสเปนตั้งเป้าหมายไว้ คนจำนวนมากพิจารณาว่าพระบาทหลวงทั้งสามรูป มิได้มีความผิดตามข้อกล่าวหา และอาร์คบิชอปแห่งมนิลาได้ปฏิเสธที่จะสึกพระเหล่านี้ ซึ่งเท่ากับสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ความคิดที่ว่า บุคคลทั้งสาม ถูกประหารชีวิตก็เพื่อข่มขวัญคนอื่น ๆ ที่อาจคิดท้าทายอำนาจของสเปนขึ้นมาบ้าง

การประหารชีวิตเปลี่ยนจุดเน้นจากที่เคยเป็นความคับแค้นใจต่อพระบาทหลวงชาวสเปน มาสู่การปกครองของสเปนโดยรวม เมื่อเหตุการณ์นี้ผ่านไป ความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เกิดตามมาก็ก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างขึ้นในหมู่ชนชั้นสูงชาวฟิลิปปินส์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหมู่ชาวฟิลิปปินส์กลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ในสเปนขณะนั้น เนื่องจากกิจกรรมหลักของพวกเขา ประกอบด้วยการร่างบทความและออกจุลสารเรียกร้องให้ผู้คนหันมาเอาใจใส่กับสภาพการณ์ต่าง ๆ ในฟิลิปปินส์ ความริเริ่มนี้ จึงเป็นที่รู้จักกันในนาม "ขบวนการโฆษณาเผยแพร่" ข้อเขียนที่มีชื่อเสียงรู้จักกันมากที่สุดของกลุ่มนี้ คือหนังสือพิมพ์รายปักษ์ที่มีชื่อว่า *ลา โซลิดาริแดด* ซึ่งจัดพิมพ์ออกมาในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1889 ถึงค.ศ.1895 กับนวนิยายสองเล่ม เรื่อง *โนลี เม ตังแกร์* และ *เอล ฟิลิบุสเตริสโม* ที่ริซาลเป็นผู้ประพันธ์

---

[7] อ้างจาก Horacio de la Costa, SJ, "Rizal's Political Ideas," in ***The Background of Nationalism and Other Essays,*** Manila, 1965, 33-4.

โดยทั่วไปแล้ว เป้าหมายของ “ขบวนการโฆษณาเผยแพร่” สะท้อนถึงอุดมคติของลัทธิเสรีนิยมสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เป้าหมายดังกล่าว ประกอบด้วยความเสมอภาคในด้านกฎหมาย ทั้งสำหรับชาวฟิลิปปินส์และชาวสเปนโดยปราศจากความแตกต่าง และสิทธิทางการเมืองของชาวฟิลิปปินส์ที่เทียบได้กับสิทธิที่ได้รับกันอยู่ในประเทศสเปน ขบวนการนี้มิได้สนับสนุนเรื่องเอกราชแต่อย่างใด สิ่งที่ขบวนการกระทำคือ หาทางทำให้ฟิลิปปินส์ได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นจังหวัดหนึ่งของสเปน โดยมีตัวแทนอยู่ในรัฐสภาสเปน คือคอร์เตส ริซาลเขียนไว้ในจดหมายส่วนตัวฉบับหนึ่งในค.ศ.1887 ว่า “ในสภาวการณ์เช่นขณะนี้ เราไม่ต้องการแยกตัวออกจากสเปน สิ่งที่เราเรียกร้อง มีเพียงแค่ความใส่ใจมากขึ้น คำสั่งที่ดีขึ้น เจ้าหน้าที่ที่ดีกว่านี้ ผู้แทนหนึ่งหรือสองคน และหลักประกันสำหรับตัวเราเองและทรัพย์สินของเรา”[8] เขาได้เสนอเรื่องนี้อย่างมีสีสันยิ่งขึ้นในบทความที่เขียนลงใน*ลา โซลิดาริแดด* โดยระบุถึง “ความรักชาติอย่างไม่มีรอยด่างพร้อยและความซื่อสัตย์ของชาวฟิลิปปินส์ ซึ่งนับตั้งแต่ถูกนำมารวมเข้ากับสเปน [หมายถึงตั้งแต่ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก] ก็มิใช่ด้วยเตุผลในด้านศาสนาหรือหลักจารีตประเพณี หากด้วยเหตุผลเรื่องความสะดวกทางการเมืองจากเบื้องสูงในตอนเริ่มต้น ทว่าต่อมาภายหลัง ก็ด้วยความรัก ความผูกพันที่มีต่อประเทศแม่”[9]

คำเรียกร้องของชาวฟิลิปปินส์ ก่อให้เกิดความเห็นใจในยุโรป ทว่าบรรดาพระบาทหลวงชาวสเปนที่พำนักอยู่ในฟิลิปปินส์ ปฏิเสธข้อเสนอ โดยอ้างข้อความที่มีลักษณะต่อต้านความคิดแนวเสรีนิยมซึ่งมีอยู่ในเอกสารรวมข้อวินิจฉัยของพระสันตะปาปาไพอัสที่ 9 ที่จัดพิมพ์ออกมาในค.ศ.1864 ในค.ศ.1889 เกรกอริโอ เดล พิลาร์ บรรณาธิการของ*ลา โซลิดาริแดด* ใช้วิธีการที่แข็งกร้าวมากขึ้น ในการเร่งเร้าให้รวมฟิลิปปินส์เข้ากับสเปน อย่างไรก็ดี ริซาลได้เปลี่ยนแปลงท่าทีของตน และเบี่ยงเบนไปจากทัศนะเช่นนี้มากขึ้นเรื่อย ๆ โดยริซาลหันมามุ่งดำเนินงานเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในฟิลิปปินส์เอง เขากล่าวว่า “ความผิดพลาดที่ทุกคนทำกัน คือการคิดว่าเราสามารถช่วยได้ในขณะที่อยู่ที่นี่ (ในยุโรป) ที่ห่างไกล นับว่าเป็นความผิดพลาดอย่างใหญ่หลวงโดยแท้…สนามรบนั้น อยู่ในฟิลิปปินส์ที่นั่นคือที่ซึ่งเราควรไปอยู่”[10]

ริซาลกลับมายังมนิลาในวันที่ 26 มิถุนายน ค.ศ. 1892 และในวันที่ 3 กรกฎาคม เขาได้ช่วยก่อตั้งองค์กรใต้ดินที่มีชื่อว่า ลิกา ฟิลิปปินา เพื่อดำเนินงานสร้างเอกภาพ การปกป้องซึ่งกันและกัน และการปฏิรูป ไม่ถึงหนึ่งสัปดาห์ต่อมา เขาก็ถูกเจ้าหน้าที่สเปนจับกุมตัว แล้วเนรเทศไปอยู่ที่มินดาเนา ภายในชั่วเวลาไม่กี่เดือน ลิกา ฟิลิปปินาก็ถูกยุบ ส่วนหนึ่งขององค์กร ยังคงสนับสนุนงานการโฆษณาของเดลพิลาร์ต่อไปในยุโรป ทว่าอีกส่วนหนึ่ง มาช่วยก่อตั้งสมาคมลับซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามกาติปูนาน

---

[8] อ้างใน John N. Schumacher, SJ, ***The Propagnada Movement: 1880-1895,*** Manila, 1973, 226.

[9] “How to Deceive the Native Land,” ***La Solidaridad,*** II (15 May 1889), 72-3, reproduced in José Rizal, ***Political and Historical Writings (1884-1890),*** Manila, 1989, 27-30.

[10] Schumacher, 223.

กาติปูนานเป็นผู้วางรากฐานให้แก่การก่อจลาจลเพื่อต่อต้านการปกครองของสเปน ที่เกิดขึ้นใน ค.ศ.1896

ผู้ก่อตั้งและผู้นำของกาติปูนาน คืออดีตสมาชิกของลิกา ฟิลิปปินา ชื่ออันเดรส โบนิฟาซิโอ (มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1863-1897) องค์การนี้อาศัยโครงสร้างและสัญลักษณ์ที่นำมาจากหลายแหล่งคือ จากสมาคมความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จากความเชื่อในเรื่องลึกลับที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่น และจากศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ในด้านการเมืองนั้น กาติปูนานดำเนินงานเพื่อเอกราชและตระเตรียมการปฏิวัติโดยมุ่งใช้ความรุนแรงเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนี้ ริซาลไม่ให้การสนับสนุนความเพียรพยายามนี้ โดยให้เหตุผลแย้งว่า เงื่อนไขยังไม่เหมาะสม ทว่าแผนการต่าง ๆ ก็ดำเนินต่อไป เมื่อทางการสเปนล่วงรู้แผนการนี้ การต่อสู้ ก็บังเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม ค.ศ.1896 รัฐบาลตอบสนองด้วยการพิจารณาคดีและประหารชีวิต ริซาล โดยสันนิษฐานว่าเขามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

องค์การกาติปูนานแสดงให้เป็นที่ประจักษ์ว่าไร้ประสิทธิภาพ เมื่อต้องเผชิญกับกำลังทหารของสเปน ทว่าเอมิลิโอ อาควินาลโด (มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1869-1963) ประสบความสำเร็จอยู่บ้างที่คาวิเต้ และได้ก้าวขึ้นมาเป็นคู่แข่งของโบนิฟาซิโอ ในการเป็นผู้นำแนวทางปฏิวัติ ทั้งสองตกลงกันว่าจะตัดสินปัญหาด้วยการเลือกตั้ง ผลปรากฏว่าอาควินาลโด มีชัยชนะ แต่โบนิฟาซิโอไม่ยอมรับผลการเลือกตั้ง เขาถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ทรยศ และถูกสาวกของอาควินาลโด ประหารชีวิต

วันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ.1897 ขบวนการปฏิวัติซึ่งตั้งอยู่ที่บิอัก-นา-บาโต ในจังหวัดบูลาจาน ได้ก่อตั้งรัฐบาลขึ้น และประกาศใช้รัฐธรรมนูญเพื่อแสดงถึงความเป็นอิสระอย่างเป็นทางการจากสเปน กองกำลังทหารของสเปนยังคงมีชัยชนะอย่างต่อเนื่อง ทว่ารัฐบาลอาณานิคมพิจารณาว่า หลังการปราชัยของกองกำลังฝ่ายฟิลิปปินส์ มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดสงครามกองโจรที่ยืดเยื้อ แทนที่จะนำไปสู่สันติภาพ รัฐบาลจึงเจรจาทำข้อตกลงกัน ในกติกาสัญญาบิอัก-นา-บาโตที่กระทำขึ้น กำหนดให้ยุติการสู้รบ ให้ฝ่ายกบฏวางอาวุธ และให้อาควินาลโดกับบรรดาผู้สนับสนุนเขา ออกจากฟิลิปปินส์ไป โดยได้รับเงินสามล้านดอลลาร์เม็กซิกัน ข้อตกลงที่แปลกผิดธรรมดาเช่นนี้ เผยให้เห็นความอ่อนแอของกองกำลังฝ่ายฟิลิปปินส์ ซึ่งถูกสเปนรังควานอยู่ไม่หยุดหย่อน และไม่สามารถดึงชนชั้นสูงชาว ฟิลิปปินส์ที่เป็นเจ้าที่ดินมาร่วมให้การสนับสนุนได้ เจ้าที่ดินชาวฟิลิปปินส์เหล่านี้ คือพวก*ปรินซิปาเลีย* ทรัพย์สินและกำลังคนที่ปรินซิปาเลียควบคุมอยู่ น่าจะเสริมความเข้มแข็งให้แก่เป้าหมายของการปฏิวัติได้มากทีเดียว ทั้งสองฝ่ายต่างมิได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขในสัญญาอย่างครบถ้วน จริงอยู่อาควินาลโดเดินทางออกจากฟิลิปปินส์ไปยังฮ่องกง แต่ก็เพียงเพื่อจะกลับมาพร้อมด้วยกองกำลังฝ่ายอเมริกัน ซึ่งบุก ฟิลิปปินส์ในค.ศ.1898 หลังจากสงครามระหว่างสเปนกับอเมริกันบังเกิดขึ้น

เมื่อกลับเข้ามาในฟิลิปปินส์ อาควินาลโด ได้รับการสนับสนุนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับจากพวก*ปรินซิปาเลีย* เพราะขณะนี้ความสำเร็จปรากฏอยู่แค่เอื้อมแล้ว อาควินาลโดออกกฎหมาย ก่อตั้งรัฐบาลขึ้นแทนที่รัฐบาลที่ก่อตั้งขึ้นที่บิอัก-นา-บาโต และประกาศเอกราชของฟิลิปปินส์เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน ค.ศ.1898 การประชุมสภากระทำขึ้นที่มาโลลอส เพื่อเตรียมร่างรัฐธรรมนูญสำหรับสาธารณรัฐฟิลิปปินส์

เอกสารฉบับนี้ ซึ่งได้รับการประกาศเมื่อวันที่ 21 มกราคม ค.ศ.1899 กอปรด้วยร่างกฎหมายที่ว่าด้วยสิทธิของพลเมืองได้แก่การห้ามจับกุมหรือกักขังตามอำเภอใจ ห้ามเก็บภาษี ยกเว้นการเก็บภาษีองค์กรที่ได้รับอำนาจตามกฎหมาย การค้ำประกันว่า ชาวฟิลิปปินส์จะ “ได้รับสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองอย่างเต็มที่” การวางหลักสิทธิแก่ผู้ต้องโทษซึ่งจะต้องได้รับการพิจารณาพิพากษาคดีเสียก่อน สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในการตั้งภูมิลำเนา และการค้ำประกันเสรีภาพ ในการแสดงออกและการก่อตั้งสมาคม รัฐบาลมาโลลอสยังวางมาตรการต่าง ๆ (เป็นต้นว่ากฎหมายการสมรสของพลเมือง) ซึ่งมุ่งหมายเพื่อลดทอนอำนาจของคริสต์จักรคาทอลิกซึ่งพระบาทหลวงชาวสเปนครอบงำอยู่ และในวันที่ 23 มกราคม วันเริ่มต้นอย่างเป็นทางการของสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ประธานาธิบดี อากวินาลโดมีบัญชาให้ขับพระบาทหลวงชาวสเปนทั้งหมดที่ปฏิบัติงานประจำอยู่ ออกไปจากดินแดนฟิลิปปินส์ นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญมาโลลอสยังได้ประกาศยึดทรัพย์สินขององค์กรศาสนาในท้องถิ่นมาเป็นของรัฐบาลด้วย อย่างไรก็ดี ในไม่ช้า สาธารณรัฐก็ได้พบว่า ตนเองตกอยู่ในภาวะสงครามกับสหรัฐ อันเป็นการต่อสู้ซึ่งต้องพ่ายแพ้ในท้ายที่สุด และมาตรการต่าง ๆ เหล่านี้ ก็มิได้นำมาปฏิบัติแต่อย่างใด

ความสัมพันธ์ระหว่างกองกำลังทหารของอเมริกันและฟิลิปปินส์รอบ ๆ มนิลา ซึ่งไม่สู้จะราบรื่นอยู่แล้ว ยิ่งเสื่อมหนักลงในตอนต้นเดือนกุมภาพันธ์ และการสู้รบระหว่างสองฝ่าย ก็ปะทุขึ้นมาในเวลานั้น การให้สัตยาบันสนธิสัญญาปารีสของวุฒิสภาของสหรัฐเกิดความล่าช้า สนธิสัญญาปารีสร่างขึ้นเพื่อตกลงยุติสงครามระหว่างสเปน-อเมริกัน และกำหนดให้ยกฟิลิปปินส์ให้แก่สหรัฐ ความล่าช้าของสนธิสัญญามีสาเหตุเนื่องมาจากการโต้เถียงอย่างยืดเยื้อระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ที่สนับสนุนจักรวรรดินิยมกับฝ่ายที่ต่อต้านจักรวรรดินิยม เมื่อการรบพุ่งบังเกิดขึ้น วุฒิสภาก็ลงมติให้สัตยาบันสนธิสัญญาดังกล่าวด้วยคะแนนเสียงที่หวุดหวิด ซึ่งมีผลให้ฟิลิปปินส์ กลายเป็นอาณานิคมของอเมริกัน การสู้รบยังคงดำเนินต่อไปจนกระทั่งถึงค.ศ.1902 แต่อเมริกันเข้าควบคุมฟิลิปปินส์ได้เป็นส่วนใหญ่ตั้งแต่ค.ศ.1900

ลักษณะของการปฏิวัติในฟิลิปปินส์ กระตุ้นให้เกิดการโต้เถียงกันอย่างเผ็ดร้อน ชาวฟิลิปปินส์จำนวนมาก สนับสนุนเป้าหมายของสาธารณรัฐ ทว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนทั่วไป จำนวนมากเช่นนี้ ก่อให้เกิดการตั้งปัญหาถามขึ้นมา ว่าเป็นผลมาจากการระดมพลของชนชั้นสูงโดยใช้เครือข่ายการอุปถัมภ์ใช่หรือไม่ หรือเป็นการแสดงความรู้สึกของประชาชนทั่วไปอย่างเสรี—นั่นคือเป็นการปฏิวัติของมวลชน หากว่าเป็นการแสดงความรู้สึกอย่างเสรี ก็มีคำถามเช่นกันว่า แรงบันดาลใจของการลุกขึ้นก่อการปฏิวัตินี้ เกิดจากลัทธิชาตินิยม หรือเกิดจากความเชื่อตามคติพื้นบ้าน หรือเกิดจากศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก จอห์น ชูมาเคอร์ เสนอความเห็นว่า เราจะใช้คำอธิบายอย่างเดียวกันกับผู้เข้าร่วมในการปฏิวัติทั้งหมดไม่ได้ ข้อสังเกตนี้นับว่าสอดคล้องไปกับหลักฐานและสามัญสำนึก ชูมาเคอร์ไม่เห็นด้วยกับการพิจารณาในส่วนที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของชนชั้นทางสังคมระหว่างการปฏิวัติ โดยกล่าวสรุปรวมกันไปทั้งหมด ด้วยเหตุผลว่า คุณลักษณะเฉพาะตัวและพฤติกรรมของชนชั้นสูง ล้วนแตกต่างกันออกไปกว้างขวาง และการสนับสนุนของมวลชนในการต่อสู้นี้ ก็มีความเป็นปฏิปักษ์ต่อชนชั้นสูง

มาทำให้เขวไปในบางกรณีด้วย[11] เรย์นัลโด ซี. อิลเอโต เสนอคำวิจารณ์อีกแนวหนึ่ง เขาให้เหตุผลแย้งต่อเนื้อความในประวัติศาสตร์บางฉบับซึ่ง เหมารวมว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ มีความสืบเนื่องกัน ซึ่งความจริงไม่น่าเป็นเช่นนั้น กล่าวคือการกำหนดให้กาติปูนานอยู่ในลำดับเหตุกาณ์ที่คลี่คลายไปสู่การก่อตั้งสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ซึ่งมีรัฐธรรมนูญตามแบบของตะวันตก อิลเอโตเสนอความเห็นว่า บรรดาผู้ที่ “เป็นสมาชิกปลายแถวของกาติปูนาน จำนวนมากมายก่ายกองนั้น ต่างมีความคิดที่แน่นอนบางประการเกี่ยวกับโลกและฐานะของพวกเขาในโลก อันเป็นความคิดซึ่งแตกต่างอย่างลิบลับจากพวกที่อยู่ใน ‘ชนชั้นที่ดีกว่า’” ในสังคม อิลเอโตชี้ว่า ความคิดเหล่านี้ ยังคงมีหลงเหลืออยู่บ้างในบางประการ แม้เมื่อมีการเปลี่ยนไปสู่การมีผู้นำที่เป็นชนชั้นสูง คือพวก*ปรินซิปาเลีย* ภายใต้การปกครองของอาควินาลโด สภาวะเช่นนี้ก่อให้เกิดความคิดทางการเมืองที่เป็นคลื่นใต้น้ำขึ้นมา เป็นความคิดที่มุ่งไปสู่การเกิดใหม่และการไถ่บาปของประเทศชาติ ความคิดนี้ยังคงมีอยู่ต่อไปแม้ในสมัยที่อยู่ภายใต้การปกครองของอเมริกัน[12]

ในขณะที่การสู้รบยังดำเนินอยู่นั้น มีการแต่งตั้งคณะกรรมาธิการฟิลิปปินส์ชุดหนึ่ง เพื่อดำเนินงานค้นหาข้อเท็จจริง คณะกรรมาธิการชุดที่สอง ได้รับการแต่งตั้งขึ้นในเดือนกันยายน ค.ศ.1900 โดยมีวิลเลียม โฮเวิร์ด ทัฟต์ เป็นประธาน การสถาปนารัฐบาลพลเรือนกระทำขึ้นในเดือนกรกฎาคมของปีถัดมา ในระยะแรก คณะกรรมาธิการฟิลิปปินส์ชุดที่สอง ทำหน้าที่เป็นองค์กรนิติบัญญัติของประเทศ ทว่ากฎหมายฟิลิปปิน ออร์แกนิค ฉบับ ปีค.ศ.1901 ยอมรับหลักการเรื่องการเข้ามีส่วนร่วมของชาวฟิลิปปินส์ในการปกครองประเทศ ในค.ศ.1907 การดำเนินการอย่างใหม่ ที่ได้จัดทำขึ้นให้อำนาจในการออกกฎหมายแก่สภานิติบัญญัติซึ่งประกอบด้วยสององค์กร คือคณะกรรมาธิการฟิลิปปินส์กับรัฐสภาฟิลิปปินส์ ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนชาวฟิลิปปินส์ที่ได้รับการคัดเลือกมาจากจังหวัดต่าง ๆ

นับตั้งแต่เริ่มแรกที่ชาวอเมริกันเข้ามาปกครอง ชาวฟิลิปปินส์ได้เข้าดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจรับผิดชอบ เช่นเจ้าหน้าที่เทศบาลและเจ้าหน้าที่ประจำจังหวัด และภายในทศวรรษแรกที่อเมริกันเข้ามาปกครอง พรรคการเมืองก็ได้ก่อตัวขึ้นมาสองพรรค พรรคหนึ่งคือ พรรคปาร์ติโด เฟเดราลิสตา ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการตกลงสันติภาพในสงครามฟิลิปปินส์-อเมริกัน ทว่าพรรคนี้ มีท่าทีสนับสนุนนโยบายผสมกลมกลืม – กล่าวคือการสนับสนุนให้ฟิลิปปินส์มีฐานะเป็นรัฐหนึ่งของอเมริกัน – ซึ่งทำ

---

[11] ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ อภิปรายอยู่ใน Milagros Guerrero, “Understanding Philippine Revolutionary Mentality,” reviewing ***Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines, 1840-1900,*** by Reynaldo C. Ileto, ***Philippine Studies*** 29 (1981) 240-56; Reynaldo C. Ileto, “Critical Issues in ‘Understanding Philippine Revolutionary Mentality’”, ibid., 30 (1982) 92-119; และ John N. Schumacher, SJ, “Recent Perspectives on the Revolution, ibid., 445-92.

[12] Reynaldo Ileto , ***Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines, 1840-1910,*** Quezon City, 1979, 99, 139.

ให้พรรคนี้เสียเสียงสนับสนุนจากประชาชน แม้ว่าเฟเดอราลิสตาจะเปลี่ยนท่าทีในค.ศ.1907 (โดยใช้ชื่อใหม่ว่า ปาร์ติโด นาซิอองนาล โปรเกรซิสต้า) แต่พรรคที่ก่อตั้งขึ้นมาใหม่อีกพรรคหนึ่ง คือ ปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้า ซึ่งสนับสนุนการได้รับเอกราชในทันที ก็เข้ามามีเสียงข้างมากอยู่ในสภาฟิลิปปินส์ที่ตั้งขึ้นใหม่ และยังคงมีอิทธิพลอยู่ในการเมืองฟิลิปปินส์มาจนตลอดยุคที่อยู่ใต้การปกครองของอเมริกัน

แม้ฟิลิปปินส์จะมีกิจกรรมของพรรคการเมืองที่คัดค้านกันอยู่ และมีรูปลักษณ์ภายนอกที่คล้ายคลึงกับภาวะการจัดรูปการเมืองในสหรัฐ แต่การเมืองในฟิลิปปินส์ก็เป็นเรื่องของการปะทะกันในส่วนตัวบุคคลที่แข่งขันกันอยู่ภายในระบบพรรคและพรรคที่มีอิทธิพลเด่นก็มีอยู่เพียงพรรคเดียว ธีโอดอร์ เฟรนด์เขียนถึงยุคนี้ไว้ว่า “พรรคการเมืองฟิลิปปินส์ ไม่มีอุดมการณ์ และมีความเป็นสถาบันแค่เพียงอย่างหละหลวมเท่านั้น ทั้งยังมีแนวโน้มที่จะก่อตัวขึ้นจากรอบ ๆ บุคคลที่มีความสามารถในการโน้มน้าวผู้คน มิใช่ที่โครงการพิเศษ”[13] บุคคลที่สำคัญ ได้แก่มานูเอล แอล.เกซอน เซอร์กิโอ ออสมีน่า และมานูเอล โรซาส ออสมีน่าเป็นคนรอบคอบ ชอบอยู่โดยลำพัง เขามีอิทธิพลครอบงำพรรคปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้าในระยะแรก ทว่าในช่วงทศวรรษ 1920 เกซอน ซึ่งมีสีสันและเจ้าอารมณ์มากกว่า ใช้อุบายเอาชนะออสมีน่าได้สำเร็จ ทำให้เขากลายเป็นบุคคลสำคัญทางการเมืองในระดับนำหน้าผู้อื่น และเมื่อเครือจักรภพ (คอมมอนเวลท์) ฟิลิปปินส์ถือกำเนิดขึ้นมาในค.ศ.1935 ออสมีน่าก็ได้ขึ้นเป็นประธานาธิบดีคนแรกของประเทศ โรซาสซึ่งเยาว์วัยกว่า เป็นคนทะเยอทะยานและมุทะลุ โรซาสเข้าสู่การเมืองในช่วงทศวรรษ 1920 ในฐานะผู้ที่อยู่ในความอุปถัมภ์ของเกซอน ซึ่งทำให้เขาได้ตำแหน่งประธานสภานิติบัญญัติในค.ศ.1922 ต่อมาภายหลัง โรซาสไปเข้าเป็นพวกกับออสมีน่า ทำให้ภาวะสามผู้ยิ่งใหญ่ที่ชวนให้รู้สึกอึดอัด สมบูรณ์ลง ณ ส่วนยอดของฝ่ายปกครองฟิลิปปินส์

ชัยชนะของพรรคเดโมแครตในการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐในค.ศ.1912 เป็นสัญญาณบอกถึงความก้าวหน้า ไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เร็วยิ่งขึ้น ประธานาธิบดีวูดโรว์ วิลสัน ประกาศขึ้นในค.ศ.1913 ว่า สหรัฐควรที่จะกำหนดนโยบาย “โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้หมู่เกาะได้รับเอกราชในท้ายที่สุด พร้อมทั้งการตระเตรียมการเพื่อเอกราชดังกล่าว”[14] ภายใต้ข้าหลวงใหญ่ฟรานซิส เบอร์ตัน แฮร์ริสัน (ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ค.ศ.1913 ถึงค.ศ.1920) การดำเนินงานเพื่อให้หน่วยงานปกครองของรัฐบาลกลับไปเป็นของชาวฟิลิปปินส์ ดำเนินไปด้วยความรวดเร็ว สหรัฐมอบอำนาจให้อยู่ในมือของชาวฟิลิปปินส์เป็นอันมาก และในค.ศ.1916 โครงสร้างการปกครองที่นำแบบอย่างมาจากของสหรัฐได้รับการสถาปนาขึ้นโดยกฎหมายโจนส์ โครงสร้างนี้มีฝ่ายบริหารที่เข้มแข็ง (ประกอบด้วย

---

[13] Theodore Friend, ***Between Two Empires: Philippine Ordeal and Development from the Great Depression through the Pacific War, 1929-1946,*** New Haven, 1965, 27.

[14] ถ้อยคำนี้ เจ.เอส เฟอร์นิวัลล์ (J.S. Furnivall) อ้างไว้ในต้นฉบับที่ทำไว้ไม่เสร็จสมบูรณ์ ซึ่งได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่หลังจากที่เขาได้ถึงแก่กรรมแล้ว ภายใต้ชื่อเรื่องว่า ***Experiment in Independence: The Philippines,*** Manila, 1974, 24.

ข้าหลวงใหญ่ชาวอเมริกันในขณะนั้น และคณะรัฐมนตรีที่มาจากการแต่งตั้ง) ฝ่ายตุลาการมีความเป็นอิสระ เคียงข้างไปกับสาขานิติบัญญัติที่ประกอบด้วยสองสภา คณะกรรมาธิการฟิลิปปินส์เดิมถูกแทนที่ด้วยวุฒิสภาหรือสภาเซเนทที่มาจากการเลือกตั้ง กฎหมายโจนส์ประกาศว่า สหรัฐจะรับรองเอกราชของฟิลิปปินส์ "ในทันทีที่สามารถสถาปนารัฐบาลที่มีเสถียรภาพขึ้นภายในประเทศได้" คำประกาศนี้แสดงถึงความตั้งใจดี แต่เปิดโอกาสให้มีการเจรจาและการโต้แย้งกันอย่างมาก

เมื่อได้คำสัญญาในแง่หลักการเรื่องเอกราชแล้วเช่นนี้ คำถามสำคัญที่ยังค้างอยู่ก็คือ จะให้กันจริง ๆ เมื่อไร ลัทธิชาตินิยมยังคงเป็นหัวข้อที่เร้าอารมณ์ และแม้จะเห็นได้ชัดว่าประชาชนทั่วไปสนับสนุนเอกราชจนไม่อาจมีความขัดแย้งที่สำคัญใด ๆ ขึ้นมาได้ ในประเด็นที่เป็นแกนหลักนี้ นักการเมืองก็ยังหาประโยชน์เท่าที่จะทำได้ จากการเรียกร้องความก้าวหน้าอย่างไม่รอช้าในทิศทางที่ไปสู่เอกราชนั้น อย่างไรก็ดี นักประวัติศาสตร์ ก็ตั้งคำถามกับความทุ่มเทของพรรคปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้า ในการทำให้เป้าหมายนี้บรรลุผล อาทิเช่น ลิวส์ อี. กลีค จูเนียร์ ตั้งประเด็นขึ้นว่า เมื่อดูมีลู่ทางว่าจะได้เอกราชอย่างแท้จริงขึ้นมาในสมัยของข้าหลวงแฮร์ริสันนั้น พรรคปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้าได้ใช้ "สองนโยบายที่แตกต่างกัน นโยบายหนึ่ง คือเอกราช สำหรับประกาศต่อสาธารณชน และอีกนโยบายหนึ่งคือการปกครองตนเองภายใต้ความคุ้มครองและอธิปไตยของอเมริกัน อย่างเป็นการส่วนตัว"[15] ต่อหน้าสาธารณชนนั้น พรรคดำเนินการด้วยการส่งคณะทูตเพื่อเอกราชไปยังวอชิงตันเป็นระยะ ๆ โดยเริ่มตั้งแต่ในค.ศ.1919 ซึ่งมีอยู่ครั้งหนึ่งที่เกซอนเป็นหัวหน้าคณะ ทว่าในทศวรรษ 1920 ซึ่งเป็นสมัยของรัฐบาลพรรครีพับลิกันและรัฐบาลก็มิได้ต้องการที่จะผลักดันเรื่องเอกราช เลียวนาร์ด วูด ข้าหลวงใหญ่ในช่วงเวลาส่วนใหญ่ของทศวรรษนี้ (ดำรงตำแหน่งระหว่างค.ศ.1921 ถึงค.ศ.1927) ดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อยืนยันอีกครั้งหนึ่งถึงอำนาจของอเมริกันในการควบคุมกิจการต่าง ๆ ของฟิลิปปินส์ ผลที่ได้รับคือ เขามีความสัมพันธ์ที่มีปัญหาอย่างรุนแรงกับเกซอน

ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกครั้งใหญ่ สร้างสถานการณ์ยุ่งยากให้แก่นักลัทธิชาตินิยมในฟิลิปปินส์ น้ำตาลกับยาสูบของฟิลิปปินส์ แข่งขันกับการผลิตภายในประเทศของสหรัฐ และของดินแดนในครอบครองของสหรัฐในที่อื่น ๆ ในสหรัฐมีการวิ่งเต้นกันอย่างโกลาหล เพื่อหาทางทำให้สินค้านำเข้าจากฟิลิปปินส์ อยู่ในฐานะที่เสมอภาคกับสินค้านำเข้าจากประเทศอื่น ๆ ภายใต้แรงกดดันจากส่วนนี้ ทำให้สภาชิกสภาคองเกรสของสหรัฐจำนวนหนึ่ง เสนอญัตติให้มอบเอกราชแก่ฟิลิปปินส์อย่างสมบูรณ์และในทันที อย่างไรก็ดี ข้อเสนอต่าง ๆ ล้วนมุ่งหมายที่จะใช้ภาษีศุลกากรของอเมริกันมากำกับสินค้านำเข้าจากฟิลิปปินส์ ข้อกำหนดนี้มีโอกาสก่อให้เกิดหายนะขึ้นมาได้ เนื่องจากสินค้าส่งออกของฟิลิปปินส์ที่ส่งไปขายให้กับสหรัฐนั้น มีมากถึง 75 เปอร์เซ็นต์ของสินค้าออกทั้งหมด และ

---

[15] Lewis E. Gleeck, Jr. ***General History of the Philippines, Part V,*** I***: The American Half-Century (1898-1946),*** Manila: Historical Conservation Society, 1984, 97.

เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ความต้องการผลิตผลทางการเกษตรจากเมืองร้อนของทั่วโลกลดต่ำลงอย่างรุนแรง

การตอบสนองของผู้นำฟิลิปปินส์ คือการเจรจาให้มีช่วงระยะเวลาเปลี่ยนผ่าน ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลฟิลิปปินส์เข้ารับผิดชอบต่อกิจการต่าง ๆ ของประเทศ และเป็นช่วงที่ภาษีศุลกากรจะเพิ่มขึ้นทีละน้อย ๆ เพื่อให้เศรษฐกิจสามารถปรับตัวได้ มีการวิพากษ์ถึงนโยบายต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินไปในช่วงทศวรรษ 1930 นี้กันมากมาย นักประวัติศาสตร์บางคนกล่าวหาผู้นำที่เป็นชนชั้นสูงของพรรคปาร์ติโดนาซิโอนาลิสต้าว่า ทรยศต่อลัทธิชาตินิยมฟิลิปปินส์เพื่อประโยชน์ของชนชั้นของตนในสังคม นอร์แมน โอเวนใช้ถ้อยคำว่า “ผู้ประกอบการเกษตรที่มั่งคั่ง ประสบความสำเร็จในการนิยามผลประโยชน์ของ ตนเองว่าเป็นผลประโยชน์ของฟิลิปปินส์”[16] คำกล่าวหานี้ มีพื้นฐานอยู่บนความจริงในข้อที่ว่าชนชั้นสูงชาวฟิลิปปินส์ ประกอบด้วยเจ้าที่ดินและรายรับส่วนใหญ่ของเจ้าที่ดินเหล่านี้ ได้มาจากการส่งออกสินค้าภาคเกษตร พวกเขาจึงมีโอกาสเป็นฝ่ายสูญเสีย หากฟิลิปปินส์มิได้เข้าถึงตลาดสหรัฐอย่างเสรี อย่างไรก็ดี หากผู้นำฟิลิปปินส์ยอมตกลงตามข้อเสนอเรื่องการได้เอกราชอย่างพลิกผันในทันที ย่อมหมายถึง การสูญเสียตลาดสินค้าออกภาคเกษตรที่สหรัฐในทันที แน่นอนว่า ย่อมส่งผลกระทบที่เป็นอันตรายต่อสวัสดิภาพของประเทศโดยทั่วไป

ข้อพิจารณาโดยส่วนตัวบุคคล มีส่วนช่วยกำหนดยุทธวิธีของนักการเมืองชั้นนำด้วยเช่นกัน ในค.ศ.1933 สภาคองเกรสของสหรัฐลงมติล้มล้างการใช้สิทธิยับยั้งของประธานาธิบดีฮูเวอร์ และยืนยันให้ผ่านกฎหมายแฮร์-ฮอส์-คัตติ้ง กฎหมายฉบับนี้กำหนดให้มอบเอกราชแก่ฟิลิปปินส์ภายหลังช่วงระยะเวลาเตรียมการถ่ายโอนอำนาจสิบปี ในระหว่างนี้ จะมีการร่างรัฐธรรมนูญของเครือจักรภพแห่ง ฟิลิปปินส์ และจัดการเลือกตั้ง ส่วนทางด้านเศรษฐกิจ จะมีการกำหนดโควต้าให้กับสินค้าของฟิลิปปินส์ที่ส่งเข้าไปยังสหรัฐโดยไม่ต้องเสียภาษี และจะเริ่มคิดภาษีศุลกากรอย่างค่อยเป็นค่อยไป เอกราชจะมีผลโดยอัตโนมัติหลังจากเวลาผ่านไปสิบปี ทว่าสหรัฐจะยังคงรักษาสิทธิทางการพาณิชย์และคงฐานทัพของตนไว้ในฟิลิปปินส์ต่อไป เกซอนคัดค้านกฎหมายข้อนี้ เหตุผลที่ประกาศออกมาคือเงื่อนไขที่นำไปเชื่อมโยงกับเรื่องฐานทัพ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นเพราะข้อเสนอนี้ออสมีน่ากับ โรซาส เป็นผู้เจรจา และเกซอนต้องการมีส่วนรับผิดชอบต่อการได้เอกราชด้วยตนเอง สภานิติบัญญัติของฟิลิปปินส์คัดค้านกฎหมายแฮร์-ฮอส์-คัตติ้ง ตามการชี้นำของเกซอน จากนั้น เกซอนก็เข้าเจรจาทำความตกลงเสียใหม่ โดยประสบความสำเร็จในการแก้ไขเล็ก ๆ น้อย ๆ และยอมรับกฎหมายไทดิงส์-แม็คดัฟฟี ซึ่งมี

---

[16] Norman G. Owen, “Philippine Economic Development and American Policy: A Reappraisal,” in Norman G. Owen, ed., ***Compadre Colonialism: Studies on the Philippines under American Rule,*** Ann Arbor: University of Michigan Center for South and Southeast Asian Studies, 1971, 113.

เงื่อนไขอย่างเดียวกันในปีถัดมา ฝ่ายของเกซอนมีชัยชนะในการเลือกตั้งที่กระทำขึ้นในค.ศ.1934 เพื่อคัดเลือกตัวแทนไปร่วมในการประชุมร่างรัฐธรรมนูญ ช่วงเวลาระยะเวลาถ่ายโอนอำนาจ เริ่มขึ้นในค.ศ.1935 โดยมีการลงประชามติทั่วประเทศ เพื่อให้ความเห็นชอบรัฐธรรมนูญฉบับใหม่และการเลือกตั้งประธานาธิบดีครั้งแรกของประเทศ ซึ่งเกซอนมีชัยชนะ

จนกระทั่งถึงทศวรรษ 1930 ฟิลิปปินส์ยังนับว่าเงียบโดยส่วนเปรียบเทียบ ในด้านการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยมในขอบข่ายที่กว้างขวาง ด้วยเหตุที่โอกาสทางการศึกษาเปิดให้อย่างมาก และสภาคองเกรสที่ประกอบด้วยชาวฟิลิปปินส์ เป็นผู้ร่างกฎหมายต่าง ๆ ของประเทศ อีกทั้งข้าราชการพลเรือนก็เป็นชาว ฟิลิปปินส์เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น กลุ่มการเมืองแนวชาตินิยมที่เป็นฝ่ายตรงข้าม จึงมีโอกาสเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย คริสต์จักรคาทอลิก ซึ่งถูกมองว่ามีอัตลักษณ์ใกล้เคียงกับระบอบการปกครองของสเปนอยู่มาก ได้ผ่านการปรับตัวอย่างค่อนข้างยากลำบาก ในช่วงเวลาภายหลังค.ศ.1898 คริสต์จักร จำต้องยอมรับหลักการเรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนาและการแยกศาสนจักรออกจากอาณาจักร และยอมถูกบังคับให้ต้องขายที่ดินที่คริสต์จักรนิกายต่าง ๆ ถือครองอยู่ ยิ่งไปกว่านั้น คริสต์จักรคาทอลิกยังเผชิญกับการสูญเสียการสนับสนุนให้กับขบวนการทางศาสนาที่แยกตัวออกไปอีกขบวนการหนึ่งที่มีชื่อว่า อิกลีเซีย ฟิลิปินา อินดีเพนเดียนเต ซึ่งหมายถึงคริสต์จักรฟิลิปปินส์อิสระ หรืออากลิปายาน ซึ่งบิชอปเกรกอริโอ อากลิเปย์ ก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1902 คริสต์จักรนี้มีจุดเริ่มต้นมาจากความคิดริเริ่มในสมัยปฏิวัติ เพื่อก่อตั้งคริสต์จักรฟิลิปปินส์ ที่ซื่อสัตย์ต่อวาติกัน แต่ต่อมาภายหลัง ได้ก่อตัวขึ้นในฐานะที่เป็นองค์กรที่อยู่นอกคริสต์จักรคาทอลิก แรกทีเดียวนั้น คริสต์จักรฟิลิปปินส์อิสระนี้ดึงชาวคาทอลิกมาได้ประมาณหนึ่งในสี่ของทั้งหมด

ในช่วงทศวรรษ 1930 ฟิลิปปินส์มีกิจกรรมทางการเมืองเข้มข้นขึ้น ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิตกต่ำทั่วโลกครั้งใหญ่ ขบวนการต่อต้าน ขบวนการหนึ่งก่อตัวขึ้นภายใต้ชื่อว่า “ซักดาล” ซักดาลเป็นคำที่มีความหมายว่า “กล่าวหา” หรือ “โจมตี” และเป็นชื่อของหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งที่วิพากษ์รัฐบาลพรรคนาซิอองนาลิสตา ผู้นำของซักดาล คือเบนิกโน รามอส ซึ่งเคยเป็นผู้อยู่ในความอุปถัมภ์ของเกซอนมาก่อน รามอสเป็นผู้อำนวยการขบวนการนี้ในตอนแรก รามอสกำกับการให้ขบวนการดำเนินไปตามแนวทางทางการเมืองตามหลักการที่เป็นประเพณีปฏิบัติกันมาแต่ดั้งเดิม พร้อมกับก่อตั้งพรรคซักดาลขึ้นมา โดยใช้ประโยชน์จากความแตกแยกภายในหมู่ผู้นำของพรรคนาซิอองนาลิสต้า พรรคซักดาลเข้าแข่งขันชิงชัยในการเลือกตั้งทั่วไปในค.ศ.1934 และประสบความสำเร็จอยู่บ้าง อย่างไรก็ดี เมื่อถึงค.ศ.1935 การถ่ายโอนอำนาจไปสู่รัฐบาลเครือจักรภพ ทำให้ฐานะของนาซิอองนาลิสต้าแข็งแกร่งขึ้น พรรคซักดาลตอบโต้ด้วยการใช้โวหารรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ และด้วยการทาบทามขอความสนับสนุนจากญี่ปุ่น เมื่อรัฐบาลใช้มาตรการปราบปราม บรรดาผู้สนับสนุนของซักดาลจึงก่อการจลาจลขึ้นในตอนต้นเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1935 ทหารของรัฐบาลปราบฝ่ายกบฏได้อย่างรวดเร็ว พร้อมกับทำลายพรรคนี้ลง แม้ว่าจะมิได้ทำลายเจตนารมณ์ของลัทธิซักดาลลงก็ตาม

ในตอนต้นทศวรรษ 1930 ทั้งพรรคสังคมนิยม (เปโดร อาบาด ซานตอส เป็นผู้ก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ.1929) และพรรคคอมมิวนิสต์ (ประกาศเปิดตัวต่อสาธารณชนเมื่อวันที่ 7 เดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1930) ก็ได้เข้ามาปรากฏในภาพการเมืองของฟิลิปปินส์ด้วยเช่นกัน ในค.ศ.1931 พรรคคอมมิวนิสต์ถูกประกาศว่าเป็นองค์กรผิดกฎหมาย(คำตัดสินดังกล่าวได้รับการยืนยันจากศาลสูงเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ.1932) พรรคนี้จึงหลบลงใต้ดิน พรรคสังคมนิยมมุ่งเน้นที่กิจกรรมของสหภาพแรงงาน และเป้าหมายของเกษตรกร และภายหลังค.ศ.1935 พรรคสังคมนิยมก็ได้ผู้สนับสนุนจากพรรคซักดาลที่เสื่อมความนิยมลง เข้ามาดำเนินงานเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ได้ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1938 เกซอนปล่อยตัวผู้นำคอมมิวนิสต์ที่ถูกเนรเทศไปอยู่ต่างจังหวัด และพวกคอมมิวนิสต์ จึงเข้ามาสมทบกับพวกสังคมนิยม ในการร่วมกันก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์แห่งฟิลิปปินส์ขึ้นมาใหม่ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งฟิลิปปินส์ เข้ามีส่วนร่วมในองค์กรแนวร่วมประชาชนต่อต้านลัทธิฟาสซิสม์ และทำงานได้ผลดีในการเลือกตั้งปีค.ศ.1940

องค์กรสหภาพเกษตรกร อย่างเช่นกาลิปูนาง ปามบานซา งะ มกา แม็กซาซากา ซา พิลิปินาส (หรือสมาคมเกษตรกรแห่งชาติในฟิลิปปินส์) ก็เป็นกำลังสำคัญฝ่ายหนึ่งในช่วงทศวรรษ 1930 ด้วยเช่นกัน องค์กรนี้ ท้าทายอำนาจและความเหนือกว่าผู้ใดของชนชั้นสูงที่เป็นเจ้าที่ดิน แต่ก็มีการโต้แย้งกันว่า วัตถุประสงค์ของสหภาพในหลาย ๆ แง่ เป็นแบบอนุรักษนิยม และเป็นกระทั่งพวกปฏิกริยา ซึ่งมีทิศทางมุ่งเพื่อรักษาและฟื้นฟูการจัดสังคมในแบบจารีตประเพณี กล่าวคือให้การค้ำประกันสวัสดิการแทนที่จะมุ่งเพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากเหง้า

คริสต์จักรฟิลิปปินส์อิสระ ก็ใช้หลักการเช่นเดียวกับของเกษตรกร และบิชอปอากลิเปย์ผู้นำแห่งคริสต์จักรได้ลุกขึ้นต่อต้านเกซอนในการเลือกตั้งปีค.ศ.1935 เพื่อคัดเลือกตัวประธานาธิบดีแห่งเครือจักรภพ การท้าทายนี้ มิได้เป็นภัยร้ายแรงแต่อย่างใด และผู้นำของนาซิอองนาลิสต้าก็ยังรวมพลังกันสร้างชัยชนะในการเลือกตั้งได้อย่างสะดวก ความสำเร็จครั้งนี้ มองกันอย่างเป็นธรรมเนียมว่าเป็นชัยชนะของลัทธิชาตินิยมฟิลิปปินส์ ทว่า อัลเฟรด ดับเบิลยู. แม็คคอย แจกแจงคุณลักษณะของสภาวการณ์ที่เกิดขึ้นว่า เป็นชัยชนะของลัทธิเผด็จการ ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่ “ระบบการเมืองแบบอุปถัมภ์นิยม” จะ “ได้รับการทำให้เป็นสถาบันและมีความสมบูรณ์แบบ” ภายใต้ยุคเครือจักรภพและระบบนี้[17]

ภายใต้การปกครองของสหรัฐ ลัทธิชาตินิยมฟิลิปปินส์เป็นอาวุธทางการเมืองที่พรรคปาร์ติโดนาซิอองนาลิสต้านำมาใช้อย่างได้ผล เนื่องจากรัฐบาลอเมริกันยินยอมให้เอกราชในแง่หลักการแล้ว กลุ่มต่อต้านจึงมิได้ก่อตัวขึ้นและไม่สามารถก่อตัวขึ้นโดยใช้เรื่องนี้เป็นหลัก ทว่าด้วยเหตุผลประการเดียวกันนี้เช่นกัน ลัทธิชาตินิยมจึงมิได้เป็นศูนย์กลางที่จะดึงกลุ่มต่าง ๆ ที่แสนจะแตกต่างกัน ที่กอปร

---

[17] Alfred W. McCoy, “Quezon’s Commonwealth: The Emergence of Philippine Authoritarianism,” in Ruby R. Paredes, ed., ***Philippine Colonial Democracy,*** New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1988, 118-20.

ขึ้นเป็นประชากรฟิลิปปินส์ให้รวมเข้าด้วยกัน ความรู้สึกที่ผูกพันอยู่กับภูมิภาค ยังคงเป็นเรื่องสำคัญ และนักการเมืองก็เรียกร้องการสนับสนุนจากประชาชน โดยการระบุลักษณะที่มีอยู่ร่วมกันในด้านภาษา และคุณลักษณะประจำภูมิภาคอื่น ๆ เป็นหลัก ความเพียรพยายามที่จะคิดภาษาประจำชาติขึ้นมา หรือสร้างสัญลักษณ์ของชาติที่ครอบคลุมทั่วทั้งหมู่เกาะ กระทำกันอย่างไม่เต็มใจ และส่วนใหญ่ ไม่มีประสิทธิภาพ จนตลอดยุคการปกครองของอเมริกัน แม้การสนับสนุนรัฐบาลเครือจักรภพและเอกราชจะมีอยู่กว้างขวาง แต่ความผูกพันต่อท้องถิ่นของตนตามภูมิภาคต่าง ๆ และแบบแผนอันมีลักษณะเป็นอัตตาธิปไตยของฝ่ายปกครอง ก็จะสร้างความยุ่งยากให้เกิดขึ้นในยุคหลังสงคราม

เนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส

ในระยะแรก ๆ นั้น รัฐบาลดัตช์ใช้วิธีการปกครองตามแบบอย่างของราชอาณาจักรมะตะรัม ที่ดำรงอยู่ในชวาก่อนที่ตนจะเข้ามา ดัตช์ยังใช้ประโยชน์จากสมาชิกในหมู่ผู้ดีชวาอย่างกว้างขวาง โดยให้คนเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองในระดับภูมิภาค ในทำนองเดียวกัน ข้างฝ่ายประชาชนก็ต่อต้านการปกครองของดัตช์โดยใช้วิธีการตามแบบแผนของพฤติกรรมทางการเมืองที่มีมาแต่เดิมในพื้นถิ่น นั่นคือใช้สัญลักษณ์ที่มีอยู่ในจารีตประเพณีที่มีมาแต่เดิม และดำเนินงานไปสู่เป้าหมายที่เหมาะเจาะกับระเบียบแบบแผนทางการเมืองของที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม

ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ดัตช์นำระบบบริหารราชการมาใช้ในการบริหารงานปกครองแทนระบบกึ่งกษัตริย์ที่ใช้มาตั้งแต่แรก ๆ มากขึ้นเรื่อย ๆ รูปแบบใหม่ของการต่อต้านทางการเมืองจึงได้พัฒนาขึ้นมา ฝ่ายต่อต้านยอมรับระเบียบแบบแผนของการปกครองบ้านเมืองที่ค้ำจุนรัฐบาลอาณานิคมนี้อยู่ และแข่งขันเพื่อช่วงชิงสิทธิในการเข้ามีส่วนร่วมในการเป็นฝ่ายปกครอง ทั้งนี้ โดยอาศัยความแตกต่างด้านเชื้อชาติหรือความแตกต่าง “ระดับชาติ” เป็นหลักอยู่ส่วนหนึ่ง ความเชื่อและจารีตประเพณีของหมู่เกาะนี้ ตลอดความเชื่อในศาสตร์ลึกลับและระเบียบของจักรวาล ที่อิงอยู่กับแนวคิดของฮินดู-พุทธ รวมทั้งแนวคิดที่มีมาแต่เดิมในพื้นถิ่น มิได้เคยหายสาบสูญไป แต่ความเชื่อเหล่านี้ก็มิได้เป็นหัวใจของกระบวนการทางการเมืองอีกต่อไป

นักปฏิรูปทั้งหลาย ต่างดำเนินการเพื่อเป้าหมายที่แตกต่างกันไปหลายประการ ซึ่งรวมถึงการพิทักษ์รักษาวัฒนธรรมอย่างสงบเสงี่ยม เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อสร้างความบริสุทธิ์ให้แก่ศาสนา และเพื่อเอกราช ส่วนใหญ่แล้ว เป้าหมายเหล่านี้มีท่วงทำนองในแนวสมัยใหม่นิยม ซึ่งสะท้อนถึงความไม่พึงพอใจทั้งต่อการปกครองของดัตช์ และต่อวิถีปฏิบัติที่ตั้งมั่นอยู่ในพื้นถิ่น นักปฏิรูปเหล่านี้เน้นหนักการนำหลักเหตุผลมาใช้แก้ไขปัญหาต่าง ๆ หรือสร้างความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ขึ้นมา แทนที่จะพึ่งพาอาศัยศรัทธาในศาสนาหรืออำนาจในแบบจารีตประเพณี แรงบันดาลใจของนักปฏิรูปได้มาจากแหล่งต่าง ๆ กัน รวมทั้งจากแนวโน้มแนวปฏิรูปนิยมภายในอิสลาม และนวัตกรรมด้านแนวคิดและเทคนิค ที่สร้างรูปโฉมใหม่ให้แก่การผลิต การค้าและการปกครองทั่วโลก ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

เรื่องราวเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมสมัยก่อนสงครามในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ที่เขียนโดยผู้เชี่ยวชาญก็มีอยู่บ้าง ทว่าข้อเขียนที่มีเนื้อหาสาระหนักแน่นจริงจังสำหรับผู้อ่านโดยทั่วไป มิได้ให้ความเอาใจใส่ต่อการเมืองของฝ่ายค้านของอินโดนีเซียเท่าไรนัก กระนั้นการไม่เน้นเช่นนี้ ก็ไม่ถึงกับไม่มีเหตุผลสมควรโดยสิ้นเชิง เมื่อพิจารณาถึงความสำเร็จเพียงเล็กน้อยของกิจกรรมทางการเมืองของอินโดนีเซียสมัยก่อนสงคราม เบอร์นฮาร์ด ดาห์ม ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ประชากรส่วนใหญ่ทีเดียวของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส มิได้รู้เรื่องอันรู้ใดเกี่ยวกับขบวนการชาตินิยมเลย และตัวขบวนการเอง "ก็มิได้เป็นภัยคุกคามต่อรัฐบาลอาณานิคมแต่อย่างใด"[18] ในอีกทางหนึ่ง รัฐบาลดัตช์เป็นกังวลอย่างที่สุด กับกิจกรรมทางการเมืองของท้องถิ่นในช่วงทศวรรษ 1930 และระบบการตรวจกำกับอย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพของดัตช์ เป็นเหตุให้นักปฏิรูปนิยมทั้งหลาย ไม่ประสบความสำเร็จ

ประเด็นเรื่องการร่วมมือช่วยเหลือดัตช์ในยามสงครามและการต่อสู้ตามหลักลัทธิชาตินิยมเพื่อต่อต้านอำนาจการปกครองของดัตช์ที่กลับเข้ามาปกครองอินโดนีเซียอีกครั้งหนึ่งภายหลังค.ศ.1945 ได้นำไปสู่การประเมินกิจกรรมทางการเมืองในสมัยก่อนสงครามในย่านหมู่เกาะนี้กันใหม่อีกครั้ง การศึกษาขบวนการชาตินิยมในอินโดนีเซีย ปรากฏขึ้นในค.ศ.1947[19] และจอร์จ แม็คเทอร์แนน คะฮิน ก็ได้เขียนผลงานคลาสสิคในภาษาอังกฤษและตีพิมพ์ออกมาในค.ศ.1952[20] คะฮินใช้วิธีเรียงเหตุการณ์ตามลำดับศักราช โดยบรรยายอย่างคร่าว ๆ ถึงประวัติศาสตร์การต่อต้านการปกครองของดัตช์ก่อนค.ศ. 1900 และจากนั้น ก็ไล่เรียงเรื่องลัทธิชาตินิยมในยุคสมัยใหม่ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบเป็นต้นมา โดยแสดงภาพให้เห็นว่าเป็นกิจกรรมขององค์กรต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นเป็นระยะ ๆ สืบเนื่องกันมาและองค์กรเหล่านี้ก็มีความคิดความเชื่อทางด้านลัทธิอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน ภาพของขบวนการชาตินิยมเช่นนี้ ยังคงเป็นมาตรฐานอยู่[21] แม้ว่าการศึกษาพิเคราะห์อย่างลุ่มลึกที่กระทำต่อมาในภายหลัง ได้เปลี่ยนแปลงความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับองค์กรต่าง ๆ บางองค์กรที่เกี่ยวข้องไปแล้วก็ตามที อย่างไรก็ดีดูเหมือนว่าเป็นไปได้ ที่การแบ่งแยกพวกนี้ จะถูกนำมากล่าวเน้นกันมากเกินไป ผู้นำนักลัทธิชาตินิยม โมฮัมหมัด ฮัตตา พิจารณาเห็นว่า ผู้นิยมลัทธิมาร์กซ์ชาวอินโดนีเซีย เป็นนักลัทธิชาตินิยมด้วยใจจริง และซูการ์โนก็ไม่ให้ความสนใจต่อความแตกต่างที่มีอยู่ระหว่างลัทธิชาตินิยม ลัทธิมาร์กซ์กับศาสนาอิสลาม การตีความดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า สะท้อนถึงความเข้าใจอย่างไม่สมบูรณ์ถึงลัทธิมาร์กซ์หรือลัทธิชาตินิยม แต่ในอีกทางหนึ่ง อาจมองได้ว่า เป็นการสะท้อนถึงความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ที่

---

[18] Bernhard Dahm, ***History of Indonesia in the Twentieth Century,*** London, 1971, 77.

[19] L.M. Sitorus, ***Sedjarah Pergerakan Kebangsaan Indonesia,*** Jakarta, 1947.

[20] George McTurnan Kahin, ***Nationalist and Revolution in Indonesia,*** Ithaca, 1952.

[21] เนื้อหาของตำราที่ใช้อยู่ในโรงเรียนมัธยมของอินโดนีเซีย ดำเนินเรื่องราวตามแนวทางของคะฮินนี้อยู่มาก

มีต่อสังคมอินโดนีเซีย และเป็นการแสดงให้เห็นชัดถึงความไม่บังควรที่จะวางใจต่อวิธีการจัดจำแนกประเภทของชาวต่างชาติ เพื่อตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอินโดนีเซีย[22]

กิจกรรมการปฏิรูปเพื่อสร้างความเป็นสมัยใหม่ขึ้นในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส สามารถแบ่งออกได้เป็นสี่ระยะ โดยใช้เป้าหมายและกิจกรรมขององค์กรในท้องถิ่นกับท่าทีของรัฐบาลดัตช์ เป็นเกณฑ์ในการแบ่ง ระยะแรกเริ่มเป็นกิจกรรมการร่วมมือกันระหว่างค.ศ.1900 จนถึงประมาณค.ศ.1918 จากนั้นก็เป็นระยะที่มีความรุนแรง ช่วงที่สามเป็นระยะของความไม่ร่วมมือ และตามมาด้วยช่วงที่สี่ซึ่งเป็นระยะของการร่วมมืออย่างไม่เต็มใจในทศวรรษ 1930 ช่วงที่สี่นี้ถูกบงการจากนโยบายที่เข้มงวดของดัตช์ สิ่งที่ควบคู่มากับกิจกรรมที่มีแนวโน้มไปทางการเมืองเหล่านี้ คือขบวนการปฏิรูป ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ไม่นำพาต่อการปกครองของดัตช์ และใช้การศึกษากับกิจกรรมด้านสวัสดิการสังคม ในการดำเนินงานเพื่อการเปลี่ยนแปลง

กิจกรรมแนวปฏิรูปนิยมได้ประโยชน์จากนโยบายจริยธรรม ซึ่งรัฐบาลดัตช์ได้เริ่มต้นกระทำขึ้นในค.ศ.1901 นโยบายจริยธรรมนี้มุ่งหมายที่จะแก้ไขและชดเชยความอยุติธรรมในอดีต ดังนั้นดัตช์จึงได้ริเริ่มให้มีการดำเนินมาตรการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ ปรับปรุงสุขภาพและสวัสดิการ และเพื่อส่งเสริมการเข้ามีส่วนร่วมของชนพื้นถิ่นทางด้านนักวิชาชีพ กิจการด้านสังคมและการบริหารบ้านเมือง อย่างไรก็ดี ในช่วงทศวรรษ 1920 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลดัตช์กับนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมชาวอินโดนีเซีย มีความดุเดือดร้อนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ ส่งผลให้การดำเนินนโยบายจริยธรรมต้องเลิกราไปกันไป

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า อิทธิพลของ*บูปาตี** เสื่อมลง *บูปาตี*เหล่านี้คือ พวก*ปรียายี* หรือพวกผู้ดี ซึ่งทำหน้าที่เป็นข้าหลวงปกครองท้องที่ต่าง ๆ ภายในฝ่ายปกครองของดัตช์ เพื่อเป็นการตอบโต้กับอิทธิพลที่เสื่อมลง *บูปาตี* บางคนจึงได้หาทางเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ตนเองโดยผ่านการศึกษา ทั้งนี้ เพื่อที่พวกเขาจะสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการปกครองประเทศได้ กับเพื่อที่ชนชั้นผู้ดีจะได้มี

---

[22] ทากาชิ ชิราอิชิ อาศัยมุมมองนี้ พิจารณากิจกรรมทางการเมืองของชวาสมัยก่อนค.ศ.1926 ใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยทากาชิตั้งใจที่จะละวางการจัดประเภทแบบเดิม ๆ และพิจารณาว่าการแบ่งกลุ่มทางการเมืองนั้น มิได้กระทำในแง่ที่เป็นตัวแทนของลัทธิอุดมการณ์ที่แน่ชัดสาขาใด ๆ แต่ในฐานะส่วนหนึ่งของ “ขบวนการ” หรือ *เปอร์เกรากาน (pergerakan)* ที่กว้างขวาง ดู Takashi Shiraishi, ***An Age in Motion: Popular Radicalism in Java, 1912-1926,*** Ithaca, 1990.

* บูปาติ หรือบูปาตี (bupati) เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองที่มีความสำคัญของชวา อาจเรียกได้ว่าเป็น “ผู้ว่าการ” หรือ “ข้าหลวง” แต่ดัชต์และอังกฤษจะเรียกผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวว่า regent (ผู้สำเร็จราชการ)

สมรรถนะในการเป็นผู้นำของสังคมชวา และเมื่อถึงที่สุดแล้ว ก็เพื่อผู้ที่มิใช่ชนชั้นผู้ดีด้วย ผู้ที่มีชื่อเสียงโดดเด่นในการดำเนินความเพียรพยามยามเรื่องนี้ ได้แก่ อาร์.เอ็ม.เอ.เอ. ฮาดินินกราต *บูปาตี*แห่ง เดมัก กับหลานสาวของเขา คือราเดน อัดเจง การ์ตินี ความสนใจของการ์ตินีในการสร้างความทันสมัยและในการศึกษาสำหรับสตรี ทำให้เธอกลายเป็นประหนึ่งรูปบูชาของลัทธิชาตินิยม ภายหลังจากที่เธอถึงแก่กรรมลงระหว่างคลอดบุตรในค.ศ.1904

ชาวอินโดนีเซียได้รับการศึกษาโดยผ่านสถาบันหลักสองแห่งของดัตช์ที่มีให้แก่พวกเขา แห่งแรกคือ ออปเลดิงสโคเลน วัวร์ อินแลนส์เค อัมบ์เตนาเรน หรือออสเวีย ซึ่งเป็นโรงเรียนเพื่อฝึกเจ้าหน้าที่ชาวพื้นเมือง อีกแห่งหนึ่งคือ สคูล ตอต ออพเลดิง แวน อินแลนส์เค อาร์ตเซน หรือ สโตเวีย ซึ่งเป็นโรงเรียนสำหรับการฝึกสอนแพทย์ชาวพื้นเมือง ชาวอินโดนีเซียที่ผ่านการศึกษาจากสองสถาบันนี้มี บทบาทเป็นผู้นำในการเสนอความคิดริเริ่มทางการเมืองต่าง ๆ ผู้ที่จบการศึกษาจากสโตเวีย มีความรู้สึกรุนแรงเป็นพิเศษว่า การศึกษาและงานของตน ไม่ได้รับการยอมรับอย่างเพียงพอ ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1908 บัณฑิตกลุ่มหนึ่งก็ได้ก่อตั้งองค์กรหนึ่งขึ้นมา มีชื่อว่า บูดิ อูโตโม (ซึ่งมีความหมายว่า “ความอุตสาหะอันประเสริฐ”) เพื่อส่งเสริมการปฏิรูปสังคม บรรดาผู้ก่อตั้ง ซึ่งแสดงความปรารถนาที่จะช่วยเหลือประชาชนธรรมดาสามัญ ได้วางแผนการขยายขบวนการของตนออกไปทั่วชวา และทั่วเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสในท้ายที่สุด ทว่าในไม่ช้า พวกผู้ดีชั้นสูงฝ่ายที่อาวุโสกว่าและมีความคิดแนวอนุรักษนิยมมากกว่า ก็เข้ามาควบคุมบูดิ อูโตโม ทำให้คุณสมบัติแนวปฏิรูปนิยมขององค์การนี้จืดจางลงไป โดยไปเน้นหนักที่วัฒนธรรมชวาและค่านิยมต่าง ๆ ของชวา

ในทศวรรษ 1910 มีองค์กรอยู่สามองค์กร ที่มีกิจกรรมแนวปฏิรูปนิยมของอินโดนีเซียที่โดดเด่น ได้แก่องค์กรซาเรกัต อิสลาม ซึ่งก่อตั้งขึ้นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมด้านเศรษฐกิจในหมู่ประชากรชาวพื้นเมืองที่นับถือศาสนาอิสลาม องค์กรมูฮัมมาดิยาห์ ซึ่งเป็นองค์กรมุสลิมที่ดำเนินงานเพื่อการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยม และองค์กรอินดิสเค โซเซียอัล-ดีโมคราติสเค เวรีนิกอิง หรือองค์กรสังคม-ประชาธิปไตยอินดีส ซึ่งมีชื่อย่อว่า ไอเอสดีวี องค์กรหลังนี้ เป็นกลุ่มมาร์กซิสต์หัวรุนแรงกลุ่มหนึ่ง ทั้งสามองค์กรดังกล่าว ไม่มีองค์กรใดเลย ที่ก่อตั้งขึ้นโดยใช้เรื่องชาติพันธุ์เป็นเกณฑ์ แม้ว่าทุกองค์กรจะมีกำเนิดขึ้นในชวา และมีฐานพลังที่เข้มแข็งอยู่ในชวา

อีกองค์กรหนึ่ง คือเนชันแนล อินดิสเค ปาร์ติจ ก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1912 องค์กรนี้วางเป้าหมายที่จะดึงชนทุกเชื้อชาติเข้ามาร่วมเรียกร้องความเสมอภาคของชนทุกเชื้อชาติ ความเป็นธรรมทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ และเอกราชในบั้นปลาย ในฐานะที่เป็นองค์กรหนึ่ง กลุ่มนี้ประสบความสำเร็จเพียงเล็กน้อย เพราะภายในเวลาปีเดียว ทางรัฐบาลก็ลุกขึ้นมาปราบปราม และได้เนรเทศหัวหน้าคนสำคัญ ๆ ของกลุ่ม ได้แก่อี.เอฟ.อี. ดูเวส เด็กเกอร์ สุวาร์ดี สุรยาดินินกราต และ ตจิปโต มางกุนกุสุโม ไปอยู่เนเธอร์แลนส์ ทั้งสามคนกลับมาอินโดนีเซียภายในเวลาไม่กี่ปี และดำเนินบทบาทในขบวนการชาตินิยมต่อไป ทว่าชะตากรรมของพวกเขา แสดงข้อบ่งชี้อยู่บ้างว่า รัฐบาลพร้อมที่จะให้การสนับสนุนกิจกรรมทางการเมืองในขอบเขตจำกัด สมาชิกของเนชันแนล อินดิสเค ปาร์ติจตั้งกลุ่มขึ้นมา

ใหม่ ในชื่อว่า อินสุลินเด เป็นองค์กรซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นลูกครึ่งยูเรเชียเป็นส่วนใหญ่ และไม่สู้มีอิทธิพลต่อส่วนอื่น ๆ ของสังคมแต่ประการใด

ซาเรกัต อิสลาม ก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ.1912 และได้เติบใหญ่ขึ้นมาเป็นขบวนการมวลชนที่อ้างว่ามีสมาชิกจำนวนเกินกว่าสองล้านคน องค์กรนี้เสนอที่จะส่งเสริมเจตนารมณ์ในด้านการพาณิชย์ และได้กระทำการในฐานะที่เป็นองค์กรช่วยเหลือซึ่งกันและกันสำหรับสมาชิก องค์กรประกาศที่จะรับใช้ผลประโยชน์ทางด้านจิตวิญญาณและทางด้านเศรษฐกิจของประชาชน และต่อกรกับความเข้าใจผิด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามอีกด้วย บุคคลสำคัญขององค์กรนี้ ได้แก่ ผู้ที่อยู่ในชนชั้นผู้ดี ซึ่งจบการศึกษามาจากออสเวีย คือ ราเดน อูมาร์ ซาเยด ตโจโครอามิโนโต แม้ว่า ซาเรกัต อิสลามจะได้ประโยชน์จากโอกาสเพียงน้อยนิดที่มีให้แก่องค์กรของชนพื้นเมือง ภายใต้นโยบายจริยธรรม แต่กิจกรรมทางการเมืองอย่างเปิดเผย ก็เป็นสิ่งต้องห้าม ขบวนการนี้จึงวางท่าทีให้สอดคล้องกับนโยบายโดยให้ความร่วมมือในการติดต่อทำความตกลงกับทางรัฐบาลดัตช์ ในส่วนฝ่ายปกครองของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสนั้น ก็ให้การสนับสนุนกิจกรรมของซาเรกัต อิสลามในระดับท้องถิ่น ทว่ามิได้อนุญาตให้ก่อตั้งองค์กรที่เป็นศูนย์กลางขึ้นจนกระทั่งเวลาล่วงมาถึงค.ศ.1916 ซึ่งเมื่อถึงตอนนั้น สาขาที่อยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ก็พัฒนาจนถึงระดับที่จะไม่ยอมอยู่ภายใต้การควบคุมจากส่วนกลางแล้ว

ตโจโครอามิโนโตเป็นผู้นำที่มีบารมีและความสามารถอย่างสูง เขากลายเป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพบูชาอย่างรวดเร็ว ประชาชนทั่วไป มองเห็นว่า เขาคือ*ระตู อะดิล* (กษัตริย์ผู้ทรงความยุติธรรม) ตามคติการเสด็จมาของพระผู้มาโปรดของชวาที่มีมาแต่ดั้งเดิม ทัศนะของประชาชนเช่นนี้เกื้อหนุนให้ขบวนการนี้เติบใหญ่ขึ้นในระยะแรก ภายหลังค.ศ.1915 วิธีการสร้างความเติบโตเช่นนี้ถูกวิพากษ์จากหลาย ๆ คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจาก อากุส ซาลิม สมาชิกของซาเรกัต อิสลามส่วนกลาง ซาลิมเป็นผู้ที่ช่วยเปลี่ยนทิศทางขององค์กรนี้ ให้หันมาเน้นที่ศาสนาอิสลามกับลัทธิสมัยใหม่นิยมให้มากขึ้น ในค.ศ.1917 ซาเรกัต อิสลามได้ออกคำประกาศที่ว่าด้วยหลักการขององค์กร คำประกาศนี้เน้นการมีจุดรวมศูนย์อยู่ที่ศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของความคิดแนวประชาธิปไตยและการศึกษาทางด้านจิตวิญญาณ คำประกาศนี้ยังเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาภูมิปัญญาและศีลธรรม เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง นอกจากนี้ ซาเรกัต อิสลามยังได้คิดโครงการปฏิบัติการขึ้นมา ในโครงการนี้ขบวนการได้เรียกร้องให้เปลี่ยนโฟล์คสราดไปเป็นสภานิติบัญญัติที่แท้จริง ให้ก่อตั้งสภาระดับภูมิภาค และให้ขยายสิทธิในการเลือกตั้งผู้แทนเพื่อเข้ามาทำงานในสภาเหล่านี้

ในการเลือกตั้งโฟล์คสราดครั้งแรก ซึ่งจัดมีขึ้นในค.ศ.1917 มีนักลัทธิชาตินิยมได้รับเลือกตั้งเพียงสองคนเท่านั้น คืออับดุล มุอิส จากองค์การซาเรกัต อิสลาม และอับดุล ริวาอิ จากอินสุลินเดข้าหลวงใหญ่ ซึ่งตั้งความหวังไว้ว่าจะดึงฝ่ายค้านที่มีความคิดชาตินิยมเข้ามาอยู่ในกระบวนการทางการเมือง จึงได้คัดเลือกนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมคนอื่น ๆ เข้ามาเป็นสมาชิกสภาส่วนที่มาจากการแต่งตั้ง ผู้ได้รับการคัดเลือกนี้ รวมถึงผู้นำของซาเรกัต อิสลามด้วย คือตโจโครอามิโนโต และตจิปโต

มางกุนกุสุโม ตัวแทนที่เป็นนักลัทธิชาตินิยมในสภาเหล่านี้ ได้ก่อตั้งกลุ่มขึ้นมา ชื่อว่า แรดิคัล คอนเซ็นเทรชัน ทว่าโฟล์คสราดมิได้เป็นเวทีสำคัญสำหรับการแสดงความคิดเห็นของชาวอินโดนีเซีย และความพยายาม ที่จะเปลี่ยนให้สภานี้ไปเป็นรัฐสภาอย่างแท้จริง ก็ประสบความล้มเหลว เมื่อถึงทศวรรษ 1920 บรรดา ผู้นำของอินโดนีเซีย ก็เริ่มเห็นชอบกับวิธีการแบบไม่ให้ความร่วมมือและถอนตัวออกจากโฟล์คสราด

ในราวค.ศ.1918 กิจกรรมทางการเมืองของอินโดนีเซีย เข้าสู่ช่วงระยะของความรุนแรง เนื่องจากทางฝ่ายรัฐบาลดัตช์ไม่ยอมโอนอ่อนให้อย่างจริงจัง นอกจากนี้ยังเนื่องมาจากแรงกดดันจากสมาชิกของไอเอสดีวี (สังคม-ประชาธิปไตย อินดิส) ซึ่งเข้ามาร่วมสมทบในซาเรกัต อิสลาม ในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษนี้ด้วย เฮนดริคัส เจ.เอฟ.เอ็ม. สนีฟเลียต ก่อตั้งไอเอสดีวี แนวมาร์กซิสต์ ขึ้นในค.ศ.1914 เนื่องจากไอเอสดีวี มีองค์ประกอบที่มีลักษณะเป็นยุโรป และเนื่องจากความแปลกใหม่ทางด้านจุดยืนทางการเมืองของกลุ่ม กลุ่มไอเอสดีวี จึงได้รับความนิยมจากประชาชนเฉพาะในแวดวงแคบ ๆ ทว่าสนีฟเลียตก็ได้พยายามสร้างฐานมวลชนขึ้น ด้วยการเชื่อมโยงขบวนการของเขา เข้ากับซาเรกัต อิสลาม ซึ่งก็ประสบความสำเร็จมากพอสมควร แม้ว่าสนีฟเลียตจะถูกขับออกจากอินดีสในค.ศ.1918 ทว่าผู้สนับสนุนไอเอสดีวีในซาเรกัต อิสลาม ก็เพิ่มจำนวนจนมีพลังเข้มแข็งขึ้น และตั้งข้อเรียกร้องในลักษณาการที่สุดโต่งมากขึ้นเป็นลำดับ สภาวะเช่นนี้ทำให้ไอเอสดีวีเกิดการกระทบกระทั่งกับเหล่าผู้นำที่มีความคิดแบบสายกลาง ไอเอสดีวี เข้มแข็งมากเป็นพิเศษในนครเซมารัง และสาขาเซมารังของซาเรกัต อิสลาม ซึ่งอยู่ภายใต้การนำของนักเคลื่อนไหวของไอเอสดีวี สองคน คือเซมอน กับดาร์โซโน ก็เร่งรัดให้ดำเนินโครงการที่มีลักษณะปฏิวัติ

ในค.ศ.1918 รัฐบาลดัตช์ค้นพบ “ส่วน บี” ซึ่งเป็นองค์กรปฏิวัติลับ ๆ ของซาเรกัต อิสลาม การค้นพบนี้ นำไปสู่การตัดสินลงโทษจำคุกบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องหลายคนในค.ศ.1920 เหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้ซาเรกัต อิสลาม สูญเสียสมาชิกไปมาก ที่สำคัญคือสมาชิกที่เป็นเกษตรกร และนอกจากนี้ ยังเพิ่มความแตกแยกภายในองค์กรให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีก ทั้งนี้เนื่องจากฝ่ายศาสนาที่มีแนวคิดอนุรักษนิยมในพรรค อันมีอากุส ซาลิมและอับดุล มุอิส เป็นผู้นำ ได้เริ่มพยายามที่จะต่อต้านอิทธิพลของพวกหัวรุนแรง ในที่ประชุมสมัชชาซาเรกัต อิสลามครั้งที่หก ซึ่งจัดขึ้นในค.ศ.1921 ผู้นำองค์กรได้ยื่นญัตติในเชิงต่อต้านกลุ่มไอเอสดีวี โดยผลักดันให้มีมติที่กำหนดให้มีวินัยพรรค และห้ามเป็นสมาชิกใน ซาเรกัต อิสลาม กับองค์กรอื่นพร้อมกันไป มาตรการดังกล่าว ส่งผลให้พวกคอมมิวนิสต์ถอนตัว ออกไป ดังที่ตั้งใจไว้

ในค.ศ.1920 กลุ่มไอเอสดีวี (ซึ่งเปลี่ยนมาใช้ชื่อเปอร์เซริกาตาน โกมูนิส ดิ อินเดีย หรือ องค์กรคอมมิวนิสต์แห่งอิสดีส ในชื่อย่อว่า พีเคไอ) กลุ่มไอเอสดีวีนี้รักษาการควบคุมสาขาท้องถิ่นไว้ได้จำนวนหนึ่ง และใช้สาขาเหล่านี้ เป็นฐานให้แก่องค์กรซาเรกัต อิสลามแดง ทว่ารัฐบาลดัตช์ติดตามความเคลื่อนไหวของเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่ และในค.ศ.1922 รัฐบาลก็เริ่มขับผู้นำคอมมิวนิสต์ออกไป

จากเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส เมื่อเผชิญกับการตรวจกำกับอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นเป็นลำดับจากรัฐบาล ฝ่ายหนึ่งที่อยู่ภายในพีเคไอ จึงวางแผนการเพื่อก่อการจลาจลขึ้น ความเพียรพยายามที่จะขอความสนับสนุนจากองค์กรคอมมิวนิสต์สากล (โคมินเทิร์น) ไม่ประสบผลสำเร็จ และสาขาพีเคไออื่น ๆ ส่วนใหญ่ ก็ไม่ยอมเข้ามีส่วนร่วมด้วย ทว่าการจลาจลก็เกิดขึ้นในบันเตนในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1926 และในดินแดนต่าง ๆ ของมินังกาเบา ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของสุมาตราก็เกิดจลาจลขึ้นในตอนต้นปีค.ศ.1927 การจลาจลเหล่านี้ แม้ว่าจะได้รับการปลุกระดมจากผู้นำคอมมิวนิสต์ แต่เหตุการณ์เกิดขึ้นมาได้ เพราะความคับแค้นในท้องถิ่น และเนื่องจากขาดการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง การจลาจล จึงถูกปราบปรามลงอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ดี ผลสืบเนื่องที่ตามมาในภายหลัง ก็คือรัฐบาลดัตช์ปราบปรามพีเคไอได้อย่างมีประสิทธิภาพเสียจนกระทั่งพรรคนี้ มิได้เป็นกลุ่มพลังทางการเมืองในอินโดนีเซีย อีกเลย จนกระทั่งภายหลังค.ศ.1945 ไปแล้ว

การจลาจลของคอมมิวนิสต์ในช่วงค.ศ.1926-1927 เป็นการยืนยันทัศนะของฝ่ายปกครองดัตช์ส่วนที่รู้สึกว่า นโยบายจริยธรรม มีผลมากเกินไปเสียแล้ว และพวกที่อยู่ในส่วนนี้ได้จัดการให้ยุติยุคจริยธรรมนี้ลงจนเป็นผลสำเร็จ โดยสาระสำคัญแล้ว อิสดิสเค สตาตสเรเกลิง ฉบับใหม่ คือรัฐธรรมนูญฉบับหนึ่ง ซึ่งนำออกใช้ในค.ศ.1925 รัฐธรรมนูญฉบับนี้เปิดช่องให้มีการควบคุมเพิ่มขึ้นและการโอนอ่อนแก่นักลัทธิชาตินิยมซึ่งกระทำเพียงพอเป็นพิธี ก็จะเป็นการค้ำประกันว่า อำนาจจะยังคงอยู่ในมือดัตช์ อย่างไรก็ดี ในช่วงทศวรรษ 1920 แม้ทัศนคติของชาวดัตช์ต่อกิจกรรมด้านการเมืองของอินโดนีเซียแข็งกร้าวขึ้น แต่ฝ่ายปกครองของดัตช์ภายใต้ข้าหลวงใหญ่เอ.ซี.ดี.เดอ กราเอฟ (1926-1931) ก็ยังรักษาท่าทีที่นุ่มนวลไว้ แต่ในสมัยของจอนเคียร์ มรบี. ซี.ดี.เดอ ชองก์ (1931-1936) นักอนุรักษนิยมซึ่งรับตำแหน่งต่อจากเอ.ซี.ดี.เดอ กราเอฟ มีความอดกลั้นต่อการต่อต้านน้อยกว่า เมื่อกิจกรรมทางการเมืองของอินโดนีเซีย มีลักษณะไม่ร่วมมือมากขึ้น ฝ่ายปกครองของเดอ ชองก์ ก็ดำเนินการอย่างแข็งกร้าว ด้วยการเนรเทศบุคคลสำคัญ ๆ ไปอยู่ที่อื่น ๆ ภายในประเทศ

อิสลามให้เหตุผลต่อการที่พวกตนดำเนินกิจกรรมโดยมิได้ยึดตามแนวชาตินิยมว่า เป็นการกระทำโดยอาศัยหลักการที่ว่า มุสลิมทั้งปวง กอปรขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของ*อัมมัต อิสลาม* หรือประชาคมอิสลามที่อยู่พ้นไปจากการแบ่งแยกทางการเมืองและการแบ่งแยกทางด้านชาติพันธุ์ ทว่าแนวทางนี้ก็รับใช้วัตถุประสงค์แนวชาตินิยมด้วย กล่าวคือมุสลิมจะคัดค้านการปกครองชาวมุสลิมโดยผู้ที่มิใช่มุสลิม และวางแนวทางที่จะรับการสนับสนุนจากภายนอกภูมิภาค อย่างไรก็ดี ประชากรมุสลิมในสัดส่วนที่สำคัญทีเดียว มีความเชื่อว่า หลักคำสอนของอิสลามที่ประสานเข้ากับปัจจัยต่าง ๆ ของจารีตประเพณีในท้องถิ่นนั้น มีบางสิ่งที่สามารถตั้งประเด็นโต้แย้งได้ว่า ขัดกับอิสลามต้นตำรับดั้งเดิมตามที่ยึดถือกันทั่วไปในที่อื่น ๆ นักปฏิรูปนิยมในบริเวณมินังกาเบาของสุมาตรา โจมตีการรวมสิ่งที่เป็นคนละเรื่องเข้าด้วยกันประเภทนี้ในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า อันเป็นการผลักดันให้เกิดสงครามปาดรีที่ยืดเยื้อและสร้างความเจ็บปวดทรมานในเวลาต่อมา อีกทั้งความคิดต่อต้านอาณานิคมที่ใช้อิสลามเป็นพื้นฐาน

ก็ทำให้เรื่องเหล่านี้ ขึ้นมามีความสำคัญอยู่ตรงหัวขบวนอีกครั้งหนึ่งอย่างเลี่ยงไม่พ้น การแบ่งแยกภายในประชาคมชาวมุสลิม รวมทั้งการที่ย่านหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีผู้ที่มิใช่มุสลิมปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก ย่อมทำให้อิสลามเป็นพื้นฐานที่น่ากังขาสำหรับความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ ขณะที่มีผู้นำแนวปฏิรูปนิยมเป็นอันมากต่างมองว่า การสร้างความทันสมัยในด้านเศรษฐกิจและการเมือง เป็นเป้าหมายหลักสำคัญของตน และมิได้สนใจกับหลักคำสอนที่ตายตัวทางศาสนาสักเท่าใดนัก

องค์กรมูฮัมมาดิยาห์ ซึ่งคิจาอิ ฮัดญี อาห์หมัด ดาห์ลาน ก่อตั้งขึ้นในยอกยาการ์ตาเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1912 เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของฝ่ายที่มีความคิดแนวปฏิรูปตามหลักลัทธิสมัยใหม่นิยม ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในอินโดนีเซียในนามของ*กวม มุดา* (แปลตามตัวอักษรได้ว่า กลุ่มหนุ่มสาว) ในด้านศาสนา มูฮัมมาดิยาห์โจมตีแนวปฏิบัติทางด้านศาสนาที่ไม่เป็นไปตามต้นตำรับดั้งเดิม โจมตีอิทธิพลของ*อาดัต* (กฎตามขนบธรรมเนียม) และสังคม*ปรียายี*ที่ประกอบด้วยพวกผู้ดีชั้นสูงที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งโจมตีการปรับเปลี่ยนไปตามแนวทางของตะวันตก *กวม มุดา*สนับสนุนอิสลามที่ได้รับการชำระมลทิน กำจัดส่วนที่พอกพูนขึ้นที่ได้รับมาจากแหล่งอินเดียและอินโดนีเซีย และนำหลักเหตุผลมาปรับให้เข้ากับเนื้อหาของคัมภีร์พื้นฐานอย่างเช่นคัมภีร์กุรอ่านและซุนนาห์ เพื่อที่จะได้นำมาใช้จัดการแก้ไขปัญหาของยุคสมัย มูฮัมมาดิยาห์ซึ่งสนับสนุนโครงการการสร้างความทันสมัยที่มีจุดมุ่งไปในทางศาสนา ให้ความสำคัญที่มุ่งอยู่กับการศึกษาและสวัสดิการสังคมเป็นหลัก และโดยทั่วไปแล้ว มิได้เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองแต่อย่างใด

โครงการปฏิรูปนิยมนี้ ในท้ายที่สุดแล้ว ได้รับการตอบสนองจากฝ่ายผู้ปฏิบัติกิจทางศาสนาในรูปแบบผสมผสาน ซึ่งมีมาเป็นเวลานานแล้วในย่านหมู่เกาะ ในค.ศ.1926 ฝ่ายนี้ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในนาม*กวม ตัว* หรือกลุ่มอาวุโส ได้ก่อตั้งองค์กรที่เป็นคู่แข่งขึ้น มีชื่อเรียกว่า นาห์ดาตุล อูลามา หรือการก้าวขึ้นมาของปราชญ์ทางด้านศาสนา จุดมุ่งหมายก็เพื่อปกป้องแนวปฏิบัติทางด้านศาสนาที่ตั้งมั่นอยู่ นาห์ดาตุล อูลามา ก็เช่นเดียวกับมูฮัมมาดิยาห์ คือมีแนวโน้มที่จะอยู่นอกการเมืองในช่วงระยะนี้

หลังจากที่แยกทางกับไอเอสดีวี.แล้ว ซาเรกัต อิสลามก็ได้พยายามที่จะสถาปนาตนเองในฐานะเป็นปากเสียงที่คอยรักษาผลประโยชน์ของชาวมุสลิมเป็นสำคัญ ทว่าองค์กรนี้ ต้องอ่อนกำลังลงเพราะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับลัทธิคอมมิวนิสต์ ในช่วงทศวรรษ 1920 พวกเดินสายกลางที่มีจุดมุ่งไปทางศาสนา มีแนวโน้มที่จะหันไปหากลุ่มที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองที่มั่นคงอยู่แล้ว เช่นมูฮัมมาดิยาห์ ในขณะที่ทางด้านการเมืองนั้น พวกคอมมิวนิสต์ได้เข้าช่วงชิงการเป็นผู้ริเริ่มกระทำการ และต่อมาภายหลัง องค์กรชาตินิยมที่ก่อตั้งขึ้นใหม่ คือองค์กรเปอร์เซริกาตาน นาสิอองนาล อินโดนีเซีย หรือพีเอ็นไอ ก็รับช่วงการเป็นฝ่ายริเริ่มมาอีกทอดหนึ่ง ในค.ศ.1929 เซรากัต อิสลามปรับเปลี่ยน

องค์ประกอบของตัวเองใหม่ ไปเป็นปาร์ตาอิ ซาเรกัต อิสลาม อินโดนีเซีย ทว่าองค์กรนี้ ไม่เคยกู้อิทธิพลหรือรื้อฟื้นความสำคัญที่เคยมีมาก่อนให้กลับคืนมาได้

ในช่วงทศวรรษ 1920 กิจกรรมแนวปฏิรูปนิยมที่มุ่งเน้นที่เรื่องราวด้านศาสนาหรือการศึกษามีความสำคัญเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ พร้อมกันนั้น ก็ส่งเสริมเป้าหมายแนวชาตินิยม ทว่ามิได้แสดงทีท่าทางการเมืองโดยเปิดเผย การศึกษาเป็นสิ่งที่ปัญญาชนชาวอินโดนีเซียทุกกลุ่มทุกสำนักความเชื่อ ล้วนให้ความห่วงใย และเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเพิ่มขึ้น เมื่อการตรวจกำกับและปราบปรามกิจกรรมทางการเมืองของดัตช์ มีความเคร่งครัดและรุนแรงยิ่งขึ้น โรงเรียนและกลุ่มทางการศึกษาเป็นเวทีสำหรับการแพร่กระจายความคิดใหม่ ๆ และสร้างสำนึกทางการเมืองในหมู่ประชากร พร้อมกันนั้นก็จะหลีกเลี่ยงการกระทำการโดยตรงที่อาจเป็นการยั่วยุให้เกิดการตอบโต้จากดัตช์ ในค.ศ.1922 กี ฮัดจาร์ ดีวานโตโร (ซึ่งเป็นบุคคลเดียวกับอดีตนักเคลื่อนไหวของอินดิสเค ปาร์ติจ ที่มีชื่อว่า สุวาร์ดี สุรยาดินินกราต) ได้ก่อตั้งขบวนการให้การศึกษาที่สำคัญขบวนการหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่า ตามาน ซิสวา หรืออุทยานนักศึกษา ดีวานโตโรเกิดความสนใจในด้านการศึกษาอย่างแรงกล้า ในระหว่างที่ถูกเนรเทศไปอยู่ในเนเธอร์แลนส์ ตามาน ซิสวา ก็เหมือนกับองค์กรนาห์ดาตุล อูลามา คือเป็นเครื่องหมายของการยืนยันถึงอัตลักษณ์ของชวา โดยรวมประสานวัฒนธรรมของชวาเข้ากับหลักสูตรแนวสมัยใหม่นิยมที่เอนเอียงไปทางตะวันตก ทั้งนี้เพื่อให้เป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งที่นอกเหนือไปจากอิสลามแนวสมัยใหม่นิยม องค์การมูฮัมมาดิยาห์ก็ทุ่มเทความเอาใจใส่ให้กับการศึกษาอย่างมากเช่นเดียวกัน โดยอุปถัมภ์โรงเรียนต่าง ๆ ที่สอนความคิดของอิสลามแนวปฏิรูปนิยมร่วมกับทักษะทางปฏิบัติ นักปฏิรูปทั้งหลายตามเกาะนอก ๆ ก็ใช้การศึกษาเพื่อเผยแพร่ความคิดแนวชาตินิยมและสมัยใหม่นิยมในทำนองเดียวกัน ที่สำคัญคือในบริเวณมินังกาเบา ซึ่งองค์กรสุมาตรา ธาวาลิป ได้ก่อตั้งระบบโรงเรียนขึ้นและระบบโรงเรียนนี้ได้กลายมาเป็นศูนย์กลางทางด้านภูมิปัญญาสำหรับการดำเนินกิจกรรมต่อต้านรัฐบาลในเวลาต่อมา

นักศึกษาชาวอินโดนีเซียในเนเธอร์แลนส์ มีความตื่นตัวทางการเมืองขึ้นมาในช่วงทศวรรษ 1920 เครื่องมือของพวกเขา คือเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซีย หรือสมาคมอินโดนีเซีย สมาคมนี้มีจุดเริ่มต้นในตอนแรกในฐานะสมาคมนักศึกษาที่ได้ก่อตั้งกันขึ้นมาในค.ศ.1909 กลุ่มเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซียเริ่มแสดงทัศนะทางการเมืองแนวชาตินิยมในค.ศ.1918 และในค.ศ.1925 ได้ปรับเปลี่ยนองค์ประกอบใหม่ให้กลายมาเป็นองค์กรทางการเมือง แม้ว่าองค์กรนี้จะไม่เคยเป็นองค์กรที่มีขนาดใหญ่โต แต่ก็เป็นแหล่งกำเนิดที่อุดมสมบูรณ์ของความคิด และเป็นจุดตั้งต้นให้แก่สมาชิกมากมายขององค์กร –ซึ่งรวมถึงโมฮัมหมัด ฮัตตา ผู้เป็นพลังขับเคลื่อนของเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซีย -- สุตาน สจาห์รีร์ โซเอโตโม และ ซาร์โตโน คนเหล่านี้ได้เข้ามาดำเนินงานในฐานะนักเคลื่อนไหวทางการเมือง สมาคมเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซียส่งเสริมความเพียรพยายามร่วมกันอย่างกว้างขวางทั่วทั้งหมู่เกาะ เพื่อต่อต้านดัตช์โดยมีความไม่ร่วมมือเป็นยุทธวิธี สมาคมยังได้กำหนดแนวคิดเกี่ยวกับ “อินโดนีเซีย” ขึ้นมา แนวคิด

ดังกล่าว เป็นย่างก้าวที่สำคัญยิ่ง ในการสร้างความก้าวหน้า เคลื่อนห่างออกไปจากความเป็น “เนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส” ที่เป็นอาณานิคม พร้อมกับสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติขึ้นมาใหม่

ในยุโรป เปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซียดำเนินงานร่วมกับกลุ่มมาร์กซิสต์อยู่ระยะหนึ่ง ทว่าระดับการควบคุมอย่างสูงที่มอสโกกระทำต่อขบวนการคอมมิวนิสต์ ทำให้สมาชิกของเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซียกลัวว่า การดำเนินงานต่อไปตามแนวทางนี้ อาจเพียงแต่หมายถึงการแทนที่จักรวรรดินิยมในรูปแบบหนึ่งด้วยจักรวรรดินิยมอีกรูปแบบหนึ่ง ในค.ศ.1926 ฮัตตา ในฐานะผู้นำของเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซียกับเซมอน ผู้นำของพีเคไอได้ลงนามในอนุสัญญาซึ่งกำหนดว่า กลุ่มทั้งสองจะร่วมมือกัน ความตกลงดังกล่าว มีผลบังคับใช้อยู่เพียงสองสัปดาห์ ก่อนที่องค์การคอมมิวนิสต์สากลจะสั่งให้เซมอนบอกเลิกเสีย ทว่าทางหน่วยงานความมั่นคงของดัตช์ ล่วงรู้ถึงการตกลงดังกล่าว และได้แต้มสีให้กับทัศนะที่ทางหน่วยงานมีต่อฮัตตาและเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซีย

พัฒนาการอีกอย่างหนึ่งของทศวรรษ 1920 คือการก้าวขึ้นมาของนักเคลื่อนไหวรุ่นที่สอง ภายในอินโดนีเซีย และเกิดองค์กรทางการเมืองใหม่ ๆ ขึ้นมาแทนที่ซาเรกัต อิสลาม องค์กรใหม่เหล่านี้เป็นองค์กรชาตินิยมชั้นนำ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ผู้นำที่เยาว์วัยกว่า ซึ่งตาสว่างขึ้น เพราะมองเห็นว่าจนถึงขณะนี้แล้ว ยังไม่ปรากฏความก้าวหน้าขึ้นเลย ได้หันมาใช้รูปแบบการดำเนินงานที่มีลักษณะเผชิญหน้ามากขึ้น ดร.ราเดน โซเอโตโม สมาชิกผู้ก่อตั้งองค์กรบูดิ อูโตโม และผู้ซึ่งเป็นสมาชิกของเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซีย ระหว่างที่ยังศึกษาอยู่ในเนเธอร์แลนส์ ได้ก่อตั้งสโมสรศึกษาแห่งแรกขึ้นที่สุราบายา สโมสรศึกษาแห่งนี้และสโมสรศึกษาอื่น ๆ ที่ก่อตั้งขึ้นในเวลาต่อมา เป็นสถานที่ที่นักศึกษาที่เดินทางกลับมาแล้ว กับนักเคลื่อนไหวในท้องถิ่น จะได้มาร่วมประชุมพบปะกัน กลุ่มที่สำคัญที่สุดในบรรดากลุ่มเหล่านี้ ได้แก่สโมสรศึกษาส่วนกลางแห่งบันดุง สมาชิกของสโมสรนี้ประกอบด้วยผู้นำที่ได้รับความเชื่อถืออยู่แล้ว อย่างเช่นตจิปโต มังคุนกุสุโมและดูเวส เด็กเกอร์ รวมทั้งซูการ์โน ซึ่งในขณะที่ก่อตั้งกลุ่มนี้ขึ้นในค.ศ.1925 นั้น ยังเป็นนักศึกษาวิชาวิศวกรรมศาสตร์อยู่ในบันดุง ซูการ์โนได้กลายมาเป็นบุคคลสำคัญของกลุ่มชาตินิยมคนหนึ่งอย่างรวดเร็วในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส เขาได้แสดงเหตุผลสนับสนุนความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในการต่อต้านดัตช์ และได้พยายามที่จะก่อให้เกิดการสังเคราะห์โดยรวมลัทธิชาตินิยม ศาสนาอิสลามกับลัทธิมาร์กซ์ เข้าด้วยกัน อย่างไรก็ดี แรงกดดันจากรัฐบาลเป็นเหตุให้สโมสรศึกษาบันดุงต้องแยกตนเองออกจากลัทธิมาร์กซ์ แม้ตั้งแต่ตอนก่อนการจลาจลที่จัดขึ้น ไม่สำเร็จ นอกจากนี้ความเป็นพันธมิตรระหว่างนักสร้างความทันสมัยแนวไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาในขบวนการชาตินิยม กับฝ่ายศาสนา ก็มีเหตุขุ่นข้องกันอยู่เสมอ

ในค.ศ.1927 สโมสรศึกษาต่าง ๆ กับสมาชิกของสมาคมเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซียที่กลับมาได้ก่อตั้งองค์กรทางการเมืองขึ้นใหม่ ชื่อว่า เปอร์เซริกาตาน นาซิอองนาล อินโดนีเซีย หรือสมาคมแห่งชาติอินโดนีเซีย ซึ่งมีชื่อย่อว่า พีเอ็นไอ องค์กรนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมหลักการของลัทธิชาตินิยม อินโดนีเซีย ด้วยการส่งเสริมความสมัครสมานเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ขจัดการพึ่งพาอาศัยพวกดัตช์ และดำเนินงานเพื่อไปสู่เอกราช สโมสรศึกษาบันดุง เข้าเป็นผู้นำในการจัดตั้งองค์กรนี้

และซูการ์โน ก็เข้าดำรงตำแหน่งที่สำคัญและโดดเด่นอยู่ในหน่วยงานบริหารขององค์กร รัฐบาลดัตช์คอยติดตามสถานการณ์นี้อยู่ ทว่าในขณะนั้น มีความอดกลั้นต่อพัฒนาการของเหตุการณ์เหล่านี้ด้วยเห็นว่า เป็นหนทางหนึ่งในการกักกันความรู้สึกชาตินิยมไว้ และป้องกันมิให้แนวโน้มของพวกสุดโต่งเติบใหญ่ ขึ้นมา

จอห์น อิงเกลสัน ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้นำของพีเอ็นไอนั้น แม้ว่าจะบรรยายถึงตนเองว่าเป็นพวกหัวรุนแรง แต่ก็ตั้งข้อเรียกร้องที่นุ่มนวล กล่าวคือ

> นโยบายด้านสังคมและเศรษฐกิจของพรรค ขาดความคิดที่มีลักษณะถอนรากถอนโคนอย่างสังเกตเห็นได้ชัดเจน พรรคโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบกับนโยบายของพีเคไอ ที่ถูกประกาศห้ามไปแล้ว มิได้มีนโยบายใดที่จะทำให้พรรคสูญเสียการสนับสนุนในหมู่ชนชั้นสูงชาวอินโดนีเซียที่มั่งคั่งแต่อย่างใด พรรคแทบจะมิได้ให้ความเอาใจใส่แก่กรรมกรในเมืองเลย ทั้งไม่มีการกล่าวถึงสิทธิของชาวไร่ชาวนาหรือกล่าวถึงการปฏิรูปที่ดินแต่อย่างใด และไม่มีข้อเสนอที่เป็นการชี้แนะว่าจะมีการปรับการกระจายโภคทรัพย์หรือทรัพยากรเสียใหม่ ภายหลังจากได้รับเอกราชแล้ว นอกเหนือไปจากเรื่องที่จะยุติการล้างผลาญเศรษฐกิจอินโดนีเซียของพวกดัตช์ ที่เป็น เช่นนี้ ส่วนหนึ่งก็เพื่อรักษาความสนับสนุนจากฝ่ายต่าง ๆ เอาไว้ให้กว้างขวางที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ในขณะเดียวกัน ก็เป็นการสะท้อนถึงลัทธิอนุรักษนิยมทางสังคมและเศรษฐกิจที่เป็นหัวใจสำคัญของบรรดาผู้นำของพีเอ็นไอด้วยเช่นเดียวกัน

อิงเกลสันใช้วิธีพูดที่ทำให้ดูนุ่มลง เมื่อกล่าวว่า ความอ่อนไหวของรัฐบาล ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องภายหลังจากการจลาจลของพีเคไอได้ทำให้โครงการที่มีลักษณะกลาง ๆ เป็นสิ่งที่เหมาะสมสำหรับการหลีกเลี่ยงการปราบปราม แม้จะมีลักษณะสายกลางเช่นนี้ แต่หน่วยงานด้านความมั่นคงของดัตช์ ยังนำพีเอ็นไอไปเชื่อมสัมพันธ์กับลัทธิมาร์กซ์ และปฏิบัติต่อพรรคนี้โดยสอดคล้องกัน คือในฐานะที่เป็นขบวนการที่อันตรายมาก[23]

ซูการ์โนมองเห็นว่า เอกภาพเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างใหญ่หลวง ตัวเขาเองก็จัดว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญต่อการก่อตั้งสหพันธ์องค์กรอันประกอบด้วยพรรคต่าง ๆ ที่ต่อต้านอาณานิคม สหพันธ์ องค์กรที่เป็นแนวร่วมทางการเมืองดังกล่าว มีชื่อว่า เปอร์มูฟากาตาน เปอร์ฮิมปูนาน-เปอร์ฮิมปูนาน โปลิติค เคบางซาน อินโดนีเซีย หรือ สมาคมองค์กรทางการเมืองของประชาชนอินโดนีเซีย โดยมีชื่อย่อว่า พีพีพีเคไอ องค์กรทางการเมืองที่สำคัญต่างเข้ามาสมทบกับแนวร่วมนี้ ทว่าในพีพีพีเคไอ

---

[23] John Ingleson, ***Road to Exile: The Indonesian Nationalist Movement, 1927-1934,*** Singapore, 1974, 56-7.

มีแต่เรื่องความขัดแย้ง (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องความเหมาะควรในการใช้วิธีการไม่ร่วมมือ และบทบาทของศาสนา) พีพีพีเคไอจึงมีบทบาทเพียงแค่เป็นตัวประกอบเล็ก ๆ ในเหตุการณ์ต่อ ๆ มา

ขบวนการชาตินิยมประสบความสำเร็จโดยแท้จริง ในการทำให้สัญลักษณ์ที่สำคัญหลายอย่างเป็นที่ยอมรับกันในปลายทศวรรษ 1920 สัญลักษณ์อย่างหนึ่ง คือธงประจำชาติสีแดง-ขาว อีกอย่างหนึ่งคือเพลงชาติ ซึ่งมีชื่อว่า “อินโดนีเซีย รายา” ขบวนการชาตินิยมยังกดดันให้มีการใช้ภาษาอินโดนีเซียเป็นภาษาประจำชาติ ภาษาประจำชาตินี้มีพื้นฐานที่ภาษามาเลย์ ซึ่งเป็นภาษากลางที่ใช้กันตามท่าเรือต่าง ๆ นอกจากนี้ยังใช้ภาษาอินโดนีเซียนี้สำหรับคำหรือการแสดงออกที่มีความหมายพิเศษ ได้แก่การใช้คำว่า”อินโดนีเซีย” แทนคำว่า “เนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส” และใช้คำว่า “จาการ์ตา” แทนคำว่า “ปัตตาเวีย” สมัชชาเยาวชนที่จัดประชุมขึ้นในค.ศ.1928 ให้ความเห็นชอบกับคำขวัญซึ่งมีผลให้อินโดนีเซียประกอบด้วยชนเชื้อชาติเดียว ภาษาเดียว มีบ้านเกิดเมืองนอนแห่งเดียว และปฏิญาณของคนหนุ่มสาวเหล่านี้ ก็เป็นประหนึ่งเสียงร้องเรียกระดมพล เพื่อการต่อสู้ตามแนวทางของลัทธิชาตินิยม

พีเอ็นไอรุ่งเรืองมาจนกระทั่งถึงปลายปีค.ศ.1929 พีเอ็นไอสร้างฐานขององค์กรของตน โดยใช้ความสามารถพิเศษของซูการ์โนในฐานะนักกล่าวปราศรัย เพื่อจูงใจให้มวลชนหันมาให้การสนับสนุน เมื่อสมาชิกเพิ่มจำนวนขึ้น ซูการ์โนก็ใช้วาทะที่ห้าวหาญมากขึ้นเรื่อย ๆ รัฐบาลจึงเริ่มเข้าแทรกแซง ด้วยการห้ามประชุม ห้ามใช้ถ้อยคำที่เร้าอารมณ์ที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพและเอกราชในการชุมนุมตามที่สาธารณะ ความคิดความเชื่อในวิธีการรุนแรงที่มีเพิ่มขึ้นเป็นลำดับของพีเอ็นไอ ซึ่งมีสมาชิกมากมายคัดค้าน ได้นำไปสู่การกักตัวผู้นำจำนวนหนึ่งในเดือนธันวาคม ค.ศ.1929 หนึ่งในจำนวนผู้นำเหล่านั้นคือซูการ์โน ซึ่งต่อมาภายหลัง ถูกดำเนินคดีและพิพากษาให้ต้องโทษจำคุกเป็นเวลาสี่ปี ทว่าเขาได้รับการปล่อยตัวออกมาหลังจากติดคุกได้สองปี

ในช่วงทศวรรษ 1930 ขบวนการปฏิรูปนิยม มีลักษณะเด่นอยู่ที่การร่วมมืออย่างเสียไม่ได้ เจ้าหน้าที่ทางการของดัตช์ ภายใต้อิทธิพลของเดอ ชองก์ และเอช. โคลิจน์ ผู้มีความคิดแนวอนุรักษนิยมซึ่งได้เป็นรัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคมในค.ศ.1933 ยอมอ่อนข้อให้แต่เพียงเล็กน้อย ต่อความรู้สึกแนวชาตินิยม และแสดงให้เป็นที่เข้าใจอย่างชัดเจนว่า ทางการจะไม่ยอมอดทนกับกลุ่มที่ไม่ให้ความร่วมมือ หน่วยงานด้านความมั่นคงของดัตช์ ระบุแหล่งอันตรายต่อรัฐบาลอาณานิคมไว้ห้าแห่ง ได้แก่ขบวนการนิยมความรุนแรง (กิจกรรมเกี่ยวกับพระผู้มาโปรดของชนพื้นเมือง) ลัทธิสหภาพแรงงาน ขบวนการของต่างชาติ (อันตรายประเภทนี้รวมถึงขบวนการคอมมิวนิสต์สากลและเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซีย) ขบวนการชาตินิยมและขบวนการมุสลิม และสุดท้ายคือขบวนการของชาวจีน (เกิดขึ้นมาจากอิทธิพลของพัฒนาการทางการเมืองในจีน ที่ส่งผลต่อชาวจีนที่อาศัยอยู่ในอินดีส)[24] ในช่วงระหว่างทศวรรษ

---

[24] Theodore Friend, *The Blue-Eyed Enemy: Japan against the West in Java and Luzon, 1942-1945,* Princeton, 1988, 39.

1920 ถึงทศวรรษ 1930 รัฐบาลได้ลงมือปฏิบัติการปราบปรามองค์กรต่าง ๆ ทุกประเภทอย่างแข็งกร้าว และโดยทั่วไปแล้ว กระทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หลังจากที่ซูการ์โนถูกตัดสินว่ามีความผิดตามข้อกล่าวหา ผู้นำคนใหม่ของพีเอ็นไอ คือซาร์โตโน ได้หยุดพักการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพีเอ็นไอไว้ก่อน และในเดือนเมษายน ค.ศ.1931 ก็ยุบองค์กรนี้ลง จากนั้นได้มีการก่อตั้งพรรคที่สืบงานต่อมาอีกสองพรรค พรรคแรก คือปาร์ตาอิ อินโดนีเซีย หรือปาร์ตินโด ซึ่งพยายามที่จะสานกิจกรรมของพีเอ็นไอต่อไปภายใต้ชื่อใหม่ ส่วนอีกพรรคหนึ่ง คือ เพนดิดิกาน นาซิอองนาล อินโดนีเซีย หรือการศึกษาแห่งชาติของอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม พีเอ็นไอ บารุ หรือ พีเอ็นไอใหม่ พรรคนี้เป็นองค์กรซึ่งสะท้อนปรัชญาของฮัตตา โดยหาทางที่จะให้การศึกษาแก่กลุ่มผู้ที่จะมาเป็นผู้นำนักชาตินิยมในอนาคต และปูพื้นฐานทางด้านการเมืองในหมู่ชนชั้นกรรมาชีพและเกษตรกร เมื่อซูการ์โนได้รับการปล่อยตัวในตอนปลายปีค.ศ.1931 เขาได้กลับมาดำเนินความพยายามที่จะส่งเสริมเอกภาพของนักชาตินิยมต่อไปใหม่ โดยผ่านทางองค์กรพีพีพีเคไอ แต่ซูการ์โนได้พบว่า ความแตกแยก ลึกซึ้งเกินกว่าจะฟันฝ่าไปได้ ในวันที่ 1 สิงหาคม ค.ศ.1932 ซูการ์โนได้เข้าร่วมกับปาร์ตินโด อีกยี่สิบสี่วันหลังจากนั้นฮัตตากลับมายังอินโดนีเซียเพื่อเข้าควบคุม พีเอ็นไอ บารุ ฮัตตาที่ใช้เวลาอยู่ในเนเธอร์แลนส์ในฐานะนักศึกษาและนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมทางการเมือง มาเป็นเวลาสิบเอ็ดปี

หนึ่งปีถัดมา ในวันที่ 1 สิงหาคม ค.ศ.1933 รัฐบาลได้กักตัวซูการ์โนไว้อีกครั้งหนึ่ง คราวนี้เนรเทศเขาไปอยู่ที่ฟลอเรส โดยไม่มีการพิจารณาคดี ฮัตตากับสจาห์รีร์หันมาใช้วิธีการยอมผ่อนปรนและประนีประนอม แต่กระนั้น ทั้งสองก็ถูกจับกุมในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1934 และถูกเนรเทศไปอยู่โบเวน ดิกุล ในนิวกินี เมื่อถึงปลายปีค.ศ.1934 ผู้นำการต่อต้านอาณานิคมคนสำคัญต่างถูกกักตัวไว้ทั้งหมด และลัทธิชาตินิยมแนวไม่ร่วมมือ จึงไม่อาจเป็นทางเลือกที่ใช้การได้อีกต่อไป ช่วงเวลาที่เหลือก่อนเกิดสงครามโลก กลุ่มที่แสดงตนว่าดำเนินภารกิจเพื่อเป้าหมายของลัทธิชาตินิยม ได้แก่กลุ่มที่ให้ความร่วมมือและใช้ความระมัดระวังอย่างสุขุม เช่นพรรคปาร์ตาอิ อินโดนีเซีย รายา หรือ ปารินดรา หรือพรรคอินโดนีเซียอันไพศาล ซึ่งก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1935 โดยดึงสมาชิกจากองค์กรสายกลางต่าง ๆ เข้ามารวมกัน อีกกลุ่มหนึ่งคือ เครากาน ราคีอัต อินโดนีเซีย หรือ เครินโด หรือ ขบวนการประชาชนอินโดนีเซีย กลุ่มนี้เป็นองค์กรนักลัทธิชาตินิยมที่มีความโน้มเอียงไปในทางลัทธิสังคมนิยมที่ก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1937 ในค.ศ.1936 ปาร์ตินโดยุบตัวเองลง และพีเอ็นไอ บารุ ก็ยุติการมีบทบาทสำคัญภายหลังจากที่ผู้นำของตนถูกควบคุมตัว

หนึ่งในบรรดานักลัทธิชาตินิยมที่มีความสำคัญมากที่สุดของทศวรรษ 1930 คือ โมฮัมเหม็ด ฮุสนี ธัมริน ประธานของพีพีพีเคไอ ในช่วงทศวรรษ 1930 และหัวหน้าส่วนการเมืองของปารินดรา ธัมรินเป็นเพื่อนสนิทของซูการ์โน และเป็นผู้ที่วิพากษ์การปกครองแบบอาณานิคมที่รุนแรง ทว่าธัมรินก็ให้ความร่วมมือกับดัตช์มากเพียงพอที่จะรักษาอิสรภาพของตัวเองไว้ได้ และในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของโฟล์คสราด ธัมรินจึงมีเวทีสำหรับวิพากษ์การใช้อำนาจในทางที่ผิดได้อย่างเปิดเผยและมี

ประสิทธิภาพ ธันรินเสียชีวิตลงในระหว่างถูกดัตช์ควบคุมตัวในเดือนมกราคม ค.ศ.1941 แม้ว่าการเสียชีวิตของเขาจะเนื่องมาจากสาเหตุตามธรรมชาติ แต่เหตุการณ์นี้ก็มีส่วนช่วยระดมความคิดเห็นในเชิงต่อต้านดัตช์ในช่วงเดือนท้าย ๆ ก่อนการบุกรุกของญี่ปุ่น

ความเฟื่องฟูของลัทธิฟาสซิสม์ในยุโรปและญี่ปุ่นในช่วงทศวรรษ 1930 ทำให้สถานการณ์ทางการเมืองเปลี่ยนแปลงไป และเมื่อสงครามใกล้เข้ามา บรรดาผู้สนับสนุนที่วางท่าทีว่าซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อรัฐบาลอาณานิคม ก็ได้พยายามดำเนินการหลายอย่าง เพื่อสร้างความปรองดองกับรัฐบาลดัตช์ ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1936 สุตาร์ดโช การ์โตฮาดิกุสุโม นายกสมาคมข้าราชการพลเรือนชาวพื้นเมือง ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ.1929 ได้เป็นผู้ริเริ่มถวายฎีกาไปถึงสมเด็จพระราชินี โดยผ่านทางสภาโฟล์คสราด และกราบบังคมทูลพระกรุณาขอจัดการประชุมจักรวรรดิขึ้น เพื่อร่างโครงการปฏิรูป อันจะนำไปสู่การปกครองตนเองของอินโดนีเซีย ภายในเครือจักรภพของดัตช์ รัฐบาลดัตช์มิได้ให้การตอบสนองแต่อย่างใด จนกระทั่งถึงปลายปีค.ศ.1938 จึงได้ปฏิเสธคำร้องดังกล่าว

เครินโด ซึ่งแสดงความกังวลเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ กับความเติบโตของลัทธิฟาสซิสม์ในยุโรป ก็เสนอการร่วมมือกับพวกดัตช์เพื่อต่อต้านภัยนี้ในเวทีระหว่างประเทศด้วยเช่นกัน ในขณะเดียวกันภายในประเทศ เครินโดก็ยังดำเนินการงาน ตามหลักการชาตินิยมต่อไป อย่างไรก็ดี เครินโดได้พบว่ารัฐบาลดัตช์มิได้ให้การตอบสนอง ในค.ศ.1939 องค์การชาตินิยมที่เป็นหลักสำคัญ (ได้แก่พรรคเครินโด พรรคปารินดรา และปาร์ตาอิ ซาเรกัต อิสลาม อินโดนีเซีย) ได้ก่อตั้งกลุ่มที่เป็นองค์กรที่เป็นร่มใหญ่ให้แก่ทั้งสามพรรคขึ้นมา ชื่อว่า คาบุนคาน โปลิติค อินโดนีเซีย หรือสหพันธ์การเมืองอินโดนีเซีย โดยมีชื่อย่อว่าจีเอพีไอ จีเอพีไอเสนอที่จะดำเนินงานกับดัตช์ในการต่อต้านลัทธิฟาสซิสม์ เพื่อแลกเปลี่ยนกับคำสัญญาว่าจะให้อินโดนีเซียปกครองตนเอง และได้พยายามหาทางให้ดัตช์ตกลงยินยอมให้มีการก่อตั้งรัฐสภาอินโดนีเซียที่แท้จริงขึ้น ทว่าเนเธอร์แลนส์ปฏิเสธข้อเสนอเหล่านี้ ภายหลังจากที่เยอรมันบุกฮอลแลนด์ รัฐบาลพลัดถิ่นของดัตช์ ได้ปฏิเสธที่จะพิจารณาสถานภาพของอินโดนีเซียในขณะที่สงครามยังดำเนินอยู่ และไม่ยอมรับฟังข้อเสนอแนะของผู้นำอินโดนีเซียอีก

พัฒนาการอีกอย่างหนึ่งในตอนปลายทศวรรษ 1930 และเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งที่กำหนดอนาคต คือการที่มูฮัมมาดิยาห์และนาห์ดาตุล ตกลงรวมพลังเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดเป็นองค์ประชุมร่วมของพรรคมุสลิมขึ้นมา ชื่อว่า มาดจลิซุล อิสลามิล อาลาอา อินโดนีเซีย หรือเอ็มไอเอไอ แม้เอ็มไอเอไอจะก่อตั้งขึ้นเพื่อประสานงานด้านศาสนา แต่ในไม่ช้า เอ็มไอเอไอก็ถูกดึงเข้ามาสู่การเมือง เอ็มไอเอไอได้สนับสนุนข้อเสนอของจีเอพีไอ ที่ให้ก่อตั้งรัฐสภาอินโดนีเซียขึ้น ทว่าเอ็มไอเอไอ มีข้อแม้ว่า รัฐสภานี้ จะต้องมีพื้นฐานที่หลักการของอิสลาม

ประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่นอกชวา เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิรูปการเมืองแนวสมัยใหม่นิยมในลักษณาการที่แตกต่างกันไปเป็นอันมาก หลายสังคมในบริเวณภาคหมู่เกาะนี้ มีคุณสมบัติครบถ้วนตามนิยามคลาสสิคของความเป็นชาติ คือมีภาษา วัฒนธรรมและจารีตประเพณีในประวัติศาสตร์อันมี

ลักษณะเฉพาะของตนเอง และบางสังคมก็ได้พัฒนากิจกรรมแนวชาตินิยมที่มีพื้นฐานอยู่ที่ลักษณะเฉพาะเหล่านี้ขึ้นมา ในกรณีมินังกาเบา ซึ่งเป็นสังคมหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะมากที่สุด เนื่องจากมีประเพณีการสืบเชื้อสายทางฝ่ายมารดานั้น ความจงรักภักดีต่อท้องถิ่นถูกดึงให้เข้ามารวมอยู่ภายใต้หลักการของขบวนการชาตินิยมที่มีลักษณะกว้างขวางครอบคลุมยิ่งกว่า และองค์กรที่มีฐานอยู่ในชวา เช่น มูฮัมมาดิยาห์และพีเคไอ ก็ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี อย่างไรก็ดี มินังกาเบานั้น นับว่าผิดแปลกไปจากอาณาบริเวณที่อยู่นอกชวาอื่น ๆ กล่าวคือมินังกาเบามีมีประวัติศาสตร์ภายในการปกครองแบบอาณานิคมเป็นเวลายาวนาน (การควบคุมของดัตช์ มีมาตั้งแต่สมัยทศวรรษ 1820) และชาวมินังกาเบามีความตระหนักรู้ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อยู่ภายนอกท้องถิ่นมากเป็นพิเศษ เนื่องจากมีประเพณี*เมรานตอ (merantau)* ประเพณีนี้พาชายหนุ่มให้เดินทางออกจากดินแดนใจกลางมินังกาเบา เพื่อไปค้าขายหรือศึกษาในที่อื่น ชาวอาเจะห์นั้น ตรงกันข้าม แม้ว่าพวกเขาจะมีประวัติการติดต่อกับต่างชาติมายาวนาน ได้แก่การติดต่อกับพ่อค้านอกหมู่เกาะ แต่ชาวอาเจะห์กลับมุ่งอยู่กับปัญหาเรื่องราวต่าง ๆ ในท้องถิ่น โดยมิได้แสดงความสนใจที่มากมายนักต่อพัฒนาการทางการเมืองในปัตตาเวียหรือที่อื่นใด องค์กรทางการเมืองหลายองค์กรก่อตัวขึ้นรายรอบตัวพวกผู้นำของอาเจะห์ นอกจากนี้ยังมีองค์กรอินโดนีเซียระดับชาติอีกจำนวนหนึ่ง ทว่าองค์กรเหล่านี้ ไม่ได้รับความเอาใจใส่สักเท่าไรนัก

สมาคมและกลุ่มอื่น ๆ ก็มีสิ่งที่ห่วงใยกันอยู่เฉพาะในท้องถิ่นเช่นเดียวกัน ความห่วงใยเฉพาะท้องถิ่นตนนี้สะท้อนให้เห็นที่การมีองค์กรเยาวชนจำนวนมาก ดำเนินงานอยู่ในช่วงทศวรรษ 1920 ซึ่งนอกเหนือจากชอง [หนุ่มสาว] ชวา แล้ว ยังมีชอง สุมาตรา ชอง เซเลเบส ชอง บาตักส์ บอนด์ ชอง อัมบอน และชอง มินาฮาซา ความห่วงใยแต่เฉพาะเรื่องของท้องถิ่นของกลุ่มเหล่านี้ แย่งชิงความสนใจของพวกเขาไปเสียจากเป้าหมายทางการเมืองของนักลัทธิชาตินิยมซึ่งเป็นชนชั้นสูงกลุ่มเล็ก ๆ ในชวาที่มีฐานอยู่ในเมือง และได้รับการศึกษาจากตะวันตก ชุมชนชาวยูเรเชียนั้น ในระยะแรกก็สนใจพรรคเนชันแนล อินดิสเค ปาร์ติจ ซึ่งประกอบด้วยคนหลากหลายเชื้อชาติ ทว่าพรรคนี้ถูกดัตช์ปราบปรามลงในค.ศ.1913 ดังนั้น พวกลูกครึ่งยูเรเชียจึงหันไปหาพรรคอินสุลินเด ซึ่งสนับสนุนโครงการปฏิรูปที่ใช้ทางสายกลาง ชุมชนชาวจีนและชุมชนเปรานากาน ก็วางโครงการทางการเมืองทางสายกลางทำนองเดียวกัน เรื่องราวเกี่ยวกับความคลี่คลายของเหตุการณ์เหล่านี้ ได้อภิปรายแล้วในส่วนอื่น ๆ ของบทนี้ประการสุดท้าย ในอินดีสนี้ ก็เช่นเดียวกับที่อื่นๆ คือมีพวกที่มีความรู้สึกจงรักภักดีต่อฝ่ายปกครองอาณานิคมได้แก่ พวก*ปรียายี*ที่ทำงานกับรัฐบาลดัตช์ ชาวอัมบอนที่อยู่ในกองทัพของดัตช์ ชาวยูเรเชียบางคนที่ทำงานราชการ และชาวจีนที่อยู่ในย่านหมู่เกาะ คนเหล่านี้ล้วนต่างมีเหตุผลที่ดีที่จะกลัวลัทธิชาตินิยมอินโดนีเซีย เพราะลัทธินี้มุ่งต่อต้านพวกตนโดยตรง เช่นเดียวกับที่ต่อต้านพวกดัตช์

รัฐบาลดัตช์เองได้พัฒนาความคิดริเริ่มเพื่อสร้างและกำหนดทิศทางให้กับความรู้สึกแนวปฏิรูปนิยมในแบบที่ไม่เป็นพิษเป็นภัย ลัทธิมาร์กซ์ ลัทธิชาตินิยมที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาและการปฏิรูปอิสลาม ล้วนมุ่งหมายเพื่อต่อต้านการปกครองของอาณานิคมรวมทั้งต่อต้านจารีตประเพณีพื้นถิ่นเดิมของหมู่เกาะ ดัตช์เพียรพยายามที่จะคานดุลกับขบวนการเหล่านี้และสร้างฐานค้ำจุนทางการเมืองให้แก่

ตนเอง ด้วยการส่งเสริมการศึกษา*อาดัต* หรือกฎหมายตามขนบธรรมเนียมเดิม โดยพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงกฎหมายเหล่านี้ไปเป็นหลักการส่วนหนึ่งซึ่งจะช่วยวางรากฐานให้แก่รัฐและสังคมสมัยใหม่ พวกดัตช์ถือว่า ชนชั้นผู้ดีชาวพื้นเมืองเป็นพันธมิตรโดยธรรมชาติของตนภายในสังคมอินโดนีเซีย และ*อาดัต* ก็มีคุณค่าเพิ่มขึ้น เพราะอาดัตส่งเสริมความสำคัญของพวกผู้ดี แนวพิจารณาเช่นนี้ เป็น พื้นฐานรองรับการริริ่มที่จะสร้างสรรค์สหพันธรัฐอินโดนีเซียของดัตช์ในช่วงหลังสงครามซึ่งจะปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลน้อยกว่า ที่อยู่ภายในหมู่เกาะ แน่นอนว่าความคิดนี้ย่อมได้รับการสนับสนุนอยู่บ้างในบริเวณต่าง ๆ ซึ่งมองเห็นว่า ลัทธิชาตินิยมที่มีฐานอยู่ในจาการ์ตา เป็นรูปแบบใหม่ของลัทธิจักรวรรดินิยม

อินโดจีนของฝรั่งเศส

สิ่งที่เป็นความเห็นพ้องกันโดยทั่วไปก็คือ ลัทธิชาตินิยมพัฒนาขึ้นในเวียดนาม ก่อนหน้ากัมพูชาและลาวเป็นเวลานานมากทีเดียว อย่างไรก็ดี เรื่องที่ว่าพัฒนาขึ้นเมื่อไรนั้น เป็นอีกปัญหาหนึ่ง การที่จะลากเส้นแบ่งแยกระหว่างความรักชาติตามจารีตที่มีมาแต่ดั้งเดิมหรือจิตสำนึกในความเป็นชาติ กับสิ่งที่อาจถือได้ว่า เป็นลัทธิชาตินิยมสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศดังเช่นเวียดนาม ซึ่งมีประวัติศาสตร์ของการต่อต้านการครอบงำของต่างชาติและลัทธิอาณานิคมอย่างแข็งขันมายาวนานนั้นเป็นเรื่องยาก ผลงานมาตรฐานชิ้นหนึ่งซึ่งศึกษาพิเคราะห์ช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ.1885-1925 หลีกเลี่ยงปัญหานี้ ด้วยการใช้คำที่ยืดหยุ่นกว่า คือคำว่า “การต่อต้านลัทธิอาณานิคม”[25] ผู้เชี่ยวชาญเรื่องเวียดนามอีกท่านหนึ่ง เขียนไว้ว่า “หากว่าลัทธิชาตินิยมในเนื้อหาที่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หมายถึงอุดมการณ์ที่เน้นถึงการค้นพบอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เห็นได้อย่างแจ้งชัดว่ามิใช่ของตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง และเน้นถึงการคงรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ดังกล่าว พร้อม ๆ ไปกับการซึมซับรับเอาความคิดแนวปฏิวัติและเทคนิคของตะวันตกในยุคสมัยใหม่เข้ามา เช่นนั้นแล้ว การต่อต้านลัทธิอาณานิคมฝรั่งเศสของชาวเวียดนามก่อนทศวรรษ 1900 ก็มิใช่ชาตินิยม แต่เป็นสิ่งที่ประสมกันขึ้นมาจากความกลัวชาวต่างชาติและความซื่อสัตย์จงรักภักดีตามหลักศาสนาขงจื๊อ” ทว่าผู้เขียนยังกล่าวเสริมด้วยว่า การต่อต้านดังกล่าว “ก็ยังคงนับได้ว่า เป็นการบุกเบิกทางที่สำคัญยิ่ง ให้กับลัทธิชาตินิยมของเวียดนามในเวลาต่อมา”[26]

---

[25] David G. Marr, ***Vietnamese Anticolonialism,*** Berkeley, 1971.

[26] Alexander Woodside, in David Joel Steinberg, ed., ***In Search of Southeast Asia: A Modern History,*** rev. edn, Honolulu, 1987, 312.

ปัญหานี้เกิดขึ้นมาจากประเพณีต่อต้านความพยายามทำตัวเป็นเจ้าโลกของจีน อันเป็นประเพณีที่เวียดนามมีมานานนับร้อย ๆ ปี กับความจริงในข้อที่ว่า กิจกรรมต่อต้านฝรั่งเศสในระยะแรก ๆ นั้น มักดูจะเหมาะเจาะกับแบบพิมพ์เดิมอยู่มาก อาทิเช่น ความจงรักภักดีที่แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ เป็นปัญหาที่เก่าแก่อย่างหนึ่ง และขณะที่ฝรั่งเศสเข้ายึดอำนาจควบคุมโคชินจีนในทศวรรษ 1860 นักปราชญ์ในศาสนาขงจื๊อก็ถูกรุมล้อมด้วยการโต้เถียงอย่างรุนแรงในข้อที่ว่า หากไม่ใช้วิธีการไม่ร่วมมือแล้ว การร่วมมือจะเป็นทางเลือกที่ยอมรับได้หรือไม่ ปัญหาที่ชวนให้สับสนถึงความถูกต้องและสมควรนี้ ยิ่งยุ่งยากซับซ้อนขึ้นไปอีกเพราะความจริงในข้อที่ว่า ในปีแรก ๆ ของการรุกคืบของฝรั่งเศสนั้น ราชสำนักของพระจักรพรรดิที่เว้ ดำเนินนโยบายประนีประนอมแบบนักผ่อนปรน และลงนามในข้อตกลงซึ่งยอมรับอำนาจของฝรั่งเศสในภูมิภาคต่าง ๆ ดังนั้น การต่อต้านฝรั่งเศสอย่างเปิดเผย ย่อมหมายถึงการต่อต้านนโยบายของราชสำนักด้วย อย่างน้อยก็ในแง่ทฤษฎี กระนั้นก็ตาม การรุกเข้าสู่โคชินจีนของฝรั่งเศสในส่วนใต้ในระยะแรก และในตังเกี๋ยในส่วนเหนือในเวลาต่อมา ก็ถูกต่อต้านอยู่เช่นกัน อย่างน้อยก็เป็นพัก ๆ ทว่ามิได้เป็นการต้านทานด้วยกำลังอาวุธที่มีการประสานงานกันอย่างรวมศูนย์

ปัญหาที่ชวนสับสนเรื่องความถูกต้องและสมควรนี้ ยุบหายไปเป็นการชั่วคราวในตอนกลางทศวรรษ 1880 ในระยะที่ข้าราชการที่ต่อต้านฝรั่งเศสแนวแข็งกร้าวกลุ่มหนึ่ง เข้ายึดอำนาจควบคุมราชสำนัก และหนีเข้าไปในดินแดนตอนใน พร้อมกับพระจักรพรรดิซึ่งยังทรงพระเยาว์ ข้าราชการกลุ่มนี้ยังได้ออกพระราชโองการในพระนามของจักรพรรดิพระองค์นี้ ให้ประชาชนลุกฮือขึ้นต่อต้านผู้รุกรานกันโดยทั่วไป ในไม่ช้า ฝรั่งเศสก็แต่งตั้งบุคคลที่เป็นผู้ที่โอนอ่อนผ่อนตามมากกว่า จากราชตระกูลขึ้นมาครองบัลลังก์ และเมื่อจับกุมตัวพระจักรพรรดิผู้ลี้ภัยพระองค์ก่อนได้สำเร็จในท้ายที่สุด ก็จัดการเนรเทศออกไป การสนับสนุนของกษัตริย์ต่อขบวนการเกินเวือง (คือ “ช่วยเหลือกษัตริย์”) ก็ยุติลงไปด้วยประการฉะนี้ กระนั้นก็ดี ตัวอย่างนี้ ก็เป็นแรงบันดาลใจให้กับการจลาจลต่อต้านฝรั่งเศส และบางครั้งต่อต้านคาทอลิก ซึ่งจะมีขึ้นประปรายในอนาคตข้างหน้า สำหรับการต่อต้านคาทอลิกนั้น มุ่งหมายเป็นสำคัญที่ชาวเวียดนามที่หันมานับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก

การต่อต้านดังกล่าว มิได้ขัดขวางมิให้ฝรั่งเศสกระชับอำนาจการปกครองให้เป็นปึกแผ่นแน่นหนาทั่วทั้งโคชินจีน ตังเกี๋ยและอันหนำ ดินแดนทั้งหมดเหล่านี้ถูกจัดให้อยู่ภายใต้กฎหมายซึ่งมีระเบียบแบบแผนที่แตกต่างกันอยู่บ้าง แต่มีผลเท่ากับอยู่ภายใต้หน่วยการปกครองดินแดนอาณานิคมเพียงหน่วยเดียว ภารกิจในการวิวัฒน์นโยบายอาณานิคมที่สอดคล้องประสานกันเป็นหนึ่งเดียว เป็นเรื่องยุ่งยากมากกว่า เพราะความไร้เสถียรภาพทางการเมืองที่เป็นที่ขึ้นชื่อของฝรั่งเศสเอง ในช่วงเวลาครึ่งศตวรรษ ตั้งแต่ค.ศ.1870 จนถึงค.ศ.1920 ฝรั่งเศสมีสงครามใหญ่สองครั้ง และมีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐมนตรีและตัวรัฐมนตรีที่รับผิดชอบต่อจักรวรรดิของตนที่อยู่ในเอเชียหลายครั้งหลายครา การเปลี่ยนแปลงแนวทางการเมืองอยู่เนือง ๆ สะท้อนให้เห็นในเวียดนามด้วยในระดับหนึ่ง ได้แก่ผู้บริหารอาณานิคมระดับสูงสุดเข้าดำรงตำแหน่งในเวียดนามในระยะเวลาที่ค่อนข้างสั้น (ในช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ. 1887 จนถึงค.ศ.1920 มีข้าหลวงใหญ่ประมาณยี่สิบคน) และการโต้แย้งก็ดำเนินติดต่อกัน

อยู่เป็นเวลานาน ในปัญหาดังเช่น นโยบายวัฒนธรรม กล่าวคือควรมีจุดมุ่งหมายที่ “การประสาน” วัฒนธรรม หรือ “การกลืน” วัฒนธรรม ส่วนนโยบายด้านเศรษฐกิจนั้น ดำเนินไปอย่างหนักแน่นและเสมอต้นเสมอปลายมากกว่า คือ ให้นำทรัพยากรของเวียดนามมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ฝรั่งเศสและจักรวรรดิ นโยบายเศรษฐกิจยังรวมถึงการพัฒนาโครงสร้างถาวร อย่างเช่นถนนหนทาง ทางรถไฟ ท่าเรือ และอื่น ๆ ทำนองนี้ การเปิดดินแดนใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคแม่น้ำโขงทางตอนใต้และตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งมีประชากรอยู่น้อยกว่า และการขยายการปลูกข้าวอย่างใหญ่โตมโหฬารเพื่อการส่งออกเป็นหลัก และในเวลาที่ค่อนข้างหลังกว่านั้น ให้ขยายการปลูกยางพาราเพื่อการส่งออกด้วย นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังกำหนดให้เกณฑ์แรงงานจากทางเหนือที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น ไปทำงานเป็นผู้ปลูกข้าวหรือทำงานตามไร่ยางพาราด้วย การพัฒนาอุตสาหกรรมกระทำในขอบเขตที่จำกัด คือเพื่อผลิตสินค้าบางอย่าง โดยที่สินค้าที่ผลิตขึ้นนี้จะไม่ไปแข่งขันกับสินค้านำเข้าของฝรั่งเศสในตลาดภายในประเทศ ระบบภาษีที่ฝรั่งเศสกำหนดขึ้นที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้คน เป็นระบบที่เน้นหนักการจัดเก็บภาษีสำหรับสินค้าอุปโภคบริโภคกลุ่มหนึ่ง ซึ่งรวมถึงสิ่งของจำเป็นอย่างเช่นเกลือด้วย แม้ชาวฝรั่งเศสเป็นเจ้าของไร่ขนาดใหญ่เป็นส่วนใหญ่ แต่ชาวเวียดนามที่มีทุนและมีเส้นสาย ก็เป็นเจ้าของที่ดินแปลงใหญ่ได้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนใต้ ได้เกิดมีชนชั้นเจ้าที่ดินชาวพื้นเมืองที่ไม่ได้อยู่อาศัยในบริเวณที่ดินขึ้นมา เจ้าที่ดินเหล่านี้ พึ่งพาอาศัยระบบอาณานิคมในการสร้างความสุขสบายให้แก่ตนเอง สภาวะที่มีชนชั้นสูงที่พึ่งพาระบอบอาณานิคมอยู่เช่นนี้ ย่อมขัดขวางการพัฒนาขบวนการชาตินิยมที่มีฐานกว้างขวางอย่างไม่สามารถเลี่ยงได้

ในทศวรรษแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ การต่อต้านอาณานิคมของเวียดนาม ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปทีละน้อย เมื่อขบวนการต่อต้านรับและรวมอิทธิพลหลาย ๆ อย่างของต่างชาติเข้าไว้ ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนี้ การดำเนินงานเพื่อปลุกระดมให้ต่อต้านฝรั่งเศส ยังคงกระทำโดย “นักเคลื่อนไหวที่เป็นปราชญ์ในศาสนาขงจื๊อ” เป็นหลัก ผู้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมากที่สุดในบรรดานักเคลื่อนไหวเหล่านี้ น่าจะได้แก่ ฟาน บอย เจา (มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1867-1940) และ ฟาน จู ตรินห์ (มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1871-1926) บุคคลทั้งสอง ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากขบวนการปฏิรูปของกาง ยูเว เลียง กิเชา กับบรรดาผู้สนับสนุน ขบวนการปฏิรูปดังกล่าว เกิดขึ้นในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ชิงตอนปลาย แต่ก็มิได้ประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ ฟาน บอย เจาและพวกของเขายังได้สัมผัสกับความคิดแนวเสรีนิยมของฝรั่งเศส และหลักลัทธิต่าง ๆ ของตะวันตกในสมัยนั้น เช่นลัทธิดาร์วินทางสังคม โดยผ่านสื่อการแปลและการปรับแปลงจากภาษาจีน (ซึ่งสำหรับคนรุ่นแรกนี้ ภาษาจีนอ่านได้ง่ายกว่าภาษาฝรั่งเศส) อิทธิพลจากภายนอกที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือตัวอย่างของญี่ปุ่น ชัยชนะของญี่ปุ่นในสงครามจีน-ญี่ปุ่น (ค.ศ.1894-1895) และสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น (ค.ศ. 1904-1905) ตลอดจนการที่ญี่ปุ่นทำสัญญาเป็นพันธมิตรกับอังกฤษในค.ศ.1902 แสดงให้เห็นอย่างประจักษ์ชัดว่า ญี่ปุ่นได้ก้าวขึ้นมาเป็นรัฐที่มีความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยี สามารถตกลงกับมหาอำนาจตะวันตก บนพื้นฐานแห่งความเสมอภาคได้ บุคคลสำคัญในฝ่ายต่าง ๆ ที่สนับสนุนแนวร่วมเอเชียทั้งปวง และนักปฏิรูป

ชาวจีนที่ลี้ภัยอยู่ในญี่ปุ่น ต่างชักชวนให้เวียดนามเจริญรอยตามแนวทางของญี่ปุ่น โดยการรับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตะวันตกเข้ามา เพื่อจะได้ปลดเปลื้องอำนาจการครอบงำของตะวันตกออกไป นักศึกษาชาวเวียดนามได้รับการส่งเสริมมากเป็นพิเศษ ให้ไปศึกษาในญี่ปุ่น และในเวียดนามเองก็มีความพยายาม ที่จะก่อตั้งสถาบันที่เป็นพื้นฐานของลัทธิชาตินิยมขึ้น แต่ก็กระทำได้เพียงในระยะเวลาสั้น ๆ

ฟาน บอย เจา และฟาน จู ตรินห์ มีความเห็นแตกต่างกันในปัญหาสำคัญ ๆ หลายประการ ปัญหาข้อหนึ่ง ซึ่งต่อมาภายหลังได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นปัญหาซึ่งสร้างความแตกแยกให้แก่ลัทธิชาตินิยมของเวียดนามมาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1950 คือปัญหาเกี่ยวกับบทบาทของระบอบกษัตริย์ ในระยะนี้ ฟาน บอย เจายังคงเห็นชอบกับการให้คงระบอบกษัตริย์ไว้ ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ โดยเจาหวังว่าจะหาสมาชิกที่เหมาะสมจากราชตระกูลที่เต็มพระทัยเข้ารับตำแหน่งผู้นำของขบวนการต่อต้านฝรั่งเศส อย่างน้อยก็ในนาม ทว่าตรินห์นั้น เป็นผู้วิพากษ์ที่ไม่ประนีประนอมต่อการที่ราชสำนักให้ความร่วมมือต่อฝรั่งเศส และตรินห์เป็นคนหนึ่งที่สนับสนุนระบอบสาธารณรัฐ นอกจากนี้แล้ว ตรินห์ยังคัดค้านการหันไปอาศัยความรุนแรง ให้เป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้เพื่อเอกราช ซึ่งเป็นความคิดเห็นที่ตรงข้ามกับเจา ตรินห์ประทับใจต่อบางแง่มุมของความเป็นเสรีนิยมของวัฒนธรรมฝรั่งเศส และปรัชญาแนวมนุษยนิยมของฝรั่งเศส (เขาใช้เวลาส่วนใหญ่ในช่วงท้ายของชีวิตอยู่ในฝรั่งเศส) และตรินห์มีความเชื่อ ซึ่งเจาไม่เห็นด้วย ว่าการที่ฝรั่งเศสปรากฏตนอยู่ในเวียดนาม สามารถเป็นพลังในทางบวกได้ หากการปรากฏตนนี้นำไปสู่การทำความรู้จักกับแง่มุมที่ก้าวหน้าของอารยธรรมตะวันตก นำไปสู่การยินยอมให้สิทธิทางการเมือง และอุดมคติของความรู้คิดในแนวภูมิธรรมนิยม (เอนไลท์เทนเมนท์หรือความรู้แจ้ง) ในท้ายที่สุด

ทศวรรษที่สองของศตวรรษนี้ แม้จะมีแผนการที่เกี่ยวข้องกับจักรพรรดิที่ยังทรงพระเยาว์ ซึ่งไม่บังเกิดผลอีกครั้งหนึ่ง แต่ดูจากภายนอกแล้ว ทศวรรษที่สองนี้นับว่าเป็นช่วงเวลาที่ค่อนข้างมีความสงบ ฝรั่งเศสหมกมุ่นอยู่กับการรบพุ่งทำสงครามครั้งใหญ่ในยุโรป ส่วนในเวียดนาม ข้าหลวงใหญ่ที่มีความคิดแนวเสรีนิยม คืออัลแบร์ ซาร์โรต์ ซึ่งเข้ารับหน้าที่อยู่สองสมัย รวมแล้วกินเวลาเกือบครึ่งทศวรรษ ก็ดูจะให้ความหวังว่าจะมีนโยบายที่ก้าวหน้าและมีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ในท่ามกลางบรรยากาศเช่นนี้ นักปฏิรูปแนวนุ่มนวลที่เต็มใจที่จะดำเนินงานภายในระบบอาณานิคม นักลัทธิรัฐธรรมนูญและนักลัทธิชาตินิยมทางวัฒนธรรม ปรากฏตัวขึ้น นอกจากนี้ ยังมีพัฒนาการต่าง ๆ ซึ่งจะพิสูจน์ในเวลาต่อมาว่ามีความสำคัญอย่างมากในระยะยาวด้วยเช่นกัน ในเอเชีย ญี่ปุ่นเริ่มหมดเสน่ห์ในการเป็นแบบอย่างลงไป นโยบายอย่างเป็นทางการของญี่ปุ่น ยังเริ่มแสดงความเป็นปฏิปักษ์มากขึ้นทุกที ต่อการที่มีนักศึกษาและนักเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านลัทธิอาณานิคมมาอยู่ในญี่ปุ่น ซึ่งทั้งนี้เป็นนโยบายที่ญี่ปุ่นกระทำเพื่อตอบสนองต่อแรงกดดันทางการทูตของตะวันตก ญี่ปุ่นผนวกไต้หวันในค.ศ.1895 และเกาหลีในค.ศ.1910 และในระหว่างสงคราม ญี่ปุ่นได้พยายามบังคับใช้คำเรียกร้องยี่สิบเอ็ดประการกับจีน และอ้างสิทธิต่าง ๆ ที่เคยเป็นสิทธิของเยอรมนีในดินแดนชานตุง ญี่ปุ่นถูกมองมาก

ขึ้นเรื่อย ๆ ว่ากระทำการไปตามแนวทางของความเป็น “จักรวรรดินิยม” และมีทีท่าว่าจะเป็นภัยในฐานะแหล่งที่ให้การสนับสนุนลัทธิจักรวรรดินิยม ทว่าแบบอย่างที่เป็นทางเลือกให้แก่เวียดนามนอกเหนือไปจากญี่ปุ่น ทั้งยังมีความใกล้ชิดกับเวียดนามมากกว่า ทั้งในแง่ภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม ปรากฏให้เห็นที่การปฏิวัติในจีนในค.ศ.1911 แม้จะมีการแบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย และยังไร้เสถียรภาพ แต่จีนใหม่ก็มีอุดมการณ์แนวสาธารณรัฐเสนอให้แก่เวียดนาม ทั้งยังมีโอกาสความเป็นไปได้ ที่เวียดนามจะก่อตั้งฐานปฏิบัติการขึ้นในบริเวณที่อยู่ติด ๆ กับดินแดนของเวียดนามเอง

ในบริเวณที่ห่างไกลออกไป ความปั่นป่วนวุ่นวายเพราะสงครามโลกครั้งที่หนึ่งในยุโรป ก่อให้เกิดพลังกระตุ้นที่มีลักษณะรุนแรงมากขึ้น ตัวสงครามเอง ก็เป็นสิ่งที่ท้าทายอย่างหนักหน่วง ต่อความคิดที่ว่า อารยธรรมตะวันตก โดยแก่นแท้แล้วมีความเหนือกว่าและก้าวหน้ากว่า ในขณะเดียวกันสงครามก็พาให้เกิดการปฏิวัติรัสเซียตามมาติด ๆ พร้อมกับการมีระบอบคอมมิวนิสต์ปรากฏขึ้นมาเป็นพลังทางการเมืองของโลก แทนที่จะเป็นอุดมการณ์ของยุโรป ในค.ศ.1911 บุรุษผู้ซึ่งในท้ายที่สุดกลายเป็นผู้ที่ใคร ๆ รู้จักกันในนามโฮจิมินห์ ได้เดินทางออกจากเวียดนามไปยังยุโรป โฮจิมินห์ได้รับการ อบรมสั่งสอนให้เติบโตขึ้นมาเป็นผู้นับถือศาสนาขงจื๊อ แม้ว่าจะเป็นศาสนาขงจื๊อชนิดที่ต่อต้านฝรั่งเศสก็ตามที เมื่อมาอยู่ในฝรั่งเศส เขาได้ก้าวเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการสังคมนิยม และจากนั้น เขาก็สูญเสียความรู้สึกที่เคยชื่นชอบและคาดหวังต่อขบวนการสังคมนิยม ในที่สุด เช่นเดียวกับนักลัทธิชาตินิยมหนุ่มสาวมากมายจากเอเชีย โฮจิมินห์มีความดึงดูดใจให้หันเข้าหาลัทธิมาร์กซ์ และในบั้นปลาย ก็เข้าสู่ศูนย์กลางของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่มอสโก ความคิดแนวลัทธิมาร์กซ์–เลนินมีพลังดึงดูดใจแก่นักเคลื่อนไหวผู้ต่อต้านลัทธิอาณานิคมอย่างรุนแรง เพราะลัทธินี้ให้อรรถธิบาย ต่อชะตากรรมที่ประเทศของพวกเขาประสบ(โดยผ่านช่วงตอนที่เป็นจักรวรรดินิยมของลัทธิทุนนิยม) ลัทธินี้ให้ความหวัง ให้แม้กระทั่งการค้ำประกันว่า สถานภาพความเป็นอาณานิคมขณะนั้น จะดำรงอยู่เพียงชั่วคราว และที่สำคัญที่สุดนั้น น่าจะเป็นได้ว่าลัทธินี้ มีวิธีปฏิบัติการอันมีลักษณะเฉพาะเสนอให้ในแง่การจัดระบบองค์กรของพรรค ยุทธวิธีและขั้นตอนต่าง ๆ ของการปฏิวัติ อันจะทำให้ได้เอกราชกลับคืนมา และบรรลุถึงสังคมแบบสังคมนิยมด้วย นอกจากนี้แล้ว ลัทธินี้ยังได้ให้เหตุผลด้วยว่า ลัทธิขงจื๊อกับลัทธิมาร์กซ์ มีโครงสร้างบางประการที่คล้ายคลึงกัน – เป็นต้นว่า มีแนวโน้มที่มุ่งมาที่เรื่องของโลกนี้ การอ้างของทั้งสองลัทธิว่าเป็นตัวแทนของหลักคำสอนที่มีเหตุผล เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นสากล ตลอดจนลักษณะที่มีการจัดลำดับการปกครองที่ลดหลั่นกันลงมา และการเน้นหนักที่ความสัมพันธ์ทางการเมืองและที่รัฐ– ความคล้ายคลึงระหว่างลัทธิขงจื๊อและลัทธิมาร์กซ์เหล่านี้ เอื้ออำนวยให้มีการเคลื่อนย้ายจากลัทธิขงจื๊อไปสู่ลัทธิมาร์กซ์ อย่างไรก็ตามจวบจนถึงทุกวันนี้ บริเวณต่าง ๆ ที่เคยอยู่ภายใต้อิทธิพลของศาสนาขงจื๊อมาแต่ดั้งเดิมนี้เอง จะเป็นบริเวณที่การปฏิวัติแนวคอมมิวนิสต์ของประชาชนในเอเชีย ประสบความสำเร็จเป็นส่วนใหญ่

ฝ่ายที่มีครรลองการดำเนินงานในลักษณะที่รุนแรงยิ่งกว่าฝ่ายใดเหล่านี้ มีกำลังเข้มแข็งขึ้นภายในขบวนการต่อต้านอาณานิคม ในทศวรรษ 1920 พร้อมกันนั้นยุคของนักเคลื่อนไหวที่เป็นปราชญ์

ในหลักศาสนาขงจื๊อ ก็ใกล้จะสิ้นสุดลง ส่วนศาสนาขงจื๊อเองนั้น ซึ่งถูกมองว่าเป็นพวกเดียวกับราชสำนักและผู้ให้การร่วมมือกับระบอบอาณานิคมมากขึ้นทุกที ก็มิได้เป็นกำลังสำคัญในกระบวนการลัทธิชาตินิยมของเวียดนามอีกต่อไป กลุ่มต่าง ๆ ที่ไม่ข้องเกี่ยวกับศาสนา และไม่มีความผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับอุดมการณ์หรือศาสนาดั้งเดิมในพื้นถิ่น ขยับขึ้นมาอยู่ในแนวหน้า พร้อมกับก่อให้เกิดความแตกต่างบางประการระหว่างเวียดนามกับส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศาสนาที่มีรากฐานอยู่อย่างมั่นคง เช่นพุทธศาสนา (ในพม่า สยาม) อิสลาม (อินโดนีเซีย มลายู) และศาสนาคริสต์แบบที่ได้รับการปรับแปลงให้เข้ากับลักษณะเฉพาะของพื้นถิ่น (ฟิลิปปินส์) มีบทบาทสำคัญในขบวนการชาตินิยมในช่วงทศวรรษแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษนี้ และมีหลายกรณี ที่มีบทบาทไกลไปกว่านั้นอีกมาก มีกรณียกเว้นอยู่บ้างในบางส่วนของเวียดนาม คือนิกายเกา ได ซึ่งมีสาวกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในตอนใต้นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 1920 เป็นต้นมา นิกายนี้ ได้ประกาศหลักเทววิทยาที่ประสานรวมสิ่งที่ต่างกันไปคนละทางเข้าด้วยกัน และเป็นการต่อต้านอาณานิคมแนวอนุรักษนิยมรูปแบบหนึ่ง ซึ่งท้ายที่สุดแล้ว ก็เบนไปสู่ความรู้สึกนิยมญี่ปุ่น

กลางทศวรรษ 1920 เวทีการเมืองของฝรั่งเศสเบี่ยงเบนไปทางซ้าย และในเวลาต่อมา การเบี่ยงเบนไปทางซ้ายเช่นนี้ ก็ปรากฏให้เห็นในตัวผู้นำในดินแดนอาณานิคมด้วย ทว่าการปฏิรูปอย่างอ่อน ๆ โดยส่วนเปรียบเทียบที่เป็นผลตามมา สร้างความผิดหวังแก่ผู้ที่หวังว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นภายในระบบอาณานิคม ฝ่ายต่าง ๆ ที่ยึดแนวทางที่นุ่มนวล และให้ความร่วมมือ เช่นพวกนักรัฐธรรมนูญ นิยม ก็ไม่สามารถทำให้ฝรั่งเศสโอนอ่อนลงได้อย่างเป็นแก่นสารและไม่สามารถสร้างความก้าวหน้าไปสู่การปกครองตนเองภายในได้ อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง ความล้มเหลวดังกล่าว ย่อมเป็นที่คาดการณ์ได้ว่า เป็นการเปิดสนามให้แก่กลุ่มที่มีความคิดรุนแรงมากยิ่งขึ้น ความดื้อรั้นดันทุรังและการปราบปรามของฝรั่งเศส มีความหมายมากขึ้นทุกทีว่า จะไม่มีทางเลือกเหลืออยู่ระหว่างการร่วมมืออย่างเต็มที่ กับกิจกรรมบ่อนทำลายอย่างลับ ๆ

กลุ่มหัวรุนแรงกลุ่มแรกที่สร้างผลกระทบที่สำคัญ แม้ว่าจะในระยะสั้น คือเวียด นาม กวอก เดิน ดาง หรือพรรคชาตินิยมเวียดนาม ซึ่งปกติแล้ว เป็นที่รู้จักกันในชื่อย่อว่า วีเอ็นคิวดีดี วีเอ็นคิวดีดี ก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1927 โดยใช้แบบอย่างของพรรคก๊กมินตั๋งซึ่งขณะนั้น มีชัยชนะอยู่ในจีน วีเอ็นคิวดีดีมีฐานอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ โดยมีผู้สนับสนุนส่วนใหญ่อยู่ทางส่วนเหนือ และมีการจัดองค์กรตามแนวของสมาคมลับ วีเอ็นคิวดีดีวางแผนการทำลายกองกำลังทหารเวียดนาม และหวังว่าการกระทำโดยใช้ความรุนแรงอย่างน่าตื่นเต้นขึ้นมาสักครั้งหนึ่ง จะจุดชนวนให้เกิดการก่อการปฏิวัติขึ้นมาได้ ทั้งนี้ โดยพรรคมิได้พยายามที่จะสร้างฐานมวลชนขึ้นเลย การลอบสังหารเจ้าหน้าที่ชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งในค.ศ. 1929 ส่งผลให้ฝรั่งเศสปราบปรามอย่างรุนแรง ซึ่งนำไปสู่การจลาจลอย่างสุ่มเสี่ยงและเกิดขึ้นก่อนกำหนดที่เยน ไบ ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1930 การจลาจลประสบความสำเร็จในระยะแรกเป็นเวลาสั้น ๆ หลังจากนั้น ฝ่ายผู้ก่อจลาจลก็ถูกปราบปรามลง และการตอบโต้เพื่อแก้เผ็ดอย่างรุนแรงของฝรั่งเศส ที่มีตามมา ก็มีผลให้พรรควีเอ็นคิวดีดีต้องพินาศลง

ความพินาศของวีเอ็นคิวดีดีประกอบกับการที่ฝรั่งเศสห้ามกิจกรรมทางการเมืองแม้ในรูปแบบที่นุ่มนวลกว่า ทำให้พวกคอมมิวนิสต์อยู่ในฐานะที่เหมาะเป็นอันดีที่จะแข่งขันเพื่อเป็นผู้นำของขบวนการต่อต้านอาณานิคม โฮจิมินห์ปฏิบัติการจากจีนใต้หรือสยามมาตั้งแต่ตอนกลางทศวรรษ 1920 และในค.ศ.1925 โฮได้จัดตั้งองค์การสันนิบาตเยาวชนปฏิวัติเวียดนามขึ้น ภายหลังจากที่มีการเปลี่ยนพวกย้ายฝ่ายกันไปหลายครั้งหลายครา โฮก็ประสบความสำเร็จในการรวมกลุ่มที่มีแนวโน้มเอียงไปทางซ้ายหลายกลุ่มเข้าด้วยกัน เพื่อก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนขึ้นในค.ศ.1930 (โคมินเทิร์นยืนกรานให้ใช้ชื่อนี้ เพราะคัดค้านท่วงทำนอง “ที่มีลักษณะชาตินิยมมากเกินไป” ของชื่อ “พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม” ตามที่เสนอขึ้นมาแต่แรก)

การดำเนินงานของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน เริ่มขึ้นประจวบพอดีกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก เริ่มบังเกิดขึ้น ราคาข้าว ยางพารา และสินค้าอื่น ๆ ในตลาดโลก ตกฮวบลง ส่วนในเวียดนามเอง ค่าเช่า ความเป็นหนี้สินและการว่างงานมีเพิ่มขึ้น ทั้งหมดนี้ล้วนดูเหมือนว่าเป็นเงื่อนไขที่ส่งเสริมให้เกิดการต่อสู้ในลักษณะปฏิวัติ ในตอนกลางปีค.ศ.1930 การจลาจลในชนบทเกิดขึ้นมาจริง ๆ ในจังหวัดเง อันและฮา ตินห์ ซึ่งอยู่ทางส่วนเหนือของเวียดนามตอนกลาง ในสภาวะที่เจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นถูกสังหารหรือหลบหนีไป อำนาจการปกครองของอาณานิคม จึงสลายลงชั่วระยะเวลาหนึ่ง เมื่อการจลาจลแผ่กว้างต่อไป สภาพการณ์มีลักษณะของคอมมิวนิสต์สอดแทรกอยู่อย่างแน่ชัด โดยมีการก่อตั้ง “สภาโซเวียต” ขึ้นมา และนำสัญลักษณ์ของการปฏิวัติหลายอย่างมาใช้ การโต้เถียงกันเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ในประเด็นที่ว่า พวกคอมมิวนิสต์เป็นผู้ปลุกระดมให้ก่อการจลาจลเหล่านี้ก่อตัวขึ้นมา หรือว่าคอมมิวนิสต์เป็นผู้มาทีหลังอย่างนักฉวยโอกาส และเป็นไปได้ว่าอย่างไม่เต็มใจ กล่าวคือพลังของสภาวการณ์แวดล้อม ผลักดันให้คอมมิวนิสต์ต้องเข้ามาเป็นผู้นำของสิ่งที่ได้เริ่มต้นขึ้นมาซึ่งโดยแก่นแล้ว เป็นขบวนการที่เกิดขึ้นมาเองโดยแท้

แต่ไม่ว่าจะเป็นกรณีใดก็ตาม ทางฝรั่งเศสก็เห็นว่าเป็นเรื่องสะดวก ที่จะป้ายความรับผิดชอบไปให้กับนักปลุกระดม “บอลเชวิก” และเมื่อปราบปรามการจลาจลลงได้ราบคาบภายหลังปฏิบัติการทางทหารอย่างยืดเยื้อแล้ว การกวาดล้างและแก้แผ็ดตามที่คาดไว้ ก็มีตามมา ผลลัพธ์ในระยะสั้น คือความเสียหายอย่างรุนแรงสำหรับพรรค โดยเหล่าผู้นำมากมายภายในเวียดนาม ถูกจำคุกหรือประหารชีวิต สำหรับในระยะยาวแล้ว การจลาจลเหล่านี้ เป็นการสาธิตให้เห็นถึงศักยภาพของหมู่บ้าน ที่จะก่อการปฏิวัติ และชี้แนะทิศทางด้านยุทธวิธีที่พรรคจะรับมาปฏิบัติในเวลาต่อมา

สองสามปีถัดจากนั้น พวกคอมมิวนิสต์เก็บเนื้อเก็บตัว โดยทำงานเพื่อให้ยุทธวิธีที่สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน วิวัฒนาการขึ้นมาท่ามกลางแรงกดดันที่ขัดแย้งกันหลายอย่าง มอสโกยังคงอ้างสิทธิในการวางทฤษฎีคอมมิวนิสต์สำหรับทั้งโลก และนโยบายของโคมินเทิร์น ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปมาอย่างไม่อาจพยากรณ์ได้ ระหว่าง “แนวร่วมจากเบื้องบน” และ ”แนวร่วมจากเบื้องล่าง” การโต้เถียงทางด้านทฤษฎี มีศูนย์กลางอยู่ที่บทบาทของเกษตรกร โดยที่การวิเคราะห์ของมาร์กซ์นั้น มีแนวโน้มไปทางยุโรป มาร์กซ์จึงตัดบทบาทของเกษตรกรออกไปทั้งหมดเลยก็ว่าได้ เลนินให้

การเน้นหนักเกษตรกรในเวทีปฏิวัติอยู่บ้าง แต่เลนินก็ยังคงให้เหล่ากรรมาชีพด้านอุตสาหกรรม มีบทบาทเป็น ผู้นำ ทว่าในเวียดนามนั้น เหล่ากรรมาชีพที่ทำงานด้านอุตสาหกรรมมีอยู่น้อยมาก และการจลาจลช่วงระหว่างค.ศ.1930-1931 ได้แสดงให้เห็นว่าชนบทมีศักยภาพที่จะก่อการปฏิวัติขึ้นมาได้ นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างในกรณีของจีนด้วย ในระยะนั้น พวกคอมมิวนิสต์จีนกำลังสร้างฐานของตนขึ้นในชนบท ภายใต้การนำของเหมา แต่ผลลัพธ์ในบั้นปลายนั้น เวียดนามให้การเน้นหนักมากขึ้นที่เงื่อนไขภายในที่เป็นจริงของเวียดนามเอง แทนที่จะอาศัยการวางสูตรเชิงทฤษฎีของต่างชาติ และเมื่อเวลาล่วงมาถึงตอนปลายทศวรรษ 1930 นี้ พรรคก็ได้อนุมัติให้ใช้ยุทธศาสตร์ชนบทในการปฏิวัติ

คอมมิวนิสต์ยังมีอุปสรรคเพราะการแบ่งแยกกันภายใน พรรคคอมมิวนิสต์ อินโดจีน (ไอซีพี) ของโฮ เผชิญกับการแข่งขันอย่างรุนแรง จากฝ่าย “นิยมทรอตสกี้” โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อยู่ในบริเวณชุมชนเมืองของเวียดนามตอนใต้ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้ต่อไปอีก ถึงการนำความแตกแยกและวิวาทะของขบวนการคอมมิวนิสต์โลก เข้ามาสู่สภาวะแวดล้อมของเวียดนาม

ตอนปลายทศวรรษ 1930 เหตุการณ์หลายอย่างในเวทีโลก ดำเนินไปในลักษณะที่ส่งผลกระทบที่ทำให้ลู่ทางในอนาคตของไอซีพีต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างรุนแรง เยอรมนีและญี่ปุ่น ปรากฏตัวขึ้นในฐานะชาติที่ก้าวร้าวและมีแนวโน้มที่จะขยายอำนาจของตนออกไป ในขณะที่ในฝรั่งเศสมีรัฐบาลเอียงซ้ายขึ้นมามีอำนาจ ส่งผลให้บรรยากาศทางการเมืองในเวียดนาม ค่อนข้างมีเสรีภาพมากขึ้นอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง เมื่อเผชิญกับภัยคุกคามเพิ่มขึ้นจากประเทศมหาอำนาจฝ่ายอักษะเช่นนี้ ยุทธวิธีของคอมมิวนิสต์สากลในตอนนี้ จึงกำหนดให้ใช้ “แนวร่วมจากเบื้องบน” ซึ่งเกษตรกรและกรรมาชีพ จะเข้าร่วมกับชนชั้นกลาง (บูชัวซี) “ระดับชาติ” และนายทุนระดับย่อย ในการรวมกำลังเพื่อต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์อย่างกว้างขวาง แนวนโยบายนี้ ยุติลงอย่างกระทันหันโดยไม่คาดฝันในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1939 เมื่อมีประกาศที่สร้างความตกตะลึงออกมาคือกติกาสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างนาซีกับโซเวียต ภายในเวลาไม่กี่วัน สงครามก็ระเบิดขึ้นในยุโรป ซึ่งตามมาด้วยความพ่ายแพ้ของฝรั่งเศสราวเก้าเดือนให้หลัง พร้อมทั้ง มีการสถาปนารัฐบาลวิชชีที่โอนอ่อนผ่อนตามขึ้นในเวลาต่อมา จักรวรรดิของฝรั่งเศสทางด้าน อินโดจีน ยอมรับอำนาจของรัฐบาลวิชชีในนาม ทว่ามิได้ยอมรับเสมอไปในทางปฏิบัติ ในไม่ช้า อินโดจีนก็ได้รับแรงกดดันทางการทูตอย่างหนักหน่วงจากญี่ปุ่น และการคุกคามว่าญี่ปุ่นจะเคลื่อนย้ายกำลังทหารเข้ามา ผลลัพธ์คือ “การเจรจา” ซึ่งเจ้าหน้าที่อาณานิคมไม่มีทางเลือกสักเท่าไรนัก นอกเสียจากยอมจำนนตามข้อเรียกร้องต้องการของญี่ปุ่น กล่าวคือให้ญี่ปุ่นนำทหารเข้ามาตั้งประจำการอยู่ในเวียดนามตอนเหนือ (กันยายน ค.ศ.1940) และในเวลาต่อมา (กรกฎาคม ค.ศ.1941) ในเวียดนามตอนใต้ด้วย ระหว่างนั้น ประเทศไทยฉวยโอกาสจากฐานะของฝรั่งเศสที่อ่อนแอลง กับการสนับสนุนจากญี่ปุ่นในระดับหนึ่ง ทวงดินแดนกัมพูชาด้านตะวันตกและตอนเหนือกลับคืนไป รวมทั้งดินแดนลาวส่วนที่ข้ามแม่น้ำโขงเข้ามา ซึ่งไทยยอมยกให้ฝรั่งเศสไปก่อนหน้านั้น

เหตุการณ์ต่าง ๆ ในเวทีระหว่างประเทศ ซึ่งแปรเปลี่ยนอย่างรวดเร็วจนมองอะไรไม่ออกเช่นนี้ ส่งผลให้สถานการณ์ภายในเวียดนามเปลี่ยนแปลงไปอย่างพลิกผัน และคอมมิวนิสต์ก็ว่องไวในการ

ฉวยโอกาสที่ดูเหมือนว่าจะเกิดมีขึ้นมา ตอนต้นปีค.ศ.1941 โฮ ผู้ซึ่งอาศัยอยู่นอกประเทศมาโดยตลอดนับตั้งแต่ลงเรือไปยังยุโรปเมื่อสามสิบปีก่อนหน้านี้ ได้เดินทางข้ามจากจีนเข้ามายังเวียดนามตอนเหนือ ในเวียดนามตอนเหนือนี้โฮเข้ารับหน้าที่ดูแลเรื่องการก่อตั้งองค์การใหม่ คือเวียด นาม ด๊ก ลัป ดง มินห์ หรือองค์การสันนิบาตเพื่อเอกราชของเวียดนาม ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามเวียดมินห์ แม้ว่าคอมมิวนิสต์จะมีอิทธิพลครอบงำองค์การนี้อยู่ แต่เวียดมินห์ก็เป็นแนวร่วมซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะทำให้ฝ่ายต่าง ๆ ที่ต่อต้านญี่ปุ่นและต่อต้านอาณานิคมในขณะนั้น รวมตัวเข้าด้วยกันเป็นกลุ่ม โดยจุดมุ่งหมายเช่นนี้ เวียดมินห์จึงลดความสำคัญของการปฏิวัติสังคมอย่างถอนรากถอนโคนลง โดยหันไปเน้นเป้าหมาย “ระดับชาติ” อันว่าด้วยการกู้เอกราชขึ้นมาแทนที่

ก่อนสงครามแปซิฟิคจะอุบัติขึ้น คอมมิวนิสต์อยู่ในฐานะที่เหมาะจะเข้าดำเนินบทบาทเป็นผู้นำในสงครามต่อต้านอาณานิคมแล้ว คอมมิวนิสต์มีการจัดองค์กรและมีผู้นำที่เข้มแข็ง พวกเขาเริ่มพัฒนาบริเวณต่าง ๆ ในชนบทขึ้นเป็นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามแนวพรมแดนระหว่างเวียดนามและจีนทางตอนเหนือ ซึ่งรวมถึงภูมิภาคของชนเผ่าต่าง ๆ ในบางภูมิภาคด้วย ตามบริเวณเหล่านี้ คอมมิวนิสต์มีความเข้มแข็งมากที่สุด โดยฝ่ายตรงข้าม—ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมฝรั่งเศส พวกญี่ปุ่น หรือกลุ่ม “ชาตินิยม” ที่เป็นคู่แข่ง—ล้วนอ่อนแอที่สุด และเนื่องจากฝ่ายปกครองอาณานิคมคือรัฐบาลฝรั่งเศสที่วิชชี กับญี่ปุ่น ต่างเป็น “พันธมิตร” กันอยู่ เวียดมินห์จึงมีข้อได้เปรียบเป็นพิเศษที่ต่างจากผู้อื่นที่จะต่อต้านอาณานิคมและต่อต้านญี่ปุ่นพร้อม ๆ กันไปด้วย ซึ่งเป็นเช่นนี้จนกระทั่งจนถึงช่วงระยะสุดท้ายของสงคราม ในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งญี่ปุ่นได้โค่นล้มอำนาจการปกครองของอาณานิคมลงไปแล้วนั้น นักลัทธิชาตินิยมมักต้องเผชิญกับทางเลือกที่น่ากระอักกระอ่วนว่าจะสนับสนุนระเบียบใหม่ซึ่งต่อต้านตะวันตกดี หรือว่าจะสนับสนุนอดีตผู้ปกครองอาณานิคมของตนในการต่อต้านแผนการจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่นดี บุคคลอย่างเช่นลอเรล ซูการ์โน อองซาน และคนอื่น ๆ ซึ่งจะด้วยเหตุผลเรื่องความเหมาะสมหรือเรื่องยุทธวิธีก็แล้วแต่ ได้เลือกที่จะร่วมมือกับญี่ปุ่นเป็นการชั่วคราวอย่างเลี่ยงไม่ได้ โดยเมื่อญี่ปุ่นตกต่ำลงไป พวกเขาก็มีโอกาสที่จะเผชิญกับข้อกล่าวหาว่าเป็น ผู้ “ร่วมมือช่วยเหลือ” ศัตรู ในเวียดนาม เกา ได และกลุ่มอื่น ๆ ที่จะกลายมาเป็นกลุ่มชาตินิยมในเวลาต่อมาก็ประนีประนอมกับญี่ปุ่นในบางระดับอยู่ด้วยเช่นกัน ทว่าสำหรับเวียดมินห์นั้น การร่วมมือช่วยเหลือมิใช่ประเด็นสำคัญแต่อย่างใดเลย และจุดยืนในการต่อต้านอาณานิคมและต่อต้านญี่ปุ่นของพวกเขา ก็เป็นสิ่งที่ที่เห็นดีเห็นงามกันในหมู่ชาวเวียดนามฝ่ายต่าง ๆ กว้างขวาง ทั้งนี้เพราะชาวเวียดนามต้องการที่จะเห็นประเทศของตน เป็นอิสระจากอิทธิพลของต่างชาติ

ด้วยเหตุนี้ ลักษณะการจัดรูปกระบวนทางการเมืองที่แผกพิเศษไม่เหมือนใครของเวียดนามในช่วงที่สงครามแปซิฟิคอุบัติขึ้น จึงส่งผลให้เกิดความสลับซับซ้อนขึ้นอย่างใหญ่หลวง ทว่าในขณะเดียวกัน ก็หมายถึงโอกาสและลู่ทางอย่างกว้างขวางสำหรับเวียดมินห์ซึ่งเพิ่งก่อตั้งขึ้นมาใหม่ ๆ ด้วย ผู้นำของเวียดมินห์ อาจใช้ถ้อยคำตามหลักลัทธิเหมามากล่าวได้อย่างเหมาะเจาะว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างภายใต้ท้องฟ้า ล้วนวุ่นวายยุ่งเหยิง สถานการณ์เช่นนี้ ดีเลิศ”

สำหรับกัมพูชาและลาวนั้น การอภิปรายเรื่องลัทธิชาตินิยมสมัยก่อนค.ศ.1941 มีทีท่าว่าจะเน้นไปในทางลบ นั่นคือการอภิปรายว่า ทำไมจึงมีสิ่งที่แสดงถึงกิจกรรมแนวชาตินิยมปรากฏให้เห็นน้อยเสียเหลือเกิน แน่นอนว่า ผู้ที่บุกเบิกขบวนการกู้เอกราชในช่วงหลังสงครามนั้น ก็มิใช่ว่าจะขาดแคลนไปเสียทั้งหมด ในกัมพูชา มีกรณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างไม่ต่อเนื่องและเกี่ยวพันกันที่แสดงให้เห็นว่าประชาชนไม่พอใจนโยบายต่าง ๆ ของอาณานิคม ในขณะที่สถาบันพุทธศาสนาที่ก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1930 ภายใต้การอุปถัมภ์ของฝรั่งเศสและภายใต้ราชูปถัมภ์ ปรากฏออกมาตรงข้ามกับความตั้งใจของผู้อุปถัมภ์ กล่าวคือกลายเป็นประหนึ่งศูนย์กลางสำหรับการฟื้นฟูวัฒนธรรมและลัทธิชาตินิยม การแสดงออกเพื่อยืนยันในความยึดมั่นต่อลัทธิประเพณีนิยมเช่นนี้ ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากประเทศไทย ซึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการเปลี่ยนรัฐบาลในค.ศ.1932 ไทยพยายามที่จะขยายอิทธิพลในรัฐที่เคยเป็นประเทศราชของตนในอดีต โดยอาศัยศาสนาและมรดกด้านวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งมีอยู่ร่วมกัน เป็นพื้นฐาน กัมพูชายังมีแรงหนุนจากดินแดนอีกด้านหนึ่งคือเวียดนาม กล่าวคือ ศาสนานิกายต่าง ๆ ของเวียดนามตอนใต้ ซึ่งมีจุดมุ่งทางการเมือง ก็ได้รับความสนใจและสนับสนุนจากชาวกัมพูชา ที่อาศัยอยู่ในบริเวณทั้งสองฟากของพรมแดนระหว่างกัมพูชาและเวียดนาม ส่วนพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนที่ชาวเวียดนามมีอิทธิพลครอบงำอยู่ ก็มีชาวเขมรกลุ่มเล็ก ๆ เป็นองค์ประกอบมาตั้งแต่ในระยะแรก ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างชาวคอมมิวนิสต์กัมพูชาและเวียดนามในช่วงเวลานับตั้งแต่ทศวรรษ 1930 มานี้มีลักษณะแสดงโทโสใส่กันมากกว่าจะกลมเกลียวกันฉันพี่น้อง

ในลาว มีประเพณีก่อการจลาจลเพื่อต่อต้านฝรั่งเศส (และบางครั้ง ต่อต้านชาวลาว) ของชนเผ่าต่าง ๆ มาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่สูงตอนใต้ ซึ่งต่อมาภายหลัง ได้กลายมาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของขบวนการคอมมิวนิสต์ภายหลังสงคราม ประเทศไทยพยายามที่จะขยายอิทธิพลของตนบนความเดือดร้อนของฝรั่งเศสอีกเช่นกัน การพยายามของไทยนี้ได้รับความช่วยเหลือมิใช่แต่ เฉพาะจากความใกล้ชิดสนิทสนมกับลาวในด้านศาสนาและวัฒนธรรม เช่นเดียวกับกรณีกัมพูชาเท่านั้น แต่ยังได้รับความช่วยเหลือจากความเป็นเครือญาติทางด้านชาติพันธุ์และภาษาระหว่างไทยกับลาวด้วย อนึ่ง ชาวเวียดนามก็ให้ความอุปถัมภ์ค้ำชูแก่ขบวนการคอมมิวนิสต์ลาวซึ่งเป็นขบวนการเล็ก ๆ นี้ โดยผ่านทางไอซีพี ขบวนการคอมมิวนิสต์ลาว จะมีบทบาทในเวลาต่อมา ในกลุ่มลาวอิสระในสมัยทศวรรษ 1940 และในท้ายที่สุด จะได้พบอัตลักษณ์ของตนเองในขบวนการ “ปะเทดลาว”

กระนั้นก็ตาม เมื่อเปรียบกับกรณีของเวียดนามแล้ว ความอัตคัตของกิจกรรมแนว “ชาตินิยม” ของกัมพูชาและลาวในช่วงก่อนปีค.ศ.1941 ก็เป็นเรื่องที่เด่นและสะดุดตาอย่างยิ่ง ในกัมพูชาและลาวเป็นการยากที่จะระบุได้ว่ามีพรรคการเมืองใดที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นองค์กร นอกเสียจากไอซีพีที่เวียดนามได้ริเริ่มจัดตั้งขึ้น ปัจเจกบุคคลที่ปรากฏตัวขึ้นในฐานะที่เรียกได้ว่าเป็น “นักชาตินิยม” ก็มีอยู่

เพียงหยิบมือเดียว ในขณะที่ในประวัติศาสตร์ของขบวนการชาตินิยมและขบวนการต่อต้านอาณานิคมในเวียดนามในระยะแรกนั้น มีบุคคลสำคัญ ๆ เป็นจำนวนมากมายหลายสิบคนทีเดียว

ดูเหมือนว่ามีปัจจัยต่าง ๆ หลายประการ ที่เป็นเหตุให้ลาวและกัมพูชาค่อนข้างสงบเงียบต่อการตกเป็นอาณานิคม ทั้งสองดินแดนนี้ ฝรั่งเศสปกครองอย่างอะลุ่มอล่วยพอสมควร อย่างน้อยที่สุด เมื่อเปรียบกับการฉวยโอกาสขูดรีดทางด้านเศรษฐกิจและการปราบปรามทางการเมือง อันเป็นแบบฉบับของระบอบการปกครองแบบอาณานิคมที่ฝรั่งเศสใช้ในเวียดนาม กัมพูชามีทรัพยากรที่ฝรั่งเศสสนใจแต่เพียงเล็กน้อย ที่สำคัญคือยางพาราและข้าว ส่วนลาวนั้น ยิ่งมีศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจน้อยลงไปอีก อันที่จริงแล้ว การบริหารอาณานิคมในลาว ประสบการขาดดุลมาโดยตลอด และต้องอาศัยการช่วยเหลือจากส่วนอื่น ๆ ของอินโดจีน

ในแง่หนึ่ง ฝรั่งเศสสามารถอ้างได้ว่า ตนได้ “ช่วยชีวิต” กัมพูชาเอาไว้ ในสมัยที่ยังมีอำนาจรุ่งเรืองอยู่นั้น กัมพูชาขยายอำนาจปกครองของตนไปถึงดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงและบริเวณกว้างใหญ่ของลาวและสยามในยุคสมัยใหม่ การรุกคืบของเวียดนามลงไปทางใต้และทางด้านตะวันตก และการขยายอำนาจของไทยออกไปทางด้านตะวันออก ส่งผลให้กัมพูชาในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า แทบไม่เหลือความรุ่งโรจน์ดังที่เคยมีในอดีตให้เห็นอีกต่อไป กัมพูชาต้องส่งบรรณาการให้แก่ราชสำนักทั้งที่กรุงเทพฯ และที่เว้ และหากว่าฝรั่งเศสไม่ปรากฏตัวขึ้นบนเวทีนี้ ก็เห็นทีว่ากัมพูชาอาจถูกเพื่อนบ้านที่มีแสนยานุภาพเหนือกว่า กลืนดินแดนไปหมดทั้งประเทศเลยก็ได้

หากสามารถกล่าวได้ว่าฝรั่งเศสช่วยชีวิตกัมพูชาไว้ สำหรับลาวนั้น ก็อาจกล่าวได้ว่า ฝรั่งเศสได้สร้างลาวในรูปแบบสมัยใหม่ขึ้นมาโดยแท้ทีเดียว “ลาว” ในยุคก่อนปัจจุบัน ประกอบด้วยแว่นแคว้นต่าง ๆ จำนวนหนึ่ง ที่แข่งขันกันอยู่ แว่นแคว้นเหล่านี้มักทำสงครามรบพุ่งกัน และทุกแว่นแคว้น ต่างต้องประสบกับแรงกดดันจากภายนอกที่ผันแปรไปมาอยู่ตลอดเวลา ศูนย์กลางสำคัญที่มีมาแต่ดั้งเดิมของลาวจากทางเหนือลงมาจรดใต้นั้น ประกอบด้วยหลวงพระบาง เชียงขวาง เวียงจันทน์และจัมปาศักดิ์ ความพยายามของเจ้านายในเวียงจันทน์ ที่จะสลัดแอกอำนาจของกรุงเทพฯ ออกไปในทศวรรษ 1820 แต่ไม่ประสบความสำเร็จนั้น ส่งผลให้ฝ่ายไทยตอบโต้อย่างรุนแรงเสียจนเวียงจันทน์ต้องพินาศลงและประชากรร่อยหรอลงไปมาก ในดินแดนที่ได้กลายมาเป็นลาวสมัยใหม่นี้ ความสนใจของฝรั่งเศส ในเรื่องเศรษฐกิจหรือยุทธศาสตร์มีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (หลังจากที่ได้ค้นพบตั้งแต่แรก ๆ แล้วว่า แม่น้ำโขงตอนบนไม่อาจใช้เพื่อการเดินเรือได้ ดังนั้น แม่น้ำโขงจึงมิได้เป็น “เส้นทางสายแม่น้ำที่จะพาไปสู่จีน”) ทว่าความเอาใจใส่ในระดับสำคัญนั้น เป็นผลมาจากความคิดริเริ่มของบุคคลที่ชอบเสี่ยง—ได้แก่ นักเผชิญโชคที่ช่างฝันดังเช่นออองรี มูโฮต์ และออกัสต์ ปาวี – ร่วมไปกับแรงผลักดันที่แทบยั้งไว้ไม่อยู่ที่จะต้องแข่งขันกับอังกฤษ เพื่อความยิ่งใหญ่อลังการ์ของจักรวรรดิ ความห่วงใยประการหลังนี้ ส่งผลให้นโยบายภายในประเทศของฝรั่งเศส เปลี่ยนแปลงไปมาอย่างเอาแน่เอานอนไม่ได้ ระหว่างการส่งเสริมและยับยั้งสลับกันไปมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่ฝรั่งเศสประสบความปราชัยอย่างน่าอดสูในสงครามระหว่างฝรั่งเศสกับปรัสเซียแล้ว แรงกดดันจากบางฝ่ายภายในประเทศยิ่งรุนแรงขึ้น คน

เหล่านี้ต้องการให้ทดแทนเกียรติภูมิของประเทศที่สูญเสียไปในดินแดนบ้านเกิด ด้วยการขยายอาณานิคมในต่างแดน—แม้กระทั่งในภูมิภาคซึ่งแทบไม่มีลู่ทางว่าจะให้ประโยชน์เป็นกอบเป็นกำได้เลยก็ตาม

ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจเลยที่ในหมู่ชนชั้นสูงชาวกัมพูชาและลาวนั้น มีคนอยู่เป็นจำนวนมากที่มีทัศนะว่าฝรั่งเศสเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองที่มีความการุณ หรืออย่างน้อย ก็ไม่ร้ายเท่ากับไทยและเวียดนาม ประวัติศาสตร์ของกัมพูชาและของบริเวณต่าง ๆ ที่จะก่อตัวขึ้นเป็นประเทศลาว ในช่วงระยะเวลาไม่นานก่อนที่จะถึงยุคอาณานิคมนั้น ชี้ให้เห็นว่า ทางเลือกที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่พวกเขาเผชิญนั้น มิใช่เป็นทางเลือกระหว่างการตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสกับเอกราช หากแต่เป็นทางเลือกระหว่างการเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส กับการถูกเพื่อนบ้านที่เข้มแข็งกว่า รายใดรายหนึ่งหรือร่วมกัน เข้ามาข่มเหง ฝรั่งเศสนั้น อย่างน้อยที่สุด ก็ยังอยู่ห่างไกล และไม่มีอันตรายว่า คนฝรั่งเศสจะอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่กันในระดับที่มีความสำคัญแต่อย่างใด อีกประการหนึ่งวัฒนธรรมของฝรั่งเศสยังมีความเป็นต่างด้าวที่ห่างไกลจากของตนมาก และในขณะที่มีชนชั้นสูงในแวดวงที่จำกัดมาก ได้รับการศึกษาเกี่ยวกับฝรั่งเศสและได้ลิ้มรสความฟุ่มเฟือยของฝรั่งเศสมาบ้าง แต่ประชากรส่วนใหญ่ในจำนวนที่มากทีเดียว ยังไม่ได้รับผลกระทบจาก “ภารกิจในการสร้างความศิวิไลซ์” ของฝรั่งเศส ว่าที่จริงแล้ว กระบวนการประสบพบพานระหว่างสองวัฒนธรรมนี้ มักกลับตาลปัตรเสียอยู่บ่อย ๆ กล่าวคือมักกลับกลายเป็นว่า ชาวฝรั่งเศสคือผู้ที่ชื่นชมและเห็นดีเห็นงามไปกับวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่มีมาแต่เดิมของชาวกัมพูชาและชาวลาว

การปรากฏตัวของฝรั่งเศสอย่างค่อนข้างไม่มีพิษมีภัยนี้ เมื่อประกอบเข้ากับภัยคุกคามที่อาจมาจากการเข้าครอบงำของไทยหรือเวียดนาม ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้ หากว่าฝรั่งเศสจากไปนั้น มีผลในทางขัดขวางการพัฒนาความรู้สึกต่อต้านอาณานิคมอย่างเห็นได้ชัด และส่งเสริมให้สิ่งที่สามารถบ่งชี้ได้ว่าคือ “ลัทธิชาตินิยม” สมัยใหม่ปรากฏขึ้นในเวลาที่ล่าช้าออกไป กระนั้นก็ตาม การปกครองของฝรั่งเศสก็ย่อมจะล่วงล้ำเข้าไปในชีวิตของประชาชนเป็นครั้งคราวอย่างเลี่ยงไม่พ้น ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าการประท้วงของประชาชนเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกัมพูชา ในลาวก็มีการจลาจลของกลุ่มชาติพันธุ์เกิดขึ้นอยู่บ้าง ในหมู่ชนชั้นสูงก็เช่นกัน มิใช่ว่าทุกคนจะยอมรับกันไปเสียหมดว่าการปรากฏตัวของฝรั่งเศสเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ การแบ่งแยกเป็นฝักฝ่ายและการแข่งขันกันโดยส่วนตัวบุคคลมีอยู่ทั่วไป และบางครั้งบางคราว ก็อยู่ในรูปความเป็นปฏิปักษ์ทางการเมืองหรือการกบฏอย่างเปิดเผย ในช่วงก่อนที่จะเกิดสงครามแปซิฟิคนั้น แม้กระทั่งคนที่ได้รับประโยชน์มากที่สุดจากระบบอาณานิคมบางคน ก็ยังหันเข้าหาลัทธิชาตินิยมเพื่อต่อต้านฝรั่งเศส อันได้แก่ ขบวนการลาวอิสระและขบวนการปะเทดลาว ซึ่งก่อตัวขึ้นขึ้นในไม่ช้า ทั้งสองขบวนการนี้มีหัวหน้าเป็นเจ้าซึ่งมีเชื้อสายใกล้ชิดกับราชสำนักแห่งหลวงพระบาง ส่วนในกัมพูชานั้น เจ้าสีหนุผู้แคล่วคล่อง ทรงได้รับการอัญเชิญให้ขึ้นครองราชบัลลังก์ใน ค.ศ.1941 ซึ่งก็ด้วยเหตุที่ยังทรงพระเยาว์อยู่ และเข้าใจกันว่า จะทรงเป็นผู้โอนอ่อน

ผ่อนตามโดยง่าย ทว่าพระองค์ได้ทรงพิสูจน์ให้เห็นว่า ทรงมีความคิดและเชื่อมั่นในพระองค์เองมากยิ่งกว่าที่ผู้อุปถัมภ์ชาวฝรั่งเศสของพระองค์คาดคิดไว้มากมายนัก

พม่า

เช่นเดียวกับเวียดนามและสยาม พม่ามีปัจจัยที่แผกพิเศษบางประการ ที่มีจำเพาะแต่ที่ประเทศนี้เท่านั้น ปัจจัยเหล่านี้ดำเนินงานอยู่เรื่อยมาตลอดช่วงเวลาที่พิจารณากันในหนังสือเล่มนี้ และปัจจัยเหล่านี้ส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อครรลองของการพัฒนาลัทธิชาตินิยม ปัจจัยที่สำคัญที่สุดดังกล่าว ได้แก่ การมีชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ อยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นชาติพันธุ์ตาม “จารีตประเพณี” คือพวกที่มีมาแต่ดั้งเดิมในประเทศนี้ หรือที่พวกเพิ่งเข้ามาเมื่อไม่นานมา พวกที่มีมาแต่ดั้งเดิมเป็นพวกที่มีความสำคัญมากในแง่จำนวน ได้แก่ชาวพม่า มอญ ยะไข่ กะเหรี่ยง ฉาน และคะฉิ่น ส่วนผู้ที่เพิ่งเข้ามานั้น ก็ได้แก่ชาวอินเดียและชาวจีน ชาวจีนเป็นกลุ่มที่เข้ามีระดับความสำคัญน้อยกว่าชาวอินเดีย การมีชนนานาชาติพันธุ์อยู่อย่างหลากหลายและมากมายเช่นนี้ เป็นพลังที่กระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางเสมอมาในประวัติศาสตร์ของพม่า และส่งผลให้เกิดการแตกแยกเป็นเป็นกลุ่มเป็นเหล่าในด้านการเมือง ปัญหานี้สร้างอุปสรรคอย่างไม่สิ้นสุด ให้แก่การสถาปนาและธำรงรักษาอำนาจการปกครองที่เข้มแข็งและมีเอกภาพ ในทำนองเดียวกัน ปัญหาชนกลุ่มน้อยในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ก็เป็นปัญหาที่สร้างการแบ่งแยกในขบวนการชาตินิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อชนกลุ่มน้อยบางกลุ่มซึ่งเกรงว่า จะถูกครอบงำจากชาวพม่าที่เป็นชนส่วนใหญ่ พวกเขาจึงหวังให้เจ้าหน้าที่อาณานิคมชาวอังกฤษ มาช่วยปกป้องคุ้มครองตน ปัญหาในเรื่องนี้ ทำให้พม่ามีความคล้ายคลึงกับรัฐที่มีการรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างเวียดนามหรือสยาม น้อยยิ่งกว่าส่วนต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะ ซึ่งพม่าจะมีความคล้ายคลึงกับส่วนหมู่เกาะเหล่านี้มากกว่า ที่เด่นที่สุดคืออีสต์ อินดีสของดัตช์ ซึ่งมีตัวอย่างชนกลุ่มน้อยที่แสวงหาการปกป้องคุ้มครองจากฝ่ายปกครองอาณานิคมเช่นกัน ชนกลุ่มน้อยมากมายหลายกลุ่มไม่ว่าจะในอีสต์ อินดีสของดัตช์หรือในพม่า ต่างไม่กระตือรือร้นกับโอกาสลู่ทางที่จะได้รับเอกราชอยู่ภายในเขตแดนของรัฐอาณานิคม ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้มีความกังวลอย่างลึกซึ้งกับเงื่อนไขต่าง ๆ ซึ่งเอกราชจะนำมาให้ การเจรจาสมัยหลังสงครามครั้งท้าย ๆ ก่อนจะนำไปสู่เอกราชของพม่านั้น ปัญหาที่แก้ยากกว่าเพื่อน มิใช่ปัญหาระหว่างชาวพม่ากับชาวอังกฤษ แต่เป็นปัญหาระหว่างชาวพม่ากับชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ

การกระทำหลายอย่างของอังกฤษ ในทันทีภายหลังจากการผนวกพม่าตอนบนในสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่สาม (ค.ศ.1885-1886) ก็ส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อพัฒนาการทางการเมืองของพม่าในอนาคตด้วยเช่นกัน การกระทำที่สำคัญที่สุด น่าจะได้แก่การยกเลิกระบอบกษัตริย์ของพม่า ซึ่งเห็นได้ว่า ดำเนินการไปตามสภาวการณ์แวดล้อมเฉพาะหน้า โดยมิได้พิจารณาถึงผลกระทบในระยะยาวสักเท่าไรนัก การปกครองอย่างไม่เหมาะสมของกษัตริย์ เป็นเหตุผลข้อหนึ่งที่

อังกฤษนำมาใช้อ้างความถูกต้องเหมาะสมในการทำสงครามครั้งนี้ ด้วยเหตุนี้ การกำจัดพระเจ้าธีบอว์ออกไป จึงเป็นเรื่องที่ย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และพม่าก็ไม่มีผู้เหมาะสมอย่างเห็นได้ชัด ที่จะมาสืบราชสมบัติต่อจากพระเจ้าธีบอว์ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพระเจ้าธีบอว์กับเหล่าผู้แวดล้อมของพระองค์ได้กำจัดผู้ที่อาจมีโอกาสมาเป็นคู่แข่งได้จนหมดไปแล้ว ตั้งแต่เมื่อแรกขึ้นครองราชบัลลงก์ กระนั้นก็ดี ชาวพม่าเป็นอันมาก แม้ว่าจะวิพากษ์ในเชิงตำหนิพระเจ้าธีบอว์ในส่วนตัวพระองค์ แต่พวกเขาก็สนับสนุนให้คงรักษาระบอบกษัตริย์ไว้ ในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่ง เจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษและคนอื่น ๆ ที่มีประสบการณ์ในพม่า ก็ตั้งข้อสงสัยถึงภูมิปัญญาและความสุขุมรอบคอบ ในการกำจัดสิ่งที่โดยจารีตประเพณี เป็นจุดศูนย์รวมของการเมืองและสังคมพม่า และเป็นหลักให้กับความถูกต้องชอบธรรมของอำนาจรัฐ เมื่อพิจารณาตัวอย่างจากอาณานิคมอื่น ๆ จะเห็นว่า การอนุรักษ์ชนชั้นสูงที่มีมาแต่เดิม เช่นที่กระทำในเวียดนาม กัมพูชาและลาว ภายใต้การปกครองฝรั่งเศส ในมลายูภายใต้การปกครองของอังกฤษ หรือในอินดีสภายใต้การปกครองของดัตช์ สามารถสร้างความรู้สึกในความถูกต้องและชอบธรรมและทำให้เกิดการยอมรับอำนาจการปกครองของอาณานิคมได้ ในระดับหนึ่ง และถึงแม้ว่าอาจจำเป็นต้องอาศัยบุคคลระดับแม็คคิอาเวลลี่* จึงจะมองการณ์ล่วงหน้าในเรื่องนี้ได้สำเร็จ แต่การดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องของชนชั้นสูงตามจารีตประเพณี ก็ทำให้เกิดพลังที่สร้างความแตกแยกภายในขบวนการชาตินิยมได้เช่นกันในหลาย ๆ กรณี ผู้ที่จะกลายมาเป็นนักปฏิรูปในยุคต้น ๆ มักแตกแยกกันในปัญหาเรื่องเป้าหมาย ในเรื่องเช่นว่า ควรหาทางฟื้นฟูบางปัจจัยของชนชั้นสูงตามจารีตประเพณีขึ้นมา หรือควรจะสถาปนาระเบียบใหม่ขึ้นมา ปัญหาที่แก้ไม่ตกนี้ รุนแรงมากเป็นพิเศษ เมื่อชนชั้นสูงตามจารีตประเพณี ให้ความร่วมมือกับฝ่ายปกครองอาณานิคม ดังปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดจากกรณีแนวคิดและภารกิจของขบวนการ “ชาตินิยม” ของฟาน บอย เจา กับของฟาน จู ตรินห์ในเวียดนาม ทั้งสองคิดและสนับสนุน แนวทางชาตินิยมในท่วงทำนองที่แตกต่างกันตั้งแต่ในระยะแรก ๆ แล้ว

การกระทำอย่างที่สองของอังกฤษ ซึ่งส่งผลสะท้อนอย่างสำคัญแก่การพัฒนาลัทธิชาตินิยมในพม่า คือการตัดสินใจที่จะเชื่อมโยงพม่าเข้ากับอินเดียในด้านการปกครอง เรื่องนี้ นำไปสู่การนำแบบอย่างการปกครองของอินเดียมาใช้ ไม่ว่าแบบอย่างดังว่านี้จะเหมาะสมกับเงื่อนไขของพม่าหรือไม่ก็ตาม ยิ่งไปกว่านั้น ขบวนการต่อต้านอาณานิคมของอินเดีย ยังมีขั้นตอนความเป็นมาจากอดีต ที่ก้าวหน้ายิ่งกว่าของพม่าเป็นอันมาก หรือแม้กระทั่งเมื่อพิจารณาเทียบกับบริเวณอื่นใดทั้งหมดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อินเดียก็นับว่าก้าวหน้ามากยิ่งกว่าที่อื่น ๆ ทุกแห่ง ยกเว้นฟิลิปปินส์ (พรรคคองเกรสของอินเดีย ก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ.1885) และขบวนการต่อต้านอาณานิคมของอินเดีย กลายเป็นขบวนการที่มีอิทธิพล อย่างสำคัญต่อลัทธิชาตินิยมในพม่าในระยะแรก ประสบการณ์ด้านการเมืองของอินเดีย ทำหน้าที่เป็นประหนึ่งแบบอย่างให้แก่ชาวพม่า นอกจากนี้ ยังมีการติดต่อโดยตรงกันอยู่บ้าง ระหว่างนัก

---

* Niccolǒ Machiavelli (1469-1527) นักการเมืองชาวอิตาลี ผู้ประพันธ์หนังสือเรื่อง The Prince ซึ่งบรรยายถึงวิธีการอันแยบยลด้วยเพทุบาย เพื่อความสำเร็จในการปกครอง

เคลื่อนไหวจากพม่า ที่ใช้เวลาอยู่ในอินเดีย โดยนักเคลื่อนไหวชาวพม่าเหล่านี้ได้รับรู้ถึงเทคนิคการจัดองค์กรและยุทธศาสตร์อย่างใหม่ ๆ จากของอินเดียและผู้นำขบวนการชาตินิยมชาวอินเดียก็เดินทางมาเยือนพม่าด้วย

ความเชื่อมโยงทางด้านการปกครอง ที่มีอยู่ระหว่างอินเดียและพม่าย่อมหมายถึงว่า การปฏิรูปหรือความเคลื่อนไหวใด ๆ ที่นำไปสู่การปกครองตนเอง ที่อังกฤษยินยอมมอบให้แก่อินเดีย อังกฤษย่อมต้องพิจารณาให้แก่พม่าด้วยเช่นกัน พม่าจึงมีโอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากความก้าวหน้าของอินเดียด้วย และประการสุดท้าย การเชื่อมโยงสองประเทศนี้เข้าด้วยกัน ได้นำไปสู่การอพยพของชาวอินเดียเข้าสู่พม่าอย่างปราศจากข้อจำกัด และมีผลให้ชาวอินเดียกลายเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีบทบาทสำคัญอยู่ในเศรษฐกิจและการปกครองในระดับกลางและระดับล่างของพม่า ฐานะของชนกลุ่มน้อยชาวอินเดีย ค่อนข้างคล้ายคลึงกับฐานะของชาวจีนในประเทศดังเช่นเวียดนาม สยามและอีสต์ อินดีสของดัตช์ อย่างน้อยที่สุด ก็ในด้านเศรษฐกิจ ข้อมูลด้านสำมะโนประชากรในค.ศ. 1931 แสดงให้เห็นว่าประชากรประมาณ 7 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมดในพม่า เป็นชาวอินเดีย ในขณะที่ตัวเลขของชาวจีนในพม่านั้น มีอยู่เพียงไม่ถึง 2 เปอร์เซ็นต์ ชาวอินเดียอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นเป็นพิเศษในร่างกุ้ง และศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมืองอื่น ๆ (ในร่างกุ้งมีชาวอินเดีย 53 เปอร์เซ็นต์ และชาวอินเดียมีประมาณสองในสามของผู้อพยพย้ายถิ่นทั้งหมด) รวมเบ็ดเสร็จแล้ว ชาวพม่ามีจำนวนรวมทั้งสิ้นกว่า 60 เปอร์เซ็นต์ ส่วนชนพื้นเมืองกลุ่มอื่น ๆ มีอยู่ราว 25 เปอร์เซ็นต์ ดังที่จะได้เห็นกันต่อไปว่า ขบวนการชาตินิยมในพม่านั้น บางครั้งก็มีทิศทางที่โน้มไปในแนว “ต่อต้านอินเดีย” คู่ขนานไปกับความรู้สึก “ต่อต้านชาวจีน” ซึ่งมีประจักษ์ให้เห็นในบางส่วนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลานี้

การที่อังกฤษผนวกดินแดนพม่าตอนบน กระตุ้นให้เกิดการต่อต้านอย่างกว้างขวาง โดยเริ่มแรกนั้น การต่อต้านมีลักษณะเป็นแบบจารีตประเพณี พระบรมวงศานุวงศ์ของกษัตริย์ที่ถูกขับจากราชบัลลังก์ พวกหัวหน้าตามท้องถิ่น และชนชั้นสูงตามจารีตประเพณีอื่น ๆ ต่างตั้งตนเป็นผู้นำในการก่อการจลาจลอย่างต่อเนื่องเป็นระยะ ๆ โดยมิได้มีการประสานงานกัน ส่วนชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ก็ฉวยโอกาสจากความวุ่นวายที่ศูนย์กลาง ตั้งตนเป็นอิสระ ตามแบบอย่างที่เคยทำมาในประวัติศาสตร์อันยาวนาน แม้ว่าอังกฤษจะมีความเหนือกว่าในด้านอาวุธและการจัดองค์กร แต่อังกฤษก็ยังต้องใช้เวลากว่าห้าปี จึงจะสามารถกล่าวอ้างได้ว่า “สร้างความสงบ” ในพม่าได้สำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในบริเวณภูมิภาคตอนบนที่เพิ่งผนวกเข้ามาใหม่

เมื่อถึงช่วงปีแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ การต่อต้านในแบบจารีตประเพณีเหล่านี้ ก็หลีกทางให้กับกิจกรรมการต่อต้านอาณานิคมประเภทใหม่ ๆ ไปเสียเป็นส่วนใหญ่ กิจกรรมใหม่ ๆ เหล่านี้สอดคล้องกับสิ่งที่ได้รับการเรียกขานในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ว่ามีลักษณะ “ชาตินิยม” ในพม่า กิจกรรมที่มีลักษณะเป็นชาตินิยมในยุคแรก ๆ นี้ เกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับพุทธศาสนาโดยพุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการระดมพลที่ทรงพลัง เพื่อต่อต้านการปกครองของ

อังกฤษ ทว่าในขณะเดียวกัน ก็พิสูจน์ให้เห็นปัญหาความแตกแยกในบางรูปแบบที่มีอยู่ภายในขบวนการชาตินิยมนี้ด้วยเช่นกัน ชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่ม มิได้เป็นผู้นับถือพุทธศาสนา และในอีกหลายทศวรรษต่อมา แม้กระทั่งชาวพม่าที่นับถือพุทธศาสนา ก็ยังเห็นดีเห็นงามไปกับความคิดแนวสังคมนิยม-มาร์กซิสต์ ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงการวิพากษ์ที่มาร์กซ์มีต่อศาสนาแล้ว เรื่องนี้ย่อมจะนำไปสู่ปัญหาเรื่องการผสานและปรองดองอุดมการณ์ทางโลกย์ของตะวันตก ให้เข้ากับขนบประเพณีของพุทธศาสนา

องค์กร “แนวสมัยใหม่นิยม” ที่มีชื่อเสียงรู้จักกันมากที่สุดในระยะแรก ๆ ได้แก่สมาคมพุทธศาสนาของคนหนุ่ม หรือ วายเอ็มบีเอ ซึ่งก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1906 (ทว่ารับช่วงมาจากองค์กรเล็ก ๆ ในท้องถิ่นซึ่งมีมาก่อน) องค์กรนี้เห็นได้ชัดว่า ลอกเลียนแบบจากสมาคมเยาวชนชายชาวคริสเตียน หรือวายเอ็มซีเอของตะวันตก แรกทีเดียวนั้น วายเอ็มบีเอเป็นองค์กรซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ทว่าเน้นการฟื้นฟูวัฒนธรรม และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การฟื้นฟูศาสนา โครงการนี้ สะท้อนความรู้สึก ที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางถึงความเสื่อมของปทัสฐานและของระเบียบแบบแผนตามจารีตประเพณีในสังคมพม่า ทั้งนี้ เข้าใจกันว่า ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากระบอบกษัตริย์และราชสำนัก สูญสลายลง ซึ่งในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมานั้น ราชสำนักเป็นแหล่งที่สำคัญที่ให้การอุปถัมภ์ศิลปะและศาสนาเสมอมา พร้อมไปกับการสูญสลายของสถาบันกษัตริย์คือความเสื่อมทรามในมาตรฐานและอิทธิพลของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นสถาบันที่อยู่คู่กันมา

อย่างไรก็ดี ในทศวรรษ 1910 วายเอ็มบีเอก็ได้กลายเป็นองค์กรที่มีลักษณะทางการเมืองเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนี้ เป็นผลลัพธ์จากกรณีที่โต้เถียงกันเป็นเวลานานเรื่องรองเท้า คำถามมีอยู่ว่า ชาวอังกฤษและชาวต่างชาติอื่น ๆ จำเป็นต้องปฏิบัติตามวิถีปฏิบัติที่กระทำกันมาแต่ครั้งโบราณโดยไม่มีการตั้งคำถามเช่นนี้ด้วยหรือไม่ -- กล่าวคือ การถอดรองเท้าเมื่อเข้าไปในเขตวัดหรือโบสถ์ในพุทธศาสนา แม้ปัญหานี้ ดูภายนอกเป็นเรื่องศาสนา แต่ก็มีประเด็นการเมืองมาเกี่ยวข้องด้วยเช่นกัน ในแง่ที่ว่าเป็นการท้าทายสิทธิของพวกเจ้านายเหนือหัวชาวอังกฤษ ที่จะกำหนดว่า อะไรคือสิ่งที่กอปรขึ้นเป็นพฤติกรรมที่เหมาะสม ภายในสภาวะแวดล้อมของพม่า เรื่องนี้เป็นการลากเส้นแบ่งอย่างชัดเจนระหว่างชาวอังกฤษฝ่ายหนึ่ง กับชุมชนที่นับถือพุทธศาสนาอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งโดยหลักแล้ว ก็คือชาวพม่า มอญและฉาน แม้ว่าจะมีท่วงทำนองเป็นการเมืองเช่นนี้ แต่กำเนิดของกรณีโต้เถียงเป็นเรื่องทางศาสนา กรณีนี้จึงค่อนข้างปลอดภัย แต่ขณะเดียวก็เป็นประเด็นปัญหาทางด้านยุทธศาสตร์ที่น่าเกรงขาม ซึ่งท้าทายอำนาจการปกครองของอาณานิคม การตัดสินข้อพิพาทในขั้นสุดท้าย คือฝ่ายอังกฤษยินยอมให้สมภารแต่ละวัด มีสิทธิกำหนดแนวปฏิบัติอย่างที่เป็นที่ยอมรับได้ ภายในเขตวัดของตน คำตัดสินนี้เป็นการมอบอำนาจในการตัดสินใจ ให้อยู่ในมือของชนพื้นถิ่น ซึ่งนักลัทธิชาตินิยมทั้งหลายต่างมองว่า เป็นชัยชนะที่สำคัญ แม้ว่าจะค่อนข้างเป็นชัยชนะที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์อยู่สักหน่อยก็ตาม

แม้ว่าจะประสบความสำเร็จในกรณีดังกล่าว แต่ในไม่ช้า วายเอ็มบีเอก็ต้องจำนนต่อการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายที่มีอยู่อย่างเรื้อรังในสังคมและการเมืองของพม่า และการแตกแยกภายในขบวนการ ก็นำไปสู่การก่อตัวขององค์กรรวมกลุ่มพลังองค์กรใหม่ขึ้นมาในค.ศ.1921 คือองค์กรที่

ประชุมใหญ่ของสมาคมแห่งชาติพม่า หรือ จีซีบีเอ ชื่อขององค์กรเอง ซึ่งประกอบด้วยคำว่า “ใหญ่” และ “พม่า” (มิใช่ “พุทธ”) เป็นการบ่งชี้อยู่ในตัวถึงความตั้งใจที่จะหลอมรวมแนวร่วมต่อต้านอาณานิคมที่กว้างขวางยิ่งกว่าซึ่งวายเอ็มบีเอไม่สามารถรวมได้ หนึ่งในบรรดาความริเริ่มอย่างแรก ๆ ของจีซีบีเอ คือการสนับสนุนการร่วมชุมนุมประท้วงของนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยร่างกุ้งที่เพิ่งก่อตัวขึ้น การรวมชุมนุมครั้งนี้เป็นการเริ่มต้นประเพณีอันยาวนานของการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในหมู่นักศึกษามหาวิทยาลัย

ภายหลังสงครามในยุโรปสิ้นสุดลง อังกฤษยอมโอนอ่อนให้แก่แรงกดดันของนักลัทธิชาตินิยมในอินเดีย ซึ่งส่งผลให้อินเดียมีรัฐธรรมนูญแบบให้มีการปกครองร่วมกันหรือระบบสองอำนาจ (dynarchy) กล่าวคือยินยอมให้ชนพื้นเมืองเข้ามีส่วนร่วมในการปกครองอาณานิคมได้ แต่ก็ในระดับที่จำกัดมาก พม่าถูกกันออกไปจากการจัดรูปการณ์ดังกล่าว ซึ่งเป็นการจุดชนวนให้เกิดกระแสการประท้วงและการนัดชุมนุมตามหลักลัทธิชาตินิยมขึ้นมา ดังนั้น ในค.ศ.1921 รัฐสภาอังกฤษจึงยอมขยายระบอบสองอำนาจให้ครอบคลุมไปถึงพม่าด้วย การเปลี่ยนแปลงนี้มีผลบังคับใช้ในอีกสองปีถัดมา เรื่องนี้ ได้ก่อให้เกิดคำถามขึ้นมาสองข้อ ซึ่งสร้างความกังวลให้แก่นักชาตินิยมชาวพม่ามาจนตลอดทศวรรษ 1920 และเกือบตลอดทศวรรษ 1930 คำถามข้อแรก คือพม่าควรดำเนินการเพื่อหาทางแยกตัวออกจากอินเดียอีกต่อไปหรือไม่ เรื่องนี้แทบไม่เคยมีการตั้งคำถามในแง่เป้าหมายเพื่อการกระทำให้บรรลุผลของนักชาตินิยมมาก่อนเลย จนกระทั่งถึงขณะนี้ ขั้นตอนนี้ นอกเหนือจากสิ่งอื่น ๆ แล้ว ยังช่วยให้เกิดลู่ทางที่สามารถจำกัดการอพยพย้ายถิ่นของชาวอินเดียพร้อมกันไปด้วย ทว่าการแยกตัวจากอินเดียในตอนนี้อาจมีความหมายว่า พม่าไม่อาจมีส่วนแบ่งกับการยินยอมที่ทางอังกฤษจะให้ตามคำเรียกร้องของนักชาตินิยมในอินเดียได้อีกต่อไป คำถามข้อสอง มีอยู่ว่านักชาตินิยม ควรเข้ามีส่วนร่วมในแผนการของอังกฤษเรื่องการปกครองตนเองในขอบเขตจำกัดหรือไม่ เช่นในสภาที่สมาชิกบางส่วนมาจากการเลือกตั้ง หรือว่าควรวางท่าทีอย่างไม่มีการประนีประนอม ด้วยการไม่เข้าร่วมในการเลือกตั้งเป็นการประท้วงหรือการคว่ำบาตรการเลือกตั้ง กล่าวคือทั้งไม่ร่วมมือและไม่เข้ามีส่วนร่วม คำถามทั้งสองข้อนี้ข้อหลังเป็นปัญหาในทางปฏิบัติและเป็นปัญหาเฉพาะหน้าสำหรับนักชาตินิยมชาวพม่ามากกว่า กล่าวคือ ในระยะสั้น เฉพาะอังกฤษ เท่านั้น ที่สามารถกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างพม่ากับอินเดียได้ ทว่าพม่าถูกบังคับให้ตัดสินใจด้วยตนเองว่า จะดำเนินการตามเป้าหมายของตน ภายในหรือว่าภายนอกกรอบของระเบียบการตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ การโต้เถียงกับเกี่ยวกับปัญหาทั้งสองประการนี้ภายในขบวนการชาตินิยม เป็นไปอย่างเผ็ดร้อน รุนแรง และดูเหมือน เหล่าผู้นำคนสำคัญ มักเปลี่ยนท่าทีไปตามแต่สภาวะแวดล้อมและตามแต่โอกาส จะกำหนดให้

ในช่วงทศวรรษ 1920 ปัญหาเหล่านี้และปัญหาอื่น ๆ ส่งผลให้เกิดการแบ่งแยกกันมากขึ้นเป็นลำดับภายในขบวนการชาตินิยม การแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่เคยเป็นปัญหาที่รุมเร้าวายเอ็มบีเออยู่ไม่สร่างซา ในไม่ช้า ก็ปรากฏให้เห็นอีกในจีซีบีเอ พร้อมกับนำไปสู่ความแตกแยกไม่ลงรอยกันในปัญหาต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวกับนโยบายและตัวบุคคล การแบ่งแยกระหว่างเมืองและชนบท

ที่มีมายาวนาน ก็เด่นชัดมากขึ้นด้วยเช่นกัน นักชาตินิยมชาวเมืองนั้น โดยรวมแล้ว ต้องการขับพวกอังกฤษออกไป แล้วเข้ารับช่วงการปกครองรัฐอาณานิคม โดยเนื้อแท้แล้ว นักชาตินิยมชาวเมืองเป็นพวกที่ยอมรับลัทธิจักรวรรดินิยมในด้านที่เกี่ยวกับการสร้างความทันสมัย กลุ่มต่าง ๆ มากมายในชนบทมิได้ต้องการเฉพาะแค่ขับอังกฤษออกไป หากยังต้องการกำจัดสถาบันอาณานิคมทั้งหลายทั้งปวงที่ตามมากับอังกฤษด้วย – ได้แก่โครงสร้างของระบบบริหารราชการ โครงสร้างเศรษฐกิจ หรือโครงสร้าง อื่น ๆ ซึ่งทำให้เกิดการเข้าแทรกแซงและบุกรุกเข้าไปในชีวิตแบบจารีตประเพณีของหมู่บ้าน นอกจากนี้ ยังมีข้อพิพาทโต้เถียง เกี่ยวกับการที่พระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างเปิดเผยมากขึ้นเป็นลำดับ ไม่ว่าจะในรูปของการครอบงำของฝ่ายสงฆ์ในบางส่วนของจีซีบีเอ หรือ กิจกรรมของพระภิกษุบางรูป เช่น พระอู โอตตะมะ ซึ่งเป็นผู้มีบารมีและความสามารถพิเศษ พระอู โอตตะมะ เป็นผู้พัฒนาการติดต่อกับขบวนการชาตินิยมอินเดียขึ้น และหลังจากนั้นก็ได้ดำเนินการรณรงค์เพื่อวิพากษ์ฝ่ายปกครองอาณานิคมในพม่าอย่างรุนแรง พร้อมเรียกร้องให้มีการปกครองตนเอง

ในช่วงทศวรรษ 1920 และ 1930 องค์กรชาตินิยมต่าง ๆ พยายามแสวงหาการสนับสนุนจากกลุ่มชาติพันธุ์ทุกกลุ่ม กระนั้นก็ตาม การดำเนินงานในหลาย ๆ แง่ เป็นการสะท้อนผลประโยชน์ของชาวพม่า และขัดกับความรู้สึกของชนกลุ่มอื่น ๆ การเน้นที่พุทธศาสนา โดยไม่ใส่ใจเท่าไรนักต่อผู้ที่มิได้เป็นชาวพม่าซึ่งยังนับถือภูติอยู่ และต่อแหล่งที่มาต้นตอที่ก่อให้เกิดความกังวลแก่ชาวกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์ ยังคงเป็นลักษณะหนึ่งของลัทธิชาตินิยมพม่า แนวโน้มนี้ ยังได้รับการส่งเสริมจากกิจกรรมทางการเมืองของพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา นอกจากนี้ เมื่อนักศึกษาชาวพม่าเข้ารับภารกิจก่อตั้งระบบโรงเรียนแห่งชาติในช่วงทศวรรษ 1920 พวกเขายังได้มีการเสนอให้ใช้ภาษาพม่าเป็นสื่อในการสอน และวรรณคดีและประวัติศาสตร์ของพม่า ก็เป็นวิชาที่สำคัญอยู่ในหลักสูตร

เช่นเดียวกับในเวียดนามและบริเวณอื่นๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ เป็นเครื่องหมายแบ่งยุคสมัยอย่างหนึ่งภายในขบวนการชาตินิยมในพม่า ราคาข้าวและสินค้าอื่น ๆ ตกต่ำในแบบสิ้นสลาย พร้อมกับดึงตลาดสินค้าออกมากมายของพม่า ให้ทรุดลงไปด้วย เหตุการณ์นี้ นำไปสู่ความยากแค้นทางด้านเศรษฐกิจอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณ ซึ่งช่วงระหว่างการขยายการเพาะปลูกข้าวอย่างกว้างขวางนับตั้งแต่ทศวรรษ 1850 กลายเป็นบริเวณที่พึ่งพาอาศัยเกษตรกรรมแบบที่เป็นการพาณิชย์ และเป็นการเพาะปลูกพืชผลเพียงอย่างเดียวเสียเป็นส่วนใหญ่ ความทุกข์ยากทางเศรษฐกิจ ชักพาให้ความตึงเครียดในชุมชนพลุ่งสูงขึ้น การก่อเหตุการณ์รุนแรงมีทิศทางมุ่งไปที่ชาวอินเดีย ซึ่งแข่งขันอยู่ในตลาดแรงงาน และนอกจากนี้ ชาวอินเดียยังมีความสำคัญในแง่การเป็น ผู้ให้กู้เงิน และการเป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ (แม้ว่าจะโดยมิได้ตั้งใจ) ทั้งนี้เป็นผลมาจากการยึดที่ดินจำนอง ความไม่พอใจพุ่งไปที่ชาวจีนเช่นกัน ทว่าในระดับที่น้อยกว่า เช่นเดียวกับในเวียดนาม วิกฤติการณ์ด้านเศรษฐกิจในพม่า ก่อให้เกิดการจลาจลขึ้นในชนบท ใน

รูปการกบฏซายา ซาน —ซึ่งนับเป็นการจลาจลครั้งที่น่าตื่นเต้นมากที่สุด แม้ว่าเมื่อพิจารณาอย่างถึงที่สุดแล้ว อาจมิใช่สิ่งที่เป็นการแสดงออกที่สำคัญที่สุด ของกิจกรรมการต่อต้านอาณานิคมในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1885 จนกระทั่งถึงช่วงที่สงครามแปซิฟิคอุบัติขึ้น

ซายา ซานเคยบวชเป็นพระภิกษุมาก่อน และเป็นแพทย์ “พื้นบ้าน” การกบฏครั้งนี้ ดึงดูดความสนใจของผู้คนได้เป็นอันมากเพราะแง่มุมที่มีลักษณะของขนบประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิมของการกบฏ ลักษณะในแบบดั้งเดิมดังกล่าวได้แก่ การพึ่งพาอาศัยเครื่องลางของขลังและเวทย์มนต์คาถา เป้าหมายเพื่อฟื้นฟูระบอบกษัตริย์ที่ซายา ซานป่าวประกาศ ซึ่งมีมาพร้อมสรรพกับรูปจำลองพระราชวังกับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่ทำขึ้นมาใช้ชั่วคราว และอื่น ๆ ทว่าซายา ซานก็มีประสบการณ์อย่างกว้างขวางในขบวนการต่อต้านอาณานิคมที่มีลักษณะทันสมัยกว่านี้มาก่อนแล้วเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งขณะที่อยู่ในฝ่ายหนึ่งของจีซีบีเอ ซึ่งเป็นฝ่ายที่ให้ความห่วงใยเป็นพิเศษกับความคับแค้นของเกษตรกร เป้าหมายหลักของซายา ซานในการจลาจลครั้งนี้ มุ่งไปที่การต่อต้านตัวแทนของฝ่ายปกครองอาณานิคม ภาษีอาณานิคม ค่าเช่าที่ดิน และสิ่งที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า เป็นการแทรกแซงชีวิตในแบบจารีตประเพณีของระบบ ราชการ เนื่องจากเป้าหมายในการต่อต้านดังที่กล่าวมานี้ จึงมีการตั้งประเด็นกันขึ้นมาว่าสิ่งที่รองรับอยู่เบื้องใต้ไสยศาสตร์แนวปฏิกริยาที่ปรากฏให้เห็นนั้น คือสาเหตุที่เป็นรากฐานที่ลึกลงไปยิ่งกว่าในทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ (ทว่าเจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษมิได้เห็นเช่นนั้น) สาเหตุดังกล่าวนี้ก่อให้เกิด กิจกรรมแนวชาตินิยมในระดับหมู่บ้านอย่างแพร่หลายในทศวรรษ 1920 และสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ยิ่งทำให้กิจกรรมเหล่านี้ ยิ่งรุนแรงหนักขึ้น ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม การจลาจลดังกล่าว ซึ่งเริ่มต้นขึ้นในตอนปลายปีค.ศ.1930 ได้แพร่กระจายออกไปทั่วบริเวณอันกว้างขวางของพม่าตอนกลางและตอนล่าง แม้ว่าการจลาจลดังกล่าวจะไม่เคยเป็นภัยคุกคามอำนาจการปกครองของอังกฤษที่ร้ายแรงแต่อย่างใด แต่การจลาจลก็มิได้ถูกปราบปรามลงอย่างราบคาบโดยสิ้นเชิง จนกระทั่งล่วงมาถึงค.ศ.1932

หากว่าซายา ซาน คือผู้ที่ยืนอยู่ที่ขั้วหนึ่งของลัทธิชาตินิยมของพม่าในทศวรรษ 1930 อีกขั้วหนึ่งของลัทธิชาตินิยมที่ตรงกันข้ามกับของซายา ซาน ก็กำลังพัฒนาขึ้นมา ชาตินิยมนี้อยู่ในรูปขบวนการที่มีความคิดรุนแรง ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาและเกิดขึ้นในเมือง เป็นขบวนการที่ได้รับความสนใจจากนักศึกษามหาวิทยาลัยที่ยังเยาว์วัยมากเป็นพิเศษ นักศึกษาเหล่านี้ ได้รับอิทธิพลจากลัทธิสังคมนิยม ลัทธิมาร์กซ์และกระแสอื่น ๆ ของความคิดของตะวันตก ในกลางทศวรรษ 1930 การนัดชุมนุมของนักศึกษาครั้งใหญ่ปรากฏขึ้นอีกครั้งหนึ่งที่มหาวิทยาลัยร่างกุ้ง นักเคลื่อนไหวหนุ่มสาวเหล่านี้ ยังได้เข้ายึด โดบามา เอเชียโยน หรือสมาคมพวกเราชาวพม่า อันเป็นองค์กรชาตินิยมที่ก่อตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อค.ศ.1930 โดยผู้นำที่อาวุโสกว่า ผู้นำนักศึกษา ใช้คำนำหน้าตนเองว่า*ทะขิ่น* (คำ ๆ นี้ มีความหมายว่า “นาย” – เป็นฉายาที่ปกติแล้ว สงวนไว้ให้สำหรับชาวอังกฤษผู้ปกครองอาณานิคม) ในหมู่นักศึกษาเหล่านี้ มีบุคคลที่มีคุณสมบัติเป็นผู้นำที่มีความสามารถและได้รับการยอมรับถืออย่างสูง คือ ออง ซาน (การที่ออง ซานถูกลอบสังหารในค.ศ.1947 มีผลสะท้อนอย่างรุนแรงต่ออนาคตของพม่า

เนื่องจากเขาเป็นผู้นำนักชาตินิยมคนสำคัญเพียงคนเดียวเท่านั้น ที่ให้ความไว้วางใจต่อชนกลุ่มน้อยที่มิใช่ชาวพม่า) ผู้นำอีกคนหนึ่งในกลุ่มนักศึกษาคือ อู นุ ซึ่งต่อมา ได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของพม่ายุคหลังการปกครองของอังกฤษ (และหลังการปกครองของญี่ปุ่น) อู นุ จะยังคงเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญทางการเมืองเรื่อยมาจนกระทั่งถึงตอนที่เกิดความวุ่นวายอย่างสาหัสในปลายทศวรรษ 1980

เช่นเดียวกับนักศึกษาที่เป็นนักเคลื่อนไหวเมื่อทศวรรษก่อน พวก*ทะขิ่น*พยายามหาทางรวมกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมดในพม่าเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทว่าวิธีคิดของพวกเขา ก็เช่นเดียวกับนักศึกษารุ่นก่อน คือให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกกับเรื่องที่เป็นพื้นฐานหลักของชาวพม่า และคิดหมายที่จะให้กลืนชนกลุ่มน้อย *ทะขิ่น*ใช้คำขวัญว่า “พม่าเป็นประเทศของเรา วรรณคดีพม่า คือวรรณคดีของเรา ภาษาพม่า คือภาษาของเรา รักประเทศชาติ ยกมาตรฐานของวรรณคดีของเรา เคารพภาษาของเรา”[27] ประเด็นปัญหาที่เกี่ยวเนื่องกับเรื่องนี้ประการหนึ่ง คือความคิดริเริ่มที่จะรวมบริเวณต่าง ๆ ที่อยู่ตาม ชายขอบให้เข้ามาอยู่กับส่วนที่เป็นพม่าแท้ นักชาตินิยมชาวพม่า ให้เหตุผลว่า อังกฤษดำเนินนโยบาย “แบ่งแยกแล้วปกครอง” นโยบายนี้สร้างความวุ่นวายให้แก่รัฐที่เคยรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาในประวัติศาสตร์ นักชาตินิยมพม่าเหล่านี้ปฏิเสธข้อโต้แย้งของอังกฤษที่ว่า เอกภาพการปกครองที่มีเอกภาพอย่างจำกัด ซึ่งนำมาใช้ในทศวรรษ 1920 นั้น เป็นสิ่งที่คิดทำกันขึ้นมาใหม่ หาได้มีมาแต่ดั้งเดิมไม่

เมื่อการปลุกเร้าแนวคิดชาตินิยมทวีขึ้นในตอนปลายทศวรรษ 1930 รวมทั้งการเดินขบวนและนัดชุมนุมประท้วงกันอยู่เนือง ๆ ของนักศึกษาและคนงาน อังกฤษจึงตอบสนองด้วยการปฏิรูปการปกครองอีกรอบหนึ่ง คณะกรรมาธิการพิจารณากฎหมายของอินเดีย (รู้จักกันในนามคณะกรรมาธิการไซมอน) ได้ทบทวนระบอบสองอำนาจอีกครั้งหนึ่งในตอนปลายทศวรรษ 1920 และได้แนะนำให้แยกพม่าออกจากอินเดีย การประชุมโต๊ะกลมเรื่องพม่าที่จัดขึ้นที่ลอนดอนในค.ศ.1931-1932 ก็แนะนำเช่นเดียวกัน ในพม่า ความรู้สึกต่อต้านการแบ่งแยกดังกล่าว รุนแรงเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนี้เพราะได้เชื้อจากความไม่ไว้วางใจในเหตุจูงใจของอังกฤษกันโดยทั่วไป การดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องนี้ ถูกผัดผ่อนไปจนกระทั่งถึงค.ศ.1937 เมื่อพม่าแยกตัวออกจากอินเดียในท้ายที่สุด และรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ให้อำนาจการปกครองตนเองแก่ชาวพม่าเพิ่มขึ้นอย่างมาก บา มอว์ ผู้ดำเนินงานแนวชาตินิยมอย่างโชกโชนมาก่อน ได้เป็นนายกรัฐมนตรีใน “ฝ่ายปกครองของพม่า” ซึ่งรับผิดชอบต่อเรื่องราวที่มีสำคัญน้อยกว่า เช่นเรื่องสาธารณสุขและการศึกษา ในขณะที่อังกฤษยังคงสงวนส่วนที่สำคัญทางการปกครองไว้หลายประการ—ที่สำคัญได้แก่กลาโหม การต่างประเทศ เรื่องสำคัญที่เกี่ยวกับการเงิน และการควบคุม “บริเวณที่กันออกไปต่างหาก” ได้แก่รัฐฉานและภูมิภาคต่าง ๆ ตามพรมแดน ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชน กลุ่มน้อยชาติพันธุ์ต่าง ๆ

---

[27] อ้างใน Josef Silverstein, ***Burmese Politics: The Dilemma of National Unity,*** New Brunswick, 1980, 39.

สมาชิกภายในกลุ่มชาตินิยมฝ่ายต่าง ๆ ที่มีความคิดรุนแรงกว่า และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกที่ยังเยาว์วัย ไม่พอใจกับการโอนอ่อนที่อังกฤษยอมให้อย่างมีข้อจำกัดเช่นนี้ สมาชิกหัวรุนแรงเหล่านี้ยังคงเรียกร้องต่อไป ให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างให้ถึงรากฐานยิ่งกว่านี้ และเรียกร้องให้อังกฤษให้คำมั่นว่าจะให้เอกราชอย่างสมบูรณ์ภายในอนาคตอันใกล้อย่างพอจะมองเห็นได้ นักเคลื่อนไหวหนุ่มสาวบางคน มีความคับข้องใจทั้งต่ออังกฤษ และต่อผู้นำชาวพม่าที่อาวุโสกว่าจำนวนมาก ซึ่งผู้อาวุโสกว่าเหล่านี้คนหนุ่มสาวมองว่ามีทัศนคติในแบบประนีประนอมเยี่ยงผู้ร่วมมือช่วยเหลือ ดังนั้น คนหนุ่มสาวหนุ่มนี้จึงได้เริ่มคิดในเงื่อนไขของการปฏิวัติ และมองหาแหล่งสนับสนุนที่พอจะเป็นไปได้จากต่างประเทศ นักชาตินิยมชาวพม่าเริ่มต้นสถาปนาการติดต่อกับบุคคลบางส่วนของพรรคก๊กมินตั๋งในจีน พรรคก๊กมินตั๋งนี้เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1930 มิได้ต่อต้านอังกฤษอย่างเด่นชัดแล้ว ทว่าอย่างน้อยที่สุด พรรคนี้ยังสามารถอ้างได้ว่า มีหลักการในการต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยม อย่างไรก็ดี ในท้ายที่สุดแล้ว พม่าก็พบแหล่งสนับสนุนพวกตนที่แท้จริงในญี่ปุ่น เรื่องนี้ มีปัจจัยของการฉวยโอกาสอยู่เป็นอันมาก ชาวพม่าหนุ่มสาวจำนวนมากที่หันไปหาญี่ปุ่น ต่างเป็นฝ่ายซ้ายในแง่การเมือง แม้ว่าพวกเขาจะยังคงเป็นพุทธศานิกชนอยู่ และมิได้มีจิตใจฝักใฝ่ลัทธินิยมทหารปีกขวาและระบบจักรพรรดิที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ในญี่ปุ่นสักเท่าไรนัก (เหตุการณ์กรณีซายา ซาน เป็นเครื่องหมายแสดงถึงเงาเลือนลางครั้งสุดท้าย ของความนิยมกษัตริย์ที่มีอยู่ในสภาวการณ์ที่เป็นอยู่ในพม่า) แต่ถึงแม้จะมีความแตกต่างทางด้านอุดมการณ์ ผู้มีความคิดแนวชาตินิยมหัวรุนแรงชาวพม่าและผู้ฝักใฝ่ลัทธิขุนศึกชาวญี่ปุ่นที่มีความคิดแนวอนุรักษนิยม ต่างมีความสนใจร่วมกัน ทั้งสองฝ่ายต้องการโค่นล้มอำนาจการปกครองของตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ญี่ปุ่นเต็มใจที่จะให้อาวุธและการสนับสนุนด้านการเงิน และกลุ่มสามสิบสหาย ซึ่งมีออง ซานรวมอยู่ด้วย ก็รับข้อเสนอเรื่องความช่วยเหลือ และได้เดินทางอย่างลับ ๆ เพื่อไปฝึกทหารในไฮหนาน ภายใต้การอุปถัมภ์ของญี่ปุ่น กลุ่มสามสิบสหายกลับมายังพม่า ในฐานะ ผู้นำของกองทัพกู้เอกราชพม่า พร้อมกับญี่ปุ่นที่บุกเข้ามาในค.ศ.1942 อย่างไรก็ดีเมื่อชะตาของญี่ปุ่น ตกต่ำลงไป กลุ่มสามสิบสหายจึงเปลี่ยนข้างในตอนท้ายและหันมา “เป็นพันธมิตร” กับชาวอังกฤษซึ่งเป็นอดีตศัตรู บุคคลสำคัญทางด้านการเมืองและการทหารของพม่าในยุคหลังสงครามเป็นผู้ที่มาจากกลุ่มเล็ก ๆ สามสิบคนนี้เอง

เรื่องราวคร่าว ๆ เกี่ยวกับกิจกรรมแนวชาตินิยมและการต่อต้านอาณานิคมในพม่า ในช่วงเวลาหลายทศวรรษก่อนที่จะเกิดสงครามแปซิฟิค บ่งชี้ถึงแนวเหตุการณ์อย่างกว้าง ๆ อยู่สามแนว แนวหนึ่ง คือการที่ขบวนการชาตินิยม ประสบกับความวุ่นวายและยุ่งเหยิงอยู่เนือง ๆ เพราะการแบ่งพรรคแบ่งพวก การแบ่งพรรคแบ่งพวกนี้สืบเนื่องมาจากสาเหตุด้านตัวบุคคล เรื่องความไม่ลงรอยกันในแนวนโยบาย และจากสภาวะการแบ่งแยกอย่างเป็นขั้วตรงกันข้ามกัน เช่นความแบ่งแยกระหว่างเมืองกับชนบท ระหว่างแนวการยึดจารีตประเพณีโบราณกับแนวสมัยใหม่นิยม และระหว่างแนวศาสนากับแนวทางโลกย์ สิ่งที่ทำให้สาเหตุของการแบ่งพรรคแบ่งพวกต่าง ๆ เหล่านี้ ยิ่งเป็นเรื่องเลวร้ายรุนแรงหนักขึ้นไปอีก คือ

ปัญหาการรวมกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในขบวนการทางการเมืองที่ชาวพม่ามีอิทธิพลครอบงำอยู่และ ในท้ายที่สุด เข้ามาสู่องค์อำนาจรัฐที่มีชาวพม่ามีอิทธิพลครอบงำอยู่ กลุ่มชนชาติต่าง ๆ นี้มีทั้งชนพื้นถิ่นมาแต่เดิมและที่เพิ่งเข้ามาถึงใหม่ ปัญหานี้ ยังคงเป็นปัญหาที่แก้ไม่ตกแม้ในช่วงภายหลังเมื่อพม่าได้รับเอกราชแล้ว แนวเหตุการณ์อย่างที่สอง คือการปรากฏขึ้นมาของลัทธิเน้นหนักเรื่องทางโลกย์ที่มีลักษณะค่อนข้างรุนแรงและสุดโต่ง ซึ่งสร้างความเสียหายให้แก่ทิศทางของขบวนการชาตินิยมยุคแรก ๆ ที่มีลักษณะยึดจารีตประเพณีและใฝ่ศาสนามากกว่า แม้ว่าจะมีความเพียรพยายามในเวลาต่อมา (ที่เด่นที่สุดคือในสมัยที่อู นุ เป็นนายกรัฐมนตรี) ที่จะสังเคราะห์สองแนวทางนี้เข้าด้วยกัน และเชื่อมเข้ากับอุดมการณ์ “ระบอบสังคมนิยมแนวพุทธศาสนา” ของทางการ ในสมัยที่ได้เอกราชแล้วก็ตาม แนวเหตุการณ์สุดท้าย คือการที่อังกฤษในพม่า มีการประนีประนอมกว่าและนุ่มนวลกว่า เมื่อเปรียบเทียบโดยรวมกับประเทศอาณานิคมอื่น ๆ เช่นฝรั่งเศส เป็นต้น การประนีประนอมของอังกฤษเช่นนี้ส่งเสริมให้ขบวนการชาตินิยม อย่างน้อยก็เป็นบางส่วน ได้ดำเนินงานเพื่อให้เกิดเปลี่ยนแปลงภายในระบบ ทั้งนี้เมื่อรวมกับปัจจัยทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและปัจจัยอื่น ๆ แล้ว ก่อให้เกิดปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งทำให้ลัทธิชาตินิยมในพม่ามีลักษณะรุนแรงและสุดโต่งในด้านการเมืองน้อยกว่าของบางแห่งเช่นเวียดนามเป็นต้น พม่ารับรูปแบบสังคมนิยมมาแต่ในนาม ทั้งระบอบคอมมิวนิสต์ก็ไม่สามารถเป็นกำลังที่สำคัญขึ้นมาได้เช่นกัน อันที่จริงแล้ว ขบวนการคอมมิวนิสต์พม่า ต้องแตกแยกเพราะการแบ่งพรรคแบ่งฝ่ายทางการเมืองที่ฝังอยู่เป็นเวลานานมาแล้ว การแบ่งแยกเป็นฝักฝ่ายเช่นนี้ ยังส่งผลกระทบกระเทือนต่อการรวมกลุ่มตามหลักอุดมการณ์อื่น ๆ ด้วย และทำให้พม่าต้องสิ้นเปลืองพลังงานมากมายไปกับการต่อสู้ภายใน แทนที่จะเปิดโอกาสให้มีทางเลือกทางการเมืองอื่นที่สามารถเติบใหญ่ขึ้นไปได้เรื่อย ๆ

ลัทธิชาตินิยมโดยชาติพันธุ์ (ลัทธิเชื้อชาติพันธุ์นิยม)

ความแตกต่างทางด้านภาษา ทางด้านการจัดระเบียบสังคมและการเมือง และทางด้านขนบธรรมเนียมในท้องถิ่นเป็นสิ่งที่คิดเห็นกันมาแต่เดิมว่าคือเครื่องหมายที่บอกถึงความเป็นชาติ และความผูกพันยึดมั่นที่มีมาแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ ความเป็นชาติและความผูกพันระหว่างกันดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ใช้กำหนดหน่วยของการรวมกลุ่มกันตามธรรมชาติ เพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง ทว่าประสบการณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้สอดคล้องไปกับสมมุติฐานที่ว่า อัตลักษณ์ด้านชาติพันธุ์ เป็นสิ่งที่มิอาจกลับกลายเป็นอื่นไปได้ เป็นที่ทราบกันอยู่ว่า เคยปรากฏมีกรณีที่ประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงวิธีการพูดจา วิธีการจัดระเบียบทางสังคมและการเมือง และเปลี่ยนแปลงแบบฉบับของชีวิตครอบครัวไปตามยุคสมัย เมื่อสภาวการณ์แวดล้อมที่เกิดขึ้นกับตัวบุคคล เปลี่ยนแปลงไป ผู้รวบรวมข้อมูลตัวเลข

เกี่ยวกับสำมะโนประชากรของพม่าในค.ศ.1931 ได้ตั้งข้อสังเกตถึง “ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนอย่างที่สุดของภาษาและลักษณะความแตกต่างระหว่างชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในพม่า”[28]

แนวโน้มโดยทั่วไปที่มีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็คือการดำเนินกิจกรรมเพื่อต่อต้านระบอบอาณานิคมนั้นจะกระทำภายในอาณาเขตที่ถูกกำหนดขึ้นจากการเข้าควบคุมของยุโรป และกิจกรรมภายในอาณาเขตดังว่านี้ เป็นสิ่งที่ให้แรงกระตุ้นต่อการก่อตั้งรัฐขึ้น และ “ชาติ” ที่เกิดขึ้นมาภายในภูมิภาค ก็พลอยมีแนวโน้มที่จะเป็นประชาคมซึ่งกำหนดขึ้นโดยระบบพื้นที่และระบบการปกครอง อันเป็นผลมาจากการควบคุมของยุโรปนั้นไปด้วย อย่างไรก็ดี ลัทธิชาตินิยมที่มีรากฐานอยู่ที่ชาติพันธุ์ ก็ยังเกิดขึ้นมาจนได้ แม้ว่าจะมีเพียงรัฐเดียวที่ก่อตั้งขึ้นบนพื้นฐานนี้ได้ คือประเทศไทย ซึ่งเป็นประเทศเดียวที่มิได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคมโดยตรง และไม่ได้รับอิทธิพลต่าง ๆ ที่ประสบการณ์ของการเป็นอาณานิคมดังกล่าว จะนำมาให้ ลัทธิชาตินิยมของชาวมลายูนั้น แม้ว่าจะมีพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมอยู่ แต่ก็พัฒนาขึ้นภายในอาณาบริเวณที่ประชากรชาวมลายูเป็นผู้เสียเปรียบในแง่เศรษฐกิจ และแทบจะมิได้กอปรขึ้นเป็นเสียงส่วนใหญ่ในแง่ของจำนวน และชาวมลายูก็มิได้เป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญ จวบจนกระทั่งเวลาล่วงเลยค.ศ.1945 ไปแล้ว กลุ่มวัฒนธรรมต่าง ๆ มากมายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีจำนวนประชากรภายในกลุ่มน้อยเกินไป หรือมิฉะนั้น ก็ไม่มีทรัพยากรมากเพียงพอที่จะก่อตั้งรัฐในลักษณะที่จะสามารถอยู่รอดและสร้างความเจริญรุ่งเรืองต่อไปได้ด้วยตนเอง และลัทธิชาตินิยมโดยอาศัยความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันในบางกรณี ก็มุ่งที่จะรักษาสถานภาพของกลุ่ม ภายในองค์อำนาจทางการเมืองที่ใหญ่กว่า ชุมชนอื่น ๆ เช่นชุมชนชาวกะเหรี่ยงและฉาน ชุมชนชาวมุสลิมในพม่าและในปัตตานี และชุมชนชาวโมโร ก็ล้วนเป็นพวกที่ต่อต้านแนวโน้มทางการเมืองแนวชาตินิยมที่มีอิทธิพลอยู่ในรัฐที่พวกตนพำนักอาศัยอยู่ ทว่าไม่มีชุมชนใดเลย ที่ประสบความสำเร็จในการก่อตั้งรัฐเอกราชที่ได้รับการยอมรับ ทว่าแต่ละชุมชน ได้ก่อตั้ง “ชุมชนในจินตนาการ” ขึ้นมาได้สำเร็จ และมองตนเองว่า เป็นรัฐชาติที่ยังอยู่ในระหว่างการก่อตั้ง

ลัทธิชาตินิยมไทย

นับจากปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าจนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ลัทธิชาตินิยมในสภาวการณ์แวดล้อม เช่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มักถูกมองว่า มีความหมายเหมือนกันทุกอย่าง กับลัทธิต่อต้านอาณานิคม สยามรักษาเอกราชอย่างเป็นทางการของตนไว้ได้ตลอดช่วงเวลาการแผ่ขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตก แม้ว่าจะเป็นเอกราชที่มีขอบเขตจำกัดอย่างยิ่งก็ตาม ดังนั้น สยามจึงไม่สามารถพัฒนาลัทธิชาตินิยมขึ้นมาตามความหมายของการต่อต้านอาณานิคมที่นิยามไว้อย่างแคบ ๆ ได้ “ลัทธิชาตินิยม” ของไทย จึงย่อมมีลักษณะพิเศษที่ไม่เหมือนกับที่อื่นใดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่

---

[28] *Census of Burma, 1931,* 178, อ้างใน Silverstein, 8.

หลายประการ และเมื่อเป็นเช่นนี้ ลัทธิชาตินิยมของไทยจึงให้ข้อเปรียบเทียบที่เป็นอุทาหรณ์ พร้อมกับทำให้เกิดคำถามหลายประการเกี่ยวกับนิยามและแบบอย่างของ “ลัทธิชาตินิยม”

“ลัทธิชาตินิยม” ในสยาม อันต่างจากลัทธิรักชาติหรือจิตสำนึกของความเป็นชาติ ที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม อาจระบุได้อย่างมีเหตุผลว่า เริ่มต้นมีมาตั้งแต่ตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และเช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ตลอดทั่วเอเชีย ลัทธิชาตินิยมของสยามก่อตัวขึ้นเพื่อที่เป็นการตอบสนองต่อสิ่งที่เข้าใจกันว่าเป็นภัยคุกคามจากภายนอก ลัทธิชาตินิยมเมื่อแรกก่อตัวขึ้นนั้น มีลักษณะทั้งในแบบมองการณ์ย้อนไปเบื้องหลัง และมองการณ์ไปข้างหน้าพร้อม ๆ กัน การย้อนกาลเวลาไปสู่อดีตนั้น เน้นหนักที่หายนะครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ของไทยเมื่อก่อนหน้านั้นไม่นาน คือการที่พม่าเข้ายึดและทำลายกรุงศรีอยุธยาในค.ศ.1767 เมื่อถึงทศวรรษ 1830 อังกฤษกำจัดพม่าออกไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างที่พม่าจะไม่เป็นภัยต่อรัฐไทยได้อีก แต่ความล่มสลายของอยุธยายังคงยึดกุมจิตสำนึกที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของไทยไว้อย่างมั่นคง (และยังคงยึดกุมอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้) คติสอนใจที่ได้จากความล่มสลายของอยุธยามีอยู่ว่า สาเหตุของการล่มสลายเนื่องมาจากการขาดความ “*สามัคคี*” ในหมู่ชนชั้นสูง คำว่า *สามัคคี*เป็นคำศัพท์ที่มาจากภาษาของอินเดียมีความหมายคร่าว ๆ ว่า “การมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือการปรองดองกัน” ความจำเป็นที่จะต้องมีความ “*สามัคคี*” ในหมู่เจ้านายในราชตระกูลและชนชั้นสูง ประกอบกับการยินยอมโดยดุษณีของประชากรส่วนที่เหลือ ที่ทึกทักว่าจะต้องมีตามมา ได้กลายเป็นเนื้อหาสาระที่ปรากฏขึ้นมาบ่อย ๆ ในวิธีคิดของไทย ในขณะที่มีภัยใหม่ ๆ ปรากฏขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

พระประมุขผู้ปกครองรัฐไทย ทรงมองการณ์ล่วงหน้ามาตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1824-1851) แล้วว่า ภัยใหม่ ๆ ของไทยดังกล่าว จะไม่มาจากผู้ที่เป็นคู่ปรับสำคัญมาช้านานของสยาม คือพม่าและเวียดนาม หากแต่จะมาจากตะวันตก ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดประเทศต่าง ๆ จากยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝรั่งเศส เคยมีบทบาทสำคัญอยู่ในเศรษฐกิจและการเมืองของสยามชั่วระยะเวลาหนึ่ง ทว่าปฏิกริยาต่อต้านชาวต่างชาติในทศวรรษ 1680 กำจัดอิทธิพลของตะวันตกไปจนหมดสิ้น และอีกหนึ่งร้อยห้าสิบปีต่อจากนั้น ความสนใจและพลังงานของยุโรปส่วนใหญ่ ไปรวมกันอยู่ที่ส่วนหมู่เกาะของภูมิภาค ซึ่งให้โอกาสลู่ทางในด้านการพาณิย์มากกว่า และยุโรปยังมุ่งสนใจและทุ่มเทให้กับการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันในบริเวณอื่น ๆ ของโลกอีกด้วย สยามซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ถูกปล่อยให้อยู่ตามลำพัง ก็มุ่งให้ความเอาใจใส่กับผลประโยชน์และการคบคิดของราชวงศ์ตามที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม นอกจากนี้แล้วก็ยังมีความสนใจเรื่องการค้ากับต่างประเทศซึ่งมีทิศทางมุ่งไปทางจีนมากเป็นพิเศษ และเรื่องการศึกสงคราม ซึ่งกระทำกับพม่าและกับเวียดนาม

“คลื่นลูกที่สอง” ของชาวตะวันตก ซึ่งเริ่มมาถึงสยามกันถี่ยิ่งขึ้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าต่างกันอย่างลิบลับจากพวกที่เคยมาก่อนหน้านี้ หลังจากที่มีการปฏิวัติการเมืองและอุตสาหกรรมในยุโรปและอเมริกาแล้ว ชาวตะวันตกเหล่านี้ก็เปี่ยมล้นไปด้วยทฤษฎีใหม่ ๆ ทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ พร้อมกับพกพาเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลิตผลของช่วงระยะเวลาแห่งความก้าวหน้าอย่าง

รวดเร็ว เป็นอาวุธคู่มือเข้ามาด้วย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ ช่วงขณะนี้ กลายเป็นจุดรวมความสนใจที่สำคัญเพราะศักยภาพในด้านการค้าของภูมิภาค—ทั้งในฐานะที่เป็นตลาดสำหรับสินค้าจากตะวันตกและเป็นแหล่งที่มาของสินค้าหลากชนิด นอกจากนี้ภูมิภาคแผ่นดินใหญ่ยังเป็นจุดสนใจด้วยเหตุผลทางด้านยุทธศาสตร์ กับด้วยความหวังที่เป็นมายาภาพ ทว่าแสวงหากันอย่างทรหด ว่าจะค้นพบเส้นทางใหม่ ๆ ไปสู่ความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ที่คิดกันว่ามีอยู่ในจีน

การตอบสนองของไทยต่อภัยที่เข้าใจว่าจะมาจากตะวันตก กล่าวกันว่าเป็นการดำเนินนโยบายแบบ “ยินยอม” ไทยยินยอมยกให้ไม่แต่เฉพาะอภิสิทธิ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองเท่านั้น หากยังยกดินแดนให้มากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วย เนื่องจากรัฐบาลไทยทำสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับหลายรัฐ และจ้างที่ปรึกษาชาวต่างชาติมาทำงานให้ โดยจงใจดึงมาจากหลากหลายประเทศอย่างกว้างขวาง นโยบายของไทยจึงมักมองกันว่าเป็นนโยบาย “ถ่วงดุล” คือพยายามหลอกล่อให้ประเทศจักรวรรดินิยมทั้งหลายแข่งขันชิงกันและกัน ในทางปฏิบัติแล้ว นโยบายของสยาม ค่อนข้างพึ่งพิงอังกฤษ ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นชาติมหาอำนาจที่ทรงอิทธิพลอยู่ในภูมิภาคนี้ และเป็นชาติซึ่งมีผลประโยชน์ที่สำคัญเป็นเรื่องทางด้านเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น ข้อเรียกร้องของอังกฤษจึงสามารถสนองให้ได้โดยไม่ต้องสละอำนาจอธิปไตยให้ไปทั้งหมด ฝรั่งเศสนั้นตรงกันข้าม คือมองกันว่ามีเหตุจูงใจ ไม่เฉพาะแต่ทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น หากยังมีเหตุจูงใจอย่างแรงกล้าทางด้านศาสนาและการเมือง ฝรั่งเศสแสวงหา “ความรุ่งโรจน์ของจักรวรรดิ” (โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังความวุ่นวายในยุโรปในช่วงค.ศ.1870-1871) ซึ่งสามารถสนองให้เกิดความพอใจได้ ก็แต่เฉพาะโดยการขยายดินแดนออกไปเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ตรัสในทำนองอุปมาอุปมัยอันมีชื่อเสียงว่า ทางเลือกที่สยามเผชิญอยู่ คือหากว่าไม่ “ว่ายทวนน้ำขึ้นไปผูกมิตรกับจระเข้ [ฝรั่งเศส] ก็ต้องว่ายออกไปยังทะเล แล้วคอยเกาะปลาวาฬ [อังกฤษ] เอาไว้”[29] เป็นที่กระจ่างชัดว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระมหากษัตริย์ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์มาจนกระทั่งถึงค.ศ.1932 ต่างทรงเลือกปลาวาฬ อันส่งผลลัพธ์ให้สยามกลายเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิของอังกฤษอย่างไม่เป็นทางการในระดับหนึ่ง ผลประโยชน์ของอังกฤษ โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ มีอิทธิพลเหนือกว่าสิ่งอื่น ๆ โดยอังกฤษมิได้ใช้อำนาจอธิปไตยอย่างเป็นทางการ

นโยบายของไทยคือการยอมโอนอ่อนผ่อนปรนและปรับตนให้เข้ากับมหาอำนาจที่ตนเข้าใจว่ามีแสนยานุภาพเข้มแข็งที่สุดในภูมิภาค (กล่าวคือ นับจากกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ มหาอำนาจเหล่านั้น ได้แก่อังกฤษ ตามมาด้วยญี่ปุ่น และต่อด้วยสหรัฐ) นโยบายนี้ ได้รับการยกย่องว่ามีความยืดหยุ่นและเหมาะกับสภาพการณ์ ขณะเดียวกัน ก็ถูกประณามว่าไร้หลักการ ชาวอเมริกันผู้มาเยือนสยามในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า หยิบยกความเห็นของนักเขียนชาว

---

[29] อ้างใน M.R. Seni Prmoj and M.R. Kukrit Pramoj, ***A King of Siam Speaks,*** Bangkok: Siam Society, 1987, 177-8.

ฝรั่งเศสสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มากล่าวอย่างเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งว่าพวกไทยนั้น "ในฐานะศัตรูแล้ว จัดว่าไม่มีอันตราย แต่ในฐานะมิตรแล้ว ไว้ใจไม่ได้"[30] ความรู้สึกดังกล่าว มิได้เป็นผลิตผลของอคติของชาวตะวันตกไปเสียทั้งหมด เรื่องนี้ กล่าวกันว่า แม้นายกรัฐมนตรีหลวงพิบูลสงครามของไทยเอง ก็ได้บอกเป็นนัยไว้ในคำตอบของเขา เมื่อมีผู้ถามขึ้นในระยะต้น ๆ ของสงครามแปซิฟิคว่า เป้าที่เป็นศัตรูในการวางแผนปฏิบัติการทหารของไทยคือฝ่ายไหน นายกรัฐมนตรีตอบว่า "ฝ่ายไหนจะแพ้สงครามล่ะ ก็ฝ่ายนั้นแหละ ที่เป็นศัตรูของเรา"[31]

เมื่อเปรียบกับความคลี่คลายของเหตุการณ์ในจีนและญี่ปุ่นในระยะนั้นแล้ว สยามตอบโต้การท้าทายของตะวันตก ในลักษณาการที่แน่ชัดกว่า ด้วยสิ่งที่อาจเรียกได้ว่า เป็น "ขบวนการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ตนเอง" นั่นคือโครงการปฏิรูปภายใน ด้วยความตั้งใจที่จะเปลี่ยนสยามไปเป็นรัฐที่ทันสมัย มีเสถียรภาพ สามารถต่อต้านแรงกดดันจากภายนอกได้ มาตรการปฏิรูปซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มต้นไว้เพียงเล็กน้อย ดำเนินไปอย่างจริงจังมากยิ่งขึ้น แม้ว่าจะด้วยจังหวะก้าวที่ไม่สม่ำเสมอ ในรัชสมัยอันยาวนานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสืบราชสมบัติต่อมา (ค.ศ.1868-1910) มาตรการดังกล่าว มีพิสัยครอบคลุมแขนงต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยสาขาที่น่าจะมีผลลัพธ์ปรากฏให้เห็นได้รวดเร็วมากที่สุด ได้แก่สาขาการคลัง การปกครอง และการสื่อสารคมนาคม เทคโนโลยีต่าง ๆ ของตะวันตก ถูกนำมาใช้ เช่นเดียวกับอาวุธยุทโธปกรณ์ รวมทั้งโครงสร้างในการจัดองค์กรและสถาบัน ปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ก็มีอยู่ด้วยเช่นกัน รวมทั้งลัทธิชาตินิยมที่ตั้งใจส่งเสริม "อย่างเป็นทางการ" ลัทธิชาตินิยมนี้มุ่งเน้นที่การซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และการนำคำใหม่ ๆ มาใช้เป็นศัพท์ทางด้านการเมือง หนึ่งในคำเหล่านั้น คือคำว่า "*ชาติ*" ที่นำมาจากคำในภาษาของอินเดีย คำนี้ เริ่มขยายความหมายดั้งเดิม จากสิ่งที่คล้ายกับ "วรรณะ" หรือ "ชนเผ่า" มาเป็น "ประชาชน" หรือ "เชื้อชาติ" และในท้ายที่สุดแล้ว มีความหมายในภาษาไทยเท่ากับ "ประชาชาติ" (ซึ่งให้ความรู้สึกนึกคิดทั้งในแง่ประชาชนและดินแดน)

"ลัทธิชาตินิยมอย่างเป็นทางการ" นี้ หมายไปถึงได้หลายอย่าง เช่น "ลัทธิชาตินิยมของชนชั้นสูง" หรือ "ลัทธิชาตินิยมแบบ*ศักดินา*"[32] ลัทธิชาตินิยมแบบนี้ เริ่มขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จ

---

[30] อ้างใน Howard Malcolm, ***Travels in South-Eastern Asia,*** 2nd edn, Boston, 1839, II. 129.

[31] อ้างใน Benjamin A. Batson, "The Fall of the Phibun Government, 1944," JSS, 62, 2 (July 1974) 100 n. 23.

[32] คำว่า "ลัทธิชาตินิยมอย่างเป็นทางการ" ถูกนำมาใช้ในผลงานอย่างเช่น Anderson, ***Imagined Communities,*** ch.6. และ Kullada Kesboonchoo, "Official Nationalism under King Chulalongkorn," paper presented at the International Conference on Thai Studies, Bangkok, 1984, และ "Official Nationalism under King Vajiravudh," paper presented at the International Conference on Thai Studies, Canberra, 1987; คำว่า "ลัทธิชาตินิยมของชนชั้นสูง" (elite nationalism) มีใช้ใน David K. Wyatt, ***Thailand: A Short History,*** New Haven, 1984, ch. 8; ส่วนคำว่า "ลัทธิชาตินิยมแบบศักดินา" (***sakdina*** nationalism) มีใช้ใน Chatthip Nartsupha,

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1910 ถึงค.ศ.1925) ทรงเพิ่มความเข้มข้น ปรับให้เป็นทางการและสร้างเป็นสถาบันขึ้นมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงได้รับการศึกษาในต่างประเทศ ระหว่างที่ทรงพำนักอยู่ในอังกฤษเป็นเวลานาน และระหว่างเสด็จพระราชดำเนินไปยังส่วนอื่น ๆ ของยุโรปอย่างกว้างขวาง รวมทั้งอเมริกาและญี่ปุ่น พระองค์ทรงได้รับความคิดและอคติของตะวันตกในยุคสมัยนั้นมากมายหลายอย่าง ซึ่งพระองค์ทรงนำมาผสมผสานเข้ากับจารีตประเพณีบางอย่างของไทย จนออกมาเป็นอุดมการณ์ระดับชาติที่ค่อนข้างมีหลายสิ่งหลายอย่างปะปนกันอยู่ พระองค์ทรงสืบเนื่องการส่งเสริมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตะวันตกในหลาย ๆ ด้าน ขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงให้การเน้นอย่างใหม่แก่ “ความเป็นไทย” หรือลัทธิชาตินิยมทางวัฒนธรรม ลัทธิชาตินิยมทางวัฒนธรรมนี้เน้นสิ่งที่อ้างว่าเป็นค่านิยมและขนบประเพณีของไทย ร่วมไปกับวิสัยทัศน์ที่ค่อนข้างเพ้อฝัน เกี่ยวกับอดีตของไทย ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคนในยุคสมัยของพระองค์ต่างคิดเห็นกันอย่างมั่นใจ โดยมีข้อสงวนเพียงเป็นครั้งคราว ว่าเทคนิคและวิธีการของตะวันตก เป็นสิ่งที่สามารถรับเข้ามาได้ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานของสังคมไทย มาตอนนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเตือนว่า การหยิบยืมจากวัฒนธรรมตะวันตกมากเกินไปและโดยไม่เลือกสรรนั้น อาจทำให้คนไทยอาจจะหมดความเป็น “ไทย” ลงไปได้ ภัยคุกคามตามที่เข้าใจกันอีกอย่างหนึ่ง คือชนกลุ่มน้อยชาวจีน ซึ่งมีจำนวนมากพอสมควรและกำลังเติบใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งในเรื่องจำนวนและในเรื่องอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากการปฏิวัติปีค.ศ.1911 ในจีนแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมองเห็นว่า คนจีนเป็นผู้ยึดถือค่านิยมทางการเมืองและวัฒนธรรมอันมีลักษณะต่างด้าว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหาทางต้านภัยเหล่านี้ ไม่ว่าภัยจากตะวันตกหรือภัยจากคนจีน ด้วยการส่งเสริมค่านิยมในการทำสงคราม การให้ความอุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างแรงกล้า และที่ทรงส่งเสริมอย่างยืนกรานอย่างที่มากสุด คือความเชื่อถือศรัทธาในการปกครองของชนชั้นสูงที่ลดหลั่นกันลงมาตามลำดับ โดยพระองค์จะทรงเน้นที่ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อกษัตริย์และราชบัลลังก์เหนือสิ่งอื่นใด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เหตุผลว่า สถานภาพของกษัตริย์นั้นสูงส่งเสียจนกระทั่งสยามไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องชนชั้น มีแต่กษัตริย์กับ “คนทั่วไป” เท่านั้น ซึ่งเป็นความแตกต่างจากตะวันตก ลัทธิอุดมการณ์เช่นนี้ ได้รับการสรุปรวบยอดเป็นคำขวัญว่า “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” อันเป็น “สถาบันพื้นฐานสามสถาบัน” ซึ่งได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ

Suthy Prasartset, and Montri Chenvidyakarn, eds, ***The Political Economy of Siam 1910-1932,*** Bangkok, 1978, 31. คำว่า “ศักดินา” มีความหมายตรงตัว หมายถึงระบบที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม ในการควบคุมไพร่พล ซึ่งมีการแจกแจงการจัดลำดับชั้นที่ลดหลั่นกันอย่างพิถีพิถัน คำนี้ นักวิจารณ์ในแนวลัทธิแก้สมัยใหม่ นำมาใช้จนมีท่วงทำนองในแบบอนุรักษนิยม ในลักษณะของการขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ และเป็น “ฟิวดัล” กลาย ๆ

สถาบันทั้งสามนี้ จะได้รับการประชาสัมพันธ์เผยแพร่อย่างต่อเนื่องอีกเป็นเวลาหลายทศวรรษต่อจากนี้ ในฐานะหลักการชี้นำของรัฐและสังคม โครงการนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเองทรงส่งเสริมอย่างแข็งขันและอย่างเป็นการส่วนพระองค์ โดยผ่านข้อเขียนของพระองค์เองซึ่งมีอยู่มากมาย นอกจากนี้ยังทรงส่งเสริมโดยการมีกระแสพระราชดำรัสต่อสาธารณชน และโดยการก่อตั้งองค์กรเช่น กองเสือป่า ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์กรทหาร รวมทั้งทรงกระทำผ่านช่องทางการโฆษณาชวนเชื่ออื่น ๆ อีกมากมาย

ในด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำสยามเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 1 ในค.ศ.1917 โดยอยู่ฝ่ายสัมพันธมิตร การเข้ามีส่วนร่วมทางการทหารในระดับย่อย ๆ ของสยาม ได้รับแรงจูงใจสำคัญมาจากข้อพิจารณาทางด้านการทูตที่เหมาะกับสถานการณ์ขณะนั้น เช่นความปรารถนาที่จะได้เป็นสมาชิกผู้ก่อตั้งองค์การสันนิบาตชาติ และการเริ่มต้นดำเนินการรณรงค์เพื่อขจัดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและอภิสิทธิ์อื่น ๆ ที่ยกให้แก่มหาอำนาจตะวันตกตามสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่ได้ทำไว้ การรณรงค์นี้ ประสบความสำเร็จในท้ายที่สุด

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นบุคคลที่เป็นหัวข้อการถกเถียงทั้งในอดีตและจนในปัจจุบันนี้ ข้อถกเถียงมีทั้งในแง่บทบาทอันกว้างขวางในฐานะพระมหากษัตริย์ และในเรื่องที่แคบกว่านั้น คือชนิดของ “ลัทธิชาตินิยม” ที่ได้ทรงนำเสนอขึ้นมา สำหรับผู้ที่นิยมยกย่องพระองค์และในงานเขียนประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการที่มีในเวลาต่อมา พระองค์ทรงได้รับความเคารพบูชาในฐานะที่เป็น “บิดาแห่งลัทธิชาตินิยมของไทย” นักวิจารณ์ต่างกล่าวชี้ถึงลักษณะของความเป็นชนชั้นสูงที่มีอยู่อย่างรุนแรงและหนักหน่วงในลัทธิชาตินิยมของพระองค์ ตามหลักลัทธิชาตินิยมประเภทนี้ ประชาชนมิได้อยู่ในฐานะพลเมือง หากเป็นราษฎรใต้บังคับบัญชา ขณะเดียวกัน ความผูกพันทางสังคม ก็เป็นไปในแนวตั้ง มิใช่แนวนอน นอกจากนี้แล้ว ลัทธิชาตินิยมประเภทนี้ ยังมีลักษณะกีดกันในเรื่องชาติพันธุ์และศาสนา ทั้ง ๆ ที่เป็นลัทธิชาตินิยมที่คิดสร้างขึ้นมาภายในองคภาวะทางการเมืองที่ดำรงอยู่แล้วในขณะนั้น และยังเป็นองคภาวะที่มีประวัติความเป็นพหุลักษณ์ในทางวัฒนธรรมมาเป็นเวลายาวนานด้วย นอกจากนี้ นักวิจารณ์ยังชี้ให้เห็นอีกด้วยว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงมีความเห็นในเชิงสนับสนุนขบวนการชาตินิยมอื่น ๆ พระองค์จะทรงวิพากษ์อย่างรุนแรง ด้วยเหตุผลที่ว่า โดยทั่วไปแล้ว ชาวเอเชียไม่เหมาะสมที่จะปกครองกันเอง อาจเป็นได้ว่า ยกเว้นเฉพาะกรณีที่อยู่ภายใต้การปกครองของชนชั้นสูงที่มีลักษณะเป็นเอกาธิปไตย ดังที่มีมาตามจารีตประเพณีเท่านั้น

หลังจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตในค.ศ.1925 เครื่องหมายของลัทธิชาตินิยมที่รัฐเป็นผู้อุปถัมภ์อย่างค่อนข้างจะหรูหราของพระองค์ มีท่วงทำนองอ่อนลงไปมาก เรื่องนี้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากบุคลิกภาพ กล่าวคือ ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1925 ถึงค.ศ.1935) ไม่ทรงโปรดความโอ่อ่า พิธีการและการอยู่ในสายตาของสาธารณชน มากในระดับที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเกษมสำราญด้วยความภาคภูมิพระทัย นอกจากนี้ ยังเนื่องมาจากนโยบายด้วยเช่นเดียวกัน เนื่องจากรัชกาล

ใหม่ ต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างร้ายแรง ซึ่งส่วนหนึ่ง เกิดขึ้นเพราะการใช้จ่ายมากเกินควรของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเข้าใจว่าเนื่องจากความตกต่ำในเกียรติภูมิของระบอบกษัตริย์ด้วย รัชกาลใหม่ ตอบสนองด้วยการรื้อถอนโครงการต่าง ๆ หลายอย่างของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวลงอย่างรอบคอบ ซึ่งรวมทั้งกองเสือป่าและลัทธิชาตินิยมตามแนวพระราชดำริในด้านอื่น ๆ อีกหลายประการ ส่วนที่เป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญบางประการ อย่างเช่น คำขวัญสูตร “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ได้รับการรักษาให้คงไว้ ทว่าในลักษณะที่เก็บเนื้อเก็บตัวยิ่งกว่าเดิมมาก และคำขวัญที่มีลักษณะแข็งขันยิ่งกว่าคือ “สยามเพื่อชาวสยาม” ซึ่งเคยได้ยินกันเป็นครั้งคราว ในช่วงเวลาหลายปีก่อนหน้านี้ ก็ถูกนำมากล่าวขานกันมากขึ้น รัชกาลใหม่นี้ มีการดำเนินการในบางเรื่องที่เกินเลยไปจากการประณามอย่างขึงขัง ทว่าเพียงด้วยโวหาร ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-เจ้าอยู่หัว เช่นการกำหนดข้อบังคับเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นของชาวจีน ทั้ง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศต่อสาธารณชนว่าทรงหันกลับมาเน้นที่ความสมัครสมานกันในด้านเชื้อชาติและมิตรภาพ อันเป็นลักษณะแบบฉบับของพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวโดยรวมแล้ว สิ่งที่เห็นกันในรัชกาลสุดท้ายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือการละทิ้งโครงการชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไป อย่างไรก็ดี โครงการนี้ก็ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่อย่างแข็งขัน ด้วยฝีมือของผู้นำทางทหาร ที่ขึ้นมามีอำนาจในช่วงเวลาหลายปี ภายหลังการรัฐประหารในปีค.ศ.1932 อันเป็นการรัฐประหารครั้งที่ได้ทำให้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สิ้นสุดลง

ในสยามตั้งแต่ก่อนค.ศ.1932 มานานแล้ว จะมีบุคคลผู้มีวิสัยทัศน์เกี่ยวกับอนาคตในแบบอื่น ๆ ซึ่งมิได้เห็นชอบกับความต่อเนื่องอย่างไม่มีที่สิ้นสุดของระบอบเผด็จการที่มีเมตตา หรือ “ลัทธิชาตินิยมจากเบื้องบน” ตามแบบอย่างของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ปีค.ศ.1885 อันเนิ่นนานมาแล้วนั้น กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่มีประสบการณ์ในยุโรป ได้ถวายคำกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้ทรงเปลี่ยนแปลงระบบ อย่างค่อนข้างถอนรากถอนโคนโดยส่วนเปรียบเทียบ ซึ่งรวมถึงการให้ริเริ่มใช้ระบบรัฐสภาและระบบกษัตริย์ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสตอบ และทรงแสดงให้เห็นว่าทรงมีความเห็นพ้องกับความคิดของพวกเขา แต่ทรงให้เหตุผลโต้แย้งว่า สยามยังไม่พร้อมสำหรับนวัตกรรมเหล่านั้น เทียนวรรณ นักวิจารณ์สังคม (มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1842-1915) ซึ่งมีหลายครั้งหลายครา ได้รับความอุปถัมภ์จากพวกเจ้าในระดับหนึ่ง ก็เคยเรียกร้องในทำนองเดียวกัน เทียนวรรณต้องการให้มีการสร้างความทันสมัยในด้านการเมืองและปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวางตามแบบของตะวันตก การจลาจลในชนบท เกิดขึ้นมาเป็นระลอก ในทศวรรษ 1890 และในค.ศ.1901-1902 โดยมีระดับความรุนแรงแตกต่างกันไป การจลาจลเหล่านี้ ท้าทายอำนาจการปกครองของส่วนกลาง และอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐ แม้ว่าในช่วงนี้ ลัทธิอุดมการณ์ทางการเมืองของ

รัฐ หันไปมองหาอดีตตามความคิดในอุดมคติ และคิดจัดระเบียบแบบแผนทางสังคมใหม่ เช่นในยุคพระศรีอาริย์ มากกว่าจะมองหาแบบอย่างจากต่างประเทศ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การท้าทายอำนาจส่วนกลางดังกล่าวสามารถตอบรับ เมินเฉยหรือปราบปราม ได้อย่างสะดวกพอสมควร ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การท้าทายในรูปลักษณ์เช่นนี้ มีลักษณะไม่ยอมอ่อนข้อมากขึ้น ทำลายล้างมากขึ้น และในท้ายที่สุด สามารถโค่นล้มระเบียบแบบแผนของจารีตเดิมลงได้ สิ่งที่แสดงออกให้ปรากฏอย่างชัดเจนที่สุด ถึงความไม่พอใจที่เพิ่มขึ้นทุกที ในสมัยก่อนค.ศ.1932 ได้แก่ “กบฏร.ศ. 130 [ค.ศ. 1912]” อันเป็นแผนการของนายทหารระดับล่างกลุ่มหนึ่ง กับพลเรือนอีกไม่กี่คน เพื่อยุติการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พวกกบฏมุ่งหมายที่จะถอดถอนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวออกจากราชบัลลังก์ และที่สำคัญก็คือนอกเหนือจากความคับแค้นโดยส่วนตัวแล้ว ผู้ก่อการได้ยกตัวอย่างกรณีที่เกิดขึ้นในยุโรป ญี่ปุ่น และการโค่นล้มการปกครองโดยพระจักรพรรดิในจีนที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นไม่นาน ตัวอย่างเหล่านี้คือมาตรฐานที่ควรนำมาใช้วัดระดับ “ความล้าหลัง” ของสยาม “กบฏร.ศ.130” ถูกเปิดเผยให้รัฐบาลได้ทราบและกำจัดลงได้โดยเร็วตั้งแต่ต้นมือ แต่ถึงกระนั้น การกบฏครั้งนี้ก็เป็นเครื่องหมายที่ชี้บอกถึงความตื่นตัวในหมู่ชนชั้นกลางที่ลึกซึ้งยิ่งกว่า ชนชั้นกลางเหล่านี้กำลังก่อตัวขึ้นมา ภายในระบบราชการและในบางอาชีพและบางวิชาชีพ กลุ่มบุคคลสำคัญในชนชั้นใหม่นี้ ประกอบด้วยนักศึกษาที่กลับมาจากต่างประเทศ และต่อไปในกาลข้างหน้า กลุ่มบุคคลดังกล่าว จะมีบทบาทอย่างมากซึ่งไม่สมกับจำนวนที่ค่อนข้างน้อยของ

เขา ในการกำหนดพัฒนาการในอนาคตของสยาม การศึกษาในต่างประเทศ ซึ่งครั้งหนึ่ง แทบจะมีจำกัดอยู่เฉพาะแต่โอรสของกษัตริย์และบุคคลในตระกูลผู้ดีเก่าเท่านั้น ค่อย ๆ กลายมาเป็นโอกาสที่เปิดให้แก่ชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมที่กว้างขวางยิ่งขึ้นทีละน้อย ประสบการณ์ของนักศึกษาที่มิใช่ชนชั้นสูงในต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฝรั่งเศส แตกต่างมากขึ้นเป็นลำดับจากของนักศึกษารุ่นก่อนหน้านี้ ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลจงใจขัดขวางการไปศึกษาในฝรั่งเศส ทั้งนี้เนื่องจากความเป็นศัตรูกับชาติฝรั่งเศส ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ความเป็นศัตรูนี้ได้รับการเสริมให้หนักแน่นยิ่งขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ความไม่นิยมฝรั่งเศสเนื่องมาจากรัฐบาลหวาดระแวงลัทธิเสรีนิยมของฝรั่งเศสกับสถาบันสาธารณรัฐ ทว่าสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ สยามกับฝรั่งเศส ได้กลายเป็น “พันธมิตร” กัน และชื่อเสียงและเกียรติภูมิของฝรั่งเศสในศาสตร์ด้านการทหาร ก็เพิ่มขึ้นอย่างมาก ในขณะที่ในเยอรมนีและรัสเซีย ซึ่งเคยเป็นจุดหมายปลายทางของนักศึกษาไทยจำนวนหนึ่งมาแต่เดิม ก็ล้มล้างระบอบกษัตริย์กันไปเสียหมดแล้ว นอกจากนี้ ยังมีข้อพิจารณาในทางปฏิบัติด้วยเช่นกัน กล่าวคือประมวลกฎหมายของไทย กำลังอยู่ในระหว่างการร่างขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยกฎหมายนโปเลียนเป็นพื้นฐาน และด้วยความช่วยเหลือจากที่ปรึกษาด้านกฎหมายชาวฝรั่งเศส ด้วยเหตุนี้ ในทศวรรษ 1910 และ 1920 รัฐบาลจึงส่งนักศึกษาชาว

ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักศึกษาด้านกฎหมายและการทหารไปศึกษาต่อในประเทศฝรั่งเศสในจำนวนที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยนักศึกษาส่วนใหญ่ เป็นผู้ที่ได้รับทุนของรัฐบาล ตามแบบฉบับทั่วไปนั้น นักศึกษาเหล่านี้ เป็นผู้มีพื้นเพมาจากชนกลุ่มน้อยที่มีอภิสิทธิ์ แต่อยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าชนชั้นสูง สำหรับนักศึกษาที่มีพื้นเพมาจากราชตระกูลกับผู้ดีตระกูลสูงกว่านี้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาทุนส่วนตัวนั้น ส่วนใหญ่เป็นอันมากยังคงนิยมไปศึกษากันในอังกฤษมากกว่า เช่นเดียวกับที่เคยเป็นมาในอดีต

นักศึกษาในฝรั่งเศส ได้สัมผัสกับอิทธิพลที่ “มีลักษณะทำลายล้างระบอบการปกครอง” จริง ๆ ดังที่นักอนุรักษนิยมบางคนกลัวอยู่ – นั่นคืออิทธิพลของระบอบสาธารณรัฐและที่มีลักษณะรุนแรงยิ่งกว่าคือ หลักคำสอนตามแนวคิดสังคมนิยมและมาร์กซิสต์ นักศึกษาไทยในฝรั่งเศสได้ติดต่อกับนักชาตินิยมชาวเอเชียกลุ่มต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง นักชาตินิยมเหล่านี้มุ่งมั่นอุทิศตนเพื่อที่จะกอบกู้เอกราชให้แก่บ้านเกิดเมืองนอนของตน ซึ่งเป็นอาณานิคมอยู่ในขณะนั้น ผลที่เกิดขึ้นคือการก่อตั้งองค์กรของนักศึกษาไทยในระยะเริ่มต้นขึ้นในกลางทศวรรษ 1920 ด้วยความมุ่งมั่นที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขึ้นในสยาม นักศึกษาซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งเพียงหยิบมือเดียวนี้ มองว่าสยามมีความล้าหลังโดยส่วนเปรียบเทียบ ในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง พวกเขามองเห็นว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งแทบไม่มีเหลืออยู่ที่ใดแล้วในโลก เป็นสิ่งที่ผิดยุคผิดสมัยมากขึ้นทุกที และหากพิจารณาในระดับที่เกี่ยวข้องกับเรื่องส่วนตัวมากยิ่งขึ้นแล้ว พวกเขายังมองเห็นด้วยว่า แม้ว่าจะมีระดับความรู้ความชำนาญทางด้านเทคนิคสูง แต่โอกาสลู่ทางที่ตนจะเจริญก้าวหน้าในงานอาชีพ ภายในระบบกึ่งศักดินา (ฟิวดัล) ของสยาม ก็มีอยู่จำกัด

สถานการณ์เกี่ยวกับลู่ทางอาชีพของคนรุ่นใหม่นี้ มีส่วนเกี่ยวข้องกับครรลองที่ค่อนข้างจะขมวดม้วนเป็นวงของการเมืองในระบบกษัตริย์อยู่สักหน่อย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ที่ต้องทรงต่อสู้กับอำนาจอันกว้างขวางของตระกูลชนชั้นสูงเก่าแก่ที่มีอิทธิพลอยู่ในราชสำนักและในหน่วยงานสำคัญ ๆ มานาน พระองค์จึงทรงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดการหาบุคคลที่ทรงคิดว่าจะสามารถวางพระทัยได้ ซึ่งได้แก่พระญาติพระวงค์ –มาบรรจุลงในตำแหน่งสำคัญ ๆ เมื่อแรกนั้น บุคคลดังกล่าว ได้แก่พระอนุชาและพระอนุชาต่างพระมารดา และในสมัยท้าย ๆ ของรัชกาลของพระองค์ก็ได้แก่พระราชโอรสของพระองค์เอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความสัมพันธ์ย่ำแย่กับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ส่วนใหญ่ รวมทั้งกับพระราชมารดาของพระองค์เอง พระองค์ทรงทำให้กระบวนการนี้พลิกผัน ด้วยการที่ทรงพึ่งพาอาศัยสามัญชนมากยิ่งขึ้น ทว่าพื้นฐานที่ทรงใช้ในการเลือกตัวบุคคลจำนวนมาก ซึ่งได้แก่ความสามารถพิเศษในด้านศิลปะ และความสัมพันธ์โดยส่วนตัวที่คนเหล่านี้มีกับองค์พระมหากษัตริย์ ย่อมยากที่จะทำให้ระบบการปกครองโดยผู้มีความสามารถเกิดขึ้นมาได้ การที่บุคคลที่พระมหากษัตริย์โปรดปราน ได้มียศถาบรรดาศักดิ์และได้เลื่อนตำแหน่งทางราชการสูงขึ้นมาอย่างรวดเร็ว ย่อมก่อให้เกิดความไม่พอใจขึ้นในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์และพวกขุนนางเก่า อย่างเลี่ยงไม่พ้น มิใช่เรื่องผิดปกติแต่อย่างใด ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่ง

ขาดประสบการณ์ ทรงหวนกลับไปหาบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเมินเสียเป็นส่วนใหญ่มาก่อน ทว่าผลลัพธ์ตามที่เข้าใจกันนั้น ปรากฏออกมาในรูปของ “ระบอบการปกครองของพระบรมวงศานุวงศ์” อันเป็นระบอบซึ่งสามัญชนที่มีความสามารถพิเศษ ได้พบว่า หนทางอาชีพของตนถูกขัดขวาง เพราะตำแหน่งสูงสุดในระบบราชการ ถูกพวกเจ้าผูกขาดไว้แทบจะทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแขนงต่าง ๆ อย่างเช่นการทหาร นักศึกษาในฝรั่งเศสเฝ้ามองแนวโน้มพวกนี้ด้วยความกังวลเพิ่มขึ้นทุกที และยิ่งกังวลหนักขึ้น เนื่องจากเห็นว่า พระมหากษัตริย์และที่ปรึกษาที่เป็นเชื้อพระวงศ์ส่วนใหญ่ของพระองค์ ทรงแสดงออกถึงความนิยมอังกฤษอย่างแรงกล้า

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยูหัวนั้น แม้ว่าโดยเปรียบเทียบแล้วจะยังทรงพระเยาว์และขาดประสบการณ์ แต่โดยทั่วไปแล้ว พระองค์ทรงมองการณ์ไกลพอที่จะเห็นปัญหาที่รัฐบาลเผชิญอยู่ โชคไม่ดีที่พระองค์ทรงมีประสิทธิภาพน้อยกว่า ในเรื่องการดำเนินมาตรการต่าง ๆ ที่อาจขจัดปัญหาที่ได้ทรงเห็นเหล่านั้นได้ ในบันทึกลับที่ทรงเขียนขึ้นในปีแรกของรัชกาลของพระองค์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งข้อสังเกตว่า “ฐานะของกษัตริย์ กลายเป็นฐานะที่มีความยากลำบากอย่างใหญ่หลวง กระบวนความคิดเห็นในประเทศนี้ มีสัญญาณบอกให้รู้อย่างแน่ชัดว่า ยุคสมัยของการปกครองแบบอัตตาธิปไตย กำลังงวดลงไปทุกทีแล้ว ฐานะของกษัตริย์จะต้องมั่นคงยิ่งขึ้น ราชวงศ์นี้จึงจะธำรงอยู่ต่อไปได้”[33] ในปีถัดมา เมื่อกิจกรรมทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นนักจัดตั้ง-นักปลุกระดมคนสำคัญในหมู่นักศึกษาในฝรั่งเศส ได้ทำให้เจ้าหน้าที่ทางการเกิดความเอาใจใส่ในตัวเขา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชานุญาตตามคำร้องให้ยกเลิกการเรียกตัวปรีดีกลับมา โดยได้ตรัสวิจารณ์ว่า พระองค์ไม่ทรงเชื่อว่าปรีดีจะกลายเป็น “อันตรายร้ายแรงต่อรัฐบาล” ขึ้นมาได้ ดังที่ทูตไทยในปารีสได้รายงานมา แต่ “หากรัฐบาลมิได้ใช้เขาในลักษณาการซึ่งเหมาะสมได้สัดส่วนกับความรู้ของเขาแล้ว เหตุการณ์ต่าง ๆ ก็อาจคลี่คลายออกมาในแบบที่ไม่พึงปรารถนาได้”[34] ทัศนะของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดเจนจากการวิพากษ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อหลักการทั่วไปของขบวนการชาตินิยมของเอเชีย กล่าวคือ ทัศนะของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้แน่ชัดไปในทางใดทางหนึ่ง หากแต่มีลักษณะระคนกันมากว่า คือทรงมีความเห็นใจในระดับหนึ่ง พร้อมกับประเมินผลประโยชน์ของไทยเอง อย่างที่เหมาะกับสภาพการณ์ว่า

> ตราบเท่าที่ฝรั่งเศสยังคงมีอำนาจปกครองเวียดนามต่อไป อำนาจดังกล่าวก็เป็น “เครื่องป้องกันภัย” อย่างหนึ่งสำหรับสยาม ไม่ว่าเราจะเห็นอกเห็นใจชาวเวียดนามมากสักเพียงไร เมื่อเรา

---

[33] อ้างใน Benjamin A. Batson, ***The End of the Absolute Monarchy in Siam,*** 1984, 288.

[34] อ้างใน ibid., 79.

คิดถึงอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นมาแล้ว เราก็ต้องหวังว่า ชาวเวียดนามจะไม่หลุดพ้นจากอำนาจของฝรั่งเศสไปได้โดยง่าย"[35]

ในการต่อกรกับสิ่งที่เข้าใจกันว่าเป็นปัญหาและความไม่พอใจที่รัฐบาลเผชิญอยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคิดข้อเสนอต่าง ๆ ขึ้นมาหลายประการ เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ซึ่งรวมถึงการตั้งสถาบันอันเป็นตัวแทนทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ และการริเริ่มใช้รัฐธรรมนูญที่จำกัดพระราชอำนาจของกษัตริย์ลงด้วย ร่างมาตรการดังกล่าว ถูกนำมาโต้เถียงกันในรัฐบาลในระดับสูงสุด ทว่าเมื่อทรงเผชิญกับการต่อต้านอย่างรุนแรงจากพระบรมวงศานุวงศ์ผู้อาวุโสและที่ปรึกษาชาวต่างประเทศคนสำคัญจำนวนหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงลังเล จนกระทั่งการปฏิรูปที่ได้เสนอขึ้นนั้น ไม่ทันกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ล้ำหน้าไปก่อน ในรูปของวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก และต่อจากนั้น ก็เป็นการรัฐประหารปี ค.ศ.1932 นั้นเอง

ปีท้าย ๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ยังมีการพัฒนาขบวนการทางการเมืองที่มีลักษณะสุดโต่งมากยิ่งขึ้น ปรากฏให้เห็นด้วยเช่นกัน ขบวนการดังกล่าว มีทั้งแบบที่มีทิศทางมุ่งไปในแนวสมัยใหม่นิยมและที่มุ่งไปในทางขนบประเพณีนิยม ที่ปลายด้านหนึ่งของความแตกต่างนี้ มีกลุ่มคอมมิวนิสต์ ปรากฏขึ้นในสยามเป็นครั้งแรก แม้ว่าจะมีจำนวนน้อย และสมาชิกเกือบทั้งหมดมาจากชนเชื้อชาติจีนหรือเวียดนาม โดยมีชาวไทยร่วมเกี่ยวข้องด้วยอย่างจำกัดมาก แต่เจ้าหน้าที่ทางการก็มิได้มองเห็นว่าพวกคอมมิวนิสต์นี้เป็นภัยที่ร้ายแรงแต่อย่างใด ที่สุดโต่งไปที่ปลายของอีกด้านหนึ่ง คือการเกิดกบฏ "ผู้มีบุญ" ขึ้นในบริเวณต่าง ๆ ในชนบท โดยแต่ละกรณีมิได้เกี่ยวข้องกัน การกบฏนี้เกี่ยวโยงไปถึงความเชื่อเรื่องยุคพระศรีอาริย์ ซึ่งมีบางแง่มุม ที่คล้ายคลึงกับการจลาจลที่เกิดขึ้นในค.ศ.1901-1902 และช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ก่อนหน้านี้ สิ่งที่เด่นสะดุดตาก็คือ เป็นไปได้อย่างไร ที่ขบวนการสองประเภทนี้ ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างเหลือเกินในแง่อุดมการณ์ที่รองรับอยู่ จึงวางข้อสรุปเกี่ยวกับปัญหาของสยามอย่างค่อนข้างคล้ายคลึงกัน นั่นคือการเอารัดเอาเปรียบ และความยากจนยิ่งขึ้นทุกทีของชนชั้นต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในชนบท รวมทั้งข้อสรุปเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาเหล่านี้ – ว่าคือการสมรู้ร่วมคิดกันระหว่างชนชั้นสูงที่ปกครองประเทศ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พวกเจ้า กับพวกจักรวรรดินิยมตะวันตก

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1932 กลุ่มที่เรียกตัวเองว่า "คณะราษฎร์" ได้โค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ลง ในแง่การจัดองค์กรแล้ว คณะบุคคลดังกล่าวมาจากนักศึกษาที่เป็นนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมอยู่ในฝรั่งเศสในทศวรรษ 1920 อันที่จริงแล้ว "ราษฎร" แทบจะมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องใน"คณะราษฎร์" นี้เลย และปฏิกริยาของประชาชนทั่วไปต่อรัฐประหารครั้งนี้ ก็มีลักษณะไม่

---

[35] อ้างใน ibid., 177.

ยินดียินร้ายหรือไม่เข้าใจ มากกว่าจะกระตือรือร้น คณะราษฎร์เอง ก็มีสมาชิกอยู่เพียงสัก 100 คนเท่านั้น ขณะเมื่อเข้ายึดอำนาจ (หลังจากนั้น จำนวนก็เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด) ภายในคณะราษฎร์ มีการแบ่งแยกกันอยู่ระหว่างฝ่ายพลเรือนที่มีความคิดแนวเสรีนิยมมากกว่า กับฝ่ายทหาร ซึ่งโดยทั่วไปแล้วมีความคิดแนวอนุรักษนิยม และในระยะแรก คณะราษฎร์ก็มีความไม่มั่นใจอยู่อย่างมากว่าจะนำสยามไปในทิศทางใด ในช่วงสุดโต่งเป็นระยะเวลาสั้น ๆ คณะราษฎร์ออกหลักหกประการ ซึ่งประกอบด้วยลู่ทางเกี่ยวกับโครงการเศรษฐกิจระดับชาติที่ครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน ออกคำประกาศด้วยถ้อยคำแข็งกร้าว ในเชิงวิพากษ์รัฐบาลชุดก่อน และเสนออย่างเป็นนัยว่าเป็นไปได้ที่จะกำจัดระบอบกษัตริย์ลงโดยสิ้นเชิง คำประกาศในระยะแรกที่ปรีดีเป็นผู้ร่างนี้ สร้างความตระหนกตกใจขึ้น ไม่เฉพาะในหมู่ผู้สนับสนุนระบอบการปกครองแบบเก่าเท่านั้น หากยังรวมถึงฝ่ายที่มีความคิดแนวอนุรักษนิยมภายในคณะราษฎร์เองด้วย คำประกาศดังกล่าวถูกปฏิเสธ พร้อมด้วยคำขอโทษ ระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ จึงกลายมาเป็นนโยบายอย่างเป็นทางการ และช่วงระยะเวลาแห่งความสุดโต่งในความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นี้ ก็สิ้นสุดลงไปเป็นส่วนใหญ่ ภายในชั่วเวลาแทบไม่ถึงวันเดียว อีกราวเก้าเดือนต่อมา ปรีดีได้เสนอร่างแผนการเศรษฐกิจของเขา โดยเรียกร้องให้โอนเศรษฐกิจส่วนสำคัญ ๆ เข้าเป็นของรัฐ และให้ดำเนินงานวางแผนด้านเศรษฐกิจที่รวมเข้าสู่ศูนย์กลางอย่างสูง แผนการนี้ก่อให้เกิดการโต้เถียงกันอย่างเผ็ดร้อนภายในรัฐบาล ซึ่งในท้ายที่สุด ฝ่ายอนุรักษนิยมก็มีชัยชนะ ผลที่ได้รับประการหนึ่งคือ แผนการเศรษฐกิจฉบับนี้ ถูกตีตราว่าเป็น “คอมมิวนิสต์” รัฐสภาแห่งชาติ (ฐานอำนาจของปรีดี) ถูกยุบ และมีการงดเว้นใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา ตัวปรีดีเองถูกเนรเทศไปอยู่ฝรั่งเศส

รัฐประหารครั้งที่สอง ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1933 นำพระยาพหลพลพยุหเสนา ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พระยาพหลฯ ผู้นี้เป็นผู้นำทหารฝ่ายที่มีความคิดในทางปรองดองมากกว่า ซึ่งมีผลให้มีการเรียกตัวปรีดีกลับมา (แต่มิได้มีการรื้อฟื้นแผนการเศรษฐกิจที่เป็นเรื่องโต้เถียงกันมากฉบับนั้น) ในเดือนตุลาคม ฝ่ายอนุรักษนิยมพยายามก่อการรัฐประหารซ้อนขึ้น ในส่วนหนึ่ง ผู้ก่อการอ้างว่ามีความกังวลต่ออิทธิพลของฝ่ายซ้ายในรัฐบาล การรัฐประหารซ้อนครั้งนี้ ไม่ประสบความสำเร็จ

อันที่จริงแล้ว รัฐบาลมิได้ปรับตัวเอียงไปทางซ้าย หากเอียงไปทางขวา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อหลวงพิบูลสงครามมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ หลวงพิบูลสงครามเป็นสมาชิกของกลุ่มก่อการรัฐประหารมาตั้งแต่ในระยะแรก เมื่อครั้งที่ยังเป็นนักศึกษาวิชาทหารอยู่ในฝรั่งเศสในทศวรรษ 1920 หลวงพิบูลสงครามได้ขึ้นมาเป็นรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหมในค.ศ.1934 พระยาพหลฯผู้ไม่เต็มใจ ต้องทำหน้าที่เป็นพลังคอยคานดุลและไกล่เกลี่ยระหว่างฝ่ายพลเรือนกับฝ่ายทหารมากยิ่งขึ้นทุกที จนกระทั่งในท้ายที่สุด หลังจากที่ได้ถูกทัดทานมาแล้วหลายหน จากความพยายามครั้งก่อน ๆ ท่านผู้นี้ก็ก้าวลงจากตำแหน่งในที่สุดเมื่อปลายปีค.ศ.1938

การลาออกของพระยาพหลฯ ส่งผลให้หลวงพิบูลสงครามผู้ใฝ่สูง เลื่อนตำแหน่งขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี และทำให้เกิดการเริ่มต้นยุคใหม่ของลัทธิชาตินิยมไทย โดยพื้นฐานแล้ว หลวงพิบูลสงครามรื้อฟื้นหลาย ๆ ส่วนของลัทธิชาตินิยมตามแบบอย่างของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัวขึ้นมาใหม่ ทว่ามักนำไปดำเนินการอย่างสุดโต่ง ชนิดที่ล้ำเกินกว่าที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเจ้าอยู่หัวเองได้ทรงมองการณ์หรือเคยทรงดำเนินการมาก่อน ยิ่งไปกว่านั้น ความก้าวหน้าในด้านการศึกษาและความรู้หนังสือ ยังความหมายถึงว่า ขณะนี้ สื่อสิ่งพิมพ์สามารถเข้าถึงประชาชนให้รับรู้กันอย่างกว้างขวางยิ่งกว่าในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เทคโนโลยีใหม่คือวิทยุ ซึ่งได้ริเริ่มนำมาใช้ในสยามในทศวรรษ 1920 และทศวรรษ 1930 ทำให้การโฆษณาชวนเชื่ออย่างเป็นทางการ เป็นเรื่องที่สามารถเข้าถึงผู้คนได้มากแม้กระทั่งคนอีกเป็นจำนวนมากมายที่มิได้เป็นผู้รู้หนังสือจนถึงขั้นใช้การได้

แนวทางชาตินิยมของหลวงพิบูลสงคราม คล้ายคลึงกับของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือเป็นชาตินิยมของชนชั้นสูง โดยความแตกต่างอยู่ตรงที่ว่า ศูนย์รวมของความซื่อสัตย์จงรักภักดี มิใช่องค์พระมหากษัตริย์ หากแต่อยู่ที่ตัวหลวงพิบูลสงครามเอง ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นทั้งนายกรัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารสูงสุด พระมหากษัตริย์ขณะนั้น ยังทรงพระเยาว์และประทับอยู่ใน ยุโรป อันที่จริงแล้ว ลัทธิบูชา “ผู้นำ” ซึ่งได้รับการส่งเสริมอย่างหนักหน่วงนี้ มีความหมายไม่เพียงเฉพาะลดความสำคัญของ “พระมหากษัตริย์” ลงเท่านั้น หากยังลดความสำคัญของ “ชาติ” และ “ศาสนา” ซึ่งเป็นสถาบันหลักดั้งเดิมอีกสองประการในสถาบันหลักสามประการของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว--ลงไประดับหนึ่งด้วย นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงการลดความสำคัญของ “รัฐธรรมนูญ” ลงไปด้วย คำ “รัฐธรรมนูญ” นี้ ถูกเพิ่มเติมเข้ามา ในช่วงระยะที่กำลังปลาบปลื้มภายหลังเหตุการณ์ค.ศ. 1932 ใหม่ ๆ โดยถือเป็น “สถาบันพื้นฐาน” ประการที่สี่ ในถ้อยแถลงต่อคณะรัฐมนตรีเมื่อตอนต้นปีค.ศ.1942 หลวงพิบูลสงครามยกเหตุผลมาพิสูจน์ความถูกต้องและชอบธรรมของปรัชญา “ตามผู้นำ” ของเขา ด้วยการชี้ถึงความเปราะบางที่มองเห็นได้เด่นชัดของ “สถาบันพื้นฐาน” ว่า

> ญี่ปุ่นมีเครื่องยึดมั่นคือพระเจ้าแผ่นดินของเขา ของเราไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึดแน่นอน ที่มีอยู่ก็คือชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ ชาติก็ยังไม่มีตัวตน ศาสนาก็ไม่ทำให้คนเลื่อมใสถึงยึดมั่น พระมหากษัตริย์ก็ยังเป็นเด็กเห็นแต่รูป รัฐธรรมนูญก็เป็นสมุดหนังสือ เวลาบ้านเมืองคับขันจะเอาอะไรเป็นเครื่องยึดไม่ได้ ผมจึงให้ตามนายกรัฐมนตรี…[36]

แง่มุมที่สองของอุดมการณ์ในยุคของหลวงพิบูลสงคราม ซึ่งย้อนกลับไปพูดเหมือนเช่นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ การเป็นลัทธิชาตินิยมทางด้านวัฒนธรรมในรูปแบบหนึ่ง ลัทธิชาตินิยมในลักษณะนี้ ครอบคลุมมาตรการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่การส่งเสริมค่านิยมไทย “เดิม” ไปจนถึงการกำหนดข้อบังคับให้ใช้แนวปฏิบัติด้านวัฒนธรรมบางอย่างของ

---

[36] ข้อความในภาษาไทย อ้างไว้ใน Thamsook Numnonda, ***Fyn Adit*** [ฟื้นอดีต], Bangkok, 1979, 139-41.

ตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปของ “รัฐนิยม” สิบสองประการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมและการแต่งกายในหลาย ๆ ด้าน[37] ในขณะเดียวกัน ก็มีการดูหมิ่นกีดกันอย่างเลือกปฏิบัติ เพื่อต่อต้านวัฒนธรรม “ต่างด้าว” อื่น ๆ ซึ่งรวมถึงการปราบปรามการศึกษาและสื่อที่ใช้ภาษาจีนอย่างรุนแรงเป็นพิเศษ ภาษาไทยเองได้รับการ “ปรับปรุงให้ทันสมัย” และมีการปรับแต่งลักษณะทางวัฒนธรรมบางประการ ให้สอดคล้องกับสิ่งที่เคยมีมาก่อนในอดีต ไม่ว่าจะมีอยู่จริงหรือว่าในจินตนาการ โครงการโฆษณาชวนเชื่อทางด้านวัฒนธรรมนี้ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นมาตรการที่หลวงวิจิตรวาทการ เป็นผู้ประสานงาน หลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ป่าวประกาศอุดมการณ์คนสำคัญของรัฐบาล และในฐานะที่เป็นอธิบดีกรมศิลาปากรหลวงวิจิตรวาทการ ได้ประพันธ์บทละครและเพลงที่ปลุกเร้าความรู้สึกชาตินิยมไว้เป็นอันมาก ทั้งนี้โดยอาศัยแนวเรื่องในประวัติศาสตร์อย่างในอุดมคติเป็นหลัก นอกจากนี้ยังให้การอุปถัมภ์การแสดงละครและเพลงเหล่านั้นด้วย

ลัทธิชาตินิยมทางวัฒนธรรม ดำเนินควบคู่ไปกับลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจ ลัทธิทหารและการส่งเสริมพุทธศาสนาในลักษณะที่ก้าวร้าว ลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจนั้น มุ่งหมายเป็นพิเศษอย่างยิ่ง ที่จะต่อต้านการครอบงำเศรษฐกิจส่วนที่ทันสมัย ซึ่งเป็นส่วนการพาณิชย์ ของชาวตะวันตกและชาวจีน ภายใต้คำขวัญเรื่อง “การสร้างชาติ” รัฐได้ก่อตั้งวิสาหกิจและการผูกขาดของรัฐตามแบบอย่างของลัทธิฟาสซิสต์ ขึ้นในหลาย ๆ แขนง และสงวนวิชาชีพและอาชีพต่าง ๆ หลายอย่าง ไว้ให้แก่เฉพาะผู้มีสัญชาติไทยเท่านั้น ลัทธิทหารเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกสาขาหนึ่ง ของอุดมการณ์ของทางการ มีการเพิ่มงบประมาณอย่างมโหฬารให้แก่กองทัพและแก่การสดุดีคุณค่าของการศึกสงคราม ซึ่งส่วนหนึ่งสะท้อนถึงแนวโน้มที่มีอยู่เยอรมนีและญี่ปุ่นในระยะนั้น และตามที่เข้าใจกันเป็นการ สะท้อนถึงความถดถอยของอิทธิพลของประชาธิปไตยแบบของตะวันตก ในปลายทศวรรษ 1930 ด้วยนอกจากนี้ แล้วยังมีการก่อตั้งกลุ่มยุวชนทหารขึ้นด้วยเช่นกัน ซึ่งเห็นได้ชัดว่า ใช้แบบแผนที่ได้ตัวอย่างมาจากของต่างประเทศ เช่นเดียวกับในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากทางการอย่างเต็มที่ แม้ว่าเรื่องนี้ จะมิได้ไปถึงจุดที่มีการปราบปรามศาสนาอื่น ๆ อย่างเปิดเผย นอกจากกรณียกเว้นที่หาได้ยากเท่านั้น แต่สิ่งที่ต้องการบอกกล่าว ก็ได้รับการสื่อออกมาให้เข้าใจกันอย่างชัดเจนว่า การเป็นไทยและการเป็นพุทธศาสนิกชน มีความหมายอย่างเดียวกันโดยแท้ทีเดียว

ประการสุดท้าย รัฐบาลของหลวงพิบูลสงคราม มีลักษณะเป็นนักแผ่ขยายอำนาจอย่างแข็งขัน การขยายอำนาจกระทำในรูปขบวนการ “รวมไทย” ซึ่งหาทางกู้ดินแดนและชนเชื้อชาติต่าง ๆ (รวมทั้งที่

---

[37] คำแปล “รัฐนิยม” (ค.ศ.1939-1942) สิบสองประการเป็นภาษาอังกฤษ มีอยู่ใน Thak Chaloemtiarana, ed., ***Thai Politics: Extracts and Documents 1932-1957,*** Bangkok, 1978, 244-54. *รัฐนิยม*และประกาศที่เกี่ยวข้องกำหนดให้ใช้เครื่องแต่งกายตามแบบอย่างของตะวันตก เช่นหมวกและถุงมือ และเจาะจงไว้อย่างละเอียดว่า เวลาใดในวันหนึ่ง ๆ ควรจะมุ่งประกอบกิจกรรมใดบ้าง

มิใช่อยู่ในชาติพันธุ์ไทย) ที่ “สูญเสียไป” กลับคืนมา ชนชาติเหล่านี้ ครั้งหนึ่ง เคยกอปรเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิไทยที่กว้างใหญ่ไพศาล การยืนยันอย่างเป็นสัญลักษณ์ ถึงการผลักดันเพื่อกอบกู้ดินแดนไทยกลับคืนมา ปรากฏขึ้นในค.ศ.1939 ด้วยการเปลี่ยนชื่อ “สยาม” ที่มีลักษณะเป็นกลางในแง่ชาติพันธุ์วรรณา มาเป็น “ประเทศไทย” เจตนาภายในประเทศนั้น หมายจะให้เป็นการประกาศถึงอิทธิพลของไทย เมื่อเปรียบกับอิทธิพลของจีนหรือตะวันตก ส่วนเจตนาที่มุ่งหมายสำหรับนานาประเทศภายนอกนั้น คือการโฆษณาประชาสัมพันธ์ว่า ประเทศไทยเป็นบ้านตามธรรมชาติของประชาชนเผ่าพันธุ์ “ไทย” ทั้งปวง ขั้นตอนรูปธรรมก้าวแรก ๆ ที่นำไปสู่การพยายามทำให้ความฝันถึง “ประเทศไทยที่ยิ่งใหญ่ไพศาล” กลายเป็นความจริงขึ้นมานี้ มาพร้อมกับสงครามที่ทำกับรัฐบาลฝรั่งเศสในอินโดจีน ซึ่งอ่อนกำลังลงแล้ว ในช่วงค.ศ.1940-1941 ผลลัพธ์ของสงครามครั้งนี้ คือการกู้ดินแดน ที่เคยเป็นของไทยในอดีต ในบริเวณกัมพูชาตะวันตกและตอนเหนือ กับลาวส่วนที่ข้ามแม่น้ำโขงเข้ามากลับคืนมาได้ เหตุการณ์นี้นับว่าเป็นหนึ่งในกรณีที่หาได้ยาก เมื่อลัทธิชาตินิยมของ “ทางการ” ทั้งที่ได้รับการส่งเสริมจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือจากหลวงพิบูลสงคราม ได้รับการสนับสนุนจากมวลชนเป็นอันมาก ต่อมา ในค.ศ.1943 ญี่ปุ่นได้โอนดินแดนมลายูและพม่าเพิ่มเติมมาให้อยู่ในความควบคุมของไทย ซึ่งปรากฏในเวลาต่อมาว่า เป็นการควบคุมเพียงชั่วคราวเท่านั้น

ดังจะเห็นว่า ก่อนที่สงครามแปซิฟิคจะเกิดขึ้นนั้น รัฐบาลไทยภายใต้การครอบงำของทหารดำเนินการอย่างก้าวร้าวตามหลักลัทธิชาตินิยมที่มีลักษณะไม่เหมือนที่ใดภายในแวดวงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในหลาย ๆ ทางลัทธิชาตินิยมในรูปแบบอนุรักษนิยม เป็นชาตินิยมของชนชั้นสูงและอย่างเป็นทางราชการนี้ เป็นลัทธิอุดมการณ์ของรัฐ ซึ่งมีอิทธิพลครอบงำสังคมไทยเรื่อยมาจนตลอดทศวรรษ 1980 โดยมีช่วงขัดจังหวะเป็นระยะเวลาสั้น ๆ เช่นช่วงที่ปรีดีกลับมามีอำนาจในค.ศ.1944-1947 หรือใน “ยุคประชาธิปไตย” ในช่วงระหว่างปีค.ศ.1973 ถึงค.ศ.1976

ลัทธิชาตินิยมชาวมาเลย์

คุณลักษณะของลัทธิชาตินิยมในคาบสมุทรมลายู เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ก่อนช่วงเวลานี้ เปรักเป็นรัฐที่มีความสำคัญอยู่บ้าง ทว่าประชากรของมลายูจะหนาแน่นมากที่เกดะห์ (ไทรบุรี) ซึ่งอยู่ทางฟากชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก ส่วนปัตตานี-กลันตัง-ตรังกานู ซึ่งอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก และยะโฮร์-ริเอา ทางด้านใต้ก็เป็นเขตที่มีประชากรหนาแน่นเช่นกัน ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด สลังงอร์เกิดขึ้นมาในฐานะรัฐบูกิสรัฐหนึ่ง ส่วนบริเวณที่กลายเป็นเนครี เซมบิลัน เป็นดินแดนอันประกอบด้วยรัฐมินังกาเบาเล็ก ๆ ซึ่งรวมกันเข้าเป็นหน่วยเดียวกัน เพราะแรงกดดันของอังกฤษ ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ปาหัง ซึ่งอังกฤษดึงให้เข้าไปรวมอยู่ในสหพันธรัฐใน

ค.ศ.1896 พร้อมกับเปรัก สลังงอร์และเนครี เซมบิลัน นั้นกลาย เป็นภูมิภาคที่อยู่รอบนอกของจักรวรรดิยะโฮร์-ริออ และมีประชากรอาศัยอยู่เบาบาง

การเปลี่ยนแปลงบังเกิดขึ้นอย่างมหาศาลขึ้นภายในเปรัก สลังงอร์และเนครี เซมบิลัน ในช่วงเวลาที่อังกฤษเข้ามาปกครอง การทำเหมืองดีบุกในรัฐเหล่านี้เป็นวิสาหกิจที่มีความมั่นคงมาช้านาน และขยายกว้างออกไปอย่างรวดเร็วภายหลังการค้นพบทุ่งดีบุกลารุตในทศวรรษ 1840 และพบแหล่งแร่ในหุบเขากินตาในทศวรรษ 1880 การทำเหมืองดีบุกนี้ เป็นแหล่งรายได้หลักที่สำคัญและเป็นที่มาของรายรับของรัฐบาล จนกระทั่งถึงช่วงทศวรรษที่สองของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ซึ่งเป็นช่วงที่ดีบุกถูกอุตสาหกรรมยางพาราที่เติบโตอย่างรวดเร็วก้าวขึ้นมาแซงหน้าไป ยะโฮร์พัฒนาเศรษฐกิจการส่งออกที่สำคัญขึ้นมาเช่นกัน เศรษฐกิจการส่งออกของยะโฮร์มีพื้นฐานอยู่ที่เกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ ทว่าผู้เป็นพลังผลักดันเศรษฐกิจของยะโฮร์คือ ตระกูลผู้ปกครองชาวมาเลย์ แรงงานสำหรับเศรษฐกิจส่งออกมาจากจีนและจากอินเดีย ส่วนที่ข้าวสำหรับใช้เลี้ยงคนงาน นำเข้ามาจากพม่า สยาม และโคชินจีน สถานการณ์เช่นนี้ไม่เหมือนที่อื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยกเว้นเฉพาะที่บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของสุมาตราซึ่งอยู่ในอารักขาของดัตช์ และที่บอร์เนียวเหนือเท่านั้น อุตสาหกรรมการส่งออกของมลายูภายใต้การปกครองของอังกฤษ (บริทิชมาลายา) มิได้อาศัยการเกื้อหนุนจากประชากรพื้นถิ่นสักเท่าไรนัก

ในแง่เทคนิคแล้ว เกดะห์ กลันตัน ตรังกานูและปะลิส ต่างเป็นรัฐประเทศราชของกษัตริย์ไทยมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1909 ในปี ค.ศ.1909 นี้ สยามยกสิทธิในบริเวณรัฐดังกล่าวให้แก่อังกฤษ แม้ว่าสองมหาอำนาจนี้จะทำข้อตกลงลับระหว่างกันมาตั้งแต่สมัยปีค.ศ.1897 แล้ว ว่าจะให้อังกฤษมีอิทธิพลเหนือกิจการต่าง ๆ ในสยามตอนใต้ในระดับหนึ่งก็ตาม ผลสะท้อนอย่างหนึ่งของประวัติความเป็นมาเช่นนี้ก็คือ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจ มาถึงเกดะห์ กลันตัน ตรังกานู และปะลิส ล่าช้ากว่าบริเวณที่มีเหมืองแร่และไร่ขนาดใหญ่รวมกันอยู่มาก และการเปลี่ยนแปลงก็มีลักษณะไม่รุกล้ำล่วงเกินมากเท่า นอกจากนี้แล้ว “รัฐมลายูที่มิได้รวมอยู่ในสหพันธ์” เหล่านี้ ก็ยังคงรักษาความเป็นอิสระในการปกครองส่วนท้องถิ่นของตนไว้ได้ในระดับที่มีความสำคัญทีเดียว รัฐต่างๆ ที่อยู่ทางเหนือเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะคงรักษาเศรษฐกิจแบบพอเลี้ยงตัว โดยมีข้าวเป็นฐานไว้ได้ และเป็นสถานที่ที่แออัดไปด้วยผู้อพยพที่มิใช่ชาวมาเลย์ น้อยกว่าเปรัก หรือสลังงอร์หรือยะโฮร์ ในรัฐทั้งสามที่กล่าวนี้การทำเหมืองแร่และเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ ได้ดึงดูดชุมชนที่มิใช่ชาวมาเลย์ให้อพยพเข้ามาเป็นกลุ่มใหญ่และมีจำนวนเพิ่มขึ้นอยู่เรื่อย ๆ

จะเห็นว่า มลายูให้ภาพที่แตกต่างไปจากที่อื่น ๆ ส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในที่อื่น ๆ นั้น ฝ่ายปกครองอาณานิคม ล้วนต้องข้องเกี่ยวกับคนจำนวนมาก ชีวิตของคนเหล่านี้ จึงถูกรบกวนให้วุ่นวายขึ้นมาก ขณะเดียวกัน ความเชื่อที่มามีแต่เดิมของพวกเขา ก็ถูกตั้งคำถาม ในการจัดดำเนินการต่าง ๆ กับประชากรชาวมาเลย์นั้น ฝ่ายปกครองชาวอังกฤษ เห็นว่าเป็นหน้าที่ของตน ที่จะต้องจำกัดการ

โยกย้ายถิ่นฐาน แทนที่จะหาทางรับมือกับแรงกดดันที่จะต้องเพิ่มปริมาณแรงงานหรือผลิตอาหารให้มากขึ้น

รัฐบาลอาณานิคม ล้วนไร้สถานภาพและขาดความรู้อย่างคนท้องถิ่นเกี่ยวกับชนชั้นสูงชาวพื้นเมือง และส่วนใหญ่พบว่าจำเป็นต้องแสวงหาความร่วมมือและการสนับสนุนจากบางฝ่ายในหมู่ประชากรพื้นถิ่น รัฐบาลยังจำเป็นต้องจัดให้มีการฝึกฝนอบรมในโรงเรียนตามแบบอย่างของตะวันตก เพื่อให้ได้ผู้มาทำงานเป็นเสมียนและเป็นเจ้าหน้าที่ปกครองระดับล่าง ในมลายู กระบวนการนี้เริ่มต้นค่อนข้างช้ากว่าที่อื่น ๆ ในภูมิภาค และมีความเร่งด่วนน้อยกว่า เนื่องจากเศรษฐกิจส่งออก ชุมนุมกันอยู่ในบริเวณที่มิใช่ที่อาศัยของชาวมาเลย์ วิทยาลัยแห่งมลายูซึ่งก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1905 เป็นแหล่งปลูกฝังความคิดเห็นแนวอนุรักษนิยม และมุ่งรับใช้ชนชั้นสูงชาวพื้นถิ่น วิทยาลัยผลิตบุคคลากรที่มีคุณวุฒิ ให้เข้าทำงานด้านการปกครองของมลายู โดยอยู่ภายใต้สังกัดของหน่วยงานราชการพลเรือนแห่งมลายูของอังกฤษเกือบจะแห่งเดียวเท่านั้น สถาบันแห่งที่สอง คือวิทยาลัยฝึกหัดครูสุลต่าน อิดริส ซึ่งก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ.1922 เพื่อดำเนินโครงการฝึกฝนบุคคลผู้ที่จะมาเป็นครู โดยดึงนักศึกษามาจากโรงเรียนที่ใช้ภาษาพื้นเมืองตามหมู่บ้านต่าง ๆ วิทยาลัยครูแห่งนี้ ได้สร้างสภาพแวดล้อมที่ช่วยส่งเสริมจิตสำนึกทางการเมืองและการประเมินสังคมมาเลย์อย่างวิพากษ์วิจารณ์ขึ้นมา ด้วยการส่งเสริมการศึกษาวรรณคดี มาเลย์ และผู้ที่จบการศึกษาจากวิทยาลัยครูแห่งนี้ ก็มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการวิพากษ์อำนาจการปกครองของอังกฤษในมลายู ตามแนวของลัทธิชาตินิยม

การปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยมในคาบสมุทรมลายูก่อนค.ศ.1940 เน้นที่ศาสนาและการศึกษาเป็นส่วนใหญ่ โดยได้แบบอย่างจากพัฒนาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนี้ รวมทั้งได้ความคิดจากอาหรับในตะวันออกกลาง และจากตุรกี สื่อสิ่งพิมพ์ในมลายู ตีพิมพ์การอภิปรายปัญหาศาสนาในด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง และเช่นเดียวกับในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ผู้ที่เข้ามีส่วนร่วมในการอภิปรายของมลายู แบ่งออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งคือฝ่าย*กวม มุดา* (กลุ่มหนุ่มสาว) นักปฏิรูปนิยมฝ่ายนี้แสวงหาทางที่จะสร้างความบริสุทธิ์ให้แก่ศาสนาอิสลามในมลายู และแยกส่วนเสริมที่อยู่นอกเหนือคัมภีร์เดิมออกไป อีกฝ่ายหนึ่งคือฝ่ายอนุรักษ์นิยม*กวม ตัว* (กลุ่มอาวุโส) ฝ่ายนี้แสวงหาทางที่จะรักษาสถานภาพเดิมเช่นที่เป็นอยู่ไว้ นักวิจารณ์ลัทธิชาตินิยมมาเลย์ผู้หนึ่งระบุให้ปีค.ศ. 1926 เป็นจุดหัวเลี้ยวที่สำคัญในการพัฒนาทัศนคติทางการเมืองของชาวมาเลย์[38] ในปีดังกล่าว นักเคลื่อนไหวกลุ่มหนึ่ง ได้ก่อตั้งพรรคการเมืองชาวมาเลย์ขึ้นมา ชื่อว่า เกสะตวน เมลายู สิงคปุระ (หรือสหภาพสิงคโปร์มลายู—) ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างเวทีให้แก่การพัฒนาความคิดของชาวมาเลย์ ในปี ค.ศ.1926 นี้เช่นกัน ชาวมาเลย์ได้ติดต่อกับพวกหัวรุนแรงชาวอินโดนีเซีย ชาวอินโดนีเซียเหล่านี้หนีออกจากประเทศตนภายหลังการจลาจลของคอมมิวนิสต์ประสบความล้มเหลวลงในค.ศ.1926 พรรคพีเอ็นไอของซูการ์โน ซึ่งเรียกร้องที่จะได้เอกราชในทันที ก็ได้ให้แรงกระตุ้นแก่ความคิดแนวสุดโต่งที่เพิ่งเกิดขึ้นมาใหม่นี้ยิ่งขึ้นไปอีก

---

[38] Radin Soenarno, Malay Nationalism, 1898-1941," JSEAS, 1 (1960) 9ff.

บทวิจารณ์เกี่ยวกับมาเลย์ ระบุขอบข่ายของปัญหาไว้สามส่วนด้วยกัน ได้แก่ส่วนประมุขของชาวมาเลย์ ซึ่งร่วมมือช่วยเหลือรัฐบาลอาณานิคม ส่วนตัวรัฐบาลอาณานิคมเอง และส่วนประชากรชาวต่างชาติ ซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ การวิพากษ์ประมุข เป็นเรื่องยากสำหรับประชากรที่แต่เดิมมาให้ความซื่อสัตย์จงรักภักดีแก่สุลต่านโดยไม่มีการตั้งคำถาม ธรรมเนียมนี้ก่อให้เกิดขบวนการต่อต้านซึ่งเรียกร้องให้เอาใจใส่มากขึ้นแก่วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชาวมาเลย์ และเน้นหนักถึงความสำคัญของประมุข ในช่วงทศวรรษ 1920 และ 1930 ฝ่ายปกครองชาวอังกฤษ ซึ่งเป็นเป้าที่ชัดเจนของนักลัทธิชาตินิยมนั้น โดยทั่วไปแล้ว มีความเห็นอกเห็นใจชาวมาเลย์ โดยฝ่ายปกครองของอังกฤษได้กล่าวเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องรักษาระดับความเป็นตัวแทนของประชากรพื้นถิ่นในหมู่ลูกจ้างของรัฐบาลให้มากเพียงพอ อังกฤษยังดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชาวมาเลย์ เมื่อเกิดภาวะที่ดูเหมือนว่าชาวมาเลย์จะถูกคุกคามจากประชากรผู้อพยพ ซึ่งมีจำนวนมากกว่าชาวมาเลย์ในบางรัฐในคาบสมุทร ในช่วงทศวรรษ 1920 ผู้บริหารงานปกครองชาวอังกฤษกลุ่มหนึ่ง ซึ่งตั้งประเด็นแย้งว่าการกระทำการเพื่อประชากรพื้นถิ่นมีไม่มากพอ ชาวอังกฤษกลุ่มนี้จึงเร่งรัดให้รัฐบาลลงมือดำเนินการอย่างหนักแน่นยิ่งขึ้น เพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ของชาวมาเลย์ นโยบายที่มีท่วงทำนองนิยมส่งเสริมชาว มาเลย์เช่นนี้ สามารถมองเห็นได้จากคำวิจารณ์ของข้าหลวงใหญ่ เซอร์เชนตัน ทอมัส ซึ่งมีต่อข้อเสนอในปีค.ศ.1936 เพื่อให้ชาวอินเดียที่เกิดในมลายูมีบทบาททางการปกครองมากขึ้นว่า “ข้าพเจ้าไม่รู้ว่ามีประเทศอื่นใดที่ไหน ที่เคยแต่งตั้งผู้ที่ข้าพเจ้าอาจเรียกว่าเป็นชาวต่างชาติ—นั่นคือคนพื้นเมืองที่มิใช่คนพื้นเมืองของประเทศนั้น หรือคนอังกฤษ—ให้มาดำรงตำแหน่งทางการบริหาร”[39] การกระทำเช่นนี้ ก็เท่ากับปล่อยให้ประชากรผู้อพยพ กลายเป็นศูนย์รวมความคับแค้นของชาวมลายูไป

เมื่อภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก ทำให้ความต้องการสินค้าออกของมลายูลดน้อยลง รัฐบาลจึงส่งชาวอินเดียและชาวจีนจำนวนหนึ่งกลับไปยังบ้านเกิด พร้อมกับออกกฎหมายคนต่างด้าวเพื่อจำกัดการอพยพเข้ามาใหม่ กฎหมายนี้แสดงออกอย่างแจ้งชัดว่า ผู้ที่ได้รับอนุญาตให้เข้ามา จะต้องอยู่เพียงชั่วเวลาตามสัญญาว่าจ้างเท่านั้น อย่างไรก็ดี ในไม่ช้า รัฐบาลก็เริ่มตั้งข้อกังขาว่านโยบายนี้รอบคอบดีแล้วหรืออย่างไร การจะประคับประคองเศรษฐกิจเอาไว้นั้น เป็นที่เข้าใจกันอย่างชัดแจ้งว่ามลายูจำเป็นต้องอาศัยแรงงานชาวอินเดียและชาวจีน และการรับคนงานเข้ามาตามที่ดำเนินอยู่ก่อให้เกิดความยุ่งยากหลายประการ ในอินเดีย ภายในพรรคคองเกรสมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์มากขึ้นทุกที ต่อการส่งแรงงานที่ขาดความชำนาญไปยังต่างประเทศ จึงทำให้เกิดความไม่แน่นอนขึ้น ว่าแหล่งแรงงานนี้ จะยังคงมีอยู่ต่อไปเรื่อย ๆ การรับคนงานชาวจีนเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ก็ก่อให้เกิดปัญหาด้วยเช่นกัน เนื่องจากสถานการณ์ในจีนใต้ อันเป็นแหล่งแรงงานที่มีมาแต่เดิม มีความไม่แน่นอน และไม่เป็นที่กระจ่างชัดว่า การจัดดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อให้ได้ตัวคนงานมา จะยังคงทำได้อย่างราบรื่นต่อไป

---

[39] W.R. Roff, ***The Origins of Malay Nationalism,*** New Haven, 1967, 109-10, citing Federal Council Proceddings, 1936, B18.

หรือไม่ แง่มุมในทางลบอีกประการหนึ่งของสถานการณ์นี้ก็คือ นักปลุกระดมทางการเมือง สามารถเข้าสู่มลายูได้โดยง่าย โดยมาในฐานะผู้ใช้แรงงาน ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลจึงเริ่มพิจารณาความคิดที่จะรั้งประชากรชาวอินเดียและจีนไว้ในคาบสมุทรอย่างเป็นการถาวร นโยบายนี้กระตุ้นให้เกิดความกลัวขึ้นในหมู่ชาวมลายูว่า บ้านเกิดเมืองนอนของตน จะคลาคล่ำไปด้วยชาวต่างชาติ

เมื่อใกล้จะสิ้นสุดทศวรรษ 1930 สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปอย่างพลิกผัน กิจกรรมเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นในหมู่ประชากรชาวจีน รวมทั้งการนัดหยุดงานและก่อความไม่สงบของคนงาน ยิ่งทำให้ชาวมาเลย์เกิดความกังวลกับอำนาจครอบงำของต่างชาติเพิ่มมากยิ่งขึ้น ในค.ศ.1937 มีการก่อตั้งสาขาของ “สหภาพสิงคโปร์มลายู” ขึ้นในเมละกาและปีนัง และสมาคมของชาวมาเลย์อื่น ๆ ก็ก่อตัวขึ้นมาในรัฐอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน ในปีเดียวกันนี้ มีการก่อตั้งสมาคมภราดรภาพของมิตรทางจดหมาย (หรือเปอร์ซอดาราอาน ซาฮาบัต พีนา) เพื่อดำเนินงานด้านการพิจารณาตรวจสอบกิจการทางด้านการเมือง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานะของชาวมาเลย์ ในปีเดียวกันนี้เช่นกันมีการก่อตั้งกลุ่มที่มีความคิดรุนแรงที่มีชื่อ เรียกว่า เกสะตวน เมลายู มุดา หรือสหภาพเยาวชนมลายู องค์กรนี้เติบโตมาจากลุ่มนักศึกษาที่ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการที่วิทยาลัยฝึกหัดครูสุลต่านอิดริส เกสะตวน เมลายู มุดา “ไม่เคยประกาศถึงความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสุลต่านและต่อชาวอังกฤษ ทั้งไม่เคยกล่าวถึงการไม่ร่วมมือด้วย แต่สหภาพได้ดำเนินงานเพื่อส่งเสริมความรู้สึกชาตินิยมและส่งเสริมการสอนชาตินิยมในหมู่สมาชิก ซึ่งมีพลังอันเข้มแข็งอยู่ที่ชนชั้นล่าง ๆ”[40] การประชุมชาวมลายูร่วมกันของสมาคมรัฐมลายู จัดขึ้นที่กัวลาลัมเปอร์ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1939 เพื่อพยายามดึงกลุ่มชาวมลายูที่แยกไปคนละทางเหล่านี้ ให้เข้ามารวมกันอยู่ในขบวนการเดียว ความพยายามนี้ประสบความล้มเหลว แต่ก็ได้ปูพื้นฐานให้แก่องค์กรสมัยหลังสงครามที่จะประสบความสำเร็จยิ่งกว่านี้ นั่นคือองค์กรสหมลายูแห่งชาติ ความริเริ่มทางการเมืองในช่วงระยะนี้ มีทั้งแนวโน้มความคิดที่รุนแรงอันมีเกสะตวน เมลายู มุดาเป็นตัวแทน และแนวลัทธิชาตินิยมแบบอนุรักษ์ที่โน้มเอียงเข้าหาวัฒนธรรมและขนบประเพณีของมลายู แนวโน้มทั้งสองทางนี้ดำรงอยู่ผ่านพ้นช่วงการยึดครองของญี่ปุ่นมาได้และได้เป็นผู้ให้แรงบันดาลใจในการต่อต้านข้อเสนอของอังกฤษ ที่จะสถาปนาการปกครองของตนขึ้นมาใหม่ ภายหลังสงคราม

ลัทธิชาตินิยมโมโร

ประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามตามเกาะต่าง ๆ ทางตอนใต้ของหมู่เกาะฟิลิปปินส์ หรือชาวโมโรเป็นผู้ต่อต้านการปกครองของสเปนอย่างไม่ระย่อท้อถอย ในหลาย ๆ บริเวณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่เกาะซูลู กว่าที่สเปนจะเข้าควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ล่วงมาจนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า นโยบายของอเมริกันเกี่ยวกับชาวโมโร ถูกกำหนดลงในความตกลงฉบับปีค.ศ.1899 ระหว่างนายพลจอห์น ซี.

---

[40] Ibid., 222, citing Ibrahim Yaacob, ***Nusa dan Bangsa Melaju,*** Jakarta, 1951, 59-60.

เบตส์ กับสุลต่านแห่งซูลู ความตกลงดังกล่าว ระบุว่า ทางซูลูยอมรับอำนาจอธิปไตยของสหรัฐ ทว่าชาวโมโรก็ได้รับการค้ำประกันว่าอเมริกันจะไม่เข้าแทรกแซงกิจการทางด้านศาสนาและขนบธรรมเนียมด้วย อย่างไรก็ดี ความตกลงดังกล่าว มิได้ระบุอย่างแน่ชัดถึงเส้นที่แบ่งแยกระหว่างกิจการด้านพลเรือนกับกิจการด้านศาสนา และช่วงระยะเวลาสิบปีแรกของการปกครองของอเมริกัน ก็เกิดมีกรณีพิพาทและการจลาจลโดยใช้อาวุธหลายครั้ง

ในค.ศ.1903 จังหวัดโมโรได้รับการก่อตั้งขึ้น และในปีถัดมา สหรัฐยกเลิกความตกลงเบตส์และวางอำนาจเหนือภูมิภาคนี้โดยตรง ด้วยการให้ทหารเข้าปกครอง ปฏิบัติการทหารเพื่อปราบปรามชาวโมโร เกิดขึ้นหลายครั้ง และลงท้ายด้วยการรบอย่างนองเลือดที่บัด ดาโจ ในวันที่ 6 มีนาคม ค.ศ.1906 หลังจากเหตุการณ์ครั้งนี้แล้ว อเมริกันใช้ท่าทีที่ประนีประนอมมากขึ้น ทว่าในค.ศ.1911 อเมริกันก็ได้เข้าปลดอาวุธชาวโมโรอย่างสิ้นเชิง หลังจากนั้น ฝ่ายปกครองที่เป็นพลเรือนของอเมริกันก็เข้ามารับช่วงต่อไป

การปฏิรูปของอเมริกัน เกี่ยวข้องกับการศึกษา ภาษี กฎหมายครอบครัวและมาตรการด้านสาธารณสุข ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่ชาวอเมริกันถือว่าไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยสิ้นเชิง ทว่าโดยความเป็นจริงแล้ว การปฏิรูปเหล่านี้กระทบต่อหลักการอิสลามและขนบประเพณีของชาวโมโรหลายประการ ในช่วงสองทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ชาวโมโรพิจารณาเห็นว่ารัฐบาลอเมริกัน เป็นภัยต่อผลประโยชน์ของตน ทว่าความเข้าใจเช่นนี้ เปลี่ยนแปลงไป เมื่อฝ่ายอเมริกันยอมอ่อนข้อให้แก่ลัทธิชาตินิยมของฟิลิปปินส์ ทำให้ชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ ได้มีโอกาสเข้ามาดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจอยู่ในบริเวณโมโร

การเร่งให้ชาวฟิลิปปินส์เข้ารับภาระในการปกครอง ในสมัยที่ฟรานซิส เบอร์ตัน แฮร์ริสัน เป็นข้าหลวงใหญ่ ทำให้ชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ มีเสียงข้างมากอยู่ในรัฐสภาของฟิลิปปินส์ทั้งสองสภา ชาวฟิลิปปินส์ยังมีสัดส่วนในการดำรงตำแหน่งในระบบราชการพลเรือนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งในมินดาเนา ลูซอนและวิสายาส์ เจตนาของนโยบายของอเมริกัน ตามที่ได้ปฏิญาณไว้นั้น ก็เพื่อให้ “ประชากรชาวพื้นเมืองที่นับถือพระโมฮัมหมัดและที่นับถือคริสต์ รวมตัวเข้าด้วยกัน เป็นประชาชนชาวฟิลิปปินส์ที่สมัครสมานเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน”[41] ชาวโมโร ซึ่งกังขากับความตั้งใจของชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ มองความคลี่คลายของเหตุการณ์เหล่านี้ ด้วยความหวั่นวิตกเป็นอย่างยิ่ง กฎหมายโจนส์ฉบับปีค.ศ.1916 กำจัดความแตกต่างที่ยังคงมีอยู่ระหว่างบริเวณที่นับถือศาสนาคริสต์และบริเวณที่มิได้นับถือศาสนาคริสต์ และได้ให้สภานิติบัญญัติที่เป็นชาวฟิลิปปินส์ทั้งหมด มีอำนาจอย่างเต็มที่ ในการออกกฎหมายซึ่งมีผลบังคับใช้ทั่วประเทศ กฎหมายโจนส์ ยังก่อตั้งสำนักงานชนเผ่าที่

---

[41] Frank Carpenter, Governor of the Department of Mindanao and Sulu, quoted in Peter Gordon Gowing, *Mandate in Moroland,* Quezon City, 1983, 292.

มิใช่ชาวคริสต์ ซึ่งรับผิดชอบกิจการของมุสลิม และของ “พวกไม่มีศาสนา” ซึ่งทางสภาฯ มอบหมายให้อยู่ภายใต้การดูแลของรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย

นักชาตินิยมฟิลิปปินส์กล่าวหาชาวอเมริกันว่าดำเนินนโยบาย “แบ่งแยกแล้วปกครอง” ในบริเวณตอนใต้ พร้อมกันนั้นนักลัทธิชาตินิยมชาวฟิลิปปินส์ก็ส่งเสริมความคิดที่ว่า ชาวคริสเตียนและมุสลิม กอปรขึ้นเป็นประชาชนชาวฟิลิปปินส์เหมือน ๆ กัน และส่งเสริมให้คริสเตียนและมุสลิมปฏิบัติการร่วมเพื่อต่อต้านการปกครองระบอบอาณานิคม โดยทั่วไปแล้ว เจ้าหน้าที่อเมริกันยอมรับข้อโต้แย้งของนักชาตินิยมฟิลิปปินส์ดังกล่าว และยอมรับความคิดที่ว่า ชาวโมโรเป็น “ฟิลิปปินส์โดยเนื้อแท้” โดยมิได้มี “ความคิดหรืออุดมคติแห่งชาติ” อื่นใด ชาวโมโรมีทีท่าว่าจะ “สมัครสมานเข้ากับแบบฉบับของชาวฟิลิปปินส์ที่มีความศิวิไลซ์อย่างสูงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และในท้ายที่สุดก็รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน” การรวมตัวเป็นหนึ่งเดียวย่อมก่อให้เกิด “การดำรงอยู่ของชาติ” โดยความแตกต่างเรื่องศาสนา กลายเป็นเรื่องที่ไม่สำคัญไป[42] พวกอเมริกันหวังที่จะลดความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ด้วยการแต่งตั้งให้ชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ เข้าทำหน้าที่ทางการปกครองในบริเวณที่มิได้นับถือศาสนาคริสต์ และก่อตั้งนิคมเกษตรกรรมสำหรับชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ขึ้นบนที่ดินของสาธารณะในมินดาเนาและซูลู (นโยบายนี้ริเริ่มขึ้นในค.ศ.1913) ทว่ามาตรการเหล่านี้ รังแต่จะเพิ่มความตึงเครียดในบริเวณนี้ให้สูงขึ้น ในช่วงทศวรรษ 1920 และ 1930 เจ้าหน้าที่ทางการชาวอเมริกันได้รับคำร้องเรียนเป็นอันมากจากชาวมุสลิม ซึ่งขอร้องให้อเมริกันช่วยปกป้องคุ้มครองพวกเขาให้รอดพ้นจากการปกครองของชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ ชาวมุสลิมคนหนึ่งอุทธรณ์ว่า สภานิติบัญญัติของฟิลิปปินส์มิได้เปิดช่องให้มีการใช้ธรรมเนียมปฏิบัติของชาวโมโร กล่าวคือ

> สภานิติบัญญัติฟิลิปปินส์...หาได้รับรู้ถึงศาสนาของเราไม่ พวกเขามิได้ผ่านกฎหมายใด ๆ ที่รับรองการสมรสของเรา...และตามกฎหมายปัจจุบันที่มีผลบังคับใช้อยู่ในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ และรวมทั้งตามคำตัดสินของศาล ภรรยาของเราล้วนเป็นนางบำเรอ และบุตรของเรา ล้วนเป็นบุตรที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย[43]

ระหว่างที่กำลังตระเตรียมการเพื่อก่อตั้งฟิลิปปินส์ขึ้นเป็นรัฐในเครือจักรภพ (คอมมอนเวลท์แห่งฟิลิปปินส์) ชาวโมโรพยายามหาทางที่จะบรรลุถึงความปรองดองกับรัฐบาลใหม่ โดยขอร้องให้ที่ประชุมร่างรัฐธรรมนูญวางบทบัญญัติพิเศษสำหรับวิถีปฏิบัติของชาวโมโร และให้มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับกฎหมายอิสลาม ที่ประชุมไม่นำพาต่อข้อเสนอแนะเหล่านี้ และรัฐบาลเครือจักรภพ ที่รับช่วงงานปกครองต่อมา ก็เข้าดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ หลายประการ ซึ่งมีลักษณะเป็นภัยคุกคามชาวโมโรอย่าง

---

[42] Carpenter, in ibid., 275.

[43] อ้างใน Peter Gordon Gowing, ***Muslim Filipinos—Heritage and Horizon,*** Quezon City, 1979, 168-9.

รุนแรง ชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ ได้รับการส่งเสริมอย่างเต็มที่ ให้อพยพย้ายถิ่นเข้าไปอยู่ในย่านของชาวมุสลิม โดยได้ยกเลิกบทบัญญัติพิเศษทางกฎหมาย ที่เคยบรรจุอยู่ในประมวลกฎหมายการปกครองมินดาเนาและซูลูนั้นเสีย และประธานาธิบดีเกซอนประกาศว่า "สิ่งที่เรียกกันว่าปัญหาโมโร" นั้น เป็น "เรื่องในอดีตไปแล้ว"[44] หากมองจากทัศนะของชาวโมโร ก็กล่าวได้ว่า ชาวอเมริกันได้ปลดอาวุธเขา สร้างความวุ่นวายยุ่งเหยิงให้กับองค์กรทางการเมืองของพวกเขา จากนั้น ก็ยกพวกเขาให้แก่ศัตรู การต่อต้านโดยใช้กำลังอาวุธ เริ่มขึ้นมาใหม่อีกในค.ศ.1936 นับเป็นการเริ่มต้นการรณรงค์อันยาวนานมาก เพื่อยืนยันสิทธิของ "ชาติโมโร"

ลัทธิชาตินิยมฉาน

ในทศวรรษ 1880 ภายหลังจากที่กองทหารอังกฤษเข้า "สร้างความสงบ" ตามพื้นที่ต่าง ๆ ของพม่าแล้ว ผู้นำของรัฐฉาน คือ*ซอว์บวา* ได้ลงนามในความตกลงหลายประการ ซึ่งสถาปนาการจัดระบบงานทางการเมือง ในลักษณะที่ให้กิจการด้านการปกครอง ศาลและสรรพากร อยู่ในมือของหัวหน้าในท้องถิ่น อย่างไรก็ดี ความตกลงเหล่านี้ ทำให้พวก*ซอว์บวา* ตกอยู่ใต้บังคับของรัฐบาลพม่าอย่างมั่นคง ด้วยเหตุผลที่ว่า พวกเขา "เป็นราษฎรของกษัตริย์พม่ามาก่อนในอดีต"[45] ภายหลังการปฏิรูปเพื่อให้เกิดระบบการปกครองร่วมกันหรือระบบสองอำนาจในตอนต้นทศวรรษ 1920 ซึ่งให้ทำพม่าแบ่งแยกออกเป็นสองส่วน คือพม่ากลาง (หรือ "พม่าแท้") กับ "ชายขอบ" หรือ บริเวณ "ที่ถูกกันออกไป" นั้น รัฐบาลอังกฤษได้ก่อตั้งหน่วยการเมืองที่เป็นที่รู้จักกันในนาม สหพันธรัฐฉานขึ้นมา สหพันธรัฐฉานนี้อยู่ภายใต้การปกครองของข้าหลวงอังกฤษ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากข้าหลวงใหญ่ พวกหัวหน้าชาวฉาน มีที่นั่งอยู่ในสภาของสหพันธ์ ทว่าองค์กรนี้ ทำหน้าที่ในฐานะที่ปรึกษา และมิได้มีอำนาจด้านบริหารหรือด้านนิติบัญญัติใด ๆ นับเป็นการจัดระบบงานที่ลดอำนาจหน้าที่ของ*ซอว์บวา*ลงอย่างสำคัญทีเดียว

ในช่วงทศวรรษ 1930 เมื่ออังกฤษเข้ารับภาระการปฏิรูปเพื่อเข้าสู่ระบบการปกครองตนเองในขอบเขตที่จำกัดในพม่าตอนกลาง พวก*ซอว์บวา*ก็ได้พยายามกู้อำนาจบางอย่างที่ตนสูญเสียไปกลับคืนมา และพยายามชักจูงฝ่ายปกครองชาวอังกฤษให้วางฐานะของรัฐฉานแต่ละรัฐ บนพื้นฐานเช่นเดียวกับรัฐของเจ้าผู้ครองนครในอินเดีย ซึ่งจะทำให้แต่ละรัฐของฉาน เป็นองค์อำนาจทางการเมืองที่เป็นเอกเทศภายใต้อำนาจการปกครองอังกฤษ ทว่าแยกออกจากระบอบสหพันธ์ของพม่า แม้ว่าอังกฤษจะ

---

[44] Ibid., 176-7.

[45] "Form of Sanad Granted to Sawbwas," in Sao Saimong Mangrai, ***The Shan States and the British Annexation,*** Ithaca, 1965, a pp. VII, xxxi.

สนับสนุนการปกป้องสหพันธรัฐฉานให้พ้นจาก “การล่วงล้ำของพม่า” แต่รัฐบาลอังกฤษก็ปฏิเสธความคิดริเริ่มเหล่านี้ โดยอ้างถึงความเข้าใจของตน ที่มีต่อความสัมพันธ์ในประวัติศาสตร์ ระหว่างประมุขของฉานกับพม่า รวมทั้งอ้างถึงการจัดระบบงานต่าง ๆ ที่กระทำกันมาแต่ก่อนแล้วและมีผลบังคับใช้มาตลอดช่วงระยะเวลาสี่สิบปีที่ผ่านมาของการปกครองของอังกฤษ เจ้าหน้าที่อังกฤษคาดการณ์ว่า ในท้ายที่สุดแล้ว จะเกิดการพัฒนา “รูปแบบบางอย่างซึ่งเป็นการรวมตัวกัน” ระหว่างรัฐฉานกับรัฐบาลแห่งพม่าขึ้นมา[46]

เมื่อใกล้จะสิ้นสุดทศวรรษ 1930 นักชาตินิยมชาวพม่า เริ่มวิพากษ์มากขึ้นเรื่อย ๆ ถึงการจัดระบบงานเพื่อแยกรัฐฉานออกจากพม่า และหาทางที่จะดึงบริเวณดังกล่าว ให้เข้ามาอยู่ในขบวนการชาตินิยม สมาคมพวกเราชาวพม่าหรือโดบามา เอเชียโยน มีมติเมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1940 ว่า “อำนาจต่าง ๆ ภายใต้รัฐธรรมนูญ ควรตกอยู่แก่ประชาชนซึ่งไม่แต่เฉพาะที่เป็นพม่าแท้เท่านั้น หากยังควรตกอยู่แก่ประชาชนในบริเวณที่แยกออกไปด้วย และไม่บังควรยินยอมให้ผลประโยชน์ของ *ซอว์บวา* ขัดขวางหนทางไปสู่อิสรภาพของพม่า”[47] ทางฝ่าย*ซอว์บวา* ก็ยังคงผลักดันกรณีของตนกับทางอังกฤษต่อไปในค.ศ.1940 และค.ศ.1941 ทว่ามิได้ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก เว้นเสียแต่ได้รับความเห็นชอบให้ก่อตั้งกองกำลังทหารขึ้นมาเท่านั้น อังกฤษยังคงดำเนินนโยบายปกป้องรัฐฉานให้รอดพ้นจากการแทรกแซงของลัทธิชาตินิยมพม่าต่อไป โดยไม่ยอมโอนอ่อนไปตามความใฝ่ฝันของชาวฉานแต่อย่างใด ทว่าในช่วงสงคราม ได้มีการคิดแผนการที่จะดึงรัฐฉานเข้ามารวมอยู่ในระบอบสหพันธ์ของพม่า แผนการเหล่านี้ มีเหตุการณ์ต่าง ๆ หลังสงคราม มาชิงตัดหน้าไปเสียก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้เอกราชแก่พม่าโดยเร็ว ทว่าปัญหาเรื่องการรวมชาติและบทบาทของชาวฉาน ยังคงเป็นหนึ่งในประเด็นปัญหาที่สำคัญยิ่งซึ่งรัฐบาลพม่าชุดใหม่ จำต้องหาข้อยุติ

ลัทธิชาตินิยมกะเหรี่ยง

ชาวกะเหรี่ยงได้ก่อตั้งสมาคมประชาชาติกะเหรี่ยง หรือ เคเอ็นเอ ขึ้นในค.ศ.1880 นับเป็นหนึ่งในการรวมกลุ่มชาตินิยมที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีมาก่อนองค์กรชาตินิยมต่าง ๆ ของพม่าเป็นเวลาหลายสิบปี ปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังเอกภาพของเคเอ็นเอ คือศาสนาคริสต์ ซึ่งได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากกิจกรรมของมิสชันนารีผู้เผยแพร่ศาสนามาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และสมาคมนี้ เพียรพยายามที่จะอนุรักษ์และส่งเสริมอัตลักษณ์ของกะเหรี่ยง

---

[46] Robert H. Taylor, “British Policy and the Shan States, 1886-1947,” in Prakai Nontawasee, ed., ***Changes in Northern Thailand and the Shan States 1886-1940,*** Singapore: ISEAS, 1988, 36-8. คำคัดอ้าง นำมาจาก Burma Office file 1506/1937.

[47] Ibid., 41.

ชาวกะเหรี่ยงเป็นอันมาก สนับสนุนการปกครองของอังกฤษ และเคเอ็นเอก็ให้การสนับสนุนทั้งแก่ความเพียรพยายามในการสร้างความสงบของอังกฤษในช่วงทศวรรษ 1880 และแก่เป้าหมายของอังกฤษในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ในทศวรรษ 1920 ภายหลังจากอังกฤษปรับแนวทางการปกครองในพม่าเสียใหม่แล้ว เคเอ็นเอก็ผลักดันเพื่อให้คำเรียกร้องของกะเหรี่ยง ได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษ ภายใต้การปกครองของอังกฤษ โดยใช้เหตุผลว่า ชาวกะเหรี่ยงมีอยู่เป็นจำนวนมากและเป็นผู้ให้การสนับสนุนอังกฤษอย่างซื่อสัตย์ พวกเขาจึงควรได้รับสิทธิ ที่จะ “ก้าวหน้าเคียงบ่าเคียงไหล่ไปกับชาวพม่า”[48] ฐานะของชาวกะเหรี่ยง ดูจะล่อแหลมเสี่ยงอันตรายมากเป็นพิเศษ เนื่องจากพวกเขาดำรงชีวิตปะปนอยู่กับชนกลุ่มน้อยชาติพันธุ์อื่น ๆ และมีอยู่เพียงไม่กี่บริเวณ ที่พวกเขาเป็นชนส่วนใหญ่ข้างมาก ในค.ศ.1928 ผู้นำกะเหรี่ยงหาทางแก้ไขสถานการณ์นี้ ด้วยการเรียกร้องให้ก่อตั้งรัฐกะเหรี่ยงขึ้นมา โดยกล่าวตามสูตรคลาสสิคของลัทธิชาตินิยมว่า ชาวกะเหรี่ยงปรารถนาที่จะ “มีประเทศของตนเอง ที่ซึ่งพวกเขาจะสามารถสร้างความก้าวหน้าได้ในฐานะที่เป็นชนเผ่าพันธุ์หนึ่ง และได้พบความพึงพอใจจากสิ่งที่แสวงหา”[49] ความริเริ่มนี้ ทำให้ชาวกระเหรี่ยงอยู่ในฐานะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความเพียรพยายามของชาวพม่าโดยตรง ซึ่งต้องการรวมชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ให้เข้ามาสวามิภักดิ์อยู่ภายในรัฐเดี่ยวที่ชาวพม่ามีอิทธิพลเหนือกว่าผู้ใด เมื่อประกอบเข้ากับความสวามิภักดิ์ที่ชาวกะเหรี่ยงมีต่ออังกฤษในอดีตที่ผ่านมา เรื่องนี้ จึงได้ก่อให้เกิดการตอบสนองอย่างเป็นปฏิปักษ์จากกองทัพกู้เอกราชของพม่า ซึ่งได้สังหารชาวกะเหรี่ยงไปเป็นจำนวนมาก หนึ่งในกลุ่มผู้ที่ถูกสังหารมีรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลรวมอยู่ด้วยคนหนึ่ง เหตุการณ์นี้ เกิดขึ้นในช่วงแรก ๆ ที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครอง ซึ่งเท่ากับเป็นการปูพื้นฐานสำหรับการสู้รบอย่างรุนแรง ที่จะดำเนินต่อเนื่องมาอีกเป็นเวลานาน ในช่วงหลังสงคราม

ลัทธิชาตินิยมของชาวมุสลิมพม่า

เรื่องราวของชาวพม่าที่นับถือศาสนามุสลิม ปรากฏอยู่ในงานเขียนของชาวยุโรปที่เก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับพม่าบางฉบับ ชาวมุสลิมพม่าเหล่านี้จำนวนมาก เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากชาวอินเดีย เปอร์เซียหรืออาหรับ พวกเขาผิดแผกไปจากประชากรชาวพม่าส่วนใหญ่ ทั้งในแง่คุณลักษณะทางด้านเชื้อชาติและทางด้านศาสนา ชาวมุสลิมพม่ากอปรขึ้นเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะตัวอย่างเห็นได้ชัด และยังรักษาการติดต่อสัมพันธ์กับเอเชียใต้และเอเชียตะวันตกไว้อย่างเหนียวแน่น ภายหลังชัยชนะของอังกฤษ ชาวอินเดียเดินทางเข้ามาในพม่าเป็นจำนวนคราวละมาก ๆ ประมาณครึ่งหนึ่งของผู้เข้ามานี้

---

[48] Silverstein, 45, อ้างคำพูดของผู้นำชาวกะเหรี่ยง คือซิดนีย์ ลู-นี (Sidney Loo-Nee)

[49] ibid, 46 อ้างคำพูดของผู้นำชาวกะเหรี่ยง คือ ซาน ซี.โพ (San C. Po)

เป็นมุสลิม ประชากรมุสลิมในพม่า ติดตามความคลี่คลายของเหตุการณ์ทางการเมืองในอินเดีย และได้ก่อตั้งสาขาของสันนิบาตมุสลิมทั่วทั้งอินเดียขึ้น ในค.ศ.1909 และสาขาของขบวนการกิลาฟัต นอกจากนี้ ยังมี องค์กรต่าง ๆ ที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อการรักษาผลประโยชน์ของชาวมุสลิมภายในพม่าด้วย ที่สำคัญคือสมาคมมุสลิมพม่า ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1909 สมาคมนี้ ได้ยื่นข้อเสนอต่าง ๆ ในช่วงที่มีการอภิปรายกันถึงการปฏิรูปรัฐธรรมนูญซึ่งนำไปสู่การวางระบอบการปกครองร่วมกันแบบสองอำนาจ การตั้งคณะกรรมาธิการไซมอน และการตั้งสภานิติบัญญัติขึ้นในพม่าด้วย

เมื่อขบวนการชาตินิยมพม่า มีกำลังเพิ่มขึ้น ขบวนการได้วางแนวทางที่มีมุ่งไปทางพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด และบรรยายถึงชาวพม่าที่นับถือศาสนาอิสลามว่า *กาลา* ซึ่งหมายถึง “ผู้อพยพชาวต่างชาติ” ชุมชนมุสลิมตอบโต้ด้วยการหันไปขอความคุ้มครองจากอังกฤษ ในการอภิปรายข้อเสนอที่ให้แยกพม่าออกจากอินเดียนั้น ชาวมุสลิมพม่าพยายามหาทางดำเนินการเพื่อที่ชุมชนของพวกเขาจะสามารถมีบทบาททางการเมืองอย่างเป็นทางการได้ ชาวพุทธพม่าปฏิเสธข้อเสนอนี้ ผู้นำชาวพุทธพม่าคนหนึ่งแย้งว่า ในสภาพแวดล้อมซึ่ง “ชาวพุทธพม่ามีขันติธรรมเช่นนี้“ ดังนั้น จึง “ไม่มีเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น ที่ฝ่ายศาสนานิกายใด ๆ ซึ่งประกอบขึ้นเป็นชนกลุ่มน้อยในพม่า จะเกิดความกระวนกระวายใจใด ๆ ขึ้นมา”[50] คณะกรรมาธิการไซมอน เสนอแนะให้สงวนที่นั่งพิเศษให้แก่ชาวมุสลิมในสภานิติบัญญัติ ทว่ารัฐบาลอังกฤษไม่ยอมรับข้อเสนอนี้ และเงื่อนไขในการจัดเตรียมการเพื่อแยกพม่าออกจากอินเดียในค.ศ.1937 ก็มิได้มีบทบัญญัติพิเศษใด ๆ สำหรับชุมชนมุสลิม ในค.ศ.1936 มีการก่อตั้งองค์กรใหม่คือองค์กรที่ประชุมใหญ่ของสมาคมมุสลิมต่าง ๆ ในพม่าขึ้น และ”ขบวนการฟื้นฟู” (Renaissance Movement) ของมุสลิม ก็เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาในค.ศ.1937 ขบวนการนี้ เป็นตัวแทนของชาวพม่าที่นับถือศาสนาอิสลาม โดยเน้นถึงอัตลักษณ์ความเป็นพม่าของชุมชนมุสลิมนี้ ขบวนการได้กล่าวประณามชาวมุสลิมอินเดีย ซึ่งถูกกันมิให้เข้ามาเป็นสมาชิก ว่าแม้ชาวอินเดียจะตั้งรกรากอยู่ในพม่าอย่างเป็นการถาวรแล้ว พวกเขาก็ยังเพาะหว่านความไม่ปรองดองให้เกิดขึ้นภายในชุมชนพม่า

ความเป็นอริระหว่างชาวพม่ากับชาวอินเดีย ซึ่งก็ร้อนแรงอยู่แล้ว ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ ยิ่งรุนแรงหนักหน่วงมากยิ่งขึ้น ในกรณีของชุมชนมุสลิม ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายการสมรสและการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจ ได้นำไปสู่การก่อจลาจลต่อเพื่อต้านชาวอินเดียโดยมีการใช้ความรุนแรงขึ้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1938 การจลาจลเกิดขึ้นครั้งแรกในร่างกุ้ง และต่อมาเกิดขึ้นตามบริเวณต่าง ๆ ในชนบท การจลาจลเป็นผลให้มีผู้ได้รับบาดเจ็บล้มตายกันเป็นจำนวนมาก และมัสยิดกว่าหนึ่งร้อยแห่งถูกเผา เหตุการณ์เหล่านี้สร้างความเป็นศัตรูระหว่างชาวอินเดียและชาวพม่าและเป็นปัญหาที่ยังแก้ไม่ตกเมื่อพม่าได้รับเอกราช

---

[50] “Note of Dissent” by U Ba U, ซึ่งจัดพิมพ์เป็นภาคผนวกของรายงานของคณะกรรมาธิการไซมอน และยกมาอ้างถึงใน Moshe Yegar, ***The Muslims of Burma,*** Wiesbaden 1972, 60.

ลัทธิชาตินิยมปัตตานี

ปัตตานีเป็นรัฐการค้าที่สำคัญภายใต้บังคับของสยาม ประชากรของรัฐนี้ ประกอบด้วยผู้นับถือศาสนามุสลิมซึ่งมีเชื้อสายมาเลย์เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น ประชากรในปัตตานีจึงใกล้ชิดสนิทสนมกับรัฐต่าง ๆ ของมลายูที่อยู่ทางใต้ลงไป ความสัมพันธ์ที่ปัตตานีมีอยู่กับกรุงเทพฯ นั้น มักอยู่ในภาวะตึงเครียดอยู่เนือง ๆ ในค.ศ.1817 ปัตตานีพยายามก่อการกบฏต่ออำนาจการปกครองของไทยขึ้น เหตุการณ์นี้นำไปสู่การแยกปัตานีออกเป็นเจ็ดจังหวัด นอกจากนี้ ทางกรุงเทพฯ ยังได้ดำเนินนโยบายกลืนชาติในบริเวณนี้ด้วย กล่าวคือ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ* เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงมีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่เมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ.1896 แล้วว่า คนที่เข้ามาทำงานรับราชการนั้น “แม้ว่าพวกเขาจะเป็นชาวต่างชาติและนับถือศาสนาอื่น” ก็ควรที่จะ “มีจิตใจและมารยาทเป็นไทย เช่นเดียวกับข้าราชบริพารทั้งปวงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”[51] การปฏิรูปการปกครองที่ได้ดำเนินไปในช่วงระหว่างค.ศ.1902 ถึงค.ศ.1906 ได้รวมปัตตานีเข้ามาอยู่กับส่วนอื่น ๆ ทั้งหมดของสยามอย่างบริบูรณ์ยิ่งขึ้น และความตกลงกับอังกฤษในช่วงทศวรรษเดียวกันนี้ ได้นำไปสู่การทำสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ.1909 สนธิสัญญาฉบับนี้โอนสิทธิของไทยที่มีอยู่เหนือรัฐมลายูเพื่อนบ้านได้แก่ปะลิส เกดะห์ (ไทรบุรี) กลันตัน และตรังกานูให้แก่อังกฤษ

ในการปฏิรูปปีค.ศ.1902 ทางการไทยได้ส่งข้าราชการชาวไทยไปเป็นเจ้าหน้าที่ประจำหน่วยงานปกครองที่ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขใหม่ในบริเวณดังกล่าว ชนชั้นสูงในท้องถิ่นถูกลิดรอนอำนาจ ด้านการเก็บภาษีและการปฏิบัติหน้าที่ทางการปกครองอื่น ๆ มาตรการเหล่านี้ กระตุ้นให้เกิดการต่อต้านขึ้นตามบริเวณที่ชาวมลายูอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของสยาม ผู้นำมุสลิม พยายามขอการสนับสนุนจากอังกฤษ รวมทั้งจากรัฐมลายูอื่น ๆ ในค.ศ.1901 บรรดาประมุขของมลายูได้ “ผนึกกำลังเพื่อร่วมกันต่อต้านการสำแดงอำนาจโดยใช้กำลังของสยาม”[52] และประมุขของมลายูได้แสดงปฏิกริยาต่อการปฏิรูปปีค.ศ.1902 ด้วยการประท้วงไม่ย่อมร่วมและรับรู้กิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาล ซึ่งทำให้เจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นลาออกกันอย่างมโหฬาร และนำไปสู่การจลาจลขึ้นมาหลายระลอก ราชาแห่งลีเกห์ มีหนังสือไปถึงข้าหลวงของอาณานิคมย่านช่องแคบ อุทธรณ์ว่า พวกหัวหน้าชาวมลายู ถูกบังคับให้ต้องคุกเข่าลงกราบต่อหน้าพระบรมรูปของกษัตริย์สยาม และต่อหน้าเทวรูปต่าง ๆ “การเคารพรูปบูชา…เป็นเรื่องต้องห้ามอย่างเคร่งครัดในศาสนาของพระโมฮัมหมัด เรื่องนี้ ก่อให้เกิดความรู้สึก

---

*พระยศขณะนั้น

[51] อ้างใน Surin Pitsuwan, ***Islam and Malay Nationalism: A Case Study of the Malay-Muslims of Southern Thailand,*** Bangkok, 1985, 40.

[52] Ibid., 46, citing F.A Swettenham to N. Chamberlain, 20 Nov. 1901.

ขยะแขยงและไม่พอใจขึ้นในหมู่ผู้ที่อาศัยอยู่ในลีเกห์ทั้งปวง”[53] การก่อความวุ่นวายนี้ส่งผลให้ทางการสยามปลดราชาออกจากตำแหน่งสามองค์ ส่วนราชาองค์ที่สี่ คือราชาอับดุล กาดีร์ กามารุดิน ประมุขของรัฐปัตตานีที่ยังเหลืออยู่ถูกจำคุก สิบปี แต่หลังจากต้องขังอยู่ได้เพียงสองปีเก้าเดือน ก็ได้รับการปล่อยตัว และถูกเนรเทศไปอยู่ กลันตัน ลัทธิชาตินิยมสยามที่มีกระแสสูงสุดในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเน้นหนักที่ชาติ ศาสนา [พุทธ] และพระมหากษัตริย์ พร้อมกับการส่งเสริมการศึกษาแบบไทย ได้นำไปสู่ความวุ่นวายต่อไปอีก และราชาอับดุล กาดีร์ ก็อยู่เบื้องหลังการจลาจลครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นในค.ศ.1922 หลังจากที่ราชาสิ้นชีวิตลงอีกสิบเอ็ดปีต่อมา ราชบุตรองค์สุดท้อง คือเตงกู มาห์หมุด มาห์ยิดีน ได้สืบทอดการเป็นผู้นำของขบวนการกู้เอกราชของปัตตานีต่อมา

การจลาจลในค.ศ.1922 ทำให้ไทยเพลานโยบายกลืนชาติลง และภายหลังการรัฐประหารในค.ศ.1932 ซึ่งนำสถาบันที่เป็นตัวแทนของประชาชนมาใช้แทนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว ดินแดนในเขตปัตตานีก็เริ่มเข้ามีส่วนร่วมในระบบการปกครองแบบรัฐสภาของไทยด้วยความระมัดระวัง ในช่วงทศวรรษ 1930 รัฐบาลผลักดันเรื่องการศึกษาภาคบังคับในภูมิภาคนี้ ชาวมุสลิมจำนวนมาก มิได้นำความริเริ่มเรื่องการศึกษาดังกล่าวโยงเข้ากับพัฒนาการทางการเมือง หากแต่โยงเข้ากับศาสนาพุทธและการเกณฑ์บุคคลเข้ารับราชการในกองทัพไทย อย่างไรก็ดี ลัทธิชาตินิยมปัตตานีก็สงบมาจนกระทั่งเมื่อหลวงพิบูลสงครามขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีในเดือนธันวาคม ค.ศ.1938 และได้นำนโยบายการกลืนชาติแบบบังคับมาใช้ในตอนใต้ การที่หลวงพิบูลสงครามให้การเน้นหนักที่เชื้อชาติกับการที่เขาบรรยายถึงสยามว่าเป็นรัฐของชนเผ่าพันธุ์ไทย ดูเหมือนว่าจะกันชาวมุสลิมเชื้อสายมาเลย์ที่มิได้เคยรวมตัวเข้ากับไทยทางภาคใต้ออกไป ชาวมุสลิมเชื้อสายมาเลย์ไม่ได้รับอนุญาตให้แต่งกายตามประเพณีเดิมของตน ชื่อตามแบบมาลาโย-อาราบิก การใช้ภาษามาเลย์ และพิธีแต่งงานแบบมาเลย์กับการสืบมรดกตามแบบมาเลย์ก็ถูกห้ามเช่นกัน ลัทธิชาตินิยมของชาวเชื้อสายมาเลย์ซึ่งสงบนิ่งมาหลายปีกลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ เช่นเดียวกับที่เคยทำมาก่อน ชาวมุสลิมเหล่านี้หันไปขอความช่วยเหลือจากมลายู โดยเตงกู มาห์ฮิดีน ได้พยายามขอการสนับสนุนทั้งจากมาเลย์และอังกฤษ เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของมุสลิม ในช่วงสงคราม คณะกรรมการภาคตะวันออกไกลของกระทรวงกลาโหมอังกฤษ ได้อภิปรายถึงโอกาสความเป็นไปได้ที่จะรวมปัตตานีเข้ากับมลายูในการตกลงช่วงหลังสงคราม แต่เมื่อสงครามสิ้นสุดลง กรุงเทพฯ ได้ใช้นโยบายที่มีลักษณะประนีประนอมมากขึ้น และอังกฤษก็มิได้ดำเนินการต่อไปแต่อย่างใดในเรื่องนี้

ขบวนการรวมชนเชื้อชาติพันธุ์ไทย

---

[53] Ibid., 54, citing Tengku Ngah Shamsooden, Rajah of Legeh, to F.A. Swettenham, 18 Jan. 1901.

ขบวนการรวมชนเชื้อชาติพันธุ์ไทย เฟื่องฟูขึ้นมาในชั่วระยะเวลาสั้น ๆ เมื่อตอนปลายทศวรรษ 1930 และต้นทศวรรษ 1940 ขบวนการนี้มองการณ์ที่จะรวมประชาชนที่อาศัยอยู่ในหน่วยการเมืองที่ต่างกันอย่างน้อยห้าหน่วย ให้เข้ามามีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านการเมืองและวัฒนธรรม เป้าหมายของขบวนการนี้ ก็เพื่อกำจัดเส้นแบ่งดินแดนที่มีอยู่ อันเป็นผลิตผลของระเบียบแบบแผนของอาณานิคม การขจัดเส้นแบ่งดินแดนดังกล่าว จะส่งเสริมรัฐไทยตามที่ได้นิยามไว้อย่างคลุมเครือนั้นให้ยิ่งใหญ่ขึ้น ทั้งนี้โดยอาศัยความเป็นมาในอดีตที่ค่อนข้างเป็นประวัติศาสตร์ในอุดมคติ เป็นพื้นฐาน

เป็นเวลาเกือบหนึ่งร้อยปี ก่อนหน้าที่จะมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในค.ศ.1932 ระบอบการปกครองอันมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพฯ วางท่าทีในลักษณะปกป้องตนเองเป็นส่วนใหญ่ และดำเนินงานเพื่อปลูกฝังความสัมพันธ์ฉันมิตรกับเพื่อนบ้านซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส เมื่อล่วงมาจนถึงทศวรรษ 1920 ผู้มีอำนาจปกครองของไทย ห้ามปรามอย่างแข็งขัน มิให้วิพากษ์อำนาจการปกครองของฝรั่งเศสในลาวและกัมพูชา หรือแสดงออกถึงความรักชาติไทยอย่างคลั่งไคล้และใฝ่วิวาท ภายในเวลาไม่กี่ปี นับจากการสิ้นสุดระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คณะผู้นำที่ก้าวร้าว ภายใต้อิทธิพลทหาร ได้ขึ้นมามีอำนาจและ “สยาม” ก็ได้กลายมาเป็น “ประเทศไทย” เมื่อหลวงพิบูลสงครามขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีโดยมีหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ป่าวประกาศอุดมการณ์คนสำคัญของรัฐบาล ไทยได้เริ่มการรณรงค์ที่หมายมั่นจะกอบกู้ “ดินแดนที่สูญเสียไป” และรวมประชาชนเผ่าไทยอื่น ๆ เข้ามา ความหมายอย่างคร่าว ๆ ของคำว่า “ไทย” ถูกกำหนดให้ครอบคลุมถึงชนที่กษัตริย์ในสมัยอยุธยาหรือสมัยกรุงเทพฯ เคยอ้างอธิปไตยเหนือพวกเขามาก่อนทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเหล่าชนที่มีความเกี่ยวดองกับไทยในด้านภาษาเช่น ลาวและฉาน หรือพวกที่มีความแตกต่างในด้านภาษาเช่นเขมรและมลายูเป็นต้น

สงครามในยุโรป และในเอเชียในเวลาต่อมา ส่งเสริมโอกาสที่จะบรรลุถึงเป้าหมายการรวมชนเชื้อชาติพันธุ์ไทยชั่วระยะหนึ่ง บางส่วนของดินแดนกัมพูชา ลาว มลายูและพม่าที่เป็นอาณานิคมกันอยู่ในขณะนั้น ถูกนำมารวมเข้ากับรัฐ “ไทย” อันไพศาล การรณรงค์เพื่อกอบกู้ดินแดนของกรุงเทพฯ ไม่ได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นจากเหล่าชนที่ได้รับผลกระทบในเรื่องนี้ โดยมีกรณียกเว้นเพียงไม่กี่ราย ทั้งนี้เนื่องจากความทรงจำในประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับการปกครองของไทยส่วนกลางในช่วงระยะเวลาก่อนหน้านี้ มักเป็นไปในแนวลบ และอัตลักษณ์ที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ ก็มีทีท่าว่าจะจำกัดอยู่ในท้องถิ่น มากยิ่งกว่าจะเป็น “ไทย” ตัวอย่างเช่น ในลาว ยิ่งชาวลาวมีความเป็นชาตินิยมมากขึ้นเพียงไร ชาวลาวก็ยิ่งมองเห็นว่า ดินแดนส่วนใหญ่ของสยามเดิมนั้น ที่ถูกแล้ว มิได้เป็น “ไทย” หากแต่เป็น “ลาว” ซึ่งก่อให้เกิดแรงกระตุ้นในเชิงต่อต้านการกู้ดินแดนกลับคืนไปของไทย ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม ผลของสงครามทำให้ความฝันถึงประเทศไทยอันไพศาล ต้องสิ้นสุดลงไป ความมุ่งหวังที่จะรวมชนเชื้อชาติพันธุ์ไทย ถูกทอดทิ้ง อย่างน้อยก็ต่อสาธารณชน และประเทศไทย ก็กลับคืนมาสู่พรมแดนของตน ดังตามที่เหล่ามหาอำนาจอาณานิคมได้กำหนดไว้ในค.ศ.1909

การรวมพลังชาวอิสลามทั้งมวล

กิจกรรมทางการเมืองที่มีพื้นฐานอยู่ที่เอกภาพของมุสลิม ดูเหมือนว่าจะมีพลังแฝงซึ่งมีโอกาสกลายเป็นภัยร้ายแรงต่อฝ่ายปกครองของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส และมลายูของอังกฤษ(บริทิชมาลายา)ได้ กิจกรรมของมุสลิมจึงถูกจับตามองอย่างใกล้ชิด อิสลามเป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่ง และการแบ่งแยกระหว่างเรื่องทางโลกกับทางศาสนา หรือระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักร เป็นเรื่องที่ยอมรับไม่ได้ เช่นเดียวกับการรับไม่ได้กับสถานการณ์ซึ่งคนที่มิได้เป็นมุสลิมมาปกครองคนมุสลิม อย่างไรก็ดี ภัยที่มีโอกาสจะเกิดขึ้นนี้ มิใช่เพียงเพราะความจริงในข้อที่ว่า ประชาชนในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสกับบริทิชมาลายาในสัดส่วนมากมายทีเดียว เป็นมุสลิม มุสลิมทั้งปวงเอง ต่างก็พิจารณาว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมผู้นับถือศาสนาอิสลามเดียวกัน เป็น*อัมมัต อิสลาม* ซึ่งอยู่เหนือการแบ่งแยกทางด้านเชื้อชาติหรือวัฒนธรรม และแนวคิดนี้ ก็ได้ก่อให้เกิดภาพที่น่าหวั่นกลัวของขบวนการระหว่างประเทศอันไพศาล ที่จะลุกขึ้นมาทำสงครามศักดิ์สิทธิ์เพื่อขับไล่ผู้ที่มิใช่มุสลิมออกไป ความหวั่นกลัวนี้ได้รับแรงหนุนเสริมจากเรื่องเล่าลืออย่างผิด ๆ และความเข้าใจผิดเกี่ยวกับอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เกี่ยวข้องกับลัทธิคลั่งศาสนาที่สันนิษฐานกันว่ามีอยู่ในหมู่สาวกของลัทธินี้

ถึงหากว่า โอกาสความเป็นไปได้ที่ชาวมุสลิมจะผนึกกำลังกันต่อต้าน จะมีอยู่จริงเพียงพอ การระดมประชาคมอิสลามให้ลงมือปฏิบัติการร่วมกัน ต่อให้ไม่มีการแทรกแซงจากรัฐ ก็ยังจะเป็นเรื่องที่ยากลำเค็ญอย่างที่สุด ภายในอิสลามนั้น มิได้มีบุคคลที่เป็นศูนย์กลาง ที่สามารถกล่าวอย่างผู้มีอำนาจรับผิดชอบในนามของ*อัมมัต อิสลาม* หรืออยู่ในฐานะที่จะได้รับความซื่อสัตย์จงรักภักดีโดยไม่มีการแบ่งแยก รัฐกาหลิบ ซึ่งมีฐานอยู่ในอิสตันบูล และได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและศูนย์กลางทางโลกของโลกอิสลาม ได้กลายเป็น “สัญลักษณ์ที่เกือบจะไร้อำนาจของเอกภาพที่ไม่มีอยู่ของชาวมุสลิมทั้งปวง”[54] และเป็นสถาบันที่อ่อนแอมาตั้งแต่ตอนก่อนที่รัฐบาลเติร์กจะยุบลงไปในค.ศ.1924 เสียอีก ในค.ศ.1915 เมื่อจักรวรรดิอ็อตโตมานเข้าร่วมภาคีกับมหาอำนาจกลางและประกาศสงครามกับกลุ่มพันธมิตรตะวันตก กาหลิบก็ได้ทรงเรียกร้องให้ทำสงครามศักดิ์สิทธิ์กับศัตรูของพระองค์ รวมทั้งกับมหาอำนาจอาณานิคมในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสและมลายูด้วย ดัตช์ ซึ่งเป็นกลางในสงครามครั้งนี้ได้ประท้วง และต่อมา เนเธอร์แลนส์ อีส อินดีส ถูกกันออกไปจากคำเรียกร้องนี้ แต่คำเรียกร้องนี้ก็มิได้มีผลกระทบในมลายูเท่าไรนักเช่นกัน แม้ว่าการประกาศสงครามกับมลายูยังมีผลอยู่ การกำจัดรัฐกาหลิบ เป็นเรื่องที่ดึงความเอาใจใส่จากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้บ้าง หน่วยงานด้านความมั่นคงของอาณานิคม คอยจับตาติดตามความคิดเห็นของมหาชนอย่างใกล้ชิด แต่เรื่องนี้ มิได้มีสิ่งใดตามมา

---

[54] Harry Benda, ***The Crescent and the Rising Sun,*** reprint edn, Dordrecht, 1983, 21, citing the views of C. Snouck Hurgronje.

เท่าไรนัก แม้ว่าฝ่ายต่าง ๆ ที่ต่อสู้ชิงชัยกันอยู่ในอินโดนีเซียและมลายู จะใช้การปฏิรูปตุรกีเป็นตัวอย่างชี้ถึงสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำในท้องถิ่นของตนก็ตามที

ความเลื่อนลอยของความคิดในอุดมคติเกี่ยวกับการรวมพลังของอิสลามทั้งมวล เป็นผลลัพธ์ประการหนึ่งของการแบ่งแยกภายในประชาคมมุสลิม เป็นการแบ่งแยกกันในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและที่เกี่ยวข้องกับพลังของสิ่งที่เป็นความห่วงใยทางโลกย์ ซึ่งเป็นทางเลือก การแบ่งแยกทางศาสนาได้แยกเหล่าผู้ที่สนับสนุนอิสลามที่ได้รับการชำระให้บริสุทธิ์ ออกจากเหล่าผู้ที่ปกป้องพิธีการต่าง ๆ ของมุสลิม ดังที่ได้พัฒนาขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งแยกเหล่าชาวมุสลิมแต่ในนามจำนวนมากมาย ซึ่งมิได้มีความสนใจในเรื่องดังกล่าวเท่าไรนัก เรื่องทางโลกย์ที่ว่านั้น ประกอบด้วยประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับเชื้อชาติและวัฒนธรรม และในบางวงการ เป็นความปรารถนาที่จะสร้างความทันสมัยและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ตนเอง ด้วยวิธีการปรับปรุงให้เป็นเหมือนอย่างตะวันตก

ลัทธิชาตินิยมเพื่อรวมชาวจีน

ลัทธิชาตินิยมในประเทศจีน เรียกร้องให้ชาวจีนโพ้นทะเล ประเมินความผูกพันทางการเมืองของตนและที่เลยไปจากนี้ ยังให้ประเมินอัตลักษณ์พื้นฐานของตนด้วย เพื่อจะได้ทราบว่าพวกเขาทอดทิ้งปัจจัยของ “ความเป็นจีน” ไปแล้วหรือยัง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่ และมั่งคั่งอยู่หลายแห่ง เป็นศูนย์รวมของความเพียรพยายามนี้โดยเฉพาะ และขณะที่ความริเริ่มต่าง ๆ ได้ก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา รัฐบาลของหลาย ๆ ประเทศในภูมิภาคนี้ ก็บังเกิดความกังวลกับพัฒนาการของแนวคิดและลู่ทางการรวมชาวจีน และผลสะท้อนที่อาจเกิดขึ้นจากความรู้สึกผูกพันต่อประเทศจีน ซึ่งทวีขึ้นไปเป็นลำดับ

ขนาดของชุมชนชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีตั้งแต่แห่งละจำนวนไม่กี่แสนคนไปจนถึงแห่งที่มีจำนวนเกินล้านคนไปมาก ที่เป็นกรณียกเว้นคือ มลายูของอังกฤษ ชาวจีนในมลายูมีจำนวน 1,70,000 คน ซึ่งกอปรขึ้นเป็นเกือบ 40 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด ชาวจีนเหล่านี้ มีฐานะเป็นชนกลุ่มน้อย ในช่วงทศวรรษ 1930 ประชากรชาวจีนในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส มีจำนวนเกินกว่าหนึ่งล้านคน และมีสัดส่วนเพียงประมาณ 3 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด ประชากรชาวจีนในเวียดนาม มีอยู่ราว 1 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด ในกัมพูชา น่าจะมีอยู่ในราว10 เปอร์เซ็นต์ ส่วนพม่ามี 1.3 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด หรือ 1.8 เปอร์เซ็นต์ของประชากรชาติพันธุ์พม่า

กฎหมายสัญชาติที่รัฐบาลของพระจักรพรรดิแห่งจีนประกาศออกมาเมื่อค.ศ.1909 ถือว่า บุคคลที่เกิดจากบิดาชาวจีนหรือมารดาชาวจีน เป็นราษฎรของจีนทั้งหมด ดังนั้น บุคคลที่อยู่ในข่ายของนิยามดังกล่าว ย่อมจะมีหลากหลายอย่างที่สุด ชาวจีนที่อพยพมาอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่มาจากตอนใต้ของจีน ทว่ามีภาษาถิ่นแตกต่างกันออกไปมากมาย ชาวจีนส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าหรือกรรมกร และสังคมโดยทั่วไป สามารถครอบคลุมพิสัยแคบ ๆ ของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมไว้ได้ แม้ว่า

สงครามและการจลาจลในจีน ได้พาส่วนอื่น ๆ ในสังคมที่แตกสานซ่านเซนเข้ามา เมื่อฝ่ายที่แพ้ หนีออกนอกประเทศ ชาวจีนบางส่วนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาศัยอยู่ในแวดวงที่ใช้ภาษาจีนและบริโภคอาหารจีน ทั้งผู้ใช้อำนาจทางการเมือง คือหัวหน้าชาวจีน ชาวจีนพวกอื่น ๆ ที่อยู่โดดเดี่ยวออกไป เป็นพวกที่พูดภาษาท้องถิ่นเป็นกิจวัตรโดยแทบไม่ได้สุงสิงกับชาวจีนอื่น ๆ เลย ในดินแดนส่วนใหญ่ ชุมชนชาวจีนประกอบด้วยคนหนุ่ม และส่วนใหญ่แล้ว ปราศจากชีวิตครอบครัวซึ่งตามศาสนาขงจื๊อ ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ สภาพการณ์เช่นนี้ ชักนำให้เกิดความหย่อนยานในการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมของจีน ชาวจีนอพยพบางคน สมรสกับสตรีชาวพื้นเมือง และพวกเขากับลูก ๆ ก็ผสมกลมกลืนกันเข้ากับชุมชนท้องถิ่น ด้วยการเรียนรู้ภาษาท้องถิ่นและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมของท้องถิ่น ระดับการผสมกลมกลืนที่จะบรรลุผลในคนจีนรุ่นต่อ ๆ ไป ส่วนใหญ่แล้วขึ้นอยู่กับการยอมรับของชนในพื้นถิ่น ในฟิลิปปินส์และสยาม ลูกที่เกิดจากการสมรสระหว่างคนจีนกับคนท้องถิ่นมีแนวโน้มที่จะผสมกลมกลืนเข้ากับประชากรท้องถิ่น และมีมากมายหลายกรณี ที่ไม่แตกต่างไปจากคนท้องถิ่นเลย ในชุมชนมุสลิม การผสมกลมกลืนชาวจีนมิได้สำเร็จลงโดยง่าย กระนั้นชุมชนบาบ๋าหรือเปรานากาน ซึ่งผสานลักษณะต่าง ๆ ของวัฒนธรรมจีนเข้ากับวัฒนธรรมพื้นถิ่น ก็ได้พัฒนาขึ้นมาในคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะอินโดนีเซีย

การปกครองแบบอาณานิคม ยังเพิ่มความสลับซับซ้อนขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ฝ่ายปกครองอาณานิคมส่วนใหญ่ ปฏิบัติตามหลักการ *จัส โซลี* หรือใช้สถานที่เกิด เป็นตัวกำหนดสัญชาติ ซึ่งเมื่อประกอบกันเข้ากับนโยบายของรัฐบาลจีน ก็ทำให้ชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีสองสัญชาติ ควบกัน ยิ่งไปกว่านั้น อาณานิคมต่าง ๆ ยังจัดการศึกษาโดยใช้ภาษาของยุโรป และเสนอโอกาสลู่ทางที่น่าสนใจแก่ผู้ที่สามารถสร้างปฏิสัมพันธ์กับชุมชนชาวยุโรปได้ จี.ดับเบิลยู. สกินเนอร์ ได้ชี้ว่า แนวโน้มตามธรรมชาตินั้น คือการที่ผู้อพยพชาวจีน ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของชนชั้นสูงในประเทศที่ตนอาศัยอยู่ ในดินแดนที่มีอำนาจปกครองของอาณานิคม พวกเขาก็มีแนวโน้มที่จะเรียนรู้ภาษาของตะวันตก และรับแบบวิถีของตะวันตกมาใช้ ในสยาม ซึ่งเป็นดินแดนที่ชนชั้นผู้ดีชาวพื้นถิ่นยังคงครองอำนาจอยู่ ชาวจีนก็เรียนรู้ภาษาไทยและรับวิถีปฏิบัติตามแบบอย่างของไทย[55]

ภายหลังค.ศ.1900 สตรีชาวจีนอพยพเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น ทำให้ง่ายแก่ผู้อพยพชายที่จะสร้างครอบครัวซึ่งยังคงรักษาขนบประเพณีของจีนไว้ ทว่าในขณะเดียวกัน จำนวนผู้ชายที่เข้ามาอยู่ในระยะเวลาจำกัด และดำเนินชีวิตอยู่ในท่ามกลางชาวจีนและรักษาอัตลักษณ์ของจีนไว้ ก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมากมายเช่นกัน ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงเวลาก่อนค.ศ.1940 มีชุมชนชาวจีนให้พบเห็นอยู่สามประเภท ได้แก่กลุ่มที่มีแนวโน้มมุ่งไปที่ประเทศจีน กลุ่มที่มีแนวโน้ม

---

[55] G. William Skinner, "Change and Persistence in Chinese Culture Overseas: A Comparison of Thailand and Java," in *Journal of the South Seas Society,* 16, 1-2 (1960) 86-100.

ไปทางตะวันตก และชุมชนที่ผสานคุณลักษณะของจีนและของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าด้วยกัน ลัทธิชาตินิยมของชาวจีนที่ได้พัฒนาขึ้นในภูมิภาคนี้ เกิดขึ้นภายในสภาพแวดล้อมเช่นที่ได้กล่าวนี้

ในแง่วัฒนธรรมแล้ว ลัทธิชาตินิยมของชาวจีนเป็นการดำเนินความเคลื่อนไหวที่จะยืนหยัดให้เห็นเด่นชัด ถึงอัตลักษณ์ของชาวจีน ในแง่การเมืองแล้ว ลัทธิชาตินิยมของชาวจีน สนับสนุนการต่อต้านการครอบงำของต่างชาติ และการเข้ามีส่วนร่วมในการฟื้นความคึกคักและเข้มแข็งให้กับชีวิตด้านเศรษฐกิจและการเมืองในประเทศจีน สำหรับชาวจีนที่ปรับไปใช้วิถีชีวิตเยี่ยงคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือผู้ที่ปรับใช้แบบแผนของทางตะวันตกไปแล้ว แนวโน้มข้างต้น ก่อให้เกิดภาวะกลืน ไม่เข้าคายไม่ออก บางคนเข้ารับกระบวนการรื้อฟื้นความเป็นจีนขึ้นมาใหม่ ด้วยการเรียนภาษาจีนและดูแลให้ลูกหลานของตนมีการศึกษาในแบบจีน บางคนเลือกที่จะถือว่าตนเป็นฝ่ายเดียวกับฝ่ายปกครองอาณานิคม หรือทำใจเข้ากับลัทธิชาตินิยมของชนพื้นถิ่น สำหรับกรณีหลังนี้ จุดยืนที่ต่อต้านตะวันตกของนักชาตินิยมจีน ดูจะทำให้พวกเขากลายเป็นเป็นพันธมิตรตามธรรมชาติของชนพื้นเมืองที่ต่อต้านการปกครองของอาณานิคมอยู่ในท้องถิ่นของตน ทว่าลัทธิชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง ส่วนหนึ่ง ก็มีจุดมุ่งต่อต้านชาวจีน ซึ่งมองกันว่า เป็นเสมือนอิทธิพลของต่างชาติอยู่ในภูมิภาคนี้

ในค.ศ.1905 ซุนยัตเซน ได้ก่อตั้งสมาคมตัง เมง ฮุย หรือสมาคมพันธมิตรร่วมกันขึ้นมา และระยะเวลาหกปีต่อจากนั้น สมาคมได้ก่อตั้งสาขาขึ้นทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีสิงคโปร์เป็นสำนักงานใหญ่ประจำภูมิภาค ความรู้สึกชาตินิยมในหมู่ชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทวีสูงขึ้นเพราะการคว่ำบาตรทางการค้ากับสหรัฐ การคว่ำบาตรนี้เป็นการตอบโต้ต่อการที่สหรัฐ นำกฎหมายกีดกันชาวจีนกลับมาใช้ใหม่ในค.ศ.1904 ชาวจีนในฟิลิปปินส์ซึ่งดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้การปกครองของอเมริกัน ได้รับผลกระทบโดยตรงมากที่สุดจากกรณีนี้ ทว่าชุมชนชาวจีนในที่อื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างสนับสนุนการคว่ำบาตร การร่วมกันสนับสนุนการคว่ำบาตรนี้เป็นประสบการณ์ที่เพิ่มจิตสำนึกทางการเมืองและช่วยพัฒนาความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่อยู่เหนือพรมแดนภายในภูมิภาค ความคลี่คลายของเหตุการณ์ทางการเมืองในจีนในเวลาต่อ ๆ มา ยิ่งเพิ่มพูนความรู้สึกในการมีส่วนร่วมอยู่ในประชาคมชาวจีนอันไพศาล ให้มั่นคงแข็งแกร่งยิ่งขึ้นไปอีก เหตุการณ์ทางการเมืองดังกล่าวได้แก่ ความล่มสลายของราชวงศ์ชิงในการปฏิวัติปีค.ศ.1911 ข้อเรียกร้องยี่สิบเอ็ดประการของญี่ปุ่นในค.ศ.1915 และการสู้รบระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในทศวรรษ 1930 ซึ่งนำไปสู่การคว่ำบาตรเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นกันอย่างกว้างขวางในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การแบ่งแยกอย่างลึกซึ้งในด้านการเมืองในจีน ส่งผลกระทบต่อชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน ช่วงก่อนการปฏิวัติปีค.ศ.1911 มีการแบ่งแยกระหว่างฝ่ายสนับสนุนสาธารณรัฐและฝ่ายที่จงรักภักดีต่อราชวงศ์จิง และในเวลาต่อมามีการแบ่งแยกระหว่างนักลัทธิชาตินิยมก๊กมินตั๋ง กับพรรคคอมมิวนิสต์จีน ทั้งก๊กมินตั๋งและคอมมิวนิสต์ ต่างเร่หาการสนับสนุนจากทั่วทั้งภูมิภาคนี้ ด้วยการเปิดสโมสรและองค์กรอื่น ๆ และก่อตั้งหนังสือพิมพ์ กิจกรรมของพวกเขา ได้รับการตอบสนองอย่างไม่

เป็นมิตรจากทางฝ่ายปกครองอาณานิคมในภูมิภาค ก๊กมินตั๋งพยายามดำเนินงานเคลื่อนไหวทางการเมืองตามหลักการ ด้วยการก่อตั้งสาขาพรรคขึ้น และชักชวนชุมชนชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เลือกตัวแทน ส่งไปร่วมการประชุมพรรคในจีน เจ้าหน้าที่ทางการของอาณานิคม พิจารณาว่า การที่ชาวจีนโพ้นทะเลเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองของจีน เป็นเรื่องที่ไม่อาจยอมรับได้ และได้ประท้วงไปยังจีนในเรื่องนี้ นอกจากนี้ทางการอาณานิคมยังประท้วงกฎหมายเกณฑ์ทหาร ที่กำหนดให้ชายทุกคนที่เป็นทายาทสืบเชื้อสายมาจากชาวจีน ต้องไปรับราชการทหารในกองทัพจีนด้วย จีนมิได้มีอำนาจในการบังคับใช้กฎระเบียบเหล่านี้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอันที่จริงแล้ว ก็มิได้เพียรพยายามที่จะทำเช่นนั้นแต่อย่างใด ทว่าในสายตาของฝ่ายปกครองในภูมิภาค การที่ประชากรจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เข้าไปพัวพันกับการเมืองในจีน ย่อมทำให้เกิดการตั้งคำถามขึ้นได้ถึงเรื่องความซื่อสัตย์และจงรักภักดีในทางการเมือง

ความเพียรพยายามที่จะส่งเสริมการศึกษาแบบจีน โดยใช้หลักสูตรที่รับมาจากจีนก็ดี ความพยายามที่จะดึงชาวจีนโพ้นทะเลให้เข้าร่วมในการเมืองจีนก็ดี กิจกรรมของกงสุลจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ดี ตลอดจนการก่อตั้งสภาหอการค้าจีนและองค์กรอื่น ๆ ที่รับใช้ผลประโยชน์ของจีน และความรู้สึกที่ชัดเจนภายในชุมชนจีน ว่าพวกเขากำลังเข้ามีส่วนร่วมในการสร้างความตื่นตัวในชาติ ได้กระตุ้นให้เกิดความหวั่นเกรงขึ้นในหมู่รัฐบาลอาณานิคม ตลอดจนผู้ที่มิใช่ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขาเกรงกลัวผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้จากกิจกรรมทางการเมืองที่รวมชาวจีนทุกหนทุกแห่ง ศูนย์กลางนั้นอยู่ที่จีน ทว่ารัศมีการดำเนินกิจกรรมนั้น คลุมไปทั่วทั้งภูมิภาคนานยาง นั่นคือตลอดย่านทะเลใต้ทั้งหมด

หลายรัฐบาลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างจับตามองกิจกรรมทางการเมืองของจีนอย่างใกล้ชิด และส่วนใหญ่ ต่างออกกฎระเบียบใหม่ ๆ เพื่อควบคุมสถานการณ์ ในมลายูของอังกฤษ ฝ่ายปกครองอาณานิคมเข้าควบคุมเนื้อหาการศึกษาของจีน ลงมือปฏิบัติการเพื่อต้านกิจกรรมของสมาคมการเมืองและสมาคมลับ และเริ่มกำหนดข้อจำกัดเกี่ยวกับการอพยพเข้ามาในประเทศ ซึ่งใช้กับชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ ในสยาม ลัทธิชาตินิยมไทยที่ส่งเสียงอยู่ลั่น ๆ ภายหลังรัฐประหารค.ศ.1932 ก็มีท่วงทำนองต่อต้านชาวจีนอยู่ นอกจากนี้ ทางการยังบีบบังคับโรงเรียนจีนและหนังสือพิมพ์จีน เพื่อส่งเสริมการผสมกลมกลืน และมีการกำหนดข้อบังคับต่าง ๆ ออกมาจำนวนหนึ่ง เพื่อจำกัดกิจกรรมด้านเศรษฐกิจของจีน รัฐบาลเครือจักรภพของฟิลิปปินส์ ก็ดำเนินนโยบายต่อต้านชาวจีน รัฐธรรมนูญรวมทั้งกฎหมายที่มีสืบเนื่องต่อมา จำกัดสมรรถนะในการดำเนินกิจกรรมด้านเศรษฐกิจภายในประเทศของผู้ที่มิใช่ชาวฟิลิปปินส์อย่างรุนแรง ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ฝ่ายปกครองพิจารณาเห็นว่าชุมชนชาวจีนส่วนหนึ่ง นิยมดัตช์ และแม้ว่าดัตช์จะจำกัดขอบเขตการเข้ามีส่วนร่วมโดยตรงในการเมืองจีน แต่การออกข้อบังคับใหม่ ๆ มาใช้กับชาวจีนในระยะนี้มีเพียงไม่กี่ประการเท่านั้น

ลัทธิชาตินิยมบาบ๋าหรือเปรานากาน

ครอบครัวชาวจีนที่อาศัยอยู่ในคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะอินโดนีเซียมาเป็นเวลานาน ได้สร้างกลุ่มวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวอย่างเด่นชัดขึ้นมา วัฒนธรรมนี้เป็นที่รู้จักกันในย่านหมู่เกาะว่า เปรานากาน ส่วนในมลายูนั้น รู้จักกันในนามชาวจีนบาบ๋าหรือชาวจีนย่านช่องแคบ ชุมชนเหล่านี้ ยังคงรักษาปัจจัยสำคัญ ๆ ของวัฒนธรรมจีนไว้ ทว่าภาษา การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมและอาหารของพวกเขาเป็นผลรวมที่ดึงมาจากขนบประเพณีทั้งของจีนและของพื้นถิ่น

เมื่อต้องเผชิญกับความรู้สึกชาตินิยมอินโดนีเซียที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยที่ส่วนหนึ่งของความรู้สึกนั้น มุ่งต่อต้านพวกตน ชุมชนเปรานากานในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส จึงกระทำการตอบโต้ในแบบต่าง ๆ การทาบทามนักลัทธิชาตินิยมอินโดนีเซีย โดยเสนอให้ความร่วมมือเพื่อต่อต้านอำนาจการปกครองของดัตช์ มิได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ใด ๆ ขึ้นมา ดังนั้น ทางเลือกจึงได้แก่การยืนยันสิทธิของเปรานากาน ในฐานะที่เป็นชุมชนที่มั่นคงมานานอยู่ภายในหมู่เกาะ พวกเขาใช้ความมั่งคั่งอย่างเหลือล้นของชุมชน ในการสนับสนุนการอ้างสิทธิเหล่านี้ หรือมิฉะนั้น ก็ไปขอการสนับสนุนจากจีน การดำเนินยุทธวิธีเหล่านี้ ประสบความสำเร็จอยู่บ้าง แต่ทั้งสองวิธีก็มีข้อเสียอย่างร้ายแรงอยู่ อิทธิพลทางเศรษฐกิจของชุมชนเปรานากานเอง ก็เป็นเรื่องที่นักลัทธิชาตินิยมคับแค้นใจอยู่ และอำนาจต่อรองที่ได้มาบนพื้นฐานนี้ จำต้องนำไปปรับใช้อย่างรอบคอบระมัดระวังอย่างยิ่ง ในขณะที่การไปขอพึ่งจีน ก็เป็นเรื่องน่ารังเกียจ ทั้งเมื่อมองจากมุมของลัทธิชาตินิยมอินโดนีเซียและของฝ่ายปกครองอาณานิคมดัตช์ กลุ่มเปรานากานได้รับสิทธิพิเศษอยู่แล้วในบางแง่ และเมื่อเผชิญกับโอกาสที่ขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียจะตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์อยู่เช่นนี้ การสร้างความบาดหมางกับดัตช์ จึงเป็นเรื่องไม่บังควรอย่างยิ่ง

ในมลายู พวกบาบ๋ามีความสำคัญทางการเมืองน้อยกว่าชาวจีนประเภทที่ “เกิดในย่านช่องแคบ” ซึ่งครอบคลุมชาวจีนในขอบข่ายกว้างขวางยิ่งกว่า ชาวจีนในผ่านช่องแคบ ยังคงรักษาวัฒนธรรมจีนเอาไว้มากกว่าพวกบาบ๋า ทว่าชาวจีนย่านช่องแคบก็มีลักษณะร่วมกับบาบ๋าในแนวโน้มความเป็นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยทั่วไปแล้ว ลัทธิชาตินิยมมลายู มีลักษณะไม่ก้าวร้าว ดังนั้น ความห่วงใยของกลุ่มบาบ๋านี้ จึงมุ่งไปที่การตัดสินใจว่า ควรวางท่าทีอย่างไร เกี่ยวกับจีน และในเรื่องนี้ ชุมชนชาวจีนบาบ๋า มีความเห็นแตกแยกกัน บ้างก็ถือว่าตนเป็นพวกเดียวกับจีน และบ้างก็ถือว่าตนเป็นพวกเดียวกับฝ่ายปกครองอาณานิคม อย่างไรก็ดี แม้ความแตกต่างระหว่างความฝักใฝ่ไปทางจีน กับการภักดีอยู่กับย่านช่องแคบ จะช่วยกำหนดแนวทัศนคติทางการเมืองในช่วงก่อนสงคราม แต่เมื่อเวลาผ่านมาจนถึงภายหลังค.ศ.1945 ความแตกต่างนี้ มีความสำคัญน้อยลงไป เพราะในช่วงเวลานี้สิงคโปร์เริ่มต้นการเดินทางอันยาวไกลฟันฝ่าอุปสรรคขวากหนามนานัปการ จนนำไปสู่เอกราชในค.ศ.1965 การเดินทางครั้งนี้อยู่ภายใต้คณะผู้นำ ซึ่งชาวจีนที่เกิดในช่องแคบ เป็นฝ่ายที่มีบทบาทสำคัญ

ลัทธิชาตินิยมอินเดีย

ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอินเดีย ส่งผลสะท้อนที่สำคัญต่อขบวนการชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน ผลสะท้อนนี้มีทั้งในแง่การเป็นแบบอย่าง และที่ตรงกว่านั้น คือในแง่อิทธิพลที่เหตุการณ์ในอินเดียมีต่อกิจกรรมของนักปฏิรูปนิยมและนักชาตินิยมในบริเวณที่มีผู้อพยพชาวอินเดียอาศัยอยู่ในจำนวนที่มีความสำคัญ เช่นในพม่า และในมลายูของอังกฤษ ชุมชนชาวอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยส่วนเปรียบเทียบแล้ว มิได้ผสมกลมกลืนไปกับชนพื้นถิ่น อย่างน้อยที่สุดเมื่อเปรียบกับชาวจีนในสยาม และในบริเวณอื่น ๆ บางแห่ง ชาวอินเดียโดยทั่วไป รักษาอัตลักษณ์ที่โดดเด่นและมีหลากหลายแง่มุมของตนไว้ ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงความหลากหลายอย่างเหลือคณาที่มีอยู่ภายในอนุทวีปอินเดีย ไม่ว่าในด้านชาติพันธุ์ ภาษา หรือศาสนา โดยทั่วไปแล้ว ชาวอินเดียเหล่านี้สนับสนุนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งของลัทธิชาตินิยมในอินเดีย และส่วนใหญ่แล้ว ยังคงปลีกตัวจากขบวนการชาตินิยมที่สำคัญของในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในระดับหนึ่งพวกเขามีความหวาดกลัวขบวนการพวกนี้ด้วย

หากไม่นับพม่ากับคาบสมุทรมลายูแล้ว การอพยพย้ายถิ่นของชาวอินเดียนับว่ามีอยู่จำกัดและไม่สู้มีความสำคัญทางการเมืองเท่าไรนัก ในพม่านั้น ชาวอินเดียมีส่วนอยู่ในราว 7 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมดในค.ศ.1931 ทว่าการที่ชาวอินเดียรวมกันอยู่ในร่างกุ้งเป็นส่วนใหญ่และมีบทบาทอย่างสูงในด้านศรษฐกิจ ทำให้พวกเขาตกเป็นเป้าของนักลัทธิชาตินิยมพม่า ในมลายู ประชากรในค.ศ.1911 เป็นชาวอินเดียราว 10 เปอร์เซ็นต์ ตัวเลขนี้เพิ่มขึ้นเป็น 14.3 เปอร์เซ็นต์ในค.ศ.1931 ทว่าส่วนใหญ่แล้ว ชาวอินเดียทำงานและอาศัยอยู่ตามไร่ขนาดใหญ่ และไม่ใช่เหตุที่ทำให้นักชาตินิยมชาวมาเลย์เป็นกังวลมากเท่ากับชุมชนชาวจีน ซึ่งเป็นชุมชนที่มองเห็นได้เด่นชัดกว่า ผลลัพธ์ประการหนึ่งของการสมรสระหว่างมุสลิมอินเดียกับชาวมาเลย์ ก็คือมีกลุ่ม “ยาวี เปกาน” พัฒนาขึ้นมาในบริทิชมาลายา ชนกลุ่มนี้รับคุณลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่างของทั้งสองชุมชนมาเป็นของตน

กิจกรรมตามแนวลัทธิชาตินิยมในหมู่ชาวอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในทศวรรษแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ก็เช่นเดียวกับกรณีของชุมชนจีน คือมีจุดมุ่งไปที่ประเทศบ้านเกิดเป็นสำคัญ ประชากรอินเดียบางส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นที่มีฐานะค่อนข้างมั่งคั่งขึ้นมาภายใต้ระเบียบแบบแผนของอาณานิคม คนเหล่านี้ต่างกลัวถึงผลสืบเนื่องอันอาจเกิดขึ้นได้จากลัทธิชาตินิยมพม่าหรือมลายู และดังนั้น คนเหล่านี้จึงมีแนวโน้มที่จะมองอำนาจการปกครองของอังกฤษ ประดุจโล่ที่จะช่วยปกป้องคุ้มครองตน

กระนั้นก็ตาม ขบวนการชาตินิยมในอินเดียก็เป็นตัวอย่างที่ส่งผลกระทบมาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผลกระทบนี้แผ่เลยออกไปนอกชุมชนชาวอินเดียโพ้นทะเลที่อยู่ภายในภูมิภาค อินเดียให้ตัวอย่างกรณีการต่อต้านอำนาจการปกครองอาณานิคมแบบทางตรง ซึ่งตรงข้ามกับจีน ซึ่ง “ลัทธิจักรวรรดินิยม” มิได้มีรูปทรงสัณฐานที่แน่นอน อาจเป็นไปได้ว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ กิจกรรมของ

นักชาตินิยมอินเดีย เริ่มต้นมาเป็นเวลานานแล้ว เมื่อเทียบกับการเกิดขบวนการชาตินิยมขึ้นในบริเวณส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พรรคคองเกรสของอินเดียนั้น ก่อตั้งขึ้นมาตั้งแต่ค.ศ.1885 ซึ่งในเวลานี้บางส่วนของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นอันหนำและพม่าตอนบน เพิ่งจะเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของยุโรป

เช่นเดียวกับในกรณีของลัทธิชาตินิยมจีน ฝ่ายต่าง ๆ ภายในขบวนการชาตินิยมอินเดียแข่งขันกันหาพรรคพวกและการสนับสนุนทางการเงินจากชุมชนในโพ้นทะเล แม้ว่าในท้ายที่สุดแล้ว พวกคองเกรสจะกลายเป็นพาหนะสำคัญที่จะพาไปสู่เอกราชของอินเดีย แต่กิจกรรรมทางการเมืองของชาวอินเดียระยะแรก ๆ ในพม่า และตามศูนย์กลางเมืองที่สำคัญ ๆ ล้วนเป็นขบวนการชาตินิยมที่มีแนวโน้มในลักษณะรุนแรงสุดโต่งมากกว่า ตัวอย่างที่โดดเด่นคือพรรคฆาตร (Ghadr—กบฏ) ซึ่งมีฐานที่มั่นอยู่ในต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของอเมริกาเหนือ พรรคฆาตรหวังที่จะจุดประกายการปฏิวัติเพื่อต่อต้านอำนาจการปกครองของอังกฤษขึ้นในอินเดียและพม่า อย่างไรก็ดี ความรุนแรงอย่างห้าวหาญในระยะแรก ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่โดดเด่นของอินเดียตอนเหนือ ได้รับความนิยมชมชื่นอย่างจำกัดในมลายู เนื่องจากประชากรชาวอินเดียส่วนใหญ่ในมลายูมาจากอินเดียใต้

นักชาตินิยมหัวรุนแรง มักกระทำการอย่างกระฉับกระเฉงมากเป็นพิเศษ ในยามที่เห็นได้ว่ายุโรปมีความอ่อนแอ ตัวอย่างเช่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งดูเหมือนว่าให้โอกาสที่มีทีท่าว่าจะดีที่จะท้าทายอำนาจการปกครองของอังกฤษและฝรั่งเศส นักการทูตและตัวแทนของฝ่ายมหาอำนาจกลาง ส่งเสริมการต่อสู้ของนักชาตินิยมอินเดียอย่างกระตือรือร้น โดยเสนอให้อาวุธและการสนับสนุนด้านการเงินแก่ขบวนการต่อต้านอาณานิคมของอินเดีย (และของเวียดนาม) เยอรมนีให้การอุปถัมภ์แก่ความพยายามเพื่อยุยงให้เกิดการก่อการร้ายขึ้นในอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การดำเนินการนี้ถูกกำกับเป็นการเฉพาะจากกรุงเทพฯ เนื่องจากไทยดำรงความเป็นกลางจนกระทั่งถึงเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1917 อีกแห่งหนึ่งคือจากปัตตาเวีย ที่ซึ่งดัตช์ดำรงความเป็นกลางอยู่จนตลอดสงครามในยุโรป เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นช่องทางสำคัญช่องทางหนึ่ง สำหรับความเพียรพยายามของพรรคฆาตร ที่จะลักลอบจัดส่งคำโฆษณาชวนเชื่อและอาวุธ เข้าไปในอินเดีย

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง เหตุการณ์ที่น่าตื่นเต้นมากที่สุดในช่วงระยะนี้ คือการกบฏของกองทหารอินเดียส่วนหนึ่งที่ประจำการอยู่ในสิงคโปร์ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1915 การกบฏครั้งนี้เป็นผลให้มีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ทั้งในระหว่างการจลาจลเองและในการประหารชีวิตเพื่อแก้เผ็ดที่มีตามมา เจ้าหน้าที่ทางการอังกฤษ เกรงกลัวผลสะท้อนที่อาจเกิดขึ้นในอินเดียและที่อื่น ๆ และได้พยายามลด

ความสำคัญของเหตุจูงใจทางด้านการเมืองที่มีอยู่ในหมู่ผู้ก่อการลง อย่างไรก็ดี น้ำหนักของหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ทหารกองร้อยนี้ ได้รับผลจากการโฆษณาชวนเชื่อของนักลัทธิชาตินิยมอย่างรุนแรง รวมทั้งจากการติดต่อกับเชลยศึกชาวเยอรมัน (ซึ่งบรรดาผู้ก่อการจลาจล ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้

เฝ้ายาม) และจากการที่จักรวรรดิอ็อตโตมานเข้าสู่สงครามยุโรป โดยอยู่ฝ่ายมหาอำนาจกลาง (ทหารหน่วยที่ก่อการกบฏ เป็นมุสลิมเกือบทั้งหมด)

การกบฏถูกปราบปรามลงอย่างรวดเร็ว โดยกองทหารเรือฝรั่งเศส ญี่ปุ่นและรัสเซีย ได้เข้ามาช่วยเหลือกองกำลังของอังกฤษ ที่มีจำนวนร่อยหรอลงไป ทว่าเหตุการณ์จลาจลครั้งนี้ เป็นลางบอกถึงสถานการณ์ที่จะปรากฏขึ้นมาในช่วงสงครามแปซิฟิค หลังจากนั้น เมื่ออังกฤษ “อ่อนแอ” ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง พวกนอกคอกของพรรคคองเกรสและคนอื่น ๆ ก็ได้ก่อตั้งกองทัพแห่งชาติของอินเดียขึ้น และได้เข้าอยู่เคียงข้างกองกำลังทหารของญี่ปุ่น ที่แนวรบด้านพม่า เพื่อสู้รบกับกองทหารอังกฤษ และกองทหาร “ชาวอินเดียภายใต้อังกฤษ” (บริทิชอินเดียน)

พัฒนาการของลัทธิชาตินิยมอินเดีย ส่วนที่ดำเนินนโยบายที่นุ่มนวลกว่า ก็มีอิทธิพลต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน (โดยเฉพาะเมื่ออังกฤษประนีประนอมมากขึ้น) และเมื่อพรรคคองเกรสและการขึ้นเป็นผู้นำพรรคคองเกรสของคานธีได้รับการสนับสนุนมากขึ้นเรื่อย ๆ อิทธิพลของชาตินิยมอินเดียต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้แก่การที่ผู้นำนักชาตินิยมชาวพม่าคนสำคัญบางคน ได้มีประสบการณ์และการติดต่อด้วยตนเอง กับขบวนการชาตินิยมอินเดียในช่วงระหว่างทศวรรษ 1910 ถึงทศวรรษ 1930 การติดต่อระหว่างอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังดำเนินในทางปฏิบัติอีกทิศทางหนึ่ง กล่าวคือผู้นำคนสำคัญของอินเดีย อย่างเช่นกวีนักชาตินิยมระพินทร์นาถ ตะกอร์ ได้เดินทางมาเยือนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงระหว่างสงคราม และพรรคองเกรส ยังได้แสดงความสนใจอย่างกระตือรือร้นต่อสวัสดิการและสภาพการทำงานของผู้ใช้แรงงานชาวอินเดียอพยพ ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลทั้งในแง่ประโยชน์ทางการเมืองและเหตุผลทางด้านมนุษยธรรม

ตัวอย่างจากอินเดีย มีอิทธิพลต่อขบวนการชาตินิยมบางขบวนการของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่บ้าง แต่ชุมชนชาวอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ มุ่งให้ความสนใจต่อสถานการณ์ซึ่งวิวัฒน์ขึ้นในอินเดียเองเป็นหลัก และไม่ใคร่มีฝ่ายใดนำวิธีการต่อต้านแบบไม่ใช้ความรุนแรงของคานธีเข้ามาใช้ในภูมิภาคนี้กันสักเท่าไรนัก โดยรวมแล้ว ลัทธิชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีแนวโน้มที่จะดุดันและมีลักษณะปฏิวัติมากขึ้นเรื่อย ๆ ยกเว้นเฉพาะในกรณีที่มหาอำนาจอาณานิคมเช่นสหรัฐส่งเสริมการร่วมมือกันในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งให้โอกาสลู่ทางที่จะถ่ายโอนอำนาจไปยังกลุ่มชนชาวพื้นเมืองอย่างแท้จริง

การเลือกที่จะจงรักภักดีต่อผู้ปกครองอาณานิคม

ขณะที่กิจกรรมต่อต้านอาณานิคมและกิจกรรมแนวปฏิรูปนิยมอื่น ๆ พัฒนาอยู่นั้น กลุ่มต่าง ๆ ทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มมองเห็นข้อเสียที่จะเกิดแก่ตนเมื่อได้เอกราช หรือเมื่ออยู่ภายใต้การนำของกลุ่มต่อต้านบางกลุ่ม สิ่งที่เกิดขึ้นมาจากแนวโน้มนี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นการเลือกที่จะซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อฝ่ายปกครองอาณานิคม ผู้เลือกแนวทางนี้คือเหล่าผู้ที่สนับสนุนหรือได้ประโยชน์จากสัมพันธภาพในแบบอาณานิคม

ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส การใช้ทางเลือกที่จะจงรักภักดีต่อฝ่ายปกครองอาณานิคม ดึงดูดใจมากเป็นพิเศษแก่หลายกลุ่ม ได้แก่กลุ่มชาวจีน ซึ่งได้ทาบทามพวกชาตินิยมในท้องถิ่น แล้วประสบกับความไม่ยินดียินร้ายและความไม่ไว้วางใจ กลุ่มชาวอัมบอน ซึ่งจัดส่งกำลังพลของตนมากมายให้แก่กองทัพดัตช์ประจำบริเวณหมู่เกาะ อีกพวกหนึ่งคือชนบางส่วนในชุมชนลูกครึ่งยูเรเชีย ชนส่วนนี้เป็นผู้ที่โน้มเอียงที่จะนิยมอารยธรรมของดัตช์ และวางตัวเหินห่างจากวัฒนธรรมอินโดนีเซีย กลุ่มผู้ดีชั้นสูงก็เป็นอีกพวกหนึ่ง ชนจากกลุ่มนี้จำนวนมากเข้ามีส่วนร่วมทำงานในฝ่ายปกครองอาณานิคมของดัตช์ และดังนั้น ก็พลอยตกเป็นเป้าของนักชาตินิยมไปด้วย กลุ่มที่จงรักภักดีดังที่กล่าวเหล่านี้คือพวกที่ดัตช์พยายามเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้ ด้วยการส่งเสริมให้มีการใช้กฎหมายตามขนบธรรมเนียม (*อาดัต*) เป็นพื้นฐานสำหรับการปกครองและกฎหมาย รวมทั้งการส่งเสริมให้ใช้ระบอบการปกครองแบบสหพันธรัฐ ภายหลังค.ศ.1945

ในช่วงทศวรรษ 1920 และ 1930 ขณะที่นโยบายถ่ายโอนอำนาจให้แก่ชาวฟิลิปปินส์ นำชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ขึ้นมาดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจรับผิดชอบทางตอนใต้นั้น มุสลิมทางตอนใต้ของฟิลิปปินส์ ก็วางท่าทีจงรักภักดีต่อฝ่ายปกครองอาณานิคม ในมลายูของอังฤกษ ชาวจีนย่านช่องแคบ ซึ่งบางคนเรียกตนเองว่าเป็น “ชาวจีนของกษัตริย์” โดยทั่วไปแล้ว คือพวกที่รวมอยู่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนผู้จงรักภักดีต่อฝ่ายปกครองอาณานิคม ชนกลุ่มนี้ มีอิทธิพลอยู่ตามเมืองใหญ่ที่เป็นเมืองท่าคือสิงคโปร์และปีนัง ชนกลุ่มนี้รู้สึกว่าตนถูกคุกคามจากชาวจีนที่เกิดในจีน ซึ่งเป็นชน กลุ่มใหญ่และมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ รวมทั้งมีโอกาสที่พวกเขาจะถูกคุกคามจากลัทธิชาตินิยมในโลกของชาวมาเลย์ซึ่งล้อมรอบพวกเขาอยู่ ฝ่ายปกครองอังกฤษสามารถหวังได้ว่าจะมีผู้ที่มีโอกาสมาเป็นพันธมิตรตนอีก คือผู้ที่อยู่ในหมู่ชาวอินเดียที่รับวัฒนธรรมอังกฤษ และพวกผู้ดีชาวมาเลย์ และโดยรวมแล้ว ประชากรชาวมาเลย์มีแนวโน้มที่จะมองชาวอังกฤษเป็นแหล่งที่มาของการสนับสนุนเพื่อต่อต้านชุมชนชาวอินเดียและชาวจีน ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่อยู่ในบริเวณคาบสมุทร ในเวียดนาม พรรครัฐธรรมนูญนิยม ชุมชนคาทอลิก และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวเวียดนามซึ่งได้สัญชาติพลเมืองฝรั่งเศส ต่างกอปรขึ้นเป็นกลุ่มสำคัญในฝ่ายจงรักภักดีต่ออาณานิคม อย่างไรก็ดี สถานการณ์ของเวียดนาม ต่างออก

ไปอย่างชัดแจ้ง เมื่อเปรียบกับสถานการณ์ในพม่า ในพม่านั้นพวกฉานและกะเหรี่ยง ตอบโต้ต่อแรงกดดันทางด้านชาตินิยมจากกลุ่มที่มีอิทธิพลเหนือกว่าเพราะมีจำนวนมากกว่า ด้วยวิธีการหันไปขอ

ความคุ้มครองจากประเทศอาณานิคม แต่ชนกลุ่มน้อยในเวียดนาม พบแหล่งที่ให้การอุปถัมภ์ตน ที่พรรคคอมมิวนิสต์

บทสรุป

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีกิจกรรมแนวปฏิรูปนิยมเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางแล้ว กิจกรรมเหล่านี้บ้างก็มุ่งโจมตีระบอบอาณานิคม บ้างก็มุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนา และยังมีบางส่วน ที่มุ่งสร้างความทันสมัยและพัฒนาสังคม ลักษณะของแนวทางปฏิรูปนิยมที่สามารถบรรยายได้ว่าเป็นลัทธิชาตินิยมเพื่อต่อต้านอาณานิคม มีพื้นฐานอยู่ที่ความแตกต่างอย่างกว้างขวางในด้านเชื้อชาติ ระหว่างฝ่ายปกครองอาณานิคมผิวขาว กับราษฎรของอาณานิคมที่มิใช่คนผิวขาว นอกเหนือไปจากการแบ่งแยกแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนนี้แล้ว สารัตถะของลัทธิชาตินิยม เป็นเรื่องที่เป็นปัญหา เพราะผู้คนถูกดึงเข้ามารวมกันอยู่ภายในพรมแดนของรัฐอาณานิคม ซึ่งแต่เดิมมาคนเหล่านี้ ล้วนมีความแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ ได้แก่ทางด้านวัฒนธรรม การปฏิบัติทางด้านศาสนา กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ การจัดองค์กรด้านสังคม และในด้านพฤติกรรม

ช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1900 ถึงค.ศ.1940 มีขบวนการหรือความเคลื่อนไหวทางการเมืองเกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามประเภท ประเภทที่หนึ่ง มีพื้นฐานอยู่ที่ลักษณะจำเพาะทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ประเภทที่สอง มีพื้นฐานอยู่ที่อาณาบริเวณซึ่งมหาอำนาจอาณานิคมเป็นผู้กำหนดเขตแดน และประเภทที่สาม มีพื้นฐานอยู่ที่หลักการด้านศาสนาหรือหลักความคิดเชิงอุดมการณ์ที่กว้างไกลเกินกว่าพรมแดนเหล่านั้น ประเภทแรก ก่อให้เกิดผลขึ้นในสยาม ทว่าที่อื่น ๆ นั้น เป้าหมายของลัทธิชาตินิยมโดยหลักชาติพันธุ์ ยากที่จะบรรลุผล ประเภทที่สาม ก่อให้เกิดขบวนการทางศาสนา รวมทั้งพรรคสังคมนิยมและพรรคคอมมิวนิสต์ ประเภทที่สร้างความก้าวหน้าไปได้ยากลำบากมากที่สุดได้แก่ประเภทที่สอง เนื่องจากไม่สู้มีพื้นฐานที่จะทำให้เกิดเอกภาพ นอกเหนือไปจากประสบการณ์ที่มีอยู่ร่วมกัน คือการตกอยู่ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคม ทว่าอำนาจการปกครองซึ่งมีอาณาบริเวณเป็นเกณฑ์กำหนดนี้ก็ช่วยให้เกิดเป้าหมายทางการเมืองที่เป็นรูปธรรม และได้กลายเป็นพื้นฐานสำหรับรัฐเอกราชทั้งหลาย ภายหลังค.ศ.1945

ความสำคัญขององค์กรแนวปฏิรูปนิยมทั้งหลายในช่วงระยะนี้ ส่วนหนึ่งอยู่ที่โครงสร้างขององค์กร เนื่องจากองค์กรต่าง ๆ ซึ่งก่อตั้งขึ้นด้วยความสมัครใจ และมีฐานอยู่ที่กลุ่มผลประโยชน์ หรือการส่งเสริมแนวคิดบางประการ ล้วนเป็นสิ่งที่ผิดไปจากแนวปฏิบัติที่เคยมีมาในอดีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ องค์กรเหล่านี้ ให้เวทีสำหรับการพัฒนาวิธีคิดในแนวใหม่ และก่อให้เกิดผู้นำซึ่งในท้ายที่สุด เป็นผู้เข้าควบคุมรัฐเอกราชที่บังเกิดขึ้นภายหลังค.ศ.1945 อย่างไรก็ดี องค์กรเหล่านี้กล่าวได้ว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่ตัวผู้นำมากยิ่งกว่าที่อุดมการณ์ และบุคลิกภาพและความทะเยอทะยานของผู้นำ

หลายคนมีบทบาทสำคัญในการกำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของความคิดที่เขาสนับสนุนและของกลุ่มที่เขาทำหน้าที่เป็นผู้นำ

พื้นฐานด้านเชื้อชาติที่รองรับขบวนการต่อต้านอาณานิคม ได้ก่อให้เกิดการมีสำนึกอย่างสูงแก่อัตลักษณ์ด้านทางชาติพันธุ์ ภายหลังสงคราม กลุ่มต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลเหนือกว่ากลุ่มอื่น ๆ เมื่อพิจารณาในแง่ของจำนวน ทั้งที่อยู่ในพม่า ไทย และมลายู ต่างอ้างความคิดแนวชาตินิยมเพื่อใช้เป็นสื่อสำหรับส่งเสริมความใฝ่ฝันทางด้านวัฒนธรรมของตนเอง ในขณะที่ในฟิลิปปินส์และอินโดนีเซียนั้น ทางรัฐบาลพยายามอย่างตั้งใจ ที่จะหลีกเลี่ยงการระบุลงไปว่า วัฒนธรรมของชาติ เป็นวัฒนธรรมของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งที่พรรคคอมมิวนิสต์ในเวียดนามก็กระทำอยู่เช่นกัน ลักษณะที่ดูจะขัดแย้งกันในด้านวิธีการของทั้งสองแบบนี้ ก็คือการที่ขบวนการทางการเมืองที่มีฐานอยู่ที่หลักการชาตินิยมตามแบบฉบับดั้งเดิม – อันได้แก่ภาษา วัฒนธรรมหรือกลุ่มความเชื่อทางศาสนา ที่มีอยู่ร่วมกัน รวมทั้งความปรารถนาที่จะหล่อเลี้ยงและปกป้องอัตลักษณ์ของตนบนพื้นฐานของสิ่งเหล่านี้—จะอยู่ได้ยากในภูมิภาคนี้ ขบวนการพวกนี้ ถูกประณามจากขบวนการต่อต้านอาณานิคม และจากรัฐเอกราชที่รับช่วงภารกิจของขบวนการนี้ต่อมาภายหลังค.ศ.1945 ด้วยข้อหาว่า เป็นภัยคุกคาม “ความสามัคคีในชาติ”

โดยสรุปแล้ว กิจกรรมการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่างตอนปลายทศวรรษ 1800 ถึงค.ศ.1940 ครอบคลุมประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่ไปไกลเกินกว่าการต่อต้านระบอบการปกครองอาณานิคม กล่าวคือ มิได้เกี่ยวข้องเฉพาะเพียงเรื่องเอกราชทางการเมืองอย่างเดียวเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงหลายประการซึ่งเกิดขึ้นภายในสภาวการณ์แวดล้อมที่แตกต่างกันไป—ได้แก่การปฏิวัติอุตสาหกรรม การพัฒนาของตลาดโลก การตอบสนองของกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ภายในสังคมท้องถิ่น ต่อโอกาสใหม่ ๆ และการปกครองแบบอาณานิคม -- ได้สร้างความปั่นป่วนวุ่นวายให้กับระเบียบแบบแผนทางสังคมและการเมืองที่ตั้งมั่นอย่างมั่นคงมาแต่เดิม และได้จุดชนวนให้เกิดการโต้เถียงกันอย่างยืดเยื้อ ในหมู่ชนเชื้อชาติต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้ รัฐบาลอาณานิคมต่างเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ แต่แน่นอนว่ามิใช่ทั้งหมด เพียงบางประการเท่านั้น และสิ่งที่เป็นเดิมพันก็มิใช่มีเพียงแค่ปัญหาว่า ฝ่ายไหนจะเป็นผู้ครองอำนาจ คนนอกหรือว่าชนชั้นสูงในท้องถิ่น ปัญหาอยู่ที่การตัดสินว่า วิสัยทัศน์เกี่ยวกับอนาคตที่แข่งขันกันอยู่นั้น แบบไหนกันแน่ ที่จะมีอิทธิพลเหนือกว่า

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

เนื้อหาสาระเกี่ยวกับฟิลิปปินส์ มีกระจัดกระจายอยู่ตามแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย การศึกษาพิเคราะห์ของลิวส์ อี.กลีค จูเนียร์ (Lewis E. Gleeck Jr.) เกี่ยวกับยุคของอเมริกันในประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ ชื่อว่า *The American Half - Century (1898-1946)* เป็นตอนที่ 5 ในเล่ม 1 ของหนังสือที่แนะนำ เรื่อง *General History of the Philippines* (Manila: Historical Conservation Society, 1984). ผลงาน John N. Schumacher, *The Propaganda Movement: 1880-1895—The Creators of a Filipino Consciousness, the Makers of the Revolution,* Manila, 1973, แสดงวิธีการวางรากฐานให้กับลัทธิชาตินิยมสมัยใหม่ ข้อเขียนของ Teodoro A. Agoncillo เรื่องการปฏิวัติฟิลิปปินส์ (ซึ่งมหาวิทยาลัยแห่งฟิลิปปินส์ในเกซอน ซิตี้ เป็นผู้จัดพิมพ์ทั้งสองชิ้น) ได้แก่ผลงานในปีค.ศ.1956 เรื่อง *The Revolt of the Masses* กับผลงานในปีค.ศ.1960 เรื่อง *Malolos: The Crisis of the Republic* บรรยายถึงพัฒนาการของลัทธิชาตินิยม และ Cesar A. Majul, *The Political and Constitutional Ideas of the Philippine Revolution*, New York and Quezon City, 1967, เป็นผลงานที่ปูพื้นฐานด้านปรัชญาและลัทธิอุดมการณ์ เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในช่วงระยะนี้ Reynaldo Ileto, *Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines, 1840-1910,* Quezon City, 1979, ให้มุมมองที่ต่างออกไปเกี่ยวกับช่วงระยะเวลานี้ และความเรียงสามชิ้น ที่ตีพิมพ์อยู่ในวารสาร *Philippine Studies* ได้แก่ Milagros, C. Guerrero, “Understanding Philippine Revolutionary Mentality” (29, 1981); Reynaldo Ileto, “Critical Issue in ‘Understanding Philippine Revolutionary Mentality’” (30, 1982) และ John N. Schumacher, “Recent Perspectives on the Revolution” (30, 1982) ก็ให้อรรถาธิบายถึงการปฏิวัติในเชิงถกเถียง ทว่ามีประโยชน์อย่างยิ่งยวด ข้อเขียนทั้งสามชิ้นนี้ ชิ้นแรก เป็นบทวิจารณ์ผลงานของอิเลโต (Ileto) ชิ้นที่สองเป็นการตอบโต้ของอิเลโต ส่วนชิ้นที่สาม เป็นข้อพิจารณาโดยรวมของผู้เชี่ยวชาญ ผลงาน Maximo M. Kalaw, *The Development of Philippine Politics,* Manila, 1926, และ Peter W. Stanley, *A Nation in the Making: The Philipines and the United States, 1899-1921,* Cambridge, Mass., 1974, มุ่งเน้นช่วงระยะเวลาจนกระทั่งถึงตอนกลางทศวรรษ 1920 Theodore Friend, *Between Two Empires: Philippine Ordeal and Development from the Great Depression through the Pacific War, 1929-1946,* New Haven, 1965, กับผลงานเล่มล่าของเขา คือ *The Blue-Eyed Enemy: Japan against the West in Java and Luzon, 1942-1945,* Princeton, 1988, เล่าเรื่องราวสมัยทศวรรษ 1920 และ 1930 โดยให้การตีความไว้อย่างน่าทึ่ง ช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ยังได้รับการศึกษาไว้อย่างแหลมคมและลุ่มลึกเช่นเดียวกัน ในผลงาน Bernadita Reyes Churchill, *The Philippine Independence Missions to the United States, 1919-1934,* Manila: National Historical Institute, 1983. ผลงาน David R. Sturtevant, *Popular Uprisings in the Philippines,*

1840-1940, Ithaca and London, 1976, เกี่ยวข้องกับขบวนการปฏิรูปนิยมซึ่งมิได้มีการก่อตั้งเป็นสถาบันขึ้นมา มีหนังสือสองเล่ม ที่ว่าด้วยหัวข้อเรื่องลัทธิชาตินิยมฟิลิปปินส์โดยเฉพาะ ซึ่งได้รับการตีพิมพ์ออกมาแล้ว ได้แก่ Usha Mahajani, *Philippine Nationalism: External Challenge and Filipino Response, 1565-1946,* St Lucia, 1971, และ Teodoro A. Agoncillo, Filipino Nationalism, Quezon City, 1974; ส่วน Horacio de la Costa, *The Background of Nationalism and Other Essays,* Manila, 1965, บรรจุบทวิเคราะห์ที่สุขุมเกี่ยวกับหัวข้อนี้ ข้อเขียนของโฮเซ่ ริซาล มีปรากฏอยู่ในแหล่งข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ รวมทั้ง *Rizal: Political and Historical Writings (1840-1890),* Manila: National Heroes Commission, 1963, ซึ่งสถาบันประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historical Institute) จัดพิมพ์ออกมาใหม่ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการจัดพิมพ์รวมผลงานครบถ้วนของริซาล ฉบับครบรอบหนึ่งร้อยปี เรื่องราวที่มีลักษณะย้ำยุเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์ ดังบรรยายไว้ในผลงาน Renato and Letizia R. Constantino, *The Philippines: A Past Revisited,* Quezon City, 1975 และ *The Philippines: The Continuing Past,* Manila: Foundation for Nationalist Studies, 1978, ให้การตีความอย่างน่าสนใจ แม้ว่าจะชวนให้ถกเถียงกันมาก ผลงาน Alfred W. McCoy, "Quezon's Commonwealth: The Emergence of Philippine Authoritarianism," ประกอบกับข้อเขียนทางวิชาการชิ้นอื่น ๆ ที่รวบรวมเอาไว้ใน Ruby R. Paredes, ed., *Philippine Colonial Democracy,* New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1988, และ Norman Owen, *Compadre Colonialism,* Ann Arbor: University of Michigan Center for South and Southeast Asian Studies, 1971, ให้รายละเอียดที่มีประโยชน์เกี่ยวกับยุคก่อนสงคราม

เรื่องราวเกี่ยวกับการพัฒนาความคิดทางการเมืองของอินโดนีเซีย มีอยู่มากมาย เรื่องราวชิ้นคลาสสิคของดัตช์ เป็นผลงานที่ประกอบด้วยหนังสือสามเล่มของ เจ.ธ.เพตรัส บลุมเบอร์เกอร์ (Petrus Blumberger) ได้แก่ *De Communistische Beweging in Nederlandsch-Indië,* Haarlem, 1928; *De Nationalistische Beweging in Nederlandsch-Indië,* Haarlem, 1931; *De Indo-Europeesche Beweging in Nederlandsch-Indië,* Haarlem, 1939. ส่วนเรื่องราวคลาสสิคที่เล่าไว้ในภาคภาษาอังกฤษ ได้แก่ George McTurnan Kahin, *Nationalism and Revolution in Indonesia,* Ithaca and London, 1952. ผลงานการรวบรวมของ Harry A. Poeze (The Hague, 1982; Dordrecht, 1983 และ 1988), เรื่อง *Politiek-Politioneele overzichten van Nederlandsch-Indië, I: 1927-1928, II: 1929-1930, III: 1931-1934*, บรรจุรายละเอียดเกี่ยวกับองค์การชาตินิยมทั้งหลายไว้อย่างถี่ถ้วน ผลงานที่มีค่าชิ้นอื่น ๆ ซึ่งเป็นข้อพิจารณาโดยรวม ได้แก่ Robert Van Niel, *The Emergence of the Modern Indonesian Elite,* The Hague, 1960, และ Bernhard Dahm, *History of Indonesia in the Twentieth Century,* London, 1971. บทความของ Van Niel เรื่อง "From Netherlands East Indies to Republic of Indonesia, 1900-1945," ในหนังสือ Harry Aveling, ed., *The Development of Indonesian Society,* St Lucia, 1979, ให้การสรุปความอย่างกระชับ เช่นเดียวกับผลงาน John D.

Legge, *Indonesia,* Englewood Cliffs, 1964. ผลงานที่มีเรื่องราวจำเพาะเจาะจงกว่านี้ ได้แก่ Takashi Shiraishi, *An Age in Motion: Popular Radicalism in Java, 1912-1926,* Ithaca and London, 1990; Friend, *Blue-Eyed Enemy*; และผลงานสองเล่มของ John Ingleson ได้แก่ *Perhimpunan Indonesia and the Indonesian Nationalist Movement, 1923-1928,* Clayton: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1975, และ *Road to Exile: The Indonesian Nationalist Movement, 1927-1934,* Singapore, 1979; Akira Nagazumi, *The Dawn of Indonesian Nationalism: The Early Years of the Budi Utomo, 1908-1918,* Tokyo: Institute of Developing Economies, 1972; Harry J. Benda, *The Crescent and the Rising Sun,* The Hague and Bandung, 1958; Deliar Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia, 1900-1942,* Kuala Lumpur, 1973; Alfian, *Muhammadiyah: The Political Behavior of a Muslim Modernist Organization under Dutch Colonialism,* Yogyakarta, 1989; Mitsuo Nokamura, *The Crescent Arises Over the Bunyan Tree,* Yogyakarta, 1983; Kenji Tsuchiya, *Democracy and Leadership: The Rise of the Taman Siswa Movement in Indonesia,* Honolulu, 1987; และ Susan Abeyasekere, *One Hand Clapping: Indonesian Nationalists and the Dutch, 1939-1942,* Clayton: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1976. หนังสือที่ให้ความรู้เบื้องต้นที่มีประโยชน์เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในทศวรรษที่ 1920 ได้แก่ Harry J. Benda and Ruth T. McVey, *The Communist Uprisings of 1926-1927 in Indonesia: Key Documents,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1960, โดยที่ McVey, *The Rise of Indonesian Communism,* Ithaca, 1965, เป็นผลงานที่เชื่อมั่นได้มากที่สุดใน หัวข้อนี้ เนื้อหาสาระที่มีประโยชน์อย่างยิ่ง สามารถพบได้ในหนังสือชีวประวัติของซูการ์โน ได้แก่ J.D. Legge, *Sukarno. A Political Biography,* Sydney, London, Boston, 1972; Bernhard Dahm, *Sukarno and the Struggle for Indonesian Independence,* Ithaca, 1969; และ C.L.M. Penders, *The Life and Times of Sukarno,* Kuala Lumpur, 1975. ทัศนะของซูการ์โนเอง ซึ่งผ่านการกลั่นกรองด้วยฝีมือของนักข่าวชื่อ ซินดี้ แอดัมส์ มีอยู่ใน *Sukarno: An Autobiography, as Told to Cindy Adams,* Hong Kong, 1965 และคำแปลบันทึกความทรงจำของโมฮัมหมัด ฮัตตา ก็ได้รับการตีพิมพ์ออกมาภายใต้ชื่อเรื่องว่า *Mohammad Hatta: Indonesian Patriot—Momoirs,* Singapore, 1981. หนังสืออีกเล่มหนึ่ง คือ *Portrait of a Patriot. Selected Writings by Mohammad Hatta,* The Hague and Paris, 1972 ก็เป็นแหล่งข้อมูลที่มีค่าชิ้นหนึ่งเช่นเดียวกัน และยังมีผลงานที่ เมวิส โรส (Mavis Rose) ได้ตีพิมพ์ออกมา ในชื่อเรื่องว่า *Indonesia Free: A Political Biography of Mohammad Hatta,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1987. หนังสือที่ประมวลเรื่องราวที่มีประโยชน์เกี่ยวกับพัฒนาการต่าง ๆ นอกชวา ได้แก่ Taufik Abdullah, *Schools and Politics: The Kuam Muda Movement in West Sumatra (1927-1933),* Ithaca: Cornell University

Southeast Asia Program, 1971 และ Anthony Reid, *The Blood of the People: Revolution and the End of Traditional Rule in Northern Sumatra,* Kuala Lumpur, 1979.

เหตุการณ์ต่าง ๆ ในเวียดนามภายหลังค.ศ.1945 ทำให้ผู้คนหันมาให้ความเอาใจใส่แก่เหตุการณ์ก่อนหน้าการต่อสู้กู้เอกราชของเวียดนาม และงานนิพนธ์เกี่ยวกับความเพียรพยายามเพื่อการปฏิรูปของเวียดนามในสมัยก่อนสงคราม ขณะนี้ ก็มีอยู่อย่างเป็นกอบเป็นกำทีเดียว หนังสือที่ได้เรื่องได้ราวอย่างสำคัญ ได้แก่ Joseph Buttinger, *Vietnam: A Dragon Embattled,* I, London, 1967; David G. Marr, *Vietnamese Anticolonialism, 1885-1925,* Berkeley, Los Angeles, London, 1971 และผลงานที่เป็นตอนต่อของเล่มนี้ คือ *Vietnamese Tradition on Trial, 1920-1945,* Berkeley, Los Angeles, London, 1981; William J. Duiker, *The Rise of Nationalism in Vietman. 1900-1941,* Ithaca and London, 1976; Daniel Hémery, *Révolutionnaires Vietnamiens et Pouvoir Colonial en Indochine,* Paris, 1975; และ Alexander Woodside, *Community and Revolution in Modern Vietnam,* Boston, 1976, ซึ่งมีส่วนเข้ามาแทนที่ผลงานที่ยังมีประโยชน์ของพอล อิโซอาร์ต คือ Paul Isoart, *Le Phénomène National Vietnamien de l'indépendance Unitaire a l'indépendance Fractionnée,* Paris, 1959. Pierre-Richard Féray, *Le Viet-nam au xx Siècle,* Paris 1979 ให้ประวัติศาสตร์อย่างกว้าง ๆ เกี่ยวกับเวียดนามในยุคสมัยใหม่ เช่นเดียวกับ Nguyen Khac Vien, *Histoire du Vietnam,* Paris, 1974; Thomas Hodgkin, *Vietnam: The Revolutionary Path,* London, 1981; และ Ken Post, *Revolution, Socialism and Nationalism in Viet Nam,* I, Aldershot, 1989, จากมุมมองของฝ่ายซ้าย ผลงานการศึกษาพิเคราะห์พรรคคอมมิวนิสต์ประกอบด้วย Pierre Rousset, *Le Parti Communist Vietnamien,* Paris, 1973; และ Huynh Kim Khanh, *Vietnamese Communism, 1925-1945,* Ithaca and London, 1982. ผลงาน Ralph Smith, *Viet-Nam and the West,* Ithaca, 1971, และข้อเขียนที่มีการตีความอย่างกว้างขวางคือ Paul Mus, *Viet-Nam: Sociologie d'une Guerre,* Paris, 1952, พิจารณาถึงการเผชิญหน้ากันระหว่างวัฒนธรรมของเวียดนามกับตะวันตก ผลงานที่มีประโยชน์ในหัวข้อที่เป็นเรื่องจำเพาะต่างๆ คือข้อเขียนที่มีอยู่ใน Walter F. Vella, ed., *Aspects of Vietnamese History,* Honolulu, 1973; Megan Cook, *The Constitutionalist Party in Cochinchina: The Years of Decline, 1930-1942,* Clayton: Centre of Southeast Asian Studies, Monash Unversity, 1977; Hue-Tam Ho Tai, *Millenarianism and Peasant Politics in Vietnam,* Cambridge, Mass, 1983; และ Jayne Susan Werner, *Peasant Politics and Religious Sectarianism: Peasant and Priest in the Coa Dai in Viet Nam,* New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1981.

เนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับการปฏิรูปตามหลักลัทธิชาตินิยมในกัมพูชาและลาวมีอยู่น้อย สำหรับกัมพูชานั้น David P. Chandler, *A History of Cambodia,* Boulder, 1983, ให้บทสรุปที่เข้าใจได้ง่าย และ Alain Forest, *Le Cambodge et la Colonisation Française: Historie d'une Colonisation Sans Heurts,* Paris, 1980 ก็ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1897 ถึง

ค.ศ.1920 ไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน สำหรับลาวนั้น ผลงาน Geoffrey C. Gunn, *Political Struggles in Laos (1930-1954),* Bangkok, 1988 ก็ครอบคลุมถึงเหตุการณ์ในทศวรรษ 1930 เอาไว้อย่างค่อนข้างมีรายละเอียดอยู่บ้าง

ผลงานที่บรรยายเรื่องราวเกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองในพม่าในระยะหลังอย่างกว้างขวางมากที่สุด คือ Robert H. Taylor, *The State in Burma,* London, 1987, ทว่าผลงาน John L. Christian, *Modern Burma,* Berkeley and Los Angeles, 1942, มีเรื่องราวที่ละเอียดถี่ถ้วนและมีข้อมูลหลักฐานรองรับอย่างดี เกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองช่วงก่อนสงครามในพม่า ก็ยังคงเป็นหนังสือที่มีประโยชน์อย่างยิ่งยวด ทั้งนี้โดยอาศัยแหล่งข้อมูลทางการของอังกฤษเป็นหลัก มีผลงานสี่เล่ม ที่พิจารณาถึงกิจกรรมแนวชาตินิยมในช่วงทศวรรษ 1920 และ 1930 ไว้อย่างละเอียดมากพอควร ได้แก่ U Maung Maung, *From Sangha to Laity: Nationalist Movements of Burma, 1920-1940,* Canberra: Australian National University, South Asia History Section, 1980; Surendra Prasad Singh, *Growth of Nationalism in Burma, 1900-1942,* Calcutta, 1980; Albert D. Moscotti, *British Policy and the Nationalist Movement in Burma, 1917-1937,* Honolulu, 1974; และ Khin Yi, *The Dobama Movement in Burma (1930-1938),* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1988. Patricia Herbert, *The Hsaya San Rebellion (1930-1932) Reappraised,* Clayton: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1982, เป็นผลงานที่แสดงความคิดแนวลัทธิแก้อย่างองอาจ

ผลงานมาตรฐานที่เกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมของชาวมาเลย์ คือ W.R. Roff, *The Origins of Malay Nationalism,* New Haven, 1967, ทว่าการอภิปรายอย่างมีประโยชน์อย่างมาก ก็สามารถพบได้เช่นกันในผลงาน Radin Soenarno, “Malay Nationalism, 1896-1941,” JSEAH, 1,1 (1960) และในบทความที่รวบรวมไว้ใน R. Suntharalingam and Abdul Rahman Haji Ismail, eds, *Nasionalisme: Satu Tinjauan Sejarah,* Petaling Jaya, 1985. เฟอร์ดาอุส ฮาจิ อับดุลลาห์ สำรวจความสัมพันธ์ระหว่างอิสลามกับการเมืองเอาไว้ในผลงาน Firdaus Haji Abdullah, *Radical Malay Politics: Its Orgins and Early Development,* Petaling Jaya, 1985 เช่นเดียวกับ Clive S. Kessler, *Islam and Politics in a Malay State: Kelantan, 1838-1969,* Ithaca and London, 1978. ข้อเขียนของผู้ใช้นามแฝงว่า Hua Wu Yin พิจารณาประวัติศาสตร์ของมาเลเซีย และกิจกรรมทางการเมืองสมัยก่อนสงครามจากมุมมองแนวมาร์กซิสต์ไว้ในหนังสือเรื่อง *Class and Communalism in Malaysia: Politics in a Dependent Capitalist State.*

ด้วย “วิธีคิดชนิดพระมหากษัตริย์ผู้เป็นเจ้า” ที่ยังคงมีอิทธิพลครอบงำอย่างหนักหนาสาหัสอยู่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของไทยอยู่เช่นนี้ การศึกษาอย่างรอบด้านเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมของไทยสมัยก่อนสงคราม จึงยังไม่มีการเขียนออกมา ผลงานที่มีเนื้อหาสาระหนักแน่นที่สุด ที่ให้ความเอาใจใส่อย่างจำเพาะเจาะจงแก่หัวข้อนี้ ได้แก่ Walter F. Vella, *Chaiyo! King Vajiravudh and the*

Development of Thai Nationalism, Honolulu, 1978, ความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องข้อมูล ทำให้มองเห็นได้อย่างเด่นชัดว่า ขาดการวิเคราะห์ในเชิงวิพากษ์ ลัทธิชาตินิยมไทยที่เป็นของดั้งเดิมมากยิ่งกว่านี้และที่มีอยู่ในยุคก่อนหน้านี้ ถูกนำมาอ้างไว้ในข้อเขียนที่ออกจะเป็นแหวกประเพณีการเคารพรูปบูชาอยู่สักหน่อย คือผลงาน Eiji Murashima, "The Origin of Modern Official State Ideology in Thailand," JSEAS, 19,1 (1988). "ลัทธิชาตินิยมอย่างเป็นทางการ" ในสมัยรัชกาลที่เจ็ด มีอภิปรายอยู่ใน Benjamin A. Batson, *The End of the Absolute Monarchy in Siam,* Singapore, 1984. ลัทธิชาตินิยมชนิดที่มีลักษณะเป็นของชนชั้นสูงน้อยกว่านี้ ที่ลงเอยด้วยการก่อรัฐประหารในค.ศ. 1932 ก็มีการอภิปรายถึงอย่างกว้างขวางเช่นเดียวกัน ในแง่ของเหตุการณ์นั้น ที่น่าจะเป็นเรื่องราวที่ให้รายละเอียดมากที่สุด (แม้ว่าจะมิได้เที่ยงตรงเสมอไป) คือ Thawatt Mokarapong, *History of the Thai Revolution: A Study in Political Behavior,* Bangkok, 1972. รากฐานทางด้านภูมิปัญญาของรัฐประหารครั้งนี้ มีอภิปรายไว้อย่างดีใน Pierre Fistié, *Sous-développement et Utopie au Siam: Le Programme de Réforms Présenté en 1933 par Pridi Phanomyong,* The Hague and Paris, 1969, และในส่วนต้น ๆ ของผลงาน Yuangrat Wedel, *Modern Thai Radical Thought: The Siamization of Marxism and its Theoretical Problems,* Bangkok: Thai Khadi Research Institute, Thammasat University, 1982. หากไม่คำนึงถึงผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างกว้าง ๆ แล้ว ช่วงระยะเวลาระหว่างการก่อรัฐประหารครั้งนี้กับสงครามแปซิฟิค มีเขียนกันออกมาน้อยมาก ทว่า มีผลงานที่มีประโยชน์ที่เขียนไว้ในสมัยนั้น ได้แก่ M. Sivaran, *The New Siam in the Making,* Bangkok, 1936; Kenneth P. Landon, *Siam in Transition,* Chicago, 1939; Virginia Thompson, *Thailand: The New Siam,* New York: Institute of Pacific Relations, 1941; กับประวัติศาสตร์บทท้าย ๆ ในผลงานที่ตีพิมพ์ครั้งแรกของพระสารศาสตร์ คือ Phra Sarasas, *My Country Thailand,* Tokyo, 1942. การวิจารณ์วงการวิชาการที่ใช้แต่ภาษาอังกฤษล้วน ๆ เกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมไทยและเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยในยุคสมัยใหม่โดยทั่วไป ได้แก่ Benedict Anderson, "Studies of the Thai State: The State of Thai Studies" in E. Ayal, ed., *The Study of Thailand,* Athens, Ohio: Ohio University Center for International Studies, 1978. บทวิจารณ์นี้ นับเป็นการวิจารณ์เพื่อแก้ไขแนวคิดอย่างถี่ถ้วนและถือเป็นผลงานชิ้นสำคัญ ส่วนข้อมูลในรูปเอกสารที่เกี่ยวข้อง มีอยู่ใน Chatthip Nartsupha et al., eds, *The Political Economy of Siam 1910-1932,* Bangkok: Social Science Association of Thailand, 1978; Benjamin A. Batson, ed., *Siam's Political Future: Documents from the End of the Absolute Monarchy,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1974; และส่วนต้น ๆ ของ Thak Chaloemtiarana, ed., *Thai Politics: Extracts and Documents 1932-1957,* Bangkok: Social Science Association of Thailand, 1978. ทิศทางใหม่ ๆ ในการวิจัยประวัติศาสตร์ ซึ่งเผยถึงความคิดความเข้าใจที่มีหลากหลายแง่มุมเกี่ยวกับ "ชาติ" มีสำรวจอยู่ใน Shigeharu Tanabe, "Ideological Practice in Peasant Rebellions: Siam at the Turn of the Twentieth Century" และ Chatthip Nartsupha, "The Ideology of 'Holy Man' Revolts in

the North East Thailand," ผลงานทั้งสองชิ้นนี้ รวมอยู่ในหนังสือ Andrew Turton and Shigeharu Tanabe, eds, *History and Peasant Consciousness in South East Asia,* Osaka: National Museum of Ethnology, 1984.

ผลงานที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับชน "กลุ่มน้อย" ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ ได้แก่ Josef Siverstein, *Burmese Politics: The Dilemma of National Unity,* New Brunswick, 1980; Chao Tzang Yawnghwe, *The Shan of Burma: Memoirs of a Shan Exile,* Singapore: ISEAS, 1987; Sao Saimong Mangrai, *The Shan States and the British Annexation,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1965; Moshe Yegar, *The Muslims of Burma: A Study of a Minority Group,* Wiesbaden 1972; และ Robert H. Taylor, "British Policy and the Shan States, 1886-1942," in Prakai Nontawasee, ed., *Changes in Northern Thailand and the Shan States, 1886-1940,* Singapore: Southeast Asia Studies Programme, ISEAS, 1988. เรื่องของปัตตานี มีกล่าวถึงใน Surin Pitsuwan*, Islam and Malay Nationalism: A Case Study of the Malay-Muslims of Southern Thailand,* Bangkok: Thai Khadi Research Institute, Thammasat University, 1985 กับข้อเขียนสั้น ๆ ที่มีควบคู่มากับหนังสือชื่อ *Hikayat Patani* ซึ่ง A. Teeuw และ D.K. Wyatt, (The Hague, 1970) ร่วมกันจัดทำ ข้อเขียนดังกล่าว จัดทำอย่างพิถีพิถัน ทว่าในส่วนช่วงคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบมีความครบถ้วนสมบูรณ์น้อยกว่าข้อเขียนของสุรินทร์ พิศสุวรรณมาก ผลงาน Gerald Cannon Hickey, *Sons of the Mountains: Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands to 1954,* New Haven, 1982, พิจารณาประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของเวียดนามจากมุมมองของชนกลุ่มน้อย ผลงาน W.K. Che Man, *Muslim Separatism: The Moros of Southern Philippines and the Malays of Southern Thailand,* Singapore, 1990, เปรียบเทียบฐานะของชาวมุสลิมในปัตตานีและในฟิลิปปินส์ตอนใต้ ในขณะที่ Peter G. Gowing ให้เรื่องราวเกี่ยวกับชาวโมโรไว้ในผลงานของเขา คือ *Mandate in Moroland: The American Government of Muslim Filipinos, 1899-1920,* Quezon City, 1983, และ *Muslim Filipinos—Heritage and Horizon,* Quezon City, 1975. ข้อมูลอื่น ๆ ยังมีพบใน Peter G. Gowing and Robert D. McAmis, eds, *The Muslim Filipinos: Their History, Society and Contemporary Problems,* Manila, 1974.

ชุมชนชาวอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีบรรยายอยู่ในผลงาน Nalini Ranjan Chakravarti, *The Indian Minority in Burma,* London, 1971; Usha Mahajani, *The Role of Indian Minorities in Burma and Malaya,* Bombay, 1960; Kernial Singh Sandhu, *Indians in Malaya,* Cambridge, UK, 1969; และ Sinnappah Arasaratnam, *Indians in Malaysia and Singapore,* Bombay and Kuala Lumpur, 1970.

ข้อเขียนเกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอยู่มากมายมหาศาล Victor Purcell, *The Chinese in Southeast Asia,* London, 1951, ยังคงเป็นหนังสือที่มีประโยชน์ ทว่ายากที่

จะกล่าวได้ว่าเป็นหนังสือที่เชื่อมั่นได้อย่างเต็มที่ ผลกระทบจากการปฏิวัติปีค.ศ.1911 มีพิจารณาอยู่ใน Yen Ching Hwang, *The Overseas Chinese and the 1911 Revolution,* Kuala Lumpur, 1976 และในหนังสือเล่มที่มี Lee Lai To เป็นบรรณาธิการ ในชื่อเรื่องว่า *The 1911 Revolution – The Chinese in British and Dutch Southeast Asia,* Singapore, 1987. Leo Suryadinata มีผลงานการศึกษาพิเคราะห์ชุมชนชาวจีนในอินโดนีเซียอยู่หลายเล่ม รวมทั้ง ***The Chinese Minority in Indonesia,*** Singapore, 1978, *Peranakan Chinese Politics in Java,* Singapore, rev. edn, 1981 กับหนังสือรวบรวมหลักฐานเอกสารต่าง ๆ ที่เขาเป็นบรรณาธิการ คือหนังสือที่มีชื่อเรื่องว่า *Political Thinking of the Indonesian Chinese, 1900-1977,* Singapore, 1979 สำหรับฟิลิปปินส์นั้น Edgar Wickberg, ***The*** *Chinese in Philippine Life, 1850-1898,* New Haven and London, 1965, ให้ข้อมูลที่เป็นภูมิหลังซึ่งจำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ และ Antonio S. Tan, *The Chinese in the Philippines, 1898-1935,* Quezon City, 1972, เดินเรื่องต่อมาจนถึงตอนเริ่มต้นของฟิลิปปินส์สมัยที่มีการปกครองในแบบเครือจักรภพขึ้นมาแล้ว สำหรับกัมพูชานั้น มีหนังสือสองเล่มของดับเบิลยู. อี. วิลมอตต์ (W.E. Willmott) ได้แก่ *The Chinese in Cambodia,* Vancouver, 1967 กับ *The Political Structure of the Chinese Community in Cambodia,* London, 1970, ซึ่งให้เรื่องราวอย่างละเอียดถี่ถ้วน เช่นเดียวกับ G. William Skinner, *Chinese Society in Thailand: An Analytical History,* Ithaca, 1957. ข้อเขียนของสกินเนอร์ คือ Skinner, "Change and Persistence in Chinese Culture Overseas: A Comparison of Thailand and Java," *Journal of The South Seas Society* 16, 1-2 (1960) มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี ข้อเขียนชิ้นนี้ พยายามที่จะอธิบายถึงอัตรา ของการผสมกลมกลืนของชุมชนชาวจีนต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความแตกต่างกันอยู่ ผลงานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับมาเลเซียและสิงคโปร์ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ. 1900 ถึงค.ศ.1940 มีน้อยจนน่าประหลาดใจ เมื่อพิจารณาถึงความสำคัญของประชาคมชาวจีนในบริทิชมาลายา และ Victor Purcell, *The Chinese in Malaya,* London, 1948 ก็ล้าสมัยเสียเหลือเกิน Yoji Akashi, "The Nanyang Chinese Anti-Japanese and Boycott Movement, 1908-1928—A Study of Nanyang Chinese Nationalism," *Journal of the South Seas Society* 23 (1968) เป็นผลงานที่พิจารณาถึงแง่มุมหนึ่งของลัทธิชาตินิยมจีน C.F. Yong, *Tan Kah-kee:The Making of an Overseas Chinese Legend,* Singapore, 1987, เป็นเรื่องราวเชิงชีวประวัติที่หาได้ยากเกี่ยวกับบุคคลสำคัญคนหนึ่ง และบทความของ Chui Kwei-chang เรื่อง "Political Attitudes and Organizations c. 1900-1941" ใน Ernest Chew and Edwin Lee, eds, *A History of Singapore, Singapore*, 1991, ก็ให้เรื่องราวที่มีสาระเกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองในหมู่ชาวจีนในสิงคโปร์สมัยก่อนสงคราม C.F.Yong ร่วมงานกับ R.B. McKenna ในผลงานเรื่อง *The Kuomintang in British Malaya,* Singapore, 1990.

ผลงานที่มีเนื้อหากว้าง ๆ ที่ได้ยกมาอ้างอิงถึงในบทนี้ รวมถึง Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism,* London, 1983, Anthony D. Smith, ed., *Nationalist Movements,* London, 1976, และผลงานของผู้เขียนคนเดียวกัน เรื่อง *Theories of Nationalism,* London, 1971.

การปรับทิศทางเศรษฐกิจ

เป็นเรื่องตลกขำไม่ออก ที่แม้ว่าอิทธิพลจากภายนอกและการปกครองโดยตรงในฟิลิปปินส์ จะดำเนินไปอย่างลึกซึ้งยิ่งกว่าในภูมิภาคที่พวกดัตช์ปกครอง แต่เศรษฐกิจภายในฟิลิปปินส์ ก็ไม่อาจจะเกี่ยวพันกับพัฒนาการด้านการพาณิชย์ของสเปนได้น้อยยิ่งไปกว่าที่เป็นอยู่ได้ การยึดครองมนิลาของพวกอังกฤษ (ค.ศ.1762-4) และการยึดเรือ*ซานติซิมา ตรินิแดด* (Santisima Trinidad) ที่อยู่ระหว่างการเดินทางออกไป พร้อมกับขนเงินไปด้วยประมาณสามล้านเปโซ[2] เผยให้เห็นถึงความอ่อนแอของเศรษฐกิจ ซึ่งอาศัยการมาและจากไปในแต่ละปี ของเรือสเปนจำนวนไม่เกินสองลำเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ในอีกทางหนึ่ง การเปิดให้มนิลาติดต่อค้าขายกับต่างประเทศในช่วงระยะเวลานี้ ก็แสดงให้เห็นถึงโอกาสในการพัฒนาการส่งออกของท้องถิ่น ที่มีแฝงอยู่ [3] นอกจากนี้ การยึดครองของอังกฤษยังได้ปลดเปลื้องความไม่พอใจต่อการทุจริต การผูกขาด และการคดโกงของชนชั้นข้าราชการสเปน กับความไม่แยแสและไร้น้ำใจของพวกพระบาทหลวงตามจังหวัดต่าง ๆ ที่คุกรุ่นอยู่ในใจของชาวนามานาน การจลาจล*อินดิโอ* เกิดขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ ประมาณสิบจังหวัด ทว่าครั้งที่รุนแรงที่สุดนั้น มีดิเอโก ซิลางในอิโลคอส เป็นผู้นำ[4] การจลาจลซึ่งสร้างความเสียหายต่อชื่อเสียงเกียรติยศของสเปนนี้ บีบบังคับให้สเปนต้องประเมินนโยบายของตนใหม่ เพื่อค้ำประกันว่าจะกู้อำนาจคืนมาได้เป็นผลสำเร็จ ผู้ที่คิดอ่านจะดำเนินการปฏิรูปนี้ คือข้าหลวงดอน เปโดร มานูเอล เดอ อารานเดีย (ค.ศ.1754-9) โดยได้รับการสนับสนุนจากพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 3 (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1757-88) กับปรัชญาที่มุ่งเพื่อการค้าที่ก้าวหน้า

การปฏิรูปที่สำคัญสองอย่าง ที่รัฐบาลสเปนเลือกเฟ้นออกมาดำเนินการ คือการลดอำนาจของผู้ช่วยพระบาทหลวงและเพิ่มการพึ่งพาตนเองในด้านเศรษฐกิจของเกาะต่าง ๆ ให้มากขึ้น อย่างแรกนั้น ได้รับการสนับสนุนจากข้าหลวงดอน ซิมง เดอ อันดา อี ซาลาซาร์ (ค.ศ.1762-4, 1770-6) และส่งผลให้มีการฟ้องร้องพวกพระบาทหลวงในข้อหากดขี่ ละเลยหน้าที่ทางจิตวิญญาณและละเลยความรับผิดชอบด้านการศึกษา ซึ่งรวมทั้งในเรื่องการสอนภาษาสเปนให้แก่พวก*อินดิโอ*ทั้งหลายด้วย การปฏิรูปเหล่านี้ สอดคล้องกันกับความรู้สึกต่อต้านพระบาทหลวงของชาร์ลส์ที่ 3 ในค.ศ.1767 พระองค์ได้ทรงขับพวกเยซูอิตออกจากจักรวรรดิสเปนทั้งหมด[5] พระบาทหลวงจากนิกายอื่น ๆ มีจำนวนไม่มากพอ ทำให้เกิดนโยบายการเข้าควบคุมศาสนจักรโดยฝ่ายอาณาจักรขึ้นมา ถึงค.ศ.1770 เขตที่อยู่ใน

---

[2] Xchurz, 189.

[3] K.Lightfoot, *The Philippines*, London, 1973, 84.

[4] E.H. Blair and J.A. Robertson, *The Philippine Islands*, 1493-1898, Cleveland, 1907, XLIX. 300-5; G.F. Zaide, *Philippine Political and Cultural History*, Manila, 1957, II. 13, 16.

[5] Blair and Robertson, L. 269-77.

ความปกครองของศาสนจักร เกือบครึ่งหนึ่งของทั้งหมด ตกอยู่ในมือของฆารวาส[6] พวก*อินดิโอ*ที่ได้รับการเลื่อนตำแหน่งอย่างรวดเร็ว กับพระบาทหลวงเชื้อสายลูกครึ่งสเปน ซึ่งมิได้เตรียมพร้อมที่จะรับภารกิจ มิได้ปรับปรุงสิ่งที่พระบาทหลวงรุ่นก่อนทำไว้ให้ดีขึ้นแต่อย่างใด อคติต่าง ๆ ที่ความไม่พร้อมนี้ก่อให้เกิดขึ้น เกื้อหนุนให้เกิดช่องว่างระหว่างพระบาทหลวงชาว*อินดิโอ*กับชาวสเปน ซึ่งขยายกว้างขึ้นทีละน้อย เรื่องนี้มีนัยยะทางเมืองที่สำคัญอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังค.ศ. 1826 ตอนที่เฟอร์ดินานด์ที่ 7 ทรงคืนปกครองของศาสนจักรกลับไปให้พระบาทหลวงควบคุมเกือบทั้งหมด

ในส่วนเศรษฐกิจนั้น การสูญเสียการค้าของสเปน บังคับให้ต้องดำเนินนโยบายซึ่งประกอบด้วยการตัดขาดจากอดีตอย่างเด็ดขาดยิ่งกว่าในด้านศาสนจักร ถึงตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดนั้น การค้าของสเปนก็แสดงร่องรอยของความอ่อนแอออกมาให้เห็นแล้ว เรื่องนี้ ส่วนหนึ่ง เกิดขึ้นมาเพราะความนิยมผ้าฝ้ายของอังกฤษและอินเดีย ที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ และการลดความต้องการผ้าไหมจีนลงไปตามสัดส่วน ทั้งที่ผ้าไหมจีนเป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งมาแต่ไหนแต่ไร เพื่อปรับปรุงบรรยากาศทางการค้า ข้าหลวงโจเซ บาสโก อี วาร์กาส (ค.ศ.1778-87) ได้ก่อตั้งสมาคมพ่อค้า (*กอนซุลาโด--consulado*) เพื่อควบคุมดูแลการค้าทั้งหมด ในค.ศ.1785 ได้มีการก่อตั้ง*รีอัล กอมปาเนีย ดา ฟิลิปินาส์* (Real Compania da Filipinas--ราชสมาคมแห่งฟิลิปปินส์—Royal Company of Phillippines) ขึ้นตามคำแนะนำที่ฟรานซิสโก ลีอันโดร เดอ เวียนา ได้ให้ไว้เมื่อยี่สิบก่อนหน้านี้ เป้าหมายของสมาคมนี้คือเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์ และหล่อเลี้ยงการติดต่อสัมพันธ์ทางการพาณิชย์กับสเปนโดยตรง การเปิดเสรีการค้า ประสบการต่อต้านอย่างหนักแน่นจากบรรดาพ่อค้าในมนิลา ราชสมาคมถูกกันออกไปจากการค้าระหว่างอาคาพุลโก-มนิลา และการเปิดรับเรือต่างชาติของมนิลาในช่วงระหว่างค.ศ.1789 ถึงค.ศ.1794 ถูกจำกัดให้เปิดรับเฉพาะเรือที่ขนสินค้าของเอเชียเท่านั้น[7] การปฏิวัติเม็กซิโกในค.ศ.1820 ส่งผลกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงถึงขั้นหายนะ ต่อการค้าระหว่างมนิลา-อาคาพุลโกซึ่งกำลังทรุดโทรมอยู่ โดยที่ฟิลิปปินส์มาเปิดการค้ากับโลกภายนอกอย่างเต็มที่จริง ๆ ในค.ศ.1834

สิ่งที่สำคัญยิ่งต่อการปรับปรุงเศรษฐกิจภายใน คือการปฏิรูปการเกษตร เพื่อวางพื้นฐานสำหรับการปฏิรูปนี้ สมาคมเกษตรกรรมที่ข้าหลวงบาสโกก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1781 จึงได้แจกจ่ายข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรศาสตร์และเสนอให้การส่งเสริมการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรและเครื่องปั่นฝ้าย สมาคมนี้ส่งเสริมการเพาะปลูกพืชผลเพื่อการจำหน่าย อย่างเช่นครามและพริกไทย และส่งเสริมการผลิตไหมและป่าน ราชสมาคมแห่งฟิลิปปินส์ใช้วิธีการลงทุน เพื่อส่งเสริมการผลิตพืชผลเพื่อการค้าอย่างใหญ่โตต่อไปอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การผลิตน้ำตาล และส่งเสริมอุตสาหกรรมที่กำลังอยู่ในระยะเริ่มต้นอย่างเช่นการผลิตสิ่งทอ การยกเลิกการห้ามชาวจีนมิให้อพยพเข้ามาใน

---

[6] Roth, 56.

[7] Benitez, 190-2.

ค.ศ.1778 โดยรับผู้ที่เป็นแหล่งแรงงานที่มีศักยภาพ มีส่วนช่วยอย่างมากในการขยายการเกษตรให้กว้างขวางออกไป ระหว่างค.ศ.1786 ถึงค.ศ.1800 มีการส่งออกน้ำตาลกว่า 240,000 หาบ การปลูกอ้อยนั้น แม้ว่าจะชุมนุมกันอยู่ในปามปันกาและปานกาสินาน แต่ก็ยังขยายตัวต่อไปอีกในที่อื่น ๆ และในค.ศ.1854 การส่งออกน้ำตาล ได้เพิ่มขึ้นเป็น 762,643 หาบ[8]

การควบคุมดูแลประชากรจีนของรัฐบาลสเปน ซึ่งอนุญาตให้เฉพาะคนจีนที่นับถือศาสนาคริสต์เท่านั้น ที่มีอภิสิทธิ์ในการเช่าที่ดิน เดินทางได้อย่างเสรี และเสียภาษีรัชชูปการในอัตราต่ำกว่า ส่งเสริมให้เกิดมีชุมชนคนครึ่งจีนขึ้นมาอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ในแง่วัฒนธรรมแล้ว ชุมชนดังกล่าว เทียบกันไม่ได้กับในอินโดนีเซียของดัตช์ และอาจจะเปรียบกันได้เฉพาะกับประชาคมที่ใหญ่โตของชาวไทยเชื้อสายจีนในสยามเท่านั้น วัฒนธรรมสเปนกับการนับถือศาสนาเดียวกัน ทำให้พวกลูกครึ่งเหล่านี้มีอัตลักษณ์ร่วมกันกับพวก*อินดิโอ* แม้ว่าสถานภาพทางเศรษฐกิจจะแยกคนสองพวกนี้ออกจากกัน ชาวจีนลูกครึ่งนั้น ไม่เหมือนกับชาวจีนแท้ซึ่งถูกจำกัดให้พักอาศัยอยู่เฉพาะในมนิลา อันเป็นที่ซึ่งพวกเขาเข้าทำงานเกี่ยวข้องกับการพาณิชย์ การค้าปลีกและทำงานฝีมือต่าง ๆ พวกจีนลูกครึ่งต่างใช้อภิสิทธิ์ที่มีอยู่ ในการขยายวิสาหกิจการพาณิชย์ของตนออกไปนอกเมืองใหญ่ เข้าไปยังจังหวัดต่าง ๆ พวกเขาเช่าที่ดินในจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณตอนกลางของเกาะลูซอน ได้แก่จังหวัดตอนโด บูลาคานและจังหวัดปามปันกา เพื่อการเพาะปลูก ส่วนใหญ่เป็นข้าว อ้อยและคราม การเช่าที่ดินเพื่อการเพาะปลูกนี้ มีทั้งในแบบที่นำไปให้พวก*อินดิโอ*เช่าช่วง หรือไม่ก็เพาะปลูกบนที่ดินเหล่านั้นภายใต้ระบบ*กาซามาฮาน* (kasamahan) ซึ่งผู้เพาะปลูกได้ส่วนแบ่งพืชผลตามอัตราที่กำหนด[9] การให้พวก*อินดิโอ*กู้เงินไปใช้สำหรับซื้อเมล็ดพันธุ์ เครื่องจักรและว่าจ้างคนตามฤดูกาลในชั่วระยะเวลาระหว่างการปลูกและการเก็บเกี่ยว เปิดโอกาสสะดวกสำหรับการถือสิทธิในที่ดินโดยผ่านการยึดทรัพย์สินเพื่อทดแทนหนี้ค้างชำระ พวกลูกครึ่งยังมีบทบาทสำคัญในการจัดซื้อและขนส่งพืชผลไปยังนครหลวงด้วยเช่นเดียวกัน โดยแข่งขันการค้าตามแนวทางนี้กับพวกข้าหลวงประจำจังหวัดต่าง ๆ อย่างเป็นผลสำเร็จ[10] นอกจากจะได้ผูกขาดในการเก็บภาษีการพนันและฝิ่นแล้ว ชาวจีนลูกครึ่งยังแทรกตัวเข้าไปในเศรษฐกิจทุนนิยมนานาชาติที่กำลังพัฒนา โดยเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการลงทุนของอเมริกันและอังกฤษ ในวิสาหกิจการทำไร่ขนาดใหญ่

ผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์ของอังกฤษในฟิลิปปินส์ ได้รับการส่งเสริมล่วงหน้าไปก่อนในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ตอนที่ผู้ประกอบการค้าให้กับรัฐ เริ่มต้นการนำเข้าฝ้ายโจโรมานเดล

---

[8] N.P. Cushner, Spain in the Philippines: From Conquest to Revolution, Quezon City, 1970, 192, 201.

[9] E. Wickberg, *The Chinese in Philippine Life, 1850-98*, New Haven, 23-30.

[10] Ibid., 29-30; J. Larkin, *The Pampangans, Colonial Society in a Philippine Province*, Berkeley, 1972, 51-4.

เข้ามาในมนิลา โดยใช้การค้าเอเชียเป็นฉากบังหน้า เพื่อหลีกเลี่ยงข้อบังคับของสเปน[11] นับจากกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา ผู้ประกอบการในด้านเกษตรกรรมอย่างเช่นนิโคลาส โลนีย์ ออฟเคอร์ แอนด์คอมปานี ได้ให้เงินล่วงหน้าเป็นค่าพืชผลและเครื่องจักรสำหรับการผลิตน้ำตาล เนื้อมะพร้าวแห้ง กาแฟและป่าน ความสะดวกด้านการเงินที่พวกผู้ประกอบการเสนอให้ ในรูปของการให้เงินล่วงหน้าสำหรับธุรกิจการขายส่ง ช่วยพวกลูกครึ่งในการดำเนินกิจกรรมทางการพาณิชย์ ที่เกี่ยวข้องกับการซื้อ การขนส่งและการจำหน่ายสินค้าระหว่างมนิลากับจังหวัดต่าง ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เท่ากับเป็นการหลบเลี่ยงกฎหมายตามนโยบายต่อต้านต่างชาติอย่างดื้อรั้นของรัฐบาลสเปน—อย่างเช่น กฎหมายห้ามผู้ประกอบการค้าชาวต่างชาติจากจังหวัดต่าง ๆ ที่ผ่านออกมาในค.ศ.1828 ผู้ประกอบการด้านการพาณิชย์ที่เป็นชาวยุโรปและเป็นลูกครึ่ง ต่างดำเนินบทบาทในแบบที่ส่งเสริมกัน มิใช่แข่งขันกัน โดยที่พวกยุโรปนั้น ไปได้ดีกว่าในด้านการธนาคารและการพาณิชย์ระหว่างชาติ ถึงค.ศ.1859 มีบริษัทต่างชาติอยู่ในมนิลาสิบห้าบริษัท ซึ่งในจำนวนนี้ เป็นบริษัทอังกฤษเจ็ดและบริษัทอเมริกัน สามบริษัท

วิสาหกิจเอกชนที่ประสบความสำเร็จ นำประโยชน์มาให้ชาวฟิลิปปินส์เพียงเล็กน้อย การขูดรีดในแบบทุนนิยมตามไร่ขนาดใหญ่ที่เอกชนเป็นผู้จัดการ ประกอบกับการเพาะปลูกภาคบังคับให้กับทางรัฐบาล เกื้อหนุนให้เกิดภัยเศรษฐกิจแพร่หลายอยู่ในหมู่เกษตรกร ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับที่นำมาใช้ในหุบเขาระหว่างแม่น้ำจากายัน กาปาน ในจังหวัดปามปันกาและเกาะมารินดุเก เป็นเครื่องรองรับการผูกขาดการค้ายาสูบของสเปน ซึ่งให้ผลกำไรมากเสียจนเมื่อถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มันได้ทำให้ฟิลิปปินส์มีอิสระทางด้านการเงินได้ ภายใต้ระบบนี้ แต่ละครอบครัวจะต้องปลูกต้นยาสูบ 40,000 ต้น เพื่อขายให้เฉพาะแก่รัฐบาลเท่านั้น หากว่าขาดหกตกหล่น ก็จะต้องเสียค่าปรับ ในขณะที่ส่วนเกินโควต้าที่กำหนดไว้ ก็ถูกทำลายอย่างเป็นระบบ การตรวจตราของรัฐบาล ให้การค้ำประกันว่าจะไม่มีการเก็บพืชผลส่วนใดเอาไว้ แม้จะเก็บเพื่อการอุปโภคของตนเอง การขโมยสิ่งของจากบ้านของคนเพาะปลูกในระหว่างดำเนินการค้นหายาสูบที่อาจจะมีการซุกซ่อนไว้ และการทดแทนการชำระเงินสดด้วยตั๋วสัญญาใช้เงินซึ่งไม่เคยมีการจ่ายเงินตามตั๋ว เป็นเรื่องที่มีอยู่โดยทั่วไปเป็นสามัญ เกษตรกรผู้เพาะปลูกได้รับผลตอบแทนที่ย่ำแย่จากการปลูกยาสูบ และรวมทั้งจากการผลิต*วีโน อี นิปา* (vino y nipa น้ำตาลเมา ทำจากลูกจาก) ให้กับหน่วยงานการผูกขาดของรัฐบาลซึ่งก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1786 โดยพึ่งพาอาศัยวัตถุดิบหลักที่ซื้อจากตลาดเสรี สภาพการณ์เช่นนี้ ส่งเสริมให้มีการลักลอบขนสินค้าโดยผิดกฎหมายและการค้าในตลาดมืด มีคนมากมายที่หนีไปหางานรับจ้างทำกัน ส่วนใหญ่แล้ว หนีไปหาที่มนิลา[12]

---

[11] H. Furber, *Rival Empires of Trade in the Orient, 1600-1800*, Minneapolis, 1976, 217-20.

[12] Blair and Robertson, LVII. 118-19; Comyn, *State of the Philippines*, 55-63.

ชีวิตมิได้แตกต่างออกไปมากมายนัก แม้สำหรับพวก*อินดิโอ*ที่อยู่นอกระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ ภายใต้การบริหารของพวกสเปนนั้น แต่ละครอบครัวมีหน้าที่ต้องจ่ายภาษีหรือค่ารัชชูปการ ที่จัดเก็บเอาจากผลผลิตทางการเกษตร และระบบนี้ ก็เปิดช่องให้มีการใช้อำนาจในทางมิชอบได้มากมายหลายประการ ในปามปันกา ที่ซึ่งมีน้ำตาลมากจนขึ้นชื่อมาจนกระทั่งถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า กลับต้องจ่ายภาษีกันในรูปของข้าว ซึ่งจัดส่งไปยังมนิลา แรงจูงใจให้เกษตรกรทำการเกษตรนั้นโดยทั่วไปแล้ว มีน้อยเหลือเกิน เนื่องจากระบบ*วานดาลา (vandala)* ซึ่งบังคับให้ผู้เพาะปลูกต้องขายผลิตผลโดยได้ค่าตอบแทนเพียงแค่พอเป็นพิธีกับตั๋วสัญญาใช้เงิน รวมทั้งต้องให้*โปโล (polo)* หรือให้แรงงานเกณฑ์โดยไม่ได้รับค่าตอบแทน นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่กระทบกระเทือนความเป็นอยู่ของเกษตรกรอีก เป็นต้นว่าภาวะน้ำท่วมเป็นระยะ ๆ และความเสียหายที่เกิดจากแมลงซึ่งทำลายนาข้าว [13]

วิวัฒนาการของอัตลักษณ์ “แห่งชาติ”

ความไม่พอใจกับสภาพเศรษฐกิจ ไปไกลเกินกว่าความทุกข์ยากของชาวนา การมาของพวก*เพนินซูลาร*จำนวนมากมาย หรืออีกนัยหนึ่ง ชาวสเปนที่เกิดในไอบีเรียที่ถูกขับออกมาจากลาตินอเมริกา และความล้มเหลวของพวกเขาในกิจกรรมการเป็นผู้ประกอบการในขอบข่ายใหญ่โตในยุโรป เป็นเหตุให้พวกเขามาแข่งขันกับประชากรชาว*อินดิโอ* และกับพวกลูกครึ่งสเปน พวกลูกครึ่งนั้น แต่เดิมมา ก็ดำรงตำแหน่งระดับล่าง ๆ ในระบบราชการ ทว่าได้พบว่าตัวเองถูกพวก*เพนินซูลาร*เข้ามาแย่งที่ พวก*เพนินซูลาร*เหล่านี้ ถือตัวว่าอยู่ในลำดับชั้นทางสังคมที่สูงกว่า ความขัดแย้งกระทบกระทั่งในทำนองเดียวกันนี้ เกิดขึ้นระหว่างประชาคมพระบาทหลวง ซึ่งลี้ภัยจากสเปนที่กำลังต่อต้านพระบาทหลวงอยู่ในขณะนั้น มาอยู่ในฟิลิปปินส์ กับบรรดาพระบาทหลวงพื้นถิ่น ซึ่งกำลังพยายามจะทำให้ได้มาซึ่งความเสมอภาคเท่าเทียมกับพระบาทหลวงชาวสเปน ความตึงเครียดทวีขึ้นภายในชนชั้นต่าง ๆ กว้างขวาง ที่ประกอบด้วยลูกครึ่งและพวก*อินดิโอ*ที่มีการศึกษา ผู้ซึ่งได้วิวัฒนาการกลุ่มชนชั้นสูงชนชั้นใหม่ขึ้นมา นั่นคือกลุ่ม*อิลัสตราโด* (ilustrado) ซึ่งอ้างสิทธิที่จะมีโอกาสเท่าเทียมกับชาวสเปน ความไม่พอใจแผ่คลุมไปถึงชีวิตของคนในประชาคมชาวพื้นถิ่นทั่วทั้งดินแดน รวมทั้งในกองทัพ และได้เป็นจุดเริ่มต้นในการสำแดงความรู้สึกต่อต้านคนต่างชาติ โรคไข้ทรพิษที่ระบาดขึ้นในมนิลาในค.ศ.1820 ซึ่งรุนแรงมากเป็นพิเศษในบริเวณลุ่มแม่น้ำปาสิค ได้จุดชนวนให้เกิดปฏิกิริยาในเชิงปฏิปักษ์

---

[13] Lafond de Lurcy, “An Economic Plan, from ‘Quinze Ans de Voyages Autour du Monde’,” in *Travel Acoounts of the Islands*, 1832-58, Filipiniana Book Guild, XXII, Manila, 1974, 28, 32.

ที่ส่วนใหญ่แล้ว มุ่งไปที่ชีวิตและทรัพย์สินของชาวจีน[14] การกบฏที่ทรงพลังอันมีอโปลินาริโอ เด ลา ครูซ เป็นผู้นำ ในค.ศ.1841 ก็มีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเชื้อชาติเช่นเดียวกัน เดลาครูซนั้น ถูกขัดขวางมิให้ได้เข้ามาทำหน้าที่นักบวชอยู่ในคณะพระบาทหลวง ตามที่เขาใฝ่ฝัน[15]

การส่งเสริมอัตลักษณ์ใหม่ของฟิลิปปินส์ในหมู่คนในชั้น*อิลัสตราโด* ซึ่งแม้ว่าจะมีจำนวนน้อย แต่ก็ทรงอิทธิพล ทวีพลังขึ้นในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษนี้ การแสดงถึงความไม่พอใจออกมาอย่างโจ่งแจ้ง ก็มีเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน สภาพการณ์อันเป็นปัจจัยรากฐานนี้ สร้างความสมัครสมานอย่างใหม่ให้แก่สังคมมากยิ่งกว่าสิ่งอื่นใดทั้งหมด สังคมนี้ ร้าวรานด้วยพลังทางเศรษฐกิจที่แบ่งแยกผู้มีเงินและผู้มีที่ดินที่มีกำเนิดต่าง ๆ กัน ออกจากมวลชนชาว*อินดิโอ*ที่ยากจนกว่า ปัญหาหมักหมมทางสังคม-เศรษฐกิจ ซึ่งเกิดมาจากการปกครองของสเปน—ต่างจากการควบคุมกิจการอาณานิคมของพวกดัตช์ในอินโดนีเซีย ซึ่งมีประสิทธิภาพมากกว่า—เอื้อให้มีการพัฒนาขบวนการของประชาชนเกิดขึ้นมาแต่เนิ่น โดยมีพื้นฐานอยู่ที่วัฒนธรรมฮิสปานิคแบบฟิลิปปินส์ที่พวกเขามีอยู่ร่วมกัน ความสำคัญของปรากฏการณ์ด้านวัฒนธรรมนี้ ปรากฏชัดเจนมากเป็นพิเศษที่การกันเอาพวกโมโรออกไปจากกระบวนการที่เป็นประวัติศาสตร์อย่างเดียวกัน เพราะพวกเขามีจุดมุ่งทางด้านศาสนาและเศรษฐกิจในทิศทางที่แตกต่างออกไป

บทสรุป

เมื่อถึงตอนทศวรรษต้น ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้านั้น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กำลังอยู่ตรงจุดที่หมิ่นเหม่จะถึงขั้นสุดท้ายของการรุกล้ำของพวกยุโรป กำลังฝ่ายชนพื้นถิ่น มิได้ระย่อลงแม้แต่น้อย และในบางกรณี ยิ่งเข้มแข็งกว่าในช่วงที่เผชิญหน้ากับพวกตะวันตกในตอนแรกเริ่มเสียอีก บนแผ่นดินใหญ่นั้น การยืนหยัดถึงวัฒนธรรมของพม่า ไทยและเวียดนาม และการขยายดินแดนของรัฐเหล่านี้ ประสบผลสำเร็จในการรวมศูนย์การบริหารและการสร้างเอกภาพในด้านวัฒนธรรมอยู่บ้าง โดยผ่านการฟูมฟักลัทธิอุดมการด้านศาสนาและวัฒนธรรม แม้ว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากอาวุธของตะวันตกในระดับหนึ่ง แต่ส่วนใหญ่แล้ว ทำได้สำเร็จโดยผ่านความคิดริเริ่มของท้องถิ่นและความเติบโตภายในถึงระดับสูงสุด ด้วยวุฒิภาวะทางการเมืองที่แก่กล้าขึ้นและด้วยวิวัฒนาการของความเป็นรัฐไปสู่สถานภาพของชาติ หมู่ประมุขของพม่า ไทยและเวียดนาม จึงได้ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่ทวีขึ้นอย่างรวดเร็วในโลกภายนอก ประมุขที่มีความห่วงใยกับลักษณะของการตอบสนองของตนเอง มีส่วนกำหนดพัฒนาการภายในประเทศและนโยบายต่างประเทศในระดับมากทีเดียว การอะลุ่มอล่วยและการปรับตัวของไทย กับความไม่ไว้วางใจตะวันตกของเวียดนาม เป็นปฏิกิริยาในทางบวก พม่าใน

---

[14] Blair and Robertson, LI. 39.

[15] Ibid., LII. 92-3 n, 37, 101.

รัชสมัยของพระเจ้ามินดง ทุลักทุเลไปมาอยู่ระหว่างการอยู่อย่างโดดเดี่ยวและความพยายามอย่างไร้ผลในอันที่จะปรับประเทศให้ทันสมัย ในขณะที่กัมพูชาและรัฐต่าง ๆ ในลาว ไม่สู้จะมีที่ให้กับความคิดริเริ่ม และถูกเพื่อนบ้านที่มีอำนาจ บีบบังคับให้อยู่โดดเดี่ยว

ในส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาอำนาจชวาและบาหลี ซึ่งถูกพวกดัตช์ทอนให้อ่อนกำลังลง หันมาหมกมุ่นอยู่กับเรื่องภายในและกับการสร้างตำนานโดยย่อส่วนเอาไว้ในอุดมการณ์ที่โอฬารของ “รัฐการละคร” ในบริเวณต่าง ๆ อย่างเช่น*มานจาเนครา*ของชวาและฟิลิปปินส์ต่างตกอยู่ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคมมานานแล้ว และต้องประสบความเดือดร้อนจากความแข็งกร้าวของระบบผูกขาด แอกทางเศรษฐกิจ ได้ให้ความหมายอย่างใหม่แก่อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมและศาสนาของบริเวณดังกล่าว พร้อมกับนำเอายุคแห่งการประท้วง การจลาจลและสงครามเข้ามา ในขณะเดียวกัน ในบริเวณที่เป็นเกาะที่อยู่ใกล้กับเส้นทางหลักในการพาณิชย์ ก็ได้ปรากฏมีจิตวิญญาณของวิสาหกิจผู้ประกอบการค้าอย่างใหม่ขึ้นมา ทว่าปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ขัดขวางมิให้มันได้มีโอกาสเบ่งบานขึ้นมา แต่ละส่วนที่เป็นองค์ประกอบของภูมิภาคนี้ ไม่ว่าจะดีหรือจะเลว ล้วนต่างแสดงออกมาอย่างชัดแจ้ง ถึงการตอบสนองต่อพลังที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ นั่นคือพลังแห่งการปรับให้ทันสมัยและการล่วงละเมิดของตะวันตก

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

พม่า

ความสำคัญของระบบอุปถัมภ์ ระบบทาสและการเก็บภาษีในพม่า ทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง ทำให้ผลงาน M. Aung-Thwin, “Hierarchy and Order in Pre-colonial Burma,” JSEAS, 15, 2 (1984) เป็นเรื่องที่จำเป็นต้องอ่าน เพื่อทำความเข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่ต่อกันระหว่างการเมืองกับกิจการด้านสังคม-เศรษฐกิจ การเปรียบเทียบความคิดและสถาบันทาสในพม่าและไทย มีพบอยู่ใน F.K. Lehman, “Freedom and Bondage in Traditional Burma and Thailand,” JSEAS, 15, 2 (1984). เรื่องราวที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดระบบงานและอิทธิพลขององค์กรทางศาสนา มีพบอยู่ใน J.P. Ferguson, “The Symbolic Dimensions of the Burmese Sanga,” Ph.D. Thesis, Cornell University, 1975. ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารคณะสงฆ์ มีอภิปรายอยู่ใน Aung-Thwin, “The Role of *Sasana* Reform in Burmese History: Economic Dimensions of a Religious Purification,” JAS, 38, 4 (.1979) และ V.B. Lieberman, “The Political Significance of Religious Wealth in Burmese History: Some Further Thoughts,” JAS, 39, 4 (1980).

ประวัติศาสตร์โดยทั่วไปเกี่ยวกับช่วงระยะเวลาที่พิจารณานี้ ทว่าเน้นในด้านเศรษฐกิจ มีพบอยู่ใน W.J. Koeing, “The Early Kon-Baung Polity, 1752-1819: A Study of Politics, Administration and

Social Organization," Ph.D. Thesis, University of London, 1978. การที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขาดข้อมูลที่แน่ชัดจากแหล่งพื้นถิ่นอยู่มาก ขัดขวางการศึกษาอย่างละเอียด ถึงระบบการบริหารและเศรษฐกิจในช่วงระยะเวลาก่อนจะถึงยุคอาณานิคม ทว่าบันทึกเกี่ยวกับการบริหารของพม่า หรือ*สิ-เตน* (si-tàn) เป็นกรณียกเว้นที่สำคัญ บันทึกเหล่านี้ มีฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษที่ทำให้สามารถเข้าถึงได้ ดังที่มีพบอยู่ใน F.N. Trager and W.J. Koeing, eds, *Burmese Si-T ns*, *1764-1826, Records of Rural Life and Administration*, Tucson, 1979. ความสำคัญของการต่อสู้แข่งขันกันระหว่างมอญ-พม่า พร้อมการอ้างอิงถึงความไม่เท่าเทียมกันในด้านประชากรและเศรษฐกิจ ได้รับการตีความอย่างมีจินตนาการใน M. Adas, "Imperialistic Rhetoric and Modern Historiography: The study of Lower Burma before and after Conquest," JSEAS, 3,2 (1972).

ไทย

การศึกษาถึงการจัดองค์กรด้านสังคม-เศรษฐกิจของสยามในช่วงระยะเวลานี้ มีพบใน A. Rabibhadana, "Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period, 1782-1873," Data Paper, no.74, Cornell Southeast Asia Program. การบรรยายอย่างกระชับกว่านี้ มีอยู่ใน G.W. Skinner and A.T. Kirsch, eds. "Clientship and Class Structure in the Early Bangkok Period," in *Change and Persistence in Thai Society, Essays in Honour of L. Sharp*, Ithaca, 1975. ผลงานการตีความในระยะล่ากว่านั้น คือ B. Terwiel, "Bondage and Slavery in Nineteenth Century Siam," in *Slavery, Bondage and Dependency in Southeast Asia*, ed.A. Reid, St Lucia, Queensland, 1983.

หัวข้อเรื่องการปฏิรูปอย่างถึงพื้นฐานภายในคณะสงฆ์ ในฐานะบทโหมโรงก่อนที่จะมีการปรับปรุงให้ทันสมัย มีอภิปรายอยู่ใน C.J. Reynolds, "Buddhist Cosmography in Thai History, with Special Reference to Nineteenth Century Cultural Change," JAS, 15, 2 (1976). และ D.K. Wyatt, "The 'Subtle Revolution' of King Rama I of Siam," in *Moral Order and Question of Change*, A. Woodside and D.K. Wyatt, eds, New Haven: Yale University Southeast Asia Studies Monograph no. 24, 1982.

การศึกษาถึงแต่ละรัชสมัยโดยเฉพาะ มีพบใน K. Wenk, *The Restroration of Thailand under Rama I, 1782-1809,* Tucson: Association of Asian Studies, 1968. และ W.F. Vella, *Siam Under Rama III, 1824-1851*, New York: Monograph for the Association of Asian Studies, no. 4, 1957. ผลงานที่ให้การศึกษาพิเคราะห์อย่างลุ่มลึกถึงโครงสร้างของกระบวนการดำเนินงานของระบอบราชาธิปไตยไทย ในฐานะที่เป็นสถาบันการบริหารสถาบันหนึ่งในช่วงระยะเวลาที่สำรวจนี้ ได้แก่ L. Gesick, "Kingship and Political Integration in Traditional Siam, 1767-1824," Ph.D. Thesis, Cornell University, 1976.

งานมาตรฐานเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย คือ G.W. Skinnner, *Chinese society in Thailand: An Analytical History*, Ithaca, 1957. นอกจากนั้นแล้ว ยังมีผลงานของเจ.เจียง ที่เอาใจใส่กับบทบาทของชาวจีนในเศรษฐกิจของไทยด้วย ใน J.Jiang, "The Chinese in Thailand: Past and Present," JSEAH, 7, 1 (1966). หนังสือเล่มนี้เสริมการศึกษาพิเคราะป์อย่างมีการยืนยันแน่ชัดของ ส. วีรพล คือ S. Viraphol, *Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade, 1652-1853*, Cambridge, Mass., 1977 และของเจ. คุสแมน คือ J. Cushman, "Fields From The Sea: Chinese Junk Trade with Siam During the Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries," Ph.D. Thesis, Cornell University, 1975. ในบรรดาเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทางของชาวยุโรปในช่วงระยะเวลานี้ มีข้อมูลมากมายเกี่ยวกับการพาณิชย์และเศรษฐกิจของไทย อยู่ใน *The Crawfurd Papers* ซึ่งหอสมุดแห่งชาติวชิรญาณในกรุงเทพฯ ได้จัดพิมพ์ขึ้นในค.ศ. 1915 และในเรื่องราวโดยผู้เขียนคนเดียวกัน ในชื่อเรื่อง *Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China,* London, 1828 repinted Kuala Lumpur, 1967. แหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้มากกว่านี้ ในเรื่องตัวเลขเกี่ยวกับภาษีอากร คือ E.Roberts, *Embassy to the Eastern Courts of Cochin China, Siam and Muscat During the Years 1832-34,* New York, 1837. การประเมินแหล่งข้อมูลที่จัดทำไว้ในสมัยต้น ๆ เหล่านี้ มีพบใน B.J. Terwiel, *A History of Modern Thailand, 1767-1842*, St Lucia, Queensland, 1983. ผลงาน Hong Lysa, *Thailand in the Nineteenth Century: Evolution of the Economy and Society*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1984 ใช้แหล่งข้อมูลของไทย ในการนำเสนอเรื่องราวอย่างรอบด้านเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ ในด้านเศรษฐกิจของยุคบางกอกตอนต้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เกี่ยวข้องกับการขยายการค้า การเพิ่มการหมุนเวียนเงินตราและวิวัฒนาการของโครงสร้างอย่างใหม่ในเรื่องภาษีอากร

ผลงานที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสยามกับบรรดารัฐประเทศราชในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ได้ดีที่สุด คือ W.F. Vella, *Siam Under Rama III*, 1824-51, New York, 1957. มุมมองจากทางฝ่ายไทยในเรื่องการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ มีนำเสนออยู่ใน Chaophraya Thiphakorawong, *The Dynastic Chronicles, Bangkok Era, The First Reign*, trans. and ed. Thadeus and Chadin Flood, I, Tokyo: Center of East Asian Studies, 1978. สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ไทย-ลาว ที่นำไปสู่การทำลายเวียงจันทน์ ดู D.K. Wyatt, "Siam and Laos, 1757-1827," JSEAH, 4, 2 (1963). เหตุการณ์อย่างหลังนี้ มีมุมมองของนักชาตินิยมปรากฏในผลงานที่เพิ่งมีออกมาไม่นานนี้ คือ Mayoury and Pheuiphanh Ngaosyvathn, "Lao Historiography and Historian: Case Study of the War between Bangkok and Lao in 1827," JSEAS, 20, 1, (1989).

กัมพูชา

D. Chandler, *A History of Cambodia*, Boulder, 1983 เป็นผลงานมาตรฐาน ยังมีการวิเคราะห์ช่วงระยะเวลาที่พิจารณากันนี้อย่างละเอียดกว่านี้ ในผลงานของผู้เขียนคนเดียวกันนี้ คือ “Cambodia Before the French: Politics in a Tributary Kingdom, 1794-1848,” Ph.D. Thesis, University of Michigan, 1973 และ “An Anti-Vietnamese Rebellion in Early Nineteenth Century Cambodia,” JSEAS, 6, 1 (1975).

เวียดนาม

J. Chesneaux, *Contribution a l’Histoire de la Nation Vietnamienne*, Paris, 1955, Le Thanh Khoi, *Viet-Nam, Histoire et Civilisation*, Paris, 1955 และ Nguyen Khac Vien, *Histoire Du Vietnam*, Paris, 1974 เป็นผลงานที่ให้ความรู้พื้นฐานอย่างดี 4 T. Hodgkin, *Vietnam: the Revolutionary Path*, New York, 1981 เสนอเรื่องราวที่ทันสมัยด้วยความเห็นอกเห็นใจเกษตรกร A. Woodside, *Vietnam and the Chinese Model,* Cambridge, Mass., 1971 เป็นการวิเคราะห์ในเชิงวิชาการ เกี่ยวกับอิทธิพลด้านวัฒนธรรมและระบบราชการของจีน ที่มีต่อเวียดนาม

ผลลัพธ์อย่างหนึ่งจากการที่อังกฤษให้ความสนใจแก่แผ่นดินใหญ่ในจังหวะก้าวที่เร็วขึ้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ก็คือ วารสารและรายงานต่าง ๆ ของคณะผู้เผยแพร่ศาสนา ที่ให้เรื่องราวที่เห็นมาด้วยตามากมาย เกี่ยวกับการค้าและสังคม ผลงานเรียบเรียงรายงานดังกล่าวที่นำมาใช้ประโยชน์ได้สะดวก มีอยู่ใน A. Lamb, *The Mandarin Road to Old Hu* , London, 1970. การแสดงออกอย่างชัดแจ้งถึงความรู้สึกของประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับการเมืองและปัญหาสังคมในบทกวีช่วยให้เข้าถึงความรู้สึกของชาวเวียดนามได้อย่างสะดวก Huynh Sanh Thong, *The Heritage of Vietmanese Poetry*, New Haven: 1979 เป็นหนังสือรวมผลงานกวีนิพนธ์ประกอบคำอธิบายที่ดีในภาคภาษาอังกฤษ

ฟิลิปปินส์

ประวัติการพัฒนาสังคม-เศรษฐกิจในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดและสิบเก้า ในฉบับรวม ยังไม่มีใครเขียนขึ้นมา ผลงานที่ให้คำบรรยายอย่างดีเกี่ยวกับประวัติการบริหารประเทศของช่วงระยะเวลาที่พิจารณาในหนังสือเล่มนี้ ได้แก่ E.G. Robles, *The Philippines in the 19th Century*, Quezon City, 1969. ส่วนเล่มที่ให้คำบรรยายอย่างละเอียดและมีชีวิตชีวาที่สุดเกี่ยวกับการค้าระหว่างมนิลา-อาคาพุลโค ได้แก่ W.L. Schurz, *The Manila Galleon*, New York, 1939, reprinted 1959. เรื่องราวในเชิงสถิติเกี่ยวกับความเสื่อมของมัน มีพบใน W.E. Cheong, “The Decline of Manila as a Spanish Entrepôt in the Far East. 1785-1826: Its Impact on the Pattern of Southeast Asian Trade,” JSEAS, 2, 2 (1971).

ในแนวรบด้านไร่นานั้น ที่ดิน-สิ่งปลูกสร้างของพระบาทหลวงและปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร ซึ่งนำไปสู่การกบฏใน ค.ศ. 1745 มีอภิปรายอยู่ใน D.M. Roth, "Friar Estates of the Philippines," Ph.D. Thesis, Oregon University, 1974. ส่วนผลงานที่มุ่งประเด็นไปที่ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดตอนโด ได้แก่ N.P. Cushner, *Landed Estates in the Colonial Philippines*, New Haven, 1976. การศึกษาพิเคราะห์ปัญหาไร่นาในอีกย่านหนึ่ง มีพบใน J.A. Larkin, *The Pampangans: Colonial Society in a Philippine Province*, Berkeley, 1972. สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการจัดระบบงานในการผูกขาดการค้ายาสูบของรัฐบาล ดู E.C. de Jesus, *The Tobacco Monopoly in the Philippines: Bureaucratic Enterprise and Social Change 1766-1880.,* Quezon City, 1980.

หลักฐานในรูปเอกสาร ใน E.H. Blair and J.A. Robertson, *The Philippine Islands, 1493-1898*, 55 vols, Cleveland, 1903-9 ให้มุมมองที่น่าสนใจอย่างลุ่มลึกเข้าไปถึงเหตุการณ์ที่เป็นกุญแจสำคัญทั้งหลาย ในส่วนที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทาง มีคำแปลจากภาษาฝรั่งเศสและสเปนที่สมาคมหนังสือมนิลา ฟิลิปิเนียนา (Manila Filipiniana Book Guild หรือ FBG) ตีพิมพ์เผยแพร่ ผลงานที่เกี่ยวข้องกับช่วงระยะเวลาที่พิจารณาในหนังสือเล่มนี้มากที่สุด คือ Tomas de Comyn, *State of the Philippines in 1810*, FBG, XV, Manila, 1969; J. Bowring, *A Visit to the Philippine Islands*, London, 1859 และมีบางส่วนที่เกี่ยวข้องอยู่ใน J. White, *A Voyage to Cochin China*, London, 1824, reprinted Kuala Lumpur, 1972.

ผลงานที่สืบค้นไปถึงช่วงแรกที่ชาวจีนบุกแทรกเข้ามาในฟิลิปปินส์ ได้แก่ E.K. Wickberb, "The Chinese Mestizo in Philippine History," JSEAH, 5. 1 (1964) ผลงานทั้งสองชิ้น คือ C. Guerrero, "The Political Background," และ M.L. Diaz-Trechuelo, "The Economic Background" มีตีพิมพ์อยู่ใน *The Chinese in the Philippines 1770-1893,* ed. A. Felix, Manila: Historical Conservation Society, XVI, 1969. สำหรับในช่วงระยะเวลาต่อมา จะพบเรื่องราวที่มีเนื้อหาหนักกว่าใน E. Wickberg, *The Chinese in Philippine Life, 1850-98*, New Haven, 1965.

ชวาและมาดูรา

Sir Stamford Raffles, *History of Java*, London, 1817, reprinted Kuala Lumpur, 1965, 2 vols และ J.S. Furnivall, *Netherlands India: A Study of Plural Economy*, Cambridge, UK, 1939, reprinted 1967 เป็นหนังสืออ้างอิงมาตรฐานสำหรับช่วงระยะเวลาที่พิจารณาในหนังสือเล่มนี้ ตัวแทนของผลงานทางวิชาการที่ทันสมัย เป็นการสำรวจอย่างกว้าง ๆ ของเอ็ม.ซี. ริคเลฟส์ (M.C. Ricklefs) เรื่อง "*The Javanese in the Eighteenth and Nineteenth Centuries,"* ซึ่งตีพิมพ์อยู่ในหนังสือ D.G.E. Hall*, History of Southeast Asia*, London, 1981 และบทที่ 9 และ 10 ในผลงานของผู้เขียนคนเดียวกัน เรื่อง *A History of Modern Indonesia*, London, 1981. การศึกษาอย่างละเอียดกว่านี้ มีอยู่ในเอกสารเฉพาะเรื่องของเขา

คือเรื่อง *Jogjakarta under Sultan Mangkubumi, 1749-1792*, London, 1974. การสำรวจแง่มุมทางด้านสังคม-วัฒนธรรม มีอยู่ในงานเขียนที่เร้าใจของดี.เอช.เบอร์เกอร์ คือ D.H. Burger, *Sociologisch-Economische Geschiedenis van Indonesia*, intro. J.S. Wigboldus, 2 vols, Amsterdam, 1975; *Structural changes in Javanese Society: The Village Shphere/The Supra-Village Sphere,* trans. L. Palmier, Ithaca: Cornell Indonesia Project, 1956-7; และผลงานที่มีการโต้เถียงกันมาก คือ C. Geertz, *Agricultural Involution: The Processes of Ecological Change in Indonesia*, Berkeley, 1963.

สำหรับในยุคอังกฤษนั้น ผลงานที่ครอบคลุมถึงพื้นฐานส่วนที่เป็นหลักสำคัญ มีอยู่ใน J. Bastin, *The Native Policies of Stamford Raffles in Java and Sumatra*, Oxford, 1957; "Raffles' Ideas on the Land-Rent System in Java and the Mackenzie Land Tenure Commission," VKE, 14 (1954); และ H.R.C. Wright, *East-Indian Economic Problems of the Age of Cornwallis and Raffles*, London, 1961.

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างทันสมัยของพี.บี.อาร์. คาเรย์ (P.B.R. Carey) ได้มาจากการค้นคว้างานนิพนธ์ในภาษาดัตช์มากมายที่เกี่ยวกับสงครามชวา (1825-30) อย่างละเอียดถี่ถ้วน ดู P.B.R. Carey, "The Origins of the Java War," *English Historical Review*, vol. XCI, no. 358; "The Cultural Ecology of Early Nineteenth Century Java: Pangeran Dipanagara, A Case Study," Occasional Paper, no. 24, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 1979 และ *Babad Dipanagara: An account of the Outbreak of the Java War (1825-1830),* MBRAS Monograph, no. 9, Kuala Lumpur, 1981.

การศึกษาระบบวัฒนธรรมในระยะแรก ๆ มีผลงานใหม่เข้ามาแทนที่ คือ C. Fasseur, Kultuurstelsel en Koloniale Baten: De Nederlandse expolitatie van Java 1840-60, Leiden, 1975; Robert Van Niel, "Measurement of Change under the Cultivation System in Java, 1837-51," *Indonesia*, 14 (1972), และ "The Effect of Export Cultivation in Nineteenth Century Java," MAS, 15, 1 (1981). สำหรับการศึกษาบริเวณต่าง ๆ อย่างเจาะจงเฉพาะบริเวณ ดู R.E. Elson, *Javanese Peasants and the Colonial Sugar Industry: Impact and Change in an East Javanese Residency, 1830-40*, Singapore, 1984, และ C. Fasseur, "Organisatie en sociaal-economische betekenis van de gouvernements-suikerkultuur in enkele residenties op Java omstreeks 1850," BKI, 133, 2-3 (1977). ผลงานที่เกี่ยวข้องกับการถกเถียงถึงทฤษฎี "เศรษฐกิจควบคู่" คือ Indonesian Economics: The Concept of Dualism in Theory and Practice, The Hague, 1960. สำหรับการประเมินการผลิตในเชิงสถิติในระยะหลัง และการประเมินแง่มุมต่าง ๆ ในทฤษฎี "ความถดถอยทางการเกษตร" ของเกียรซ์ (Geertz) ดู Peter Boomgaard, "Java's Agricultural Production, 1775-1875," in *Economic Growth in Indonesia*, 1820-1940, VKI, 137, Dordrecht, 1989. ผลงานเรื่อง Changing Economy in Indonesia, I: Indonesia's Export Corps, 1816-1940 ซึ่งแมนสเวลต์ (W.M.F. Mansvelt) ริเริ่มขึ้น และได้ผ่านการตรวจแก้และสานต่อจาก P. Crutzberg, The Hague, 1975 ให้ข้อมูลเชิงสถิติเกี่ยวกับสินค้าออกของชวา

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับวิสาหกิจของจีนในชวา ดู J. Bastin, “The Chinese Estates in East-Java during the British Administration,” *Indonesi* , 1 (1954); Onghokham, “The Peranakan Officers’ Families in Nineteenth-Century Java,” in *Papers of the Dutch-Indonesian Historical Conference, Lage Vuursche, The Netherlands, June 1980*, Leiden and Jakarta, 1982 และ R. Rush, “Social Control and Influence in Ninteenth Century Indonesia: Opium Farms and the Chinese in Java,” *Indonesia*, 35 (1983).

สุมาตรากับโลกมาเลย์

J. Marsden*, History of Sumatra*, London, 1811, reprinted Kuala Lumpur, 1966 และ E.M. Loeb, *Sumatra, Its History and People*, Vienna, 1935 ให้ประวัติในเรื่องเชื้อชาติที่สำคัญ ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ในยุคสมัยใหม่ ส่วนใหญ่แล้ว เกี่ยวข้องกับกิจกรรมด้านการเมืองและการพาณิชย์ของยุโรปบนเกาะนี้ ผลงานเหล่านี้ ได้แก่ J. Kathirithamby-Wells, *The British West Sumatran Presidency (1760-85): Problems of Early Colonial Enterprise,* Kuala Lumpur, 1977; J. Bastin, “Palembang in 1811 and 1812,” in *Essays on Indonesian and Malaysian History*, Singapore, 1961; Lee Kam Hing, “Acheh’s Relations with the British, 1760-1819,” M.A. Thesis, University of Malaya, Kuala Lumpur, and J.W. Gould, *Americans in Sumatra*, The Hague, 1961.

ซี. ดอบบิน (C. Dobbin) บุกเบิกเส้นทางใหม่ ในการศึกษาพิเคราะห์สงครามปาดรีไว้อย่างน่าชื่นชม นั่นคือ *Islamic Revivalism in a Changing Peasant Economy, Central Sumatra, 1784-18*47, London and Malmo, 1983. บทความที่มีพลังสร้างสรรค์ของเธอ เรื่อง “Economic Change in Minangkabau as a Factor in the Rise in the Padri Movement, 1784-1830,” *Indonesia*, 23 (1977) สืบย้อนความสัมพันธ์ทางด้านการพาณิชย์ ที่ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ ระหว่างสุมาตราตอนกลางและตะวันออก กับคาบสมุทรมาเลย์ สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นในมินางกาบอในระยะต้น ๆ ดู T. Kato, *Matriliny and Migration: Evolving Minangkabau Traditions in Indonesia,* Ithaca, 1982. สำหรับ E. Graves, The Minangkabau Response to Dutch Colonial Rule in the Nineteenth Century, Cornell University Modern Indonesian Project, Monograph Series, no. 60, Ithaca, 1981 นั้น เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับผลกระทบที่การปกครองแบบอาณานิคมยุคต้น มีต่อสังคมมินางกาบอ

เมื่อเปรียบกับพวกที่เกี่ยวกับอาเจะห์และมินางกาบอแล้ว การเขียนประวัติศาสตร์ที่ว่าด้วยบริเวณอื่น ๆ ของสุมาตรามีอยู่น้อย มีเรื่องราวที่ดีเกี่ยวกับสุมาตราตะวันออกในยุคสมัยนี้อยู่ใน J. Anderson, *Mission to the East Coast of Sumatra*, reprinted Kuala Lumpur, 1971. ที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเช่นกันคือ A.C. Milner, *Kerajaan: Malay Political Culture on the Eve of Colonial Rule*, Tucson, 1982. ข้อเขียนที่อภิปรายถึงการจัดระบบสังคม-การเมือง ได้แก่ L. Castles,

"Statelessness and Stateforming Tendencies among the Bataks before Colonial Rule," in *Pre-Colonial State Systems in Southeast Asia*, ed. A.J.S. Reid and L. Castles, MBRAS Monograph, no. 6 Kuala Lumpur, 1975. ใน W.R. van Hoevell, "De Lampoengsche distrikten op het Eiland Sumatra, Tijdschrift voor Neerlands-Indie, 14, 1 (1852), และ H.D. Canne, *"Bijdrage tot de Geschiedenis de Lampongs,"* TBG, 11 (1852) มีเรื่องราวเกี่ยวกับลัมปุงอยู่เล็กน้อย นอกเหนือจากเรื่องราวเกี่ยวกับอาดัต *(adat)* และโครงสร้างของการบริหารในสมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ความสนใจ "ผ้าเรือ" ในระยะหลัง ๆ นี้ ดึงดูดความสนใจของนักวิชาการมายังบริเวณนี้และสุมาตราตะวันตกเฉียงใต้ ดู Tos van Dijk and Nico de Jonge, *Ship Cloths of the Lampung, South Sumatra*, Amsterdam, 1980, และ M. Gittinger, "A Study of Ship Cloths of South Sumatra," Ph.D. Thesis, Columbia University, 1972.

Tuhfat-al-Nafis, ed. V. Matheson and B. Andaya, Kuala Lumpur, 1982 เป็นผลงานชิ้นที่จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ สำหรับประวัติศาสตร์ของโลกมาเลย์ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่จอหอร์-ริออ นอกจากนี้แล้ว พงศาวดารร้อยกรองในภาษามาเลย์ที่เกี่ยวกับสุมาตราที่จัดพิมพ์ในปีหลัง ๆ นี้ก็มีเรื่องที่เกี่ยวข้องอยู่ ทั้งนี้ รวมถึง M.O. Woelders, "Het Sultanaat Palembang, 1811-1825"; VKI, 72 (1975); G.W.J. Drewes, ed. and trans., *Hikajat Potjut Muhamat: An Achehnese Epic*, Bibliotheca Indonesica, 19, The Hague, 1979; *Two Achehnese Poem: Hikajat Ranto and Hikajat Teungku Di Meuk* , Bibliotheca Indonesica, 20, The Hague, 1980; J. Kathirithamby-Wells and Muhammad Yusoff Hashim, ed. and trans., *The Syair Mukomuko: Some Historical Aspects of a Nineteenth Century Sumatran Court Chronicle*, MBRAS Monograph no. 13, Kuala Lumpur, 1985; และ D.J. Goudie, ed. and trans., *Syair Perang Siak*, MBRAS, Monograph no. 17, Kuala Lumpur, 1989.

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับความเจริญเติบโตของการพาณิชย์และพวกโจรสลัดในโลกมาเลย์ N. Tarling, *Piracy and Politics in the Malay World*, Melbourne, 1963 ให้ภูมิหลังทั่วไปอย่างดี D.K. Bassett, "Angle-Malay Relations, 1786-1795," JMBRAS, 38, 2 (1965); "British Commercial and Strategic Interest in Malay Peninsula during the Late Eighteenth Century," *Malaysian and Indonesian Studies*, Oxford, 1964; และD. Lewis, "The Growth of the Country Trade to the Straits of Malacca, 1760-1777," JMBRAS, 43, 2 (1970) ชี้ถึงความสำคัญของการค้าของอังกฤษในบริเวณนี้ H.R.C. Wright, "Tin, Trade and Dominion," in *East-Indian Economic Problems of the Age of Cornwallis and Raffles*, London, 1961 เสนอมุมมองที่ลุ่มลึกอย่างน่าสนใจ ซึ่งยังต้องสำรวจกันให้เต็มที่

ประวัติศาสตร์ของรัฐมาเลย์แต่ละรัฐ ที่อ้างถึงในข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมสำหรับบทที่ 7* เน้นถึงความไร้เสถียรภาพทางการเมืองและความแตกแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย ที่มีเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ยกเว้นตรังกานูและริออ ซึ่งเป็นกระจุกเล็ก ๆ ที่มีความสำคัญทางการค้า ที่ซึ่งพลังทางสังคม-วัฒนธรรมของมาเลย์ มาบรรจบกัน ดู Shaharil Talib, "The Port and Polity of Terengganu during the Eighteenth and Nineteenth Centuries," in *The Southeast Asian Port and Polity: Rise and Demise*, ed. J. Kathirithamby-Wells an d J. Villiers, Singapore, 1990; E. Netscher, *De Nederlanders in Djohor en Siak, 1602 tot 1865*, Batavia, 1870; "Bijdragen tot de Geschiedenis van het Rijk van Lingga en Riouw," TBG, IV (1855); V. Matheson, "Mahmud, Sultan of Riau and Lingga (1823-64),"*Indonesia*, 13 (1972) และ B.W. Andaya and V. Matheson, "Islamic Thought and Malay Tradition: The Writings of Raja Ali Haji of Riau (c.1809-1870)," in A.J.S. Reid and D. Marr, eds, *Perceptions of the Past in Southeast Asia*, Singapore, 1979. ผลงานชิ้นหนึ่ง ที่ให้คำบรรยายที่มีประโยชน์เกี่ยวกับกิจการของชาวจีนในจอหอร์ คือ C.Trocki, *Prince of Pirates: The Temenggongs and the Development of Johor and Singapore, 1784-1885*, Singapore, 1979.

กลุ่มเกาะทางตะวันออก

E.S. de Klerck, *History of the Netherlands East Indies*, Rotterdam, 1938, reprinted Amsterdam 1975 ให้ความเอาใจใส่อย่างยุติธรรมแก่ "หมู่เกาะรอบนอก" โดยเพ่งความเอาใจใส่ให้กับซีกตะวันออกไว้ในบทที่ 14 แม้จะพิจารณาจากมุมมองของอาณานิคมก็ตามที สำหรับการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับบริเวณนี้ในฐานะที่บริเวณนี้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอินโดนีเซีย ดู G.J. Resink, *Indonesia's History between the Myths: Essays on Legal History and Historical Theory,* The Hague, 1968. มีผลงานที่ให้ภาพเกี่ยวกับภูมิภาคนี้ในสมัยนี้คือ T. Forrest, *A Voyage to New Guinea, and the Moluccas, from Balambangan…1774-1776*, London, 1779 reprinted Kuala Lumpur, 1969, และ H.T. Fry, *Alexander Dalrymple (1737-1808) and the Expansion of British Trade,* London, 1970.

สำหรับผลงานการศึกษาบอร์เนียวตะวันตกในยุคสมัยใหม่ ดู J. Jackson, *Chinese in the West Borneo Gold Fields: A Study in Cultural Geography*, Occasional Papars in Geography, no. 15, University of Hull, 1970; Wang Tai Peng, "The Origins of the Chinese Kongsi with Special Reference to West Borneo," M.A. Thesis, Australian National University, 1977; และ J. van Goor, "Seapower, Trade and State-Formation: Pontianak and Dutch," in *Trading Companies in Asia, 1600-*

---

* ต้องดูว่าเล่มหนึ่งมีกี่บท แล้วนับมา น่าจะเป็นบทที่ 2 ของเล่มนี้ เลขหน้าและเลขบท ต้องปรับแต่งในเวลาที่จัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ

1800, ed. J. van Goor, Amsterdam, 1986. ผลงานการศึกษาที่น่าประทับใจ คือ J. Warren, *The Sulu Zone, 1768-1898*, Singapore, 1981 ช่วยเพิ่มความรู้เกี่ยวกับซูลูอย่างมาก ผลงานชิ้นอื่น ๆ เกี่ยวกับองค์ประกอบแต่ละส่วน ๆ ของภูมิภาคนี้ในยุคสมัยใหม่ได้แก่ H.J. de Graaf, *De Geschiedenis van Ambon en de Zuid-olukken*, Franeker, 1977; J. Fox*, Harvest of the Palm: Ecological Change in Eastern Indonesia*, London, 1977; และ C. Geertz, *Negara: The Theatre State in Nineteenth Century Bali*, Princeton, 1980.

9.58

8 July 2002

26 July 2002 23.09

9.14

August 16

ดรรชนี

ก๊กมินตั๋ง

กฎหมายกำหนดเขตสงวนแก่ชาวมาเลย์ (Malay Reservation Act)

กฎหมายกีดกันชาวจีน (Chinese Exclusion Act)

กฎหมายโจนส์ (Jones)

กฎหมายไทดิงส์-แม็คดัฟฟี (Tydings-McDuffie Act)

กฎหมายฟิลิปินออร์แกนิค (Philippine Organic Act)

กฎหมายศุลกากรเพย์น-อัลดิช (Payne –Aldrich Tariff Bill)

กฎหมายแฮร์-ฮอส์-คัตติ้ง (Hare-Hawes-Cutting Act)

กติกาสัญญาบิอัก-นาบาโต (Biak-nabato)

กติกาสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างเยอรมัน-โซเวียต

กบฏไตเซิน (Tayson)

กยันสิทธา (Kyanzittha) หรือพระเจ้าครรชิต

กยาอิ เดอร์มาดชาชา (Kyai Dermadjaja)

กระดองเต่า

กรุงเทพฯ หรือบางกอก

- ความเติบโตและขนาด
- ชนกลุ่มน้อย
- ชนชั้นในสังคม
- ประชากร
- ศูนย์กลางการปกครอง
- อหิวาต์ระบาด

กลันตัน

กลาโหม

กลีค, ลิวส์ อี., จูเนียร์ (Gleeck, Lewis E.,Jr.)

กลุ่ม “ยาวี เปกาน” (Jawi Pekan)

กลุ่มเดโมคราต้า (Democrata)

กลุ่มลาวอิสระ

กวางตุ้ง (แคนตัน – Canton)

กวาง ฝุค ฮอย (Quang Phuc Hoi)

กองทัพกู้เอกราชพม่า (Burma Independence Army)
กองทัพแห่งชาติของอินเดีย (Indian National Army)
กองบัญชาการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดู สงครามแปซิฟิค
กะเหรี่ยง
การรวมเข้าอยู่ในรัฐพม่า
ในฐานะทหารของอังกฤษ
พุทธศาสนากับ
ลัทธิชาตินิยมกับการต่อต้าน
ศาสนาคริสต์กับ
กัมพูชา
การปกครองแบบอาณานิคมโดยอ้อม
การประท้วงและการต่อต้าน
การปรากฏตัวของฝรั่งเศส
การปลูกยางพารา
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การศึกษา
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
โครงสร้างทางการเมือง
ชนชั้นในสังคม
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
ชุมชนชาวกัมพูชา
นโยบายของอังกฤษ
ประชากร
พุทธศาสนา
ภาษี
แรงงาน
ไร่ขนาดใหญ่
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิชาตินิยม
เวียดนามกับ
เศรษฐกิจข้าว

สยาม/ประเทศไทย กับ
กัวลาลัมเปอร์
กาง ยูเว (Kang Youwei)
กาซาน มุกมิน (Kasan Mukmin)
กาดิเรียห์ (Kadiriah)
กาบิโกลัน (Kabikolan)
กาบิโน คอร์เตส (Gabino Cortes)
กามโรค
การก่อการร้ายของขบวนการปะเทดลาว
การสนับสนุนของเวียดนาม
ความสัมพันธ์กับกษัตริย์
การกบฏไต้เผ้ง (Taiping)
การกบฏมาห์ดี (Mahdist Rebellion)
การก่อการกบฏของทหารอินเดีย ค.ศ. 1857-59 (Indian Mutiny)
การก่อการกบฏของทหารอินเดียในสิงคโปร์ (1915)
การกินเนื้อคน
การกีดกัน ดู การค้าเสรีกับการปกป้องการค้า
การค้าและการพาณิชย์
การคว่ำบาตรการค้า
การค้าทางเรือของสเปน
การค้าในท้องถิ่น
การค้าเร่
ญี่ปุ่นท้าทายการค้าของตะวันตก
ตลาดจีน
ตลาดอินเดีย
ที่รัฐอุปถัมภ์
นานาชาติ
ร้านค้าปลีกของชาวจีน
ดูเช่นกันที่ การเป็นผู้ประกอบการ
การค้าเสรีกับการปกป้องการค้า
การค้าหนังสือ
การค้าหมาก

การคุมกำเนิด *ดูเช่นกันที่* พฤติกรรมทางเพศ
การโค่นซุง
ดูเช่นกันที่ อุตสาหกรรมไม้ซุง
การจลาจลเยน บาย (Yen Bai)
การจัดการน้ำ
การขุดคลอง
การควบคุมน้ำท่วม
การชลประทาน
น้ำขัง
น้ำดื่ม
มูลดิน
การจำนอง
การจำนำ
การชนไก่
การชลประทาน ดู การจัดการน้ำ
การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
การชั่งตวงวัด
การ์เดีย เดอ โอเนอร์ (Guardia de Honor)
การต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์ ดู ลัทธิฟาสซิสต์
การ์ตินี, ราเดน อัดเจง (Kartiini, Raden Adjeng)
การ์โตฮาดิกุสุโม, สุตาร์ดโจ (Kartohadikusumo, Sutardjo)
การถือพรต
การท่องเที่ยวและการเดินทาง
การทำลายป่า
การทำเหมือง *ดูเช่นกันที่ ชื่อแร่ต่าง ๆ*
การทำเหมืองดีบุก
การควบคุมของชาวจีนและแรงงานจีน
การควบคุมของตะวันตก
การค้า
การปรับปรุงด้านเทคนิค
การผลิต*ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก

ราคาตกฮวบ
การนัดหยุดงาน
การ์เนียร์, ฟรานซิส (Garnier, Francis)
การบริหารสิ่งแวดล้อม
การปฏิวัติอุตสาหกรรม
การประชุมโต๊ะกลมเกี่ยวกับพม่า
การประชุมที่เบอร์ลินเรื่องแอฟริกาและแอฟริกาตะวันตก
การประชุมชาวมลายูร่วมกัน (Pan – Malayan Conference)
การประมง
การปลูกชา
การปลูกฝ้าย
การปลูกพืชเพื่อจำหน่าย
การปลูกพืชสวนเพื่อไปจำหน่ายที่ตลาด
การปลูกมะพร้าว
การเป็นผู้ประกอบการ
การถือครองที่ดิน
การทำเหมืองดีบุก
การธนาคาร
ชาวจีน
ชาวฝรั่งเศส
ชาวพื้นเมือง
ชาวยุโรป
ชาวอังกฤษ
ชาวอิตาเลียน
ลูกครึ่งชาวจีน-สเปน
เศรษฐกิจยาง
สนามการลงทุน
อุตสาหกรรมสิ่งทอ
ดูเช่นกันที่ การค้าและการพาณิชย์
การผลิต
ดูเช่นกันที่ อุตสาหกรรมในครัวเรือน ธุรกิจรายย่อย *ประเทศตามชื่อจำเพาะ*
การพนัน

การแพทย์สมุนไพร ดู ระบบการแพทย์
การมีนางบำเรอ
ดูเช่นกันที่ พฤติกรรมทางเพศ
การย้ายถิ่น ดู ภูมิศาสตร์และการศึกษาเกี่ยวกับประชากร
การรบที่บัด ดาโจ (Bud Dajo)
การรวมกลุ่มของผู้มีความคิดรุนแรงสุดโต่ง
การรู้หนังสือ
ดูเช่นกันที่ การศึกษา ความไม่รู้หนังสือ
การลงโทษประหารชีวิต
การลักพาตัว
การล่าสัตว์
การล่าหัวมนุษย์
การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่
การว่างงาน
การศึกษา
การเข้าโรงเรียนศาสนา
การเริ่มต้นและความเติบโต
การลงทุน
ประถม
ภาษาที่ใช้สอน
โรงเรียนเอกชนและโรงเรียนประจำ
วิชาแพทย์
สตรี
อุดม
การศึกสงคราม
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศและชื่อสงครามต่าง ๆ
การสมรส
การสัก
การสุขาภิบาล ดู สาธารณสุข
กาลิปูนาง ปามบานซา งะ มกา แม็กซาซากา ซา พิลิปินาส (Kalipunang Pambansa ng mga Magsasaka sa Pilipinas) ดู สมาคมเกษตรกรแห่งชาติในฟิลิปปินส์
กาลิมันตัน ดู บอร์เนียว

กาฬโรค
กินหวุ่น (Kinwun)
กีฮัว (Ky-Hoa)
กุตซลาฟ, ชาร์ลส์ (Gutzlaff, Charles)
กุลีในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส
    กฎหมาย
กูชิง (Kuching)
กูนิง (Kuning), สุลต่าน
เกซอน, มานูเอล แอล. (Quezon, Manuel L.)
เกดะห์ (ไทรบุรี)
    การแข่งขันแย่งชิงระหว่างอังกฤษ-ไทย
    การพิชิตของสยาม
    ลัทธิชาตินิยมมาเลย์
    สัมปทานภาษี
เกทุ (Kedu)
เกลละธา, อู (Kelatha, U)
เกลือ
เกษตร
    ดูเช่นกันใน ชื่อประเทศและพืชผล
เกสะตวน เมลายู มุดา (Kesatuan Melayu Muda)
เกสะตวน เมลายู สิงคปุระ (Kesatuan Melayu Singapura)
เกา ได (Cao Dai)
เกาหลี
เกือง เด (Cuong De)
โกตา ราชา (บันดาอาเจะห์) Kota Raja (Banda Acheh)
โกนินคลิจค์ ปาเกตวาอาร์ต มาอาตสชาปปิจ (Koninklijk Paketvaart Maatschappij)
โกเมซ, มาเรียโน (Gomez, Mariano)
ขบวนการกิลาฟัต (Khilafat)
ขบวนการเกิน เวือง (Can Vuong)
ขบวนการโฆษณาชวนเชื่อ
ขบวนการซักดาล (Sakdal Movement)
ขบวนการซาดรัค (Sadrach Movement)

ขบวนการซามิน (Samin Movement)
ขบวนการซายา ซาน (Saya San Movement)
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม ดู ลัทธิชาตินิยม
ขบวนการตามาน ซิสวา (Taman Siswa) หรืออุทยานนักศึกษา (Garden of Students)
ขบวนการธรรมยุติ
ขบวนการบูเดียห์ (Budiah)
ขบวนการปฏิรูปในสมัยราชวงศ์ชิง (Qing Reform Movement)
ขบวนการประชาชนอินโดนีเซีย ดู เครินโด
ขบวนการประท้วงของเกษตรกร *ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศและชื่อขบวนการ*
ขบวนการป้องกันตนเองของประชาชน (Porpular Self-Defence Movement)
ขบวนการปาดรี (Padri Movement)
ขบวนการผู้มีบุญ
ขบวนการมูฮัมมาดิยาห์ (Muhammadiyah Movement)
ขบวนการรวมชนชาติพันธุ์ไทย (Pan – Thai Movement)
ขบวนการรวมพลังอิสลามทั้งมวล (Pan – Islamic Movement)
ข้าว
    การขาดแคลน
    การค้า *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
    การเพาะปลูก *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
    ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกครั้งใหญ่
    โรค
    โรงสีกับการสี
    ผลผลิตส่วนเกิน
ขี้ผึ้ง
แขวงสาละวัน (Sarevane)
ไข้รากสาด
ไข้รากสาดน้อย
ไข้หวัดใหญ่ระบาด
คณะกรรมาธิการไซมอน (Simon Commission)
คณะกรรมาธิการตามพระราชบัญญัติของอินเดีย ดู คณะกรรมาธิการไซมอน
คณะทูตโรเบิร์ตส์ (Roberts mission)
คณะราษฎร์ (สยาม)

ครอบครัว
ชาวจีน
ครอว์เฟิร์ด, จอห์น (Crawfurd, John)
ครอสธเวต, เซอร์ ชาร์ลส์ (Crosthwaite, Sir Charles)
คราม
คริสต์จักรคาทอลิก
การเปลี่ยนแปลงทางศาสนา-การเมือง กับ
การเปลี่ยนศาสนาและผู้เปลี่ยนศาสนา
การสร้างความนิยม
ความคาดหวังรอพระผู้มาโปรดกับ
พระบาทหลวง
มหาอำนาจกับอิทธิพล
มิสชันนารี
โรงเรียน
ดูเช่นกันที่ นิกายโดมินิกัน นิกายฟรานซิสกัน นิกายโปรเตสแตนท์
คริสต์จักรอิสระฟิลิปปินส์หรือ อากลิปายาน (Aglipayan)
ครู
คลองสุเอซ
คลาร์ค, เซอร์ แอนดรูว์ (Clark, Sir Andrew)
คลิฟฟอร์ด, ฮิวจ์ (Clifford, Hugh)
ความเชื่อเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต (โลกพระศรีอาริย์)
การพัฒนาแนวคิด
แง่มุมด้านศาสนา
ความเชื่อเรื่องพระผู้มาโปรด (Cargo Cults)
ความเชื่อเรื่องภูติผี ดู ความเชื่อและขนบประเพณี
ความเชื่อเรื่องลึกลับ ดู ความเชื่อและขนบประเพณี
ความเชื่อและขนบประเพณี
การเชื่อเครื่องลางของขลัง
การเชื่อลัทธิภูติวิญญาน
การบูชาบรรพชน
ความเชื่อศาสตร์ลึกลับ
ความตกลงระหว่างประเทศเรื่องระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับยางพารา

ความไม่รู้หนังสือ
ดูเช่นกันที่ ความรู้หนังสือ
ความยากจน
โครงสร้างทางเศรษฐกิจกับ
ชนบท
เมือง
สภาพการดำรงชีวิต
สาเหตุ
ความสัมพันธ์ระหว่างเชื้อชาติ
การใช้ความรุนแรงและการสังหารหมู่
การแบ่งชาติเหยียดผิว
การแบ่งแยก
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ
ควีนส์แลนด์
คอคอดกระ
คอบเดน, ริชาร์ด (Cobden, Richard)
คอร์นวอลลิส, ลอร์ด (Cornwallis, Lord)
คะฉิ่น (Kachin)
คะฮิน, จอร์จ แม็คเทอร์แนน (Kahin, George McTurnan)
คัมภีร์กุรอ่าน
คัลลิเนน, ไมเคิล (Cullinane, Michael)
ค่าจ้าง
คานธี, มหาตะมะ (Gandhi, Mohandas)
คาบุนคาน โปลิติค อินโดนีเซีย (Gabungan Politik Indonesia) ดู จีเอพีไอ (GAPI)
คาร์นาร์วอน, ลอร์ด (Carnarvon, Lord)
คาโลซา, เปโดร (Calosa Pedro)
คาวิเต้ (Cavite)
คาเวนาจ, ออร์เฟอร์ (Cavenagh, Orfeur)
คาแวกนารี, เซอร์ แอล. (Cavagnari, Sir L.)
คาสเซิลร่าห์, ลอร์ด (Castlereagh, Lord)
คาอิง (gaing)
คิมเบอร์ลีย์, ลอร์ด (Kimberley, Lord)

คีสเบอร์รี่ บี. พี. (Keasberry, B.P.)
คุชแมน, เจนนิเฟอร์ (Cushman, Jennifer)
เคดี้, จอห์น (Cady, John)
เครินโด (Gerindo) หรือเครากาน ราคีอัต อินโดนีเซีย (Gerakan Rakyat Indonesia)
เครือข่ายการแลกเปลี่ยนทางการค้า
เครืองข่ายและกลไกการค้า
ธุรกรรมเงินตรา
ผู้ประกอบการค้าชาวบูคิส
ผู้ประกอบการค้าชาวพื้นเมือง
พ่อค้าชาวจีน
พ่อค้าชาวอินเดีย
ระบบการแลกเปลี่ยนสินค้า
สินเชื่อ
เส้นทางการค้า
เครื่องดนตรี
เครื่องเทศ
การค้า
การเพาะปลูก
พริกไทย
แรงงานจีน
เครื่องบิน
เครื่องเพชรพลอย
เครื่องยารมควัน
เครื่องลายคราม
เคอร์ซอน, ลอร์ด (Curzon, Lord)
แคนนิ่ง, จอร์จ (Canning, George)
แคนนิ่ง, จอห์น (Canning, John)
แคโรไลนส์ (Carolines)
โคชินจีน ดู เวียดนาม
โคตาบาโต (Cotabato)
โคฟราเดีย เดอ ซาน โฮเซ่ (Cofradia de San José)
โคมินเทิร์น ดู รัสเซีย

โคลอน (Cholon)
โคลิจน์, เอช. (Colijn, H.)
โควี, ดับเบิลยู.ซี. (Cowie, W.)
งา มยิน (Nga Myin)
งาช้าง
งานก่อสร้างสาธารณูปโภค
เง อัน (Nghe An)
เง-ตินห์ (Nghe-Tinh)
เงินตรา
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
จักรเย็บผ้า
จักรวรรดิอ็อตโตมาน *ดูเช่นกันที่* ตุรกี
จักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการี
จังหวัดบูลาจาน (Bulacan)
จังหวัดปามปานกา (Pampanga)
จัมบี (Jambi)
จัมปาศักดิ์ (Champassak)
จาการ์ตา
การศึกษา
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
ชานเมือง
ชื่อที่นำมาใช้
ทิศทางทางการพาณิชย์
ประชากร
ศูนย์กลางการปกครองของดัตช์
จาคายาน (Cagayan)
จาจาร์ (Cachar)
จาบูเยา (Cabuyao)
จามาล-อุล-คิราม (Jamal-ul-Kiram)
จิเลกอน (Cilegon)
จีซีบีเอ (GCBA) หรือองค์กรที่ประชุมใหญ่ของสมาคมแห่งชาติพม่า

จีซีเอสเอส (GCSS)หรือองค์กรที่ประชุมใหญ่คณะสงฆ์สามัคคี
จีน
กฎหมายการเกณฑ์ทหาร
กฎหมายเกี่ยวกับสัญชาติ
การค้า
การปฏิวัติ
การประท้วงกับการต่อต้าน
การอพยพย้ายถิ่น
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
ความตกต่ำ
ความสำคัญและอิทธิพล
ญี่ปุ่นกับ
นโยบายของอังกฤษ
ฝรั่งเศสกับ
พม่ากับ
พรมแดน
พรรคการเมือง
ระบอบคอมมิวนิสต์
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิชาตินิยมรวมจีนกับ
เวียดนามกับ
สยาม/ประเทศไทยกับ
จีเอพีไอ (GAPI) หรือสหพันธ์การเมืองอินโดนีเซีย
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
การปฏิรูปกับ
การรักษาเอกราช
มหาอำนาจต่างชาติกับ
เจดีย์ *ดู ชื่อเจดีย์*
เจอร์วัวส์,-(Jervois,-)
เจ้าชายมยินแซง (Myinzaing)
เจ้าชายลิมบิน (Limbin)
เจิว ดก (Chau Doc)

โจร
โจรสลัด
โจโล (Jolo)
ฉาน *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ฉินบูซิน (Hsinbyushin) หรือพระเจ้ามังระ
ชนชั้นในสังคม
กลุ่มช่วยเหลือตนเองในเมือง
การจัดชั้นในสังคม
เกษตรกร *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชนชั้น “ผู้ร่วมมือช่วยเหลือ” *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชนชั้นกรรมกร
ชนชั้นกลาง
ชนชั้นขุนนาง
ชนชั้นจาจิก *(cacique)*
ชนชั้นนักปราชญ์-ผู้ดี
ชนชั้นบูปาตี *(bupati)*
ชนชั้นล่าง
ชนชั้นสูง *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชนชั้นสูงสมัยหลังสงคราม
บุคลากรชาวยุโรป
ปรินซิปาเลีย (principalia)
ปัญญาชน
อิลัสเตรโด (ilustradro)
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ ; ขบวนการประท้วงของเกษตรกร
ชนชาวเขาเผ่าข่า (Kha)
ชนชาวเขิน (Khoen)
ชนชาวฉิ่น (Chin)
ชนชาวบาลานินี (Balanini)
ชนชาวอิลานัน (Ilanun)
ชนเผ่าตูเครี (Tugeri)
ชนเผ่าสาสัค (Sasak)
ชวา

การค้า
การบังคับให้ปลูกพืชบางชนิด (forced cultivation)
การปกครองของพวกดัตช์
การปกครองของอังกฤษ
การปกครองโดยอ้อม
การประท้วงและการกบฏ
การปลูกกาแฟ
การปลูกข้าว
การปลูกฝ้าย
การปลูกอ้อย
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การพัฒนาเศรษฐกิจ
การศึกษา
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ขบวนการมวลชนที่มีฐานอยู่ในเมือง
คราม
“คำพยากรณ์ดชายาบายา” (Djayabaya)
ชนชั้นในสังคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
ธนาคาร
นโยบายที่ดิน
นโยบายศุลกากร
เนการา (Negara)
ประชากร
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี
มาตรฐานการครองชีพ
ระบบกฎหมาย
ระบบการขนส่งโดยสาร
ระบบการเพาะปลูกภาพบังคับ (Cultivation System)
ระบบราชการพลเรือนของอาณานิคม
ลัทธิคอมมิวนิสต์

ศาสนาคริสต์
อัตลักษณ์ของชวา
อิสลาม
อุตสาหกรรมการทอผ้า
ชเวโบ (Shwebo)
ชอง ชวา(Jong Java)
ชอง เซเลเบส (Jong Celebes)
ชอง บาตักส์ บอนด์ (Jong Bataks Bond)
ชอง มินาฮาซา (Jong Minahasa)
ชอง สุมาตรา (Jong Sumatra)
ชอง อัมบอน (Jong Ambon)
ช่องแคบเมละกา
ช้าง
ชานตุง (Shantung)
ชานเมือง
ชาวเขมร
ชาวจีนอพยพ
กงสี (kongsi)
กรรมกร
กรุงเทพฯ
กัมพูชา
การผสมกลมกลืน
การศึกษาแบบจีน
การสมรสข้ามเชื้อชาติ
กิจกรรมต่อต้านญี่ปุ่น
ความไม่พอใจและการสังหาร
ความสัมพันธ์กับรัฐบาล
โคลอน (Cholon)
จาการ์ตา
จำนวน
ชวา
ชาวจีนที่เกิดในย่านช่องแคบ

ชาวจีนบาบ๋า (Baba)
ชาวจีนเปรานากาน (Peranakan)
ซาราวัก
ไซง่อน
นิสัยและเครื่องแต่งกาย
บทบาทการครอบงำ
บรูไน
บอร์เนียว
ปีนัง
เปรัก
ผู้ภักดีต่ออาณานิคม
ผู้มีทรัพย์
พนมเปญ
พม่า
ฟิลิปปินส์
ภายในวงล้อมของชนชาติอื่น
ภาษา
มนิลา
มลายู *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ยะโฮร์
“ยิวแห่งบูรพทิศ”
ระบบ*กะปีตันจีน (Kapitan China)*
ระบบ*กังชู (kangchu)*
ลักษณะเฉพาะและความเข้าใจเกี่ยวกับ
ลัทธิชาตินิยมรวมชนชาติจีน
เวียดนาม
สงครามโลกครั้งที่ 1
สมาคมลับ
สยาม/ประเทศไทย *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
สลังงอร์
สัญชาติ
สิงคโปร์

สุมาตรา
หนังสือพิมพ์ภาษาจีน
อัตลักษณ์ด้านชาติพันธุ์
อาณานิคมย่านช่องแคบ (Straits Settlement)
อาหาร
อินโดนีเซีย
ชาวตะวันตก
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศและชื่อบุคคลต่าง ๆ
ชาวม้ง (Hmong)
ชาวมูเซอร์ (Muser)
ชาวแม้ว
ชาวโมโร (Moro)
การควบคุมของจักรวรรดิ
ลัทธิชาตินิยมตามชาติพันธุ์
สงครามโมโร
สงครามศาสนา
ชาวยะไข่
ชาวยูเรเชีย
ชาวเย้า (Yao)
ชาวอังกฤษ-อินเดีย ดู ชาวยูเรเชีย
ชาวอัมบอน (Ambonese)
ชาวอาลัก (Alak)
ชิต เหลียง, อู (Chit-Hlaing, U)
ชูมาเกอร์, จอห์น (Schumacher, John)
เชบุ (Cebu)
เชลยศึกชาวเยอรมัน
เชอร์ชิล, ลอร์ด แรนดอล์ฟ (Churchill, Lord Randolph)
เชียงของ (Xieng Khouang)
เชียงใหม่
เชือก
ซ็อกฟิน (SOCFIN)
ซอง ออง เซียง (Song Ong Siang)

ซัลวาดอร์, เฟลิเป (Salvador, Felipe)
ซาเกย์, มาคาริโอ (Sakay, Macario)
ซานโดเวย์ (Sandoway)
ซานตา อิกเลเซีย (Santa Iglesia)
ซาบาห์ (Sabah)
การกบฏ
การควบคุมของบริษัทบริทิชนอร์ทบอร์เนียว
อุตสาหกรรมน้ำมัน
ซามาร์ (Samar)
ซาโมรา, ฮาซินโต (Zamora, Jacinto)
ซายา ซาน (Saya San)
ซาร์โตโน (Sartono)
ซาร์โรต์, อัลแบร์ (Sarraut, Albert)
ซาราวัก (Sarawak)
โจรสลัด
ชนชาติกลุ่มน้อย
นโยบายของอังกฤษ
ภาษี
รัฐบาลบรุค
อิสลาม
อุตสาหกรรมน้ำมัน
ซาเรกัต อิสลาม (Sarekat Islam)
ซาเรกัต อิสลามแดง (Red Sarekat Islam)
ซาลิม, อากุส (Salim, Agus)
ซาลุด อัลกาเบร (Salud Algabre)
ซิงกัล, ดี.พี (Singhal, D.P.)
ซิอัก (Siak)
ซีเกล, เจมส์ (Siegel, James)
ซีเมนต์
ซีลอน
ซุน ยัตเซ็น (Sun Yat-sen)
ซุนนาห์ (Sunnah), คัมภีร์

ซูการ์โน (Sukarno)
การกักตัวและการจำคุก
การร่วมมือกับญี่ปุ่น
กิจกรรมก่อนได้เอกราช
ซูเธอร์แลนด์, ฮีเธอร์ (Sutherland, Heather)
ซูเปอร์ฟอสเฟต ดู ปุ๋ย
เซนท็อต (Sentot)
เซมอน (Semaun)
เซมารัง (Semarang)
เซรามิก
เซเรีย (Seria)
เซียร์รา มาเดร (Sierra Madre)
โซซิเอเต เดส์ มิสซิอองส์ เอตรองแกร์ส (Société des Missions Ètrangères)
โซเอโตโม, ราเดน (Soetomo, Raden)
ไซง่อน
การประท้วงและการก่อเหตุการณ์รุนแรง
ชนชาติกลุ่มน้อย
ถูกฝรั่งเศสยึด
ทิศทางและความเติบโตทางด้านการพาณิชย์
ไซมส์, ไมเคิล (Symes, Michael)
ญี่ปุ่น
การกระจายอำนาจในโลกกับ
การก้าวขึ้นมาและการขยายอิทธิพล
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
ความเติบโตกับอิทธิพลทางเศรษฐกิจ
ความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่น
คำสัญญา “เอเชียเพื่อชาวเอเชีย”
จีนกับ
พม่ากับ
ยุคเมจิ
รัสเซียกับ
เวียดนามกับ

สงครามโลกครั้งที่ 2
สยาม/ประเทศไทย กับ
อังกฤษกับ
ดูเช่นกันที่ สงครามแปซิฟิค
ดชาสมานี (Djasmani)
ดว่าน มิน เหวี่ยน (Doan Min Huyen)
ดัฟเฟริน, ลอร์ด (Dufferin, Lord)
ดัลฮูซี, ลอร์ด (Dalhousie, Lord)
ดานัง (Da Nang)
ดาร์ซาโน (Darsano)
ดาลริมเพิล, อเล็กซานเดอร์ (Dalrymple, Alexander)
ดาวหาง
ดาห์ม, เบอร์นฮาร์ด (Dahm, Bernhard)
ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา
ดิซอน, ลิโน (Dizon, Lino)
ดิออส (Dios)
ดิโอนิซิโอ, ปาตริซิโอ (Dionisio, Patricio)
ดีวานโตโร, กี ฮัดจาร์ (Dewantoro, Ki Hadjar) ดู สุรยาดินินกราต, สุวาร์ดี (Suryadiningrat, Suwardi)
ดุนดาส, เฮนรี (Dundas, Henry)
ดุย เติน (Duy Tan)
ดูเมร์, ปอล (Doumer, Paul)
ดูเวส เด็กเคอร์, อี.เอฟ.อี. (Douwes Dekker, E.F.E.)
เด็ก
เดล พิลาร์, เกรกอริโอ (Del Pilar, Gregorio)
เดลี (Deli)
เดวิส, เซอร์ จอห์น (Davis, Sir John)
เดอ กราฟ, ไซมอน (De Graaff, Simon)
เดอ กราเอฟ, เอ.ซี.ดี.(De Graeff, A.C.D.)
เดอ ชองก์, บีซี.ดี. จอนเฮีย (De Jonge, B.C.D., Jonkheer)
โดบามา เอเซียโยน (Dobama Asiayone)
โดมินิกัน

ตโจโครอามิโนโต, ราเดน อูมาร์ ซาเยด (Tjokroaminoto, Raden Umar Sayed)
ตระกูลคอ (Khaw)
ตระกูลบุนนาค
ตรังกานู (Terengganu)
ตรินโคมาลี (Trincomalee)
ตลาด
ตองอู (Toungoo)
ตะกอร์, ระพินทร์นาถ (Tagore, Rabindranath)
ตะนาวศรี (Tenaserim)
ตัง เมง ฮุย (Tung Meng Hui)
ตังเกี๋ย ดู เวียดนาม
ตัน เชง ลอค (Tan Cheng Lock)
ตากาล็อก (Tagalog)
ตายาบาส (Tayabas)
ติดอร์ (Tidore)
ตือดึก, จักรพรรดิ (Tu-Duc)
ตุรกี
ดูเช่นกันที่ จักรวรรดิ อ็อตโตมาน
เตเมงกอง (Temenggong)
เตริน วัน ถั่น (Tran van Thanh)
เตรือง ดินห์ (Truong Dinh)
เตอังกุ จิก ทิ ติโร (Teungku Cik di Tiro)
โต’ จังกุต (To’ Janggut) ดู มัต ฮัตซัน (Mat Hassan)
โต’ เต (To’ Tae)
โตบา บาตัก (Toba Batak)
ไต้ฝุ่น
ไตรภูมิ
ไต้หวัน
ถนน *ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ*
ถ่านหิน
ทมิฬ ดู ชาวอินเดียอพยพ
ทรัพย์สินเอกชน

ทวาราวดี (Tharrawaddy)
ทอง
ท้องเดิน
ทอมัส, เซอร์ เชนตัน (Thomas, Sir Shenton)
ทะเลจีนใต้
ทัฟต์, วิลเลียม โฮดเวิร์ด (Taft, William Howard)
ทางรถไฟ *ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ*
ทารก ดู เด็ก
ท่าเรือ/เมืองท่า
ท่าเรือมอร์สบี (Moresby)
ทาสกับระบบทาส
การค้าทาส
การจู่โจมจับคนมาเป็นทาส
การเลิก
จำนวน
ทาสในเมืองใหญ่
ทาสหนี้สิน
ทิงเกอร์, ฮิวจ์ (Tinker, Hugh)
ทิพนคร (Dipanagara)
ที่ราบสูงโคราช
ทุนกับลัทธิทุนนิยม
การโจมตีของอิสลามต่อ
แบบอย่างทางเศรษฐกิจ
ผลประโยชน์ของยุโรป
ทุพภิขภัย
ทุโภชนาการ ดู โภชนาการกับทุโภชนาการ
เทย์เลอร์, จีน เกลแมน (Taylor, Jean Gelman)
เทย์เลอร์, โรเบิร์ต (Taylor, Robert)
เทียนวรรณ
เทือกเขาซัมบาเลส (Zambales)
แทมเบียห์, สแตนลีย์, เจ. (Tambiah, Stanley, J.)
โทรเลข

ธนาคารกับการธนาคาร
ธนาคารชาติ
ธนาคารเอกชน
บริการ
ดูเช่นกันที่ สินเชื่อ นายเงินกู้
ธรรมายาสา (ธรรมราชา) Dhamma Yaza (Dhamma Raja)
ธอร์เบค,- (Thorbecke,-)
ธัมริน, โมฮัมเหม็ด ฮุสนี (Thamrin, Mohammed Husni)
ธีบอว์, พระเจ้า (Thibaw Min)
ธุรกิจรายย่อย
เธต กีเว (Thet Kywe)
นก
ขน
รัง
นครศรีธรรมราช
นโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส
นโยบายที่ดิน
กฎหมายของตะวันตก
การครอบครองเชิงปรปักษ์
การเช่า
การหักร้างถางพงและการย้ายมาตั้งถิ่นฐานใหม่
ความเป็นเจ้าของที่ดินรายย่อย
ที่ดินในหมู่บ้าน
แพ็คโต เดอ รีโทรเวนต้า (pacto de retroventa)
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ระบบการเช่าที่ดิน
ราชาที่ดิน
นโรดม, พระเจ้า, กษัตริย์แห่งกัมพูชา
นักเซียบันทิยา (Naksyabandiyya)
นักองค์จัน (Ang Chan)
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
นัม เธี้ยบ (Nam Thiep)

นัม โบ (Nam Bo)
นา ซิอัก บาคี (Na Siak Bagi)
นายเงินกู้
นาห์ดาตุล อูลามา (Nahdatul Ulama) หรือเอ็นยู
น้ำท่วม
น้ำมันก๊าด ดู น้ำมันและปิโตรเลียม
น้ำมันและปิโตรเลียม
การค้นพบและการพัฒนา
บริษัทนานาชาติ
นิกายเดา ลานห์ (Dao Lanh)
นิกายโปรเตสแตนท์
นิกายฮัว ฮาว (Hoa Hao)
นิตยสารแบล็กวูดส์ (Balckwood's Magazine)
นิวกินี, การผนวกของควีนส์แลนด์
นีครอส (Negros)
นุ, อู (Nu, U)
การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
นโยบายพุทธศาสนา
นุ่น
เนครี เซมบิลัน (Negri Sembilan)
เนชันแนล อินดิสเค ปาร์ติจ (Nationale Indische Partij)
เนเธอร์แลนส์
กองทัพ
กองทัพเรือ
การกบฏของเบลเยี่ยม
นโยบายเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
รัฐบาลผลัดถิ่น
วิกฤติการณ์รายรับ
สงครามโลกครั้งที่สอง
อังกฤษกับ
ดูเช่นกันที่ อาณาจักรของดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
เนเธอร์แลนส์ อีส อินดีส ดู อาณาจักรของดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แนวร่วมประชาชนต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์ (ฟิลิปปินส์)
บราซิล
บริการนายหน้า
บริเวณโตบา (Toba)
บริเวณอิโลคอส (Ilocos)
บริษัท ขุดคลองแลคูนาสยาม
บริษัทการค้าของดัตช์ (Dutch Trading Company หรือ Naderdlandsche Handel Maatschappij)
บริษัทข้ามชาติ *ดูเช่นกันที่ชื่อบริษัท*
บริษัทบริทิชนอร์ธบอร์เนียวหรือบริษัทบอร์เนียวเหนือของอังกฤษ (British North Borneo Company)
บริษัทบอมเบย์-เบอร์มาห์ทิมเบอร์ (Bombay-Burmah Timber Company)
บริษัทบอมเบย์-เบอร์มาห์เทรดดิ้ง (Bombay-Burmah Trading Corporation)
บริษัทบอร์เนียวเหนือหรือนอร์ท บอร์เนียว
บริษัทเบอร์มาห์ ออย (Burma oil Company)
บริษัทแสตนดาร์ด ออย (Standard Oil Company)
บริษัทอิระวดี ฟลอติลลา (Irrawaddy Flotilla Company)
บริษัทอีสต์ อินเดีย
- การค้าฝิ่น
- นโยบายการค้า
- ผลประโยชน์และนโยบายเกี่ยวกับดินแดน
- ยึดครองฐานที่มั่นของดัตช์
- สูญเสียการผูกขาดการค้ากับจีน

บรุค, ชาร์ลส์ (Brooke, Charles)
บรุค, เซอร์ เจมส์ (Brooke, Sir James)
บรูไน
- โจรสลัดกับ
- ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
- ดัตช์กับ
- รัฐในอารักขาของอังกฤษ
- รัฐบาลบรุคกับ
- อุตสาหกรรมน้ำมันและแก๊ส

บลันเดลล์, อี.เอ. (Blundell, E.A.)
บอนด์โจล (Bondjol)
บอนแฮม,- (Bonham,-)
บอร์เนียว
การควบคุมของดัตช์
การควบคุมของอังกฤษ
การค้าระหว่างจีนกับ
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การพัฒนาทางเศรษฐกิจ
ความตกลงแบ่งเขตแดนระหว่างอังกฤษ-ดัตช์
ชนกลุ่มน้อย
ชนชั้นในสังคม
ทรัพยากรถ่านหิน
ผลประโยชน์ของเยอรมัน
รัฐบาลบรุคกับ
แรงงาน
อิสลาม
อุตสาหกรรมน้ำมัน
อุตสาหกรรมยาง
บอร์เนียวเหนือ *ดู* ซาบาห์
บอสโซโลแห่งเปรักตอนบน (Bozzolo of Upper Perak)
บัณฑิต-ฤาษี, *ฤาษี, อัดจาร์(resi, adjar)*
บันดุง (Bandung)
บันเตน (Banten)
บันเทิง
ดู ชื่อความบันเทิงเฉพาะด้าน
บา พนม (Ba Phnom)
บา มอว์ (Ba Maw)
บางกา (Bangka)
บาซิลัน (Basilan)
บาเบย์ลัน (babaylan)
บาร์เดซ,-(Bardez,-)

บาราม (Baram)
บาลัมบานกาน (Balambangan)
บาลิคปาปาน (Balikpapan)
บาวริง, จอห์น (Bowring, John)
บาวริง, เอ็ดการ์ (Bowring, Edgar)
บาหลี
บาฮามาน, ดาโต๊ะ (Bahaman)
บิลา (Bila)
บิ๊ว เซิน กี ห่ง (Buu Son Ky Hong)
บิสมาร์ค, อ็อตโต ฟอน (Bismarck, Otto von.)
บิอัก-นาบาโต (Biak-nabato)
บุตเชอร์, จอห์น (Butcher, John)
บูคาส แกรนเด (Bucas Grande)
บูดิ อุโตโม (Budi Utomo)
บูลา, ฮัจญี (bula, Hajji)
บูฮาวี (Buhawi)
เบงกอล
เบตส์, จอห์น ซี.(Bates, John C.)
เบนดา, แฮรี่ เจ. (Benda, Harry J.)
เบนสัน,-(Benson,-)
เบย์ โด (Bay Do)
เบลเยี่ยม
เบอร์กอส, โฮเซ่ (Burgos, José)
เบอร์นีย์, เฮนรี (Burny, Henry)
เบิร์ช, เจ. ดับเบิลยู.ดับเบิลยู. (Birch, J.W.W.)
โบ โบ ออง (Bo Bo Aung)
โบด, เจ.ซี. (Baud, J.C.)
โบนิฟาซิโอ, อันเดรส (Bonifacio, Andres)
โบรอนแกน (Borongan)
โบเวน ดิกุล (Boven Digul)
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
ปรมัตถ์ (Paramat)

ประจำเดือน
ประชาชนชาวจาม (Cham)
ประชาธิปไตย
ประเทศไทย
กัมพูชากับ
การกู้ดินแดนคืนมา *ดูเช่นกันที่* สยาม
ขบวนการรวมชนเชื้อชาติพันธุ์ไทย
ชนชาติกลุ่มน้อย
บทบาทการสนับสนุนยกย่องญี่ปุ่นสมัยสงคราม
เปลี่ยนชื่อ (จากสยาม)
พม่ากับ
พรมแดน
ลาวกับ
เอกราช
ปราบุ เฮรุ ตโจโคร (Prabu Heru Tjokro) ดู ตโจโครอามิโนโต, ราเดน อูมาร์ ซาเยด (Tjokroaminoto Raden Umar Sayed)
ปรีดี พนมยงค์
ปรียายี (priyayi)
ความโดดเดี่ยวของ
ดัตช์กับ
ในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล
บุคคลสำคัญทางศาสนากับ
ลัทธิชาตินิยมและ
อิทธิพลตกต่ำ
ปลิงทะเล
ปอ
ปอเชือก
ปอนเซียโน เอโลเฟร, (Ponciano Elofre) ดู บูฮาวี (Buhawi)
ปะลิส (Perlis)
ป้อมดัฟเฟริน (Dufferin)
ป้อมมาร์ลโบโร (Marlborough)
ปังกอร์ (Pangkor)

ปัตตานี
ปัตตาเวีย ดู จาการ์ตา
ปัตติมุระ (Pattimura) ดู มาตูเลเซีย, ทอมัส (Matulesia, Thomas)
ปาซิออน ของกรรมกร หรือปาซิออนแดง *(Pasyon of the Workers หรือ Red Pasyon)*
ปานจาซิลา (Pancasila) ดู *ชื่อประเทศต่าง ๆ*
ปาเนย์ (Panay)
ปาเน (Panei)
ปาปา (พระสันตะปาปา) อิสิโอ (Isio)
ปาปา โอตอย (Otoy_)
ปาร์ตาอิ ซาเรกัต อิสลาม อินโดนีเซีย (Partai Sarekat Islam Indonesia)
ปาร์ตาอิ อินโดนีเซีย (Partai Indonesia) ดู ปาร์ตินโด (Partindo)
ปาร์ตาอิ อินโดนีเซีย รายา (Partai Indonesia Raya) หรือพรรคอินโดนีเซียอันไพศาล ดู ปารินดรา (Parindra)
ปาร์ติโด นาซิอองนาล โปรเกรสซิสต้า (Partido Nacional Progresista)
ปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้า (Partido Nacionalista)
ปาร์ติโด เฟเดราลิสตา (Partido Federalista) ดู ปาร์ติโด นาซิอองนาล โปรเกรซิสต้า (Partido Nacional Progresista)
ปาร์ตินโด (Partindo)
ปารมา, อู (Parama, U)
ปาร์มาลิม (Parmalim)
ปาร์ฮูดัมดัม (Parhudamdam)
ปารินดรา (Parindra)
ปาล์มน้ำมัน
ปาเล็มบัง (Palembang)
ปาวี, ออกัสต์ (Pavie, August)
ปาหัง (Pahang)
ปาฮุด,- (Pahud,-)
ป่าไม้สัก
ปีนัง
การโจมตี*เอมเดน*
การตกลงกับอังกฤษ
ชนชาติกลุ่มน้อย

บริการด้านสุขภาพ
ประชากร
ผลประโยชน์ของพ่อค้า
ผู้ภักดีต่อระบอบอาณานิคม
ปุ๋ย
ปู กอมโบ (Pou Kombo)
เปกาลอนกาน (Pekalongan)
เปนชาลาซาน, อาลี บาซาห์ (Penjalasan, Ali Basah)
โป ลู, อู (Po Lu, U)
เปรัก (Perak)
เปอร์ซอดาราอาน ซาฮาบัต พีนา (Persaudaraan Sahabat Pena)
เปอร์เซริกาตาน โกมูนิส ดิ อินเดีย (Perserikatan Komunis di India) ดู พีเคไอ (PKI)
เปอร์เซริกาตาน นาซิอองนาล อินโดนีเซีย (Perserikatan Nacional Indonesia) ดู พีเอ็นไอ (PNI)
เปอร์มูฟากาตาน เปอร์ฮิมปูนาน-เปอร์ฮิมปูนาน โปลิติค เกบางซาอาน อินโดนีเซีย
(Permufakatan Perhimpunan-Perhimpunan Politik Kebangsaan Indonesia)
ดู พีพีพีเคไอ
เปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซีย (Perhimpunan Indonesia) หรือสมาคมอินโดนีเซีย
ผดุงครรภ์
ผลประโยชน์ของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
"ภาระของคนผิวขาว"
การแข่งขันกับฝรั่งเศส
การแข่งขันและความตกลงกับดัตช์
การตกลงระหว่างอังกฤษ-สเปน
การปกครองอาณานิคมโดยตรงและโดยอ้อม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การยึดครองฐานที่มั่นของดัตช์ในสงครามกับฝรั่งเศส
กำลังทหาร
กิจกรรมเกี่ยวกับอาณานิคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ความสัมพันธ์ตามสนธิสัญญา
นโยบายการค้า *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ระบบผู้สำเร็จราชการผู้ให้คำปรึกษา *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ระบบราชการพลเรือนในอาณานิคม
ผัก ดู อาหาร

ผู้อพยพชาวอินเดีย
กรรมกร
กานคานี (kangany)
การสมรสข้ามเชื้อชาติ
ความมั่งคั่งไพบูลย์
ความไม่พอใจและการสังหารหมู่
จำนวน
เชตติอาร์ (Chettiar)
ซาราวัก
ทมิฬ
ธุรกิจกับการพาณิชย์
ผู้ภักดีต่อระบอบอาณานิคม
พม่า
มลายู
มาอิสตรี (maistry)
ร่างกุ้ง
โรงเรียน
ลัทธิชาตินิยม
โสเภณี
อัตลักษณ์ประจำชาติพันธุ์
อาณานิคมย่านช่องแคบ (Straits Settlements)
แผนการชาดบูร์น (Chadbourne)
แผ่นดินไหว
ฝรั่งเศส
กองทัพเรือ
การค้า
การปกครองแบบอาณานิคมโดยตรงและโดยอ้อม
จีนกับ
นโยบายอาณานิคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ประวัติศาสตร์
รัฐบาลวิชี (Vichy)
สงครามโลกครั้งที่ 1

สงครามโลกครั้งที่ 2
สยาม/ประเทศไทย
หน้าที่ของผู้มีอารยธรรมหรือมิสซิออน ซิวิลิซาทริซ (mission civilisatrice)
อังกฤษกับ
ฝิ่น
การค้า
การสูบ
เป็ง มาโกตา (Pg Mokhota)
พญา ผาบ (Phaya Phap)
พญาอลอง (Paya-Alaung), พระพุทธเจ้าในอนาคต
พนมเปญ
การอพยพ
ฝรั่งเศสกับ
พม่า
การค้า
การต่อต้านระบอบอาณานิคม
การติดต่อกับฝรั่งเศส
การปกครองระบอบอาณานิคมโดยตรง
การปฏิรูปกับการสร้างความทันสมัย
การปฏิรูปรัฐธรรมนูญ
การประท้วงกับการต่อต้าน *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การปลูกพืชผลเพื่อจำหน่ายโดยเฉพาะ
การปลูกอ้อย
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การพัฒนาเศรษฐกิจ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การยึดครองของญี่ปุ่น
การศึกษา
กาลา (kala)
กำลังทหาร
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
ความเป็นศัตรูระหว่างชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ และการใช้ความรุนแรง
จีนกับ

ชนกลุ่มน้อย *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชนชั้นในสังคม
ช่วงเวลาสำคัญในประวัติศาสตร์
ทะขิ่น (thakin)
นโยบายของอังกฤษกับการเข้ายึดครอง *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
นโยบายที่ดิน
ประชากร
“ปัญหารองเท้า”
ผู้ภักดีต่อระบอบอาณานิคม
พรมแดน
พุทธศาสนา *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี
มาตรฐานการครองชีพ
ระบบกฎหมาย
ระบบการปกครองและระบบราชการ
ระบบเส้นทางการขนส่งโดยสาร
ระบอบเสรีทุนนิยม
รัสเซียกับ
แรงงาน
ไร่ขนาดใหญ่
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิคอมมิวนิสต์
ลัทธิชาตินิยม
ศาสนาคริสต์
เศรษฐกิจข้าว *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
สงครามระหว่างอังกฤษ-พม่า
สยาม/ประเทศไทย กับ
สหรัฐกับ
สามสิบสหาย
สำมะโนประชากร
สุขภาพ

องค์กรนิติบัญญัติ
อินเดียกับ
อิสลาม
อุตสาหกรรม
อุตสาหกรรมน้ำมัน
อุตสาหกรรมไม้ซุง
เอกราช
พยาธิปากขอ
พรมแดน
กรณีพิพาทเรื่องดินแดน
ยุโรป
หลักการการยึดครองที่มีประสิทธิภาพ
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้
พรรคกบฏ ดู พรรคฆาตร (Ghadr)
พรรคการศึกษาแห่งชาติของอินโดนีเซีย ดู พีเอ็นไอ บารุ
พรรคคองเกรส
พรรคคอมมิวนิสต์จีน
พรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์
พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม
พรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (Indochina Communist Party หรือไอซีพี)
พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียหรือ พีเคไอ – ปาร์ตาอิ โกมูนิส อินโดนีเซีย (Partai Komunis Indonesia – PKI) ดูพีเคไอ
พรรคโครงการสังคมนิยมพม่า *หรือ* ลานซิน
พรรคฆาตร (Ghadr)
พรรคชาตินิยมเวียดนาม ดู วีเอ็นคิวดีดี (VNQDD)
พรรคชาติอินโดนีเซีย ดู พีเอ็นไอ
พรรครัฐธรรมนูญ
พรรคสังคมนิยมฟิลิปินส์
พรรคอินโดนีเซียอันไพศาล (Greater Indonesia) ดู ปารินดรา (Parindra)
พระไก่ (Kai)
พระตะบอง (Battambang)
พระนคร (Angkor)

พระบาทหลวงนิกายฟรานซิสกัน
พระพุทธเจ้า
พระโพธิสัตว์
พระเมตไตรย
พริกไทย ดู เครื่องเทศ
พฤติกรรมทางเพศ *ดูเช่นกันที่* การคุมกำเนิด การมีนางบำเรอ โสเภณี
พหลพยุหเสนา, พระยา
พะคยีดอว์ (Bagyidaw) หรือพระเจ้าจักกายแมง
พะโค (Pegu)
พันธมิตรระหว่างอังกฤษ-ญี่ปุ่น
พันธมิตรโรม-เบอร์ลิน ดู มหาอำนาจฝ่ายอักษะ
พาร์คส์,- (Parkes,-)
พาลเมอร์, จอห์น (Palmer, John)
พาลเมอร์สตัน, ลอร์ด (Palmerston, Lord)
พีเคไอ (PKI) หรือพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย
การปราบปรามพีเคไอ
ลัทธิชาตินิยมอินโดนีเซีย
อิสลามกับ
พีญโน,-(Pigneau,-)
พีพีพีเคไอ (PPPKI)
พีเอ็นไอ (PNI)
พีเอ็นไอ บารุ (PNI Baru)
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยาสา (พุทธราชา), Buddha Yaza (Buddha Raja)
พุทธศาสนา
การต้องอยู่ภายใต้การปกครองของผู้ที่มิได้นับถือศาสนาพุทธ
การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนา-การเมือง กับ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การฟื้นฟูและการปฏิรูป
ครูบา
ความเหยียดหยามของอังกฤษต่อ
คำสอน (พระธรรม) ตำราและพิธีกรรม
เครื่องราง ของขลัง

จักรวัติ / เสตกยา-มิน (cakkavatti/Setkya-min)

ซายา (saya)

ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศ นิกาย วัด โบสถ์

ตัคยี (thugyi)

นัต (nut)

ปอนคยี (pongyi)

"ปัญหารองเท้า"

ผู้มีบุญ

ผู้อยู่ป่า

พระภิกษุสงฆ์ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*

พุทธศาสนาของชาวเขมร

พุทธศาสนาของไทย

พุทธศาสนานิกายตันตระ

พุทธศาสนานิกายเถรวาท

มิน-ลอง (min-laung)

วิกซา (weikza)

สถานภาพ

สถานศึกษา

เพนดิดิกาน นาซิออนาล อินโดนีเซีย (Pendidikan Nasional Indonesia) ดู พีเอ็นไอ บารุ (PNI Baru)

เพลลิวส์ (Pellews)

โพธิพญา (Bodawpaya)

ไพแน็คเกอร์,- (Pynacker,-)

ไพอัสที่ 9, พระสันตะปาปา (Pius IX)

ฟรังคลิน, วิลเลียม

ฟรานซิสกัน

ฟลอเรส (Flores)

ฟัลค์, เอ.อาร์. (Falck, A.R.)

ฟาน จู ตรินห์ (Phan Chu Trinh)

ฟาน ซิค ลอง (Phan Xich Long)

ฟาน เดน บอสช์, โยฮันส์ (Van den Bosch, Johannes)

ฟาน บอย เจา (Phan Boi Chau)

ฟิลิปปินส์
กระบวนการโอนอำนาจการปกครองให้ชาวฟิลิปปินส์
การก่อตั้งเครือจักรภพฟิลิปปินส์
การค้า
การเงินของรัฐบาล
การปกครองของสเปน
การปกครองแบบอาณานิคมโดยตรงและโดยอ้อม
การประท้วงและการกบฏ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การแปรสภาพเป็นเมือง
การผูกขาดของกษัตริย์
การพัฒนาเศรษฐกิจ
การเพาะปลูกภาคบังคับ
การเลือกตั้ง
การศึกษา
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
คริสต์จักรคาทอลิก *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
โครงสร้างการปกครอง
ชนชั้นในสังคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชนชาติกลุ่มน้อย
ประชากร
ประชาธิปไตยตามแบบของอเมริกัน
ประมวลกฎหมายปกครองสำหรับมินดาเนาและซูลู
พรรคการเมือง
พัฒนาการด้านรัฐธรรมนูญ
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี
ภูมิประเทศ
ระบบกฎหมาย
ระบบราชการพลเรือน
แรงงาน

ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิชาตินิยม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ลัทธิอัตตาธิปไตย
วิกฤติการณ์การยังชีพ
สหรัฐกับ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
สำนักงานชนเผ่าที่มิใช่ชาวคริสต์
องค์กรนิติบัญญัติ
อังกฤษกับ
อิสลาม
อุตสาหกรรม
อุตสาหกรรมน้ำตาล
อุตสาหกรรมยาสูบ
ฟุลเลอร์ตัน, โรเบิร์ต (Fullerton, Robert)
เฟรนด์, ธีโอดอร์ (Friend, Theodore)
เฟอร์นิวัลล์, เจ.เอส. (Furnivall, J.S.)
เฟอร์รี่, จูลส์ (Ferry,Jules)
ภราดรภาพของมิตรทางจดหมาย *ดู* เปอร์ซอดาราอาน ซาฮาบัต พีนา (Persaudaraan Sahabat Pena)
ภัฏระ คุรุ (Batara Guru)
ภาวะไม่มีประจำเดือน
ภาวะเศรษฐกิตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก *ดู* เศรษฐกิจ
ภาษา
กะเหรี่ยง
ความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
ฉาน
ชวา
ดูเช่นกันที่ อักขระโรมัน
ตากาล็อก
บาฮาซา เมลายู (bahasa melayu)
บาฮาซา อินโดนีเซีย (bahasa Indonesia)
พม่า
ฟิลิปปินส์

ภาษาของยุโรป ในฐานะภาษากลาง
ภาษาที่ใช้ในการปกครอง
ภาษาไทย
มลายู
เวียดนาม
สยาม
อินโดจีน
อินโดนีเซีย
ภาษาครีโอล (Creoles)
ภาษี
การกำหนดภาษี
การเพิ่มรายรับ
ภาษีกิจกรรมยามว่าง
ภาษีเครื่องอุปโภคบริโภค
ภาษีทางอ้อม
ภาษีที่ดิน
ภาษีบริษัท
ภาษีผลิตภัณฑ์พาณิชย์
ภาษีรัชชูปการ
ภาษีแรงงาน
ภาษีส่วนบุคคล
สัมปทานการหารายรับเข้ารัฐ
สัมปทานภาษี
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ
ภาษีศุลกากร
ภูเก็ต
ภูเขาจานลาออน (Canlaon)
ภูเขาช้าง
ภูเขาต้องห้าม
ภูเขาทั้งเจ็ด
ภูเขาบานาเฮา (Banahao)
ภูเขาลาวู (Lawu)

ภูเขาอะรายัต (Arayat)
ภูเขาอิสาร็อก (Isarog)
ภูมิภาคซูลู (Sulu)
การควบคุมของสเปน
การค้า
การค้าทาส
การประท้วงและการกบฏ
การปรากฏตัวของเยอรมัน
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ความตกลงเรื่องการกำหนดเขตแดน
โจรสลัด
ผลประโยชน์ของอังกฤษ
ศาสนาคริสต์
สหรัฐกับ
อิสลาม
ภูมิภาคบาตัก (Batak)
ภูมิภาคบิกอล (Bikol)
ภูมิภาคโบลรา (Blora)
ภูมิภาคฮสิพอว์ (Hsipaw)
ภูมิศาสตร์และการศึกษาเกี่ยวกับประชากร
การเพิ่มจำนวนประชากร *ดูเช่นกันที่ชื่อเมืองและประเทศ*
การอพยพย้ายถิ่น
ความเจริญพันธุ์
ความหลากหลายด้านชาติพันธุ์
อัตราการตาย (ทั่วไป) (ทารก)
อัตราการย้ายถิ่นฐาน
อายุขัย
เภสัชกร
โภชนาการกับทุโภชนาการ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
มณฑลเวลส์ลีย์ (Wellesley)

มณีปุระ (Manipur)
มนิลา
การยึดครองของอังกฤษ
ชนชาติกลุ่มน้อย
ระบบการขนส่งโดยสาร
กำเนิด
ประชากร
การค้า
มลายู
การตกลงระหว่างอังกฤษ-ดัตช์
การทำเหมืองดีบุก
การปกครองของอาณานิคมโดยอ้อม
การประกาศใช้กฎหมายชนต่างด้าว
การประท้วงและการต่อต้าน
การปลูกพริกไทย
การปลูกสีเสียด
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การแปรสภาพเป็นเมือง
การผูกขาดของรัฐ
การพัฒนาเศรษฐกิจ
การเพาะปลูกแบบประจำที่
การเพาะปลูกแบบเลื่อนลอย
การเมืองและประวัติศาสตร์สมัยศตวรรษที่สิบเก้า
การยึดครองของญี่ปุ่น
การศึกษา
กำลังทหาร
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
ความเป็นปฏิปักษ์และการใช้ความรุนแรงอันเกี่ยวเนื่องกับชาติพันธุ์
โครงสร้างการปกครอง
ชนชั้นในสังคม
ชนชาติกลุ่มน้อย

ประชากร
ผู้ภักดีต่อระบอบอาณานิคม
พรรคการเมือง
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี
มาตรฐานการครองชีพ
ระบบกฎหมาย
ระบบการขนส่งโดยสาร
ระบบราชการพลเรือนของบริทิชมาลายา
รายรับของรัฐบาล
แรงงาน
ไร่ขนาดใหญ่
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิทุนนิยมเสรี
เศรษฐกิจข้าว
สถานการณ์ไตรภาคี
หน่วยงานการปกครองของมลายู
หน่วยงานอารักขาชาวจีน
อคติและการแบ่งแยกเชื้อชาติ
อาณานิคมย่านช่องแคบกับ
อิทธิพลของอังกฤษ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
อิสลาม
อุตสาหกรรมยางพารา *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ดูเช่นกันที่ รัฐมลายู, สหพันธ์
มหาวิทยาลัยร่างกุ้ง
มหาวิทยาลัยสงฆ์ที่วัดบวรนิเวศน์
มหาวิทยาลัยฮานอย
มหาอำนาจกลาง
มหาอำนาจฝ่ายอักษะ
มอญ
มะตะรัม

มะริด (Mergui)
มะละกา ดู เมละกา
มังกาเดา (Mangadua)
มัต ฮัสซัน (Mat Hassan)
มัทราส (Madras)
มันดะเลย์
มันสำปะหลัง
มัสยิด
มากาสซาร์
มากินดาเนา (Magindanoa)
มาดจลิซุล อิสลามิล อาลาอา อินโดนีเซีย (Madjilsul Islamil A'laa Indonesia) ดู เอ็มไอเอไอ
มาตูเลเซีย, ทอมัส (Matulesia, Thomas)
มานกุนกุสุโม,ตจิปโต (Mangunkusumo, Tjipto)
มาลุกุ
มาเลเรีย
มาโลลอส (Malolos)
มาส, ซินิบาลโด เด (Mas, Sinibaldo de)
มาห์ดี (Mahdi)
มาห์หมุด มาห์ยิดิน, เตงกู (Mahmud Mahyideen, Tengu)
มิชลิน (Michelin)
มิตเชล์, เจ.ซี. (Mitchell, J.C.)
มินดง, พระเจ้า (Mindon Min)
มินบู (Minbu), เขต
มินดาเนา
การปกครองของสเปน
การประท้วงและการจลาจล
ชนชาติกลุ่มน้อย
ราชการพลเรือน
สหรัฐกับ
อิสลาม
มินห์-มาง (Minh-mang)
มินังกาเบา

มิลเนอร์, แอนโธนี ซี. (Milner, Antony C.)
มิสบาช (Misbach)
มุสลิม ดู อิสลาม
มูร์เรย์, เออร์สคิน (Murray, Erskine)
มูลัดชี ณ โบลอน (Muladji Na Bolon)
มูอิส, อับดุล (Muis, Abdul)
มูโฮต์, ออองรี (Mouhot, Henri)
เม็กกะ
เม็กซิโก
เมรอเก (Merauke)
เมราปี (Merapi)
เมล็ดพืช
เมละกา
การควบคุมของอังกฤษ
สนธิสัญญาอังกฤษ-ดัตช์ (1824)
เมืองใหญ่น้อย
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
การเติบโต
เคหสถาน
อุตสาหกรรม
ระบบการขนส่งโดยสาร
สภาพความเป็นอยู่
ประชากร บริเวณกับความหนาแน่น
การแบ่งเขตที่อยู่ตามเชื้อชาติ
บทบาทและจุดมุ่ง
ซิโนมาน (sinoman)
ชนชั้นในสังคม
แรงงานกับอาชีพ
ซาร์ซูเอลา (zarzuela)
*ดูเช่นกันที่*ชานเมือง *เมืองตามชื่อเฉพาะ*
แม็คคอย, อัลเฟรด ดับเบิลยู. (McCoy, Alfred W.)
แม็คคินลีย์, วิลเลี่ยม (McKinley, William)

แม็ต ซัลเลห์ (Mat Salleh)
แม่น้ำโขง
แม่น้ำเจ้าพระยา
แม่น้ำแดง ดู แม่น้ำฮอง (Hong)
แม่น้ำอิระวดี
แม่น้ำฮอง (Hong)
โมฮัมหมัด ริฟานคี (Mohamad Rifangi)
ไม้
ไม้มะเกลือ
ยนเตรนเชราโด, ฟลอร์ (Yntrencherado, Flor)
ยอกยาการ์ตา (Yogyakarta)
ยะไข่
ยะโฮร์
ความสัมพันธ์กับอังกฤษ
ผลประโยชน์ของดัตช์
ชนกลุ่มน้อย
การปลูกสีเสียด
ปัญหาโจรสลัด
แรฟเฟิลส์กับ
การปลูกเครื่องเทศ
การทำเหมืองดีบุก
ยัป อาห์ ลอย (Yap Ah Loy)
ยา
โอสถศาลา
ดูเช่นกันที่ ระบบการแพทย์
ยา ดินห์ (Gia Dinh)
ยา ลอง (Gia-long)
ยางพาราสหรัฐ
ยางไม้
ยางไม้ (Gutta percha)
ยาสูบ
ยุทธการบัด แบ็คเซ็ก (Bud Bagsak)

ยุโรปกับชาวยุโรป
การปรับให้เป็นอุตสาหกรรม
ความสัมพันธ์และการแข่งขันระหว่างประเทศ
เยนางคยอง (Yenangyaung)
เยอรมนี
ความก้าวร้าวใฝ่วิวาท
การเสี่ยงเกี่ยวกับอาณานิคม
สงครามโลกครั้งที่ 1
สงครามโลกครั้งที่ 2
รถจักรยาน
รถยนต์
รอธ, รัสเซลล์ (Roth, Russell)
ระตู อะดิล (ratu adil)
ระนอง
ระบบกฎหมาย
กฎทางศาสนา
กฎหมายการสมรส
กฎหมายการสืบมรดก
กฎหมายตามขบนธรรมเนียม (*อาดัต*)
กฎหมายระหว่างประเทศ
กฎหมายอังกฤษ
การไต่สวนด้วยการทรมาน
การปกครองแบบไร้กฎเกณฑ์
การสร้างมาตรฐานด้านกฎหมาย
ประมวลกฎหมายของเวียดนาม
ประมวลกฎหมายนโปเลียน
ประมวลกฎหมายเวียดนาม
ประมวลกฎอิสลาม
ปัญหาเรื่องกฎและระเบียบ
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศจำเพาะ
ระบบการแพทย์
“การแพทย์จักรวรรดิ”

การรักษาด้วยศรัทธา
การวิจัยทางการแพทย์
ปัญหาสุขภาพ
ยา
หมอ
ดูเช่นกันที่ ชื่อโรคและชื่อยาต่าง ๆ
ระบบไปรษณีย์
ระบอบคอมมิวนิสต์ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ดูเช่นกันที่ประเทศ บุคคล และพรรคการเมือง ตามชื่อเฉพาะ
ระบอบสังคมนิยม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ระบอบสังคมนิยมแนวพุทธ ดู พุทธศาสนา, การเปลี่ยนแปลงทางศาสนา-การเมือง กับ
ระบอบสาธารณรัฐ
รังสิต, เขต
รัฐ
รัฐสมัยใหม่
รัฐเสรีนิยม
ลักษณะในยุคแรก
วิวัฒนาการอย่างเป็นขั้นตอน
รัฐกาหลิบ
ดูเช่นกันที่ อิสลาม
รัฐบาลบรุค ดู ซาราวัก
รัฐมลายู, สหพันธ์
รัสเซีย
กติกาสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างนาซี-โซเวียต
การกระจายอำนาจของโลกกับ
การปฏิวัติรัสเซีย
ความเกี่ยวข้องในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
โคมินเทิร์น (Comintern)
ญี่ปุ่นกับ
สิ้นสุดระบบกษัตริย์
ดูเช่นกันที่ ระบอบคอมมิวนิสต์
ร่างกุ้ง

ชนชาติกลุ่มน้อย
ประชากร
ผลประโยชน์ของฝรั่งเศส
ศูนย์กลางทางการเมืองและเศรษฐกิจ
ราชตระกูลบันเจร์มาซิน (Banjermasin)
ราชวงศ์กอนบอง (Konbaung)
ราชวงศ์จักรี
ราชวงศ์ชิง (Qing)
ราชวงศ์มางกุเนการา (Mangkunegara)
ราชวงศ์ศรี สิงห์มังคราชา (Si Singa Mangaraja)
ราชวงศ์เหงียน (Nguyen)
ราชวงศ์อลองพญา (Alaungpaya)
ราชอาณาจักรล้านนาไทย
ราชา บันตัล (Raja Buntal)
รามอส, เบนิกโน (Ramos Benigno)
ริคาร์เต้, อาร์เตมิโอ (Ricarte, Artemio)
ริซาล, โฮเซ่ (Rizal, José)
ริวาอิ, อับดุล (Rivai, Abdul)
ริออ (Riau)
รีจิสเตอร์ (Register)
รีด, แอนโธนี (Reid, Anthony)
เรือเดินสมุทรกับการขนส่งสินค้า
การจราจรย่านชายฝั่ง
การสัญจรในแม่น้ำ
ความต้องการถ่านหิน
เรือกลไฟ
แรงงาน
การเกณฑ์ *มีเนือง ๆ ใน*
การปลดคนงานเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
สงครามโลกครั้งที่ 1
สตรี
อุปทาน

อุปสงค์
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ
แร่เงิน
แรฟเฟิลส์, เซอร์ ทอมัส สแตมฟอร์ด (Raffles, Sir Thomas)
การปกครองชวา
การยึดครองสิงคโปร์
จักรวรรดิอังกฤษกับทัศนะแนวเสรีนิยม
โจรสลัด
ต่อต้านอำนาจการปกครองของดัตช์
ประณามการเสพย์ฝิ่น
ผลประโยชน์ของบอร์เนียว
โรค
โรคระบาด
สภาพแวดล้อมกับ
สาเหตุและการควบคุม
ดูเช่นกันที่ ระบบการแพทย์และ*ชื่อโรคจำเพาะ*
โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร
โรคฝีดาษ
โรคเหน็บชา
โรงพยาบาล
โรงเรียนกัวลา กางซาร์ มาเลย์ (Kuala Kangsar Malay)
โรงเรียนแพทย์สโตเวีย (School tot opleiding van inlandsche artsen ดู สโตเวีย (STOVIA)
โรงเรียนอิสระดอง คินห์ (Dong Kinh Free)
โรซาส, มานูเอล (Roxas, Manuel)
โรสเบอรี่, ลอร์ด (Rosebery, Lord)
ไร่ขนาดใหญ่ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศต่าง ๆ
ไรพอน, ลอร์ด (Ripon, Lord)
ไร่ภูเรียง (Phu-Rieng)
ฤาษี ดู บัณฑิต – ฤาษี
ลอมบอก (Lombok)
ลอเรล, ซัลวาดอร์ (Laurel, Salvador)

ละคร
ลัทธิชาตินิยม
การใช้คำศัพท์กับลักษณะเฉพาะ
การต่อต้านลัทธิอาณานิคมกับ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชาติพันธุ์
ดินแดน
ทางเลือกของผู้ภักดีต่อระบบอาณานิคม
แบบอย่างของยุโรป
แบบอย่างของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ลัทธิชาตินิยมฉาน (Shan)
ลัทธิชาตินิยมปัตตานี
ลัทธิชาตินิยมโมโร
ลัทธิชาตินิยมรวมชนเชื้อสายจีน
ลัทธิซูฟี (Sufism)
ลัทธิดาร์วินทางสังคม
ลัทธิทรอตสกี้
ลัทธิพาณิชยนิยม (mercantilism)
ลัทธิฟันดาเมนทัลลิสต์
ดู ชื่อศาสนากับชื่อขบวนการ
ลัทธิฟาสซิสต์กับการต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์
ลัทธิมาร์กซ์ ดู ระบอบคอมมิวนิสต์
ลัทธิเสรีนิยม
ลา โซลิดาริแดด (La Solidaridad), หนังสือพิมพ์
ลาเกร, ดูดาร์ต เดอ (Lagrée, Doudart de)
ลางกัต (Langkat)
ลานตายุค (Lantayug)
ลาบวน (Labuan)
ลาบิออส, จานุอาริโอ (Labios, Januario)
ลารุต (Larut)
ลาว
การค้า
การปกครองแบบอาณานิคมโดยอ้อม

การประท้วงและการต่อต้าน
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การศึกษา
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
โครงสร้างทางการเมือง
ชนชั้นในสังคม
ชนชาติกลุ่มน้อย
ผลประโยชน์ของอังกฤษ
พรมแดน
พุทธศาสนา
แรงงาน
ลัทธิคอมมิวนิสต์
ลัทธิชาตินิยม
เวียดนามกับ
สยาม/ประเทศไทยกับ
อิทธิพลของฝรั่งเศส
ดูเช่นกันที่ การก่อการร้ายของขบวนการปะเทดลาว
ลิคา ฟิลิปินา (Liga Filipina)
ลิงคะ
ลิม บูน เกง (Lim Boon Keng)
ลีเกห์, ราชาแห่ง (Legeh)
ลีฟริงค์, เจ.เอ. (Liefrinck, J.A.)
ลูกครึ่ง ดู ลูกครึ่งจีน-สเปน
ลูกครึ่งจีน-สเปน
นฤมิตรกรรม
ผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์และธุรกิจ
ฟิลิปินส์
สถานภาพ
ลูซอน (Luzon)
การค้า
การบังคับให้เกษตรกรปลูกพืชบางชนิด
การประท้วงและการกบฏ

การปลูกข้าว
การปลูกปอ
การปลูกพืชผลเพื่อการจำหน่ายโดยเฉพาะ
การปลูกยาสูบ
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
กำลังแรงงาน
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ชนชั้นในสังคม
ชนชาติกลุ่มน้อย
นโยบายที่ดิน
ประชากร
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภูมิประเทศ
ระบบการขนส่งโดยสาร
ราชการพลเรือน
ไร่ขนาดใหญ่
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิทุนนิยมเสรี
สหรัฐกับ
อำนาจการปกครองของสเปน
อุตสาหกรรมน้ำตาล
อุตสาหกรรมปศุสัตว์
เลนิน, วี.ไอ.
เลย์เต (Leyte)
เลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ
เลียง กิเชา (Liang Qichao)
โลว์, เจมส์ (Low, James)
โลว์, ฮิวจ์ (Low, Hugh)
โลหะมีค่า *ดูเช่นกันที่* ทอง เงิน
วงไพบูย์ร่วมมมหาเอเชียบูรพา ดู สงครามแปซิฟิค
วชิรญาณวโรรส, สมเด็จกรมพระ
วรรณกรรมมาเลย์

วอร์เรน, เจมส์ เอฟ. (Warren, James F.)
วัณโรค
วัด
วัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้ว
วัดโพธิ์
วัดและโบสถ์
วางเพลิง
วายอัตต์, เดวิด (Whyatt, David)
วาหยัง (wayang หรือหนังตะลุง)
วาห์หะบีส์ (Wahhabis)
วิคทอเรีย, สมเด็จพระราชินี
วิจิตรวาทการ, หลวง
วิชัยชาญ, กรมพระราชวังบวร
วิทยาลัยฝึกหัดครูสุลต่าน อิดริส (Sutan Idris Training College)
วิทยาลัยมาเลย์
วิทยุ
วินตัน,- (Vinton,-)
วินสเตดต์, ริชาร์ด (Winstedt, Richard)
วิลสัน, วูดโรว์ (Willson, Woodrow)
วิศวกรรมทางสังคม
วิสายาส์ Visaya
วิสาหกิจของสเปนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
    การตกลงระหว่างอังกฤษ-สเปน
    การปกครองแบบอาณานิคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
    การผูกขาดของกษัตริย์
    นโยบายการค้า
    นโยบายการเปลี่ยนศาสนา
วีเอ็นคิวดีดี (VNQDD)
วูด, เลียวนาร์ด
เว้ (Hué)
เวด, ทอมัส (Wade, Thomas)
เวเรนิกเด อูสต์-อินดิสเช กอมปัญนี (Verenigde Oost-Indische Compagnie หรือวีโอซี)

เวลด์, เซอร์ เฟรดเดอริค อลอยซิอัส (Weld, Sir Frederick Aloysius)
เวลส์ลีย์,- (Wellesley.-)
เวอร์เจนส์,-(Vergennes.-)
เวียงจันทน์
เวียด นาม กวอค เดิน ดาง (Viet Nam Quoc Dan Dang) ดู วีเอ็นคิวดีดี (VNQDD)
เวียด นาม ด๊ก ลัป ดอง มินห์ (Viet Nam Quoc Lap Dong Minh) ดู เวียดมินห์ (Vietminh)
เวียดนาม
กัมพูชากับ
การแบ่งแยกระหว่างส่วนเหนือและส่วนใต้
การปกครองของฝรั่งเศส *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การปกครองแบบอาณานิคมโดยตรง
การประท้วงและการจลาจล *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การปลูกยางพารา
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การผูกขาดโดยรัฐ
การพาณิชย์กับการค้า
การยึดครองของญี่ปุ่น
การรวมชาติ
การว่างงาน
การศึกษา
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
โคชินจีน (Cochinchina) *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
โครงสร้างทางการเมือง
เงีย กอน (Nghia quan)
จีนกับ
จุดยืนต่อต้านญี่ปุ่น
ชนชั้นในสังคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชนชาติกลุ่มน้อย
ญี่ปุ่นกับ
ตังเกี๋ย *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ธนาคาร

นโยบายที่ดิน
บริการด้านสุขภาพ
ประชากร
ผลประโยชน์ของอังกฤษ
ผู้ภักดีระบอบอาณานิคม
ฝรั่งเศสเข้าครองโคชินจีน
พรรคการเมือง
พุทธศาสนา
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี
มาตรฐานการครองชีพ
ระบบกฎหมาย
ระบบการขนส่งสัญจร
รายรับของรัฐบาล
แรงงาน
ไร่ขนาดใหญ่
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิคอมมิวนิสต์
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิเสรีทุนนิยม
ลาวกับ
วิกฤติการณ์การยังชีพ
ศาสนาขงจื๊อ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ศาสนาคริสต์
ศาสนาเต๋า
เศรษฐกิจข้าว
สงครามโลกครั้งที่ 1
สงครามโลกครั้งที่สอง
สยาม/ประเทศไทย กับ
อันหนำ (Annam)
อุตสาหกรรม
อุตสาหกรรมถ่านหิน

ดูเช่นกันที่ ชื่อราชวงศ์ต่าง ๆ
เวียดมินห์ (Vietminh)
โวดเฮาส์, ลอร์ด (Wodehouse, Lord) ดู คิมเบอร์ลีย์, ลอร์ด (Kimberley, Lord)
โว-เวือง (Vo-Vuong)
ไวท์, จอร์จ (White, George)
ศรี ชาคา สิมาตุปัง (Si Jaga Simatupang) ดู นา ซิอัก ลาคี (Na Siak Bagi)
ศรีวิชัย
ศรีสุริยวงค์, สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหา
ศาสดากับคำทำนาย
ศาสนาขงจื๊อ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ศาสนาเต๋า
ศุภยลัต (Supayalat), พระราชินี
เศรษฐกิจ
การตั้งตัวเป็นเจ้าโลกของญี่ปุ่น
ความช่วยเหลือในการพัฒนากับการลงทุน
ความเติบโตที่ได้แนวคิดมาจากตะวันตก
ตกต่ำ
ปล่อยเสรี
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
รุ่งเรือง
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศจำเพาะ
สกินเนอร์, จี. วิลเลียม (Skinner, G. William)
สงครามครั้งใหญ่ ดู สงครามโลกครั้งที่ 1
สงครามเจ็ดปี
สงครามชวา
สงครามนโปเลียน
สงครามบันเจร์มาซิน
สงครามเปรัก
สงครามแปซิฟิค
การยึดครองของญี่ปุ่น
คำสัญญา “เอเชียเพื่อชาวเอเชีย”
สงครามระหว่างจีน-ญี่ปุ่น

สงครามระหว่างฝรั่งเศส-ปรัสเซีย
สงครามระหว่างรัสเซีย-ญี่ปุ่น
สงครามระหว่างรัสเซีย-ตุรกี
สงครามระหว่างสเปน-อเมริกัน
สงครามระหว่างอังกฤษ-จีน
สงครามโลกครั้งที่ 1
สงครามโลกครั้งที่ 2
ดูเช่นกันที่ สงครามแปซิฟิค
สจาห์รีร์, สุตาน (Sjahrir)
สตรี
การศึกษา
ค่าจ้าง
งานรับจ้างใช้แรงงาน
ชาวจีน
ชาวอินเดีย
ชีวิตโสด
ชุมชนเกษตรกร
ภรรยาของชาวตะวันตก
วัยสมรส
สถานภาพและสิทธิ
สภาวะเมื่ออยู่ในครอบครัว
อาชีพ
สโตเวีย (STOVIA)
สถาบันฝึกฝนเจ้าหน้าที่พื้นเมืองออปเลดิงสโคเลน วัวร์ อินแลนส์เค อัมบ์เตนาเรน
(Opleidingscholen voor inlandsche ambtenaren) ดูออสเวีย
สถาบันพุทธศาสนา
สถาบันแรฟเฟิลส์
สนธิสัญญาปารีส
สนธิสัญญายานดาโบ (Yandabo Treaty)
สนธิสัญญาอังกฤษ-ดัตช์
สนอดกราส, เจ.เจ. (Snodgrass, J.J.)
สนีฟเลียต, เฮนดริคัส เจ.เอฟ.เอ็ม. (Sneevliet, Hendricus J.F.M.)

สปีดี้แห่งลารุต (Speedy of Larut)
สเปน
สมาคมกาติปูนาน (Katipunan)
สมาคมกาลอน (Galon)
สมาคมเกษตรกรแห่งชาติในฟิลิปปินส์ (National Society of Peasants in the Philippines)
สมาคมข้าราชการพลเรือนชาวพื้นเมือง (Association of Native Civil Servants)
สมาคมตังกูลาน (Tanggulan Society)
สมาคมประชาชาติกะเหรี่ยง (Karen National Association หรือ เคเอ็นเอ)
สมาคมผู้ทำไร่เดลี (Deli Planter Association)
สมาคมพวกเราชาวพม่า ดู โดบามา เอเซียโยน (Dobama Asiayone)
สมาคมพันธมิตรร่วมกัน (Common Alliance Society) ดู ตัง เมง ฮุย
สมาคมพุทธศาสนาของคนหนุ่ม (Young Men's Buddhist Association หรือ วายเอ็มบีเอ)
สมาคมเพื่อการฟื้นฟูเวียดนาม (Asoociation for the Restoration of Vietnam)
สมาคมมุสลิมพม่า
สมาคมยุวคริสต์ศาสนิกชนชาย (วายเอ็มซีเอ)
สมาคมลับสวรรค์กับโลก
สมาคมองค์กรทางการเมืองของประชาชนอินโดนีเซีย (Association of Political Organizations of the Indonesian People) ดู พีพีพีเคไอ (PPPKI)
สมาพันธรัฐเยอรมันภาคเหนือ
สมิธ, แอนโธนี ดี. (Smith, Anthony D.)
สโมสรศึกษาบันดุง (Bundung Study Club)
สโมสรศึกษาส่วนกลางแห่งบันดุง ดู สโมสรศึกษาบันดุง (General Study Club of Bandun)
สยาม
กบฏ "ร.ศ. 130"
กองเสือป่า
กัมพูชากับ
การกระจายเสียงทางวิทยุ
การขนส่งสินค้าทางเรือ
การขยายดินแดน
การเงินของรัฐบาล
การทำเหมืองดีบุก
การปกครองแบบอาณานิคมโดยอ้อม

การปฏิรูปรัฐธรรมนูญ
การปฏิรูปและการสร้างความทันสมัย
การประท้วงกับการกบฏ
การปลูกเครื่องเทศ
การปลูกอ้อย
การเปลี่ยนชื่อ (เป็นประเทศไทย)
การผูกขาดของกษัตริย์
การพาณิชย์กับการค้า
การศึกษา
การศึกษาและนักศึกษาในต่างแดน
กำลังทหาร
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
ขบวนการรวมชนเชื้อชาติพันธุ์ไทย
ความเป็นศัตรูและการก่อเหตุรุนแรงของชนชาติกลุ่มน้อย
ความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม
โครงสร้างการปกครองและระบบราชการ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
จีนกับ
ชนชั้นในสังคม
ช่วงเวลาสำคัญในประวัติศาสตร์
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ญี่ปุ่นกับ
ทรัพยากรป่าไม้
นโยบายที่ดิน
ประชากร
ผลประโยชน์ของอังกฤษ
ฝรั่งเศสกับอิทธิพลของฝรั่งเศส
พม่ากับ
พรมแดน
พัฒนาการด้านเศรษฐกิจ
พุทธศาสนา
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี

มลายูในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้ากับ
รถยนต์
ระบบกฎหมาย
ระบบการขนส่งโดยสาร
รัฐประหาร (ค.ศ.1932)
แรงงาน
ไร่ขนาดใหญ่
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิคอมมิวนิสต์
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิชาตินิยมอย่างเป็นทางการ
ลัทธิเสรีทุนนิยม
ลาวกับ
เวียดนามกับ
ศาสนาคริสต์
เศรษฐกิจข้าว
สงครามแปซิฟิค
สงครามโลกครั้งที่ 1
สหรัฐกับ
สามัคคี
องค์กรนิติบัญญัติ
อาณานิคมย่านช่องแคบ (เสตรท เซทเทิลเมนท์)
อินเดียกับ
อิสลาม
อุตสาหกรรมน้ำมัน
เอกราช
ดูเช่นกันที่ ประเทศไทย
สระบุรี
สลังงอร์ (Selangor)
สวนพฤกษชาติคิว (Kew Gardens)
สเวตเทนแฮม, เซอร์ แฟรงค์ (Swettenham, Sir Frank)
สหพันธ์การเมืองอินโดนีเซีย ดู จีเอพีไอ

สหพันธรัฐฉาน
ดูเช่นกันที่ ฉาน
สหพันธรัฐมลายู ดู รัฐมลายู, สหพันธ์
สหภาพโซเวียต ดู รัสเซีย
สหภาพเยาวชนมลายู ดู เกสะตวน เมลายู มุดา (Kesatuan Melayu Muda)
สหภาพเยาวชนมลายู ดู เกสะตวน เมลายู มุดา (Kesatuan Melayu Muda)
สหภาพแรงงาน
สหภาพสิงคโปร์ มลายู ดู เกสะตวน เมลายู สิงคปุระ (Kesatuan Melayu Singapura)
สหภาพแห่งเมียนมาร์ ดู พม่า
สหรัฐ
การกระจายอำนาจในโลกกับ
การก้าวขึ้นมาและความเติบโต
การคว่ำบาตรทางการค้ากับ
การเปลี่ยนเป็นประเทศอุตสาหกรรม
ชนชาติกลุ่มน้อย
ผลประโยชน์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ฟิลิปปินส์กับ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
“ภาระของคนผิวขาว”
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
สงครามกลางเมือง
สะพาน
สัญชาติ, หลักการเรื่อง
สัตว์
ใช้งาน
ป่า
สันนิบาตชาติ
สันนิบาตเพื่อเอกราชของเวียดนาม ดู เวียดมินห์
สันนิบาตมุสลิมทั่วอินเดีย (All-India Muslim League)
สันนิบาตเยาวชนปฏิวัติของเวียดนาม
สาคู
สาธารณสุข
สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง

สามเหลี่ยมปากแม่น้ำอิระวดี
สามเหลี่ยมปากแม่น้ำฮอง
สาลิน (Salin)
สาสนะแบง (Thathanabaing)
สิงคโปร์
การก่อการกบฏของทหารอินเดีย
การปลูกเครื่องเทศ
การปลูกสีเสียด
การศึกษา
ชนชาติกลุ่มน้อย *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชาวจีนที่เกิดในย่านช่องแคบ
ธนาคาร
ผลประโยชน์ของพ่อค้ากับการค้า
ผู้ภักดีต่อระบอบอาณานิคม
มันสำปะหลัง
ยางไม้ (gutta percha)
รากฐานกับอาณานิคมของอังกฤษ
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิชาตินิยม
สนธิสัญญาระหว่างอังกฤษ-ดัตช์
เอกราช
สิ่งทอ
การค้า
ญี่ปุ่น
ดัตช์
ทอเองในบ้าน
ผ้าทอด้วยเครื่องจักร
ผ้าฝ้าย
ไหมจีน
อังกฤษ
ดูเช่นกันที่ เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย
สินค้า

ท้องถิ่น
ผลิตผลจากป่าและทะเล
พ่อค้าชาวตะวันตกและชาวต่างชาติ
สินค้าฟุ่มเฟือย
สินค้าอุปโภคบริโภค
อาหาร
*ดูเช่นกันที่*ชื่อผลิตผล
สินเชื่อ
ผู้ให้กู้เงิน
ดูเช่นกันที่ ธนาคารและการธนาคาร
สิเรียม (Syriam)
สี วะธา (Si Votha)
สีสวัสดิ์ (Sisowath)
สีเสียด
สีหนุ, พระเจ้านโรดม :
กษัตริยภาพ
สื่อมวลชน ดู หนังสือพิมพ์ วิทยุ
สุขภาพกับบริการด้านสุขภาพ ดู ระบบการแพทย์
สุมาตรา (Sumatra)
การตกลงระหว่างอังกฤษ-ดัตช์
การทำไร่เลื่อนลอย
การทำเหมืองดีบุก
การปกครองของดัตช์
การประท้วงและการกบฏ
การปลูกชา
การปลูกพริกไทย
การปลูกยางพารา
การปลูกยาสูบ
การเพาะปลูกแบบถางแล้วเผา
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
เขตการเพาะปลูกสุมาตรา
ชนชั้นในสังคม

ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
ผลประโยชน์ของอังกฤษ
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
มาตรฐานการครองชีพ
แรงงาน
ไร่ขนาดใหญ่
ลัทธิคอมมิวนิสต์
ลัทธิเสรีทุนนิยม
ศาสนาคริสต์
เศรษฐกิจข้าว
เศราฐกิจน้ำมันปาล์ม
อิสลาม
อุตสาหกรรมการทำเชือก
อุตสาหกรรมน้ำมัน
สุรยาดินินกราต, สุวาร์ดี (Suryadiningrat, Suwardi)
สุรอนติโก, ซามิน (Surontiko, Samin)
สุระการ์ตา (Surakarta)
สุรา
สุราบายา (Surabaya)
สุลาเวสี (Sulawesi)
เส้นใย
ดูเช่นกันที่ ปอเชือก
เสียมเรียบ (Siemreap)
เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย
ดูเช่นกันที่ สิ่งทอ
โสเภณี
ดูเช่นกันที่ พฤติกรรมทางเพศ
หนังสือพิมพ์ *ดูเช่นกันที่ ชื่อหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ*
หนังสือพิมพ์*ซักดาล (Sakdal)*
หนี้สิน
หม่อง ตเสตกยา (Maung Tsetkya)
หม่องทัน (Maung Than)

หมู่บ้าน
หลวงพระบาง
หลวงพิบูลสงคราม
การเมืองกับการปกครอง
ลัทธิอัตตาธิปไตย
โวหาร
หลัว เยว (Loke Yew)
หลุยส์ที่ 16 แห่งฝรั่งเศส
หวาย
หวุ่นธนุ อธิน (wunthanu athin)
หุบเขากินตา (Kinta)
หุบเขาลิมบาง (Limbang)
เหงียน ดินห์ เจียว (Nguyen Dinh Chieu)
เหงียน ดินห์ ตู (Nguyen Dinh Tu)
เหงียน เตรือง โต (Nguyen Truong To)
เหงียน อัน นินห์ (Nguyen An Ninh)
เหงียน อันห์ (Nguyen Anh) ดู ยา-ลอง (Gia-long)
เหงียน ไอ ควอก (Nguyen Ai Quoc) ดู โฮจิมินห์
เหมาเจ๋อตง
เหล็กและผลิตภัณฑ์เหล็ก
เหวิน พู โซ (Huynh Phu So)
แหลมกู๊ดโฮป
ไหม ดู สิ่งทอ
องค์กรที่ประชุมใหญ่ของคณะสงฆ์สามัคคี (General Council of Sangha Samaggi)
ดู จีซีเอสเอส (GCSS)
องค์กรที่ประชุมใหญ่ของสมาคมมุสลิมพม่า (General Council of Burma Moslem Associ
ations)
องค์กรที่ประชุมใหญ่ของสมาคมแห่งชาติพม่า (General Council of Burmese Assciation)
ดู จีซีเอสเอส
องค์กรสหมลายูแห่งชาติ (United Malays National Organization) ดู อัมโน (UMNO)
องค์กรสังคม-ประชาธิปไตยอินดีส ดู ไอเอสดีวี

องค์กรสุมาตรา ธาวาลิป (Sumatra Thawalip Orgnization)
องค์การคอมมิวนิสต์แห่งอินดีส ดู พีเคไอ
องค์การนักปราชญ์ชาวมุสลิม ดู นาห์ดาตุล อูลามา
องค์แก้ว (Ong Keo)
องค์ประชุมร่วมพรรคมุสลิม ดู เอ็มไอเอไอ (MIAI)
องค์มั่น (Ong Man)
อโนรธา (Anawrahta) หรือพระเจ้าอนุรุท
อยุธยา
อหิวาต์
ออกญา (onkya)
ออคแลนด์, ลอร์ด (Auckland, Lord)
ออง ซาน (Aung San)
การฝึกทหารในญี่ปุ่น
กิจกรรมนักศึกษาสมัยก่อนสงคราม
ร่วมมือกับญี่ปุ่น
ลอบสังหาร
สามสิบสหาย
อองตอง กอร์ดาล (Entente Cordiale)
ออร์ด, แฮร์รี่ (Ord, Harry)
ออร์เวลล์, จอร์จ (Orwell, George)
ออสเตรเลีย
ออสมีนา, เซอร์กิโอ (Osmena, Sergio)
ออสเวีย (OSVIA)
อักขระ ดู อักขระโรมัน
อักขระโรมัน
อังกฤษ
กระทรวงต่างประเทศ
กระทรวงทหารเรือ
กระทรวงอาณานิคม
กระทรวงอินเดีย
คณะรัฐมนตรีสมัยสงคราม
ความสัมพันธ์กับดัตช์

ญี่ปุ่นกับ
นโยบายเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ฝรั่งเศสกับ
เยอรมนีกับ
ราชนาวี
สงครามโลกครั้งที่ 1
สเปนกับ
อิทธิพลทางการเมืองและอุตสาหกรรม
อังกุ เซย์ยิด ปาโลห์ (Ungku Sayyid Paloh)
อังวะ
อัญมณี
อัตโต (Utto)
อันเดรอิโน,- (Andreino,-)
อันตาสารี (Antasari)
อันหนำ ดู เวียดนาม
อับดุล กาดีร์ กามารุดิน (Abdul Kadir Kamanroodin)
อับดุล การิม (Abdul Karim)
อัมโน (UMNO)
อัสสัม
อากลิเปย์, เกรกอริโอ (Aglipuy, Gregorio)
อาควินาลโด, เอมิลิโอ (Aguinaldo, Emilio)
อาคหมัด ชาทิป (Achmad Chatip)
อาคาพุลโก (Acapulco)
อาคารสำนักงาน
อาเจะห์ (Aceh)
การค้าในย่านที่เป็นแหล่งรวมสินค้า
การค้าพริกไทย
การปฏิรูปการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
การประท้วงและการกบฏ
การศึกษา
โจรสลัด
ชนชั้นในสังคม

แรฟเฟิลส์กับ
เวลาสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์
สงครามดัตช์
อิสลาม
อาชญากรรม
อาซาฮาน (Asahan)
อาณาจักรของดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
การเข้ายึดครองใหม่กับกระบวนการล้มเลิกระบอบอาณานิคม
การแข่งขันและการค้ากับอังกฤษ
การเงินของรัฐบาล
การปกครองแบบอาณานิคมโดยตรงและโดยอ้อม
การปกครองส่วนกลางกับระบบราชการพลเรือน
การประท้วงและการกบฏ
การผูกขาดโดยรัฐ
การสร้างอาณานิคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
กำหนดแนวคิดอินโดนีเซีย
ความสัมพันธ์ตามสนธิสัญญา
“คำประกาศรวบรัด” (Short Dechoration)
ดินแดนที่อังกฤษเข้ายึดครอง
ดินแดนอินโดนีเซีย
นโยบายการค้า
นโยบายจริยธรรม
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี
ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
องค์กรนิติบัญญัติ
ออนธูดิง (onthouding)
ดูเช่นกันที่ อินโดนีเซีย
อาณานิคมย่านช่องแคบ (Straits Settlements)
การปกครองแบบอาณานิคมโดยอ้อม
การปกครองและนโยบายของอังกฤษ

ชนชั้นในสังคม
ชนชาติกลุ่มน้อย
ผลประโยชน์ของพ่อค้า
สยาม/ประเทศไทย กับ
ดูเช่นกันที่ เมละกา ปีนัง สิงคโปร์
อาโปลินาริโอ เดอ ลา ครูซ (Apolinario de la Cruz)
อาฟกานิสถาน
อ่าวดานัง (Danang)
อ่าวตริตอน (Triton)
อ่าวมารุดุ (Marudu)
อาวุธ
การค้า
อาวุธทันสมัย
อาห์ลัน, คิจาอิ ฮัดญี อาห์หมัด (Dahlan, Kijai Hadji Admad)
อาห์หมัด (Ahmad), สุลต่านแห่งปาหัง
อาห์หมัด ดาริส (Ahmad Daris)
อาห์หมัด, เบนดาฮาราแห่งปาหัง (Ahmad, Bendahara of Pahang)
อาหาร
ข้าว
เนื้อ
ปลา
ผัก
อิกลีเซีย นิ คริสโต (Iglesia Ni Kristo)
อิกลีเซีย ฟิลิปินา อินดีเพนเดียนเต (Iglesia Filipina Independiente) ดู คริสต์จักรอิสระ
ฟิลิปปินส์ (อากลิปายาน)
อิงเกลสัน, จอห์น (ingleson, John)
อิดริส (Idris)
อินดิสเค โซเซียอัล-ดีโมคราติสเค เวรีนิกอิง (Indische Sociaal-Demodratische Vereeniging)
ดู ไอเอสดีวี
อินดิสเค ปาร์ติจ (Indische Partij)
อินเดีย
กองทัพบกอินเดีย

การขนส่งสินค้าทางเรือ
การค้า
การปกครองของอังกฤษ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ขบวนการทางการเมืองแนวสมัยใหม่นิยม
ความสำคัญและอิทธิพล
ชุมชนชาวอินเดียโพ้นทะเล
พม่ากับ
พรรคการเมือง
พัฒนาการในเรื่องรัฐธรรมนูญ
พัฒนาการสมัยหลังสงครามและการได้เอกราช
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ลัทธิชาตินิยม
เวียดนามกับ
สงครามโลกครั้งที่ 1
สยาม/ประเทศไทยกับ
อาณานิคมของดัตช์
อิทธิพลของฝรั่งเศส
อิสลาม
ดูเช่นกันที่ บริษัทอีสต์อินเดีย
อินโดจีน ดู กัมพูชา ลาว เวียดนาม
อินโดจีนของฝรั่งเศส ดู กัมพูชา ลาว เวียดนาม
อินโดนีเซีย
การจลาจลของคอมมิวนิสต์
การประท้วงและการต่อต้าน
การพัฒนาเศรษฐกิจ
การยึดครองของญี่ปุ่น
การศึกษา
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
โครงสร้างการปกครอง
ชนชั้นในสังคม
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย

นโยบายจริยธรรม
แนวคิดกับอัตลักษณ์
บริการด้านสุขภาพ
พรรคการเมือง
ระบบกฎหมาย
ลัทธิคอมมิวนิสต์
ลัทธิชาตินิยม
สภานิติบัญญัติของอาณานิคม
สวัสดิการสังคม
อำนาจการปกครองของพวกดัตช์
อิสลาม
ดูเช่นกันที่ อาณาจักรของดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
อินทรคีรี (Inderagiri)
อินสุลินเด (Insulinde)
อิบราฮิม, เตเมงกอง แห่งยะโฮร์ (Ibrahim, Temenggong of Johor)
อิบราฮิม, สุลต่านแห่งยะโฮร์
อิบราฮิม, สุลต่านแห่งอาเจะห์ (Ibrahim)
อิบาน (Iban)
อิลเอโต, เรย์นัลโด ซี. (Ileto, Reynaldo C.)
อิโลอิโล (Iloilo)
อิสเมล, สุลต่านแห่งซิอัก (Ismail, Sultan of Siak)
อิสลาม
กยาอิ (kyai)
กวม ตัว (kaum tua)
กวม มุดา (kuam muda)
การเดินทางไปแสวงบุญ
การต้องอยู่ในบังคับของคนที่มิได้นับถือศาสนามุสลิม
การปฏิรูปและการฟื้นฟู
การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง-ศาสนา กับ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การแพร่กระจายและความแข็งแกร่งของ
การรวมสิ่งที่ต่างกันเข้าด้วยกัน
กีรามัต (keramat)

คุรุ (ครู)
จิฮัด (Jihad)
จูราเมนตาโด (juramentado)
ชาวสเปนกับ
เซย์ยิด (sayyid) หรือซายิด (Sayid)
ดหิกร (dhikr)
ดัตช์กับ
ดูเช่นกันที่ รัฐกาหลิบ คัมภีร์กุรอ่าน ขบวนการรวมพลังอิสลามทั้งมวล *ชื่อประเทศและนิกายต่าง ๆ*
ตาเรกัต (tarekat)
ปานทิตา (pandita)
ปาร์ราง ซาบบิล (parrang sabbil) หรือปาราง ซาบิล (parang sabil)
เปงฮูลู (penghulu)
เปสันเตรน(pesantren) ปรากฏเนือง ๆ ใน
มาดราซาห์ (madrasah)
มุกมิน (mukmin)
มูนาฟิก (munafik)
มูบาลลิกห์ (muballigh)
ลักษณะเฉพาะ
ลัทธิรวมอิสลาม
สันตรี (santri)
อัมมัต อิสลาม (Ummat Islam)
อิสลาม เซดจาติ (Islam sedijati)
อิสลาม ลามิซาน (Islam lamisan)
อิหม่าม (imam)
อูลามา (ulamā)
ฮัจญ์ (hajj)
ฮัจญี (hajji)
อิสิโดร เรเยส (Isidro Reyes)
อียิปต์
อุตสาหกรรมกาแฟ

อุตสาหกรรมน้ำตาล
การค้า
การปลูกอ้อย
เทคโนโลยี
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ราคาตกฮวบ
แรงงาน
โรคอ้อย
อุตสาหกรรมในครัวเรือน
อุตสาหกรรมไม้ซุง *ดูเช่นกันที่* การทำลายป่า การโค่นซุง
อุตสาหกรรมยาง
การค้า
การผลิต*ปรากฏเนือง ๆ ใน*
เจ้าของ
เทคโนโลยี
ผลประโยชน์และแรงงานจีน
แผนการสตีเวนสัน (Stevenson)
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ราคาตกฮวบ
แรงงานชาวอินเดีย
อุตสาหกรรมสิ่งทอ
อุบลราชธานี
อู เกละธา (U Kelatha) *ดู* เกละธา, อู (Kelatha, U)
อู ชิต เหลียง (U Chit Hlaing) *ดู* ชิต เหลียง, อู (Chit Hlaing, U)
อู นุ (U Nu) *ดู* นุ, อู (Nu, U)
อู ปารามา (U Parama) *ดู* ปารามา, อู (Parama, U)
อู โป ลู (U Po Lu) *ดู* โป ลู, อู (Po Lu, U)
อู โอตตะมะ (U Ottoma) *ดู* โอตตะมะ, อู (Ottama, U)
เอกสารรวมข้อวินิจฉัยของพระสันตะปาปา
เอนเค โมฮาหมัด (Enche Mohamad)
เอมเดน (Emden)
เอ็มไอเอไอ (องค์ประชุมร่วมพรรคมุสลิม)

เอเมอร์สัน, รูเพิร์ต (Emerson, Rupert)
เอรุจักร, สุลต่าน (Erucakra) ดู ทิพนคร (Dipanagara)
เอสอีเอซี (SEAC) ดู สงครามแปซิฟิค
แอนเดอร์สัน, จอห์น (Anderson, John)
แอนเดอร์สัน, เบเนดิคต์ (Anderson, Benedict)
แอฟริกา
แอมเฮิร์สต์,- (Amherst,-)
โอตตะมะ, อู (Ottama, U)
โอมาร์ ซาอิด ตโจโครอามิโนโต (Oemar Said Tjokroaminoto) ดู ตโจโครอามิโนโต,
    ราเดน อูมาร์ ซาเยด
โอมาร์, สุลต่านแห่งบรูไน (Omar)
โอย ธง ฮัม (Oei Tiong Ham)
โอรัง เนรากา (orang neraka)
โอรัง ลาอุต (orang laut)
โอเวน, นอร์แมน (Owen, Norman)
ไอ้กาน (Ai Kan)
ไอซีพี (ICP) หรือพรรคคอมมิวนิสต์แห่งอินโดจีน
ไอเอสดีวี
ฮวง ฮัว ธัม (Hoang Hoa Tham)
ฮ่องกง
ฮอลล์, ฟิลดิง (Hall, Fielding)
ฮัตตา, โมฮัมหมัด (Hatta, Mohammad)
    การเมืองกับรัฐบาล
    งานด้านการเมืองในเนเธอร์แลนส์
ฮันเตอร์, โรเบิร์ต
ฮัม งี (Ham Nghi)
ฮา ตินห์ (Ha Tinh)
ฮาชิม, สุลต่านแห่งบรูไน (Hashim)
ฮาดินินกราต, อาร์.เอ็มเอ.เอ.(Hadiningrat, R.M.A.A.)
ฮานอย
ฮาสซิม (Hassim)
ฮาสติงส์, วอร์เรน (Hastings, Warren)

ฮิกายัต ปราง ซาบิล (Hikayat Prang Sabil หรือมหากาพย์ สงครามศาสนา)
ฮูลูบาลาง/อูลีบาลาง (hulubalang/uleebalang)
ฮูเวอร์, เฮอร์เบิร์ต (Hoover, Herbert)
เฮดรามอต, เซย์ยิด หรือเจ้า (Hadhramaut, Sayyid)
เฮเวีย บราซิเลียนซิส (Hevea brasiliensis)
เฮอร์กรอนเจ, สนุค ซี. (Hurgronje, Snouck C.)
แฮร์ริสัน, ฟรานซิส เบอร์ตัน (Harrison, Francis Burton)
แฮริสันส์ แอนด์ ครอสฟิลด์ (Harrisons & Crosfield)
โฮจิมินห์ (Ho Chi Minh)
    การคุมขังและเนรเทศ
    กิจกรรมคอมมิวนิสต์ใต้ดิน
    ทัศนะทางการเมือง

โครงการแปล The Cambridge History of Southeast Asia (เล่มสี่)

โดย มัทนา เกษกมล
มัทนี เกษกมล

พฤษภาคม 2547

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ฉบับเคมบริดจ์
เล่มสี่

จากสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน

นิโคลาส ทาร์ลิ่ง
บรรณาธิการ

มัทนา เกษกมล
มัทนี เกษกมล
ผู้แปล

มัทนา เกษกมล
บรรณาธิการแปล

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์*

เล่มหนึ่ง จากยุคเริ่มแรกถึงประมาณ ค.ศ.1500

บทที่ 1 การเขียนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เจ. ดี. เลกเก)

บทที่ 2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (พีเทอร์ เบลล์วูด)

บทที่ 3 ราชอาณาจักรยุคเริ่มแรก (คีธ ดับเบิลยู. เทย์เล่อร์)

บทที่ 4 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น (เคนเนท อาร์. ฮอลล์)

บทที่ 5 ศาสนาและความเชื่อของประชาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนประมาณ ค.ศ.1500 (เจ. ดี. เดอ กาสปารีส์ และ ไอ. ดับเบิลยู. แมบเบตต์)

เล่มสอง จากประมาณ ค.ศ.1500 ถึงประมาณ ค.ศ.1800

บทที่ 1 ปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกและการปรับแปลงภายในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เลียวนาร์ด วาย. แอนดายา)

บทที่ 2 พัฒนาการทางการเมืองระหว่างคริสต์ศตวรษที่ 16-18 (บาร์บารา วัตสัน แอนดายา)

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจประมาณ ค.ศ.1400 ถึงประมาณค.ศ.1800 (แอนโธนี รีด)

บทที่ 4 พัฒนาการทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ค.ศ.1500 ถึงประมาณ ค.ศ.1800 (บาร์บารา วัตสัน แอนดายา และ โยเนียว อิชิอิ)

บทที่ 5 ยุคของการเปลี่ยนผ่าน : จากกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 (เจ. เคทิริแทมบี-เวลส์)

เล่มสาม จากประมาณ ค.ศ.1800 ถึงทศวรรษ 1930

บทที่ 1 การสถาปนาระบอบอาณานิคม (นิโคลาส ทาร์ลิ่ง)

บทที่ 2 โครงสร้างทางการเมือง ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 (คาร์ล เอ. ทรอคคี)

บทที่ 3 ภาวะการพาณิชย์ระหว่างประเทศ รัฐ และสังคม อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม (โรเบิร์ต อี. เอลสัน)

บทที่ 4 ศาสนากับขบวนการต่อต้านอาณานิคม (เรย์นัลโด อิลเอโต)

บทที่ 5 ลัทธิชาตินิยมและการปฏิรูปศาสนาแนวสมัยใหม่นิยม (พอล กราทอสกา และเบน แบตสัน)

เล่มสี่ จากสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน

บทที่ 1 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยามสงครามและยามสงบ : อวสานของจักรวรรดิเจ้าอาณานิคมจากยุโรป (เอ. เจ. สต็อคเวลล์)

บทที่ 2 โครงสร้างทางการเมืองของรัฐเอกราช (หย่ง มุน ฉง)

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ (นอร์แมน จี. โอเวน)

บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย (พอล สแตนจ์)

บทที่ 5 ลัทธิภูมิภาคนิยมและลัทธิชาตินิยม (ซี. เอ็ม. เทิร์นบัลล์) บรรณานุกรม (พอล กราทอสกา)

---

* ศักราชที่ใช้ในต้นฉบับภาษาอังกฤษของหนังสือชุดนี้ เป็นคริสต์ศักราชทั้งหมด แต่ในการเขียนจะหลีกเลี่ยงการระบุคำว่า คริสต์ศักราช โดยเขียนแต่เฉพาะตัวเลขหรือหากเลี่ยงไม่ได้ก็จะใช้คำว่าศักราชที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป (Common Era หรือ C.E.) เช่น ศตวรรษที่ 15 ของศักราชที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป สำหรับการแปลเป็นภาษาไทยนั้น ผู้แปลกำกับด้วยคำว่า ค.ศ. ไว้เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน

สารบัญ

	หน้า
คำย่อ	ง
คำนำฉบับปกอ่อน	จ
บทนำ	1
บทที่ 1 เอเชียตำวันออกเฉียงใต้ยามสงครามและยามสงบ : อวสานของจักรวรรดิเจ้าอาณานิคมจากยุโรป โดย *เอ.เจ สต๊อกเวลล์, รอยัล ฮอลโลเวย์ และเบดฟอร์ด นิว คอลเลจ, สหราชอาณาจักร*	4
สงครามโลกครั้งที่ 2 และการยึดครองของญี่ปุ่น	5
การฟื้นฟูระบอบอาณานิคมและการต่อสู้เพื่อเอกราช ระหว่าง ค.ศ.1945-1948	22
การปฏิวัติกับการปลดเปลื้องสภาพความเป็นอาณานิคมในสภาวะสงครามเย็น ค.ศ.1948-1957	50
บทสรุป	79
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม	84
บทที่ 2 โครงสร้างทางการเมืองของรัฐเอกราช โดย *หย่ง มุน ฉง มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์*	88
การปฏิวัติและโครงสร้างทางการเมือง	90
โครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพ	118
รัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัด (แม็กซิมัม)	142
บทสรุป	191
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม	195
บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดย *นอร์แมน จี. โอเวน มหาวิทยาลัยฮ่องกง*	205
นโยบายเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีเอกราช	210
ความพัวพันกับเศรษฐกิจ ของการเมืองระหว่างประเทศ	222

หน้า

ตลาดและเทคโนโลยีระหว่างประเทศ 228
การเติบโตทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง 234
ลัทธิชาตินิยมกับการเสมอภาค 249
ประชากรกับสภาพแวดล้อม 260
โครงสร้างทางสังคมกับยุทธศาสตร์ 269
การประท้วงกับการกบฏ 286
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 295

บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย โดย
พอล สแตนจ์ มหาวิทยาลัยเมอร์ดอช, เพิรธ, ออสเตรเลีย 298
การปรับใช้วัฒนธรรมอุตสาหกรรม 303
วิสัยทัศน์ด้านจิตวิญญาณที่เกี่ยวกับการปฏิวัติและเอกราช 308
การสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติ ในฐานะที่เป็นการต่อสู้ของทางศาสนา 320
ระเบียบของรัฐกับศาสนาที่เป็นสถาบัน 331
การวางกฎระเบียบใหม่ ในวิถีปฏิบัติของประชาชน 346
การทำคุณไสย การปฏิบัติที่เกี่ยวกับพลังเร้นลับและการประกอบพิธี
ที่เกี่ยวเนื่องกับพระผู้มาโปรด 355
การฟื้นฟูความบริสุทธิ์ของศาสนากับลัทธิสมัยใหม่นิยมของ
ฝ่ายฆราวาส 367
วิถีเพื่อการเข้าถึงความเป็นจริง ที่กำลังเปลี่ยนแปลง 377
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 382

บทที่ 5 ลัทธิภูมิภาคนิยมกับลัทธิชาตินิยม โดย *ซี. เอ็ม. เทิร์นบัลล์ มหาวิทยาลัยฮ่องกง* 388
แนวคิดเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 390
ภาพเหตุการณ์สมัยหลังสงคราม 392
ผลกระทบจากการปลดเปลื้องสภาพความเป็นอาณานิคม 395
อัตลักษณ์และเอกภาพของชาติ 398
ความสัมพันธ์ในภูมิภาค เมื่อสงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ 401
การเริ่มต้นของสงครามเย็น ค.ศ.1948-1954 406

หน้า

องค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 416
การประชุมบันดุงกับขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด 418
ความตึงเครียดและปัญหาของภูมิภาค 420
มาเลเซีย บรูไน และการเผชิญหน้ากัน 427
สาธารณรัฐสิงคโปร์ 431
การก่อตั้งอาเซียน 433
สงครามอินโดจีนครั้งที่สอง 437
รัฐภาคีอาเซียน 440
ค.ศ.1975 – ปีแห่งชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน 447
ปฏิกิริยาจากอาเซียน 450
การประชุมสุดยอดที่บาหลี 451
เวียดนาม กัมพูชา และจีน 457
การพัฒนาของอาเซียน 461
พม่า 465
ลัทธิคอมมิวนิสต์สากลในทศวรรษ 1980 466
ความเกี่ยวข้องของตะวันตก 469
การไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด 470
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม โดย พอล กราทอสกา 474

บรรณานุกรม 479

เอเชีย 479
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 481
มาเลเซีย สิงคโปร์ และบรูไน 485
ฟิลิปปินส์ 491
อินโดนีเซีย 494
พม่า 500
ไทย 501
เวียดนาม กัมพูชา ลาว 502
หัวข้ออื่น ๆ 505

ดรรชนี 508

คำย่อ*

BKI	*Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de Tall -, Land-en Volkenkunde,'s-*Gravenhage.
ISEAS	*Institute of Southeast Asian Studies***,** Singapore.
JAS	*Journal of Asian Studies,* Ann Arbor.
JMBRAS	*Journal of the Malay/Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society,* Kuala Lumpur.
JSEAH	*Journal of Southeast Asian History,* Singapore**.**
JSEAS	*Journal of Southeast Asian Studies***,** Singapore.
JSS	*Journal of the Siam Society,* Bangkok.
MAS	*Modern Asian Studies,* Cambridge, UK.

* คำย่อเหล่านี้ส่วนใหญ่ปรากฏในข้อเขียนบรรณานุกรมและเชิงอรรถ อนึ่ง เชิงอรรถที่ใส่ด้วยเครื่องหมายดอกจันตลอดทั้งเล่มเป็นคำอธิบายเสริมของผู้แปล และมิได้มีอยู่ในต้นฉบับภาษาอังกฤษ ขอให้ผู้อ่านโปรดเข้าใจตามนี้ด้วย

คำนำฉบับปกอ่อน

โครงการประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของเคมบริดจ์มีแนวคิดที่ควบคู่กันมาสองแนว คือหนึ่งแนวคิดทางประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์เอง และสอง แนวคิดที่ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยแนวพิจารณาแบบใหม่นั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

ประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์ได้สร้างมาตรฐานอย่างสูงแก่งานวิชาการที่เกิดจากการร่วมมือกัน และให้แบบอย่างการเขียนประวัติศาสตร์ที่มีความยาวหลาย ๆ เล่มแก่โลกที่พูดและอ่านภาษาอังกฤษ ตั้งแต่ต้นศตวรรษสืบมา *Combrids Modern History* ชุดแรกในความยาว 16 เล่ม พิมพ์ออกมาระหว่าง ค.ศ. 1902 - 1912 หลังจากนั้นก็ติดตามมาด้วยประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์ยุคโบราณ ยุคกลาง ประวัติศาสตร์อินเดีย และอื่น ๆ

โครงการของเคมบริดจ์โดยคนรุ่นใหม่ต่อมายังคงสร้างผลงานบนรากฐานที่วางไว้นี้ ผลงานที่เคมบริดจ์เพิ่งทำเสร็จสิ้นลงคือ ประวัติศาสตร์แอฟริกา ลาตินอเมริกาและชาวหมู่เกาะต่าง ๆ ในมหาสมุทรแปซิฟิค ที่อยู่ระหว่างดำเนินการอย่างรุดหน้าคือ ประวัติศาสตร์จีนและญี่ปุ่นและประวัติศาสตร์อินเดียฉบับใหม่ แบบแผนและขนาดของผลงานเหล่านี้อาจผิดแผกกันไป แต่ลักษณะเด่นที่สำคัญๆ และการใช้นักวิชาการหลาย ๆ คนร่วมกันเขียนเป็นสิ่งที่ยังคงไว้

ความสนใจเริ่มแรกของเคมบริดจ์มุ่งไปที่ยุโรป แม้ว่าจะเป็นการศึกษาที่ค่อนข้างเริ่มด้วยกลิ่นอายของการสอบประมวลรายวิชาในระดับปริญญาตรีเกียรตินิยมอันเก่าแก่ของเคมบริดจ์คือ "การขยายอำนาจของยุโรป" แต่เราก็เคลื่อนออกจากพื้นภูมิของยุโรปมากกว่าประวัติศาสตร์ในฉบับของอ๊อกซ์ฟอร์ดที่มักเขียนโดยนักวิชาการที่ทรงภูมิความรู้อย่างเยี่ยมยอดเพียงคนเดียว กระนั้นเรายังทิ้งช่องว่างซึ่งการสอบประมวลรายวิชาของเคมบริดจ์มิได้ปล่อยไว้คือ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การมองว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคโดยรวมเกิดขึ้นเป็นเวลาช้านานมาแล้วแม้โดยการใช้คำอื่นก็ตาม คำว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นชื่อที่ใช้เรียกกันทั่วไปในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และได้รับการยอมรับอย่างตระหนักกันเป็นอย่างดีถึงความเป็นภูมิภาคที่เป็นหนึ่งเดียว โดยไม่มีการด่วนตัดสินคุณลักษณะที่เป็นหนึ่งเดียวนั้น กระนั้นการวิจัยและงานเขียนทางวิชาการได้แสดงให้เห็นว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้เป็นเพียงชื่อเรียกทางภูมิศาสตร์เท่านั้น

ผลงานประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ผ่านมามีอยู่มากมายทีเดียว ส่วนมากเป็นผลงานที่เขียนโดยบุคคลคนเดียว ผลงานที่ยิ่งใหญ่ของ ดี.จี.อี. ฮอลล์ ผู้ล่วงลับไปแล้วย้อนไปถึงปี 1955 แต่ก็ผ่านการพิมพ์ออกมาอีกหลายครั้ง ผลงานอื่น ๆ ได้แก่ *South-east Asia : A Short History,* London, 1954 ของ บี. แฮริสัน *A Concise History of Southeast Asia,* 1966 ของนิโคลาส ทาร์ลิ่ง และ *In Search*

of Southeast Asia, 1971 โดย ดี. เจ. สไตนเบิร์ก และคนอื่น ๆ ผู้เขียนผลงานเหล่านี้ต้องเผชิญกับภาระงานที่ยากยิ่งอันเนื่องมาจากความหลากหลาย ทางด้านภาษาของภูมิภาคนี้ ปริมาณหลักฐานที่อยู่ในระดับสอง และช่องว่างที่พบในหลักฐานเหล่านั้น

ถึงจะมีความหลากหลายเช่นนี้ก็ตาม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังดูจะเปิดทางให้กับแนวทางการศึกษาของเคมบริดจ์ ประวัติศาสตร์ชั้นครูในความยาวเพียงเล่มเดียวมีอยู่แล้วและแบบอื่น ๆ ก็มีความพยายามกระทำมาก่อนแล้ว ผลงานที่จบภายในเล่มเดียวโดยมีนักวิชาการหลาย ๆ คนร่วมกันเขียนก็ประสบผลสำเร็จมาแล้ว แต่ประวัติศาสตร์ที่มากไปด้วยเนื้อหายิ่งกว่า และเขียนโดยนักวิชาการจำนวนมาก ยังไม่เคยมีการพยายามมาก่อน

ในช่วงอายุของคนรุ่นที่แล้ว มีงานเขียนเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย แต่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังมิได้พัฒนาอย่างเต็มที่ ในแง่ที่ว่าบางด้านค่อนข้างได้รับการใส่ใจศึกษาค้นคว้าและปรับปรุงให้ดีขึ้นเป็นอย่างดี แต่บางด้านกลับไม่ได้รับความสนใจ งานเขียนทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภูมิภาคมีเนื้อหามากขึ้น และศึกษาอย่างลุ่มลึกมากขึ้น ทว่าผลงานเหล่านี้มุ่งไปที่บางประเทศหรือบางวัฒนธรรมโดยเฉพาะและยังทิ้งช่องว่างเหลือไว้อีกเป็นอันมาก การใช้ผู้เชี่ยวชาญหลาย ๆ คนจึงอาจเป็นการช่วยให้เกิดการนำผลงานทั้งหมดมารวมกัน และดังนั้นจะเป็นทั้งการวางรากฐานและ ชี้ช่องทางแก่การสร้างงานวิจัยต่อไป

แนวทางการศึกษาของเคมบริดจ์เป็นการเสนอทั้งคำเตือนและการเชิญชวน อุปสรรคในวิถีการทำงานประวัติศาสตร์เชิงปฏิบัติมีมากพอ ๆกับประวัติศาสตร์ยุโรปของเคมบริดจ์เล่มแรก ซึ่งมีปัญหาเกินกว่าจะควบคุมได้ หรือเขียนได้ไม่จบ แต่ข้อสรุปที่จะช่วยชี้แนวทางให้แก่นักวิชาการท่านอื่น ๆ ก็ต้องพิมพ์ออกมาภายในช่วงเวลาที่พอเหมาะ ผลงานต้องไม่มีความยาวมากจนเกินไป และต้องไม่ใช้คนเขียนมากจนเกินไป

อย่างไรก็ดีข้อชี้แนะเชิงปฏิบัติในลักษณะที่ว่านี้สอดคล้องกับข้อพิจารณาทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ งานประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ดีพอมีอยู่บ้าง ที่เป็นประวัติศาสตร์ของบางประเทศโดยเฉพาะที่ดี ๆ ก็มีอยู่เช่นกัน แต่ดูเหมือนว่าประวัติศาสตร์ที่เริ่มจากฐานของภูมิภาคและศึกษาโดยใช้ภูมิภาคเป็นหลักยังไม่มีอยู่เลย การศึกษาในแนวทางนี้จึงดูควรค่าแก่การกระทำโดยคุณลักษณะของงานเอง พร้อมทั้งเป็นการสร้างความเชื่อมโยงด้านเนื้อหาและการวางรูปแบบให้แก่หนังสืออีกด้วย

ในเกือบทุก ๆ กรณี แม้ในบทที่เป็นผลงานเขียนมากกว่าหนึ่งคน ผู้เขียนถูกดึงออกจากสาขาเฉพาะที่ตนชำนาญ ผู้เขียนเหล่านี้พร้อมที่จะเสี่ยงด้วยรู้ว่า ถึงจะระมัดระวังสักเท่าใด พวกเขาก็ยังอาจถูกผู้เชี่ยวชาญจับผิดจนได้ แต่ถึงกระนั้นพวกเขาก็ตระหนักดีถึงคุณค่าของการพยายามสำรวจในภาพรวม กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ผู้เขียนรู้สึกว่า การท้าทายด้วยแนวทางการศึกษาจากฐานของภูมิภาคคุ้มค่าแก่การผละออกมาจากการวิจัยที่อยู่กับที่ในแบบเดิม ๆ แม้จะเสี่ยงอันตรายอยู่ก็ตาม

นักวิชาการที่ได้รับเชิญให้เขียนผลงานในฉบับเคมบริดจ์นี้ต่างยอมรับว่า บ่อยครั้งที่พบว่าได้ก้าวออกจากข่ายงานที่ตีพิมพ์และสร้างชื่อเสียงให้แก่ตนมาแล้ว อย่างไรก็ดีประวัติศาสตร์แนวใหม่ ย่อมให้โอกาสแก่พวกเขา ที่จะขยายไปสู่ส่วนอื่น ๆ ของภูมิภาคและใช้ภูมิภาคเป็นหลักในการศึกษาและเปรียบเทียบ ซึ่งในหลาย ๆ กรณี หลายคนอาจได้กระทำอยู่แล้วในการสอน สำนักพิมพ์ต้องการงานประวัติศาสตร์ที่กระตุ้นให้คิดค้นต่อไปมากกว่าการเสนอคำตอบสุดท้าย ผู้เขียนผลงานยังต้องเตรียมใจให้พร้อมรับกับการต้องพึ่งพาหลักฐานที่ตีพิมพ์แล้วอย่างมาก หรือพึ่งพาหลักฐานชั้นสองในส่วนที่จำเป็น ส่วนผู้อ่านต้องไม่คิดหวังที่จะได้งานเขียนอย่างลึกซึ้งเท่าเทียมกันตลอดทั่วทั้งภูมิภาค แม้ว่าหลักฐานจะมีอยู่ก็ตาม

ในขณะเดียวกัน บรรณาธิการและผู้เขียนผลงาน ต่างต้องประสบปัญหาเรื่องการแบ่งยุคสมัยเช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์อื่น ๆ แน่นอน เรื่องนี้เป็นข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากการแบ่งยุคนั้นดูเหมือนเป็นผลมาจาก หรือมุ่งไปที่การเน้นในเรื่องเฉพาะบางเรื่อง ในกรณีของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวโน้มที่อดกระทำกันไม่ได้คือการใช้กรอบลำดับเวลาและเหตุการณ์ที่สร้างขึ้นจากผลกระทบของพลังจากภายนอกจนเกินควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากชาติยุโรป โครงสร้างประวัติศาสตร์แบบที่เรากระทำอยู่นี้ ก็มิได้ปลอดจากการถูกวิพากษ์ว่าสร้างขึ้นจากอิทธิพลของพลังจากภายนอก ทว่าผู้เขียนก็ได้พยายามที่จะท้าทายแนวทางนั้นเท่าที่จะทำได้ โดยจะไม่ยอมรับการใช้แนวทางตามนัยดังว่านั้นโดยดุษณี

การสุ่มเสี่ยงทำนองเดียวกันนี้เกิดขึ้นอยู่เช่นกันกับการแบ่งเนื้อหาออกเป็นบท ๆ ขอบข่ายของงานในลักษณะที่เรากระทำอยู่นี้ยิ่งทำให้การแบ่งบทยากลำบากขึ้น แต่ก็ยิ่งทำให้เกิดความจำเป็นมากขึ้น การแบ่งบทบางตอนดูจะตัดแบ่งสิ่งที่ควรมองด้วยกันอย่างเป็นภาพรวม และบางครั้งอาจเป็นผลให้ต้องนำเนื้อหาที่กล่าวแล้วมากล่าวซ้ำอีก สิ่งนี้เรายอมให้เกิดขึ้นเมื่อเห็นว่าจำเป็น กระนั้นการดำเนินเรื่องไปตามแนวคิดหลักบางประการตลอดทั้งเล่มยังสามารถทำได้ โดยไม่ถึงกับต้องอ่านกันเพียงแค่เรื่องราวตามลำดับศักราชต่อ ๆ กันมา กรอบลำดับเวลาและเหตุการณ์แบ่งออกเป็นสี่ช่วงและการแบ่งบทโดยทั่วไปก็จัดลำดับทำนองเดียวกัน ดังนั้นงานนี้ในแง่หนึ่งสามารถอ่านได้ตั้งแต่ต้นต่อ ๆ กันไป หรือจะเลือกอ่านส่วนใดก่อนก็ได้

เราละเว้นบางหัวข้อซึ่งรวมถึงการศึกษาด้านศิลปกรรม วรรณกรรม และดนตรีไปโดยสิ้นเชิง จุดเน้นของงานอยู่ที่ประวัติศาสตร์การเมือง ศาสนา สังคม และเศรษฐกิจ กระนั้นยังเป็นเรื่องยากที่จะมองหาประวัติศาสตร์ของเฉพาะประเทศและของชนเฉพาะกลุ่ม ผลงานมิได้ตั้งใจเสนอเรื่องเฉพาะเหล่านี้ อย่างไรก็ดี เราได้เสนอแนวทางแก่ผู้ต้องการศึกษาเรื่องเหล่านี้ ด้วยเครื่องมือที่ให้ไว้ คือ เชิงอรรถ และข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมที่มีอยู่ทุกบท รวมทั้งการสำรวจทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ รายชื่อ ต่าง ๆ ในบรรณานุกรม และดรรชนี

* * *

ผลงานนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ.1992 ในรูปปกแข็ง 2 เล่ม ฉบับปกอ่อนเป็นการพิมพ์ซ้ำจากฉบับปกแข็ง แต่แบ่งออกเป็น 4 เล่ม โดยมีการปรับปรุงเนื้อหาบ้างเล็กน้อย แม้ฉบับพิมพ์ 2 เล่ม ได้รับการต้อนรับจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง เรายังหวังให้การพิมพ์ในรูปแบบใหม่นี้เข้าถึงผู้อ่านได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สอนและผู้เรียนเรื่องราวของภูมิภาคจะหาอ่านได้อย่างพร้อมสรรพยิ่งขึ้น รวมทั้งผู้ที่เพียงสนใจใคร่รู้เท่านั้นด้วย ฉบับปกอ่อนทั้ง 4 เล่มนี้สามารถอ่านได้แต่เพียงลำพัง แม้ว่าโดยอันที่จริงเนื้อหาของทั้ง 4 เล่ม จะมิใช่เป็นเพียงการรวมแต่ละตอนเข้าด้วยกันก็ตาม

เล่มหนึ่งประกอบด้วยข้อเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และภาคแรกในเล่มหนึ่งของฉบับพิมพ์ครั้งแรก “จากยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงประมาณค.ศ.1500” เล่มสองเป็นเนื้อหาของภาคสองของเล่มหนึ่งในฉบับพิมพ์แรก ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาจากประมาณ ค.ศ.1500 ถึงประมาณ ค.ศ.1800 เล่มสามครอบคลุมเรื่องราวในภูมิภาคจากประมาณ ค.ศ.1800 ถึงทศวรรษ 1930 และเล่มสี่ที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้เริ่มจากสงครามโลกครั้งที่สองถึงปลายทศวรรษ 1980 เล่มสี่นี้ยังมีบรรณานุกรมที่รวมรายการบรรณานุกรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนต่าง ๆ อีกด้วย

การอภิปรายเกี่ยวกับผลงานชุดนี้ ทั้งในระหว่างจัดทำและภายหลังจากจัดทำเสร็จแล้วทำให้เกิดการตั้งคำถามขึ้นมาทั้งที่เกี่ยวกับแนวทางการศึกษาในแบบภูมิภาคโดยรวมและเรื่องการแบ่งยุค คำถามเหล่านี้ เป็นเรื่องที่นักประวัติศาสตร์และผู้อ่านผลงานประวัติศาสตร์ทั้งหลาย ต่างให้ความสนใจกันอย่างไม่มีวันเลิกรา ทว่าคำตอบที่ได้อาจมิได้เหมาะสมที่ทำให้เลิกรากันไปได้ คำนำของฉบับปกอ่อนเล่มก่อนหน้านี้ทั้งสามเล่ม ก็ได้รับคำถามเหล่านี้มาพิจารณาอีก โดยให้ข้อเสนอแนะว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ยังคงเป็นการจัดกลุ่มที่ให้ประโยชน์ แม้ว่าเราควรจะตั้งสติระวังระไวไว้ตลอดเวลาเพราะหาไม่เช่นนั้นแล้ว จะเกิดความดึงดูดใจให้เน้นที่ความเป็นกลุ่มเป็นก้อนของภูมิภาคนี้มากจนเกินไป หรือในอีกทางหนึ่ง ไพล่ไปเน้นที่ความหลากหลายจนเกินควร นอกจากนี้แล้ว คำนำของหนังสือยังได้ให้คำชี้แจงในทำนองเดียวกัน ว่าวิธีการแบ่งยุคที่นำมาใช้นี้ อาจเป็นได้ว่า ยิ่งเป็นเรื่องที่จำเป็นมากขึ้น เพราะในตอนนี้ การแบ่งยุคจะเป็นตัวแยกหนังสือเล่มหนึ่งออกจากอีกเล่มหนึ่ง แทนที่จะเป็นส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มเดียวกัน คำชี้แจงดังกล่าว ดูเหมือนจะอยู่ในรูปแบบเดียวกับคำเตือนเรื่องสุขภาพ กล่าวคือ การแบ่งนี้ ไม่อาจถือเป็นเรื่องที่เคร่งครัดตายตัว เพราะจะทำให้มีนัยหมายไปถึงประเด็นดังเช่น การเน้นที่ปัจจัยภายนอกมากเกินไป แทนที่จะเน้นเรื่องปัจจัยภายในพื้นถิ่น หรือมีนัยที่ไม่ช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอกและภายใน ความสัมพันธ์นี้มีความมากน้อยแตกต่างกันไปตามส่วนต่าง ๆ ของภูมิภาค

การถกเถียงกันในเรื่องดังกล่าว เป็นสภาวะที่บ่งบอกถึงปัญหาในด้านแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ ความก้าวหน้าที่สาขาวิชานี้ได้สร้างมา ส่วนหนึ่ง ขึ้นอยู่กับการประยุกต์ใช้วิธีการต่าง ๆ

ที่คิดขึ้นมาเพื่อให้สามารถจัดการกับข้อมูลที่มีอยู่ในมือได้ อย่างเป็นภววิสัย (หรือเป็นกลาง) มากที่สุด ไม่ว่าเป้าหมายนี้ จะไปถึงได้ยากสักเพียงไรก็ตาม นอกจากนี้แล้ว ความก้าวหน้าดังกล่าว ยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขการทำงานของนักประวัติศาสตร์ และขึ้นอยู่กับความพะวงห่วงใยต่อสังคมซึ่งนักประวัติศาสตร์ผู้นั้นสังกัดอยู่ด้วย "ความมีใจจดจ่ออยู่กับปัจจุบัน แม้ว่าจะเคยเป็นสาเหตุของความผิดพลาดที่สำคัญมาแล้ว แต่ความมีใจจดจ่ออยู่กับปัจจุบันนี้มักช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างใหม่ได้มาก—ด้วยการแสดงความผิดพลาดและการบิดเบือนออกมาให้เห็น มิใช่อย่างโดด ๆ ไร้กฎเกณฑ์ หากในทำนองที่เป็นการผสานเข้ากับการค้นพบทางด้านภูมิปัญญา อันจะก่อให้เกิดผลสืบเนื่องต่อมา แม้ว่าจะไม่ถูกไม่ควรก็ตามที" (R. Holfstadter, อ้างใน Peter Novick, *That Noble Dream: The "Objectivity Question" and the American Historical Profession,* Cambridge University Press, 1988 p. 407) ด้วยเหตุนี้ สิ่งที่ขัดแย้งกันอยู่ในที จึงไม่ขัดกันอย่างเต็มที่เท่ากับที่ดูจะเป็นเช่นนั้น ไม่มีทัศนะใด ที่ถือได้ว่าเป็นที่สุดจนไม่อาจแย้งต่อไปได้อีก ทั้งนี้เพราะเราไม่มีทางทราบ "ข้อเท็จจริง" ได้ทั้งหมด และในขณะที่ตีความข้อเท็จจริงเหล่านั้น เราก็ไม่อาจมีความเป็นภววิสัยได้โดยสมบูรณ์ ดังนั้น การชำระหรือเปลี่ยนแปลงแก้ไขอดีตที่ดำเนินสืบเนื่องกันต่อ ๆ มา จึงมิใช่เหตุผลที่จะก่นประณามสาขาวิชาประวัติศาสตร์ หากทว่าเป็นดั่งที่บาร์ซัน และกราฟ ได้เสนอแนะไว้ นั่นคือเป็น "การเพิ่มพูน" (J. Barzun and Henry F. Graff, *The Modern Researcher,* 4th edition, New York: Harcourt Brace, 1985, p. 191). การชำระประวัติศาสตร์ยังเป็นนิมิตหมายบอกถึงความแข็งแกร่งและมีชีวิตชีวาของสาขาวิชานี้ด้วยเช่นกัน

เนื้อหาที่ถกเถียงกันในหนังสือเล่มที่สี่นี้ ก็เช่นเดียวกับเล่มก่อน ๆ คือสะท้อนให้เห็นประเด็นปัญหาดังที่กล่าวข้างต้น ทว่าในวิถีที่ค่อนข้างต่างออกไปอยู่สักหน่อย หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาครอบคลุมถึงเรื่องราวในช่วงเวลาที่เพิ่งผ่านพ้นไปไม่นาน ซึ่งทั้งหมดนี้ เกิดขึ้นภายในช่วงวัยผู้ใหญ่ของคนที่ยังมีชีวิตอยู่มากมาย และอย่างน้อยก็มีบางส่วน ที่พิจารณาเห็นกันอย่างกว้างขวางว่า เป็นเหตุการณ์ร่วมสมัย การเขียนประวัติศาสตร์ของช่วงเวลานี้ จึงอาจดูเหมือนเป็นการกระทำที่ผลีผลามอยู่สักหน่อย ทว่าการไม่เขียน ก็เท่ากับเป็นการไม่สนองความสงสัยใคร่รู้ที่มีอยู่แพร่หลาย เกี่ยวกับอดีตที่เพิ่งผ่านพ้นไปไม่นาน เช่นเดียวกับต่ออดีตเมื่อนานมาแล้วของภูมิภาค หรือเป็นการละเลยต่อภาระหน้าที่ อย่างน้อยก็ในเรื่องการเก็บบันทึกหลักฐานในฉับพลันทันที ในยามเมื่ออดีต ทั้งที่เพิ่งผ่านพ้นไปและที่ห่างไกล มักถูกยกขึ้นมาอ้างมากล่าวอยู่เนือง ๆ ทว่าที่บ่อยพอกัน คือมักถูกนำมากล่าวอ้างกันอย่างผิด ๆ หรือกระทั่งนำมาก่นประณาม หากได้กระทำหน้าที่ดังที่ควรทำแล้ว ต่อไปในกาลข้างหน้า จะได้มี ผู้กล่าวกันว่า มีข้อมูลอยู่มากมาย ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้ โดยที่ความอุดมสมบูรณ์นี้ ก็เป็นเรื่องน่าเกรงขามสำหรับนักประวัติศาสตร์ มากพอ ๆ กับความขาดแคลนข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวในยุคก่อน ๆ ทว่าข้อมูลมากมายที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับช่วงเวลาสามทศวรรษหลังนี้ เป็นเพียงสิ่งที่สามารถพบได้เฉพาะในแวดวงของส่วนที่เกี่ยวข้องกับสาธารณชน หรือที่ถูกลากไปอยู่ในแวดวงนั้น อาจจะอย่างไม่สู้เต็มใจ หรือในบางส่วน อย่างไรก็ดี นั่นมิใช่เหตุผลที่จะ

นำมาใช้อ้างเพื่อหลีกเลี่ยงภารกิจดังกล่าว นักประวัติศาสตร์รุ่นหลัง สามารถแก้ไขผลงานของเราให้ถูกต้องได้ และในขณะเดียวกัน ผลงานของเราอาจกระตุ้นให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่รอดมาจากอดีตที่เพิ่งผ่านพ้นไป ได้กล่าววิพากษ์ด้วยการขุดค้นเข้าไปในห้วงหาดแห่งความทรงจำ ไม่ว่าความทรงจำนั้น จะเชื่อถือได้ในระดับที่มากน้อยเพียงไรก็ตาม

อย่างไรก็ดี ความที่กิจกรรมที่สุ่มเสี่ยงนี้ มิได้มีขอบเขตกำหนดไว้ให้ จึงทำให้เกิดความยุ่งยากขึ้นมาอีกประการหนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับกรอบโครงของประวัติศาสตร์ของเรา หากไม่มีมุมมองในระยะที่ยาวไกลยิ่งขึ้น เราก็อาจยิ่งไม่แน่ใจในเรื่องนี้หนักขึ้นไปอีก อาทิเช่น ในตอนที่คิดโครงการเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล่มนี้ คนทั่วไปต่างพิจารณาภูมิภาคนี้ในแง่ของความเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยมีบางประเทศในภูมิภาคนี้ อยู่ในหมู่ “เสือ” ทั้งนี้ไม่ว่าจะโดยความเป็นจริงในขณะนั้น หรือโอกาสที่จะเป็นไปได้ก็ตาม ทัศนะเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อจุดเพ่งเล็งของนักประวัติศาสตร์ ทำให้เราตั้งคำถามว่า เราทำถูกต้องแล้วหรือ ที่เลือกแบ่งยุคสมัยหรือช่วงเวลาในแบบที่เน้นถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นเพราะสงครามแปซิฟิค มาตอนนี้ เราอาจถามตัวเองว่า วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่ได้เริ่มขึ้นในปีค.ศ. 1997 นั้น เป็นเครื่องหมายบอกถึงจุดเริ่มต้นของลักษณะการแบ่งยุคอย่างใหม่ในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือเปล่า

นอกจากนี้แล้ว ปัญหานี้ยังอาจชักนำให้เราตั้งคำถามกับแนวคิดที่เกี่ยวกับภูมิภาคด้วย ในช่วงระยะเวลาที่หนังสือเล่มนี้ครอบคลุมถึง ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับการยอมรับในระดับใหม่แล้ว ทว่าในระยะแรกที่ แนวคิดเกี่ยวกับความเป็น “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” แพร่ออกไป ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ดูจะเป็นการสะท้อนถึงความสนใจภูมิภาคนี้ในแง่การเมืองและการทหารมากกว่าอย่างอื่น มาตอนนี้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของโลก ซึ่งเข้าสัประยุทธ์ระหว่างกันในสงครามเย็น โดยที่ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้อาจทะยอยกันตกไปอยู่ภายใต้อิทธิพลของคอมมิวนิสต์ เหมือนโดมิโนที่ล้มต่อไปเป็นทอด ๆ เช่นเดียวกับที่เคยตกอยู่ภายใต้อำนาจของญี่ปุ่นมาแล้วครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ดี แม้กระทั่งก่อนที่สงครามเย็นจะสิ้นสุดลง ประเทศที่เพิ่งได้เอกราชใหม่ในภูมิภาคนี้ ก็มองเห็นโอกาสความเป็นไปได้ ที่พวกตนจะสามารถร่วมมือกันในระดับที่ใหญ่โตอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ส่วนหนึ่ง เพื่อที่จะจำกัดขอบเขตในการแทรกแซงของบรรดาประเทศมหาอำนาจภายนอก และอีกส่วนหนึ่ง เพื่อส่งเสริมโอกาสลู่ทางการสร้างความก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจของภูมิภาคนี้เอง ความร่วมมือนี้จะช่วยให้เลี้ยงตัวกันไปได้ตลอดช่วงเวลาหลายปีที่เกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจหรือไม่? คำตอบที่ได้อาจช่วยสร้างทัศนคติอย่างใหม่ให้แก่นักประวัติศาสตร์ ซึ่งในหมู่พวกเขาเหล่านี้ มีทั้งพวกที่ต่อต้านและที่ส่งเสริมแนวคิดเรื่องความเป็นภูมิภาคของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้

เมื่อตอนที่สงครามแปซิฟิคอุบัติขึ้นนั้น ทรัพยากรของภูมิภาคนี้ มีบทบาทที่สำคัญยิ่ง เรื่องนี้เป็นเหตุให้มีการถกเถียงกันอย่างลึกซึ้ง และยังเป็นเหตุให้มีการตั้งประเด็นโต้แย้งกันด้วยเหตุผลทาง

ประวัติศาสตร์อีกเป็นอันมากเช่นกัน A. Best, *Britain, Japan and Pearl Harbor: Avoiding War in East Asia, 1936-41* (London and New York: Routledge, 1995) เป็นหนึ่งในบรรดาผลงานรุ่นล่าสุดที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ มีผู้เขียนสองราย ที่มุ่งประเด็นไปที่สถานะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านการทูตของช่วงเวลานั้น คือริชาร์ด เจ. อัลดริช (Richard J. Aldrich) ด้วยผลงานที่มีชื่อเรื่องว่า *The Key to the South* Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1993) และตัวข้าพเจ้าเอง ในผลงานที่มีชื่อเรื่องว่า *Britain, Southeast Asia and the Onset of the Pacific War* (Cambridge University Press, 1996).

การยึดครองของญี่ปุ่น ดึงดูดให้คนมุ่งให้ความสนใจได้อย่างต่อเนื่องเรื่อยมา มิใช่เพียงเพราะความสนใจตามธรรมดาเท่านั้น หากยังเนื่องจากฐานะของญี่ปุ่นในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับญี่ปุ่น ซึ่งมีมาเป็นเวลายาวนานด้วย ผลงานระยะหลังส่วนใหญ่แล้ว ใช้วิธีพิจารณาแบบทีละประเทศ ๆ ไป แม้กระทั่งผลงานที่ประกอบด้วยข้อเขียนของนักวิชาการหลาย ๆ ท่าน ก็ยังใช้วิธีการเช่นนี้ เช่นผลงานที่แกรนท์ กูดแมน (Grant Goodman) เป็นบรรณาธิการ ในชื่อเรื่องว่า *Japanese Cultural Policies in Southeast Asia during World War 2* (Basingstoke: Macmillan, 1992). ผู้ร่วมเขียนในผลงานนี้ ได้แก่ ไอโกะ คูราซาวา (Aiko Kurasawa) ซึ่งมีผลงานวิทยานิพนธ์ในปี 1988 เกี่ยวกับชวาสมัยที่ถูกยึดครอง เคนิชิ โกโต (Kenichi Goto) และ โยจิ อาคาชิ (Yoji Akashi) ก็อยู่ในหมู่ผู้ที่ร่วมเขียนผลงานดังกล่าว โกโตเป็นผู้ร่วมเขียนผลงานในหนังสือชุดที่พีเทอร์ โพสต์ (Peter Post) และเอลลี ทูเวน-บูวสมา (Elly Touwen-Bouwsma) เป็นบรรณาธิการ คือหนังสือเรื่อง *Japan, Indonesia and the War: Myths and Realities* (Leiden: KITLV Press, 1997) เช่นเดียวกับซาโต ชิเกรุ (Sato Shigeru) ผู้เขียนอีกคนหนึ่งก็เขียนผลงานของตนอีกเล่มหนึ่งด้วย คือ *War, Nationalism and Peasants: Java under the Japanese Occupation* (Sydney: Allen & Unwin, 1994). ผลงานรวมข้อเขียนของนักวิชาการหลายท่านอีกเล่มหนึ่ง ที่เกี่ยวกับการยึดครองของญี่ปุ่น ปรากฏในวารสาร *Journal of Southeast Asian Studies* ฉบับเดือนมีนาคม 1996 บรรณาธิการของวารสารฉบับนี้ คือ พอล กราทอสกา (Paul Kratoska) ซึ่งเป็นผู้หนึ่ง ที่ร่วมเขียนผลงานในชุด *"ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์"* เล่มที่ 3 ก็ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานที่มีชื่อเรื่องว่า *The Japanese Occupation of Malaya 1941-1945* (Sydney: Allen & Unwin, 1998). อี. บรูซ เรย์โนลส์ (E. Bruce Reynolds) ได้แก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์ของเขาออกเป็นผลงานหนังสือในชื่อเรื่องว่า *Thailand and Japan's Southern Advance* (New York: St Martin's Press, 1994) ส่วนผลงานชั้นครูในชุดสามเล่มจบเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมเวียดนามของเดวิด มาร์ (David Marr) ก็สมบูรณ์ลงด้วยเล่มที่มีชื่อว่า *Vietnam 1945* (Berkeley: University of California Press, 1995).

ประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับความล่มสลายของระบอบอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับประโยชน์จากสิ่งพิมพ์ของทางการ ซึ่งเป็นข้อเขียนที่คัดย่อมาจากบันทึกต่าง ๆ ในสหรัฐ อังกฤษ เนเธอร์แลนส์และออสเตรเลีย และจากข้อเขียนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเฉพาะประเทศใดประเทศหนึ่ง

ที่รวมอยู่ในหมู่ข้อเขียนดังกล่าวนั้น ได้แก่ Albert Lau, *The Malayan Union Controversy* (Singapore: Oxford University Press, 1991) และ Simon C. Smith, *British Relationas with the Malay Rulers from Decentralization to Malayan Independence* (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1995). ผู้ที่เอาใจใส่กับกรณีของอินโดนีเซีย อาจมองที่สองฟากของลักษณะที่แตกต่างกันในด้านความเป็นผู้นำได้จากผลงานของโรเบิร์ต คริบบ์ (Robert Cribb) เรื่อง *Gangsters and Revolutionaries*, (Sydney: Allen & Unwin, 1991) กับผลงานของรูดอล์ฟ มราเซ็ค (Rudolf Mrazek) เกี่ยวกับชีวประวัติของสจาห์รีร์ (Ithaca: Cornell University Press, 1994). หนังสือรวมข้อเขียนที่มีประโยชน์ ซึ่งโรเบิร์ต ฮอลแลนด์ (Robert Holland) เป็นบรรณาธิการ ได้แก่ *Emergencies and Disorder in the European Empires after 1945* (London: Cass, 1994). ส่วนหนังสือของข้าพเจ้าเอง ซึ่งมีชื่อเรื่องว่า *Britain, Southeast Asia and the Onset of the Cold War* (Cambridge University Press, 1998) นั้น ก็พยายามที่จะเสนอภาพรวมอย่างกว้าง ๆ ส่วนบทบาทของสหรัฐอเมริกาในช่วงระยะเวลานี้ มีอภิปรายไว้อย่างดีในผลงาน William J. Duiker, *US Containment Policy and the Conflict in Indochina* (Standford University Press, 1994) และ Daniel Fineman, *A Special Relationship. The United States and Military Government in Thailand, 1947-1958* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1997).

ธรรมชาติที่แท้จริงของรัฐบาลชุดต่าง ๆ ซึ่งได้สร้างเสริมตนเองให้มั่นคงแข็งแกร่งขึ้นมาในทศวรรษ 1970 และ 1980 ได้รับการวิเคราะห์ไว้เป็นอย่างดีในผลงาน David Brown, *The State and Ethnic Politics in Southeast Asia* (London and New York: Routledge, 1994). วิลเลียม เคส (William Case) เสนอการตีความการเมืองของมาเลเซียในแนวหนึ่ง ในผลงานเรื่อง *Elites and Regimes in Malaysia: Revisiting a Consociational Democracy* (Melbourne: Monash Asia Institute, 1996) ผลงานจำนวนมากศึกษาพิเคราะห์ดินแดนในส่วนภูมิภาค ผลงานที่เกี่ยวกับอินโดนีเซียในสมัยของซูฮาร์โต้หลายเล่มเป็นการศึกษาส่วนภูมิภาค อาทิเช่น Ichlasul Amal, *Regional and Central Government in Indonesian Politics: West Sumatra and South Sulawesi 1949-79* (Yogyakarta: Gadjah Mada University Press, 1992) และ Tim Kell, *The Roots of Acehnese Rebellion, 1989-1992* (Cornell Southeast Asia Program, 1995). ลัทธิแยกดินแดน (Separatism) เป็นประเด็นสำคัญของผลงานของไคลฟ์ คริสตี (Clive Christie) เรื่อง *A Modern History of Southeast Asia: Decolonization, Nationalism and Separatism* (London and New York: Tauris, 1996) ส่วนเรื่องชนกลุ่มน้อย ก็เป็นประเด็นหลักของโครงการวิจัยโครงการใหม่ของแอนโธนี รีด (Anthony Reid)

หนังสือเกี่ยวกับพัฒนาการขององค์การอาเซียน ในระยะหลัง ๆ นี้ ได้แก่ Sueo Sudo, *The Fukuda Doctrine and ASEAN* (Singapore: ISEAS, 1992), Leszek Buszynski, *Gorbachev and Southeast Asia* (London and New York: Routledge, 1992) และผลงานที่หลักแหลมมากเป็นพิเศษ คือ

Dewi Fortune Anwar, *Indonesia in ASEAN: Foreign Policy and Regionalism* (New York: St Martin's Press, and Singapore: ISEAS, 1994).

ผลงานที่คัดสรรมาแต่เพียงย่นย่ออย่างยิ่งนี้ เป็นเพียงการชี้ให้เห็นถึงปริมาณและคุณภาพของผลงานเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย ซึ่งศึกษากันอยู่ในขณะนี้ เรื่องราวเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยปัจจุบัน ก็ทำนองเดียวกับประวัติศาสตร์ในสมัยเมื่อนานมาแล้ว คือมีสิ่งต่าง ๆ มากมาย ที่ท้าทายผู้ที่ศึกษา การนำประวัติศาสตร์ทั้งสมัยเมื่อนานมาแล้วและสมัยปัจจุบันมาประมวลเข้าด้วยกัน เป็นภารกิจพิเศษของนักประวัติศาสตร์ หนังสือเล่มนี้ เป็นเพียงแนวทางหนึ่ง ในการศึกษาและดำเนินงาน โอกาสมีเปิดให้ทั้งสำหรับผลงานใหม่ และสำหรับการตีความอย่างใหม่ โดยมองจากภายในภูมิภาค หรือจากภายนอกภูมิภาค หรือทั้งจากภายในและภายนอกภูมิภาค

นิโคลาส ทาร์ลิ่ง 1999

บทนำ

การเขียนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในฐานะที่เป็นภูมิภาคหนึ่ง มีปัญหาที่ท้าทายอยู่หลายประการ ความหลากหลายของภูมิภาคนี้ ซึ่งปรากฏให้เห็นที่ความมุ่งมั่นของผู้คน ในการปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ อย่างมากมายหลายแขนงเหลือเกินนั้น ทำให้ประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้ เป็นเรื่องราวที่น่าตื่นเต้น ทว่ากำกับให้อยู่ในกรอบได้ลำบาก แต่หากว่าประวัติศาสตร์ทั้งหมดจะเป็นเช่นนี้มาโดยตลอด ช่วงระยะเวลาระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ก็ยังสร้างปัญหาให้นักประวัติศาสตร์มากเป็นพิเศษ ประวัติศาสตร์ช่วงระยะเวลาดังกล่าว ต่างจากช่วงก่อนหน้านี้มากมาย ในสมัยดังกล่าวนี้มีการบันทึกและตีพิมพ์เอกสารข้อมูลต่าง ๆ มากมาย ทว่าเอกสารดังกล่าว บอกเรื่องราวแต่เพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น อีกประการหนึ่งช่วงเวลานี้เพิ่งผ่านพ้นไปไม่นาน ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะแน่ใจได้ว่า ในการเลือกเฟ้นข้อมูลต่าง ๆ เพื่อมาย่อยและวิเคราะห์นั้น ได้วางแนวเรื่องอย่างถูกต้องแล้วหรือไม่ แม้กระทั่งการกำหนดช่วงเวลาที่จะใช้เป็นตอนจบ ก็ยังเต็มไปด้วยความยากลำบาก คณะผู้เขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนนี้ ต่างยอมรับว่า แนวทางการพิจารณาของตน คงต้องเป็นการทดลอง บางคราวผู้เขียนจำต้องยอมพอใจกับการบรรยายมากกว่าการตีความ

ช่วงระยะเวลานี้ แท้ที่จริงแล้ว เริ่มต้นด้วยเหตุการณ์ซึ่งยังส่งผลกระทบให้รู้สึกกันอยู่อย่างแจ่มชัด ไม่ว่าจะเป็นการบุกเข้ามาของญี่ปุ่นหรือการล่มสลายของจักรวรรดิของชาติยุโรป เรื่องนี้เป็นเนื้อหาของการอภิปรายในบทที่ 1 ช่วงเวลานี้โชคชะตาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับผลกระทบอย่างลึกซึ้งจากกองกำลังที่มาจากภายนอกภูมิภาคอีกครั้งหนึ่ง และอีกครั้งหนึ่ง ที่ผู้คนในภูมิภาคนี้ มีปฏิกิริยาต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแบบต่าง ๆ กัน ระบอบการปกครองแบบอาณานิคมถูกทำลายลง ช่วงเวลาที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครอง เปิดโอกาสทางด้านสังคมและการเมืองให้คนบางกลุ่ม แต่บีบบังคับในแบบใหม่ให้กับบางกลุ่ม เศรษฐกิจของภูมิภาคนี้ ได้รับความเสียหายเมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก ดังนั้น จึงเกิดความคลาดเคลื่อนผิดวิสัยขึ้นมา บางส่วนของภูมิภาค สามารถต่อสู้เอาชนะเศรษฐกิจที่ชะงักงันได้สำเร็จ แต่บางส่วนมิได้เป็นเช่นนั้น ความเพียรพยายามของมหาอำนาจอาณานิคม ในอันที่จะกลับเข้ามาปกครองอีกครั้งหนึ่ง ประสบความสำเร็จในระดับต่าง ๆ กัน ขบวนการชาตินิยม ต่างต่อสู้เพื่อหมายช่วงชิงอำนาจ ขบวนการเหล่านี้ มิได้เผชิญหน้าเฉพาะกับเจ้าอาณานิคมที่กลับเข้ามาเท่านั้น หากยังต้องเผชิญกับคู่แข่งรายใหม่ในท้องถิ่นด้วย ความสำเร็จของขบวนการชาตินิยม ส่วนหนึ่ง ขึ้นอยู่กับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายนอกภูมิภาค ได้แก่อิทธิพลของอังกฤษที่ตกต่ำลงและความเรืองอำนาจขึ้นมาของสหรัฐ สงครามเย็น ชัยชนะของคอมมิวนิสต์จีน และการได้รับเอกราชของอินเดีย

โดยทั่วไปแล้ว ผู้ที่ได้รับรัฐอาณานิคมสืบทอดเป็นมรดกต่อมา คือชนชั้นสูงที่เป็นนักชาตินิยม ภารกิจของพวกเขาในตอนนี้ คือปกครองประเทศ โครงสร้างทางการเมืองที่พวกเขาใช้นั้น เป็นเนื้อหา

ของการสำรวจในบทที่ 2 บทนี้ ตั้งประเด็นไว้ว่า บางโครงสร้าง ถูกกำหนดขึ้นจากสงครามและการปฏิวัติโดยเฉพาะ บางโครงสร้างมีหลายลักษณะประกอบกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงสร้างที่ก่อตัวขึ้นมาในช่วงปีแรก ๆ ที่ได้รับเอกราช โครงสร้างประเภทที่สามที่วิเคราะห์แยกแยะออกมาได้ คือจะเป็นในลักษณะรัฐบาลที่มีอำนาจเต็มที่ กำเนิดของโครงสร้างทางการเมืองแบบนี้ เกี่ยวข้องกับผลกระทบจากความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของเอเชีย-แปซิฟิคนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา และโอกาสที่ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจดังกล่าวเปิดให้ อย่างน้อยก็ส่วนหนึ่ง

บทที่ 3 บรรยายถึงการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้นำของรัฐใหม่จำต้องหาเหตุผลมาแสดงว่า เอกราช ย่อมหมายถึงการยุติความยากจนและความล้าหลังในด้านการพัฒนา ผู้นำส่วนใหญ่ พยายามสร้างความเจริญเติบโต ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว เกี่ยวข้องอย่างมากกับการที่รัฐบาลเข้ามามีส่วนพัวพันภายในเศรษฐกิจของประเทศโดยตรง นโยบายของรัฐบาลเป็นผลกระทบที่มาจากลัทธิอุดมการณ์ที่แตกต่างกันไป ทว่าสภาพแวดล้อมของกิจการระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาก็ส่งผลกระทบต่อนโยบายรัฐบาลเช่นกัน เป็นผลกระทบที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำต้องกระทำการตอบสนองเหมือนเช่นที่เคยกระทำเสมอมา ในทางกลับกัน กิจการระหว่างประเทศและลัทธิอุดมการณ์ทั้งหลาย ต่างก็ได้รับผลกระทบทั้งจากนโยบายด้านเศรษฐกิจของประเทศมหาอำนาจภายนอกบางประเทศ และจากแนวโน้มด้านเศรษฐกิจของโลก การพยายามสร้างความเจริญเติบโต ประสบความสำเร็จในระดับต่าง ๆ กันไป แต่การกลายสภาพเป็นเมืองและการปรับประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม มักเกิดขึ้นควบคู่ไปกับความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ลักษณะของโครงสร้างตามจารีตประเพณีที่มีลำดับลดหลั่นกันลงมาและลักษณะของชุมชนในแบบจารีตประเพณีถูกท้าทาย บางครั้ง ก็อย่างกระตือรือร้น บางครั้ง ก็ด้วยความกังขาเสียมากกว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ปรับตัวให้เข้ากับทั้งสิ่งเก่าและสิ่งใหม่ได้สำเร็จในระดับหนึ่ง ทางเลือกอย่างอื่น ๆ คือการประท้วงและการกบฏ ซึ่งมาถึงตอนนี้ มีกรณีที่หาได้ยากที่การกบฏจะประสบความสำเร็จ เพราะรัฐมีความเข้มแข็งอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังคงเป็นเวทีของการประจัญหน้าระหว่างทัศนะการมองโลกที่แยกไปคนละทาง และประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ ก็มีประสบการณ์ด้านศาสนาที่หลากหลายและแตกต่างจากกันอย่างยิ่ง การเปลี่ยนโฉมแปลงรูปที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนหน้านี้ ดำเนินไปตามการเปลี่ยนแปลงในด้านศาสนา และบทที่ 4 ก็เสนอแนะว่า ระบบการถืออรรถประโยชน์ทางด้านปฏิบัติเป็นเกณฑ์ อาจเป็นพลังที่ทำหน้าที่เผยแพร่ศาสนาได้อย่างมีพลังมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ อย่างไรก็ตาม แบบแผนที่เก่ากว่าก็ยังไม่ยอมถูกกำจัดให้หายสาบสูญไปโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับหมู่บ้าน นอกจากนี้ รัฐยังรับมาอุปถัมภ์ด้วย เพราะชนชั้นปกครองหาทางที่จะนำแบบแผนที่ว่านี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง นำมาใช้สร้างความเข้มแข็งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในรัฐที่พวกตนได้รับช่วงมา

ปกครอง อย่างไรก็ดี แบบแผนที่เก่าแก่เหล่านี้ ก็ยังคงมีพลังชีวิตของตัวเองอยู่ ผลก็คือ การยึดมั่นในจารีตประเพณี การยึดมั่นกับอำนาจวิเศษ กับความเชื่อเรื่องศาสดาองค์ใหม่ผู้ซึ่งจะนำมาซึ่งยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุข ความเชื่อในรหัสยลัทธิ การยึดมั่นกับคัมภีร์ และความเชื่อในหลักคำสอนทางศาสนาดั้งเดิมแท้ ๆ ล้วนดำรงอยู่ภายในศาสนาโลกทุกศาสนาที่นับถือกันภายในภูมิภาค ประสบการณ์ในสิ่งที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณในหมู่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังคงรุนแรงอยู่ ทว่าพวกเขามีแนวโน้มมากขึ้น ที่จะมีความเชื่อถือศรัทธาในศาสนา ยิ่งกว่าจะยอมรับว่าศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของระบบทั้งมวล

ทั่วทุกส่วนของผลงานเล่มนี้ คณะผู้เขียนได้พยายามหาทางที่จะใช้วิธีการพิจารณาประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ครอบคลุมทั่วทั้งภูมิภาค ผู้เขียนส่วนใหญ่ มาจากนอกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอาจเป็นการง่ายยิ่งขึ้น สำหรับคนที่อาศัยอยู่ที่อื่น ที่จะหยั่งถึงภูมิภาคนี้ ในฐานะที่เป็นภูมิภาคหนึ่ง ได้มากกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในประเทศใดประเทศหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บทที่ 5 ซึ่งเป็นบทสุดท้ายของผลงานทั้งหมดในชุดนี้ เสนอแนะว่า ความรู้สึกถึงความเป็นภูมิภาคเดียวกัน พัฒนาขึ้นอย่างเชื่องช้า ทั้งด้วยเหตุที่รัฐบาลที่ยึดแนวทางชาตินิยมทั้งหลาย มัวกังวลอยู่กับการเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแกร่งแก่รัฐใหม่ และทั้งเนื่องจากการแทรกแซงอย่างต่อเนื่องของมหาอำนาจนอกภูมิภาค ทว่าเมื่อถึงทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ยี่สิบ ชาติต่าง ๆ ภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำหนด คุณลักษณะเฉพาะตัวของตนได้อย่างเด่นชัดเป็นอันมากแล้ว และก็ได้สร้างความสามัคคีกันในภูมิภาคนี้ขึ้นมาในระดับหนึ่ง แม้ว่าภูมิภาคนี้ ยังคงเป็นเป้าความสนใจของมหาอำนาจเหมือนเช่นที่เคยเป็นมาเสมอ ทว่ารัฐทั้งหลาย ก็รักษาอำนาจการควบคุมชะตากรรมของตนไว้ได้บ้างแล้ว

บทที่ 1

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยามสงครามและยามสงบ : อวสานของจักรวรรดิเจ้าอาณานิคมจากยุโรป

ความหลากหลายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเรื่องโดดเด่นเสียจนกระทั่งแม้แต่ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งผ่านพ้นมาไม่นานของแต่ละประเทศ หรือแม้กระทั่งของแต่ละชุมชนเสียด้วยซ้ำ ต่างมีลักษณะเฉพาะที่สามารถแบ่งเป็นยุคสมัยของตนเองได้ และชวนให้เราปรารถนาที่จะพิจารณาแต่ละประเทศแต่ละชุมชนในฐานะหน่วยที่ค่อนข้างเป็นเอกเทศ กระนั้น อาณาบริเวณและสังคมต่าง ๆ ที่แยกกันอยู่เหล่านี้ก็มีประสบการณ์ร่วมกันอยู่มากเพียงพอที่จะพิจารณาอย่างรวม ๆ กันไปทั้งหมดได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ดี ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดความเกี่ยวพันกันในภูมิภาคขึ้นมาในระดับหนึ่งนั้น โดยตัวของมันเองแล้ว มิใช่ว่าเป็นสิ่งที่แผกพิเศษ ซึ่งมีเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้เท่านั้น ตรงกันข้าม หลักหมายที่โดดเด่นในบทอวสานของยุคอาณานิคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็เป็นลักษณะของภูมิทัศน์อันกว้างขวางของประวัติศาสตร์โลกเช่นเดียวกัน ที่สำคัญคือความเจริญและความเสื่อมของจักรวรรดิญี่ปุ่น การฟื้นฟูระบอบอาณานิคมของยุโรปในช่วงหลังสงคราม และการได้เอกราชแห่งชาติในช่วงสงครามเย็น อันที่จริงนั้น ในเมื่อประเด็นหลักของบทนี้ เป็นเรื่องอวสานของจักรวรรดิยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้น ก็ย่อมจะต้องคาดหวังกันว่า เหตุการณ์อันสำคัญยิ่งและการตัดสินใจที่สำคัญ ซึ่งเป็นทั้งปัจจัยกำหนดการแบ่งยุคสมัย และเป็นสัญลักษณ์ของยุคสมัย ล้วนต่างมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อโลกที่กว้างไกลเกินดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกไปอีก ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเหตุการณ์และการตัดสินใจเหล่านี้ มีต้นกำเนิดมาจากโลกที่อยู่นอก ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สงครามโลกครั้งที่ 2 และการยึดครองของญี่ปุ่น

สงครามโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค.ศ.1941-1945

ในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีเหตุการณ์ในอดีตเพียงไม่กี่เหตุการณ์ ที่ปรากฏผลที่แน่ชัดเช่นการบุกของญี่ปุ่นในเดือนธันวาคม ค.ศ.1941[1] ในชั่วจังหวะเดียวเท่านั้น ดุลแห่งอำนาจระหว่างยุโรปกับเอเชีย ดูจะเปลี่ยนแปลงไปในทันทีและอย่างถาวร เหตุการณ์นี้ น่าตื่นเต้นเร้าใจเสียยิ่งกว่าเมื่อเมละกาตกอยู่ในเงื้อมมือของโปรตุเกสในค.ศ.1511 เสียอีก เหตุผลของการบุกของญี่ปุ่นครั้งนี้ มาจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนอกภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ไม่ใช่ทั้งหมด ตัวอย่างเช่น ความเติบโตของลัทธิทหารในสังคมญี่ปุ่นในช่วงทศวรรษ 1930 การแผ่ขยายอิทธิพลตามแนวจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่น และครรลองของสงครามในจีน รวมทั้งความต้องการด้านเศรษฐกิจกับอุดมการณ์เกี่ยวกับ “การสร้างวงไพบูลย์ร่วมกัน” ของญี่ปุ่น นอกจากนี้ เรายังจะต้องพิจารณาถึงความอ่อนแอของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ซึ่งแม้ว่าลักษณะที่ประเทศยุโรปเหล่านี้ ปกครองอาณานิคมในช่วงปลายทศวรรษ 1930 จะแสดงให้เห็นถึงความมั่นใจและเสถียรภาพ ทว่าเหตุการณ์ที่ประเทศบ้านเกิด กำลังสับสนวุ่นวายเพราะสงครามในซีกโลกตะวันตก ยิ่งในกรณีฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนส์ด้วยแล้ว ถึงขั้นหมดหนทางเลยทีเดียว มิติที่เพิ่มเข้ามาอีกประการหนึ่ง ที่ช่วยเสริมคำอธิบายถึงความสำเร็จของญี่ปุ่นและความล้มเหลวของยุโรปในค.ศ.1941-1942 คือดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จัดว่าเป็น “บริเวณรอบนอกของจักรวรรดิ” ลักษณะของ “บริเวณรอบนอก” ที่สมควรกล่าวถึงมากเป็นพิเศษ ได้แก่ ประการแรก วัตถุดิบต่าง ๆ ที่ภูมิภาคนี้ มีให้แก่ญี่ปุ่น ประการที่สอง ความเป็นจริงเกี่ยวกับฐานะของเจ้าอาณานิคม ซึ่งสภาพที่ปรากฏออกมาภายนอก ดูเหมือนว่ามีอำนาจเหลือหลาย ทว่าสภาพที่แท้จริงนั้นตรงกันข้าม คือมีเครื่องหมายบอกให้เห็นอยู่ในทุกกรณี ว่าล้วนต่างมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับประชาชนในท้องถิ่น ในแบบร่วมมือช่วยเหลือ ซึ่งง่อนแง่นอ่อนแออย่างถึงขั้นพื้นฐาน และประการที่สาม การปราศจากการต่อต้านการบุกรุกเข้ามาของญี่ปุ่นในแบบที่มีการประสานงานร่วมกัน

ในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ค.ศ.1940 เมื่อเยอรมนีเข้ายึดเนเธอร์แลนส์ได้สำเร็จเป็นอันดับแรก และฝรั่งเศสเป็นอันดับต่อมา ญี่ปุ่นได้ลงนามทำความตกลงกับรัฐบาลของหลวงพิบูลสงครามในสยาม และได้เริ่มต้นตั้งข้อเรียกร้องเป็นการพิเศษด้วยว่า ญี่ปุ่นอาจใช้อภิสิทธิ์ส่งทหารมาขึ้นบกที่อินโดจีนของฝรั่งเศส ในเดือนสิงหาคม รัฐบาลใหม่ของฝรั่งเศสที่วิชี อนุญาตให้ญี่ปุ่นใช้ท่าเรือ

---

[1] รายชื่อหนังสือเกี่ยวกับการอุบัติขึ้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในเอเชียและหัวข้ออื่น ๆ ที่กล่าวถึงในบทนี้ มีอยู่ในข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ต่าง ๆ ในอินโดจีนได้ และในเดือนกันยายน ญี่ปุ่นก็เข้าร่วมกับฝ่ายอักษะในกติกาสัญญาไตรภาคีที่มีอายุสิบปี แต่กติกาสัญญาฉบับนี้ มิได้ขัดขวางมิให้ญี่ปุ่นยืนยันความตกลงเรื่องความเป็นกลางที่ทำไว้กับมอสโก (เมื่อเดือนเมษายน ค.ศ.1941) ตอนที่ฮิตเลอร์บุกสหภาพโซเวียตในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1941 ต้นปีค.ศ.1941 ญี่ปุ่นทำหน้าที่เป็น "ผู้ไกล่เกลี่ย" ระหว่างฝรั่งเศสกับสยามในอินโดจีน ผลลัพธ์ประการหนึ่งของการเจรจานี้ คือการทำอนุสัญญาในเดือนมีนาคม ซึ่งมีผลให้สยามได้ดินแดนทางฝั่งด้านตะวันตกของแม่น้ำโขงกลับคืนมา ดินแดนนี้ สยามเสียให้กับฝรั่งเศสไปในเหตุการณ์ที่ปากน้ำ เมื่อปี ค.ศ.1893* ผลที่เกิดขึ้นตามมาประการที่สอง คือการขยายอิทธิพลในด้านพื้นที่ของญี่ปุ่นในภูมิภาคนี้ต่อไปอีก พร้อมกับทำให้ญี่ปุ่นมีฐานมั่นคงแข็งแกร่ง สำหรับการก้าวกระโดดต่อไปอีกขั้นหนึ่ง เนื่องจากตอนนี้ ญี่ปุ่นได้แหล่งป้อนเสบียงข้าว ยางพารา ถ่านหินและแร่ธาตุอื่น ๆ จากอินโดจีนเป็นผลสำเร็จแล้ว และนอกจากนี้ ญี่ปุ่นยังได้รับคำยืนยันอย่างเป็นทางการด้วย เกี่ยวกับการที่ทหารของตนเข้ายึดครองดินแดนที่เป็นของฝรั่งเศสไว้ได้ เมื่อถึงปลายเดือนกรกฎาคม ญี่ปุ่นก็เข้ายึดครองอินโดจีนไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และพร้อมกันนั้นกองทัพบกและกองทัพเรือของญี่ปุ่นก็ตระเตรียมการเพื่อปฏิบัติการรบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแปซิฟิคต่อไป กระนั้น ญี่ปุ่นก็ยังยับยั้งการใช้กำลังทหารเข้ารบ ในขณะเดียวกับที่ประเทศทางซีกโลกตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐ ก็พยายามสะกัดกั้นการบุกของญี่ปุ่น โดยใช้การเจรจาประกอบกับการงดการขนส่งสินค้า (ปิดท่าเรือ)

ช่วงเวลาของการขยายอิทธิพลโดยใช้วิธีการทางการทูตของญี่ปุ่น สิ้นสุดลงในไม่ช้า ภายหลังจากที่นายพลฮิเดกิ โตโจ รัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทนเจ้าชายฟูมิมาโร โคโนเย ในตอนกลางเดือนตุลาคม ก่อนหน้านี้ นายพลโตโจเคยเป็นหัวหน้าคณะเสนาธิการทหารในกองทัพที่เข้ายึดครองจีนมาก่อน รัฐบาลของโตโจ รู้สึกถึงแรงกดดันจากการปิดกั้นทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับแหล่งน้ำมัน และตระหนักดีว่า สหรัฐมีแนวโน้มที่จะช่วยเหลืออังกฤษและเนเธอร์แลนส์ในการปกป้องดินแดนที่เป็นอาณานิคมของทั้งสองประเทศนี้ ด้วยความมุ่งมั่นอย่างแน่วแน่ที่จะไม่ยอมสูญเสียสถานภาพของตนในเวทีระหว่างประเทศ รัฐบาลโตโจจึงได้ตัดสินใจตั้งแต่ต้นเดือนพฤศจิกายนแล้วว่า จะลงมือโจมตีด้วยกำลังทหารแต่เนิ่น ๆ ญี่ปุ่นโจมตีเพิร์ล ฮาร์เบอร์ มลายู ฟิลิปปินส์และฮ่องกง ในช่วงคืนวันที่ 7-8 ธันวาคม และในวันที่ 8-9 ธันวาคม สหรัฐ อังกฤษและเนเธอร์แลนส์ ก็ประกาศสงครามกับญี่ปุ่น ทว่ากองเรือแปซิฟิคของสหรัฐที่เพิร์ล ฮาร์เบอร์ ถูกตัดกำลังลงไปเสียก่อนแล้ว ส่วนกำลังทางอากาศของอเมริกันในตะวันออกไกลที่สนามบินคลาร์ค ก็ถูกทำลายไปเสียครึ่งหนึ่ง และแสนยานุภาพทางเรือของอังกฤษในเอเชีย ก็ถูกกวาดล้างไปสิ้น เมื่อเรือรบ

---

*ดินแดนที่ได้กลับคืนมาคือดินแดนเฉพาะที่เสียไป โดยอนุสัญญาไทย – ฝรั่งเศส ค.ศ.1904 และสนธิสัญญาไทย-ฝรั่งเศส ค.ศ.1907 ซึ่งเป็นคนละส่วนกับดินแดนที่เสียไปในเหตุการณ์ ร.ศ.112 (ค.ศ.1893)

หลวง*รีพัลส์*และเรือรบหลวง*พรินซ์ ออฟ เวลส์* ถูกจมลงนอกชายฝั่งทะเลปาหังเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ญี่ปุ่นครองความเป็นเจ้าได้สำเร็จทั้งทางอากาศและทางทะเล

การบุกของทหาร ดำเนินต่อไปอย่างโหดเหี้ยม และในหลายทิศทางพร้อม ๆ กัน วันที่ 2 มกราคม ทหารญี่ปุ่นเข้ายึดมนิลาและคาวิเต้ไว้ได้ ทว่ายังยึดป้อมที่เกาะคอร์เรกิดอร์ตรงปากทางเข้าอ่าวมนิลาไม่สำเร็จ จนกระทั่งอีกหลายเดือนต่อมา ทหารของอังกฤษและของเครือจักรภพ ไม่สามารถต้านทานได้อย่างมีประสิทธิภาพในคาบสมุทรมลายู ทหารจากกองทัพที่ยี่สิบห้าของนายพลยามาชิตะยึด กัวลาลัมเปอร์ได้ในวันที่ 11 มกราคม และเมื่อทางเชื่อมระหว่างยะโฮร์ บาห์รูกับสิงคโปร์ ถูกกองกำลังของเครือจักรภพที่ถอยออกไป ระเบิดทำลายทิ้ง "ปราการสิงคโปร์" ก็ถูกญี่ปุ่นปิดล้อมไว้ได้ในวันที่ 31 มกราคม มีอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ที่ญี่ปุ่นหวังว่าจะยึดครองเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสไว้ได้ในลักษณาการเดียวกับที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองอินโดจีนของฝรั่งเศส กล่าวคือความหวังว่าจะไม่มีการสัประยุทธ์ซึ่งจะเป็นการสิ้นเปลืองทรัพยากรของญี่ปุ่นและก่อให้เกิดอันตรายแก่สินทรัพย์ที่มีค่ามากที่สุดของอินโดนีเซีย นั่นคืออุตสาหกรรมน้ำมัน อย่างไรก็ดี ความดื้อรั้นของพวกดัตช์ บีบบังคับให้ญี่ปุ่นต้องเริ่มปฏิบัติการรบเพื่อยึดครองเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ปลายเดือนเดียวกันนั้น ญี่ปุ่นบุกเข้าพม่าจากประเทศไทย โดยแยกออกเป็นสองทาง ประเทศไทยนั้น ได้ประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรในวันที่ 25 มกราคม หลังจากที่ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับญี่ปุ่นที่เป็นเรียบร้อยแล้วเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม ในรูปของความเป็นพันธมิตรเป็นระยะเวลาสิบปี

จุดสุดยอดของการบุกแบบสายฟ้าแลบครั้งนี้ มาถึงตอนที่สิงคโปร์ล่มสลายลงในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ เมื่อญี่ปุ่นควบคุมสถานการณ์ทางอากาศ ทางทะเลและทางบกไว้ได้ ด้วยการควบคุมจุดยุทธศาสตร์สำคัญ ๆ ในภูมิภาคนี้ และกำจัดศัตรูที่มีประสิทธิภาพ ในตอนนี้ ญี่ปุ่นก็สามารถลงมือกวาดล้างการต่อต้านของประเทศอาณานิคมที่ยังเหลือตกค้างอยู่ได้แล้ว การรบที่ทะเลชวา (27 กุมภาพันธ์-1 มีนาคม) เปิดดินแดนเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสให้แก่ญี่ปุ่น ซึ่งหลังจากยึดปัตตาเวียได้เมื่อวันที่ 6 มีนาคม ญี่ปุ่นก็เข้ายึดครองดินแดนอาณานิคมของดัตช์ ซึ่งเรียกว่ากระทำได้อย่างสมบูรณ์ในตอนต้นเดือนพฤษภาคม ในระหว่างนั้น อังกฤษก็อพยพออกจากร่างกุ้งในวันที่ 7 มีนาคม และการพิชิตพม่าของญี่ปุ่น ก็ลงเอยด้วยการยึดมันดะเลย์ได้เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม ยุทธการในฟิลิปปินส์สิ้นสุดลงด้วยการที่คอร์เรกิดอร์ตกเป็นของข้าศึกเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม การพิชิตของญี่ปุ่น ไปได้ไกลที่สุดที่ตรงนี้

กล่าวกันว่า การจู่โจมอย่างไม่ทันให้รู้ตัว เป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จทางทหาร โตเกียวตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องหลีกเลี่ยงการทำสงครามแบบที่จะมีการตอบโต้กันไปมาให้จงได้ เพราะการทำสงครามเช่นนี้จะทำให้ศัตรูทั้งหลาย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐ มีโอกาสตั้งตัว และอาจขวางทาง มิให้ญี่ปุ่นบุกเข้าไปถึงเป้าหมายสำคัญได้สำเร็จ นั่นคือบริเวณที่เป็นแหล่งแร่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และจุดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสำหรับปกป้องภูมิภาคนี้

ประการที่สอง แม้ว่าชัยชนะของญี่ปุ่น จะเป็นชัยชนะอย่างหวุดหวิดในบางครั้ง – แม้กระทั่งชัยชนะในสิงคโปร์ ก็เป็นกรณีหนึ่ง—แต่เราต้องไม่ประเมินการกระทำของผู้มีอำนาจตัดสินใจของรัฐบาลตะวันตกในตอนนั้น ให้ต่ำจนเกินไป บุคคลจำพวกนี้ มีอยู่มากมายหลายคนเหลือเกิน ที่เซ่อซ่าสายตาสั้น มองไม่เห็นแสนยานุภาพที่แท้จริงของญี่ปุ่น ในช่วงเวลาหลายเดือนก่อนที่จะเกิดการรบพุ่งกันขึ้นมานั้น นักการทูตชาวญี่ปุ่นได้แสดงทักษะอย่างมหาศาล ในการทำให้รัสเซียวางตัวเป็นกลางในตะวันออกไกลได้สำเร็จ รวมทั้งในการใช้ประโยชน์จากนโยบายโดดเดี่ยวตนเองจากชาติอื่นของอเมริกา ให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ และสุดท้ายคือในการฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากความหมายมั่นของไทย ที่จะกู้ดินแดนที่สูญเสียไปคืนกลับมา การตระเตรียมการเพื่อทำศึกสงครามของญี่ปุ่น เป็นไปอย่างถี่ถ้วน กำลังใจของทหารมีสูง และปฏิบัติการรบก็ได้ประโยชน์จากความรู้เกี่ยวกับสภาวะในท้องถิ่น ในทางกลับกัน ชาวยุโรป ไม่ได้ตระหนักถึงภัยสงครามในตะวันออกอย่างเพียงพอ และการตอบโต้ของยุโรป ก็ยิ่งอ่อนแอลงไปอีก เพราะรัฐบาลอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขาดการต่อต้านอย่างมีการประสานงานกัน และเรื่องนี้ก็เป็นปัจจัยที่สามของความสำเร็จของญี่ปุ่นด้วย สิ่งที่มีความสำคัญต่อการกำหนดผลของเหตุการณ์ในซีกโลกตะวันออกมากยิ่งไปกว่านี้ คือผลกระทบที่สงครามนี้มีต่อตะวันตก พายุสงครามที่ก่อตัวขึ้นในยุโรปมาตั้งแต่ตอนปลายทศวรรษ 1930 เป็นต้นมา ทำให้พวกยุโรปหันเหความสนใจไปจากการติดอาวุธให้แก่ตัวเองในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นการล่วงหน้า ในขณะที่ความสำเร็จทางทหารของฮิตเลอร์ในช่วงค.ศ.1940-1941 ในยุโรป ก็ขัดขวางมิให้อังกฤษ ฝรั่งเศสและฮอลแลนด์ ตอบโต้ญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เท่าที่ควร ท้ายที่สุดแล้ว สิ่งที่เผยให้เห็นความเปราะบางของอำนาจ และความผิวเผินของการสนับสนุนที่ชาวยุโรปได้รับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็กระตุ้นให้เกิดการโวยวายกันขึ้นในประเทศยุโรป นอกเหนือจากแพะรับบาปที่เป็นทหารแล้ว ก็โทษว่าเป็นความผิดของฝ่ายปกครองอาณานิคมที่ “ไร้สมรรถภาพ” สลับกับโทษราษฎรในดินแดนอาณานิคม ที่ “ทรยศหักหลัง” ทั้ง ๆ ที่ความจริงนั้น พวกแนวที่ห้ามิได้ให้ความเกื้อหนุนอย่างที่มีความสำคัญต่อผลการรบในช่วงปีค.ศ.1941-1942 แต่อย่างใด[2]

---

[2] ตัวอย่างเช่น พันเอกอิวาอิชิ ฟูจิวาระ ผู้นำของหน่วยงานพิเศษ (เอฟ กิกาน – F kikan) ซึ่งก่อตั้งขึ้นเพื่อสรรหาชาวอินเดียโพ้นทะเลมาอยู่ในฝ่ายญี่ปุ่น ทว่าคุณประโยชน์ที่หน่วยงานนี้ ก่อให้แก่ยุทธการในช่วงปีค.ศ.1941-1942 มีน้อยมากจนตัดทิ้งไปได้ สำหรับมลายูนั้น การไต่สวนของสมาคมบริทิชมาลายา ซึ่งเป็นองค์กรที่ไม่ใช่ของทางราชการ ได้ลงข้อสรุปว่า มีหลักฐานเรื่องกิจกรรมของแนวที่ห้าเพียงเล็กน้อย ดู Sir George Maxwell, ed., ***The Civil Defence of Malaya,*** London, 1944. ดูเหมือนว่า กรณีที่คนท้องถิ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จับอาวุธขึ้นมาต่อต้านชาวยุโรป ในช่วงที่ญี่ปุ่นบุก มีอยู่เพียงแค่กิจกรรมของกองทัพกู้เอกราชพม่าของออง ซาน กับการกบฏของมุสลิมในอาเจะห์ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม ค.ศ.1942 เท่านั้น ที่นับว่ามีความสำคัญ: Jan Pluvier, ***South-East Asia from Colonialism to Independence,*** Kuala Lumpur, 1974, 195. ดูเช่นกันที่ผลงาน Eric Robertson, ***The Japanese File: Pre-war Japanese Penetration in Southeast Asia,*** Hong Kong, 1979.

เกือบจะในทันทีที่จักรวรรดิญี่ปุ่นแผ่อำนาจไปจนถึงระดับสูงสุดได้สำเร็จนั้น จักรวรรดิญี่ปุ่นก็ถูกบังคับให้ต้องตกเป็นฝ่ายรับ และต่อจากนั้นไม่นาน ก็เป็นฝ่ายถอย วันรุ่งขึ้นหลังจากที่ญี่ปุ่นยึดคอร์เรกิดอร์ได้สำเร็จ การบุกของญี่ปุ่นก็หยุดชะงักลงที่การรบที่ทะเลคอรัล (7 พฤษภาคม ค.ศ.1942) หนึ่งเดือนต่อมา สงครามแปซิฟิคก็ถึงจุดพลิกผัน เมื่อสหรัฐขึ้นมาครองอำนาจทางทะเลและทางอากาศได้สำเร็จ ด้วยชัยชนะที่มิดเวย์ (4-7 มิถุนายน) ฝ่ายอเมริกันเริ่มดำเนินการรุกรบของฝ่ายสัมพันธมิตรโดยโอบข้ามแปซิฟิคไปเป็นสองแนว นายพลแม็คอาร์เธอร์ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้บังคับการในกองบัญชาการแปซิฟิคตะวันตกเฉียงใต้ บุกผ่านไปทางหมู่เกาะโซโลมอน (สิงหาคม-พฤศจิกายน ค.ศ.1942) และหมู่เกาะด้านตะวันออก (1943-1944) เพื่อยกพลขึ้นบกที่เลย์เต ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1944 ขณะที่กองบัญชาการแปซิฟิคกลางภายใต้พลเรือเอกนิมิตซ์ ดำเนินการตามเส้นทาง “กระโดดข้ามเกาะ” ในทำนองเดียวกันนี้ โดยผ่านทางหมู่เกาะมาร์แชล กวมและแคโรไลน์ กองกำลังทั้งสองทัพ มาบรรจบกันที่ โอกินาวาและหมู่เกาะปลายทาง ในฤดูใบไม้ผลิของปีค.ศ.1945

ที่แนวรบด้านพม่า การรบดำเนินไปอย่างอืดอาดในระยะแรก ในฤดูร้อนของปีค.ศ.1942 นายพลเวเวลล์ได้เสนอปฏิบัติการอนากิน เพื่อเข้ายึดร่างกุ้งคืนมา ข้อเสนอนี้ ไม่บังเกิดผลอะไรขึ้นมา ทว่าทหารกองพลน้อยภายใต้บัญชาการของออร์ด วินเกต ได้แสดงให้เห็นในตอนต้นปีค.ศ.1943 ว่ามีโอกาสความเป็นไปได้ที่จะอยู่รอดอยู่เบื้องหลังแนวรบญี่ปุ่น แม้ว่าจะต้องใช้กำลังคนอย่างมหาศาล เนื่องจากทหารฝ่ายสัมพันธมิตรถูกรุมเร้าด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ขวัญกำลังใจที่ย่ำแย่ และการติดต่อประสานงานอย่างไม่มีคุณภาพ ระหว่างกองทหารอังกฤษ อเมริกันและจีน การแต่งตั้งหลุยส์ เมาท์แบ็ตเทน ขึ้นเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุดของฝ่ายสัมพันธมิตรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1943 ทำให้สมรภูมินี้ กลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ แม้ว่าสัมพันธมิตรจะมิได้ดำเนินแผนการคัลเวอรินเพื่อการพิชิตสุมาตราคืนมาในค.ศ.1944 เนื่องจากความไม่ลงรอยกันระหว่างอังกฤษกับอเมริกัน แต่กองทัพที่สิบสี่ของนายพลสลิม ก็ต้านทานการบุกของญี่ปุ่นที่อิมพาล และโคฮิมาในช่วงเดือนมีนาคม-มิถุนายน ค.ศ.1944 ไว้ได้ หลังจากนั้น ทหารฝ่ายสัมพันธมิตรก็เดินทัพลงใต้กวาดล้างกองทัพที่สิบห้า กองทัพที่ยี่สิบแปดและกองทัพที่สามสิบสามของญี่ปุ่นที่เข้าขัดขวางต่อต้านแล้วเข้าสู่ร่างกุ้งในตอนต้นเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1945 โดยสัมพันธมิตรมีความคาดหวังว่าจะได้รับการสนับสนุนจากองค์การต่อต้านฟาสซิสต์ของ ออง ซาน กองบัญชาการภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซีแอ็ค) ซึ่งย้ายจากนิวเดลีมายังแคนดีในเดือนเมษายน ค.ศ.1944 มาตอนนี้ ได้เริ่มต้นตระเตรียมปฏิบัติการซิบเปอร์ เพื่อบุกมลายูทางทะเล โดยจะได้รับความช่วยเหลือจากกองกำลัง 136 ซึ่งประสานงานกันกับกองทัพต่อต้านญี่ปุ่นของประชาชนมลายู (เอ็มพีเอเจเอ)

ทว่าสงครามยุติลงเสียก่อนที่ปฏิบัติการซิปเปอร์จะเริ่มขึ้น การโจมตีญี่ปุ่นทางอากาศตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1944 เป็นต้นมา ทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งเป็นการบุกโตเกียวและเมืองอื่น ๆ อย่างมโหฬารในช่วงเดือนพฤษภาคม-สิงหาคม ค.ศ.1945 วันที่ 6 สิงหาคม ระเบิดปรมาณู

ลูกแรก ถูกทิ้งลงที่ฮิโรชิมา ตามมาด้วยลูกที่สองในวันที่ 9 สิงหาคม วันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ.1945 สหภาพโซเวียตประกาศสงครามกับญี่ปุ่น แล้วยาตราทัพเข้าสู่แมนจูเรีย วันที่ 10 สิงหาคม รัฐบาลของกูนิอากิ โกอิโสะ เสนอที่จะยอมจำนน หากว่าจักรพรรดิยังทรงครองราชบัลลังก์อยู่ได้ สี่วันต่อมา ญี่ปุ่นยอมรับเงื่อนไขการยอมจำนนที่ฝ่ายสัมพันธมิตรเสนอให้ และในวันที่ 15 สิงหาคม จักรพรรดิทรงประกาศยอมแพ้ การขยายเขตแดนนำภาระทางทหารมาให้แก่ญี่ปุ่น โดยไม่มีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจมาชดเชย และในท้ายที่สุด ญี่ปุ่นก็หมดแรงลงไปเพราะอำนาจทางเศรษฐกิจ อำนาจทางทหารและเทคโนโลยีของฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งทุ่มเทแสนยานุภาพทั้งหมดมาที่สมรภูมิแปซิฟิค ภายหลังจากได้ชัยชนะในยุโรปแล้ว

การยึดครองของญี่ปุ่น

หนึ่งทศวรรษของการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่น ส่งผลให้เกิดการก่อตั้ง “วงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา” ขึ้น โอบล้อมประเทศญี่ปุ่นเอง ดินแดนแมนจูเรีย เกาหลี อาณาบริเวณต่าง ๆ ของจีน กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ “เอเชียเพื่อชาวเอเชีย” เป็นเป้าหมายของภารกิจที่ญี่ปุ่นได้ปฏิญาณไว้ เพื่อที่จะกำจัดอิทธิพลของตะวันตกและนำอิสรภาพและความมั่งคั่งไพบูลย์มาสู่ชนทุกเชื้อชาติที่อาศัยอยู่ใน “วงไพบูลย์” ดังกล่าว ทีแรกนั้น ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากมาย ต่างโห่ร้องต้อนรับญี่ปุ่นในฐานะผู้ปลดปล่อย อุดมการณ์ดังว่านี้ มุ่งหมายทั้งเพื่อให้แรงบันดาลใจแก่ทหารที่อยู่แนวหน้า และทั้งเพื่อที่จะได้รับการสนับสนุนจากคนท้องถิ่น อันที่จริงแล้ว อุดมการณ์มีความหมายถึงการบงการประชาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ดำเนินชีวิตตามแบบของญี่ปุ่น ซึ่งประกอบด้วยการเคารพบูชาพระจักรพรรดิของญี่ปุ่น จัดงานเฉลิมฉลองวาระครบรอบต่าง ๆ ตามปฏิทินของจักรวรรดิญี่ปุ่น และเข้าชั้นเรียนเพื่อเรียนภาษา*นิปปอน-โกะ* ภาคบังคับ รวมทั้งยอมสละผลประโยชน์ของตนเองเพื่อสนองความต้องการทางด้านวัตถุและทางด้านการทหารของญี่ปุ่น

นายกรัฐมนตรีโตโจเป็นสถาปนิกผู้กำหนดนโยบายของจักรวรรดิญี่ปุ่น โดยได้อำนวยการกิจการต่าง ๆ ในนามพระจักรพรรดิฮิโรฮิโตมาจนกระทั่งถึงเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1944 ดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ญี่ปุ่นพิชิตได้แล้ว ต่างตกอยู่ภายใต้การควบคุมของทหารในทันที ผู้บัญชาการกองทัพฝ่ายใต้ จอมพลเตราอุชิ ได้ตั้งกองบัญชาการใหญ่ขึ้นที่ไซ่ง่อน กองทัพฝ่ายใต้นี้ควบคุม ดูแลดินแดนชวา สุมาตราและมลายู (สุมาตรากับมลายู ถูกรวมให้เข้าอยู่ในความควบคุมของกองทัพที่ยี่สิบห้าจนกระทั่งถึงค.ศ.1943) ในขณะที่กองทัพเรือ เข้าควบคุมส่วนที่เหลือของดินแดนดัตช์อีสต์ อินดีส แม้ว่าญี่ปุ่นตั้งใจไว้ว่าจะเก็บเกาะสิงคโปร์ (ตั้งชื่อให้ใหม่ว่า ไซโอนาน –หรือแสงสว่างแห่งทิศใต้) ซึ่งมีความสำคัญในด้านยุทธศาสตร์ ไว้เป็นอาณานิคม และญี่ปุ่นอยู่ในฐานะที่จะทำเช่นนั้นได้ แต่ก็มองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ญี่ปุ่นไม่มีกำลังคนสำหรับปกครองดินแดนที่อยู่ในบังคับทั้งหมด

โดยตรง สำหรับสยามนั้น ได้พยายามปรับเศรษฐกิจของประเทศตน มารับใช้ญี่ปุ่น – ซึ่งคนไทยไม่พอใจ—ทว่าญี่ปุ่นก็มิได้เคลื่อนไหวดำเนินการเพื่อเข้าแทรกแซงในเรื่องการปกครองภายในประเทศแต่อย่างใด สำหรับที่อื่น ๆ นั้น ลักษณะหนึ่งของระบอบอาณานิคมครั้งใหม่นี้ คือการปรับแต่งโครงสร้างของสถาบันต่าง ๆ และปรับวิธีการบริหารของรัฐบาลอาณานิคมในอดีต ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในแต่ละรัฐที่ยุโรปถอนตัวออกไป ญี่ปุ่นเข้ารับช่วง และใช้ประโยชน์จากสถาบันและเครื่องมือต่าง ๆ ที่ได้มา ทว่าความเสียหายในยามสงคราม ที่เกิดขึ้นแก่โครงสร้างการปกครอง และความขาดแคลนบุคลากรที่มีประสบการณ์ ทำให้ภารกิจของญี่ปุ่นเป็นเรื่องที่สร้างความยุ่งยาก

ดินแดนที่เคยเป็นของดัตช์และอังกฤษ ซึ่งเป็นดินแดนที่ชาวยุโรปถูกคุมขังไว้นั้น ไม่มีผู้บริหารงานปกครองระดับอาวุโสอยู่เลย ทว่าในอินโดจีนนั้น ญี่ปุ่นยังให้เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสทำงานอยู่จนกระทั่งถึงเดือนมีนาคม ค.ศ.1945 การที่ข้าหลวงใหญ่เดอคูซ์ เห็นว่า ฝรั่งเศสรักษาอาณานิคมของตนไว้ได้ก็ด้วยเหตุนี้ ในฟิลิปปินส์ ประเทศที่ชาวฟิลิปปินส์บริหารกิจการต่าง ๆ กันเองมาตั้งแต่การประกาศสถาปนาเครือจักรภพแห่งฟิลิปปินส์ในค.ศ.1935นั้น ชนชั้นสูงชาวพื้นเมืองก็ยังคงดำรงตำแหน่งอยู่ต่อไป สำหรับในส่วนอื่น ๆ ของภูมิภาค ซึ่งมีชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำงานในตำแหน่งข้าราชการผู้น้อยอยู่ในรัฐบาลนั้น ญี่ปุ่นเลื่อนตำแหน่งเจ้าหน้าที่ชาวพื้นเมืองเหล่านี้ ขึ้นไปบรรจุในระดับสูงที่ว่างลง ผู้ที่เคยวิพากษ์ระบอบอาณานิคมและบรรดานักการเมืองแนวชาตินิยมทั้งหลาย ซึ่งเคยถูกพวกยุโรปจับขังคุก หรือที่เคยต้องหลบหนีพวกยุโรปไป ก็ได้เข้าดำรงตำแหน่งบริหารบ้านเมืองในระดับสูงเช่นกัน อาทิเช่น ซูการ์โน นักชาตินิยมอินโดนีเซีย และอิบราฮิม ยาอาคอบ นักชาตินิยมหัวรุนแรงชาวมาเลย์ ได้รับการปล่อยตัวจากที่คุมขัง และทั้งคู่ต่างดำเนินงานอย่างแข็งขัน เพื่อปลุกระดมประชาชนระดับรากหญ้า ให้หันมาสนับสนุนเป้าหมายทางทหารและนโยบายด้านเศรษฐกิจของ “วงไพบูลย์” ในอินโดนีเซียและในมลายูตามลำดับ ในขณะที่อ็อง ซาน ซึ่งกลับจากแดนเนรเทศมายังพม่าในฐานะหนึ่งในกลุ่ม “สามสิบสหาย” ก็ยกกองทัพกู้เอกราชพม่าให้ญี่ปุ่นใช้สอยได้ตามใจชอบ คนที่รุ่นเยาว์กว่าก็ได้รับการฝึกฝนเตรียมตัวสำหรับปฏิบัติหน้าที่ระดับชาติเช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่นในมลายู คนหนุ่มที่มีความสามารถ ถูกส่งตัวให้เข้ารับการฝึกที่วิทยาลัย*กุนเรนโช* ที่เมละกาและสิงคโปร์ หรือเข้าร่วมงานในองค์กรทหารส่วนเสริม อย่างเช่น “*คิยุ คุน*” และ “เปต้า” (PETA --อักษรย่อจากภาษามาเลย์หมายถึง “ผู้ปกป้องปิตุภูมิ”) หรือแม้กระทั่งถูกส่งตัวไปศึกษาต่อในประเทศญี่ปุ่นเลยทีเดียว[3]

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1943 ขณะที่ญี่ปุ่นกำลังแบกรับภาระการทำศึกหลายด้านพร้อมกันพร้อมกับรอคอยการรุกรบจากฝ่ายสัมพันธมิตรนั้น โตโจได้ประกาศความตั้งใจที่จะมอบอำนาจให้กับรัฐบาลพลเรือน ดังนั้น ในวันที่ 1 สิงหาคม พม่าจึงกลายเป็นรัฐ “เอกราช” โดยมีบา มอว์ เป็น “อธิปดี”

---

[3] ดู Yoji Akashi, “The Japanese Occupation of Malaya” in Alfred W. McCoy, ed., ***Southeast Asia under Japanese Occupation: Transition and Transformation,*** New Haven, 1980.

(หรือผู้นำที่มีอำนาจในแบบเบ็ดเสร็จ) ในเดือนกันยายน ได้มีการก่อตั้งสภาที่ปรึกษาส่วนกลาง ขึ้นในชวา ภายใต้การนำของซูการ์โน ที่สิงคโปร์ มีการก่อตั้งสภาที่ปรึกษามลายูขึ้น และในวันที่ 15 ตุลาคม โฮเซ่ พี. ลอเรล ได้ขึ้นเป็นผู้นำของรัฐบาล "เอกราช" ในฟิลิปปินส์ ขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นก็ตกรางวัลสยาม ด้วยการกู้ดินแดนที่สูญเสียไปคืนมาให้ ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1943 รัฐมลายูทางตอนเหนือของมลายูสี่รัฐ (ได้แก่ปะลิส ไทรบุรี กลันตันและตรังกานู) ถูกนำมาเสริมเพิ่มเติมให้ นอกเหนือจากดินแดนของรัฐฉานสองรัฐ กับดินแดนบางส่วนของกัมพูชาและลาว ซึ่งญี่ปุ่นช่วยให้สยามได้คืนมาก่อนหน้านี้แล้ว ในค.ศ.1944 ความพ่ายแพ้ทางทหารอย่างต่อเนื่องของญี่ปุ่น ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองต่อไปอีก ในเดือนกรกฎาคม นายพลโกอิโสะเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน โตโจ และในเดือนเดียวกันนี้ จอมพล ป. พิบูลสงครามถูกบีบให้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของไทย ผู้ที่เข้ารับตำแหน่งแทนคือควง อภัยวงศ์ ซึ่งทำหน้าที่นี้มาจนกระทั่งเดือนกันยายน ค.ศ.1945 การทำงานของรัฐบาลควงอยู่ภายใต้การชี้นำของปรีดี พนมยงค์ และขบวนการเสรีไทยไม่มากก็น้อย ขบวนการเสรีไทยเป็นขบวนการที่ต่อต้านญี่ปุ่นซึ่งได้รับการสนับสนุนจากอเมริกัน ในเดือนกันยายน ค.ศ.1944 โกอิโสะสัญญาว่าจะให้เอกราชแก่อินโดนีเซีย ทว่าเขาไม่มีเวลาจะทำดังว่า ในเดือนมีนาคมถัดมา การปกครองอินโดจีนก็ถูกปลดเปลื้องจากเงื้อมมือของฝรั่งเศส และได้มีการก่อตั้งรัฐบาลที่มีเอกราชแต่ในนามขึ้นในเวียดนาม ภายใต้การปกครองของจักรพรรดิเบาได๋

แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านี้ จะสะท้อนถึงความจำเป็นของญี่ปุ่น มิใช่ความเห็นใจต่อความใฝ่ฝันของขบวนการชาตินิยม หรือรับรู้ถึงอิทธิพลของขบวนการดังกล่าว แต่ญี่ปุ่นก็ยอมรับว่า การตั้งตนเป็นอริกับชุมชนซึ่งตนพึ่งพาอาศัยความร่วมมือในงานปกครองประจำวันอยู่ จะทำให้ตนเสี่ยงต่อการสร้างความเสียหายให้แก่สถานะของตนเสียเปล่า ๆ เพราะถึงอย่างไรการบังคับใช้วัฒนธรรมญี่ปุ่นและการยืนกรานให้เคารพสักการะพระจักรพรรดิ ก็เท่ากับเป็นการดูหมิ่นขนบธรรมเนียมและความเชื่อของท้องถิ่นอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งขนบธรรมเนียมและความเชื่อของชุมชนชาวพุทธและชาวมุสลิม ในกรณีของมุสลิมนั้น ญี่ปุ่นกระทำเช่นเดียวกับที่ดัตช์และอังกฤษกระทำมาก่อนหน้านี้ คือใส่ใจกับความรู้สึกของมุสลิมด้วยการทำให้กระบวนการการปรึกษาหารือกลายเป็นสถาบันขึ้นมา เมื่อใกล้จะสิ้นสุดปีค.ศ.1943 ญี่ปุ่นสนับสนุนให้ชาวมุสลิมในอินโดนีเซียก่อตั้งมาจลิส สจูรู มุสลิมิน อินโดนีเซีย หรือมาสจูมี (สภาที่ปรึกษาของชาวมุสลิมอินโดนีเซีย) ขึ้น[4] ในทำนองเดียวกัน รัฐบาลญี่ปุ่นก็แสดงความเคารพต่ออิสลามในมลายู ด้วยการปล่อยให้สถาบันสุลต่าน คงอยู่อย่างเดิม และจัดการประชุมสภาศาสนาขึ้นที่กัวลากังซาร์ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1944 อย่างไรก็ดี ขบวนการศาสนาในมลายูก็เปรียบเหมือน ยาบรรเทาปวดมากกว่าการแก้ไขที่สมุหฐาน

---

[4] ดู H.J. Benda, *The Crescent and the Rising Sun: Indonesian Islam under the Japanese Occupation,* The Hague, 1953.

เมื่อเปรียบกับสิ่งที่เกิดขึ้นในชวา ในชวานั้นหลังจากที่ทางรัฐบาลญี่ปุ่นให้สิทธิตามกฎหมายแล้ว ขบวนการศาสนาก็เข้ามาแข่งขันช่วงชิงจิตวิญญาณของชาติอินโดนีเซียกับบรรดา*ปรียายี*ที่เป็นฝ่ายปกครอง รวมทั้งแข่งกับนักการเมืองอย่างเช่นซูการ์โนและฮัตตา และแข่งกับกลุ่มเยาวชนเปตาผู้ห้าวหาญ

เป้าหมายที่มีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่ง ของการที่ญี่ปุ่นส่งทหารเข้ามายึดครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเป้าหมายทางด้านเศรษฐกิจ แต่การขูดรีดสินทรัพย์ของภูมิภาคนี้อย่างเป็นระบบ ถูกขัดขวางมาตั้งแต่เริ่มต้น เพราะความสับสนในการสื่อสารคมนาคมในระหว่างสงคราม และความเสียหายที่เกิดกับการขนส่งสินค้าทางเรือ การรุกราน และที่จำเพาะเจาะจงยิ่งกว่านั้น คือยุทธวิธีถอยแบบทำลายและล้างผลาญทุกสิ่งทุกอย่างระหว่างทางของฝ่ายสัมพันธมิตร ทำให้ระบบการขนส่งคมนาคมของรัฐอาณานิคมเสียหายวายวอดอย่างร้ายแรง ไร่นาและเหมืองแร่ที่เป็นหัวใจทางเศรษฐกิจของประเทศอาณานิคม ประสบหายนะอย่างแสนสาหัส พื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เคยเป็นอาณานิคม ยิ่งถูกทำลายล้างมากขึ้นไปอีก เพราะการเรียกร้องต้องการจากมหาอำนาจอาณานิคมรายใหม่ของภูมิภาค อาทิเช่น ตามแผนการสร้างสินค้าของญี่ปุ่นนั้น คุณค่าของมลายูอยู่ที่ถ่านหินและเหล็ก มิใช่ที่ยางพาราและดีบุกอีกต่อไป ส่วนในอินโดนีเซีย ญี่ปุ่นตั้งใจที่จะค้นเอาน้ำมัน นิคเกิลและแร่บ็อกไซท์ที่ใช้สำหรับผลิตอลูมิเนียม อย่างไรก็ดี ประสิทธิภาพของเศรษฐกิจแบบบังคับบัญชาของญี่ปุ่น ต้องอาศัยการควบคุมน่านน้ำและน่านฟ้า ทว่าอำนาจการควบคุมนี้ มีอายุสั้น เพราะต้องถอยร่นไปทุกวัน นับตั้งแต่ที่สหรัฐมีชัยชนะที่มิดเวย์ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1942 เป็นต้นมา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ความล่มสลายทางด้านการค้าที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา ส่งผลในทางกลับกัน สินค้าส่งออกของภูมิภาคแต่ดั้งเดิม มีปริมาณเหลือเฟือ ส่วนสินค้าเข้าที่มีความสำคัญยิ่ง กลับความขาดแคลนอย่างหนัก ในพม่าและไทย ข้าวมีปริมาณเหลือล้น ทว่าในที่อื่น ๆ เกิดการขาดแคลนอาหารอย่างหนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในบริเวณที่ต้องพึ่งพาอาหารนำเข้ามาตั้งแต่สมัยก่อนสงคราม ความขาดแคลนสินค้า นำไปสู่การปันส่วน การกักตุน ตลาดมืดที่แพร่หลาย และภาวะเงินเฟ้อซึ่งทวีขึ้นไปอย่างไม่หยุดยั้ง ความปั่นป่วนวุ่นวายทางเศรษฐกิจเช่นนี้ มีความหมายว่า นอกจากคนกลุ่มย่อยเพียงหยิบมือเดียว ที่ได้มีโอกาสทำธุรกิจกับกองกำลังฝ่ายยึดครองแล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทั่วไปล้วนประสบกับการว่างงาน ความยากจน และความขาดแคลนสิ่งของจำเป็นขั้นพื้นฐานกันโดยทั่วไป รัฐบาลหาทางออกไม่ได้ จึงได้เกณฑ์ประชาชนเข้ามาดำเนินแผนการเกษตรกรรม ไร่นาขนาดใหญ่ในอดีต ถูกโอนมาให้กับโครงการผลิตอาหาร

ผลสะท้อนทางด้านสังคมที่สงครามและการยึดครองของญี่ปุ่นก่อให้เกิดขึ้น ไม่อาจประมาณได้อย่างถูกต้องแม่นยำ ทว่าการสูญเสียชีวิตนั้น อยู่ในขอบข่ายที่ไม่เคยได้รู้จักกันมาก่อนเลยในภูมิภาคนี้ นับตั้งแต่ที่มีการบันทึกการปกครองในแบบสมัยใหม่ ความโหดเหี้ยมที่กองกำลังฝ่ายยึดครองกระทำ

ต่อชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นในกรณีของชาวจีนที่สิงคโปร์[5] ก็หมิ่น ๆ จะเป็นการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ การขาดแคลนอาหารที่มีต่อมา รุนแรงถึงระดับที่ผู้คนในบางบริเวณอดตาย เมื่อถึงตอนที่ฝ่ายสัมพันธมิตรเข้ามายึดครองอีกครั้งหนึ่ง โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาลาเรีย) ก็ระบาดหนักไปทั่วภูมิภาคนี้แล้ว นอกจากนี้ชุมชนต่าง ๆ ยังถูกทำลายอย่างถอนรากถอนโคน คนทั้งครอบครัวต่างหนีออกจากเมือง เพื่อจะได้ไม่ต้องติดต่อโดยตรงกับฝ่ายปกครอง คนเหล่านี้ไปหลบซ่อนอยู่ตามชายป่า เพื่อเพาะปลูกแบบยังชีพเลี้ยงชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ การเกณฑ์แรงงาน กระทำอย่างบีบบังคับตัวอย่างเช่น การบังคับเกณฑ์แรงงาน จากชาวพม่า จากชุมชนชาวอินเดียโพ้นทะเลและในหมู่ชาวอินโดนีเซีย เพื่อให้มาทำงานก่อสร้างในโครงการเช่นทางรถไฟสายพม่าหรือแนวป้องกันทางทหาร นอกจากนี้แล้ว ยังมีการเกณฑ์ผู้ชายมาเป็นทหารหรือทำงานที่เกี่ยวข้องกับการทหาร หรือมาประจำการอยู่ในกองทัพแห่งชาติของอินเดีย[6] ยิ่งไปกว่านั้น การยึดครองยังทำให้ความเป็นปฏิปักษ์ที่ซ่อนอยู่ระหว่างชนชาติต่าง ๆ ยิ่งรุนแรงหนักขึ้น (อาทิเช่น ระหว่างชาวมาเลย์กับชาวจีน หรือระหว่างชาวพม่ากับชาวกะเหรี่ยง เป็นต้น) นอกจากนี้ การยึดครองยังกระตุ้นให้เกิดการต่อสู้กันระหว่างผู้แข่งขันแย่งชิงอำนาจภายในกลุ่มชนเชื้อชาติเดียวกันอีกด้วย ความขัดแย้งในชุมชนที่มีชนเชื้อชาติเดียวกัน มิได้เป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากนโยบายที่จงใจหรือการใช้เพทุบายแบบแผดีจการเบ็ดเสร็จในฝ่ายของญี่ปุ่นสักเท่าไรนัก—ตรงกันข้าม วิถีปฏิบัติของญี่ปุ่นในแบบแบ่งแยกแล้วปกครองนั้น ถูกศัตรูของพวกเขา นำมากล่าวให้เกินความเป็นจริงไปโดยไม่มีการขัดเกลา ส่วนใหญ่แล้ว ความขัดแย้งเป็นผลของความยากลำเค็ญทางด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงผู้ให้การอุปถัมภ์ทางการเมือง ความบกพร่องทรุดโทรมของการปกครองท้องถิ่น และความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันในหมู่ผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับความขัดสนขาดแคลน ทั้งหมดเหล่านี้ คือเงื่อนไขซึ่งก่อให้เกิดการรบราฆ่าฟันกันขึ้นมา ซึ่งจะเกิดขึ้นในยามใดก็ตามที่การปกครองของญี่ปุ่น คลายความเข้มงวดลง หรือภายหลังจากที่อำนาจการปกครองของญี่ปุ่นพังทะลายลงไปในท้ายที่สุด

ลัทธิชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่างค.ศ.1941-1945

---

[5] ดู C.M. Turnbull, ***A History of Singapore 1819-1975,*** Singapore, 1985, 190-4, ทว่าให้ดูเช่นกันที่ Yoji Akashi, "Japanese Policy towards the Malayan Chinese 1941-1945," JSEAS, 1, 2 (1970).

[6] เรื่องราวเกี่ยวกับการเณฑ์ชาวอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาประจำการในกองทัพนี้ ดู J.C. Lebra, ***Japanese-trained Armies in Southeast Asia,*** Hong Kong, 1977, และ K.K Ghosh, ***The Indian National Army : Second Front of the Indian Independence Movement***, Meerut 1969.

ความรุนแรงและการกดขี่ก็ดี อุดมการณ์เกี่ยวกับการปลดปล่อยก็ดี รวมทั้งการได้มีโอกาสลิ้มรสเสรีภาพ ประสบการณ์ของการปกครองอย่างไม่ต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์ใด ๆ ในบางส่วนของภูมิภาค ตลอดจนความล่มสลายของรัฐบาลในบางส่วน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงค.ศ.1941-1945 เสริมความรู้ความเข้าใจด้านการเมืองของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เฉียบคมขึ้น พร้อมกับให้แรงกระตุ้นแก่กิจกรรมแนวชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[7] อย่างไรก็ดี สงครามและการยึดครองของญี่ปุ่นเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้พลังทางการเมืองสลายลง มากเท่า ๆ กับที่ก่อให้เกิดขึ้นมา เช่นเดียวกับเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการแตกแยกในขบวนการชาตินิยม มากพอ ๆ กับที่เสริมสร้างขบวนการดังกล่าว ให้มั่นคงเข้มแข็งยิ่งขึ้น สิ่งที่นักลัทธิชาตินิยมให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก มิใช่การเตรียมเผชิญหน้าโดยตรงกับการควบคุมของต่างชาติ หากกลับกลายเป็นการสร้างฐานสนับสนุนจากคนท้องถิ่น ในเรื่องนี้ พวกเขามักแข่งขันกันเองในการดำเนินการ เนื่องจากในตอนนี้ ไม่มีผู้ใดมีกำลังที่จะเข้าคุมอำนาจไว้ได้สำเร็จโดยไม่ได้รับการช่วยเหลือ ดังนั้น ส่วนใหญ่จึงยอมรับว่าจำเป็นต้องแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอก ผลลัพธ์ก็คือ การคิดคำนวณถึงผลได้ผลเสียของบรรดาผู้นำนักชาตินิยมและสมรรถนะของพวกเขา ในการลงมือกระทำการ ส่วนใหญ่แล้ว ก็แขวนอยู่กับผลของสงครามและชะตากรรมของผู้ที่ให้การสนับสนุนผู้นำนักชาตินิยมเหล่านี้

แม้ว่านักเคลื่อนไหวผู้ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจมิได้ประเมินผลประโยชน์ในระยะยาวของตนเองกับของชุมชนที่พวกเขาใฝ่ฝันที่จะเป็นผู้นำ กล่าวคือพวกเขาอาจคำนึงถึงเพียงเป้าหมายของฝ่ายที่สำคัญ ที่เข้าร่วมสัประยุทธ์กันในสงครามโลกครั้งที่ 2 เท่านั้น หรือแม้กระทั่งคำนึงถึงเป็นอันดับแรก แต่ถึงกระนั้น นักเคลื่อนไหวเหล่านี้ ก็ต้องเผชิญกับคำถามที่ว่าพวกเขาจะได้หรือเสีย จากการสนับสนุนฝ่ายอักษะหรือฝ่ายสัมพันธมิตร และกับคำถามที่ว่า โชคชะตาของพวกเขา จะก้าวหน้าต่อไปโดยผ่านการเจรจาอย่างเหนื่อยยาก หรือว่าโดยการต้องต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธ เรื่องเหล่านี้ก่อให้เกิดการโต้เถียงกัน ซึ่งบ่อยครั้งทำให้เกิดการแตกแยกและการวิวาทบาดหมางอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ภายในหมู่นักเคลื่อนไหวด้วยกันเอง ในอินโดนีเซีย ชนชั้นสูงที่นับถือศาสนาอิสลาม และคนหนุ่มที่ห้าวหาญ แก่งแย่งกับนักชาตินิยมขององค์กรแห่งชาติอินโดนีเซีย หรือพีเอ็นไอสมัยก่อนสงครามโดยหมายที่จะได้รับไมตรีและความชื่นชอบจากญี่ปุ่น ในขณะที่ ผู้นำของพีเอ็นไอก็เดิมพันเผื่อไว้กับผลของสงครามที่จะปรากฏออกมา กล่าวคือ ซูการ์โนร่วมมือกับญี่ปุ่นอย่างเปิดเผย

---

[7] อาทิเช่น อาหมัด โบเอสตามัม (Ahmad Boestamam) ชายหนุ่มในมลายูได้ท้าวความหลังในเวลาต่อมา ถึงการท้าทายที่น่าตื่นเต้นในช่วงนานปีเหล่านั้น ส่วนอู นุ ผู้อาวุโสกว่าในพม่า ประสบการณ์ของ “วงไพบูลย์” ได้สอนให้เขา “ระวังนักเป่าขลุ่ยที่หลอกล่อผู้คนให้ตามเขาไปอย่างในนิทาน!” ดู Ahmad Boestamam, trans. W.R.Roff, ***Carving the Path to the Summit,*** Athens, Ohio, 1979, และ Thakin Nu, ***Burma under the Japanese. Pictures and Portraits,*** London, 1954.

ในขณะที่โมฮัมเหม็ด ฮัตตา ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางการติดต่อกับองค์กรใต้ดินกลุ่มย่อยของสุตัน สจารีร์ คอมมิวนิสต์ชาวเอเชียนั้น มีปัญหาทางความคิดที่มีนัยไปถึงการร่วมมือกับศัตรูและการต่อต้าน ทั้งในแง่อุดมการณ์และในทางปฏิบัติ และความแตกแยกกันในเรื่องคำสั่งของโคมินเทิร์น* (ซึ่งมีออกมาภายหลังจากที่ฮิตเลอร์บุกรัสเซียในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1941) ให้เข้าเป็นพันธมิตรกับลัทธิจักรวรรดินิยม เพื่อต่อต้านลัทธิฟาสซิสม์ พวกทะขิ่นที่เป็นมาร์กซิสต์ของพม่าบางคน อย่างเช่นเธอิน เป มยินต์ พร้อมที่จะเป็นพันธมิตรกับอังกฤษเพื่อต่อต้านฟาสซิสต์ ในขณะที่คนอื่น ๆ ที่สำคัญคือออง ซานแย้งว่าผลประโยชน์ของชาวพม่า บ่งชี้ให้ร่วมมือกับศัตรูของอังกฤษ[8] ระหว่างนั้น ไล เต็ค เลขาธิการใหญ่ของพรรคคอมมิวนิสต์มลายู (เอ็มซีพี) ซึ่งมิได้คิดจะภักดีกับฝ่ายใดก็เปิดทางเลือกของตนไว้ โดยดำเนินการตามแนวทางของมอสโกเรื่อง "แนวร่วม" ขณะเดียวกันก็เอาใจออกห่างจากสหายที่ร่วมต่อต้านญี่ปุ่นของตน ในยามที่จะเป็นประโยชน์แก่ตนเอง[9]

การเลือกที่จะต่อต้านกับศัตรูหรือที่จะร่วมมือกับศัตรู ไม่ว่าในยามใดก็ตาม ล้วนถูกกำหนดมาจากข้อพิจารณาหลายประการประสมกัน บ้างก็ได้รับแรงจูงใจจากลู่ทางที่จะได้รางวัลตอบแทน บ้างก็ได้รับความเย้ายวนใจจากอุดมการณ์อันว่าด้วย "วงไพบูลย์" หรือมิฉะนั้น ก็งุนงงกับอำนาจอย่างเหลือล้นที่ปรากฏให้เห็นภายนอก ของจักรวรรดิญี่ปุ่น นอกจากนี้ การเลือกข้าง ยังได้รับผลกระทบจากการเห็นแก่ความเป็นพวกพ้องฝ่ายเดียวกันในแง่ชาติพันธุ์ ความผูกพันในความเป็นเครือญาติ และความ ขัดแย้งที่เป็นเรื่องของการต่อสู้กันภายในท้องถิ่น มากกว่าจะเป็นการต่อสู้ในระดับโลก คือ ระหว่างลัทธิฟาสซิสต์ ลัทธิคอมมิวนิสต์และลัทธิจักรวรรดินิยม ผู้ให้การร่วมมือแก่ข้าศึกนั้น ไม่จำเป็นว่าต้องมาจากพวกที่เคยต่อต้านอำนาจการปกครองของตะวันตกมาก่อน ดังที่เราได้เห็นแล้ว ว่าชาวเอเชีย ผู้ปฏิบัติหน้าที่ในรัฐบาลของชาวยุโรป ซึ่งอาจคิดกันว่า มีผลประโยชน์ผูกพันอยู่กับฝ่ายปกครองชุดเก่านั้น โดยทั่วไปแล้ว ก็ยินยอมเข้ารับจ้างทำงานให้กับฝ่ายปกครองชุดใหม่แต่โดยดี ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ที่วิพากษ์ลัทธิอาณานิคม ซึ่งกระตือรือร้นอยากจะสนับสนุนหลักการของญี่ปุ่นเสียเหลือเกินในตอนแรกนั้น ก็เกิดความกังขาขึ้นมาว่าญี่ปุ่นเต็มใจแน่หรือ และมีความสามารถแน่หรือ ที่จะถ่ายโอนอำนาจมาให้แก่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ความสัมพันธ์ในแบบให้ความร่วมมือช่วยเหลือนั้น หากจะให้มีประสิทธิภาพแล้ว จะต้องนำประโยชน์มาให้แก่ทั้งสองฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ชาวญี่ปุ่นใช้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในงานบริหาร

---

* องค์การคอมมิวนิสต์สากลที่ 3 (ค.ศ.1919-1943)

[8] ดู Robert H. Taylor, ***Marxism and Resistance in Burma 1942-1945. Thein Pe Myint's "Wartime Traveler,"*** Athens, Ohio, 1984.

[9] Cheah Boon Kheng, ***Red Star over Malaya. Resistance and Social Conflict During and After the Japanese Occupation of Malaya, 1941-1946,*** 2nd edn, Singapore, 1987, 56-100.

บ้านเมืองตามกิจวัตร และระดมการสนับสนุนจากชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อแสดงเจตน์จำนงทางการเมืองของตน เพื่อให้ทำงานด้านการโยธาและปฏิบัติงานตามแผนการด้านเกษตรกรรม ในอีกทางหนึ่ง เป็นการยากที่จะวัดว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง นั้นได้ประโยชน์ทางการเมืองจากกิจกรรมเหล่านี้ในระดับใด การร่วมมือกับฝ่ายปกครอง ในตัวของมันเองแล้ว มิได้ค้ำประกันว่าทางฝ่ายปกครองจะยอมผ่อนผันให้ในเรื่องใด ๆ ตัวอย่างเช่นออง ซาน สูญเสียศรัทธาในคำสัญญาของชาวญี่ปุ่นไปมากเสียจนกระทั่งในค.ศ.1944 เขาได้ก่อตั้งสันนิบาตอิสรภาพของประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์ (เอเอฟพีเอฟ แอล) ขึ้นมา และเขาได้ไปเสนอบริการของสันนิบาตนี้แก่เมานท์แบ็ตเทนในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1945 ซูการ์โนถูกญี่ปุ่นทอดทิ้งก่อนที่ญี่ปุ่นจะสามารถประกาศเอกราชให้แก่อินโดนีเซียได้ และพวกเปมุดา (หนุ่มสาว) นั่นเอง ที่บีบบังคับให้ซูการ์โนประกาศ*เมอร์เดกา* (เอกราช) หลังจากที่พระจักรพรรดิญี่ปุ่นทรงยอมจำนนได้สองวัน ยิ่งไปกว่านั้น การได้รับการอุปถัมภ์จากญี่ปุ่น ยังไม่สามารถทดแทนได้อย่างเพียงพอกับการขาดการสนับสนุนและความเชื่อถือในท้องถิ่น พรรคต่าง ๆ อย่างเช่นมาสจูมีในอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนตามเขตเลือกตั้งที่สำคัญ สามารถนำความสัมพันธ์ดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ได้ แต่องค์กรที่หยั่งรากลงเพียงตื้น ๆ ย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ต่อมาได้ หากปราศจากการค้ำจุนของญี่ปุ่น ส่วนขบวนการแนวสาธารณรัฐของซูการ์โนนั้น มีอับเฉาคอยประคองให้ฝ่าคลื่นลมในช่วงปีค.ศ.1945 ไปได้ แต่สหภาพชาวอินโดนีเซียในคาบสมุทร หรือกริสของอิบราฮิม ยาอาคอบ พลิกคว่ำและล่มลงไปโดยง่าย อิบราฮิม พยายามที่จะรับช่วงการคุมหางเสือในกลางเดือนสิงหาคม แต่เขาหมดพลังที่จะนำทางให้แก่นาวามลายูต่อไปได้ และในไม่ช้า ก็ต้องสละเรือและลี้ภัยไปอยู่ในจาการ์ตา ในทำนองเดียวกัน เมื่อญี่ปุ่นนำรัฐบาล “เอกราช” เข้ามาแทนที่ฝ่ายปกครองที่ประกอบด้วยกำลังเจ้าหน้าที่ชาวฝรั่งเศสในเวียดนามในเดือนมีนาคม ค.ศ.1945 นั้น ผู้ที่ได้ประโยชน์มากที่สุดจากการที่อำนาจการควบคุมเวียดนามของญี่ปุ่นอ่อนลง มิใช่จักรพรรดิเบาได๋ที่ทรงดำรงตำแหน่งประมุขอยู่ในขณะนั้น หากแต่เป็นโฮจิมินห์นักปฏิวัติ

ถ้าหากการเป็นผู้ร่วมมือกับญี่ปุ่น มิได้หมายถึงการเป็นปรปักษ์ต่อระบอบอาณานิคมยุโรปเช่นนั้นแล้วผู้ต่อต้านญี่ปุ่นก็ย่อมมิใช่พันธมิตรโดยธรรมชาติของระบอบอาณานิคมยุโรปอย่างแน่นอน ตรงกันข้าม กระดูกสันหลังของขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นนั้น กลับมาจากศัตรูตัวฉกาจของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก นั่นคือ หน่วยย่อยของก๊กมินตั๋ง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พรรคคอมมิวนิสต์ทั้งหลายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งคิดคำนวณถึงผลได้ผลเสียจากชัยชนะในท้ายที่สุดของฝ่าย สัมพันธมิตรไว้อย่างรอบคอบ แต่ขณะเดียวกัน เหล่าผู้ต่อต้านเหล่านี้ก็เตรียมต่อต้านการรื้อฟื้นอำนาจการปกครองของพวกยุโรปไว้ด้วย[10] อย่างไรก็ดี สิ่งที่พวกเขาให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก คือการรวบรวบการ

---

[10] สำหรับขบวนการต่อต้านในท้องถิ่น ดู Taylor, ***Marxism and Resistance in Burma;*** Cheah Boon Kheng, ***Red Star over Malaya;*** Benedict J. Kerkvliet, ***The Huk Rebellion. A Study of Peasant Revolt in the***

สนับสนุนที่ถาวรจากคนในท้องถิ่น และคอมมิวนิสต์กระทำการนี้ ด้วยการควบคุมความไม่สงบในท้องถิ่น และปกปิดหลักอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ของตนไว้ภายในโฉมหน้าของลัทธิชาตินิยม ซึ่งได้รับความนิยมแพร่หลายกว่า ดังจะเห็นว่า ในพม่านั้น พวกคอมมิวนิสต์ดำเนินงานอย่างกระฉับกระเฉงอยู่ในสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอล อยู่จนกระทั่งพรรคคอมมิวนิสต์พม่าถูกขับออกจากสันนิบาตฯ ในค.ศ. 1946 ในมลายู พรรคคอมมิวนิสต์มลายูที่มีคนจีนครอบงำอยู่ ซึ่งได้รับอิทธิพลอยู่ไม่น้อย จากความเป็นศัตรูที่ฝังแน่นอยู่ระหว่างจีน-ญี่ปุ่น ได้ดำเนินการตามแนวของโคมินเทิร์น ด้วยการก่อตั้งกองทัพต่อต้านญี่ปุ่นของประชาชนมลายูหรือเอ็มพีเอเจเอ ขึ้น และจัดการติดต่อกับสายลับของกองกำลัง 136 ในเวียดนาม ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ค.ศ.1941 เหงียน ไอ ควอก (หรือโฮจิมินห์) ได้ก่อตั้งเวียดมินห์ (หรือสันนิบาตเพื่อเอกราชของเวียดนาม) โดยเป็นองค์กรต่อต้านที่มีฐานอันกว้างขวาง ประกอบด้วยนักชาตินิยมที่ต่อต้านญี่ปุ่นทั้งหมด แม้ว่าโครงการของเวียดมินห์จะมิได้เป็นคอมมิวนิสต์ (เป้าหมายของเวียดมินห์คือการสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยแห่งเวียดนามที่มีเอกราชและรวมตัวเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน) และแม้ว่าพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนจะสลายตัวไปแล้วอย่างเป็นทางการ แต่กระนั้น ผู้นำคนสำคัญของเวียดมินห์ ก็ยังคงเป็นคอมมิวนิสต์ เช่น โฮจิมินห์และโวเหวียนเกียป เป็นต้น พรรคก๊กมินตั๋งของเจียงไคเช็ค มองเห็นอันตรายจากการฟักตัวของคอมมิวนิสต์ในส่วนทางใต้ของตน จึงได้กักตัวโฮไว้ในช่วงระหว่างค.ศ.1942 ถึงค.ศ.1944 เวียดมินห์จึงต้องกร่ำหนทางที่ยากลำบาก ซึ่งขนาบด้วยการต้องกล่อมทางก๊กมินตั๋งและพวกที่มิใช่คอมมิวนิสต์อื่น ๆ ให้คลายความระแวงลง พร้อมกับยอมกลายเป็นกลางไป ในการต่อสู้เพื่อชิงอำนาจในตังเกี๋ย เวียดมินห์รักษาที่มั่นของตนไว้ได้ด้วยการพัฒนายุทธวิธีทำสงครามแบบกองโจรโดยอาศัยชาวไร่ชาวนา พร้อมกับหาทางที่จะขอความช่วยเหลือจากสหรัฐ ในฟิลิปปินส์นั้น หลุยส์ ตารุค ขึ้นมาเป็นผู้นำฮุคบาลาฮับ (หรือกองทัพ ต่อต้านญี่ปุ่นของประชาชน) ซึ่งได้กลายมาเป็นกองกำลังต่อต้านที่มีการจัดระบบงานดีที่สุดและมีประสิทธิภาพมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยิ่งไปกว่านั้น พวกฮุคยังใช้ประโยชน์จากการที่สังคมฟิลิปปินส์แยกกันเป็นสองขั้ว และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากความไม่พอใจของเกษตรกรในตอนกลางของลูซอน ซึ่งทำให้ฮุคสามารถดำเนินโครงการปฏิวัติสังคม ซึ่งมุ่งหมายเพื่อทำลายอำนาจทางเศรษฐกิจของพวกเจ้าที่ดินใหญ่ลงด้วย การดำเนินงานของพวกฮุค ก้าวไกลยิ่งกว่าของเวียดมินห์หรือของเอ็มพีเอเจเอ ในมลายูไปมาก ทั้งนี้เพราะเวียดมินห์นั้น ถูกระบอบอาณานิคมฝรั่งเศสคอยขวางอยู่อย่างต่อเนื่อง ส่วนเอ็มพีเอเจเอของมลายู ก็มีอุปสรรคด้านการแบ่งพวกแบ่งกลุ่มระหว่างชาวจีนและชาวมาเลย์ เมื่อถึงตอนปลายปีค.ศ.1944 พวกฮุคเข้าควบคุมส่วนใหญ่ของลูซอนตอนกลางได้โดยไม่มีฝ่ายใดโต้แย้ง พวกฮุคยังทำลายอิทธิพลของญี่ปุ่นในที่อื่น ๆ ในฟิลิปปินส์ด้วยเช่นกัน และได้

Philippines, Berkeley, 1977; และ Greg Lockhart, ***Nation in Arms: The Origins of the People's Army of Vietnam,*** Sydney, 1989. Cf. Charles Cruickshank, ***SOE in the Far East,*** Oxford, 1983.

ช่วยเหลือสหรัฐอเมริกาอย่างมาก ในการพิชิตประเทศกลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง ในท้ายที่สุดแล้ว เราอาจต้องกล่าวถึงสยาม “ซึ่งมิได้ถูกยึดครอง” ฝ่ายซ้ายของสยาม อันมีปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำ คอยติดต่อกับขบวนการเสรีไทยนอกประเทศอยู่ และหลังจากที่ จอมพล ป. ถูกบีบให้ลาออกไปในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1944 แล้ว ฝ่ายซ้ายก็ยังควบคุมรัฐบาลของควง อภัยวงศ์ก่อนเป็นอันดับแรก และรัฐบาลของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ในเวลาต่อมา ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชเป็นอดีตผู้นำของเสรีไทยในสหรัฐอเมริกา และขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ.1945

แม้ว่ากองทัพที่ต่อต้านญี่ปุ่นจะได้รับยุทธปัจจัยจากฝ่ายสัมพันธมิตร และสามารถสถาปนาการควบคุมบริเวณชนบทได้ในบางส่วน แต่องค์กรซึ่งมีฐานอยู่ในชนบทและมีคอมมิวนิสต์เป็นผู้นำส่วนใหญ่เหล่านี้ ก็มีปริมาณมากอย่างที่พวกอเมริกัน อังกฤษและจีน ไม่เคยคะเนถึงมาก่อนเลย เราได้กล่าวแล้ว ถึงความไม่ไว้วางใจที่พวกก๊กมินตั๋งมีต่อพวกเวียดมินห์ ในทำนองเดียวกัน ผู้บัญชาการทหารฝ่ายสัมพันธมิตรที่ปฏิบัติการอยู่ใน “ซีแอ็ค” (SEAC -- กองบัญชาการภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) และในสมรภูมิฟิลิปปินส์ ก็คลางแคลงใจกับความวางใจได้และความตั้งใจของสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอล ของพม่า ของกองทัพเอ็มพีเอเจเอของมลายู และของสุคบาลาฮับ ซีแอ็คระมัดระวังที่จะไม่ใช้ประโยชน์จากกลุ่มต่อต้านเหล่านี้ให้มากมายนัก แม้ว่า ในเรื่องการใช้ประโยชน์นี้ เป็นด้วยความจำเป็นของเมานท์แบ็ตเทน รวมทั้งเพราะโดยลักษณะนิสัยแล้ว เมานท์แบ็ตเทนมีแนวโน้มที่จะให้การผ่อนปรนมากกว่าแม็คอาเธอร์ เมานท์แบ็ตเทนยอมรับข้อเสนอการให้ความร่วมมือของออง ซาน และนายทหารของเมานท์แบ็ตเทน ก็มีการลักลอบติดต่อกับกองกำลัง เอ็มพีเอเจเอ ของชินเป็งอยู่เช่นกัน ส่วนแม็คอาเธอร์นั้นกลับล้อมจับพวกฮุคไว้ ทั้ง ๆ ที่พวกฮุคแท้ ๆ ที่เป็นฝ่ายดำเนินการต่อต้านญี่ปุ่นด้วยความเหนื่อยยากอย่างที่สุด พวกฮุคบาลาฮับก็เหมือนกับพวกกาติปูนานในค.ศ.1898 คือไม่สามารถขัดขวางการรุกรานของอเมริกันได้ เมื่อแม็คอาร์เธอร์กลับเข้ามา เขาได้จัดการยุบองค์กรของฮุคและสั่งจำคุก หลุยส์ ตารุค ในทันที แม้ว่าในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1945 กองทัพต่อต้านญี่ปุ่นนี้มีทีท่าว่าจะเตรียมเข้ายึดอำนาจ และอันที่จริงแล้ว ก็ควบคุมบางบริเวณอยู่แล้ว ทว่ากองทัพมิได้อยู่ในฐานะที่จะขัดขวางมิให้ฝ่ายสัมพันธมิตรเข้ามายึดครองภูมิภาคนี้ได้ อันที่จริงแล้ว บรรดาผู้นำของพวกฮุคต่างหวังที่จะมีสิทธิมีเสียงเพิ่มขึ้นในโลกหลังสงคราม ด้วยการอำนวยความสะดวกให้แก่การเข้ายึดครองอีกครั้งหนึ่ง และเป็นที่กระจ่างชัดว่า อิทธิพลของฮุค ต่อครรลองการกลับคืนมาของพวกยุโรป เป็นสิ่งที่โดดเด่นเสียยิ่งกว่าคุณประโยชน์ที่พวกแนวที่ห้ากระทำให้แก่การบุกของญี่ปุ่นในช่วงค.ศ.1941-1942 เสียอีก

ทั้งการร่วมมือและการต่อต้านญี่ปุ่น ต่างก็มิได้รางวัลตอบแทนตามที่คาดหวังด้วยกันทั้งคู่ โชคชะตาของนักลัทธิชาตินิยม ขึ้นอยู่กับปริมาณความช่วยเหลือที่พวกเขาได้รับจากภายนอก และระดับความสนับสนุนที่พวกเขาได้รับภายใน หากขาดหรือขจัดปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งไปเสีย โชคชะตาก็สามารถอับเฉาลงได้ การอุปถัมภ์จากมหาอำนาจนั้นโดยตัวของการอุปถัมภ์เอง มิได้มีความสำคัญมาก

เพียงพอที่จะรับประกันความสำเร็จของพรรคได้ ทว่าการต่อต้านของมหาอำนาจ สามารถขัดขวางความก้าวหน้าของพรรคได้ ในอีกทางหนึ่ง กิจกรรมตามแนวความคิดชาตินิยม ก็มิได้เป็นตัวกำหนดผลของยุทธการในช่วงระหว่างปีค.ศ.1941-1942 กับช่วงค.ศ.1944-1945 แม้ว่ากิจกรรมจะมีผลกระทบต่อลักษณาการของการปกครองของญี่ปุ่นและการพิชิตดินแดนกลับคืนมาอีกครั้งของฝ่ายสัมพันธมิตร การเข้าพวกและภักดีกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ผันผวนเปลี่ยนแปรได้ง่าย เนื่องจากนักลัทธิชาตินิยมกระวนกระวายกับการแยกตัวออกห่างจากผู้ให้การสนับสนุนตน มากเท่า ๆ กับที่พวกสนับสนุน มีความโน้มเอียงที่จะเขี่ยพวกเขาทิ้งไปเสีย

ในขณะที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การบุกและยึดครองของญี่ปุ่น ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้พลิกคว่ำลงและปั่นป่วนไปหมดนั้น[11] แต่การพิจารณาถึงเนื้อแท้ ระดับ และความถาวรของการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลานี้ ทั้งหมดทั้งปวงแล้วมุมมองจะแตกแยกกันไปคนละทาง มีคนจำนวนมากตัดสินว่า เหตุการณ์ดังกล่าว เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่มีความสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ภาพลักษณ์ต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกันอย่างเด่นชัด ก็กระตุ้นให้ต้องหันมาให้ความเอาใจใส่ ภาพลักษณ์หนึ่ง เป็นภาพของยุคมืดแห่งความป่าเถื่อน ที่มาทำให้การสืบทอดการปกครองอาณานิคม “โรมัน” สิ้นสลายลง อีกภาพลักษณ์หนึ่ง เป็นรุ่งอรุณของยุคใหม่ ที่นำมาซึ่งชัยชนะของหลักการกำหนดตนเองตามแนวทางแห่งประชาชาติ ในอีกทางหนึ่ง ผู้ที่ไม่สู้มีแนวโน้มที่จะตื่นตระหนกกับการระเบิดครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้น และพอใจต่อการตีความที่เน้นว่าเป็นพัฒนาการอันต่อเนื่องแม้ว่าจะไม่เสมอต้นเสมอปลายก็ตาม ผู้อยู่ในฝ่ายนี้คอยระลึกถึงแบบแผนและลักษณะเฉพาะตัวที่ฝังรากลึกอยู่ในอดีตของภูมิภาคนี้อยู่เสมอ ในยามที่พวกเขาประเมินถึงสิ่งซึ่งจะว่าไปแล้ว ก็เป็นเพียงแค่บทสั้น ๆ บทหนึ่งในประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับฐานะของชาวยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น หายนะทางทหารในช่วงค.ศ.1941-1942 สร้างความอัปยศอย่างลึกซึ้ง เช่นเดียวกับที่สร้างความเสียหายในด้านวัตถุ ยิ่งกว่านั้น การบุก การยึดครองและความปราชัยของญี่ปุ่นในท้ายที่สุด ยังสร้างความเสียหายให้แก่สภาวะต่าง ๆ ที่เคยมีความสำคัญอย่างถึงรากฐาน ต่อพลังชีวิตของระบอบอาณานิคมแบบเก่า ความโดดเดี่ยวจากนานาชาติและดุลยภาพทางเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้มลายไปแล้ว โครงสร้างของการปกครองถูกกัดกร่อนทำลายลง และความสัมพันธ์ทางการเมือง ก็มีลักษณะตึงเครียดมากยิ่งขึ้น กล่าวสั้น ๆ เหตุการณ์ในช่วงระหว่างปีค.ศ.1941-1945 นำความไร้เสถียรภาพมาสู่ทุกประเทศของ ภูมิภาค สภาพการณ์แวดล้อมของเดือนสิงหาคม ค.ศ.1945 จึงมิได้แสดงนิมิตหมายที่

---

[11] เรื่องราวที่บันทึกไว้ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกับสมัยนั้น มีอ้างถึงอยู่ ใน Chin Kee Onn, ***Malaya Upside Down,*** Singapore, 1946.

ดีแก่การฟื้นฟูระบบอาณานิคมขึ้นมาใหม่ ความวิปริตคลาดเคลื่อน ลึกล้ำและกว้างขวางเสียจนกระทั่งเมื่อมาถึงขณะนี้ เครือข่ายความร่วมมือช่วยเหลือ รวมทั้งฐานโครงสร้างของรัฐครั้งก่อนที่จะตกเป็นอาณานิคม เสียกระบวนรวนเรไปหมด นอกจากนี้ ความเรียกร้องต้องการของสงครามโลก ยังส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อความสามารถของชาวยุโรป ที่จะกู้ดินแดนอาณานิคมของตนกลับคืนมาได้ ทั้งนี้ มิใช่เฉพาะเพียงผลกระทบจากยุทธการในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งเดียวเท่านั้น เป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า การฟื้นฟูการปกครองอาณานิคม คงไม่สามารถเป็นไปได้ หากยุโรปไม่สำแดงแสนยานุภาพในด้านกำลังคน วัตถุและการทหาร ในระดับที่ใหญ่โตกว้างขวางยิ่งกว่าที่ตนเคยจำเป็นต้องสำแดงให้เห็นมาก่อน หรือการฟื้นฟูการปกครองอาณานิคมคงไม่อาจเป็นไปได้เช่นกันหากยุโรป ไม่อยู่ในฐานะที่พร้อมจะเข้าบัญชาการในฉับพลัน ในสภาวการณ์ของโลกยุคหลังสงคราม ที่ยากจนค่นแค้นลงเช่นนี้

เมื่อพิจารณาผลกระทบที่สงครามครั้งนี้มีต่อจักรวรรดิอาณานิคมแล้ว เราไม่ควรมุ่งเน้นแต่เฉพาะที่ “บริเวณรอบนอก” เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยไม่คำนึงถึงเมืองแม่ในยุโรป การสูญเสียอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำลายการวางท่าของชาวยุโรปในการเป็นเจ้าจักรวรรดิเพื่อครอบครองดินแดนส่วนอื่น ๆ ของโลก ในทำนองเดียวกันสงครามในซีกโลกตะวันตก ก็สร้างผลกระทบอย่างสำคัญต่ออนาคตของชาวยุโรปในซีกโลกตะวันออกด้วย สงครามทำให้เศรษฐกิจของรัฐต่าง ๆ ในยุโรปอ่อนแอลง ซึ่งเป็นการลดสมรรถนะของรัฐต่าง ๆ เหล่านี้ ที่จะดำเนินบทบาทความเป็นเจ้าจักรวรรดิ ทว่าตรงกันข้ามกับสภาพความน่าจะเป็นอย่างน่าประหลาดก็คือ สภาวะที่เกิดขึ้นกลับเพิ่มความมุ่งมั่นของรัฐ ยุโรป ที่จะรื้อฟื้นจักรวรรดิในโพ้นทะเลของตน เพื่อชดเชยกับความเสียหายที่เกิดแก่ทรัพย์สินและเกียรติภูมิของชาติ ดังนั้นยุคที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงมิได้หยุดยั้งจักรวรรดิยุโรปไปตลอดกาล และในช่วงเวลาภายหลัง ค.ศ.1945 มีความเพียรพยายามอย่างคึกคักเข้มแข็ง ในอันที่จะยืนหยัดอิทธิพลของยุโรปในภูมิภาคนี้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งก็ไม่ถึงกับล้มเหลวอย่างสมบูรณ์

แนวคิดที่ว่าช่วงเวลานี้เป็นหลักหมายของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์แบบจักรวรรดิที่สำคัญ หรืออีกนัยหนึ่ง จุดพลิกผันของฐานะทางความสัมพันธ์ของชาวยุโรปและชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สภาวะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นในผลงานการศึกษาพิเคราะห์ขบวนการชาตินิยมต่าง ๆ ผลงานเหล่านี้ให้อรรถาธิบายซึ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงทางด้านอุดมการณ์ทางการเมือง ผู้นำและการจัดระบบองค์กรที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งแสดงความคิดเห็นว่า ความสำคัญที่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีต่อภูมิภาคมิได้มีสัดส่วนสัมพันธ์กับช่วงความยาวของระยะเวลานั้นเลย ในทางกลับกัน ยังมีผู้เขียนคนอื่น ๆ ที่เน้นให้เอาใจใส่เรื่องระดับความต่อเนื่องที่ยังคงมีอยู่อย่างมาก เช่นในกิจกรรมด้านการเมืองของชนพื้นถิ่นและในพัฒนาการของรัฐ ผู้เขียนในแนวนี้อ้างว่า ญี่ปุ่นได้ริเริ่มกระทำการใหม่ ๆ เพียงไม่กี่อย่าง และ

มิได้สร้างผลกระทบที่คงทนถาวรเหลือไว้ในดินแดนเหล่านี้สักเท่าไรนัก[12] ทว่าในบทนี้ เราได้เน้นถึงความสับสนอย่างแท้จริงที่รุมล้อมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ตลอดช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1941 ถึงค.ศ.1945 ซึ่งต่างจากการตีความทั้งสองแง่ที่กล่าวมาข้างต้น – คือแง่ที่เสนอแนะว่าเป็นช่วงที่แยกขาดโดยสิ้นเชิงจากแนวทางที่เป็นมา กับอีกแง่หนึ่ง คือความก้าวหน้าที่มีสืบเนื่องเรื่อยมา – แน่นอนว่า เมื่อมาถึงจุดหนึ่ง ปัญหาต่าง ๆ ที่ชาวยุโรปซึ่งกลับเข้ามาได้ประสบ เป็นการชวนเชิญให้นักชาตินิยมทั้งหลาย ประกาศตนอย่างท้าทายยิ่งขึ้น เมื่อนักชาตินิยมเหล่านี้เผชิญกับความพยายามของชาวยุโรปที่จะรื้อฟื้นระบอบอาณานิคมขึ้นมาใหม่ ถ้าจะว่าไปแล้ว การแสดงอำนาจบาตรใหญ่ทั้งหลายทั้งปวงของชาวยุโรปนั้น ชวนให้คิดได้ว่า รังแต่จะมีผลเสีย เพราะยิ่งเป็นการยั่วยุให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปฏิบัติการต่อต้านในแบบเดียวกันแท้ ๆ กับที่มหาอำนาจตั้งใจใช้อำนาจบาตรใหญ่เช่นนั้น มาเป็นเครื่องยับยั้งพวกเขา ทว่าหายนะของสงคราม เพิ่มความยุ่งยากให้แก่นักชาตินิยมด้วยเช่นกัน หายนะของสงครามลิดขั้นบันไดที่นักชาตินิยมหวังจะใช้ปีนออกไปเสียหลายขั้น และทำลายปราการที่พวกเขาใฝ่ฝันที่จะเข้ายึด ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากเหตุร้ายที่วุ่นวายนี้ ทำให้มีผู้แข่งขันแย่งชิงอำนาจเพิ่มขึ้นมาเป็นทวีคูณ โอกาสลู่ทางของการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติ จึงกระจัดกระจายพลัดพรายไปเสียเปล่า ๆ เพราะการต่อสู้กันเองภายใน การแข่งขันดำเนินต่อไป แต่ในท่ามกลางความอลหม่านภายหลังการยอมจำนนของญี่ปุ่นนั้น ตัวผู้ชนะและผู้แพ้ที่พอจะมองเห็นได้มีอยู่เพียงไม่กี่รายเท่านั้น

---

[12] อาทิเช่น ในผลงาน Alfred W. McCoy, ed., ***Asia under Japanese Occupation: Transition and Transformation,*** New Haven, 1980, ได้มีการพิจารณาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ถึงการที่เอช.เจ. เบนด้า กล่าวเน้นถึงความสำคัญของยุคที่ญี่ปุ่นเรืองอำนาจ (เบนด้ากล่าวเน้นเรื่องนี้ไว้ในหนังสือเรื่อง ***The Crescent and the Rising Sun*** และในผลงานที่มีชื่อเรื่องว่า “The Japanese Interregnum in S.E. Asia” ใน Grant K. Goodman, comp., ***Imperial Japan and Asia. A Reassessment,*** New York: Occasional Papers of the East Asia Institute, Columbia University, 1967)

การฟื้นฟูระบอบอาณานิคมและการต่อสู้เพื่อเอกราช ระหว่างค.ศ.1945-1948

การวางแผนงานอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคหลังสงคราม ระหว่างค.ศ.1942-1945

ชาติยุโรปเริ่มร่างแผนพื้นฟูจักรวรรดิของตน เกือบจะในทันทีที่สูญเสียจักรวรรดินั้นไป ชาติยุโรปวางแผนด้วยการประเมินผลประโยชน์ที่พวกเขามีอยู่ร่วมกัน และผลประโยชน์เฉพาะของแต่ละชาติ และโดยอาศัยการคะเนถึงอนาคตของภูมิภาคนี้ สิ่งสำคัญที่กำหนดลักษณะของการวางแผนงานเพื่อพื้นฟูอาณานิคม มีอยู่สองปัจจัย ปัจจัยแรกได้แก่คุณค่าของอาณานิคมในดินแดนโพ้นทะเล และปัจจัยที่สองได้แก่ สมรรถนะในการขนถ่ายสิ่งที่มีค่าจากดินแดนอาณานิคมเหล่านั้นออกมาใช้ ในสมัยก่อนสงคราม อินโดจีนกับอินโดนีเซีย กอปรขึ้นเป็นแกนกลางของจักรวรรดิในดินแดนโพ้นทะเลของฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนส์และรัฐบาลพลัดถิ่นของสองประเทศนี้ มิได้มีข้อกังขาแต่อย่างใด ในเรื่องความสำคัญที่อาณานิคมดังกล่าว มีต่อการฟื้นฟูสภาวะของชาติ นโยบายอาณานิคมของเดอโกลล์กำหนดให้มุ่งไปสู่การสถาปนาอำนาจของฝรั่งเศสขึ้นใหม่ ในโลกหลังสงคราม ในขณะที่อัตลักษณ์รวมทั้งสภาพความเป็นอยู่ที่ดีของฮอลแลนด์ ซึ่งกำลังตกอับอยู่ในขณะนี้ ได้รับการหล่อเลี้ยงจากอีสอินดีสต์มานานถึงสามร้อยห้าสิบปีไปแล้ว อาณานิคมของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นตรงกันข้าม คืออยู่ ณ บริเวณขอบนอกของระบบจักรวรรดิ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่อินเดีย ถึงกระนั้นก็ตาม เชอร์ชิลล์ก็มิได้ ปกปิดเป็นความลับแต่อย่างใด ในข้อที่ว่า เขาเชื่อว่า การกู้สิงคโปร์กลับคืนมาเป็น “เป้าหมายสูงสุดของอังกฤษในสมรภูมิอินเดียและตะวันออกไกลทั้งหมด...เป็นรางวัลตอบแทนอย่างเดียวที่จะฟื้นฟูเกียรติภูมิของอังกฤษในย่านนี้”[13]

แม้จะมองเห็นได้ชัดว่าชาติยุโรปยังไม่หมดความตั้งใจที่จะปกครองคนที่มิได้เป็นชาวยุโรป แต่ในปีค.ศ.1942 ก็ยังไม่เป็นที่แน่นอนว่า ชาติยุโรปจะทำให้ความตั้งใจของตนเป็นความจริงขึ้นมาด้วยวิธีการอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการฟื้นฟูอาณานิคมของอังกฤษ ดัตช์และฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค่อนข้างขึ้นอยู่กับแสนยานุภาพของสหรัฐ ซึ่งมีประธานาธิบดีที่เชื่อว่า ยุคของลัทธิจักรวรรดินิยม สิ้นชีพลงแล้ว บรรยากาศของความไม่ไว้วางใจ อันเกิดจากประเด็นปัญหาอาณานิคมสอดแทรกอยู่ในหมู่ประเทศมหาอำนาจที่เป็นพันธมิตรยิ่งใหญ่ระหว่างกันในยามสงคราม อเมริกันมีแนวโน้มที่จะมองว่าระบอบอาณานิคมของยุโรป เป็นเครื่องหมายบ่งชี้ถึงสังคมที่เสื่อมทราม เป็น

---

[13] อ้างใน John Darwin, *Britain and Decolonisation. The Retreat from Empire in the Postwar World,* London, 1988, 42.

อุดมการณ์ที่ชักนำไปในทางที่ผิด ทั้งนี้ เพราะระบอบอาณานิคมขัดขวางหนทางของหลักอัตวินิจฉัย หรือการกำหนดตนเองตามแนวทางแห่งประชาชาติ อเมริกันยังมองว่า ระบอบอาณานิคมเป็นอุปสรรค ที่ขัดขวางวิถีของอเมริกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การค้าของอเมริกัน “ความนิยมแนวทางจักรวรรดิ” ของอังกฤษนี้ สร้างความขุ่นเคืองให้แก่อเมริกันมากเป็นพิเศษในช่วงทศวรรษ 1930 และการต่อต้าน ลัทธิจักรวรรดินิยมของสหรัฐ ก็เพ่งเล็งที่ประวัติความเป็นเจ้าจักรวรรดิของอังกฤษ ทว่าดัตช์และ ฝรั่งเศส ก็มิได้ปลอดพ้นจากการตรวจตราของอเมริกันในเรื่องนี้ สำหรับชาติยุโรปนั้น พวกเขามิได้ แยแสกับคำวิจารณ์เรื่องอาณานิคม โดยอย่างดีที่สุด ก็เห็นว่าเป็นคำวิจารณ์อย่างคนไร้เดียงสา หรืออย่าง เลวที่สุด ก็เห็นว่าเป็นคำวิจารณ์ที่มุ่งร้ายแก่พวกตน ชาติยุโรปเห็นว่า การตั้งตนเป็นผู้สอนศีลธรรมของ อีกฟากหนึ่งของมหาสมุทรแอตแลนติค และโครงการสำเร็จรูปทั้งหลายนั้น ไม่อาจปกปิดความเห็นแก่ ประโยชน์ส่วนตนของพวกอเมริกันไปได้ ทั้งการกระทำและโครงการพวกนั้น ก็มิได้เป็นคุณูปการที่ สร้างสรรค์ แก่การแก้ไขปัญหาอาณานิคมที่มีความยุ่งยากซับซ้อนยิ่งขึ้นเป็นอันมากได้ อังกฤษหลัก แหลมที่จะกล่าวชี้ขึ้นอย่างได้จังหวะในตอนนี้ว่า อเมริกันเอง ก็มีความรับผิดชอบในเรื่องอาณานิคมอยู่ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแปซิฟิคอยู่เช่นกัน ความรับผิดชอบซึ่งในช่วงค.ศ.1941-1942 อเมริกัน ล้มเหลวที่จะปฏิบัติตามหน้าที่อันควรอย่างน่าประหลาด

วิธีคิดที่แตกต่างกัน ในการพิจารณาประเด็นปัญหาเกี่ยวกับลัทธิจักรวรรดินิยมของชาติยุโรป เป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นอยู่อย่างชัดเจน อาทิเช่นการตีความกฎบัตรแอตแลนติคที่ออกมาเดือนสิงหาคม ค.ศ.1941 ซึ่งเป็นการตีความที่แยกกันไปคนละทางของอังกฤษและอเมริกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใน มาตราที่ 3 ซึ่งรับรอง “สิทธิของประชาชาติทั้งมวล ที่จะเลือกดำเนินชีวิตภายใต้การปกครองในรูปแบบ ใด ๆ” ความแตกต่างเหล่านี้ ส่งผลกระทบต่อการกำหนดแนวทางของปฏิบัติการทางทหาร เนื่องจาก เชอร์ชิลยึดมั่นตามคำปฏิญาณว่าจะซื่อสัตย์ต่อจักรวรรดิอังกฤษ อเมริกันจึงอยู่ในฐานะที่จะระแวงได้ อย่างเต็มที่ว่า เชอร์ชิลมิได้มุ่งดำเนินการเพื่อเป้าหมายสงครามของฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างเต็มที่ เชอร์ชิล ยังถูกกล่าวหาด้วยว่า หน่วงเหนี่ยวการเปิดแนวรบที่สองในยุโรป ให้เนิ่นช้าออกไปจนกระทั่ง สภาวการณ์เหมาะสมแก่การปกปักรักษาจักรวรรดิของอังกฤษเสียก่อน ในสมรภูมิเอเชียตะวันออกเฉียง ใต้ก็เช่นกันนายพลสทิลเวลล์ ซึ่งเป็นผู้ช่วยชาวอเมริกันของเมานท์แบ็ตเทนนั้น เป็นพวกกลัวอังกฤษ อย่างร้ายแรง และแผนปฏิบัติการรบหลายแผน (เป็นต้นว่าแผนปฏิบัติการรบคัลเวอริน ค.ศ.1944) ต้อง ชะงักลงอย่างคาราคาซังเพราะความไม่ลงรอยกันระหว่างอังกฤษและอเมริกัน ในขั้นปิดท้ายของ สงคราม รัฐบาลสหรัฐ ซึ่งใคร่จะปฏิบัติต่อฝรั่งเศสในฐานะมิตรประเทศ มิใช่ประเทศพันธมิตร ได้นำ อุปสรรคสารพัดอย่างเข้ามา เพื่อขัดขวางมิให้หน่วยฝรั่งเศสเสรี เข้ามามีส่วนร่วมในการรบเพื่อยึดอิน โดจีน ความระแวงพวกนี้ ลามไปถึงการวางแผนร่วมสำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามด้วย ในช่วงค.ศ.1942-1943 รูสเวลต์ (พูดเหมือนวูดโรว์ วิลสัน ในขั้นสุดท้ายของสงครามโลกครั้งที่ 1) ได้ กล่าวสนับสนุนให้ก่อตั้งสิ่งที่เป็นทำนองสภาพิทักษ์ของนานาชาติขึ้น เพื่อดูแลดินแดนที่เคยเป็นอาณา

นิคมมาก่อนใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในนามอาณาประชาราษฎรในอาณานิคมเหล่านั้น ฝรั่งเศสและดัตช์ คงปราศจากพลังที่จะต้านทาน หากว่าไวท์เฮาส์* ดึงดันให้ดำเนินตามแผนการดังกล่าว ในขณะที่ในบางวงการในไวท์ฮอลล์** ก็กลัวกันว่า แม้กระทั่งอังกฤษ ก็อาจถูกผลักดันไปกระทั่งถึงจุดที่จะต้องนำสิทธิในอาณานิคมของตน ไปเซ่นสังเวย "ความสัมพันธ์พิเศษ" ระหว่างอังกฤษ-อเมริกันเสียแล้ว[14]

การณ์ปรากฏออกมาว่า การต่อต้านจักรวรรดินิยมของอเมริกัน บรรเทาเบาบางลงเมื่อลู่ทางของสันติภาพใกล้เข้ามา ความเร่าร้อนของอเมริกัน มอดลงไปกับการถึงแก่อสัญกรรมของประธานาธิบดีรูสเวลต์ในเดือนเมษายน ค.ศ.1945 ยิ่งไปกว่านั้น ขณะที่กองกำลังของอเมริกัน เร่งเดินทางข้ามมหาสมุทรแปซิฟิคในช่วงค.ศ.1943-1945 นั้น สหรัฐก็กวาดหมู่เกาะใหม่ ๆ (เช่นหมู่เกาะมาเรียนาส์และมาร์แชล) ไปครอง อย่างไม่เต็มใจที่จะปล่อยให้หลุดมือไป นอกจากนี้แล้ว คำเรียกร้องเรื่องการเป็นตำรวจโลก และความมีใจเอนเอียงที่เหลืออยู่บ้างของอเมริกัน ที่จะกลับไปอยู่อย่างโดดเดี่ยวยังซีกโลกของตน ก็เกื้อหนุนให้เกิดความไม่ยินดียินร้ายมากยิ่งขึ้นในวอชิงตัน ในเรื่องการฟื้นฟูเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ "ที่เป็นอาณานิคม" เมื่อการสู้รบสิ้นสุดลง เราไม่ควรที่จะคาดหมายว่า การที่สงครามเย็นมาถึงเอเชียในอีกหลายปีให้หลัง จะเป็นเหตุให้อเมริกันเปลี่ยนแปลงทัศนคติไปอย่างมากมายเหลือล้น ทั้งทัศนคติที่อเมริกันมีต่อระบอบอาณานิคมของยุโรปและต่อความมั่นคงในภูมิภาค กระนั้นก็ดี ผู้วางนโยบายทางการทหารของอเมริกัน ก็ได้ยอมรับในภายหลังว่า สภาพความปั่นป่วนวุ่นวายในหลาย ๆ ภูมิภาคของโลก (รวมทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) หากแก้ไขให้กลับไปสู่ระเบียบแบบแผนของระบอบอาณานิคมที่ดูเหมือนว่าจะมั่นคง จะสนองผลประโยชน์ด้านยุทธศาสตร์ของสหรัฐ ได้ดียิ่งกว่าการสถาปนารัฐชาติใหม่ ๆ ที่มีความอ่อนแอเปราะบางในส่วนลึกขึ้นมา ข้อพิจารณาอย่างหนึ่งในเรื่องนี้ คือโอกาสความเป็นไปได้ ที่รัฐบาลอาณานิคมทั้งหลาย ซึ่งขาดแคลนเงินทุนจากประเทศเมืองแม่อย่างหนักหน่วง และหิวกระหายที่จะได้เงินลงทุนของอเมริกันในช่วงหลังสงคราม เพื่อใช้ฟื้นฟูดินแดนที่เสียหายวายวอดไปนั้น เรื่องนี้อาจให้ผลประโยชน์แก่ธุรกิจของอเมริกัน ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลสหรัฐยังยอมรับว่า ในท้ายที่สุดแล้ว สหรัฐเองจะเดือดร้อนเสียหายหนักหน่วงอย่างที่จะยอมให้เกิดขึ้นไม่ได้ หากว่าสหรัฐสร้างศัตรูอย่างเดอโกลล์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้นำอย่างเชอร์ชิลล์ ซึ่งเป็น

---

* White House --ทำเนียบขาว--รัฐบาลสหรัฐ

** Whitehall รัฐบาลอังกฤษ

[14] สำหรับการพิจารณาตรวจสอบอย่างละเอียดเกี่ยวกับความไม่ลงรอยกันระหว่างอังกฤษ-อเมริกันในเรื่องจักรวรรดิ ให้ดู Christopher Thorne, ***Allies of a Kind: The United States, Britain and the War against Japan, 1941-1945,*** London, 1978, และ Wm Roger Louis, ***Imperialism at Bay 1941-1945: The United States and the Decolonization of the British Empire,*** Oxford, 1977.

นักจักรวรรดินิยมอย่างแก้ไม่หาย หรือที่ร้ายแรงยิ่งกว่านั้น คือทำลายชื่อเสียงของผู้นำสัมพันธมิตรระดับนั้น ประการสุดท้าย สหรัฐยอมลดความเป็นปฏิปักษ์กับจักรวรรดิยุโรปลงไป เมื่อชาวอเมริกันยอมปล่อยให้ตนเองได้รับการชักจูงให้เชื่อว่า ชาติยุโรปกำลังเปลี่ยนแปลงแก้ไขอุดมการณ์ของพวกเขาอยู่ และกำลังปฏิรูปโครงสร้างของจักรวรรดิของพวกเขาเสียใหม่

ด้วยเหตุผลเหล่านี้ แม้ว่าหลังสงครามแล้ว ระบอบการปกครองแบบอาณานิคมจะต้องถูกนานาชาติ โดยองค์การสหประชาชาติ พิจารณาตรวจสอบอย่างละเอียดถี่ถ้วนอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน (และจะยิ่งถูกตรวจสอบมากขึ้นไปเป็นลำดับ เมื่อประเทศในแอฟริกาและเอเชีย เข้ามาเป็นสมาชิกในองค์การนี้มากขึ้น) และแม้ว่าความอยู่รอดของระบอบการปกครองแบบอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม จะขึ้นอยู่กับความยินยอมของสหรัฐ (หากว่าไม่ถึงขั้นได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจัง) แต่การตำหนิติเตียนของอเมริกันก็คลายความร้อนแรงลงไป ดังจะเห็นว่า ในที่ประชุมที่ยัลต้าในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1945 แม้ที่ประชุมจะได้กำหนดกลไกของความรับผิดชอบอย่างใหม่ ให้แก่องค์การสหประชาชาติเพื่อใช้ในการกำกับดูแลการปกครองดินแดนบางแห่งในแอฟริกา ที่อยู่ในความพิทักษ์ขององค์การนี้ พร้อมกับยืนยันหลักการของกฎบัตรแอตแลนติคอีกครั้งหนึ่ง แต่ในเวลาเดียวกันที่ประชุมก็ยกเลิกข้อเรียกร้องให้โอนอาณานิคมทั้งหลายเข้ามาอยู่ในความดูแลของนานาชาติโดยรวม

ดังนั้น ในช่วงสามปีครึ่งที่ถูกอัปเปหิไปจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกอเมริกัน อังกฤษ ดัตช์และฝรั่งเศส ต่างพิจารณาบทบาทของตนเองในภูมิภาคนี้ ในบรรยากาศของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แต่กระนั้น ก็ไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันด้วย ในระยะแรก การวางแผนทุกอย่าง มีขึ้นภายในกรอบงานการทหาร ทว่าผู้วางนโยบายมองไกลไปจากความจำเป็นเพื่อการบุกรุก การเข้ายึดครองใหม่อีกครั้งหนึ่ง และการใช้ทหารเข้าปกครองให้ประสบความสำเร็จด้วยดี โดยผู้วางนโยบายมองไปถึงเป้าหมายระยะยาวของการปกครองของพลเรือนด้วย

แม้ว่าอังกฤษจะรีบเร่งออกจากพม่าไปในค.ศ.1942 แต่อังกฤษก็ได้ร่างแผนการเพื่อรื้อฟื้นการปกครองแบบอาณานิคมขึ้นมาใหม่ไว้ด้วยความมั่นใจ ข้าหลวงเรจินัลด์ ดอร์แมน-สมิธ ตั้งกองบัญชางานพลัดถิ่นขึ้นที่ซิมลา โดยได้รับการสนับสนุนจากคณะเจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษ ซึ่งอพยพออกจากพม่าเมื่อญี่ปุ่นยาตราทัพเข้ามา และที่ซิมลานี้เอง มิใช่ที่ลอนดอน ที่อังกฤษตระเตรียมการส่วนใหญ่เพื่อยึดครองพม่าใหม่อีกครั้งหนึ่ง การแยกพม่าออกจากอินเดียและการเริ่มต้นวางระบบรัฐมนตรี ในค.ศ.1937 เพิ่มพูนขึ้นจนเบี่ยงเบนอย่างพลิกผันไปจากนโยบายที่อังกฤษกำหนดไว้ให้แก่พม่า กล่าวคือ ผู้วางแผนการในยามสงคราม ให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกแก่การฟื้นฟูเศรษฐกิจของพม่า มิใช่การสร้างความก้าวหน้าทางด้านการเมือง ผลก็คือ ข้อเสนอต่าง ๆ ที่ประกาศออกมาในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1945 -- ภายหลังจากอังกฤษเข้ายึดครองพม่าได้ใหม่อีกครั้ง และหลังจากที่ได้ชัยชนะในยุโรปแล้ว แต่ทว่าสงครามใน

เอเชีย ดูท่าว่ายังต้องดำเนินต่อไปอีกปีหนึ่งหรือสองปีนั้น—เป็นข้อเสนอที่เพียงแต่รักษาโอกาสลู่ทางที่อังกฤษจะมีสถานภาพเป็นฝ่ายปกครองพม่าในท้ายที่สุด (นั่นคือให้พม่ามีการปกครอง ตนเองอยู่ภายในเครือจักรภพอังกฤษ ซึ่งเป็นความตั้งใจที่อังกฤษมีต่ออินเดียอยู่ในขณะนั้นเช่นกัน) ถึงอย่างไร เอกสารปกขาวนี้ ก็ถอยหลังเลยไปจาก "*สถานะเดิม เช่นเมื่อก่อนเกิดสงคราม*" ไปอีก เนื่องจากเอกสารนี้คิดคะเนที่จะระงับ "ระบบรัฐมนตรี" ตามที่คิดไว้ในค.ศ.1937-1942 ไว้ก่อน โดยจัดการให้ประเทศนี้ อยู่ภายใต้การปกครองโดยตรงของเจ้าหน้าที่อังกฤษไปจนกระทั่งถึงเดือนธันวาคม ค.ศ.1948 และอนุญาตให้ชนชาติพันธุ์กลุ่มน้อยในบริเวณที่กำหนด ยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมของอังกฤษ ไปจนกว่าชนชาติเหล่านี้เป็นผู้เลือกเองที่จะรวมตัวเข้ากับ "ดินแดนพม่าที่แท้" กล่าวสั้น ๆ แผนการในช่วงสงครามที่วางไว้แก่พม่านั้น มุ่งหมายเพื่อฟื้นฟูอำนาจและผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์ของอังกฤษ ทว่าทำให้กลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องและชอบธรรมขึ้นมา ด้วยการอ้างโยงไปถึงสภาพความเป็นอยู่ที่ดีของดินแดนพม่าและชาวพม่า

การตระเตรียมการของอังกฤษสำหรับพม่าและภูมิภาคมลายู ในสมัยหลังสงคราม ดำเนินตามครรลองที่ต่างกัน สภาวการณ์แวดล้อมในระหว่างที่อังกฤษวางนโยบายให้กับบริติชมาลายาและบอร์เนียว แตกต่างออกไปมาก อีกทั้งวิธีการวางแผนเอง ก็มีลักษณะถอนรากถอนโคนมากยิ่งกว่าในกรณีของพม่าอย่างมากมาย ในมลายูและบอร์เนียวเจ้าหน้าที่อาณานิคมที่หนีไปได้สำเร็จ โดยไม่ถูกญี่ปุ่นกักขังไว้ มีจำนวนน้อยกว่าเจ้าหน้าที่ของพม่า ทางกระทรวงอาณานิคม (และฝ่ายวางแผนมลายูและบอร์เนียว) ในลอนดอน จึงช่วงชิงอำนาจในการดำเนินการไว้ ผลลัพธ์ก็คือ การเบี่ยงเบนในแบบเริ่มต้นใหม่โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างอำนาจการปกครองดินแดนของอังกฤษให้แข็งแกร่งและอำนวยให้เกิดการพัฒนาเศษฐกิจในภูมิภาคนี้ และในท้ายที่สุด นำไปสู่การก่อตั้งชาติ (หรือหลาย ๆ ชาติ) ที่มีการปกครองตนเอง ขึ้นจากสังคมพหุภาพในภูมิภาค "มาเลเซีย" ขั้นตอนแรก ๆ ตามครรลองนี้ ดำเนินการตั้งแต่ในช่วงที่สงครามยังไม่สงบ กล่าวคือ ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1944 คณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบแก่ข้อเสนอต่าง ๆ ซึ่งอันดับแรก คือเรื่อง "สหภาพมลายู" อันประกอบด้วยรัฐมลายูที่อยู่ในคาบสมุทร กับอดีตอาณานิคมย่านช่องแคบ (สเตรท เซทเทิลเมนท์) อันประกอบด้วยปีนังและเมละกา ข้อเสนออันดับที่สอง เป็นเรื่องการปกครองอาณานิคมคราวน์โคโลนีในสิงคโปร์ ซาราวักและบอร์เนียวเหนือ และประการที่สาม ข้อเสนอให้ข้าหลวงใหญ่คนหนึ่ง ควบคุมดูแลผลประโยชน์ของอาณานิคมอังกฤษตลอดทั่วทั้งภูมิภาคนี้ แม้ว่าข้อเสนอเหล่านี้ จะร่างขึ้นโดยปิดเป็นความลับ และมั่นใจกันว่าจะเร้าให้เกิดการต่อต้านขึ้นอย่างมากในท้องถิ่น แต่ข้อเสนอเหล่านี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของวิธีการที่อังกฤษหมายจะจัดการกับกิจการอาณานิคม ในแบบที่แตกต่างออกไปจากเดิมอย่างพลิกผัน โดยที่อังกฤษประกาศเป็นมั่นเป็นเหมาะว่าก้าวหน้ายิ่งกว่าแบบเดิม

ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1942 ขณะที่อังกฤษเองกำลังเพียรพยายามเป็นอย่างมาก ที่จะนำเสนอโฉมหน้าของลัทธิจักรวรรดินิยมชนิดที่รัฐบาลและประชาชนอเมริกันจะสามารถยอมรับได้ ด้วยการ

ประชาสัมพันธ์เผยแพร่อุดมการณ์เรื่อง “ความเป็นหุ้นส่วน” นั้น สมเด็จพระราชินีวิลเฮลมินา ทรงมีพระราชดำรัส ซึ่งให้คำมั่นว่าจะทรงจัดการประชุมหลังสงครามขึ้น เพื่อจัดระเบียบราชอาณาจักรเนเธอร์แลนส์เสียใหม่ ให้อยู่ในรูปเครือจักรภพ เครือจักรภพดังกล่าว จะประกอบด้วยตัวประเทศเนเธอร์แลนส์เอง ดินแดนเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ดินแดนสุรีนาม และดินแดนคูราเจา โดยจะมีฐานอยู่ที่หลักการแห่ง “ความเป็นหุ้นส่วนอย่างสมบูรณ์” และ “การพึ่งพาตนเอง” (หรือมีการปกครองตนเองภายในดินแดน) อีสต์ อินดีส เป็นหัวใจสำคัญของผลประโยชน์ในโพ้นทะเลของดัตช์ และรัฐบาลพลัดถิ่นของดัตช์ ก็มุ่งมั่นที่จะกลับคืนไปยังอีสต์อินดีส แม้ว่าจะต้องเอาตัวเข้าแลก แผนการนี้ ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงในซีกโลกตะวันตก และมีผลในเชิงตอบโต้การวิพากษ์ของสหรัฐ ในเรื่องจักรวรรดิของยุโรปในโพ้นทะเล ต่อไปอีกนาน อันที่จริงนั้น อเมริกันถึงกับยกดัตช์ขึ้นมาเป็นอุทาหรณ์แก่อังกฤษ อย่างไรก็ดี พระราชดำรัสของสมเด็จพระราชินีวิลเฮลมินามิได้รับความเอาใจใส่ในอินโดนีเซียในตอนนั้น ยิ่งกว่านั้น ในอีกสามปีถัดมามีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น ในเวลาอันรวดเร็วและแม้ว่า พวกดัตช์จะใช้เนื้อความจากพระราชดำรัสเป็นจุดเริ่มต้นในการเจรจากับชาวอินโดนีเซียในสมัยหลังสงคราม แต่เมื่อเอาเข้าจริง ก็มิได้มีผลสักเท่าใดนัก ต่อการฟื้นฟูระบอบอาณานิคมของดัตช์ขึ้นมาใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงหลังสงคราม ในเวลาหลังจากนั้นมา รัฐบาลพลัดถิ่นของดัตช์ –ที่สำคัญเด่นที่สุดคือ ดร.เอช. เจ ฟาน มุก ซึ่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคมและรองข้าหลวงของรัฐบาลเฉพาะกาลที่ปกครองเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส—ก็ไม่อาจวางแผนการอะไรได้ เพราะขาดแคลนวัตถุปัจจัยต่าง ๆ และเมื่อปรากฏออกมาชัดเจนว่า ฝ่ายสัมพันธมิตรที่รับผิดชอบในการเข้ายึดครองดินแดนเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสใหม่อีกครั้ง มิใช่อเมริกัน แต่เป็นอังกฤษ พวกดัตช์เศร้าโศกเสียใจว่าผลประโยชน์ของตนคงจะต้องถูกทอดทิ้งมากยิ่งขึ้นไปอีก

การที่ เดอโกลล์ปรากฏตัวขึ้นในฐานะผู้นำอย่างไม่มีการโต้แย้งของฝรั่งเศสเสรี ในตอนกลางปีค.ศ.1943 ทำให้รูสเวลต์ยิ่งคัดค้านการให้คำมั่นใด ๆ ในเรื่องการคืนอินโดจีนให้แก่ฝรั่งเศส เป็นการล่วงหน้า ก่อนที่ญี่ปุ่นจะแพ้สงคราม ในเรื่องนี้ รัฐบาลพลัดถิ่นของฝรั่งเศสและรัฐบาลอังกฤษ วางท่าทีตรงกัน กล่าวคือ ถึงอย่างไร การสร้างเสริมฝรั่งเศสให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับการมีประเทศฮอลแลนด์ที่เข้มแข็งขึ้น ย่อมสอดคล้องต่อผลประโยชน์ของอังกฤษ เพราะจะมีผลเอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูสภาพความเสียหายและความมั่นคงของยุโรปตะวันตก และยุโรปตะวันตกนี้ก็เป็นผู้ดูแลให้เป็นไปตามหลักการกว้าง ๆ เกี่ยวกับระบอบอาณานิคมของยุโรปในเอเชียยุคหลังสงคราม อย่างไรก็ดี เดอโกลล์ก็มิได้ทำอะไรสักเท่าไรนัก เพื่อให้ฝรั่งเศสเป็นที่นิยมชมชื่นแก่พวกหัวก้าวหน้า อย่าว่าแต่พวกที่วิพากษ์ระบอบอาณานิคมเลย คำประกาศบราซซาวิลล์ เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.1944 ตัด “ความคิดทั้งหมดเรื่องการปกครองตนเองและโอกาสความเป็นไปได้ทั้งมวล ในการพัฒนาภายนอกจักรวรรดิ

ฝรั่งเศส"[15]ออกไป การก่อรัฐประหารของญี่ปุ่น ซึ่งนำรัฐบาล "เอกราช" ของจักรพรรดิเบาได๋ เข้ามาแทนที่ฝ่ายปกครองชาวฝรั่งเศสที่ยังหลงเหลืออยู่ในเวียดนาม ยิ่งทำให้ฝรั่งเศสมุ่งมั่นกับการเป็นเจ้าจักรวรรดิมากขึ้น ในวันที่ 24 มีนาคม ค.ศ.1945 รัฐบาลของเดอโกลล์ออกแถลงการณ์ ซึ่งระบุอย่างชัดเจน ถึงอนาคต ซึ่งสหพันธ์อินโดจีน (อันประกอบด้วยตังเกี๋ย โคชินจีน อันหนำ ลาวและกัมพูชา) จะรวมอยู่ภายใน "สหภาพฝรั่งเศส" ซึ่งรวมศูนย์อยู่ที่ปารีส และควบคุมมาจากปารีส

แถลงการณ์เมื่อวันที่ 24 มีนาคม ดูเหมือนว่าทำให้อเมริกัน (ซึ่งสำนักงานยุทธศาสตร์ของอเมริกัน หรือโอเอสเอส เพิ่งค้นพบโฮจิมินห์เมื่อไม่นานนี้เอง) เกิดความรังเกียจมากยิ่งขึ้น ต่อการที่ฝรั่งเศสจะเข้ามีส่วนร่วมในการทำสงครามกับญี่ปุ่น กระนั้นก็ดี เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ในระยะยาวไปกว่านี้ เราสามารถระบุเวลาได้ว่า อเมริกันเริ่มยุติการต่อต้านการฟื้นฟูอำนาจการปกครองของฝรั่งเศสในอินโดจีน ณ จุดนี้เอง ในเวลาถัดมานักปฏิรูปอาณานิคมและนักวิจารณ์ชาวอเมริกัน ได้ชักจูงให้เดอโกลล์ลดการแสดงความรู้สึกแนวจักรวรรดินิยมอย่างรุนแรงที่ปรากฏในแถลงการณ์เดือนมีนาคมลง และปรับแต่งโครงสร้างของสหภาพฝรั่งเศส ในลักษณาการซึ่งสถานภาพของอาณานิคมจำนวนหนึ่งของฝรั่งเศส จะถูกเปลี่ยนไปเป็น "รัฐสมทบ" (Associated States) ตามสูตรนี้ เมืองขึ้นทั้งหลายที่มีลักษณะ "ก้าวหน้า" ซึ่งอยู่นอกเขตร้อนของแอฟริกา เช่นมอร็อคโก ตูนิเซียและอินโดจีน จะเริ่มต้นดำเนินการไปสู่การปกครองตนเองภายในประเทศ โดยอยู่ภายในสหภาพฝรั่งเศส "เรกูเลอร์ ปูร์ มิเออซ์ ซอเตอร์"* กล่าวคือ รัฐบาลฝรั่งเศสเชื่อว่า การโอนอ่อนพวกนี้ มิได้ส่งผลในทางทำลายฐานะของฝรั่งเศสในเวทีระหว่างประเทศลงแต่อย่างใด และคนฝรั่งเศสมากมาย รวมทั้งนายทหารอาวุโสในกองทัพ ก็มิได้มองการณ์ล่วงหน้าไปไกลถึงขั้นว่า สายสัมพันธ์ระหว่างปารีสกับอาณานิคม จะย่อหย่อนลงไปอย่างแท้จริง อย่างไรก็ดี หากว่าจะให้ได้ผล การตระเตรียมการเรื่ององค์ประกอบเหล่านี้ ก็จำต้องมีการควบคุมกิจการภายในของดินแดนอาณานิคมจากเมืองแม่อยู่มาก แต่เรื่องนี้มิได้เป็นสิ่งที่สาธารณรัฐ ฝรั่งเศสครั้งที่สี่ ในสมัยหลังสงครามถูกชี้ชะตามาให้ได้กระทำ

มหาอำนาจตะวันตกกลับเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยความมุ่งมั่นที่จะบังคับใช้ระบบอาณานิคมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง สำหรับพม่านั้น อังกฤษพร้อมที่จะเข้าปกครองโดยตรงในทันทีในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ส่วนในมลายูและบอร์เนียว อังกฤษก็มีแผนการสำแดงบทบาทที่ทรงอิทธิพลสำหรับตนเองในทำนองเดียวกัน การปกครองแบบบังคับในทั้งสองบริเวณนี้ มุ่งหมายที่จะให้เป็นบทโหมโรงสำหรับการสร้างสมาชิกภายในเครือจักรภพอังกฤษ ซึ่งในท้ายที่สุดสมาชิกจะได้รับการปกครองตนเอง ดัตช์ร่างแผนการในแบบเครือจักรภพเช่นนี้ขึ้นมาเช่นกัน โดยอาศัยพระราชดำรัสของ

---

[15] "Brazzaville Declaration of 1944" อ้างใน Anthony Short, ***The Origins of the Vietnam War,*** London, 1989, 40, และ J.D. Hargreaves, ***Decolonization in Africa,*** London, 1988, 64-6.

* Reculer pour mieux sauter การย่อตัวเพื่อจะได้กระโดดได้ดีขึ้น

สมเด็จพระราชินีวิลเฮลมินาในปีค.ศ.1942 เป็นพื้นฐาน ทั้งนี้ดัตช์ยินยอมที่จะให้มีการปกครองภายในท้องถิ่นในระดับหนึ่งโดยให้อยู่ภายในระบบจักรวรรดิอันมีศูนย์กลางอยู่ที่เนเธอร์แลนส์ ส่วนสหภาพฝรั่งเศส นั้น ในแง่ทฤษฎีแล้ว เป็นแผนการที่ชัดเจน เพื่อรวมจักรวรรดิในดินแดนโพ้นทะเลเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในหมู่มหาอำนาจอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มีเพียงสหรัฐอเมริกาประเทศเดียว ที่คาดคิดไว้ว่าจะโอนอำนาจให้แก่ประชาชนในบังคับของตนโดยเร็ว ในทันทีที่พวกเขาได้รับการปลดปล่อยจากญี่ปุ่น อย่างไรก็ดี ความมุ่งมั่นของอเมริกันที่จะให้เอกราชแก่ฟิลิปปินส์ในวันที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ.1946 มิได้บังเกิดผลขึ้นมา ทั้งนี้ก็เพราะการไหวตัวไปตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่คลี่คลายออกมานับตั้งแต่เกิดเหตุที่เพิร์ล ฮาร์เบอร์ และอเมริกันก็มิได้สละการควบคุมในแบบจักรวรรดิลงด้วย อันที่จริงแล้ว ข้อกำหนดในกฎหมายไทดิงส์-แม็คดัฟฟี ฉบับปีค.ศ.1934 ซึ่งได้สถาปนาเครือจักรภพแห่งฟิลิปปินส์ขึ้นนั้น มุ่งหมายที่จะรักษาผลประโยชน์และสืบเนื่องอิทธิพลของอเมริกันในประเทศนี้ ให้เนิ่นนานเลยไปจากวันที่ได้มีการประกาศเอกราชอย่างเป็นทางการด้วย

การฟื้นฟูอาณานิคมและการต่อต้านของฝ่ายชาตินิยม: การเผชิญหน้ากันและการเจรจา ในช่วงระหว่างค.ศ.1945-1948

การเข้าครอบครองอาณานิคมอีกครั้งหนึ่งดำรงอยู่เพียงช่วงระยะเวลาอันสั้น และจักรวรรดิของนักล่าอาณานิคมก็ถูกกำจัดออกไปจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลาอันรวดเร็ว ข้อเท็จจริงดังกล่าว เย้ายวนให้ผู้วิเคราะห์เหตุการณ์เกี่ยวกับช่วงเวลาหลังสงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ ปรารถนาที่จะนำเสนอว่า นักลัทธิชาตินิยมเป็นผู้ได้รับชัยชนะ และลัทธิอาณานิคม กลายเป็นหลักการที่พ่ายแพ้ลง การต่อต้านอำนาจการปกครองของยุโรปกันอย่างกว้างขวางทั่วภูมิภาคเป็นความสำเร็จที่แน่นอนอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และมลายูก็เป็นกรณียกเว้นเพียงชั่วคราว อย่างไรก็ดี การสรุปอย่างดื้อ ๆ เช่นนี้ ไม่มีทางจะฟังขึ้น หากว่าไม่มีการปรับปรุงคำอธิบายที่สำคัญ ที่สำคัญก่อนอื่นใดทั้งหมดก็คือ การประเมินความยุ่งยากที่ชาวยุโรปต้องเผชิญในช่วงการฟื้นฟูอำนาจขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างค.ศ.1945 ถึง ค.ศ.1948 ให้ต่ำเกินไปนั้นแม้จะเป็นการชักนำให้เข้าใจผิด แต่เราก็ควรตระหนักถึงการคาดการณ์ต่อการสิ้นสุดของจักรวรรดิของพวกเขาด้วย เป็นความจริงที่ว่า ดินแดนบ้านเกิดของชาติยุโรป สูญเสียจนแทบจะไม่เหลืออะไรอีกแล้ว ส่วนอาณานิคมของพวกเขา ก็เรียกได้ว่าสันหลังหักและการเข้ามายึดครองอาณานิคมเก่าอีกครั้ง กลับกลายเป็นว่า ทั้งมิได้ราบรื่นและมิได้ถาวร นอกจากนี้ในแทบทุกกรณีชาวยุโรปที่อยู่ในฐานะที่มีอำนาจรับผิดชอบนั้นไม่มีผู้ใดคนใด ที่ถึงกับคาดหวังไปว่าจะได้พบมรดกอาณานิคมของตนอยู่ในสภาพที่ปราศจากริ้วรอยของความปั่นป่วนวุ่นวาย

จากการสงคราม หรือจินตนาการว่า พวกเขาจะสามารถสร้างการปกครองในรูปแบบเดิม ๆ ขึ้นมาใหม่ได้อีก อันที่จริงแล้วอังกฤษเอาใจใส่กับการปรุงโฉมแผนการของตนเองด้วยภาษาที่ก้าวหน้า ดัตช์และฝรั่งเศส ก็ได้รับการชักจูงให้ปรับแต่งแก้ไขวิธีการและสำนวนโวหารเกี่ยวกับระบอบอาณานิคมสมัยก่อนสงครามเสียใหม่ กระนั้นก็ดี ขวัญและกำลังใจของยุโรป ก็ฟื้นคืนจากช่วงเวลาสมัยปีค.ศ. 1941-1942 ได้มากเพียงพอที่จะหล่อเลี้ยงความเชื่อที่มีกันอยู่กว้างขวางว่า อุปสรรคที่ขัดขวางการกลับคืนมาของพวกเขา เป็นสิ่งที่สามารถฝ่าฟันให้ผ่านพ้นไปได้ และการสถาปนาระบอบการปกครองแบบอาณานิคมขึ้นมาใหม่ จะเป็นประโยชน์แก่ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าแบบอื่น ขณะเดียวกัน ก็ทำให้ตนเองเป็นฝ่ายได้เปรียบพร้อมกันไปด้วย

การที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่า ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีบางสิ่งที่คล้ายคลึงกับวัตถุประสงค์ร่วมกันในเรื่องอาณานิคมนั้น เราไม่ควรลืมด้วยว่าในหมู่ชาติยุโรปก็มีทัศนะที่เป็นความแตกต่างเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งบางครั้ง เป็นความตึงเครียด การปรึกษาหารือกันระหว่างลอนดอน ปารีสและเฮก มักขาดความ เห็นพ้องอย่างเป็นเอกฉันท์อยู่เนือง ๆ ใช่แต่เท่านั้น แม้นโยบายของรัฐบาลของแต่ละประเทศเอง ก็ยังเปลี่ยนทิศเปลี่ยนทางกันอยู่ไม่วายเว้น แน่นอนว่านโยบายของรัฐบาลนั้น ยากที่จะลงรอยสอดคล้องไปกับหลักการที่ตายตัวได้ เพราะศิลปะของความเป็นไปได้ จำเป็นต้องมีการประนีประนอม ความไม่ แน่นอนในท่าทีของอังกฤษ ดัชต์และฝรั่งเศส เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น เมื่อคำนึงถึงบุคลิกภาพ ซึ่งเข้ากันไม่ได้อย่างยิ่ง และคำนึงถึงความสลับซับซ้อนในการคิดและตัดสินใจ กลุ่มผลประโยชน์ ต่าง ๆ มีอยู่หลากหลาย—รวมทั้งกลุ่มนักการเมืองและข้าราชการ กลุ่มนายทหารและนักธุรกิจ กลุ่มเจ้าหน้าที่ในเมืองแม่และพวกที่อยู่ในพื้นที่—กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ เหล่านี้ ต่างใช้วิธีการที่แตกต่างกัน ในการพิจารณาปัญหาเรื่องการเข้าครอบครองใหม่อีกครั้งหนึ่ง อาทิ เช่น พวกผู้อำนวยการบริษัทยางพาราและดีบุก เรียกร้องขอค่าใช้จ่ายจากรัฐมากกว่าที่เจ้าหน้าที่กระทรวงการคลังของอังกฤษจะสามารถยอมพิจารณาให้ได้ “คนเก่าคนแก่ที่ทำงานในมลายูมานาน” ไม่ชอบข้าหลวงเจนท์อย่างหนัก ข้าหลวงดอร์แมน-สมิธ ที่พม่า ก็ถูกนายกรัฐมนตรีแอตลีปลดออกจากตำแหน่ง ฟาน มุก ที่จาการ์ตาในบางครั้งบางคราว พยายามเร่งรัดให้ทางกรุงเฮกตัดสินใจแน่นอนลงไป ส่วนเลออง บลัม นายกรัฐมนตรีของฝรั่งเศส ซึ่งเอาล่อเอาเถิดอยู่กับรัฐบาลผสมที่ง่อนแง่น และปุบปับก็มาเจอนายพลเรือดาร์จองลิเยอ ซึ่งเข้ามารายงานในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1946 ว่าสภาพความเป็นไปในอินโดจีนนั้น ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงอะไรได้อีกแล้ว

ปัจจัยหนึ่งที่ช่วยเหลือให้พวกยุโรปกลับเข้ามาได้ คือการที่อภิมหาอำนาจสหรัฐ ถูกปัญหาต่าง ๆ ในยุโรป ตะวันออกกลางและเอเชียใต้ ดึงความสนใจออกไปเสียจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปาเลสไตน์กับอินเดียเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญเกี่ยวกับจักรวรรดิ และเป็นประเด็นที่อังกฤษเสี่ยงกับการถูกสหรัฐวิพากษ์ (และอังกฤษก็โดนเข้าจริง ๆ ในกรณีที่เกี่ยวกับปาเลสไตน์) ส่วนกรณีกรีซและอิหร่าน ก็เป็นเหตุให้ประเทศมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรในยามสงคราม ต้องแตกคอกัน ซึ่งเท่ากับ

เป็นการปูทางไปสู่สงครามเย็น หากสหรัฐอเมริกาจะได้ให้ความสนใจกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน ค.ศ.1945-1948 อยู่บ้างนั้น ส่วนใหญ่แล้ว เป็นการให้กำลังใจแก่พวกยุโรป (แต่ในขั้นนี้ ยังไม่ให้ความช่วยเหลือทางด้านวัตถุ) มิใช่ให้ความสนับสนุนแก่พวกนักลัทธิชาตินิยมที่ท้าทายอำนาจของพวกยุโรป

ในขณะที่เราตั้งคำถามกับผลการประเมินความอ่อนแอของอาณานิคม ซึ่งปรากฏออกมาในลักษณะที่เราคุ้นเคยนั้น เราควรระมัดระวังด้วยเช่นกัน ที่จะไม่พิจารณาความเข้มแข็งของขบวนการชาตินิยมในช่วงต่อจากสงคราม ให้มากเกินความเป็นจริงไป ลัทธิชาตินิยมมิได้รับช่วงงานทั้งหมดที่ได้เริ่มต้นไว้มาสานต่อให้สมบูรณ์ งานของพวกเขานั้น ทิ้งคาราคาซังไว้ในช่วงที่เกิดความปั่นป่วนวุ่นวายระหว่างค.ศ.1941-1942 ตรงกันข้าม มีมูลเหตุที่หนักแน่นทีเดียว ที่จะกล่าวว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประสบกับ “ลัทธิจักรวรดินิยมแผนใหม่” ในทันทีภายหลังสงคราม และว่า ลัทธิอาณานิคมนั้นมิใช่เขตสงวนที่กันไว้ให้เฉพาะแก่คนที่เฉื่อยชาทางความคิด และคนที่ตามไม่ทันกับสภาพความเป็นจริงของ สิ่งต่าง ๆ ที่ดำเนินอยู่ในโลก อิทธิพลของตะวันตก มิได้มีทีท่าที่ชี้ให้เห็นว่าจะลดน้อยถอยลง ไม่ว่าจะในฟิลิปปินส์ ดินแดนที่มีการมอบเอกราชให้กันอย่างดูสง่างามที่ภายนอก หรือในอินโดนีเซียและ อินโดจีน ซึ่งเป็นดินแดนมีการต่อสู้เพื่อเอกราชกันอย่างรุนแรง เนื่องจากขบวนการชาตินิยมทั้งหลายเอง ก็แตกแยกกันเป็นฝักเป็นฝ่าย ดังนั้น จึงไม่บังควรที่จะนำเสนอขบวนการเหล่านี้ว่าเป็นกองกำลังที่แข็งแกร่งอย่างไม่อาจหยุดยั้งไว้ได้ ไม่ว่าจะเป็นในพม่า อินโดนีเซียหรือเวียดนาม เช่นเดียวกับที่เราไม่บังควรที่จะทึกทักไปว่า ระบอบอาณานิคมในมลายูนั้น ไม่มีความสามารถในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ทุกฝ่ายและทุกหนทุกแห่ง ต่างมีช่วงเวลาที่ดีที่สุดและแย่ที่สุดด้วยกันทั้งนั้น

เมื่อพิจารณาถึงว่า ชาติยุโรปต่างแสวงหาทางที่จะฟื้นฟูการปกครองอาณานิคมจนถึงขั้นพื้นฐาน – แม้ว่าจะมิใช่รูปแบบการปกครองอาณานิคมที่มีมาสมัยก่อนสงครามก็ตามที – ในสภาวการณ์ที่ความไร้เสถียรภาพเกิดขึ้นตลอดทั่วภูมิภาคนี้ อีกทั้งเมื่อคำนึงถึงความเบ่งบานอย่างไม่เคยมีมาก่อน—ทว่าแตกกระจาย – ของขบวนการชาตินิยมในทุกดินแดน ชาติยุโรปเหล่านี้ย่อมมีเป้าหมายคล้ายคลึงกัน และมีปัญหาที่เหมือนกันอยู่ จึงไม่น่าประหลาดใจอะไรที่ทั้งชาวยุโรปและชาวเอเชีย ต่างสำรวจหาหนทางที่จะสร้างความก้าวหน้าให้แก่ฐานะของตน ด้วยการต่อรองกัน นับตั้งแต่เดือนกันยายน ค.ศ.1945 จนกระทั่งถึงต้นปีค.ศ.1948 อังกฤษ ดัตช์และฝรั่งเศส ต่างเพียรพยายามที่จะขยายการควบคุมทางการเมืองของตน ปราบปรามพวกกบฏและกู้ดินแดนที่เป็นเมืองขึ้นของตนกลับคืนมา ภารกิจอย่างหนึ่งของพวกเขา คือหาทางทำให้ผู้นำของขบวนการชาตินิยม หันมาให้ความร่วมมือ พวกนักลัทธิชาตินิยมเหล่านี้เอง ก็แสดงความเต็มใจที่จะร่วมมือเช่นกัน เพื่อว่าจะได้รับความช่วยเหลือที่มีค่าของชาวยุโรป ในการชิงชัยกับคู่แข่งของตน ในการเสริมสร้างอำนาจ และในการแสวงหาสิทธิธรรมจะว่าไปแล้ว หากว่าเราจะระบุเนื้อหาที่มีอยู่ทั่วไปในการเมืองที่สับสนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงที่ควันหลงจากสงครามยังกรุ่นอยู่นี้ สามารถบอกได้ว่าเนื่องมาจากแบบแผนของช่วงต่าง ๆ ที่

สลับกันไปมา ระหว่างการเผชิญหน้ากันและการเจรจาต่อรองกัน เพราะชาวเอเชียและยุโรป ต่างหาทางที่จะทำความตกลงกันอย่างเป็นการชั่วคราว

บางคราว มีผู้ยกมลายูขึ้นมาเป็นตัวอย่างว่าเป็นกรณียกเว้นที่อยู่นอกเหนือแนวโน้มในช่วงหลังสงครามจบลงใหม่ ๆ และพม่าเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของแนวโน้มนี้ กล่าวกันว่า ในมลายูนั้น ลัทธิอาณานิคมถูกนำกลับเข้ามาอีกโดยดูเหมือนว่าอย่างมิได้ประสบความยากลำบากใด ๆ ในขณะที่ในที่อื่น ๆ นั้น ลัทธิชาตินิยมบีบบังคับให้ระบอบอาณานิคมต้องล่าถอยไป แม้ว่าปัจจุบันนี้ เราจะรู้กันแล้วว่า ฐานะของอังกฤษในมลายู มั่นคงยิ่งกว่าของดัตช์หรือของฝรั่งเศสในดินแดนอาณานิคมของตนมากมายนัก แต่เราก็ควรระวังว่า นี่อาจจะเป็นการเน้นความแตกต่างให้เด่นชัดจนเกินจริง ระหว่างประสบการณ์ของอาณานิคมเหล่านี้ ซึ่งเท่ากับเป็นการลดความสำคัญของปัญหายุ่งยากที่ฝ่ายหนึ่งประสบ และไปเน้นว่าอีกฝ่ายหนึ่งมีปัญหายุ่งยากที่หนักหนาสาหัสกว่า ช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1945-1948 นี้ มิได้มี "ชัยชนะของลัทธิชาตินิยม" ปรากฏให้เห็น —แต่หากจะยืมถ้อยคำจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ของแอฟริกาสมัยหลังสงครามแล้ว —ก็อาจกล่าวได้ว่า เป็นช่วงเวลาที่มี "การยึดครอง" เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ "เป็นอาณานิคมเป็นครั้งที่สอง"[16] แม้ว่าในฟิลิปปินส์จะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านรัฐธรรมนูญเกิดขึ้นในช่วงหลังสงคราม แต่พม่าก็เป็นดินแดนเดียวที่ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกถูกกำจัดออกไปอย่างถอนรากในค.ศ.1948 ดังนั้น แม่แบบของช่วงเวลานี้ จึงมิใช่พม่าที่มีลักษณะชาตินิยม หากเป็นมลายูที่มีลักษณะเป็นอาณานิคม

ที่ประชุมที่ปอตสดัมในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1945 มีมติให้แบ่งความรับผิดชอบภารกิจทางด้านการทหารระหว่างกองทัพของอเมริกัน อังกฤษและจีน ในการสลายจักรวรรดิของญี่ปุ่น ตามที่ได้ตกลงกันในที่ประชุมนั้น สหรัฐจะเข้าครอบครองฟิลิปปินส์ใหม่อีกครั้ง เข้ายึดครองญี่ปุ่น ปลดปล่อยเกาหลีและช่วยเหลือเจียงไคเช็คในจีน ส่วนกองบัญชาการซีแอ็ค ซึ่งอังกฤษเป็นผู้นำ จะเข้ารับผิดชอบดูแลเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ "ที่เป็นอาณานิคม" (ยกเว้นเวียดนามเหนือ ซึ่งทหารจีนจะเข้ายึดครองโดยครอบคลุมพื้นที่ไกลลงไปทางใต้จนกระทั่งถึงเส้นขนานที่สิบหก)

เอกราชในฟิลิปปินส์

อเมริกันมั่นใจว่า ไม่ว่าตนจะให้ความยินยอมโอนอ่อนทางด้านรัฐธรรมนูญแก่ชาวฟิลิปปินส์อย่างไรก็ตาม ฟิลิปปินส์จะยังคงอยู่ในจักรวรรดิอย่างไม่เป็นทางการของตนในแปซิฟิคต่อไป อเมริกันได้ก่อตั้งเครือจักรภพแห่งฟิลิปปินส์ขึ้นในค.ศ.1935 พร้อมสัญญาว่าเอกราชจะมีตามมาภายในเวลาสิบปี หลังจากนั้น การยึดครองของญี่ปุ่น มิได้ทำให้อเมริกันหันเหไปจากยุทธศาสตร์นี้ ที่สำคัญก็เพราะการ

---

[16] ดูอย่างเช่น D.A. Low and J. Lonsdale, "Towards the New Order, 1945-1963" in D.A. Low and Alison Smith, eds, ***History of East Africa,*** III, Oxford, 1976, 12-16.

ยึดครองของญี่ปุ่นแทบมิได้เปลี่ยนแปลงพื้นฐานด้านสังคมและองค์ประกอบของชนชั้นปกครองชาวฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นสื่อกลางให้อเมริกันใช้อิทธิพลของตน เมื่อกลับเข้ามาอีกคำรบหนึ่ง อเมริกันไม่แยแสทั้งคำกล่าวอ้างของพวกนักรบกองโจรที่ได้ต่อต้านญี่ปุ่น และทั้งความผิดของชนชั้นสูง พวกที่ร่วมมือกับญี่ปุ่น ดังที่เราได้เห็นแล้วนอกจากไม่แยแสกับคำกล่าวอ้างสิทธิของพวกฮุคบาลาฮับแล้ว แม็คอาร์เธอร์ยังผลักไสคนเหล่านี้ให้อยู่ในฐานะกบฏ ยิ่งไปกว่านั้น แม็คอาร์เธอร์ยังมิได้ดำเนินการลงโทษผู้ที่ร่วมมือช่วยเหลือศัตรูแต่อย่างใด สิ่งที่เขากระทำคือรีบลงมือฟื้นฟูการปกครองของพลเรือนขึ้นมาใหม่ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์

ในขั้นแรก แม็คอาเธอร์ดำเนินงานโดยผ่านประธานาธิบดีเซอร์กิโอ ออสมีนา ซึ่งเป็นสมาชิกระดับผู้นำของรัฐบาลพลัดถิ่น และเป็นตัวแทนของผู้นำฝ่ายนิยมอเมริกันที่ครอบงำการเมืองฟิลิปปินส์มาตั้งแต่ก่อนค.ศ.1942 อย่างไรก็ดี ระหว่างนั้น มานูเอล โรซาส สมาชิกในกลุ่มเจ้าที่ดินผู้ทรงอำนาจซึ่งสามารถพลิกแพลงการรับใช้ญี่ปุ่นได้โดยมิต้องตัดความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับพวกอเมริกัน ได้รับการล้างมลทินเรื่องทรยศหักหลังอย่างเป็นทางการ และได้รับการส่งเสริมให้ลุกขึ้นมาท้าทายอำนาจการปกครองของออสมีนา โรซาสกับพรรคเสรีนิยมของเขา ซึ่งมีเงินทุนหนุนหลังอย่างอุดมสมบูรณ์ปฏิบัติการณรงค์อย่างแข็งขัน เพื่อหาเสียงสู้กับกลุ่มพันธมิตรประชาธิปไตยของออสมีนา ออสมีนาต้องถอยไปพึ่งการสนับสนุนของปีกซ้าย จนถึงขั้นพึ่งพาพวกฮุค อย่างไม่เต็มใจ ในการเลือกตั้งเดือนเมษายน พรรคเสรีนิยมของโรซาสได้ชัยชนะ มีเสียงข้างมากอยู่ในสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา และโรซาสก็เอาชนะออสมีนาได้ ในการเลือกตั้งประธานาธิบดี ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอเมริกันนั้น โรซาสได้พิสูจน์ให้เห็นว่า เป็นผู้เชื่อฟังอเมริกันมากยิ่งกว่าออสมีนา สามารถพึ่งพาอาศัยได้ในเรื่องการรักษาประเทศ มิให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างถอนรากถอนโคน และสนองข้อเรียกร้องต้องการทางด้านเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ของอเมริกันได้เป็นอย่างดี หลังจากผ่านกฎหมายเบลล์ ซึ่งค้ำประกันการค้าเสรีระหว่างสองประเทศนี้ และกฎหมายไทดิงส์ ซึ่งให้ความช่วยเหลือด้านการเงินแก่ฟิลิปปินส์แล้ว ฟิลิปปินส์ก็ได้รับการประกาศให้เป็นสาธารณรัฐที่มีเอกราช ในวันที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ.1946 ความ ผูกพันที่เหนียวแน่นระหว่างวอชิงตันกับมนิลา ซึ่งคงดำรงอยู่ผ่านพ้นทั้งการยึดครองของญี่ปุ่นและการบรรลุถึงเอกราชนั้น บ่งบอกให้ได้ทราบ – เช่นที่พลูเวียร์วิจารณ์ไว้--ว่า “อันที่จริงแล้ว นโยบายของสหรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และของมหาอำนาจอาณานิคมยุโรป ก็มิได้มีความแตกต่างอย่างถึงพื้นฐานแต่อย่างใด”[17] อย่างไรก็ดี การให้เอกราชแก่ฟิลิปปินส์อย่างเป็นทางการมีความหมายบอกให้ รู้ว่าวอชิงตันขณะนี้ มีความเต็มอกเต็มใจมากเสียยิ่งกว่าปารีส เฮก หรือแม้กระทั่งลอนดอน ในอันที่จะทดลองใช้วิธีการของระบอบจักรวรรดินิยมแบบไม่เป็นทางการ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยหลังสงคราม

---

[17] Pluvier, 386.

กองบัญชาการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซีแอ็ค) 1945-1946

ทันทีที่พระจักรพรรดิฮิโรฮิโตทรงยอมจำนน พรมแดนของซีแอ็ค ก็ขยายเข้าโอบล้อมดินแดนไทย ดินแดนตอนใต้ของอินโดจีน และส่วนใหญ่ของดินแดนอินโดนีเซีย ดินแดนเหล่านี้เข้าสมทบกับดินแดนที่ซีแอ็คดูแลอยู่แล้วคือ พม่า มลายู และสุมาตรา และสำนักงานใหญ่ของกองบัญชาการใหญ่นี้ก็ย้ายจากแคนดี ไปยังสิงคโปร์ ภารกิจของซีแอ็ค คือรับการยอมจำนนของญี่ปุ่น และส่งตัวบุคลากรญี่ปุ่นกลับคืนสู่ภูมิลำเนา อพยพเชลยศึกฝ่ายสัมพันธมิตรและคนอื่น ๆ ที่ถูกคุมขังอยู่ รักษาสันติภาพและช่วยเหลือการฟื้นฟูการปกครองอาณานิคม อย่างน้อยจนกว่าจะตัดสินใจได้ว่า สถานภาพในอนาคตของบริเวณที่ได้รับการปลดปล่อย จะเป็นอย่างไรแน่ ดังนั้น จึงดูเหมือนว่า การขยายอำนาจการควบคุมของซีแอ็คออกไปเช่นนี้ จึงค้ำประกันไม่เฉพาะแต่ผลประโยชน์ของอังกฤษในภูมิภาคนี้เท่านั้น หากยังรวมถึงผลประโยชน์ของดัตช์และฝรั่งเศสด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ดี อันที่จริงแล้ว การเข้ารับผิดชอบเรื่องการเข้ายึดครองอีกคำรบหนึ่งแต่เพียงผู้เดียว ทำให้อังกฤษมีพันธะหน้าที่และภาระที่หนักหน่วง ซึ่งบางอย่าง อังกฤษอยู่ในฐานะที่จะทำให้สำเร็จได้ยาก[18]

แม้ว่าจะเป็นหน่วยงานใหญ่โตมโหฬาร ไม่ว่าจะวัดด้วยมาตรฐานอะไร แต่ซีแอ็คก็มีทรัพยากรไม่เพียงพอแก่การกระทำภารกิจของตน อเมริกันไม่เต็มใจที่จะให้ความเกื้อหนุนอย่างเป็นชิ้นเป็นอันแก่ซีแอ็ค และรัฐบาลอังกฤษก็พบว่า ทรัพยากรของตนเองนั้น ขาดแคลนอยู่แล้ว เพราะพันธะหน้าที่ทางทหารในยุโรป ตะวันออกกลางและเอเชียใต้ การสูญเสียอิทธิพลในการกระทำการในอินเดีย จึงหมายถึงว่า อังกฤษไม่สามารถส่งทหารอินเดียไปตรวจกำกับดินแดนที่อยู่ในจักรวรรดิของตนตามที่ต่าง ๆ ในโลกเช่นที่เคยทำได้อีกต่อไป อาทิเช่น การที่อังกฤษเคยส่งทหารอินเดียไปประจำการที่ตะวันออกกลางภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ความจำเป็นที่จะต้องจัดการให้เศรษฐกิจของอังกฤษเข้าสู่การทรงตัวในยามสันติ คำสัญญาที่รัฐบาลพรรคเลเบอร์ได้ให้ไว้แก่ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง จึงมีความหมายว่า รัฐบาลได้รับแรงกดดันภายในประเทศ ให้ต้องปลดประจำการทหารเกณฑ์ในกองทัพของอังกฤษให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้

ยิ่งไปกว่านั้น แม้ว่ารายงานในสมัยนั้น จะบอกถึงการที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้อนรับขับสู้ทหารสัมพันธมิตรที่กลับมาด้วยความยินดีปรีดา แต่การที่สัมพันธมิตรเข้ามายึดครองภูมิภาคนี้ใหม่อีกครั้ง ก็ออกจะเป็นการเคลื่อนเข้ามาอย่างเร่งรีบและดูลุกลี้ลุกลนอยู่ ซีแอ็ควางท่าทีผิดพลาดตั้งแต่เริ่มแรก เพราะไม่คาดคิดว่าสงครามจะยุติลงรวดเร็วเช่นนี้ ในสายตาของคนท้องถิ่น ทหารของซีแอ็คไม่มีโอกาสที่จะกู้ชื่อเสียงทางทหารของตนกลับคืนมาได้ด้วยการใช้กำลังอาวุธ ฝ่ายบริหารของซีแอ็ค ถูก

---

[18] ดู Peter Dennis, *Troubled Days of Peace. Mountbatten and South East Asia Command, 1945-46,* Manchester, 1987.

เรียกให้เข้ามาจัดตั้งรัฐบาลทหารขึ้นปกครองภูมิภาคนี้ทั้งหมดในทันที แทนที่จะทำอย่างเป็นขั้นเป็นตอน การขาดความพร้อมซึ่งเป็นที่เข้าใจได้นี้ เป็นเหตุให้เกิดช่วงว่างระหว่างการพ่ายแพ้ของญี่ปุ่น และ "การปลดปล่อย" ของสัมพันธมิตร ซึ่งเป็นช่วงที่มีสภาพไร้ขื่อไร้แป การยกพลขึ้นบกที่ชายฝั่งทะเลมลายู (ปฏิบัติการซิปเปอร์) สามารถกลายไปเป็นหายนะทางทหารได้อย่างง่ายดาย หากว่าซีแอ็คประสบกับการต่อต้าน และเมื่อทหารอังกฤษมาถึงชวาในท้ายที่สุด พวกเขาก็ต้องประสบกับการต่อต้านโดยใช้กำลังอาวุธ และความไร้กฎไร้ระเบียบในขอบข่ายที่ใหญ่โตทีเดียว

ฐานะของซีแอ็คมิได้กระเตื้องขึ้นมากมายนัก ภายหลังการสถาปนากองบัญชาการใหญ่และโครงงานฝ่ายปกครองขึ้นในแต่ละดินแดน การขาดแคลนอาหาร การแพร่หลายของเงินตราที่ไร้ค่า ความไม่แน่นอนทางการเมือง และความล้มเหลวอย่างไม่เป็นท่าในด้านงานปกครอง สภาวะที่เกิดขึ้นทั่วทั้งภูมิภาคเหล่านี้ ส่งผลให้ซีแอ็คมีที่มั่นเพียงไม่กี่แห่ง ที่ตนสามารถใช้สำแดงอำนาจ เพื่อจัดการกับการค้ากำไรเกินควร โจรผู้ร้าย และการตั้งศาลเตี้ยในแบบต่าง ๆ ได้ รวมทั้งการจัดการกับความขัดแย้งในชุมชน และการแข่งขันแย่งชิงอำนาจของกลุ่มชาตินิยมกลุ่มต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ กองทัพยึดครองจึงไม่สามารถจำกัดขอบเขตของตนไว้เพียงแค่การเป็นรัฐบาลทหารเพียงชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น และเริ่มเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองในภูมิภาคมากขึ้นเป็นลำดับ ทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับสากล ในเดือนกันยายน รัฐบาลอังกฤษกดดันประเทศไทยอย่างหนักหน่วง โดยผ่านทางเมานท์แบ็ตเทน อังกฤษขอให้ไทยคืนดินแดนที่แย่งไปจากพม่าและมลายู ให้ชดใช้ทรัพย์สินของอังกฤษอย่างครบถ้วน ไทยต้องให้สิทธิพิเศษทางการค้าแก่อังกฤษ ให้ข้าวรวมทั้งให้สิทธิแก่อังกฤษในการนำทหารมาตั้งประจำการไว้อย่างไม่มีกำหนด ปรีดี ซึ่งเป็นผู้นำของขบวนการเสรีไทยในยามสงคราม และขณะนั้น ทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ รู้สึกว่า "ข้อเรียกร้องยี่สิบเอ็ดประการ" ในลักษณะที่เป็นการลงโทษนี้เป็นความพยายามอย่างซึ่งหน้า ที่จะทำให้ประเทศไทย ตกอยู่ในฐานะของอาณานิคมหรืออาณานิคมแผนใหม่ อเมริกันซึ่งมีความคิดต่างออกไป เกี่ยวกับการกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งความร่วมมือจากสยาม (กลับมาใช้ชื่อเดิมนี้อีกในช่วงระหว่างค.ศ.1945-1947) ในช่วงหลังสงคราม เข้ามาแทรกแซงด้วยการทำให้เงื่อนไขของสนธิสัญญาอังกฤษ-ไทยอ่อนลงไปมาก สนธิสัญญาระหว่างอังกฤษ-ไทย ซึ่งลงนามกันในที่สุดในเดือนธันวาคม ค.ศ.1945 เป็นแง่มุมหนึ่งของบทบาททางการเมืองที่มีลักษณะใฝ่วิวาทของซีแอ็คในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม[19] สำหรับเรื่องที่เกี่ยวกับ "เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นอาณานิคม" นั้น เมานท์แบ็ตเทนดูจะใจกว้างกว่าที่กระทำกับคนไทยมากมาย ทว่าแรงกดดันทางการทูตจากรัฐบาลของฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนส์ ทำให้เมานท์แบ็ตเทนอยู่ในฐานะที่ลำบากยิ่งขึ้น รัฐบาลของสองประเทศนี้ระแวงว่า ผู้บัญชาการทหารสูงสุดของอังกฤษ ซึ่งสามารถชักจูงให้ตัวเองยอมรับ "อาชญากรสงคราม" อย่างออง ซาน ในพม่า มาเป็นพันธมิตร และให้เหรียญกล้าหาญกับ

---

[19] ดู Judith A. Stowe, ***Siam Becomes Thailand. A Story of Intrigue,*** London, 1991, 337-59.

คอมมิวนิสต์อย่างชิน เป็งในมลายูได้ ท่านผู้นี้ก็นับว่าอยู่กึ่งกลางทางที่จะรับรองสิทธิของซูการ์โนและโฮจิมินห์ไปแล้ว

การถ่ายโอนอำนาจ หรือการต่อสู้เพื่อเอกราชในพม่า?

วันที่ 17 พฤษภาคม ค.ศ.1945 สองสัปดาห์หลังจากร่างกุ้งตกอยู่ในความควบคุมของกองทัพที่สิบสี่ของนายพลสลิม รัฐบาลอังกฤษได้ตีพิมพ์เอกสารปกขาว ซึ่งประกาศนโยบายที่อังกฤษมีต่อพม่าในระยะหลังสงคราม อังกฤษยอมรับเป้าหมายระยะยาวที่จะให้พม่า มีการปกครองตนเองอย่างสมบูรณ์ภายในเครือจักรภพอังกฤษ เช่นเดียวกับที่กำหนดไว้แก่อินเดีย ทว่าอังกฤษไม่ได้ระบุตารางเวลาที่แน่ชัดในเรื่องลำดับความคืบหน้าทางการเมือง ดังที่เราได้เห็นแล้ว มีการเสนอที่จะกลับมาสู่สถานะที่รัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1935 ได้กำหนดไว้ อย่างน้อยก็เป็นการชั่วคราว ทั้งนี้ มีข้อยกเว้นในเรื่องสำคัญอยู่ประการหนึ่ง กล่าวคือ ระบบรัฐมนตรีจะถูกแทนที่เป็นการชั่วคราวด้วยการปกครองโดยตรง เพื่อให้สะดวกแก่การฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศเร็วที่สุด อย่างไรก็ดี ในไม่ช้า อังกฤษถูกบีบบังคับให้ต้องเลิกวิธีการที่รอบคอบนี้ เมานท์แบ็ตเทนอ่อนไหวมากเป็นพิเศษต่อคำวิงวอนของคนท้องถิ่น และต่อคำเรียกร้องของนักชาตินิยมในสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอล เมานท์แบ็ตเทนยอมรับว่า เป็นเรื่องจำเป็นอันไม่อาจเลี่ยงได้ ที่จะต้องทำความเข้าใจกับอองซานให้ได้ ด้วยตระหนักเป็นอย่างดีว่า เอกสารปกขาวในเรื่องที่เกี่ยวกับพม่า เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ซึ่งช่วงเวลาของการเข้ายึดครองใหม่ได้เผยให้เห็น เมานท์แบ็ตเทนจึงได้พยายามผลักดันดอร์แมน-สมิธ ให้ดำเนินการไปตามหนทางที่นำไปสู่ภาวะซึ่งชาวพม่าจะสามารถใช้หลักอัตวินิจฉัย (หลักการกำหนดตนเอง) ที่มากกว่าและเร็วกว่าที่ข้าหลวงดอร์แมน-สมิธจะสมัครใจทำ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1946 ดอร์แมน-สมิธ ซึ่งรังแต่จะสร้างความบาดหมางและเป็นอริกับอองซาน จึงถูกแทนที่ด้วยเซอร์ฮิวเบิร์ต แรนซ์

การนัดหยุดงานของตำรวจในร่างกุ้งภายหลังจากแรนซ์เข้ามารับตำแหน่งข้าหลวงได้ไม่นาน เผยให้เห็นถึงความยากไร้ของลัทธิจักรวรรดินิยมอังกฤษอย่างไม่อ้อมค้อมกันอีกต่อไป รัฐบาลหมิ่นเหม่ที่จะพังทะลายลงอยู่แล้ว และอำนาจที่จะกระทำการใด ๆ ทางการเมือง ก็หลุดพ้นจากกำมือของอังกฤษไปอย่างรวดเร็ว แรนซ์เชื่อว่า เขาคงจะต้องนำตัวออง ซาน เข้ามาอยู่ในสภาบริหารของเขา และเชื่อว่าจะต้องยกเลิกเอกสารปกขาวฉบับนั้นเสีย หลังจากนั้นมา อำนาจการปกครองของอังกฤษก็หมดลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้แทนของสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอลคณะหนึ่ง เดินทางไปลอนดอนในเดือนมกราคม ค.ศ.1947 และได้บรรลุความตกลงกับรัฐบาลของนายกรัฐมนตรีแอตลี เรื่องการเลือกตั้งผู้แทนเข้ามาร่างรัฐธรรมนูญให้แก่พม่าที่เป็นเอกราช เมื่อสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอลได้รับชัยชนะอย่างกึกก้องในการเลือกตั้งเหล่านี้ในเดือนเมษายน ก็ดูเหมือนว่า อังกฤษได้บรรลุความสำเร็จในการดำรงอยู่ในพม่า ไปได้อีกระยะหนึ่ง อังกฤษได้พบบุคคลที่เข้มแข็ง ที่จะทำธุรกิจด้วยแล้ว และก็หวังว่า จะได้มีความสัมพันธ์ฉันมิตรกับพม่าใหม่ในอนาคต

ความหวังดังกล่าว ริบหรี่ลงไปในไม่ช้า ความตกลงระหว่างอองซานและแอตลี เรื่องเอกราช กระตุ้นให้เกิดการต่อสู้เพื่อแย่งชิงตำแหน่งกันระหว่างพม่ากลุ่มต่าง ๆ มากมายหลายต่อหลายกลุ่ม ที่สำคัญได้แก่ ระหว่างพวกเอเอฟพีเอฟแอลเอง กองทัพพม่า พรรคคอมมิวนิสต์พม่า สหภาพกะเหรี่ยงแห่งชาติ และยังมีกลุ่มอื่น ๆ อีก การลอบสังหารอองซานในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1947 กับเพื่อนร่วมงานในคณะรัฐมนตรีอีก 6 คน เป็นการกำจัดผู้นำของขบวนการชาตินิยมคนหนึ่งผู้ซึ่งน่าจะมีโอกาสรวมพม่าให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และรักษาความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับอังกฤษต่อไป[20] ผลที่ปรากฏออกมาคือ สันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอลยังคงทำหน้าที่เป็นรัฐบาลต่อไป และเป็นฝ่ายกำหนดแนวทางให้แก่รัฐธรรมนูญของพม่าที่เป็นเอกราช อย่างไรก็ดี ความยึดมั่นที่พรรคสันนิบาตนี้มีต่อทั้งระบอบ สาธารณรัฐและระบอบรวมศูนย์อำนาจ จึงเป็นการค้ำประกันในกรณีหนึ่งว่าพม่าจะแยกขาดอย่างสิ้นเชิงจากการเป็นสมาชิกในเครือจักรภพอังกฤษ และในอีกกรณีหนึ่ง คือความเป็นปฏิปักษ์ของชนกลุ่มน้อยในพม่า ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อเกิดเหตุการณ์สงครามกลางเมือง รุมล้อมสหภาพพม่าหลังจากที่ได้รับเอกราชเมื่อวันที่ 4 มกราคม ค.ศ.1948 ผู้ที่สืบทอดตำแหน่งต่อจากอองซาน คืออูนุ ไม่สามารถสถาปนาอำนาจการปกครองอย่างมีประสิทธิภาพ เลยออกไปจากร่างกุ้งได้ ทั้งนี้โดยยังไม่นับเหตุการณ์จลาจลของคอมมิวนิสต์และสงครามเพื่อแบ่งแยกดินแดนของกะเหรี่ยง

ทำไมผลประโยชน์และอิทธิพลของอังกฤษในพม่า จึงกลับตาลปัตรไปได้อย่างกระทันหันถึงปานนี้ คำอธิบายส่วนหนึ่ง ทว่าไม่ใช่ทั้งหมด อยู่ที่ความเข้มแข็งของการท้าทายจากทางฝ่ายชาตินิยม ควรสังเกตว่า การต่อสู้ของสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอลเพื่อให้ได้เอกราชนั้น ประสบความสำเร็จเพราะมีพัฒนาการที่สำคัญอย่างอื่น ๆ ทั้งในและนอกพม่ามาประกอบ ที่สำคัญก่อนอื่นคือ การพยายามหาทางช่วงชิงอำนาจของอองซานมีขึ้น ในช่วงขณะที่ความขัดแย้งในหมู่ชาวพม่าเอง กำลังสร้างภาระหนักหน่วงอย่างท่วมท้น สุดความสามารถที่อังกฤษ (และถึงที่สุดแล้ว รวมถึงสมรรถนะทางทหารของอังกฤษด้วย) จะเป็นฝ่ายกำหนดแนวความคืบหน้าทางการเมืองได้ ดังที่ฮิวจ์ ทิงเกอร์ได้กล่าววิจารณ์ไว้ว่า “อังกฤษยอมมอบ*อำนาจ*คืนให้แก่ชาวพม่า ก่อนที่ธงยูเนียนแจ็ค จะถูกลดลงมาจากยอดเสาในวันที่ 4 มกราคม ค.ศ.1948 มาเป็นเวลานานแล้ว”[21] อังกฤษอาจรับมือกับการต่อต้านได้สำเร็จ หากว่าการ

---

[20] ดูหลักฐานข้อมูลใหม่ที่ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับการลอบสังหารอองซาน ใน Louis Allen, “The Escape of Captain Vivian. A Note on Burmese Independence,” ***Journal of Imperial and Commonwealth History,*** 19, 2 (1991).

[21] Hugh Tinker, “Burma: Power Transferred or Exacted? Reflections on the Constitutional Process” in R.B. Smith and A.J. Stockwell, eds, ***British Policy and the Transfer of Power in Asia: Documentary Perspectives,*** London: School of Oriental and African Studies, 1988, 24; see also Tinker, “The Contraction of Empire in Asia, 1945-48: The Military Dimension,” ***Journal of Imperial and Commonwealth History,*** 16, 2 (1988).

ต่อต้านนั้น มาจากแหล่งเดียว สิ่งที่ทำลายโครงสร้างของรัฐอาณานิคมและความเพียรพยายามของอังกฤษ ในอันที่จะรักษาโครงสร้างนี้ให้อยู่ในสภาพดี คือความเสียหายที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง และความเสื่อมโทรมที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว สิ่งที่ทำลายความมุ่งมั่นของเจ้าที่ดิน ในอันที่จะยึดอยู่กับสิ่งที่เขารู้สึกว่าเป็นสมบัติตามสิทธิของตน คือการต่อต้านอย่างดูจะเป็นเอกฉันท์ของผู้เช่า ซึ่งหากไม่ต่อต้านเจ้าที่ดินแล้ว เหล่าผู้เช่าก็ทะเลาะวิวาทกันเองเพื่อหมายจะยึดสมบัติทั้งหมด หรือเข้ายึดบางส่วนเอาไว้ดื้อ ๆ ความสับสนทางการเมืองในข้อนี้ เป็นข้อได้เปรียบเฉพาะหน้าของสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอล เพราะเมื่อไม่มีผู้ที่เคยให้ความร่วมมือมาแต่เก่าก่อนแล้ว อังกฤษก็ย่อมพิจารณาตามสภาพความเป็นจริง คือต้องเจรจากับคู่ต่อสู้ที่เข้มแข็งที่สุดของตน ผลลัพธ์ก็คือ ในบรรดาคู่แข่งหลายรายที่หมายครอบครองมรดกดินแดนอาณานิคมนั้น เอเอฟพีเอฟแอลผันตนเองเข้ามาอยู่ในตำแหน่งที่ดีที่สุดที่จะได้เป็นเจ้าของโครงสร้างอาณานิคมพม่าของอังกฤษ ซึ่งเป็นโครงสร้างที่โอนเอนไปมาไม่แน่นอนในดินแดนพม่านี้ อย่างไรก็ดี ในระยะยาวแล้ว ความสับสนของพม่า ก็เป็นสิ่งที่ทำให้สันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอลเสียเปรียบ สีและปูนที่นำมาฉาบไว้อย่างลวก ๆ เพื่อจะให้ขายได้เร็ว ๆ นั้น ลอกออกไปในไม่ช้า และความไม่ลงรอยกันในหมู่เจ้าของใหม่ เกี่ยวกับปัญหาเรื่องการครอบครองกันหลายพื้นที่ ก็มีอยู่อย่างมากมายเหลือคณา

ปัจจัยอย่างที่สองที่พึงนำมาพิจารณาด้วย คือการที่รัฐบาลพรรคเลเบอร์ของอังกฤษ ประเมินความสำคัญของพม่าใหม่ โดยให้มีฐานะเป็นสินทรัพย์ชิ้นหนึ่งของจักรวรรดิอังกฤษ แม้ว่าการปฏิรูปในปีค.ศ.1935-1937 จะตัดความเกี่ยวพันในด้านรัฐธรรมนูญระหว่างพม่ากับอินเดียลง แต่ในความคิดของเจ้าหน้าที่ทางการ พม่ายังคงเป็นติ่งหนึ่งของระบอบการปกครองแบบ “ราช” ของอินเดีย และนโยบายที่อังกฤษมีต่อพม่า ก็ยังคงตามหลังพัฒนาการต่าง ๆ ในเอเชียใต้ต่อไปเหมือนกับเป็นเงา หลังจากอังกฤษตัดสินใจในฤดูหนาวของปีค.ศ.1946-1947 เรื่องการถอนตัวออกจากอินเดียโดยเร็ว รัฐบาลของแอตลีก็มองเมืองขึ้นอื่น ๆ ที่อยู่ในเอเชียของอังกฤษในแบบใหม่ อังกฤษไม่เคยให้คุณค่าทางด้านยุทธศาสตร์และเศรษฐกิจของมลายู สูงไปกว่าพม่า แต่ดินแดนพม่า ซึ่งได้มาและรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของจักรวรรดิอินเดีย มาบัดนี้ ก็มิได้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายเดิมของจักรวรรดิเสียแล้ว[22] การประกาศต่อสาธารณชนว่าอำนาจการปกครองของอังกฤษในอินเดียสิ้นสุดลงแล้ว มีขึ้นเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1947 ทั้ง ๆ ที่กำหนดเส้นตายไว้ว่าจะมีขึ้นภายในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1948 (ซึ่งเลื่อนให้เร็วขึ้นจากเดิมเป็นวันที่ 14-15 สิงหาคม ค.ศ.1947) และตรงพอดีกับการตัดสินใจที่จะหาทางหนีให้พ้นไปจากสภาพการเป็นเจ้าจักรวรรดิอย่างเป็นทางการในพม่าด้วยเช่นกัน เส้นทางหนีดังกล่าว ปรากฏ

---

[22] ดู R.B. Smith, “Some Contrasts Between Burma and Malaya in British Policy in South-East Asia, 1942-1946” in Smith and Stockwell, eds, ***British Policy,*** 30-76.

ออกมาว่าเป็นเส้นทางที่ไม่สะดวก เรื่องนี้ มิได้บ่งชี้ถึงความไม่เต็มใจที่จะจากไปของอังกฤษ มากเท่ากับความไม่สามารถของพวกเขา ในอันที่จะกำหนดลักษณาการว่าจะจากไปอย่างไร

แม้ว่าอังกฤษและพม่าจะคงความปรารถนาดีต่อกันไว้ได้ในระดับหนึ่ง ชั่วระยะเวลาหนึ่ง เพราะผู้นำใหม่จำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอกมาแก้ปัญหาภายในของตนอยู่ด้วยไม่น้อย แต่ในไม่ช้า อังกฤษก็ยกเรื่องการถ่ายโอนย้ายอำนาจให้แก่พม่า ขึ้นมาเป็นบทเรียน ว่าจะต้องหลีกเลี่ยง มิให้เกิดขึ้นในดินแดนอื่นอีกเป็นอันขาด เพราะการปลดภาวะการเป็นเจ้าอาณานิคมของอังกฤษในพม่านั้น ปรากฏว่าเป็นความล้มเหลว เมื่อพิจารณาในแง่เศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ ทั้งนี้เพราะสงครามกลางเมือง การดำเนินนโยบายเป็นกลาง และการแยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยวของพม่า ล้วนเป็นภัยคุกคามการค้าข้าว และทำให้แนวป้องกันของตะวันตก ในสงครามเย็นที่กำลังก่อตัวขึ้น ต้องอ่อนแอลงไป กรณียกเว้นอย่างหนึ่งเท่าที่เกี่ยวข้องกับการปลดสภาพความเป็นเจ้าอาณานิคมของอังกฤษนั้น ก็คือ นโยบายของอังกฤษต่อพม่า มิได้สะท้อนถึงระบอบอาณานิคมแผนใหม่แต่อย่างใดทั้งสิ้น ทั้ง ๆ ที่ระบอบอาณานิคมแผนใหม่นี้ เป็นลักษณะหนึ่งของการตกลงหลังสงครามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด ระหว่างเดือนกันยายน ค.ศ.1945 ถึงตอนต้นปีค.ศ.1948 พม่าเป็นเพียงดินแดนเดียวเท่านั้น ที่ประเทศอาณานิคมในอดีต ไม่สามารถรักษาฐานะของตนไว้ได้ แม้กระทั่งในสมรรถนะอย่างไม่เป็นทางการ ก็ตาม

ลัทธิจักรวรรดินิยมแผนใหม่ในมลายู

ในแง่ผลประโยชน์และอิทธิพลของอังกฤษแล้ว การถอนตัวออกจากเอเชียใต้ เปรียบได้กับการแกว่งไปทางตะวันออกกลางและตะวันออกไกล สำหรับเมืองขึ้นที่มีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น อังกฤษกลับมาพร้อมกับแผนการสำหรับการปกครองโดยตรงและคำสัญญาเรื่องการปกครองตนเอง นอกจากนั้นแล้วอังกฤษยังเข้ารับผิดชอบต่อการควบคุมดูแลเรื่องการรื้อฟื้นคืนสภาพความเป็นอาณานิคมใน อินโดนีเซียและอินโดจีน และรับผิดชอบในการประสานงานเพื่อกู้สภาพความเสียหายของภูมิภาคนี้ทั้งหมด ให้กลับคืนสู่สภาพเดิม

อังกฤษสถาปนารัฐบาลทหารขึ้นในมลายูในเดือนกันยายน การควบคุมพื้นที่โดยรัฐบาลทหารดำเนินอยู่จนกระทั่งมีการประกาศสถาปนาสหภาพมลายู ภายใต้การปกครองของข้าหลวงเจนท์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน ค.ศ.1946 เมานท์แบ็ตเทนถูกมองว่าเป็นประหนึ่งตัวแทนของระบอบอาณานิคมแนวเสรีนิยมในพม่ามาก่อน ในมลายูก็เช่นกัน ดังนั้น เมานท์แบ็ตเทนจึงมีความต้องการอย่างมากให้อังกฤษรักษาพื้นฐานด้านศีลธรรมอย่างสูงไว้ วิธีการคือประชาสัมพันธ์อย่างเต็มที่ ถึงแง่มุมส่วนที่ก้าวหน้าของแผนการเกี่ยวกับสหภาพมลายู ซึ่งดูเหมือนว่า จะสอดคล้องไปกับแผนการแปดประการของพรรคคอมมิวนิสต์มลายูในทุกแง่ อย่างไรก็ดี แม้กระนั้นแล้ว ระยะเวลาช่วงที่มีการยึดครองของทหาร ก็ทำให้อังกฤษต้องสูญเสียความนิยมในท้องถิ่นไปมาก ทั้งยังสิ้นเปลืองกำลังคนและทรัพยากรทางวัตถุ

มากมาย มลายูก็เหมือนกับพม่า คือถูกรุมเร้าด้วยสภาวะไร้ซื่อไร้แปและความขัดแย้งในเรื่องเชื้อชาติ อย่างไรก็ตาม มลายูยังต่างจากพม่าในสามประเด็นสำคัญซึ่งทำให้สามารถอธิบายได้ว่า ทำไมการเข้ายึดครองเป็นอาณานิคมอีกคำรบหนึ่งในสองประเทศนี้ จึงให้ผลลัพธ์ที่ต่างกัน ประการแรก มลายูมีมูลค่าเพิ่มขึ้นในช่วงภายหลังค.ศ.1945 และยิ่งมากขึ้นไปอีก หลังจากที่อังกฤษมิได้มีอินเดียอยู่ในจักรวรรดิอีกต่อไปแล้ว ยางพาราและดีบุกของมลายู เป็นสินค้าสำคัญที่หล่อเลี้ยงโรงงานของอังกฤษ และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น ยังเป็นแหล่งหาดอลลาร์มาให้แก่บริเวณที่ใช้เงินสกุลสเตอร์ลิง ประการที่สอง มลายู (ร่วมกับสิงคโปร์) เป็นฐานอำนาจของอังกฤษในภูมิภาคซึ่งมีการแข่งขันกันระหว่างประเทศมหาอำนาจที่อยู่ประชิดติดกัน ประการที่สาม ชาวอังกฤษในมลายู มิได้ตกอยู่ภายใต้แรงกดดันทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและการทหาร เหมือนเช่นชาวอังกฤษในพม่า การกู้สภาพเหมืองและไร่ขนาดใหญ่ในมลายู ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว การต่อต้านสหภาพมลายูของชาวมาเลย์ อย่างที่ไม่เคยปรากฏมีมาก่อน ได้รับการแก้ไขไกล่เกลี่ยให้เป็นที่พอใจกันได้โดยรวดเร็ว ลัทธิความเชื่อที่รุนแรงที่ได้อิทธิพลมาจากอินโดนีเซีย มอดลงไปหมด และผู้นำของพรรคคอมมิวนิสต์มลายู (เอ็มซีพี) ในช่วงเวลานี้ เลือกที่จะดำเนินยุทธศาสตร์การแทรกซึมแบบสร้าง “แนวร่วม” โดยเห็นว่าดีกว่าการต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธ[23] แม้ว่าหลักการกำหนดตนเองของเขตปกครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งครอบคลุมดินแดนในคาบสมุทรมลายู สิงคโปร์และดินแดนต่าง ๆ ของบอร์เนียว จะเป็นเป้าหมายบั้นปลายของอังกฤษ แต่ตารางเวลาที่จะบ่งชี้ความก้าวหน้าทางด้านการเมือง มิได้กำหนดออกมาให้เห็นเด่นชัด และกองกำลังฝ่ายชาตินิยม ก็ยังอยู่ในระยะที่เพิ่งเริ่มต้น ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม อังกฤษก็ระมัดระวังตัวอยู่ ว่าจะไม่ดำเนินการเคลื่อนไหวใด ๆ ที่อาจบ่งชี้เป็นนัยถึงการลุกลี้ลุกลนหลบหนีออกไปอย่างน่าอับอายขายหน้า เหมือนเช่นที่เคยทำมาแล้วในช่วงปีค.ศ.1941-1942

จากที่ได้กล่าวมานี้มิได้หมายที่จะบอกว่า แผนการที่ทำขึ้นในระหว่างสงครามเพื่อสถาปนาสหภาพมลายูขึ้นในคาบสมุทร หรือการปกครองในแบบคราวน์โคโลนี (หรือการปกครองทางตรงแบบหนึ่ง) ในสิงคโปร์ บอร์เนียวเหนือและซาราวัก ดำเนินไปโดยปราศจากการโต้แย้ง การที่รัฐบาลบรุคยอมยกซาราวักให้แก่รัฐบาลอังกฤษในค.ศ.1946 ก่อให้เกิดการประท้วงเพื่อต่อต้านการยกดินแดนให้ ที่สำคัญคือการประท้วงที่มาจากชาวมาเลย์ในบริเวณกุชิง การต่อต้านนี้ ไม่สามารถเบี่ยงเบนให้อังกฤษเปลี่ยนแนวทางปฏิบัติไปได้ และการต่อต้านก็เลิกรากันไป เมื่อเกิดการลอบสังหารข้าหลวงสจ๊วตในค.ศ.1949 ซึ่งมีผลให้แอนโธนี บรุค ประกาศสละสิทธิในมรดกของบิดาของเขาทั้งหมด ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ การก่อตั้งสหภาพมลายู และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้อเสนอที่จะให้สิทธิความเป็นพลเมืองแก่ผู้ที่มิใช่ชาวมาเลย์ ก่อให้เกิดการต่อต้านจากชาวมาเลย์อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ในแง่หนึ่งอังกฤษ

---

[23] ดู Cheah Boon Kheng, ***The Masked Comrades: A Study of the Communist United Front in Malaya, 1945-1948,*** Singapore, 1979.

ตกใจกับโอกาสที่จะสูญเสียการสนับสนุนจากชาวมาเลย์เช่นที่เคยมีมาในอดีต กับในอีกแง่หนึ่งคือ การต่อต้านที่ก่อตัวขึ้นมาโดยมีคอมมิวนิสต์เป็นแกนนำ หรือได้ความคิดมาจากอินโดนีเซีย ดังนั้น อังกฤษจึงตัดสินใจที่จะเอาใจเหล่าประมุขของชาวมาเลย์ และองค์กรที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นใหม่ของดาโต๊ะ ออนน์ บิน จาฟาร์ คือองค์กรสหมลายูแห่งชาติ หรืออัมโน ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1946 การเจรจาเรื่องรัฐธรรมนูญเริ่มขึ้น ทางฝ่ายอังกฤษ ยืนกรานให้คงการปกครองที่มีการรวมศูนย์อย่างแข็งแกร่ง กับรูปแบบความเป็นพลเมืองร่วมกันไว้ แต่กระนั้น สำหรับกรณีชาวมาเลย์ อังกฤษยอมรับในส่วนที่ว่าด้วยอธิปไตยเหนือชนชาติใดของผู้ปกครองมาเลย์ กับแผนการเรื่องการให้สถานะความเป็นพลเมืองที่มีข้อบังคับเคร่งครัดยิ่งขึ้น แม้ว่าอังกฤษจะไม่เคยทิ้งหลักการอันว่าด้วยชนหลายเชื้อชาติที่รองรับสหภาพมลายู แต่สหพันธ์รัฐมลายู ซึ่งได้ประกาศสถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์1948 โดยแก่นแท้แล้ว เป็นการยืนยันอีกครั้งหนึ่งถึงความร่วมคิดร่วมวางแผนระหว่างชาวอังกฤษและชาวมาเลย์ ซึ่งค้ำประกันอำนาจครอบงำของอังกฤษที่ศูนย์กลาง รักษาอำนาจการปกครองที่ชาวมาเลย์มีอยู่เหนือรัฐต่าง ๆ ที่แยกกันอยู่ และสร้างความบาดหมางแก่ชุมชนชาวจีนของมลายูต่อไปอีก

อาณานิคมสิงคโปร์ที่เป็นเกาะ เข้ารับบทบาทของตนอีกครั้งหนึ่ง ในฐานะกองบัญชาการใหญ่ของแสนยานุภาพทางทหารของอังกฤษในภูมิภาคนี้ สิงคโปร์ยังกลายเป็นศูนย์กลางการแพร่กระจายอิทธิพลของอังกฤษในด้านการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ไปทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคหลังสงครามอีกด้วย เรื่องสำคัญที่เอ็ม.อี. เดนิง ที่ปรึกษาด้านการเมืองของเมานท์แบ็ตเทน แนะนำให้รีบกระทำ คือมอบหมายการจัดการที่เกี่ยวกับผลประโยชน์และกิจกรรมของอังกฤษอย่างเป็นระบบ เรื่องนี้ เคยเป็นสิ่งที่หน่วยงานที่มีอายุสั้นของดัฟฟ์ คูเปอร์ ให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกมาก่อนแล้ว ในช่วงระหว่างปีค.ศ.1941-1942 เมื่อซีแอ็คถูกยุบลงไป ลอร์ด คิลเลิร์น ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนพิเศษของกระทรวงการต่างประเทศ ภารกิจที่เป็นหลักสำคัญของผู้แทนพิเศษคือฟื้นฟูการค้าข้าวของภูมิภาคนี้ ส่วนข้าหลวงใหญ่มัลคอล์ม แม็คโดนัลด์ เป็นผู้รับผิดชอบดูแลกิจการต่างๆ ของดินแดนหลายแห่งที่ขึ้นกับอังกฤษในฐานะอาณานิคม บุคคลทั้งสอง ร่วมมือกันหาทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ สมัยหลังสงครามของภูมิภาคนี้ ทั้งสองสร้างแรงกดดันให้แก่ผู้ร่วมงานที่เป็นชาวอาณานิคมในบางกรณี และบางกรณีก็ใช้วิธีหว่านล้อมบรรดาผู้นำของเอเชีย ที่เพิ่งปรากฏตัวขึ้นมา คิลเลิร์นออกจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปในค.ศ.1948 หลังจากนั้น แม็คโดนัลด์ ในฐานะผู้ตรวจการใหญ่ของอังกฤษในช่วงระหว่างค.ศ.1948-1955 เข้ารับหน้าที่ควบทั้งสองอย่าง คือประสานนโยบายด้านอาณานิคมและด้านการต่างประเทศของอังกฤษ พร้อมกับเป็นประธานคณะกรรมาธิการประสานงานกลาโหมของอังกฤษ[24]

---

[24] เกี่ยวกับแง่มุมต่าง ๆ ของนโยบายของอังกฤษในภูมิภาคนี้ในช่วงหลังสงคราม ดู N. Tarling, "'Some Rather Nebulous Capacity': Lord Killearn's Appointment in Southeast Asia," MAS, 20, 3 (1986), และ Tilman Remme, "Britain, the 1947 Asian Relations Conference, and Regional Co-operation in S.E. Asia," in A.

เนื่องจากในช่วงระยะนี้ สหรัฐอเมริกาค่อนข้างไม่ยินดียินร้ายกับกิจการต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้ ช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1945-1948 จึงเท่ากับเป็นช่วงเวลาของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การเจรจาและการสงครามในอินโดนีเซีย 1945-1948

การสำแดงอำนาจเชิงจักรวรรดินิยมอีกครั้งหนึ่งของดัตช์ ประสบความยุ่งยาก—บางคนเห็นว่าน่าจะใช้คำว่า ไม่มีทางทำได้สำเร็จด้วยซ้ำ—ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงที่พวกเขาจากไป และเมื่อกลับเข้ามาดัตช์ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้มากเพียงพอ ในหมู่การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ สิ่งแรกที่เราต้องคิดคำนึง คือการแตกแยกเป็นฝักฝ่ายของรัฐที่เป็นอาณานิคมแห่งนี้ เมื่ออยู่ภายใต้การควบคุมอย่างหละหลวม ของญี่ปุ่นผู้เข้ามายึดครองหมู่เกาะอีสต์ อินดีสนี้ นอกเหนือจากนี้ก็ได้แก่ การก้าวขึ้นมาของกองกำลังชาตินิยมในสภาพที่แบ่งแยกกัน และกลุ่มที่คอยก่อความวุ่นวาย ทว่ากลุ่มเหล่านี้มีขอบเขตอยู่แคบ ๆ เฉพาะท้องถิ่นเท่านั้น เช่นกลุ่มที่โค่นล้มอำนาจการปกครองของสุลต่านในสุมาตราตะวันออก หรือกลุ่มที่ทำให้เมืองบันดุงของชวา ตกอยู่ในสภาพสงครามกลางเมืองเป็นต้น[25] ปัญหาของดัตช์ยิ่งซับซ้อนมากขึ้นไปอีก เพราะการปล่อยให้เกิดช่วงว่างอำนาจเข้ามาแทรกระหว่างเมื่อญี่ปุ่นยอมจำนนแล้ว กับเมื่อกองกำลังยึดครองใหม่ของซีแอ็คจะมาถึงความล่าช้านี้ เกิดขึ้นเพราะความขาดแคลนกำลังพล ซึ่งเป็นผลให้นายพลคริสติสัน มิได้ยกพลขึ้นบกในชวา จนล่วงมาถึงปลายเดือนกันยายน ค.ศ.1945 ซึ่งเป็นช่วงหลังจากซูการ์โนประกาศ *เมอร์เดกา* ไปแล้วประมาณหกสัปดาห์ ฟาน มุก ผู้สุดโต่ง พร้อมที่จะไปไกลถึงขั้นเสนอสิ่งที่ต่างไปจากเนื้อหาของพระราชดำรัสปีค.ศ.1942 ของสมเด็จพระราชินีวิลเฮลมินา เพื่อตอบโต้การที่พวกชาตินิยมได้ก่อตั้งสาธารณรัฐเอกราชแห่งอินโดนีเซียขึ้นแล้วเป็นบางส่วน ข้อเสนอของฟาน มุกนั้น ได้แก่การสถาปนาสหพันธ์ในแบบจักรวรรดิหรือสาธารณรัฐเครือจักรภพเนเธอร์แลนส์ โดยรัฐต่าง ซึ่งเป็นอาณานิคมกึ่งปกครองตนเองยังคงผูกพันอยู่กับฮอลแลนด์ ในส่วนดัตช์นั้น ก็แบ่งสรรความผิดในแบบที่ต่างออกไป พวกเขาโทษว่าเป็นความผิดของนายกรัฐมนตรีแอตลี ของผู้บัญชาการทหารสูงสุดฝ่ายสัมพันธมิตร คือเมานท์แบ็ตเทน และของนายพลคริสติสัน เพราะทั้งสาม ไม่สามารถจัดเวทีให้ฮอลแลนด์ใช้ปฏิบัติการเพื่อ

Gorst, L. Johnman and W.S. Lucas, eds, ***Postwar Britain, 1945-1964, Themes and Perspectives,*** London, 1989.

[25] ดู Benedict R.O'G. Anderson, ***Java in a Time of Revolution: Occupation and Resistance, 1944-1946,*** Ithaca, 1972; John R. W. Smail, ***Bandung in the Early Revolution 1945-6. A Study in the Social History of the Indonesian Revolution,*** Ithaca, 1964; Anthony Reid, ***The Blood of the People: Revolution and the End of Traditional Rule in Northern Sumatra,*** Kuala Lumpur, 1979; and R.B. Cribb, "Jakarta in the Indonesian Revolution 1945-1949," Ph.D. Thesis, University of London, 1984.

กลับมายังอินดีสได้อย่างเพียงพอ คริสติสันนั้น ดูเหมือนว่าจะเห็นอกเห็นใจพวกชาตินิยมอินโดนีเซีย – ซึ่งตรงข้ามกับปฏิบัติการที่หนักแน่นของนายพลเกรซีย์ ซึ่งทำให้นายพลเลอเคลอร์คสามารถเข้ารับช่วงการครอบครองเวียดนามได้ในไม่ช้า – ส่วนดัตช์นั้นความขาดแคลนเรือเดินสมุทรและปัญหาอื่น ๆ ทำให้พวกเขา ต้องชักช้าอยู่ ไม่อาจกลับเข้ามาได้ในจำนวนที่มากเพียงพอ บางคนกล่าวอย่างเจ็บแค้นว่า อังกฤษจงใจวางแผนการอันชั่วร้ายนี้ เพื่อกีดกันมิให้ดัตช์ฟื้นฟูจักรวรรดิของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมาใหม่

เป็นความจริงที่ว่า ในช่วงปีค.ศ.1945-1946 ก็เหมือนกับในช่วงค.ศ.1815-1816 คือดัตช์ต้องพึ่งพาอาศัยอังกฤษ ในการกู้อาณานิคมของตนในซีกโลกตะวันออก ควรสังเกตว่า อังกฤษนั้น ก็กระตือรือล้นอยากที่จะช่วยเหลือเนเธอร์แลนส์ภายหลังการยอมจำนนของพระจักรพรรดิฮิโรฮิโต เท่า ๆ กับที่เคยอยากจะช่วย เมื่อครั้งภายหลังความปราชัยของพระจักรพรรดินโปเลียน ในทั้งสองวาระนี้เหตุจูงใจ ส่วนใหญ่ของอังกฤษคือความต้องการช่วยให้เนเธอร์แลนส์ฟื้นตัวขึ้นในยุโรป ในค.ศ.1945 รัฐบาลพรรคเลเบอร์ของแอตลี มิได้ต้องการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการกระทำใด ๆ ที่จะเพิ่มความทุกข์ยากอย่างน่าอกสั่นขวัญหาย อันเนื่องมาจากความขัดสนและขาดแคลนจนถึงขั้นอดอยากของฮอลแลนด์ ในอีกทางหนึ่ง รัฐบาลอังกฤษก็มิได้กระตือรือร้นนัก ที่จะส่งกำลังคนและสิ่งของต่าง ๆ ที่ตนเองก็ขาดแคลนอยู่ ไปใช้ในปฏิบัติการทางทหารที่ยืดเยื้อและที่จะทำให้อังกฤษอ่อนกำลังลง ทั้งยังเป็นปฏิบัติการทหารที่ยังคุกคามว่าจะทำให้อังกฤษเสียชื่อเสียงในเวทีระหว่างประเทศอีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากทฤษฎีและแนวปฏิบัติของระบอบอาณานิคมของดัตช์ มิได้ตรงกับของอังกฤษเสียทีเดียวนัก อังกฤษจึงกระอักกระอ่วนใจและไม่พอใจมากขึ้นเรื่อย ๆ กับการมีส่วนร่วมในการกระทำที่ชี้ไปในทางที่จะส่งอินโดนีเซีย กลับคืนไปให้แก่ระบอบอาณานิคมของดัตช์ ที่ยังไม่ได้รับการก่อสร้างขึ้นมาใหม่ เช่นเดียวกับเจ้านายของตนที่ลอนดอน เมานท์แบ็ตเทนและคริสติสันมีแนวโน้มที่จะแสวงหาความร่วมมือทางการเมืองกับนักชาตินิยม มากกว่าจะเสี่ยงเผชิญหน้าทางทหารกับพวกเขา ทว่าฟานมุก รองข้าหลวงใหญ่ ไม่ยอมตกลงอย่างที่จะรู้เห็นเป็นใจกับซูการ์โน ส่วนสจารีร์ซึ่งเสนอลัทธิชาตินิยมในรูปโฉมที่เป็นที่ยอมรับแก่ดัตช์ได้มากกว่าเล็กน้อย ปฏิเสธข้อเสนอแบบขอสมานไมตรีของดัตช์อย่างซึ่งหน้า โดยไม่ยอมรับในเรื่อง “ความเป็นหุ้นส่วน” กัน ภายใน “เครือจักรภพ” เนเธอร์แลนส์ เมื่อติดปลักอยู่กับสภาพจนมุมอย่างหาทางออกทางการเมืองไม่ได้ และกับสภาพวุ่นวายไร้ระเบียบอยู่เช่นนี้ คริสติสันกับคนของเขา จึงขาดสมาธิกับภารกิจอพยพผู้ต้องขังและส่งตัวชาวญี่ปุ่นกลับประเทศ ในบางกรณีคริสติสันและพวกได้พบว่า ได้ผันตัวเองไปพึ่งพาอาศัยญี่ปุ่น ในการหาทางต้านทานความไร้ระเบียบและกฎหมาย และบางครั้ง พวกเขาก็เป็นเป้าในการต่อต้านของพวกนักชาตินิยม ดังเช่นในกรณีการสู้รบอย่างเลือดตากระเด็นเพื่อชิงสุราบายา เมืองที่นายพลมัลลาบีถูกสังหารลงในเดือนตุลาคม ค.ศ.1945 อันที่จริงนั้น อังกฤษปรารถนาจะให้เหตุการณ์ที่เต็มไปด้วยสีสัน ทว่าไร้สาระนี้ สิ้นสุดลง แต่อังกฤษมิได้มีอิทธิพลสักเท่าไรนัก ต่อการกำหนดวิธีการที่ดัตช์ใช้ในการพิจารณา

แก้ไขปัญหาทางการเมือง ดังนั้น ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1946 อังกฤษจึงโอนอำนาจการปกครองหมู่เกาะส่วนนอกแห่งนี้ ให้แก่ดัตช์ไปด้วยความโล่งอก และเมื่อถึงปลายเดือนพฤศจิกายน การอพยพคนออกจากชวาและสุมาตราก็เสร็จสมบูรณ์ลง

เช่นเดียวกับชาวยุโรปในที่อื่น ๆ ของภูมิภาค เมื่อถึงค.ศ. 1948 ดัตช์สร้างความก้าวหน้าอย่างสำคัญให้แก่ฐานะของตนในอินโดนีเซีย ดัตช์สามารถชักชวนให้หมู่เกาะรอบนอกมาเข้าพวกอยู่กับตน ทั้งนี้เพราะดัตช์อยู่ในฐานะที่เป็นผู้รับผลประโยชน์ รวมทั้งเป็นเหยื่อของช่วงเวลาที่เกิดความวุ่นวาย ประกอบกับผู้นำของบริเวณหมู่เกาะรอบนอก ต่างไม่ไว้วางใจสาธารณรัฐที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ชวาอยู่แล้ว ตามที่กล่าวนี้ เป็นจุดยืนของดัตช์ ที่มีต่อหมู่เกาะที่อยู่รอบนอก จนถึงกลางปีค.ศ.1946 ซึ่งเป็นช่วงที่ ฟาน มุก เดินหน้าตามแผนการ “เครือจักรภพ” อยู่กับบรรดาผู้นำชาวอินโดนีเซียในส่วนที่เป็นพวกของดัตช์ในที่ประชุมมาลิโนในเดือนกรกฎาคม ฟาน มุก เริ่มต้นจัดระบบรัฐ “ที่มีการปกครองตนเอง” ซึ่งจะกอปรขึ้นเป็นองค์ประกอบของสหพันธ์เนเธอร์แลนส์ การควบคุมหมู่เกาะที่อยู่รอบนอกของดัตช์สามารถก่อให้เกิดแรงกดดันทางด้านเศรษฐกิจต่อรัฐบาลของสาธารณรัฐ (ซึ่งตอนนี้ มีฐานอยู่ที่ยอกยาการ์ตา) ได้ เนื่องจากขณะนี้ ฝ่ายสาธารณรัฐกำลังเดือดร้อน จำเป็นต้องอาศัยการนำเข้าอาหารอย่างหนัก และนอกจากนี้ สาธารณรัฐยังขาดแคลนสินค้าออกที่จำเป็นสำหรับก่อให้เกิดเงินตราต่างประเทศอีกด้วย การเจรจากับพวกกบฏและผู้ทรยศ มิใช่เป็นเรื่องที่ง่ายและเป็นสิ่งสามัญสำหรับดัตช์ ผู้มีความแค้นเคือง แต่ดัตช์ก็ยอมจำนนกับแรงกดดันของอังกฤษ ที่ให้ดัตช์เจรจากับนักชาตินิยม ทว่าการที่ดัตช์ชักนำให้พวกสาธารณรัฐมาที่โต๊ะประชุมที่ โฮเก เวลูเว ในเนเธอร์แลนส์ในเดือนเมษายน ค.ศ.1946 และที่ลิงกะจาตี ใกล้กับเชริบอน (จิเรบอน) ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1946 นั้น โดยส่วนเปรียบเทียบนับเป็นความเข้มแข็งของดัตช์ มิใช่ความอ่อนแอ ตามความตกลง (เฉพาะกาล ซึ่งลงนามเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน) ที่ลิงกะจาตีนี้ ดัตช์ยอมรับอำนาจของรัฐบาลสาธารณรัฐในสุมาตราและชวา และทั้งสองฝ่าย ตกลงกันว่าจะร่วมมือกันในการสถาปนา “สหรัฐแห่งอินโดนีเซีย” ซึ่งเป็นรัฐอธิปไตย เป็นประชาธิปไตยและเป็นรัฐแบบสหพันธ์ ที่ลิงกะจาตีนี้ ดัตช์คลายความรั้นที่เคยมีลงมาก ในเรื่องสายสัมพันธ์ “แบบจักรวรรดิ” และรับรองว่า การเจรจาในอนาคต จะเป็นการเจรจาที่เกี่ยวกับการกระจายอำนาจภายในสหพันธ์ตามที่ได้เสนอมา กระนั้นก็ดี เมื่อสิ้นสุดการเจรจา ดัตช์ก็มิได้เสียหายอะไรในทางวัตถุ และก็มิได้อยู่ในอารมณ์ที่จะสละสิทธิในดินแดนอีสต์ อินดีส หากว่าดัตช์มีความอุตสาหะในการฟูมฟักความสัมพันธ์อันดีกับเหล่าผู้นำชาตินิยมมากกว่านี้ ก็พอจะเป็นไปได้ว่า ดัตช์จะมีผู้ให้ความร่วมมือช่วยเหลืออย่างแท้จริง ในการทดลองก่อตั้งเครือจักรภพของตนขึ้น แต่กลับกลายเป็นว่าดัตช์นิยมที่จะยุแยงให้ขบวนการชาตินิยมเกิดการแตกแยกกันภายในเสียมากกว่า ในขณะเดียวกัน ก็ตระเตรียมการที่จะทำศึกกับขบวนการนี้ หากว่าการเจรจาตกลงกันไม่เป็นผลสำเร็จ

ดัตช์ได้รับประโยชน์จากความหลากหลายในด้านโครงสร้างของขบวนการชาตินิยม และจากความอาฆาตบาดหมางที่มีอยู่ในระหว่างนักการเมืองของสาธารณรัฐ เช่นเดียวกับ “การปฏิวัติแนว

ชาตินิยม" อื่น ๆ อีกมาก นักชาตินิยมอินโดนีเซียโฆษณาเผยแพร่อุดมการณ์การต่อสู้ (*เปอร์จูอันกาน*) กับอำนาจการปกครองแบบจักรวรรดิ เพราะต้องการดึงความสนใจของผู้คนไปจากความขัดแย้งระหว่างชาวชาตินิยมอินโดนีเซียด้วยกันเองซึ่งเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กัน ซูการ์โน สจารีร์ และฮัตตา ต่างส่งคำวิงวอนจากภายในรัฐบาลที่เพิ่งก่อตั้ง ไปถึงชาตินิยมฝ่ายต่าง ๆ ของอินโดนีเซีย ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ชวา อันได้แก่นักลัทธิประชานิยม นักสังคมนิยมและอิสลาม แม้กระนั้น อุดมการณ์ที่พวกเขาทอผสานขึ้นมาได้สำเร็จ ซึ่งอาจเรียกได้เหมาะกว่า ว่าเป็นความพยายามนำแนวคิดต่าง ๆ มาปะติดปะต่อเข้าด้วยกันอย่างหยาบ ๆ นั้นก็มิได้นำความคิดเห็นของทุกสีสัน มาร้อยพันเข้าด้วยกันได้อย่างครบถ้วน โดยปราศจากการกระทบกระทั่งกันอย่างรุนแรงอยู่บ้าง ทั้งพวกเขาก็มิได้ประสบความสำเร็จในการนำเนื้อหาทางการเมืองที่แตกต่างจากกัน มาเย็บติดเข้าด้วยกันได้ โดยปราศจากช่องโหว่ให้เห็นอยู่ทั่วไป ขบวนการจึงอยู่ในภาวะที่จะแตกแยกออกจากกันอย่างแท้จริง เพราะความตึงเครียดที่ก่อขึ้นด้วยฝีมือของ*เปมุดา* ของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย (พีเคไอ) และของพรรคมาสจูมี ยิ่งไปกว่านั้น แม้ในขั้นแรก ดัตช์ต้องพึ่งพาอาศัยทหารอังกฤษ แต่รัฐบาลสาธารณรัฐยิ่งมีทรัพยากรภายใต้บังคับบัญชาของตนน้อยกว่า เพราะสิทธิธรรมของรัฐบาลนี้ ยังอยู่ในระหว่างการโต้เถียงกันอยู่ แสนยานุภาพทางทหารของรัฐบาลสาธารณรัฐก็วางใจไม่ได้ ฐานทางเศรษฐกิจ ก็อยู่ในสภาพขาดวิ่น รัฐบาลสาธารณรัฐจึงถูกบีบให้ต้องถอนตัวออกจากจาการ์ตา ไปยังยอกยาการ์ตา ในตอนต้นปีค.ศ.1946

ความไม่ลงรอยกันที่ดำเนินติดต่อกันเป็นเวลานาน ระหว่างผู้ที่เร่งเร้าให้ใช้*ดิโพลมาซี* หรือการเจรจา กับดัตช์ กับพวกที่สนับสนุน*กอนฟรอนตาซี* หรือการเผชิญหน้ากับดัตช์โดยใช้กำลังอาวุธ เป็นปัจจัย ที่ส่งเสริมให้แนวโน้มการแตกแยกภายในขบวนชาตินิยมยิ่งขยายตัวมากขึ้น และสาธารณรัฐก็อ่อนแอหนักลงไปอีก การที่สจารีร์เต็มใจเจรจากับดัตช์ เป็นการบ่งชี้ตั้งแต่แรกแล้วว่า เขาขาดความเชื่อมั่นในความสามารถของฝ่ายนักชาตินิยม ที่ต้องการขับไล่ดัตช์ออกไปด้วยวิธีการทางทหาร นอกจากนี้ ยังเป็นการแสดงอย่างประจักษ์แจ้งถึงความพร้อมของสจารีร์ ที่จะร่วมมือกับดัตช์ในการก่อตั้งสิ่งที่เป็นทำนองสหพันธ์รัฐขึ้นมา และแสดงถึงความตระหนักในคุณค่าของความช่วยเหลือของดัตช์ ในการวางแบบแผนของรัฐที่จะสืบทอดอำนาจต่อไปได้อย่างมีพลัง ดังที่ปรากฏออกมาว่า ความล้มเหลวของฝ่ายสาธารณรัฐ ที่จะบีบเค้นให้ดัตช์ยอมรับสิทธิของพวกตน ที่จะมีเอกราชและอธิปไตยนั้น ก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันขึ้นมา ทวีความอาฆาตบาดหมางทางการเมืองภายในค่ายชาตินิยม และทำลายความน่าเชื่อถือของสจารีร์ ผลลัพธ์ก็คือ สจารีร์ถูกบีบให้ออกจากตำแหน่งในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1947 และความตกลงลิงกะจาตีก็กลายเป็นโมฆะไป ดัตช์นำความแตกแยกเหล่านี้ มาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตน และเมื่อความตกลงลิงกะจาตีล่มสลายลง ดัตช์ได้ดำเนินการต่อเนื่องด้วยการจัดส่งทหารประมาณ 150,000 คน เพื่อการปฏิบัติการของตำรวจหรือการปฏิบัติการของทหารครั้งแรก กองกำลังนี้ จู่โจมเข้าไปในชวา ซึ่งเป็นดินแดนที่เป็นหัวใจของสาธารณรัฐ การที่กำลังทหารยึดยอกยาการ์ตาไว้ได้อย่างแน่นหนา เท่ากับเพิ่มอำนาจการต่อรองของดัตช์ ในการเจรจารอบถัดไป ซึ่งมีขึ้นใน

ตอนปลายปี และลงเอยด้วยความตกลงเรนวิลล์ (ในเดือน มกราคม ค.ศ.1948) สาธารณรัฐทำอะไรไม่ได้ นอกจากยอมรับเส้นแบ่งเขตแดนในขณะนั้น และยอมรับแผนการที่จะก่อตั้งสหรัฐอินโดนีเซีย เป็นการล่วงหน้า ก่อนที่ดัตช์จะให้คำมั่นว่าจะถอนทหารออกไป การประชุมเรนวิลล์ก็เช่นเดียวกับการประชุมที่ลิงกะจาตี คือซ้ำเติมให้ความแตกแยกภายในขบวนการชาตินิยม ให้รุนแรงหนักขึ้น และบีบบังคับให้นักการเมืองคนสำคัญต้องลาออกไป คราวนี้ นักการเมืองคนสำคัญดังว่า ได้แก่ อามีร์ สจาริฟัดดิน รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ

อีกแง่มุมหนึ่งของความอยู่รอดของระบอบอาณานิคมดัตช์ในช่วงระยะนี้ คือความยืดหยุ่นในการปรับตัว เมื่อเผชิญหน้ากับ “มติมหาชนโลก” เป็นความจริงที่ว่า อังกฤษเป็นตัวจักรสำคัญในการชักจูงให้ดัตช์เปิดการเจรจาในตอนปลายปีค.ศ.1946 ลอร์ด คิลเลิร์น มีบทบาทสำคัญในการจัดการประชุมที่ลิงกะจาตี ในทำนองเดียวกัน การวิพากษ์ “ปฏิบัติการตำรวจ” ภายในองค์การสหประชาชาตินั้นเอง ที่ชักจูงให้ดัตช์เข้าร่วมเจรจาเรนวิลล์ ถึงกระนั้น ในการเผชิญหน้ากันทั้งสองครั้ง ดัตช์ก็มิได้ให้การโอนอ่อนที่สำคัญแก่ฝ่ายที่ต่อต้านตนสักเท่าใดนัก และความสามารถของดัตช์ ในอันที่จะทนทานกับการตำหนิประณามของนานาชาติในช่วงระยะเวลานี้ ก็แตกต่างอย่างเห็นได้ชัด จากการที่สหรัฐเข้าวางข้อจำกัด มิให้ดัตช์กระทำการตามใจชอบอีกต่อไป ภายหลังการรัฐประหารมาเดียนในค.ศ.1948 ที่ประสบความล้มเหลว

การปฏิวัติและการต่อต้านในเวียดนาม

ในเวียดนาม จุดยืนของฝ่ายชาตินิยม และของฝ่ายจักรวรรดินิยม ปรากฏให้เห็นอย่างรวดเร็วยิ่งกว่า และมีลักษณะหนักแน่นมั่นคงยิ่งกว่าในอินโดนีเซีย ผลลัพธ์ก็คือสงครามระหว่างทั้งสองฝ่าย เกิดขึ้นเร็วกว่า และกลายเป็นสงครามที่ยืดเยื้อยิ่งกว่า เวียดมินห์ดำเนินการอย่างรวดเร็ว เพื่อชิงดักหน้าเสียก่อนที่ฝ่ายจักรวรรดินิยมจะเข้ามายึดครองดินแดนเวียดนามเป็นอาณานิคมใหม่อีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อเวียดนามที่จะได้ประจัญหน้ากับจีน ที่เข้ามาจากทางเหนือ และฝรั่งเศสที่เข้ามาจากทางใต้ ด้วยท่าทีที่ว่าเรื่องราวต่าง ๆ สะสางกันเสร็จสิ้นไปแล้ว ช่วงเวลาที่มีความสำคัญแก่การปฏิวัติเดือนสิงหาคม คือการประชุมสมัชชาของเวียดมินห์ที่ฮานอย ในวันที่ 13 สิงหาคม และที่ประชุมได้เลือกให้โฮจิมินห์ขึ้นเป็นประธานคณะกรรมาธิการปลดปล่อยชาติ ที่สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่งคือจักรพรรดิเบาได๋ ถูกบีบให้สละตำแหน่งประมุขของประเทศเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม และในประการสุดท้ายคือการประกาศสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (หรือ ดีอาร์วี) ที่มีเอกราชที่ฮานอยขึ้น เมื่อวันที่ 2 กันยายน ในเวลาเดียวกันเวียดมินห์ที่ไซ่ง่อน ได้ก่อตั้งคณะกรรมาธิการปลดปล่อยขึ้น คณะกรรมาธิการชุดนี้ ได้ส่งตัวแทนไปพบกับนายพลเกรซีย์ เมื่อนายพลเกรซีย์บินเข้ามาในไซ่ง่อน ในวันที่ 13 กันยายน

เป้าหมายของเกรซีย์ คือปลดอาวุธญี่ปุ่นส่วนที่อยู่ในความรับผิดชอบของซีแอ็ค (คือส่วนที่อยู่ใต้เส้นขนานที่สิบหกลงไป) ฟื้นฟูความเป็นระเบียบเรียบร้อยในบริเวณไซ่ง่อน และช่วยเหลือฝรั่งเศส

ฟื้นฟูอำนาจการควบคุมดินแดนนี้ให้กลับเป็นอาณานิคมเหมือนเช่นก่อนสงคราม นายพลเลอเคลอร์ค ซึ่งเดินทางมาถึงไซ่ง่อนเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม หวังว่าจะฟื้นฟูอำนาจการปกครองอาณานิคมของฝรั่งเศสขึ้นโดยเร็ว ด้วยถือว่า อำนาจการปกครองของฝรั่งเศสเพียงแต่หยุดชะงักไปชั่วคราว เพราะญี่ปุ่นเข้ามาก่อรัฐประหารยึดอำนาจไป เมื่อเดือนมีนาคมที่ผ่านมาเท่านั้นเอง ภารกิจนี้ มิได้ยุ่งเหยิงมากเท่ากับภารกิจของคริสติสันในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ซึ่งมีปัญหาในการค้นหา ปลดปล่อยและส่งตัวผู้ถูกคุมขังชาวยุโรปจำนวนมาก กลับคืนภูมิลำเนา กระนั้น เกรซีย์ก็หนักใจกับความไร้ระเบียบวินัยในหมู่ทหารฝรั่งเศส ซึ่งยั่วยุให้ชาวเวียดนามก่อความไม่สงบขึ้นมามากมาย ปัญหายุ่งยากยังเกิดขึ้นอันเกี่ยวกับ กิจกรรมของทหารกองโจร ซึ่งมีอิทธิพลครอบงำอยู่ในเขตชนบททางตอนใต้ เจ้าหน้าที่ทางการของอังกฤษและฝรั่งเศส เห็นพ้องต้องกันในเรื่องการปฏิเสธการอ้างสิทธิของเวียดมินห์ในไซ่ง่อน และหลังจากเกรซีย์มาถึงเวียดนามได้ไม่นาน เขาก็เริ่มต้นปลดอาวุธเวียดมินห์ และสถาปนาการควบคุมของ ฝรั่งเศสเหนือดินแดนโคชินจีนขึ้นมาใหม่ ฝรั่งเศสลงมือสำแดงอำนาจของตนในกัมพูชา ลาว อันหนำและตังเกี๋ย โดยใช้โคชินจีนเป็นหัวหาด แม้ว่าฝรั่งเศสจะดำเนินการไปด้วยความหนักแน่น แต่ก็ใช่ว่าจะปราศจากการโต้แย้ง เมื่อถึงสัปดาห์แรกในเดือนมีนาคม เกรซีย์ก็พร้อมแล้ว ที่จะส่งมอบงานด้านการปกครองส่วนพลเรือนให้แก่ข้าหลวงใหญ่ดาร์จองลิเยอ และมอบงานบัญชาการทหาร แก่นายพล เลอเคลอร์ค

ตลอดระยะเวลาเก้าเดือนถัดมา ความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสและเวียดมินห์เสื่อมทรามลงจากการเจรจาอย่างอืดอัด ไปเป็นการทำสงครามกันอย่างซึ่งหน้า ในเบื้องแรก โฮยอมรับอยู่ในทีกับการที่ฝรั่งเศสจะเข้ามาวางอำนาจปกครองอินโดจีน ส่วนทางฝรั่งเศสก็พยายามอย่างสุดความสามารถ ที่จะหลีกเลี่ยงการสู้รบกับเวียดมินห์ เนื่องจากโฮจิมินห์กำลังอยู่ในระหว่างการเสริมสร้างฐานสนับสนุน เขาจึงหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าด้วยกำลังอาวุธด้วยเช่นกัน และหวังจะหาประโยชน์จากวิถีทางการทูต ฝรั่งเศสกระทำเช่นเดียวกับดัตช์ คือพยายามพื้นฟูอำนาจของตน (แม้ว่าจะมิใช่ฟื้นฟูระเบียบแบบแผนของอาณานิคมเช่นที่เคยเป็นในสมัยก่อนสงคราม) ด้วยการสร้างกลุ่มผู้ร่วมมือช่วยเหลือและปิดล้อมฝ่ายที่เป็นปรปักษ์กับตน ฝรั่งเศสคาดการณ์ว่า จะเข้าควบคุมบริเวณที่มีค่าทางด้านเศรษฐกิจมากที่สุดของโคชินจีนโดยตรง ภายในกรอบของสหพันธ์อินโดจีนตามที่ได้วางโครงการไว้ (สหพันธ์นี้รวมอยู่ภายใน สหภาพฝรั่งเศส) ทั้งนี้ จะมีการควบคุมรัฐบาลกษัตริย์ของกัมพูชาและลาวอย่างมีประสิทธิภาพด้วย ทว่ามีลักษณะเป็นทางการน้อยกว่า ฝรั่งเศสรู้สึกว่า เรื่องนี้ ช่วยชดเชยให้มากยิ่งกว่าการโอนอ่อนทางการเมืองแก่เวียดมินห์ในเขตตังเกี๋ย ซึ่งขณะนั้นกำลังประสบทุพภิกขภัยอยู่ วันที่ 6 มีนาคม โฮจิมินห์ทำข้อตกลงกับชอง แซงต์นี โดยทางฝ่ายโฮยอมรับสภาพการณ์ที่ฝรั่งเศสจะยกทหารมาตั้งประจำการอยู่ในตังเกี๋ย ส่วนแซงต์นีย์ยอมรับสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ว่าเป็นรัฐอิสระ และมีการปกครองตนเอง แต่มีเงื่อนไขว่า รัฐนี้จะยังคงเป็นส่วนหนึ่งของสหพันธ์อินโดจีนและสหภาพฝรั่งเศส นอกจากนี้ ทางฝรั่งเศสยังสัญญาว่า จะจัดการออกเสียงลงประชามติเรื่องการรวมดินแดนสามส่วนของ

เวียดนามเข้าด้วยกัน ฝรั่งเศสแสดงทีท่าว่าใจกว้าง แต่ตามความเป็นจริงแล้ว ฝรั่งเศสได้ผลตอบแทนจากการจัดการเช่นนี้มากกว่าทางเวียดมินห์ กล่าวคือ ข้อตกลงนี้ทำให้ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายได้เปรียบทางทหารในตอนเหนืออย่างเด่นชัด โดยแลกเปลี่ยนกับคำมั่นสัญญาบนกระดาษ อย่างไรก็ตาม การประชุมครั้งต่อ ๆ มา – คือการประชุมระหว่างวันที่ 17 เมษายน ถึง 11 พฤษภาคมที่ดาลัต และระหว่างวันที่ 6 กรกฎาคม ถึง 10 กันยายน ที่ฟอลเทนเบลอ—ก็มิได้ฝ่าทางตันในปัญหาน่ารำคาญสามประการได้สำเร็จ นั่นคือปัญหาการยืนกรานของฝรั่งเศส เรื่องบูรณภาพของสหภาพ ปัญหาข้อเรียกร้องของเวียดมินห์ให้รวมเวียดนามเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง และปัญหาเรื่องฐานะของเวียดนามภายในสหพันธ์อินโดจีน

ขั้นตอนทางการทูต สิ้นสุดลงอย่างกระทันหัน เมื่อดาจองลิเยอสั่งให้ถล่มไฮฟองเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน ค.ศ.1946 เวียดมินห์ตอบโต้ด้วยการระเบิดโรงไฟฟ้าที่ฮานอยในวันที่ 19 ธันวาคม และวันรุ่งขึ้น โฮจิมินห์ก็ประกาศ “สงครามต่อต้านทั่วประเทศ” กับฝรั่งเศส สงครามเวียดนามครั้งแรกเริ่มต้นขึ้นด้วยประการฉะนี้[26] การเปิดฉากการโจมตี ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของการรบเพื่อชิงฮานอย ดำเนินไปจนกระทั่งถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1947 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กองกำลังของเวียดนามต่อต้านไว้ไม่อยู่ และฝรั่งเศสเข้ายึดครองนครนี้ไว้ได้อย่างสมบูรณ์

โดยทั่วไปแล้ว พิจารณากันว่า การจู่โจมของฝรั่งเศสนี้ มุ่งหมายเพื่อบีบบังคับให้โฮจิมินห์กลับไปยังโต๊ะเจรจา มิใช่สนามรบ อันที่จริง อาจตีความได้เช่นกันว่า การทิ้งระเบิดเป็นการสืบเนื่องปฏิบัติการทางด้านการทูตด้วยวิธีการอื่น แทนที่จะเลิกราไปเสียเฉย ๆ ฝรั่งเศสได้มองเห็นทั้งการเสริมกำลังให้แก่ที่มั่นของโฮในส่วนเหนืออย่างสม่ำเสมอ (ซึ่งมีขึ้นต่อมาภายหลังจากที่โฮมีชัยชนะในการเลือกตั้ง มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่และมีการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ในเดือนพฤศจิกายนก่อนหน้านั้น) รวมทั้งความวุ่นวายไม่เป็นส่ำที่ทวีขึ้นเรื่อย ๆ ของหน่วยทหารเวียดมินห์ในส่วนใต้ มีการให้เหตุผลกันว่า ยิ่งปล่อยให้โฮเสริมสร้างที่มั่นนานเท่าไร เขาก็จะยิ่งประนีประนอมทางการเมืองน้อยลง และยิ่งแคล่วคล่องในด้านการทหารมากยิ่งขึ้นเท่านั้น อย่างไรก็ดี การหันไปอาศัยวิธีการใช้กำลัง ก็เป็นความผิดพลาดอย่างมหันต์ การสร้างความตระหนกอย่างรุนแรงเป็นระยะเวลาสั้น ๆ ไม่อาจบีบเค้นให้เกิดการประนีประนอมทางการเมืองจากโฮจิมินห์ได้ ทั้งก็ไม่อาจทำลายกองทัพของเขาลงได้ด้วย ทหารฝรั่งเศสอาจประสบความสำเร็จในการยึดฮานอยและเมืองอื่น ๆ แต่การกระทำเช่นนี้ ก็เท่ากับผลักดันฝ่ายเวียดมินห์เข้าไปยังเนินเขา อันเป็นที่มาของพลกำลังของพวกเขา การที่ฝรั่งเศสไม่อาจคาดได้ว่าปฏิกิริยาของโฮจิมินห์จะมีออกมาเช่นไร – เช่นความรุนแรงที่ฝรั่งเศสหมายจะใช้เป็นเครื่องป้องกันมิให้เขากระทำเช่นไร กลับกลายเป็นสิ่งที่ยั่วยุให้เขาลงมือกระทำเช่นนั้นเลย

---

[26] แต่ อาร์.บี. สมิธได้เขียนไว้ว่า “ลักษณะที่โดดเด่นที่สุดประการหนึ่งของสงครามเวียดนามครั้งนี้ก็คือว่า ไม่มีใครสามารถกล่าวได้อย่างแน่ชัดว่า เริ่มขึ้นมาเมื่อไร”: *An International History of the Vietnam War, I: Revolution versus Containment, 1955-61,* London, 1983, 3ff.

ทีเดียว—ความคาดการณ์ไม่ได้เช่นนี้เผยถึงการขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ถึงยุทธศาสตร์ของเวียดมินห์และแรงสนับสนุนต่อเวียดมินห์ ซึ่งฝังลึกอยู่ในชนบท เพราะในขณะที่ฝรั่งเศสผูกมิตรหาพวกจากชนชั้นสูงที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์อยู่ตามเมืองต่าง ๆ นั้น เวียดมินห์ก็ปลุกระดมให้ประชาชนก่อการปฏิวัติสังคมอยู่ในชนบท

การกระทำของฝรั่งเศสในเวียดนามเมื่อปลายปีค.ศ.1946 คล้ายคลึงกับการที่ฝรั่งเศสเข้าแทรกแซงเวียดนามเมื่อเก้าสิบปีก่อนหน้านี้ คือส่วนใหญ่แล้ว อธิบายได้ด้วยการอ้างอิงถึงปัจจัยสามประการ ได้แก่ความไม่แน่นอนของการเมืองในเมืองแม่ ความบุ่มบ่ามของพวกทหารที่ประจำอยู่ในเขตจักรวรรดิ และการควบคุมอย่างเลวที่ทางปารีสมีต่อผู้ที่อยู่ในที่เกิดเหตุ นายกรัฐมนตรีที่เป็นฝ่ายสังคมนิยมของฝรั่งเศส คือเลออง บลัม กล่าวหาว่าเป็นความผิดของดาจองลิเยอ ทว่าความยึดมั่นต่อสันติวิธีของบลัม ก็เสียหายไปเช่นกัน เพราะความเชื่อในลัทธิจักรวรรดินิยมของผู้เข้าร่วมอยู่ในรัฐบาลผสมของเขา และแม้กระทั่งของพวกที่อยู่ในรุ่นของ “นักสังคมนิยมหัวรุนแรง” ซึ่งปรากฏตัวขึ้นในฝรั่งเศสหลังสงคราม[27] สงครามครั้งนี้ มิได้เป็นกรณียกเว้น ในแง่ที่ว่าเกิดจากการคาดการณ์ผิดของบรรดาผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจ และการที่คนเหล่านี้มิได้เข้าใจเหตุการณ์อย่างแน่ชัด การรบเพื่อชิงฮานอยนั้น เมื่อลงมือไปแล้ว ย่อมมีผลให้ฝรั่งเศสต้องเข้ารบในสงครามซึ่งกลายมาเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลครอบงำนโยบายในดินแดนโพ้นทะเลของประเทศต่อมาเป็นระยะเวลาเจ็ดปีครึ่ง ขณะเดียวกัน ก็ทำให้ฝรั่งเศสอ่อนกำลังลง โดยไม่อาจกู้สภาพเศรษฐกิจในช่วงหลังสงครามให้คืนดีขึ้นมาได้อย่างที่ควร และทำให้ฐานะของฝรั่งเศสในแนวป้องกันยุโรปตะวันตก ต้องตกอยู่สภาพเสี่ยงอันตราย บางคราวสงครามนี้ เป็นตัวตัดสินชะตากรรมของรัฐบาลชุดต่าง ๆ และทำให้สาธารณรัฐต้องสั่นสะเทือนจนถึงรากฐานเลยทีเดียว

อย่างไรก็ดี ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของอนาคต สำหรับช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1945-1948 นั้น เหตุการณ์ที่ปรากฏให้เห็น คือการเข้ายึดครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอาณานิคมอีกครั้งหนึ่ง ในสภาวเหตุการณ์หลังสงครามนั้น อังกฤษ ดัตช์และฝรั่งเศส ต่างมุ่งมั่นที่จะกู้สินทรัพย์และอิทธิพลของตนในภูมิภาคกลับคืนมา โดยไม่คำนึงถึงปัญหาภายในประเทศตนและการอวดอ้างความเป็นพวกหัวก้าวหน้าของนักการเมืองบางคน ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ อังกฤษอาจยอมสละพม่า แต่อังกฤษก็ได้สถาปนาการปกครองดินแดน ”มาเลเซีย” โดยตรง ฝรั่งเศสเข้าสถาปนาการปกครองโดยตรงในอินโดจีน และเช่นเดียวกับที่ดัตช์กระทำอยู่ในอินโดนีเซีย ฝรั่งเศสจัดการรับมือกับการต่อต้านในท้องถิ่นและไม่ยอมปล่อยให้การแสดงออกถึงความไม่พอใจของนานาชาติ ทำให้ตนเบี่ยงเบนไปจากหนทางที่ได้เลือกไว้

---

[27] ดู Miles Kahler, ***Decolonization in Britain and France. The Domestic Consequences of International Relations,*** Princeton, 1984, 165ff., 171-6.

การปฏิวัติกับการปลดเปลื้องสภาพความเป็นอาณานิคม ในสภาวะสงครามเย็น ค.ศ. 1948-1957

สงครามเย็นไม่ได้ถล่มโลกให้สะท้านสะเทือนเหมือนกับสายฟ้าฟาด หากมายังโลกเหมือนเช่นเมฆหมอกที่ค่อย ๆ เคลื่อนเข้ามาอย่างเงียบ ๆ โดยค่อย ๆ แผ่คลุมยุโรปเป็นอันดับแรก และเอเชียเป็นอันดับต่อมา เมฆหมอกแห่งสงครามเย็นนี้ก่อตัวตั้งแต่ตอนที่มหาอำนาจทั้งสามประเทศมาประชุมแบ่งปันโลกกันที่ยัลตา (เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1945) และที่ปอตสดัม (กรกฎาคม ค.ศ.1945) ไปจนถึงเมื่อเกาหลีเหนือบุกเกาหลีใต้ในตอนปลายเดือนมิถุนายน ค.ศ.1950[28] ตลอดช่วงระยะเวลาห้าปีนี้ กลุ่ม มหาสัมพันธมิตรยามสงคราม แตกตัวมาเป็นกลุ่มที่เป็นปฏิปักษ์กันสองกลุ่ม ในค.ศ.1947 หลักการ ทรูแมน (เดือนมีนาคม) ทำให้สหรัฐมีข้อผูกพันที่จะต้องปกป้องกรีซ และหลักการ “สองค่าย” ของ ชดานอฟ (กันยายน) ได้เข้ามาแทนที่ยุทธศาสตร์ “แนวร่วม” ของคอมมิวนิสต์ พร้อมกับเรียกร้องให้ปฏิวัติโลก การก่อรัฐประหารของคอมมิวนิสต์ในเชโกสโลวะเกียก็ดี สนธิสัญญาบรัสเซลล์ก็ดี ตลอดจนการขนส่งเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่เบอร์ลินทางอากาศในช่วงปีค.ศ.1948 ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นเครื่องหมายบอกถึงแนวทางที่ก้าวร้าวดึงดันมากขึ้นของทางตะวันตก ในขณะที่เหล่าคอมมิวนิสต์ในพม่า จีน อินโดนีเซีย มลายู ฟิลิปปินส์และเวียดนาม ก็แสวงหาอำนาจโดยผ่านกระบอกปืน ในค.ศ.1949 การสถาปนาองค์การสนธิสัญญาแอตแลนติคเหนือ หรือนาโต้ แสดงถึงความสำเร็จในการสะกัดกั้นคอมมิวนิสต์ในระดับภูมิภาค ในขณะที่ความล้มเหลวและการถอยร่นของเจียงไคเช็คในจีน ทำให้ ดีน แอชีสัน รัฐมนตรีต่างประเทศของสหรัฐ เชื่อมั่นว่า มีความจำเป็นจะต้องป้องกันมิให้ “พวกคอมมิวนิสต์มีอิทธิพลครอบงำทวีปเอเชียหรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งไปกว่านี้”[29] ในระยะแรก ดูเหมือนว่า ยุทธศาสตร์การสะกัดกั้นคอมมิวนิสต์ จะทำให้จักรวรรดิอาณานิคมของยุโรปได้มีโอกาสชะลอเวลาการสิ้นสลายลงบ้าง ซึ่งหากว่าเป็นเช่นนั้นจริง โอกาสเช่นนั้น ก็มีอยู่ในช่วงเวลา

---

[28] ดูอย่างเช่นที่ Robert L. Messer, ***The End of an Alliance. James F. Byrnes, Roosevelt, Truman, and the Origins of the Cold War,*** Chapel Hill, 1982; Richard M. Freeland, ***The Truman Doctrine and the Origins of McCarthyism. Foreign Policy, Domestic Politics, and Internal Secruity 1946-48,*** New York, 1985; and Marc S. Gallicchio, ***The Cold War Begins in Asia: American East Asian Policy and the Fall of the Japanese Empire,*** New York, 1988.

[29] Memorandum by Dean Acheson, 18 July, 1949, cited in Short, ***Origins***, 73.

สั้น ๆ เพราะละครฉากสุดท้ายที่น่าตื่นเต้นในการปลดเปลื้องความเป็นอาณานิคมในอินโดนีเซีย เวียดนาม และมลายูนั้น มีสงครามเย็นเป็นเครื่องประกอบฉากอยู่ด้วย

ความสำเร็จในการกู้เอกราชของอินโดนีเซีย ค.ศ.1948-1949

ที่ประชุมเรนวิลล์ (ตั้งชื่อตามชื่อเรือรบอันเป็นสถานที่จัดการประชุมครั้งนี้ในเดือนมกราคม ค.ศ.1948) ได้ตกลงกันว่าจะก่อตั้งสหรัฐแห่งอินโดนีเซียขึ้น *ก่อน*ที่ดัตช์จะถอนทหารออกไปจากประเทศ และยอมรับเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างดินแดนของดัตช์ (หรือมาลิโน) กับดินแดนที่ฝ่ายสาธารณรัฐยึดครองอยู่ไปพลางก่อน ดังนั้น จึงเท่ากับว่า ดัตช์ได้สถาปนาที่มั่นที่แข็งแกร่งขึ้นมา และใช้ประโยชน์จากข้อได้เปรียบของตนในเรื่องนี้ ในระหว่างการเจรจาในเดือนสิงหาคมที่กรุงเฮก ระหว่างการเจรจา ดัตช์ได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับสหรัฐอินโดนีเซีย (ยูเอสไอ) ต่อบีเอฟโอ (หรือสภาที่ปรึกษาของสหพันธ์รัฐ อันประกอบด้วยตัวแทนจากดินแดนต่าง ๆ ของมาลิโน) อำนาจการควบคุมของดัตช์ยิ่งเข้มแข็งหนักแน่นขึ้น อย่างน้อยก็ในระยะสั้น เพราะการทะเลาะเบาะแว้งกันในหมู่ผู้สนับสนุนแนวสาธารณรัฐ ซึ่งมาถึงจุดแตกหักเมื่อมีความพยายามของคอมมิวนิสต์พีเคไอ ที่จะใช้กำลังยึดขบวนการชาตินิยมไปดื้อ ๆ ในเดือนถัดมา การก่อรัฐประหารมาเดียนของพีเคไอ ในเดือนกันยายน โดยมีมุสโซเป็นผู้นำครั้งนี้ไม่ประสบความสำเร็จ มุสโซนั้น เพิ่งเดินทางกลับมาจากสหภาพโซเวียตได้ไม่นาน และดังที่เราจะได้เห็นกันต่อไป การกระทำของมุสโซทำให้ซูการ์โนและฮัตตาซึ่งมิได้เป็นคอมมิวนิสต์กลายเป็นผู้มีคุณสมบัติน่าไว้วางใจมากขึ้น ในสายตาของอเมริกัน อย่างไรก็ดี ผลกระทบที่ปรากฏในทันที จากความขัดแย้งภายในฝ่ายสาธารณรัฐ คือความอ่อนแอของฝ่ายสาธารณรัฐในการต่อต้านดัตช์ เรื่องนี้มีผลอย่างสอดคล้องกัน คือทำให้ดัตช์มีกำลังใจที่จะดำเนินแนวทางที่แข็งกร้าวยิ่งขึ้นต่อรัฐบาลยอกยาการ์ตา การเจรจาครั้งต่อ ๆ ไประหว่างดัตช์กับบีเอฟโอที่กรุงเฮกในเดือนตุลาคม เผยให้เห็นถึงความมุ่งมั่นของเนเธอร์แลนส์ ในอันที่จะใช้พวกชาตินิยมฝ่ายที่ต่อต้านการปฏิวัติ ให้บังคับใช้ข้อตกลงตามที่ดัตช์ต้องการให้แก่อินโดนีเซีย

สิทธิและอำนาจในการกำหนดนโยบายของดัตช์ เมื่อมาถึงขณะนี้ เคลื่อนย้ายจากปัตตาเวียไปยังกรุงเฮก รองข้าหลวงฟาน มุก ถูกบีบให้ลาออก โดยมีหลุยส์ บีล ผู้แทนสูงสุดของราชอาณาจักรเข้ามาดำรงตำแหน่งแทน ในเดือนพฤศจิกายน ฮัตตาทำอะไรไม่ได้เท่าไรนัก นอกจากยอมมอบกองทัพของสาธารณรัฐ ให้อยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจของสหพันธ์ไปจนกว่าจะมีการประกาศสถาปนาสหรัฐแห่งอินโดนีเซีย (ยูเอสไอ) อย่างเป็นทางการ กระนั้นดัตช์ก็ยังไม่สบายใจที่ฝ่ายสาธารณรัฐเข้ามามีส่วนร่วมในรัฐบาลเฉพาะกาล และเนื่องจากดัตช์ยังไม่พอใจกับข้อได้เปรียบทางการเมืองมากมายที่ได้มานับตั้งแต่ตอนต้นปี ดังนั้น ดัตช์จึงตัดสินใจดำเนินการตามแนวทางซึ่งจะทำลายสาธารณรัฐให้ย่อยยับลงไปอย่างที่ไม่อาจจะฟื้นกลับคืนชีพขึ้นมาได้อีก ในวันที่ 18 ธันวาคม รัฐบาล

ดัตช์ประกาศยกเลิกความตกลงเรนวิลล์และวันถัดมา ก็เริ่มลงมือปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง (หรือปฏิบัติการทหารครั้งที่สอง) พิจารณาในด้านการทหารแล้ว ปฏิบัติการครั้งนี้ ประสบความสำเร็จอย่างน่าตระหนกตกใจ ดัตช์เข้ายึดครองยอกยาการ์ตา และควบคุมตัวผู้นำคนสำคัญ ๆ ของสาธารณรัฐไว้ ซึ่งรวมถึงซูการ์โนและฮัตตาด้วย

ปีค.ศ. 1948 ดูเหมือนจะเป็นปีที่ดีสำหรับการรุกรานที่ดัตช์กระทำต่อสาธารณรัฐอินโดนีเซีย อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง เผยให้เห็นว่า จักรวรรดินิยมทางทหารไม่อาจรักษาเป้าหมายทางการเมืองของตนเองไว้ได้ ไม่ว่าดัตช์จะมีความเหนือกว่าพวกสาธารณรัฐสักเท่าใดก็ตาม ทันทีหลังจากที่ดัตช์ลงมือปฏิบัติการรุก ดัตช์ก็ถูกนานาชาติวิพากษ์อย่างหนักหน่วง ถึงระดับที่มีผลในขั้นตัดสินต่อการปลดเปลื้องความเป็นอาณานิคมของอินโดนีเซียลง วันก่อนวันคริสต์มาส องค์การสหประชาชาติมีมติเรียกร้องให้ยุติการสู้รบในอินโดนีเซีย และเมื่อถึงปลายเดือนมกราคม คณะมนตรีความมั่นคง มีมติให้ตั้งคณะกรรมาธิการเพื่ออินโดนีเซียขององค์การสหประชาชาติ ขึ้นมาควบคุมดูแลการตระเตรียมการก่อตั้งรัฐบาลเฉพาะกาลของสหพันธ์ ดัตช์ยอมจำนนต่อแรงกดดันนี้ถึงระดับที่มีคำสั่งอย่างเป็นทางการให้ยุติปฏิบัติการทางทหาร แม้ว่าจะยังมีการสู้รบกับกำลังฝ่ายสาธารณรัฐต่อไป แต่ทหารกองโจรฝ่ายชาตินิยม ก็ประสบความสำเร็จในการบุกเข้าไปในบริเวณที่ดัตช์ควบคุมไว้ได้ พร้อมกับทำลายระบบการสื่อสารคมนาคมของดัตช์ ทำให้กองทัพที่ประกอบด้วยทหาร 140,000 นาย ไม่อาจเคลื่อนกำลังดำเนินการต่อไปได้ ผลลัพธ์ก็คือ เมื่อถึงเดือนสิงหาคม ดัตช์ยอมรับว่า ชัยชนะทางทหารอย่างเด็ดขาด เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ในตอนนี้ ดัตช์จึงใช้วิถีทางการทูต และเปิดการเจรจาอย่างไม่เป็นทางการกับบรรดาผู้นำของฝ่ายสาธารณรัฐในตอนกลางเดือนเมษายน

อย่างไรก็ดี ปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง แทบมิได้ปรับปรุงฐานะทางการเมืองของฮอลแลนด์ให้ดีขึ้นมาแต่อย่างใด ทั้งยังมีผลให้ดัตช์ต้องพึ่งพาการสนับสนุนของ “กลุ่มมาลิโน” (ซึ่งมีตัวแทนอยู่ในบีเอฟโอ) มากเกินไปเมื่อดัตช์ทำความตกลงกับอินโดนีเซีย ก่อนหน้านี้อิทธิพลของกลุ่มมาลิโนจำกัดอยู่เพียงแค่หมู่เกาะที่อยู่รอบนอก ทว่าในตอนนี้ อิทธิพลของมาลิโนแม้ในแถบหมู่เกาะรอบนอกเหล่านี้ ก็ยังถูกท้าทายเพราะประชาชนให้การสนับสนุนฝ่ายสาธารณรัฐเพิ่มมากขึ้นทุกที นอกจากนี้ดัตช์ก็มิได้ดึงศักยภาพของกลุ่มพันธมิตรออกมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ กลุ่มดังกล่าวนี้ประกอบด้วยกลุ่มผลประโยชน์ตามแนวชาตินิยมทางเลือกอื่น ๆ ทว่าเป็นแนวที่ต่อต้านการปฏิวัติอยู่ ตรงกันข้าม การที่ฮอลแลนด์หันไปใช้การรุกรานด้วยกำลังอาวุธ กลับสร้างมลทินให้แก่สิทธิธรรมที่กลุ่ม “มาลิโน” อาจจะมีอยู่ในอินโดนีเซีย และนอกจากนั้น ยังทำให้ดัตช์เกิดความบาดหมางกับบรรดาผู้นำของกลุ่มมาลิโนนี้ด้วยเช่นกัน ความระแวงการปกครองระบอบสหพันธ์ตามแบบฉบับของดัตช์ จึงถูกกระตุ้นขึ้นมา และในทางกลับกัน ความหวาดระแวงที่เกิดขึ้นนี้ก็ตัดโอกาสที่ฮอลแลนด์จะประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของตนที่โต๊ะเจรจา

ผู้นำของฝ่ายสาธารณรัฐนั้น ตรงกันข้าม และทั้ง ๆ ที่ต้องถอยร่นไปเพราะปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง แต่ฝ่ายสาธารณรัฐก็เข้าสู่การเจรจาทางการเมืองด้วยความร่าเริงและกระชุ่มกระชวยยิ่งกว่าการประชุมครั้งก่อน ๆ ซึ่งได้ก่อให้เกิด ข้อตกลงลิงกะจาตี และ ข้อตกลงเรนวิลล์ ที่มีอายุสั้นเหล่านั้น ดังที่เราได้เห็นแล้ว ในค.ศ.1947-1948 เอกภาพในเป้าหมายเรื่องการปกครองประเทศตนด้วยตนเอง เกิดพลาดท่าผิดจังหวะไปเพราะความไร้เอกภาพในปัญหาที่ว่า ใครฝ่ายไหนในหมู่ตน ควรเป็นผู้ทำหน้าที่ปกครอง ผลลัพธ์ที่ได้จึงปรากฏว่า ความแตกแยกกันในหมู่ชาวอินโดนีเซีย เป็นปัจจัยช่วยฟื้นฟูระบอบอาณานิคมของดัตช์ขึ้นมาใหม่ อย่างไรก็ดี ขณะที่ปีค.ศ.1949 ดำเนินผ่านไป ความเคลื่อนไหวตามแนวทางของสาธารณรัฐ ก็มีการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายกันน้อยลง และบรรดาผู้นำ ต่างก็แสดงอิทธิพลให้ปรากฏแก่พวกกบฏและนักปฏิวัติทั้งหลายด้วยความมั่นใจยิ่งขึ้น หลังการรัฐประหารที่ประสบความล้มเหลวของพีเคไอที่มาเดียน และหลังจากการปราบปรามความพยายามของพวกดารุลอิสลาม ที่ดำเนินเป้าหมายเพื่อสร้างรัฐอิสลามแล้ว (การปราบปรามเริ่มขึ้นขณะที่มีปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง) จากนั้นมาการต่อต้านดัตช์ของชาวอินโดนีเซีย ก็มีลักษณะทั้งไม่เป็นคอมมิวนิสต์และไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างเป็นที่แน่นอนและหนักแน่น และบรรดาผู้นำของสาธารณรัฐ ก็มิได้ครั่นคร้ามกับการเลือกใช้วิธีการที่รุนแรง เพื่อขุดรากถอนโคนฝ่ายที่ต่อต้านอำนาจการปกครองของพวกเขาทางฝ่ายกองทัพ ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการต่อสู้ควบสองทาง คือทั้งต่อสู้กับระบอบอาณานิคมของดัตช์และกับการท้าทายอำนาจมาจากภายในก็ได้สถาปนาตนเองขึ้นเป็นผู้พิทักษ์ปกป้องรัฐ

การตีพิมพ์เผยแพร่แถลงการณ์โรเอม-ฟาน โรเยน เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม ค.ศ.1949 เป็นเครื่องหมายบอกถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในจุดยืนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างฮอล์แลนด์กับฝ่ายสาธารณรัฐ และเป็นหลักไมล์ที่บอกความก้าวหน้าของการปลดเปลื้องฐานะอาณานิคมของอินโดนีเซีย เนื่องจากดัตช์เป็นคู่ภาคีที่ร่วมออกแถลงการณ์ฉบับนี้ ดัตช์จึงยอมรับความจำเป็นที่จะต้องแสวงหาข้อยุติทางการเมือง นอกจากนี้ ในตอนนี้ ดัตช์ยังพร้อมที่จะรับรองแนวทางของนักชาตินิยมที่ว่า การถ่ายโอนอำนาจ ควรมีขึ้น ก่อนการรวมสาธารณรัฐเข้ามาอยู่ในสหพันธ์ ซึ่งต่างจากความคิดเห็นขณะเมื่อดัตช์ทำข้อตกลงเรนวิลล์ ผลกระทบทางการเมืองจากเรื่องนี้ มีมหาศาล กล่าวคือ บีล ซึ่งยึดแนวทางแข็งกร้าว ไม่ยอมประนีประนอม ลาออกจากตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ และในตอนนี้ สภาบีเอฟโอ ซึ่งประกอบด้วยผู้นำของมาลิโน ก็เปลี่ยนแนวนโยบายจากการสนับสนุนดัตช์ มาเป็นการผูกมิตรกับฝ่ายสาธารณรัฐ

หลังจากนั้นมา การถอยของดัตช์ ก็ดำเนินต่อไปอย่างไม่อาจหยุดยั้งได้ ทั้งสองฝ่าย บรรลุถึงความตกลงเรื่องการถอนทหารเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน ค.ศ.1949 และทหารดัตช์ก็ถอนออกจากยอกยาการ์ตาเมื่ออีกหนึ่งสัปดาห์ให้หลัง (วันที่ 30 มิถุนายน) การลงนามในสัญญาสงบศึก มีขึ้นในวันที่ 1 สิงหาคม และการประชุมสันติภาพ เริ่มขึ้นที่กรุงเฮกในวันที่ 23 สิงหาคม หัวข้อสำคัญ ของการประชุมนี้ เกี่ยวข้องกับขอบข่ายพันธะหน้าที่ทางการเงินที่รัฐที่รับช่วงอำนาจการปกครองต่อมา สมควรแบกรับ

ไว้ และฐานะของนิวกินีตะวันตก (อีเรียนตะวันตก) ในขณะเดียวกับที่การเจรจาระหว่างดัตช์และอินโดนีเซียกำลังดำเนินอยู่นั้น การเจรจาระหว่างตัวแทนของฝ่ายสาธารณรัฐและฝ่ายบีเอฟโอก็ดำเนินอยู่ด้วย การประชุมระหว่างกลุ่มชาวอินโดนีเซียมีขึ้นระหว่างวันที่ 20 กรกฎาคม ถึง 2 สิงหาคม และเมื่อถึงปลายเดือนตุลาคม ทั้งสองฝ่ายก็บรรลุข้อตกลงเรื่องโครงสร้างในแบบสหพันธ์ของสหรัฐแห่งอินโดนีเซีย (ยูเอสไอ) วันที่ 2 พฤศจิกายน มีการลงนามในข้อตกลงเรื่องการโอนอำนาจอธิปไตยระหว่างผู้นำดัตช์และผู้นำอินโดนีเซีย ข้อตกลงนี้ ประการแรก กำหนดให้ก่อตั้งสหพันธ์อันประกอบด้วยดินแดนสาธารณรัฐ (ได้แก่ชวาและสุมาตรา) กับเกาะที่อยู่บริเวณนอกออกไปสิบห้าเกาะซึ่งเคยอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของดัตช์ ประการที่สอง กำหนดให้ก่อตั้งสหภาพเนเธอร์แลนส์-อินโดนีเซียในอนาคต ประการที่สาม ให้การค้ำประกันทรัพย์สินและบุคลากรของดัตช์ และประการที่สี่ ให้รัฐบาลใหม่ของอินโดนีเซีย รับภาระหนี้สินประมาณสี่ล้านกิลเดอร์ วันที่ 28 ธันวาคม ค.ศ.1949 วันรุ่งขึ้นหลังจากการลงนามในเอกสารการโอนอำนาจ ซูการ์โนก็เดินทางเข้าสู่จาการ์ตา ในฐานะประธานาธิบดีของสหรัฐแห่งอินโดนีเซีย

ลักษณะการโอนอำนาจ กระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์จากนักชาตินิยมเป็นอันมาก การจัดรูปงานทางด้านเศรษฐกิจและโครงการสำหรับการรวมตัวอย่างหลวม ๆ เข้ากับเนเธอร์แลนส์ ถูกโจมตีว่าคือรูปแบบของลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ อันที่จริงแล้ว ภายในเวลาไม่ช้านานหลังจากนั้น การตระเตรียมการที่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ ได้เข้ามาแทนที่โครงการที่ถูกวิพากษ์เหล่านั้น ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1950 แผนการเรื่องสหพันธ์ก็ถึงกาลอวสาน และอินโดนีเซีย ก็ปรากฏตัวขึ้นในฐานะรัฐที่ปลอดจากการควบคุมของต่างชาติ ยกเว้นเฉพาะการอ้างสิทธิของดัตช์ เหนือดินแดนอีเรียนตะวันตกซึ่งยังคงดำเนินอยู่ต่อมา กระนั้นก็ดี เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ มีส่วนกำหนดแนวทางใหม่ของประเทศอยู่สักเพียงใดกลายเป็นหัวข้อที่นักวิชาการโต้เถียงกันอยู่อย่างมาก และยังคงเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันอยู่อย่างไม่มีข้อยุติ[30]

การปฏิวัติอินโดนีเซีย มีความหมายถึงการโค่นล้มอำนาจการปกครองของดัตช์นอกเหนือไปจากเหตุการณ์การยึดครองของญี่ปุ่นแล้ว ความรุนแรงและความปั่นป่วนทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่างค.ศ.1945-1949 ครั้งนี้ ได้ทิ้งรอยแผลเป็นที่ไม่อาจลบเลือนได้ รอยแผลนี้สลักอยู่ที่จิตสำนึกทางการเมืองของชาวอินโดนีเซีย ที่ความสัมพันธ์ทางด้านสังคมระหว่างพวกเขา และที่นโยบายของผู้นำของพวกเขา อุดมการณ์ของการต่อสู้ (*เปอร์จูอันกาน*) มีความสำคัญยิ่งกว่าการเป็นตำนานเล่าขานทางการเมืองที่มีประโยชน์ เพราะพลังอำนาจที่แท้จริงที่แฝงอยู่ในอุดมการณ์ กล่าวคือ

---

[30] สำหรับความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการโต้เถียงนี้ ดู M.C. Ricklefs, ***A History of Modern Indonesia,*** London, 1981, 200-21 และ Anthony Reid, "Indonesia: Revolution without Socialism" in R. Jeffrey, ed., ***Asia, The Winning of Independence,*** London, 1981, 113-62.

อุดมการณ์การต่อสู้นี้เป็นตัวกำหนดรูปลักษณ์ประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซียในยุคสมัยใหม่ พิจารณาในอีกทางหนึ่ง เมื่อกำจัดพวกดัตช์ออกไปแล้ว นักลัทธิชาตินิยมอินโดนีเซียก็ไม่มีศัตรูที่จะใช้เป็นเป้าร่วมกันได้ และขาดสิ่งที่เคยเป็นปัจจัยในการรวมพลังกันได้ชั่วระยะหนึ่ง การใช้คำขวัญ “เอกภาพในความหลากหลาย” ก็เป็นการพยายามปลอบใจตนเองของรัฐบาลใหม่อยู่อย่างมากทีเดียว ยิ่งไปกว่านั้น การกู้เอกราชมาได้ ก็มิได้กำจัดความอ่อนแอของรัฐให้หมดไป ทั้งรัฐบาลยุคหลังอาณานิคม ก็มิได้ดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองหรือสังคมแต่อย่างใด การที่รัฐบาลตั้งหลักปักฐานลงอย่างมั่นคงที่จาการ์ตา และเป็นทายาทของสถาบันจากสมัยอาณานิคม รัฐบาลใหม่จึงเผชิญหน้ากับปัญหาคาราคาซังที่มีอยู่ในส่วนอื่น ๆ ของหมู่เกาะ ซึ่งเป็นปัญหาที่ดัตช์เคยประสบมาแล้ว รัฐบาลหันมาใช้เทคนิคเช่นเดียวกับที่รัฐบาลชุดก่อน ๆ ใช้เพื่อปราบปรามฝ่ายตรงข้ามและปกป้องมิให้เกิดความแตกแยกทางด้านการเมือง ภูมิภาคและศาสนาขึ้น กล่าวสั้น ๆ แบบแผนของยุคก่อนอาณานิคม มรดกที่ได้รับมาจากดัตช์ และประสบการณ์การต่อสู้เพื่อเอกราช ผสานกันเป็นตัวกำหนดประวัติศาสตร์ด้านการเมืองของอินโดนีเซียในช่วงทศวรรษแรกที่มีการปกครองตนเอง

ยังมีประเด็นที่โต้แย้งกันอีกประเด็นหนึ่งและเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อเนื้อหาของบทนี้มากกว่าเรื่องธรรมชาติของรัฐอินโดนีเซียหลังยุคอาณานิคม ประเด็นดังกล่าว เกี่ยวข้องกับความสำคัญโดยส่วนเปรียบเทียบ ของแรงกดดันจากฝ่ายชาตินิยมและจากนานาชาติ ในการเร่งจังหวะก้าวของการปลดเปลื้องความเป็นอาณานิคมของดัตช์ในค.ศ.1949 นักวิชาการที่ใช้มุมมองในแง่ของอาณาบริเวณศึกษา มีแนวโน้มที่จะเน้นถึงความสำคัญของ “ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอินโดนีเซียเอง” มากยิ่งกว่า “ปฏิบัติการของคณะมนตรีความมั่นคง” ที่อยู่ในนิวยอร์ค[31] ถึงกระนั้น ก็ควรสังเกตว่า ใน ปีค.ศ.1949 นั้น สถานะของดัตช์ในอินโดนีเซีย ทั้งทางด้านการทหารและเป็นไปได้ว่ารวมถึงทางด้านการเมือง ดีกว่าสถานะของฝรั่งเศสในอินโดจีน แต่ในเวียดนามสงครามอาณานิคมยังคงกระหน่ำอยู่ต่อไปอีกถึงสี่ปีครึ่ง หลังจากที่เนเธอร์แลนส์ออกจากอินโดนีเซียไปแล้ว อย่างไรก็ดี สิ่งที่มีความสำคัญ มากยิ่งกว่าที่เป็นการปฏิบัติการขององค์การสหประชาชาติ คือแนวนโยบายของสหรัฐเกี่ยวกับอินโดนีเซีย แนวนโยบายของสหรัฐนี้ มีส่วนชี้นำมติขององค์การสหประชาชาติ และสะท้อนให้เห็นที่มติดังกล่าวด้วย เหตุผลที่ระบอบอาณานิคมของฮอลแลนด์ล่มสลายลงก่อนระบอบอาณานิคมของฝรั่งเศสใน อินโดจีน เป็นสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้ หากว่าไม่ได้กล่าวโยงไปถึงการเมืองระหว่างประเทศในช่วงระหว่างปีค.ศ.1948-1950

ในค.ศ.1949 ทั้งฝรั่งเศสและฮอลแลนด์ ไม่สามารถดำเนินการต่อสู้ตามแนวทางอาณานิคมของตนอีกต่อไปได้ หากปราศจากความเห็นชอบของสหรัฐเป็นอย่างน้อย และหากจะให้ดียิ่งขึ้น ก็ต้องได้รับการสนับสนุนอย่างแน่ชัดจากสหรัฐ อย่างไรก็ดี ความสำคัญของทั้งสองประเทศนี้ในกิจการต่าง

---

[31] Pluvier, 487.

ๆ ของโลกในระยะนี้ มีความแตกต่างกันอยู่ อิทธิพลของฝรั่งเศสลดน้อยลงไปเพราะความไร้เสถียรภาพของสาธารณรัฐครั้งที่สี่ ทว่าฮอลแลนด์ยิ่งอ่อนแอไปกว่านั้นอีกมาก ความอ่อนแอนี้ แสดงให้เห็นที่คุณลักษณะของการเป็น "ยักษ์ใหญ่ในด้านอาณานิคม แต่เป็นคนแคระในด้านการเมือง"[32] ของฮอลแลนด์ในระดับที่มากยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาในสมัยใด ๆ ในช่วงระยะเวลาสองร้อยปีที่ผ่านมา ยิ่งไปกว่านั้น การวางหมากด้านนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลสหรัฐ เพื่อทำสงครามเย็นและสะกัดกั้นระบอบคอมมิวนิสต์นั้น สหรัฐยังได้กำหนดบทบาทของฝรั่งเศสและฮอลแลนด์ไว้ต่างกันอีกด้วย ในขณะที่วอชิงตันอ้างว่า ชัยชนะของฝรั่งเศสในอินโดจีน จะทำให้ฝรั่งเศสสามารถมีบทบาทอย่างเต็มที่ยิ่งขึ้นในการปกป้องยุโรปตะวันตก และดังนั้น สหรัฐก็พร้อมที่จะจัดสรรความช่วยเหลือตามแผนการมาร์แชลไปให้สำหรับทำสงครามในอินโดจีน แต่ความห่วงใยของสหรัฐต่อความมั่นคงของยุโรปทำนองเดียวกันนี้ กลับชักนำให้รัฐบาลทรูแมน ดำเนินแนวทางที่ต่างออกไปมาก ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในอินโดนีเซีย กล่าวคือ สหรัฐเชื่อว่า การที่ฮอลแลนด์กระทำการอย่างสุ่มเสี่ยงในดินแดนโพ้นทะเลทำให้ฮอลล์แลนด์สูญเสียโลหิตที่ใช้หล่อเลี้ยงชีวิตตน และขณะเดียวกัน ก็ทำให้การฟื้นฟูภายในประเทศ ไม่อาจดำเนินไปได้ด้วยดี คุณประโยชน์ที่ฮอลแลนด์จะสร้างให้แก่เสถียรภาพของยุโรปก็พลอยไม่ดีไปด้วย ดังนั้น สหรัฐจึงไม่เพียงแต่ปฏิเสธที่จะช่วยเหลือดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น หากยังไปไกลถึงขั้นขู่ว่าจะถอนความช่วยเหลือตามแผนการมาร์แชลออกจากโครงการการฟื้นฟูสภาพความเสียหายของเนเธอร์แลนส์อีกด้วย

ดังนั้น เราจึงได้เห็นว่า กิจการต่าง ๆ ของยุโรป มีความสำคัญอย่างมากต่อการกำหนดนโยบายของสหรัฐในส่วนที่เกี่ยวกับระบอบอาณานิคมของดัตช์และฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซึ่งเท่ากับกำหนดชะตากรรมของระบอบอาณานิคมดังกล่าวด้วย) ทัศนคติของอเมริกัน ยิ่งมั่นคงหนักแน่นมากขึ้น เมื่ออเมริกันนำสภาวการณ์ของเอเชียเข้ามาร่วมพิจารณาด้วย ในระหว่างค.ศ.1948-1950 ระบอบอาณานิคมของยุโรป ยังคงยื้อแย่งแข่งขันกับระบอบชาตินิยมของเอเชียอย่างต่อเนื่อง เพื่อเอาใจอเมริกัน และรัฐบาลสหรัฐ ก็มีความโน้มเอียงที่จะขมวดคิ้วใส่ฝ่ายหนึ่งและยิ้มให้กับอีกฝ่ายหนึ่งมากยิ่งกว่าที่ทำมาในตอนต้นทศวรรษ 1940 เสียอีก อย่างไรก็ดี ในตอนปลายทศวรรษ 1940 ทั้งสองระบอบนี้ ไม่ได้รับความเอาใจใส่จากอเมริกันมากเท่ากับระบอบคอมมิวนิสต์ การดำรงอยู่ของระบอบคอมมิวนิสต์ หรือภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์ กลายเป็นตัวกำหนดว่าอเมริกันจะให้ความอนุเคราะห์ต่อโลกหรือโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือไม่ หลักของนโยบายต่างประเทศของสหรัฐ

---

[32] เนื่องจากฐานะอันแผกพิเศษในหมู่มหาอำนาจจักรวรรดินิยมในยุโรป ผู้วางนโยบายต่างประเทศของดัตช์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ "ต่างรู้ดีเป็นที่ยิ่งว่า ในโลกที่เต็มไปด้วยอันตรายนั้น ชาติเล็ก ๆ ต้องเจียมเนื้อเจียมตัวเสมอ ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม" H.L. Wesseling, "The Giant that was a Dwarf, or the Strange History of Dutch Imperialism," ***Journal of Imperial and Commonwealth History,*** 16. 3 (1988) 69.

ซึ่งมองเห็นกันอยู่ทั่วไป มีอยู่ว่า ผลประโยชน์ของอเมริกันในเอเชีย ตั้งอยู่บนความอยู่รอดของระบอบการปกครองที่มิใช่คอมมิวนิสต์ และพร้อมกับที่พลังที่เกิดขึ้นจากแรงเหวี่ยงของความก้าวหน้าของพรรคคอมมิวนิสต์ในจีน (พรรคซีซีพี) เป็นตัวการชักจูงให้รัฐบาลสหรัฐพิจารณาเห็นว่า อินโดจีนของฝรั่งเศส เป็นด่านหน้าของโลกเสรีนั้น ในอินโดนีเซียจุดยืนของซูการ์โนในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ในกรณีมาเดียน ส่งผลให้อเมริกันประทับตราอนุมัติฝ่ายสาธารณรัฐไปโดยปริยาย นับตั้งแต่กลางปี ค.ศ.1949 เป็นต้นมา นโยบายของสหรัฐเปลี่ยนจากการไม่แทรกแซงมาเป็นการแทรกแซงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในตอนต้นปีค.ศ.1950 เมื่อเมาเซตุง (เหมาเจ๋อตง) ลงหลักปักฐานในปักกิ่ง ได้เป็นที่เรียบร้อย วอชิงตันเกิดความเชื่อมั่นว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นจุดหักเหสำหรับการฟื้นสภาพของชาติที่พัฒนาแล้ว”[33] ความเชื่อมั่นนี้หมายความถึงการเสนอให้ความช่วยเหลือแก่สาธารณรัฐอินโดนีเซียที่มิใช่คอมมิวนิสต์ รวมทั้งให้ความช่วยเหลือแก่ฝรั่งเศส ในการทำสงครามสู้กับเวียดมินห์

อวสานของจักรวรรดิฝรั่งเศสในอินโดจีน ค.ศ. 1948-1954

ในระยะสองปีแรกของสงครามเวียดนามนั้น ทั้งฝรั่งเศสและเวียดมินห์ ต่างไม่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกสักเท่าไรนัก การสู้รบในช่วงนี้ ต่างจากการทำศึกชิงฮานอย (ค.ศ. 1946-1947) มาก ในช่วงทำศึกชิงฮานอย เวียดมินห์ได้รับการกระตุ้นจากการคบคิดและวางแผนจากคอมมิวนิสต์สากล ในคราวนี้เวียดมินห์ได้พบว่าสหภาพโซเวียต พรรคคอมมิวนิสต์จีนและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งฝรั่งเศส ต่างทอดทิ้งตนไปกันหมด ส่วนทางฝ่ายฝรั่งเศสนั้นก็ดำเนินการตามเป้าหมายการล่าอาณานิคมอย่างชัดแจ้งเสียจนทำให้สหรัฐรู้สึกอึดอัด เป้าหมายของเวียดมินห์นั้น คือการผลักดันฝรั่งเศสออกไปเสียจากอินโดจีนทั้งหมด (ด้วยเหตุนี้ เวียดมินห์จึงได้สนับสนุนซัน งอค ทันห์ในกัมพูชา และขบวนการปะเทดลาว ของ เจ้าสุภานุวงศ์ในลาว) และรวมเวียดนามส่วนเหนือส่วนใต้เข้าเป็นรัฐอธิปไตยที่มีเอกราช อย่างไรก็ดี ทั้งโครงการและการสนับสนุนของเวียดมินห์ ก็มิได้แสดงให้เห็นอย่างกระจ่างชัด ในหมู่ชาวคอมมิวนิสต์เวียดนาม ยังมีข้อพิพาทที่แย้งกันอยู่ ในเรื่องยุทธวิธี ความไม่ลงรอยกันของชาวคอมมิวนิสต์เวียดนามนี้ ประจักษ์ชัดเจนเป็นพิเศษ ในการปฏิบัติการของส่วนเหนือและส่วนใต้ ในส่วนเรื่องเป้าหมายตามหลักลัทธิชาตินิยม เวียดมินห์ได้รับการสนับสนุนจากชาวเวียดนามทุกฝ่ายทุกสำนัก ไม่ว่าจะมีภูมิหลังเป็นมาอย่างไร ยกเว้นเฉพาะนายทหารในกองทัพที่ได้รับการฝึกอบรมมาจาก

---

[33] Andrew J. Rotter, *The Path to Vietnam. Origins of the American Commitment to Southeast Asia,* Ithaca and London, 1987, 2.

ชาวฝรั่งเศสผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกบางคน กับพวกที่มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นการส่วนตัวจากการที่ฝรั่งเศสยังคงดำรงอยู่ในดินแดนนี้ต่อไป เป้าหมายของฝรั่งเศสนั้นตรงกันข้าม คือเพื่อก่อสร้างสหพันธ์อินโดจีนขึ้นมาเพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของสหภาพฝรั่งเศส และรักษาเอกลักษณ์ของภูมิภาค อันรวมถึง ดินแดนของเวียดนามด้วย ฝรั่งเศสถือว่าชัยชนะเหนือเวียดมินห์ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ แก่ความอยู่รอดของจักรวรรดิที่กว้างขวางของฝรั่งเศส และแก่การฟื้นฟูอิทธิพลของฝรั่งเศสในยุโรป

ในเดือนกันยายน หลังการรบชิงฮานอยได้ไม่นาน บอลแลร์ตเข้ามารับตำแหน่งข้าหลวงใหญ่แทนดาร์จองลิเยอ บอลแลร์ตได้พยายามแสดงความคิดริเริ่มทางการเมืองด้วย “ข้อเสนอครั้งสุดท้าย” ที่จะให้เวียดนามมี “อิสรภาพและการปกครองตนเองอยู่ภายในสหภาพฝรั่งเศส” เวียดมินห์ปฏิเสธข้อเสนอนี้ ส่งผลให้บอลแลร์ตหาทางใหม่ด้วยการเสนอ “ทางออกด้วยการแต่งตั้งเบาได๋” วันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ.1947 บอลแลร์ตร่างแผนงานขึ้นที่เรียกกันว่า ข้อตกลงอลองเบย์ ตามข้อตกลงนี้ เวียดนามจะมี “เอกราช” และมีฐานะเป็น “รัฐสมทบอยู่ภายในสหภาพฝรั่งเศส” และจะนำโคชินจีนเข้ามารวมอยู่ภายในเวียดนามทั้งสองส่วนที่เหลืออีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เป็นการตระเตรียมการเพื่อให้จักรพรรดิเบาได๋เสด็จกลับจากการลี้ภัยในฝรั่งเศส ข้อตกลงอลองเบย์มีความหมายบ่งบอกถึงการยอมประนีประนอมในส่วนของบอลแลร์ต ซึ่งบอลแลร์ตโยงไปถึงสิทธิของเวียดนาม ที่จะมีเอกราชและมีเอกภาพในเรื่องดินแดน—ประเด็นนี้เป็นเป้าหมายที่ทั้งเวียดมินห์และนักชาตินิยมที่ต่อต้านเวียดมินห์ต่างมีอยู่เหมือน ๆ กัน อย่างไรก็ดี ข้อตกลงนี้ไม่สามารถสร้างข้อได้เปรียบเหนือเวียดมินห์ได้ หรือเชื่อมช่องว่างระหว่างเวียดมินห์กับชาวเวียดนามที่มิใช่คอมมิวนิสต์ได้สำเร็จ หรือแม้กระทั่งการทำให้เกิดรากฐานเพื่อสร้างสิ่งที่เป็นทางเลือกอื่นที่แข็งแกร่งมาแทนที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (ดีอาร์วี) ก็ยังทำไม่ได้ สิ่งที่เกิดขึ้นกลับกลายเป็นว่าข้อตกลงนี้นำไปสู่การก่อตั้งรัฐบาลเฉพาะกาลของนายพลซอน ซึ่งปรากฏในภายหลังว่าเป็นรัฐบาลที่ไร้ประสิทธิภาพ “ความเป็นอิสระ” ของรัฐบาลนี้บกพร่องมาตั้งแต่แรก เพราะ รัฐบาลมีข้อผูกมัดว่าจะต้องร่วมมือกับฝรั่งเศส ในการฟื้นฟูสันติภาพให้แก่เวียดนาม ทั้งฝ่ายผู้สนับสนุนจักรพรรดิเบาได๋ ก็ไม่ยอมรับอำนาจของรัฐบาลนี้ และในท้ายที่สุดการดำรงอยู่ของรัฐบาล ถูกนำมาใช้เป็นเพียงค่าซื้อโอกาสความเป็นไปได้ที่จะร่วมมือกับโฮจิมินห์ เมื่อเห็นว่าไม่ได้สร้างความคืบหน้าให้กับการแก้ปัญหาที่เป็นทางตันนี้ บอลแลร์ตจึงได้ลาออกในเดือนกันยายน

สงครามยังดำเนินต่อไป เมื่อถึงปลายปี ฝรั่งเศสไม่เพียงแค่จมปลักค้างอยู่ที่ตังเกี๋ยเท่านั้น หากยังเกิดความกริ่งเกรงด้วยว่า จีนอาจเข้าแทรกแซง ซึ่งจะทำให้ดุลทางทหารเอียงไปเป็นคุณกับทางฝ่ายเวียดมินห์ ผู้ซึ่งในตอนนี้ ก็ยังไม่ได้เข้าใกล้เป้าหมายของตนมากขึ้นไปกว่าเดิมแต่อย่างใด เวียดมินห์รู้สึกว่า ฝ่ายที่เห็นใจนักชาตินิยมในองค์การสหประชาชาติ ปัดหลักการของเวียดมินห์ทิ้งไปเสียแล้ว ในขณะที่ความสำเร็จที่ทวีขึ้นมาของเมาเซตุง ก็มิได้ช่วยให้ความช่วยเหลือทางด้านการทหารอย่าง

เป็นล่ำเป็นสัน หลั่งไหลข้ามพรมแดนจีนที่อยู่ติดกับเวียดนามเหนือลงมาทางใต้แต่อย่างใด ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม เวียดมินห์ก็ระวังระไวอยู่ว่า การตกเป็นหนี้คอมมิวนิสต์จีน อาจส่งผลให้พรรคคอมมิวนิสต์จีน เข้ามาครอบงำทิศทางการต่อสู้เพื่อเสรีภาพของเวียดนาม หรือมิฉะนั้น ก็เป็นการยั่วยุให้อเมริกันเข้ามาแทรกแซงในนามของฝรั่งเศสได้

ตลอดปีค.ศ.1949 รัฐบาลฝรั่งเศสดำเนินงานตามสูตรเบาได๋ ในเดือนมีนาคม ประธานาธิบดีออริออลกับจักรพรรดิเบาได๋ ทำข้อตกลงเอลีเซระหว่างกัน ตามข้อตกลงนี้ ฝรั่งเศสให้ความเห็นพ้องอย่างเป็นทางการ ต่อเป้าหมายการสร้างเอกภาพในชาติและเอกราชแห่งชาติของเวียดนาม จักรพรรดิเบาได๋ เสด็จกลับมายังเวียดนามในฐานะ “ประมุขของรัฐ” ในวันบาสติล* ในวันที่ 30 ธันวาคม การเจรจาซึ่งดำเนินมาตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน ที่ปารีส ซึ่งส่งผลให้เกิดอนุสัญญาไซง่อน (รัฐสภาฝรั่งเศสให้สัตยาบันอนุสัญญาเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1950) อนุสัญญากำหนดให้มอบอธิปไตยแก่ “รัฐเวียดนาม” อย่างไรก็ตาม ขอบข่ายของเอกราชที่มอบให้แก่จักรพรรดิเบาได๋นั้น จำกัดอยู่เพียงแค่การสนับสนุนที่จักรพรรดิทรงได้รับในเวียดนามเท่านั้น และไม่ว่าองค์จักรพรรดิจะทรงมีบารมีตามจารีตประเพณีสักเพียงไรก็ตาม พระองค์มิได้ทรงมีฐานทางการเมืองอันเป็นที่ยอมรับจากประชาชน และไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ประวัติที่มีความกำกวมและไม่แน่ชัดของพระองค์ที่มีมาเป็นเวลายาวนาน สร้างมลทินให้แก่พระองค์มากเกินกว่าที่จะทำให้พระองค์ทรงได้รับความเคารพจากนักชาตินิยมชาวเวียดนามหรือนักจักรวรรดินิยมชาวฝรั่งเศสได้ ฝ่ายหลังนี้ สนับสนุนพระองค์อย่างไม่สู้เต็มใจ เพราะระแวงว่า พระองค์อาจทรงพยายามทำความตกลงกับเวียดมินห์ หรือในทางกลับกัน อาจเรียกร้องจากทาง ฝรั่งเศส มากเกินไปจนกระทั่งเกินกว่าจะไปกันได้ กับความฝันที่ยังไม่จางหายเรื่องสหภาพฝรั่งเศส ดังนั้น อำนาจที่แท้จริง จึงยังคงอยู่กับทางฝรั่งเศส ซึ่งแบกรับภาระการทำสงครามต่อไป

อย่างไรก็ดี ในขณะเดียวกัน สงครามนี้ ก็ขยายขนาดออกไป ระหว่างฤดูใบไม้ผลิของปีค.ศ.1949 จนถึงปลายปีค.ศ.1950 เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสร้างรอยประทับให้เห็นอย่างเด่นชัด ถึงการแบ่งแยกออกเป็นสองขั้วของชุมชนนานาชาติ ได้แก่การก่อตั้งองค์การนาโต้ (เมษายน ค.ศ.1949) ความรู้เรื่องรัสเซียมีระเบิดไฮโดรเจนอยู่ในครอบครอง (30 กันยายน ค.ศ.1949) การประกาศสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีน (1 ตุลาคม ค.ศ.1949) สนธิสัญญาระหว่างจีน-โซเวียต (14 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1950) แผนการชูมาน (8 พฤษภาคม ค.ศ.1950) สงครามเกาหลีอุบัติขึ้น (25 มิถุนายน ค.ศ.1950) และการที่จีนเข้าร่วมในสงครามเกาหลี (พฤศจิกายน ค.ศ.1950) ท่ามกลางภูมิหลังดังกล่าวนี้ สหรัฐอเมริกาปาวารณาตัวว่าจะช่วยเหลือจักรพรรดิเบาได๋ และจีนก็ให้คำมั่นว่าจะช่วยเหลือโฮจิมินห์เช่นเดียวกัน แนวทางของสงครามเย็น และของการเผชิญหน้ากันและสะกัดกั้นอิทธิพลของกันและกันของมหาอำนาจ ในชั่วขณะนี้ ยิ่งเน้นถึงเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างกองกำลังฝ่ายต่าง ๆ ที่อยู่ข้างเดียวกับ

---

*Bastille Day 14 กรกฎาคม—วันที่รำลึกถึงการทำลายคุกบาสติลล์ ซึ่งใช้คุมขัง-ทรมานนักโทษการเมืองในฝรั่งเศส

ระบอบอาณานิคม กับฝ่ายที่อยู่ข้างเดียวกับ “การต่อสู้เพื่อการปลดปล่อย” ในเวียดนาม สหรัฐอเมริการับรองเวียดนามของจักรพรรดิเบาได๋ว่าเป็น “รัฐเอกราชภายในสหภาพฝรั่งเศส” เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1950 และในวันที่ 8 พฤษภาคม ดีน แอชีสัน ประกาศโครงการของทรูแมน ซึ่งจะให้ความช่วยเหลือทางทหารมูลค่า 13 ล้านดอลลาร์แก่ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดย 10 ล้านดอลลาร์จากจำนวนนี้ จัดสรรให้แก่ฝรั่งเศส[34] จีนให้การรับรองสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (ดีอาร์วี) ในวันที่ 18 มกราคม ค.ศ.1950 (ตามมาด้วยการรับรองของสหภาพโซเวียตในอีกสิบสองวันให้หลัง) และเมื่อถึงกลางปี จีนได้ร่างโครงการความช่วยเหลือ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดส่งอาวุธและการฝึกทหารให้แก่ดีอาร์วี จีนมีส่วนเกื้อหนุนแก่การตระเตรียมการรุกเล ฮอง ฟอง ครั้งที่สองของเวียดมินห์ในตังเกี๋ยตอนเหนือ ในฤดูใบไม้ร่วงของปีค.ศ.1950 ซึ่งส่งผลให้ฝรั่งเศสพ่ายแพ้ลง (ที่สำคัญคือความพ่ายแพ้ที่เจาบาง) และกองทัพประชาชนแห่งเวียดนาม เข้าควบคุมบริเวณพรมแดนของตังเกี๋ยตอนกลางไว้ได้[35]

แม้ว่าฝรั่งเศสจะตั้งหลักปักฐานอยู่อย่างมั่นคงในฮานอยและปากแม่น้ำแดง แต่ฝรั่งเศสก็ยังไม่สามารถเข้าครอบงำบริเวณชนบทของตังเกี๋ยได้สำเร็จ บริเวณดังกล่าวนี้ เกียป (ผู้นำคนสำคัญของเวียดมินห์) ดำเนินยุทธวิธีแบบสงครามกองโจรได้อย่างมีประสิทธิภาพ และขยายเวลาการทำสงครามให้ยืดเยื้อไปจนกระทั่งฝรั่งเศสเป็นฝ่ายเสียเปรียบในท้ายที่สุด เพราะฝรั่งเศสรอช้าไม่ได้ กระนั้นแม้ว่าการแตกพ่ายอย่างยับเยินในฤดูใบไม้ร่วงของปีค.ศ.1950 จะเผยให้เห็นความอ่อนแอโดยแท้จริงของฝรั่งเศสออกมาแล้วก็ตามที แต่ทว่าตอนนี้ ฝรั่งเศสมีอเมริกามาคอยสนับสนุนให้ยังคงทำสงครามอยู่ในเวียดนามต่อไป เมื่อฝรั่งเศสเรียนรู้ที่จะแสดงตนว่าเป็นผู้ปกป้องระบอบการปกครองอันชอบธรรมของเวียดนาม เพื่อให้ระบอบการปกครองนี้ต่อสู้กับคอมมิวนิสต์โลก ฝรั่งเศสก็สามารถใช้ประโยชน์จากภูมิศาสตร์การเมืองอันเป็นลักษณะเฉพาะของอินโดจีน และออกจะเป็นเรื่องบังเอิญอยู่สักหน่อยที่ฝรั่งเศสสามารถระบุได้ว่า เป้าหมายของตนนั้น ตรงกับเป้าหมายของ “โลกเสรี” ในตอนปลายปี ค.ศ.1950 ฐานะทางทหารของฝรั่งเศสก็อยู่ในสภาพจนตรอก หากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐ (ในรูปการขยายแผนการมาร์แชลลออกไปถึงอินโดจีน) และหากว่าเวียดมินห์มิได้สั่งเลิกการบุกใหญ่ (เพราะเกรงใจจีน ซึ่งกระวนกระวายเรื่องความมั่นคงบริเวณพรมแดน) โอกาสที่จะอยู่รอดของพวกฝรั่งเศส ก็คงจะน้อยมาก

ในบรรดาทางเลือกทั้งสามทางในอินโดจีน—ได้แก่ระบอบอาณานิคม ระบอบคอมมิวนิสต์ และระบอบกษัตริย์—นั้น อเมริกันไม่ชอบเลยสักทางหนึ่ง แต่ก็ถูกชักจูงให้กล้ำกลืนกับระบอบหลังสุด

---

[34] ความช่วยเหลือครั้งนี้เป็นการเริ่มต้นพันธะผูกพันซึ่งจะขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว เมื่อถึงปีค.ศ.1952 สหรัฐก็ให้เงินทุนสนับสนุนการทำสงครามของฝรั่งเศสถึง 40 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด สองปีถัดมา สัดส่วนนี้ เพิ่มขึ้นไปเป็น 70 เปอร์เซ็นต์

[35] Laura Calkins, “Sino-Viet-Minh Relations, 1948-52,” Ph.D. Thesis, University of London, 1990, 120ff.

เมื่อมีโวหารเรื่องหลักการกำหนดตนเองมาปรุงแต่งให้ดูดีขึ้น เรื่องที่ว่ารัฐบาลสหรัฐเปลี่ยนท่าทีจากการต่อต้านระบอบอาณานิคมฝรั่งเศส มาสนับสนุนหุ่นเชิดของระบอบอาณานิคมฝรั่งเศสนั้น ไม่อาจอธิบายได้อย่างสมบูรณ์ หรือแม้กระทั่งอธิบายได้เป็นส่วนใหญ่ ด้วยการโยงไปถึงเพทุบายของฝรั่งเศส หรือความต้องการของฝรั่งเศส สิ่งที่มีความสำคัญเป็นหลักในการคิดคำนวณของอเมริกัน คือการลงความเห็นว่าอะไร เป็นสิ่งที่รัฐบาล สภาคองเกรสและประชาชนอเมริกันต่างถือว่าเป็นความขัดแย้งระดับโลกในเบื้องลึก ระหว่างระบอบคอมมิวนิสต์กับ “โลกเสรี” ในช่วงระหว่างค.ศ.1949-1950 อเมริกันรู้สึกว่าตนถูกคุกคามจากกลุ่มจีนและโซเวียตในเอเชีย รวมทั้งในยุโรป และความอยู่รอดของฝรั่งเศส ก็ดูเหมือนว่าเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งต่อผลประโยชน์ของสหรัฐในทั้งสองทวีป และยังมีความสำคัญต่อความมั่นคงของทั้งสองทวีปนั้นด้วยโดยแท้ อเมริกันให้เหตุผลว่า ความช่วยเหลือที่ให้แก่ฝรั่งเศสในอินโดจีนนั้น ไม่เพียงแต่จะขัดขวางการรุกคืบของคอมมิวนิสต์จีนเท่านั้น หากยังช่วยปลดปล่อยให้กองทัพฝรั่งเศสได้หลุดพ้นออกมา เพื่อมาช่วยสะกัดกั้นการขยายอิทธิพลของโซเวียตในซีกโลกตะวันตกด้วย ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์การสะกัดกั้นคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของอเมริกา เป็นพืชพันธุ์ที่งอกขึ้นมาจากความสมัครสมานกันในยุโรปตะวันตก และจาก “เถ้าถ่าน” ของนโยบายของยุโรปตะวันตก ที่มีต่อประเทศจีน[36]

แม้ว่าการเข้ามีส่วนพัวพันในด้านการทหารของอเมริกันในเวียดนาม ยังต้องใช้เวลาอีกหลายปีข้างหน้า จึงจะถึงขั้นถอนตัวไม่ขึ้น แต่ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1950 สหรัฐได้สร้างข้อผูกมัดที่สำคัญยิ่งให้กับตนเอง ที่จะต้องให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่ฝรั่งเศส ไม่ว่าจุดหักเลี้ยวในนโยบายของสหรัฐต่อเวียดนาม จะถูกระบุว่าเป็นการตัดสินใจในเดือนพฤษภาคมนี้เอง หรือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ปีหนึ่ง พร้อมกับความล่มสลายของเจียงไคเช็คในจีน และการเปิดตัวนาโต้ในยุโรป แต่ก็เป็นสิ่งที่กระจ่างชัดว่า เมื่อถึงเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1950 การสนับสนุนฝรั่งเศสของสหรัฐเป็นที่เปิดเผยกันอย่างเต็มที่ และเป็นที่กระจ่างชัดอีกเช่นกันว่า ความเกี่ยวพันระหว่างแนวป้องกันของตะวันตก กับเสถียรภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกจำหลักอย่างมั่นคงลงในความคิดอย่างเป็นทางการของวอชิงตัน เช่นเดียวกับในจิตสำนึกทางการเมืองของประชาชนอเมริกัน การวางนโยบายของสหรัฐนั้น อาศัยเหตุการณ์ต่าง ๆ ในตะวันตกและตะวันออกมาประกอบกัน มิใช่บังเอิญมีเหตุการณ์ดังกล่าวเหล่านั้นประจวบกันขึ้นมา เรื่องนี้เห็นได้จากความจริงในข้อที่ว่า การขอให้สภาคองเกรสสนับสนุนนาโต้นั้น รัฐบาลสหรัฐพร้อมที่จะยอมตามคำเรียกร้องของสภาคองเกรส เรื่องการจัดสรรงบประมาณทางทหารให้ครอบคลุมไปถึง “บริเวณประเทศจีนโดยทั่วไป” ด้วย เป็นที่น่าสังเกตอีกด้วย

---

[36] โรเบิร์ต บลัม ให้เหตุผลโต้แย้งว่า “นโยบายของอเมริกัน เรื่องการสะกัดกั้นคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดจากเถ้าถ่านของนโยบายที่ประสบความล้มเหลวของอเมริกันในจีน” อ้างใน Short, ***Origins,*** 74.

ว่า แอชีสันประกาศเรื่องการให้ความช่วยเหลือของอเมริกันแก่อินโดจีน ในวันเดียวกับที่ชูมาน ประกาศแผนการของเขา เพื่อการสมานไมตรีกันใหม่อีกครั้ง ระหว่างฝรั่งเศสกับเยอรมนี

ดังนั้น การออกโรงต่อต้านคอมมิวนิสต์ของอเมริกันในช่วงระหว่างค.ศ.1949-1950 จึงมีผลต่อโชคชะตาของอาณานิคมของดัตช์และฝรั่งเศสอย่างสำคัญถึงขั้นเด็ดขาดและมีความแตกต่างกันอย่างเด่นชัด แรงกดดันที่สหรัฐกระทำต่อดัตช์ตั้งแต่ตอนปลายปีค.ศ.1948 เป็นต้นมา เร่งให้เอกราชของอินโดนีเซียมาถึงเร็วขึ้น ขณะที่การสนับสนุนฝรั่งเศสของสหรัฐ กลับทำให้ระบอบอาณานิคมมีชีวิตยืนยาวขึ้น ตรงกันข้าม กรณีเหตุการณ์ที่มาเดียนสร้างความสอดคล้องลงรอยไปด้วยกันระหว่างการต่อต้านอาณานิคม กับการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของสาธารณรัฐอินโดนีเซีย ทว่าสำหรับอินโดจีนนั้น สหรัฐสองจิตสองใจอยู่ชั่วระยะหนึ่งระหว่างความเห็นใจต่อความคิดแนวต่อต้านอาณานิคมของเวียดมินห์ และความ รู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อความคิดแนวคอมมิวนิสต์ของพวกเขา มีมูลเหตุอยู่จริง ๆ ที่จะใช้นำมาใช้เป็นเหตุผลโต้แย้งว่า นโยบายของอเมริกันต่ออินโดจีนนั้น ประสบกับความตึงเครียดและความขัดแย้งมากยิ่งกว่านโยบายที่เกี่ยวกับอินโดนีเซียมาจนกระทั่งกลางปีค.ศ.1949 ตัวอย่างเช่น แม้ว่าพันธกรณีของอเมริกัน ในอันที่จะเข้าแทรกแซงในอินโดจีน จะเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาตั้งแต่ปีค.ศ.1947 แต่วิธีการที่อเมริกันปฏิบัติต่อฝรั่งเศสและเวียดมินห์ในตอนเริ่มต้น ก็มิได้มีความลำเอียงเข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ประกอบกับอเมริกันมีความไม่ไว้วางใจระบอบอาณานิคมฝรั่งเศสตกค้างอยู่ด้วย อย่างไรก็ดี สหรัฐก็จัดการปรับแต่งความหวังที่ตนมีต่อเวียดนาม “ที่เป็นประชาธิปไตย” ไปทีละน้อย ให้สอดคล้องไปด้วยกันได้กับการสนับสนุนระบอบอาณานิคมแนวใหม่ตามที่ฝรั่งเศสอ้าง นอกจากนี้อเมริกันยังได้รับการชักจูงให้เชื่อไปทีละน้อยเป็นลำดับเช่นกันว่า สหภาพฝรั่งเศส จะช่วยเสริมฐานะของฝรั่งเศสในการป้องกันยุโรป และจะทำให้ฝรั่งเศสยืนหยัดเป็นปราการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในเอเชีย ภายหลังจากเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1950 ฝรั่งเศสก็พึ่งพาอาศัยอเมริกันในเรื่องเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ในขณะที่สหรัฐก็คาดหวังว่าฝรั่งเศสจะดำเนินงานนี้ให้สำเร็จลุล่วงไป เรื่องนี้นับเป็นการแบ่งงานกันทำอย่างประดักประเดิด และลู่ทางที่ฝรั่งเศสจะมีชัยชนะ ก็ลดน้อยถอยลงไป ภายหลังจากจุดเริ่มต้นปลอม ๆ นายพลเดอ แลตร์ เดอ ทัสซิญนี* เป็นสื่อสัมพันธ์แล้ว ความร่วมมือกันระหว่างฝรั่งเศส-อเมริกันก็ตามมาด้วยการกล่าวหาซึ่งกันและกันอย่างไม่ยอมเลิกรา

รัฐบาลสหรัฐตัดสินใจที่จะสนับสนุนให้ฝรั่งเศส ตั้งมั่นอยู่ในเวียดนาม เพื่อต่อต้านการรุกรบที่มีความเป็นไปได้อย่างยิ่งว่าเวียดมินห์จะก่อขึ้นโดยได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มพิกัดจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนและกองทัพปลดปล่อยของประชาชน ดังที่ทราบกันดีในปัจจุบันว่า ในช่วงเวลานั้น

---

*นายพลทัสซิญนีเป็นผู้แทนฝรั่งเศสที่เดินทางไปขอความช่วยเหลือจากอเมริกาที่วอชิงตันด้วยตนเอง โดยทัสซิญนีอ้างแก่อเมริกาว่า ภารกิจที่ฝรั่งเศสเข้าไปกระทำในเวียดนาม มิได้ต่างจากที่อเมริกาเข้าไปกระทำในเกาหลี อเมริกาคล้อยตามความเห็นของทัสซิญนี และเริ่มให้ความช่วยเหลือแก่ฝรั่งเศสตั้งแต่นั้นมา

ดุลยพินิจของฝ่ายสหรัฐ ได้มาจากการประเมินอย่างไม่ถูกต้อง ถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของโลกคอมมิวนิสต์ และการคาดคะเนที่ผิดพลาดเรื่องผลกระทบของชัยชนะของเมาเซตุงต่อสมรรถนะในการสู้รบของเวียดมินห์ แม้จะมีสนธิสัญญาระหว่างจีนและโซเวียต และการแสดงออกถึงความสมัครสมานระหว่างชาวคอมมิวนิสต์ทั้งหลายในเอเชีย ทว่าแต่ละพรรคแต่ละฝ่าย ต่างมีความต้องการและผลประโยชน์ของตนโดยเฉพาะ ทั้งในระหว่างองค์กรคอมมิวนิสต์ ก็ยังมีความผันแปรแตกต่างกันอยู่อย่างกว้างขวาง ในเรื่องยุทธวิธีและแม้กระทั่งในเรื่องยุทธศาสตร์ซึ่งองค์กรเหล่านี้ใช้ในการต่อสู้เพื่อการปลดปล่อย จีนมิได้รับภาระในการให้ความช่วยเหลือที่สำคัญใด ๆ แก่เวียดนาม ในช่วงระหว่างกลาง ปีค.ศ.1948 จนกระทั่งถึงต้นปีค.ศ.1950 ซึ่งตรงกันข้ามกับความคาดหมายของมหาอำนาจตะวันตก และควรจะกล่าวเสริมไว้ด้วยว่า ตรงกันข้ามกับความคาดหมายของพวกเวียดมินห์ด้วยเช่นกัน ส่วนระดับการสนับสนุนที่ได้จากสหภาพโซเวียตในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ก็มิได้เป็นกอบเป็นกำ จนเมื่อภายหลังจากสงครามเกาหลีปะทุขึ้นมาแล้วนั่นแหละ ความช่วยเหลือทางทหารที่จีนให้แก่เวียดนามจึงได้ขยายกว้างออกไป เมื่อเกิดสภาพการณ์เช่นนี้ขึ้นมา ก็เป็นที่กระจ่างชัดว่า คอมมิวนิสต์จีนและเวียดนาม มีทัศนะที่แตกต่างกัน ในเรื่องการจัดกำลังพล ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจากการที่ต่างฝ่าย ต่างมีมุมมองทางด้านยุทธศาสตร์ของตนเอง ในส่วนที่เกี่ยวกับตะวันออกไกลและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ถนนไปสู่เจนีวา

หลังจากที่จีนเข้าสู่สงครามเกาหลี (พฤศจิกายน ค.ศ.1950) แล้ว การรบพุ่งในเวียดนาม ก็ย่างเข้าสู่ขั้นตอนใหม่ ความกลัวว่าจีนจะเข้าแทรกแซง ทำให้สหรัฐไม่กล้าเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องในการรบในทางกลับกัน การไม่เข้าเกี่ยวข้องของสหรัฐนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในกองทัพของนายพลเกียป และการที่นายพลเกียปพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอกมากขึ้น การเดินทางมาถึงของเดอ แลตร์ เดอ ทัสซิญนี ในฐานะผู้บัญชาการสูงสุดทางด้านพลเรือนและทหารในเดือนธันวาคม ส่งผลในเชิงให้กำลังใจแก่ความเพียรพยายามทำสงครามของฝรั่งเศส เมื่อถึงเดือนมิถุนายน ค.ศ.1951 เดอ แลตร์หยุดยั้งการรุกของเวียดมินห์ไว้ได้ที่ตังเกี๋ย เท่ากับส่งเสริมให้ฝรั่งเศสเรียกร้องความช่วยเหลือจากอเมริกันต่อไป และยืนกรานที่จะไม่ยอมประนีประนอมทางการเมืองกับทางเวียดนาม อย่างไรก็ดี เมื่อถึงปลายปี เดอ แลตร์ถึงแก่อนิจกรรมลง ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1952 เวียดมินห์ซึ่งได้ประโยชน์จากความช่วยเหลือทางทหาร ซึ่งในตอนนี้ มาจากจีน ในขอบข่ายที่ใหญ่โตอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ก็ผลักดันให้กองกำลังของฝรั่งเศส ต้องถอยไปจากฮัวบินห์ เมื่อถึงตอนนี้ การสร้างเสริมแสนยานุภาพทางทหารของคอมมิวนิสต์ ทำให้ชัยชนะในตังเกี๋ยเป็นเรื่องที่มีโอกาสเป็นไปได้อย่างเด่นชัดขึ้นมาแล้ว[37]

---

[37] Calkins, “Sino-Viet Minh Relations,” 211-37.

ฝรั่งเศสติดอยู่กับภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก อนาคตของสหภาพฝรั่งเศส และชะตากรรมของสาธารณรัฐที่สี่ ดูเหมือนว่าจะแขวนอยู่กับผลของสงคราม กระนั้น ความอ่อนล้าจากสงคราม ก็ห่อหุ้มครอบคลุมชาติและผู้นำของชาติหนักข้อขึ้นเรื่อย ๆ การสูญเสียชีวิตและภาระหนักในด้านเศรษฐกิจกำลังส่งสัญญานออกมาให้รู้สึกกัน ประชาชนฝรั่งเศสทั่วไป เริ่มตาสว่างขึ้นเพราะต้องสูญเสียสิ่งที่พวกเขารู้สึกกันมากขึ้น ๆ ว่า เป็นการเสียสละเพื่อหลักการของอเมริกัน และต่างต่อต้านข้อเสนอแนะให้เกณฑ์ทหารไปรบในอินโดจีน ขณะที่รัฐบาลชุดต่อ ๆ มา ต่างก็ตระหนักซึ้งเกินพอ ว่าเวียดนามกำลังซ้ำเติมให้สถานการณ์ของประเทศ ยิ่งไร้เสถียรภาพทางการเมืองหนักขึ้น และทำให้พวกเขาอ่อนแอลงเมื่อเทียบกับเยอรมนีตะวันตก ซึ่งกำลังฟื้นตัวขึ้นและกำลังสั่งสมอาวุธอีกคำรบหนึ่ง ขณะนี้ความไม่สามารถสืบเนื่องการสู้รบต่อไปโดยลำพังตนเองของฝรั่งเศส เผยออกมาให้เห็นวันแล้ววันเล่านั้น ฝรั่งเศสใช้วิธีการโยงให้สงครามในเวียดนามมาบรรจบกับการป้องกันยุโรป เพื่อเค้นความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศสเรียกร้องความช่วยเหลือดังกล่าวในอินโดจีน เพื่อว่าตนจะได้สามารถมีชัยชนะในสงครามดังกล่าวได้ หรืออย่างน้อย ก็สามารถปลดทหารประจำการได้มากพอที่จะค้ำประกันความเสมอภาคในด้านการทหารของฝรั่งเศสกับเยอรมันตะวันตก ในเรื่องนี้ฝรั่งเศสมุ่งหมายให้เป็นข้อแลกเปลี่ยนเพื่อให้ตนสามารถเข้าร่วมในประชาคมร่วมป้องกันยุโรป หรือ อีดีซี ได้ (ฝรั่งเศสทำข้อตกลงก่อตั้งประชาคมป้องกันยุโรปในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1952 ทว่ารัฐสภาฝรั่งเศสไม่เคยให้สัตยาบัน) กระนั้นก็ตาม ความคลางแคลงใจก็มีมากขึ้นเรื่อย ๆ ในข้อที่ว่าจะไว้ใจได้หรือไม่ว่าอเมริกันจะให้การสนับสนุน เพราะรัฐบาลสหรัฐ ไม่เพียงแต่ใช้การเข้าร่วมในอีดีซีของฝรั่งเศส เป็นเงื่อนไขในการให้ความช่วยเหลือเท่านั้น หากยังหมกมุ่นอยู่กับจีนคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าที่เคยเป็นมาเสียอีก ยิ่งไปกว่านั้น คนฝรั่งเศสเป็นอันมากมายยังดูเหมือนจะโยงตรรกะที่ไม่เป็นเหตุเป็นผลเข้าด้วยกัน คือคิดว่า ชัยชนะทางการทหาร หมายถึงความพ่ายแพ้ทางการเมือง เพราะการยืนยันความเป็นรัฐเอกราชของเวียดนาม แปลออกอย่างชัดเจนได้ว่าคืออวสานของจักรวรรดิฝรั่งเศส

ในช่วงท้าย ๆ ของรัฐบาลทรูแมน สหรัฐยังมิได้เข้าไปพัวพันในเวียดนามโดยตรง อย่างชนิดเลี่ยงไม่ได้หรือหวนกลับไม่ได้ ทว่าเช่นเดียวกับฝรั่งเศส สหรัฐยังไม่แน่ใจว่าจะพิจารณาสงครามนี้อย่างไร ก่อนที่สหรัฐสามารถตัดสินใจได้ว่า จะตอบโต้ภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์โดยตรง หรือว่าจะทำผ่านตัวแทนดีนั้น สหรัฐจำต้องระบุตัวศัตรูให้ชัดเสียก่อน และเลือกระหว่างเวียดมินห์กับจีน ว่าจะใช้ใครเป็นเป้า ในด้านทฤษฎีนั้น รัฐบาลสหรัฐมีทางเลือกเปิดให้อยู่สี่ทาง คือหนึ่งทุ่มช่วยเหลือฝรั่งเศสต่อไปอย่างไม่เสียดมเสียดาย หรือสองเปลี่ยนมาสนับสนุนจักรพรรดิเบาได๋แล้วเน้นปรับเปลี่ยนสงครามนี้ ให้เป็นเรื่องของเวียดนามไปเสีย หรือในทางที่สามสหรัฐเข้าแทรกแซงโดยตรงและกระทำการไปแต่ฝ่ายเดียว หรือทางเลือกที่สี่ ดำเนินการเพื่อให้นานาชาติเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหานี้ ไม่ว่าจะด้วยวิธีการทางทหารหรือด้วยการประชุมสันติภาพ ทางเลือกแต่ละแนว ต่างก็มีข้อบกพร่องอยู่ในตัวเอง อาทิเช่น การทุ่มทำสงครามไปกับฝรั่งเศส สหรัฐก็เสี่ยงว่าตนจะเป็นผู้พ่ายแพ้ในสงครามครั้งนี้เสียเอง

หรือเกิดความบาดหมางกับชาวเอเชีย ผู้ซึ่งเป็นเงื่อนไขจำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ ในการตกลงทางการเมืองอย่างถาวร กระนั้น แนวทางที่สองก็เสี่ยงอันตรายไม่แพ้กัน เนื่องจากชาวเวียดนามนั้น นิยมที่จะ "วางตัวในแบบไม่เข้าใครออกใคร" มากกว่าจะสนับสนุนจักรพรรดิเบาได๋ ทางเลือกที่สามและสี่นั้น รัฐบาลทรูแมนมิได้นำมาไตร่ตรองอย่างจริงจังอันใด ทว่าเป็นทางเลือกที่ผู้ที่รับตำแหน่งประธานาธิบดีคนต่อมาให้ความเอาใจใส่เป็นอย่างมาก

เดือนมกราคม ค.ศ.1953 ประธานาธิบดีไอเซนฮาวร์เข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอย่างเป็นทางการ รัฐบาลพรรครีพับลิกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐมนตรีต่างประเทศ จอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส ซึ่งมองเห็นว่าฝรั่งเศสชักจะเนือยลงและเวียดมินห์กำลังขยายอิทธิพลเข้าไปในลาว ตัดสินใจที่จะเข้าควบคุมทิศทางของสงครามครั้งนี้ อเมริกันเข้ามามีพันธะผูกพันต่อการสร้างชัยชนะอย่างถอนตัวไม่ขึ้นในช่วงระหว่างเดือนสิงหาคม-กันยายน ค.ศ.1953 เมื่อแผนการนาวาร์ ซึ่งร่างขึ้นในฤดูร้อนของปีค.ศ.1953 ที่จะส่งทหารฝรั่งเศสเข้าไปในการรบครั้งนี้ล้มเหลวลง อเมริกันจึงเริ่มคิดตรองถึงโอกาสความเป็นไปได้ ที่จะส่งทหารเข้าไปรบโดยตรง ตลอดช่วงระยะเวลานับตั้งแต่เมื่อการรบที่เดียนเบียนฟูเริ่มขึ้นจนกระทั่งถึงช่วงที่การประชุมที่เจนีวา (มีนาคม-กรกฎาคม ค.ศ.1954) สิ้นสุดลง มีการอภิปรายกันในรัฐบาลไอเซนฮาวร์ ถึงความเหมาะควร และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป้าหมายต่าง ๆ เงื่อนไขล่วงหน้า และระดับการแทรกแซงโดยใช้กำลังรบของสหรัฐ ปัญหาแต่ละข้อ ล้วนก่อให้เกิดคำถามขึ้นมามากมายหลายประการ เป้าหมายของอเมริกัน ควรเป็นการหน่วงเหนี่ยวให้ฝรั่งเศสทำสงครามนี้ต่อไป หรือว่า สนับสนุนเวียดนาม "ที่มีเอกราช" หรือว่าจะรับช่วงสงครามนี้จากฝรั่งเศสมาเสียทั้งหมด การแทรกแซงควรขึ้นอยู่กับการที่ฝรั่งเศสให้เอกราชแก่รัฐสมทบนี้ เสียก่อน หรือว่า จะให้ขึ้นอยู่กับ "ปฏิบัติการร่วม [นั่นก็คือเป็นปฏิบัติการของนานาชาติ]" สำหรับเรื่องที่ว่าการดำเนินกิจกรรมทางทหารระดับใดจึงจะได้รับความพอใจมากกว่า หรือว่าจะได้รับการยินยอมให้ทำได้นั้น ข้อเสนอมีอยู่เป็นกระบวน นับตั้งแต่โครงการที่ทำอยู่แล้วคือจัดส่งอาวุธและที่ปรึกษาไปยังกองกำลังภาคพื้นดิน กองกำลังทางทะเลและทางอากาศ ผ่านไปถึงปฏิบัติการทิ้งระเบิด การส่งทหารราบเข้าไปปฏิบัติการจริง เลยไปจนกระทั่งถึงการใช้อาวุธนิวเคลียร์ พลเรือโทเดวิสสรุปปัญหาของอเมริกันไว้ว่า "เราไม่อาจข้ามน้ำตกไนอาการาไปได้ ด้วยการลงไปอยู่ในถังเพียงนิดหน่อย"[38]

ขณะที่ฝรั่งเศสซวนเซอยู่ภายใต้การจู่โจมของเวียดมินห์ที่เดียนเบียนฟูนั้น สหรัฐก็เพียรพยายามดึงชาติอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษ ให้เข้ามาร่วมปฏิบัติการทางทหารด้วย การทำให้สงครามนี้กลายเป็นสงครามนานาชาติ ด้วยการดึงรัฐอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับประเทศสมาชิกในเครือจักรภพอังกฤษ เข้ามาร่วมด้วย กลายเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นแก่การเข้าสู่สงครามของสหรัฐ ดังคำประกาศของดัลเลสในสุนทรพจน์ของเขาที่ว่าด้วย "ปฏิบัติการร่วม" เมื่อวันที่ 29 มีนาคม

---

[38] อ้างใน Short, ***Origins,*** 126.

ค.ศ.1954 อย่างไรก็ดี พันธมิตรของอเมริกา ต่างมีวิธีพิจารณาปัญหานี้แตกต่างกันออกไป สหราชอาณาจักร (อังกฤษ) นั้น ต่อต้านเป็นพิเศษเรื่องการทำให้สงครามนี้กลายเป็นสงครามนานาชาติ อังกฤษไม่ยอมเข้ามีส่วนร่วมในข้อเสนอของดัลเลสที่ให้โจมตีทางอากาศร่วมกัน โดยอังกฤษให้เหตุผลว่า จะเป็นการสร้างความบาดหมางแก่ชาติต่าง ๆ ในเอเชีย ยั่วยุจีน และกระตุ้นให้มีการดำเนินการตามกติกาสัญญาระหว่างจีนและโซเวียต ซึ่งเสี่ยงต่อการเกิดสงครามโลกครั้งที่สาม เมื่ออังกฤษเสนอแนะให้จัดการประชุมนานาชาติว่าด้วยปัญหาอินโดจีน ดัลเลสก็ให้เหตุผลแย้งว่า เฉพาะเมื่อมี "ปฏิบัติการร่วม" เป็นการล่วงหน้าไปก่อนแล้วเท่านั้น จึงจะแน่ใจได้ว่า การเจรจาจะได้ข้อยุติทางการเมืองอย่างเป็นที่ยอมรับได้ ในเดือนมกราคม ค.ศ.1954 ในที่ประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศที่เบอร์ลิน แอนโธนี อีเดน ได้จัดการรวมปัญหาอินโดจีน เข้าไปอยู่ในวาระการประชุมเกี่ยวกับเกาหลีได้สำเร็จ ทั้ง ๆ ที่สหรัฐต่อต้าน การประชุมดังกล่าว กำหนดให้มีขึ้นหลังจากนั้นเพียงไม่กี่เดือนที่เจนีวา เมื่อเป็นที่กระจ่างชัดในตอนปลายเดือนเมษายน (ก่อนที่จะมีการเจรจาที่เจนีวา) ว่ารัฐบาลอังกฤษคงจะไม่เข้ามามีส่วนในปฏิบัติการร่วมทางทหารในอินโดจีน ไอเซนฮาวร์ก็กระทำการอย่างเด็ดขาด เพื่อป้องกันมิให้รัฐบาลสหรัฐ เลื่อนไถลลงไปสู่การเข้าแทรกแซงแต่ฝ่ายเดียว[39]

การตกลงที่เจนีวา ค.ศ.1954

ในทศวรรษ 1950 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคที่มีความสำคัญต่อยุทธศาสตร์ระดับโลกของอังกฤษ น้อยกว่าภูมิภาคดังเช่นตะวันออกกลาง เป็นต้น จนกระทั่งถึงฤดูใบไม้ผลิปีค.ศ.1954 อังกฤษยังแสดงความสนใจต่อสงครามเวียดนามเพียงเล็กน้อยโดยส่วนเปรียบ ทั้งอังกฤษก็มิได้มีนโยบายที่แน่นอนเกี่ยวกับอินโดจีนด้วย แต่ถึงอย่างไร อังกฤษก็กระตือรือร้นที่จะหาข้อยุติไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เพื่อที่อังกฤษจะได้พิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของตนเองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ที่สำคัญคือมลายู ซึ่งดูเหมือนว่า จะถูกคุกคามจากการรบพุ่งที่ขยายใหญ่ขึ้น) และเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สถานะของฝรั่งเศสในการตระเตรียมการเพื่อร่วมป้องกันยุโรป เมื่อรายงานจากเดียนเบียนฟูตัดโอกาสความเป็นไปได้ที่ฝรั่งเศสจะมีชัยชนะไปโดยสิ้นเชิงแล้ว รัฐบาลอังกฤษจึงได้ผลักดันให้มีการตกลงปัญหานี้ด้วยการเจรจา แทนที่จะเสี่ยงให้มหาอำนาจขัดแย้งกันด้วยเรื่องนี้ ดังนั้น บทบาทของอังกฤษที่เจนีวาจึงมิใช่ผลของยุทธศาสตร์ด้านอินโดจีนที่ได้ผ่านการพิจารณาไตร่ตรองมาเป็นเวลานาน ทั้งมิได้สะท้อนถึงอิทธิพลของอังกฤษต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ในภูมิภาค การที่การประชุมดังกล่าวมีขึ้นได้ และสามารถก่อให้เกิดข้อตกลงใด ๆ ออกมาจนได้นั้น ก็เพราะการยอมโอนอ่อนผ่อนตามของฝรั่งเศส ของสหภาพ

---

[39] ibid., 146-7.

โซเวียตและของจีนเป็นสำคัญ ประเทศมหาอำนาจทั้งสี่นี้เอง มิใช่อเมริกัน ทั้งมิใช่เวียดนาม ที่เป็นตัวหลักในการเข้าร่วมเจรจาและกำหนดรูปโฉมของข้อตกลงเจนีวา[40]

ปีแอร์ มองแดส์ ฟรองซ์ ซึ่งขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีของฝรั่งเศสในเดือนมิถุนายน ได้ประกาศเป้าหมายที่จะบรรลุสันติภาพภายในเวลาหนึ่งเดือน เขาปลูกฝังความเด็ดขาดและทิศทางแก่ความพยายามไขว่คว้าหาทางให้ฝรั่งเศสเล็ดรอดออกจากอินโดจีน กระนั้นก็ยังรักษาโอกาสที่จะเข้าถึงอำนาจและผลประโยชน์ไว้ ในบรรยากาศระหว่างประเทศที่ผ่อนคลายความตึงเครียดลงไปบ้าง ภายหลังอสัญกรรมของสตาลิน (มีนาคม ค.ศ.1953) นี้ โมโลตอฟกับโจวเอนไล ต่างกระวนกระวายกับการหาสูตรสันติภาพ โดยแต่ละฝ่ายต่างต้องการหลีกเลี่ยงการสร้างความเป็นปฏิปักษ์กับอีกฝ่ายหนึ่งในกรณีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และทั้งสองฝ่ายต่างประสงค์ที่จะสะกัดกั้นลัทธิการแผ่ขยายอำนาจของอเมริกัน มีผู้กล่าวเป็นนัยว่า รัสเซียถูกชักจูงให้คล้อยไปกับข้อตกลงเจนีวา เพื่อแลกเปลี่ยนกับคำสัญญาของฝรั่งเศส ว่าจะบ่อนทำลายประชาคมร่วมป้องกันยุโรป (อีดีซี) ทว่าหลักฐานในเรื่องนี้มีเพียงน้อย – หากว่าจะมีอยู่บ้าง--ว่าได้มีการคบคิดกันเช่นว่านั้นจริง[41] สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (ดีอาร์วี) อ้างขึ้นในเวลาต่อมา (ในค.ศ.1979) ว่าถูกจีนหักหลังที่เจนีวา โดยให้เหตุผลว่า โจวเอนไลห่วงใยเป็นสำคัญต่อความมั่นคงของแนวอาณาเขตทางตอนใต้ของจีน และด้วยเหตุดังนั้นจีนจึงให้การยินยอมโดยง่ายแก่การแบ่งแยกประเทศเวียดนามอย่างค่อนข้างไม่มีกำหนดหากสหรัฐให้การค้ำประกันข้อตกลงเจนีวา หากว่าประเด็นนี้เป็นเป้าหมายของจีน เช่นนั้นแล้ว ผลการเจรจาเจนีวา ก็คงจะเป็นสิ่งที่จีนผิดหวัง เพราะดัลเลสหงุดหงิดไม่พอใจกับขั้นตอนต่าง ๆ ไปเสียหมดทุกอย่าง และเลือกที่จะไม่เข้าเกี่ยวข้องกับการตกลงใด ๆ ของที่ประชุม ในตอนต้นฤดูร้อนของปีค.ศ.1954 ดัลเลสต่อต้านข้อตกลงที่ได้ผ่านการเจรจากันไปเรียบร้อยแล้ว ในเรื่องเวียดนาม พร้อมกับเร่งเร้าให้ประกาศการสถาปนา ประชาคมร่วมป้องกันยุโรป (อีดีซี) ด้วยความเร่าร้อนพอ ๆ กัน ขณะเดียวกันดัลเลสก็ได้ให้ความยินยอม ในเรื่องที่เกี่ยวกับการประชุมเจนีวา เพื่อเป็นค่าตอบแทนแก่ลู่ทางที่ฝรั่งเศสจะให้สัตยาบันสนธิสัญญาอีดีซี ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ดัลเลสผิดหวังทั้งสองเรื่อง ในการประชุมที่เจนีวาดัลเลสไม่สามารถกำหนดทิศทางได้ตามใจตามที่ต้องการและสหรัฐก็แยกตัวเองออกจากคำประกาศสุดท้ายที่เป็นการสรุปผลการประชุม ในขณะที่ในเดือนถัดมา รัฐสภาฝรั่งเศส ก็โยนเรื่องอีดีซีทิ้งไปเสีย

แม้ว่าขั้นตอนต่าง ๆ ที่ดำเนินไป จะน่ารำคาญและทำไปด้วยความลังเล แต่ในท้ายที่สุดแล้ว ที่ประชุมก็ได้ก่อให้เกิดข้อตกลงเรื่องการหยุดยิงระหว่างฝรั่งเศสกับดีอาร์วี ที่ประชุมยังได้ก่อตั้งคณะกรรมาธิการควบคุมดูแลของนานาชาติ (เพื่อให้ดำเนินการตามข้อตกลงเรื่องยุติการรบ) นอกจากนี้ที่ประชุมยังได้มีคำประกาศสุดท้ายซึ่งออกในนามผู้แทนที่เข้าร่วมประชุมทั้งปวง ยกเว้นผู้แทนจาก

---

[40] ดู James Cable, ***The Geneva Conference of 1954 on Indochina,*** London, 1986.

[41] ibid., 129ff.

สหรัฐ ผลลัพธ์ของคำประกาศนี้คือ การลากเส้นแบ่งประเทศในทางทหารที่เส้นขนานที่สิบเจ็ด เป็นการชั่วคราว และตระเตรียมการเพื่อถอนทหารของฝรั่งเศสออกไป ขณะเดียวกันที่ประชุมยังได้ตกลงให้ค้ำประกันเอกราช บูรณภาพและความมั่นคงของกัมพูชาและลาว และสำหรับเวียดนามนั้น การทำข้อตกลงทางการเมืองและการรวมดินแดนเหนือใต้เข้าด้วยกันก็วางไว้ว่า จะมีขึ้นในทันทีภายหลังการเลือกตั้ง (การเลือกตั้งเสนอไว้ว่าจะจัดขึ้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1956) นอกเหนือไปจากนี้แล้ว กล่าวกันว่า การประชุมครั้งนี้ ได้ขัดขวางมิให้สงครามกลายเป็นเรื่องของนานาชาติ และได้นำอวสานมาสู่จักรวรรดิอาณานิคมของฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และสุดท้ายคือได้สร้างคุณูปการให้แก่การเดินทางอันยาวไกลของประชาชาติอินโดจีน เพื่อไปสู่หลักการกำหนดตนเอง

ถึงอย่างไร ข้อตกลงที่เจนีวาก็เป็นเครื่องหมายชี้ว่า การสู้รบชะงักลง มิใช่ยุติลง ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การประชุมครั้งนี้ เป็นการบ่งบอกถึงการมุ่งทำสงครามต่อไป ด้วยวิธีการอย่างอื่น การประชุมส่งเสริมความเชื่อเรื่องการดำรงอยู่ของกลุ่มสองกลุ่ม ที่เกาะเกี่ยวกันอยู่อย่างมั่นคงราวกับหลักศิลา ได้แก่กลุ่มตะวันตกกับกลุ่มคอมมิวนิสต์ ซึ่งทั้งนี้ เป็นไปตามความเชื่อของหลักเทววิทยามานิเชียนอันเก่าแก่ที่ว่าด้วยการแบ่งโลกออกเป็นสองกลุ่มที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน การประชุมครั้งนี้มิได้ทำให้เกิดการตกลงกันระหว่างประเทศมหาอำนาจ แต่กลับเป็นเวทีที่ทำให้เกิดการเผชิญหน้ากันระหว่างประเทศมหาอำนาจเหล่านี้ในช่วงต่อไป ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด (รวมทั้งผู้เป็นประธานร่วม ซึ่งมาจากอังกฤษและสหภาพโซเวียต) มิได้มีเจตน์จำนงหรือวิธีการที่จะบังคับให้เกิดการปฏิบัติตามข้อตกลงเจนีวา และเปลี่ยนการหยุดยิงไปเป็นข้อตกลงทางการเมืองแต่อย่างใด สหรัฐบังเกิดความชิงชังทุกสิ่งทุกอย่างที่ที่ประชุมเจนีวาสนับสนุน ส่วนจีนนั้น ในไม่ช้ากล่าวก็อ้างว่าตนถูกหลอกในส่วนที่เกี่ยวกับฐานะของกัมพูชาและลาว ส่วนพวกเวียดนามที่เป็นปฏิปักษ์กันอยู่นั้น ต่างฝ่ายต่างก็รู้สึกว่าถูกพวกที่สนับสนุนตนอยู่ทรยศหักหลัง ไม่กี่สัปดาห์ถัดมา การก่อตั้งองค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซีโต้) ในที่ประชุมที่มนิลา (กันยายน ค.ศ.1954) ก็ได้สร้างช่วงตอนใหม่แก่การปฏิบัติการเพื่อการสะกัดกั้นคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคนี้ ด้วยการนำระบบ “การรักษาความมั่นคงปลอดภัยร่วมกัน” เข้ามาแทนที่โครงสร้างที่ผุกร่อนของระบอบอาณานิคมฝรั่งเศสและระบอบจักรวรรดินิยมทางทหารของ ฝรั่งเศส การประชุมที่เจนีวาอาจป้องกันมิให้สงครามเวียดนามกลายเป็นสงครามของนานาชาติได้สำเร็จในฤดูร้อนของปีค.ศ.1954 ทว่าการประชุมครั้งนี้ก็ได้ทำให้อินโดจีนเข้ามาพัวพัน ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอันว่าด้วยสงครามเย็นอย่างเป็นทางการ

ผลของการประชุมที่เจนีวาประการที่สองคืออวสานของจักรวรรดิอาณานิคมของฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวฝรั่งเศส -- ปกติแล้ว ถูกวาดภาพว่าเป็นนักจักรวรรดินิยมที่ดุร้าย ที่พยายามหาทางกู้อดีตอันรุ่งโรจน์ที่สาบสูญไปหลายชั่วอายุคนแล้ว โดยไม่รู้ที่จะลืมตามองสภาพความเป็นจริงในสมัยหลังสงคราม -- ฝรั่งเศสจึงไม่ประสบความสำเร็จในการสร้างทางเลือกที่ใช้การได้ ที่นอกเหนือไปจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (ดีอาร์วี) เวียดมินห์ในตอนนั้น กำลังคึกคักและมี

พลังในด้านการทหาร—เวียดมินห์ทั้งชนะศึกที่ตังเกี๋ย ปฏิบัติการรบแบบกองโจรในดินแดนทางใต้ และขยายการรบไปยังที่อื่นๆ ในอินโดจีนอีก—และโฮจิมินห์ก็ได้ก่อตั้งรัฐบาลทางเลือกขึ้นมา ไม่เฉพาะในดินแดนที่อยู่ภายใต้การควบคุมโดยตรงของตนเท่านั้น หากยังรวมถึงการตั้งรัฐบาลลับขึ้นในส่วนใต้ด้วย ทั้งนี้ แตกต่างอย่างตรงกันข้ามกับคำกล่าวอ้างของรัฐบาลเบาได๋ ว่าตนเป็นตัวแทนของชาติ ซึ่งฟังดูไร้แก่นสาร เป็นความจริงที่ว่า ภายในเวียดมินห์เองก็มีความตึงเครียดอยู่มาก ในเรื่องยุทธศาสตร์ทางทหารในแบบที่จะเป็นประโยชน์สูงสุดสำหรับตังเกี๋ยและนัมโบ (โคชินจีน) รวมทั้งความจริงที่ว่า หากเวียดมินห์จะเอาชนะได้อย่างเด็ดขาดจริง ๆ แล้ว เวียดมินห์จำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือทางทหารจากภายนอก ทว่าความอาฆาตอย่างจองล้างจองผลาญจากทางฝ่ายของจักรพรรดิเบาได๋ เป็นดัชนีที่บ่งชี้ถึงการแยกตัวออกจากพลังฝ่ายประชาชน ในขณะที่ความอยู่รอดของพระองค์เองแท้ ๆ (ยังไม่ต้องพูดถึงความสำเร็จทางทหารใด ๆ) ก็ขึ้นอยู่กับทหารของฝรั่งเศสและเงินของอเมริกัน เมื่อพิจารณาถึงอินโดจีนโดยรวมทั้งหมดแล้ว ความพยายามของฝรั่งเศสในอันที่จะสร้างกลุ่ม “รัฐสมทบ” ขึ้นมา เป็นเรื่องที่ทำอย่างไม่เต็มใจ และเกิดขึ้นช้าเกินกว่าจะมีผลอย่างเป็นชิ้นเป็นอันต่อสงครามในเวียดนามได้ตรงนี้ แม้ว่า ฝรั่งเศสจะหาทางเกาะติดอยู่กับเมืองต่าง ๆ และปากแม่น้ำแดงได้สำเร็จ แต่ฝรั่งเศสก็ต้องทิ้งบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของตังเกี๋ยในตอนกลางปีค.ศ.1952 และการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง ที่มีขึ้นในระหว่างการรักษาที่มั่นของตนไว้ ก็ได้ทำลายคำมั่นที่ฝรั่งเศสให้ไว้กับประเทศของตน ว่าจะสู้รบต่อไป อย่างไรก็ดี แม้ว่าการณ์จะเป็นดั่งที่กล่าวมา แต่ฝรั่งเศสก็หาทางหยุดยั้งการรุกคืบหน้าของเวียดมินห์ไว้ได้ และเมื่อฝรั่งเศสจากไป ก็เท่ากับว่าฝรั่งเศส ได้โอนความรับผิดชอบในการประคับประคองรัฐเวียดนามที่ไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ ให้สหรัฐแบกรับไว้

ในขณะที่ข้อตกลงเจนีวา อาจให้ช่วงเวลาพักแก่ประชาชาติทั้งหลายในอินโดจีน แต่ข้อตกลงนี้ก็มิได้ให้สันติภาพที่ถาวร ทั้งมิได้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของหลักการกำหนดตนเองตามแนวทางแห่งประชาชาติในเวียดนาม คำถามต่าง ๆ เกี่ยวกับเอกราชและอธิปไตย และเกี่ยวกับเอกภาพและบูรณภาพของประเทศนั้น ยังคงเป็นภารกิจที่ยังไม่เสร็จสิ้นของการประชุมครั้งนี้ สำหรับชาวเวียดนามที่ต่อสู้แข่งขันกันอยู่นั้น เจนีวาเปรียบเสมือนการเลื่อนกำหนดการดำเนินโครงการเพื่อบรรลุถึงการปลดปล่อยชาติ ให้เนิ่นช้าออกไป มิใช่การปฏิบัติภารกิจให้เสร็จสมบูรณ์ โงดินห์เดียม ผู้ซึ่งขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเวียดนามใต้ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1954 และจะดำรงตำแหน่งผู้นำต่อไปจนกระทั่งถูกลอบสังหารในปีค.ศ.1963 เป็นคนผู้ที่มีความคิดต่อต้านฝรั่งเศสอย่างสาหัสสากรรจ์เท่า ๆ กับที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ เดียมไม่พอใจกับความจริงที่ว่า รัฐบาลของเขา มิได้เป็นฝ่ายหนึ่งที่ร่วมในการจัดการประชุมที่เจนีวา ความคลุมเครือของตำแหน่งของเดียมในเวลาต่อมา—ในข้อที่ว่า เขาเป็นผู้นำของอะไรกันแน่ รัฐบาลของรัฐเวียดนามหรือว่าผู้ทำหน้าที่ปกครองรัฐเวียดนามชั่วคราว—เป็นเรื่องที่ทำให้เขาขุ่นเคืองอย่างยิ่ง และเขาก็ประท้วงการแบ่งประเทศของเขาออกเป็นสองส่วนเช่นนี้ สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (ดีอาร์วี) ก็ไม่พอใจในทำนองเดียวกัน เวียดมินห์

เสียสละอย่างมหาศาล เพื่อให้ได้ชัยชนะอย่างกึกก้อง กระนั้น เวียดมินห์ก็ยังไม่อาจปลดปล่อยเวียดนามที่มีการรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้สำเร็จ ยุทธการทางทหารของเกียป ได้รับความช่วยเหลืออย่างมหาศาลจากยุทธปัจจัยที่มาจากจีนโดยเฉพาะ เมื่อมาถึงการเจรจาสันติภาพในตอนนี้ ดีอาร์วี ก็รู้สึกว่าถูกจีนและสหภาพโซเวียต คอยสกัดขัดขวางทางด้านการทูต ด้วยการยืนกรานให้ถือการต่อสู้ปลดปล่อยแห่งชาติ เป็นรองผลประโยชน์ที่กว้างขวางยิ่งกว่าของโลกคอมมิวนิสต์ทั้งปวง การต่อสู้ของเวียดมินห์เพิ่งจะสำเร็จไปได้ครึ่งเดียว ความจริงในข้อที่ว่า เอกราชและเอกภาพของเวียดนามยังไม่มีข้อยุติ ยังหมายถึงว่า โครงการเพื่อการปฏิวัติสังคม ยังต้องเป็นรองเป้าหมายทางทหารต่อไป กระนั้น ฐานะทางทหารของเวียดมินห์ ก็ใช่ว่าจะมีลู่ทางดีนัก เนื่องจากเมื่อมาถึงขณะนี้ เวียดมินห์ต้องเผชิญหน้ากับสหรัฐโดยตรง

เมื่อมาถึงตรงนี้ การเปรียบเทียบกับการต่อสู้ของอินโดนีเซีย อาจให้ข้อคิดได้บ้าง แม้ว่าโฮและเกียปจะประสบความสำเร็จทางทหารมากกว่าซูการ์โนและฮัตตา แต่กระนั้น ดัตช์ก็ถูกต้อนออกไปจากอินโดนีเซีย ส่วนเวียดมินห์นั้นกลับถูกขัดขวางมิให้ได้รับชัยชนะ อย่างไรก็ดี ในทั้งสองกรณีนี้ ปัญหาระหว่างประเทศที่กว้างขวางยิ่งกว่าต่างหาก ที่เป็นตัวกำหนดลักษณาการที่จักรวรรดิอาณานิคมถึงแก่อวสานลง ในกรณีอินโดนีเซีย การเข้ามาพัวพันของมหาอำนาจ เป็นแบบข้างเดียว กล่าวคือ สหรัฐเข้ารับภาระในการผลักดันให้การปลดเปลื้องความเป็นอาณานิคม ดำเนินไปในจังหวะก้าวที่เร็วขึ้น ทั้งนี้เพราะสหรัฐห่วงใยต่อการป้องกันยุโรปตะวันตก และเชื่อมั่นในหลักการของฝ่ายสาธารณรัฐอินโดนีเซียที่ยืนยันถึงแนวทางต่อต้านคอมมิวนิสต์ ในอินโดจีนนั้นตรงกันข้าม มหาอำนาจต่างเข้ามาแข่งขันซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ขณะที่มหาอำนาจขัดขวางมิให้บริวารของคู่แข่งของตนเคลื่อนไหวและดำเนินการใด ๆ นั้น มหาอำนาจก็ทำลายความใฝ่ฝันของผู้ที่อยู่ในความอุปถัมภ์ของตนพร้อมกันไปด้วย โดยมหาอำนาจมิได้เข้ารับผิดชอบต่อการปฏิบัติตามข้อตกลงต่าง ๆ ซึ่งได้นำมาปะติดปะต่อเข้าด้วยกันอย่างหยาบ ๆ ที่เจนีวาในฤดูร้อนของปีค.ศ.1954

การปลดสภาพความเป็นอาณานิคมกับการต่อต้านการก่อการร้ายในมลายู ระหว่างปีค.ศ.1948-1957

เมื่อการประชุมเจนีวาสิ้นสุดลงนั้น กำลังทางทหารของคอมมิวนิสต์มลายูอ่อนล้าลงมากแล้ว และมลายูกำลังอยู่บนเส้นทางเพื่อไปสู่เอกราชภายในเครือจักรภพอังกฤษแล้ว ในตอนปลายเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1954 เซอร์โดนัลด์ แม็คกิลลิฟเรย์ ได้เข้ามารับตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ แทนเซอร์เจอรัลด์ เทมเพลอร์ ผู้ทำลายกองทัพปลดปล่อยชนชาติต่าง ๆ ในมลายู เซอร์ แม็คกิลลิฟเรย์เผชิญคำเรียกร้องเรื่องรัฐธรรมนูญ

ในเวลาอันรวดเร็วจากกลุ่มพันธมิตรมลายู ซึ่งเป็นฝ่ายที่มิใช่คอมมิวนิสต์ หนึ่งปีถัดมากลุ่มพันธมิตรดังกล่าว ก็มีชัยชนะอย่างถล่มทะลายในการเลือกตั้งของสหพันธ์ และได้ก่อตั้งรัฐบาลขึ้นภายใต้ตนกู อับดุล ราห์มาน กลุ่มพันธมิตรปฏิเสธที่จะยอมให้การโอนอ่อนทางการเมืองกับพวกคอมมิวนิสต์มลายู ในการเจรจาที่จัดขึ้นในตอนปลายปีค.ศ.1955 จากนั้นกลุ่มพันธมิตร ก็ได้หารือกับอังกฤษเพื่อเปลี่ยนการปกครองตนเองแต่เฉพาะกิจการภายในประเทศ มาเป็นเอกราชอย่างสมบูรณ์ในเร็ววัน ระดับความเกี่ยวพันที่มองเห็นกันได้ ระหว่างการก่อการร้ายกับการปลดสภาพอาณานิคมฝ่ายหนึ่ง และระหว่างความคลี่คลายของเหตุการณ์ในท้องถิ่นมลายูกับของนานาประเทศที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกฝ่ายหนึ่ง เป็นประเด็นที่เป็นหัวใจสำคัญของการพิจารณาหาเหตุผลในเรื่องที่เกี่ยวกับ ภาวะฉุกเฉินของมลายู

การไต่สวนเหตุการณ์จลาจลของคอมมิวนิสต์ที่ปะทุขึ้นในมลายู ถูกครอบงำด้วยประเด็นการโต้เถียงกันสองประเด็น ประเด็นหนึ่ง เป็นการโต้เถียงกันเรื่องความสำคัญโดยส่วนเปรียบเทียบระหว่างปัจจัยท้องถิ่นกับปัจจัยระหว่างประเทศ ว่าปัจจัยใดมีส่วนกำหนดครรลองของเหตุการณ์มากกว่ากัน อีกประเด็นหนึ่ง เกี่ยวข้องกับความพร้อมทั้งของคอมมิวนิสต์มลายูและของเจ้าหน้าผู้มีอำนาจชาวอังกฤษ ที่จะยอมรับผลลัพธ์ของเหตุการณ์จลาจลดังกล่าวสักเพียงใด[42] การตัดสินใจของพรรคคอมมิวนิสต์มลายู (เอ็มซีพี) ที่จะเข้าป่าและหันไปก่อความรุนแรงโดยใช้กำลังอาวุธ ถูกตีความมาตั้งแต่แรกว่าเป็นส่วนหนึ่งของความเพียรพยายามในการปฏิวัติโลกขององค์การโคมินฟอร์ม (Cominform)* การตัดสินใจของเอ็มซีพีดังกล่าว มีขึ้นทันทีภายหลังการประชุมเยาวชนกัลกัตตา (กุมภาพันธ์ ค.ศ.1948) โดยที่ประชุมดังกล่าว ได้ประกาศเรียกร้องให้ “ต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธ” ในเอเชีย นอกจากนี้ ยังมีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างค่อนข้างจะประจวบตรงกัน คือการจลาจลของพรรคคอมมิวนิสต์พม่า ของฮุคบาลาฮับ และของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย อย่างไรก็ดี นักประวัติศาสตร์บางท่าน ไม่ใส่ใจกับความเกี่ยวพันที่เป็นเหตุเป็นผลกัน ระหว่างการประชุมในกัลกัตตา และการตัดสินใจภายในเอ็มซีพี ด้วยเห็นว่า ส่วนใหญ่แล้ว ไม่เป็นความจริง นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ให้ความสำคัญที่สภาวการณ์แวดล้อมของมลายู โดยเน้นความสำคัญของความทุกข์ยากด้านเศรษฐกิจและ

---

[42] ดู A. Short, ***The Communist Insurrection in Malaya, 1948-1960,*** London, 1975. สำหรับการพิจารณาทบทวนถึงการเกิดเหตุฉุกเฉินนี้จากมุมมองของมลายู ดู Richard Stubbs, ***Hearts and Minds in Guerrilla Warfare: The Malayan Emergency 1948-1960,*** Singapore, 1989, 42-65, และสำหรับการอภิปรายถึงการที่จีนเข้ามามีส่วนพัวพันกับการจลาจลที่พวกคอมมิวนิสต์เป็นผู้นำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดู R.B. Smith “China and Southeast Asia: The Revolutionary Perspective, 1951,” JSEAS, 19, 1 (Mar. 1988).

* องค์การคอมมิวนิสต์สากล ก่อตั้งขึ้นในปีค.ศ. 1947 เพื่อเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ Cominform มาจากคำว่า Communism Information Bureau (สำนักข่าวข่าวสารเกี่ยวกับระบอบคอมมิวนิสต์)

ความได้เปรียบทางการเมืองของชาวจีนในมลายู และเน้นการเปลี่ยนแปลงในหมู่ผู้นำของพรรค คือ ไล เต็ค "ผู้ยึดวิธีการที่นุ่มนวล" ที่หนีไป และการที่ชิน เป็ง ก้าวขึ้นมาเป็นเลขาธิการใหญ่ของเอ็มซีพี ตลอดจนความคับข้องใจของเอ็มซีพีต่อยุทธศาสตร์แบบ "แนวร่วม" ขณะที่เอ็มซีพีเผชิญหน้ากับกิจกรรมต่อต้านการปฏิวัติของพวกตำรวจและขบวนการสหภาพแรงงานที่ผ่านการปฏิรูปมาแล้ว นอกจากนี้ นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ ยังมุ่งความสนใจที่เหตุการณ์ซึ่งมีลักษณาการแทบเหมือนเป็นเหตุบังเอิญ คือการฆาตกรรมที่ซุนเก ซีพุต** กับการที่เอ็มซีพียึดมั่นต่อการ "ต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธ" นักประวัติศาสตร์เห็นว่าเรื่องนี้เป็นสิ่งที่มีผลอย่างพลิกผัน ให้ฝ่ายอังกฤษ เลิกทำใจกว้างต่อพรรค และจุดชนวนให้แก่การประกาศภาวะฉุกเฉินเป็นเวลาสิบสองปี การสืบข่าวอย่างแม่นยำ จะต้องเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อความสำเร็จในท้ายที่สุดของการต่อต้านการก่อการร้าย ทว่าเป็นเรื่องน่ากังขาที่ว่าในค.ศ.1948 เจ้าหน้าที่ทางการได้รับการเตือนอย่างแน่ชัดเพียงพอหรือไม่ ในเรื่องความตั้งใจของเอ็มซีพี หรือในเรื่องข้อมูลข่าวสาร ซึ่งสามารถใช้อาศัยเป็นพื้นฐานสำหรับปฏิบัติการที่เหมาะสมได้ ข้าหลวงใหญ่เจนท์ ซึ่งเสียชื่อเสียงเพราะการล่มสลายของสหภาพมลายู ถูกตำหนิที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ตั้งแต่แรก และในเวลาต่อมา ก็ไม่สามารถต่อกรกับความรุนแรงของเอ็มซีพีได้ ปลายเดือนมิถุนายน เขาถูกเรียกตัวกลับไปเพื่อ "ปรึกษาหารือ" ทว่าเขาได้ถึงแก่อนิจกรรมในอุบัติเหตุทางอากาศ ขณะที่เครื่องบินของเขากำลังเข้าสู่ลอนดอน

ในช่วงสามปีครึ่งถัดจากนั้น อารมณ์ของอังกฤษ ผันผวนไปมาระหว่างความหวังและความสิ้นหวัง ในเวลาเดียวกันทหารกองโจรประมาณ 4000 คน ตรึงกำลังตำรวจและทหารไว้ได้ในจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ฐานะทางยุทธศาสตร์ของมลายูและความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ (ในบรรดาบริเวณที่เป็นเขตเงินสเตอร์ลิงทั้งหมด มลายูเป็นบริเวณที่หาดอลลาร์เข้ามาได้มากที่สุด) ย่อมหมายถึงว่า สำหรับรัฐบาลอังกฤษการยอมเสียดินแดนนี้ไป เป็นเรื่องที่สุดจะคิดไปได้ รัฐสภาได้รับคำยืนยันและให้ความมั่นใจเป็นระยะ ๆ ดังนี้คือจะไม่มีเหตุการณ์สมัยปีค.ศ.1941-1942 เกิดขึ้นมาเป็นซ้ำสอง มาตรฐานการต่อสู้กับพวกก่อการร้าย กำลังมีการปรับปรุงดีขึ้น แผนการสำหรับการพัฒนาดินแดนนี้ในระยะยาวมีอยู่ในมือแล้ว และสุดท้ายคืออังกฤษจะไม่ถอนตัวออกไป จนกว่าสภาวการณ์จะสุกงอมสำหรับการปกครองตนเองของมลายู ภายในเครือจักรภพอังกฤษ อย่างไรก็ดี ขณะเดียวกัน ทางคณะรัฐมนตรีก็กังวลกับค่าใช้จ่ายที่เสียไปกับภาวะฉุกเฉิน ซึ่งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะตอนนี้ อังกฤษกำลังถูกกดดันอย่างหนัก ให้ใช้คืนเงินกู้ ฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจภายในประเทศ สร้างรัฐสวัสดิการขึ้นในประเทศ และปฏิบัติตามข้อผูกมัดที่อังกฤษมีต่อความมั่นคงของโลก สงครามเกาหลีทำให้ปัญหาของอังกฤษยิ่งเลวร้ายหนักลงไปอีก เมื่อถึงเดือนมกราคม ค.ศ.1951 งบประมาณด้านกลาโหมสำหรับปีค.ศ.1951-1954 สูงขึ้นใน

** การฆาตกรรมผู้จัดการสวนยางชาวยุโรปที่ซุนเก ซีพุต ในรัฐเปรัก ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์

ระดับสองเท่าของที่คาดการณ์ไว้ ก่อนที่การรบพุ่งจะเกิดขึ้น กระนั้น ด้วยความกลัวว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะล่มสลายอย่างต่อเนื่องเหมือนกับตัวโดมิโน เหตุการณ์ที่มลายูจึงมิได้เปิดทางให้ตัดงบประมาณลงไปได้ ข้าหลวงใหญ่คนใหม่ คือเฮนรี เกอร์นีย์ ดูเหมือนว่าจะมีประสบการณ์ที่ดีกว่าเจนท์อยู่เล็กน้อย ในเรื่องการปราบปรามการก่อการร้าย ฝ่ายทหาร ตำรวจและรัฐบาล ตลอดจนการติดต่อประสานงานระหว่างสามฝ่ายนี้ เป็นหัวข้อที่ให้ความห่วงใยกันหนักหน่วงที่สุด ในขณะที่ฝ่ายเจ้าหน้าที่ทางการ ก็สร้างความก้าวหน้าไปได้เพียงเล็กน้อย ในการขอความร่วมมืออย่างแข็งขันจากชุมชนชาวจีน ขวัญกำลังใจของอังกฤษตกลงถึงจุดต่ำสุด เมื่อเกอร์นีย์ถูกลอบสังหารในเดือนตุลาคม ค.ศ.1951

สถานการณ์ในมลายูที่มีทีท่าว่าเลวลงอย่างควบคุมไม่ได้เช่นนี้ บางคนให้เหตุผลว่าเนื่องมาจากรัฐบาลพรรคเลเบอร์ของอังกฤษ มิได้กำหนดทิศทางมาให้ แต่สภาพเช่นนี้ดูเหมือนจะสิ้นสุดลงเมื่อพรรคคอนเซอร์เวทีฟภายใต้เชอร์ชิลล์ กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งในการบริหารประเทศ และนายพลเทมเพลอร์ ได้รับแต่งตั้งเป็นข้าหลวงใหญ่และผู้อำนวยการปฏิบัติการทหารในมลายูในตอนต้นปีค.ศ.1952 เช่นเดียวกับนายพลเดอ แลตร์ เดอ ทัสซิญนีในอินโดจีน เทมเพลอร์ ได้รับมอบหมายให้ดูแลทั้งกิจการทหารและการปกครองฝ่ายพลเรือน และเทมเพลอร์ก็ได้สร้างผลกระทบที่สร้างความตื่นตระหนกแก่สงครามในทันที อย่างไรก็ตาม การมาถึงของผู้บัญชาการสูงสุดคนใหม่นี้ ตรงข้ามกับประสบการณ์ของฝรั่งเศส คือประจวบพอดีกับที่โชคชะตาของอังกฤษกระเตื้องขึ้นอย่างถาวร

เป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า บุคลิกภาพและนโยบายของบุคคล มีบทบาทสำคัญต่อกระแสขึ้น-ลงของ ภาวะฉุกเฉินมลายู และในท้ายที่สุด คือการปราบการก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์ได้อย่างเป็นผลสำเร็จ กระนั้นก็ตาม ควรสังเกตว่า รัฐบาลพรรคคอนเซอร์เวทีฟ ยังคงดำเนินโยบายตามแบบอย่างของรัฐบาลพรรคเลเบอร์ชุดก่อน ในทุกเรื่องที่สำคัญ ทั้งสองพรรค ต่างเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาการเมืองและสร้างชาติ และทั้งสองพรรค ต่างก็ให้ความสำคัญอย่างใหญ่หลวงต่อหลักการสหภาพมลายู อันกอปรด้วยการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของดินแดนที่แยกกันอยู่ในภูมิภาคนี้ (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เสริมสร้างความเกี่ยวพันระหว่างมลายูกับสิงคโปร์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น) และให้ความสำคัญกับความเจริญเติบโตของลัทธิการรวมชนหลายเชื้อชาติ (multi-racialism) ซึ่งตรงกันข้ามกับการเมืองที่แบ่งแยกกันในแต่ละกลุ่มเชื้อชาติ[43] ยิ่งไปกว่านั้น เทมเพลอร์เองก็ได้นำแผนการที่ได้หว่านเมล็ดพันธุ์ไว้ตั้งแต่สมัยของเกอร์นีย์ มาทำให้เกิดดอกออกผลขึ้นมา ที่สำคัญคือแผนการบริกส์ เพื่ออพยพชาวจีนครึ่งล้านคนที่มาหักล้างถางพงในที่ดินของรัฐ ไปตั้งรกรากใหม่ใน “หมู่บ้านใหม่” พวกคอมมิวนิสต์ พึ่งพาอาศัยชาวจีนผู้หักร้าวถางพงเหล่านี้ ในเรื่องเสบียงและข่าวสารข้อมูล จะว่าไปแล้ว

---

[43] A.J. Stockwell, “British Imperial Policy and Decolonization in Malaya, 1942-52,” *Journal of Imperial and Commonwealth History,* 13, 1 (1984).

ยุทธศาสตร์ “ความคิดและจิตใจ” ของเทมเพลอร์ ซึ่งเน้นที่ความก้าวหน้าทางการเมืองและสังคมของประชาชนชาวมลายู ได้มีการดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ ปรากฏให้เห็นพอเป็นเค้ามาก่อนแล้ว ตั้งแต่ในสมัยของเกอร์นีย์ นั่นคือระบบคณะผู้บริหารชาวมลายู ซึ่งมีฐานะเทียบเท่ารัฐมนตรี (เมษายน ค.ศ.1951) ร่างพระราชบัญญัติที่กำหนดให้เพิ่มจำนวนผู้ที่มิใช่มาเลย์ มีสิทธิได้รับเลือกเข้าเป็นพลเมืองของสหพันธ์ (มีผลบังคับใช้ในเดือนกันยายน ค.ศ.1952 เจ็ดเดือนหลังจากที่เทมเพลอร์เดินทางมาถึง) และความพยายามเพื่อที่ปรับปรุงโอกาสความเป็นไปในด้านเศรษฐกิจของชาวมาเลย์ (ตัวอย่างเช่น โดยผ่านองค์กรพัฒนาชนบทและอุตสาหกรรม ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อปีค.ศ.1950)

อังกฤษไม่เคยลืมเลือนความจริงที่เซอร์แอนโธนี อีเดนกล่าวไว้ “ระบอบคอมมิวนิสต์ในเอเชียไม่อาจหยุดยั้งได้เพียงลำพังด้วยวิธีการทางทหาร”[44] รัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคม โอลิเวอร์ ลิตเทลตันมีถ้อยแถลงต่อสื่อมวลชน ระหว่างการเยือนมลายูในเดือนธันวาคม ค.ศ.1951 โดยเน้นถึงความจำเป็นอันดับแรก ที่ต้องฟื้นฟูกฎหมายและความเป็นระเบียบ มีคนบางส่วนยินดีกับถ้อยแถลงนี้ ด้วยเห็นว่าเป็นการให้คำมั่นต่อการยืนหยัดอำนาจการปกครองของอังกฤษ ทว่าอันที่จริงแล้ว ถ้อยแถลงนี้ มิได้ละเมิดคำปฏิญาณร่วมกันของทั้งสองฝ่าย ในอันที่จะ “นำพาประชาชนในอาณานิคม ไปตามเส้นทางที่นำไปสู่การปกครองตนเอง ภายในกรอบโครงสร้างของจักรวรรดิอังกฤษ” คำสั่งที่มีออกมาให้แก่เทมเพลอร์ในเวลาต่อมาไม่กี่สัปดาห์ เริ่มต้นด้วยคำประกาศว่า “นโยบายของรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในสหราชอาณาจักรก็คือ มลายูพึงเป็นชาติที่ปกครองตนเองอย่างสมบูรณ์ ในเวลาอันควร” คำสั่งดังกล่าว แสดงความหวังว่า “ชาตินั้น จะอยู่ภายในเครือจักรภพอังกฤษ” พร้อมกับชี้ถึงความจำเป็นที่จะต้อง “บรรลุถึงความเป็นชาติมลายูที่รวมเข้าด้วยกัน…[โดยผ่าน] รูปแบบของความเป็นพลเมืองที่เหมือนกันแก่ทุกคนที่เห็นว่าสหพันธ์นี้ หรือส่วนใด ๆ ของสหพันธ์นี้ เป็นประหนึ่งภูมิลำเนาที่แท้จริงของตนเอง และเป็นเป้าหมายของความจงรักภักดีของตน” คำสั่งนี้สั่งการให้ข้าหลวงใหญ่ “นำพาประชาชาติทั้งหลายในมลายู ไปให้ถึงเป้าหมายเหล่านี้ และส่งเสริมความก้าวหน้าทางการเมืองของประเทศพร้อมไปกับสืบเนื่องจุดมุ่งหมายที่เป็นประชาธิปไตยของเราในมลายู โดยไม่ทำให้เกิดผลเสียต่อการรณรงค์ต่อต้านผู้ก่อการร้าย”[45]

แม้จุดมุ่งหมายของนโยบายของอังกฤษ มิได้มีข้อที่ชวนให้เกิดความกังขา แต่จังหวะเวลาลักษณาการและตัวโอกาสแท้ ๆ ที่จะปฏิบัติให้เป็นความจริงขึ้นมา หาได้มีความแน่นอนแต่อย่างใดไม่ “การสร้างชาติ” เกี่ยวข้องกับการเพาะบ่มให้เกิดการเมืองในแบบหลากหลายเชื้อชาติ รวมทั้งการเมืองอย่างที่ประชาชนทั่วไปยอมรับ นอกจากนี้อังกฤษยังมีเงื่อนไขล่วงหน้าข้อหนึ่ง ก่อนการถ่ายโอน

---

[44] Sir Anthony Eden, ***Memoirs: Full Circle,*** London, 1960, 109.

[45] Public Record Office, PREM 11/639, 1 Feb. See also John Cloake, ***Templer. Tiger of Malaya. The Life of Field Marshal Sir Gerald Templer,*** London, 1985, 457-8.

อำนาจ นั่นคือการปรากฏตัวของรัฐบาลในมลายู ที่มาจากพรรคการเมืองที่มีผู้นำที่รับผิดชอบ สนับสนุนความเป็นประชาธิปไตย และการประกอบด้วยชนหลากหลายเชื้อชาติ ข้าหลวงใหญ่แม็คโดนัลด์เกิดความตระหนกต่อการสร้างจิตสำนึกทางการเมือง ที่มุ่งให้เกิดความเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างกลุ่มชนต่างเชื้อชาติ สำนึกดังกล่าวเป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นติดต่อกันมาเป็นลำดับ นับตั้งแต่วิกฤติการณ์ช่วงว่างเว้นการปกครองในค.ศ.1945 วิกฤติการณ์สหภาพมลายู และภาวะฉุกเฉิน ข้าหลวงใหญ่แม็คโดนัลด์ จึงได้ให้การสนับสนุนให้มีคณะกรรมาธิการติดต่อประสานงานระหว่างชุมชนชาติต่าง ๆ และให้ความเห็นชอบกับความเพียรพยายามของดาโต๊ะ ออนน์ ให้ขยายคำเรียกร้องขององค์กรสหมลายูแห่งชาติ หรืออัมโนที่มีลักษณะเน้นเฉพาะกลุ่มชนชาติให้กว้างออกไป ทว่าความริเริ่มเหล่านี้ มิได้หยั่งรากลงไปในพื้นดินของการเมืองอย่างมั่นคง ส่วนพรรคเอกราชแห่งมลายูของออนน์ซึ่งให้ปฏิญาณว่า ไม่มีการแบ่งกลุ่มชน ก็พังครืนลงภายในหนึ่งปีนับตั้งแต่ที่ได้ประกาศก่อตั้ง ในช่วงครึ่งหลังของปีค.ศ.1951 ชาวอังกฤษมีทัศนะต่อชาวจีนเหมือนเช่นที่อเมริกัน มีทัศนคติต่อชาวเวียดนาม คือตกใจที่เห็นชุมชนชาวจีนในมลายูมีแนวโน้มที่จะ “นั่งอยู่บนรั้ว” คอยดูโดยไม่ยอมตัดสินใจลงไปว่าจะเลือกข้างไหน เกอร์นีย์สนับสนุนให้ก่อตั้งสมาคมชาวจีนในมลายู หรือ เอ็มซีเอ ขึ้นในค.ศ.1949 โดยหมายว่าจะได้คนจีนมาเป็นพวก แม้จนกระทั่งเกอร์นีย์ถึงอนิจแก่กรรม เขาก็ยังคงไม่เชื่อว่า ผู้นำของสมาคมนี้ มีความมุ่งมั่นมากเพียงพอที่จะต่อต้านพรรคคอมมิวนิสต์มลายู (เอ็มซีพี) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะเอ็มซีพีสามารถสร้างพลังดึงดูดใจจากคนยากจนและจากชาวจีนในมลายูส่วนใหญ่ ที่ถูกเพิกถอนสิทธิความเป็นพลเมือง กล่าวสั้น ๆ นับตั้งแต่ภาวะฉุกเฉินเริ่มต้นในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1948 จนกระทั่งถึงสิ้นค.ศ.1951 ดูเหมือนว่าภาวะฉุกเฉินนี้จะทำให้ลู่ทางที่อังกฤษจะถอนตัวออกไป ล่าช้าลง และยับยั้งพัฒนาการทางการเมืองของมลายู

นับตั้งแต่ค.ศ.1952 เป็นต้นมา ส่วนประกอบที่จำเป็นแก่ปฏิบัติการเพื่อต่อต้านการก่อการร้าย—อันได้แก่การสืบราชการลับ การตรวจกำกับและการประสานงานระหว่างทหารและพลเรือน—ล้วนมีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเมื่อประกอบเข้ากับความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ในการต่อสู้กับพวกทหารกองโจร ความก้าวหน้าทางการเมือง จึงกลับมาดำเนินต่อไปในจังหวะก้าวเดิม องค์กรสาขาในท้องถิ่นของพรรคอัมโน และของ พรรคเอ็มซีเอ ได้ร่วมกันก่อตั้งกลุ่มพันธมิตรเฉพาะการณ์ขึ้น เพื่อขัดขวางไม่ให้พรรคเอกราชแห่งมลายู ชนะการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลกัวลาลัมเปอร์ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1952 ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1953 ผู้นำที่ส่วนกลางของพรรคอัมโนและเอ็มซีเอ ให้การรับรองการก่อตั้งพันธมิตรเฉพาะการณ์นี้อย่างเป็นทางการ และกลุ่มพันธมิตรนี้ ยังได้พรรคคองเกรสของชาวอินเดียในมลายู มาเสริมในค.ศ.1954 ในเดือนกันยายน ค.ศ.1953 เมื่อเทมเพลอร์ปราบปรามฝ่ายกบฏในเมละกาให้ถอยร่นไปได้ เทมเพลอร์ได้ประกาศ “เขตสีขาว” แห่งแรกขึ้น (เป็นบริเวณที่ผ่อนคลายระเบียบข้อบังคับภาวะฉุกเฉินลง) ดังนั้น กลุ่มพันธมิตรดังกล่าวจึงเร่งรัดขอให้มอบเอกราชโดยเร็ว อังกฤษไม่ไว้วางใจการเข้าร่วมเป็นกลุ่มการเมืองที่ประกอบด้วยหลายฝ่ายของพรรคนี้ ด้วย

เห็นว่า แม้ว่าพันธมิตรดังกล่าวจะยังคงดำรงอยู่ต่อไปได้ ภัยที่จะมีมาคือการแบ่งกลุ่มชนชาติต่าง ๆ จะกลายเป็นสถาบันขึ้นมา นอกจากนี้ พวกอังกฤษยังข้องใจกับความสามารถของผู้นำของอัมโนและเอ็มซีเอ ในการควบคุมวินัยของลูกพรรคของตน ด้วยเหตุผลดังกล่าว อังกฤษจึงแสดงอาการมึนตึงกับความคึกคักและลิงโลดของกลุ่มพันธมิตร แม้ว่าอังกฤษจะมิได้สะทกสะท้านมากมายเท่าไรนัก กับการรณรงค์ไม่ให้ความร่วมมือ ที่กลุ่มพันธมิตรปลุกระดมขึ้นในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ค.ศ.1954 เพื่อตอกย้ำคำเรียกร้องให้ผู้แทนในสภานิติบัญญัติของสหพันธ์ มาจากการเลือกตั้งเป็นส่วนใหญ่ แต่ถึงกระนั้น อังกฤษก็รู้อยู่แก่ใจว่าไม่มีทางเลือกอื่นใดที่นอกเหนือไปจากนี้ ที่จะได้รับการยอมรับจากประชาชนทั่วไป ผลก็คือ ข้าหลวงใหญ่ โดนัลด์ แม็คกิลลิฟเรย์ (ดำรงตำแหน่งระหว่าง ค.ศ.1954-1957) ได้ตกลงประนีประนอมกับกลุ่มพันธมิตร เรื่ององค์ประกอบของสภาสหพันธ์ชุดใหม่ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1954

นับจากนั้นมา จังหวะก้าวของการปลดเปลื้องสภาพอาณานิคม ก็ทวีความเร็วขึ้นเรื่อยไปจนเจ้าหน้าที่แทบหายใจไม่ทัน เมื่อถึงปลายปีค.ศ.1955 กลุ่มพันธมิตรดูเหมือนว่าจะปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของอังกฤษในเรื่องต่าง ๆ ได้แล้ว ได้แก่เรื่องการเชื่อมชนชาติต่าง ๆ ที่แบ่งแยกกันอยู่ เรื่องการได้รับเสียงสนับสนุนข้างมากในการเลือกตั้งระดับสหพันธ์ที่มีขึ้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1955 และการมีจุดยืนต่อต้านระบอบคอมมิวนิสต์อย่างหนักแน่นในการเจรจา ระหว่างกลุ่มพันธมิตรกับชิน เป็งที่บาลิงในเดือนธันวาคม เมื่อตัวแทนของอังกฤษและมลายูได้มาประชุมหารือกันที่ลอนดอนในช่วงระหว่างเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ ค.ศ.1956 ผู้แทนอังกฤษก็ยินยอมตามตารางเวลาของกลุ่มพันธมิตร ซึ่งกำหนดเวลาการให้เอกราชไว้ภายในปลายเดือนสิงหาคม ค.ศ.1957 ในขณะที่ทางฝ่ายผู้แทนมลายูก็ยอมรับถึงความจำเป็นที่จะต้องให้อังกฤษคงอยู่ในมลายูหลังได้เอกราชแล้วต่อไป เพื่อสวัสดิภาพในด้านกลาโหมและเศรษฐกิจของประเทศ ตลอดระยะเวลาสิบแปดเดือนหลังจากนั้น เป็นช่วงที่มีการเจรจากันอย่างรีบร้อนวุ่นวายรอบแล้วรอบเล่า เกี่ยวกับแง่มุมต่าง ๆ ของเอกราชในด้านการเงิน การตระเตรียมการด้านป้องกันประเทศร่วมกันระหว่างอังกฤษและมลายู การสร้างความสมดุลระหว่างอภิสิทธิ์ของชาวมาเลย์กับสิทธิ์ของผู้ที่มิใช่มาเลย์ และระหว่างความเป็นอิสระของรัฐร่วมสหพันธ์กับอำนาจของส่วนกลาง ที่จะระบุไว้ในรัฐธรรมนูญของรัฐใหม่ เรื่องราวทั้งหลายเหล่านี้ กระตุ้นให้เกิดความไม่เห็นพ้องต้องกัน และมีการต่อรองกันอย่างหนักหน่วงอยู่บ้าง ในเรื่องสนธิสัญญาการป้องกันดินแดน ทว่าในเรื่องที่เป็นหลักพื้นฐานเกี่ยวกับความมั่นคงและความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองนั้น ทั้งสองฝ่ายต่างคิดเหมือนกัน

หากการก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์ เป็นปัจจัยที่ส่งผลในเชิงบีบให้การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในมลายู ดำเนินไปในจังหวะก้าวที่รวดเร็วขึ้น แต่เรื่องนี้ ก็บังเอิญเป็นประโยชน์แก่อังกฤษ เพราะ ได้สร้างกลุ่มผู้นำที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างเหนียวแน่นขึ้นมาอย่างรวดเร็ว กลุ่มผู้นำดังกล่าวไม่เพียงแต่มองเห็นคุณค่าของการสืบเนื่องความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับอังกฤษต่อไปเท่านั้น หากยัง

ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอย่างท่วมท้นด้วย สภาพการณ์เช่นนี้ มิได้มีเกิดขึ้นในอินโดนีเซีย หรือเวียดนาม ในทั้งสองดินแดนนี้ทั้งดัตช์และฝรั่งเศส ไม่สามารถหาที่มั่นที่ปลอดภัยในการเมืองท้องถิ่น ซึ่งเปรียบเสมือนกับบริเวณทรายดูดแก่ทั้งสองได้ อย่างไรก็ดี ข้อแตกต่างในเรื่องโชคชะตาของรัฐบาลอาณานิคมจากยุโรป มิได้มีสาเหตุเนื่องมาจากทักษะของอังกฤษในการชักใยนักการเมืองแนวชาตินิยมอย่างเดียวเท่านั้น และไม่ใช่แม้กระทั่งเป็นเหตุผลที่สำคัญด้วย ถึงอย่างไรพรรคพันธมิตรในมลายู ก็ มิได้ปีนลูกไล่ของอาณานิคม หากเป็นผลิตผลของการแบ่งกลุ่มแบ่งเชื้อชาติ ที่มีฝังอยู่แต่เดิม ซึ่งในเรื่องนี้กิจกรรมของเจ้าอาณานิคมอังกฤษในอดีต อาจมีส่วนรับผิดชอบอยู่บ้างเป็นบางส่วน เมื่อถึงขณะนี้กลับเป็นสิ่งที่อังกฤษที่มาทำหน้าที่ปลดเปลื้องภาวะอาณานิคม จำต้องทำใจ โครงสร้างของสังคมแบบพหุภาพของมลายู กล่าวได้ว่าเป็นการกำหนดไว้เป็นการล่วงหน้าโดยแท้ทีเดียวว่าเอ็มซีพีซึ่งมีชาวจีนครอบงำอยู่ จะต้องประสบความล้มเหลว ไม่สามารถแม้แต่จะกระตุ้นให้เกิดสิ่งใดที่มากเกินไปกว่าการสนับสนุนอย่างพอเป็นพิธีของชาวมาเลย์ ในทางกลับกัน เรื่องนี้ก็เป็นเหตุผลที่อธิบายว่า ทำไมเอ็มซีพีจึงไม่สามารถดำเนินงานปฏิวัติในชนบทต่อไป หรือนำเสนอโครงการแนวชาตินิยมที่น่าเชื่อถือมาแสดงให้เห็นได้ นอกจากนี้แล้ว คอมมิวนิสต์ในมลายูยังต่างจากเวียดมินห์ ตรงที่คอมมิวนิสต์มลายู มิได้รับความช่วยเหลืออย่างมีความสำคัญจากนอกประเทศ พวกเขาขับเคี่ยวกับ “การต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธ” อย่างค่อนข้างโดดเดี่ยว ผู้นำของเอ็มซีพี เมื่อได้พิจารณาถึงชัยชนะอันน้อยนิดของตน กับความก้าวหน้าอย่างเชื่องช้าไปสู่ชัยชนะแล้ว ก็ได้มีมติในเดือนตุลาคม ค.ศ.1951 ให้ยุติการใช้ความรุนแรงอย่างไม่เลือกหน้า (แต่ไม่ละทิ้งการต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธ) และหันมาเน้นที่การจัดตั้งมวลชนในทางการเมือง เช่นเดียวกันในเรื่องนี้คอมมิวนิสต์มลายูก็ไม่อาจแข่งขันได้กับการจัดระบบการปกครองของอังกฤษและมลายู ไม่ว่าจะในระดับสหพันธ์ ระดับรัฐหรือระดับท้องถิ่น แรงสนับสนุนที่เอ็มซีพีเคยรวบรวมมาได้ ได้หลุดลอยไปเสียแล้วในตอนนี้ และชิน เป็งก็ไม่มีไพ่ตัวเก็งที่จะมาใช้ในการต่อรอง เมื่อเขาเจรจากับตนกู อับดุล ราห์มาน นายกรัฐมนตรีของรัฐบาลมลายูที่มาจากการเลือกตั้ง

ขณะที่เอ็มซีพี ต่อสู้เพื่อการปลดปล่อยโดยไม่ได้รับความช่วยเหลืออย่างมีความสำคัญจากจีนหรือสหภาพโซเวียต อังกฤษเองก็ค่อนข้างโดดเดี่ยวและอ้างว้างอยู่ในสมรภูมิสงครามเย็นนี้เช่นกัน แม้ว่ามลายูจะเป็นศูนย์กลางของอิทธิพลของอังกฤษในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ แต่ย่านนี้ก็เป็นส่วนที่อยู่ขอบนอกของผลประโยชน์ของมหาอำนาจชาติอื่น ภาวะฉุกเฉินมลายูมิได้ดึงดูดความสนใจของนานาชาติได้ใกล้เคียงกับระดับที่เคยได้รับในอินโดนีเซียในช่วงระหว่าง ค.ศ.1948-1949 และในอินโดจีนในช่วงระหว่าง ค.ศ.1950-1954 อังกฤษไม่ได้ถูกแรงกดดันทางการเมืองของอเมริกัน มาบีบให้ต้องสละอาณานิคมเหมือนเช่นที่ดัตช์ถูกกระทำ ทั้งอังกฤษก็ไม่ได้รับการประคับประคองเกื้อหนุนด้วยความช่วยเหลือทางทหารจากสหรัฐเหมือนเช่นฝรั่งเศส แน่นอนว่ารัฐบาลอังกฤษก็ยังซาบซึ้งต่อการที่วอชิงตันให้ความเห็นชอบกับความเพียรพยายามของตน และได้แสดงออกซึ่งการสนับสนุนอย่างเป็น

ตัวเป็นตนยิ่งกว่านั้น ในรูปของวัตถุปัจจัยที่ไม่เกี่ยวข้องกับการทหาร ปฏิบัติการมลายูที่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายอย่างมากมายนี้ ยังเป็นประโยชน์อยู่บ้าง แก่นักการทูตชาวอังกฤษ ซึ่งมีความสัมพันธ์แบบพิเศษ ซึ่งทำให้ต้องระมัดระวังตัวอยู่มาก ในด้านหนึ่ง ปฏิบัติการในมลายูเป็นการแสดงถึงความสุจริตใจของอังกฤษในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็ให้ข้อแก้ตัวแก่อังกฤษในการไม่เข้าร่วมสมทบกับสหรัฐ ในการโจมตีอินโดจีน เมื่อเวลาผ่านไป อังกฤษก็ชักเป็นกังวลกับความฝักใฝ่สงครามของอเมริกันมากขึ้นทุกที ดังที่เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่รายล้อมการประชุมที่เจนีวาเผยให้เห็น ว่าพฤติกรรมเช่นนี้สร้างความเสียหายให้แก่ความสัมพันธ์อันดีที่ที่สหรัฐจะมีกับรัฐเอกราชและรัฐเกิดใหม่ทั้งหลายใน เอเชีย

ความใกล้ชิดของความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษและมลายู ในช่วงหลังการถ่ายโอนอำนาจชวนให้เกิดการตั้งคำถามขึ้นมาสารพัดชนิด อันเกี่ยวกับระดับของเอกราช ซึ่งรัฐที่สืบต่อมาจากอาณานิคมได้บรรลุถึงอย่างแท้จริง แม้ว่ามลายูปฏิเสธที่จะเข้าร่วมในองค์การซีโต้ แต่มลายูก็ยังคงเป็นหัวใจสำคัญของผลประโยชน์ของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อมาอีกหนึ่งทศวรรษเป็นอย่างน้อย มลายูเข้ามีส่วนร่วมในการรักษาความมั่นคงภายในของสิงคโปร์ที่ยังเป็นอาณานิคม และจากนั้น ก็ยังให้ลำต้นของมาเลเซียแก่สิงคโปร์ ซาบาห์และซาราวัก ซึ่งเป็นอาณานิคมส่วนที่เหลือ ได้มาอาศัยทาบกิ่งเมื่ออังกฤษปลดเปลื้องความรับผิดชอบที่มีต่อดินแดนเหล่านี้ในค.ศ.1963 อังกฤษมีบทบาทช่วยเหลือมลายูโดยตรง ในปฏิบัติการภาวะฉุกเฉิน จนกระทั่งปฏิบัติการดังกล่าว สิ้นสุดลงอย่างเป็นทางการในค.ศ.1960 ในระหว่างค.ศ.1963-1966 อังกฤษรีบเร่งมาช่วยปกป้องมาเลเซียเมื่อมาเลเซียเกิดการประจัญหน้ากับอินโดนีเซีย นอกจากนี้ อังกฤษยังเป็นหุ้นส่วนที่ทรงอิทธิพลอยู่ในองค์การการร่วมป้องกันอังกฤษ-มลายู[46] (ซึ่งออสเตรเลีย นิวซีแลนด์และสิงคโปร์ ก็สังกัดอยู่ในองค์การนี้ด้วยเช่นกัน) นอกจากนี้ อังกฤษยังเข้ารับผิดชอบในการปกป้องผลประโยชน์ของตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ อย่างไรก็ดี ในทศวรรษ 1960 รัฐบาลวิลสันตัดสินใจโดยอาศัยเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ ที่จะค่อย ๆ ลดข้อผูกพันด้านการทหารที่อังกฤษมีอยู่กับฟากตะวันออกของสุเอซจนเลิกไปในที่สุด และอังกฤษเริ่มต้นถอนฐานทัพเรือออกจากสิงคโปร์อย่างเป็นขั้นเป็นตอน สภาพความเป็นจริงในประเทศตน บีบบังคับอังกฤษในยุคหลังความเป็นจักรวรรดิ ให้ต้องทำใจกับสภาพความเป็นจริงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังยุคอาณานิคม ซึ่งเมื่อมาถึงตอนนี้ กิจการระหว่างประเทศของภูมิภาคนี้ ถูกอิทธิพลของสหรัฐครอบงำเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

---

[46] ดู Chin Kee Wah, ***The Defence of Malaysia and Singapore. The Transformation of a Security System 1957-1971,*** Cambridge, 1983.

บทสรุป

ด้วยเหตุที่เนื้อหาหลักของบทนี้ คืออวสานของจักรวรรดิของชาติยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นการเหมาะสมที่จะสรุปลงท้ายด้วยการให้ภาพสะท้อนอย่างกว้าง ๆ ถึงความเสื่อมและความล่มสลายของจักรวรรดิเหล่านี้ ผู้ที่เชื่อมั่นในเสรีภาพตลอดทุกยุคทุกสมัย ต่างได้พบบทเรียนทางด้านปรัชญา จากความยะโสโอหังและโทษทัณฑ์ที่ไม่อาจเลี่ยงได้ ของบรรดาผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากออสซีมานเดียส* กษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในหมู่กษัตริย์ทั้งหลาย ความรุ่งโรจน์และยิ่งใหญ่ในยามเฟื่องฟู ของทายาทเหล่านี้ตามมาด้วยความเขลาและความเสื่อมโทรมในยามตกอับ ในการคลี่คลายความสับสนและพัวพันกันอย่างยุ่งเหยิงของโชคชะตาของจักรวรรดิ ตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีมานี้ ผู้ที่เชื่อว่าชะตากรรมเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมาแล้ว กลับสร้างตัวแบบที่มองประวัติศาสตร์อย่างเป็นวัฏจักรขึ้นมา ส่วนพวกอื่น ๆ ซึ่งมิได้มองเห็นถึงความเป็นจังหวะจะโคน หรือเหตุผลในปรากฏการณ์อันไม่มีความยั่งยืนเหล่านี้ ก็ได้ลงข้อสรุปว่า หากว่าจักรวรรดิทั้งหลาย “เพียงแต่เติบโต” เหมือนอย่างท็อปซี (Topsy)** หรือยึดดินแดนมาเป็นของตนยามที่ ”เกิดอาการลืมตัว ขาดสติสัมปชัญญะขึ้นมา” เช่นนั้นแล้ว ก็เป็นธรรมดา ที่จักรวรรดิจะต้องดับเหมือนอย่างที่เคยรุ่ง เพราะความที่จักรวรรดิพวกนี้เป็นกระบวนการที่มิได้มีความถูกต้องชอบธรรมในด้านศีลธรรม หรือพยากรณ์ได้ตามหลักเหตุผล

อาจเป็นได้ว่า กุญแจที่ไขไปสู่การทำความเข้าใจถึงความเสื่อมและความสลายของจักรวรรดิต่าง ๆ อยู่ที่ธรรมชาติอันเป็นแก่นแท้ของตัวจักรวรรดิเอง ข้อเสนอแนะในที่นี้มีอยู่ว่า ความเติบโตอย่างเพียงแต่ชะลูดขึ้นไปเช่นนั้น น่าจะพกพาเชื้อที่สร้างหายนะให้แก่ตัวเองไว้ภายในด้วย หรือที่น่าจะเป็นได้มากกว่า เราอาจค้นพบกุญแจไขปริศนานั้นได้ ด้วยการวิเคราะห์แต่ละกรณีอย่างเป็นระบบ บางจักรวรรดิ ซึ่งเป็นเพียงชิ้นส่วนที่เป็นเศษเล็กเศษน้อยที่มาปะติดปะต่อเข้าด้วยกัน ต้องพังครืนลงอย่างรวดเร็วเมื่อประสบเหตุร้าย ส่วนจักรวรรดิที่มีโครงสร้างที่ประณีตกว่า ก็ล่มสลายลงเพราะน้ำหนักของตัวเอง เมื่อความรับผิดชอบในเรื่องดินแดนที่เพิ่มขึ้น มีมากเกินกว่าที่สมรรถนะของเมืองแม่จะประคับประคองไว้ได้ คำอธิบายที่ต่างออกไป อาจเชื่อมโยงความเด็ดเดี่ยวในปณิธานที่รัฐ ๆ หนึ่ง มีต่อการขยายและการรักษาจักรวรรดิของตนในดินแดนโพ้นทะเล เข้ากับความยุ่งยากเดือดร้อนและความอ่อนแอที่แนวรบในประเทศบ้านเกิด ในบางกรณี นโยบายภายในประเทศ ได้กัดกร่อนและ

---

* Ozymandias กวีนิพนธ์ของเพอร์ซี บิสซี เชลลี (Percy Bysshe Shelly) กวีชาวอังกฤษ มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1792-1822

** ตัวละครในงานวรรณกรรม Uncle Tom’s Cabin เป็นเด็กหญิงผิวดำที่มีสถานะเป็นทาส ท็อปซีได้รับคำบอกเล่าจากผู้ที่เลี้ยงดูเธอมา และบอกแก่ใคร ๆ ตามที่ถูกบอกมาว่า เธอได้แต่เติบโตขึ้นมาโดยปราศจากผู้ให้กำเนิด และไม่เคยเกิด

ทำลายความผูกพันในแบบจักรวรรดิลง แต่ในบางกรณีก็ช่วยเสริมสร้างให้เข้มแข็งขึ้น ดังที่เราได้เห็นแล้ว ความยุ่งยากที่เกิดขึ้นที่เมืองแม่ในช่วงหลังค.ศ. 1945 สร้างผลกระทบในลักษณะที่เป็นการเสริมสร้างมูลค่าของดินแดนที่เป็นอาณานิคมในโพ้นทะเล และเพิ่มความดึงดันให้อังกฤษ ดัตช์และฝรั่งเศส มุ่งมั่นที่จะยึดกุมดินแดนเหล่านั้นต่อไป ในยามที่เกิดวิกฤติการณ์ระดับชาติ นักจักรวรรดินิยมก็เล็งเห็นว่า การพัฒนาศักยภาพที่เข้าใจผิดว่าแสนจะใหญ่โตมโหฬารของอาณานิคม เป็นหนทางไปสู่ความรอดพ้น ส่วนพวกปฏิกิริยา ก็ต่อต้านการโอนอ่อนใด ๆ ที่เหมือนกับจะบอกให้รู้ว่าจักรวรรดิไม่มีน้ำยา ส่วนพวกหัวก้าวหน้าและผู้ที่เห็นดีเห็นงามกับการปฏิบัติไปตามสถานการณ์นั้น ก็สนับสนุนการถอยทางยุทธวิธี ด้วยเห็นว่าที่เป็นหนทางที่ดีที่สุดที่จะเก็บถนอมการค้า การลงทุน ไมตรีจิตของชาติที่เพิ่งเกิดใหม่ ตลอดจนชื่อเสียงเกียรติคุณในชุมชนนานาชาติเอาไว้ อันที่จริงนั้น ยังมีอีกกรณีหนึ่งที่สนับสนุนข้อโต้แย้งที่ว่า จักรวรรดิไม่เคยสิ้นสุดลง เพียงแต่เปลี่ยนรูปแบบไปเท่านั้น ทั้งนี้เพราะระบอบอาณานิคม มีระบอบอาณานิคมแผนใหม่ สืบทอดต่อมา เช่นเดียวกับที่ระบอบจักรวรรดินิยมอย่างเป็นทางการ หลีกทางให้แก่ระบอบจักรวรรดินิยมอย่างไม่เป็นทางการ และไม้กำกับ (วงซิมโฟนี) แห่งอิทธิพลครอบงำของตะวันตก ถูกส่งผ่านจากยุโรปไปให้สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตถือครองไว้

แม้จะมีบางคน ระบุเหตุผลที่อิทธิพลของยุโรปในโพ้นทะเล สูงขึ้นและลดลง ว่าอยู่ที่เมืองแม่ แต่ก็มีบางคนที่เน้นไปที่ความคลี่คลายของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบริเวณขอบนอกและปัญหาท้าทายที่มีมาจากภายนอก[47] ดังจะเห็นว่า ขณะเมื่อสงครามและสันติภาพ แผ่ข้ามไปทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในทศวรรษ 1940 และ 1950 นั้น โชคชะตาของระบบการปกครองของคนต่างด้าวต่างแดน และของขบวนการชาตินิยม ก็มีความพลิกผันบังเกิดขึ้นอย่างน่าตื่นเต้น รวมทั้งมีการปรับแต่ง "ความสัมพันธ์ในเชิงร่วมมือช่วยเหลือ" อย่างสำคัญ ระหว่างชนชั้นสูงในท้องถิ่นกับกองกำลังฝ่ายต่างด้าว อันที่จริงนั้น คำอธิบายที่มองเห็นได้ชัดเจนยิ่งกว่านี้ เกี่ยวกับการล่มสลายของจักรวรรดิ ดูจะอยู่ที่พลังของขบวนการในท้องถิ่นและขบวนการชาตินิยม ที่ถูกกระตุ้นมาจากการปกครองแบบอาณานิคมในสมัยก่อนสงคราม และพลังดังกล่าว ได้รับการปลดปล่อยออกมา ในสภาวการณ์ที่ปั่นป่วนผิดรูปผิดรอยของสงครามโลก และผลพวงจากสงครามดังกล่าว

---

[47] งานนิพนธ์ในระยะหลัง เกี่ยวกับการปลดเปลื้องสภาพความเป็นอาณานิคมของยุโรป ได้แก่ R.F. Holland, ***European Decolonization 1918-1981: An Introductory Survey,*** London, 1985; Darwin, ***Britain and Decolonisation;*** A.N. Porter and A.J. Stockwell, ***British Imperial Policy and Decolonization, I: 1938-51, II: 1951-64,*** London, 1987 and 1989, และ Franz Ansprenger, ***The Dissolution of the Colonial Empires,*** London, 1989.

ความอ่อนแอของจักรวรรดิ บางครั้ง ก็ถือกันว่าเป็นเหตุ และบางครั้ง ก็ถือว่าเป็นผล ของความเข้มแข็งของฝ่ายชาตินิยม เรามักมีภาพลักษณ์อยู่ในใจว่า ลัทธิอาณานิคมและชาตินิยม เป็นปรากฏการณ์เดียว ที่มีทั้งด้านบวกและด้านลบ เป็นขั้วที่ผลักใสกันและกัน เป็นปลายที่ตรงกันข้ามของระนาบความผันแปรแตกต่าง เป็นปลายสุดของวงโค้งที่ปรากฏขึ้นจากการแกว่งไปมาของลูกตุ้ม อย่างไรก็ดี การนำลัทธิชาตินิยมกับลัทธิอาณานิคมมาเทียบเคียงกัน โดยใช้การอุปมาที่เป็นวิทยาศาสตร์นั้น เป็นวิธีที่มีลักษณะเป็นเครื่องยนต์กลไก ซึ่งตายตัวเกินกว่าจะให้ความละม้ายคล้ายคลึงกันที่สอดรับอย่างแน่นอนไปกับประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้ ผู้ที่เน้นความสำคัญของพลังฝ่ายลัทธิชาตินิยม ในการขับจักรวรรดิเจ้าอาณานิคมออกไป มีภารกิจที่จะต้องเพ่งมองเข้าไปในส่วนที่เป็นเงาสลัวของสมมติฐานดังกล่าว เพื่อจะได้ระบุธาตุแท้ของพลังชาตินิยมและประเมินอิทธิพลของพลังนี้ ได้อย่างตรงจุดยิ่งขึ้น

เช่นเดียวกับชนชั้น ลัทธิชาตินิยม เป็นปรากฏการณ์ที่มีเส้นแบ่งขอบเขต เป็นการจัดหมวดหมู่ในทางสังคมซึ่งมองออกได้ง่าย แต่ยากที่จะนิยาม[48] ลักษณะเฉพาะตัวของชาตินิยม ไม่มีความแน่ชัดและมีลักษณะอัตวิสัย ผันแปรไปตามกาลเวลาและสถานที่ ชาติพันธุ์และเชื้อชาติก็ดี ศาสนาและภาษาก็ดี ตลอดจนภูมิศาสตร์และแนวคิดเรื่อง “บ้านเกิดเมืองนอน” รวมทั้งประวัติศาสตร์และการตระหนักถึงขนบประเพณีที่มีอยู่ร่วมกัน ทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นคุณลักษณะที่เป็นหลักสำคัญของลัทธิชาตินิยม ทว่าส่วนผสมและความสำคัญโดยส่วนเปรียบเทียบของคุณลักษณะเหล่านี้ ผันแปรแตกต่างกันไปตามแต่ละกรณี โดยทั่วไปแล้ว เป็นที่ยอมรับกันว่า ลัทธิชาตินิยม สำแดงออกโดยผ่านองค์กรทางการเมือง และยอมรับกันว่า ชาติต่าง ๆ ล้วนใฝ่ฝันที่จะมีสถานะความเป็นรัฐที่แยกต่างหาก หรือไม่เช่นนั้น ก็มีอยู่แล้วจริง ๆ ในบางกรณี รัฐชาติอาจประกอบด้วยกลุ่มภาษาและชาติพันธุ์หลายกลุ่ม เช่นในสวิตเซอร์แลนด์หรืออินโดนีเซีย ขณะที่ในบางกรณีขบวนการทางการเมือง อาจเป็นสิ่งที่กลุ่มภาษาและชาติพันธุ์ดังกล่าวเพียงกลุ่มเดียวสรรค์สร้างขึ้นมา เช่นขบวนการของลัทธิไซออนหรือของลัทธิชาตินิยมมาเลย์ และเป็นเรื่องปกติธรรมดาสำหรับชาติอีกนั่นแหละ ที่จะต้องครอบครองดินแดนที่แน่ชัด ตัวอย่างเช่นในไอร์แลนด์หรือประเทศไทย แม้ว่าบางขบวนการ จะแผ่ไปโอบคลุมหลายรัฐ และรวบรวมพลังขับเคลื่อนจากสภาพการซึ่งปราศจากพรมแดนในด้านพื้นที่ที่แน่ชัด ดังเช่นกรณีของลัทธิชาตินิยมเพื่อรวมชนเชื้อสายเยอรมันหรือลัทธิชาตินิยมเพื่อรวมชนเชื้อสายมาเลย์ ในทางกลับกัน กลุ่มต่าง ๆ ซึ่งบางคนระบุว่า เป็น “ชนกลุ่มน้อย” “เผ่าพันธุ์” “ชนเผ่า” หรือ “ท้องถิ่น” ก็อาจอ้างสิทธิในความเป็นชาติแยกต่างหากออกมาก็ได้ เช่นชาวกะเหรี่ยงในพม่าหรือชาวอัมบอนในอินโดนีเซีย และคนเหล่านี้ ก็ต่อสู้เพื่อที่จะแยกตัวออกจากองคภาวะที่เรียกว่า “ชาติ” ที่ใหญ่กว่า อันที่จริงแล้ว นักชาตินิยมก็มีความห่วงใยควบคู่กันอยู่พร้อมกันสองอย่าง คือปกปักรักษาชาติให้รอดพ้นจากแนวโน้มที่จะแตกหน่อแยก

---

[48] ข้อเขียนในระยะหลังเกี่ยวกับหัวข้อที่อภิปรายกันเป็นอันมากนี้ ดู E.J. Hobsbawm, ***Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality,*** Cambridge, UK, 1990.

กอไปจากส่วนต่าง ๆ ของชาติ พร้อมกับปกป้องมิให้ภัยจากภายนอก มาคุกคามสิทธิในการปกครองตนเองของตน

ลัทธิชาตินิยม เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับการต่อสู้เพื่อเอกราช และเป็นแนวคิดที่มีกำเนิดมาจากเหตุวุ่นวายทางการเมืองของยุโรปในสมัยทศวรรษ 1840 ในตอนนี้ เราจะยังไม่กล่าวถึงปัญหาการนำคำศัพท์ของยุโรปมาประยุกต์ใช้ และปัญหาการจัดประเภททางการเมือง ให้กับสภาวการณ์แวดล้อมที่มิได้เป็นของยุโรป ถึงอย่างไร เราก็มีแบบอย่างของอัตลักษณ์แห่งชาติอยู่อย่างแล้วจำนวนหนึ่ง ซึ่งได้มาจากกรณีศึกษาที่เกี่ยวกับแอฟริกาและเอเชียโดยเฉพาะ แบบอย่างดังกล่าว มีอยู่อย่างหลากหลาย นับตั้งแต่แบบ “บุรพกาล” ไปจนถึงแบบที่ “มีหน้าที่จำเพาะ” แบบ “ต่อต้าน” ไปจนถึง “การร่วมมือช่วยเหลือ” แบบ “จารีตประเพณี” ไปจนถึง “สมัยใหม่” และแบบ “ชั้นสูง” ไปจนถึง “มวลชน” การรวมพลังประชาชนขึ้นเป็นชาตินั้น จำต้องอาศัยความรู้สึกถึงความแปลกแยกแตกต่างอยู่อย่างมาก นั่นคือประสบการณ์ของประชาชน จากการต้องตกเป็นเบี้ยล่างในด้านการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม

ลัทธิอาณานิคม ในรูปแบบของอำนาจและความเป็นเจ้าของในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ กลายเป็นเป้าของการประท้วงขึ้นมาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 สงครามในชวาและอาเจะห์ก็ดี การจลาจลในเปรักและปาหังก็ดี ความไม่พอใจของชนชั้นผู้ดี-นักปราชญ์ชาวเวียดนามก็ดี ตลอดจนความคิดความเชื่อเรื่องศาสดาผู้ที่จะสร้างยุคแห่งความมั่งมีศรีสุข (พระศรีอาริย์) ของซายา ซาน ในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำอิระวดี ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ล้วนเป็นตัวอย่างที่แสดงถึงการต่อต้านในแบบจารีตประเพณี อย่างไรก็ดี เมื่ออิทธิพลของตะวันตกขยายกว้างออกไป รูปแบบของลัทธิชาตินิยมก็พัฒนาขึ้น แต่เป็นชาตินิยมที่มิได้ต่อต้านรัฐอาณานิคมสักเท่าไรนัก หากพิจารณาจากหลาย ๆ แง่แล้ว เป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในฐานะฟันเฟืองตัวหนึ่งของรัฐอาณานิคม ในขบวนการชาตินิยมแบบนี้ ชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาตามแบบอย่างของตะวันตก ได้รวมค่านิยมของยุโรปเข้าไว้กับตัว พวกเขากระตือรือร้นที่จะบริหารกิจการของตนเอง และโดยแก่นแท้แล้ว นักชาตินิยมเหล่านี้จัดว่าเป็น “ผู้ร่วมมือช่วยเหลือ” นักชาตินิยมงัดข้อกับเจ้าอาณานิคมของตน มิใช่ด้วยความหวังว่าจะทำลายเจ้าอาณานิคม หากแต่จะยื้อแย่งเอาเครื่องเคราทั้งหลายทั้งปวงที่ประกอบขึ้นเป็นอำนาจรัฐ มาจากเจ้าอาณานิคม สิ่งที่แสดงออกถึงลัทธิชาตินิยมทั้งสองแบบนี้ คล้ายคลึงกัน ตรงที่เป็นปฏิกิริยาที่มีต่ออำนาจของจักรวรรดิ กิจกรรมแนวชาตินิยมในช่วงระยะเวลาต่อมาคือระหว่างค.ศ. 1941-1957 ยังมีเครื่องหมายที่แสดงถึง “การร่วมมือช่วยเหลือศัตรูของชาติ” และ “การต่อต้าน” อยู่ กระนั้น ก็มีความแตกต่างอย่างชัดเจน จากการตอบโต้ต่ออำนาจการปกครองอาณานิคมสมัยก่อนสงคราม ตรงที่ในช่วงหลังนี้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีปัญหาการขาดบูรณภาพทางการปกครอง ปัญหาความคลาดเคลื่อนทางเศรษฐกิจ และปัญหาความไม่ปรองดองในสังคม ที่ทิ้งรอยแผลเป็นไว้ให้เห็นในช่วงเวลาต่อมา เงื่อนไขต่าง ๆ ที่แกว่งไกวไปมา ระหว่างการปกครองแบบไร้หลักเกณฑ์และอนาธิปไตย เช่นที่มีอยู่ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างค.ศ.1942-1946 และในหลาย ๆ ส่วนของ

ภูมิภาค ในทศวรรษถัดจากนั้น ได้ให้กำเนิดแก่ลัทธิชาตินิยมต่าง ๆ ออกมาเป็นโขลง ในขณะที่ชุมชนต่าง ๆ ก็ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อที่จะอยู่รอด โดยการประกาศออกมาชัดแจ้ง ถึงอัตลักษณ์และหลักการที่ชุมชนของตนมีอยู่ร่วมกัน ด้วยเหตุนี้ สภาพที่ปั่นป่วนวุ่นวาย ซึ่งขัดขวางการฟื้นฟูอำนาจการปกครองของอาณานิคม จึงทำให้ปัญหาของขบวนการชาตินิยมพวกที่แผ่กระจายตัวไปอย่างกว้างขวาง ยิ่งมีเพิ่มขึ้นไปอีก ทั้งนี้เพราะขบวนการดังกล่าว ใฝ่ฝันที่จะรับช่วงรัฐอาณานิคมมาหมดทั้งรัฐ แล้วใช้ความเป็นรัฐชาติห่อหุ้มปกคลุมไว้

ที่สัมพันธ์อยู่กับการยุติจักรวรรดิอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และความสำเร็จในการกอบกู้เอกราชแห่งชาติ คือสถานภาพของภูมิภาคนี้ ในด้านกิจการระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปก่อนจะถึงช่วงเวลาที่พิจารณากันนี้ [คือก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน] เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกแยกออกไปจากจุดมีปัญหาที่สำคัญ ๆ ของโลก และหากว่าภูมิภาคนี้จะมีอะไรเกี่ยวข้องกับจุดที่มีปัญหาเหล่านี้ ก็เพียงแค่เป็นกันชน กั้นระหว่างเขตผลประโยชน์ของมหาอำนาจ กิจการระหว่างประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้เป็นอะไรมากไปกว่าเครื่องหมายทางภูมิศาสตร์ ประเทศต่าง ๆ ที่แยกกันอยู่ในภูมิภาคนี้ มีความผูกพันอย่างใกล้ชิดแต่กับเจ้าอาณานิคมของตน โดยแทบจะมิได้ผูกพันระหว่างกันและกันเลย

สงครามและผลสืบเนื่องจากสงคราม ทำให้เกิดความเพียรพยายามที่จะสร้างระเบียบแบบแผนของภูมิภาคขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความพยายามครั้งแรกในเรื่องนี้ เป็นของญี่ปุ่น ต่อจากนั้นก็เป็นฝีมือของฝ่ายสัมพันธมิตรและถัดจากนั้น ก็เป็นการทำงานของนักรบในสงครามเย็น ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันอยู่ ในทศวรรษ 1940 ภูมิภาคนี้มีอัตลักษณ์ในเวทีระหว่างชาติ เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ฝ่ายสัมพันธมิตรนำหลักการขององค์การสหประชาชาติและกลไกของกองบัญชาการทหารประจำภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาต้านกับอุดมการณ์และการก่อตั้ง “วงไพบูลย์” ของญี่ปุ่น หลังจากญี่ปุ่นปราชัยไปแล้ว ก็เป็นที่กระจ่างชัดว่า สงครามโลกได้นำการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงในส่วนที่มหาอำนาจตะวันตกแต่ละประเทศ สามารถแสดงอิทธิพลได้ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ที่ยังคงมีอยู่ระหว่างมหาอำนาจตะวันตกและส่วนที่มีอิทธิพลนั้นด้วย การยึดครองของญี่ปุ่นมิได้ขัดขวางการฟื้นฟูระบอบอาณานิคมในอดีตขึ้นมาใหม่ แต่กระนั้นการปรากฏตัวของยุโรปในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลังเหตุการณ์การล่มสลายของระบอบอาณานิคมในค.ศ.1941-1942 ก็ขึ้นอยู่กับอำนาจทางทหารและเศรษฐกิจของสหรัฐ และกับการตัดสินใจที่กระทำกันในวอชิงตัน ภายหลังค.ศ.1945 ชาวยุโรปตะวันตก ค่อนข้างกลายไปเป็นผู้อยู่ใต้ความอุปถัมภ์ของสหรัฐอเมริกา โดยผ่านแผนการมาร์แชลภายในองค์การนาโต้ และหากขยายความนี้ต่อเนื่องไป ก็ย่อมรวมถึงภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ในทางกลับกันรัฐชาติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาในทศวรรษ 1950 ต่างได้รับการก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาด้วยความช่วยเหลือทางการเมือง เศรษฐกิจและการทหาร ที่ได้รับจากอเมริกา หรือจากจีน หรือรัสเซีย แม้จะเป็น

ความจริงที่ว่า ภายหลังจากการสิ้นชีพของระบอบอาณานิคมตามรูปแบบที่เป็นทางการแล้ว จำเพาะอังกฤษเพียงประเทศเดียวเท่านั้น ที่สามารถสร้างอิทธิพลได้เป็นอันมาก ต่อบรรดาเมืองขึ้นในอดีตของตน และต่อภูมิภาคที่เลยไกลออกไป กระนั้นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของบรรดาประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขณะนี้ วนเวียนอยู่รอบ ๆ สงครามเย็น มากกว่าข้อพิจารณาที่เกี่ยวกับระบอบอาณานิคมแผนใหม่ เมื่อถึงช่วงที่มีการประชุมที่ เจนีวานั้น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ปรากฏตัวขึ้นในฐานะหนึ่งในบรรดาจุดที่มีปัญหาสำคัญของโลกไปแล้ว และส่วนใหญ่แล้ว เป็นเพราะการแข่งขันของบรรดาประเทศมหาอำนาจทั้งหลายมาบรรจบกันอยู่ที่นี่นั่นเอง

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

การสำรวจอย่างกว้าง ๆ มีอยู่ในผลงาน Milton Osborne, *Southeast Asia. An Illustrated Introductory History,* Sydney, 1988. ผลงาน John F. Cady, *The History of Post-war Southeast Asia,* Athens, Ohio, 1974, สมบูรณ์กว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับช่วงระยะเวลาภายหลังค.ศ.1957 ทว่าผลงานที่ครอบคลุมอย่างมีรายละเอียดมากกว่า คือ Jan Pluvier, *South-East Asia from Colonialism to Independence,* Kuala Lumpur, 1974. ผลงานที่ให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพัฒนาการของประเทศต่าง ๆ เป็นรายประเทศ คือ Alfred W. McCoy, "The Philippines: Independence without Decolonisation", Anthony Reid, "Indonesia: Revolution without Socialism," David Marr, "Vietnam: Harnessing the Whirlwind" และ Lee Kam Hing, "Malaya: New State and Old Elites" ใน Robin Jeffrey, ed., *Asia. The Winning of Independence,* London, 1981. ผลงานที่ให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการปลดเปลื้องความเป็นอาณานิคมของยุโรป คือ R.F. Holland, *European Decolonization 1918-1981: An Introductory Survey,* London, 1985, และ Franz Ansprenger, *The Dissolution of the Colonial Empires,* London, 1989.

สำหรับสงครามโลกครั้งที่ 2 ดู Akira Iriye, *The Origins of the Second World War in Asia and the Pacific,* London, 1987; S. Woodburn Kirby et al., *The War against Japan,* 5 vols, London, 1957-69; Christopher Thorne, *Allies of a Kind: The United States, Britain and the War against Japan, 1941-1945,* London, 1978; Wm Roger Louis, *Imperialism at Bay 1941-1945: The United States and the Decolonization of the British Empire,* Oxford, 1977. ข้อมูลที่เกี่ยวกับความล้มเหลวของยุทธศาสตร์ด้านนาวีของอังกฤษ และความพ่ายแพ้ของสิงคโปร์ในค.ศ.1942 ได้รับการตีพิมพ์ออกมามากมาย อาทิเช่น W. David McIntyre, *The Rise and Fall of the Singapore Naval Base, 1919-1942,* London, 1979; James Neidpath, *The Singapore Naval Base and the*

Defence of Britain's Eastern Emprie, 1919-1941, Oxford, 1981; Malcolm Murfett, *Fool-Proof Relations: The Search for Anglo-American Naval Co-operation during the Chamberlain Years, 1937-40,* Singapore, 1984; Arthur J. Marder, *Old Friends, New Enemies: The Royal Navy and the Imperial Japanese Navy, Strategic Illusions, 1936-41,* Oxford, 1981; Louis Allen, *Singapore 1941-1942,* London, 1977. สำหรับการรบในพม่า ดู R. Callahan, *Burma 1942-1945: The Policies and Strategy of the Second World War,* London, 1978; Louis Allen, *Burma: The Longest War 1941-45,* London, 1985, และ *The End of the War in Asia,* London, 1976. ดูเช่นกันที่ผลงาน Charles Cruickshank, *SOE in the Far East,* Oxford, 1983.

การอภิปรายเรื่องการยึดครองของญี่ปุ่นและผลกระทบที่มีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอยู่ในผลงานดังต่อไปนี้คือ F.C. Jones, *Japan's New Order in East Asia, 1937-1945,* London, 1974; W.H. Elsbree, *Japan's Role in Southeast Asian Nationalist Movements,* Cambridge, Mass., 1953; Josef Silverstein, ed., *Southeast Asia in World War II,* New Haven, 1966; H.J. Benda, *The Crescent and the Rising Sun: Indonesian Islam under the Japanese Occupation,* The Hague, 1953; Alfred W. McCoy, ed., *Southeast Asia under Japanese Occupation: Transition and Transformation,* New Haven, 1980; Robert H. Taylor, *Marxism and Resistance in Burma 1942-1945. Thien Pe Myint's "Wartime Traveler,"* Athens, Ohio, 1984; J.C. Lebra, *Japanese-Trained Armies in Southeast Asia,* Hong Kong, 1977; Benedict R. O'G. Anderson, *Java in a Time of Revolution: Occupation and Resistance, 1944-1946,* Ithaca, 1972; John R.W. Smail, *Bandung in the Early Revolution 1945-6. A Study in the Social History of the Indonesian Revolution,* Ithaca, 1964; Cheah Boon Kheng, *Red Star over Malaya. Resistance and Social Conflict During and After the Japanese Occupation, 1941-1946,* Singapore, 1983; Benedict J. Kerkvliet, *The Huk Rebellion. A Study of Peasant Revolt in the Philippines,* Berkeley, 1977; Judith A. Stowe, *Siam Becomes Thailand. A Story of Intrigue,* London, 1991.

แง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการวางแผนการของสัมพันธมิตรในสมัยสงคราม เพื่อดำเนินการกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยหลังสงครามและเข้ายึดครองภูมิภาคนี้อีกครั้งหนึ่ง ได้รับการพิจารณาอยู่ในผลงานดังต่อไปนี้คือ Hugh Tinker, ed., *Burma: The Struggle for Independence, 1944-48,* I,.London, 1983; Nicholas Tarling, "'A New and a Better Cunning': British Wartime Planning for Post-War Burma," JSEAS, 13,1 (1982), "'An Empire Gem': British Wartime Planning for Post-War," ibid. 13, 2 (1982), และ "Lord Mountbatten and the Return of Civil Government to Burma," *Journal of Imperial and Commonwealth History,* 11, 2(1983); C. Mary Turnbull, "British Planning for Post-war Malaya," JSEAS 5, 2 (1974); A.J. Stockwell, *British Policy and Malay*

Politics during the Malayan Union Experiment, 1942-1948, Kuala Lumpur, 1979; R.B. Smith, "Some Contrasts between Burma and Malaya in British Policy in South-East Asia, 1942-46," in R.B. Smith and A.J. Stockwell, eds, *British Policy and the Transfer of Power in Asia: Documentary Perpectives,* London, 1988; F.S.V. Donnison, *British Military Administration in the Far East, 1943-45,* London, 1956; Peter Dennis, *Troubled Days of Peace. Mountbatten and South East Asia Command, 1945-46,* Manchester, 1987.

สำหรับพัฒนาการต่าง ๆ ในช่วงหลังสงคราม ซึ่งลงเอยด้วยเอกราชของพม่า ดู Hugh Tinker, ed., *Burma: The Struggle for Independence, 1944-1948,* 2 vols, London, 1983-4, และ "The Contraction of Empire in Asia, 1945-48: The Military Dimension," *Journal of Imperial and Commonwealth History,* 16, 2 (1988); Robert H. Taylor, *The State in Burma,* London, 1987; Louis Allen, "'Leaving the Sinking Ship'. A Comment on Burma and the End of Emprie" in D.K. Bassett and V.T. King, eds, *Britain and South-East Asia,* Hull: Centre for SE Asian Studies, 1986; และ Smith, "Some Contrasts between Burma and Malaya" in Smith and Stockwell, eds, *British Policy.*

ในบรรดางานนิพนธ์มากมายเกี่ยวกับผลพวงที่ปั่นป่วนของสงครามในอินโดนีเซียและการปฏิวัติอินโดนีเซียนั้น ผลงานดังต่อไปนี้ มีความสำคัญมากเป็นพิเศษ Anderson, *Java in a Time of Revolution;* Smail, *Bandung in the Early Revolution;* George McT. Kahin, *Nationalism and Revolution in Indonesia,* Ithaca, 1952; และ Anthony Reid, *The Blood of the People: Revolution and the End of Traditional Rule in Northern Sumatra,* Kuala Lumpur, 1979. ดูเช่นกันที่ Reid, "Indonesia: Revolution without Socialism" in R. Jeffrey, ed., *Asia.*

เรื่องของอินโดจีน ได้รับการพิจารณาสืบสวนจากแง่มุมต่าง ๆ มากมาย ทว่าที่มุ่งเน้นเป็นสำคัญคือที่สงครามเวียดนามครั้งแรก กล่าวคือ การปลดเปลื้องจากการเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส จุดเริ่มต้นที่อเมริกันเข้ามาเกี่ยวข้องพัวพัน การต่อสู้เพื่อการปลดปล่อยของเวียดมินห์ และข้อตกลงระหว่างประเทศในปีค.ศ.1954 มุมมองที่ต่างกันในหัวข้อเหล่านี้ ได้รับการพิจารณาในผลงานที่คัดสรรชื่อเรื่องมาดังต่อไปนี้ คือ Marr, "Vietnam" in R. Jeffrey ed., *Asia;* Bernard B. Fall, *Street without Joy,* Harrisburg, 1961; R.E.M. Irving, *The First Indochina War,* London, 1975; R. B. Smith, *An International History of the Vietnam War, I: Revolution versus Containment, 1955-61,* London, 1983; Peter M. Dunn, *The First Vietnam War,* London, 1985; James Cable, *The Geneva Conference of 1954 on Indochina,* London, 1986; Andrew J. Rotter, *The Path to Vietnam. Origins of the American Commitment to Southeast Asia,* Ithaca and London, 1987; Anthony Short, *The Origins of the Vietnam War,* London, 1989; Greg Lockhart**,** *Nation in Arms:*

The Origins of the People's Army of Vietnam, Sydney, 1989; Laura Marie Calkins, "Sino-Viet Minh Relations, 1948-1952," Ph.D. Thesis, University of London, 1990.

นโยบายแบบมุ่งขยายอำนาจและการเมืองของมลายู นับตั้งแต่การประกาศก่อตั้ง "สหภาพมลายู" จนกระทั่งได้รับเอกราช มีอภิปรายอยู่ในผลงานดังต่อไปนี้คือ Mohd. Noordin Sopiee, *From Malayan Union to Singapore Separation,* Kuala Lumpur, 1974; J. de V. Allen, *The Malayan Union,* New Haven, 1967; Stockwell, *British Policy and Malay Politics,* และ"British Imperial Policy and Decolonization in Malaya, 1942-52," *Journal of Imperial and Commonwealth History,* 13, 1 (1984); Anthony Short, *The Communist Insurrection in Malaya, 1948-1960,* London, 1975; R. Stubbs, *Hearts and Minds in Guerrilla Warfare, The Malayan Emergency 1948-1960,* Singapore, 1989; Heng Pek Koon, *Chinese Politics in Malaysia: A History of the Malaysian Chinese Association,* Singapore, 1988. สำหรับการยกซาราวักให้แก่รัฐบาลอังกฤษใน ค.ศ.1946 ดู R.H.W. Reece, *The Name of Brooke: The End of White Rajah Rule in Sarawak,* Kuala Lumpur, 1982.

บทที่ 2

โครงสร้างทางการเมืองของรัฐเอกราช

การเขียนประวัติศาสตร์ที่เพิ่งผ่านพ้นไปไม่นาน อาจเป็นกิจกรรมที่ทำด้วยความสะเพร่าก็ได้ ยิ่งอดีตเข้ามาใกล้ปัจจุบันมากเท่าไร นักประวัติศาสตร์ก็ยิ่งรู้สึกขาดความมั่นใจมากขึ้นเท่านั้น สัญชาติญาณตามธรรมชาติของผู้เขียน นั้น คือการถอนตัวออกจากปัจจุบัน ซึ่งเกาะอยู่อย่างหมิ่นเหม่ตรงบริเวณขอบที่จะหลุดล่วงไปสู่อนาคต และหาระยะห่างระหว่างผู้เขียนและขอบอันตรายนั้นให้อยู่ในช่วงที่ทำให้รู้สึกสบายใจ เป้าหมายนั้น ก็เพื่อจะได้มี "หลักประกัน" ซึ่งมักเรียกกันอยู่เนือง ๆ ตามหลักวิชาชีพว่า "มุมมอง" เมื่อพิจารณาจากทัศนะของนักประวัติศาสตร์ ปัญหาที่เกี่ยวกับอดีตร่วมสมัยนั้นอยู่ที่ว่าอดีตนั้นยังคงเป็นเรื่องราวที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ และไม่มีหลักฐานบันทึก ("แหล่งข้อมูลชั้นต้น") ที่วางใจได้ที่จะนำขึ้นมาอ้างอิง ที่เป็นปัญหาพอกัน คือความเป็นไปได้ที่ผู้คนที่อยู่ในคำบรรยาย อาจจะยังมีชีวิตอยู่ และการเขียนเกี่ยวกับบุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นเรื่องที่ขึ้นชื่อลือชาว่าอาจไม่ปลอดภัยสำหรับนักประวัติศาสตร์ ปัญหาที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออกอีกประการหนึ่งคือความจริงในข้อที่ว่า ผู้อ่าน—ซึ่งได้แก่เพื่อนนักประวัติศาสตร์ด้วยกันและอื่น ๆ – จะนำประสบการณ์และลักษณะการตีความของตน มาใช้กับคำบรรยายเดียวกันนี้ด้วย

เมื่อสภาวะไร้ความสามารถที่มีอยู่ในการเขียนประวัติศาสตร์ร่วมสมัยเช่นนี้ ควบเข้ากับการบรรยายเกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองของรัฐเอกราชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สิ่งที่เปรียบเหมือนกับฝันร้ายอย่างแท้จริงก็จะก้าวขึ้นมา เรื่องที่จำเป็นต้องยกขึ้นมาพิจารณา มีอยู่มากมายเหลือเกิน การนำเสนอสามารถทำได้หลายแนว เหมือนเช่นการทำงานของจิตรกรชาวบาหลี จิตรกรชาวบาหลี พยายามแสดงภาพสิ่งต่าง ๆ ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อว่า ผืนผ้าใบของเขาจะเต็มไปด้วยภาพโดยสมบูรณ์ รวมทั้งทุกมุมผ้าด้วย ข้างฝ่ายผู้ทัศนา ก็เผชิญกับภารกิจในการโยงลักษณะต่าง ๆ มากมายเข้าด้วยกัน มีบ่อยมากทีเดียว ที่ผู้ชม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่ไม่มักคุ้นกับภาพแบบนี้มาก่อน จะ

ผู้เขียนขอขอบคุณทุกท่านที่ประเมินต้นฉบับร่างของบทนี้ และได้ให้ข้อคิดเห็นเพื่อการปรับปรุง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ให้ความช่วยเหลือมากเป็นพิเศษ ดังมีรายนามดังต่อไปนี้คือ รองศาสตราจารย์เจีย บูน เคง (Cheah Boon Kheng) และดร.อะบู ทาลิบ อาห์หมัด (Abu Talib Ahmad) แห่งมหาวิทยาลัย Universiti Sains Malaysia และศาสตราจารย์สมบัติ จันทรวงศ์ แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รู้สึกว่า ผลงานขั้นสุดท้ายมีแต่สีและรูปทรงต่าง ๆ ที่นำมาปะติดปะต่อกันโดยมิได้สื่อเรื่องราวให้เป็นที่เข้าใจได้แต่อย่างใดเลย

ภายในแต่ละรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สถาบันด้านนิติบัญญัติและสถาบันด้านการบริหารที่มีอยู่ ได้แก่ ฝ่ายทหาร ระบบบริหารราชการ การปกครองตามลำดับชั้นในวงการศาสนา กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ และอื่น ๆ ทั้งหมดดังที่กล่าวนี้ ประกอบกันขึ้นเป็น “โครงสร้างทางการเมือง” อย่างไรก็ดี โครงสร้างต่าง ๆ เหล่านี้ มักไม่ค่อยมีความสัมพันธ์ระหว่างกันเท่าใดนัก คล้ายกับหลายสิ่งหลายอย่างที่อยู่ในภาพจิตรกรรมของชาวบาหลี ด้วยเหตุนี้ แบบอย่างที่นิยมใช้ในการนำเสนอ จึงมิใช่แบบอย่างของบาหลี ที่นิยมใช้คือแบบอย่างการประดิษฐ์อักขระภาษาจีนเสียมากกว่า นั่นคือ การใช้เส้นที่ขีดลากลงตรงนั้นบ้างตรงนี้บ้างบนผืนผ้าใบแผ่นกว้าง เพื่อเสนอแนะแก่ผู้อ่านว่าจะสามารถเห็นภาพอะไรได้บ้าง

การศึกษาพิเคราะห์โครงสร้างทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ควรใช้วิธีการอย่างไร ควรกระทำเพียงแค่บรรยายถึงโครงสร้างเหล่านั้นได้หรือไม่ แต่หากกระทำเพียงแค่บรรยายอย่างเดียว ข้อต่อที่เชื่อมโยงโครงสร้างเหล่านี้เข้าด้วยกัน จะขาดหายไป ข้อต่อที่มีการเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างแน่นหนานั้น โดยตัวของมันเองแล้ว เป็นสาระของความจริงที่แท้จริงของประวัติศาสตร์ โครงสร้างเหล่านี้ ไม่สามารถพิจารณาอย่างง่าย ๆ เพียงว่าเป็นการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมมนุษย์ที่ปรากฏให้เห็นที่ภายนอกเท่านั้น สภาพแวดล้อมที่โครงสร้างเหล่านี้ปฏิบัติงานอยู่ก็ต้องนำมาพิจารณาด้วย

เพื่อจุดมุ่งหมายทางการวิเคราะห์ เราจะแยกแยะโครงสร้างทางการเมืองออกเป็นสามประเภทตามความสะดวก ได้แก่โครงสร้างพวกที่ได้รับผลกระทบจากการปฏิวัติและสงคราม โครงสร้างแบบ “พหุภาพ”* และ รัฐบาลแบบที่ใช้อำนาจอย่าง “เต็มพิกัด” (“maximum” government) โครงสร้างที่ได้รับผลกระทบจากการปฏิวัติและสงคราม เป็นสิ่งที่ไม่ค่อยคุ้นเคยกันเท่าใดนัก เนื่องจากถูก “เหตุการณ์” ซึ่งมีการใช้ความรุนแรงที่จดจำกันได้มากกว่า เด่นชัดกว่า และเป็นข่าวมากกว่า มาบดบังเสีย เหตุการณ์เหล่านี้ เป็นลักษณะเฉพาะของประวัติศาสตร์ในช่วงระยะเวลาเหล่านั้น ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โครงสร้างดังกล่าว ส่วนใหญ่แล้ว พบได้ในรัฐอินโดจีนและอินโดนีเซีย ในช่วงระยะปีแรก ๆ ภายหลังสงคราม โครงสร้างดังว่า วางรูปแบบขึ้นจากภาวะสงครามและความรุนแรงเสียเป็นอันมาก เป็นโครงสร้างที่มีมาตรการบีบบังคับและจำเป็นต้องจัดเตรียมการไปตามเหตุการณ์เฉพาะหน้าเป็นการชั่วคราว สำหรับโครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพนั้น ในระยะที่เพิ่งได้เอกราชใหม่ ๆ จะเป็นแบบแรกที่โดดเด่นโครงสร้างดังกล่าวนี้ รองรับปัจจัยความตึงเครียดและกดดันหลายอย่างหลายประการในสังคม ทำให้โครงสร้างทั้งที่เด่นกว่าและด้อยกว่า ซึ่งไม่จำเป็นว่าต้องมีระบบค่านิยมร่วมกัน สามารถดำรงอยู่เคียงข้างกันได้ภายในความเป็นพหุภาพ โครงสร้างทางการเมืองเช่นนี้ ได้

---

* เรื่องของ “พหุภาพ” (Pluralism) มีคำอธิบายอยู่ในบทที่ 2 ของเล่มที่ 3

ดำเนินความพยายามที่จะประคับประคองและรองรับโครงสร้างที่มีลักษณะต่อต้าน (counter-structures) หรือ โครงสร้างในรูปแบบต่าง ๆ ที่แทรกขึ้นมาในโครงสร้างหลัก" (counterpoints)[1] อย่างไรก็ดี เมื่อเวลาผ่านไป เงื่อนไขต่าง ๆ ก่อตัวขึ้นมา ทำให้โครงสร้างพหุภาพเหล่านี้ลดประสิทธิภาพลง หากไม่นับรัฐในอินโดจีนแล้ว สังคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ต่างมีประสบการณ์ในช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์สมัยเมื่อได้รับเอกราชแล้ว ซึ่งตรงกับระยะที่เศรษฐกิจย่านเอเชีย-แปซิฟิคเฟื่องฟูอย่างมโหฬาร ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจนี้ ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ อย่างไรบ้าง เป็นเรื่องที่จำเป็นต้องวิจัยกัน ต่อไป อย่างไรก็ดี สำหรับวัตถุประสงค์ในขั้นนี้ เราสามารถตั้งประเด็นได้ว่า โครงสร้างทางการเมือง จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงในเรื่องขนาด เพื่อปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจแบบใหม่ โครงสร้างแบบพหุภาพ ซึ่งมีซอกเล็กมุมน้อยสำหรับกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในท้องถิ่น เริ่มหลีกทางให้แก่รัฐบาลที่ใช้อำนาจในการปกครองแบบเต็มพิกัด – ที่แทรกอิทธิพลไปทั่วทุกแห่ง รอบรู้ไปทุกเรื่อง ทรงอำนาจไปทุกด้าน และบ่อยครั้งเช่นกัน ที่เป็นที่มาของความน่าเชื่อถือและอำนาจที่ถูกต้อง

การปฏิวัติและโครงสร้างทางการเมือง

การปฏิวัติส่งผลกระทบถึงโครงสร้างทางการเมือง ด้วยการสร้างความเห็นพ้องต้องกันแก่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม จากสังคมที่ประกอบด้วยหน่วยที่แตกต่างกันจนไม่อาจเปรียบเทียบกันได้ และแยกต่างหากจากกัน ให้รวมกันเป็นหนึ่งเดียวทั้งหมด การเกิดความเห็นพ้องต้องกันดังกล่าวขึ้นมา เป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยวิธีการปฏิวัติ เพราะว่าส่วนใหญ่แล้ว ผู้นำชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากลัทธิชาตินิยมและมุ่งให้ความเอาใจใส่แก่การกำจัดศัตรูร่วมกัน—ซึ่งปกติแล้ว ก็คือมหาอำนาจอาณานิคม ลัทธิชาตินิยมนี้เป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการต่อต้านอาณานิคม ที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป ในช่วงก่อนที่รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะกลายมาเป็นรัฐเอกราช ลัทธิชาตินิยมนี้แพร่หลายมากเป็นพิเศษในเวียดนาม การท้าทายฝรั่งเศสและสหรัฐในเวียดนาม ดำเนินในรูปการต่อสู้อย่างต่อเนื่อง และเวียดนามนี้เองเป็นดินแดนที่เราควรให้ความเอาใจใส่เป็นอันดับแรก

---

[1] คำนี้ ถูกนำมาใช้ใน W.F. Wertheim, ***East-West Parallels: Sociological Approaches to Modern Asia,*** The Hague, 1964, 26, 34.

เวียดนามเหนือ

เวียดนามมิใช่ประเทศที่จะทำความเข้าใจได้ง่าย ๆ สิ่งต่าง ๆ มากมายที่ปรากฏในสังคม มีความเร้นลับและการปกปิดอำพรางห้อมล้อมอยู่เป็นอันมาก จนเป็นเรื่องที่สามารถอภัยให้ได้ หากเราไม่สามารถขีดเส้นเพื่อแบ่งส่วนต่าง ๆ ที่มีลักษณะจำเพาะเจาะจงภายในโครงสร้างทางการเมืองออกจากกัน และมิได้ให้ความสำคัญแก่แต่ละส่วนตามที่สมควร ยิ่งไปกว่านั้น เวียดนามยังทำสงครามตลอดช่วงระยะเวลาส่วนใหญ่ในประวัติศาสตร์ของการเป็นรัฐเอกราช นับตั้งแต่ค.ศ.1945 ล่วงมาจนกระทั่งถึง ทศวรรษ 1980 ศัตรูทางการทหารของเวียดนามได้แก่ฝรั่งเศส สหรัฐ จีน ต่อจากนั้น ก็เป็นนักรบแบบกองโจรชาวกัมพูชา การทำศึกสงครามอยู่ตลอดเวลา กำหนดรูปลักษณ์ให้แก่โครงสร้างทางการเมืองของเวียดนามอย่างไรนั้น เป็นเรื่องยากที่จะยืนยันมากเป็นพิเศษ เพราะเมื่อพิจารณาถึงธรรมชาติของสงครามแล้ว ก็ย่อมเข้าใจได้ว่าเป็นการยาก ที่จะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ในเกือบทุกประเด็น ยิ่งไปกว่านั้น เวียดนามยังผ่านภาวะสงครามเป็นระยะเวลานานเสียจนกระทั่งเราไม่อาจนำวิธีการพิจารณาในเชิงวิเคราะห์ เช่นที่ใช้กับรัฐอื่น ๆ ที่อยู่ในภาวะสันติ มาทาบเข้ากับกรณีของเวียดนามได้เลย

ในรัฐอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้นำมีบทบาทสำคัญในการหล่อรูปแบบโครงสร้างทางการเมือง ในเวียดนาม ในช่วงก่อร่างสร้างตัวนับตั้งแต่ปีค.ศ.1945 ถึงค.ศ. 1960 การณ์ดูเหมือนว่าจะมิได้เป็นเช่นนั้น แม้ว่าโฮจิมินห์จะยังคงเป็นผู้นำชาตินิยมที่ตระหง่านเหนือกว่าผู้ใด แต่ก็ปรากฏเหมือนว่าลัทธิบูชาตัวบุคคลมิได้เกิดขึ้น และโฮจิมินห์เองก็มิได้พยายามวางท่าทีเป็นบุคคลผู้สูงเด่นในทำนองเดียวกัน พรรคคอมมิวนิสต์ก็คอยเก็บเนื้อเก็บตัวอยู่ในเบื้องหลังเสมอ เหตุผลที่ภาวะของกิจการต่าง ๆ เป็นเช่นนี้ ไม่ยากที่จะหยั่งความลึกเพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ ความจำเป็นที่จะต้องคอยผสานความขัดแย้งและแตกต่างทางความคิดในหมู่ชนชั้นนำชาวเวียดนาม ที่แยกกระจายกันเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย ส่งผลให้โฮต้องทำงานอยู่หลังฉาก จนกว่าสถานการณ์จะคลี่คลายออกมา นอกจากนี้แล้ว ในช่วงเวลาหลายปีนับตั้งแต่ค.ศ.1945 ถึงค.ศ.1960 ผู้นำของคอมมิวนิสต์เวียดนาม—คือตัวโฮเอง—ก็ยังไม่ได้รับการยอมรับ และโฮต้องพึ่งการสนับสนุนของพวกที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ ดังนั้น การปฏิบัติงานบริหารบ้านเมืองเป็นอันมาก จึงต้องกระทำโดยคณะกรรมาธิการต่าง ๆ ซึ่งกอปรขึ้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางการเมือง

โฮจะสงบเสงี่ยมอยู่ที่เก้าอี้ด้านหลังเสมอ ตราบเท่าที่สถานการณ์ไม่เลยเถิดออกไปจนไม่สามารถควบคุมได้ ก่อนปีค.ศ.1960 โฮปรากฏตัวเพียงสองครั้งเท่านั้น เพื่อตัดสินปัญหาที่มีความสำคัญระดับชาติ ครั้งแรก คือการแบ่งเวียดนามออกเป็นส่วนเหนือและส่วนใต้ ตามแนวเส้นขนานที่สิบเจ็ดในค.ศ.1954 จนถึงปัจจุบันนี้ ยังไม่เป็นที่กระจ่างชัดว่า ทำไมโฮจึงยอมอ่อนข้อให้กับฝรั่งเศสในเรื่องนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทั้ง ๆ ที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ชัยชนะทางทหารที่เดียนเบียนฟู (ค.ศ.1954) หนุนเป้าหมายของเวียดนามที่โต๊ะเจรจาอยู่แล้ว ที่น่าเป็นไปได้มากที่สุดก็คือ โฮถูกแรงกดดันจากสหภาพ

โซเวียต ให้ยอมอ่อนข้อแก่ฝรั่งเศส เพื่อสหภาพโซเวียตจะสามารถโน้มนำให้ปารีส คัดค้านการก่อตั้งประชาคมร่วมป้องกันยุโรป ที่น่าจะเป็นไปได้มากพอ ๆ กัน คือการตัดสินใจที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของโฮ ที่จะตกลงรับเพียงครึ่งที่อยู่ทางตอนเหนือของเวียดนาม เพื่อที่จะได้มีเวลายามสงบสักช่วงหนึ่ง สำหรับฟื้นฟูประเทศ หลังจากผ่านช่วงเวลากรำศึกสงครามและการทำลายล้างมานาน

วาระที่สองที่โฮแสดงตัวให้เห็น คือตอนที่เขาเข้าแทรกแซงการกบฏของชาวนาที่เงอันในเดือนพฤศจิกายนค.ศ.1956 กบฏครั้งนี้ เกิดขึ้นเพราะชาวนาไม่พอใจกับการปฏิรูปที่ดินเป็นสำคัญ ประเด็นปัญหาเช่น เรื่องการปฏิรูปที่ดินนี้ เผยให้เห็นโครงสร้างทางการเมืองอย่างชัดเจนยิ่งกว่าการเพียงแต่บรรยายธรรมดา ๆ นับตั้งแต่วันแรก ๆ ที่พรรคเริ่มก่อตัวขึ้น พรรคเป็นธุระอยู่กับปัญหาที่ดิน และปัญหาต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กันอยู่กับเรื่องที่ดิน ได้แก่ปัญหาความเป็นหนี้สิน สภาพที่ดินซึ่งแบ่งออกเป็นแปลงย่อย ๆ มากมาย ปัญหาค่าเช่าและเงินกู้ ในค.ศ.1955 พรรคเริ่มดำเนินความพยายามครั้งสำคัญเพื่อปฏิรูปที่ดิน เจ้าหน้าที่พรรคบางคน ได้รับมอบหมายเป็นการเฉพาะ ตามเป้าหมายที่วางไว้ ให้ดำเนินการเวนคืนที่ดินโดยไม่มีการจ่ายเงินชดเชย ให้นำที่ดินของคริสต์จักรคาทอลิกมาแบ่งสรรปันส่วนกัน และยึดที่ดินของชุมชน ซึ่งผู้อาวุโสในหมู่บ้าน สามารถมอบหมายให้เป็นสิทธิแก่ผู้ใดก็ได้เพื่อไว้ใช้สอย การมอบหมายภารกิจดังกล่าวแก่เจ้าหน้าที่พรรค เท่ากับเป็นการเพิ่มบารมีและอำนาจแก่เจ้าหน้าที่พรรคเหล่านี้ เกษตรกรที่ยากจนได้รับเชิญให้มาจัดประเภทเพื่อนบ้าน ประณามพวกเขา แล้วจากนั้น ก็เสนอญัตติให้ยึดที่ดินของพวกเขาเหล่านั้น ในท่ามกลางความสับสนและยุ่งเหยิงเช่นนี้ ประชาชนจำนวนมาก – รวมทั้งสมาชิกพรรค เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลและผู้สนับสนุนการปฏิวัติ— ถูกตีตราว่าเป็นเจ้าที่ดิน และดังนั้น จึงต้องสูญเสียทรัพย์สิน ตำแหน่ง และบางครั้ง ก็เสียถึงชีวิต ผลลัพธ์ของสภาพการณ์เหล่านี้ คือกบฏเงอัน

การต่อต้านที่ถูกปลุกเร้าให้บังเกิดขึ้น ชักนำให้โฮสั่งระงับการบังคับรวมกรรมสิทธิ์ที่ดินของเกษตรกร นี่เป็นอีกครั้งหนึ่ง ที่เกิดสถานการณ์วิกฤติซึ่งโฮรู้สึกว่าตนจำเป็นต้องเข้าแทรกแซง ทว่าโฮเข้าแทรกแซงโดยมิได้สร้างความบาดหมางกับผู้ที่ใช้แนวทางแข็งกร้าวในพรรค ภาพลักษณ์ที่ดีของบุคคลเหล่านั้นได้รับการกู้คืนมาในเวลาไม่ช้านาน ดังนั้น บทบาทของโฮในโครงสร้างทางการเมืองก่อนค.ศ.1960 จึงมิใช่การปรากฏตัวไปทั่วทุกหนทุกแห่ง อันที่จริงแล้ว ก็น่าสนใจอยู่พอดูเหมือนกันที่ภารกิจการอธิบายความผิดพลาดเกี่ยวกับโครงการปฏิรูปที่ดิน ถูกมอบหมายให้กับนายพลเกียปรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม

ลักษณาการที่โฮวางตัวแบบเก็บตัวเช่นนี้ สามารถสืบสาวกลับไปได้ ถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการปฏิวัติเวียดนาม การกระทำการอย่างรวดเร็วของโฮ เพื่อแก้ไขความผิดพลาดของโครงการรวมกรรมสิทธิที่ดิน คือการยอมรับโดยสุจริตใจ ถึงความจริงในข้อที่ว่า ศัตรูของการปฏิวัติ มิใช่สังคมศักดินา และขนบประเพณีศักดินา ฝรั่งเศสทำลายองค์ประกอบของระบอบศักดินาเก่าลงไปแล้ว โดยการทำให้ราชสำนักหมดความสำคัญลงไป และโดยการทำให้เกษตรกรรมกลายเป็น

การพาณิชย์ ขณะเดียวกัน ฝรั่งเศสก็มิได้สร้างสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์แก่การก่อตั้งระบอบการปกครองแบบทุนนิยมขึ้นมาแต่อย่างใด ในสภาวะแวดล้อมเช่นนี้ โฮสามารถยกเลิกการเน้นถึงความขัดแย้งระหว่างชนชั้นและการต่อสู้ระหว่างชนชั้นได้โดยไม่เดือดร้อนอะไรมากมายนัก เป้าหมายของโฮ ทั้งก่อนและหลังค.ศ.1945 คือเน้นความสืบเนื่องของเกษตรกร ในการต่อต้านการปกครองของต่างชาติ โดยมีชนชั้นผู้ดีมีตระกูลเป็นแกนนำ สิ่งที่มีความสำคัญ คือการสร้างแนวร่วมเพื่อต่อต้านชาวต่างชาติขึ้นมาเป็นการชั่วคราว เมื่อพิจารณาถึงหลักพื้นฐานพวกนี้แล้ว ก็จะเห็นว่า โครงสร้างทางการเมืองส่วนใหญ่ โดยแก่นแล้ว ก็ยังคงเป็นนวัตกรรมชั่วคราวเฉพาะสมัยสงครามเท่านั้น

การเป็นแนวร่วมกับพวกที่มิใช่คอมมิวนิสต์ของเวียดมินห์ เป็นตัวอย่างหนึ่งของโครงสร้างทางการเมืองในลักษณะดังกล่าว ภาวะฉุกเฉินของสงครามส่งผลให้เวียดมินห์ จำต้องกระจายกลไกของพรรคและรัฐออกไปจากส่วนกลาง และเรื่องนี้ จะทำให้เจ้าหน้าที่พรรคระดับกลางและระดับล่าง เกิดความรู้สึกว่าการมีส่วนร่วมนั้นมีอยู่อย่างกว้างขวางทีเดียว กลไกในลักษณะนี้ บังเอิญตรงกับโครงสร้างทางการเมืองตามจารีตเดิม ซึ่งจะกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลาง โดยใช้หมู่บ้านเป็นหน่วยพื้นฐาน ดังนั้น หมู่บ้านจึงเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่แท้จริง และในค.ศ.1945 เวียดมินห์ได้ตัดสินใจอย่างรอบคอบ ที่จะกระชับการควบคุมประเทศของตน ด้วยการฉวยโอกาสใช้สถาบันที่มีมาตามประเพณีนี้ให้เป็นประโยชน์ เมื่อหมู่บ้านใด ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของเวียดมินห์ จะมีการก่อตั้งคณะกรรมการปลดปล่อยขึ้นที่หมู่บ้านนั้น แนวทางที่กระทำต่อจากการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางนี้ คือก่อตั้งคณะกรรมการที่คล้ายคลึงกับคณะกรรมการปลดปล่อยแก่โรงงาน เหมืองแร่ ค่ายทหาร เมือง เขตหรือจังหวัดที่ได้รับการ “ปลดปล่อย” เหล่านั้น ดังที่คาดกันไว้แล้วว่า หน้าที่ของคณะกรรมการเหล่านี้มุ่งเน้นการทำหน้าที่รวบรวมแรงสนับสนุนให้กับขบวนการปลดปล่อยแห่งชาติ วิธีการของเวียดมินห์ที่กำหนดให้คณะกรรมการท้องถิ่นแต่ละคณะ ต้องมีเจ้าหน้าที่ของเวียดมินห์ร่วมอยู่ด้วย จึงเป็นการค้ำประกันว่า ตลอดทั่วทั้งระบบ เวียดมินห์จะเป็นฝ่ายพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางด้านการเมือง ซึ่งสามารถเป็นฐานให้แก่อำนาจที่เพิ่งเริ่มก่อตัวขึ้นมาได้

อย่างไรก็ดี เมื่อความสงบกลับคืนมาสู่ชนบทภายหลังกบฏเงอัน และหลังจากได้ผลเก็บเกี่ยวอย่างอุดมสมบูรณ์เป็นอันมากในค.ศ.1958 และ 1959 (ผลเก็บเกี่ยวที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งเสมอแก่ทางตอนเหนือที่เกิดภาวะขาดแคลนอาหาร เพราะถูกตัดขาดจากบริเวณที่ผลิตข้าวได้มากในตอนใต้) ก็เท่ากับเป็นการจัดเวทีให้แก่การเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้โครงสร้างทางการเมืองดังกล่าวคงทนถาวรยิ่งขึ้น ทว่าเวียดมินห์จะไม่เน้นหนักปัญหาที่มีลักษณะยั่วยุ เช่นเรื่องความขัดแย้งระหว่างชนชั้น แม้เมื่อมีการเน้นถึงระบอบคอมมิวนิสต์

ที่ระดับรัฐบาลกลางในฮานอย โฮตั้งคณะทำงาน และอันที่จริงแล้ว ได้ดำเนินบทบาทเป็นการส่วนตัว เพื่อวางกรอบรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งได้ผ่านการรับรองในท้ายที่สุดในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1960 รัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้ มีชื่อเสียงเป็นที่ทราบกันว่าให้ความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใดแก่ระบอบ

คอมมิวนิสต์ โฉมหน้าที่แสดงถึงการเป็นแนวร่วมกับพวกที่มิใช่คอมมิวนิสต์อย่างกว้างขวางในระดับชาติ มิได้ถือเป็นสิ่งจำเป็นอีกต่อไป ทว่าในขณะเดียวกัน มิได้มีหลักฐานใด ๆ ที่แสดงให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ สถาปนาระบบการเมืองที่ตื่นตัวในเรื่องชนชั้นอย่างคลั่งไคล้ด้วยเช่นกัน ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่ง คือการที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ยอมรับถึงคุณประโยชน์ที่โฮได้สร้างให้แก่ชาติเวียดนาม โฮได้รับมอบหมายให้มีอำนาจเด็ดขาด ในฐานะประธานาธิบดี ทว่าโฮใช้วิธีการนำแบบเป็นหมู่คณะ บรรดาผู้นำที่เป็นหลักสำคัญของพรรค จึงต่างได้รับมอบหมายให้ดูแลฐานอำนาจที่สำคัญ ฟาม วัน ดง ได้รับมอบหมายให้มีอำนาจควบคุมกลไกของรัฐบาล โว เหงียน เกียปควบคุมกองกำลังด้าน กลาโหม และเตรือง ชินห์ ควบคุม สภาแห่งชาติ การเลือกตั้งผู้แทนเข้านั่งในสภาแห่งชาตินี้ มีขึ้นภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่แล้ว อย่างไรก็ดี อำนาจที่มอบหมายให้กับสภาแห่งชาตินี้มิได้บ่งบอกว่า องค์กรนี้มีอิทธิพลอยู่อย่างมากมาย

จำเป็นต้องตั้งข้อสังเกตว่า ประวัติศาสตร์ของสภาแห่งชาติ ในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมืองในเวียดนามตอนเหนือ รวมทั้งเวียดนามตอนใต้ เป็นเหตุการณ์ที่ผันผวนไปมาอย่างน่าตื่นเต้น สภาอาณานิคมชุดแรก ก่อตั้งขึ้นในทศวรรษ 1880 ที่ตังเกี๋ย เมื่อมีการประกาศเอกราชในค.ศ.1945 การกระทำอย่างแรกที่สุดประการหนึ่ง คือการก่อตั้ง สภาแห่งชาติ ขึ้นเพื่อสร้างสถาบันที่กลุ่มการเมืองทุกกลุ่ม สามารถมีตัวแทนมาประจำได้ เมื่อมีการแบ่งแยกประเทศในค.ศ.1954 ทางเหนือได้เลือกตั้งสภาชุดใหม่ และทางใต้ ได้กระทำตามต่อมาในค.ศ.1956 อย่างไรก็ดี ไม่ว่าเหนือหรือใต้ สภาแห่งชาติต่างเป็นองค์กรที่คัดเลือกบุคคลเข้ามาเสริมกระบวนการตัดสินใจของชนชั้นสูง หรือของพรรค ซึ่งมิได้แตกต่างโดยสิ้นเชิงจากองค์กรที่เจ้าหน้าที่อาณานิคมของฝรั่งเศสก่อตั้งขึ้น ด้วยเหตุนี้ เวียดนามในค.ศ.1960 จึงได้ก้าวขึ้นมาด้วยโครงสร้างทางการเมืองแบบเบ็ดเสร็จ โดยมีประธานาธิบดีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ มีพรรคที่อยู่ในระเบียบวินัย และนอกจากนี้ยังมีกองทัพบกที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย[2] ระบบโครงสร้างนี้ มิได้มีการเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญตลอดช่วงทศวรรษ 1960 และตลอดช่วงที่สงครามทวีความรุนแรงขึ้น งานด้านการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถูกเก็บงำไว้ก่อน จนกระทั่งภายหลังการรวมดินแดนทางเหนือและทางใต้เข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง ในค.ศ.1975

อย่างไรก็ดี เราไม่ควรตัดความสำคัญของสภาแห่งชาติ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางการเมืองทิ้งไป เพียงเพราะสถาบันนี้ ดูเหมือนว่าไร้อำนาจ นับตั้งแต่การเลือกตั้งผู้แทนเข้ามานั่งในสภาแห่งชาติครั้งแรกในเดือนมกราคม ค.ศ.1946 จนถึงการเลือกตั้งครั้งต่อ ๆ มาในค.ศ.1960 และ 1964 สภานี้มีผู้แทนจากฝ่ายใต้ ที่ถือกันว่าเป็นตัวแทนของเขตเลือกตั้งที่อยู่ในส่วนใต้ เข้ามานั่งในสภาด้วย

---

[2] Bernard B. Fall, “North Vietnam: A Profile” in Robert O. Tilman, ed., ***Man, State, and Society in Contemporary Southeast Asia,*** New York, 1969, 382-92.

เสมอทุกครั้ง ดังนั้น สภาแห่งชาติจึงเป็นสัญลักษณ์ที่ทรงพลัง ที่แสดงถึงเอกภาพทางการเมืองของชาวเวียดนาม ทว่าในค.ศ.1971 ผู้แทนจากทางใต้เหล่านี้ ไม่ได้รับการเลือกตั้งให้เข้ามาใหม่ในสภาแห่งชาติชุดที่สี่ สภาแห่งชาตินี้ จึงกลายเป็นองค์กรของส่วนเหนือไปโดยเฉพาะ เรื่องนี้น่าจะเป็นได้ว่า เป็นผลสะท้อนจากการที่เวียดกงได้ก่อตั้งรัฐบาลปฏิวัติเฉพาะกาล (หรือ พีอาร์จี) ขึ้นในส่วนใต้เมื่อค.ศ.1969 การเลือกตั้งผู้แทนฝ่ายใต้เข้ามานั่งในสภา จึงถือเป็นเรื่องผิดเป้าหมาย การกระทำก้าวนี้ มุ่งหมายเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ พีอาร์จี ในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นอิสระจากฮานอย[3]

พรรคและกองทัพ ต่างเป็นองค์ประกอบสำคัญของโครงสร้างทางการเมืองด้วยเช่นกัน ดังเลา ดอง แห่งเวียดนาม (พรรคกรรมกร) กล่าวอ้างเสมอมาว่าตนเป็นผู้นำที่ชอบธรรมเพียงผู้เดียวของชนชั้นกรรมาชีพ และเป็นเครื่องมือแสดงเจตน์จำนงของชนชั้นกรรมาชีพด้วย ผลประโยชน์อื่น ๆ ทุกอย่างต้องมีความสำคัญรองจากพรรค แม้กระทั่งผลประโยชน์และทัศนคติของทหารอาชีพ ก็ต้องสอดคล้องกับอุดมการณ์ของพรรค พรรคมีกำลังเติบใหญ่ขึ้นจากค.ศ.1946 ถึงค.ศ.1960 ทว่า เฉพาะเรื่องจำนวนและการปรากฏอยู่ทั่วไปอย่างแพร่หลาย มิได้เป็นบรรทัดฐานเพียงพอ ที่จะทำให้เข้าใจอย่างซาบซึ้งถึงบทบาทสำคัญของพรรค ที่มีอยู่ในโครงสร้างทางการเมือง สมาชิกคนสำคัญหลายคนในคณะกรรมการกลางของพรรคเลา ดอง ก็ดำรงตำแหน่งผู้นำที่สำคัญของรัฐบาลเวียดนามเหนือควบไปด้วย ดังนั้นความเชื่อของพรรคจึง สามารถแปลไปเป็นนโยบายระดับชาติได้อย่างง่ายดาย พรรคเองนั้นมิใช่หลักศิลาที่เป็นเนื้อเดียวกันทั้งแท่ง หากมีความแตกต่างภายใน ที่สัมพันธ์อยู่กับความขัดแย้งระหว่างจีน-โซเวียต ในค.ศ.1956 เมื่อโฮเข้าดำรงตำแหน่งเลขาธิการใหญ่ของพรรคเลา ดอง แทนเตรือง ชินห์นั้นมีผู้ตีความว่า เป็นความพ่ายแพ้ครั้งหนึ่ง ของทางปีกที่นิยมจีน ในเดือนกันยายนค.ศ.1961 เมื่อโฮสละตำแหน่งทางการเมืองระดับสูงสุดนี้ให้แก่เลดวน (ซึ่งทางปีกที่นิยมจีนมิได้ถือว่าเป็นคนน่ารังเกียจ) เรื่องนี้ก็ถูกมองกันว่า เป็นสัญญาณบอกให้รู้ว่า ได้มีการรื้อฟื้นเปลี่ยนแปลงกันใหม่ ซึ่งแสดงถึงความอ่อนแอของทางปีกที่นิยมมอสโก นอกจากนี้ ยังมีความแตกต่างกันในเรื่องรุ่นเรื่องวัยด้วย โฮกับตนดึกธันห์ เป็นคนรุ่น “บอลเชวิกเก่า” ซึ่งเคยต่อสู้กับฝรั่งเศสมาก่อน เลดวนนั้น เป็นคนรุ่นเดียวกับกลุ่มเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจของพรรค ซึ่งไม่ใช่นักต่อสู้ในการปฏิวัติ

ตามทฤษฎีของมาร์กซ์นั้น กองทัพจัดว่าเป็นเครื่องมือของพรรค ในโครงสร้างทางการเมือง พรรคเลา ดองควบคุมกองทัพด้วยการสรรหาผู้บัญชาการทัพเข้ามาเป็นสมาชิกพรรค อันที่จริงแล้ว การเลื่อนตำแหน่งในกองทัพ จำเป็นต้องได้รับการอนุมัติเห็นชอบจากพรรคด้วย นอกจากนี้แล้ว พรรคยังมีการจัดตั้งองค์กรที่เป็นสาขาพรรคระดับล่างขึ้นภายในกองทัพเพื่อคอยสอดส่องดูแลด้วย ไม่ว่าทฤษฎีจะว่าอย่างไรก็ตาม เป็นการยากที่จะทำความเข้าใจว่าพรรคเลา ดองจะสามารถใช้อำนาจเหนือกองทัพ

---

[3] Tai Sung An, “The Fourth National Assembly of North Vietnam: Significant Developments,” ***Asian Survey,*** XII, 4 (1972).

ได้อย่างไร จะอย่างไรก็ตาม การที่กองทัพมีชัยชนะอย่างงดงามในการรบกับฝรั่งเศสที่เดียนเบียนฟูในค.ศ.1954 ทำให้กองทัพมีสถานภาพสูง นอกจากนี้ กองทัพยังมีลักษณะเป็นตัวแทนของประชากรมากยิ่งกว่าพรรคเลา ดองเสียอีก เพราะทหารในกองทัพนั้น ส่วนใหญ่แล้วก็เป็นเกษตรกร ส่วนในหมู่นายทหารนั้น ก็มีปัญญาชน (นายพลโวเหงียนเกียป) และชนกลุ่มน้อย ประกอบอยู่ด้วยประปราย (เป็นต้นว่า นายพลตรีชูวันตัน ซึ่งเป็นชนเผ่าโท) อย่างไรก็ดี ความจริงในข้อที่ว่า กองทัพยินยอมให้มีการแบ่งเวียดนามตามแนวเส้นขนานที่สิบเจ็ดในค.ศ.1954 ก็บ่งบอกเป็นนัยว่า ไม่ว่ากองทัพจะมีอำนาจเพียงไรก็ตาม อิทธิพลของกองทัพในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมือง สามารถถดถอยลงได้ เพราะกำลังทางการเมืองฝ่ายอื่น ๆ ยิ่งไปกว่านั้น แม้ว่ากองทัพจะถูกบรรยายอยู่เนือง ๆ ว่านิยมมอสโก เนื่องจากพึ่งพาอาศัยสหภาพโซเวียตในเรื่องอาวุธและการปรับปรุงให้ทันสมัยในช่วงปีแรก ๆ แต่กองทัพก็จำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือจากประชาชนด้วยเช่นกัน เพื่อชดเชยกับการขาดแคลนทางด้านเทคโนโลยีและวัตถุปัจจัย สำหรับเรื่องนี้ พรรคมีความสำคัญต่อกองทัพ เพราะพรรคช่วยเหลือในการจัดตั้งประชาชนให้เป็นกลุ่มคนงาน และกลุ่มสวัสดิการทหาร นอกจากนี้ การเน้นถึงเกียรติภูมิของงานด้านการทหารจำเป็นต้องอาศัยการโฆษณาของพรรคด้วยเช่นกัน

อสัญกรรมของโฮในวันที่ 3 กันยายนค.ศ.1969 มิได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองถึงระดับที่มีความสำคัญแต่อย่างใด ตามรัฐธรรมนูญนั้น รองประธานาธิบดีผู้ชรา คือตน ดึก ธาง เป็นผู้รับตำแหน่งประธานาธิบดีต่อมา อย่างไรก็ดี ตำแหน่งที่ทรงอำนาจของโฮ ในฐานะประธานคณะกรรมการกลางของพรรคเลา ดอง ก็ถูกปล่อยให้ว่างไว้ ตน ดึก ธางเป็นคนแก่ ที่สุขภาพไม่ดี ตำแหน่งของเขา ส่วนใหญ่แล้ว เป็นเรื่องของพิธีการเสียมาก ตำแหน่งประธานาธิบดีจึงกลายเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งไป ที่สำคัญคือ ตน ดึค ธาง เป็นชาวใต้ เรื่องนี้จึงเป็นคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่ง ในการผลักดันของฮานอย เพื่อรวมประเทศเข้าด้วยกันอีกครั้ง หากจะมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางการเมือง อย่างประจักษ์แจ้ง การเปลี่ยนแปลงนั้นจะได้แก่ การถ่ายโอนอำนาจไปสู่สี่พันธมิตร ซึ่งประกอบด้วยเล ดวน (เลขาธิการคนที่หนึ่งของพรรคเลา ดอง) นายกรัฐมนตรีฟาม วัน ดง เตรือง ชินห์ (ประธานคณะกรรมการถาวรของสภาแห่งชาติ) และ โว เหงียน เกียป (รัฐมนตรีกลาโหม) โดยทั่วไปแล้ว แม้ว่าจะมีการแบ่งอำนาจกันในหมู่สมาชิกของสี่พันธมิตร ทว่าส่วนแบ่ง มิได้เท่ากัน ในยามสงครามนั้น คงไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด หากว่าอำนาจเกียปสูงเด่นขึ้นมา อันที่จริงนั้น อิทธิพลของเกียป นับตั้งแต่ตอนต้นทศวรรษ 1960 จนกระทั่งถึงปลายปีค.ศ.1968 เป็นที่ประจักษ์ชัดอย่างยิ่ง ยุทธศาสตร์การทหารที่แพร่หลายอยู่ในตอนนั้น เน้นวิธีการใช้ “กำลังหลัก” ซึ่งจะส่งผลเป็น “ชัยชนะที่รุ่งโรจน์ขั้นสุดท้าย” เมื่อวิธีการดังกล่าวล้มเหลว การวางแผนด้านยุทธศาสตร์จึงถูกโอนไปให้กับสภากลาโหมแห่งชาติ ผู้นำที่มิใช่ทหาร ของสภานี้มีส่วนในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการทหารด้วยเช่นกัน เตรือง ชินห์ ซึ่งเป็นรองประธานของสภาดังกล่าวในค.ศ.1971 สามารถผลักดันให้ใช้ยุทธศาสตร์ “สงครามของประชาชน” ที่ยืดเยื้อได้สำเร็จ

การดำเนินการทางการเมืองภายหลังอสัญกรรมของโฮ ได้รับการจัดทำให้เป็นแบบแผนที่เป็นทางการขึ้นมา ด้วยการบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งประกาศใช้เมื่อกลางเดือนธันวาคม ค.ศ.1980 รัฐธรรมนูญฉบับนี้ นำมาใช้แทนรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1969 ก่อนหน้านี้ รัฐธรรมนูญ ปี ค.ศ.1969 กำหนดให้ตำแหน่งประธานาธิบดี—ซึ่งโฮเคยครองอยู่—เป็นตำแหน่งสูงสุด แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ตำแหน่งสูงสุดถูกแทนที่ด้วยสภาแห่งรัฐ สมาชิกในสภาแห่งรัฐนี้ ประกอบกันขึ้นเป็นคณะประธานาธิบดี หน่วยงานที่ทำหน้าที่ทางด้านการบริหารของสภาแห่งรัฐ ยังคงเป็นคณะรัฐมนตรี โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้าคณะ เช่นเดียวกับเมื่อก่อน

เวียดนามใต้

สงครามและการปฏิวัติในส่วนใต้ ไม่สามารถกระตุ้นประชากรได้เหมือนเช่นในส่วนเหนือ ในส่วนใต้ลัทธิชาตินิยม ช่วยขยายช่องว่างระหว่างชนชั้นสูงที่เป็นฝ่ายปกครอง กับประชาชนทั่วไป ให้กว้างยิ่งขึ้น อย่างไรก็ดี องค์ประกอบของสงครามและการเปลี่ยนแปลงในลักษณะปฏิวัติ ก็เกื้อหนุนให้เกิดความสับสนในเรื่องโครงสร้างทางการเมืองขึ้นในเวียดนามใต้ เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นเวียดนามเหนือ ในทางหนึ่งรัฐธรรมนูญของเวียดนามใต้ มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับเรื่องการเลือกตั้ง การลงประชามติ รัฐธรรมนูญฉบับใหม่และสภาของเขตเลือกตั้งต่าง ๆ แต่ในอีกทางหนึ่ง กลุ่มพลังฝ่ายต่าง ๆ ที่อยู่นอกเหนือไปจากที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ก็เป็นโครงสร้าง “ที่แท้จริง” ที่สมควรเอาใจใส่ กลุ่มพลังดังกล่าว ได้แก่ การปกครองโดยส่วนตัวบุคคลภายในครอบครัวของโง ดินห์ เดียม และต่อมาภายหลัง ก็มีคณาธิปไตยทหารก่อตัวขึ้นโดยมีหรือบางครั้งก็ไม่มีพลเรือนร่วมด้วย นอกจากนี้ ฝ่ายที่ต่อต้านชนชั้นสูงของแนวร่วมปลดปล่อยชาติ ก็เป็นโครงสร้างที่สำคัญโครงสร้างหนึ่งด้วยเช่นกัน

เดียมขึ้นมามีอำนาจเป็นครั้งแรก ในช่วงวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นติดตามมาภายหลังการแบ่งแยกประเทศเวียดนามในค.ศ.1954 เดียมปลดจักรพรรดิเบา ได๋ ออกจากตำแหน่ง การลงประชามติเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม ค.ศ.1955 ส่งผลให้เดียมได้รับเลือกเป็นประมุขของรัฐ การเรืองอำนาจของเดียมสมบูรณ์ลงในท้ายที่สุด อีกสามวันให้หลัง ด้วยการประกาศเวียดนามเป็นสาธารณรัฐ โดยที่มีตัวเขาเองเป็นประธานาธิบดี ลักษณะอันเป็นเครื่องหมายของรัฐบาลของเดียม คือลัทธิอัตตาธิปไตย เดียมเลือกหนทางนี้ ส่วนหนึ่งก็เพราะลักษณะความคิดจิตใจโดยส่วนตัวของเขาเอง แต่นอกไปจากนี้แล้ว ยังเป็นเพราะเขาเชื่อด้วยว่า ชนชั้นสูงชาวเวียดนามที่มีความคิดชาตินิยม มีความแตกแยกกันอยู่อย่างแก้ไม่หาย และจำเพาะด้วยโครงสร้างแบบอัตตาธิปไตยเท่านั้น จึงจะสามารถเอาชนะจุดอ่อนประการนี้ได้ อันที่จริงแล้ว ประวัติศาสตร์ของเวียดนามก็แสดงให้เห็นอยู่อย่างชัดเจนแล้วว่า พวกฝรั่งเศส ญี่ปุ่น คอมมิวนิสต์และอเมริกัน ต่างก็ใช้กโลบายกับชนชั้นสูงเวียดนามในลักษณะเดียวกันทั้งสิ้น คือทำให้เกิดการแบ่งแยก ใช้เพทุบายหลอกล่อให้กระทำตามที่ตนต้องการ ล่อลวงและใช้ประโยชน์จากพวกเขา

อย่างไรก็ดี การเป็นผู้นำในระดับชาติยังจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากส่วนต่าง ๆ ของสังคมอย่างมั่นคง เดียมกับบรรดาผู้สนับสนุนเขา เจริญรอยตามแบบอย่างของเวียดมินห์ ด้วยการก่อตั้งขบวนการและองค์กรต่าง ๆ ได้แก่ ขบวนการปฏิวัติแห่งชาติ องค์กรเยาวชนสาธารณรัฐ ขบวนการเพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของสตรีเวียดนาม และพรรคแรงงานปฏิวัติตามหลักส่วนบุคคลนิยม องค์กรหลังนี้นัยว่า เพื่อจะได้มาเข้าคู่กับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน องค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ ถูกนำมาใช้ในลักษณะจากเบื้องบนมาสู่เบื้องล่าง ในฐานะที่เป็นกลไกการโฆษณาและการควบคุมทางการเมือง องค์กรเหล่านี้ มิได้มีชีวิตเป็นของตนเอง

ลักษณะเฉพาะตัวที่สำคัญที่สุดของโง ดินห์ เดียมและบรรดาประมุขต่อจากเขา คือฐานะของพวกเขา ภายในหมู่ผู้นำเวียดนาม พวกเขาเป็นพันธมิตรกับมหาอำนาจต่างชาติ เดียมได้รับการอุปถัมภ์แต่งตั้งและสนับสนุนจากสหรัฐ รัฐมนตรีอย่างน้อยแปดคน ในจำนวนทั้งหมดสิบสี่คนในรัฐบาลเดียมเคยเป็นข้าราชการพลเรือน (หรือผู้ร่วมมือช่วยเหลือ) อยู่ในรัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสสมัยก่อนค.ศ. 1945 ผู้นำทางทหารทั้งหมด ซึ่งใช้อำนาจปกครองรองจากเดียมจากไซง่อน–ได้แก่เดือง วัน มินห์, เหงียน คานห์, เหงียน วัน เทียว, เหงียน เกา กี—ต่างเริ่มอาชีพทหารด้วยการสู้รบอยู่ในฝ่ายเดียวกับฝรั่งเศส ในช่วงสงครามครั้งที่เรียกกันว่า สงครามอินโดจีนครั้งที่หนึ่ง ระหว่างปีค.ศ.1946-1954 ตรงกันข้าม ผู้นำระดับสูงสุดของเวียดนามเหนือทั้งหมดต่างเริ่มงานปฏิวัติของตนด้วยการต่อสู้เพื่อเอกราชของเวียดนาม

ข้อพิจารณาอย่างหนึ่ง เกี่ยวกับบทบาทของคณาธิปไตยทหารภายในโครงสร้างทางการเมืองของเวียดนามใต้ สามารถเริ่มต้นได้ที่สถานภาพของทหารในสังคม เราอาจกล่าวในลักษณะที่เป็นข้อสังเกตอย่างกว้าง ๆ ได้ว่า สภาวะแวดล้อมที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาขงจื๊ออย่างหนักหน่วงของเวียดนาม มิได้ให้เกียรติแก่ทหารเท่าไรนัก การถืออาวุธ มิใช่เรื่องที่ได้รับการยกย่อง ตรงกันข้าม การเป็นผู้คงแก่เรียนและการแสวงหาทางด้านภูมิปัญญา ให้ทางเลือกที่ดีกว่า นอกจากนี้ ทหารในเวียดนามยังมิได้มีความเกี่ยวพันกับขบวนการชาตินิยมที่เด่นชัดด้วย อันที่จริงแล้ว กรณีตัวอย่างของผู้นำทางทหารของเวียดนามที่ยังมีชีวิตชีวาอยู่ในความทรงจำของประชาชนในสมัยได้รับเอกราชแล้วนั้น คือทหารผู้ที่ได้ต่อสู้กับคนเวียดนาม โดยร่วมรบอยู่ในฝ่ายเดียวกับชาวฝรั่งเศส ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า ทหารไม่มีสถาบันซึ่งจะสามารถใช้เป็นฐานในการพัฒนาขึ้นมาเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางการเมือง ทหารจึงเป็นผู้ที่แยกออกจากโครงสร้างทางการเมืองเป็นอย่างมาก

รัฐบาลชุดต่าง ๆ ที่ปกครองประเทศต่อมาภายหลังการสิ้นอำนาจของโง ดินห์ เดียมเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม ค.ศ.1963 ล้วนมีอายุสั้น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็น ว่ารัฐบาลเหล่านี้ มิได้มีสายสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งอยู่ในสังคม

1. รัฐบาลเหงียน งอก โท (พลเรือน) อันที่จริงแล้ว เป็นรัฐบาลบังหน้าให้กับฝ่ายทหาร อยู่ในตำแหน่งได้ 86 วัน รัฐบาลนี้มีนายพลสามคนได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรี เพื่อเป็นการตอบแทนบทบาทของฝ่ายทหาร ในการโค่นล้มเดียม
2. รัฐบาลของนายพลเหงียน คานห์ ดำรงตำแหน่งอยู่ได้นาน 260 วัน เป้าหมายของรัฐบาลชุดนี้ คือการชิงดักหน้าแนวโน้มที่นิยมความเป็นกลางของนายพลบางคนในกองทัพ แม้ว่ากลุ่มที่เป็นแกนของรัฐบาลจะเป็นทหาร แต่รัฐบาลชุดนี้ ก็พยายามดึงผู้นำจากขบวนการพุทธศาสนา ที่เป็นฆราวาส ให้เข้ามาร่วมรัฐบาลด้วย
3. รัฐบาลเตริน วัน เฮือง (พลเรือน) ดำรงตำแหน่งอยู่ได้นาน 84 วัน รัฐบาลชุดนี้ได้รับการสนับสนุนจากกองทัพ ซึ่งพยายามที่จะฟื้นฟูอำนาจการปกครองของพลเรือนให้แก่เวียดนามใต้
4. รัฐบาลเหงียน ซวน ออนห์ (พลเรือน/รักษาการ) ปกครองประเทศได้ 19 วัน รัฐบาลชุดนี้เป็นเครื่องหมายแสดงถึงการที่ทหารกลับเข้ามาสู่ชีวิตทางการเมืองอย่างคึกคักอีกครั้งหนึ่ง สมาชิกในคณะรัฐมนตรีรวมถึง นายพลตรีเหงียน วัน เทียว และพลอากาศตรีเหงียน เกา กี
5. รัฐบาลฟาน ฮุย กวาต (พลเรือน) อยู่ในอำนาจได้ 112 วัน รัฐบาลชุดนี้ เป็นเพียงรัฐบาลในช่วงเปลี่ยนผ่าน ก่อตั้งขึ้นในท่ามกลางความวุ่นวายอลหม่านทางการเมืองหลังการพยายามก่อรัฐประหาร ซึ่งปูทางไปสู่การเข้ายึดอำนาจของเทียวและกี
6. รัฐบาลเหงียน เกา กี-เหงียน วัน เทียว ดำรงตำแหน่งตั้งแต่วันที่ 9 มิถุนายนค.ศ.1965 จนกระทั่งไซง่อนตกเป็นของกองกำลังทหารเวียดนามเหนือ แม้ว่ารัฐบาลชุดนี้จะอยู่ในอำนาจได้นานกว่ารัฐบาลชุดอื่น ๆ แต่ก็ต้องมีการเปลี่ยนตัวบุคคลภายในคณะรัฐบาลหลายครั้ง[4] โดยทั่วไปแล้ว บรรดาผู้ที่ครองอำนาจระดับสูงสุดภายใต้รัฐบาลทหารชุดนี้ ได้จัดองค์กรภายในหมู่ตน ขึ้นมาเป็นสภา (หรือสมัชชา) เหล่าทัพ สภานี้ มีคณะกรรมการบริหารทำหน้าที่เป็นองค์กรบริหารของสภา เหงียน วัน เทียวได้เป็นประธานของคณะกรรมการบริหารนี้ ในปีค.ศ.1967 และด้วยเหตุที่ดำรงตำแหน่งนี้ เขาจึงได้ดำรงตำแหน่งประมุขของรัฐด้วยเช่นกัน

แง่มุมหนึ่งของโครงสร้างทางการเมืองที่ผู้นำเหล่านี้ได้สร้างสรรค์ขึ้นมา คือเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตที่สหรัฐจัดหามาให้ การครองและรักษาตำแหน่ง ทำได้ด้วยแสนยานุภาพอันน่าเกรงขาม ที่หน่วยภายนอกแห่งนี้ให้มา แม้ว่าหน่วยภายนอกนี้ มิได้จัดเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางการเมืองภายในประเทศ แต่แน่นอนว่า หน่วยนี้เป็นแหล่งความช่วยเหลือที่สำคัญยิ่งใหญ่ ปฏิบัติการและ

---

[4] I. Milton Sacks, “Restructuring Government in South Vietnam,” ibid., VII, 8 (1967).

โครงการ ต่าง ๆ ได้แก่ การโจมตีทางอากาศของอเมริกัน การปฏิบัติภารกิจการค้นหาและทำลาย โครงการทำลายใบไม้ในป่า โครงการฟีนิกซ์ ซึ่งใช้วิธี “ก่อการร้ายแบบเลือกสรร” เพื่อไล่ล่าคอมมิวนิสต์ และอีกโครงการหนึ่งคือ โครงการบังคับให้โยกย้ายถิ่นฐาน ทั้งหมดนี้ กอปรขึ้นเป็นอิทธิพลของอเมริกัน ซึ่งโดยตัวของการปฏิบัติการและโครงการเองก็มีฐานะเป็นโครงสร้างทางการเมืองด้วย

รัฐบาลทหารภายหลังปีค.ศ.1963 ยังอนุญาตให้พรรคการเมืองต่าง ๆ ดำเนินบทบาทได้ด้วย เมื่อถึงตอนปลายปีค.ศ.1969 เวียดนามใต้มีพรรคและกลุ่มการเมืองที่ดำเนินงานแข็งขันอยู่ในประเทศรวมทั้งสิ้นยี่สิบเจ็ดพรรคและกลุ่ม ส่วนใหญ่ อาศัยความภักดีและความสัมพันธ์โดยส่วนตัวในการระดมการสนับสนุนจากมวลชน มิใช่ด้วยการปฏิบัติโครงการจำเพาะพิเศษเพื่อการนี้ ลักษณะแบ่งแยกน่าจะทำให้กลุ่มและพรรคเหล่านี้ไร้ประสิทธิภาพ แต่ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ ก็ตาม การมีส่วนร่วมของมวลชน ก็มีอยู่อย่างจำกัด กล่าวคือ ประธานาธิบดีเทียวได้ตัดสินใจในปลายปีค.ศ. 1969 โดยใช้หลักธรรมประจำใจของตน ว่าจะจำกัดฐานการสนับสนุนของตนไว้เพียงเฉพาะในแวดวงกองทัพ ผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก และพรรคต่าง ๆ เท่านั้น มิใช่ประชากรทั่วไป[5]

รากอันตื้นเขินที่หล่อเลี้ยงอำนาจการปกครองที่ไซง่อนเช่นนี้ ทำให้เราจำเป็นต้องศึกษาโครงสร้างทางการเมืองของอีกฝ่ายที่คู่กันอยู่ ทว่าเรื่องนี้ มีความคลุมเครือห่อหุ้มอยู่ เท่าที่สามารถปะติดปะต่อเรื่องราวเข้าด้วยกันได้นั้น ดูเหมือนโฮจะเชื่อว่า ความเพียรพยายามในอันที่จะกู้ดินแดนในส่วนใต้คืนมานั้น ส่วนที่จะมีความสำคัญถึงขั้นชี้ขาดมากที่สุด คือบริเวณในเมือง อาจโดยใช้วิธีการเลือกตั้ง หรือไม่เช่นนั้น ก็ในเหตุการณ์ที่มีลักษณะเป็นอนาธิปไตย อย่างใดอย่างหนึ่ง ยุทธศาสตร์สำหรับในเมืองเช่นนี้ โฮจำเป็นต้องมีโครงสร้างทางการเมืองที่จะสามารถทำให้เป้าหมายของตนเป็นความจริงขึ้นมาได้ ก่อนปีค.ศ.1951 คณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม ปฏิบัติการอยู่ในรูปของคณะกรรมการประจำภาคนัม โบ ซึ่งช่วงเวลานั้นตั้งอยู่ในจา เมา ในบริเวณที่อยู่ลึกลงไปทางใต้ ความยากลำบากในการสื่อสารคมนาคม ทำให้ต้องปรับองค์กรของคณะกรรมการประจำภาคนัม โบเสียใหม่ ในค.ศ.1951 ไปเป็นสำนักงานกลางเพื่อเวียดนามใต้ และกองบัญชาการของสำนักงานกลางฯ นี้ ย้ายไปอยู่ที่เตย์ นินห์ ซึ่งอยู่ห่างจากไซง่อนไปเพียงเล็กน้อย การสถาปนาสำนักงานกลางเพื่อเวียดนามใต้ของเวียดนามเหนือนี้ เป็นเครื่องหมายแสดงถึงสถานภาพและอำนาจรับผิดชอบซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างมาก เดิมทีนั้นคณะกรรมการประจำภาคนัมโบ ทำหน้าที่เป็นกองหน้าของคณะกรรมการกลางอยู่ด้วย ดังนั้น สำนักงานกลางฯ ที่ตั้งใหม่นี้ จึงประกอบด้วยสมาชิกคณะกรรมการกลางจำนวนหนึ่ง ที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในส่วนใต้อย่างเป็นการถาวร

---

[5] Allan E. Goodman, “South Vietnam: Neither War Nor Peace,” ibid., X, 2(1970).

บรรดาเจ้าหน้าที่พรรคคอมมิวนิสต์ในส่วนใต้ ต่างมองการตัดสินใจในค.ศ.1954 ที่ให้สละส่วนใต้ออกไปด้วยความผิดหวัง จนเวลาล่วงมาถึงปีค.ศ.1959 วิธีการที่ค่อนข้างเก็บเนื้อเก็บตัวตามที่โฮแนะนำ จึงถูกละทิ้งไป และหันมาส่งเสริมการใช้กำลังอาวุธอย่างมีขอบเขตจำกัด การเปลี่ยนยุทธศาสตร์นี้ มีส่วนรับผิดชอบต่อการก่อตั้งแนวร่วมปลดปล่อยชาติ หรือ เอ็นแอลเอฟ หรือไม่นั้น ยังเป็นเรื่องที่ไม่กระจ่างชัด แต่ทัศนะที่ว่าเอ็นแอลเอฟเป็นงานสรรค์สร้างของฮานอย ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นการมองที่ง่ายเกินไป ในขณะที่ความคิดที่ว่าองค์กรในส่วนใต้ ปฏิบัติงานอย่างเป็นอิสระ โดยไม่แยแสฮานอยเลยนั้น ก็เป็นเรื่องยากที่จะทำใจให้เชื่อได้เหมือนกัน

ฝ่ายผู้นำในไซง่อนเห็นว่าเอ็นแอลเอฟเป็นตัวแทนของฝ่ายที่ต่อต้านชนชั้นสูง อย่างไรก็ดี ความจริงในข้อที่ว่า เอ็นแอลเอฟประสบความสำเร็จในการสร้างความฝ่ายแพ้แก่ผู้นำไซง่อนได้ในท้ายที่สุด สร้างแนวโน้มที่จะให้เกิดความรู้สึกว่า เอ็นแอลเอฟมีสายสัมพันธ์ลึกซึ้งอยู่ในสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่ รัฐบาลไซง่อน (ทั้งรัฐบาลทหารและพลเรือน) ไม่มีอยู่ แต่การณ์อาจไม่จำเป็นต้องเป็นเช่นนั้นก็ได้ ในเวียดนาม โครงสร้างทางการเมืองขั้นพื้นฐาน คือหมู่บ้าน รัฐบาลถูกมองเสมอมาว่าเป็นผู้ที่มาเบียดเบียน เป็นผู้เก็บภาษี เป็นตำรวจ เป็นทหารโจรที่ไร้วินัย ในเวลาใดเมื่อเจ้าหน้าที่ทางการของไซง่อน พยายามเข้าควบคุมชนบทเวียดนาม เอ็นแอลเอฟจะแสดงตนว่าเป็นผู้พิทักษ์สังคม ด้วยการเข้าขัดขวางทาง รัฐบาล เอ็นแอลเอฟมีข้อได้เปรียบตรงที่เป็นองค์กรท้องถิ่น แม้ว่าในท้ายที่สุดแล้ว เอ็นแอลเอฟเอง ก็ต้องประพฤติปฏิบัติเช่นเดียวกับรัฐบาล คือใช้อำนาจในการเก็บภาษีและการปกครอง

การอธิบายถึงการสนับสนุนที่เอ็นแอลเอฟได้รับยังเป็นเรื่องที่จำเป็น เพราะการสนับสนุนที่ได้รับนี้เป็นองค์ประกอบที่จะทำให้โครงสร้างทางการเมืองสามารถเติบโตต่อไปได้ เหตุจูงใจที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ชาวบ้าน ให้การสนับสนุนเอ็นแอลเอฟ นอกเหนือจากการใช้อำนาจโดยมิชอบของรัฐบาลไซง่อนและปัจจัยอื่น ๆ แล้ว คือลู่ทางที่ตนจะได้ที่ดินมากขึ้น เพราะถึงอย่างไรเอ็นแอลเอฟก็เป็นองค์กรที่ให้ความอุปถัมภ์ ด้วยการนำที่ดินจากคนมั่งมี มาแจกจ่ายให้แก่เกษตรกรที่ยากจนกว่า ทว่าควรจะสังเกตว่า เอ็นแอลเอฟมิได้ออกโฉนดที่แสดงถึงความเป็นเจ้าของ

ประเด็นเรื่องการจำแนกแจกจ่ายที่ดิน เน้นให้เห็นปัญหาเกี่ยวกับพลวัตของเอ็นแอลเอฟ และสิ่งที่เคยมีมาก่อนหน้านี้ นั่นคือขบวนการคอมมิวนิสต์ในส่วนใต้ คำถามก็คือตัวจักรกลที่เป็นหัวใจสำคัญของโครงสร้างทางการเมือง อยู่ที่การดึงความสนใจมาที่ปัญหาและสาเหตุ หรืออยู่ที่เทคนิคของกระบวนการจัดตั้ง ซึ่งประกอบด้วยการปกครองกับวิธีการบังคับขู่เข็ญที่มีตามมา? ไม่มีเหตุผลอันใดที่จะต้องยอมรับสิ่งหนึ่งและปฏิเสธอีกสิ่งหนึ่ง พวกคอมมิวนิสต์ในส่วนใต้ ต่างผสานทั้งสองอย่างนี้เข้าด้วยกันเสมอ ในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1954 ถึงค.ศ.1960 กระบวนการจัดตั้งและวินัยเป็นสิ่งสำคัญเมื่อมีการก่อตั้งเอ็นแอลเอฟขึ้น และเมื่อมีการเริ่มต้นแบ่งพวกแบ่งฝ่ายขึ้นในรัฐบาลไซง่อน คอมมิวนิสต์สามารถพึ่งพาอาศัยโครงการด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อทำให้ตนได้รับการสนับสนุน

อย่างไรก็ดี เมื่อแรงกดดันจากสงครามเพิ่มขึ้นภายหลังค.ศ.1966 คอมมิวนิสต์จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยโครงสร้างพื้นฐานขององค์กรจัดตั้งมากขึ้น ที่ร้ายยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ขณะที่กระแสหันมาต้านพวกคอมมิวนิสต์พร้อมกับทหารอเมริกันเข้ามามีส่วนพัวพันอย่างหนักหน่วงยิ่งขึ้นนั้น พวกคอมมิวนิสต์ต่างถูกบังคับให้จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยองค์กรแม่ที่อยู่ทางเหนือเพื่อความอยู่รอด[6]

แน่นอนว่าการพึ่งพาอาศัยกระบวนการจัดตั้งที่เหนือกว่า มิได้หมายถึงการละทิ้งการปฏิรูปทางการเมือง ในค.ศ.1967 ภายหลังการเลือกตั้งประธานาธิบดีที่ทางการในไซง่อนจัดขึ้น เอ็นแอลเอฟประกาศได้โครงการใหม่ โครงการนี้เลียนแบบนโยบายในยุคต้น ๆ ของเวียดมินห์ คือการสร้างแนวร่วมกับกลุ่มผลประโยชน์ทุกกลุ่ม คำสัญญาเด่น ๆ ประกอบด้วยการซื้อที่ดินเพื่อนำมาจำแนกแจกจ่ายอย่างเสมอภาค การให้สิทธิในทรัพย์สินแก่สถาบันทางศาสนา การปกป้องอุตสาหกรรมพื้นถิ่นโดยวิธีจำกัดและห้ามการผลิตเพื่อประโยชน์ของต่างชาติ การให้เสรีภาพแก่ชนเผ่าและให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา สิทธิเสมอภาคสำหรับสตรี และการจัดให้มีระบบสวัสดิการสังคม โครงการที่มองการณ์ไว้ในอนาคต คือการมีชัยชนะ มิใช่การเจรจากับผู้มีอำนาจของไซง่อน ส่วนการรวมเวียดนามเหนือและใต้เข้าด้วยกันนั้น ได้รับการยอมรับว่าเป็นเป้าหมายในระยะยาว

โอกาสลู่ทางในการรวมประเทศ มีมากขึ้นเมื่อรัฐบาลไซง่อนภายใต้ประธานาธิบดีเทียว มีทีท่าว่าจะถึงฆาต ขณะเมื่อมีการลงนามทำข้อตกลงสันติภาพกันที่ปารีสในเดือนมกราคม ค.ศ.1973 ข้อตกลงดังกล่าว เป็นบทสรุปของความเพียรพยายามของรัฐบาลสหรัฐ ที่จะปลีกตัวออกไปจากการมีส่วน พัวพันทางทหารในเวียดนาม อย่างไม่ให้เสียหน้า ชะตากรรมของชาวเวียดนามไม่ได้รับการกล่าวถึงสักเท่าไร ไม่ว่าชาวเวียดนามที่ส่วนเหนือหรือส่วนใต้ โครงสร้างทางการเมืองที่ระบุในข้อตกลงมีเพียงหน่วยงานเดียว คือสภาเพื่อการประนีประนอมและการปรองดองในชาติ ซึ่งจะก่อตั้งขึ้นมาเพื่อ วัตถุประสงค์ในการช่วยให้เวียดนามทั้งสองฝ่ายที่แข่งขันชิงชัยกันอยู่ ได้สะสางความขัดแย้งแตกต่างที่มีต่อกัน แต่สภาดังกล่าว ไม่เคยได้รับการก่อตั้งขึ้นมา

นอกจากนี้แล้ว เทียวยังไม่นำพาต่อกลุ่มพลังทั้งหลาย ที่จัดว่าเป็นกลุ่มที่สามด้วย นั่นคือกลุ่มต่อต้านที่มิใช่คอมมิวนิสต์ กลุ่มต่อต้านเหล่านี้รวมตัวเข้าด้วยกันด้วยความหวังว่าจะก่อตั้งทำนองรัฐบาลผสมบางลักษณะขึ้นมาร่วมกับพวกคอมมิวนิสต์ ภายในกรอบของข้อตกลงสันติภาพปารีส นอกจากนี้ การทุจริตที่มีอยู่ดกดื่นแพร่หลายภายในรัฐบาลเทียว ยังส่งผลให้เกิดความบาดหมางกับคริสต์จักรคาทอลิก ซึ่งเคยเป็นหนึ่งในบรรดาผู้สนับสนุนที่เหนียวแน่นที่สุดของรัฐบาลเทียวด้วย ทั้งโครงสร้างทางการเมืองอย่างแคบ ๆ ของเทียว ก็มิได้แผ่คลุมไปถึงการปกครองในศาสนาพุทธหรือศาสนานิกายอื่น อย่างเกา ได หรือฮัว เฮา เช่นกัน ในช่วงปีแรก ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยที่เดียม

---

[6] Hammond Rolph, “Vietnamese Communism and the Protracted War,” ibid, XII, 9 (1972).

เป็นประธานาธิบดี กลุ่มศาสนาเหล่านี้ เป็นตัวละครหลักที่สำคัญ โดยปฏิบัติงานอยู่ภายในโครงสร้างทางการเมืองอย่างผู้ทรงสิทธิ

เมื่อลงนามทำข้อตกลงสันติภาพกันแล้ว เวียดนามเหนือก็เพิ่มกิจกรรมทางทหารในบริเวณปากแม่น้ำโขงและจังหวัดเตย์ นินห์และเฟือก ลอง ที่อยู่บริเวณชายแดน ในเดือนมกราคม ค.ศ.1975 จังหวัดเฟือก ลองทั้งจังหวัด ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของฝ่ายเหนือ สหรัฐตอบสนองเพียงด้วยคำขู่ว่าอาจจะมีการแก้ลำตามมา ฝ่ายเหนือได้ใจ จึงรุกต่อไป การรบใหญ่ครั้งสุดท้าย เป็นการต่อสู้เป็นเวลานานสิบสองวัน เพื่อควบคุมซวน ลก เมืองเล็ก ๆ ซึ่งอยู่ห่างจากไซง่อนออกไปไม่ถึงห้าสิบกิโลเมตร ในเดือนเมษายนค.ศ.1975 เมื่อซวน ลกแตก เทียวก็ลาออก และทหารของฝ่ายเหนือกับพันธมิตรของฝ่ายเหนือที่อยู่ทางใต้ ก็เข้ายึดกุมการควบคุมไซง่อนไว้ได้ เมื่อวันที่ 30 เมษายนค.ศ.1975

การรวมเวียดนามเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง เปิดหนทางให้แก่การก่อตั้งโครงสร้างทางการเมืองแบบใหม่ อย่างไรก็ดี การที่ไซง่อนแตกอย่างรวดเร็ว ก็เป็นเรื่องที่ประหลาดใจกัน แม้กระทั่งฮานอยก็ประหลาดใจเช่นกัน เดิมทีนั้น ตัดสินใจกันว่าจะดำเนินกระบวนการรวมประเทศอย่างละมุนละม่อม เตรือง ชินห์ คือผู้ที่อธิบายว่า เหตุใด เวียดนามจึงยังแบ่งแยกออกเป็นสองรัฐ เขารายงานเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1975 ว่า[7]

> ในระดับรัฐ แม้ว่าเวียดนามจะเป็นประเทศเดียว แต่ก็เป็นแต่เพียงในนามเท่านั้น [*คัดมาตรงตามถ้อยคำ*] เวียดนามยังคงแบ่งออกเป็นสองรัฐ นั่นคือสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามในส่วนเหนือ ในขณะที่ส่วนใต้นั้น ก็เป็นสาธารณรัฐเวียดนามใต้ ที่ส่วนเหนือนั้น มีรัฐบาลของสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ในส่วนใต้ ก็มีรัฐบาลปฏิวัติเฉพาะกาลของสาธารณรัฐเวียดนามใต้ ฝ่ายเหนือมีสภาแห่งชาติ แต่ฝ่ายใต้ไม่มี ที่ฝ่ายใต้มีนั้น นอกเหนือจากรัฐบาลแล้วคือ สภาที่ปรึกษา ฝ่ายเหนือมีรัฐธรรมนูญและระบบกฎหมายแนวสังคมนิยม ในขณะที่ส่วนใต้ ไม่มีรัฐธรรมนูญและระบบกฎหมายแนวสังคมนิยม ทว่ามีแต่โครงการแนวร่วมแห่งชาติเพื่อการปลดปล่อย กับระเบียบต่าง ๆ จำนวนหนึ่ง ที่มีลักษณะเป็นกฎหมาย ที่ทางรัฐบาลปฏิวัติเฉพาะกาลได้ประกาศออกมา

---

[7] อ้างใน Huynh Kim Khanh, “Year One of Postcolonial Vietnam,” ***Southeast Asian Affairs 1977,*** Singapore, 1977, 300.

อย่างไรก็ดี การตัดสินใจเพื่อเร่งให้เกิดการรวมประเทศขึ้นโดยเร็วขึ้นมีขึ้นในไม่ช้า เมื่อสงครามกับสหรัฐสิ้นสุดลง ในส่วนใต้มีเจ้าหน้าที่พรรคเหลืออยู่เพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่สามารถเข้าปฏิบัติงานในโครงสร้างทางการเมืองของรัฐในส่วนใต้ได้ ผู้นำของทางเหนือ (รวมทั้งเตรือง ชินห์) ต้องการฉวยโอกาสจากความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงของฝ่ายใต้ หลังจากไซ่ง่อนแตกได้ไม่นาน แทนที่จะปล่อยให้ความรู้สึกใฝ่หาความเป็นอิสระพัฒนาขึ้นมา นอกจากนี้แล้ว ความปรารถนาของผู้นำวัยชราของฝ่ายเหนือ ที่ต้องการให้ความฝันเรื่องการรวมประเทศกลายเป็นความจริงขึ้นมาโดยเร็ว ก็เป็นเรื่องที่ไม่อาจตัดออกไปได้เช่นกัน[8]

เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนี้ เวียดนามจึงได้จัดให้มี การประชุมปรึกษาหารือทางการเมือง ขึ้นที่ไซ่ง่อน ในเดือนพฤศจิกายนค.ศ.1975 เพื่อพิจารณาแผนการรวมประเทศ ที่ประชุมตัดสินใจว่า จะจัดการเลือกตั้งผู้แทนสภาแห่งชาติ แบบสภาเดียวขึ้นทั่วประเทศ สภานี้ จะเป็นองค์กรที่มีอำนาจสูงสุด และจะทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ การเลือกตั้งจัดขึ้นตามกำหนด และสภาแห่งชาติชุดใหม่ประชุมกันเมื่อเดือนมิถุนายนค.ศ.1976 และได้ประกาศสถาปนารัฐเวียดนามที่รวมเข้าด้วยกันใหม่อีกครั้งในวันที่ 12 กรกฎาคม ค.ศ.1976

เราสามารถกล่าวอะไรได้บ้าง เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองในรัฐใหม่นี้ ในลักษณะที่เป็นการสรุปประวัติศาสตร์ของเวียดนามตลอดช่วงสมัยหลังสงครามทั้งหมด จนกระทั่งถึงการรุกรานกัมพูชาในค.ศ.1978 พรรคถูกมองว่าเป็น “หินผาที่ยืนหยัดผ่านกาลเวลามาหลายยุคสมัย” ซึ่งไม่อาจสึกกร่อนได้ พรรคผนึกกำลังกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างหนักแน่นประดุจหลักศิลา และมีผู้นำที่รอบรู้ – สองสิ่งนี้ คือดาวนำทาง แม้ขณะเมื่อโฮยังมีชีวิตอยู่ คณะโพลิตบิวโร * ก็ยังยึดมั่นอย่างเหนียวแน่นในหลักการการเป็นผู้นำอย่างเป็นหมู่คณะ สภาพการณ์เป็นเช่นนี้ต่อมาภายหลังอสัญกรรมของโฮ แม้ว่าการบริหารงานประจำวันนั้น ขณะนั้น มีบุคคลที่เป็นกุญแจสำคัญอยู่สองคน ได้แก่เล ดวน กับเล ดึก โท บุคคลทั้งสองนี้ ร่วมกับบุคลอื่นอีกสามคน ได้แก่ เตรือง ชินห์, ฟาม ฮุง และฟาม วัน ดง – ประกอบกันขึ้นเป็นวงกลมชั้นใน ที่ประกอบด้วยตัวจักรทั้งห้า แต่ไม่ว่าจะเป็นหนึ่งหรือสองหรือห้า พรรคก็ยัง คงสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่ ทว่าเรื่องนี้ ไม่สามารถอยู่ยงไปชั่วกัลปวสานได้เช่นกัน ปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ การรุกรานกัมพูชา ความวุ่นวายยุ่งเหยิงในด้านเศรษฐกิจในประเทศ การโดดเดี่ยวอยู่ลำพังตนเองในโลก และการต้องพึ่งพาอาศัยสหภาพโซเวียตเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งบ่อนทำลายความรู้สึกถึงเรื่องเอกราชของชาวเวียดนามซึ่งได้มีการคุยโวโอ้อวดไว้มาก และซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเขาได้ต่อสู้มานาน

---

[8] Ibid., 302.

* คณะกรรมการที่ควบคุมพรรคคอมมิวนิสต์

นับสิบ ๆ ปี เพื่อให้ได้มา—ทั้งหมดนี้ เริ่มรวมตัวเข้าด้วยในทศวรรษ 1980 และมีผลบีบบังคับให้ผู้นำของพรรค ต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

กัมพูชา

กัมพูชาและลาว ถูกดึงเข้ามาอยู่ในวงโคจรของการปฏิวัติในเวียดนาม อย่างไรก็ดี การปฏิวัติในกัมพูชานั้น ไม่เหมือนการปฏิวัติในเวียดนาม ในเวียดนามลัทธิชาตินิยมเป็นแหล่งกำเนิดของพลังงาน ขณะที่การปฏิวัติในกัมพูชา จำต้องต่อสู้ชิงชัยกับเจ้าสีหนุ ซึ่งทรงผูกขาดในเรื่องชาตินิยมและการผูกขาดของพระองค์นี้ แทบไม่มีใครที่ไหนที่สามารถสู้ได้ ก่อนค.ศ.1970 การเอ่ยถึงประเทศกัมพูชา จำเป็นต้องนำชื่อของประมุขของกัมพูชา—คือเจ้าสีหนุ—เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย แม้ว่าเสน่ห์และพระปรีชาสามารถของเจ้าสีหนุจะรับมือกับการต่อต้านได้สำเร็จ แต่สำหรับผู้สังเกตการณ์ที่ไม่ได้ให้ความเอาใจใส่ที่จริงจังนัก ก็เป็นเรื่องที่พอจะให้อภัยได้ หากผู้สังเกตการณ์นั้นเกิดความรู้สึกขึ้นมาว่า กัมพูชานั้น มิได้มีโครงสร้างทางการเมืองอื่นใด นอกเสียจากสิ่งที่เจ้าสีหนุทรงเสนอให้เท่านั้น กระนั้น บทเรียนจากการเหลียวมองย้อนไปเบื้องหลัง – ซึ่งเห็นได้ชัดเจนมากเป็นพิเศษหลังจากที่พระองค์ทรงถูกปลดออกจากตำแหน่งแล้ว—บังคับให้เราต้องศึกษาพิเคราะห์ถึงทางเลือกอื่นที่นอกเหนือไปจากเจ้าสีหนุ ต่อเมื่อศึกษาทางเลือกพวกนั้นแล้วนั่นแหละ เราจึงจะสามารถทำความเข้าใจกับความวุ่นวายยุ่งเหยิงและความหลากหลายที่เกิดขึ้นภายหลังค.ศ.1970 ได้

พรรคประชาธิปไตย (กรอม ประเชียธิโปไต) มีเจ้าสีสวัสดิ์ ยุทธวงศ์ (ทรงมีพระชนม์อยู่ระหว่างค.ศ.1912-1947) เป็นผู้นำ เจ้ายุทธวงศ์ทรงได้รับการศึกษาในฝรั่งเศสและอภิเษกสมรสกับสตรีชาวฝรั่งเศส เจ้ายุทธวงศ์ทรงมีพระประสงค์ที่จะสถาปนาสถาบันประชาธิปไตยเช่นในฝรั่งเศสขึ้นในกัมพูชาเอง แน่นอนว่า การมีเอกราชที่เป็นอิสระจากฝรั่งเศส เป็นสิ่งสำคัญสำหรับเรื่องนี้ พรรคฯอาศัยแรงสนับสนุนจากซัน งอก ทันห์ อดีตคู่แข่งของเจ้าสีหนุ ซึ่งขณะนั้นถูกเนรเทศไปอาศัยอยู่ในต่างแดน นอกจากนี้ พรรคฯ ยังอาศัยผู้สนับสนุนจากขบวนการอิสระ (กลุ่มชาตินิยมซึ่งต่อสู้เพื่อกู้เอกราชจากฝรั่งเศส และมีฐานอยู่ในกรุงเทพฯ) และสมาชิกอื่น ๆ ในหมู่ชนชั้นสูงซึ่งเป็นปัญญาชนของกัมพูชา การรับซอน งอก ทันห์เข้ามาในพรรค ย่อมไม่ได้รับความเห็นชอบจากเจ้าสีหนุเป็นธรรมดา แต่กระนั้น การเลือกตั้งผู้แทนเข้ามานั่งในสภาที่ปรึกษา ในเดือนกันยายนค.ศ.1946 เพื่อให้คำแนะนำแก่เจ้าสีหนุในเรื่องรัฐธรรมนูญ พรรคประชาธิปไตยก็ได้ที่นั่งถึงห้าสิบที่นั่ง ในจำนวนทั้งหมดหกสิบเจ็ดที่นั่ง ด้วยอาณัติขนาดนี้ พรรคจึงนำเสนอรัฐธรรมนูญในค.ศ.1947 เป็นรัฐธรรมนูญซึ่งให้อำนาจแก่สภาแห่งชาติ เพราะพรรคฯมั่นใจว่า จะได้คุมเสียงส่วนใหญ่ในสภาฯได้ ทว่าเมื่อถึงขณะนั้น ฝรั่งเศสก็กลับมายึดกัมพูชาได้อย่างสะดวกสบายอีกครั้งหนึ่ง ในพนมเปญ ชื่อถนนหนทางต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นเป็นเกียรติแก่วีร

ชนและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในฝรั่งเศส ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ วันนักขัตฤกษ์เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าสีหนุ ถูกยกเลิกไป ดังนั้น เท่ากับว่า อำนาจที่พรรคประชาธิปไตยสามารถรวบรวมมาได้ แม้ว่าจะเป็นเสียงส่วนใหญ่ที่มาจากการเลือกตั้ง ก็ถูกจำกัดไว้เพียงแค่เท่าที่ฝรั่งเศสพร้อมที่จะ
ให้ แม้กระทั่งรัศมีที่กำจายมาจากการกลับมาของทันห์ในค.ศ.1951 เพื่อสมทบกับพรรคประชาธิปไตยก็ไม่ได้ช่วยอะไร ความดื้อรั้นของฝรั่งเศส การต่อต้านที่มาจากเจ้าสีหนุ และมรณกรรมของบรรดาผู้นำของพรรค (เจ้ายุทธวงศ์สิ้นพระชนม์ในค.ศ.1947 และผู้ที่สืบทอดตำแหน่งต่อจากพระองค์ ถูกลอบสังหารในค.ศ.1949) ล้วนมาบรรจบกันอย่างที่ทำให้มั่นใจได้ว่า จะไม่มีทางเลือกอื่นเหลือสำหรับกัมพูชา ในเรื่องโครงสร้างทางการเมือง

ใน ค.ศ.1952 ตัวทันห์เอง ออกจากพรรคประชาธิปไตยลงไปทำงานใต้ดิน โดยทันห์ได้ก่อตั้งกองบัญชาการขึ้นที่เสียมเรียบ ซึ่งอยู่ใกล้กับพรมแดนไทย ภายในเขตนี้ ทันห์พยายามก่อตั้งสถาบันทางการเมืองที่คล้ายคลึงกับที่มีอยู่ในญี่ปุ่นสมัยก่อนสงครามขึ้นมา การอยู่อย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ ทำให้ธันห์ต้องออกไปอยู่นอกโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นกระแสหลักตลอดทศวรรษ 1950 และ 1960 อันที่จริงแล้ว พลังทางการเมืองของทันห์เหือดแห้งลง เมื่อเจ้าสีหนุทรงชิงประเด็นชาตินิยม ที่จะช่วยให้พระองค์ได้เสียงสนับสนุน มาครองเสียก่อน ด้วยการที่ทรง “ทำสงครามอุดมการณ์เพื่อเอกราช” อย่างน่าตื่นเต้นเร้าใจและประสบความสำเร็จ ตลอดปีค.ศ.1953 และ 1954 ประชาชนต่างมาห้อมล้อมสนับสนุน เจ้าสีหนุ และโดยสาระสำคัญแล้ว ก็เท่ากับลดเสียงสนับสนุนของทันห์ลงไปจนเหลือน้อยที่สุด

เจ้าสีหนุทรงตระหนักว่า เมื่อมีเอกราชแล้ว กัมพูชาจำเป็นจะต้องมีโครงสร้างทางการเมืองใหม่ ๆ ขึ้นมา ที่สำคัญก็คือ การธำรงรักษาระบบกษัตริย์ จำเป็นต้องมีการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขและทำให้ระบบกษัตริย์เชื่อมประสานกับประชาชน ในขณะเดียวกัน เกียรติภูมิของระบบกษัตริย์ซึ่งเป็นส่วนที่มีค่าอย่างหนึ่งที่จะนำเข้าไปผสานลงในโครงสร้างทางการเมือง ต้องไม่ถูกทิ้งไว้เปล่าๆ โดยไม่นำมาใช้ประโยชน์ แม้ว่าตามจารีตประเพณีที่มีมาแต่เดิมนั้น ราชบัลลังก์จะอยู่เหนือการเมืองก็ตาม ด้วยเหตุนี้ เจ้าสีหนุจึงทรงสละราชสมบัติในวันที่ 2 มีนาคม ค.ศ.1955 ให้แก่พระบิดาคือเจ้านโรดม สุรมฤติ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความมั่นใจได้ว่า จะทรงบรรลุถึงเป้าหมายทางการเมืองของพระองค์

หนึ่งในคุณูปการที่สำคัญที่สุดที่เจ้าสีหนุทรงสร้างให้แก่การพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองในกัมพูชา คือการก่อตั้งพรรคประชาคมสังคมนิยมของประชาชนในชื่อว่า “สังคมราษฎร์นิยม” อันเป็นขบวนการมวลชนที่ถือกำเนิดขึ้นในเดือนมีนาคม ค.ศ.1955 สังคมฯ มีชัยชนะในการเลือกตั้งทั้งหมดทุกที่นั่งในการเลือกตั้งปีค.ศ.1955, 1958 และ 1962 โดยได้คะแนนเสียงในสัดส่วนเปอร์เซ็นต์ที่สูงมาก

ในการเลือกตั้งปีค.ศ.1962 สังคมฯมีชัยชนะได้ที่นั่งทั้งหมดเจ็ดสิบเจ็ดที่นั่งในรัฐสภาแห่งชาติ โดยรวบรวมคะแนนเสียง ที่ขึ้นอยู่กับเขตเลือกตั้งแต่ละเขตระหว่าง 75 ถึง 100 เปอร์เซ็นต์

ภายในกัมพูชานั้น ไม่มีกลุ่มการเมืองอื่นใด ดึงดูดใจประชาชนได้มากเท่ากับที่สังคมฯทำได้ในปีค.ศ.1955 สังคมฯคือเจ้าสีหนุ และสัญลักษณ์ของสังคมฯก็คือพระฉายาลักษณ์ของเจ้าสีหนุ ผู้สมัครอิสระไม่เป็นที่รักใคร่ชอบพอของประชาชน แต่การต่อต้านเจ้าสีหนุ ก็สามารถพบได้เป็นส่วนใหญ่ที่ภายในสังคมฯ โดยอันที่จริง เจ้าสีหนุทรงใช้สังคมฯเพื่อกลืนศัตรูคู่แข่งของพระองค์ในพรรคประชาธิปไตย อย่างไรก็ดี แม้กระทั่งในปีค.ศ.1962 กระบวนการดูดกลืนนี้มิได้ประสบความสำเร็จอย่างครบถ้วนไปเสียทั้งหมด ภายในสังคมฯ สมาชิกหนุ่มสาวที่มีการศึกษา บ่นอุทธรณ์เรื่องการโน้มเอียงเข้าข้างคนสูงอายุและคนทุจริต ฮู ยูออน เป็นหนึ่งในบรรดาสมาชิกรุ่นเยาว์ ที่วิพากษ์การส่งเสริมลัทธิบูชาตัวบุคคลของเจ้าสีหนุ นอกจากนี้ ยังมีการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันอยู่ ภายในพรรคระหว่างฝ่ายที่เป็นพวกหัวรุนแรงฝ่ายหนึ่งกับฝ่ายอนุรักษนิยมในด้านการเมืองอีกฝ่ายหนึ่ง ความตั้งใจแต่แรกเริ่มของเจ้าสีหนุ ในการรวมทั้งสองกลุ่มนี้เข้ามา ก็เพื่อรักษาความสามัคคีในชาติ และเพื่อสะกัดกั้นอิทธิพลครอบงำจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อย่างไรก็ดี การกบฏที่พวกหัวรุนแรงยุยงให้เกิดขึ้นในเดือนเมษายน ค.ศ.1967 ชักนำให้เจ้าสีหนุเกิดความระแวงว่าฝ่ายซ้าย กำลังจะเป็นฝ่ายได้เปรียบ เมื่อเจ้าสีหนุทรงเตือนให้รู้ว่า จะลงมือจัดการกับผู้นำฝ่ายกบฏอย่างรุนแรง ผู้มีความคิดรุนแรงที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดและโวยวายมากที่สุดสองคน คือเขียว สัมพัน กับฮู ยูออน จึงลงใต้ดิน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของปีกซ้ายเพื่อต่อต้านเจ้าสีหนุ เป็นขั้นตอนหนึ่งของการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือก ฝ่ายซ้ายมีทัศนะเกี่ยวกับการสร้างรัฐกัมพูชาที่เป็นเอกราช ในลักษณะที่แตกต่างอย่างยิ่งจากเจ้าสีหนุ หรือจากพรรคประชาธิปไตยในยุคก่อนหน้านี้ สำหรับเจ้าสีหนุและพรรคประชาธิปไตย เอกราชเป็นจุดมุ่งหมายปลายทาง ที่แทบไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อโครงสร้างทางการเมืองหรือทางสังคมเลย สำหรับฝ่ายซ้ายนั้น เอกราชเป็นช่วงของการหยุดชะงักเป็นเวลาสั้น ๆ ในครรลองของการปฏิวัติกัมพูชา แต่หลังจากนั้นแล้ว ต้องจัดการกับประเด็นปัญหาที่ซับซ้อนที่เกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมกัมพูชา และระบอบสังคมนิยมกัมพูชา ทั้งระดับภายในประเทศและระดับภูมิภาค เพื่อให้ชาตินิยมและสังคมนิยมกัมพูชามีตำแหน่งแห่งที่อยู่ภายในประวัติศาสตร์ของอินโดจีน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวียดนาม) รวมทั้งในระดับสากล ซึ่งจะดำรงอยู่ภายในกฎของมาร์กซ์และเลนิน ในฐานะที่เป็นชะตากรรมทางประวัติศาสตร์ที่ได้ถูกกำหนดมาแล้ว

โครงสร้างที่ให้ที่พักคุ้มภัยแก่คอมมิวนิสต์กัมพูชา คือพรรคปฏิวัติของประชาชนชาวเขมร ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนกันยายนค.ศ.1951 ภายหลังพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนยุบตัวลงก่อนหน้านั้นในปีเดียวกัน ในเวลานั้น สงครามกับฝรั่งเศสในประเทศเวียดนามเพื่อนบ้านที่อยู่ติดกัน กำลังโหมกระหน่ำอยู่ และนักต่อสู้เวียดมินห์ ก็ใช้กัมพูชาเป็นบริเวณจัดเตรียมการ คอมมิวนิสต์กัมพูชา ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเวียดมินห์ สามารถควบคุมพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ไว้ได้มาก – การประเมินของหลายฝ่าย ระบุ

ว่ามากถึงครึ่งหนึ่งของดินแดนกัมพูชาทั้งหมด—ซึ่งรวมทั้งควบคุมอำนาจในการเรียกเก็บภาษีและกะเกณฑ์การบริจาคและช่วยเหลือ กองบัญชาการทหารฝรั่งเศสประเมินว่า ภาษีที่คอมมิวนิสต์ควบคุมไว้นั้น มีค่าเท่ากับครึ่งหนึ่งของงบประมาณของกัมพูชาทั้งหมด และเป็นสามเท่าของค่าใช้จ่ายที่ใช้ไปกับการป้องกันประเทศ[9] เมื่อถึงช่วงที่มีการประชุมเจนีวาขึ้นในค.ศ.1954 พวกคอมมิวนิสต์กัมพูชากับเวียดมินห์ ต่างเป็นกองกำลังฝ่ายที่มีความสำคัญแล้ว

การประชุมที่เจนีวาครั้งนี้ ลดความสำคัญของฝ่ายซ้ายกัมพูชาลงเสียสิ้น เจ้าสีหนุทรงยืนกรานมิให้รับพวกคอมมิวนิสต์ที่เป็นชนพื้นถิ่นเข้าร่วมในการประชุมเจนีวา ในขณะเดียวกัน เวียดมินห์ก็พร้อมที่จะทอดทิ้งหลักการที่เกี่ยวกับคอมมิวนิสต์กัมพูชา เพื่อว่าเวียดมินห์จะได้รับการอนุโลมในเรื่องต่าง ๆ อย่างที่จะเป็นประโยชน์ต่อประเทศเวียดนามมากที่สุด

กลุ่มการเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในปีกขวา และฝ่ายทหารซึ่งต่อต้านคอมมิวนิสต์ ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐ เพราะสหรัฐต้องการรัฐบาลที่ต่อต้านฝ่ายซ้ายอย่างแข็งขัน เพื่อที่สหรัฐจะสามารถทำลายที่หลบซ่อนภัยของคอมมิวนิสต์ในดินแดนกัมพูชาได้โดยเปิดเผย อย่างไรก็ดี การก่อรัฐประหารของปีกขวานำโดยลอน นอล ซึ่งโค่นล้มเจ้าสีหนุลงในค.ศ.1970 พิสูจน์ให้เห็นว่า เฉพาะการระงับการผลักดันเพื่อก่อตั้งรัฐบาลปีกซ้ายไว้ก่อนเท่านั้น จึงจะช่วยให้การคุ้มครองป้องกันแก่พวกคอมมิวนิสต์ได้ลอน นอลถูกโค่นในค.ศ.1975

การสูญอำนาจของลอน นอล และการปรากฏตัวของผู้นำคอมมิวนิสต์คนใหม่ คือพอล พต นับเป็นเครื่องหมายบอกถึงขั้นตอนที่สำคัญขั้นตอนหนึ่ง ของการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองในกัมพูชา ซึ่งในตอนนี้ เปลี่ยนชื่อจากเดิมกัมพูชา (Cambodia) มาเป็นกัมปูเจีย (Kampuchea) แล้ว เป้าหมายของพอล พตคือเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคน แล้วนำโครงสร้างทางการเมืองทั้งหลายที่มีอยู่ มาประกอบเข้าด้วยกันใหม่ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งกัมพูชา (ซีพีเค) ของพอล พต ถูกบังคับให้จำต้องอาศัยแนวที่ต่อต้านขนบประเพณีเดิมและเน้นเรื่องชนชั้นอย่างสุดโต่ง เนื่องจากถนนสายนักลัทธิชาตินิยมและนักปฏิรูปอย่างอ่อน ๆ ถูกเจ้าสีหนุผูกขาดไปหมดแล้ว ซีพีเค ก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ.1960 และเริ่มการต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธเมื่อค.ศ.1968 เมื่อถึงตอนนี้ อัตตาธิปไตยที่เพาะเลี้ยงขึ้นภายในกัมพูชาเอง โดยมีลักษณะชาตินิยมอย่างสูง ได้พัฒนาขึ้นแล้ว โดยมีเจ้าสีหนุเป็นผู้นำประกาศนียบัตรรับรองคุณสมบัติของเจ้าสีหนุ ในฐานะที่ทรงเป็นผู้ปลดปล่อยชาติ แทบไม่มีรอยด่างพร้อยเลย ดังนั้น ซีพีเค จึงต้องทำให้ล้ำหน้าเกินไปกว่าลัทธิชาตินิยมของสีหนุ เพื่อจะได้ไม่ถูกใส่ร้ายให้เสื่อมเสียว่าเป็นพวกไม่รักชาติ ลัทธิถือชนชั้นอย่างถึงรากเหง้าและลัทธิชาตินิยมในรูปแบบที่สุดโต่งจึงได้ถูกรับเข้ามาเป็นหลักการประจำพรรคด้วยประการฉะนี้

---

[9] J.L.S. Girling, "The Resistance in Cambodia," ***Asian Survey,*** XII, 7 (1972).

การวางท่าทีเช่นนี้ คือสิ่งที่ทำให้ ซีพีเค แตกต่างจากคอมมิวนิสต์เวียดนาม ในแง่ปฏิบัติก็เช่นกัน ประสบการณ์ของคอมมิวนิสต์กัมพูชาในการร่วมมือกับชาวเวียดนาม มิได้ช่วยให้มีกำลังใจขึ้นมา ความปราชัยของเจ้าสีหนุและการที่มีลอน นอลเข้ามาแทนที่ ควรจะช่วยผนึกความสัมพันธ์ระหว่าง ซีพีเค กับพวกเวียดนาม ทว่าการณ์มิได้เป็นไปเช่นนั้น ในค.ศ.1973 เมื่อเวียดนามลงนามในข้อตกลงหยุดยิงกับสหรัฐนั้น ซีพีเค ได้พบว่า ตัวเองถูกทอดทิ้งอีกครั้งหนึ่งในการต่อสู้กับรัฐบาลลอน นอลที่นิยมอเมริกัน เมื่อการต่อต้านการปกครองที่เข้มงวดของพอล พตภายในประเทศ เริ่มแพร่กระจายกว้างขวางออกไป ก็เป็นการง่ายสำหรับผู้นำกัมพูชาคนอื่น ๆ ดังเช่นเฮง สัมริน ที่จะไปติดต่อขอการสนับสนุนจากเวียดนาม เพื่อปลดพอล พตออกจากตำแหน่ง เหตุการณ์นี้ เกิดขึ้นในเดือนมกราคม ค.ศ.1979 เมื่อกองกำลังอันมีชาวเวียดนามเป็นผู้นำ เข้ายึดพนมเปญ และแต่งตั้งเฮง สัมรินขึ้นเป็นประธานคณะกรรมการปฏิวัติของประชาชน เพื่อปกครองประเทศกัมพูชา

การรุกรานของกองกำลังเวียดนาม เป็นธรรมดาอยู่เองที่ย่อมส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางการเมืองของกัมพูชา ทว่าผลกระทบนี้ มิได้มองเห็นกันอย่างชัดเจน เนื่องจากการรุกรานครั้งนี้ มิใช่การกระทำที่เด็ดขาดและชัดแจ้งลงไป หากกลับเสื่อมลงไปเป็นการทำสงครามกองโจรอย่างยืดเยื้อ กระนั้นก็มีหลักฐานที่แสดงว่าเวียดนามมีแผนการอันใหญ่โต ในค.ศ.1980 มีการประชุมของรัฐมนตรีต่างประเทศขึ้นที่พนมเปญ (มกราคม) และที่เวียงจันทน์ (กรกฎาคม) เป็นการประชุมเพื่อให้เกิดความมั่นใจว่า จะมีการร่วมมือกันมากยิ่งขึ้น ระหว่างเวียดนาม ลาว และกัมพูชา

ภายในกัมพูชาเอง รัฐบาลเฮง สัมรินที่เวียดนามสนับสนุน ก็ดูเหมือนว่าจะปักหลักอยู่ในอำนาจได้เป็นที่เรียบร้อย และสามารถพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองของตนเองขึ้นมาแทนที่โครงสร้างทางการเมืองเก่าของกองกำลังของพอล พตได้ ในเดือนมกราคม ค.ศ.1979 มีการก่อตั้งสภาปฏิวัติของประชาชนขึ้น โดยเฮง สัมริน ได้แสดงให้เป็นที่เข้าใจกันอย่างชัดเจนว่า ในโครงสร้างทางการเมืองใหม่นี้ ไม่มีที่ว่างสำหรับกลุ่มชาวกัมพูชาที่มิใช่คอมมิวนิสต์ นโยบายเช่นนี้ ตัดโอกาสในการสร้างความเป็นพันธมิตรกับกลุ่มต่าง ๆ บนพื้นฐานของการต่อต้านพอล พต—อย่างน้อยก็สำหรับในช่วงเวลาขณะนั้น เช่นกลุ่มแนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติของประชาชนเขมร ซึ่งมีซอน ซานน์ คู่ปรับคนหนึ่งของเจ้าสีหนุเป็นผู้นำ

ในระหว่างนั้น มีการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ กันอย่างอลหม่านในระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่ต่อต้านเฮง สัมริน กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสถาปนาโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือกขึ้น ในสถานการณ์สงคราม เรื่องนี้ยากลำบากอย่างที่สุด กลุ่มของซอน ซานน์ มีความอ่อนแอในด้านการทหาร กลุ่มเขมรแดงของพอล พตและเขียว สัมพัน เป็นความอัปยศทางการเมือง ทว่ามีอาวุธยุทโธปกรณ์ดีกว่าและได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี เจ้าสีหนุเองก็ทรงปลีกตัวห่างออกไป สิ่งที่เกิดขึ้นในท้ายที่สุด คือการก่อตั้งรัฐบาลผสมที่ทำให้ฝ่ายที่สำคัญที่เป็นปฏิปักษ์กันสามฝ่าย สามารถรักษาอัตลักษณ์ องค์กรโครงสร้างและนโยบายของตนเองไว้ได้

ลาว

ท่วงทำนองของสงครามและการปฏิวัติ ในกรณีของลาว เป็นเรื่องยากที่จะติดตามยิ่งกว่า ในลาว การต่อสู้กับอิทธิพลของต่างชาติ—ได้แก่เวียดนาม ไทย สหรัฐ—รวมเข้ากับการต่อสู้กันภายในโครงสร้างทางการเมือง อันมีตระกูลต่าง ๆ เป็นผู้นำหลักของการต่อสู้ ประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ของลาว ในฐานะองคภาวะที่มีเอกราชนั้น สงครามและการปฏิวัติ ไม่อาจพลิกประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักรย่อย ๆ ของลาวที่มีมาก่อนหน้านี้จนทำให้เกิดเอกภาพได้ สงครามและการปฏิวัติยังไม่สามารถเปลี่ยนสภาพการอพยพย้ายถิ่นและการแตกสานซ่านเซนของประชากร ที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนั้นได้ เมื่อมองจากมุมนี้ การศึกษาพิเคราะห์โครงสร้างทางการเมือง ถึงอย่างไรเสีย ก็จำต้องเริ่มต้นด้วยตระกูลเจ้าทั้งหลาย หรือที่ชนชั้นสูงชาวลาว ที่เคยควบคุมราชอาณาจักรต่าง ๆ อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แบบแผนต่าง ๆ ที่สามารถแยกแยะออกมาได้ น่าจะให้ภาพของสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ปรากฏขึ้น

ในโครงสร้างทางการเมืองของลาวนั้น สิ่งที่มีความสำคัญอย่างโดดเด่น แน่นอนว่าคือศูนย์กลางต่าง ๆ ที่มีวงศ์ตระกูลเป็นหลัก ชนชั้นสูงชาวลาวส่วนใหญ่ เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเจ้าที่เก่าแก่และข้าราชสำนักของจำปาศักดิ์ เวียงจันทน์ เชียงของและหลวงพระบาง มีเพียงจำนวนไม่มากนัก ที่มาจากจังหวัดคำม่วน และสุวรรณเขต ไม่มีใครเลยที่มาจากน้ำทา พงสาลี ซำเหนือ อัตปือหรือสายะบุรี ซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยอยู่ของผู้ที่มิใช่ชาวลาว เจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสให้โอกาสแก่ชนชั้นสูงเหล่านี้ ในการเข้าถึงสิทธิในการศึกษาเป็นพิเศษ และหลังจากได้เอกราชแล้ว สมาชิกในกลุ่มอภิสิทธิ์นี้ก็เข้าครอบครองตำแหน่งสำคัญ ๆ ในรัฐบาล บุคคลเหล่านี้ ได้แก่เจ้าเพชรราช กับน้องที่เป็นกลาง คือเจ้าสุวรรณภูมา และน้องผู้สนับสนุนหลักการของคอมมิวนิสต์คือเจ้าสุภานุวงศ์

ลักษณะเฉพาะตัวประการที่สองที่สมควรกล่าวถึง ได้แก่ความผูกพันในลักษณะเป็นเครือญาติระหว่างผู้นำทั้งหลาย เจ้าทั้งสามคน คือเจ้าเพชรราช เจ้าสุวรรณภูมาและเจ้าสุภานุวงศ์—เป็นพี่น้องต่างมารดา โดยเจ้าสองคนแรกนั้น ร่วมมารดาเดียวกัน ความผูกพันฉันเครือญาตินี้ ยังขยายเข้าไปถึงระบบราชการและกองทัพด้วย ความผูกพันนี้มิได้เสียหายไป แม้ว่าเจ้าสุภานุวงศ์จะเป็นฝ่ายปะเทดลาว ซึ่งต่อต้านราชตระกูล

สิ่งที่คล้ายคลึงกันอยู่เหล่านี้ มิได้ส่งผลให้เกิดโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วทั้งดินแดนซึ่งเรียกขานกันในปัจจุบันว่าลาว อันที่จริงแล้ว เราสามารถระบุโครงสร้างที่แตกต่างกันได้สองประเภท ประเภทแรก คือโครงสร้างที่มีรัฐบาลเจ้าลาวเป็นสัญลักษณ์ กับอีกประเภทหนึ่งคือโครงสร้างที่มีปะเทดลาวเป็นสัญลักษณ์ ประเภทแรกยังคงพึ่งพาอาศัยแหล่งอำนาจตามประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิม ได้แก่ราชตระกูล ทหารและเกษตรกรที่ว่าง่าย ทั้งหมดนี้ เป็นสถาบันดั้งเดิมของลาว และโดยอันที่จริง บรรดาผู้นำที่เป็นเจ้า ทั้งเจ้าเพชรราชและเจ้าสุวรณภูมา ต่างก็เปี่ยมไปด้วยทัศนคติในแบบจารีตประเพณี เรื่องความเหนือกว่าชนเผ่าอื่น ๆ ที่มิใช่ชาวลาว นโยบายของทั้งสองต่อชนเผ่าที่มิใช่

ลาว คือ “การทำให้เป็นลาว” แม้ว่าจะมิได้กดดันอย่างก้าวร้าวก็ตามที ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ การเกิดช่องว่างอันกว้างใหญ่ขวางอยู่ระหว่างชาวลาวและชนเผ่าที่มิใช่ลาว ในช่วงที่ทั้งสองเป็นผู้นำ ความพอใจที่จะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสหรัฐ ก็มีแนวโน้มที่จะทำให้ทั้งสองแยกออกจากชาวลาว ผู้มีวัฒนธรรมสงบง่ายอย่างในชนบท และแม้กระทั่งแยกจากพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา ส่วนอีกฝ่ายหนึ่ง คือ ปะเทดลาว ก็แตกต่างออกไป เจ้าสุภานุวงศ์ปฏิบัติงานในชนบทที่มิได้มีชนเผ่าลาวอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น คือเชียงของ พงสาลีและซำเหนือ ดังนั้น เจ้าสุภานุวงศ์จึงจำต้องหาแหล่งสนับสนุนใหม่ ๆ ด้วยการสร้างแรงดึงดูดใจจากผู้ที่มิใช่ชาวลาว รวมทั้งกลุ่มเยาวชน คนงาน และปัญญาชนที่ไม่พอใจรัฐบาล ซึ่งล้วนเป็นกลุ่มที่ไม่มีการจัดตั้ง องค์ประกอบของแหล่งสนับสนุนที่ต่างกันเช่นนี้แน่นอนว่าจะต้องมีผลกระทบถึงโครงสร้างทางการเมืองของทั้งสองฝ่ายอย่างเป็นอื่นไปไม่ได้

ในขณะเดียวกัน เมื่อโครงสร้างที่แตกต่างกันนี้ เริ่มดึงลาวออกจากกันเป็นสองภาคใหญ่ ฝรั่งเศสถูกชักนำเข้าไปร่วมภาคีอยู่ในอนุสัญญากับลาว ในค.ศ.1949 ซึ่งให้สิทธิการปกครองตนเองแก่ลาวภายในสหภาพฝรั่งเศส ดังนั้น การเจรจาจึงได้เริ่มขึ้น เพื่อนำมาซึ่งการประนีประนอมระหว่างปะเทดลาวกับรัฐบาลเจ้าลาว สำหรับฝ่ายหลังนี้ ปัญหาอยู่ที่วิธีการผ่อนตามความประสงค์ของเจ้าสุภานุวงศ์ ผู้ซึ่งบุคลิกภาพแบบผู้วางอำนาจของเขาอาจบดบังการจัดเตรียมการเพื่อการร่วมมือกันเสียหมด สำหรับเจ้าสุภานุวงศ์นั้น เป้าหมายของเขาคือรักษาฐานอำนาจในบริเวณของชนเผ่าที่มิใช่ชาวลาว ตลอดจนการได้ควบคุมหน่วยทหารของตนต่อไป รวมทั้งสร้างอิทธิพลต่อคณะรัฐมนตรี

การเจรจาที่เจนีวาในค.ศ.1954 ซึ่งจัดขึ้นเพื่อตกลงแก้ไขปัญหาสงครามในเวียดนามภายหลังจากฝรั่งเศสแตกพ่ายอย่างไม่เป็นกระบวนที่เดียนเบียนฟูนั้น ยังเปิดโอกาสแก่การประนีประนอมกันระหว่างลาวทั้งสองฝ่ายเป็นครั้งแรก ลาวถูกกำหนดบทบาทให้วางตัวเป็นกลาง ปะเทดลาว รวมกลุ่มกันขึ้นมาใหม่ในจังหวัดซำเหนือและพงสาลี ซึ่งอยู่ทางเหนือ มีการร่างแผนการเพื่อรวมกองทัพของเจ้าสุภานุวงศ์และเจ้าสุวรรณภูมาเข้าด้วยกัน สิ่งเหล่านี้ มองกันว่าเป็นการจัดเตรียมการเพียงชั่วคราวรอเวลาที่จะมีการตกลงทางการเมืองภายในลาวทั่วทั้งหมด ซึ่งเสร็จสิ้นลงเมื่อปีค.ศ.1957 ทว่าสิ่งที่มีดูรูปลักษณ์ภายนอกละม้ายคล้ายคลึงกับการประนีประนอมทางการเมืองนี้ สิ้นสุดลงอย่างรวดเร็วมาก คือในปีค.ศ.1958 ขณะเมื่อมีการต่อสู้แข่งขันกันในการเลือกตั้งผู้แทนไปนั่งในสภาแห่งชาติ ตามที่กำหนดไว้ในข้อตกลงปีค.ศ.1957

พรรคต่าง ๆ ที่สนับสนุน ปะเทดลาว ได้ชัยชนะอย่างหวุดหวิด ทว่าชัยชนะนี้ ได้มาด้วยความสูญเสียอย่างใหญ่หลวง เพราะแทนที่ลาวจะตกลงความขัดแย้งทางการเมืองกันได้ ลู่ทางที่เป็นไปได้ว่าลาวจะถูกคอมมิวนิสต์เข้าควบคุม ดึงความสนใจของสหรัฐ ซึ่งเริ่มเข้ามาแทรกแซงในโครงสร้างทางการเมืองของลาว การชักใยของสหรัฐ ส่งผลให้มีการก่อตั้งรัฐบาลของผุย ชนะนิกร ขึ้นที่เวียงจันทน์ รัฐบาลนี้อารีอารอบกับฝ่ายอื่น ๆ น้อยกว่ารัฐบาลชุดก่อนหน้านี้ อันมีเจ้าสุวรรณภูมาเป็นผู้นำ รัฐบาลชนะนิกร มีรัฐบาลของภูมี หน่อสวรรค์ที่นิยมอเมริกันรับช่วงต่อมา ในช่วงนั้น เจ้าสุภานุวงศ์ตัด

สัมพันธ์กับรัฐบาลในเวียงจันทน์ และกลับไปยังฐานในดินแดนของตนแล้ว ในค.ศ.1960 ร้อยเอกกองแล จากกองพันทหารพลร่ม ได้ก่อรัฐประหารขึ้น เพื่อให้ลาวกลับสู่สภาพความเป็นกลาง ทั้งนี้ ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะยุติสงครามกลางเมือง ทว่ารัฐประหารมิได้ทำให้การบรรลุถึงการประนีประนอมของลาวใกล้เข้ามาเลย หากแต่ยังแบ่งลาวออกเป็นสามส่วน ได้แก่ฝ่ายเป็นกลาง ซึ่งมีเจ้าสุวรรณภูมาในเวียงจันทน์เข้ามาสมทบ ฝ่ายนิยมอเมริกันมีภูมีซึ่งถอยไปอยู่สุวรรณเขตทางตอนใต้เป็นผู้นำ และฝ่ายปะเทดลาวทางเหนือ

นับตั้งแต่นั้นมา การแทรกแซงของกองกำลังต่างชาติในลาว กลายเป็นลักษณะกึ่งถาวรของโครงสร้างทางการเมือง อเมริกันยังคงจัดส่งอาวุธให้แก่ภูมีต่อไป ดังนั้น จึงทำให้ภูมีสามารถรักษาฐานที่มั่นของตนในสุวรรณเขตไว้ได้ ในเวลาเดียวกัน ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจที่สหรัฐให้แก่เวียงจันทน์ก็ยังคงดำเนินต่อไป ทว่าเจ้าสุวรรณภูมาก็ได้ตัดสินใจแล้วเช่นกัน ที่จะเปิด “เส้นทางหล่อเลี้ยงชีวิต” อีกเส้นหนึ่ง กับสหภาพโซเวียต ซึ่งในไม่ช้า ก็ก้าวออกมาให้ความช่วยเหลือในรูปอาหารและเชื้อเพลิง ความช่วยเหลือดังกล่าว มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น หลังจากที่ประเทศไทยดำเนินการปิดล้อมทางเศรษฐกิจต่อเวียงจันทน์ เพื่อเป็นการประท้วงการก่อรัฐประหารของฝ่ายนิยมความเป็นกลาง ซึ่งขับภูมีซึ่งนิยมอเมริกันออกไป ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1960 กำลังทหารของภูมี เดินทัพเข้าสู่เวียงจันทน์ และบีบบังคับให้เจ้าสุวรรณภูมาต้องไปก่อตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นขึ้นในกัมพูชา กองทัพของภูมียังผลักดันกองกำลังของร้อยเอกกองแลให้ออกไปยังทุ่งไหหิน ที่ทุ่งไหหินกองกำลังของปะเทดลาว เข้ามาสมทบกับกองกำลังของร้อยเอกกองแล และได้รับความช่วยเหลือทางทหารจากโซเวียต ปะเทดลาวซึ่งตอนนี้ได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากสหภาพโซเวียตด้วยเช่นกัน ก็ได้เริ่มต้นรณรงค์อย่างหนักหน่วงเพื่อยึดดินแดนที่กองกำลังของภูมีควบคุมอยู่

การสนับสนุนที่บรรดามหาอำนาจภายนอกที่ต่อสู้แข่งขันกันอยู่ ให้แก่ลาวฝ่ายต่าง ๆ นำไปสู่สถานการณ์อันตราย ซึ่งจำเป็นต้องแก้ไข ผลลัพธ์คือการจัดประชุมเจนีวาครั้งที่สองในค.ศ.1962 การประชุมครั้งนี้ได้มีการดำเนินความพยายามเพื่อก่อตั้งรัฐบาลผสมขึ้น โดยประกอบด้วยฝ่ายต่าง ๆ ที่ทำสงครามกันอยู่ รัฐบาลผสมสำเร็จลงในเดือนมิถุนายนค.ศ.1962 ความช่วยเหลือของต่างชาติยุติลง และบุคลากรทางทหาร ได้รับคำสั่งให้กลับบ้าน ดูผิวเผินภายนอกแล้ว สถานการณ์ในค.ศ.1962 บ่งบอกเป็นนัยว่า มีการกลับคืนไปสู่การจัดเตรียมการเช่นเดียวกับเมื่อปีค.ศ.1957 แต่อันที่จริงแล้ว การแทรกแซงของต่างชาติ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองของลาวไปโดยสิ้นเชิง รัฐบาลผสมที่ก่อตั้งขึ้น ส่งเสริมอำนาจของภูมีซึ่งเป็นฝ่ายนิยมอเมริกัน ภูมีได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง ซึ่งมีอำนาจควบคุมกองทุนความช่วยเหลือจากต่างชาติ เพื่อนำมาใช้จ่ายเป็นเงินเดือนให้แก่ข้าราชการพลเรือนและบุคลากรทางทหาร ส่วนปะเทดลาวของเจ้าสุภานุวงศ์นั้น ได้กลายเป็นเครื่องมือที่เปรียบเหมือนเบี้ยตัวหนึ่งในกำมือของเวียดนามที่ทรงอิทธิพลอยู่ทางเหนือ เวียดนามต้องการควบคุมส่วนเหนือของลาว ซึ่งเป็นทางผ่านของทหารของตน ที่เดินทางลงไปทางใต้ ช่องที่อ่อนแอที่สุดตรงรอยต่อ

ของเกราะปกป้องรัฐบาลผสม คือเจ้าสุวรรณภูมา ซึ่งจำต้องคานดุลระหว่างภูมีผู้ทะเยอทะยาน กับเจ้าสุภานุวงศ์ ที่ได้รับการสนับสนุนอย่างทรงพลัง ควรสังเกตว่า เจ้าสุวรรณภูมาเองนั้นมิได้มีฐานสนับสนุนจากมวลชนอย่างแท้จริง หรือในระดับภูมิภาคแต่อย่างใด อย่างไรก็ดี การที่เจ้าสุวรรณภูมายังคงสามารถเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางการเมืองอยู่ได้ ก็เพราะเจ้าสุวรรณภูมาผนึกความเป็นพันธมิตรกับตระกูลที่ทรงอิทธิพลไว้ เช่นตระกูลชนะนิกรแห่งเวียงจันทน์ และสีสุก ณ จำปาศักดิ์ ซึ่งอยู่ทางใต้ นอกจากนี้แล้ว เจ้าสุวรรณภูมายังเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นกลาง ซึ่งเป็นเสาหลักของข้อตกลงที่เจนีวา ฉบับปีค.ศ.1962 ดังนั้นสิ่งที่มาจากต่างชาติ จึงนับว่ามีความสำคัญแก่การเสริมสร้างความแข็งแกร่งแก่ส่วนนี้ของโครงสร้างทางการเมืองของลาวเช่นกัน

รัฐบาลผสมดำรงอยู่ได้ไม่นาน ในค.ศ.1963 เจ้าสุภานุวงศ์กับพันธมิตรของเขา คือภูมี วงศ์วิจิตร ออกจากเวียงจันทน์ไปอย่างกระทันหัน อย่างไรก็ดี เจ้าสุวรรณภูมายังคงยึดมั่นกับการรักษาระบบไตรภาคีไว้ ทว่าระบบนี้ ไม่มีการเคลื่อนไหวใด ๆ ทั้งนี้ เป็นผลลัพธ์ประการหนึ่งจากข้อตกลงเจนีวาในค.ศ.1962 นอกจากนี้ เจ้าสุวรรณภูมายังปรารถนาที่จะเปิดประตูรอรับการกลับมาของเจ้าสุภานุวงศ์และภูมี วงศ์วิจิตรด้วย นโยบายนี้จึงมีหมายความว่า ตำแหน่งที่ทั้งสองดำรงอยู่ในรัฐบาลผสมยังคงว่างอยู่ ตำแหน่งที่ว่างดังว่านั้น เป็นตำแหน่งที่สำคัญทั้งสิ้น ได้แก่ตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี ตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจและวางแผน และตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงข่าวสารและการท่องเที่ยว รัฐบาลชุดนี้จึงเป็นง่อย ทำอะไรไม่ได้เสียเป็นส่วนใหญ่

ในระหว่างนั้น แผนการที่จะจัดการเลือกตั้งผู้แทนห้าสิบเก้าคน เพื่อให้เข้านั่งในสภาแห่งชาติยังดำเนินไปอย่างรวดเร็ว การเลือกตั้งมีขึ้นในวันที่ 18 กรกฎาคม ค.ศ.1965 การเลือกตั้งเหล่านี้ มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นการเลือกตั้งที่เป็นหลักหมายแสดงขั้นตอนหนึ่งของพัฒนาการใหม่ ที่สร้างความ ตึงเครียดอย่างมาก ให้แก่โครงสร้างทางการเมืองที่มีอยู่ ในอดีตที่ผ่านมาโครงสร้างทั้งหมด ถูกตระกูลศักดินาหรือตระกูลชั้นนำ ครอบงำไว้ การเลือกตั้งนี้ เป็นการเปิดตัวชนชั้นกลางรุ่นใหม่ ซึ่งได้ประโยชน์อย่างมหาศาลจากความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจที่สหรัฐให้มา หลังการทำข้อตกลงเจนีวาฉบับปีค.ศ.1962 สหรัฐได้เริ่มดำเนินโครงการนำเข้าสินค้า ซึ่งทำให้พ่อค้าในท้องถิ่นมีสินค้าต่าง ๆ จำหน่ายโดยการสั่งซื้อเข้ามาในอัตราที่ต่ำ และขายในลาวในอัตราที่สูง ส่วนต่างของราคาซื้อและราคาขายแสดงถึงแหล่งทำกำไรของโภคทรัพย์แหล่งใหม่ ซึ่งเอื้อให้เกิดชนชั้นกลางขึ้นมา ตัวแทนของชนชั้นนี้ได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้แทนเข้าสู่สภาแห่งชาติในค.ศ.1965 และก็เท่ากับว่า พวกเขามีเดิมพันอยู่ในนโยบายของรัฐบาล เพราะเมื่อรัฐบาลกลายเป็นอัมพาต เพราะความขัดแย้งแตกต่างดังที่ได้อธิบายมาข้างต้น ความรำคาญใจในหมู่ผู้แทนเหล่านี้ก็เพิ่มขึ้น ในค.ศ.1966 เจ้าสวรรณภูมาถูกบีบบังคับให้จำต้องยุบสภา เพราะสภาปฏิเสธงบประมาณ การเลือกตั้งทั่วไปครั้งใหม่กำหนดให้มีขึ้นในค.ศ.1967[10]

---

[10] Arthur J.Dommen, “Laos: The Troubled ‘Neutral’”, ibid., VII, 1 (1967).

เมื่อถึงช่วงเวลานี้ ในฝ่ายที่มิใช่คอมมิวนิสต์ ป้ายทางการเมือง เป็นเรื่องที่มีความสำคัญน้อยลง ในค.ศ.1967 กองแลถูกคนของเขาเอง บีบบังคับให้ต้องลี้ภัยไปอยู่ฝรั่งเศส ผู้นำปีกขวา คือภูมี หน่อสวรรค์ ก็ถูกบังคับให้ต้องพลัดถิ่นไปอาศัยลี้ภัยอยู่ในประเทศไทยด้วยเช่นกัน เมื่อความหวังของเขา ที่จะกลับมาสู่เวทีการเมือง เลือนลางลงไป ลาวกลายเป็นรัฐที่*โดยพฤตินัย*แล้ว แบ่งแยกออกเป็นสองส่วนที่มีขนาดใกล้เคียงกัน คือฝ่ายปะเทดลาวและฝ่ายรัฐบาลเจ้าลาวซึ่งต่อสู้ชิงชัยกันอยู่ การต่อสู้ทางทหารซึ่งมีตามมาจนกระทั่งถึงปีค.ศ. 1975 ดำเนินไปตามแบบแผนที่คาดเดากันได้ กล่าวคือ ในช่วงฤดูแล้ง ตั้งแต่เดือนตุลาคมจนถึงพฤษภาคม ปะเทดลาว (โดยได้รับการสนับสนุนจากเวียดนาม ซึ่งเมื่อถึงค.ศ.1968 น่าจะมีชาวเวียดนามอยู่ในลาวรวมทั้งสิ้น 40,000 คน) มีแนวโน้มที่จะเป็นฝ่ายริเริ่ม เพื่อที่จะยึดที่มั่นที่สำคัญในด้านยุทธการไว้ และเพื่อหาเสบียงอาหารเพิ่มเติม ในช่วงฤดูฝน กองกำลังของฝ่ายนิยมเจ้า ดูเหมือนว่าเป็นฝ่ายได้เปรียบ เนื่องจากมีความคล่องตัวสูงกว่า ทั้งนี้เพราะยุทโธปกรณ์ที่อเมริกันจัดส่งให้ และเพราะใช้เครื่องบิน

ความขัดแย้งภายในเหล่านี้มีผลกระทบต่อโครงสร้างทางการเมืองอย่างไรนั้น เราคงได้แต่คาดเดากัน แต่จากประจักษ์พยานที่ได้เห็นนั้น ก็คือยิ่งการต่อสู้เนิ่นนานออกไปมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งจะเป็นการยากมากขึ้นเท่านั้น ที่จะก่อให้เกิดโครงสร้างขึ้นในลาวที่จะเหมาะใจกับทั้งสองฝ่ายที่ต่อสู้ชิงชัยกันอยู่ อันที่จริงแล้ว องค์ประชุมสมัชชาครั้งที่สาม (1968) ของเอ็นแอลเอชเอส—ซึ่งเป็นองค์กรฝ่ายการเมืองของขบวนการปะเทดลาว ซึ่งเป็นขบวนการทางทหาร– ได้ระบุไว้ว่า สมัชชาวางแผนการที่จะปูฐานสำหรับแนวร่วมทางการเมืองที่กว้างขวาง โดยมีโครงการที่ทุกฝ่ายในแนวร่วมจะดำเนินการร่วมกันคือ การกำจัดอิทธิพลของอเมริกันออกไปจากลาว ทว่าสมัชชานี้ยังระบุอย่างชัดเจนด้วยว่า จะไม่มีที่ให้แก่ผู้ที่ร่วมมือกับสหรัฐ เช่นเจ้าสุวรรณภูมา เป็นต้น ดังนั้น สิ่งที่เจ้าสุวรรณภูมาต้องนำมาแลกเปลี่ยนกับโอกาสการเข้าร่วมรัฐบาลผสมอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นโอกาสที่เจ้าสุวรรณภูมายังคงพยายามที่จะรักษาไว้ ได้ถูกประกาศออกมาอย่างชัดแจ้งแล้ว[11]

การลงนามใน ข้อตกลงสันติภาพปารีส เมื่อวันที่ 23 มกราคม ค.ศ.1973 ให้โอกาสใหม่แก่เหล่าผู้นำของลาว มาตราที่ 20 ของข้อตกลงนี้ เรียกร้องให้ผู้ลงนามปฏิบัติตามข้อตกลงเจนีวาฉบับปีค.ศ.1962 ข้อตกลงนี้ นำไปสู่การลงนามในข้อตกลงว่าด้วยการฟื้นฟูสันติภาพและการประนีประนอมในลาว ที่เวียงจันทน์เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1973 ข้อตกลงที่ได้ลงนามกันนี้ ได้รับการสนับสนุนจากอเมริกัน โซเวียตและเวียดนามเหนือ เป็นข้อตกลงที่เปิดช่องทางให้มีการก่อตั้งรัฐบาลเฉพาะกาลขึ้น ประกอบด้วย สหภาพแห่งชาติ และ สภาการเมืองของรัฐบาลผสมแห่งชาติ ที่สำคัญก็คือ ทั้งสองฝ่ายตกลงกันว่า เจ้าสุวรรณภูมาจะเป็นนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลเฉพาะกาล แต่ละฝ่ายยังตกลงกันด้วยว่า ต่างฝ่ายต่างจะจัดรองนายกรัฐมนตรีมาให้หนึ่งคน กับรัฐมนตรีอีกห้าคน รัฐมนตรีแต่ละคน จะมี

---

[11] Paul F. Langer, “Laos: Preparing for a Settlement in Vietnam,” ibid., IX, 1 (1969).

รัฐมนตรีช่วยจากอีกฝ่ายหนึ่งมาคอยช่วยเหลือ อย่างไรก็ดี เมื่อตำแหน่งรัฐมนตรีว่างลง จะต้องให้คนจากฝ่ายของผู้ที่ว่างลงมาบรรจุแทนเท่านั้น มิใช่ให้รัฐมนตรีช่วยของอีกฝ่ายหนึ่งขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทน ได้มีการตกลงกันว่า ฝ่ายปะเทดลาวจะเป็นประธานสภา ซึ่งจะปฏิบัติงานตามหลักการเสียงเอกฉันท์ ทหารและตำรวจจากทั้งสองฝ่าย จะนำมาใช้เพื่อรักษาความเป็นกลางของเวียงจันทน์และหลวงพระบาง กำลังต่างชาติ อื่น ๆ จะถอนตัวออกไปทั้งหมด อย่างไรก็ดี ในช่วงก่อนที่จะมีการเลือกตั้ง ซึ่งยังมิได้กำหนดวันที่นั้น แต่ละฝ่ายต่างจะยังคงรักษาอำนาจการควบคุมดินแดนของตนเองอยู่เช่นเดิม ดุลที่สร้างขึ้นอย่างพิถีพิถันนี้ ต้องการให้เกิดการค้ำประกันว่า เฉพาะเรื่องที่ได้รับความเห็นชอบอย่างเป็นเอกฉันท์เท่านั้น จึงจะนำมาปฏิบัติได้[12]

เมื่อมองย้อนกลับไป ก็จะเห็นได้ชัดว่า เรื่องนี้เป็นเพียงการจัดเตรียมการเป็นการชั่วคราวเท่านั้น ในค.ศ.1975 หลังจากที่ไซ่งอนแตกปะเทดลาวได้เข้ายึดอำนาจ เจ้าสุวรรณภูมา นายกรัฐมนตรีได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาของรัฐบาล กษัตริย์ลาวถูกถอดลงจากราชบัลลังก์ในเดือนธันวาคมปีเดียวกันนั้น และผู้นำของปะเทดลาวได้ประกาศสถาปนา “สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” และเข้าปกครองสาธารณรัฐนี้

อินโดนีเซีย: การปฏิวัติ

การปฏิวัติมิได้เกิดขึ้นเฉพาะในย่านอินโดจีนเท่านั้น หากแต่เกิดขึ้นในอินโดนีเซียด้วยเช่นกัน การปฏิวัติที่อินโดนีเซียนี้ มีความคล้ายคลึงที่สำคัญบางประการกับการปฏิวัติในเวียดนาม ทั้งสองต่างใฝ่ฝันที่จะโค่นล้มอำนาจการปกครองของอาณานิคม ทั้งสองต่างพึ่งตนเอง และงดเว้นจากการพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือของต่างชาติ ทั้งสอง ต่างแสวงหาทางที่จะรวมชาติของตนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การปฏิวัติของทั้งสองประเทศ ดำเนินไปถึงจุดสุดท้าย เมื่อมหาอำนาจอาณานิคมหรือมหาอำนาจต่างชาติ ออกไปแล้วอย่างเป็นทางการ ลักษณะประการหลังสุดนี้ มีความหมายมากเป็นพิเศษในกรณีของอินโดนีเซีย การปฏิวัติในอินโดนีเซียสิ้นสุดลงในค.ศ.1949 หลังจากต่อสู้มาเป็นระยะเวลาที่สั้น โดยส่วนเปรียบเทียบ คือเพียงสี่ปี เมื่อเปรียบกับการต่อสู้ของเวียดนาม ซึ่งกินเวลาตั้งแต่ปีค.ศ.1945 จนกระทั่งถึงค.ศ.1975 ช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ของการต่อสู้ของอินโดนีเซีย ยังหมายถึงว่า ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีการต่อสู้แข่งขัน ปลุกระดมหรือทุ่มเถียงกันอย่างยืดเยื้อ ชนิดที่จะทำให้เกิดคัมภีร์การปฏิวัติที่มีลักษณะเป็นหลักการตายตัวขึ้นมา การปฏิวัติอินโดนีเซียไม่เหมือนกับการปฏิวัติเวียดนาม ตรงที่การปฏิวัติอินโดนีเซีย มิใช่เป็นขั้นตอนหนึ่งในหลาย ๆ ขั้นตอน โดยแต่ละขั้นตอนสิ้นสุดลงด้วยท่วงทำนองของความคาดหวัง เพราะการสืบเนื่อง จะค่อย ๆ คลี่คลายให้ปรากฏออกมาใน

---

[12] MacAlister Brown and Joseph J. Zasloff, “Loas 1973: Wary Steps toward Peace,” Ibid., XIV, 2 (1974).

ภายหลัง ในเวียดนาม มีช่วงหยุดชะงักในค.ศ.1954 เมื่อมีการลงนามในข้อตกลงเจนีวา และการแบ่งเวียดนามที่เส้นขนานที่สิบเจ็ด การหยุดชะงักอีกช่วงหนึ่ง—แม้ว่าจะสั้นมาก—เกิดขึ้นในค.ศ.1973 หลังการลงนามในข้อตกลงสันติภาพปารีส ระหว่างสหรัฐกับเวียดนามเหนือ การหยุดชะงักแต่ละครั้ง ล้วนสร้างความเพียรพยายามครั้งใหม่ติดตามมาเพื่อที่จะดำเนินงานปฏิวัติให้สำเร็จลุล่วงไป การปฏิวัติอินโดนีเซียนั้นตรงกันข้าม คือสำเร็จเรียบร้อยลงในคราวเดียว ไม่มีความจำเป็นต้องท้าทายเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจตามกฎหมายเกิดซ้ำขึ้นมาอีก สาธารณรัฐอินโดนีเซียที่มีอธิปไตย – ซึ่งเป็นแนวคิดที่ตรงกันข้ามกับอาณานิคมเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส—ได้รับการสถาปนาขึ้นอย่างมั่นคง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การปฏิวัติอินโดนีเซีย ไม่จำเป็นต้องมีบทต่อเนื่อง ซึ่งย่อมต้องมีลัทธิอุดมการณ์อื่น ๆ อีกมากมายติดตามมาอันเป็นการเรียกร้องไปสู่การปฏิวัติที่ยังจะมีมาอีก พร้อมกับเสนอแนะว่า การปฏิวัติจะอยู่ในรูปแบบใดได้บ้าง

ตลอดระยะเวลาตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้น การปฏิวัติในอินโดนีเซียแทบจะเป็นสายใยที่ไร้ตะเข็บของการต่อสู้ทางการเมืองและการต่อสู้โดยใช้อาวุธ การปฏิวัติทั้งบังคับและทั้งเรียกร้องเอกภาพ -- ซึ่งไม่เคยเป็นไปได้มาก่อน -- จากรัฐเอกราชแห่งอินโดนีเซีย เอกภาพนี้ เป็นความจริงขึ้นมาได้ ก็ด้วยการร่วมมือกันของผู้นำของขบวนการชาตินิยมสมัยก่อนสงครามสองคน ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี คือซูการ์โน กับ โมฮัมหมัด ฮัตตา ทั้งสอง ร่วมกันสถาปนาโครงสร้างทางการเมือง ซึ่งอยู่ยงมาได้นานตราบเท่าที่จำเป็นต้องมีการร่วมมือกัน

ซูการ์โนเป็นประธานาธิบดีของสาธารณรัฐแห่งอินโดนีเซีย ซึ่งได้ประกาศสถาปนาขึ้นเมื่อค.ศ.1945 โดยมีฮัตตาเป็นรองประธานาธิบดี รัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 เปิดโอกาสให้ประธานาธิบดีมีอำนาจในการบริหารอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ดี ในช่วงปีแรก ๆ ของการปฏิวัติ ซูการ์โนไม่สามารถใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญได้ เขาจำต้องยอมให้นายกรัฐมนตรีสจาห์รีร์ เป็นคนออกหน้า เนื่องจากเป็นเรื่องไม่เหมาะสมในทางปฏิบัติสำหรับซูการ์โน—ซึ่งมีมลทินเพราะร่วมมือกับญี่ปุ่นในสมัยสงคราม—ที่จะติดต่อกับประเทศมหาอำนาจต่างชาติ ในโลกภายหลังสงครามยุติลงใหม่ ๆ ส่วนสจาห์รีร์นั้นเป็นผู้มีชื่อเสียงในเรื่องการยึดมั่นไม่ยอมร่วมมือช่วยเหลือศัตรู อย่างไรก็ดี ในแง่ความเป็นสัญลักษณ์แล้ว การร่วมมือระหว่างซูการ์โนกับฮัตตาเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่สำคัญ ซึ่งก่อให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันในช่วงที่มีการปฏิวัติ สังคมอินโดนีเซียขาดเอกภาพอย่างร้ายแรง เนื่องจากเป็นอู่กำเนิดของการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายในด้านชุมชน เชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม กล่าวอย่างกว้าง ๆ ซูการ์โนเป็นตัวแทนของสายพันธุ์ที่ประสมประสานความเชื่อต่างศาสนาเข้าด้วยกันในแบบฉบับของชวา ส่วนฮัตตาเป็นคนสุมาตรา และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือ เป็นมุสลิม ซูการ์โนมีทักษะในด้านการพูด การปลุกระดมและมีทักษะด้านการเมืองมวลชน ในขณะที่ฮัตตา ซึ่งร่ำเรียนมาทางด้านเศรษฐศาสตร์ เป็นผู้สนใจต่อการฟื้นฟูสภาพความวุ่นวายยุ่งเหยิงที่เกิดจากการปฏิวัติให้คืนสู่ความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางด้านเศรษฐกิจและการปกครอง

การร่วมมือกันของบุคคลเหล่านี้ ทำให้เกิดกลไกที่ผลักดันให้การปฏิวัติดำเนินไปสู่เป้าหมาย ในทางหนึ่ง สจาห์รีร์กับฮัตตา รับภาระในการสังคมและสังสันทน์กับดัตช์และกองกำลังฝ่ายยึดครอง ของอังกฤษในช่วงหลังปีค.ศ.1945 เพื่อเจรจาทำข้อตกลงระหว่างประเทศกัน นั่นคือข้อตกลงลิงกะจาตี ปี ค.ศ.1947 และข้อตกลงเรนวิลล์ปี ค.ศ.1948 ที่สำคัญก็คือ สจาห์รีร์ คือบุคคลที่ประชาชนทั่วไป เห็นว่า เป็นผู้ตัดสินใจให้ยอมยกอาณาบริเวณที่อยู่บริเวณรอบนอกมากมายหลายแห่งให้แก่ดัตช์ ขณะ เมื่อแสนยานุภาพทางทหารของดัตช์ตามเกาะที่อยู่นอกชวาของบริเวณเหล่านี้ เพิ่มขึ้นมา สิ่งที่สจาห์รีร์ กับฮัตตาทำได้สำเร็จ กลับกลายมาเป็นสิ่งที่ประชาชนไม่พอใจ ทั้ง ๆ ที่เป็นเรื่องจำเป็น ในอีกทางหนึ่ง ซูการ์โนก็มุ่งดำเนินงานด้านโฆษณา รวบรวมกำลังสนับสนุน และปลุกเร้าประชาชน โครงการอัน ประกอบด้วยกิจกรรมดังกล่าวเหล่านี้ ช่วยหนุนการทำสงครามกองโจรกับดัตช์ การก่อวินาศกรรม ส่งเสริมความเร่าร้อนและความห้าวหาญในการปฏิวัติ ซูการ์โนมีชื่อเสียงในเรื่องการกระทำที่ได้รับ ความนิยมและดึงดูดความสนใจของประชาชน

แน่นอนว่า การร่วมแรงร่วมใจของซูการ์โนและฮัตตา ประสบกับการต่อต้านมากโขอยู่ ดัตช์ลง มือโจมตีสาธารณรัฐอินโดนีเซีย โดยใช้กำลังทหารสองครั้ง (ปฏิบัติการตำรวจ ในค.ศ.1947 และ ค.ศ.1948) ปฏิบัติการครั้งที่สอง ส่งผลให้ซูการ์โนและฮัตตาถูกจับกุม ในส่วนที่เป็นเรื่องภายในนั้น คอมมิวนิสต์นักชาตินิยมได้ก่อการรัฐประหารซึ่งไม่ประสบความสำเร็จในค.ศ.1946 พรรคคอมมิวนิสต์ แห่งอินโดนีเซีย (พีเคไอ) ซึ่งได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ได้ก่อการกบฏที่มาเดียนในชวาตะวันออกใน ค.ศ.1948 ซึ่งล่มลงกลางคัน กบฏครั้งนี้ก่อตัวขึ้นในช่วงที่ดัตช์ปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง คนทั่วไป จึงมองว่าพวกกบฏคือพวกที่ดักแทงข้างหลังหรืออีกนัยหนึ่งทรยศต่อสาธารณรัฐในยามที่สาธารณรัฐ กำลังเดือดร้อน พวกมุสลิมที่ยึดถือหลักความเชื่อดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด (ฟันดาเมนทัลลิสต์) หรือดารุล อิสลาม ก็เป็นแกนนำในการก่อการกบฏขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อจะสถาปนารัฐอิลลามขึ้นในชวา ตะวันตก การก่อการดังกล่าว ยังดำเนินต่อมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1962 จึงถูกทำลายลง กบฏมุสลิมนี้เป็น อีกครั้งหนึ่ง ที่จังหวะเวลาของการกบฏ --- ที่เริ่มลงมือในค.ศ.1948 – ไม่เอื้ออำนวยเอาเสียเลย ยิ่งไป กว่านั้น ยังก่อให้เกิดการบาดเจ็บล้มตายขึ้นในกองทัพอินโดนีเซีย และประทับภาพลักษณ์ที่ไม่เป็น มงคลอย่างยิ่งยวด แก่กองทัพในความเป็นอิสลามที่แกร่งกร้าว การปฏิวัติยังมีความหมายที่แตกต่างกัน แก่กลุ่มต่าง ๆ ในขณะที่ฮัตตากับสจาห์รีร์คิดถึงการปฏิวัติในแง่การลุกฮือขึ้นต่อต้านอาณานิคม แต่ใน เวลาเดียวกัน ก็มีการดำเนินความพยายามของฝ่ายอื่น ๆ อย่างเป็นอิสระ และโดยแยกจากกัน ซึ่งมุ่ง หมายปฏิวัติสังคม เป็นต้นว่า การโค่นล้มพวกผู้ดีตามจารีตประเพณี ซึ่งแต่ก่อน เคยได้รับการสนับสนุน จากดัตช์ ความพยายามดังกล่าว มีเกิดขึ้นในสุมาตราตอนเหนือและส่วนต่าง ๆ ของชวา[13]

---

[13] ดู Benedict R. O'G. Anderson, *Java in a Time of Revolution: Occupation and Resistance, 1944-1946,* Ithaca and London, 1972 ch.15.

แม้จะมีการต่อต้านเกิดขึ้น แต่โดยทั่วไปแล้วประชาชนผู้เห็นดีเห็นงามไปกับสภาวะที่กำลังดำเนินอยู่ มีมากกว่า หากไม่นับพวกดารุล อิสลามแล้ว พวกมุสลิมก็แสดงการยินยอมและเห็นพ้องด้วย ระหว่างการอภิปรายเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญซึ่งมีขึ้นขณะที่ญี่ปุ่นใกล้จะยอมจำนนอยู่แล้ว มุสลิมเห็นพ้องด้วยว่าไม่ควรนำเรื่องที่เป็นของอิสลามโดยเฉพาะมากล่าวรวมไว้ในหลักการปัญจศีลของรัฐ มุสลิมตกลงให้ทำกฎบัตรจาการ์ตาแทน โดยให้เป็นคำปรารภที่เสริมให้กับรัฐธรรมนูญ ทว่ามิได้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญ กฎบัตรนี้มีเนื้อความที่บัญชาให้ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม ปฏิบัติตามกฎอิสลาม กองทัพอินโดนีเซียเป็นโครงสร้างทางการเมืองอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งกระทำการเหมือนเช่นเครื่องมือสร้างสมานฉันท์ ซึ่งก่อให้เกิดการรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ประชากรที่หลากหลายนี้ ในช่วงเวลาที่หม่นหมองหดหู่ในค.ศ.1948 ขณะที่มีปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง กองทัพเป็นแหล่งที่มาเพียงแห่งเดียว ที่ให้ความหวังและอำนาจหน้าที่ของชาติ ภายในสาธารณรัฐนี้

โครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพ

ในโลกของชนที่พูดภาษาต่าง ๆ มากมายหลายภาษาเช่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ การปฏิวัติ เป็นพาหนะหรือหนทางหนึ่งเพื่อสร้างฉันทานุมัติหรือความเห็นพ้องต้องกัน แต่หนทางนี้มิได้เป็นวิธีการที่รัฐเอกราชทุกรัฐนำมาใช้ สำหรับรัฐอื่น ๆ มากมาย การปฏิวัติชวนให้นึกถึงภาพความรุนแรงสุดโต่งของเหล่าชาวไร่ชาวนา เป็นโลกแห่งกโลบายและการคบคิดทางการเมืองที่สับสนวุ่นวายผิดไปจากที่เหมาะที่ควร หนทางหนึ่งที่จะหลีกเลี่ยงการปฏิวัติ คือการหล่อหลอมโครงสร้างทางการเมืองในรูปแบบที่จะได้รับการสนับสนุนจากประชากรส่วนใหญ่ของชาตินั้น ๆ

พม่า : ออง ซาน

ชาวพม่าพยายามที่จะสร้างโครงสร้างทางการเมือง ซึ่งมีพื้นฐานที่จะทำให้เกิดฉันทานุมัติในลักษณะหนึ่ง เราสามารถศึกษาประเทศพม่าหลังยุคอาณานิคม (นับตั้งแต่ค.ศ.1989 เป็นต้นมา ใช้ชื่อว่า สหภาพเมียนมาร์) ในแง่ความเพียรพยายามของผู้นำพม่า ที่จะหล่อหลอมลัทธิอุดมการณ์สำหรับประชาชนโดยทั่วไปหรืออีกนัยหนึ่งสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อให้เกิดสิทธิธรรมที่จำเป็นแก่ระเบียบแบบแผนทางการเมืองที่เป็นที่ยอมรับร่วมกัน การตกลงให้เป็นที่ยอมรับร่วมกันเป็นส่วนประกอบที่จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ แก่การที่พม่าจะดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นรัฐ ๆ หนึ่ง อันที่จริงแล้ว อังกฤษยอมมอบเอกราชให้แก่พม่าเมื่อได้มีการบรรลุข้อตกลงอย่างเป็นมิตรระหว่าง ดินแดนส่วนที่เป็นที่อาศัยของชนเชื้อ

ชาติพม่า กับดินแดนในบริเวณที่สูงที่อยู่รายรอบ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชนชาติกลุ่มน้อย การเจรจาระหว่าง ออง ซานฝ่ายหนึ่ง กับ*ซอบวา*ของฉานและบรรดาหัวหน้าของฉิ่นและคะฉิ่นอีกฝ่ายหนึ่ง ได้นำไปสู่การก่อตั้งรัฐบาลกลางในรูปแบบสหพันธ์ ขึ้นภายในสหภาพ ในค.ศ.1947 ดินแดนตามบริเวณชายขอบและรัฐฉาน ได้ให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะซื่อสัตย์ต่อสหภาพตามข้อตกลงปางลอง ภายในส่วนของดินแดนที่มิใช่ของชาวพม่านี้เป็นที่คาดกันว่า จะประกอบด้วยรัฐสี่รัฐ ได้แก่ฉาน คะเรนนี (กะเหรี่ยงแดง) คะฉิ่น กะเหรี่ยง และมีเขตที่เป็นส่วนพิเศษของชาวฉิ่นด้วย

ผู้นำของพม่าคนแรก คือนายพลออง ซาน วางวิสัยทัศน์ไว้ว่า พม่าจะเป็นสังคมพหุภาพ โดยโครงสร้างทางการเมืองที่แตกต่างกัน จะดำรงอยู่ร่วมกัน ภายในกรอบโครงสร้างที่เป็นที่เห็นพ้องต้องกันแผ่คลุมอยู่เบื้องบน ออง ซานเคยเป็นผู้นำนักศึกษาในสมัยก่อนสงคราม ซึ่งต่อมาภายหลังได้รับการฝึกฝนทางด้านการทหารจากชาวญี่ปุ่น เขาเดินทางกลับเข้ามายังพม่า ในฐานะผู้นำของกลุ่มสามสิบสหาย กลุ่มสามสิบสหายมาถึงพม่าด้วยการขึ้นเป็นผู้บัญชาการของกองทัพกู้เอกราชพม่า ความสำเร็จของกองทัพนี้ กลายเป็นตำนานเล่าขานกันในเวลาต่อมา ออง ซานระมัดระวังที่จะหลีกเลี่ยงการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองที่จะก่อให้เกิดการแบ่งแยกขึ้นในพม่า ในทัศนะของออง ซานโครงสร้างแบบอัตตาธิปไตย บนพื้นฐานของระบบราชาธิปไตย ที่มีอำนาจโดยสมบูรณ์และที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ไม่สามารถดึงการสนับสนุนจากประชาชนได้ สำหรับพม่าซึ่งเป็นประเทศที่พุทธศาสนามีบทบาทเป็นศูนย์กลางหลักในชีวิตของปัจเจกบุคคล และมีบทบาทในการต่อสู้เพื่อเอกราชด้วยนั้น ออง ซานก็ได้รับชื่อเสียงอยู่เช่นกัน จากการที่เขาสนับสนุนให้แยกศาสนาและรัฐออกจากกัน เขากล่าวว่า “ในการเมือง ไม่มีที่ว่างสำหรับศาสนา ดังนั้นเราจึงไม่ควรยืนกรานเช่นกันที่จะให้ประธานาธิบดีของสาธารณรัฐ ควรเป็นผู้นับถือพุทธศาสนา หรือว่าควรแต่งตั้งรัฐมนตรีกระทรวงศาสนาขึ้นมาปฏิบัติงานอยู่ในคณะรัฐมนตรี[14] ในส่วนที่เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยอันเป็นหัวข้อสำคัญที่สร้างปัญหารุมเร้าพม่าที่ได้รับเอกราชแล้วในช่วงหลังนั้น ท่าทีของออง ซาน น่าจะได้รับการสนับสนุนอยู่มาก เพราะไม่เคยมีโครงสร้างทางการเมืองใดที่ใจกว้างกับชนกลุ่มน้อย มากยิ่งไปกว่าโครงสร้างที่ออง ซาน เสนอไว้เมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1947 ออง ซานเสนอให้มอบสถานภาพของความเป็น “รัฐร่วมเครือสหภาพ” “รัฐปกครองตนเอง” หรือ “อาณาบริเวณแห่งชาติ” แก่ดินแดนต่าง ๆ ที่มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้คือ (1) มีพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่มีขอบเขตที่แน่นอนและมีลักษณะเฉพาะตัว (2) มีเอกภาพทางด้านภาษา อันต่างจากภาษาพม่า (3) มีเอกภาพทางวัฒนธรรม (4) เป็นชุมชนอันมีจารีตประเพณีที่สืบทอดมาในประวัติศาสตร์ (5) เป็นชุมชนซึ่งมีผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ และมีความสามารถในการเลี้ยงตนเองในด้านเศรษฐกิจได้ในระดับหนึ่ง (6) มีประชากรมากพอสมควร และ (7) มีความปรารถนา

---

[14] อ้างใน *The Political Legacy of Aung San* รวบรวมและเขียนบทนำโดย Josef Silverstein, Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1972, 3-4.

ที่จะรักษาอัตลักษณ์ที่เด่นชัดของตนเอง ในฐานะหน่วยที่แยกออกต่างหาก เราไม่จำเป็นต้องอาศัยจินตนาการมากสักเท่าไรนัก ที่จะตระหนักว่า ทัศนะที่ค่อนข้างผ่อนผันของออง ซาน หากได้รับการยอมรับ ชุมชนของชนกลุ่มน้อยที่มีความสำคัญจะได้รับอิสระในการปกครองตนเองในระดับสูง โชคดีหรือโชคไม่ดีก็แล้วแต่ ที่ออง ซานละเว้นบทบัญญัติที่มีรายละเอียดดังกล่าวไว้ โดยมิได้นำเสนอไว้ในคำประกาศเกี่ยวกับหัวข้อเดียวกันนี้ในเวลาต่อมาเมื่อเดือนมิถุนายนค.ศ.1947 ซึ่งจะด้วยเหตุผลอะไรนั้นไม่เป็นที่กระจ่างชัด หลังจากนั้นไม่นาน ออง ซานก็เสียชีวิต เพราะตกเป็นเหยื่อกระสุนของผู้ลอบสังหารคนหนึ่ง และรองประธานาธิบดีอู นุ ก็ขึ้นมารับตำแหน่งต่อจากเขา

มาเลเซียก่อนค.ศ.1969

เช่นเดียวกับพม่า มาเลเซีย (และมลายู ในสมัยก่อนปีค.ศ.1963) เป็นสังคมพหุภาพที่ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติ ในทั้งสองกรณีนี้ อังกฤษหน่วงเหนี่ยวการให้เอกราชออกไปจนกว่าจะได้มีการตระเตรียมการที่เหมาะสม เพื่อจัดที่ทางให้แก่ชนกลุ่มน้อยภายในโครงสร้างของรัฐเอกราช ในพม่าทางออกของปัญหา ได้นำมาประมวลไว้ในข้อตกลงปางลอง ในมาเลเซีย การตระเตรียมการต่าง ๆ มีลักษณะเป็นทางการน้อยกว่า ทว่า “สูตร” ที่อยู่ในลักษณะกลุ่มพันธมิตร ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า เป็นโครงสร้างที่คงทนถาวรมากกว่า

วิวัฒนาการของสูตรในลักษณะกลุ่มพันธมิตร คือการดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งฉันทานุมัติ (หรือความเห็นพ้องต้องกัน) ในลักษณะหนึ่ง ในหมู่ชนเชื้อชาติหลักที่สำคัญในมลายู มลายูมิได้เกิดจากการรวมกลุ่มดินแดนและประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ อย่างถูกต้องตามหลักเหตุผลไปเสียทั้งหมด มลายูรับหน่วยการปกครองที่เชื่อมต่อกันอย่างหลวม ๆ หลายหน่วยของสมัยอาณานิคม มาเป็นมรดก นั่นคืออาณานิคมย่านช่องแคบ* (สเตรท เซทเทิลเมนท์) รัฐมลายูภายในสหพันธ์ และรัฐมลายูอื่น ๆ ที่มิได้ร่วมอยู่ในสหพันธ์ ในค.ศ.1963 ซาบาห์ ซาราวักและสิงคโปร์ ถูกนำมารวมเข้ากับโครงสร้างทางการเมืองของรัฐ เพื่อก่อตั้งเป็นสหพันธ์รัฐมาเลเซียใหม่ขึ้นมา แน่นอนว่า ดินแดนเหล่านี้ ต่างมีลักษณะร่วมกันอยู่บ้าง รัฐทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ต่างผ่านประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคมของอังกฤษด้วยกันมา นอกจากนี้ ยังมีแกนของลัทธิชาตินิยมมลายูอยู่ในส่วนที่เป็นคาบสมุทรของมาเลเซียด้วย อย่างไรก็ดี กำลังฝ่ายที่สร้างความแตกแยก ก็มีฤทธิ์เดชมากพอดู ในค.ศ.1948 และ 1953 ขบวนการแยกดินแดน ปรากฏขึ้นในปีนัง และในค.ศ.1955 ขบวนการแบบเดียวกันนี้ เกิดขึ้นเช่นกันที่ยะโฮร์และกลันตัน สิงคโปร์ถูกบีบให้ออกจากมาเลเซียในค.ศ.1965 ในซา

---

* Straits Settlements ดินแดนที่เคยเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ได้แก่สิงคโปร์ ปีนัง มะละกา ลาบวน กับเกาะเล็กเกาะน้อยอีกจำนวนหนึ่ง

บาห์ มุขมนตรี คือ ตน มุสตาฟา ได้ทำหน้าที่เฉกเช่นประมุขผู้ปกครองรัฐอย่างเป็นอิสระ จนกระทั่งถูกโค่นลงจากอำนาจ สำหรับประชากรนั้น ความขัดแย้งเรื่องกลุ่มชนชาติ มักจะซุ่มอยู่ใกล้ ๆ พื้นผิวเสมอในช่วงระยะเวลานับตั้งแต่ค.ศ.1948 จนกระทั่งถึงค.ศ.1960 พรรคคอมมิวนิสต์มลายูก็ได้ก่อการกบฏขึ้นมาเช่นกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะสถาปนารัฐบาลอันมีคอมมิวนิสต์เป็นแกนนำ คอมมิวนิสต์เหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นชาวจีน

สภาพแวดล้อมที่กอปรด้วยความบาดหมางและความขัดแย้งเช่นนี้ ควบคุมไว้ได้เป็นการชั่วคราว ด้วยการพัฒนาความเป็นพันธมิตรระหว่างชาวมาเลย์กับชาวจีนขึ้นมา ผลก็คือ สภาพแวดล้อมที่จะทำให้เกิดฉันทานุมัติวิวัฒนาการขึ้น โดยปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับกลุ่มชนชาติจะไม่นำมาอภิปรายโต้เถียงกันในที่สาธารณะ หากแต่จะตกลงกันเป็นการส่วนตัว โดยผ่านการประนีประนอม โดยสาระสำคัญแล้ว ฉันทานุมัตินี้ ดำเนินไปตามหลักการหลีกเลี่ยง—นั่นคือหลีกเลี่ยงการโต้เถียงอย่างเปิดเผยในที่สาธารณะ การที่มีชื่อเรียกกันว่า กลุ่มพันธมิตร ก็เนื่องจากในค.ศ.1952 องค์กรพรรคที่สำคัญของชาวมาเลย์ – คือองค์กรสหมลายูแห่งชาติ หรืออัมโน กับองค์กรพรรคที่สำคัญของชาวจีนซึ่งในตอนนั้น มีชื่อว่า สมาคมชาวจีนมลายู หรือ เอ็มซีเอ ได้ตกลงร่วมมือเพื่อเป็นพันธมิตรกันในการชิงชัยเพื่อเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลครั้งแรกที่จัดขึ้นในกัวลาลัมเปอร์ จำนวนที่นั่งที่มีการแข่งขันกันนี้ได้รับการจัดสรรแบ่งปันตามข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการ ในเหตุการณ์ที่มีชื่อเสียงเลื่องระบือครั้งนี้ กลุ่มพันธมิตร มีชัยชนะได้ที่นั่งในสภาเก้าที่นั่ง ในจำนวนสิบสองที่นั่งที่แข่งขันชิงชัยกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การร่วมมือกันระหว่างชาวจีนและชาวมาเลย์ เป็นเรื่องที่สามารถทำได้ ภายใต้โครงสร้างทางการเมืองนี้ การตกลงทำนองเดียวกันนี้ในการเลือกตั้งครั้งต่อ ๆ มา ทำให้ได้ประโยชน์ในการเลือกตั้งมากยิ่งขึ้น พรรคต่างเชื่อมั่นในความสามารถของตนมากเสียจนกระทั่งสูตรกลุ่มพันธมิตร โดยวิธีประนีประนอมกันในทางส่วนตัว ถูกนำมาใช้ผลิต “ข้อต่อรอง” อย่างไม่เป็นทางการ และสูตรนี้ก็เป็นพื้นฐานให้แก่โครงสร้างของรัฐเอกราชในค.ศ.1957 ด้วย มลายูที่มีเอกราช ซึ่งชาวมาเลย์และผู้ที่มิใช่ชาวมาเลย์ มีจำนวนใกล้เคียงกัน ไม่อาจอยู่รอดได้ หากว่ากลุ่มชนชาติที่สำคัญ ไม่เห็นพ้องต้องกันในเรื่องลักษณาการของการแบ่งปันอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ การต่อรองนี้ ให้การค้ำประกันความสำคัญอันดับหนึ่งในด้านการเมืองแก่ชาวชาวมาเลย์ ด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ ได้แก่การสร้างเสริมสถานะของประมุขมาเลย์ ภายในโครงสร้างทางการเมือง การให้ความสำคัญ แก่เขตเลือกตั้งในชนบท การรับบุคคลเข้าทำงานในภาคที่เป็นงานสำคัญของระบบราชการและสถาบันการศึกษา จะกำหนดให้รับชาวมาเลย์ในสัดส่วนที่สูงกว่า การจัดสรรใบอนุญาตและอภิสิทธิ์อื่น ๆ ให้แก่ชาวมาเลย์เป็นกรณีพิเศษ บทบัญญัติเหล่านี้ ประมวลอยู่ในตอนที่ 153 ของรัฐธรรมนูญ โดยใช้ถ้อยคำว่า “ฐานะพิเศษของชาว มาเลย์” ในทางกลับกัน ชาวจีนก็ได้รับอนุญาตให้รักษาอำนาจทางเศรษฐกิจของตนเอาไว้ นอกจากนี้แล้ว โดยบทบัญญัติที่ว่าด้วยฐานะความเป็นพลเมือง ซึ่งเปิดโอกาสให้แก่คนจีนอย่างใจกว้าง ยังช่วยให้คนจีนได้รับอำนาจทางการเมืองในขอบเขตที่จำกัด

การที่กลุ่มพันธมิตร จะประสบความสำเร็จจนทำให้เกิดรัฐเอกราช พวกเขาจำต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขหลายประการให้สำเร็จ บรรดาผู้นำต้องได้รับการสนับสนุนอย่างหนักแน่นจากภายในชุมชนของตน สำหรับพรรคอัมโน เงื่อนไขนี้พวกเขาทำได้สำเร็จแล้วในช่วงปีแรก ๆ ของประวัติศาสตร์ของพรรค ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางการเมือง อัมโนจัดว่าเป็นพรรคของชาวมาเลย์ “แท้ ๆ” สาขาของอัมโนแผ่ไกลไปถึงหมู่บ้านมาเลย์ ในหมู่บ้านมาเลย์นี้ไม่น่าประหลาดใจที่จะพบคนชรา ครูหรือผู้นำทางศาสนา เป็นสมาชิกของอัมโน เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ลูกศิษย์ลูกหาหรือผู้ที่เป็นพรรคพวกของตน ในทางกลับกัน สาขาพรรคเหล่านี้ ก็ปฏิบัติตามบัญชาของ*เมนตรี เบซาร์* (หรือมุขมนตรี) ของแต่ละรัฐในคาบสมุทรมลายู เนื่องจากรัฐส่วนใหญ่ ต่างมี*เมนตรี เบซาร์* ซึ่งสนับสนับสนุนอัมโน ดังนั้น จึงสามารถมั่นใจได้ว่า อัมโนจะได้คะแนนเสียงมาหมดทั้งกลุ่มทีเดียว ปกติแล้ว คะแนนเสียงที่ชี้ขาดของอัมโนในรัฐสภา ได้มาจากการออกเสียงเป็นกลุ่ม ตามความประสงค์ของ*เมนตรี เบซาร์* จนกระทั่งถึงกลางทศวรรษ 1970 อิทธิพลอย่างเหลือล้นของ*เมนตรี เบซาร์* ย่อมแปลได้ว่า แต่ละรัฐสามารถจัดส่งคะแนนเสียงไปสนับสนุนผู้นำของ “อัมโน” ในระดับชาติได้ (นับตั้งแต่ค.ศ.1975 เป็นต้นมา การออกเสียงแบบเป็นกลุ่มอย่างเป็นทางการ ถูกแทนที่ด้วยการลงบัตรลับ ทว่า*เมนตรี เบซาร์*ก็ยังสามารถสร้างอิทธิพลต่อวิถีการออกเสียงลงคะแนนได้) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำระดับชาติอย่างเช่นตนกู อับดุล ราห์มาน กับบรรดาผู้นำของรัฐต่าง ๆ ยังคงเป็นเนื้อหาที่สำคัญสำหรับการศึกษาวิจัยต่อไป ทว่าโดยทั่วไปแล้ว ผู้นำของรัฐมีแนวโน้มที่จะประพฤติปฏิบัติตามบัญชาของผู้นำระดับชาติ อย่างน้อยก็ในกรณีของมลายูส่วนที่เป็นคาบสมุทร โครงสร้างทางการเมืองแบบพีรามิดในพรรคอัมโน ซึ่งมีผู้นำระดับชาติคุมเสียงในชนบทได้เช่นนี้ จัดว่าเป็นกระบวนแถวที่พร้อมเพรียงโดยแท้ ผู้นำของพรรคสมาคมชาวจีนหรือเอ็มซีเอ ในช่วงปีแรก ๆ ที่ได้รับเอกราช ก็คุมคะแนนเสียงของชาวจีนไว้อย่างไม่อาจโต้แย้งได้เช่นกัน เอ็มซีเอเริ่มต้นในค.ศ.1949 ในฐานะที่เป็นองค์กรสวัสดิการที่มุ่งช่วยเหลือชาวจีนผู้บุกเบิกที่ดิน ซึ่งถูกกำหนดเขตให้เข้าไปอยู่ในหมู่บ้านใหม่ ในฐานะส่วนหนึ่งของโครงการเพื่อแยกชาวจีนให้พ้นไปจากอิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์มลายู (เอ็มซีพี) ในเวลานั้น เอ็มซีพี เป็นเพียงพรรคเดียวที่สามารถท้าทายเอ็มซีเอได้ เมื่อ เอ็มซีพี ถูกประกาศว่าเป็นพรรคผิดกฎหมายในค.ศ.1948 เอ็มซีเอจึงเป็นองค์กรที่มีเอกสิทธิองค์กรเดียวที่สามารถรับชาวจีนเข้าเป็นสมาชิกทางการเมืองอย่างถูกกฎหมาย

จากที่ได้กล่าวมานี้มิใช่จะเสนอโดยนัยว่า การสนับสนุนสูตรกลุ่มพันธมิตร ไม่เคยเจือจางลง อันที่จริงแล้ว หุ้นส่วนในเครือข่ายของกลุ่มพันธมิตร มิใช่เป็นเพียงส่วนเดียวของโครงสร้างทางการเมืองที่มีชื่อเสียง ตัวอย่างเช่น ยังมีกลุ่มชาวมาเลย์หลายกลุ่ม ที่ต่อต้านอัมโนอยู่ กลุ่มชาวมาเลย์เหล่านี้ ถือว่าอัมโน เป็นองค์กรซึ่งโดยทั่วไปแล้ว เป็นตัวแทนของชนชั้นปกครอง ทายาทของราชสำนักและคนอื่น ๆ ที่เต็มใจที่จะอยู่ในระบบที่ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติมารวมกันเข้า กลุ่มชาวมาเลย์เหล่านี้เห็นว่า ส่วนผสมทางด้านศาสนา คืออิสลาม ดูจะปรากฏอยู่ในแผนการเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ น้อย

เกินไป อันที่จริงแล้ว จารีตประเพณีที่มีชีวิตชีวาของการศึกษาของชาวมุสลิมมาเลย์ นับตั้งแต่ยุคอาณานิคมเป็นต้นมา มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่สถาบันเอกชน ได้แก่มาอาฮัด ที่ 2 อิล-เอห์ยา อัสเซียริฟ กุนัง เซมางกุล หรือเรียกย่อ ๆ ว่า ไมอากัส ซึ่งตั้งอยู่ในส่วนเหนือของรัฐเปรัก สถาบันอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ได้แก่ *ปอน ดอค* และ*มาดราซาห์* ผลิตผลจากสถาบันการศึกษาเหล่านี้ ก่อให้เกิดโครงสร้างทางการเมืองที่ดำเนินไปตามครรลองของการเมืองแนวความคิดรุนแรงยิ่งกว่าพวกที่เป็นตัวแทนอยู่ในเครือข่ายของกลุ่มพันธมิตร การที่บุคคลเหล่านี้ได้รับการฝึกฝนมาทางด้านศาสนา และการมีความเชื่อในรางวัลของพระผู้เป็นเจ้า ที่จะได้มีชีวิตภายหลังความตาย เกื้อหนุนให้พวกเขาการพัฒนาทัศนคติในแบบเสียสละและไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ซึ่งนำไปสู่การเมืองแบบสุดโต่ง ไมอากัส ยังเป็นสถาบันการศึกษาซึ่งเป็นแหล่งเพาะเมล็ดพันธุ์ให้แก่กำเนิดของปาร์ตาอิ อิสลาม เซ ตานาห์ มาลายา หรือ พีเอเอส (ซึ่งหมายถึงพรรครวมอิสลามทั่วมลายู หรือพีเอ็มไอพี) กับอีกพรรคหนึ่งคือปาร์ตาอิราเคียต หรือพรรคประชาชน สองพรรคนี้ ประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือก เพราะลักษณะที่เป็นเครื่องหมายเฉพาะตัวที่สำคัญของพรรค แตกต่างจากอัมโนมากคือจะประกอบด้วย *บางสา* (เชื้อชาติ) *อากามา* (ศาสนา) และ *ตานาห์ เมลายู* (ดินแดนของชาวมลายู) ที่สำคัญก็คือ พีเอเอส นั้น มุ่งหมายที่จะสถาปนารัฐซึ่งมีนักบวชเป็นผู้ปกครอง และต้องการให้รับรองว่ามาเลย์เป็นเชื้อชาติและภาษาที่เป็นทางการเพียงอย่างเดียวเท่านั้น และจำกัดอภิสิทธิ์ของผู้ที่มิใช่ชาวมาเลย์ ส่วนพรรคประชาชนนั้น สนับสนุนการนำอุดมการณ์ของลัทธิชาตินิยมมาเลย์ ลัทธิสังคมนิยมเกษตรกร และหลักลัทธิที่ว่าด้วยความเสมอภาคของคนทั้งปวง มาประสมเข้าด้วยกัน

เงื่อนไขที่ยังเหลืออยู่อีกอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้สูตรกลุ่มพันธมิตรใช้การได้ดี คือพวกผู้นำจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิดในทางส่วนตัว ตนกู เป็นผู้ที่อยู่ในแวดวงของคนที่มิใช่ชาวมาเลย์ได้ด้วยความสะดวกใจ เขามีเพื่อนฝูงที่มิใช่ชาวมาเลย์อย่างกว้างขวาง มารดาของเขาเป็นลูกครึ่งไทย นอกจากนี้ ยังเป็นที่ทราบกันดีว่า เขารับเด็กชาวจีนมาเป็นบุตรบุญธรรม อย่างไรก็ดี เมื่อเวลาผ่านไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการก่อตั้งสหพันธ์รัฐมาเลเซียขึ้นในค.ศ.1963 ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเป็นธุรกิจการงานยิ่งกว่าและเป็นทางการยิ่งกว่า ก็เข้ามาแทนที่แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในหมู่ผู้นำ อันต่างจากที่เป็นมาก่อนหน้านี้ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบส่วนตัวและไม่เป็นทางการ ชาวมาเลย์และผู้ที่มิใช่มาเลย์รุ่นใหม่ทั้งหมด เติบโตขึ้นมาโดยที่มิได้เฉลียวใจกับ “ข้อต่อรอง” ที่ผู้อาวุโสกว่าของพวกเขาได้เคยกระทำกันมา การก่อตั้งมาเลเซียในค.ศ.1963 ได้นำพลังทางการเมืองใหม่ ๆ เข้ามาใส่ไว้ในโครงสร้าง ซึ่งมิได้สอดคล้องกับเงื่อนไขบางประการที่ได้กล่าวข้างต้น ข้อเสนอให้นำมลายู สิงคโปร์ ซาบาห์ ซาราวักและบรูไน มารวมกันเข้าเป็นสหพันธ์รัฐ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างหนึ่งของโครงสร้างทางการเมือง ขณะเดียวกัน ก็เป็นการท้าทายโครงสร้างทางการเมืองด้วย

เหตุการณ์ที่สืบเนื่องต่อมาทั้งหมด เริ่มต้นด้วยการประกาศอย่างเรียบ ๆ ที่แทบจะไม่มีความหมายอันใดของตนกู อับดุล ราห์มาน ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีของมลายูขณะนั้น เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม ค.ศ.1961 ระหว่างงานเลี้ยงอาหารกลางวันแก่นักข่าวที่สิงคโปร์ว่า

> มลายูทุกวันนี้ ในฐานะที่เป็นชาติหนึ่ง ตระหนักว่า เราไม่อาจยืนอยู่โดยลำพังและอย่างโดดเดี่ยวได้...ไม่ช้าก็เร็ว มลายูควรต้องทำความเข้าใจกับอังกฤษและกับประชาชนในดินแดนสิงคโปร์ บอร์เนียวเหนือ บรูไนและซาราวัก...เราควรหาทางไปให้ถึงวัตถุประสงค์นี้ในกาลข้างหน้า และคิดหาแผนการที่ทำให้ดินแดนเหล่านี้สามารถเข้ามาใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น ด้วยการร่วมมือกันทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ[15]

การขยายสหพันธ์รัฐมลายูให้กว้างขวางออกไป ย่อมส่งผลกระทบอย่างร้ายแรงถึงลักษณะที่เน้นกลุ่มเชื้อชาติของโครงสร้างทางการเมือง ดินแดนต่าง ๆ ของบอร์เนียว เป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่นชาวอิบาน ซึ่งนอกจากจะเป็น “ลูกหลานของผืนแผ่นดิน” แล้ว ก็มิได้มีอะไรเหมือนกับชาวมาเลย์สักเท่าไร สิงคโปร์มีชาวจีนซึ่งอุดมการณ์ที่โน้มเอียงไปทางซ้ายอยู่เป็นส่วนใหญ่ธรรมชาติของการเมืองแบบพรรค ก็แตกต่างออกไปอีกเช่นกัน ในบอร์เนียวนั้น พรรคต่าง ๆ จะเน้นที่ชาติพันธุ์และมีอายุสั้น ในสิงคโปร์พรรคที่ทรงอิทธิพลและเด่นกว่าเพื่อน คือพรรคกิจประชา หรือ พีเอพี ซึ่งมีลักษณะของชาวเมือง มีความคิดแนวสังคมนิยม ไม่ยึดถือเรื่องการแบ่งกลุ่มชนชาติ และคุ้นเคยกับการปกครองเกาะที่ค่อนข้างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันพอสมควร พรรคนี้ถกเถียงปัญหาสำคัญส่วนใหญ่กันอย่างเปิดเผย ส่วนกลุ่มพันธมิตรนั้น ดังที่ได้กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ ว่ามีลักษณะเน้นกลุ่มชนชาติ ไม่เน้นเรื่องอุดมการณ์ และเคยชินกับการอภิปรายปัญหาที่ละเอียดอ่อนกันเป็นการส่วนตัว[16] โครงสร้างทางการเมืองที่ก่อตั้งขึ้นบนหลักการความเป็นใหญ่ของชาวมาเลย์ ย่อมต้องรู้สึกถึงแรงกดดันต่าง ๆ อย่างเลี่ยงไม่พ้น

อันที่จริงแล้ว ผู้นำทุกคนล้วนตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นแก่โครงสร้างทางการเมือง และพวกเขาได้พยายามหาหนทางที่จะจำกัดความรุนแรงของการเปลี่ยนแปลง การแสวงหาฉันทานุมัติในชุมชนที่สำคัญ ๆ กลายเป็นภารกิจหลักสำคัญขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง สำหรับปัญหาเรื่องตัวแทนในสภาผู้แทนราษฎรนั้น การรวมชาวจีนสองล้านคนจากสิงคโปร์เข้ามา ย่อมหมายถึงการ

---

[15] Peter Boyce, ***Malaya and Singapore in International Diplomacy: Documents and Commentaries,*** Sydney, 1968, 8.

[16] John S.T. Quah, Chan Heng Chee and Seah Chee Meow, ***Government and Politics of Singapore,*** Singapore, 1985, 155-6.

จัดสรรที่นั่งอีกประมาณ 22 ที่นั่ง ให้แก่ตัวแทนชาวจีน เมื่อเปรียบกับ จำนวน 104 ที่นั่งที่จัดให้แก่มลายู ส่วนที่เป็นคาบสมุทร 12 ที่นั่งแก่ตัวแทนจากซาราวัก และ 7 ที่นั่ง แก่ตัวแทนจากซาบาห์ เรื่องนี้ ย่อมจะส่งเสริมอิทธิพลของชาวจีนในการกำหนดนโยบายของสหพันธ์ ในการเจรจาที่มีตามมา สิงคโปร์ตกลงที่จะลดจำนวนผู้แทนลงเหลือ 15 ที่นั่ง เพื่อแลกกับความเป็นอิสระในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับแรงงานและการศึกษา ซึ่งเรื่องหลังนี้ เป็นปัญหาที่เป็นแกนหลักของการเป็นกลุ่มชนชาติ ในขณะเดียวกัน จำนวนผู้แทนของซาราวักกับซาบาห์ ก็เพิ่มขึ้นเป็น 24 และ 16 ที่นั่งตามลำดับ เรื่องนี้ บรรเทาความกลัวของชาวบอร์เนียวลงไปได้บ้าง ทั้งนี้เพราะชาวบอร์เนียวเกรงว่า จะถูกพวกมาเลย์ ซึ่งถือกันว่า มีประสบการณ์ในเรื่องการเมืองมากกว่า มากลืนหรือบดบังเสียหมด

ที่เกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับเรื่องตัวแทนในสภา แน่นอนว่า คือเรื่องความเป็นพลเมือง เรื่องนี้ เป็นปัญหาโต้เถียงกันจนทำให้เป็นการยากที่จะทำให้เกิดฉันทานุมัติ ประชาชนในสิงคโปร์และดินแดน ต่าง ๆ ของบอร์เนียว จะได้รับการยอมรับในฐานะพลเมืองของมาเลเซียมากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมส่งผล กระทบถึงโครงสร้างทางการเมือง เพราะดุลที่มีอยู่ภายในกลุ่มชนชาติภายใต้กลุ่มพันธมิตร ย่อม จำเป็นต้องปรับแต่งเสียใหม่ ก่อนการก่อตั้งมาเลเซีย มีเพียงดินแดนในคาบสมุทรมลายูเท่านั้นที่ปัญหา เรื่องความเป็นพลเมือง มิได้มีอะไรยุ่งยากซับซ้อน ทุกคนที่เป็นพลเมืองของรัฐใด ๆ ในสหพันธ์ (ส่วน ใหญ่เป็นชาวมาเลย์) กลายเป็นพลเมืองไปโดยอัตโนมัติในวันที่ได้รับเอกราช 31 สิงหาคม ค.ศ.1957 นอกจากนี้ ทุกบุคคลที่เกิดในมลายูภายหลังวันดังกล่าว ก็ได้เป็นพลเมืองด้วยเช่นกัน (ถือสัญชาติของ ประเทศที่เกิด) ความเป็นพลเมืองด้วยการเปลี่ยนสัญชาติก็ทำได้เช่นกัน ทว่าในค.ศ.1962 ได้มีการ นิยามบทบัญญัติที่ว่าด้วยความเป็นพลเมืองเสียใหม่ ซึ่งมีผลให้เป็นการยากยิ่งขึ้น แก่ผู้ที่มิใช่ชาวมาเลย์ ที่จะมีคุณสมบัติพอที่จะได้สถานะพลเมือง นอกเหนือจากเงื่อนไขที่ต้องถือกำเนิดในดินแดนนั้นๆ แล้ว บิดาหรือมารดาคนใดคนหนึ่งต้องเป็นพลเมืองหรือเป็นผู้อาศัยอย่างถาวรในดินแดนนั้น ๆ ขณะที่บุตร ของคนถือกำเนิดขึ้นมาด้วย

การเจรจาที่จะนำไปสู่การก่อตั้งมาเลเซีย ทำให้ปัญหาเรื่องความเป็นพลเมืองยุ่งยากมากขึ้นไป อีก เป้าหมายสองประการ ที่ต้องกระทำให้สำเร็จ ได้แก่ ประการแรกการเมืองของสิงคโปร์ ต้องจำกัด อยู่เพียงที่เกาะสิงคโปร์ เพื่อว่าดุลในเรื่องกลุ่มชนชาติในมลายูส่วนที่เป็นคาบสมุทร จะได้ไม่เสียไป และประการที่สองบอร์เนียวต้องได้รับการปกป้อง มิฉะนั้น ผู้ประกอบการชาวมาเลย์หรือชาวจีน ซึ่งอาจต้องการฉวยโอกาสหาประโยชน์จากบอร์เนียว จะพากันแห่แหนกันเข้ามาเป็นจำนวนมาก เป้าหมายประการที่สองนี้ สำเร็จลงได้โดยง่าย ดังที่ปรากฏในภายหลังว่า ผู้ที่เดินทางเข้าไปในซาบาห์ และซาราวัก จำเป็นต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลของรัฐที่เกี่ยวข้องเสียก่อน สำหรับการปฏิบัติ ให้บรรลุเป้าหมายประการแรกนั้น ได้มีการออกบทบัญญัติซึ่งค้ำประกันว่า พลเมืองของสิงคโปร์ (ซึ่งเป็นชาวจีนเป็นส่วนใหญ่) สามารถออกเสียงเลือกตั้งได้เฉพาะในสิงคโปร์เท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น พลเมืองสิงคโปร์ยังสามารถสมัครรับเลือกตั้งเข้าดำรงตำแหน่งของสหพันธ์ได้ เฉพาะในเขตเลือกตั้ง

ของสิงคโปร์เท่านั้น ข้อกำหนดเหล่านี้ เป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้เพื่อให้การรวมสิงคโปร์ที่มีชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ เข้ามาในรัฐบาลของมลายู ซึ่งมีชาวมาเลย์เป็นส่วนใหญ่ เป็นเรื่องที่สามารถยอมรับได้

เงินเป็นโลหิตที่หล่อเลี้ยงชีวิตของโครงสร้างทางการเมืองทุกโครงสร้าง ในมลายูส่วนที่เป็นคาบสมุทรก่อนที่จะมีการก่อตั้งสหพันธรัฐมาเลเซียนั้น ทางรัฐบาลสหพันธ์ในกัวลาลัมเปอร์ ควบคุมด้านการเงินทุกอย่าง และมิได้ลังเลที่จะจัดสรรเงินกองทุนโดยใช้บรรทัดฐานทางด้านการเมือง เมื่อก่อตั้งมาเลเซียขึ้นมา ก็เป็นที่คาดกันว่า สิงคโปร์และบรูไน น่าจะนำรายรับส่วนเกินของตนเข้ามาช่วยเกื้อหนุนสหพันธ์ ส่วนซาบาห์และซาราวัก ก็จะเป็นรัฐที่ขาดดุลอยู่ (การจัดการด้านการเงินการคลังนี้เอง ที่กอปรขึ้นเป็นอุปสรรคประการหนึ่ง ซึ่งส่งผลให้บรูไนปฏิเสธที่จะเข้าร่วมอยู่ในมาเลเซีย สุลต่านโอมาร์แห่งบรูไน ไม่ทรงยอมให้รัฐบาลกลางมีสิทธิกำหนดภาษีอากรกับน้ำมันของบรูไน ในขณะที่กัวลาลัมเปอร์ ยืนกรานในสิทธิดังกล่าว)

ในท้ายที่สุดแล้ว จนแทบจะถึงวันก่อตั้งมาเลเซียอยู่รอมร่อแล้ว สิงคโปร์จึงได้รับสิทธิในการเก็บและใช้จ่ายเงินภาษีของตนเองได้ ทว่า 40 เปอร์เซ็นต์ของภาษีพวกนี้ ต้องส่งให้กัวลาลัมเปอร์เป็นระยะ ๆ ผลสุทธิของการวางหลักการดั่งนี้ คือการให้สิทธิในการปกครองตนเองอย่างมากแก่สิงคโปร์ภายในโครงสร้างทางการเมืองใหม่ ส่วนซาบาห์และซาราวักก็ได้รับสิทธิในการปกครองตนเองอยู่บ้างเช่นกัน เนื่องจากทั้งสองแห่งนี้ ได้รับสิทธิในการเก็บและรักษารายรับจากการส่งออกแร่ธาตุและผลิตผลจากป่าไว้ได้

ถึงอย่างไร การจัดวางหลักการด้านการเงินการคลัง ก็ยังคงสร้างปัญหาให้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างสิงคโปร์กับรัฐบาลสหพันธ์ในกัวลาลัมเปอร์อยู่ต่อไป และได้กลายเป็นหนึ่งในบรรดาเหตุผลที่นำไปสู่การออกจากสหพันธ์ของสิงคโปร์ไปในท้ายที่สุด แม้ว่าการจัดสรรเงินกองทุน กอปรขึ้นเป็นประเด็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่ทำให้เกิดความไม่เห็นพ้องต้องกันและความบาดหมางกัน ทว่าปัญหานี้ก็มิได้แยกไปจากปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกลุ่มชนชาติโดยสิ้นเชิง เนื่องจากอันที่จริงแล้ว เป็นเพราะคุณูปการของสิงคโปร์โดยแท้ที่ทำให้รัฐสมาชิกใหม่ ได้มีเสียงขึ้นมาเกี่ยวกับวิธีการใช้เงิน ในทัศนะของสิงคโปร์นั้น แนวคิดเรื่องความเสมอภาคของชนเชื้อชาติต่าง ๆ ย่อมหมายถึงการมีแนวปฏิบัติที่จะทำให้การเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องเชื้อชาติเกิดขึ้นน้อยที่สุด และจะทำให้สามารถปฏิบัติต่อทุกเชื้อชาติอย่างเท่าเทียมกันได้ โดยผู้ที่ดีที่สุดของทุกเชื้อชาติ จะสามารถผงาดขึ้นมาโดยไม่ต้องได้รับความช่วยเหลือ ความเข้าใจเรื่องความเสมอภาคในเรื่องเชื้อชาติดังกล่าวนี้ ขัดกับแนวปฏิบัติที่มีมาแต่เดิมของกลุ่มพันธมิตร โดยทั่วไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่งของพรรคอัมโน ในแผนการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกลุ่มชนชาตินั้น รัฐบาลมิได้ปิดบังความตั้งใจที่จะเปลี่ยนแปลงเรื่องการนำเงินกองทุนสาธารณะไปลงทุนเพื่อสนับสนุนชาวมาเลย์อย่างหนักหน่วง ด้วยเชื่อว่า การปฏิบัติโดยให้สิทธิเป็นพิเศษเช่นนี้ จะช่วยเหลือชาวมาเลย์ ให้มีความเสมอภาคเท่าเทียมกับพวกที่มิใช่มาเลย์ขึ้นมาได้ ด้วยเหตุนี้ ทัศนะของสิงคโปร์ จึงเท่ากับเป็นการท้าทายโดยตรงต่อแนวทางดำเนินการที่เคยปฏิบัติกันมาตามหลักการ

แบ่งกลุ่มชนชาติ หลักการของสิงคโปร์นั้น โดยตัวของหลักการเองแล้ว สามารถยอมรับได้ หากว่าทัศนะเหล่านั้น จำกัดอยู่เฉพาะในสิงคโปร์ อย่างไรก็ดี พรรคพีเอพีของสิงคโปร์ยังพิจารณาด้วยว่าตนเองเป็นตัวแทนของชาวจีนในมลายูส่วนที่เป็นคาบสมุทรด้วย นอกเหนือจากเป็นตัวแทนของเขตเลือกตั้งอันประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติภายในสิงคโปร์อยู่แล้ว

ในค.ศ.1964 เมื่อมีการเลือกตั้งในรัฐต่าง ๆ ในคาบสมุทร พรรคพีเอพีตัดสินใจที่จะแข่งขันชิงที่นั่งตามที่ได้จัดสรรไว้ โดยหวังว่า หากว่าประสบความสำเร็จได้สักหกหรือเจ็ดที่นั่ง ก็คงจะทำให้ผู้นำของอัมโน เชื่อได้ว่า พีเอพีจะได้รับความนิยมจากชาวจีนมากกว่า และดังนั้น พีเอพี ย่อมเป็นคู่พันธมิตรที่มีความเหมาะสมมากยิ่งกว่าเอ็มซีเอ ทว่าความพยายามที่จะรุกล้ำเข้ามาหาประโยชน์ในดินแดนของกลุ่มพันธมิตรครั้งนี้ ประสบความล้มเหลว และพีเอพีก็ได้ชัยชนะเพียงที่นั่งเดียว

ในขณะเดียวกัน แม้กระทั่งก่อนการลงคะแนนเสียงใน ค.ศ.1964 อัมโนก็กระทำการในลักษณะที่ชิงดักหน้าการเข้ามามีส่วนร่วมในการเลือกตั้งของพีเอพี—ด้วยการตัดสินใจเข้าแข่งขันในสนามเลือกตั้งของสิงคโปร์ในค.ศ.1963 ด้วยเช่นกัน โดยอัมโนพยายามที่จะนำเสนอตัวเอง ในฐานะตัวแทนของชาวมาเลย์ที่อยู่ในสิงคโปร์ แม้ว่าอันโนจะไม่ได้ชัยชนะเลยแม้แต่ที่นั่งเดียว แต่อัมโนก็ยังคงรณรงค์หาเสียงสนับสนุนจากชาวมาเลย์ในสิงคโปร์ต่อไป สื่อที่อัมโนใช้ คืออักขระภาษายาวี หนังสือพิมพ์รายวันภาษามาเลย์ ได้แก่ หนังสือพิมพ์*อูตูซาน เมลายู* ซึ่งประณามพีเอพีว่าเป็นพรรคที่หลงใหลคลั่งไคล้จีน พรรคพีเอพีนี้ มีลีกวนยูเป็นผู้นำ ชาวมาเลย์ในสิงคโปร์ได้รับการสนับสนุนให้พึ่งพาอาศัยกัวลาลัมเปอร์ในฐานะที่เป็นพี่ชายใหญ่ที่จะช่วยปกป้องคุ้มครอง การกล่าวซ้ำซากถึงปัญหากลุ่มชนชาติอยู่ไม่หยุดหย่อน ตลอดปีค.ศ.1963 และ 1964 ส่งผลให้เกิดการจลาจลเรื่องเชื้อชาติขึ้นในสิงคโปร์ ในวาระการฉลองวันเกิดของศาสดาเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม ค.ศ.1964 เหตุการณ์นองเลือดนี้แม้จะหยุดยั้งไว้ได้ ทว่า ก็เป็นสัญญาณบอกถึงการเริ่มต้นของบทอวสาน ความตึงเครียดในเรื่องกลุ่มชนชาติ ยังคงมีสูงต่อไป

ที่สำคัญก็คือการที่พีเอพีเข้ามีส่วนร่วมในการเมืองในมลายูในค.ศ.1964 และ 1965 เป็นการโจมตีไปถึงรากเหง้าของการต่อรองทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงการ “มาเลเซียของชาวมาเลเซีย” ของ พีเอพี (ซึ่งเป็นการชี้แนะให้รู้สึกว่าต่างจาก “มาเลเซียของชาวมาเลย์” ทว่ามิได้ประกาศออกมาตรง ๆ) หนทางที่มีเหตุผลหนทางเดียวที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งกันเรื่องเชื้อชาติ คือการแยกสิงคโปร์ออกจากมาเลเซียเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม ค.ศ.1965 เหตุการณ์ที่เปิดศักราชใหม่นี้ ได้ปลดชนวนภัยในเรื่องกลุ่มชนชาติลงได้บ้าง ทว่าพรรคปฏิบัติการประชาธิปไตย (หรือดีเอพี ซึ่งเป็นพรรคที่สืบทอดงานต่อจากพีเอพี) ก็ยังคงต่อต้านฐานะพิเศษของชาวมาเลย์ต่อไป เช่นเดียวกับพรรคเครากาน ราอายัต มาเลเซีย ซึ่งฝ่ายหลังนี้ดำเนินการคัดค้านในรูปแบบที่ค่อนข้างเงียบ ๆ อยู่สักหน่อย

การแยกตัวของสิงคโปร์ออกจากมาเลเซีย มีผลกระทบต่อโครงสร้างทางการเมืองของมาเลเซียอย่างไรบ้าง คำตอบก็คือ เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทที่สำคัญของการเป็นผู้นำของตนกู

เนื่องจากผู้ที่ตัดสินใจให้สิงคโปร์แยกตัวออกไป คือตนกู ขณะนั้นตนกูอยู่ในลอนดอน และตัดสินใจโดยมิได้ปรึกษาหารือกับอัมโน อันที่จริงนั้น เมื่อตนกูเสนอความคิดเรื่องการดึงสิงคโปร์มาร่วมกับสหพันธ์มาเลเซียเป็นครั้งแรก ตนกูมิได้ปรึกษาหารือกับอัมโนเสียก่อนเช่นกัน

หากว่าการแยกตัวออกไป จะมีประโยชน์อะไรอยู่บ้างแล้วไซร้ ประโยชน์ดังกล่าว น่าจะรวมถึงอำนาจการควบคุมของโครงสร้างสหพันธ์ในส่วนกลางมีความเข้มแข็งขึ้น การโจมตีแนวปฏิบัติของลัทธิชนชาตินิยมในห้องประชุมรัฐสภาไม่มีอีกต่อไป การวิพากษ์เรื่องความสำคัญเป็นที่หนึ่งของชาว มาเลย์ ที่สิงคโปร์เคยเป็นตัวตั้งตัวตี ก็หายไปเกือบจะภายในชั่วข้ามคืนด้วยเช่นกัน ทว่าในช่วงเวลานั้น ปัญหาที่เกี่ยวกับกลุ่มชนชาติ มิได้พลอยหายไปด้วย

อันที่จริงแล้ว มรดกที่ยิ่งใหญ่ที่สุดอย่างหนึ่งของประสบการณ์ระยะแรกของมาเลเซีย คือการเพิ่มความแตกแยกในเรื่องชนชาตินี้ให้มากยิ่งขึ้น ชาวมาเลย์เป็นอันมากรู้สึกว่า ผลประโยชน์ของพวกตน ถูกผลักไสออกไป เพื่อที่จะเอาใจชาวจีน อาทิเช่น ชาวมาเลย์รู้สึกว่า นโยบายดังเช่นการใช้ภาษามาเลย์เป็นภาษาทางการเพียงภาษาเดียวในค.ศ.1967 มิได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันมากเพียงพอ อันที่จริงนั้น การเรียกร้องของชาวมาเลย์ให้ยกระดับเศรษฐกิจให้สูงขึ้น ไม่สามารถสนองได้ โดยไม่กระทบกระเทือนถึงผู้ที่มิใช่ชาวมาเลย์ ส่วนผู้ที่มิใช่ชาวมาเลย์ ก็รู้สึกเช่นกันว่าถูกแบ่งแยกกีดกันเพราะสิ่งที่พวกเขามองว่า เป็นนโยบายที่สนับสนุนแต่เฉพาะชาวมาเลย์เท่านั้น คำขวัญเช่น “มาเลเซียของชาวมาเลเซีย” จุดประกายให้เกิดภาพที่ชวนให้เวียนศีรษะเกี่ยวกับระเบียบแบบแผนอย่างใหม่ในเรื่องเชื้อชาติ ความไม่พอใจในตัวตนกู อับดุล ราห์มานและผู้นำของเอ็มซีเอย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ผู้คนไม่ชอบตนกูเพราะทัศนคติที่เรื่อย ๆ สบาย ๆ กับความใจกว้างต่อลักษณะหลากหลายเชื้อชาติ ส่วนบรรดาผู้นำของเอ็มซีเอนั้น ก็ได้รับการพิจารณาว่าไม่เหมาะสมที่จะเป็นผู้สนับสนุนสิทธิของชาวจีนสำหรับชาวมาเลย์ที่อยู่ภายในอัมโนนั้น การต่อต้านเริ่มเข้มข้นขึ้นรอบ ๆ ตัวบุคคลที่เป็นผู้ช่วยของตนกู นั่นคือ ตน อับดุล ราซัก พีเอเอส ก็ปรากฏตัวขึ้นมาเช่นกัน ในฐานะที่เป็นผู้ส่งเสริมสิทธิของชาวมาเลย์ที่เป็นทางเลือกอีกกลุ่มหนึ่ง เมื่อการเลือกตั้งทั่วไปมีขึ้นในค.ศ.1969 พรรคฝ่ายค้านอย่างเช่นดีเอพี ก็รุกเร้าเข้ามาในกลุ่มชาวจีนที่ให้การสนับสนุนแก่เอ็มซีเอ ส่วนพีเอเอสก็รุกเข้าสู่กลุ่มชาวมาเลย์ที่ให้การสนับสนุน อัมโน พวกสุดโต่งจากทั้งสองเชื้อชาติพากันเพ่นพ่านไปตามถนนสายต่าง ๆ ในวันที่ 13 พฤษภาคม ค.ศ.1969 และฆ่าฟันกันอย่างบ้าคลั่ง -- โดยที่ทางฝ่ายเชื้อชาติจีน ฮึกเหิมเพราะเป็นพวกของดีเอพี ส่วนชาวมาเลย์ก็โกรธขึ้งกับความคิดที่ว่าถูกชาวจีนหักหลังและเอาใจออกห่างจากกลุ่มพันธมิตร – โครงสร้างทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตร จำเป็นอย่างยิ่งยวดที่จะต้องได้รับการซ่อมแซมแก้ไข

ลู่ทางในการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองที่มุ่งหมายเพื่อส่งเสริมฉันทานุมัติในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในมาเลเซียและพม่า ไม่สู้ดีนัก ผู้นำซึ่งสนับสนุนโครงสร้างแบบพหุภาพที่อยู่ภายใต้หลักเอกภาพที่แผ่คลุมอยู่ ในทั้งสองรัฐ มิได้มีชีวิตอยู่รอดมาได้ ออง ซานถูกลอบสังหาร ในขณะที่ตนกูก็

หมดความน่าเชื่อถือเพราะเหตุจลาจลเมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม ความเพียรพยายามในอนาคต ในอันที่จะสร้างฉันทานุมัติ ปรากฏออกมาในภายหลังว่า มีความใจกว้างและลักษณะเสรีนิยมน้อยลงไป

พม่า : อู นุ

ในพม่า นายกรัฐมนตรีอู นุ พยายามที่จะพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองบนพื้นฐานซึ่งเกิดจากการสังเคราะห์พุทธศาสนาเข้ากับระบอบสังคมนิยม โดยให้มีส่วนประกอบของพุทธศาสนา หนักหน่วงมากเป็นพิเศษ โครงการนี้ ได้รับความนิยมจากชาวพม่าที่เป็นพุทธศาสนิกชนเป็นอันมาก ทว่ากระตุ้นให้เกิดความกลัวขึ้นในหมู่ชนกลุ่มน้อยด้วยเช่นกัน ชนกลุ่มน้อยระแวงว่า ตนจะถูกกันจนตกขอบไป เพราะมิได้นับถือพุทธศาสนา นอกจากนี้แล้ว พุทธศาสนายังเปิดหนทางไปสู่การสร้างความเป็นพม่าและการสิ้นสลายของขนบประเพณีของชนที่มิใช่ชาติพันธุ์พม่าด้วย โครงการนี้ยังมิได้รับการสนับสนุนจากนักสังคมนิยมเช่นกัน

จะเห็นว่า โครงสร้างทางการเมืองของรัฐตามความตั้งใจของอู นุนั้น มิได้คล้ายคลึงกับของออง ซาน อันที่จริงแล้ว ช่วงเวลาที่อู นุดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอยู่นั้น มีลักษณะเด่นที่แรงกดดันซึ่งมาจากกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ชนชาติต่าง ๆ เหล่านี้พยายามหาทางที่จะมีอิสระในการปกครองตนเองมากยิ่งขึ้น โครงสร้างทางการเมืองที่มีรูปลักษณะอย่างเด่นชัดว่าเป็นแบบสหพันธ์ ซึ่งพม่าได้รับมอบมาเมื่อได้เอกราชนั้น ได้ประสิทธิประสาทสภาพความเป็นรัฐให้แก่ภูมิภาคที่เป็นถิ่นที่อยู่ของชาวคะฉิ่น ชาวคะยาห์และภูมิภาคที่อยู่ตามพรมแดนของฉาน นอกจากนี้แล้ว พวกฉานและคะยาห์ ยังได้รับสิทธิในการแยกตัวออกไปภายหลังค.ศ.1958 อีกด้วย ชาวฉิ่นนั้น มีการปกครองจัดให้อยู่ในส่วนที่แบ่งแยกออกไปเป็นพิเศษ ส่วนชาวกะหรี่ยง ได้รับอนุญาตให้ก่อตั้งรัฐขึ้นในค.ศ.1951 อย่างไรก็ดี บทบัญญัติที่เปิดโอกาสอย่างกว้างขวางให้แก่โครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ ที่แยกจากกันอยู่เหล่านี้ เป็นเรื่องของรูปแบบมากกว่าเนื้อหา ทุกรัฐหรือทุกฝ่าย ต่างพึ่งพาอาศัยกองทุนจากรัฐบาลกลาง รัฐบาลของแต่ละรัฐหรือแต่ละฝ่ายเหล่านี้ มิได้ขึ้นต่อองค์กรนิติบัญญัติของรัฐของตน หากขึ้นต่อสภาซึ่งประกอบด้วยสมาชิกของรัฐสภากลาง แม้ว่าสมาชิกของรัฐสภากลางนี้เป็นตัวแทนที่มาจากรัฐหรือฝ่ายต่าง ๆ เหล่านั้นก็ตาม

ชนชาติกลุ่มน้อยทั้งหลาย ต่างยอมจำทนกับอู นุ เพราะถึงอย่างไรรัฐบาลของเขาก็ไร้ประสิทธิภาพเสียจนไม่อาจใช้อำนาจอย่างเหมาะสมได้อย่างเสมอต้นเสมอปลายอยู่แล้ว สิ่งที่มีส่วนทำให้อำนาจของอู นุ พร่องลงไป คือการท้าทายความเป็นผู้นำของเขา ที่มีขึ้นในช่วงภายหลังค.ศ.1948 ตัวอย่างเช่น ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1948 พรรคคอมมิวนิสต์ (ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในภายหลังว่าธงขาว) ได้ก่อการจลาจลขึ้น องค์กรอาสาสมัครของประชาชน ซึ่งเป็นกองกำลังที่ทำหน้าที่คล้ายทหาร ได้เข้าร่วมสมทบกับพวกคอมมิวนิสต์ พวกคอมมิวนิสต์ได้รับการสนับสนุนอย่างมากมาย เพราะคอมมิวนิสต์สนับสนุนเป้าหมายที่ประชาชนต่างสนับสนุน นั่นคือการแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของ

เกษตรกร อันได้แก่ การยกเลิกหนี้สินทางการเกษตร (ส่วนใหญ่แล้ว เป็นหนี้ชาวอินเดีย) การโอนกรรมสิทธิที่ดินกลับคืนไปสู่ผู้ที่เพาะปลูก การสงวนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติไว้ให้แก่ชาวพม่า สงครามกลางเมืองที่เกิดขึ้นตามมา ระหว่างชาวคอมมิวนิสต์กับร่างกุ้ง ส่งผลให้รัฐบาลกลางล่มสลายลง ตามตำบลต่าง ๆ เจ้านายในท้องถิ่น (เรียกว่า "*โบ*" ตามภาษาท้องถิ่น) ปรากฏตัวขึ้น คนเหล่านี้ ใช้อำนาจควบคุมโดยมีกองกำลังที่ทำหน้าที่เหมือนทหารของตนเอง ทั้งนี้เพื่อปกป้องผู้คนที่ทำงานอยู่ในที่ดินของตนในฐานะข้าติดที่ดิน เมื่อสงครามกลางเมืองสิ้นสุดลงนั้น พวก*โบ*บริหารกิจการต่าง ๆ ในท้องถิ่นกันแล้ว และอันที่จริงแล้วพวก*โบ*เหล่านี้ก็บริหารโครงสร้างที่มีลักษณะเป็นรัฐบาล คู่ขนานไปกับรัฐบาลของส่วนกลาง

การท้าทายความสามารถในการควบคุมรัฐบาลของอู นุ ปรากฏขึ้นมาจากพรรคของเขาเองด้วยเช่นกัน คือ พรรคสันนิบาตอิสรภาพของประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์หรือ เอเอฟพีเอฟแอล เอเอฟพีเอฟแอลเป็นพรรครัฐบาล แต่อย่างดีที่สุด อู นุก็ควบคุมพรรคนี้ได้เพียงอย่างอ่อน ๆ เท่านั้น พรรคนี้ออง ซานเป็น ผู้ก่อตั้งขึ้น ถึงกระนั้นพรรคนี้ ก็มิได้เป็นพรรคที่ผนึกกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างเข้มแข็ง หากเป็นเพียงการเข้ามาร่วมอยู่ในสันนิบาตขององค์กรมวลชนต่าง ๆ หลายองค์กรด้วยกัน (เป็นต้นว่า องค์กรเกษตรกรทั่วพม่า สหพันธ์องค์กรการค้า) รวมทั้งกลุ่มชนชาติต่าง ๆ (เป็นต้นว่า สันนิบาตเยาวชนกะเหรี่ยง) สมาชิกที่เป็นปัจเจกบุคคลอิสระ (เป็นต้นว่าอู นุ นายกรัฐมนตรี) และพรรคการเมืองอย่างน้อยหนึ่งพรรค ที่มีชื่อเรียกว่า พรรคสังคมนิยม อันที่จริงแล้วในจำนวนเหล่านี้ มีหลายองค์กรที่เป็นกลุ่มที่คอยติดตามผู้นำบางคนอย่างเป็นการส่วนตัว ซึ่งผู้นำเหล่านี้ ก็ควบคุมผู้สนับสนุนเหล่านี้อย่างหวงแหน กลุ่มผู้สนับสนุนนี้มักใช้พื้นที่เป็นหลักในการเข้ารวมอยู่ในกลุ่ม ลักษณะดังกล่าวนี้และความจริงในข้อที่ว่า ผู้นำจำต้องแบ่งผลประโยชน์ในหมู่ผู้สนับสนุนตน เป็นการส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันภายในเอเอฟพีเอฟแอล สิ่งที่ขาดหายไปคือ การร่วมมือร่วมใจอย่างสมาชิกที่อยู่ในพรรคเดียวกัน

คะแนนเสียงส่วนใหญ่ที่ได้มาในการเลือกตั้งระดับชาติสองครั้ง (ค.ศ. 1951-1952 และ 1956) มีแนวโน้มที่จะซุกซ่อนรอยแตกร้าวที่มีอยู่ภายในพรรค ทว่ารอยร้าวเหล่านี้ได้ปรากฏขึ้นในเดือนมกราคม ค.ศ.1958 เมื่อมีการประชุมสมัชชาเอเอฟพีเอฟแอลทั่วพม่าครั้งที่สาม ในการประชุมสมัชชาครั้งนั้น อู นุได้ประกาศว่า เอเอฟพีเอฟแอลจะเปลี่ยนรูปโฉมจากการเป็นเพียงการรวมกลุ่มของหลายฝ่าย ไปเป็นพรรคเดี่ยว นับจากนี้ไป ทุกองค์กรที่เข้ามาผนวก ต้องยึดมั่นต่ออุดมการณ์ของพรรค และยอมรับสถานภาพภายใต้ลำดับชั้นของการปกครองที่มีอยู่ในพรรค ในเวลานั้น อู นุปฏิเสธลัทธิมาร์กซ์ในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ของพรรค หากเลือกระบอบสังคมนิยมในรูปแบบหนึ่งแทน

ความคลี่คลายของเหตุการณ์เหล่านี้ส่งผลให้เอเอฟพีเอฟแอลแบ่งออกเป็นสองฝ่าย –ได้แก่กลุ่มของอู นุกับกลุ่มของกยอว์ ไนอิน-บา สเว การแบ่งแยกนี้ มีผลให้เสียงส่วนใหญ่ที่สนับสนุนอู นุอยู่ในรัฐสภา ลดลงอย่างรุนแรง อู นุกลัวว่าจะถูกลงคะแนนเสียงไม่ไว้วางใจในการประชุมเรื่องงบประมาณ

ที่กำลังจะมาถึง ดังนั้น จึงได้ดำเนินย่างก้าวที่ไม่ถูกต้องตามหลักรัฐธรรมนูญ ด้วยการประกาศใช้งบประมาณโดยไม่มีการอภิปราย บรรยากาศของความตึงเครียดทางการเมืองเกิดขึ้นตามมา อู นุ ขอให้นายพลเน วินก่อตั้งรัฐบาลรักษาการขึ้นเพื่อฟื้นฟูความเป็นระเบียบเรียบร้อย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดบรรยากาศที่มั่นใจแก่การการเลือกตั้งที่จะจัดขึ้น รัฐบาลรักษาการของนายพลเน วินเข้าควบคุมประเทศอย่างสมบูรณ์เป็นเวลาสิบแปดเดือน ตลอดช่วงระยะเวลานี้ รัฐบาลทำให้ค่าครองชีพมีเสถียรภาพ เพิ่มการส่งออกและเพิ่มทุนสำรองแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้พยายามที่จะใช้อำนาจควบคุมของส่วนกลางในภูมิภาคต่าง ๆ ของพม่า ด้วยการกำจัดอิทธิพลของพวก *โบ* และแต่งตั้งคณะกรรมการความมั่นคงและการปกครอง และเจ้าหน้าที่เขตขึ้นทำหน้าที่แทนพวก *โบ*

ฝ่ายของอู นุมีชัยชนะอย่างกึกก้องในการเลือกตั้งเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม ค.ศ.1960 และได้กลับเข้ามามีอำนาจอีกครั้งหนึ่ง ในการส่งผ่านอำนาจการปกครองจากฝ่ายทหารมายังพลเรือนอย่างสันติเป็นครั้งแรก อู นุตั้งชื่อฝ่ายของเขาว่า ปยีดาอังสุหรือพรรคสหภาพ ส่วนบรรดาคู่แข่งของเขา ยังคงชื่อเอเอฟพีเอฟแอลเดิมไว้ พรรคสหภาพมิได้มีความสามัคคีปรองดองกันอย่างสมควรแก่ชื่อพรรค ในไม่ช้า การทะเลาะเบาะแว้งกันในหมู่ผู้นำซึ่งยั้งต่อไปอีกไม่ไหว ทำให้เกิดการแบ่งกลุ่มขึ้นมาเป็นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งเรียกตัวเองว่า ทะขิ่น ประกอบด้วยสมาชิกพรรคฝ่ายซ้ายที่เคยสนับสนุนอู นุมาก่อน เมื่อครั้งที่เกิดการแตกแยกกันในปีค.ศ.1958 อีกกลุ่มหนึ่ง เป็นกลุ่มของอู โบ ซึ่งค่อนข้างเป็นผู้มาใหม่ และมีอุดมการณ์ค่อนไปในแนวอนุรักษนิยม การแบ่งแยกภายใน ส่งผลให้พรรคสูญเสียความน่าเชื่อถือ และเรื่องนี้เป็นสาเหตุส่วนหนึ่งให้ฝ่ายทหาร โดยนายพลเน วิน ยึดอำนาจการปกครองในค.ศ.1962

พรรคต่าง ๆ ที่เป็นฝ่ายค้านของเอเอฟพีเอฟแอลของอู นุในอดีต (สมัยก่อนค.ศ.1958) และที่เป็นฝ่ายค้านของพรรคสหภาพในเวลาต่อมา (ภายหลังค.ศ.1960) มิได้เป็นกลุ่มที่แตกต่างไปจากกันมากนัก ก่อนปีค.ศ.1958 ฝ่ายค้านที่สำคัญของเอเอฟพีเอฟแอลคือแนวร่วมเอกภาพแห่งชาติ หรือเอ็นยูเอฟ แนวร่วมนี้เกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มต่าง ๆ เช่นกัน ทว่าสมาชิกส่วนใหญ่ เป็นพรรคที่เข้มแข็งมากพอ ๆ กัน – มีตั้งแต่พรรคยุติธรรม ที่ไม่เป็นคอมมิวนิสต์ ไปจนถึงพรรคกรรมกรและเกษตรกรพม่า ซึ่งมีนโยบายแนวมาร์กซิสต์ เหตุผลประการเดียวที่ทำให้พรรคเหล่านี้เข้ามารวมตัวกัน คือการต่อต้านเอเอฟพีเอฟแอล หลังจากประสบความล้มเหลวในการเลือกตั้งในค.ศ.1960 แล้ว กลุ่มผสมนี้ก็แตกกัน ส่วนที่ยังเหลือในแนวร่วมนั้น มีพรรคกรรมกรและเกษตรกรพม่า เป็นแกนหลัก พรรคในแนวร่วมนี้ตั้งชื่อใหม่เป็นพรรคกรรมกรพม่า เมื่อถึงช่วงที่ทหารเข้ามายึดอำนาจนั้น เป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่าฝ่ายมาร์กซิสต์เป็นผู้ควบคุมแนวร่วมผสมนี้

พรรคการเมืองที่ต่อต้านอู นุ ที่สำคัญอีกพรรคหนึ่งได้แก่กลุ่มของกยอว์ ไนอิน-บา สเว ซึ่งยังใช้ชื่อเอเอฟพีเอฟแอลอยู่ พรรคนี้ส่วนใหญ่แล้ว เป็นพรรคซึ่งประกอบด้วยสาวกส่วนตัวของผู้นำคนสำคัญของพรรค และไม่เคยวางท่าทีท้าทายอู นุอย่างแท้จริง

อู นุ มีนโยบายสำคัญสองนโยบายซึ่งนำมาปฏิบัติภายหลังค.ศ.1960 และเป็นปัจจัยที่ทำให้เขาตกจากอำนาจ นโยบายแรก คือการเรียกร้องให้สถาปนาพุทธศาสนาขึ้นเป็นศาสนาประจำรัฐ การปกครองตามลำดับชั้นตามหลักพุทธศาสนา เป็นโครงสร้างทางการเมืองที่มีความสำคัญ เนื่องจากให้ที่หลบภัยจากกฎหมายของรัฐ แต่ในขณะเดียวกัน ก็สามารถวางมาดว่าเป็นหลักศีลธรรมให้ประชาชนยึดเหนี่ยวได้ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักร จึงสามารถนำมาพิจารณาในเงื่อนไขของการต่อสู้แข่งขันกัน หรือในเงื่อนไขการรับคนเข้ามาเป็นพวกเดียวกันได้ ศาสนาเป็นแขนงซึ่งอู นุดูเหมือนว่าได้เข้าไปแทรกแซงอย่างเป็นที่สะดุดตามากที่สุด นับตั้งแต่ทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา อู นุเชื่อว่า พุทธศาสนาเป็นหนทางที่จะทำให้ระบอบสังคมนิยมเกิดขึ้นได้ เพราะระบบเศรษฐกิจนั้น ย่อมไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ หากไม่เปลี่ยนแปลงจิตใจของมนุษย์เสียก่อน ในค.ศ.1950 เมื่อประกาศใช้กฎหมายสภาพุทธศาสนา อู นุได้ก่อตั้งหน่วยงาน เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่พุทธศาสนาซึ่งรัฐให้เงินสนับสนุน การสนับสนุนพุทธศาสนาของอู นุในช่วงนั้น ส่วนหนึ่งเป็นโครงการที่อู นุกระทำขึ้นเพื่อท้าทายในเชิงอุดมการณ์ต่อกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ทางปีกซ้าย ในค.ศ.1954 อู นุได้เริ่มให้มีการสอนพุทธศาสนาตามโรงเรียนของรัฐ ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบสนองต่อแรงกดดันจากเหล่าเจ้าอาวาส ต่อมาในค.ศ.1961 อู นุได้ให้คำปฏิญาณว่าจะประกาศให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำรัฐ ซึ่งนอกจากเหตุผลอื่น ๆ แล้ว ยังเนื่องจากความปรารถนาอย่างแรงกล้าของอู นุเอง ในอันที่จะประกอบกรรมดี การเคลื่อนไหวก้าวนี้ แน่นอนว่าถูกต่อต้านจากชนกลุ่มน้อยที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา และจากกองทัพซึ่งต้องการให้จำกัดศาสนาของรัฐ อยู่เฉพาะในพื้นที่ส่วนที่เป็นพม่าแท้ โดยแก่นแท้แล้ว ข้อเสนอของอู นุ ไม่น่าก่อให้เกิดความแตกต่างอย่างแท้จริงขึ้นมาสักเท่าไร เนื่องจากพุทธศาสนาก็เป็นที่นับถือกันอย่างกว้างขวางเหลือเกินอยู่แล้ว อย่างไรก็ดี ชนกลุ่มน้อยที่มิใช่พุทธศาสนิกชน ก็เคืองขุ่น ที่ทางการยังอุตส่าห์ดำเนินความพยายามที่จะเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็งแก่พุทธศาสนาให้มากยิ่งขึ้นไปอีก

เหตุผลประการที่สองที่ทำให้อู นุตกจากอำนาจ คือผลกระทบอันเนื่องมาจากนโยบายของเขาที่จะคงรักษาโครงสร้างของสหพันธรัฐไว้ ในค.ศ.1960 อู นุเสนอที่จะก่อตั้งรัฐให้ชาวมอญและชาวยะไข่ เป็นการแยกต่างหาก ทั้งนี้ เป็นคำสัญญาที่อู นุ ให้ในระหว่างหาเสียงเลือกตั้ง ภายหลังการเลือกตั้ง อู นุผิดสัญญา และหน่วงเหนี่ยวร่างกฎหมายเรื่องการก่อตั้งรัฐไว้ ซึ่งเป็นการสร้างความบาดหมางให้แก่ชาวยะไข่ ชาวมอญและชนชาติอื่น ๆ การก่อการร้ายทวีความรุนแรงขึ้น และเมื่อถึงปลายปีค.ศ.1961 อู นุถึงกับยอมรับว่า ฝ่ายกบฏที่ประกอบด้วยชนกลุ่มน้อย เข้าควบคุมประเทศไว้ได้หนึ่งในสิบของพื้นที่ทั้งหมด[17]

อันตรายว่าโครงสร้างของรัฐจะแตกแยกออกจากกันนี้เอง ที่ชักนำให้เน วิน ปลดอู นุออกจากตำแหน่งในค.ศ.1962 เมื่อเน วินขึ้นมามีอำนาจ สิ่งที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญ ก็เปลี่ยนจากอย่างแน่ชัด

---

[17] อ้างใน Richard Butwell, ***U Nu of Burma,*** Stanford, 1963, 227.

จากความจำยอมต่อโครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพ ไปสู่การก่อตั้งรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดขึ้นมา

ฟิลิปปินส์ก่อนยุคของมาร์คอส

ฟิลิปปินส์สถาปนาโครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพ นับตั้งแต่แรกเริ่มที่ฟิลิปปินส์ได้รับเอกราช อย่างไรก็ดี นักประวัติศาสตร์ประสบปัญหายุ่งยากที่จะต้องฝ่าฟันข้ามไปให้ได้ เมื่อศึกษาพิเคราะห์ถึงโครงสร้างเหล่านี้ นั่นคือในการวิเคราะห์อดีตนั้น นักประวัติศาสตร์จำเป็นต้องกำจัดความคิดคำนึงออกไปจากเรื่องราวของสมัยปัจจุบัน ในกรณีของฟิลิปปินส์ คำแนะนำนี้ยากที่จะปฏิบัติตามได้ ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1986 ประธานาธิบดีมาร์คอสถูกโค่นลงจากอำนาจในการปฏิวัติประชาธิปไตยอย่างสันติ ที่เรียกกันว่า “การปฏิวัติฟิลิปปินส์ครั้งที่สอง” ทั้งนี้เพื่อเป็นการระลึกถึงการปฏิวัติครั้งแรกที่เกิดขึ้นในค.ศ.1896 การปฏิวัติครั้งแรกนั้นเกิดขึ้นเพื่อต่อต้านระบอบการปกครองอาณานิคมของสเปน การปฏิวัติทั้งสองครั้งมีลักษณะเด่นที่แนวโน้มซึ่งสืบเนื่องต่อกันมาในด้านความรักชาติ และความปรารถนาที่จะมีรัฐบาลประชาธิปไตย ซึ่งมีที่ว่างพอแก่โครงสร้างทางการเมืองหลากหลายรูปแบบ นักประวัติศาสตร์ไม่อาจเมินไปจากเรื่องนี้ได้ หากแต่ต้องไตร่ตรองถึงความคล้ายคลึงกันนานาประการที่มีอยู่ในการปฏิวัติทั้งสองครั้งนี้

กุญแจที่ไขไปสู่การทำความเข้าใจถึงโครงสร้างทางการเมืองในฟิลิปปินส์ คือครอบครัว ความสำคัญของครอบครัว มีรากเหง้าอยู่ในประวัติศาสตร์ หมู่บ้านในท้องถิ่นสมัยก่อนที่สเปนจะเข้ามา เป็นกลุ่มที่ประกอบด้วยเครือญาติ นักล่าอาณานิคมสเปน มิได้ทำลายความผูกพันในครอบครัว แต่โดยอันที่จริง กลับเสริมสร้างให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้นอีกเป็นอันมาก การปกครองของสเปนสร้างความรู้สึกบาดหมางห่างเหินแก่ชาวฟิลิปปินส์เพราะเป็นการปกครองที่ชาวฟิลิปปินส์ตกอยู่ในฐานะที่ถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบ เป็นการปกครองที่มองการณ์ในแง่ลบและสร้างความยากลำบาก เมื่อไม่มีพันธมิตรร่วมมือช่วยเหลือในการปกครอง สเปนก็ไม่มีทางเลือก นอกจากหาความสุขสบายให้แก่ตน ยุคอาณานิคมอเมริกันและยุคเอกราชในช่วงเวลาหลังจากนั้น มิได้เปลี่ยนแปลงสถานการณ์นี้ รัฐบาลอเมริกันให้โอกาสแก่ชนชั้นสูงตามจารีตประเพณี จากการที่อเมริกันขยายโครงสร้างของครอบครัวเข้าไปสู่การเมือง ชนชั้นสูงเหล่านี้ ได้รับความช่วยเหลือจากอำนาจทางเศรษฐกิจของตน จึงสามารถเข้าควบคุมอำนาจการปกครองไว้ได้ เมื่อประเทศได้รับเอกราช ผลลัพธ์ของการสมรสระหว่างการเป็นผู้นำทางการเมืองกับอำนาจทางเศรษฐกิจ คือการสร้างปราการขึ้นภายในรัฐบาลเพื่อคุ้มครองลัทธิจารีตนิยม และ คุ้มครองอิทธิพลของครอบครัว ระบบครอบครัวแบบขยายของฟิลิปปินส์ ซึ่งนับญาติทั้งทางพ่อและทางแม่ ว่าเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน ทำให้เกิดโครงสร้างทางการเมืองชนิดพิเศษขึ้นมา เรียกได้ว่าเป็นแบบที่สั่งทำขึ้นมาเป็นการเฉพาะ

ค่านิยมอะไรบ้าง ที่ครอบครัวสร้างขึ้นในโครงสร้างทางการเมือง ค่านิยมดังกล่าวประกอบด้วยการให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก แก่การสนองความต้องการแก่บางกลุ่มอย่างเป็นการเฉพาะเจาะจง การให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์โดยส่วนตัวและในชีวิตประจำวัน จริยธรรมและบรรทัดฐานเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว มีฝังอยู่ภายในตัวปัจเจกบุคคล ด้วยเหตุนี้ หัวหน้าครอบครัวจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นผู้นำที่มีอำนาจทางสังคมและการเมือง สมาชิกในครอบครัวและคนเก่าแก่ที่ทำงานให้กับครอบครัวคนอื่น ๆ สามารถมีส่วนแบ่งในโชคลาภของผู้นำได้ ในไม่ช้า โครงสร้างแบบพึ่งพาอาศัย ก็ได้พัฒนาขึ้นมา

แง่มุมของโครงสร้างทางการเมืองที่มีฐานอยู่ที่ครอบครัวนี้ ได้รับการส่งเสริมยิ่งขึ้นไปอีก ด้วยมรดกที่มาจากสมัยอาณานิคม การปกครองทั้งของสเปนและของอเมริกัน ต่างประสิทธิประสาทระบบการเช่าที่ดินที่ไม่เสมอภาคอย่างสูงไว้ให้เป็นมรดก ในภาคเกษตรกรรม เรื่องนี้มีความหมายว่า ชนชั้นผู้เช่าอยู่ในฐานะเป็นผู้ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ และตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของชนชั้นเจ้าที่ดินที่ทรงอำนาจทางการเมืองได้โดยง่าย สถานการณ์ดังกล่าว ส่งเสริมเครือข่ายของการมีผู้ที่อยู่ในความอุปถัมภ์ บรรดาผู้นำได้รับการสนับสนุน เพราะพวกเขาสามารถสนองความต้องการของผู้ที่ให้การสนับสนุนตนได้ ฝ่ายผู้นำ เป็นผู้อุปถัมภ์ และฝ่ายผู้สนับสนุนหรือสาวกของผู้นำเป็นผู้รับการอุปถัมภ์ บรรดาผู้นำเองก็มีผู้อุปถัมภ์ และในลักษณาการนี้ โครงสร้างทางการเมืองทั้งหมด จึงเชื่อมโยงเข้าด้วยกันในแนวตั้ง จาก *บาร์ริโอ* (หมู่บ้าน) ไปจนกระทั่งถึงเมืองหลวงของชาติ

ความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์และผู้อยู่ในความอุปถัมภ์เช่นนี้ มีลักษณะเด่นที่แสดงให้เห็นอยู่ในโครงสร้างทางการเมืองโดยเฉพาะสองประการ ลักษณะเด่นประการแรก คือ ผู้นำระดับชาติโดยทั่วไปแล้ว ไม่จำเป็นต้องรักษาความสัมพันธ์โดยตรงกับประชากร สำหรับการเลือกตั้งประธานาธิบดีนั้น เงื่อนไขที่สำคัญที่สุด คือความสามารถในการตกรางวัล ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียกเสียงสนับสนุนได้ เสียงสนับสนุนนี้ได้มาโดยวิธีลงคะแนนเสียงแบบอย่างเป็นกลุ่ม ลักษณะเด่นประการที่สอง ความซื่อสัตย์ต่อพรรค มิใช่เรื่องสำคัญ ดังนั้น พรรคต่าง ๆ จึงไม่จำเป็นต้องนำเสนอโครงการที่สามารถชี้วัดได้ พรรคการเมืองไม่เคยมีอุดมการณ์ที่แน่ชัด พรรคเหล่านี้ คล้ายคลึงกับเจ้าศักดินาที่รวมกลุ่มเข้าด้วยกัน ด้วยเหตุนี้ ผู้นำของพรรคจึงไม่สามารถรณรงค์หาเสียงโดยใช้โครงการต่าง ๆ เป็นหลักพื้นฐานได้ เนื่องจากจะก่อให้เกิดอันตรายแก่ความเป็นพันธมิตรภายในพรรค หลังการเลือกตั้ง ผู้นำพรรครักษาตำแหน่งไว้ได้ด้วยคะแนนเสียงที่ท้องถิ่นลงให้แบบเป็นกลุ่ม โดยผู้นำในท้องถิ่นคอยควบคุมการลงคะแนนอยู่ และผู้นำเหล่านี้ จำเป็นต้องได้รับรางวัลตอบแทน สถานการณ์ดังกล่าวส่งเสริมให้มีการก่อตั้งพรรคขนาดใหญ่ขึ้นมาสองพรรค คือพรรค “ใน” กับพรรค “นอก” ลักษณะของการมีสองพรรคนี้ เป็นลักษณะเด่นของโครงสร้างทางการเมืองของพรรคการเมืองในฟิลิปปินส์ ลักษณะเด่นดังกล่าวยังขยายเข้าไปกระทั่งถึงทางใต้ ซึ่งเป็นเขตของชาวมุสลิม

โครงสร้างทางการเมืองแบบสองพรรคนี้ ถูกการยึดครองของญี่ปุ่นมาขัดจังหวะไว้เพียงชั่วระยะเวลาสั้น ๆ เมื่อเซอร์กิโอ ออสมีนา ซึ่งชราวัยลงทุกที กลับเข้ามาพร้อมกับนายพลแม็คอาร์เธอร์ เพื่อฟื้นฟูพรรคปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้า การอ้างสิทธิในความเป็นผู้นำของเขา ถูกท้าทายจากมานูเอล โรซาส – ผู้ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นผู้ช่วยคนสำคัญของออสมีนา และเป็นผู้นำที่โดดเด่นคนหนึ่งของนาซิอองนาลิสต้าในช่วงก่อนสงคราม – โรซาสเยาว์วัยกว่าออสมีนามาก ทั้งยังคงอยู่ในฟิลิปปินส์ตลอดช่วงเวลาที่ญี่ปุ่นยึดครอง ผลลัพธ์คือความแตกแยกในพรรค ในช่วงเวลาก่อนการเลือกตั้งประธานาธิบดีใน ค.ศ.1946 โดยฝ่ายของออสมีนา ได้จัดการก่อตั้งตัวเองขึ้นมาใหม่ เป็นพรรคชาตินิยม ส่วนบรรดาผู้สนับสนุนของโรซาส ก็เรียกตัวเองว่า พรรคเสรีนิยม อย่างไรก็ดี มูลฐานที่สร้างสายสัมพันธ์ในพรรคยังคงเหมือนเดิม และสิ่งที่ออสมีนาและโรซาสทำได้สำเร็จ คือทำให้เสียงสนับสนุนในทุก ๆ จังหวัดแตกแยกออกเป็นสองส่วน

ดังที่คาดกันอยู่แล้ว ทั้งสองพรรคมิได้แตกต่างกันมากนัก ทั้งสองพรรคต่างดำเนินแนวทางอนุรักษนิยม ในเรื่องการปกป้องทรัพย์สินเอกชน และระบบสังคมเช่นที่เป็นอยู่ขณะนั้น ทั้งสองพรรคพยายามที่จะเดินสายกลาง โดยแต่ละฝ่าย จะไม่สุดโต่งจนถึงกับสร้างความบาดหมางกับผู้มีสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้งที่เป็นกระแสหลัก ภายในกรอบที่กว้างขวางเช่นนี้ มีความแตกต่างกันในระดับภูมิภาคอยู่บ้าง พรรคชาตินิยมดูเหมือนว่าจะเข้มแข็งอยู่ในเซบุและในเขตลูซอนตอนใต้ ซึ่งเป็นเขตที่ปลูกมะพร้าวและพูดภาษาตากาล็อก พรรคเสรีนิยมได้รับการสนับสนุนอย่างเข้มแข็งในภูมิภาคปามปานกาของลูซอนตอนกลาง ซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าว และในจังหวัดต่าง ๆ ของอิโลคอส ทางตอนเหนือ บริเวณตอนเหนือนี้ประชาชนเป็นสมาชิกของคริสต์จักรอิสระของฟิลิปปินส์ หรืออากลิปายาน และเป็นลูกจ้างของอุตสาหกรรมยาสูบที่ใหญ่โตกว้างขวาง อย่างไรก็ดี ความสัมพันธ์กับภูมิภาคเหล่านี้ ก็บอบบางมาก เพื่อวัตถุประสงค์ในการเลือกตั้งประธานาธิบดีในค.ศ.1965 เฟอร์ดินานด์ มาร์คอส สมาชิกคนหนึ่งของพรรคเสรีนิยม ซึ่งเป็นทั้งชาวอิโลคอสและเป็นสมาชิกของคริสต์จักรอากลิปายานได้ย้ายมาเข้าสังกัดกับพรรคชาตินิยม ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ พรรคชาตินิยมซึ่งแต่ก่อนเข้มแข็งอยู่ในลูซอนซึ่งอยู่ตอนใต้ได้กลายมาเป็นรุ่นเฮฟวี่เวทในตอนเหนือในเวลาเพียงชั่วข้ามคืน จะเห็นว่า การเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับภูมิภาคใด ๆ มิใช่ดัชนีที่ชี้บอกความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของโครงสร้างของพรรคการเมืองได้อย่างแน่นอน โดยรวมแล้ว ลักษณะเด่นชัดที่เกี่ยวข้องกับภูมิภาค ไม่ใช่เรื่องสำคัญ เนื่องจากความแตกต่างระหว่างภูมิภาค มีเพียงเล็กน้อย ยกเว้นความแตกต่างที่เด่นชัด ทว่ามีโดยทั่วไป ระหว่างตอนใต้ที่เป็นมุสลิม กับตอนเหนือที่เป็นคริสเตียน การแข่งขันในระดับภูมิภาค หมายถึงการแข่งขันในเรื่องบุญคุณที่จะมีการตอบแทน อย่างไม่อาจแปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไปได้

แนวการวิเคราะห์เช่นนี้ เป็นการชี้แนะว่า ผู้นำแต่ละบุคคลนั้น สามารถหันเหการลงคะแนนเสียงได้ด้วยวิธีการที่เป็นเรื่องของผลประโยชน์โดยแท้ นอกจากนี้ ยังควรสังเกตด้วยว่า บุคคลเหล่านี้มักเป็นหัวหน้าของตระกูลที่ทรงอิทธิพล และตระกูลที่ทรงอิทธิพลก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของ

โครงสร้างทางการเมือง ขนบประเพณีของลัทธิอัตตาธิปไตยของฟิลิปปินส์ น่าจะมีต้นกำเนิดอยู่ในตระกูลที่มีการจัดโครงสร้างตามลำดับชั้นพวกนี้ ไม่ใช่เรื่องแปลกผิดธรรมดาสามัญ ที่จะพบผู้นำทางการเมืองและผู้ดำรงตำแหน่งในรัฐบาลระดับชาติและระดับท้องถิ่น ใช้อำนาจไม่ผิดจากการเป็นหัวหน้าตระกูลที่มีอิทธิพล บุคคลที่จัดว่าเป็นตัวอย่างในกรณีนี้ ได้แก่ทายาทของตระกูลโลเปซ ตระกูลอาควิโน-โคจองโก ตระกูลออสมีนา และตระกูลโรมูอัลเดซ

ด้วยเหตุนี้ รัฐเอกราชแห่งฟิลิปปินส์ จึงมีลักษณะเฉพาะตัวตรงที่มีการต่อสู้ทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง ระหว่างชนชั้นสูงต่างตระกูล ตระกูลที่ต่อสู้กันนี้ต่างมีตัวแทนอยู่ในพรรคการเมืองที่ควบคุมคะแนนเสียงจาก*บาร์ริโอ* (หมู่บ้าน) โดยผ่านระบบอุปถัมภ์ การเปลี่ยนตัวผู้นำในรัฐบาล โดยผ่านการเลือกตั้งอย่างสม่ำเสมอ ให้ความรู้สึกว่า ในฟิลิปปินส์มีประชาธิปไตย แต่อันที่จริงแล้วเป็นการต่อสู้ในระหว่างชนชั้นสูงซึ่งเป็นไปในลักษณะเดียวโดยตลอด มีกรณียกเว้นอยู่สองกรณีที่ควรกล่าวถึงหนึ่งคือการเลือกตั้งรามอน แม็กไซไซ การเลือกตั้งครั้งนี้มีความสำคัญ เนื่องจากแมกไซไซเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีฟิลิปปินส์คนแรกที่ใช้วิธีการเข้าไปถึงประชาชนในระดับรากหญ้า การเลือกตั้งดิออสดาโด มาคาปากัลในค.ศ.1961 ก็เป็นอีกกรณีหนึ่งที่น่าสังเกตเช่นกัน เพราะเป็นการแข่งขันอย่างแท้จริงครั้งแรก ระหว่างกลไกของพรรคกับรากหญ้า นักสังเกตการณ์บางคนมองว่า ชัยชนะของมาคาปากัล เป็นการยุติอิทธิพลครอบงำของชนชั้นสูง ทั้งนี้ก็เพราะมาคาปากัล มีกำเนิดจากชนชั้นล่างในปามปานกา แต่ก็ปรากฏออกมาในภายหลังว่าเป็นการมองไกลเกินจริง

อย่างไรก็ดี หากว่าประชาธิปไตยมีนัยหมายถึงการมีที่ว่างให้แก่โครงสร้างทางการเมืองอื่น ๆ ได้มีโอกาสใช้อิทธิพลและอำนาจควบคุมนโยบายของชาติแล้ว การณ์มิได้เป็นเช่นที่กล่าวนี้ในกรณีของฟิลิปปินส์ ชนชั้นสูงในแวดวงการเมืองของฟิลิปปินส์ เป็นคนกลุ่มเล็ก ๆ และดังนั้น ความสัมพันธ์โดยส่วนตัวจึงเป็นเรื่องสำคัญ ความใกล้ชิดสนิทสนมทำหน้าที่ประหนึ่งปราการที่ขัดขวางโครงสร้างอื่น ๆ มิให้มาท้าทายตระกูลชนชั้นสูงในวงการการเมืองได้

ในหมู่โครงสร้างทางการเมืองเหล่านี้ โครงสร้างที่ก้าวขึ้นมาเป็นโครงสร้างที่สำคัญที่สุดในทศวรรษ 1980 คือคริสต์จักรคาทอลิก ประชากรของฟิลิปปินส์นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกถึง 85 เปอร์เซ็นต์ จึงไม่ใช่เรื่องยากที่จะจินตนาการว่า คริสต์จักรสามารถใช้อิทธิพลอันมากมายภายในโครงสร้างทางการเมืองของฟิลิปปินส์ได้อย่างไร และรวมทั้งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างดังกล่าวด้วย เหล่าบิชอปวางอำนาจเหนือบุคคลที่มีการศึกษา คนมั่งมี ตลอดจนมวลชนทั่วไปอย่างกว้างขวาง พระบาทหลวงเป็นผู้บริหารโรงเรียน หน่วยงานสวัสดิการและสถาบันอื่น ๆ นอกจากนี้ คริสต์จักรยังดำเนินโครงการปฏิบัติการที่มุ่งเพื่อช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนของมวลชน ซึ่งเท่ากับคริสต์จักรเป็นอีกทางเลือกหนึ่งนอกเหนือจากรัฐบาล ที่วางใจได้ว่าจะดำเนินงานไปด้วยดี ที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด คริสต์จักรคาทอลิกมั่งคั่งร่ำรวย เขตปกครองของอาร์คบิชอปแห่งมนิลา ซึ่งก่อตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อค.ศ.1579 มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่ยิ่งว่าเป็นเขตในความดูแลของบิชอปที่มั่งคั่งที่สุดเขตหนึ่งของโลก

ในสมัยที่สเปนมีอำนาจปกครองอาณานิคมอยู่นั้น คริสต์จักรอยู่ในฐานะหุ้นส่วนของรัฐมาโดยตลอด ทั้งสองร่วมมือกันขยายจักรวรรดิและเผยแพร่ศาสนา การปกครองอาณานิคมของอเมริกัน เน้นเรื่องการแยกศาสนาและรัฐออกจากกัน หลังจากได้เอกราชแล้ว การแยกนี้ก็ยังดำเนินต่อไป

ในแง่การจัดองค์กรนั้น โดยหลักแล้ว อำนาจการเป็นผู้นำของคาทอลิก มีศูนย์กลางอยู่ที่องค์กรที่รู้จักกันในนาม “องค์ประชุมของบิชอปคาทอลิกแห่งฟิลิปปินส์” องค์ประชุมนี้ ประกอบด้วยพระบาทหลวงระดับเจ้าวัดแปดสิบเอ็ดรูป ซึ่งมีอำนาจในการตัดสินนโยบายอย่างเป็นทางการแก่พระบาทหลวงทั้ง 5000 รูปในประเทศ ผู้นำที่อยู่ในตำแหน่งเป็นเวลานาน ได้แก่พระคาร์ดินัล เจม ซิน ท่านผู้นี้เป็นอาร์คบิชอปแห่งมนิลาตั้งแต่ปีค.ศ.1974 และได้เป็นพระคาร์ดินัลในปีค.ศ.1976 พระคาร์ดินัลซินดำเนินบทบาทที่เป็นหลักสำคัญในการไกล่เกลี่ยประนีประนอมระหว่างอนุรักษนิยมฝ่ายหนึ่งกับพระบาทหลวงหัวรุนแรงอีกฝ่ายหนึ่ง โดยฝ่ายหลังนี้ เป็นฝ่ายสนับสนุนการมุ่งดำเนินกิจกรรมทางด้านสังคม-การเมือง โดยประเพณีที่เคยกระทำมา องค์ประชุมของบิชอปให้การสนับสนุนแก่รัฐบาลที่อยู่ในอำนาจ ตราบเท่าที่ผลประโยชน์ขององค์ประชุมฯ ไม่ได้รับความกระทบกระเทือนเสียหาย โดยทั่วไปแล้ว ความมั่งคั่งของคริสต์จักร มีนัยหมายถึงว่า คริสต์จักรเป็นหนึ่งในบรรดาเสาหลักทางสังคม ที่สนับสนุนสถานภาพเดิมเช่นที่เป็นอยู่ ทว่าเมื่อมีการประกาศกฎอัยการศึกในค.ศ.1972 และมาร์คอสปราบปรามฝ่ายค้านอื่น ๆ ทั้งหมด คริสต์จักรก็ต้องทำหน้าที่เป็นมโนธรรมที่คอยเตือนสติให้กับโครงสร้างทางการเมือง

โครงสร้างทางการเมืองอีกโครงสร้างหนึ่งซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมวลชน มีสุคบาลาฮับเป็นตัวอย่างแบบฉบับ ไม่ว่าจะใช้นิยามใด ๆ ขบวนการฮุคเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจนที่สุด ถึงความไม่พอใจที่แผ่ขยายไปทั่วชนบท ในยุคที่รัฐฟิลิปปินส์ได้รับเอกราชแล้ว นับตั้งแต่ค.ศ.1946 จนถึงค.ศ.1953 พวกฮุคสามารถก่อการกบฏได้อย่างเต็มพิกัดในลูซอนตอนกลาง ส่วนหนึ่งเพราะขบวนการนี้ ได้รับการสนับสนุนอย่างมากจากเกษตรกร เกษตรกรเป็นผู้เสียเปรียบอย่างหนักหน่วงเพราะการล่มสลายของระบบการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ระหว่างชนชั้นสูงและชนชั้นล่าง ตามวิถีปฏิบัติที่มีมาตามประเพณีนั้น เป็นที่คาดหมายว่าชนชั้นสูงต้องประพฤติปฏิบัติตนในฐานะผู้อุปถัมภ์อาทิเช่นด้วยการเกื้อหนุนแก่กิจกรรมของชุมชน และให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เช่าที่นาของตน ในยามที่เดือดร้อน ทางฝ่ายสมาชิกในชนชั้นล่างนั้น ก็เป็นที่คาดหมายว่า ต้องแสดงความนบนอบและยำเกรงเป็นการตอบแทน ในลูซอนตอนกลาง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสองชนชั้นนี้ กำลังขาดหายไปเพราะเจ้าของที่ดินที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในที่ดินที่ตนเป็นเจ้าของ มีจำนวนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ ระบบการเช่าโดยการเข้าครอบครองทำกินโดยลำพังตนเอง แทนการเช่าโดยการแบ่งส่วนได้จากผลผลิตเป็นการตอบแทนกำลังแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง การแพร่ขยายของระบบการเช่าดังกล่าวยังหมายถึงว่า ชนชั้นล่าง จำต้องผจญกับชีวิตที่มีการปกป้องคุ้มครองน้อยลง กระดูกสันหลังของขบวนการฮุค หัก

ลงด้วยฝีมือของประธานาธิบดีแม็กไซไซ ซึ่งเสนอยกที่ดินในตอนใต้ให้แก่พวกฮุคที่ยอมจำนน นอกจากนี้แล้ว แมกไซไซยังประกาศใช้กฎหมายปฏิรูปที่ดินในค.ศ.1954 และ 1955 ด้วย

นอกจากพวกฮุคแล้ว ดูเหมือนว่าฟิลิปปินส์จะไม่มีโครงสร้างทางการเมืองอื่นใด ที่เป็นตัวแทนของกรรมกรหรือชนชั้นผู้ใช้แรงงานอยู่เลย เรื่องนี้อาจเนื่องมาจากมาตรการปฏิรูปของแม็กไซไซก็ได้ การมีความผูกพันในครอบครัวอย่างเหนียวแน่นของฟิลิปปินส์เป็นข้ออธิบายได้อีกประการหนึ่งเช่นกัน ในบริเวณที่เป็นเขตเมืองทั้งหลายนั้น พรรคเล็กพรรคน้อยที่ไปหาเสียงจากกรรมกร ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากชนที่ไม่พอใจต่อรัฐบาลหรือฝ่ายปกครองในหมู่ชนชั้นกรรมกร มีแนวโน้มที่จะกลับไปยัง*บาร์ริโอ* ซึ่งเป็นหลักแหล่งที่ญาติพี่น้องของพวกเขาจะจัดหาสิ่งของที่ช่วยยังชีพให้

เราสามารถให้เหตุผลที่ชี้ชัดได้ว่า โครงสร้างทางการเมืองในฟิลิปปินส์ มีแนวโน้มที่จะขัดแย้งกันมากกว่าในรัฐอื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สังคมของฟิลิปปินส์มีแนวโน้มที่จะต่อสู้เป็นปฏิปักษ์กัน ยิ่งกว่าปรองดองกัน ต้นกำเนิดของความขัดแย้งที่มีพลังรุนแรงที่สุด ได้แก่ความไม่สงบในหมู่เกษตรกร ซึ่งปูทางให้ชาวไร่ชาวนาไปปะทะกับเจ้าที่ดิน ความขัดแย้งของทั้งสองฝ่ายนี้เป็นความขัดแย้งเชิงโครงสร้างในแบบคลาสสิค ระหว่างมวลชนกับคนชั้นสูง ดังนั้น ความเกี่ยวพันระหว่างโครงสร้างต่าง ๆ ในฟิลิปปินส์ จึงได้มีการวิวาทบาดหมางกันเป็นลักษณะประจำตัว หนึ่งในคำอธิบายหลักที่สำคัญให้แก่สภาวการณ์เช่นนี้ คือความล้มเหลวของชนชั้นสูงในประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์ ชนชั้นสูงของฟิลิปปินส์ไม่สามารถวางตนให้พ้นไปจากกลุ่มในสังกัดของชนชั้นตนได้สำเร็จ[18] ตัวอย่างเช่น ในค.ศ.1896 ชนชั้นสูงเหล่านี้แยกตัวเองออกจากกาติปูนาน ซึ่งเป็นขบวนการแนวประชานิยม (พอบพูลิสต์) ในค.ศ.1899 ผู้นำของชนชั้นสูงจำนวนมาก พากันผละจากรัฐบาลปฏิวัติของเอมิลิโอ อาควินาลโด และเลือกที่จะเป็นอิสระในทางการเมืองจากสเปน ทว่าไม่เป็นอิสระในแง่ความเป็นประชาธิปไตยทางสังคมหรือทางเศรษฐกิจ ต่อมาภายหลัง ในค.ศ.1900-1901 ผู้นำที่เป็นชนชั้นสูง ได้ร่วมมือกับสหรัฐ ในการก่อตั้งรัฐบาลแบบอาณานิคมขึ้นมาต่อต้านการปฏิวัติ นโยบายเกี่ยวกับการค้าเสรีของอเมริกันในเวลาต่อมา หมายถึงข้อได้เปรียบทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นแก่ชนชั้นสูง เพราะพวกเขาเป็นผู้ผลิตพืชผลเพื่อการจำหน่าย และเข้าถึงตลาดสหรัฐได้อย่างเต็มที่ ในขณะเดียวกัน ความทุกข์ยากในชนบท ก็ถูกปล่อยทิ้งไว้โดยมิได้มีการแก้ไข สถานการณ์เช่นนี้ดำเนินต่อมาโดยไม่สู้จะมีการเปลี่ยนแปลงสักเท่าใดนัก ในทศวรรษ 1950 และ 1960 ความไม่สงบของเกษตรกรยังคงปรากฏให้เห็นเป็นเค้า ในฐานะหัวข้อสำคัญหัวข้อหนึ่ง ในนโยบายของรัฐบาล มาตรการต่าง ๆ เพื่อการปฏิรูปประสบความล้มเหลว เพราะการต่อต้านอย่างหนักหน่วงและรุนแรงที่มาจากเจ้าที่ดิน มาตรการเพื่อปฏิรูปยังขาดการสนับสนุนในรูปโครงสร้างพื้นฐานซึ่งน่าจะมีขึ้นควบคู่ไปกับคำประกาศถึงความตั้งใจ

---

[18] Leslie E. Bauzon, ***Philippine Agrarian Reform, 1880-1965,*** Singapore: ISEAS Occasional Paper no. 31, 1975, 17.

อย่างจริงใจที่จะปฏิรูป อาทิเช่นในการจัดอำนวยความสะดวกในการขอสินเชื่อ การจัดช่องทางการตลาด การก่อตั้ง สหกรณ์ การโจมตีอุปสรรคที่มีอยู่ในระบบราชการ และอื่น ๆ เมื่อมาตรการเพื่อการปฏิรูปประสบความล้มเหลว รัฐบาลก็หันมาใช้วิธีการบังคับ ในตอนต้นทศวรรษ 1950 ขณะที่การกบฏของพวกฮุค ทวีขึ้นถึงระดับสูงสุดนั้น ประธานาธิบดีเอลปิดิโอ ควิริโน ถึงกับระงับการใช้อำนาจของศาลไว้เป็นการชั่วคราว—อันเป็นมาตรการรุนแรงสำหรับรัฐที่บรรยายถึงตนเองอยู่เนือง ๆ ว่า เป็นสถานที่ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นประชาธิปไตย

อินโดนีเซีย : พรรคการเมือง

ภายหลังการปฏิวัติอินโดนีเซียสิ้นสุดลง โครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพเกิดขึ้นในอินโดนีเซียอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง อันที่จริงนั้น เงื่อนไขข้อหนึ่งที่ทำให้ดัตช์ยอมสละอำนาจอธิปไตยของตนในค.ศ.1949 ก็คืออินโดนีเซียต้องสถาปนาโครงสร้างรัฐสหพันธ์ขึ้นในระบอบสาธารณรัฐ เพื่อรองรับผลประโยชน์ที่หลากหลายของหมู่เกาะที่แผ่กระจายออกไปในบริเวณกว้าง รัฐสหพันธ์ดำรงอยู่ได้ไม่พ้นหนึ่งปี ภายในปลายปีค.ศ.1950 แต่ละรัฐที่เป็นองค์ประกอบของสหพันธ์ เลือกที่จะเข้ารวมอยู่ในสาธารณรัฐอินโดนีเซียที่เป็นสาธารณรัฐเดี่ยว ในขณะเดียวกัน มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราวฉบับปีค.ศ.1950 เพื่ออำนวยให้มีการเปลี่ยนแปลงจากโครงสร้างแบบสหพันธ์ มาเป็นโครงสร้างแบบรัฐเดี่ยว แผนการที่ได้รับการผลักดันจากเจ้าอาณานิคมที่ชาวอินโดนีเซียชิงชังอย่างรุนแรง ทำให้รัฐสหพันธ์ต้องอาสัญลงอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ดี ความรู้สึกต่อต้านดัตช์ หมดฤทธิ์เดชในการเป็นพลังประสานที่เกื้อหนุนให้ชาวอินโดนีเซียปรองดองกันในเวลาไม่ช้านาน ในขณะเดียวกัน รัฐบาลก็จำต้องให้ความเอาใจใส่แก่การคลี่คลายความวุ่นวายยุ่งเหยิงที่การปฏิวัติได้ทิ้งไว้ การสร้างเสถียรภาพในด้านเศรษฐกิจ ก็เป็นเรื่องเร่งด่วน ในเวลาเดียวกัน รัฐบาลจำเป็นต้องตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตของการลงทุนของดัตช์ ทวงอิเรียนตะวันตก (ซึ่งยังคงอยู่ในกำมือของพวกดัตช์) กลับคืนมา ดำเนินความสัมพันธ์กับต่างประเทศ การปลดประจำการนักต่อสู้ในสงครามปฏิวัติ ปัญหาเหล่านี้ ขัดขวางการบรรลุถึงความเห็นพ้องต้องกันหรือฉันทานุมัติที่เคยกระทำได้สำเร็จในช่วงของการปฏิวัติ

โครงสร้างทางการเมืองเป็นเสมือนผู้ถูกมอบหมายให้รับภารกิจในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ โครงสร้างทางการเมืองนี้ประกอบด้วยรัฐบาล ซึ่งมีพรรคเป็นฐานในการตั้งคณะรัฐมนตรีของรัฐบาล คณะรัฐมนตรีในรัฐบาลยุคแรก ๆ นั้น มีฮัตตากับผู้นำที่มีทัศนะคล้ายคลึงกันเป็นหัวหน้า วิธีการพิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่รัฐเอกราชเผชิญอยู่ เป็นวิธีการเชิงเทคนิคของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (เทคโนแครท) รัฐบาลให้การเน้นหนักการปรับเศรษฐกิจให้เข้าหลักเหตุผล ส่งเสริมการลงทุนของต่างชาติ และหลีกเลี่ยงลัทธิชาตินิยมที่มีรูปแบบสุดโต่ง ปฏิบัติการต่าง ๆ ของรัฐบาลดำเนินจากสมมุติฐานที่ว่า การปฏิวัติสิ้นสุดลงแล้ว และขณะนี้ เป็นเวลาที่จะต้องรับมือกับภารกิจในการจัด

ดำเนินการชาติที่เพิ่งเกิดใหม่ให้เข้าระบบ ซูการ์โนคัดค้านวิธีดำเนินงานเช่นนี้ เพราะเป็นแนวทางที่ผลักไสให้เขาด้อยความสำคัญลงไป ทั้งยังจำเป็นต้องใช้ทักษะซึ่งเขาไม่สู้จะสันทัด หลังค.ศ. 1953 เขาสนับสนุนคณะรัฐมนตรีที่ใช้วิธีดำเนินงานตามหลักลัทธิชาติที่มีลักษณะห้าวหาญยิ่งขึ้น โดยวิธีการดังกล่าวย่อมหมายถึงการกลับมาเน้นกันใหม่ที่ปัญหานโยบายต่างประเทศ หรือการกู้ดินแดนอีเรียนตะวันตก หรือโครงการซึ่งจะสามารถได้รับความเห็นพ้องต้องกันจากฝ่ายต่าง ๆ ได้อย่างง่ายดาย ในขณะเดียวกัน ก็หลีกเลี่ยงการดำเนินงานเพื่อปรับเศรษฐกิจให้เข้าหลักเหตุผล หรือแนวทางปฏิบัติงานต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดความไม่เห็นพ้องต้องกัน เรื่องเหล่านี้ กลุ่มผู้มีอิทธิพลในด้านการเมือง มีความคิดเห็นแตกแยกกันอยู่

อย่างไรก็ดี ความแตกแยกกันเหล่านี้สัมพันธ์อยู่กับความแตกแยกที่ลงถึงรากฐานยิ่งกว่า ภายในโครงสร้างทางการเมือง ผู้นำแบบเดียวกับฮัตตาหลายคน เป็นสมาชิกของ มาสจูมี (หรือ สหพันธ์องค์กรมุสลิม) ซึ่งเป็นตัวแทนของอิสลามอินโดนีเซีย ในปีกปฏิรูป ส่วนผู้สนับสนุนแบบเดียวกับซูการ์โน เป็นพวกที่รวมกลุ่มกันในพรรคชาติอินโดนีเซีย หรือพีเอ็นไอ และในสมาคมนักวิชาการมุสลิม หรือนาห์ดาตุล อูลามา (หรือในชื่อย่อว่าเอ็นยู) เอ็นยูนี้เป็นตัวแทนของชาวมุสลิมที่เคร่งครัดในเรื่องขนบประเพณีมากกว่า แต่ละฝ่ายที่กล่าวมานี้ ต่างเป็นศูนย์กลางของสภาวะแวดล้อมที่ก่อให้เกิดกลุ่มที่แปลกแยกจากกันในด้านวัฒนธรรม (เรียกว่า *อาลิรัน*) ซึ่งแผ่ขยายออกจากการเมืองระดับชาติ ไปถึงโรงเรียนหรือองค์กรต่าง ๆ ในระดับหมู่บ้าน การแยกจากกันไปคนละทางระหว่างผู้นำสองกลุ่มนี้ ยังมีแนวโน้มที่จะคู่ขนานไปกับการแบ่งแยกระหว่างเกาะที่อยู่นอก ๆ ออกไป กับเกาะชวาด้วยเช่นกัน กล่าวสั้น ๆ การแบ่งพรรคแยกพวก ความแตกแยกด้านวัฒนธรรม ด้านลัทธิอุดมการณ์และภูมิศาสตร์ต่างส่งแรงเสริมให้แก่กันและกัน รัฐเอกราชที่ก่อตัวขึ้นจากการปฏิวัติ ดูเหมือนว่าจะแตกแยกมากยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา และความเห็นพ้องต้องกัน ก็หาไม่ได้ ไม่ว่าจะที่ใด

การเลือกตั้งทั่วประเทศครั้งแรก ที่จัดขึ้นในค.ศ.1955 เป็นเครื่องยืนยันการแตกแยกออกเป็นฝักเป็นฝ่ายนี้ พีเอ็นไอได้เสียงสนับสนุน 22 เปอร์เซ็นต์ เอ็นยูได้ 18 เปอร์เซ็นต์ ทั้งสองกลุ่มนี้ ได้เสียงสนับสนุนจากชวาด้วยกันทั้งคู่ มาสจูมีได้ 21 เปอร์เซ็นต์ โดยคะแนนเสียงส่วนใหญ่ที่ได้นี้มาจากเกาะที่อยู่นอก ๆ ออกไป พรรคที่สี่ คือพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย (พีเคไอ) ได้คะแนนเสียงรวมทั้งสิ้น 16 เปอร์เซ็นต์ ลักษณะภายนอกที่ดูเข้มแข็งของพีเคไอ และการที่เสียงสนับสนุนพรรคนี้ ชุมนุมอยู่ในชวา แสดงให้เห็นว่า พรรคนี้ เป็นคู่แข่งสำคัญที่จะช่วงชิงเสียงสนับสนุนจากชุมชนร่วมศาสนาและวัฒนธรรมเดียวกับพีเอ็นไอและเอ็นยู ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การเลือกตั้งไม่สามารถวางรูปแบบโครงสร้างทางการเมืองที่จะก่อให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันขึ้นมาได้

มาตรการที่ดำเนินในลำดับต่อมาเพื่อให้บรรลุถึงความเห็นพ้องต้องกัน คือการจัดประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ สภานี้จะร่วมกันร่างรัฐธรรมนูญบนพื้นฐานของข้อตกลงร่วมกันที่จะสามารถทำได้อย่างเป็นผลสำเร็จเกี่ยวกับลักษณะของรัฐ ความแตกแยกในด้านโครงสร้าง ที่มีพรรคการเมืองต่าง ๆ

เป็นตัวแทนอยู่ แสดงตัวให้เห็นเกือบจะในทันที ในการอภิปรายของสภาเรื่องชนิดของโครงสร้างของรัฐ ที่ควรนำมาใช้กับอินโดนีเซีย โครงสร้างดังกล่าว ควรมีพื้นฐานอยู่ที่หลักปัญจศีลที่ซูการ์โนกำหนดไว้ในค.ศ.1945 หรือไม่ ซึ่งหลักปัญจศีลดังว่านี้ ให้ความสำคัญแก่ศาสนา ด้วยการโยงถึงความเชื่อในพระเจ้าของตนเอง หรือว่าโครงสร้างของรัฐนี้ ควรปรับแก้เสียใหม่ เพื่อให้อินโดนีเซียกลายเป็นรัฐที่แสดงตนให้ปรากฏอย่างชัดแจ้งตามถ้อยคำสำนวนของอิสลาม – อันเป็นศาสนาของประชาชนส่วนใหญ่ การอภิปรายพวกนี้ ดำเนินมาตั้งแต่ค.ศ.1957 จนกระทั่งถึงค.ศ.1959 และได้สาธิตให้เป็นที่ประจักษ์ว่า เป็นการยากเพียงไร ที่รัฐที่คนส่วนใหญ่เป็นมุสลิมอย่างแจ้งชัด จะมาชุมนุมกันอยู่รายรอบโครงสร้างทางการเมืองที่รวมกันเป็นหนึ่งเดียว ภายใต้ธงอิสลาม

ซูการ์โน ซึ่งทอดอาลัยกับความแตกแยกที่เห็นได้จากโครงสร้างทางการเมืองหลากหลายรูปแบบ ได้เสนอทางออกโดยให้สถาปนาโครงสร้างใหม่ ที่มีชื่อเรียกว่า ประชาธิปไตยนำวิถีหรือประชาธิปไตยภายใต้การชี้นำ (Guided Democracy) ผู้นำของระบบโครงสร้างใหม่นี้คือตัวเขา ซูการ์โนเป็นผู้นำที่ไม่สังกัดพรรค เขาเชื่อว่า การผสมผสานสิ่งที่แตกต่างกันเข้าด้วยกัน ในแบบฉบับของชวานี้สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อปรองดองและผสานทัศนะต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกันอยู่อย่างได้ผล ด้วยเหตุนี้ ซูการ์โนจึงรู้สึกว่า ประชาธิปไตยนำวิถี จะกำจัดลักษณะที่แบ่งแยกจนถึงรากฐานของรัฐบาลที่ประกอบด้วยรัฐมนตรีที่มาจากพรรคต่าง ๆ ได้สำเร็จ พรรคคอมมิวนิสต์พีเคไอกับฝ่ายที่ที่มีอิทธิพลสูงในกองทัพ ซึ่งมีหัวหน้าคณะเสนาธิการ นายพันเอกนาซูเตียนเป็นผู้นำ ให้การสนับสนุนเขา โดยต่างคนต่างก็มีเหตุจูงใจของตนเองอยู่ มาสจูมีต่อต้านความเพียรพยายามที่จะสถาปนา ประชาธิปไตยนำวิถีอย่างอุตสาหะ ด้วยพิจารณาเห็นว่า แผนการดังกล่าว เป็นภัยต่อการปกป้องอิสลามและต่อผลประโยชน์อื่น ๆ ที่พรรคให้การสนับสนุน

ข้อเสนอให้สถาปนาโครงสร้างทางการเมืองขึ้นใหม่ ภายใต้หลักการประชาธิปไตยนำวิถีกระตุ้นให้เกิดการต่อต้านจากผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ตามหมู่เกาะรอบนอกด้วยเช่นกัน ชาวหมู่เกาะรอบนอกเหล่านี้มองว่าประชาธิปไตยนำวิถีเป็นแผนการอีกอย่างหนึ่งของผู้นำชวา ที่จะบังคับใช้ระบอบอาณานิคมภายใต้ชื่อใหม่ ความกลัวอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับในชวา ก็สร้างความวิตกกังวลให้แก่ชาวหมู่เกาะรอบนอกเหล่านี้อยู่เช่นกัน ชาวหมู่เกาะรอบนอกนี้ส่วนใหญ่แล้ว เป็นผู้สนับสนุนมุสลิมกลุ่มมาสจูมีกันเป็นส่วนใหญ่ ผลลัพธ์คือการจลาจลระดับภูมิภาค ซึ่งประทุขึ้นในสุมาตราและสุลาเวสีตอนใต้ โดยมีนายทหารในกองทัพที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์และต่อต้านชวา เป็นหัวหน้าผู้ก่อการ เมื่อถึงค.ศ.1958 การจลาจลขยายตัวจนถึงระดับที่มีการประกาศก่อตั้งรัฐบาลของฝ่ายต่อต้านขึ้นในสุมาตราตะวันตก โดยมีนายกรัฐมนตรีของตนเองด้วย มาสจูมีและพรรคสังคมนิยม (พีเอสไอ) สนับสนุนการกบฏครั้งนี้ อย่างไรก็ดี ด้วยความช่วยเหลือของนาซูเตียน ซูการ์โนสามารถปราบปรามพวกกบฏได้อย่างรวดเร็ว

ดังนั้น เมื่อถึงปีถัดมา คือค.ศ. 1959 โครงสร้างทางการเมืองจึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก พรรคการเมืองต่าง ๆ นั้น หากมิได้เสื่อมเสียชื่อเสียงไปเพราะไปเข้าพวกกับฝ่ายกบฏต่าง ก็ตกลงที่จะยอมรับบทบาทที่เหนือกว่าผู้ใดของซูการ์โน ในระบอบประชาธิปไตยนำวิถี ฮัตตาลาออกจากตำแหน่งรองประธานาธิบดีในเดือนธันวาคม ค.ศ.1956 และมิได้ทำหน้าที่คอยตรวจสอบซูการ์โนอีกต่อไป การกบฏในส่วนภูมิภาค ถูกปราบปราม และความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ แม้ว่าจะเป็นความสามัคคีชนิดที่โน้มเอียงไปทางฝ่ายขวาก็ตามที ทหารกลายเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่สำคัญอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเกิดการกบฏขึ้นในภูมิภาคและมีการประกาศกฎอัยการศึกในค.ศ.1957 เมื่อถึงขณะนี้ ซูการ์โนอยู่ในฐานะที่จะใช้แรงกดดันต่อสภาร่างธรรมธรรมนูญให้ผลิตรัฐธรรมนูญในแบบอย่างที่เขาชอบได้แล้ว แต่เมื่อองค์กรนี้ปฏิเสธ เขาก็ยุบองค์กรนี้ลงเสีย และได้นำรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 มาประกาศใช้ใหม่ในค.ศ.1959 ซึ่งเท่ากับเป็นการประกาศเปิดยุค ของประชาธิปไตยนำวิถี กล่าวโดยสรุป โครงสร้างทางการเมืองแบบใหม่ ก่อตัวขึ้นมาในค.ศ.1959 โครงสร้างนี้มีพื้นฐานตั้งอยู่บนรากฐานแคบ ๆ ของการแบ่งสรรอำนาจกันระหว่างซูการ์โนกับฝ่ายทหาร ความเห็นพ้องต้องกันตามที่ได้ใฝ่ฝันไว้ ว่าจะเกิดขึ้นในโครงสร้างทางการเมืองที่หลากหลาย และแต่ละโครงสร้างแข่งขันกันภายใต้ระบบเสรีนิยมที่แผ่คลุมอยู่เบื้องบนนั้น ความใฝ่ฝันดังกล่าวหล่านี้ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า เลิศลอยเกินกว่าที่อินโดนีเซียจะเอื้อมไปถึงได้

รัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัด
(แม็กซิมัม)

ในขณะที่การปฏิวัติในเวียดนามกำลังดำเนินอยู่ ส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างได้รับประสบการณ์จากช่วงระยะเวลาของประวัติศาสตร์ ที่ประจวบกับภาวะเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจ ความเฟื่องฟูครั้งนี้ มีความหมายว่ารัฐเอกราชเกือบทุกรัฐ เริ่มต้นขยายฐานทางเศรษฐกิจให้กว้างออกไป บรรดาผู้นำก้าวขึ้นมา เพื่อฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากสถานการณ์เหล่านี้ ผู้นำหลายคนสรรค์สร้างโครงสร้างทางการเมืองแบบใหม่ขึ้นมา หรือปรับปรุงโครงสร้างที่มีอยู่แล้วในขณะนั้น ผู้นำเหล่านี้เชื่อว่าโครงสร้างทางการเมืองเป็นสิ่งจำเป็น แก่การหาประโยชน์จากความเฟื่องฟูของเศรษฐกิจ โดยทั่วไปแล้ว โครงสร้างทางการเมืองที่เกิดขึ้นมา มีแนวโน้มที่จะรวบอำนาจเข้ามาอยู่ในมือของคนเพียงไม่กี่คน ชนชั้นปกครองมีขนาดหดเล็กลงไป ทว่าในขณะเดียวกัน รัฐบาลก็จำเป็นจะต้องมีอิทธิพลอย่างมากที่สุดเท่าที่จะมากได้

แน่นอนว่า รัฐบาลแบบแม็กซิมัมหรือที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัด มีทนายแก้ต่างให้ตนเองอยู่ที่เสียงดังฟังชัดมากที่สุด ได้แก่ เอส ราชารัตนัม อดีตรัฐมนตรีต่างประเทศของรัฐเอกราชแห่งสิงคโปร์ ซึ่งให้เหตุผลว่า อำนาจเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับวัตถุประสงค์ต่าง ๆ มากมาย รวมทั้งในการสร้างความถูกต้องเป็นธรรมและสร้างความทันสมัยให้แก่ระบอบการปกครอง ดังนั้น โครงสร้างทางการเมืองที่เหมาะสม ซึ่งจะก่อให้เกิดรัฐบาลที่มีอำนาจเต็มพิกัดได้ จึงเป็นสิ่งจำเป็น คุณสมบัติทางการเมืองบางประการ อย่างเช่นการแบ่งแยกอำนาจและการสร้างดุลอำนาจ การมีพรรคการเมืองหลายพรรค และการมีกลุ่มหลายกลุ่มที่ค้านกันอยู่ ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม[19]

ฟิลิปปินส์ภายใต้มาร์คอส

ผู้ปกป้องรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือรัฐบาลแบบแม็กซิมัมที่สำคัญอีกคนหนึ่ง คือ ประธานาธิบดีเฟอร์ดินานด์ อี.มาร์คอส แห่งฟิลิปปินส์ เราควรให้ความเชื่อถืออยู่บ้าง แก่ทัศนะที่ว่า โครงสร้างทางการเมืองของฟิลิปปินส์ ได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เมื่อมาร์คอสได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีอีกครั้งหนึ่งในค.ศ.1969 ในค.ศ.1972 ระหว่างที่ดำรงตำแหน่งเป็นสมัยที่สอง มาร์คอสได้ประกาศกฎอัยการศึก ลงโทษบุคคลโดยไม่ผ่านกระบวนการยุติธรรม และปิดยุคของการเมืองแบบพหุภาพที่มีมาตั้งแต่ค.ศ.1935 โครงสร้างทางการเมืองที่ก่อตัวขึ้นมาใหม่ อำนวยให้รัฐบาลใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดได้ สภาวะเช่นนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างหนึ่ง เมื่อเปรียบกับช่วงระยะเวลาก่อนค.ศ.1972 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลจำต้องเป็นรัฐบาลที่มีอำนาจน้อยนิด อย่างช่วยไม่ได้ เนื่องจากเผชิญกับความขัดแย้งแตกต่างอย่างรุนแรงภายในหมู่ชนชั้นสูง รวมทั้งความแตกแยกระหว่างชนชั้นสูงกับมวลชน

คำอธิบายของมาร์คอสเอง ที่ให้เหตุผลว่าทำไมจึงต้องรื้อโครงสร้างแบบประชาธิปไตยทิ้งไปอย่างสิ้นเชิงเช่นนี้ เป็นคำอธิบายที่มีลักษณะเรียบง่าย ในตอนที่มาร์คอสประกาศกฎอัยการศึก เขาอ้างบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญซึ่งสนับสนุนเขา การกระทำดังกล่าว สามารถกระทำได้ “ในกรณีที่เกิดการรุกราน การก่อจลาจลหรือการกบฏ หรือมีอันตรายว่าจะเกิดเหตุดังกล่าว” มาร์คอสกล่าวต่อไปว่า พวกที่มีความคิดตามแนวของมาร์กซ์-เลนิน-เหมา ได้ทำให้เกิดสภาพไร้กฎหมายขึ้นมา ในขณะเดียวกันมาร์คอสก็กล่าวหาชนกลุ่มน้อยที่นับถือศาสนาอิสลามว่าปลุกปั่นยุยงให้เกิดการกบฏขึ้นในตอนใต้ และพวกชุมชนคริสเตียน ที่สร้างกฎระเบียบของตนเองขึ้นมา ก็กล่าวหาว่าเป็นเช่นเดียวกับพวกอิลากา คือส่งเสริมให้เกิดความไร้เสถียรภาพขึ้นในภูมิภาค

---

[19] S. Rajaratnam, “Asian Values and Modernization” in Seah Chee Meow, ed., ***Asian Values and Modernization,*** Singapore, 1977, 99-100.

เรื่องราวที่เล่าถึงสมัยนั้น ยืนยันว่าการก่อการร้ายในมินดาเนาเพิ่มมากขึ้น นับจากค.ศ.1969 เป็นต้นมา อย่างไรก็ดี ปรากฏการณ์นี้ มิใช่สิ่งใหม่ ตลอดระยะเวลาสี่ร้อยปีที่ผ่านมา การต่อสู้เพื่อปกป้องมินดาเนาดินแดนที่เป็นหัวใจของมุสลิม ให้พ้นจากการควบคุมของพวกคริสเตียนทางตอนเหนือคุกรุ่นอยู่เรื่อยมา ชาวมุสลิมเองมีจำนวนเพียง 8 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรชาวฟิลิปปินส์ทั้งหมด และส่วนใหญ่แล้ว ชุมนุมกันอยู่ในมินดาเนา ซูลูและพาลาวัน ชนกลุ่มน้อยที่มีจำนวนน้อยเพียงแค่นี้ สามารถอนุเคราะห์ให้อยู่ในระบอบการปกครองของฟิลิปปินส์ได้ ทว่านับตั้งแต่ทศวรรษ 1950 นโยบายของรัฐบาลมิได้เป็นเช่นนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิม (หรือโมโร) กับชาวคริสต์จึง ยิ่งเลวร้ายลงไปอีก ความไม่พอใจของชาวมุสลิม เป็นการแสดงออกเพื่อต่อต้านสภาพการณ์ที่พวก คริสเตียนอพยพลงมาทางใต้อย่างต่อเนื่อง การอพยพย้ายถิ่นนี้ เป็นการคุกคามว่าดินแดนทางใต้จะกลายเป็นจะดินแดนคริสเตียนไปเสีย ทั้งยังเป็นภัยต่อการควบคุมที่ดินของชาวมุสลิมอีกด้วย พื้นฐานของโครงสร้างทางเศรษฐกิจในท้องถิ่น ก็ถูกกลุ่มชาวคริสเตียนในท้องถิ่นครอบงำอย่างหนักหน่วงด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ ชาวมุสลิมจึงก่อตั้งแนวร่วมปลดปล่อยชาติโมโรหรือเอ็มเอ็นแอลเอฟขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแยกตัวออกจากฟิลิปปินส์

เอ็มเอ็นแอลเอฟมีเป้าหมายที่จะทำสงครามกับรัฐบาลกฎอัยการศึกของมาร์คอสในปลายปีค.ศ.1972 โดยได้รับการสนับสนุนจากลิเบีย จากสมาชิกขององค์ประชุมอิสลาม และจากรัฐซาบาห์ของมาเลเซีย เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1970 สงครามนี้ส่งผลให้ชาวฟิลิปปินส์ตายไปเป็นจำนวนพัน ๆ คน และผู้คนอีกมากมาย ต้องอพยพลี้ภัยออกจากถิ่นที่อยู่ของตน การกระทำอย่างเกินความพอดีของหน่วยทหารฟิลิปปินส์ที่ส่งไปสู้รบกับกบฏมุสลิม มิได้ทำให้ประชากรทางใต้เกิดความชื่นชอบมนิลาขึ้นมาแต่อย่างใด ในค.ศ.1976 เอ็มเอ็นแอลเอฟ สามารถบีบให้รัฐบาลมนิลาลงนามในข้อตกลงที่ตริโปลีได้สำเร็จ ตามข้อตกลงนี้ รัฐบาลตกลงให้ชาวฟิลิปปินส์มุสลิม เป็นภูมิภาคที่ปกครองตนเอง รัฐบาลประกาศหยุดยิง ทว่าการหยุดยิงนี้กระทำได้ไม่นาน เนื่องจากทั้งสองฝ่ายต่างกล่าวหาซึ่งกันและกันว่าอีกฝ่ายหนึ่งไม่กระทำตามข้อตกลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลมนิลา ซึ่งดูเหมือนว่าจะทำลายข้อตกลงเกี่ยวกับการปกครองตนเอง โดยรัฐบาลจัดให้มีการลงประชามติในบริเวณที่ได้เสนอไว้แล้วว่าจะจัดให้เป็นเขตปกครองตนเอง สงครามจึงกลับมาดำเนินต่อไปใหม่ในค.ศ.1977

อย่างไรก็ดี เอ็มเอ็นแอลเอฟไม่สามารถเผชิญปัญหาท้าทายนี้ได้ นอกจากความอ่อนแอในด้านการทหารแล้ว โครงสร้างทางการเมืองของเอ็มเอ็นแอลเอฟยังมีการแตกแยกกันอยู่อีกด้วย องค์กรนี้เปรียบเสมือนเช่นการแต่งงานเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ ระหว่างชนชั้นสูงตามประเพณีของชาวโมโรกับพวกหัวรุนแรงที่ได้ความคิดมาจากลัทธิมาร์กซ์ ซึ่งมี นูร์ มิซอรี ประธานของเอ็มเอ็นแอลเอฟเป็นผู้นำ ความเป็นศัตรูด้วยสาเหตุเรื่องชนชาติ เข้ามาประสมกับความยุ่งยากที่มีอยู่เดิมให้สภาพการณ์ยิ่งเลวร้ายลงไปอีก เมื่อรัฐบาลมาร์คอสยื่นข้อเสนอในลักษณะที่อ่อนข้อให้บ้าง โดยให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการปกครองตนเอง เอ็มเอ็นแอลเอฟก็แตกกัน มิซอรีกับพวกหัวรุนแรง ปฏิญาณว่าจะต่อสู้ต่อไป

ในขณะที่ชนชั้นสูงตามประเพณี ทอดทิ้งเป้าหมายการแยกตัว โดยเห็นชอบต่อการทำงานร่วมกับมนิลาจนแล้วจนรอด เอ็มเอ็นแอลเอฟก็ไม่สามารถสลัดความเป็นโครงสร้างแบบกึ่งศักดินา และโครงสร้างที่แบ่งแยกออกเป็นกลุ่มชนชาติในชุมชนมุสลิมลงได้

ในขณะเดียวกับที่กบฏมุสลิมปะทุขึ้นมานั้น การก่อการร้ายตามที่ราบตอนกลางของลูซอนเพิ่มมากขึ้น การก่อการร้ายนี้ดำเนินภายใต้การนำของกองทัพประชาชนใหม่ หรือเอ็นพีเอซึ่งมีความคิดแนวมาร์กซิสต์ เอ็นพีเออาศัยรากเหง้าแห่งความไม่พอใจของเกษตรกรเช่นเดียวกับพวกฮุค และได้ให้โครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือกซึ่งมีผลเกี่ยวเนื่องอย่างร้ายแรงต่ออนาคตของฟิลิปปินส์[20] ความไร้เสถียรภาพ ชักจูงให้ครอบครัวชาวฟิลิปปินส์เป็นอันมาก จัดตั้งศาลเตี้ยของตนเองขึ้นมา เนื่องจากหาอาวุธปืนได้ง่าย การปะทะกันด้วยอาวุธ จึงเกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ นักลงทุนตกใจหนีกันออกไป ภาวะเศรษฐกิจดิ่งลงต่ำ และยิ่งซ้ำร้ายหนักเข้าไปอีก เนื่องจากการใช้เงินอย่างฟุ่มเฟือยในปีค.ศ.1969 ซึ่งมีการเลือกตั้ง และเนื่องจากเกิดภัยพิบัติตามธรรมชาติ ซึ่งบังเอิญโชคร้าย ที่มาเกิดขึ้นในตอนนี้ ความหวาดกลัวว่าจะเกิดจลาจลทั่วไปในลูซอน ยังได้รับการหนุนซ้ำจากการระเบิดครั้งมโหฬารเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม ค.ศ.1971 ที่พลาซา มิรานดา (มนิลา) ทำให้ผู้คนในที่ชุมนุมทางการเมือง ต้องบาดเจ็บล้มตายไปเป็นอันมาก เหตุการณ์นี้ ให้โอกาสแก่มาร์คอสที่จะประกาศกฎอัยการศึก

ภายใต้กฎอัยการศึกนั้น มาร์คอสต้องการสร้างโครงสร้างทางการเมืองที่เรียกว่า “สังคมใหม่” สิ่งนี้จะมีความหมายอย่างไรนั้น สามารถทำความเข้าใจได้ หากว่านำมาเทียบกับสถานการณ์ก่อนปีค.ศ.1972 ในถ้อยแถลงคลาสสิค เกี่ยวกับความจำเป็นประเทศต้องมีรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัด มาร์คอสได้กล่าวว่า “สังคมเก่าเป็นสังคมที่เน้นที่ปัจเจกบุคคล เป็นแบบลัทธิประชานิยม สังคมเก่ามีแนวโน้มที่จะพุ่งเป้าไปที่สิทธิในเรื่องต่าง ๆ เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่สังคมเช่นนี้จะมีลักษณะที่ยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง สังคมล่มสลายลงบนหลักการแบบเจฟเฟอร์สัน ที่เน้นเรื่องสิทธิ แทนที่จะเน้นเรื่องหน้าที่ หลักการดังกล่าวได้กลายเป็นคำกล่าวที่นิยมพูดกันว่า รัฐบาลที่ดีที่สุดคือรัฐบาลที่ใช้อำนาจ

---

[20] การควบคุมของเอ็นพีเอน่าจะมีลักษณะอย่างไรนั้น เรามองเห็นได้เพียงแค่ผ่าน ๆ จากบริเวณที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของเอ็นพีเอแล้ว ชาวไร่ชาวนาได้รับอนุญาตให้รับผลผลิตของตนไปได้ส่วนหนึ่ง ตามทีเอ็นพีเอกำหนด สิ่งที่ยึดมาจากอุตสาหกรรมในท้องถิ่น ถูกนำไปป้อนลงในเครือข่ายที่จัดส่งอาหารและเสบียงไปให้แก่บุคลากรของพรรค ดูถ้อยแถลงที่อ้างไว้ในผลงาน Jose P. Magno and A. James Gregor, “Insurgency and the Counterinsurgency in the Philippines,” ***Asian Survey,*** XXVI, 5 (1986) 516: ทนายความคนหนึ่ง ซึ่งอาศัยอยู่ในภูมิภาคที่อยู่ในกับการควบคุมของเอ็นพีเอ รายงานไว้ว่า การปกครองของเอ็นพีเอ “ร้ายกาจ” เขาเล่าว่า “เมื่อเอ็นพีเอ เข้ายึดบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ก็จะควบคุมอย่างเด็ดขาด พวกเขาควบคุมการคิด พฤติกรรมและวิถีการดำเนินชีวิต…อย่างน้อยตอนที่อยู่ภายใต้การปกครองของทหาร เรายังอาจเอาชีวิตรอดได้—แต่เมื่ออยู่ภายใต้เอ็นพีเอแล้วไม่มีปัญหาเลยว่า หากคุณต่อต้านพวกเขา พวกเขาก็จะสังหารคุณ เอ็นพีเอไม่มีการปกครองด้วยกฎหมาย มีแต่ “ศาลประชาชน” และการประหารชีวิต”

ปกครองน้อยที่สุด อันที่จริงแล้ว คำกล่าวนั้น ใช้การไม่ได้อีกต่อไปแล้ว" ใน "สังคมใหม่" ประชาชนถูกคาดหมายให้คิด "ถึงส่วนรวมให้มากขึ้น ๆ ... เอกภาพของส่วนรวมในเรื่องความรู้สึกและจิตใจ จะกำจัดลัทธิปัจเจกชนนิยม กำจัดความเห็นแก่ตัว และกำจัดแม้กระทั่งผลประโยชน์ของชนชั้น"[21]

ประโยชน์สุขร่วมกัน เป็นประเด็นที่บัญชาให้รัฐบาลต้องให้ความเอาใจใส่อย่างเร่งด่วนแก่การปฏิรูปที่ดิน ภายในหนึ่งเดือนนับแต่การประกาศกฎอัยการศึก ประธานาธิบดีและที่ปรึกษาใกล้ชิดไม่กี่คนได้ร่วมหารือกัน เพื่อจัดทำคำสั่งของประธานาธิบดีฉบับที่ 27 ออกมา คำสั่งฉบับนี้กระทำขึ้นเพื่อปลดปล่อยเกษตรกรผู้ไถหว่านผืนดินให้พ้นจากภาวะความเป็นข้าทาส คำสั่งนี้ ให้สิทธิความเป็นเจ้าของไร่นาขนาดครอบครัวแก่ผู้เช่าที่ดินเพื่อปลูกข้าวและข้าวโพดทุกคน แต่ทว่าการประกาศและการปฏิบัติ มิได้ตรงกัน กระทรวงการปฏิรูปการเกษตร ซึ่งได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติภารกิจดังกล่าว ไม่สามารถสร้างความกระจ่างให้กับหลาย ๆ ประเด็นในนโยบายบริหารของตนได้ เรื่องนี้ โดยตัวของสภาพการณ์เอง ก่อให้เกิดคำถามขึ้นว่า ตัวประธานาธิบดีเอง ซึ่งเป็นเจ้าที่ดินรายใหญ่ ต้องการผลักดันการปฏิรูปที่ดินนี้ไปถึงระดับใด ความคลุมเครือยังเป็นอาวุธอย่างหนึ่งของผู้ทรงอิทธิพลด้วยเช่นกัน เจ้าที่ดินสามารถใช้มาตรการหลีกเลี่ยงไปได้ต่าง ๆ นานา กระบวนการปฏิรูปที่ดินทั้งหมด—ซึ่งเกี่ยวข้องกับสินเชื่อทางการเกษตร การใช้เล่ห์กลทางกฎหมาย การเปลี่ยนชนิดของพืชผลเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกเวนคืนที่ดิน ความผันผวนไม่แน่นอนของแผนการจ่ายค่าตอบแทน เป็นต้น—กระบวนการปฏิรูปเหล่านี้สร้างความยุ่งยากอย่างมหาศาลให้แก่ผู้เช่า ซึ่งต้องการเพียงแค่เป็นเจ้าของที่ดินเพื่อใช้เป็นเครื่องหาเลี้ยงชีพสักแปลงหนึ่งเท่านั้น

ในการดำเนินความพยายามเพื่อสร้าง "เอกภาพในด้านความรู้สึก" นี้ มาร์คอสยังใช้อำนาจตามกฎอัยการศึกเพื่อทำลายอิทธิพลของตระกูลที่เป็นคู่แข่งด้วย ผู้ที่ต่อต้านกฎอัยการศึกอย่างดุเดือดมากที่สุด คือเบนิกโน อาควิโน อาควิโนถูกจับกุมและเนรเทศในไม่ช้า ในกรณีของตระกูลโลเปซนั้น สินทรัพย์ทางธุรกิจของตระกูลถูกยึด นอกจากนี้ มาร์คอสยังได้พยายามสะกัดกั้นอิทธิพลของตระกูลต่าง ๆ ที่มั่งคั่งขึ้นมาจากน้ำตาลด้วย ในการดำเนินความเพียรพยายามนี้ มาร์คอสได้รับความช่วยเหลือจากภาวะราคาน้ำตาลโลกตกต่ำ และความต้องการน้ำตาลลดลง เขาได้ก่อตั้ง "ตลาดน้ำตาลแห่งฟิลิปปินส์" ขึ้น เพื่อควบคุมการจำหน่ายน้ำตาลยังต่างตลาดประเทศทั้งหมด น้ำตาลทั้งหมดที่ผลิตขึ้นมา ต้องขายให้กับทางการเท่านั้น ผู้ถือครองที่ดินเกิน 100 เฮคทาร์ ต้องถูกบังคับซื้อในราคาต่ำด้วยเช่นกัน เป็นผลให้ครอบครัวต่าง ๆ ที่มีพื้นฐานของความมั่งคั่งอยู่ที่ที่ดิน ได้รับความเสียหายอย่างมากทีเดียว[22]

---

[21] ***Asiaweek,*** 1 Oct. 1976, no. 40, 17-18.

[22] สำหรับรายละเอียด ดู David Wurfel, "Elites of Wealth and Elites of Power, the Changing Dynamic: A Philippine Case Study," ***Southeast Asian Affairs 1979,*** Singapore, 1979, 233-45.

สำหรับโครงสร้างทางการเมืองโดยทั่วไป เช่นรัฐธรรมนูญและสภาคองเกรสของฟิลิปปินส์นั้น การปรับโครงสร้างใหม่ คือคำตอบ แม้กระทั่งก่อนที่จะประกาศกฎอัยการศึก การประชุมร่างรัฐธรรมนูญมีขึ้นในเดือนมิถุนายนค.ศ.1971 เพื่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ลักษณะที่ไม่เป็นที่นิยมของประชาชนซึ่งได้ความคิดมาจากอเมริกัน จะไม่มีอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ลักษณะดังกล่าวเหล่านี้ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1935 ซึ่งเป็นฉบับที่ใช้อยู่ขณะนั้น หนึ่งในบรรดาหัวข้อที่สำคัญที่สุดที่อภิปรายกัน ในที่ประชุมร่างรัฐธรรมนูญ คือเรื่องอำนาจในการบริหาร รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในร่างสุดท้าย ให้ความเห็นชอบแก่บทบัญญัติที่เปิดช่องให้มีนายกรัฐมนตรี ซึ่งจะใช้อำนาจร่วมกับประธานาธิบดี การแบ่งอำนาจลงไปอย่างแน่ชัด เป็นเรื่องไม่สำคัญในภาวะเช่นนี้ ที่สำคัญคือมาร์คอสจะยังคงใช้อำนาจประธานาธิบดีตามรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1935 ที่ใช้อยู่ต่อไป รวมทั้งอำนาจในฐานะนายกรัฐมนตรีภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในช่วงนี้ไปพลางก่อนเป็นการชั่วคราว เนื่องจากระยะเวลาชั่วคราวนี้ มิได้กำหนดไว้อย่างแน่นอน จึงเท่ากับว่ามาร์คอสสามารถใช้อำนาจซึ่งมิได้ลดน้อยลง ต่อไปได้เรื่อย ๆ เมื่อพิจารณาถึงการเปลี่ยนตัวผู้นำอยู่เป็นประจำในยุคก่อนปีค.ศ.1969 ซึ่งประชาชนคุ้นเคยกันแล้วเรื่องนี้ จึงนับว่าเป็นเครื่องหมายแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของลักษณะของโครงสร้างทางการเมือง

มาร์คอสได้จัดให้มีโครงสร้างทางการเมืองแบบใหม่ ที่เรียกว่า สภาประชาชน ขึ้นมาแทนที่สภาคองเกรส สภาประชาชนนี้ตั้งขึ้นในทุก*บารางคาย*ในฟิลิปปินส์ สมาชิกของสภาประชาชนประกอบด้วยพลเมืองทุกคนที่มีอายุเกินสิบห้าปี ทั้งนี้ โดยมีจุดมุ่งหมายให้สภาประชาชนนี้เป็นองค์กรที่ปรึกษา และมุ่งหมายเพื่อให้ประเทศมีโครงสร้างทางการเมืองชนิดที่งอกงามขึ้นมาในพื้นถิ่น โดยอาศัยทรัพยากรพื้นถิ่นเป็นเครื่องบำรุงเลี้ยง โครงสร้างนี้ จะปลอดพ้นจากความอ่อนแอและการทุจริตเช่นที่มีอยู่ในระบบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมในระยะก่อนที่จะมีกฎอัยการศึก ซึ่งได้แบบอย่างมาจากระบบของสหรัฐ มาร์คอสยังได้จัดตั้งพรรคการเมืองของเขาเองขึ้นมาด้วย มีชื่อว่า กิลูซาง บากุง ลิปูนาน

การสถาปนาโครงสร้างใหม่ คงไม่สามารถเป็นไปได้ หากไม่ได้รับการสนับสนุนจากทหาร ทหารขยายอิทธิพลของตนในสังคมออกไป ภายใต้กฎอัยการศึก ทหารได้รับมอบหมายอำนาจในการควบคุมสื่อ สาธารณูปโภคและอุตสาหกรรมต่าง ๆ เช่นอุตสาหกรรมเหล็กกล้า[23] เป็นต้น ปฏิบัติการสนามเพื่อปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์เอ็นพีเอและเอ็มเอ็นแอลเอฟย่อมหมายถึงว่ากองทัพจำต้องมีบทบาทในการตัดสินใจภายในโครงสร้างทางการเมืองมากขึ้นอย่างเลี่ยงไม่พ้น อย่างไรก็ดี การก้าว

---

[23] ดู Soedjati Djiwandono and Yong Mun Cheong, eds, ***Soldiers and Stability in Southeast Asia,*** Singapore: ISEAS, 1988, chs 8-9; Carolina G. Hernandez, “The Philippines,” in Zakaria Haji Ahmad and Harold Crouch, eds, ***Military-Civilian Relations in South-East Asia,*** Singapore, 1985, 157-96.

ขึ้นมาของทหารในฐานะโครงสร้างอันหนึ่งซึ่งมีความสำคัญในด้านการเมือง ก็มิใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาในชั่วเวลาข้ามคืน เรื่องนี้มีรากเหง้าอยู่ในประวัติศาสตร์ ในช่วงทศวรรษ 1950 เมื่อเป็นที่กระจ่างชัดขึ้นมาว่า พวกฮุคจะท้าทายอำนาจการปกครองของรัฐบาลที่มนิลา ทหารฟิลิปปินส์ได้เข้ารับบทบาทในการรักษาความสงบภายใน นอกเหนือจากหน้าที่ตามธรรมเนียมในการป้องกันประเทศจากภัยภายนอก แม็กไซไซเป็นผู้ที่จัดสรรงบประมาณจากกิจกรรมด้านสังคม-เศรษฐกิจ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับทหาร ไปให้กับสถาบันการป้องกันประเทศนี้ ทหารเริ่มต้นดำเนินโครงการดังเช่นการอพยพคนไปตั้งถิ่นฐานยังที่ใหม่ ภายใต้ชื่อว่าปฏิบัติการพลเรือน นอกจากนี้ ทหารยังเคยทำหน้าที่ตรวจกำกับกระบวนการเลือกตั้งในช่วงทศวรรษ 1950 และในการต่อต้านอิทธิพลของพวกฮุคมาก่อนแล้ว

อย่างไรก็ดี การแทรกแซงของทหารในรัฐบาล ก็มิใช่ว่าจะไม่มีข้อเสียสำหรับมาร์คอสอยู่เลย อิทธิพลของทหารที่เติบโตขึ้นในระยะหลังเป็นปัจจัยที่ตัดสินให้เกิดการโค่นล้มระบอบการปกครองของมาร์คอส

โครงทางการเมืองของรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดของมาร์คอสดูเหมือนมีความแข็งแกร่งและไม่อาจมีผู้ใดท้าทายได้ แม้กระทั่งเมื่อยกเลิกกฎอัยการศึกในค.ศ.1981 โฉมหน้าของอำนาจนั้นก็ยังคงปรากฏอยู่ คำสั่งและประกาศทุกฉบับที่ออกมาภายใต้กฎอัยการศึก ยังคงมีผลบังคับใช้อยู่ ดังนั้น การที่มีสตรีซึ่งแต่ก่อนมา เป็นเพียงแม่บ้านที่ไม่มีใครรู้จัก -- แม้ว่าจะเป็นภริยาของวุฒิสมาชิกเบนิกโน อาควิโนที่ถูกลอบสังหาร -- สามารถโค่นล้มมาร์คอสลงได้ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1986 ใน “การปฏิวัติ” อย่างสันติ จึงนับว่าเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญเหตุการณ์หนึ่ง เครื่องหมายอย่างแรกที่บอกให้รู้ว่า “สังคมใหม่” มีรอยร้าวปรากฏออกมาให้เห็นที่ภายนอก คือการลอบสังหารอาควิโนในค.ศ.1983 ขณะที่เขาเดินทางกลับจากการเนรเทศตนเอง การที่มาร์คอสไม่สามารถควบคุมกบฏของพรรคคอมมิวนิสต์เอ็นพีเอไว้ได้ ก็ชี้ถึงอันตรายของการแผ่อิทธิพลของฝ่ายคอมมิวนิสต์ด้วยเช่นกัน เรื่องนี้สร้างความไม่สบายใจแก่สหรัฐ ซึ่งมีฐานทัพอยู่ในฟิลิปปินส์สองแห่ง ความไม่เต็มใจของอเมริกัน ที่จะสนับสนุนมาร์คอสอย่างเต็มที่ ประกอบกับความแตกแยกภายในวงการทหาร ในเรื่องนโยบายของมาร์คอสเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์ เป็นปัจจัยส่งเสริมให้ศัตรูคู่แข่งของ “สังคมใหม่” รวมพลังกันปฏิบัติการร่วมกัน คริสต์จักรคาทอลิก ก็พูดจาโผงผางอย่างไม่ไว้หน้าใครเช่นกัน คริสต์จักรคาทอลิกหนุนการยืนยันของมาร์คอส ที่ว่าเอ็นพีเอเป็นภัยคุกคามความมั่นคง นอกจากนี้ ยังได้ให้ความเห็นชอบกับความพยายามที่จะต่อสู้กับการทุจริต และจำกัดการใช้อาวุธปืนอย่างผิดกฎหมาย อย่างไรก็ดี คริสต์จักรก็มีความรู้สึกว่าการใช้กฎอัยการศึกเป็นสิ่งผิดศีลธรรม การปฏิบัติต่อปรปักษ์ทางการเมืองของมาร์คอส อย่างรุนแรงและความล้มเหลวในการสนองความต้องการของคนยากคนจน ก็ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน ในไม่ช้า คริสต์จักรก็เริ่มประณามการใช้อำนาจในทางมิชอบของ “สังคมใหม่” และอันที่จริงแล้ว คริสต์จักรก็ได้ประกาศถอนตัวออกจากการสนับสนุนมาร์คอสอย่างเปิดเผย

การวิเคราะห์ถึงการตกจากอำนาจของมาร์คอส อาจเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามว่า ทำไม เขาจึงไม่สามารถสรรค์สร้างโครงสร้างทางการเมืองที่จะทำให้เกิดรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดที่ถาวรขึ้นมาได้สำเร็จ ซึ่งต่างจากซูฮาร์โต้และลีกวนยู คำตอบอาจอยู่ที่ความจริงในข้อที่ว่า ซูฮาร์โต้กับลีเป็นผู้พัฒนาโครงสร้าง ทว่ามาร์คอสเป็นผู้ทำลาย[24] โครงสร้างทางการเมืองที่ก้าวขึ้นมาโค่นมาร์คอสลงนั้น เป็นโครงสร้างที่เกิดขึ้นอย่างแทบจะมิได้มีการกะการณ์กันมาก่อน—เป็นทำนอง “รัฐสภาแห่งท้องถนน” ที่ก่อตัวขึ้น เมื่อการลุกฮือของมวลชน ทำให้หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลต้องหยุดนิ่ง ไม่อาจเคลื่อนไหวดำเนินการใด ๆ ได้ โครงสร้างนี้ หายไปในทันทีที่เป้าหมายการทำงานบรรลุผล และแม้ว่าโคราซอน อาควิโน จะขึ้นมามีอำนาจโดยอาศัย “รัฐสภาแห่งท้องถนน“ นี้แบกใส่หลังมาส่ง แต่ในยามที่ อาควิโนเผชิญหน้ากับปัญหาท้าทายทางการเมืองจากฝ่ายทหาร ในช่วงที่ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดี เธอก็มิได้พึ่งพาอาศัยรัฐสภาท้องถนนนี้อีกต่อไป ในขณะที่ประธานาธิบดีอาควิโนพยายามอย่างแข็งขันที่จะรื้อถอนโครงสร้างทางการเมืองที่น่ารังเกียจของ “สังคมใหม่” นั้น สิ่งที่จะเกิดขึ้นมาแทนก็ยังคง ไม่แน่ไม่นอน อำนาจกระจายออกไป รัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัม ก็เป็นที่ ชัดเจนว่ากำลังถอยหลบออกไป และกลุ่มศาลเตี้ยที่ประชาชนตั้งกันขึ้นมาเอง เป็นสิ่งที่ชี้ถึงการกลับคืนไปสู่โครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพเช่นในอดีต

มาเลเซียภายหลังค.ศ.1969

หากปีค.ศ.1972 เป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อสำหรับโครงสร้างทางการเมืองในฟิลิปปินส์แล้ว การจลาจลเกี่ยวกับเชื้อชาติในค.ศ.1969 ในมาเลเซีย ก็นับว่าเป็นช่วงที่ให้โอกาสสำหรับการยกเครื่องเพื่อปรับปรุงโครงสร้างต่าง ๆ อย่างขนานใหญ่ในประเทศนี้ด้วยเช่นกัน เหตุวุ่นวายต่าง ๆ เป็นผลลัพธ์ให้มีการยุบสภาในทันทีและก่อตั้งสภาปฏิบัติการแห่งชาติขึ้นมาแทนที่ โดยมีรองนายกรัฐมนตรีเป็นประธานสภาฯ นี้ มีสาขาอยู่ในระดับรัฐ และสมาชิกของสภา ก็ประกอบด้วยกองทัพเหล่าต่าง ๆ ความสัมพันธ์ของสภาฯกับคณะรัฐมนตรีมิได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน แต่ก็ไม่เคยมีมติใด ๆ ของสภาฯที่เคยถูกเพิกถอน ในส่วนที่เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองนั้น คุณูปการสำคัญของสภาฯ คือการก่อตั้งสภาที่ปรึกษาแห่งชาติขึ้นในเดือนมกราคม ค.ศ.1970 เพื่อพิจารณาสอบสวนปัญหาเกี่ยวกับชนชาติ การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ซึ่งกระทบกระเทือนถึงความสามัคคีในชาติ สมาชิกหกสิบเจ็ดคนของสภาที่ปรึกษาฯ นี้ ประกอบด้วยตัวแทนจากสหภาพแรงงาน ตัวแทนจากวงการวิชาชีพต่าง ๆ จากองค์กรทางด้านศาสนา และจากพรรคการเมืองเกือบทุกพรรค ทว่าสภาที่ปรึกษาฯนี้ ถูกคว่ำบาตรจากพรรคปฏิบัติการประชาธิปไตย และพรรคปีกซ้าย “ปาร์ตาอิ โซเซียลิส ราเกียต” ความตั้งใจนั้น ก็

---

[24] William H. Overholt, “The Rise and Fall of Ferdinand Marcos,” ***Asian Survey,*** XXVI, 11 (1986).

เพื่อให้สภาฯนี้เป็นเวทีสำหรับรัฐบาลและกลุ่มอื่น ๆ ได้มาปรึกษาปัญหาต่าง ๆ ที่กลุ่มชนชาติมีอยู่ร่วมกัน ในช่วงที่รัฐสภามิได้ปฏิบัติงาน การอภิปรายในสภาที่ปรึกษาฯ นี้ ส่งผลออกมาเป็นมติที่มีผลต่อเนื่องไปไกล ได้แก่ อันดับแรกห้ามการอภิปรายในที่สาธารณะ (และในรัฐสภา) เกี่ยวกับฐานะพิเศษของชาวมาเลย์และกลุ่มชนพื้นถิ่นอื่น ๆ อันดับที่สอง ห้ามอภิปรายเรื่องการใช้ภาษามาเลย์เป็นภาษาประจำชาติ อันดับสาม เรื่องสิทธิความเป็นพลเมืองของกลุ่มชนทุกชาติพันธุ์ และอันดับสี่ ห้ามอภิปรายเรื่องสถานภาพของประมุขของมาเลย์ เมื่อปูพื้นฐานนี้ลงเรียบร้อยแล้ว จึงได้มีการเรียกประชุมสมาชิกรัฐสภา—ซึ่งขณะนี้ อำนาจในด้านนิติบัญญัติของรัฐสภาลดลงไปบ้างแล้ว—ในฐานะองค์กรนิติบัญญัติสูงสุดของชาติ อีกครั้งหนึ่งในค.ศ.1971 สภาปฏิบัติการแห่งชาติ ถูกเปลี่ยนชื่อใหม่ เป็นสภาความมั่นคงแห่งชาติ และปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับกิจการด้านความมั่นคงเป็นหลัก (ที่สำคัญคือเรื่องที่เกี่ยวกับคอมมิวนิสต์) กองทัพกลับไปมีบทบาททางทหารอย่างเคร่งครัดอีกครั้งหนึ่ง "สภาที่ปรึกษาแห่งชาติ" ยังคงอยู่ เพื่ออภิปรายปัญหาที่กลุ่มชนชาติต่าง ๆ มีอยู่ร่วมกัน ทว่าไม่สามารถพิจารณาในรัฐสภาได้ มีการก่อตั้งกระทรวงเอกภาพแห่งชาติ ขึ้น เพื่อสร้างอุดมการณ์แห่งชาติที่เรียกว่า รุกุเนการา ขึ้นทำหน้าที่เป็นจุดรวมศูนย์สำหรับประชากรที่ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ไม่ช่วยให้กลับคืนไปสู่สภาพที่เคยเป็นมาแต่เดิมในสมัยก่อนปีค.ศ.1969 ได้อย่างง่าย ๆ สภาปฏิบัติการแห่งชาติ มีความเห็นว่า ความวุ่นวายที่เกิดขึ้น มีต้นกำเนิดมาจากสาเหตุทางด้านเศรษฐกิจที่เกี่ยวโยงกับการกระจายโภคทรัพย์ในระหว่างกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ผลลัพธ์ของเหตุวุ่นวายดังกล่าว ประการหนึ่งคือการดำเนิน "นโยบายเศรษฐกิจแผนใหม่" เพื่อกำจัดความยากจนในหมู่ชนทุกเชื้อชาติ และกำจัดการเชื่อมโยงว่าชนเชื้อชาติใดจะต้องมีอาชีพอย่างไร แม้ว่านโยบายนี้ จะมีทิศทางมุ่งไปในแนวสังคม-เศรษฐกิจ แต่นโยบายก็มีนัยโยงไปถึงโครงสร้างทางการเมืองอย่างหนักหน่วง ก่อนค.ศ.1969 จุดรวมศูนย์ของนโยบายเศรษฐกิจของมาเลเซีย คือโครงการพัฒนาชนบท ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อลดความแตกต่างเรื่องรายได้ระหว่างชาวมาเลย์กับชาวจีนพวกที่อยู่ในเมือง หลังจากที่เริ่มประกาศดำเนิน "นโยบายเศรษฐกิจแผนใหม่" อย่างเป็นทางการแล้ว เป้าหมายก็เปลี่ยนไปเน้นที่การยกระดับ*ภูมิปุตรา* (บุตรแห่งผืนดิน) ในขอบข่ายที่ใหญ่โต โดยผ่านการสร้างสภาพความเป็นชุมชนเมืองและการสร้างชนชั้นกลางที่เป็น*ภูมิปุตรา*

นโยบายดังกล่าว ส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อโครงสร้างทางการเมือง นโยบายกระตุ้นเร้าให้ชนชั้นกลางที่มิใช่ชาวมาเลย์ เกิดความระแวงสงสัยขึ้นมาในทันที คนเหล่านี้ ก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาโดยผ่านระบบเศรษฐกิจแบบอาณานิคม การสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชนชั้นกลางพวกที่เป็น*ภูมิปุตรา* ย่อมไม่มีทางเป็นอย่างอื่นไปได้ นอกเสียจากบ่อนทำลายการสนับสนุนที่ชนที่มิใช่ชาวมาเลย์ เคยให้แก่ กลุ่มพันธมิตรมาก่อน แม้ว่าเรื่องนี้ จะมิได้มีนัยหมายถึงการเปลี่ยนความสวามิภักดิ์ไปสู่พรรคฝ่ายค้านที่มิใช่พรรคของชาวมาเลย์อย่างเช่นพรรคปฏิบัติการประชาธิปไตยหรือดีเอพี แต่ก็มีแนวโน้มที่จะทำให้ความสัมพันธ์โดยส่วนตัว ความไว้วางใจและมิตรภาพในหมู่ผู้นำของ กลุ่มพันธมิตร ต้องถดถอยลงไป

ยิ่งไปกว่านั้น ชนชั้นกลางที่เกิดขึ้นมาใหม่ ยังพึ่งพาอาศัยรัฐบาลอย่างเต็มที่ ในการเติบโตต่อไป กระบวนการสร้างความเป็นชุมชนเมืองเอง ก็คงเป็นไปไม่ได้ หากไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ยิ่งไปกว่านั้น เทคโนโลยีที่ซับซ้อน การขยายและสั่งสมทุน และปฏิบัติการตลาดที่ละเอียดซับซ้อน – อันเป็นภารกิจแบบฉบับที่ชนชั้นกลางเผชิญอยู่ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ—ล้วนมีแนวโน้มที่จะชี้ไปถึงความจำเป็นที่จะต้องมีรัฐบาลที่เข้มแข็ง ระบบราชการที่เข้มแข็ง และลำดับชั้นการปกครองที่ชัดเจน ภายในโครงสร้างทางการเมือง

ในปีต่อ ๆ มา โครงสร้างทางการเมืองอื่น ๆ เริ่มมีความสำคัญมากขึ้น หนึ่งในบรรดาโครงสร้างเหล่านี้ ได้แก่สถาบันกษัตริย์และสุลต่านในแต่ละรัฐ กษัตริย์มาเลเซียและสุลต่านของรัฐต่าง ๆ ส่วนใหญ่แล้ว ดำรงตำแหน่งในแง่พิธีการเท่านั้น ตามรัฐธรรมนูญนั้น กษัตริย์และบรรดาสุลต่านจำเป็นต้องปฏิบัติตามคำแนะนำของนายกรัฐมนตรีที่มาจากการเลือกตั้ง นับตั้งแต่ปีค.ศ.1957 จนกระทั่งถึงประมาณค.ศ.1981 นั้น ดูเหมือนว่าบทบาทนี้ไม่มีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว เหล่านายกรัฐมนตรี หากว่ามิได้เป็นทายาทของราชสำนัก ก็มีความสัมพันธ์กับทางราชสำนักอย่างใกล้ชิด สภาพการณ์เช่นนี้ เปลี่ยนแปลงไปในปีค.ศ.1981 เมื่อมหาธีร์ บิน โมหะหมัด ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี มหาธีร์เป็นบุตรของสามัญชน เขาเชื่อว่า รัฐบาลควรลดการเน้นลักษณะศักดินาซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องความซื่อสัตย์จงรักภักดีลง และให้ความเอาใจใส่มากขึ้น แก่ความสามารถทักษะ และความสำเร็จ

ความขัดแย้งเกิดขึ้นในไม่ช้า ระหว่างบรรดาประมุขของรัฐ กับรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง สุลต่านฮาจิ อาห์หมัด ชาห์ แห่งปาหัง ผู้ซึ่งต่อมาได้ขึ้นมาเป็นยัง ดิ-เปอร์ตวน อากง (กษัตริย์) เป็นตัวอย่างหนึ่ง ในค.ศ.1978 พระองค์ทรงคัดค้านการที่นายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง*เมนตรี เบซาร์* (มุขมนตรี) คนหนึ่งซึ่งไม่สนับสนุนทางพระราชวัง หลังจากที่สุลต่านฮาจิ อาห์หมัด ชาห์ได้เป็นกษัตริย์แล้ว โอรสของพระองค์—ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการและรัชทายาท—ก็ได้ยับยั้งการให้พระราชานุญาตแก่ร่างพระราชบัญญัติหลายฉบับของรัฐ ในยะโฮร์ ความสัมพันธ์ระหว่างสุลต่าน มาห์หมุด อิสกานดาร์ และ *เมนตรี เบซาร์* ก็ปีนเกลียวกันอยู่เช่นกัน ในค.ศ.1980 *เมนตรี เบซาร์* ได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับสิทธิของสุลต่าน ในการสืบราชบัลลังก์ของยะโฮร์ หลังจากการเลือกตั้งของรัฐและสหพันธ์ในค.ศ.1982 แล้ว ก็ได้มีการแต่งตั้งมุขมนตรีอีกคนหนึ่ง เพื่อเอาพระทัยสุลต่าน

การเข้าแทรกแซงในโครงสร้างทางการเมืองดังกล่าว ชวนให้เกิดความกังวลขึ้นมา จะเกิดอะไรขึ้นหากว่าสุลต่านแห่งเปรักและยะโฮร์ ซึ่งเป็นคนเอาแต่พระทัยของพระองค์เองถึงวาระที่จะได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ ปฏิกิริยาต่อโอกาสความเป็นไปได้ดังกล่าว มาถึงในค.ศ.1983 เมื่อได้มีการยื่นร่างบทแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อลดอำนาจของกษัตริย์ลง ที่ประชุมองค์ประมุข ไม่ยอมรับข้อแก้ไขดังกล่าว มีการส่งคนกลางไปหาทางแก้ไขปัญหาที่เป็นทางตันนี้หลายคน ในท้ายที่สุด ก็ประนีประนอมกันได้สำเร็จ โดยไม่ต้องมีการเผชิญหน้ากันตรง ๆ ระหว่างองค์ประมุขกับรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง เรื่องนี้ สอดคล้อง

ไปกับแบบแผนทางด้านวัฒนธรรมของมาเลย์อย่างเต็มที่ เพราะแม้กระทั่งมหาธีร์ ซึ่งเป็นสามัญชนก็ยังต้องปฏิบัติตามแบบแผนและพิธีการในยามที่ติดต่อกับองค์ประมุข นอกจากนี้แล้ว ตัวมหาธีร์นั้นเอง ที่เป็นผู้เขียนไว้ตั้งแต่ในปีค.ศ.1970 หลายปีก่อนที่เขาจะได้เป็นนายกรัฐมนตรี ว่า “ขนบธรรมเนียมและพิธีรีตองต่าง ๆ มีความสำคัญอย่างสูงอยู่ในแนวคิดเกี่ยวกับค่านิยมของมาเลย์ สิ่งที่ดำเนินไปตามขนบธรรมเนียม เป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม การทำผิดไปจากขนบธรรมเนียม ถือว่าเป็นสิ่งไม่บังควร หยาบคาย และสมควรที่จะประสบเคราะห์กรรม หรือสมควรที่จะถูกพระเจ้าและมนุษย์ลงทัณฑ์ โดยสาระสำคัญแล้ว นี่คือทัศนคติแนวจารีตนิยม”[25]

โครงสร้างทางการเมืองอีกอย่างหนึ่ง คือรัฐ ตามรัฐธรรมนูญนั้น อำนาจการปกครองที่เข้มแข็งของสหพันธ์ ลดความสำคัญของรัฐ ในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมืองอย่างหนึ่งลงไป ทว่ารัฐต่าง ๆ ภายในมาเลเซียทั้งหมด ก็มีความหลากหลายเพียงพอที่จะทำให้รัฐเหล่านี้ ดำเนินไปในทิศทางที่ต่างกันได้ เนื่องจากเงินมักจะเป็นเครื่องหล่อลื่นที่ทำให้ระบบสหพันธ์ดำนินงานไปได้ด้วยดี ความเข้มแข็งและมีพลังของรัฐ ๆ หนึ่ง ในฐานะโครงสร้างทางการเมืองโครงสร้างหนึ่ง ที่เป็นอิสระจากรัฐบาลกลาง จึงขึ้นอยู่กับรายรับที่มีอยู่ สำหรับมาเลเซียส่วนที่เป็นคาบสมุทรนั้น เงินช่วยเหลือเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวดสำหรับทุกรัฐ และการเสนอว่าจะสรรหาเงินมาให้สำหรับการพัฒนา ก็มักเป็นวิธีการที่นำมาใช้เพื่อหาคะแนนเสียงในการเลือกตั้งอยู่เนือง ๆ รัฐอย่างเช่นกลันตัน ซึ่งเลือกรัฐบาลที่มีพรรคอิสลาม พีเอเอส เป็นแกนนำ อาจถูกปฏิเสธความช่วยเหลือจากสหพันธ์ได้

ทั้งซาบาห์และซาราวัก ต่างผิดไปจากรัฐอื่น ๆ ในมาเลเซียส่วนที่เป็นคาบสมุทร ทั้งสองเข้าร่วมกับสหพันธ์มาเลเซียโดยมีระบบการป้องกันล่วงหน้า ซึ่งรวมถึงการเลื่อนกำหนดเวลาที่จะปรับเปลี่ยนมาใช้ภาษาบาฮาซา มาเลเซียซึ่งเป็นภาษาประจำชาติ และการควบคุมการอพยพย้ายถิ่น ในซาบาห์ มุขมนตรี คือตน มุสตาฟา ซึ่งเกือบจะประสบความสำเร็จในการสร้างรัฐขึ้นภายในรัฐ ได้ยืนหยัดในความเป็นอิสระของตน ถึงระดับที่ให้ที่พำนักหลบภัย รวมทั้งให้ความช่วยเหลือด้วยกำลังอาวุธแก่กลุ่มแยกดินแดนมุสลิมในมินดาเนา และหากจะเชื่อข้อกล่าวหาของศัตรูคู่แข่งของมุสตาฟา มุสตาฟาเองก็มีความคิดหมายที่จะแยกดินแดนอยู่ด้วยเช่นกัน รัฐบาลกลางหาทางตกลงกับมุสตาฟาด้วยความอดกลั้นอย่างยิ่ง จนเวลาล่วงเลยมาถึงเดือนกันยายนค.ศ.1975 แล้วนั่นแหละ มุสตาฟาจึงถูกบังคับให้ลาออก ในซาราวัก โครงสร้างทางการเมืองประกอบด้วยสภาต่าง ๆ ในลักษณะสามระดับชั้น โครงสร้างเช่นนี้เป็นการค้ำประกันว่า ซาราวักจะสามารถรักษาอำนาจการปกครองตนเองไว้ได้ระดับหนึ่ง โดยสาระสำคัญแล้ว ระบบสภาตำบลยี่สิบสี่สภา ซึ่งได้รับการเลือกตั้งมาจากประชาชนโดยตรง กอปรขึ้นเป็นลำดับชั้นที่หนึ่ง ชั้นที่สอง ประกอบด้วยสภาที่ปรึกษาฝ่ายต่าง ๆ ห้าสภา ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนที่ได้รับเลือกมาจากสภาตำบล ชั้นที่สาม คือสภาเนครี (สภานิติบัญญัติของรัฐ) ในกูชิง ซึ่ง

---

[25] Mahathir bin Mohamad, ***The Malay Dilemma, Singapore,*** 1970, 157.

ประกอบด้วยตัวแทนที่ได้รับเลือกมาจากสภาที่ปรึกษา จากนั้น สภาเนครี ก็เลือกตัวแทนยี่สิบสี่คน ไปนั่งในรัฐสภาของสหพันธ์ในกัมลาลัมเปอร์ ระบบนี้ ไม่เหมือนกับที่พบในรัฐอื่นใดที่เป็นองค์ประกอบของมาเลเซีย ระบบนี้ได้รับการสถาปนาขึ้น เพื่อให้การฝึกฝนอบรมแก่ผู้แทนที่ขาดประสบการณ์ในวิถีปฏิบัติด้านการเมือง ระบบนี้ให้การค้ำประกันว่า ตัวแทนซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ได้มีที่นั่งในรัฐสภาของสหพันธ์ จะผ่านการทำงานในสภาต่าง ๆ มาก่อนแล้วหมดทุกลำดับชั้น ดังนั้น โครงสร้างนี้ จึงทำให้ผลประโยชน์ในท้องถิ่น มีตัวแทนไปตลอดจนถึงกัวลาลัมเปอร์ แม้ว่าแนวทางเช่นนี้จะมิได้ขัดขวางผู้มีอำนาจในส่วนกลาง มิให้เข้าแทรกแซงในโครงสร้างทางการเมืองของรัฐ แต่กรณีของซาราวักก็แผกพิเศษไม่เหมือนใคร ทว่าควรสังเกตว่า ในวันที่ 14 กันยายนค.ศ.1966 มีการประกาศภาวะฉุกเฉินขึ้นในซาราวัก ด้วยเหตุผลว่า พวกคอมมิวนิสต์กำลังฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากสถานการณ์ทางการเมือง อำนาจรัฐทั้งหมด ถูกโอนไปให้กับเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจของสหพันธ์ในทันที และแล้ว โครงสร้างทางการเมืองในซาราวัก ก็ถูกปรับเปลี่ยนรูปโฉมไปในชั่วเวลาเพียงข้ามคืน มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญของซาราวัก เพื่อให้ข้าหลวง (ที่ได้รับแต่งตั้งมาจากสหพันธ์) มีอำนาจสูงกว่ามุขมนตรี สภาเนครี และประธานสภา ในระดับที่มีความสำคัญ

ประการสุดท้าย จำเป็นต้องกล่าวถึงโครงสร้างทางการเมืองที่มีลักษณะประชานิยมยิ่งกว่าที่กล่าวมาคือระบอบคอมมิวนิสต์ แม้ว่าระบอบคอมมิวนิสต์จะมีความสำคัญโดยตัวของตัวเอง ในช่วงเวลาก่อนปีค.ศ.1960 แต่คอมมิวนิสต์ก็ไม่สามารถสร้างรากฐานลงในมาเลเซียได้ เนื่องจากไม่อาจฝ่าฟันอุปสรรคอย่างเช่นลัทธิชาตินิยมมาเลย์ และลัทธิกลุ่มชนชาตินิยมได้ ในค.ศ.1975 และต้นปีค.ศ.1976 ภายหลังจากที่ไม่มีการเคลื่อนไหวมาได้ช่วงเวลาหนึ่ง ก็มีรายงานเกี่ยวกับการเจาะจงลอบสังหารบุคคลบางคน ด้วยฝีมือของกลุ่มคอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นนักลอบสังหารในบริเวณเขตเมือง ทว่ารายงานเหล่านี้หมดไปในค.ศ.1976 และสงครามกองโจร ก็ดูเหมือนว่าจะทุเลาลงไปเช่นกัน ในค.ศ.1970 และ 1974 ในพรรคคอมมิวนิสต์มาเลเซียเองเกิดความแตกแยก และเมื่อถึงปีค.ศ.1976 พรรคคอมมิวนิสต์ก็เหลือฝ่ายต่าง ๆ สามฝ่าย ที่ต่อสู้แข่งขันในหมู่พวกเขาด้วยกันเองมากเท่า ๆ กับต่อสู้กับรัฐบาล ปลายทศวรรษ 1970 และต้นทศวรรษ 1980 เป็นช่วงเวลาที่ขบวนการ*ดัควาห์* ที่เอาการเอางานของมุสลิม เร่งทวีการเผยแพร่และเพิ่มความเคร่งครัดในการปฏิบัติตามวิถีของอิสลามมากขึ้น กลุ่มที่สร้างแรงกดดันหลายกลุ่ม ก็ให้เป้าความสนใจที่เป็นทางเลือกเช่นเดียวกัน อาทิ อาลิรัน เกเซเดรัน เนการา (ขบวนการจิตสำนึกแห่งชาติ) เอบิม (สันนิบาตเยาวชนมุสลิมแห่งมาเลเซีย) และสมาคมผู้บริโภคแห่งปีนัง กลุ่มเหล่านี้ มีชื่อเสียงขึ้นมาเพราะการกล่าววิพากษ์นโยบายของรัฐบาลอย่างโผงผาง ทว่ากลุ่มเหล่านี้ จะมีศักยภาพ ที่จะก้าวขึ้นมาในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมืองด้วยคุณสมบัติของตนเองหรือไม่ ยังเป็นเรื่องที่ต้องดูกันต่อไป

อินโดนีเซีย จากซูการ์โนถึงซูฮาร์โต้

ในอินโดนีเซีย พัฒนาการของรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัม เป็นที่ประจักษ์ชัดมากที่สุดด้วยเช่นเดียวกัน รัฐบาลดังกล่าวนี้ อยู่ภายใต้การปกครองของประธานาธิบดีซูการ์โนและประธานาธิบดีซูฮาร์โต้ การดำรงอยู่ของรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัด มีนัยให้รู้ได้จากลักษณะของโครงสร้างทางการเมืองที่ยอมให้ซูการ์โน ยกเลิกการประชุมร่างรัฐธรรมนูญในค.ศ.1959 ยอมให้ซูการ์โนยุบรัฐสภาที่ได้รับการเลือกตั้งมาอย่างถูกต้องตามกฎหมายในค.ศ.1960 และไม่อนุญาตให้มีพรรคการเมืองดังเช่น มาสจูมี และพรรคสังคมนิยม (พีเอสไอ) ในทำนองเดียวกัน หากปราศจากรัฐบาลแบบแม็กซิมัมแล้ว ซูฮาร์โต้คงไม่อาจมีอำนาจที่จะประกาศว่า พรรคคอมมิวนิสต์ (พีเคไอ) ของมวลชนเป็นพรรคผิดกฎหมาย หรือประกาศว่าผู้นำชาวมุสลิมที่ทรงอิทธิพลบางคน ไม่มีคุณสมบัติในการเข้าเป็นผู้นำของพรรคการเมืองมุสลิม (พีเอ็มไอ) ที่ได้รับการก่อตั้งขึ้นมาใหม่ รวมทั้งให้ซูฮาร์โต้มีอำนาจในการยักย้ายเปลี่ยนผู้นำของพรรคการเมืองอื่นๆ และปลดนายพลร่วมกองทัพออกไปจากตำแหน่งที่ทรงอิทธิพล แม้ว่าพรสวรรค์ในการเป็นผู้นำ จะสามารถช่วยซูการ์โน ให้เขาได้ในสิ่งที่ต้องการ แต่เราไม่อาจกล่าวถึงซูฮาร์โต้ในทำนองเดียวกันได้ คำตอบจึงน่าจะอยู่ที่อำนาจของรัฐบาลแบบแม็กซิมมัมมากกว่ากล่าวคืออำนาจที่มีอยู่ภายในโครงสร้างทางการเมือง ที่ผู้นำทั้งสองของประเทศสามารถนำมาใช้ได้

ซูการ์โนลงมือดำเนินการเพื่อก่อตั้งรัฐบาลแบบแม็กซิมัมเป็นครั้งแรก ในปีค.ศ.1956 เมื่อเขาเสนอแนะประชาธิปไตยรูปแบบใหม่ ซึ่งเขาเรียกว่า ประชาธิปไตยนำวิถีหรือประชาธิปไตยภายใต้การชี้นำ เพื่อใช้แทนประชาธิปไตยเสรีนิยมชนิด “50 เปอร์เซ็นต์บวกหนึ่ง” ที่มีอยู่ในอินโดนีเซียขณะนั้น ในท้ายที่สุด ซูการ์โนได้ประกาศใช้ ประชาธิปไตยนำวิถีในค.ศ.1959 ประชาธิปไตยนำวิถี มีรากฐานอยู่ที่รัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 ซึ่งเปิดช่องทางให้ประธานาธิบดีมีอำนาจในการบริหารอย่างเข้มแข็งและมั่นคง ซูการ์โนมองประชาธิปไตยนำวิถี ว่าเป็นโครงสร้างทางการเมือง ซึ่งช่วยให้ชาติรอดพ้นจากความเลื่อนลอยไร้วัตถุประสงค์ อันเป็นแบบฉบับของอินโดนีเซียมาตั้งแต่ค.ศ.1949 จนถึงค.ศ.1959 ในฐานะประธานาธิบดี เขาจะ “ชี้นำ” ชาติไปตามเส้นทางที่เหมาะสม ในสุนทรพจน์ในค.ศ.1959 เขาได้กล่าวไว้ว่า

> ประชาชนทั้งปวงต่างรู้สึกว่า เจตนารมณ์ หลักการและเป้าหมายของการปฏิวัติ ซึ่งเราได้เริ่มต้นไว้ในค.ศ.1945 ขณะนี้ ได้ติดเชื้อลัทธิทวิภาพและเชื้อโรคต่าง ๆ ที่เป็นอันตราย
>
> เจตนารมณ์ของ การปฏิวัติ อยู่ที่ไหนในปัจจุบัน เจตนารมณ์ของการปฏิวัติดับสูญไปเสียแล้ว เย็นเยือกลงแล้ว และปราศจากความเร่าร้อนไปเสียแล้ว หลักการ

> ของการปฏิวัติอยู่ที่ไหนในปัจจุบัน ทุกวันนี้ ไม่มีใครรู้ว่าหลักการของการปฏิวัติเหล่านั้นอยู่ที่ไหน เพราะแต่ละพรรคและทุก ๆ พรรค ต่างวางหลักการของตนเอง ดังนั้น จึงมีคนจำพวกที่หลีกลี้หนีห่างไปจากหลักการปัญจศีลเสียด้วยซ้ำ เป้าหมายของการปฏิวัติอยู่ที่ไหนในปัจจุบัน เป้าหมายของการปฏิวัติ—คือสังคมที่เป็นธรรมมั่งคั่งและรุ่งเรือง—สำหรับคนที่มิใช่บุตรของการปฏิวัติ ขณะนี้ เป้าหมายเหล่านั้นถูกแทนที่เสียแล้ว ด้วยการเมืองแบบเสรีนิยมและเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม การเมืองเสรีนิยมได้เข้ามาแทนที่เสียแล้ว เสียงของชนกลุ่มน้อย จึงถูกกลุ่มต่าง ๆ นำไปใช้ประโยชน์ นำไปขายในตลาดมืด และทำให้เสื่อมเสีย เศรษฐกิจแบบเสรีนิยมได้เข้ามาแทนที่เสียแล้ว เศรษฐกิจแบบนี้เป็นที่ต้องการของกลุ่มต่าง ๆ เพียงเพื่อจะฉกฉวยสมบัติใส่ตัว พร้อมกับสร้างความเดือดร้อนให้แก่ ประชาชน
>
> โรคร้ายกับลัทธิทวิภาพทั้งหมดนี้ มองเห็นได้อย่างเด่นชัด ในช่วงเวลาของการลงทุนในยุคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โรคร้ายกับลัทธิทวิภาพสี่ประเภทซึ่งข้าพเจ้าได้เคยกล่าวเตือนแล้วหลายครั้ง ได้แก่ทวิภาพระหว่างรัฐบาลกับการเป็นผู้นำในการปฏิวัติ ทวิภาพในมุมมองของมนุษย์เกี่ยวกับสังคม—คือมองว่าสังคมเป็นธรรมและรุ่งเรืองไพบูลย์ หรือว่าเป็นสังคมทุนนิยม ทวิภาพระหว่าง “การปฏิวัติได้สิ้นสุดลงไปแล้ว” กับ “การปฏิวัติยังไม่เสร็จสมบูรณ์” และทวิภาพที่เกี่ยวกับประชาธิปไตย นั่นคือ ประชาธิปไตยจะรับใช้ประชาชน หรือว่าจะให้ ประชาชน รับใช้ประชาธิปไตย?...[26]

แม้ว่าการต่อต้านประชาธิปไตยนำวิถีจะมีน้อย แต่อำนาจของประธานาธิบดีภายในโครงสร้างทางการเมือง ก็ใช่ว่าจะไม่มีขีดจำกัด ซูการ์โนพึ่งพาอาศัยเครื่องมือการบังคับของฝ่ายทหาร และฝ่ายทหารก็ได้รับตำแหน่งที่เป็นกุญแจสำคัญในการปกครองฝ่ายพลเรือนและการบริหารเศรษฐกิจ เป็นการตอบแทนแก่การให้การสนับสนุนซูการ์โนภายใต้กฎอัยการศึก ซูการ์โนจำต้องผนึกและผสานความสัมพันธ์กับพรรคคอมมิวนิสต์พีเคไอ เพื่อถ่วงดุลกับการพึ่งพาอาศัยฝ่ายทหาร ฝ่ายพีเคไอสนับสนุนประชาธิปไตยนำวิถี เพราะต้องการความคุ้มครองจากซูการ์โน เพื่อว่าตนจะได้ไม่ถูกพวกทหารรังควาน เพื่อเป็นการตอบแทนกับความอนุเคราะห์นี้ พีเคไอจึงได้จัดชุมนุมมวลชนให้มาฟังคำปราศรัย รวมทั้งให้การสนับสนุนการรณรงค์ที่กร้าวและห้าวหาญมากขึ้นเรื่อย ๆ ของซูการ์โน พีเคไอระดมฝูงชนมาแสดงความปลาบปลื้มชื่นชมดังที่ซูการ์โนต้องการ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเรื่องการวางหลักลัทธิอุดมการณ์ (อาทิ คำประกาศทางการเมือง หรือมานิพล อัสเดก นาซาคอม การรณรงค์ต่อต้านดัตช์

---

[26] สุนทรพจน์ซึ่งได้รับการคัดมาลงไว้ในหนังสือ Roger M. Smith, ed., ***Southeast Asia: Documents of Political Development and Change,*** Ithaca, 1974, 197-8.

เพื่อกู้ดินแดนอีเรียนตะวันตกกลับคืนมา หรือในการเผชิญหน้ากับรัฐมาเลเซียที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นมา เพื่อเป็นการตอบแทน รัฐบาลอนุญาตให้โครงการกิจกรรมของพรรคพีเคไอ ดำเนินไปได้อย่างแทบจะไม่มีการยับยั้ง อาทิเช่น พีเคไอผลักดันโครงการ *อัคสี เสฮิฮัก* ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติการเพียงข้างเดียว เพื่อยึดที่ดินให้กับผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกิน ปฏิบัติการเช่นนี้ก่อให้เกิดความเป็นศัตรูกับพวกเจ้าที่ดิน เจ้าที่ดินเหล่านี้เป็นอันมาก เป็น ผู้ให้การสนับสนุนพรรคการเมืองแนวมุสลิม เมื่อถึงปลายปีค.ศ.1964 ความเป็นไปในชนบทของชวา มีสภาพที่แบ่งขั้วกันอยู่ ระหว่างฝ่ายซ้ายหัวรุนแรงที่อ้างว่าร่วมงานอยู่กับซูการ์โน ในการสืบเนื่องการปฏิวัติ กับฝ่ายพันธมิตรระหว่างทหารและมุสลิม ที่กลัวว่าคอมมิวนิสต์จะเข้าครอบครองประเทศ ความเห็นพ้องต้องกันที่ซูการ์โนคิดไว้ว่า ประชาธิปไตยนำวิถี จะสร้างให้เกิดขึ้นได้ เป็นเพียงมายาคติเท่านั้น ประชาธิปไตยนำวิถี เป็นเครื่องหมายบอกถึงการก้าวต่อไปสู่รัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัมอีกก้าวหนึ่ง

ฝ่ายทหารมิได้ตั้งตนเป็นปฏิปักษ์กับพวกคอมมิวนิสต์เฉพาะเรื่องอุดมการณ์และความเป็นมาในประวัติศาสตร์อย่างเดียว หากมีสาเหตุย้อนไปถึงสมัยที่มีการกบฏมาเดียนในค.ศ.1948 พีเคไอเป็นพรรคที่ทำตัวแปลกและต่างไปจากโครงสร้างเช่นที่พรรคการเมืองอื่น ๆ มีอยู่ พรรคการเมืองอื่นๆ เหล่านั้น ล้วนเป็นองค์กรของชนชั้นสูง ซึ่งประชาชนทั่วไปเข้ามีส่วนร่วมเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนพีเคไอนั้น แปลกและต่างออกไป พีเคไอคาดว่า ในทันทีที่ตนเข้าครองอำนาจ มวลชนที่มิใช่ชนชั้นสูงจะประสบความสำเร็จในการจัดสรรสิทธิพิเศษทางการเมืองและเศรษฐกิจเสียใหม่ ซึ่งแต่ก่อน สิทธิเหล่านี้ มีให้เฉพาะแก่คนกลุ่มที่ค่อนข้างเล็กที่เป็นพวกพ้องเดียวกัน อันที่จริงแล้ว การสนับสนุนซูการ์โนของพีเคไอเป็นปัจจัยที่ทำให้ซูการ์โนต้องถึงฆาต เพราะพีเคไอทำให้ซูการ์โนบาดหมางและเป็นศัตรูกับชนชั้นสูงส่วนอื่น ๆ ที่เหลือ เนื่องจากการที่ซูการ์โนเข้าไปร่วมกันสนทนาและเสวนาอย่างใกล้ชิดอยู่กับพรรคมวลชน เมื่อการก่อรัฐประหาร—ซึ่งล้มเหลว--มีขึ้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ.1965 โดยส่งผลลัพธ์ออกมาเป็นการสังหารนายพลหกคน ชนชั้นสูงก็เหลืออด พีเคไอถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้อำนวยการก่อรัฐประหารดังกล่าว แม้ว่าจะถูกกดดันจากฝ่ายทหาร แต่ซูการ์โนก็ยังปฏิเสธที่จะสั่งห้ามพรรคพีเคไอ นายพลซูฮาร์โต้ ซึ่งเป็นนายทหารที่ค่อนข้างไม่มีผู้ใดรู้จัก ได้รับมอบหมายภารกิจในการฟื้นฟูความมั่นคง เนื่องจากเขาเป็นผู้รับผิดชอบคอสตราด หรือกองหนุนด้านยุทธศาสตร์ของฝ่ายทหาร ซูฮาร์โต้ปรากฏตัวขึ้นในฐานะผู้นำที่ต่อต้านซูการ์โน ในการต่อสู้เพื่อชิงอำนาจกันอย่างยืดเยื้อ โดยมีนักศึกษาและกลุ่มอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมด้วยนั้น มีผลให้ซูการ์โนถูกปลดออกจากตำแหน่งในวันที่ 11 มีนาคม ค.ศ.1966 จากนั้น พีเคไอก็ถูกกำหนดให้เป็นพรรคที่ผิดกฎหมาย ซูฮาร์โต้ได้รับเสนอชื่อให้เป็นประธานาธิบดีรักษาการในค.ศ.1967 และในปีถัดมา ก็ได้ขึ้นเป็นประธานาธิบดี ในระหว่างนั้น ฝ่ายทหารปล่อยให้พวกมุสลิมกระทำ*จิฮัด* (สงครามศาสนา) เพื่อสังหารหมู่ผู้สนับสนุนพีเคไอ ในชวากลางและชวาตะวันออก กับในบาหลี ประเมินกันว่า มีคนถูกฆ่าตายไประหว่างครึ่งล้านถึงหนึ่งล้านคน

เมื่อซูฮาร์โต้ได้เป็นประธานาธิบดีรักษาการในค.ศ.1967 โครงสร้างทางการเมืองที่เขาได้ประกาศเปิดศักราช มีชื่อเรียกขานกันว่า “ระเบียบใหม่” อย่างไรก็ดี ระเบียบใหม่นี้ มีความคล้ายคลึงบางประการ กับ “ระเบียบเก่า” ในประชาธิปไตยนำวิถีของซูการ์โน เช่นเดียวกับซูการ์โน ซูฮาร์โต้รั้งพรรคการเมืองต่าง ๆ ไว้ ให้อยู่เพียงแค่เอื้อมของตน ในขณะที่ซูการ์โนใช้พีเคไอเพื่อคานดุลกับฝ่ายทหารและพรรคการเมืองอื่น ๆ ซูฮาร์โต้ก็ใช้ยุทธวิธีเดียวกันนี้ ยุยงให้มุสลิมเกิดวิวาทบาดหมางกับพรรคการเมืองแนวชาตินิยมต่าง ๆ ทั้งในกรณีซูฮาร์โต้และซูการ์โน ทั้งสองเผยให้เห็นความมือคติทางด้านศาสนา-วัฒนธรรมในแบบอย่างของชวาต่ออิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในรูปแบบที่ดุดัน ซูฮาร์โต้ไม่ยอมอนุมัติให้ก่อตั้งมาสจูมี ที่ถูกห้ามไปแล้วขึ้นมาใหม่ แม้ว่าบรรดาผู้นำของมาสจูมี จะคาดหวังอย่างถูกต้องตามหลักเหตุผลอย่างยิ่งว่า พวกเขาจะได้รับอนุญาตให้กลับมาดำเนินกิจกรรมทางการเมืองได้ใหม่ เพราะพวกเขาเป็นพวกเดียว ที่กล้าท้าทายประชาธิปไตยนำวิถีของซูการ์โน ในท้ายที่สุด ซูฮาร์โต้ก็ตกลงอนุญาตให้ก่อตั้งพรรคพีเอ็มไอขึ้น แต่ยืนกรานไม่ให้ผู้บริหารของมาสจูมีเก่ามาเป็น ผู้นำ

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างระหว่างซูฮาร์โต้กับซูการ์โน ก็มีความสำคัญพอ ๆ กัน เมื่อครั้งที่ซูการ์โนเป็นประธานาธิบดีนั้น เขาได้ดำเนินความพยายามเพื่อระดมประชาชนให้เข้าร่วมในการรณรงค์ต่าง ๆ เช่นการกู้ดินแดนอีเรียนตะวันตกคืนมา การประจัญหน้ากับมาเลเซีย และการปลุกระดมเพื่อปฏิรูปที่ดินเป็นต้น ทว่าการระดมพลังดังกล่าวนี้ จะมิใช่เป็นการกระทำในระยะยาว หากจำกัดอยู่เพียงเป้าหมายจำเพาะชั่วครู่ชั่วยามเท่านั้น เมื่อซูฮาร์โต้ขึ้นเป็นประธานาธิบดี คติพจน์ประจำตัวของเขาคือความนิ่งเฉยทางการเมือง โครงสร้างทางการเมืองของซูฮาร์โต้มีลักษณะมุ่งหมายเพื่อลดการระดมพลังประชาชน พรรคการเมืองต่าง ๆ ไม่ได้รับอนุญาตให้ดำเนินงานจัดตั้งในหมู่บ้านและตำบลย่อย ๆ ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของประชากร 80 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมดในอินโดนีเซีย ตรงกันข้ามประชากรถูกมองว่าเป็น “มวลชนที่ลอยละล่อง” ปลอดจากแรงดึงจากการเมืองแบบพรรคที่ทำให้เกิดความแตกแยก ซูฮาร์โต้สนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มปฏิบัติหน้าที่ขึ้นมา ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในหมู่ประชาชนทั่วไปว่า โกลคาร์ ทั้งนี้ เพื่อเติมช่องว่างทางการเมืองที่เกิดขึ้น เมื่อพรรคการเมืองต่าง ๆ ต้องลงจากเวทีไป การจัดตั้งประชาชนให้เข้าสู่โครงสร้างทางการเมือง ที่มีแกนกลางอยู่ที่พรรคการเมืองซึ่งยึดถืออุดมการณ์แตกต่างกัน มีแนวโน้มที่จะเน้นถึงความแตกแยกในสังคม รัฐบาลใหม่เชื่อว่า การแบ่งแยกจะน้อยลง หากว่าประชาชนได้รับการจัดอยู่ในระเบียบตามหน้าที่ที่แต่ละส่วนมีอยู่ภายในสังคม ดังนั้น โกลคาร์ จึงเป็นการรวมกลุ่มของข้าราชการพลเรือน ทหาร ปัญญาชน สตรี เยาวชน กรรมกร เกษตรกร ทหารผ่านศึก และกระทั่งคนขับรถสามล้อ โกลคาร์เป็นเครื่องมือเพื่อระดมคะแนนเสียงในการเลือกตั้งทั่วไป การเลือกตั้งระดับชาติครั้งที่สองของประเทศ จัดขึ้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1971 ด้วยความช่วยเหลือจากการใช้ยุทธวิธีที่หนักหน่วงบางประการ โกลคาร์ จึงได้รับเลือก 236 ที่นั่ง จากจำนวนทั้งหมด 360 พรรคอิสลามเอ็นยูหรือนาห์ดาตุลอูลามาได้ 58 ที่นั่ง ทำให้เอ็นยูกลายเป็นพรรคฝ่ายค้านที่

สำคัญ ที่สุด พีเอ็มไอที่ได้รับการปรับปรุงใหม่ ตามมาด้วยคะแนนเสียง 24 ที่นั่ง ในขณะที่พรรคชาติอินโดนีเซีย พีเอ็นไอรวบรวมได้เพียง 20 เท่านั้น ในแง่ของกิจกรรมระหว่างการเลือกตั้งแล้ว โกลคาร์มิได้แตกต่างไปจากพรรคการเมืองทั่วไปพรรคหนึ่ง

การเน้นที่ความนิ่งเฉยทางการเมือง เป็นแนวทางที่ซูฮาร์โต้ใช้ปฏิบัติต่อโครงสร้างทางการเมืองของนักศึกษาด้วยเช่นกัน ในช่วงการต่อสู้เพื่อโค่นซูการ์โนนั้น นักศึกษาได้ก้าวขึ้นมาในฐานะสำนึกทางจริยธรรมของชาติ นักศึกษาได้จัดการเดินขบวน องค์กรนักศึกษา -- ได้แก่องค์กรกามี องค์กรแค็ปปี – ช่วยทำให้ระเบียบเก่าสลายลง อย่างไรก็ดี เมื่อถึงปีค.ศ.1969 นักศึกษาก็มิได้เป็นโครงสร้างทางการเมืองที่น่าเชื่อถืออีกต่อไป ซูฮาร์โต้ไม่ใจกว้าง ต่อการมีผู้ใดตั้งตนเป็นเสาหลักทางจริยธรรมที่เป็นอิสระ และแม้ว่านักศึกษาจะปรากฏตัวขึ้นอีกครั้งหนึ่งในช่วงระยะหลัง เพื่อตั้งคำถามกับความสุขุมรอบคอบของนโยบายบางประการของซูฮาร์โต้ อาทิเช่นในการจลาจลเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นในค.ศ.1974 แต่นักศึกษาก็มิได้กอปรขึ้นเป็นโครงสร้างที่มีความสำคัญ และมิได้เป็นโครงสร้างที่จะมีพลังยืนหยัดอยู่ได้เป็นเวลานาน

ความนิ่งเฉยทางการเมือง ถูกพาก้าวต่อไปอีกในค.ศ.1987 เมื่อทุกสมาคม รวมทั้งพรรคการเมือง ได้รับคำเรียกร้องให้ประกาศว่าอุดมการณ์ปัญจศีลของรัฐ เป็นหลักการชี้นำแต่เพียงหลักการเดียวของตน การกระทำเช่นนี้ ให้เหตุผลชี้แจงว่า เป็นการขจัดการสร้างอุดมการณ์ให้แก่โครงสร้างทางการเมืองของอินโดนีเซีย ดังนั้น จึงเท่ากับว่า พรรคการเมืองถูกบังคับให้แยกขาดจากที่มาของพลังเช่นที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิมและสืบทอดมาเป็นประเพณีของตน อาทิเช่น แม้กระทั่งกลุ่มมุสลิมต่าง ๆ ก็จำต้องยอมรับหลักปัญจศีลว่าเป็นดาวนำทางของตน ผลลัพธ์ของความเคลื่อนไหวก้าวนี้ คือการบังคับให้ทุกกลุ่ม รับอุดมการณ์แต่เพียงอุดมการณ์เดียว—คืออุดมการณ์ที่ซูฮาร์โต้ให้การเห็นชอบ

ก่อนที่จะดำเนินมาตรการดังกล่าวนี้ ได้มีความเพียรพยายามที่จะปรับโครงสร้างของพรรคการเมืองที่ยังเหลืออยู่เก้าพรรค ให้รวมอยู่ภายในสองกลุ่ม พรรคมุสลิมทั้งหมด ถูกบังคับให้มารวมตัวกันอยู่ภายใต้ธงแห่งพรรคเอกภาพพัฒนาหรือพีพีพี ในทำนองเดียวกัน พีเอ็นไอก็ถูกบังคับให้ร่วมมือกับพรรคคริสเตียนทั้งหลาย ภายใต้ธงของพรรคประชาธิปไตยอินโดนีเซีย หรือพีดีไอ ผลลัพธ์คือการทะเลาะเบาะแว้งกันภายในพรรค และความไร้ประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น ลงท้ายเอ็นยูก็ถอนตัวออกจากพีพีพี และเลิกดำเนินงานในฐานะพรรคการเมืองไปในค.ศ.1985

เมื่อทอนกำลังของพรรคการเมืองทั้งหลายลงไปแล้วเช่นนี้ รัฐสภา—ซึ่งอ่อนแออยู่แล้ว—ก็หมดความสำคัญลงไป ในระยะที่ซูฮาร์โต้เป็นประธานาธิบดีนั้น โครงสร้างที่มีความสำคัญมากยิ่งกว่ารัฐสภา ก็คือสภาที่ปรึกษาของประชาชน หรือเอ็มพีอาร์ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกรัฐสภาและผู้แทนที่มาจากการแต่งตั้ง สภานี้ได้รับมอบหมายให้มีอำนาจในการเลือกและปลดประธานาธิบดีได้ สภาฯ ทำหน้าที่พิจารณาแนวชี้นำอย่างกว้าง ๆ ของนโยบายของรัฐ ประธานาธิบดีต้องรับผิดชอบต่อสภาฯ นี้

ทว่าประสิทธิภาพของสภาฯ ถูกจำกัดด้วยความจริงในข้อที่ว่า การประชุมสภา มีขึ้นเพียงครั้งเดียว ในระยะเวลาห้าปี

ความแตกต่างอีกประการหนึ่งระหว่างซูการ์โนกับซูฮาร์โต้ คือที่แหล่งที่มาของสิทธิธรรม นโยบายแนวปฏิบัติการนิยมของซูการ์โน นำประเทศไปสู่ความพินาศทางเศรษฐกิจ ความรังเกียจหลักลัทธิปฏิบัติการนิยมทางการเมืองของซูฮาร์โต้ สอดคล้องกับทัศนะของเขา เรื่องหน้าที่ของรัฐเอกราช ซูฮาร์โต้เชื่ออย่างลึกซึ้งว่า จะสามารถพิสูจน์ให้เห็นถึงความถูกต้องของระเบียบใหม่ได้ ก็จำเพาะด้วยการส่งเสริมรัฐบาลที่มีระเบียบวินัย ยึดมั่นต่อกระบวนการทางกฎหมาย จัดเศรษฐกิจให้ถูกต้องตามหลักเหตุผล และสร้างความปรองดองกันภายในชาติ

เมื่อพิจารณาถึงการรวบให้อำนาจมารวมอยู่ภายใต้ซูฮาร์โต้ ซึ่งเป็นอดีตนายทหารแล้ว ก็สมควรที่จะพิจารณาต่อไปว่า ฝ่ายทหารประกอบขึ้นเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่มีความสำคัญในระดับใด ทหารอินโดนีเซียยึดอุดมการณ์สามัคคีตลอดเวลาส่วนใหญ่ในประวัติศาสตร์ของตน ในช่วงที่มีการปฏิวัติ ผู้บัญชาการทหารบก นายพลสุดีร์มาน ได้กล่าวว่าทหารเป็นของประชาชนแห่งอินโดนีเซีย คำกล่าวนี้มีหมายความว่า ทหารจะไม่เข้ามีส่วนร่วมในการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันของพรรคการเมืองต่างๆ ในช่วงเวลานั้น ท่าทีนี้ ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง และเป็นเครื่องมือสำคัญของทหาร ในการสร้างคุณูปการที่อำนวยให้บรรลุถึงฉันทานุมัติในระหว่างการปฏิวัติ

เมื่อการปฏิวัติสิ้นสุดลง ถ้อยคำของนายพลสุดีร์มานก็ถูกเมิน ทหารเข้ามีส่วนพัวพันในการเมืองแบบพรรค นายทหารที่สนับสนุนซูการ์โน คบคิดกันบ่อนทำลายความพยายามของรัฐบาลพลเรือน ที่จะปลดประจำการทหาร ในค.ศ.1952 พันเอกนาซูเตียนได้เป็นผู้นำของกลุ่มซึ่งพยายามที่จะยุบสภาเนื่องจากรัฐสภาขัดขวางมาตรการเพื่อสร้างความเป็นวิชาชีพแก่การทหาร การแบ่งแยกในหมู่ทหารดำเนินต่อมาโดยมิได้มีการเชื่อมสมาน จนกระทั่งล่วงมาถึงค.ศ.1955 หลังจากนั้นไม่นาน การจลาจลตามภูมิภาคต่าง ๆ ก็ปะทุขึ้นมา โดยที่มีนายทหารจากกองทัพบางคน เป็นผู้นำให้แก่พวกกบฏ

อย่างไรก็ดี กลุ่มนายทหารที่มีอิทธิพล ก็ต่อต้านการก่อกบฏ ทหารที่มีอิทธิพลเหล่านี้ อันมีนาซูเตียนเป็นผู้นำ ตระหนักว่า บทบาทของทหารในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมืองโครงสร้างหนึ่งจำเป็นต้องได้รับการปรับเปลี่ยนในบางลักษณะ ในค.ศ.1958 นาซูเตียนตีความถ้อยคำของสุดีร์มานเสียใหม่ ให้มีความหมายว่า ฝ่ายทหาร จะดำเนินการไปตาม “ทางสายกลาง” ตามทัศนะของนาซูเตียนนี้ ทหารอินโดนีเซียจะไม่ดำเนินไปตามหนทางของการก่อรัฐประหาร เช่นที่ประพฤติปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางในหมู่กำลังทหารของลาตินอเมริกาในทศวรรษ 1950 แต่ในอีกทางหนึ่ง ทหารก็จะไม่เป็นเครื่องมือที่ไร้ชีวิตของรัฐบาล

ในทางปฏิบัตินั้น เราไม่อาจนิยามทางสายกลางได้อย่างแน่ชัด เมื่อรัฐบาลประกาศกฎอัยการศึก ฝ่ายทหารกลายเป็นโครงสร้างทางการเมืองหนึ่ง ด้วยคุณสมบัติของตนเอง ช่วงเวลาเดียวกันนี้ ทหารยังเข้ารับบทบาททางด้านเศรษฐกิจของประเทศ ด้วยการยึดการลงทุนของดัตช์ มาจัดการบริหารเสียเอง

สถานการณ์ภายหลังปีค.ศ.1965 ให้สนามที่แผ่กว้างขึ้น แก่การขยายบทบาททางการเมืองของทหาร ถ้อยคำที่ใช้พรรณนาบทบาทใหม่ของทหารนี้ คือ *ทวิฟังสี* หรือหน้าที่ที่ควบคู่กันอยู่ ในที่ประชุมสัมนาของกองทัพบก มีการกล่าวย้ำอยู่เสมอว่า ขณะนี้ ทหารมีบทบาทที่จะต้องทำอยู่สองอย่าง นั่นคือบทบาทในด้านกลาโหมแท้ ๆ กับบทบาทในด้านสังคม-การเมือง

อาจเป็นได้ว่า ตัวอย่างที่ดีที่สุดของสิ่งที่แสดงถึง*ทวิฟังสี* คือตัวซูฮาร์โต้เอง เมื่อถึงปีค.ศ.1967 ซูฮาร์โต้ได้ครองตำแหน่งสูงสุดทั้งในลำดับชั้นการปกครองของทหารและพลเรือน ซูฮาร์โต้ยังเป็นรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหมและความมั่นคง และมีอำนาจควบคุมกองทัพที่ปฏิบัติการรบจนกระทั่งถึงปีค.ศ.1973 โดยการดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกองทัพด้วยเช่นกัน การจัดวางตำแหน่งเหล่านี้ โดยตัวของการจัดวางตำแหน่งเอง ยังไม่เพียงพอที่จะค้ำประกันอำนาจการควบคุมของซูฮาร์โต้ได้ ทหารอินโดนีเซีย ถูกลัทธิขุนศึก (warlordism) รังควานอยู่เรื่อยมา นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง นายทหารระดับสูงสุดมิได้มีอำนาจโดยอัตโนมัติ หากจำต้องพัฒนาสายบัญชาการขึ้นมาเสียก่อน ในปีค.ศ.1969 และ 1973-1974 มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการจัดองค์กร ผลลัพธ์โดยรวมคือการโยกย้ายอำนาจการควบคุมด้านปฏิบัติการของทหารฝ่ายกำลังรบ ไปอยู่ภายใต้ซูฮาร์โต้ มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กรทหารอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมายให้ส่งเสริมความมั่นคงด้วยการกำจัดผู้ที่เป็นศัตรูของระเบียบใหม่ องค์กรที่ว่านี้ ได้แก่กองบัญชาการปฏิบัติการเพื่อการฟื้นฟูความมั่นคงและความเป็นระเบียบเรียบร้อย หรือกอปกัมทิป[27] หน่วยปฏิบัติการพิเศษ (ออปซัส) และหน่วยสืบราชการลับของรัฐ (บากิน)

ในทางกลับกัน นายทหารก็ได้รับแต่งตั้งให้เข้าทำหน้าที่ในงานด้านตุลาการ ในสาขาการบริหารของงานปกครองฝ่ายพลเรือน เป็นเจ้าหน้าที่ระดับสูงสุดในวงการการทูต กงสุลและวิสาหกิจธุรกิจ อย่างเช่น เปอร์ตามินา ซึ่งเป็นกลุ่มธุรกิจ การปกครองในส่วนจังหวัดและท้องถิ่น ก็เปิดโอกาสให้นายทหารเข้าไปปฏิบัติงานเช่นกัน ทั้งนี้ รวมถึงตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้านด้วย ซึ่งปกติแล้ว จะมอบให้แก่ทหารระดับจ่า หรือให้แก่ตำรวจ

จะเห็นว่า การแบ่งสรรผลประโยชน์กระทำขึ้น เพื่อแลกเปลี่ยนกับอำนาจการปกครอง โครงสร้างทางการเมืองของทหาร ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะการทำงานของความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์กับผู้ได้รับการอุปถัมภ์ ประวัติศาสตร์ของระบบความสัมพันธ์นี้แสดงให้เห็นว่า ตราบเท่าที่ยังรักษาความเห็นพ้องต้องกันไว้ได้ ผลประโยชน์จะหลั่งไหลออกจากศูนย์กลางไปสู่ภายนอก

---

[27] .ในปีค.ศ.1988 กอปกัมทิป มีองค์กรบากอร์สตานาส (Bakorstanas) ซึ่งมีอำนาจด้อยกว่า เข้ามาทำหน้าที่แทน

ประเทศไทย

มิใช่ว่าทุกรัฐ จะแตกร้าวเพราะการแบ่งแยกด้วยเรื่องกลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ในระดับเดียวกับอินโดนีเซีย หรือมาเลเซียไปเสียทั้งหมด อาทิเช่นประเทศไทย มีขนบประเพณีแนวเดียวอันเป็นที่ยอมรับร่วมกันทั้งชาติ ซึ่งโดยปกติแล้ว แสดงออกในรูปพุทธศาสนาหรือระบอบกษัตริย์ โดยลักษณะเช่นนี้มิใช่เป็นการปฏิเสธว่าประเทศไทยไม่มี “โครงสร้างต่อต้าน” ชนมุสลิมที่อยู่ทางตอนใต้ของประเทศไทย มีขนบประเพณีที่แตกต่างออกไปอย่างเด่นชัดและประเทศไทย ก็มิใช่ว่าจะไม่มีชนกลุ่มน้อยเผ่าต่าง ๆ ที่อยู่บนดอย อย่างไรก็ดี โดยรวมแล้ว “โครงสร้างต่อต้าน” มิได้เปลี่ยนแปลงลักษณะสำคัญที่เป็นองค์ประกอบของรัฐไทยแต่อย่างใด

ประเทศไทยเคยถูกเรียกขานว่าเป็น “ประชาคมการเมืองที่มีความยินยอมพร้อมใจร่วมกัน”[28] ตลอดช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ไทยนั้น ส่วนใหญ่แล้ว ระบอบกษัตริย์เป็นศูนย์รวมของความยินยอมพร้อมใจกันนี้ ระบอบกษัตริย์ยังคงเป็นที่มาของสิทธิธรรมทางการเมืองและเป็นประเด็นอ้างอิงแก่การสร้างความสามัคคีภายในชาติ การปฏิวัติที่มีทหารเป็นผู้นำในค.ศ.1932 ทำให้อิทธิพลทางการเมืองของระบอบกษัตริย์ในฐานะที่เป็นโครงสร้างหนึ่ง ต้องหลุดออกไปจากตำแหน่งเดิม ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับราษฎร มิได้เปลี่ยนแปลงสักเท่าใดนัก ผู้ที่ทรงดำรงตำแหน่งนี้มานับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงสามารถก่อร่างสร้างรูปให้ระบอบกษัตริย์เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพขึ้นมาได้ พระองค์เสด็จขึ้นครองราชบัลลังก์ในเดือนมิถุนายนค.ศ.1946 ภายหลังจากที่พระเชษฐา ซึ่งเป็นกษัตริย์ สวรรคตในสภาวการณ์แวดล้อมที่ลึกลับเป็นปริศนา ในค.ศ.1950 พระองค์ทรงเข้ารับการบรมราชาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในช่วงเวลานั้น กองทัพเป็นฝ่ายควบคุมกระบวนการทางการเมืองของชาติ โดยมีจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นผู้นำกระบวนการดังกล่าว จอมพล ป.พิบูลสงคราม มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ปีค.ศ.1932 ซึ่งโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในช่วงเจ็ดปีแรกของการปฏิวัติ กษัตริย์ทรงวางพระองค์แยกออกจากรัฐบาล

ในแง่ของอำนาจในการบริหารนั้น กษัตริย์ทรงถูกเข้าแทนที่ด้วยระบบราชการ—ซึ่งเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่มีความสำคัญอีกโครงสร้างหนึ่ง ระบบราชการนี้ประกอบด้วยข้าราชการทหารและพลเรือนที่มีความทะเยอทะยานและใฝ่สูงกันเป็นส่วนใหญ่ การขยายอำนาจของบุคคลเหล่านี้ เกิดขึ้นภายใต้ผู้ปกครองที่สร้างความทันสมัยให้แก่ไทยในระยะแรก ๆ มีเหตุผลหลายประการที่อธิบายถึงความสำคัญของชนชั้นข้าราชการ และความโดดเด่นของชนชั้นข้าราชการที่ดำเนินมาอย่าง

---

[28] David Morell and Chai-anan Samudavanija, ***Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction, Revolution,*** Cambridge, Mass., 1981, Part 1.

ต่อเนื่องภายหลังค.ศ.1945 สืบเนื่องจากประเทศไทยมิได้ตกเป็นอาณานิคม และโดยอันที่จริงแล้ว ไทยได้เริ่มต้นโครงการสร้างความทันสมัยในขอบข่ายใหญ่โต ภายใต้ระบอบกษัตริย์มาหลายรัชกาลแล้ว ชนชั้นสูงที่เป็นข้าราชการจึงยังครองอำนาจอยู่ และเมื่อโครงการสร้างความทันสมัยนี้ขยายตัวออกไป ชนชั้นนี้ก็ยิ่งมีอิทธิพลเพิ่มสูงขึ้น อำนาจทางเศรษฐกิจของชนชั้นสูงที่เป็นข้าราชการ ยังคงไม่ได้รับความกระทบกระเทือน เนื่องจากบทบาทที่มีมาตามจารีตประเพณี ในการเก็บส่วยภาษีจากการค้าและการผลิตภาคเกษตร ยังมิได้มีอะไรเปลี่ยนแปลง แม้ว่าการผลิตข้าวจะกลายเป็นการผลิตเพื่อการพาณิชย์ แต่ก็ไม่มีกลุ่มสังคม-การเมืองกลุ่มใหม่ เกิดขึ้นมาท้าทายชนชั้นสูงที่เป็นข้าราชการมาแต่เก่าก่อนนี้ อาทิ เช่น ชนชั้นเจ้าที่ดิน มิได้มีปรากฏขึ้น เนื่องจากการเช่าที่ดิน มิใช่ปัญหาร้ายแรง เกษตรกรที่ไม่มีที่ดิน ไม่จำเป็นต้องหาความอุปถัมภ์จากชนชั้นเจ้าที่ดิน เนื่องจากมีที่ดินมากมายให้ใช้ประโยชน์ ด้วยเหตุนี้ โดยแก่นแท้แล้ว โครงสร้างทางการเมืองของไทย ภายหลังค.ศ.1945 จึงยังคงเป็นเช่นที่เคยเป็นต่อมาอีกเป็นระยะเวลานาน – นั่นคือ ชนชั้นสูงที่เป็นข้าราชการ มีอำนาจเหนือมวลชนเกษตรกรที่เป็นกลุ่มชนที่มีจำนวนมากมาย

แบบแผนของโครงสร้างทางการเมืองเช่นนี้ – คือระบอบกษัตริย์และระบบราชการ— ดำเนินการตามหลักการความลดหลั่นกันตามลำดับชั้นที่มีการจัดอย่างเป็นระบบ ตามที่มีการกล่าวขวัญกันนั้น “คนไทยยอมรับความจริงในข้อที่ว่า มีคนอยู่สองประเภท คือผู้มีอำนาจกับผู้ไม่มีอำนาจ คนสำคัญกับคนไม่มีความสำคัญ ผู้อาวุโสกับผู้ที่เยาว์วัยกว่า...”[29] การวิเคราะห์โครงสร้างทางการเมือง ไม่อาจหลีกเลี่ยงปัญหาเรื่องอำนาจได้ สำนึกในความเป็นผู้เหนือกว่าและด้อยฐานะกว่า กอปรขึ้นเป็นส่วนหนึ่ง ที่แยกออกเสียมิได้จากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความคิดเรื่องอำนาจนี้ สามารถพบได้ แม้ในแบบแผนของภาษาที่ใช้ในการเสวนาปราศรัยต่อกันในภาษาไทย[30] ด้วยเหตุนี้ จึงมิใช่เรื่องแปลก ที่ในประเทศไทยนั้น ฉันทานุมัติจะแสดงออกโดยการกระทำการของผู้นำประเทศ ซึ่งกระทำผ่านระบบราชการหรือระบอบกษัตริย์ ลัทธิให้ความสำคัญที่ตัวบุคคล ยังคงเป็นการแสดงออกของปฏิบัติการทางการเมือง ซึ่งเป็นที่นิยมกัน สิ่งที่มีความสำคัญ มิใช่การสร้างความเป็นสถาบันให้แก่องค์กรหรือโครงสร้างใหม่ ๆ แต่คือการดำรงอยู่ของตัวผู้นำ ซึ่งสามารถเรียกความมั่นใจในหมู่ประชาชนต่อตัวเขาได้ ผู้นำกลายเป็นจุดรวมศูนย์ ดังเช่นกรณีความเป็นผู้นำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้นำ

---

[29] อ้างใน Morell and Chai-anan, 22-3.

[30] Herbert P. Phillips, *Thai Peasant Personality: The Patterning of Interpersonal Behavior in the Village of Bang Chan,* Berkeley and Los Angeles, 1966, 143.

เหล่านี้ ล้วนได้ทรงเคยและเคยอยู่ในฐานะที่เป็นหลักในการอ้างอิงมาแล้ว ในสมัยที่ยังดำรงพระชนม์และดำรงชีวิตอยู่[31]

กิจกรรมทางการเมืองจำกัดอยู่เฉพาะในแวดวงของชนชั้นปกครองกลุ่มเล็ก ๆ ประชากรไทยส่วนใหญ่ มิได้มีส่วนร่วมในการคบคิดหรือก่อการภายในราชสำนักหรือในกโลบายทางการเมืองต่าง ๆ อำนาจครอบงำของชนชั้นปกครองกลุ่มเล็ก ยังสามารถเป็นเหตุผลที่อธิบายว่า ทำไมแนวคิดสุดโต่งที่เป็นทางเลือก นอกเหนือไปจากแนวทางนี้ จึงมิได้เป็นพลังที่เข้มแข็ง เนื่องจากการสร้างภาวะพาณิชย์ให้แก่เกษตรกรรม จำกัดอยู่เฉพาะที่ข้าว ซึ่งเป็นพืชผลหลัก ที่ปลูกกันมาครั้งโบราณกาล ดังนั้น ภาวะพาณิชย์จึงมิได้สร้างความยุ่งเหยิงและวุ่นวายให้แก่แบบแผนของโครงสร้างทางการเมืองที่มีมาตามจารีตประเพณีสักเท่าไรนัก เรื่องนี้ ประกอบกับความจริงในข้อที่ว่า ที่ดินทำกินหาได้ค่อนข้างสะดวก ปัญญาชนที่มีความคิดอ่านที่รุนแรง จึงไม่อาจหวังที่จะดึงความสนใจของชาวนามาที่ตนได้ อันที่จริงนั้น พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ได้รับการก่อตั้งขึ้นมาแล้วตั้งแต่ตอนต้นทศวรรษ 1940 ทว่ามิได้รับการสนับสนุนมากนักจากบริเวณที่ราบตอนกลาง กระทั่งล่วงมาถึงทศวรรษ 1960 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่การเช่าที่ดินเริ่มเป็นปัญหา และอัตราส่วนระหว่างคนกับที่ดินเริ่มแย่ลง ฐานของพรรคคอมมิวนิสต์ จำกัดอยู่เฉพาะบริเวณตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ ซึ่งเป็นเขตที่ยากจน และประชากรของภาคนี้แตกต่างจากประชากรที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบภาคกลาง

นับตั้งแต่ปีค.ศ.1947 เป็นต้นมา กลุ่มทหารที่อยู่ภายในระบบราชการ เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลทางการเมือง รัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน ในปีนั้น ได้ปูทางให้แก่การกลับเข้ามามีอำนาจอีกครั้งหนึ่งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม การก่อรัฐประหารครั้งนี้ เป็นปฏิกิริยาต่อต้านการที่รัฐบาลพลเรือนชุดก่อนหน้านี้ ให้การโอนอ่อนผ่อนตามแก่ประเทศมหาอำนาจที่ทำสงครามอยู่ในฝ่ายสัมพันธมิตร การยินยอมนี้ ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่สร้างความเสียหายแก่เศรษฐกิจ และเป็นการสร้างความอัปยศให้แก่องค์พระมหากษัตริย์ ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลพลเรือนยังให้การรับรองสหภาพโซเวียต และยกเลิกพระราชบัญญัติต่อต้านคอมมิวนิสต์ ประกอบกับในระยะนั้นการปลุกระดมในหมู่ชุมชนชาวจีนมีมากยิ่งขึ้น ทำให้รัฐบาลพลเรือนยิ่งมีท่วงทำนองของลัทธิคอมมิวนิสต์ ชนิดที่จะมีมาพร้อมกับแนวโน้มการแบ่งปันที่ดินซึ่งอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคน

รัฐประหารปีค.ศ.1947 มีความสำคัญเพราะเป็นเครื่องหมายบอกถึงการปรากฏตัวของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในการเมืองระดับชาติด้วยเช่นกัน ในเวลานั้น จอมพลสฤษดิ์มียศเป็นนายพันเอกและเป็นผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ซึ่งเป็นกองกำลังยุทธศาสตร์อันดับหนึ่งของกองทัพ และมีฐานที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อจอมพลสฤษดิ์รู้ว่าเพื่อนนายทหารของเขามากมาย

---

[31] Chai-anan Samudavanija, ***The Thai Young Turks,*** Singapore: ISEAS, 1982, 2.

ต้องการร่วมในการก่อรัฐประหาร เขาจึงเกิดความตระหนักว่า จำต้องให้การสนับสนุน เพื่อรักษาชื่อเสียงในหมู่นายทหารที่มีความนิยมชมชอบในตัวเขา

จอมพลสฤษดิ์ก่อรัฐประหารและขึ้นครองอำนาจด้วยตนเองในค.ศ.1957 รัฐประหารปี ค.ศ.1957 ของจอมพลสฤษดิ์ครั้งนี้ เป็นเครื่องหมายของการเริ่มต้นกระทำการ “ปฏิวัติ” ในแง่ที่ว่า จอมพลสฤษดิ์ได้พยายามที่จะตรวจสอบแนวคิดทางการเมืองที่จอมพล ป.พิบูลสงครามหยิบยืมมาจากตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง และนำมาปรับปรุงให้มีกลิ่นอายแบบไทย เรื่องนี้ไม่น่าประหลาดใจเลย เพราะบรรดาผู้สนับสนุนรัฐประหารครั้งนี้ เป็นผลผลิตของการศึกษาภายในประเทศแทบทั้งสิ้น จอมพลสฤษดิ์กับเพื่อนร่วมงานเขาเริ่มต้นงานอาชีพในช่วงที่เกิดสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลกในทศวรรษ 1930 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไม่มีเงินทุนสำหรับการศึกษาในต่างประเทศ กระทั่งเมื่อล่วงมาจนถึงทศวรรษ 1950 จึงได้มีการส่งนายทหารไปเข้ารับการฝึกอบรมในสหรัฐ

ทัศนะของจอมพลสฤษดิ์เองเกี่ยวกับประชาธิปไตย มีหัวใจสำคัญอยู่ที่ ความต้องการที่จะให้เป็นประชาธิปไตยแบบไทย จอมพลสฤษดิ์ได้กล่าวอุปมาไว้อย่างมีสีสันว่า “ขอให้เราหวังว่าประชาธิปไตยของเรา เป็นเสมือนกัลปพฤกษ์ที่หยั่งรากลึกจากแผ่นดินไทย งอกงามเติบใหญ่กลางแสงแดดและแรงฝน ออกผลเป็นกล้วยน้ำว้า มะม่วง เงาะ มังคุดและทุเรียน มากว่าจะเป็นแอ็ปเปิ้ล องุ่น อินทผลัม บ๊วย หรือเกาลัด”[32] ค่านิยมพื้นฐานที่จอมพลสฤษดิ์ต้องการปกป้อง ได้แก่สิ่งที่ดีเลิศอย่างในอุดมคติสามประการ ได้แก่ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

จอมพลสฤษดิ์เริ่มงานอุทิศตนให้กับราชบัลลังก์ด้วยความตั้งอกตั้งใจ ไม่มีผู้นำการก่อรัฐประหารคนใด สามารถปล่อยให้เกิดความขัดเคืองแก่สถาบันกษัตริย์ได้ ทว่าก็เป็นที่กระจ่างชัดว่าในช่วงภายหลังค.ศ.1945 นั้น มีความตึงเครียดเกิดขึ้นหลายครั้งระหว่างกษัตริย์กับบรรดาผู้นำของประเทศ จนกระทั่งเมื่อจอมพลสฤษดิ์ขึ้นมาเป็นผู้นำแต่เพียงผู้เดียวในค.ศ.1957 จอมพล ป.พิบูลสงครามสามารถกันพระมหากษัตริย์ออกไปได้ เนื่องจากชื่อเสียงของเขาเอง ซึ่งมีมาตั้งแต่ครั้งการปฏิวัติ ค.ศ. 1932 และเนื่องจากในขณะนั้น พระมหากษัตริย์ยังทรงพระเยาว์และขาดประสบการณ์ ทว่าจอมพล สฤษดิ์ปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์ในแบบที่ต่างออกไป ตัวจอมพลสฤษดิ์เองนั้นมิได้มีบารมีในด้านอื่น นอกเสียจากการเรียกร้องของประชาชนให้กำจัดรัฐบาลที่ทุจริตของจอมพล ป. ออกไป ด้วยเหตุนี้จอมพลสฤษดิ์จึงถูกบังคับให้จำต้องหันไปหาความสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ และอันที่จริงนั้นหนึ่งในเป้าหมายในการก่อรัฐประหารที่เขาได้ประกาศไว้ในค.ศ.1957 คือความจำเป็นที่จะต้องพิทักษ์ราชบัลลังก์ ภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ พระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาทเพิ่มขึ้นทั้งในและต่างประเทศ พระมหากษัตริย์ทรงได้รับการเชิดชูอย่างสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกับนโยบาย

---

[32] Thak Chaloemtiarana, ***Thailand: The Politics of Despotic Paternalism,*** Bangkok, 1979, 158.

ของรัฐบาล และโดยการแสดงพระองค์ให้ปรากฏออกมาในลักษณะเช่นนี้ และก็เท่ากับเป็นการส่งเสริมชื่อเสียงและเกียรติภูมิของ รัฐบาลไปในตัว

ตัวอย่างเช่น ในด้านภายในประเทศ จอมพลสฤษดิ์พยายามแสดงให้เห็นว่า กษัตริย์ทรงเป็นฝ่ายเดียวกับกองทัพ ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ การให้สัตย์ปฏิญาณแสดงความจงรักภักดีของเหล่าทหารต่อราชบัลลังก์และต่อธงชัยเฉลิมพล ได้กลายเป็นวาระสำคัญของทหาร กองพลทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ของกองทัพบก ถูกย้ายไปประจำหน้าที่ที่พระราชวัง โดยสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นนายพันเอกหญิงผู้บังคับการกิติมศักดิ์ของกองพลนี้ พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพและการบัญชาการกิติมศักดิ์อีกมากมายหลายตำแหน่ง พระราชพิธีตามโบราณราชประเพณีที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ และรวมทั้งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ที่ได้งดเว้นไปนับตั้งแต่การปฏิวัติปีค.ศ.1932 ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ขบวนแห่พระกฐิน อันเป็นพระราชพิธีทางพุทธศาสนาของกษัตริย์ เป็นตัวอย่างกรณีหนึ่ง การแสดงพระองค์ของพระมหากษัตริย์ยังต่างประเทศ เริ่มขึ้นในตอนปลายปีค.ศ.1959 และต้นปีค.ศ.1960 พระมหากษัตริย์ทรงเริ่มแสดงพระองค์ด้วยการเสด็จพระราชดำเนินไปเยือนประเทศเพื่อนบ้านสามประเทศ ได้แก่เวียดนามใต้ อินโดนีเซียและพม่า การเสด็จเยือนต่างประเทศเหล่านี้ ประสบความสำเร็จอย่างมากในแง่การประชาสัมพันธ์ให้แก่จอมพลสฤษดิ์ ซึ่งเป็นผู้ที่มิได้ถือกันนักว่ามี “รสนิยมละเมียดละไม” ในความรู้สึกตามแบบของตะวันตก จอมพลสฤษดิ์ได้รับการศึกษาและฝึกฝนอบรมในประเทศไทยทั้งหมด เขาจึงไม่สู้รู้ภาษาอังกฤษอย่างดีนัก ส่วนองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้เติบโตในต่างประเทศหลายประเทศ และทรงคุ้นเคยกับวิถีของชาวต่างชาติ พระองค์ยังทรงมีพระมเหสีที่ทรงพระสิริโฉมงดงาม ซึ่งนับเป็นข้อที่ได้เปรียบอีกประการหนึ่ง นับตั้งแต่ปีค.ศ.1960 จนกระทั่งถึงปีค.ศ.1963 ซึ่งเป็นปีที่จอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรม พระมหากษัตริย์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศมากมายหลายครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสด็จไปยังประเทศที่ยังคงมีระบอบกษัตริย์อยู่

ศาสนาเป็นเสาหลักอีกเสาหนึ่งในโครงสร้างทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ศาสนาประจำรัฐในประเทศไทย ได้แก่พุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งต่างจากพุทธศาสนานิกายมหายานของเวียดนาม ญี่ปุ่นและจีน ประเมินกันว่า คนไทยประมาณ 93.4 เปอร์เซ็นต์ เป็นผู้นับถือพุทธศาสนา ข้อเท็จจริงนี้ย่อมมีหมายความว่า เครือข่ายที่เชื่อมโยงมวลชน สถาบันสงฆ์ และระบอบกษัตริย์ มีความแข็งแกร่งอย่างมาก เป็นเวลานับร้อย ๆ ปีมาแล้ว ที่ฆราวาสจะอุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์และพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์บุคคลสำคัญผู้ให้การสนับสนุนสถาบันสงฆ์ อย่างไรก็ดี ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างมวลชนกับหมู่สงฆ์ มีพื้นฐานอยู่ที่ความสัมพันธ์โดยส่วนตัวอยู่มาก ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์กับสถาบันกษัตริย์ (หรือรัฐบาลภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญภายหลังค.ศ.1932) นั้น ไม่อาจทึกทักได้ว่า จำเป็นต้องมีอยู่เสมอไป

บุคคลใดไม่ว่าใครสามารถนำศาสนามาใช้ประโยชน์ในทางมิชอบ และใช้ศาสนาเป็นแหล่งหลบภัยทางการเมืองได้ เพียงแค่โกนศีรษะและห่มจีวรเหลืองเท่านั้น การศึกษาพิเคราะห์ถึงความลดหลั่นกันตามลำดับชั้นในพุทธจักรในช่วงหลังสงครามนั้น เราจำเป็นต้องกล่าวอ้างไปถึงการออกพระราชบัญญัติสงฆ์ ก่อนหน้านั้น เมื่อค.ศ.1941 ตามกฎหมายฉบับนี้ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานของสังฆสภา ของสังฆมนตรี และของคณะวินัยธร แต่ละองค์กร ต่างมีอำนาจแยกต่างหาก เพื่อถ่วงดุลการใช้อำนาจของกันและกัน ระบบนี้ ดำเนินไปด้วยดี จนกระทั่งการขัดแย้งระหว่างนิกายเกี่ยวกับการแต่งตั้งผู้ที่จะดำรงตำแหน่งสืบต่อจากสมเด็จพระสังฆราชซึ่งสิ้นพระชนม์ลงในปีค.ศ.1958

การขัดแย้งเริ่มขึ้นภายหลังเมื่อจอมพลสฤษดิ์ขึ้นมามีอำนาจได้ไม่นาน ในขณะที่จอมพลสฤษดิ์กำลังพยายามส่งเสริมค่านิยมดั้งเดิมของไทย โดยพุทธศาสนาก็เป็นค่านิยมอย่างหนึ่งนั้น ความแตกแยกภายในลำดับการปกครองของพระสงฆ์ บังเกิดขึ้นซึ่งเป็นเวลาที่ไม่บังควรอย่างยิ่ง ในค.ศ.1962 จอมพลสฤษดิ์ได้ริเริ่มดำเนินมาตรการต่าง ๆ เพื่อควบคุมคณะสงฆ์ โดยผลักดันให้ก่อตั้งระบบการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางภายใต้พระราชอำนาจอันแข็งแกร่งของสมเด็จพระสังฆราช จอมพลสฤษดิ์ยกเลิกระบบการถ่วงดุลและตรวจสอบภายในโครงสร้างการปกครองสงฆ์ เนื่องจากสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นผู้ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจากกษัตริย์ จึงเท่ากับเป็นการค้ำประกันว่า ระบบการปกครองตามลำดับชั้นในหมู่สงฆ์อยู่ในการควบคุม

จอมพลสฤษดิ์เชื่อว่า สิ่งที่ดีเลิศเช่นในอุดมคติ คือโครงสร้างทางการเมืองที่มีลำดับการปกครองลดหลั่นกันลงมาเป็นลำดับ โครงสร้างนี้ ประกอบด้วยสามส่วน ได้แก่รัฐบาล ระบบราชการ และประชาชน แน่นอนว่าจอมพลสฤษดิ์มิได้นิยมระบบพรรคการเมือง ซึ่งย่อมมีสัมพันธ์ดิ่งลงไปยังผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ทั้งสามส่วนที่กอปรกันขึ้นเป็นโครงสร้างทางการเมืองของเขานี้ มุ่งหมายที่จะให้สถิตอยู่กับที่ภายในกรอบ นโยบายและโครงการต่าง ๆ ของจอมพลสฤษดิ์ ก็มุ่งหมายเพื่อรักษาขอบเขตที่คั่นอยู่ระหว่างส่วนต่าง ๆ ไว้ โดยแต่ละส่วน ต่างมีการปกครองที่ลดหลั่นกันตามลำดับชั้นของตน

รัฐบาล ซึ่งเป็นส่วนที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรกตามหลักการจัดโครงสร้างของจอมพลสฤษดิ์ จะต้องมีลักษณะเหมือนกับพ่อ มีอำนาจเด็ดขาด และมีความเมตตากรุณา เขาได้แสดงทัศนะนี้ไว้ในคำกล่าวเปิดการประชุมปลัดจังหวัด และนายอำเภอทั่วราชอาณาจักร ดังนี้

> หลักการซึ่งข้าพเจ้าอ้างถึง คือการเป็น*พ่อบ้านพ่อเมือง* บ้านเมืองเป็นเหมือนครอบครัวใหญ่ ผู้ว่าราชการจังหวัด ปลัดจังหวัด นายอำเภอเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ลดหลั่น

> กันลงมา นักปกครองต้องถือว่าพลเมืองที่อยู่ในความปกครองนั้น มิใช่คนอื่นแต่เป็นพี่น้องลูกหลานในครอบครัวเดียวกัน[33]

ระบบราชการ ส่วนที่มีความสำคัญในลำดับที่สองของจอมพลสฤษดิ์ เป็นคนรับใช้ที่ซื่อสัตย์ต่อระบบการปกครองแบบพ่อ-ลูกที่มีเมตตากรุณาของเขา ถ้อยแถลงที่อ้างกันอยู่บ่อย ๆ ว่าเป็นของเขาแสดงทัศนะของเขาออกมาให้เห็น ดังนี้

> ข้าพเจ้าถือว่าท่านทั้งหลาย [ข้าราชการ] คอยเป็นหูเป็นตา และเป็นดวงใจที่ข้าพเจ้ามอบไว้ให้แก่ราษฎรทั้งหลาย ความผาสุกอยู่ดีกินดีของประชาชนราษฎรเป็นเรื่องที่ฝังอยู่ในดวงใจข้าพเจ้าอย่างแนบแน่น ข้าพเจ้าขอให้ท่านทั้งหลาย เป็นตัวแทนดวงใจของข้าพเจ้า ซึ่งจะให้ความรักความเอาใจใส่แก่ราษฎร ช่วยข้าพเจ้าดูช่วยข้าพเจ้าฟัง และที่สำคัญที่สุดคือช่วยข้าพเจ้า คิด...ขอให้ท่านนึกเสมอว่าท่านเป็น*ข้าหลวงต่างใจ* เป็นตัวแทนดวงใจของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามีดวงใจที่รัก และสุจริตต่อประชาชนอย่างไร ขอให้ท่าน รักและสุจริตใจต่อประชาชนอย่างนั้น[34]

ในส่วนที่เกี่ยวกับประชาชนนั้น ความคิดของจอมพลสฤษดิ์เกี่ยวกับฐานะของประชาชนในชาติ ชัดเจนและเรียบง่าย นั่นคือ ประชาชนควรจะมีอาชีพเลี้ยงตัว และมีที่อยู่อาศัย[35]

ประการสุดท้าย หากว่าโครงสร้างทางการเมืองที่อยู่ในกรอบนี้ ไม่สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ ประเทศก็ยังมีกองทัพเป็นโครงสร้างทางการเมืองอีกโครงสร้างหนึ่งให้พึ่งพาอาศัยเป็นทางเลือกสุดท้าย ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ กองทัพไทยเข้ารับบทบาทในลักษณะกองกำลังภายในที่จะนำมาใช้ดำเนินการเพื่อรักษาความมั่นคงภายใน แม้กระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า กองทัพก็ยังไม่จำเป็นต้องปกป้องประเทศไทยให้พ้นจากการรุกรานจากภายนอก

อย่างไรก็ดี ความสำคัญของกองทัพ มิได้เป็นเพียงแค่การเป็นโครงสร้างทางการเมืองภายในแต่เพียงโสดเดียว กองทัพยังทำหน้าที่เป็นช่องทางสำหรับอัดฉีดวัตถุดิบจากต่างแดนเข้ามาในโครงสร้างทางการเมืองภายในประเทศอีกด้วย ลักษณะเฉพาะตัวเช่นนี้ สามารถสังเกตเห็นได้เป็นครั้งแรก ในเวลาไม่นานภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงเวลานั้น อังกฤษยื่นข้อเสนอให้ลงโทษกองทัพไทยที่เข้า

---

[33] อ้างใน Toru Yano, "Political Structure of a 'Rice-Growing State'" in Yoneo Ishii, ed., ***Thailand: Rice-Growing Society,*** Honolulu, 1978, 143.

[34] อ้างในเรื่องเดิม หน้า 143.

[35] เรื่องเดิม

ร่วมต่อสู้โดยอยู่ในฝ่ายเดียวกับญี่ปุ่น อย่างไรก็ดี สหรัฐเห็นว่า เรื่องนี้ เป็นการเคลื่อนไหวของอังกฤษ เพื่อที่จะสืบเนื่องการเข้าแทรกแซงกิจการภายในของไทยต่อไป โครงสร้างของกองทัพของไทย ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงยังคงเป็นเช่นเดิมโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง และย่อมเป็นที่คาดหวังได้ ว่า กองทัพที่มิได้มีการปรับโครงสร้างเช่นนี้ ซึ่งเป็นกองทัพที่เคยชินกับอำนาจ ย่อมเรียกร้องต้องการที่ จะเข้ามีส่วนร่วมสำคัญอยู่ในรัฐบาล นายกรัฐมนตรี ป.พิบูลสงครามฉวยประโยชน์ในทันทีจากการที่ สหรัฐ--ซึ่งในขณะนั้น เป็นอภิมหาอำนาจของโลก – แสดงการสนับสนุนไทย ด้วยการพาประเทศไทย เข้าร่วมต่อสู้กับระบอบคอมมิวนิสต์สากล สหรัฐยอมรับการสนับสนุนนี้ เพราะภายหลังค.ศ.1948 นั้น เป็นช่วงเวลาของสงครามเย็น เป็นช่วงเวลาที่คอมมิวนิสต์ประสบความสำเร็จในเชโกสโลวะเกีย จีน มลายู เวียดนามและที่อื่น ๆ สภาวะเช่นนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่สหรัฐ จะต้องสนับสนุนระบอบการ ปกครองที่เข้มแข็ง มั่นคง และรัฐบาลที่มีทหารเป็นผู้นำ ก็ดูเหมือนว่าจะมีคุณสมบัติเหมาะสมทุก ประการ

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและอเมริกันกลายเป็นความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนและส่งเสริมซึ่งกัน และกัน ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1950 จอมพล ป.พิบูลสงครามเสนอที่จะจัดส่งทหารและข้าวไปช่วย อเมริกันในสงครามเกาหลี ฝ่ายอเมริกันตอบสนองไทยด้วยการจัดทำข้อตกลงการแลกเปลี่ยนทางด้าน การศึกษาโดยมูลนิธิฟุลไบรท์ และข้อตกลงเรื่องความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจและเทคนิค ฉบับวันที่ 19 กันยายนค.ศ.1950 ไทยได้รับเงินกู้จากธนาคารโลก และได้รับความช่วยเหลือทางทหาร ซึ่งเริ่มขึ้น ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1950 ในค.ศ.1954 ประเทศไทยเข้าร่วมในองค์การซีโต้ เมื่อจอมพลสฤษดิ์ขึ้น เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น สหรัฐมองว่า จอมพลสฤษดิ์เป็นตัวจักรสำคัญที่เพียบพร้อม เป็นผู้มีอำนาจที่จะ กระทำการอย่างเฉียบขาด ซึ่งมักสอดคล้องไปกับผลประโยชน์ของสหรัฐด้วย วิธีพิจารณาดำเนินการ ของจอมพลสฤษดิ์ที่แข็งกร้าว ไม่เหยาะแหยะ ในเรื่องการปกครองประเทศ เป็นการตอกย้ำความเห็นที่ พวกอเมริกันมีต่อเขา จอมพลสฤษดิ์จะไม่ยอมให้มีการการนัดหยุดงาน สหภาพแรงงานต่าง ๆ ถูกยุบ สาขาของบริษัทต่างชาติ ได้รับอนุญาตให้ซื้อที่ดิน และได้รับยกเว้นจากการเก็บภาษี บริษัทเหล่านี้ สามารถนำเข้าช่างเทคนิคได้อย่างอิสระ และมักไม่ต้องดำเนินการผ่านกฎหมายตรวจคนเข้าเมืองที่มีอยู่ ในทางกลับกัน สหรัฐตัดสินใจใช้กรุงเทพฯ เป็นกองบัญชาการของภูมิภาคเพื่อการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของตน การสนับสนุนเช่นนี้ ยังดำเนินสืบเนื่องต่อมาภายหลังเมื่อจอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว อันที่จริงแล้ว ประเทศไทยภายใต้ทายาทของจอมพลสฤษดิ์ – คือจอมพลถนอมและจอมพลประภาส— ได้กลายเป็นฐานทัพที่ใหญ่มหึมาของอเมริกัน เมื่อถึงปีค.ศ.1968 มีทหารอเมริกันอยู่ในดินแดนไทย

50,000 คน และการปรากฏตัวที่มองเห็นได้ชัดนี้ ก่อให้เกิดความเฟื่องฟูอย่างรวดเร็วในด้านการก่อสร้าง บริการและเศรษฐกิจส่วนอื่น ๆ[36]

เราจำเป็นต้องอภิปรายเกี่ยวกับจอมพลสฤษดิ์อย่างยืดยาว[37] เพราะผลสืบเนื่องจากนโยบายต่าง ๆ ของเขา ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อโครงสร้างทางการเมืองในประเทศไทยในปีต่อ ๆ มา นโยบายดังกล่าว ช่วยสร้างชนชั้นกระฎุมพีหรือชนชั้นกลางทางเศรษฐกิจพวกใหม่ขึ้นมา นโยบายที่สำคัญที่สุดนโยบายหนึ่ง ได้แก่การยกเลิกขีดจำกัดในการถือครองที่ดิน 50 ไร่ (ประมาณ 8 เฮคทาร์) ที่มีอยู่เดิม นโยบายนี้ ปูพื้นฐานให้แก่การเก็งกำไรอย่างขนานใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่อเมริกันตั้งใจที่จะสร้างทางหลวงที่มีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ นักเก็งกำไรจากที่ดินที่มีข้อมูลจากวงใน ซื้อที่ดินแปลงใหญ่ ที่ตั้งอยู่ในเขตที่เหมาะสมทางยุทธศาสตร์ แล้วขายออกโดยได้กำไรคราวละมาก ๆ ชาวนาที่ยังชีพอยู่กับที่ดิน ถูกเปลี่ยนไปเป็นผู้เช่า เมื่อถึงทศวรรษ 1960 ไร่นาในบริเวณกรุงเทพฯ มิได้ดำเนินการโดยผู้เป็นเจ้าของที่ดินเองอีกต่อไป ไร่นาประเภทนี้มีปริมาณเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ประเทศไทยเริ่มประสบปัญหาผลกระทบที่จากความวิปริตคลาดเคลื่อน ผิดไปจากที่ควร อันกอปรด้วยการเป็นหนี้เป็นสินในชนบท และการเป็นเจ้าที่ดิน โดยที่เจ้าของที่ดินมิได้อาศัยอยู่ในบริเวณที่ดิน สภาวการณ์ในข้อหลังนี้ที่ประเทศไทยรอดพ้นมาได้ เพราะมิได้เป็นอาณานิคมของต่างชาติ การไร้ที่ดินทำกิน ทำให้ผู้คนต้องอพยพกันอย่างขนานใหญ่ เข้ามาในกรุงเทพฯ ที่กรุงเทพฯ นี้ พวกเขากลายเป็นผู้ไม่มีงานทำ ทำงานไม่เต็มเวลา หรือทำงานในด้านรับใช้และให้บริการ ในเวลาเดียวกัน ความมั่งคั่งเฟื่องฟูอันมีกำเนิดจากการลงทุนของอเมริกันและญี่ปุ่น ทำให้เกิดความต้องการในด้านการศึกษาเป็นอันมาก ในค.ศ.1961 มีนักศึกษา 15,000 คนเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยซึ่งมีทั้งหมดห้าแห่ง เมื่อถึงค.ศ.1972 จำนวนโดยรวมของนักศึกษา เพิ่มขึ้นเป็น 100,000 คน ในมหาวิทยาลัยสิบเจ็ดแห่ง[38]

เมื่อถึงปีที่จอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรมในค.ศ.1963 สถานการณ์ที่คุกรุ่นเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งตามชนบทและเมืองต่าง ๆ ถูกสืบทอดให้แก่บุคคลผู้มีอำนาจแข็งแกร่งสามคน คือจอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร และพลเอกกฤษณ์ สีวะรา สามผู้มีอำนาจนี้ ดำเนินนโยบายของจอมพลสฤษดิ์สืบต่อมา โดยจอมพลถนอมทำหน้าที่นายกรัฐมนตรี อย่างไรก็ดี เมื่อพลังของการเปลี่ยนแปลงส่งผลกระทบต่อประเทศไทย ความอ่อนแอของบุคคลทั้งสาม ก็ปรากฏให้เป็นที่ประจักษ์ขึ้นมา อาทิเช่น จอมพลถนอม มิได้มีอำนาจในการควบคุมกองทัพในระดับเดียวกับที่จอมพลสฤษดิ์เคย

---

[36] Ben Anderson, "Withdrawal Symptoms: Social and Cultural Aspects of the October 6 Coup," ***Bulletin of Concerned Asian Scholars,*** 9, 3 (1977) 15.

[37] การอภิปรายเกี่ยวกับสฤษดิ์ ส่วนใหญ่แล้ว อาศัยข้อมูลหลักฐานจาก Thak, ***Thailand: The Politics of Despotic Paternalism,*** Bangkok, 1979, passim.

[38] Anderson, "Withdrawal Symptoms," 16.

กระทำได้ กิจกรรมด้านการพาณิชย์ของจอมพลประภาส สร้างความมัวหมองให้แก่ตัวเขาในเรื่องการทุจริตและการตกลงทางธุรกิจแบบมีเงื่อนงำ

เมื่อปราศจากจอมพลสฤษดิ์ การต่อต้านก็เริ่มรวมตัวกันรอบ ๆ โครงสร้างการเมืองที่เป็นทางเลือกต่าง ๆ โครงสร้างทางเลือกหนึ่งคือ การก่อการร้ายเพื่อการปฏิวัติตามชนบท ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นการก่อการร้ายซึ่งถูกระบุว่าเป็นฝีมือของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ควรสังเกตว่า ระบอบคอมมิวนิสต์นั้น ถือกันเสมอมาว่าขัดกับค่านิยมที่มีมาแต่ดั้งเดิมของไทย และขัดกับหลักพระพุทธศาสนา จอมพลสฤษดิ์และผู้ที่รับช่วงอำนาจต่อจากเขา เป็นนักต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่เข้มแข็ง อย่างไรก็ดี การปล่อยปละละเลยดินแดนต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ฐานเพื่อการเสริมกำลังคนของพรรคคอมมิวนิสต์ ขยายกว้างขวางออกไป เมื่อถึง ปีค.ศ.1973 พรรคคอมมิวนิสต์ได้สร้างโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือกแก่ไทยอีกโครงสร้างหนึ่ง เป็นโครงสร้างที่แสดงความคิดความเชื่อซึ่งแตกต่างไปจากอุดมการณ์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

เกษตรกรในภาคเหนือและที่ราบภาคกลางของประเทศไทย ประสบภาวะการเป็นหนี้สินในการทำนามากขึ้นเช่นกัน อัตราค่าใช้ประโยชน์และอาศัยในที่ดิน และค่าเช่าที่ดินก็สูงขึ้นอย่างลิบลิ่วขึ้นไปเป็นลำดับ ผลผลิตและรายได้ตกที่ต่ำลง ที่ดินถูกแบ่งซอยเป็นผืนเล็กผืนน้อย เป็นปัญหาที่สร้างความหวั่นวิตกอย่างไม่รู้หาย แน่นอนว่า ปัญหาเหล่านี้มิได้ปะทุขึ้นมาอย่างกระทันหันในทศวรรษ 1970 กระนั้นความคุกรุ่นก็ปริ่มอยู่บริเวณพื้นผิวหน้า—โดยรัฐบาลในกรุงเทพฯ มิได้นำพา และไม่เคยพิจารณาเกษตรกรในแง่ของการเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่มีความหมายมาก่อน

ในเขตเมือง นักศึกษาวางกรอบให้แก่โครงสร้างทางการเมืองอีกทางเลือกหนึ่ง แม้นักศึกษาจะมิได้นิ่งดูดายกับสภาพการเมืองมาโดยตลอด แต่ทว่าในช่วงก่อนปีค.ศ.1972 นั้น นักศึกษาห่วงใยต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยของตนมากกว่าปัญหาของชาติ องค์กรของนักศึกษา “ศูนย์กลางนักศึกษาแห่งประเทศไทย” ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาในตอนปลายปีค.ศ.1969 และในปีค.ศ. 1972 ได้เป็นหัวหอกในการรณรงค์ให้ประชาชนเลิกซื้อสินค้าญี่ปุ่น ความเคลื่อนไหวก้าวนี้ ทำให้ศูนย์กลางนักศึกษาฯ ได้รับชื่อเสียงในความเป็นนักชาตินิยม เพราะประเทศไทยขณะนั้น ประสบการขาดดุลการค้ากับญี่ปุ่น ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1973 นักศึกษาเป็นผู้นำการเดินขบวนขึ้นในกรุงเทพฯ ท่ามกลางภูมิหลังของการขาดแคลนข้าวในกรุงเทพฯ ค่าครองชีพที่สูงขึ้น สินบนและการฉ้อราษฎร์บังหลวง การใช้ความรุนแรงปะทุขึ้นมา และในวันที่ 14 ตุลาคม ทั้งชาติก็ตกตะลึงเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งให้จอมพลถนอม จอมพลประภาสและพันเอกณรงค์ (บุตรชายของจอมพลถนอมและบุตรเขยของจอมพลประภาส) เดินทางออกนอกประเทศ

ในที่นี้ มิได้มีความตั้งใจที่จะก่อให้เกิดความรู้สึกว่า รัฐบาลอันมีทหารเป็นผู้นำ จะสามารถโค่นล้มลงได้ง่าย ๆ ด้วยฝีมือของกลุ่มนักศึกษา ที่ได้รับการหล่อเลี้ยงจากความไม่พอใจโดยทั่วไปภายในประเทศ แรงกดดันจากนักศึกษา ไม่น่าจะก่อให้เกิดผลลัพธ์ใด ๆ ออกมา หากว่า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเข้าแทรกแซงเป็นฝ่ายเดียวกับพวกเขา เมื่อถึงปีค.ศ.1973 นั้น พระบาทพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงครองราชย์มาแล้วยี่สิบเจ็ดปี ระหว่างนั้น ได้มีการเลือกตั้งหลายครั้ง มีการร่างและเปลี่ยนรัฐธรรมนูญกันหลายฉบับ มีการแต่งตั้งและยุบคณะรัฐมนตรีกันหลายคณะ ทว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งเดิมมาตลอดระยะเวลาที่มีความผันแปรทางการเมืองเหล่านี้ ทั้งหมด เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่า รัฐบาลทหารไม่ได้รับความนิยมเพราะไม่ให้การตอบสนองต่อ ประชาชน พระองค์ก็ทรงถอนการสนับสนุนของพระองค์เสีย รัฐบาลจึงล่มสลายลง

การสูญสิ้นอำนาจของจอมพลถนอมและจอมพลประภาส และการล่วงผ่านไปของระเบียบแบบแผนของจอมพลสฤษดิ์แต่เดิม เป็นเครื่องหมายบอกถึงการเริ่มต้นของการเมืองแบบเปิด อันเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่ประเทศว่างเว้นจากอำนาจของผู้นำเป็นเวลาสามปี คุณลักษณะของช่วงเวลานี้ คือ ความ รุนแรงและความขัดแย้ง ซึ่งเกิดขึ้นท่ามกลางภูมิหลังของภัยคุกคามที่ก้าวร้าวของคอมมิวนิสต์ ช่วงเวลานี้เป็นช่วงของการทดลองประชาธิปไตยอย่างห้าวหาญ เป็นการทดลองชนิดที่ประเทศไทยไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่มีขึ้นในค.ศ.1974 และเป็นรัฐธรรมนูญที่ตั้งใจให้เป็นฉบับเสรีนิยมอย่างสูงสุด รัฐธรรมนูญเปิดช่องให้กำจัดเครื่องมือที่เป็นสถาบันหลายอย่าง ซึ่งระบบราชการ—ทั้งพลเรือนและทหาร—เคยใช้ในการสร้างอิทธิพลครอบงำโครงสร้างทางการเมืองกระแสหลักมาตั้งแต่ค.ศ.1932 การให้ความเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ กระทำโดยวิธีเลือกตั้งสภานิติบัญญัติแห่งชาติชุดใหม่* เพื่อทำหน้าที่ไปจนกกว่าจะมีการเลือกตั้งระดับชาติแก่สภานิติบัญญัติชุดใหม่ อย่างไรก็ดี สมาชิกของสภานิติบัญญัติแห่งชาติดังกล่าว ปรากฏว่ามิได้แตกต่างไปจากตัวแทนของชนชั้นสูงพวกเก่า แม้ว่าตัวแทนจากฝ่ายทหารและตำรวจที่ได้รับเลือก จะมีจำนวนน้อยอย่างเห็นได้ชัด บทบัญญัติที่เป็นเสรีนิยมของร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ จึงมิได้มีชีวิตรอด ผ่านการพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติมาได้

การกลับคืนไปสู่ระบอบจารีตนิยมของประเทศเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า การล่มสลายของรัฐบาลทหารในเดือนตุลาคม ค.ศ.1973 อย่างน้อยที่สุด ก็เป็นผลลัพธ์ของการก่อการภายในของฝ่ายทหาร มากเท่า ๆ กับที่มาจากแรงกดดันจากนักศึกษา นับตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนค.ศ.1971 เป็นต้นมา รัฐบาลจอมพลถนอมเกิดการแบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย ส่วนใหญ่แล้ว เนื่องจากมีทีท่าว่า พันเอกณรงค์ผู้ไม่ได้รับความนิยม จะเข้ามารับตำแหน่งต่อจากจอมพลถนอม พลเอกกฤษณ์ สีวะรา เป็นผู้นำของฝ่ายที่ต่อต้านจอมพลถนอมและจอมพลประภาสในเรื่องนี้ นักศึกษาก็รับใช้ฝ่ายของพลเอกกฤษณ์ด้วยดี ในตอนปลายปีค.ศ.1973 และต้นปีค.ศ.1974 นักศึกษายังคงโจมตีนักการเมืองและผู้นำทางทหาร

---

* พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมัชชาแห่งชาติ จำนวน 2,347 คน ประกอบด้วยประชาชนทุกสาขาอาชีพ และสมัชชาแห่งชาติได้ประชุมกันเพื่อคัดเลือกสมาชิกสภานิติบัญญัติจำนวน 299 คน ให้ทำหน้าที่พิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ

ที่สนับสนุนจอมพลถนอมและจอมพลประภาสต่อไป การกระทำของนักศึกษาเช่นนี้ก็เป็นเรื่องที่พลเอกกฤษณ์พอใจอีกเช่นกัน เพราะเป็นมาตรการที่ช่วยส่งเสริมอำนาจในฝ่ายของพลเอกกฤษณ์เอง

การที่พระมหากษัตริย์ทรงสนับสนุนนักศึกษา ก็มิใช่สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความไม่พอพระทัยของพระองค์ต่อฝ่ายทหารเช่นกัน อันที่จริงแล้ว เมื่อถึงค.ศ.1976 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงให้การสนับสนุนทหารอย่างหนักแน่นอีกครั้งหนึ่ง ในเรื่องนี้ ส่วนมากทีเดียว เนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรู้สึกว่า การเมืองแบบเปิดเช่นที่ได้ดำเนินมานับตั้งแต่ค.ศ.1973 นั้น กำลังกำลังสร้างความแตกแยกในชาติ และบ่อนทำลายระบอบกษัตริย์ ช่วงระยะเวลาภายหลังปีค.ศ.1973 เป็นโอกาสทองให้แก่พรรคการเมืองทั้งหลาย—ซึ่งแต่ก่อนมา ต้องอ่อนน้อมยอมตามคำสั่งของทหาร—ในตอนนี้ พรรคการเมืองสามารถปรากฏตัวขึ้นในฐานะนายหน้าในการซื้อขายอำนาจ พรรคการเมืองต่าง ๆ ที่เป็นฝ่ายขวา ฝ่ายซ้ายและฝ่ายเป็นกลาง เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากมาย รัฐบาลผสม ซึ่งก่อตั้งขึ้นภายหลังการเลือกตั้งปีค.ศ.1975 ประกอบด้วยสามพรรค – ได้แก่ กิจสังคม ชาติไทยและธรรมสังคม ทว่าทั้งสามพรรค มิได้ร่วมประสานงานกัน และอันที่จริงแล้ว ก็เหมือนกับมี “รัฐบาลขนาดย่อม” ดำเนินงานอยู่สามรัฐบาล[39] ผลลัพธ์ประการหนึ่งของแรงกดดันจากทหาร คือการเรียกร้องให้มีการเลือกตั้งในเดือนเมษายนค.ศ.1976 เรื่องนี้กลับกลายเป็นเหตุการณ์นองเลือด ซึ่งเสริมความเชื่อของประชาชนที่ว่าการเมืองเป็นเรื่องที่สร้างความเสื่อมเสีย (การใช้ถ้อยคำในเชิงดูหมิ่นกันว่า “*เล่นการเมือง*” บ่งบอกเป็นนัยว่า การเมืองเป็นเกมกีฬาที่มิได้ถือเป็นเรื่องจริงจัง สกปรกและหลอกลวง) พึงสังเกตว่า พรรคการเมืองของไทยมิใช่พรรคมวลชน แต่เป็นประหนึ่งสโมสรรัฐสภาที่ให้ความสำคัญแก่ผลประโยชน์ส่วนตัว และเส้นสายสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล อุดมการณ์หรือนโยบาย มิได้ประกอบขึ้นเป็นพื้นฐานของการจัดตั้งพรรค เมื่อผลประโยชน์เปลี่ยนแปลง การสังกัดพรรคก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย การสังกัดอยู่กับพรรคใดพรรคหนึ่งเป็นการถาวร สามารถค้ำประกันได้ก็เฉพาะเมื่อมีเครื่องจูงใจ (เป็นเงินหรืออย่างอื่น) ให้คงอยู่กับพรรคนั้น ๆ รัฐมนตรีไทยผู้หนึ่งกล่าวไว้ว่า “นักการเมืองก็เหมือนนกที่เกาะอยู่บนต้นไม้ ต้นไม้เปรียบเหมือนกับพรรคการเมือง เวลาที่ต้นไม้ออกผลมากมาย นั่นคือมีเงินและสิทธิพิเศษต่าง ๆ มาก ส.ส.ก็จะออกจากพรรคของตนไปเข้าพรรคนั้น”[40] ที่ยิ่งเลวร้ายยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ช่วงระยะเวลานับตั้งแต่เดือนตุลาคม ค.ศ.1973 เป็นต้นมา มีการนัดหยุดงานกันอย่างแพร่หลายในกรุงเทพฯ เหตุการณ์ทั้งหลายเหล่านี้ เกิดขึ้นในท่ามกลางภูมิหลังของการรวมเวียดนามเหนือกับเวียดนามใต้เข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง โดยกำลังทหารของสหรัฐต้องเร่งรีบถอยออกจากไซง่อนอย่างโกลาหล และลาวกับกัมพูชา ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของคอมมิวนิสต์ ความรู้สึกถึงความไม่แน่นอนและความไม่มั่นคงปลอดภัยอย่างลึกซึ้ง ย่อมเป็นอื่นไปไม่ได้ นอกเสียจากสร้างอิทธิพลให้แก่

---

[39] Morell and Chai-anan Samudavanija, 261.

[40] Thak, 63.

ประชาชาติไทยโดยทั่วไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สารสื่อออกมาชัดเจนแล้วว่า มีความไร้เสถียรภาพคุกคามอยู่ และกระทั่งราชวงศ์จักรีก็อาจถูกกวาดออกไปเสียก็ได้

ปฏิกิริยาต่อการเมืองแบบเปิด ส่งเสริมให้กลุ่มขวาจัดต่าง ๆ เช่น นวพล กระทิงแดง และลูกเสือชาวบ้าน ปฏิบัติการกันอย่างขันแข็ง พวกเขาเหล่านี้ ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มทหารและกลุ่มนักธุรกิจ ฝ่ายหลังนี้ กลัวว่า ความสับสนวุ่นวายในเมืองไทย จะเป็นอันตรายต่อการเงินของตน ลูกเสือชาวบ้านนั้น ถึงขั้นที่ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1976 การปะทะกันอย่างนองเลือดเกิดขึ้นระหว่างนักศึกษากับกลุ่มขวาจัดทั้งหลาย วันที่ 6 ตุลาคม ค.ศ.1976 หน่วยทหารได้เข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลพลเรือนของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ดังนั้น เท่ากับว่า ประเทศไทยกลับคืนไปสู่การครอบงำของทหารและสิทธิธรรมของกษัตริย์ หลังจากเวลาผ่านไปได้เพียงสามปีเท่านั้น

อย่างไรก็ดี ช่วงระยะเวลาภายหลังจากเดือนตุลาคม ค.ศ.1976 ก็มิใช่เพียงการกลับคืนไปสู่ระบอบการปกครองที่มีความเห็นพ้องต้องกันของพระมหากษัตริย์และระบบราชการ ฝ่ายทหารแตกแยกออกเป็นฝักเป็นฝ่าย โดยไม่มีบุคคลที่เป็นผู้นำที่เข้มแข็ง บรรดาผู้นำของฝ่ายทหาร มิใช่ผู้ที่เคยรับ ราชการช่วงแรกในกองบัญชาการยุทธศาสตร์ของกรุงเทพฯ เหมือนเช่นในกรณีของจอมพลสฤษดิ์ จอมพลถนอม จอมพลประภาส และพลเอกกฤษณ์อีกต่อไป อันที่จริงแล้ว ผู้นำที่ก่อรัฐประหารเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ.1976 เป็นทหารเรือ คือพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ นายกรัฐมนตรีคนใหม่ ซึ่งได้รับแต่งตั้งในท้ายที่สุดคือพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการบัญชาการทหารในกองทัพบก ฐานอำนาจของพลเอกเกรียงศักดิ์ภายในฝ่ายทหาร แคบอย่างยิ่ง นายกรัฐมนตรีคนถัดมาคือพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ก็เช่นเดียวกัน พลเอกเปรมจำต้องพึ่งพาอาศัยนักการเมือง ให้ช่วยสนับสนุน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาศัยสมาชิกของพรรคกิจสังคม การกระทำเช่นนี้ทำให้พลเอกเปรมและผู้นำฝ่ายทหารอื่น ๆ จำต้องเข้าไปพัวพันกับโลกที่แปลกประหลาดของการต่อรองและประนีประนอมทางการเมือง เพทุบายที่มีอยู่มากมาย ทำให้เกิดความรู้สึกว่า ฝ่ายทหารอ่อนแอและเสียศูนย์ กลุ่มก๊กต่าง ๆ ภายในฝ่ายทหาร เริ่มเคลื่อนไหวเพื่อพยามยามกู้สถานการณ์ มีการก่อตั้งกลุ่มที่รู้จักกันในนาม “กลุ่มนายทหารหนุ่ม” (ซึ่งนิยมเรียกกันว่า ยังเติร์ก) เพื่อหาทางออก กลุ่มนี้ให้เหตุผลว่า ฝ่ายปกครองควรจะได้รับมอบหมายอำนาจทางการเมืองอย่างเข้มแข็ง เพื่อแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรมในด้านสังคมและเศรษฐกิจ จนเมื่อหลังจากนั้นแล้วเท่านั้น จึงจะสามารถสถาปนาระบบการเมืองที่มีลักษณะเปิดยิ่งขึ้นและให้ประชาชนส่วนต่าง ๆ เข้ามีส่วนร่วมได้มากขึ้น โดยดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป ในค.ศ.1981 “ยังเติร์ก” ได้ก่อการรัฐประหาร ด้วยหวังว่ารัฐบาลเปรมจะรับฟังความคิดเห็นของตน อย่างไรก็ดี พวกเขาล้มเหลวในการขัดขวางมิให้พลเอกเปรมตั้งกองบัญชาการต่อต้านการรัฐประหารขึ้นที่โคราช จังหวัดที่อยู่ห่างจากกรุงเทพฯไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ 260 กิโลเมตร โดยพระราชวงศ์เสด็จไปกับเขาด้วย พลเอกเปรมออกอากาศกระจายเสียงทางวิทยุซ้ำแล้วซ้ำเล่าจากโคราชว่าพระราชวงศ์ทรงปลอดภัยอยู่กับเขา สภาพการณ์

ดังกล่าว เป็นสิ่งกำหนดชะตากรรมของบรรดาผู้นำการ รัฐประหาร และค้ำประกันว่าพลเอกเปรมจะครองอำนาจอยู่ต่อไปได้ รัฐประหารที่ล่มลงครั้งนี้ เป็นการแสดงการยืนยันให้เห็นอย่างเป็นที่ประจักษ์ชัด ว่าระบอบกษัตริย์เป็นโครงสร้างทางการเมืองที่สำคัญที่สุดของประเทศไทย ผู้นำซึ่งได้รับพระบรมราชานุมัติ คือผู้ที่ได้รับการยอมรับจากรัฐว่าเป็นผู้ปกครองประเทศ

เรื่องนี้ พาการอภิปรายกลับไปยังประเด็นที่ได้ระบุไว้ก่อนหน้านี้ว่า ประเทศไทยมีระบอบการปกครองที่มีฉันทานุมัติร่วมกัน และพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจุดรวมศูนย์ที่สำคัญ โครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพในช่วงค.ศ. 1973-1976 เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่ว่างเว้นรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัมในประวัติศาสตร์ของไทย

พม่า : เน วิน

หากว่าจอมพลสฤษดิ์ควบคุมโครงสร้างที่เป็นปึกแผ่นแน่นหนาอย่างเต็มที่ให้แก่ไทย ในพม่ารัฐเพื่อนบ้านของไทย เมื่อนายพลเน วินเข้าคุมอำนาจภายหลังการก่อรัฐประหารในปีค.ศ.1962 กลับอยู่ในสภาพกระจัดกระจายและยุ่งเหยิง พม่าไม่มีความลงรอยกันในหมู่ชาติพันธุ์ต่าง ๆ ความอาฆาตบาดหมางในด้านการเมืองสร้างความทุกข์ทรมานให้กับรัฐบาลของอู นุ ซึ่งเป็นรัฐบาลชุดก่อนหน้านี้มาแล้วอย่างสาหัส เน วินเห็นว่าเป็นภารกิจของเขา ที่จะต้องขจัดแนวโน้มที่จะสร้างความแตกแยกให้สำเร็จระหว่างการสถาปนาโครงสร้างทางการเมืองเพื่อไปให้ถึงเป้าหมายนี้ รัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดก็ได้รับการพัฒนาขึ้นมาด้วยเช่นกัน

ในขณะที่รัฐบาลของอู นุมีลักษณะเข้าข้าง แยกพวก และเป็นของกลุ่มชนเฉพาะเชื้อชาติ เน วินกลับวางแผนที่จะหล่อหลอมโครงสร้างทางการเมืองขึ้นมาใหม่ เป็นโครงสร้างที่จะปราศจากการถือพวก ไม่มีการแยกฝ่าย และไม่มีลักษณะว่าเป็นของเฉพาะชนชาติใด[41] ลักษณะอันเป็นแบบฉบับทางการเมืองของเน วิน อาศัยประสบการณ์จากสงครามกลางเมืองในปลายทศวรรษ1940 เป็นอันมากทีเดียว

โครงสร้างทางการเมืองที่สร้างขึ้นทันทีภายหลังรัฐประหารปีค.ศ.1962 คือ “สภาปฏิวัติ” สภาฯนี้ ประสานอำนาจทั้งหมดของรัฐเข้าด้วยกัน สภาปฏิวัติ อันมีเน วินเป็นประธานสภาฯ ปกครองด้วยการสั่งการมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1974 เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ

---

[41] Robert H. Taylor, “Burma” in Ahmad and Crouch, eds, 36.

หลังการรัฐประหารได้ไม่นาน สภาปฏิวัติก็ได้ออกถ้อยแถลงเชิงอุดมการณ์เพื่อใช้เป็นเครื่องชี้นำการดำเนินโยบายของรัฐบาล นโยบายนั้นคือ “การไปสู่ระบอบสังคมนิยมตามวิถีทางของพม่า” หรือบีดับเบิลยูเอส ถ้อยแถลงแสดงความเชื่อมั่นดังกล่าว มีความดังนี้

> สภาปฏิวัติแห่งสหภาพพม่า ไม่เชื่อว่า มนุษย์จะได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากความชั่วร้ายในสังคม ตราบเท่าที่ระบบเศรษฐกิจที่เป็นอันตรายร้ายแรง ยังคงมีอยู่ในรูปของการที่มนุษย์ขูดรีดมนุษย์ด้วยกันเอง และดำรงชีวิตอยู่ด้วยผลกำไรที่ได้มาจากการรีดนาทาเร้นเช่นนั้น สภาฯเชื่อว่า ความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อการขูดรีดมนุษย์โดยมนุษย์ ยุติลง และเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมได้รับการสถาปนาขึ้น บนพื้นฐานของความยุติธรรม จากนั้นแล้ว ประชาชนทั้งปวง ไม่ว่าจะมีเชื้อชาติหรือนับถือศาสนาใด จึงจะได้รับการปลดปล่อยจากสิ่งที่เลวร้ายในสังคมทั้งปวง พวกเขาจะเป็นอิสระจากความอนาทรร้อนใจกับเรื่องอาหาร เครื่องนุ่งห่มและที่พักอาศัย และจากความไม่สามารถที่จะขัดขืนความชั่วร้าย ทั้งนี้เพราะดังคำพังเพยของพม่าว่าไว้ กระเพาะที่ว่างเปล่า ย่อมไม่อาจนำมาซึ่งศีลธรรมอันที่ดีงามได้ ต่อจากนั้น เราจึงจะสามารถบรรลุถึงภาวะการพัฒนาสังคมที่อุดมสมบูรณ์ และประชาชนทั้งปวง จะมีความสุขและมีสุขภาพที่ดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ
>
> ด้วยยึดมั่นในความเชื่อเช่นนี้ สภาปฏิวัติจึงตั้งใจที่จะก้าวรุดไปอย่างไม่หันเหและคล้องแขนร่วมกันไปกับประชาชนแห่งสหภาพพม่า ไปสู่เป้าหมายแห่งระบอบสังคมนิยม[42]

วัตถุประสงค์ของถ้อยแถลงนี้ ก็เพื่อดึงความสวามิภักดิ์ให้มารวมอยู่ที่โครงสร้างทางการเมืองของรัฐ รวมทั้งระดมการสนับสนุนของประชาชนมายังโครงสร้างเหล่านี้ โดยทั่วไปแล้ว โครงการไปสู่สังคมนิยมฯ บีดับเบิลยูเอส ระบุว่า รัฐพึ่งพาอาศัยประชาชน และมิใช่ชนชั้นนายทุนหรือเจ้าที่ดินในแวดวงที่คับแคบ โวหารเกี่ยวกับการต่อต้านทุนนิยมและจักรวรรดินิยมของโครงการนี้ ได้มาจากประสบการณ์ของฝ่ายทหารในสงครามกลางเมือง นอกจากนี้แล้ว โครงการบีดับเบิลยูเอสยังต่อต้านประชาธิปไตยแบบรัฐสภาด้วย โดยกล่าวว่า ประชาธิปไตยแบบรัฐสภาประสบความล้มเหลวในการสร้างเอกภาพภายใต้รัฐบาลชุดก่อน อันมีอู นุ เป็นผู้นำ หนึ่งสัปดาห์หลังจากประกาศอุดมการณ์ใหม่ เน วินก็กล่าววิจารณ์ว่า “ประชาธิปไตยแบบรัฐสภา มีช่องโหว่ให้ใช้อำนาจในทางที่ผิดมากเกินกว่าจะมี

---

[42] Roger M. Smith, ed, ***Southeast Asia,*** 134.

คุณค่าสำหรับประเทศอย่างพม่าได้"[43] ที่ติดมากับแผนปฏิบัติงานของโครงการ คือการสถาปนาพรรคเดี่ยวพรรคหนึ่งขึ้นมาเพื่อนำรัฐไปสู่ระบอบสังคมนิยม

โครงการไปสู่สังคมนิยมฯ บีดับเบิลยูเอสไม่มีการแบ่งพวกเข้ากับฝ่ายไหน เนื่องจากรากเหง้าแนวสังคมนิยมของโครงการ เป็นพม่าโดยกำเนิด เน วิน มีประสบการณ์จากสงครามกลางเมืองระหว่าง ค.ศ.1948 ถึงค.ศ.1949 จึงพยายามไกล่เกลี่ยฝ่ายต่าง ๆ ที่ต่อสู้กัน เพราะเรื่องอุดมการณ์ เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์พม่าก่อการกบฏต่อรัฐบาลอู นุในเดือนมีนาคม ค.ศ.1948 นายทหารของกองทัพบก ถูกบีบบังคับให้จำต้องสนับสนุนฝ่ายหนึ่ง เพื่อต่อต้านอีกฝ่ายหนึ่ง เรื่องนี้ ทำให้เกิดความแตกแยกขึ้นในกองทัพ แม้ว่าเน วินจะระบุว่า ตนเองเป็นพวกเดียวกับอู นุ แต่เน วินก็ตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องหาทางผ่อนปรนกับคอมมิวนิสต์ด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ เราจึงสามารถมองโครงการไปสู่สังคมนิยมฯ บีดับเบิลยูเอสได้ว่า เป็นความเพียรพยายามที่จะสถาปนาความสมานฉันท์ขึ้นในระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่ต่อสู้เป็นปฏิปักษ์กันอยู่ เน วิน พยายามรวมพรรคการเมืองใหญ่ ๆ สามพรรคเข้าด้วยกัน เพื่อก่อตั้งพรรคระดับชาติเพียงพรรคเดียว ซึ่งค่อนข้างเหมือนกับเอเอฟพีเอฟเอล สมัยปีค.ศ.1945 ของออง ซาน การตอบสนองอย่างย่ำแย่ ชักนำให้เน วินก่อตั้งพรรคใหม่ขึ้นมาในค.ศ.1962 ชื่อว่า พรรคโครงการสังคมนิยมพม่า ซึ่งยังเรียกกันในอีกชื่อหนึ่งด้วย คือ "หนทางไปสู่พรรคสังคมนิยมตามวิถีทางของพม่า" หรือเรียกในภาษาพม่าว่า "ลานซิน" เป้าหมายของลานซิน คือการกำกับทิศทางของประเทศให้มุ่งไปสู่เป้าหมายในด้านอุดมการณ์ของโครงการบีดับเบิลยูเอส พรรคโครงการสังคมนิยมพม่าในตอนแรกมิได้คิดที่จะให้เป็นพรรคมวลชน สมาชิกของพรรคเป็นตัวบุคคลที่ดึงมาจากฝ่ายทหารและตำรวจเป็นหลัก เนื่องจากพรรคลานซินให้ความสำคัญกับชาวเมือง พรรคจึงไม่ประสบความสำเร็จในการดึงเกษตรกรเข้ามาเป็นพวก ชนกลุ่มน้อยมิได้เข้าร่วม เนื่องจากชนกลุ่มน้อยเป็นผู้สนับสนุนระบบหลายพรรค เพราะระบบหลายพรรคที่ก่อตัวขึ้นจากกลุ่มชาติพันธุ์จะช่วยค้ำประกันการเรียกร้องและแสดงออกซึ่งผลประโยชน์ของพวกเขาเอง ในค.ศ.1971 พรรคลานซินปรับเปลี่ยนตนเองเสียใหม่เพื่อให้เป็นพรรคมวลชน ทั้งนี้ โดยพยายามชูภาพลักษณ์ระดับชาติ ซึ่งมีโครงสร้างทางการเมืองแบบพรรคเดียว ทว่าเห็นได้ชัดว่า ความเคลื่อนไหวก้าวนี้ รังแต่จะทำให้สมาชิก ยึดมั่นต่ออุดมการณ์ของพรรคน้อยลง และสนใจมากขึ้น ในการสรรหาความดีความชอบ หรือตำแหน่งที่มีอำนาจ

ในการแสวงหาโครงสร้างทางการเมืองที่จะไม่ให้มีการแบ่งพวกแยกฝ่ายนั้น แม้ในช่วงระยะที่ทำหน้าที่รักษาการในค.ศ.1958-1960 เน วินก็ยังแสดงให้เห็นว่า เขาเป็นผู้ต่อต้านวิถีปฏิบัติที่อิงศาสนาของอู นุ เน วินสั่งให้ยกเลิกการห้ามฆ่าโคกระบือ และยกเลิกการห้ามนับถือผี*นัต* ในค.ศ.1959 เน วินเริ่มรณรงค์โครงการ "พุทธศาสนาตกอยู่ในอันตราย" เพื่อขัดขวางมิให้คอมมิวนิสต์บ่อนทำลายพุทธจักร อย่างไรก็ดี เรื่องนี้ถูกมองว่ามิได้เป็นความเพียรพยายามด้วยความจริงใจ หากเพียงเพื่อระดม

---

[43] Fred R. von der Mehden, "the Burmese Way to Socialism" ***Asian Survey,*** III, 3 (1963) 132.

พุทธศาสนิกชนให้มาต่อต้านอู นุ เพราะผู้เข้าร่วมในการรณรงค์ครั้งนี้ มีแต่พระสงฆ์ที่สนับสนุนปรปักษ์ทางการเมืองของอู นุเท่านั้น ท่าทีแบบไม่มีฝักไม่มีฝ่ายของเน วิน ทำให้เขามีชัยชนะเหนืออู นุในการเลือกตั้งอย่างท่วมท้นในค.ศ.1960 อย่างไรก็ดี นับตั้งแต่ปีค.ศ.1962 เป็นต้นมา เน วินก็มิได้ครั่นคร้าม ที่จะดำเนินไปสู่เป้าหมายที่มิให้มีการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายของเขา เขาเชื่อมั่นว่า คำสัญญาของอู นุ ที่จะกำหนดให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำรัฐ เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการแบ่งแยก ดังนั้น เน วินจึงได้มุ่งมั่นเป็นที่สุด ในเรื่องการจำกัดกิจกรรมทางการเมืองของบรรดาพระภิกษุสงฆ์ อาทิเช่น ในค.ศ.1962 เขาตั้งข้อกำหนดให้พระสงฆ์ทั้งปวง มาขึ้นทะเบียน เรื่องนี้ มุ่งเป้าไปที่บุคคลที่ประสงค์จะแสดงตัวว่าเป็นพระสงฆ์เพียงแค่ด้วยการโกนศีรษะและห่มจีวรสีเหลืองเท่านั้น ในเดือนเมษายนค.ศ.1964 สภาปฏิวัติมีคำสั่งให้องค์กรพุทธศาสนาทุกองค์กร ปฏิญาณว่าจะไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมือง ทว่าสภาฯ ต้องยกเลิกคำสั่งนี้ไปในเดือนพฤษภาคม หลังจากที่เกิดการประท้วงกันขึ้น ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1965 สภาปฏิวัติให้การสนับสนุนการจัดประชุมพุทธศาสนา ซึ่งนอกเหนือจากสิ่งอื่น ๆ แล้ว ที่ประชุมนี้ยังได้วางโครงการปฏิรูปการศึกษาทางด้านศาสนาขึ้นมา วัดวาอารามหลายแห่งและพระภิกษุสงฆ์บางรูปไม่ยอมรับผลการประชุมครั้งนี้ และเน วินจำต้องดำเนินการเพื่อบีบบังคับต่อวัดและพระเหล่านี้ ผลก็คือ พระภิกษุสงฆ์ถูกกันออกจากการออกเสียงลงคะแนน หรือการดำรงตำแหน่งในองค์กรต่าง ๆ มากมายหลายประเภท

นอกจากนี้ เน วินยังมุ่งมั่นในการทำลายโครงสร้างทางการเมืองของกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีการปกครองตนเอง ซึ่งอู นุยินยอมให้พัฒนาขึ้น เน วินรังเกียจองค์กรต่าง ๆ ที่ใช้ชาติพันธุ์เป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่ม เรื่องนี้เป็นพลังหนุนที่ได้จากประสบการณ์ในสมัยสงครามกลางเมืองของเขาอีกประการหนึ่ง ในค.ศ.1948 กองทัพยังคงจัดองค์กรโดยแบ่งแยกตามหลักชาติพันธุ์ และความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อคนชาติพันธุ์เดียวกัน แทนที่จะจงรักภักดีต่อรัฐ ก็ยังเป็นหลักการที่มีผลในทางปฏิบัติอยู่ในกองทัพ ในเดือนธันวาคมปีนั้น หน่วยทหารกะเหรี่ยงก่อการกบฏขึ้น และต่อมา หน่วยทหารคะฉิ่นก็ก่อกบฏขึ้นด้วย พวกกบฏประสบความสำเร็จถึงกระทั่งสามารถควบคุมมันดะเลย์เมืองทางตอนเหนือไว้ได้ในระยะเวลาสั้น ๆ ในค.ศ.1949 เน วินมีภารกิจที่ต้องต่อสู้กับกบฏของกลุ่มชาติพันธุ์ในกองทัพ ในเวลาเดียวกันก็ต้องสู้รบกับหน่วยทหารที่ไปสมทบกับพวกคอมมิวนิสต์ในการก่อจลาจลด้วย

ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ เพียงหลังการก่อรัฐประหารในปีค.ศ.1962 ได้ไม่นาน เน วินจึงสั่งให้จับกุมหรือปลดผู้นำที่ได้รับตำแหน่งตกทอดมาตามเชื้อสาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ชาวฉาน จากนั้นได้สั่งให้ยุบสภาของรัฐต่าง ๆ พร้อมด้วยตำแหน่งมุขมนตรีของสภาเหล่านั้น สภาสูงสุดซึ่งประกอบด้วยผู้นำพลเรือนและผู้บัญชาการทหารที่เป็นคนพื้นถิ่น ได้รับการก่อตั้งขึ้นมาแทนที่ สภาสูงสุดเหล่านี้ เชื่อมโยงเข้าด้วยกันตามสายบัญชาการขึ้นไปเป็นลำดับจนกระทั่งถึงสภาปฏิวัติ แน่นอนว่า ความสำเร็จของมาตรการการปกครองแบบนี้ ขึ้นอยู่กับว่า ผู้นำใหม่เหล่านี้จะสามารถยุติการจงรักภักดีต่อผู้ที่ถูกจำคุกอยู่ หรือกับผู้ที่กำลังเป็นผู้นำในการต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธได้หรือไม่

นอกเหนือจากการวางโครงสร้างการปกครองแบบใหม่แล้ว เน วินยังข่มขู่ด้วยกำลังด้วยการเคลื่อนไหวกองกำลังภายในกองทัพพม่าเพื่อต้านการกระทำของพวกกบฏ อย่างไรก็ดี ยุทธการทางทหาร ไม่เคยประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะสภาพภูมิประเทศที่ทุรกันดาร ดังนั้น ปัญหาท้าทายอย่างต่อเนื่อง อันเกิดจากชนกลุ่มน้อย จึงสามารถมองได้ว่าเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือกอีกโครงสร้างหนึ่ง นอกเหนือไปจากโครงสร้างทางการเมืองของเน วิน ทว่าเมื่อพิจารณาถึงที่สุดแล้ว จะเห็นว่า ชนกลุ่มน้อยเป็นโครงสร้างที่อยู่รอบนอก มิใช่กระแสหลัก เมื่อรัฐบาลทหารทรุดลงไปอยู่ชั่วสองถึงสามเดือนในค.ศ.1988 ชนกลุ่มน้อยก็มิได้พยายามฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากสถานการณ์ ในท้ายที่สุดแล้วโครงสร้างอำนาจของพม่า ก็มาตั้งอยู่ ณ ตอนกลางของประเทศ

ด้วยเหตุนี้ เราจึงไม่บังควรที่จะกล่าวถึงสมรรถภาพของโครงสร้างทางการเมืองของชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในพม่าให้มากเกินความเป็นจริงไป ตัวอย่างเช่น การแยกดินแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่รัฐฉาน ได้รับการประชาสัมพันธ์เผยแพร่อย่างมากมายว่าเป็นภัยต่อความสมานฉันท์ในพม่า แต่ทว่าความหมายที่แท้จริงของการแยกดินแดนคืออะไรก็ไม่ง่ายที่จะอธิบายได้ จริงอยู่ ชาวฉานนั้น มีความความเกี่ยวพันในเรื่องภาษาที่ใกล้ชิดกันมากกับชาวไทย ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เจ้านายฉานบางพระองค์ ถูกส่งไปร่ำเรียนและไปรับการอบรมเลี้ยงดูที่กรุงเทพฯ ทว่าอัตลักษณ์ด้านชาติพันธุ์และการเมืองของฉานในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมานั้น อิงอยู่กับพม่าและระบบการแบ่งเขตอำนาจรัฐของเจ้านายฉานทั้งหลายนั้น ตามที่อ้างกันก็เชื่อมโยงอยู่กับราชอาณาจักรพุกามของพม่า พุทธศาสนานิกายเถรวาทของฉาน ใกล้เคียงกับแบบแผนของพม่ามากกว่าแบบแผนของไทย ภาษาของฉานก็ได้รับอิทธิพลจากภาษาพม่าเป็นอันมาก ซึ่งย่อมเข้าใจกันได้น้อยลงในเมืองไทย[44]

แม้จะวางโฉมหน้าว่าไม่เข้าข้าง ไม่มีฝักไม่มีฝ่าย และไม่ถือเรื่องชนชาติ แต่ความเป็นปริศนาลึกลับของเน วินก็ยังคงมีอยู่ เน วินแสดงตัวว่าไม่เต็มใจเป็นผู้นำจนกระทั่งเมื่อมีการก่อรัฐประหารในค.ศ.1962 กระนั้น ก็เป็นที่กระจ่างชัดว่า เน วินคือสภาปฏิวัติ แม้ว่าจะมีคณาธิปไตยกลุ่มย่อย ๆ ของทหารอยู่ในสภาฯ แต่ผู้ที่ตัดสินใจทุกอย่างคือ เน วิน ในตอนแรก ที่ปรึกษาที่ใกล้ชิดที่สุดของนายพลเน วิน ได้แก่ นายพลจัตวาออง คยี กับนายพลจัตวาทิน เพ อย่างไรก็ดี เมื่อนายพลออง คยีไม่เห็นพ้องกับนายพลเน วินเรื่องจังหวะก้าวและทิศทางของระบอบสังคมนิยมในพม่า เขาก็ลาออกไปในค.ศ.1963 และเกษียณราชการออกจากกองทัพ เมื่อนโยบายด้านเศรษฐกิจของทิน เพประสบความล้มเหลว ทิน เพก็ลาออกไปเช่นกัน ในค.ศ.1968 คนสนิทคนถัดมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1974 คือนายพลจัตวาซาน ยู พลเรือนบางคน อย่างเช่นอูบา นเยอิน และดร.มอง มอง ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกในสภาปฏิวัติด้วยเช่นกัน การที่เน วินปลดบุคคลออกจากสภาและสนับสนุนคนอื่น ๆ ขึ้นมาได้อย่างสะดวกง่ายดาย บอกเป็นนัยถึงอำนาจที่เขามีอยู่ แม้ว่า เน วิน จะลาออกจากราชการทหารในค.ศ.1971 แล้ว และได้

---

[44] F.K. Lehman, ed., ***Military Rule in Burma since 1962,*** Singapore, 1981, 2.

มอบหมายการบริหารงานปกครองด้านพลเรือนให้แก่นายกรัฐมนตรีผู้หนึ่งในค.ศ.1974 แต่ก็ยังคงเป็นที่รับรู้กันว่า เขาเป็นผู้นำที่มีอำนาจควบคุมอยู่ ตัวเน วินเองมิได้ส่งเสริมลัทธิบูชาตัวบุคคล แม้ว่ารูปของเขาจะแขวนอยู่ตามที่ทำการต่าง ๆ ของรัฐบาล แต่ก็มักแขวนถัดจากรูปของออง ซานเสมอ อันที่จริง อาจชวนให้คิดขึ้นมาได้ว่า โครงสร้างทางการเมืองที่เป็นหลักอยู่ในพม่า คือ องค์ประกอบร่วมระหว่างออง ซาน และเน วิน เน วินเป็นหนึ่งในกลุ่ม “สามสิบสหาย” และอันที่จริงแล้ว ได้มีการวางรูปเพื่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับสภาวะ “การเดินทัพทางไกลของจีน” ขึ้นในพม่า โดยอาศัยชื่อเสียงของออง ซาน ต้นกำเนิดของความกล้าหาญที่กลายเป็นตำนานนี้ เป็นแหล่งที่มาที่สำคัญของสิทธิธรรมให้แก่โครงสร้างทางการเมืองของเน วิน เมื่อเน วินก่อตั้งสภาปฏิวัติขึ้นในค.ศ.1962 เขายังให้เหตุผลว่าได้แรงบันดาลใจจากออง ซาน กล่าวคือ

> ความถูกต้องและความเฉียบแหลมในการปฏิบัติของสภาปฏิวัติ จะเป็นที่เข้าใจได้อย่างซาบซึ้งเต็มที่ หากว่าเราพิจารณาเพียงชั่วขณะ ถึงสิ่งที่ผู้วางรากฐานของเอกราชของเรา คือท่าน*บอคโยเก คยี* ออง ซานเอง น่าจะทำในสถานการณ์ที่เราเพิ่งจะบรรลุถึง หากว่าท่านยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน *ไม่มีคนที่มีจิตปกติคนใด ที่จะตั้งข้อกังขาว่าผู้นำที่ทรหดท่านนั้น จะดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ เช่นเดียวกันนี้*[45]

โครงการสังคมนิยมฯ บีดับเบิลยูเอส “การปฏิวัติ” (ชื่อที่เน วินใช้เรียกช่วงเวลาการปกครองของเขา) และลานซินล้วนอ้างว่าได้แรงบันดาลใจมาจากออง ซานในลักษณาการเดียวกันทั้งสิ้น อันที่จริงแล้ว สาธารณรัฐสังคมนิยมของพม่า เป็นบรรณาการที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่สร้างขึ้นมาเพื่ออุทิศให้แก่ออง ซาน นับตั้งแต่ค.ศ.1962 เป็นต้นมา ออง ซานถูกเลือกให้ครองบทบาทในการเป็น “ผู้รวมชาติพม่าที่ยิ่งใหญ่” คนที่สี่ (ถัดจากพระเจ้าอนิรุธ พระเจ้าบุเรงนองและ พระเจ้าอลองพญา) และเนื่องจากภาพของเน วินมักติดตั้งอยู่ตามอาคารของรัฐบาลคู่กับออง ซานเสมอ จึงสามารถให้เหตุผลในภาคขยายได้ว่า เน วินก็เป็นผู้รวมชาติเช่นเดียวกับออง ซาน[46]

อำนาจที่เน วินใช้ในโครงสร้างทางการเมือง แน่นอนว่า ได้รับการหนุนหลังจากกองทัพพม่า กองทัพพม่านั้น เป็นกลุ่มที่มีความมั่นใจมาก กองทัพได้ฟันฝ่าการแบ่งแยกภายในของตนเองมาได้อย่างเป็นผลสำเร็จ ในขณะเดียวกัน กองทัพก็ได้ช่วยให้รัฐบาลพลเรือนในยุคนั้น รอดพ้นจากภัยคุกคามของกบฏคอมมิวนิสต์และกบฏของกลุ่มชาติพันธุ์ กองทัพของนายพลเน วิน ถูกบังคับให้ต้องพึ่งพาอาศัย

---

[45] Jon A. Wiant and David I. Steinberg, “Burma: The Military and National Development” in Soedjati Djiwandono and Yong Mun Cheong, eds, 301.

[46] Ibid.

ความสามารถในการฟื้นสภาพของตนเอง ในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆของตนให้ลุล่วงไป โดยมิได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ หรือได้แต่เพียงเล็กน้อย นักการเมืองพลเรือนไม่สู้มีอะไรเสนอให้นักในแง่ความช่วยเหลือ เรื่องนี้มีส่วนที่ทำให้เกิดการเรียกร้องงบประมาณเป็นจำนวนมากตลอดช่วงทศวรรษ 1950 งบประมาณของชาติในด้านความมั่นคงภายใน มีถึงหนึ่งในสามหรือแม้กระทั่งครึ่งหนึ่งของจำนวนงบประมาณทั้งหมด งบประมาณทหารไม่เคยถูกโต้แย้ง[47] และกองทัพก็ยังคงได้รับการเอาใจ และปรนเปรอเป็นอย่างดี เมื่อเปรียบกับประชากรส่วนที่เหลือทั้งหมด

อย่างไรก็ดี กองทัพพม่าก็มิใช่ว่าปราศจากการเปลี่ยนแปลง แม้ว่าฐานะการเป็นผู้นำทางการเมืองของทหารจะยังคงเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงก็ตาม นับตั้งแต่ค.ศ.1962 เป็นต้นมา ประชากรในพม่าเพิ่มขึ้นอีกเท่าตัว ภาคการดำเนินงานทางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ของทางการเกิดความระส่ำระสาย—ซึ่งเป็นข้อพิสูจน์ให้เห็นถึงความนิยมพึ่งตนเองของเน วิน ที่รุ่งเรืองขึ้นมาแทนเศรษฐกิจของทางการคือตลาดมืด กลุ่มต่อต้านภายในเขตของพม่าแท้ ๆ -- ซึ่งผู้ต่อต้านหลักได้แก่นักศึกษา[48]--มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นอันมากในหมู่มวลชนที่เพิ่งได้เรียนรู้ ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายเหล่านี้ มีสิ่งหนึ่งประจักษ์ชัดขึ้นมา นั่นคือ พม่าภายใต้การปกครองของเน วิน แทบจะยังมิได้เริ่มต้นจัดการปัญหาเศรษฐกิจซึ่งบรรดาประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลงมือกระทำการกันมาก่อนหน้านี้แล้วเป็นเวลานาน คำถามเรื่องความเหมาะสมในการเป็นผู้นำของเน วิน ปรากฏขึ้นแล้ว

ในค.ศ.1988 นักศึกษาได้จัดการเดินขบวนครั้งมโหฬารขึ้นในร่างกุ้ง เพื่อโค่นล้มเน วิน รัฐบาลพม่าเป็นอัมพาต หรือระส่ำระสายไม่เป็นกระบวนอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง เน วินลาออกจากตำแหน่ง ทว่าในเดือนกันยายนค.ศ.1988 ทหารก็กลับเข้ามาใหม่ และก่อตั้ง “สภาเพื่อการฟื้นฟูกฎและระเบียบ” ขึ้น เหตุการณ์ในเดือนกันยายน ค.ศ.1988 เหล่านี้ ถูกนำไปเปรียบว่าเหมือนกรณีทหารเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลอู นุ ในค.ศ.1958 ในทั้งสองกรณี ทหารเข้าแทรกแซงเพื่อสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจขึ้นมาใหม่ เพื่อให้ประเทศสามารถจัดการเลือกตั้งขึ้นได้[49] อย่างไรก็ดี ทหารในค.ศ.1988 มิได้เหมือนเช่นทหารในปี ค.ศ.1958 หรือกระทั่งในปี ค.ศ.1962 อีกต่อไป

---

[47] Taylor, “Burma,” in Ahmad and Crouch, eds, 27.

[48] นักศึกษาเป็นพลังท้าทายในเขตเมืองที่แข็งแกร่งที่สุดของนายพลเน วิน ในค.ศ.1974 นักศึกษาผนึกกำลังร่วมกับกรรมกรเพื่อประท้วงเรื่องภาวะเงินเฟ้อและการขาดแคลนอาหาร ระหว่างดำเนินการเพื่อยุติการประท้วง ทางการได้สั่งปิดโรงเรียนและมหาวิทยาลัยต่าง ๆ การประท้วงเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งในเดือนธันวาคม ค.ศ.1974 ที่งานศพของอู ถั่น อดีตเลขาธิการ องค์การสหประชาชาติ และอีกครั้งหนึ่ง ในค.ศ.1975 โดยนักศึกษาได้ไปตั้งค่ายพักแรมกันที่เจดีย์ชเวดากอง เพื่อเป็นการประท้วง

[49] ดูบทความของโรเบิร์ต เอช. เทย์เลอร์ (Robert H. Taylor) ที่ตีพิมพ์ซ้ำในหนังสือพิมพ์สเตรทส์ ไทมส์ (Straits Times) ของสิงคโปร์ ฉบับวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 1989 หน้า 20

เหตุการณ์ในค.ศ.1988 เผยให้เห็นว่า ทหารในฐานะโครงสร้างทางการเมือง มิได้ผนึกกำลังกันอย่างแน่นหนาและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเช่นในสมัยก่อน

ในค.ศ.1962 สภาปฏิวัติ ประกอบด้วยนายทหารที่หล่อหลอมความผูกพันร่วมกันมาในสมัยสามสิบสหาย นอกจากนี้ทหารยังมีปณิธานร่วมกัน ที่จะสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับอำนาจทางการเมือง ปัจจัยเหล่านี้ สร้างความผูกพันซึ่งทำให้สภาปฏิวัติรวมตัวกันเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่มั่นคงแข็งแกร่ง

อย่างไรก็ดี เมื่อเวลาผ่านไป บรรดาสหายเก่า ๆ ถึงแก่กรรมไป และประสบการณ์ที่มีอยู่ร่วมกันระหว่างการต่อสู้เพื่อเอกราช ซึ่งที่เป็นปัจจัยสร้างความผูกพันระหว่างกันจางหายไป ปัญหาเฉพาะหน้าเข้ามาบดบังประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน ภายหลัง ค.ศ.1962 แล้วนั้น ฝ่ายทหารของพม่าจำต้องเป็นฝ่ายสนับสนุนและรับรองการส่งนายทหารเข้ารับหน้าที่ประจำตำแหน่งต่าง ๆ ในรัฐบาลและในองค์กรใหม่ของพรรค นายทหารระดับผู้บัญชาการ ซึ่งขณะนั้น ทุ่มเทความเอาใจใส่ให้แก่การต่อสู้กับพวกกบฏ ฉวยโอกาสโยกย้ายนายทหารที่ตนไม่ต้องการ ไปดำรงตำแหน่งในด้านการปกครองและตำแหน่งต่าง ๆ ในพรรค แนวปฏิบัติเช่นนี้ ปรากฏออกมาว่าเป็นความผิดพลาด เมื่อพรรคโครงการสังคมนิยมพม่าเปลี่ยนโฉมจากการเป็นพรรคของทหารและตำรวจเป็นพรรคมวลชนในค.ศ.1971 และพรรคได้จัดประชุมสมัชชาพรรคครั้งที่หนึ่งนั้น นายทหารที่ปฏิบัติการสู้รบในกองทัพ ได้พบว่า นายทหารที่ถูกส่งไปประจำอยู่ในพรรค ขณะนี้ ได้คุมพรรคไว้แล้ว กโลบายทางการเมืองอีกมากมายในการประชุมสมัชชาพรรคครั้งต่อ ๆ มา เป็นภาพสะท้อนการต่อสู้ชิงชัยระหว่างนายทหารฝ่ายปฏิบัติการรบ กับนายทหารที่ทำหน้าที่ในพรรค ซึ่งลงเอยด้วยชัยชนะของนายทหารปฏิบัติการรบภายหลังค.ศ.1973 จะอย่างไรก็ตาม ฝ่ายการรบเป็นผู้บัญชาการหน่วยทหารภาคปฏิบัติ และพวกเขาคือผู้ที่เป็นแกนสำคัญในการกำหนดนโยบาย[50]

ในค.ศ.1988 อำนาจที่ทรงประสิทธิภาพ อยู่กับนายทหารที่ปฏิบัติการรบ พวกเขามีชื่อเสียงขึ้นมา ด้วยการสู้รบกับกบฏชนกลุ่มน้อย มิใช่การต่อสู้กับทหารอังกฤษหรือญี่ปุ่น เหมือนเช่นทหารรุ่นเน วิน นายทหารเหล่านี้เป็นจำนวนมาก สังเกตเห็นว่า โครงการสังคมนิยมฯ บีดับเบิลยูเอสเก่า มีส่วนหนุนนำให้เกิดความปั่นป่วนวุ่นวายในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งนำไปสู่การก่อเหตุวุ่นวายของนักศึกษานับตั้งแต่กลางทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ทว่าผู้สังเกตการณ์มิได้ตัดโอกาสความเป็นไปได้ข้อที่ว่า นายพลเน วินอาจมีอิทธิพลอยู่ในเหตุการณ์ทั้งหลายทั้งปวงอย่างต่อเนื่อง

สิงคโปร์

---

[50] Jon Wiant, “Tradition in the Service of Revolution: The Political Symbolism of Taw-hlan-ye-khit,” in Lehman, ed., 70-1.

สิงคโปร์มีโครงสร้างทางการเมืองเหมือนเช่นรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ ในบางประการ ซึ่งทำให้สิงคโปร์มีรัฐบาลที่มีอำนาจเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัมขึ้นมาได้ อย่างไรก็ดี ขณะที่รัฐอื่น ๆ เช่น อินโดนีเซีย พม่าและฟิลิปปินส์ภายใต้มาร์คอส กำหนดรูปแบบโครงสร้างทางการเมืองของตนตามความจำเป็นภายในประเทศ โครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์ กลับถูกกำหนดขึ้นจากสภาพแวดล้อมภายนอกอย่างมากทีเดียว ประชากรของสิงคโปร์เป็นชนเชื้อสายจีนมากมายอย่างท่วมท้น ดังนั้นแรงกดดันเรื่องกลุ่มชนชาติ—จึงรุนแรงมากเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพราะการคิดว่าสิงคโปร์ ก็คือจีน ซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจประจำภูมิภาค ตามสิทธิที่พึงมี สิงคโปร์จึงเป็นเหมือนเช่นประเทศจีนที่อยู่ใกล้ ๆ กระนั้น สิงคโปร์ก็ตั้งอยู่ในโลกมาเลย์มาแต่ไหนแต่ไร สายสัมพันธ์ที่มีอยู่อย่างใกล้ชิดกับจีน อาจแทรกแซงการหาทางสร้างสมานฉันท์ ในโลกมาเลย์และกระตุ้นเร้าให้ชนกลุ่มน้อยทั้งหลายเกิดความระแวงขึ้นมาได้ ที่เป็นไปได้ตามหลักเหตุผลยิ่งกว่าก็คือ สิงคโปร์ย่อมใส่สีสันให้แก่ความรู้สึกของรัฐเพื่อนบ้านในข้อที่ว่า ความเป็นชาติในสิงคโปร์นั้น มีความหมายอย่างไร

การที่สิงคโปร์เลือกที่จะมีโครงสร้างทางการเมืองโดยรวมอยู่ภายในมาเลเซีย ส่วนหนึ่ง ถูกบีบบังคับมาจากสภาพแวดล้อมภายนอกดังกล่าว แน่นอนว่าสิงคโปร์ย่อมมีเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจภายในที่อธิบายว่าทำไมสิงคโปร์จึงเลือกที่จะเข้าร่วมกับมาเลเซีย อย่างไรก็ดี ที่สำคัญพอกัน หากมิใช่สำคัญยิ่งกว่า คือความจำเป็นที่สิงคโปร์จะต้องแก้ไขสภาพความเลื่อนลอยเปะปะไปทางซ้าย ของการเมืองที่ยึดหลักการแบ่งกลุ่มชนชาติ ในหมู่ชาวจีนที่มีการศึกษาในสิงคโปร์ โครงสร้างทางการเมืองที่มีชีวิตชีวามากที่สุดของสิงคโปร์ ในสมัยก่อนที่จะมีมาเลเซีย ประกอบด้วยมวลชนเป็นสำคัญ—ได้แก่นักศึกษาและกรรมกร—มวลชนเหล่านี้ได้รับการปลุกระดมให้รวมพลังกันด้วยฝีมือของแนวร่วมคอมมิวนิสต์ ซึ่งปฏิบัติการอยู่ภายในพรรคกิจประชา หรือพีเอพี กิจกรรมอย่างเปิดเผยของพวกคอมมิวนิสต์ ถูกประกาศให้เป็นสิ่งผิดกฎหมายในค.ศ.1948 และยังคงเป็นเรื่องผิดกฎหมายต่อไป เป็นที่หวังกันว่า เมื่อสิงคโปร์เป็นสมาชิกอยู่ในสหพันธ์รัฐมาเลเซียซึ่งมีชาวมาเลย์เป็นผู้นำแล้ว การปลุกระดมอย่างสุดโต่งของชาวจีนปีกซ้ายที่มีการศึกษา จะถูกรัฐบาลในกัวลาลัมเปอร์จำกัดขอบเขตไว้ และถึงกระทั่งถูกลดขนาดให้อยู่ในสัดส่วนที่พอจะจัดการได้ ทั้งนี้ เพราะรัฐบาลกัวลาลัมเปอร์ ได้ต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์มาตั้งแต่ปีค.ศ.1948 ผู้ที่ผลักดันยุทธศาสตร์การเข้าร่วมกับมาเลเซีย เป็นผู้นำชาวจีนที่ได้รับการศึกษาตามแบบฉบับของอังกฤษ คือลีกวนยู กับเพื่อนร่วมงานฝ่ายเป็นกลางมิใช่ชาวจีน ภายในพรรคพีเอพี แม้กระทั่งก่อนที่จะมีการก่อตั้งมาเลเซีย ก็เคยมีการกักขังโดยไม่มีการไต่สวน ภายใต้กฎหมายที่เข้มงวดเกี่ยวกับความมั่นคงภายในของปีค.ศ.1961 โดยรัฐบาลกัวลาลัมเปอร์ก็รู้เห็น เป็นใจด้วย ประเด็นเหล่านี้เป็นเครื่องชี้บอกล่วงหน้า ว่าอะไรจะสามารถเกิดขึ้นได้บ้าง เมื่อสิงคโปร์เข้ามาอยู่ร่วมในสหพันธ์รัฐมาเลเซีย และเมื่อความมั่นคงภายใน กลายเป็นเรื่องของสหพันธ์รัฐมาเลเซียไป

ประสบการณ์เกี่ยวกับมาเลเซีย ส่งผลกระทบอย่างมากต่อโครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์ ประการแรก สำหรับพรรคพีเอพี ซึ่งเป็นพรรคการเมืองที่ทรงอิทธิพลยิ่งใหญ่อยู่ในสิงคโปร์นั้น การทำให้ปีกซ้ายอ่อนกำลังลงไป ส่งผลให้เกิดการผนึกกำลังให้โครงสร้างทางการเมืองมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นยิ่งขึ้น โดยพวกทางสายกลางซึ่งได้รับการศึกษาแบบอังกฤษ ได้เข้าเป็นผู้ควบคุมแต่ฝ่ายเดียว ประการที่สอง การเผชิญหน้ากันระหว่างโครงสร้างที่มีการแบ่งกลุ่มเชื้อชาติในมลายูส่วนคาบสมุทรกับ “มาเลเซียที่เป็นชาวมาเลเซีย” ที่ไม่มีการแบ่งแยกเป็นกลุ่มเชื้อชาติ ทำให้ผู้นำของสิงคโปร์เชื่อว่า ความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติที่คละเคล้ากันไป เป็นกุญแจสำคัญที่ไขไปสู่ความสมานฉันท์ ประการที่สาม ประสบการณ์มาเลเซียยืนยันแก่สิงคโปร์ว่า โครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์ไม่สามารถแยกไปจากสภาพแวดล้อมภายนอกได้ สิงคโปร์เข้าร่วมกับมาเลเซียโดยมีข้อจำกัดเกี่ยวกับสิทธิของพลเมืองชาวจีนของตน ในเรื่องการออกเสียงเลือกตั้ง ซึ่งให้ทำได้เฉพาะที่เกาะสิงคโปร์เท่านั้น แม้กระนั้น พวกชาวมาเลย์ที่มีความคิดสุดโต่งในพรรคอัมโน ก็ได้พยายามทำลายชื่อเสียงและความน่าเชื่อถือของลี และเข้ามีส่วนร่วมในการเลือกตั้งทั่วไปของสิงคโปร์ในค.ศ.1964 คนเหล่านี้หวังที่จะหาเสียงสนับสนุนจากชาวมาเลย์ ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยของสิงคโปร์ โดยการนี้ก็เท่ากับเป็นการสร้างที่มั่นไว้ใน

โครงสร้างทางการเมือง นอกจากนี้แล้ว โครงสร้างของสิงคโปร์ในฐานะที่เป็นรัฐสมาชิกอยู่ภายในสหพันธ์รัฐมาเลเซีย ยังถูกท้าทายจากนโยบาย*กอนฟรอนตาซี* (konfrontasi—การเผชิญหน้า) ของซูการ์โนอีกด้วย นโยบายเผชิญหน้าของซูการ์โนนี้ เป็นส่วนผสมของปัญหาต่าง ๆ เช่นลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ ชาติพันธุ์นิยม การครองความเป็นเจ้าและความเป็นผู้นำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งอิทธิพลครอบงำของชาวจีนในด้านการค้า ดังนั้นจึงดูเหมือนว่า แม้กระทั่งการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในโครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์ ก็ไม่อาจทำได้ หากไม่ได้รับการรับรองเห็นชอบจากบรรดาเพื่อนบ้านในภูมิภาคเสียก่อน ประการสุดท้าย เมื่อสิงคโปร์ออกจากมาเลเซีย ปัญหาเรื่องความอยู่รอด ก็กลายเป็นความจำเป็นแกมบังคับ ในวิกฤติการณ์ที่มีความหนักหนาถึงขนาดนี้ โครงสร้างทางการเมืองที่เน้นย้ำความสมานฉันท์และความเห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับเป้าหมายกว้าง ๆ ร่วมกัน ย่อมได้พบพื้นดินอันอุดมที่จะทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นมา ความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่สภาพความเป็นรัฐร่วมอยู่ในมาเลเซียได้ประสิทธิประสาทให้มา ระเหยหายไปในเวลาเพียงชั่วคืน กระนั้น สิงคโปร์ก็จำต้องหาเลี้ยงชีพ หนทางเดียวที่สิงคโปร์หันไปอาศัย คือการเชื่อมต่อเข้ากับเครือข่ายการค้าและการลงทุนของโลก โดยข้อเท็จจริงนี้ย่อมหมายถึงความพัวพันกับสิ่งแวดล้อมภายนอกมากยิ่งขึ้นไปอีก จนกระทั่งโครงสร้างทางการเมืองของตัวเองคงไม่สามารถควบคุมได้ อย่างมากที่สุดเท่าที่โครงสร้างทางการเมืองจะทำได้ ก็คือการจัดบ้านของตนเองให้อยู่ในระเบียบ ด้วยเหตุนี้ การบริหารโครงสร้างทางการเมืองภายในประเทศ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด

ลีเริ่มดำเนินโครงการปฏิบัติการ เพื่อค้ำประกันว่า ความแตกแยกอันเป็นลักษณะแบบฉบับของทศวรรษ 1950 จะไม่เกิดซ้ำขึ้นมาอีก ในท้ายที่สุดแล้ว มาตรการต่าง ๆ ที่นำมาใช้ ก็ละเอียดถี่ถ้วนเสียจนกระทั่งเมื่อพิจารณาโดยรวมทั้งหมดแล้ว สิงคโปร์ก็เป็นดังเช่นโครงสร้างทางการเมืองที่รวมตัวกันเหนียวแน่นเป็นเนื้อเดียว เพื่อสนับสนุนการเป็นผู้นำของลี ลักษณะการปกครองอย่างจริงจังเด็ดขาดของลี ทำให้โครงสร้างดังกล่าว มีประสิทธิภาพเสียจนกระทั่งการเป็นผู้นำในรูปแบบอื่นย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ลีเน้นว่า ในคณะรัฐมนตรี จะต้องมีกลุ่มที่เป็นแกนกลางอยู่ภายใน เพื่อทำหน้าที่ตัดสินใจในเรื่องที่ยากและที่เป็นเรื่องเฉพาะหน้า ครั้งหนึ่งระหว่างให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์*อินเตอร์เนชันแนล เฮรัลด์ ทรีบูน* ลีกล่าวถึงความเด็ดขาดไว้ว่า “หากคุณชอบสิ่งที่ดี คุณก็ต้องต่อต้านสิ่งที่เลว หากว่าคุณต้องการความซื่อสัตย์ คุณก็ต้องต่อสู้และสังหารการทุจริต ถ้าหากว่าคุณต้องการคนที่มีหลักการ คุณก็ต้องทำลายคนที่ไร้หลักการ สถานที่ที่จะให้คุณอาศัยอยู่ตรงกึ่งกลางทางนั้น ไม่มีหรอก”[51] ลีใช้ “กฎหมายความมั่นคงภายใน” เพื่อกำจัดแหล่งกำเนิดของฝ่ายค้านที่เป็นอันตรายเสียตั้งแต่ระยะเริ่มต้น เพราะฝ่ายค้านอาจทำลายโครงสร้างทางการเมืองที่มีอยู่ การปราบปรามการก่อตัวของฝ่ายค้านของลีเช่นนี้ ถูกนำไปเปรียบกับการสับแบบคาราเต้—คือหมดจด แน่ชัด ตรงจุด --และแน่นอนว่าต้องมีประสิทธิภาพด้วย

เคียงขนานไปกับแนวทางการบริหารงานดังกล่าว ลีขยายการควบคุมของเขาไปถึงโครงสร้างที่อยู่เคียงคู่ไปกับโครงสร้างทางการเมืองและโครงสร้างของรัฐ[52] องค์กรที่อยู่เคียงคู่กับการเมืองกลุ่มหนึ่งได้แก่สหภาพแรงงาน ในทศวรรษ 1950 การที่พวกปีกซ้ายภายในพรรคพีเอพี มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงในพรรคเพราะพวกเขาสามารถควบคุมสหภาพแรงงานไว้ได้ เมื่อถึงปีค.ศ.1965 สมัชชาสหภาพแรงงานแห่งชาติ หรือเอ็นทียูซี ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากพรรคพีเอพี สามารถชิงอำนาจการควบคุมสหภาพแรงงานจากสมาคมสหภาพแรงงานสิงคโปร์ที่เป็นปีกซ้ายได้สำเร็จ นโยบายหลักของสมัชชาเอ็นทียูซี คือการเรียกร้องให้สหภาพแรงงาน สละผลประโยชน์ส่วนตนอย่างแคบ ๆ และ “สร้างความทันสมัย” ด้วยการหาทางผ่อนปรนและประนีประนอมกับรัฐบาลและนายจ้าง แทนการเผชิญหน้ากัน นับตั้งแต่นั้นมา คณะผู้นำของสมัชชาฯ – ซึ่งก็ดึงมาจากเจ้าหน้าที่ระดับต่าง ๆ ในพรรคพีเอพีเอง—ก็ลดการเน้นที่บทบาทการต่อรองอย่างเป็นหมู่คณะของตนลง และขยายบทบาททางด้านสังคม เพื่อสร้างโอกาสทางการศึกษา สันทนาการและธุรกิจให้แก่สมาชิก ทั้งนี้ โดยได้รับการสนับสนุนจากพีเอพี ในค.ศ.1972 รัฐบาลได้ก่อตั้งสภาค่าจ้างแห่งชาติขึ้นมา สภานี้ เป็นองค์กรการเจรจาเรื่องค่าจ้างแบบ

---

[51] อ้างใน ***Straits Time,*** 14 Sept. 1988, 1.

[52] คำว่า “เคียงคู่การเมือง” (parapolitical) และ “เคียงคู่รัฐ” (parastatal) ถูกนำมาใช้ใน Seah Chee Meow, “Parapolitical Institutions,” in Jon S.T. Quah, Chan Heng Chee and Seah Chee Meow, eds, ***Government and Politics of Singapore,*** Singapore, 1985, ch.8.

ไตรภาคี ประกอบด้วยฝ่ายคนงาน ฝ่ายนายจ้างและรัฐบาล การมีสภาค่าจ้างเช่นนี้ ยิ่งลดทอน บทบาทการต่อรองอย่างเป็นหมู่คณะของสหภาพแรงงานให้น้อยลงไปอีก ดังจะเห็นว่า เมื่อถึง ค.ศ.1972 สหภาพแรงงานได้เข้ารับบทบาทภายในโครงสร้างทางการเมือง และภายในโครงสร้างทางการเมืองนี้ ความสัมพันธ์ด้านอุตสาหกรรม มิใช่เป็นเรื่องเดียว ที่มีความสำคัญ

ลีเน้นว่าจะต้องก่อตั้งองค์กรมวลชนรูปแบบใหม่ขึ้นมา เขาย้ำให้สมาชิกทุกคนของรัฐสภารักษาคำมั่นที่จะจัดดำเนินการเพื่อ “พบปะประชาชน” เป็นประจำทุกสัปดาห์ เพื่อให้ผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง มีโอกาสบอกเล่าถึงปัญหาต่าง ๆ ที่พวกเขามีอยู่ การพบปะประชาชนนี้ยังทำให้ส.ส.ทั้งหลาย “รู้สึก” ในสิ่งที่เป็นความกังวลของประชาชนอีกด้วย ปฏิบัติการดังกล่าว กอปรขึ้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่ง ของโครงสร้างทางการเมือง เหล่าคณะรัฐมนตรีเองก็ได้รับคำสั่งให้กระทำการ “เดินเตร่” ไปในเขตเลือกตั้งทุกเขตในวันอาทิตย์เช่นกัน เพื่อให้เกิดช่องทางการติดต่อระหว่างประชาชนกับรัฐบาลอีกทางหนึ่ง ส.ส.ยังต้องทำหน้าที่เป็นประธานในคณะกรรมการ “ผู้อยู่อาศัย” และคณะกรรมการบริหารตามศูนย์ชุมชนต่างๆ สิ่งที่เป็นข้อต่อเชื่อมโยงพวกนี้ ในท้ายที่สุดแล้ว เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากยิ่งกว่าโครงสร้างตามที่ได้กำหนดไว้อย่างเป็นทางการ

โครงสร้างทางการเมืองภายในตัวรัฐบาล (ฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร) เล่า เป็นเช่นไร? ระบบข้าราชการพลเรือน เป็นสถาบันเคียงคู่ไปกับรัฐ ซึ่งลีคิดว่าควรรวมเข้าไว้ในโครงสร้างทางการเมืองเพื่อให้ระบบข้าราชการนี้เอื้ออำนวยให้การดำเนินงานของรัฐบาลบรรลุเป้าหมาย ในค.ศ.1959 ศูนย์การศึกษาพิเคราะห์การเมืองได้รับการก่อตั้งเพื่อเป็นการปูพื้นฐานการให้การศึกษาด้านการเมืองแก่ข้าราชการพลเรือน และยกระดับความเข้าใจของข้าราชการต่อปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนให้สูงขึ้น ภายหลังค.ศ.1965 ความสำคัญของระบบราชการพลเรือน ยิ่งเพิ่มพูนขึ้น ด้วยระบบการรับบุคคลเข้าทำงานโดยเน้นที่ความสามารถและคุณวุฒิ เมื่อประกอบกับเงินเดือนและผลตอบแทนต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกับของเอกชน การปรับปรุงเช่นนี้จึงช่วยส่งเสริมให้ระบบราชการพลเรือน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของโครงสร้างทางการเมือง ระบบราชการพลเรือนยังได้กลายเป็นสนามฝึกที่สำคัญยิ่งแก่การเป็นสมาชิกรัฐสภา ในสังกัดพรรคพีเอพีต่อไปในอนาคตอีกด้วย ความเชื่อมโยงที่ได้สร้างขึ้นเช่นนี้ แน่นอนว่าไม่อาจเป็นอื่นไปได้ นอกจากส่งเสริมบทบาทของระบบราชการพลเรือนภายในโครงสร้างทางการเมือง

อย่างไรก็ดี การขยายการควบคุมของรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดโดยผ่านโครงสร้างทางการเมืองเช่นนี้ ต่างจากการก่อสร้างโครงสร้างของชาติ การสร้างชาติเป็นภารกิจที่เร่งด่วนเป็นพิเศษ เนื่องจากสภาวการณ์แวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหันในปีค.ศ.1965 พร้อมกับกำเนิดของสิงคโปร์ในฐานะรัฐเอกราช การแยกตัวออกจากมาเลเซียของสิงคโปร์ ทำให้ชาวมาเลย์ที่เหลือตกค้างอยู่ในสิงคโปร์พบว่า พวกตนกลายเป็นชุมชนคนกลุ่มน้อยในเกาะสิงคโปร์ แม้ว่าชาวมาเลย์จะเป็นส่วนประกอบ ไม่ถึง10 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด แต่การดำรงอยู่ของพวกเขา ก็น่าที่จะ

เป็นได้ว่า ความแตกแยกร้าวฉานใด ๆ ในสังคมหลากหลายเชื้อชาติ สามารถเกิดขึ้นได้ ณ บริเวณร่องที่เป็นรอยต่อระหว่างชาติพันธุ์ แม้โครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์จะปรากฏให้เห็นอย่างภาพลักษณ์ที่มีความเป็นปึกแผ่นแน่นหนาและเป็นหนึ่งเดียว แต่ในชุมชนชาวมาเลย์ ก็ยังมีเมล็ดพันธุ์แห่งความแตกแยกและร้าวฉานแฝงอยู่ ประเด็นที่สำคัญประการหนึ่ง ที่เกี่ยวพันอยู่กับการศึกษาพิเคราะห์โครงสร้างทางการเมืองเสมอมา คือเรื่องตัวแทนผลประโยชน์ของชาวมาเลย์ในรัฐสภา

ในฐานะที่เป็นพรรคที่ทรงอิทธิพลอยู่ในรัฐสภา พีเอพีระมัดระวังเสมอมา ที่จะส่งผู้สมัครชาวมาเลย์ลงสนามเลือกตั้งในจำนวนที่มากพอเพียง ประสบการณ์ของลีและเพื่อนร่วมงานระดับอาวุโสของเขา ในการเมืองของมาเลเซียที่มีแบ่งแยกตามกลุ่มเชื้อชาติ และความสำคัญที่ลีกับเพื่อนพ้องของเขาให้กับสภาวะแวดล้อมภายนอก ได้ทำให้พวกเขาเล็งเห็นถึงความจำเป็นอย่างยิ่งยวด ที่จะต้องรักษาสภาพความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติอย่างคละเคล้ากันไปให้คงไว้ อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขต่าง ๆ บังเกิดขึ้นซึ่งคุกคามความต่อเนื่องของขนบประเพณีในรัฐสภาข้อนี้ นโยบายด้านที่อยู่อาศัยของคณะกรรมการเคหสถานและการพัฒนาแห่งชาติ มีแนวโน้มที่จะส่งเสริมการจัดหาที่อยู่อาศัยให้แก่ชนที่มิใช่ชาวมาเลย์ แม้กระทั่งในบริเวณที่มีชาวมาเลย์อาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ไม่มีเขตเลือกตั้ง
ที่จะสามารถทุ่มคะแนนเสียงให้แก่ผู้สมัครชาวมาเลย์อย่างพร้อมเพรียงกันอีกต่อไป ในขณะเดียวกันจำนวนผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งที่มิใช่ชาวมาเลย์ ก็เพิ่มขึ้น ผู้มีสิทธิเหล่านี้ ยังเยาว์วัย และไม่มีความทรงจำเกี่ยวกับประสบการณ์ “มาเลเซีย” ดังนั้น พวกเขาจึงมีแนวโน้มที่จะให้คะแนนเป็นพิเศษแก่ผู้สมัครสมาชิกรัฐสภาที่มีทักษะด้านวิชาชีพ มีการศึกษาและความสามารถในด้านเทคนิค อันเป็นคุณสมบัติซึ่งชาวมาเลย์มีน้อยกว่า

สถานการณ์ดังกล่าว สามารถนำไปสู่ภาวะที่จำนวนตัวแทนชาวมาเลย์ในรัฐสภา ลดต่ำลงได้ โครงสร้างทางการเมืองที่การเลือกตั้ง มีพื้นฐานอยู่ที่ “หนึ่งคนหนึ่งคะแนนเสียง” และหลักการ “คนที่มาอันดับหนึ่ง เป็นผู้ครองตำแหน่ง” เช่นนี้ อันตรายจะเกิดขึ้นอย่างแท้จริงแก่การที่จะให้ชาวมาเลย์ยังคงมีตัวแทนของตนอยู่ในรัฐสภาต่อไป หากว่าไม่แก้ไข อันตรายเหล่านี้ ย่อมทำให้สิงคโปร์ไม่สามารถดำรงฐานะอยู่ในท่ามกลางหมู่เกาะมาเลย์ได้

อันที่จริง ผลการเลือกตั้งหลายครั้งติดต่อกัน แสดงให้เห็นว่า จำนวนคะแนนเสียงที่ผู้สมัครชาวมาเลย์สามารถดึงมาได้ ตกลงไปเรื่อย ๆ เมื่อเปรียบกับผู้สมัครชาวจีนในเขตเลือกตั้งเดียวกัน ชาวจีนมีแนวโน้มที่จะลงคะแนนให้แก่ผู้สมัครชาวจีน ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ สิงคโปร์มีแนวโน้มที่จะมีรัฐสภาที่ปราศจากชาวมาเลย์ หรือมีชาวมาเลย์เป็นตัวแทนอยู่น้อยจนผิดสัดส่วน กล่าวสั้น ๆ โครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์ กำลังเคลื่อนไปสู่สภาวะที่ชนกลุ่มน้อยชาวมาเลย์ แทบไม่มีสิทธิมีเสียง และแน่นอน ย่อมเกิดความแปลกแยกระหว่างชนกลุ่มน้อยและคนส่วนใหญ่ เมื่อพิจารณา

ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์การเมืองแล้ว สภาวะเช่นนี้ ย่อมส่งสัญญาณผิด ๆ ให้แก่บรรดาเพื่อนบ้านของสิงคโปร์

แน่นอนว่า ภายในโครงสร้างทางการเมืองที่ดำรงอยู่นี้ ย่อมมีเครื่องคุ้มกันสำหรับใช้แก้ไขสถานการณ์ ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1965 หลังจากที่แยกตัวออกจากมาเลเซียได้ไม่นาน สิงคโปร์ได้แต่งตั้งคณะกรรมาธิการรัฐธรรมนูญขึ้นชุดหนึ่ง เพื่อจัดดำเนินการให้รัฐธรรมนูญมีลักษณะหลากหลายทางด้านเชื้อชาติ โดยทั่วไปแล้ว มาตราที่ 89 ให้การรับรอง “ฐานะพิเศษ” ของชาวมาเลย์ คณะกรรมาธิการนี้ยังแนะนำให้ก่อตั้งองค์กรที่ปรึกษาที่มิได้มาจากการเลือกตั้งโดยให้ ชื่อว่า “สภาประธานาธิบดี ฝ่ายชนชาติกลุ่มน้อย” สมาชิกขององค์กรได้รับการแต่งตั้งตามดุลยพินิจของประธานาธิบดี สิ่งที่คาดหวังคือองค์กรนี้จะสามารถตรวจสอบผลกระทบของกฎหมาย ที่ทำให้เกิดความเสียหายแก่เรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเชื้อชาติได้

ทางแก้ไขปัญหาอีกอย่างหนึ่ง คือแนวคิดเรื่อง “สมาชิกรัฐสภารวมกลุ่ม” และการก่อตั้งองค์กร “เขตเลือกตั้งที่เป็นตัวแทนของกลุ่ม” หรือจีอาร์ซี ขึ้นในค.ศ.1988 ภายใต้แผนการนี้ เขตเลือกตั้งบางเขต ได้รับมอบหมายให้เป็น “เขตเลือกตั้งที่เป็นตัวแทนของกลุ่ม” หรือเป็นจีอาร์ซี ซึ่งมีหมายความว่า ผู้เข้าแข่งขันของเขตเลือกตั้งเหล่านี้ จะต้องมีสมาชิกจากชนกลุ่มน้อย (อาจเป็นชาวมาเลย์หรือชาวอินเดีย แล้วแต่กรณี) เป็นผู้สมัครแข่งขันร่วมอยู่ด้วยคนหนึ่ง ข้อกำหนดนี้ ค้ำประกันว่า จะมีผู้แทนของชนกลุ่มน้อยแต่ละกลุ่ม ในจำนวนที่เป็นระดับต่ำสุด อยู่ในรัฐสภาเสมอ แผนการจีอาร์ซีนี้ ได้รับการอนุมัติให้นำเข้าบรรจุในรัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขในไม่ช้า โดยลักษณาการเช่นนี้ ความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติ จึงได้รับการบัญญัติให้เป็นกฎหมายภายในโครงสร้างทางการเมือง ในขณะเดียวกันพรรคการเมืองทุกพรรค รวมทั้งพรรคเล็ก ๆ หรือพรรคที่อ่อนแอ ถูกกำหนดให้ส่งผู้สมัครลงสนามเลือกตั้งอย่างน้อยสามคนในเขตหนึ่ง ๆ เพื่อเข้าแข่งขันในเขตเลือกตั้งต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ให้ เรื่องนี้ สามารถตีความได้ว่าเป็นขั้นตอนหนึ่ง ที่จะก้าวไปสู่การพัฒนารัฐบาลที่มีอำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัมต่อไป เนื่องจากเฉพาะพรรคที่เข้มแข็งเท่านั้น ที่จะสามารถทำตามเงื่อนไขนี้ได้

ก่อนหน้านี้ลีสั่งการให้ก่อตั้งกองทัพของสิงคโปร์ขึ้นเพื่อปกป้องความสำเร็จที่ได้มา กองทัพจึงช่วยค้ำประกันให้แก่ลีว่าการดำเนินมาตรการทุกอย่างเพื่อพัฒนาโครงสร้างทางการเมือง มิใช่การกระทำที่เปล่าประโยชน์ ความเคลื่อนไหวก้าวแรกที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด ในทิศทางนี้ เกิดขึ้นในไม่ช้า หลังจากสิงคโปร์แยกตัวออกจากมาเลเซียแล้ว เมื่อการจลาจลวุ่นวายด้วยเรื่องเชื้อชาติ กระหน่ำกัวลาลัมเปอร์อย่างกะทันหันในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1969 และมีท่าทีคุกคามว่าการจลาจลจะไหลบ่าเข้ามาในสิงคโปร์ ลีสั่งการให้กองทัพนำรถถังออกมาแสดงในการสวนสนามวันชาติในเดือนสิงหาคมเพื่อแสดงพลัง การแสดงพลังเช่นนี้มุ่งหมายเพื่อสร้างความมั่นใจว่า โครงสร้างทางการเมืองในสิงคโปร์มีความเข้มแข็งบึกบึนเพียงพอที่จะต้านแรงกดดันจากภายนอกได้ ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1972 ลีกระทำการเพื่อตัดหน้าความพยายามใด ๆ ที่จะให้สิงคโปร์รวมตัวเข้ากับมาเลเซีย ซึ่งจะทำให้

โครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์เปลี่ยนแปลงไป โดยลีชักจูงให้รัฐสภาแก้ไขรัฐธรรมนูญ ซึ่งทำให้จากนี้ไป การรวมตัวใด ๆ หรือการสละอำนาจอธิปไตยใด ๆ ที่สิงคโปร์มีเหนือตำรวจหรือกำลังทหาร จำเป็นต้องผ่านการลงประชามติ ด้วยคะแนนเสียงสนับสนุนข้างมากสองในสามของประชาชนทั้งหมดที่มาลงคะแนนเสียง หลังจากนั้นมา กองทัพได้กลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของโครงสร้างทางการเมือง โดยมี “สะพาน” เชื่อมกองทัพเหล่านี้ เข้ากับส่วนต่าง ๆ ของพลเรือน การเน้นที่กองทัพพลเมือง นั่นคือการป้องกันประเทศของพลเมืองทั้งมวล และการสร้างช่องทางซึ่งทำให้นายทหารระดับสูงสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการเมืองระดับชาติ หรือมอบหมายให้นายทหารระดับสูงไปปฏิบัติงานในระบบราชการ ทั้งหมดนี้เป็นการค้ำประกันว่า กองทัพจะมีบทบาทสำคัญอยู่ในโครงสร้างทางการเมือง แต่ก็มิใช่บทบาทที่มีอิทธิพลครอบงำฝ่ายอื่น ๆ ทั้งหมด

บรูไน

การพูดถึงบรูไนที่มีเอกราช เราสามารถเริ่มต้นได้ดีที่สุดด้วยทัศนะอย่างเป็นทางการที่ว่า รัฐขนาดเล็กจิ๋วนี้ ไม่เคยตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ บรูไนเป็นดินแดนที่อยู่ในอารักขาเรื่อยมา ด้วยเหตุนี้ การมอบเอกราชให้แก่บรูไนในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1984 ของอังกฤษ จึงมิใช่เอกราชในแบบที่อาณานิคมอื่น ๆ ของอังกฤษเคยประสบมา เหตุที่ทำให้บรูไนจำเป็นต้องประกาศเอกราชอย่างเป็นทางการ ก็เพื่อที่บรูไนจะสามารถปฏิบัติตามข้อกำหนดด้านการทูตได้อย่างครบถ้วนต่างหาก

มุมมองเช่นนี้ เปิดโอกาสให้เรา “มอง” โครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ ของบรูไน “ได้ไกลขึ้น” ซึ่งเมื่อมองในแง่นี้ ก็จะเห็นว่า ปีค.ศ.1984 มิได้เป็นจุดหักเลี้ยวในครรลองของเหตุการณ์แต่อย่างใด ในบรรดาโครงสร้างทั้งหลายเหล่านี้ แน่นอนว่า โครงสร้างที่สำคัญที่สุด ย่อมจะได้แก่สถาบันรัฐสุลต่านที่นับถือศาสนาอิสลามของชนเชื้อชาติมาเลย์

ดัชนีที่บ่งชี้ถึงความสำคัญของสถาบันรัฐสุลต่านเผยให้เห็น ตั้งแต่ก่อนที่บรูไนจะได้รับเอกราช ขณะเมื่อบรูไนเจรจากับสหพันธ์รัฐมลายู เกี่ยวกับเงื่อนไขการเข้ารวมอยู่ในรัฐมาเลเซียใหม่นั้น เห็นได้ชัดว่าการตั้งคำถามต่อการให้ความสำคัญเป็นอันดับหนึ่งแก่สุลต่านของบรูไน ภายในองค์ประชุมอันประกอบด้วยประมุขทั้งปวง เป็นสาเหตุสำคัญของความไม่ลงรอยกัน และเป็นสาเหตุที่ทำให้การเจรจาระหว่างมลายูและบรูไน ต้องสิ้นสุดลง อย่างไรก็ดี อันดับความสำคัญที่ให้แก่สุลต่านของบรูไนที่ว่านี้ มิใช่แค่ปัญหาเรื่องพิธีรีตองและพิธีการทางการทูตเท่านั้น รัฐสุลต่านแห่งบรูไน เป็นหนึ่งในบรรดารัฐที่เก่าแก่ที่สุดในโลกมาเลย์ และดังนั้นก็เป็นธรรมดาที่สุลต่านจะทรงคิดว่าเป็นการถูกต้องและเหมาะสมที่จะทรงอ้างว่าพระองค์มีความสำคัญก่อนหน้าผู้อื่นในระดับหนึ่ง ในลำดับการขึ้นดำรงตำแหน่งยางดิ-เปอร์ตวน อากง ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นประมุขในนามมาเลเซียที่จะก่อตั้งขึ้น บทบัญญัติที่มีอยู่ กำหนดไว้ว่า โดยทั่วไปแล้ว ควรเลือกสรรผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่ง โดยถือหลักตามลำดับก่อนหลัง ซึ่งกำหนด

จากวันเดือนปีที่แต่ละองค์ขึ้นครองราชสมบัติอีกทีหนึ่ง สุลต่านแห่งบรูไน จำต้องรอจนกว่าจะถึงวาระของพระองค์ ขั้นตอนต่างๆ ในการเจรจา มิได้เปิดเผยต่อสาธารณชนทั่วไป ทว่ามีทีท่าเป็นไปได้ว่าสุลต่านอาจทรงขอตำแหน่งที่สูงกว่าที่พระองค์พึงได้รับตามความลดหลั่น และเมื่อมีการคัดค้านกันขึ้นมา การเจรจาก็สะดุดลง

การเจรจาบ่งชี้ออกมาเป็นนัยว่า สุลต่านทรงยอมรับว่า เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด ที่จะต้องทรงปกป้องคุ้มครองสถาบันรัฐสุลต่านไว้ให้จงได้ ไม่ว่าจะต้องสูญเสียอะไรสักเท่าใดก็ตาม โดยอันที่จริงแล้ว ประวัติศาสตร์ของโครงสร้างทางการเมืองของบรูไนในยุคสมัยใหม่นั้น แทบจะเป็นประวัติศาสตร์การทำงานของสุลต่านเพียงสองพระองค์ คือเซอร์ โอมาร์ ผู้ล่วงลับ ซึ่งทรงเป็นประมุขของบรูไนเมื่อพระชนมายุได้ยี่สิบแปดพรรษา กับโอรสของพระองค์ คือสุลต่านฮัสซานาล บอลเกียห์

ในค.ศ.1959 เมื่อมีการร่างรัฐธรรมนูญเพื่อมอบอำนาจการปกครองตนเองภายในแก่บรูไนนั้น ได้มีการตัดสินใจที่จะสร้างความเข้มแข็งให้แก่รัฐสุลต่านแห่งนี้ ด้วยการค้ำประกันว่า อำนาจการปกครองจะถูกโอนให้แก่ราชวงศ์ที่ปกครองอยู่มิใช่แก่ประชาชน สำหรับเซอร์โอมาร์ ซึ่งทรงเป็นผู้ฟันฝ่าเจรจาเรื่องรัฐธรรมนูญแล้ว ทรงเห็นว่า นี่คือหนทางที่เป็นหลักสำคัญในการขยับอิทธิพลของผู้สำเร็จราชการอังกฤษออกไปและแทนที่ ด้วยอำนาจการปกครองโดยส่วนพระองค์ของพระองค์เอง ในทัศนะของเซอร์โอมาร์นั้น รัฐสุลต่านอิสลามเป็นโครงสร้างทางการเมืองเพียงโครงสร้างเดียว ที่จะสามารถพิทักษ์กลุ่มชนชาติต่าง ๆ ที่มิได้นับถือศาสนาอิสลามได้ เมื่อบรูไนได้รับเอกราชแล้ว ระเบียบเรื่องความเป็นพลเมืองที่ออกมาเมื่อค.ศ.1961 จะยังมีผลบังคับใช้ต่อไป ซึ่งจะทำให้ผู้ที่มิใช่พลเมือง (ที่สำคัญได้แก่ชาวจีน ซึ่งมีจำนวน 23 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด) มีสิทธิในการอาศัยอยู่ในบรูไนและเดินทางโดยอาศัยเอกสารประจำตัวได้ ภายหลังวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1984 ไปแล้ว ยิ่งไปกว่านั้น การสมัครเป็นพลเมืองบรูไน ก็จะยังคงทำต่อไปได้อีก[53]

รัฐบาลที่มีอำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัมในโครงสร้างทางการเมือง ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ตัวบุคคลผู้เป็นประมุข เป็นลักษณะเด่นที่สำคัญของบรูไน อย่างไรก็ดี เพื่อต่อต้านเสียงวิพากษ์ว่าเป็นการสั่งสมการรวมอำนาจไว้อย่างเด็ดขาด ภายหลังค.ศ.1984 บรูไนได้ดำเนินมาตรการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองที่นอกเหนือจากระบอบสุลต่าน และด้วยเหตุนี้ บรูไนจึงได้ก่อตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้น ทว่าสาระสำคัญ ยังคงเป็นเช่นเดิม สุลต่านบอลเกียห์ทรงควบคุมโครงสร้างทั้งหมดไว้อย่างแน่นหนา พระองค์ทรงเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยและรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง พระองค์ทรงแต่งตั้งพระบิดาของพระองค์เป็นรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม และพระอนุชาสองพระองค์ก็ทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีที่มีความสำคัญเช่นกัน เมื่อพระบิดาของ

---

[53] Roger Kershaw, “Illuminating the Path to Independence: Political Themes in Pelita Burnei in 1983,” *Southeast Asian Affairs 1984,* Singapore, 1984, 69.

พระองค์สิ้นพระชนม์ลงเมื่อวันที่ 7 กันยายนค.ศ.1986 สุลต่านบอลเกียห์ก็ทรงเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม นอกจากนี้ สุลตานยังได้ทรงประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขปรับปรุงใหม่ รัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้ อาศัยรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้านี้ คือฉบับปีค.ศ.1959 เป็นพื้นฐาน ทว่าเสริมสร้างพระราชอำนาจของสุลต่านยิ่งขึ้นไปอีก ด้วยการยุบสภานิติบัญญัติลงเสีย รัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1959 กำหนดให้มีองค์กรระดับสภาเช่นสภานิติบัญญัติอีกสี่องค์กรด้วยกัน ได้แก่ คณะรัฐมนตรี คณะองคมนตรี สภาศาสนา และสภาการสืบสันตติวงศ์ นอกจากนี้ ยังมีสภาตำบลและสภาหมู่บ้าน ที่เชื่อมโยงเข้ากับองค์กรเหล่านี้ด้วย นอกเหนือไปจากโครงสร้างอย่างเป็นทางการดังกล่าวแล้ว สิ่งสำคัญที่ต้องกล่าวไว้ด้วยเช่นกันว่า ภายหลังค.ศ.1980 แล้วนั้น สุลต่านจะเสด็จไปเยือนหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นการส่วนพระองค์ เพื่อรับฟังปัญหาทุกข์ยากต่าง ๆ การเสด็จเยือนหมู่บ้านต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ ก็เป็นโครงสร้างทางการเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่งเช่นกัน แม้ว่าจะเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่ไม่เป็นทางการก็ตาม

เนื่องจากการได้รับเอกราช มิได้กำหนดเงื่อนไขมาด้วยว่าบรูไนต้องมีการเลือกตั้ง หรือมีรัฐบาลที่มีลักษณะเป็นตัวแทนของประชาชน ดังนั้น สภานิติบัญญัติจึงจำกัดบทบาทอยู่แค่ภายในโครงสร้างทางการเมือง สภานี้ อยู่ในการควบคุมของพรรคราอายัต มาจนกระทั่งถึงค.ศ.1962 พรรคนี้คุมเสียงส่วนใหญ่ในสภาตำบลห้าสิบสี่สภา ในจำนวนสภาตำบลทั้งสิ้นห้าสิบห้าสภา ในค.ศ.1962 ผู้นำของพรรคคือเอ.เอ็ม. อาซาฮารี ได้เป็นผู้นำการกบฏเพื่อต่อต้านสุลต่าน อาซาฮารีต้องการดำเนินโครงการเพื่อสร้างความรุ่งโรจน์ของบรูไนเช่นในอดีตขึ้นมาใหม่ การกระทำของอาซาฮารี มีส่วนอยู่อย่างมาก ที่ทำให้องค์สุลต่านไม่พอพระทัยกับสถาบันที่มีลักษณะเป็นตัวแทนดังเช่นสภานิติบัญญัติ ตามทฤษฎีแล้วสภานี้สามารถใช้อำนาจได้บ้าง ตามรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1959 รายรับของรัฐทั้งหมด ต้องนำเข้ามารวมไว้ในกองทุนรวม (Consolidated Fund) และสภาจะต้องให้การอนุมัติเสียก่อน จึงจะนำเงินจากกองทุนไปใช้จ่ายได้ เมื่อยุบสภาไปแล้ว การคลังและเงินทุนสำรองของรัฐ ก็เรียกได้ว่า เป็นสมบัติส่วนพระองค์ของสุลต่าน

แม้ภายหลังการก่อการกบฏของอาซาฮารี โครงสร้างทางการเมืองนี้ ก็ยังใจกว้างในระดับหนึ่งโดยยินยอมให้มีพรรคการเมืองอยู่บ้าง ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1985 พรรคประชาธิปไตยแห่งชาติบูรไนได้รับการจดทะเบียน หัวหน้าพรรค เป็นพระญาติเกี่ยวดองกับองค์สุลต่าน ในปลายปีค.ศ.1985 มีการจดทะเบียนพรรคที่สอง พรรคนี้เป็นกลุ่มที่แยกตัวออกมาจากพรรคแรก ในชื่อว่าพรรคสหชาติบรูไน แม้ว่าจะมีสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์บอกถึงการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ปรากฏออกมา แต่โดยแก่นแล้วโครงสร้างทางการเมืองของบรูไนก็ยังคงเป็นอัตตาธิปไตยที่กำลังปรับปรุงให้ทันสมัยขึ้น

จะเห็นได้ว่า เป็นการยากที่จะระบุโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือกของบรูไน หากว่าโครงสร้างที่เป็นทางเลือกของบรูไรมีอยู่จริงแล้วไซร้ โครงสร้างนั้น ก็คงจะเป็นกองทัพบรูไน กระนั้น

แม้กระทั่งสถาบันนี้ ก็ยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสุลต่านมากเสียจนอาจกล่าวได้ว่า กองทัพเป็นส่วนขยายของพระราชอำนาจทางการปกครองของพระองค์

บทสรุป

การกล่าวโยงไปถึงสุลต่านแห่งบรูไน พาการอภิปรายนี้กลับไปที่เรื่องความสำคัญของบุคคลที่เป็นผู้นำอยู่ภายในโครงสร้างทางการเมืองในรัฐเอกราชทั้งหลายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นที่ยอมรับกันว่า มีหลายกรณีทีเดียว การใช้อำนาจของปัจเจกบุคคลหลายคน โดยแยกจากกันและอย่างเป็นอิสระจากกันและกัน คือสิ่งที่ให้ความหมายแก่โครงสร้างทางการเมือง

ในทุกรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เลยทีเดียว ผู้นำเป็นผู้ที่เข้าควบคุมโครงสร้างทางการเมือง หลาย ๆ คนในหมู่ผู้นำดังกล่าว เป็นผู้สร้างสถาบัน พวกเขาพัฒนาโครงสร้างซึ่งให้รูปแบบ ความต่อเนื่องและคุณสมบัติในการพยากรณ์ได้ แก่สังคมที่พวกเขาเป็นผู้นำ โดยกระทำการอย่างผู้สร้างสรรค์ มิใช่ผู้ทำลาย การศึกษาพิเคราะห์ถึงโครงสร้างทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จำเป็นอย่างไม่อาจเลี่ยงได้ ที่จะต้องกล่าวถึงการดำรงตำแหน่งเป็นระยะเวลาอันยาวนานโดยส่วนเปรียบเทียบ ของผู้นำหลายคนในรัฐบาล บทบาทที่ยาวนานระหว่างอยู่ในตำแหน่ง ได้ให้ชีวิตและพลังแก่โครงสร้างทางการเมือง จะว่าไปแล้ว ตัวผู้นำและรัฐบาลที่พวกเขาเป็นผู้นำ ประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่มีความสำคัญเป็นเอก บางครั้งบางคราว ก็ด้วยการกันโครงสร้างอื่น ๆ ออกไป ทว่าพวกเขาต่างก็เพียรพยายามที่จะกลืนประชาชาติที่หลากหลายในแต่ละรัฐของตน เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายในการสร้างชาติ ซึ่งมักจะหลุดลอยไปอยู่เสมอ

นายพลเน วินเป็นผู้ที่ได้รับชื่อเสียงจากที่ได้เคยกล่าวไว้ว่า “ไม่มีผู้สร้างปาฏิหาริย์ แต่คนที่เต็มใจ จริงใจและกล้าหาญมั่นคง สามารถทำอะไร ๆ ได้มากมาย เมื่อตกอยู่ในสภาพที่เลวร้าย เขาก็สามารถทำให้ดีขึ้นมาได้ เมื่ออยู่ในสภาพดี เขาก็สามารถทำให้ดียิ่งขึ้นไปอีกได้ มีคนเช่นนี้สักไม่กี่ร้อยคน เราสามารถผลักดันให้การปฏิวัติสำเร็จลุล่วงลงไปได้”[54] ลีกวนยูเคยกล่าวท้าวความถึงอดีตว่า จำเป็นต้องมีคนอย่างน้อยสามคน ที่เป็นผู้ที่ไม่หวั่นไหวเมื่ออยู่ภายใต้แรงกดดัน”[55]

ดังนั้น การศึกษาพิเคราะห์โครงสร้างทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงมีเหตุผลอันสมควรที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับตัวผู้นำซึ่งเป็นผู้วางโครงสร้างทางการเมือง พวกเขาเหล่านี้ วางโครงสร้างทางการเมืองในลักษณาการอย่างแทบมิได้เป็นการวางแผนล่วงหน้า หากเป็นการตอบสนองต่อปัญหาและสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมา การสำรวจอย่างคร่าว ๆ เกี่ยวกับตัวผู้นำเหล่านี้ อย่างที่เป็นข้อสรุป

---

[54] Maung Maung, ***Burma and General Ne Win,*** Rangoon, 1969, 300.

[55] ***Straits Times,*** 16 Aug. 1988, 10.

จะเผยให้เห็นลักษณะที่น่าสนใจหลายประการ ซึ่งเป็นเหตุผลที่ชี้ถึงความจำเป็นที่ต้องศึกษาผู้นำเหล่านี้เพื่อทำความเข้าใจกับโครงสร้างทางการเมืองทั้งหลายเหล่านั้น

สำหรับเรื่องสายพันธุ์ของ “บิดาผู้ก่อตั้ง” รัฐเอกราชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ในที่นี้เรามุ่งความสนใจไปที่บุคคลสี่คน ซึ่งยังคงมีชีวิตอยู่ในตอนปลายทศวรรษ 1980 ในจำนวนบุคคลทั้งสี่นี้ ผู้อาวุโสจำต้องเป็นลีกวนยูแห่งสิงคโปร์ ผู้ซึ่งเคยตั้งประเด็นการโต้แย้งไว้ว่า “ผมเป็นสมาชิกของสโมสรพิเศษ ผู้ที่จะเป็นสมาชิกของสโมสรนี้ได้ ต้องเป็นผู้ก่อตั้งประเทศเอกราชขึ้นมาใหม่เท่านั้น… พวกที่เชื่อว่า เมื่อผมพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลไปแล้ว ผมจะวางมือออกไปพักผ่อนอย่างเป็นการถาวรนั้น ควรไปรับการตรวจสมองเสียจริง ๆ”[56]

ต่อจากนั้นก็มีนายพลเน วิน ผู้ซึ่งปกครองพม่าเป็นเวลายี่สิบหกปี (ตั้งแต่ค.ศ.1962 ถึงค.ศ.1988 ทั้งนี้ไม่รวมช่วงเวลาที่ทำหน้าที่รัฐบาลรักษาการเป็นระยะเวลาสั้น ๆ ตั้งแต่ค.ศ.1958 ถึงค.ศ.1960) แม้ว่านายพลเน วิน จะลาออกจากตำแหน่งประธานาธิบดีของพม่า หลังจากเกิดเหตุวุ่นวายและความไม่สงบที่นำโดยนักศึกษา แต่เขาก็ถูกกล่าวหาว่ายังมีอิทธิพลเหนือบุคคลที่อยู่ในตำแหน่ง โดยที่ตนเองมิได้มีตำแหน่งใดอย่างเป็นทางการ เขาถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้แต่งตั้งเซน ลวิน ขึ้นมารับตำแหน่งสืบทอดต่อจากเขา และต่อจากนั้น ก็ปลดเซน ลวิน ออกจากตำแหน่ง หลังจากที่มีเหตุการณ์รุนแรงและการฆ่าฟันกันต่อไปอีกสิบแปดวัน แม้กระทั่งเมื่อเวลาล่วงมาจนถึงภายหลังการรัฐประหารของทหารในเดือนกันยายนค.ศ.1988 แล้ว ก็ยังคงเชื่อกันอยู่ว่า นายพลเน วิน ยังเป็นผู้ควบคุมสถานการณ์อยู่ แม้ว่าอดีตเพื่อนร่วมงานใกล้ชิดอย่างเช่นมอง มองจะคิดว่า เขาได้วางมือไปแล้วจริง ๆ ก็ตาม[57]

“บิดาผู้ก่อตั้ง” คนที่สาม ที่ยังคงทะเยอทะยานอยากจะมีอิทธิพลอยู่ในระดับหนึ่ง คือตนกู อับดุล ราห์มาน นายกรัฐมนตรีคนแรกของมลายูและของมาเลเซียในเวลาต่อมา แม้ว่าจะต้องนั่งเก้าอี้เข็นและชรามากแล้ว แต่ตนกูก็ยังขึ้นเครื่องบินจากปีนังไปยะโฮร์ (รัฐที่อยู่ทางใต้สุดของมลายูส่วนที่เป็นคาบสมุทร) เพื่อรณรงค์หาเสียงให้ผู้สมัครคนหนึ่ง ซึ่งต่อต้านพรรคอัมโน บารุ (หรืออัมโนใหม่) ในการเลือกตั้งซ่อมปีค.ศ.1988 แน่นอนว่าตนกูเป็นปรปักษ์อย่างเหนียวแน่นต่อการตัดสินใจของดร. มหาธีร์ ผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ที่สร้างอัมโนใหม่ มาแทนที่อัมโนเก่า (อัมโนเก่าเป็นพรรคของตนกูและตนกูทำหน้าที่เป็นผู้นำพรรคอัมโนเก่าตั้งแต่ ค.ศ.1955 จนกระทั่งถึง ค.ศ.1969) ผลการเลือกตั้งซ่อมใน ค.ศ.1988 ไม่เกี่ยวกับประเด็นการอภิปรายในที่นี้ ทว่าการกระทำของตนกู บ่งบอกถึงความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้า ของผู้นำและผู้ก่อตั้ง ในอันที่จะสำแดงอิทธิพลในการกำหนดรูปลักษณะของโครงสร้างทางการเมือง

---

[56] Ibid., 15 Aug, 1988, 1.

[57] การสัมนาที่มอง มองจัดขึ้นที่มหาวิทยาลัยสิงคโปร์ เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 1990

"บิดาผู้ก่อตั้ง" ที่มีชื่อเสียงคนสุดท้าย แน่นอนว่า คือเจ้าสีหนุผู้ปราดเปรียวเลี้ยวลด ในขณะที่กำลังเขียนงามเล่มนี้ ผู้นำท่านนี้ก็ยังคงกำลังดำเนินงานเพื่อนำไปสู่การแก้ไขความขัดแย้งในกัมพูชาทั้งๆ ที่ขู่ว่าจะลาออกมาหลายครั้งหลายหนแล้ว

การสำรวจกิจกรรมในระยะหลัง ๆ ของบรรดาผู้นำยุคแรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลังได้รับเอกราช แสดงให้เห็นถึงความผูกพันต่อโครงสร้างทางการเมืองที่พวกเขาได้สร้างขึ้นมาด้วยความอุตสาหะบากบั่น ดังที่ลีกวนยูได้กล่าวไว้ในที่ชุมนุมเนื่องในวันชาติสิงคโปร์เมื่อวันอาทิตย์ที่ 14 สิงหาคม ค.ศ.1988 ว่า "และถึงข้าพเจ้าจะนอนป่วยอยู่ หรือแม้กระทั่งท่านทั้งหลายกำลังจะหย่อนร่างของข้าพเจ้าลงในหลุมอยู่แล้ว แต่หากว่าข้าพเจ้ารู้สึกว่ามีอะไรไม่ชอบมาพากลละก็ ข้าพเจ้าจะลุกขึ้นมา"[58]

แน่นอนว่ามิใช่ว่าผู้นำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะคิดในความยาวคลื่นเดียวกับบุคคลเหล่านี้ไปเสียหมดทุกคน ออง ซาน ผู้นำพม่าซึ่งเป็นผู้นำการต่อสู้แนวชาตินิยมกับพวกอังกฤษ เป็นหนึ่งในบรรดาบุคคลเหล่านี้ ภายหลังจากที่การยึดครองของญี่ปุ่นสิ้นสุดลงได้ไม่นาน เขาได้กล่าวถึงความเป็นผู้นำไว้ว่า

> ไม่มีบุคคลใด ไม่ว่าจะยิ่งใหญ่สักเพียงไร สามารถหมุนกงล้อของประวัติศาสตร์ได้โดยลำพัง หากว่าเขาไม่ได้รับการสนับสนุนและการร่วมมืออย่างแข็งขันจากประชาชนทั้งผอง แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า มีปัจเจกบุคคลหลายคน ที่ได้แสดงบทบาทที่ยอดเยี่ยมมาแล้วในประวัติศาสตร์ แต่ก็เป็นที่ประจักษ์กันอยู่ว่า ประวัติศาสตร์มิได้สร้างขึ้นมาด้วยฝีมือของปัจเจกบุคคลเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวแก่ท่านทั้งหลายแล้วว่า....ประวัติศาสตร์พัฒนาขึ้นในฐานะที่เป็นนฤมิตรกรรมที่คนหลายรุ่นได้สั่งสมกันขึ้นมา บุคคลเหล่านั้นตอบสนองต่อคำเรียกร้องของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ ตามหลักเหตุผล ข้าพเจ้าตระหนักดีว่า มนุษย์มีความต้องการวีรกรรมและวีรชนอย่างล้นเหลืออยู่ในใจ และตระหนักว่าการเทิดทูนวีรชน เป็นแบบแผนที่มีความสำคัญมิใช่น้อยในความย้ำคิดของมนุษย์ ข้าพเจ้าตระหนักเช่นเดียวกันว่า หากว่ามนุษย์ไม่มีศรัทธาในวีรกรรมความกล้าหาญของตนเองและความกล้าหาญของบุคคลอื่น มนุษย์ก็ไม่อาจประสบความสำเร็จได้มากนัก หรือบรรลุถึงสิ่งที่ยิ่งใหญ่นัก อย่างไรก็ดี เราต้องระวังไว้ให้ดีว่า เรามิได้สร้างความเชื่อในลัทธิการบูชาวีรชนอย่างงมงายขึ้นมา เพราะหากเป็นเช่นนั้นแล้ว เราจะเปลี่ยนตัวเราเอง ให้กลายไปเป็นผู้อุทิศตนรับใช้เทพและศาสดาจอมปลอมไปเสีย[59]

---

[58] *Straits Times,* 15 Aug, 1988, 1.

[59] อ้างใน Roger M. Smith, ed., *Documents of Political Development and Change,* Ithaca, 1974, 93-4.

เราไม่มีความจำเป็นต้องประเมินทัศนะของออง ซาน เว้นแต่การกล่าวว่า ความสำคัญของทัศนะดังกล่าวลดน้อยถอยลงไป เมื่อเปรียบกับทัศนะที่ผู้นำคนอื่น ๆ แสดงออกมา ทั้งนี้เนื่องจากออง ซานถูกลอบสังหาร ในขณะที่ผู้นำคนอื่น ๆ มีชีวิตอยู่สืบมาจนสถาปนาโครงสร้างที่ได้รับฉันทานุมัติขึ้นมาได้สำเร็จ

เช่นนั้นแล้ว อะไรคือสภาวการณ์แวดล้อม ที่เปิดโอกาสให้ผู้นำและรัฐบาลต่าง ๆ มีอิทธิพลยิ่งใหญ่ขึ้นมาในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมือง ความเป็นสถาบันของการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ในระดับที่ต่ำ ทำให้บรรดาผู้นำ -- ซึ่งนิยามกันไว้ว่า คือผู้ที่เป็นต้นเหตุให้มีการปรับทิศทางของระบบการปกครอง-- สามารถรวบรวมอิทธิพลและการสนับสนุนของตนขึ้นมาได้ วิธีการที่ใช้ในการสร้างอิทธิพลและการสนับสนุนก็ไม่สู้จะมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางการเมืองอย่างเป็นทางการ ตามที่รัฐธรรมนูญของแต่ละรัฐกำหนดไว้ สักเท่าไรนัก[60] นอกจากนี้ สภาวการณ์แวดล้อมยังทำให้บรรดาผู้นำรวบอำนาจเข้ามาอยู่ในมือของตนได้ง่ายขึ้นเรื่อย ๆ ในชั่วระยะเวลาหลายทศวรรษภายหลังจากที่รัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับเอกราช การเปลี่ยนแปลงมีจังหวะก้าวที่กระชั้นมาก หนึ่งในบรรดาการแปรเปลี่ยนที่เกิดขึ้น คือการก่อตัวของระบบเศรษฐกิจระหว่างชาติ ซึ่งพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด ระบบเศรษฐกิจระหว่างชาตินี้มีการรวมตัวเข้าด้วยกันมากยิ่ง ๆ ขึ้นไปเป็นลำดับ จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงนี้ สามารถรู้สึกได้ แม้กระทั่งในช่วงก่อนที่รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะได้รับเอกราชเสียอีก เศรษฐกิจของรัฐที่ตกเป็นอาณานิคม เชื่อมประสานเข้าด้วยกันกับเศรษฐกิจของเมืองแม่ หลายส่วนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกดึงเข้าไปอยู่ในระบบของโลกเรียบร้อยแล้ว อย่างไรก็ดี การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันนี้ กลายเป็นสิ่งที่เด่นชัดมากขึ้น เมื่อรัฐเอกราชทั้งหลาย ปลุกปล้ำกับปัญหาที่ใหญ่โตมโหฬารได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับการโยกย้ายทุนจำนวนมาก ปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านประชากร ความไม่สมดุลในเรื่องสินค้าและปัญหาการว่างงาน ตลาดระดับชาติ ที่มีขนาดเพิ่มขึ้นเป็นต้น บริษัทธุรกิจข้ามชาติ มีความสำคัญโดดเด่นขึ้นมา กล่าวสั้น ๆ มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องขนาด และเฉพาะโครงสร้างทางการเมืองที่สามารถเทียบขนาดกันได้ หรือที่สามารถสร้างการเชื่อมโยงติดต่อกับโครงสร้างอื่น ๆ ได้เท่านั้น จึงจะใหญ่พอที่จะปรับตัวได้ อำนาจการปกครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพิ่มขึ้นในทุกบริเวณ เนื่องจากรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ อยู่ในฐานะที่จะได้ประโยชน์จากการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นในโลก[61] ด้วยเหตุนี้ พวกผู้นำจึงมีโอกาสที่จะสั่งสมอำนาจให้แก่ตน

---

[60] ดู Mohammed Ayoob and Chai-Anan Samudavanija, ***Leadership Perceptions and National Security: The Southeast Asian Experience,*** Singapore: ISEAS 1989, ch.11.

[61] Daniel Bell, "The World in 2013," ***Dialogue,*** 81, 3 (1988) 2-9.

อย่างไรก็ดี จากที่กล่าวมานี้มิใช่จะเสนอเป็นนัยว่า กระบวนการนี้ จะรุดหน้าต่อไปอย่างไม่อาจยังยั้งได้ โดยกวาดทุกอย่างที่ขวางหน้าออกไปหมด พร้อมกันนั้นตัวผู้นำก็ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น เมื่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เคลื่อนตัวเข้าสู่ยุคซึ่งรัฐทั้งหลายและเศรษฐกิจของรัฐเหล่านั้น รวมตัวเข้าด้วยกันมากขึ้น บทบาทของผู้นำ สามารถถูกข่มให้ดูเล็กลงได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงในเรื่องขนาดความคิดเรื่องลัทธิชาตินิยมในแนวทางแคบ ๆ ของผู้นำในยุคแรก ๆ และโครงสร้างทางการเมืองที่พวกเขาได้ช่วยจัดวางสร้างขึ้นมา จึงอาจจำเป็นต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับโลกาภิวัฒน์ของยุคสมัยใหม่

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นอย่างมหาศาลภายในเวลาอันรวดเร็วยิ่ง ทำให้มีสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พรั่งพรูออกมามากมาย ผลงานเหล่านี้มิได้เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางการเมืองโดยตรงไปเสียทั้งหมด—อันเป็นจุดใหญ่ใจความสำคัญของเนื้อหาที่บรรยายผ่านมา—ทว่าโดยรวมแล้ว ผลงานเหล่านี้ ประสบความสำเร็จในการสื่อให้เห็นองค์ประกอบและพลวัตของโครงสร้างเหล่านั้น การเลือกสรรผลงานที่จะนำมากล่าวในบันทึกเรื่องบรรณานุกรมนี้ มีพื้นฐานอยู่ ณ ที่ใด ผู้เขียนจะหยิบยกงานที่ได้มาตรฐานในภาคภาษาอังกฤษมากล่าวไว้ และกล่าวถึงข้อมูลใหม่ ๆ ที่ปรากฏออกมาในระยะไม่กี่ปีมานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการทำให้แหล่งข้อมูลชั้นต้น พัฒนาก้าวหน้าไปอย่างสำคัญ

มีนักเขียนไม่กี่คน ที่ได้พยายามรวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างครอบคลุมราวกับสารานุกรมด้วยลำพังตนเอง มีหลายกรณีที่หัวข้อที่เขียน เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด เป็นต้นว่า John F. Cady, *The History of Post-War Southeast Asia,* Athens, Ohio, 1974 วิธีการที่เคดี้ใช้ มีแนวโน้มที่จะอยู่ ณ บริเวณรอยต่อที่แนวการวิเคราะห์เป็นประเทศ ๆ ไปมาบรรจบกัน เอกสารชั้นต้นซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่มาจากแต่ละประเทศ สามารถพบได้ในผลงาน Roger M. Smith, ed., *Southeast Asia: Documents of political Development and Change,* Ithaca, 1974. บรรดาผู้ที่พยายามศึกษาพิเคราะห์ภูมิภาคนี้ในลักษณะเปรียบเทียบ ปกติแล้วจะยึดเนื้อหาสาระที่สามารถดึงข้ามประเทศเอเชียเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ามาเหมือนเส้นด้าย ตัวอย่างของผลงานประเภทนี้ ได้แก่ Fred R. von der Mehden, *Politics of the Developing Nations,* Englewood Cliffs, 1964; Lucian W. Pye, *Southeast Asia's Political Systems,* 2nd edn, Englewood cliffs, 1967; Milton Osborne, *Region of Revolt: Focus on Southeast Asia,* Rushcutters Bay, NSW, 1970; Michael Leifer, *Dilemmas of Statehood in Southeast Asia,*

Singapore, 1972; Lucian W. Pye with Mary W. Pye, *Asian Power and Politics: The Cultural Dimensions of Authority,* Cambridge, Mass., 1985.

ความพยายามร่วมกันเป็นหมู่คณะ เป็นแบบแผนที่มักปฏิบัติกันอย่างเป็นปทัสถาน ผลงานที่สร้างคุณูปการที่ให้ประโยชน์ยิ่ง ได้แก่ John T. McAlister, Jr, ed., *Southeast Asia: The Politics of National Integration,* New York, 1973 ผลงานเล่มนี้มีส่วนหนึ่งที่ว่าด้วยการเป็นผู้นำทางการเมืองระดับชาติ

ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือ ผู้ที่ศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย ไม่ว่าผู้ศึกษาเรื่องโครงสร้างทางการเมืองหรือหัวข้ออื่นใด ย่อมหันไปหาการศึกษาพิเคราะห์ประเทศต่าง ๆ อย่างไม่เปลี่ยนแปลง ผลงานที่ศึกษาอย่างเป็นประเทศ ๆ ไปดังกล่าวนี้ มีอยู่มากหลาย และเพิ่มมากขึ้นอย่างน่าตื่นเต้น

เวียดนาม

ความขัดแย้งอย่างต่อเนื่องในอินโดจีน ทำให้มีการผลิตสิ่งพิมพ์ออกมามากมาย ผลงานเชิงวิชาการเกี่ยวกับเวียดนาม พัฒนาไปไกลเกินแวดวงที่ข้อเขียนของปอล มูส์ (Paul Mus) เบอร์นาร์ด บี. ฟอลล์ (Bernard B. Fall) พี.เจ. ฮันนี (P.J. Honey) หรือเดนนิส เจ. ดันแคนสัน (Dennis J. Duncanson) กำหนดขอบเขตเอาไว้มากมาย ผลงานเกี่ยวกับผลกระทบของสงครามในมิติของนานาชาติ ต่อโครงสร้างภายในประเทศ ดู R.B. Smith, *An International History of the Vietnam War,* London, 1983. การวิเคราะห์ที่มีประโยชน์ ถึงวิธีการที่ขบวนการปฏิวัติ สามารถขึ้นมามีอำนาจได้สำเร็จ แม้ว่าจะเพียงในจังหวัดเดียว คือ Jeffrey Race, *War Comes to Long An: Revolutionary Conflict in a Vietnamese Province,* Berkeley, 1972. เนื่องจากหมู่บ้านเป็นหน่วยที่สำคัญมากในโครงสร้างทางการเมือง ดังนั้น ผลงาน Gerald Cannon Hickey, *Village in Vietnam,* New Haven, 1964, จึงเป็นหนังสืออ้างอิงที่มีประโยชน์ เรื่องราวที่เล่าได้อย่างชวนติดตามอย่างที่สุด เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอินโดจีนภายหลัง ค.ศ.1975 สามารถพบได้ในผลงาน Nayan Chanda, *Brother Enemy: The War after the War,* San Diego, New York, London, 1986.

นักเขียนชาวเวียดนาม ก็มีผลงานตีพิมพ์ออกมาในภาคภาษาอังกฤษด้วยเช่นกัน การอ่านหนังสือเหล่านี้ จะทำให้เกิดความประทับใจกับการทำงานของโครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ ในเวียดนาม แม้ว่าจะอย่างผิวเผินก็ตาม ข้อเขียนของโว เหงียน เกียป มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี นอกจากนี้ยังมี *Ho Chi Minh: On Revolution. Selected Writings,* 1920-1966, New York, 1967, ผลงานนี้เบอร์นาร์ด บี. ฟอลล์ เป็นบรรณาธิการและผู้เขียนบทนำ นอกจากนี้ยังมีผลงานอื่น ๆ ได้แก่ Nguyen Cao Ky, *Twenty Years and Twenty Days,* New York, 1976; *No Other Road to Take. Memoir of Mrs Nguyen Thi Dinh,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1976; Vo Nguyen Giap,

Unforgetable Days, Hanoi, 2nd edn, 1978; Nguyen van Canh with Earle Cooper, *Vietnam under Communism, 1975-1982,* Stanford, 1983; Truong Nhu Tang, *Journal of a Vietcong,* London, 1986; Tran Van Don, *Our Endless War: Inside Vietnam,* San Rafael, 1978; Bui Diem with David Chanoff, *In the Jaws of History,* Boston, 1987. บทความที่น่าสนใจซึ่งผู้เขียนเป็นชาวเวียดนาม มีอยู่ในวารสาร *Vietnamese Studies* (Hanoi) ที่ก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1964 บทความเหล่านี้ เกี่ยวข้องอย่างเฉียด ๆ กับโครงสร้างทางการเมือง

ลาวและกัมพูชา

สำหรับลาวและกัมพูชา ผลงานที่มีเสนอให้พิจารณา มีน้อยพอ ๆ กับที่ดินแดนของประเทศมีขนาดย่อม สำหรับลาวนั้น สนามมิได้จำกัดวงอยู่เพียงแค่ผลงานของฟอล (Fall) แลงเกอร์ (Langer) และ ซาสลอฟ (Zasloff) อีกต่อไปแล้ว ข้อเขียนที่สำคัญยังรวมถึงผลงานดังต่อไปนี้คือ Martin Stuart-Fox, ed., *Contemporary Laos: Studies in the Politics and Society of the Lao People's Democratic Republic,* St Lucia, 1982; Martin Stuart-Fox, *Laos: Politics, Economics and Society*, London, 1986; MacAlister Brown and Joseph J. Zasloff, *Apprentice Revolutionaries: The Communist Movement in Laos, 1930-1985,* Stanford, 1986. เนื่องจากข้อมูลอย่างมากมายเช่นที่ประเทศอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะมีอยู่อย่างเสร็จสรรพนั้น เป็นเรื่องที่หาได้ยากในกรณีของลาว ดังนั้น ไม่ว่าข้อเขียนใด ๆ จึงเป็นเรื่องที่น่ายินดีทั้งสิ้น

เกี่ยวกับกัมพูชา ผลงานที่เล่าเรื่องราวอย่างวางใจได้ คือ Milton Osborne, *Polittics and Power in Cambodia: The Sihanouk Years,* Camberwell, 1973. ดูเช่นกันที่ผลงาน Ben Kiernan, and Chanthou Boua, eds, *Peasants and Politics in Kampuchea, 1942-1981,* London, 1982; David P. Chandler and Ben Kiernan, eds, *Revolution and Its Aftermath in Kampuchea : Eight Essays,* New Haven, 1983; *Michael Vickery, Cambodia : 1975- 1982,* Boston 1984; Ben Kiernan *How Pol Pot Came to Power: A History of Communism in Kampuchea, 1930-1975,* London, 1985; และเล่มสุดท้าย เรื่องราวที่เล่าโดยนักข่าว William Shawcross, *The Quality of Mercy: Cambodia Holocaust and Modern Conscience,* London, 1984.

มีคนลาวหรือกัมพูชานั้นเพียงไม่กี่คน ที่เขียนถึงประเทศของตนเอง ทว่าเจ้านโรดม สีหนุได้ตีพิมพ์ข้อเขียนในเชิงปกป้องบทบาทของพระองค์เองในฐานะผู้นำเอาไว้ใน *My War with the CIA: The Memoirs of Prince Norodom Sihanouk,* New York, 1972, และ *War and Hope: The Case for Cambodia,* New York, 1980.

พม่า

การทำความเข้าใจผู้นำของพม่า ในฐานะที่เป็นแกนของโครงสร้างทางการเมืองนั้น มีสิ่งพิมพ์ที่มีประโยชน์อยู่จำนวนหนึ่ง ที่ชาวพม่าเป็นผู้เขียน ซึ่งบางเล่ม ต้องอ่านด้วยความระมัดระวัง ดังนี้ Maung Maung, *Burma and General Ne Win,* London, 1969; U Nu, *Saturday's Son,* New Haven, 1975; Maung Maung Gyi, *Burmese Political Values: The Socio-Political Roots of Authoritarianism,* New York, 1983; Chao Tzang Yawnghwe, *The Shan of Burma: Memoirs of a Shan Exile,* Singapore, 1987.

อย่างไรก็ดี นักวิชาการตะวันตก ก็ยังคงผลิตผลงานที่มีอิทธิพลอยู่อย่างสืบเนื่องต่อไป ผลงานของชาวตะวันตกนี้ รวมถึงข้อเขียนของโจเซฟ ซิลเวอร์สไตน์ (Josef Silverstein) ซึ่งมีผลงานตีพิมพ์ออกมาเป็นอันมากและเผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง อาทิ Josef Silverstein, ed., *The Political Legacy of Aung San,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1972; ed., *The Future of Burma in Perspective: A Symposium,* Athens, Ohio, 1974; *Burma: Military Rule and the Politics of Stagnation,* Ithaca, 1977; *Burmese Politics: The Dilemma of National Unity,* New Brunswick, 1980. คนอื่น ๆ ที่สร้างผลงานออกมาเป็นอันมากเช่นกัน ได้แก่ Frank N. Trager, *Burma: From Kingdom to Republic: A Historical and Political Analysis,* London, 1966; และ Robert H. Taylor, *The State in Burma,* London, 1987.

มาเลเซีย

ลักษณะเด่นอย่างหนึ่ง ของสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวกับมาเลเซีย คือการผลิตผลงานประเภทบันทึกความทรงจำและเรื่องเล่าอื่น ๆ ของอดีตผู้นำและผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองออกมาอย่างแพร่หลาย ผู้ที่เขียนนำหน้ามาก่อนใคร คือผลงานของอดีตนายกรัฐมนตรีคนแรก ตนกู อับดุล ราห์มาน ปุตรา (Tunku Abdul Rahman Putra) ได้แก่ *Looking Back: Monday Musings and Memories,* Kuala Lumpur, 1977; *Viewpoints,* Kuala Lumpur, 1978; *As a Matter of Interest,* Kuala Lumpur, 1981; *Lest We Forget: Further Candid Reminiscences,* Singapore, 1983; *Something to Remember,* Singapore, 1983; *Comtemporary Issues in Malaysian Politics,* Petaling Jaya, 1984; *Political Awakening,* Petaling Jaya, 1986; *Challenging Times,* Petaling Jaya, ไม่ระบุเวลาการพิมพ์; *May 13 Before and After,* Kuala Lumpur, 1969. ผลงานที่กล่าวมาข้างต้นเกือบทั้งหมด ยกเว้นสามเล่มหลัง เป็นการตีพิมพ์ซ้ำบทความที่เคยตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *Star* ที่ปีนังมาก่อนแล้ว ผลงานต่อไปนี้ ก็มีค่า

ควรแก่การกล่าวถึงเช่นกัน นั่นคือ *Strategy for Action: The Selected Speeches of Tun Haji Abdul Razak bin Dato Hussein Al-Haj,* Kuual Lumpur (?), 1969; Mahathir bin Mohamad, *The Malay Dilemma,* Singapore, 1970; Abdul Aziz Ishak, *Special Guest: The Detention in Malaysia of an Ex-Cabinet Minister,* Singapore, 1977; Lim Kit Siang, *Time Bombs in Malaysia,* Petaling Jaya: Democratic Action Party, 1978; Tan Chee Khoon, *Malaysia Today: Without Fear or Favour,* Petaling Jaya, 1985; *Rukunegara: A Testament of Hope, Selected Speeches by Ghazali Shafie,* Kuala Lumpur, 1985; Lim Kit Siang, *Malaysia in the Dangerous 80s,* Petaling Jaya, 1982 กับผลงานของผู้เขียนคนเดียวกันในเวลาต่อมา *Malaysia: Crisis of Indentity,* Petaling Jaya: Democratic Action Party, 1986; A. Samad Ismail, *Journalism and Politics,* Kuala Lumpur, 1987. ข้อเขียนของจันทรา มูซาฟฟาร์ (Chandra Muzaffar) ผู้ได้รับรางวัลเฮนรี เจ. เบนด้า ปี ค.ศ.19889 ในสาขาการศึกษาพิเคราะห์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็สามารถนำมารวมอยู่ในประเภทผู้มีส่วนร่วม-ผู้สังเกตการณ์นี้ได้ อาทิ *Protector? An Analysis of the Concept and Practice of Loyalty in Leader-Led Relationship within Malay Society,* Penang, 1979; *Freedom in Fetters: An Analysis of the State of Democracy in Malaysia,* Penang, 1986; *Islamic Resurgence in Malaysia,* Petaling Jaya, 1987.

ในระยะหลัง ๆ นี้ มีผลงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกหลายฉบับ ที่ถูกนำมาแก้ไขและตีพิมพ์เผยแพร่ ผลงานเหล่านี้ เล่มหนึ่งได้แก่เรื่องที่เกี่ยวกับพรรคการเมืองฝ่ายที่มีความคิดสุดโต่งที่มิใช่ กลุ่มพันธมิตร อีกเล่มหนึ่งเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลาง-รัฐ และอีกเล่มหนึ่งเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์มลายู ซึ่งมีชื่อเรื่องเรียงตามลำดับต่อไปนี้คือ Firdaus Haji Abdullah, *Radical Malay Politics: Its Origins and Early Development,* Petaling Jaya, 1985; B.H. Shafruddin, *The Federal Factor in the Government and Politics of Peninsular Malaysia,* Singapore, 1987; Heng Pek Koon, *Chinese Politics in Malaysia: A History of the Malaysian Chinese Association,* Singapore, 1988.

ผลงานที่มีประโยชน์ ซึ่งพิจารณาโครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งในประเด็นที่แคบลง ได้แก่ Harold Crouch, Lee kam Hing and Michael Ong, *Malaysian Politics and the 1978 Election,* Kuala Lumpur, 1980. นอกเหนือจากข้อเขียนของมูซาฟฟาร์ (Muzaffar) แล้ว ยังมีสิ่งพิมพ์อีกสองเล่ม ในจำนวนไม่กี่เล่มที่เกี่ยวกับอิสลาม นั่นคือ Judith Nagata, *The Reflowering of Malaysian Islam: Modern Religious Radicals and Their Roots,* Vancouver, 1984; และ Mahathir Mohamad, *The Challenge,* Kuala Lumpur, 1986.

ผลงานที่ใช้อ้างอิงอย่างได้มาตรฐานได้แก่ K.J. Ratnam, ***Communalism and the Political Process in Malaya,*** Kuala Lumpur, 1965; James C. Scott, ***Political Ideology in Malaysia: Reality and the Beliefs of an Elite,*** New Haven, 1968; R.K. Vasil, ***Politics in a Plural Society: A Study of Non-Communal Political Parties in West Malaysia,*** London, 1971; Mohamad Noordin Sopiee, ***From Malayan Union to Singapore Separation: Political Unification in the Malaysia Region, 1945-65,*** Kuala Lumpur, 1974; James P. Ongkili, ***Nation-Building in Malaysia, 1946-1974,*** Singapore, 1985, ซึ่งมีข้อเขียนที่สำคัญเกี่ยวกับซาบาห์และซาราวัก

อินโดนีเซีย

ผลงานวิชาการของตะวันตก สร้างคุณูปการแก่การทำความเข้าใจโครงสร้างทางการเมืองในอินโดนีเซียภายหลังค.ศ.1945 เป็นอย่างมาก หนังสืออ้างอิงที่ได้มาตรฐานที่จำต้องกล่าวซ้ำไว้ในที่นี้ ได้แก่ Herbert Feith, ***The Decline of Constitutional Democratic in Indonesia,*** Itaca, 1962; Ruth T. McVey, ed., ***Indonesia,*** rev. edn, New Haven, 1967; Herbert Feith and Lance Castles, ***Indonesian Political Thinking, 1945-1965,*** Ithaca, 1970; J.D. Legge, ***Sukarno: A Political Biography,*** New York, 1972; Rex Mortimer, ed., ***Showcase State: The Illusion of Indonesia's "Accelerated Modernisation",*** Sydney, 1973; และ Oey Hong Lee, ***Indonesia Facing the 1980s: A Political Analysis,*** Hull, ไม่ระบุเวลาพิมพ์ เป็นทัศนะแนวทางเลือก นอกจากนี้ ก็มีผลงาน C.L.M. Penders, ***The Life and Times of Sukarno,*** London, 1974; J.A.C Mackie, ***Konfrontasi: The Indonesia-Malaysia Dispute, 1963-1966,*** London, 1974; Karl D. Jackson and Lucian W. Pye, eds, ***Political Power and Communications in Indonesia,*** Berkeley, 1978; Clifford Geertz, ***Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali,*** Princeton, 1980 ซึ่งมองลึกเข้าไปถึงโครงสร้างทางการเมืองได้อย่างน่าประทับใจ

มิติด้านวัฒนธรรมของโครงสร้างทางการเมือง มีศึกษาพิเคราะห์โดยเฉพาะใน Clair Holt, ed., ***Culture and Politics in Indonesia,*** Ithaca, 1972.

สิ่งพิมพ์เกี่ยวกับเหตุการณ์ร่วมสมัยในระยะที่ใกล้ปัจจุบันมากกว่าที่กล่าวข้างต้น ได้แก่ Tengku Hasan M. di Tiro, ***The Price of Freedom (The Unfinished Diary),*** Norsburg, Sweden, 1981; Heri Akhmadi, ***Breaking the Chains of Oppression of the Indonesian People: Defense Statement at His Trial on Charges of Insulting the Head of State,*** Ithaca, 1981; David Bourchier, ***Dynamics of Dissent in Indonesia: Sawito and the Phantom Coup,*** Ithaca, 1984; David Jenkins, ***Suharto and His Generals: Indonesian Military Politics, 1975-1983,*** Ithaca, 1984.

ช่องว่างในงานนิพนธ์ที่เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองยังคงมีอยู่อย่างมาก หนังสืออ้างอิงที่ได้มาตรฐานเกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองของอิสลาม และโครงสร้างทางการเมืองซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับอิสลาม มีอยู่เพียงไม่กี่เล่ม ผลงานที่ศึกษาพิเคราะห์ถึงพรรคการเมืองต่าง ๆ ได้แก่ J. Eliseo Rocamora, ***Nationalism in Search of Ideology: The Indonesian Nationalist Party, 1946-1965,*** Quezon City, 1975. เมื่อเร็ว ๆ นี้ มีหนังสือเกี่ยวกับพรรคโกลคาร์ออกมาเล่มหนึ่ง คือ David Reeve, ***Golkar of Indonesia: An Alternative to Party System,*** Singapore, 1985. นักวิชาการหลายท่าน ได้ศึกษาพิเคราะห์โครงสร้างทางการเมืองของระบอบคอมมิวนิสต์ ทว่าเล่มที่มองย้อนเข้าไปถึงความล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียคือ Rex Mortimer, ***Indonesian Communism under Sukarno: Ideology and Politics, 1959-1965,*** Ithaca, 1974. ข้อเขียนชิ้นสำคัญเกี่ยวกับทหาร ในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมืองโครงสร้างหนึ่ง ได้แก่ Harold Crouch, ***The Army and Politics in Indonesia,*** Ithaca, 1978.

ฟิลิปปินส์

เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกฎอัยการศึกและการโค่นล้มประธานาธิบดีมาร์คอสที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมาใน ค.ศ.1986 มีแนวโน้มที่จะส่งผลกระทบถึงการเลือกสรรข้อมูลสำหรับอ่านเกี่ยวกับฟิลิปปินส์ เหตุการณ์เหล่านี้ยังมีแนวโน้มที่จะบดบังหนังสือชีวประวัติทางด้านการเมืองของผู้นำอื่น ๆ (เป็นต้นว่า Jose V. Abueva, ***Ramon Magsaysay: A Politcal Biography,*** Manila, 1971) ผลงานเกี่ยวชีวประวัติของผู้นำอื่น ๆ ก็ด้อยความสำคัญลงไปเพราะเหตุการณ์ความวุ่นวายหายนะ นับตั้งแต่ค.ศ.1969 เป็นต้นมา ด้วยเหตุนี้ เราจึงจำเป็นต้องอ่านหนังสือสมัยก่อนปีค.ศ.1972 (เป็นต้นว่า Jose Veloso Abeuva and Raul P. de Guzman, eds, ***Foundations and Dynamics of Filipino Government and Politics,*** Manila, 1969) และหนังสือที่ตีพิมพ์ระหว่างปีค.ศ.1972 ถึงค.ศ.1986 (เป็นต้นว่า David A. Rosenberg, ed., ***Marcos and Martial Law in the Philippines,*** Ithaca, 1979) ควบกันไปกับสิ่งพิมพ์ที่อภิปรายถึงโครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ โดยใช้การรู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมาให้เป็นประโยชน์ สิ่งพิมพ์ดังกล่าวประกอบด้วยผลงานที่รวบรวมไว้ใน Carl H. Lande, ed., ***Rebuilding a Nation: Philippine Challenges and American Policy,*** Washington, 1987 และ P.N. Abinales, ***Militarization in the Philippines,*** Quezon City: Third World Studies, 1982.

อย่างไรก็ดี ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่เป็นมาตรฐานบางเล่ม ก็ยังคงวางใจได้ แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง นั่นคือ Carl H. Lande, ***Leaders, Factions and Parties: The Structure of the Philippine Politics,*** New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1964; Onofre D.

Corpuz, ***The Philippines,*** Englewood Cliffs, NJ, 1965; Jean Grossholtz, ***Politics in the Philippines,*** Boston, 1964. วารสารหลายเล่ม ยังคงเป็นแหล่งข้อมูลที่มีค่าเกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมือง เป็นต้น ว่า ***Philippine Studies*** (เกซอน ซิตี้) และ ***Solidarity: Current Affairs, Ideas and the Arts*** (มนิลา).

ควรสังเกตเช่นกันว่า ความตื่นเต้นจากการโค่นล้มประธานาธิบดีมาร์คอสลงได้ในปีค.ศ. 1986 ส่งผลให้มีสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ปรากฏออกมาเป็นจำนวนมาก สิ่งพิมพ์เหล่านี้ ให้เรื่องราวเกี่ยวกับกฎอัยการศึกตามที่ประสบมาด้วยตนเอง ข้อเขียนที่สำคัญที่สุดคือ Benigno S. Aquino, ***Testament from a Prison Cell,*** Manila: Benigno, S. Aquino Jr Foundation, 1984. ที่ต้องไม่ละเลยที่จะกล่าวถึง คือผลงานที่เป็นการแก้ตัวของมาร์คอสเอง ในเรื่องกฎอัยการศึก นั่นคือ ***Notes on the New Society of the Philippines,*** 2 parts, (Manila (?), 1973.

ประเทศไทย

ความพยายามใด ๆ ที่จะศึกษาพิเคราะห์โครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ ของไทย ไม่อาจละเลยสิ่งพิมพ์ดังต่อไปนี้ได้ นั่นคือ John L.S. Girling, ***Thailand: Society and Politics,*** Ithaca, 1981; David L. Morell and Chai-Anan Samudavanija, ***Political Conflict in Thailand: Reforms, Reaction, Revolution,*** Cambridge, Mass., 1981; Chai-Anan Samudavanija, ***The Thai Yong Turks,*** Singapore, 1982; David K. Wyatt, ***Thailand: A Short History,*** New Haven, 1984.

สิงคโปร์และบรูไน

ทั้งสิงคโปร์และบรูไน ต่างขาดแคลนข้อมูลที่สามารถนำมาแนะนำในข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมในลักษณะนี้ได้

ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ บรรดาผู้นำรุ่นแรกของสิงคโปร์ กลายเป็นแหล่งที่มาของสิ่งพิมพ์ที่มากเล่มขึ้นตามเวลาที่ผ่านไป เป็นต้นว่า ***Not by Wages Alone: Selected Speeches and Writings of C.V. Devan Nair, 1959-1981,*** Singapore: National Trades Union Congress, 1982; และ Chan Heng Chee and Obaid ul Haq, eds, ***S. Rajaratnam: The Prophetic and the Political,*** Singapore, 1987. ความพยายามเพื่อเขียนชีวประวัติมีอยู่เพียงเล่มเดียว คือ Chan Heng Chee, ***A Sensation of Independence: A Political Biography of David Marshall,*** Singapore, 1984.

นับตั้งแต่ปีค.ศ.1970 เมื่อที่โธมัส เจ. เบลโลวส์ เขียนผลงานการศึกษาพิเคราะห์พรรคพีเอพีเสร็จสิ้นลง ก็มีผลงานของคนอื่น ๆ ในหัวข้อเดียวกันนี้ ตีพิมพ์ออกมาอีก อาทิ Chan Heng Chee, ***The***

Dynamics of One Party Dominance: The PAP at the Grass Roots, Singapore, 1976. เรื่องราวในทำนองการสำรวจมากกว่า เกี่ยวกับโครงสร้างที่ทรงอิทธิพลในสิงคโปร์ ได้แก่ Raj K. Vasil, ***Governing Singapore,*** Singapore, 1984 (ส่วนหนึ่ง อาศัยการสัมภาษณ์ลีกวนยูและเอส. ราชารัตนัม) และ Jon S.T. Quah, Chan Heng Chee and Seah Chee Meow, eds, ***Government and Politics of Singapore,*** Singapore, 1985.

สำหรับบรูไนรวมทั้งส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด ขอแนะนำให้อ่านบทความประจำปีของ ***Southeast Asian Affairs*** (สิงคโปร์) และ ***Asian Survey.*** สิ่งพิมพ์เหล่านี้ จัดอยู่ในระดับเดียวกับพวกที่ตีพิมพ์สาระเรื่องราวเกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นครั้งคราว ได้แก่วารสาร ***Journal of Southeast Asian Studies*** (สิงคโปร์) ***Contemporary Southeast Asia*** (สิงคโปร์) ***Journal of Asian Studies*** (แอนน์ อาร์เบอร์) ***Modern Asian Studies*** (เคมบริดจ์ แมสซาจูเซตส์)

แหล่งข้อมูลที่มีแววว่าจะดีแหล่งหนึ่ง เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ สิ่งพิมพ์ที่จัดทำขึ้นเป็นชุดตามศูนย์ภูมิภาคศึกษาที่ก่อตั้งขึ้นมาใหม่ในออสเตรเลียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวอย่างได้แก่โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาของสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Institute of Southeast Asian Studies) ในสิงคโปร์ ซึ่งผลิตหนังสือที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ไว้สามเล่ม คือเล่มที่ว่าด้วยสิงคโปร์ (กล่าวถึงแล้วข้างต้น) มาเลเซียและไทย หนังสือในชุด ***Field Report Series*** ของสถาบันนี้ (อาทิ Lee Ting Hui, ***The Communist Organization in Singapore: Its Techniques of Manpower Mobilization and Management, 1948-66,*** Singapore, 1976; และหนังสือในชุด ***Research Notes and Discussion Papers Series*** (เป็นต้นว่า R. William Liddle, ***Cultural and Class Politics in New Order Indonesia,*** Singapore, 1977; Ismail Kassim, ***The Politics of Accommodation: An Analysis of the 1978 Malaysian General Election,*** Singapore, 1978; Leo Suryadinata, ***Political Parties and the 1982 General Election in Indonesia,*** Singapore, 1982; Harold Crouch, ***Malaysia's 1982 General Election,*** Singapore, 1982; Albert D. Moscotti, ***Burma's Constitution and Elections of 1974: A Source Book,*** Singapore, 1977).

ที่ออสเตรเลีย ศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Centre of Southeast Asian Studies) ที่มหาวิทยาลัยโมนาช มีการจัดพิมพ์ผลงานเป็นชุด ที่มีชื่อเรียกว่า ***Working Papers*** อาทิ Robert S.Newman, ***Brahmin and Mandarin: A Comparison of the Cambodian and Vietnamese***

Revolutions (1978) และ Ivan Molloy, ***The Conflicts in Mindanao. "Whilst the Revolution Rolls on, the Jihad Falters"*** (1983). การจัดทำหนังสือเป็นชุดอีกโครงการหนึ่ง มีชื่อว่า ***Monash Papers on Southeast Asia*** เป็นต้นว่า Ken Ward, ***The 1971 Election in Indonesia: An East Java Case Study*** (1974). มหาวิทยาลัยเจมส์ คุก แห่งควีนสแลนด์เหนือ ก็จัดทำหนังสือชุด ***Occasional Paper Series*** อย่างเข้มแข็งอยู่เหมือนกัน ซึ่งหนังสือในชุดดังกล่าวนี้ ได้ทำให้มีการผลิตผลงานอย่างเช่น W.F. Wertheim, ***Fissures in the Girdle of Emeralds*** (1980); W.F. Wertheim, ***Moslems in Indonesia: Majority with Minority Mentality*** (1980); Ernst Utrecht, ***The Military and the 1977 Election*** (1980); R. Kreutzer, ***The Madiun Affair: Hatta's Betrayal of Indonesia's First Social Revolution*** (1981); Peter Burns, ***The Decline of Freedom of Religion in Indonesia*** (1985).

ศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Centre of South-East Asian Studies) ที่มหาวิทยาลัยเคนท์ที่แคนเทอร์เบอรี่ ก็จัดทำหนังสือพิมพ์ชุดตามวาระ (Occasional Paper Series) ออกมาเช่นกัน และสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อของเรา ก็ได้แก่ C.W. Watson, ***State and Society in Indonesia: Three Papers*** (1987).

แม้ว่าผลงานวิชาการที่จัดทำตามวาระต่าง ๆ มากมาย จะดูเหมือนว่าเป็นการเสนอผลงานในขั้นต้น และตีพิมพ์ออกมาในรูปแบบที่ห่างไกลจากความสวยเก๋ แต่ผลงานเหล่านี้ ก็ให้เนื้อหาเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ประสงค์จะเพิ่มพูนความรู้ของตนในหัวข้อจำเพาะต่าง ๆ

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

สงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เศรษฐกิจของนานาประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้—ซึ่งอ่อนแออยู่แล้วเพราะภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก—ทรุดลงไปถึงระดับที่ต่ำที่สุดในยุคสมัยใหม่ การศึกสงครามเอง ก็มีส่วนในการทำลายอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพม่าและฟิลิปปินส์ ในทั้งสองประเทศนี้ กองกำลังฝ่ายสัมพันธมิตรใช้เวลาต่อต้านนานที่สุดและกลับเข้ามาเร็วที่สุด เมื่ออังกฤษถอนกำลังทัพออกจากพม่านั้น อังกฤษระเบิดทางรถไฟและโรงกลั่นน้ำมันทิ้งระหว่างการถอย ในขณะที่อเมริกันผู้ปลดปล่อยฟิลิปปินส์ก็ใช้วิธีระดมยิงจากน่านน้ำและอากาศอย่างถล่มทะลาย ปฏิบัติการรบเหล่านี้น่าจะเป็นสาเหตุของการความเสียหายทางวัตถุส่วนใหญ่ในทั้งสองประเทศนี้ เมื่อสงครามสิ้นสุดลง สงคราม พม่าไม่มีโรงกลั่นน้ำมันเหลืออยู่เลยสักแห่งเดียว พม่าสูญเสียเรือ 90 เปอร์เซ็นต์และหัวรถจักร (รวมทั้งล้อเลื่อนและสะพานสำหรับรถไฟ) 85 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมดที่มีอยู่ ส่วนถนนหนทางสูญเสีย 70 เปอร์เซ็นต์ อู่ต่อเรือและโรงงานเกือบทั้งหมด ได้รับความเสียหายอย่างหนักหน่วง ดังที่นักวิชาการท่านหนึ่งกล่าวไว้ “ในด้านการขนส่งภายในประเทศและด้านการค้ากับต่างประเทศ พม่าถูกเหวี่ยงย้อนกลับไปร้อยปี โดยไม่มีการเตือนหรือการตระเตรียมล่วงหน้า” ฟิลิปปินส์แทบมิได้อยู่ในสภาพที่ดีไปกว่าพม่า ความเสียหายส่วนใหญ่ เกิดขึ้นในช่วงการปลดปล่อยมนิลาเมื่อค.ศ.1945 มนิลาเป็นที่ชุมนุมของส่วนอุตสาหกรรมและสาธารณูปโภคสมัยใหม่ของประเทศ – ทั้งโรงงาน คลังสินค้า โรงไฟฟ้า สถานีวิทยุ ศูนย์โทรศัพท์ หนังสือพิมพ์ โรงพยาบาลและมหาวิทยาลัย เมื่อการรบสิ้นสุดลง มนิลาถูกทำลายย่อยยับลงไป 80 เปอร์เซ็นต์[1]

แต่กระนั้นสงครามก็ยังสร้างความเสียหาย แม้กระทั่งแก่บริเวณที่มีการสู้รบเพียงเล็กน้อยหรือไม่มีเลย ความต้องการฝ้ายและยุทธปัจจัยอื่น ๆ ของญี่ปุ่นรวมทั้งการเกณฑ์แรงงานและการสังหารสัตว์ที่ใช้สำหรับงานขนลาก ทำให้การผลิตอาหารตลอดทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องลดน้อยลงไปอย่างน่าตกใจ ทว่าในขณะเดียวกัน กองกำลังฝ่ายยึดครองก็ริบข้าวไปให้ทหาร ทิ้งให้

ผู้เขียนขอแสดงความขอบคุณอย่างสูงต่อจอร์จ แอล. ฮิคส์ (Goerge L. Hicks) โรนัลด์ ดี. ฮิล (Ronald D. Hill) เบเนดิคต์ เจ. เคิร์ควเลียต (Benedict J. Kerkvliet) เอลเฟด วี. โรเบิร์ตส์ (Elfed V. Roberts) โรนัลด์ สเกลดอน (Ronald Skeldon) และเพื่อนร่วมงานทุกคนในโครงการ *ประวัติศาสตร์เคมบริดจ์* ที่ได้ให้คำวิจารณ์ต้นฉบับร่างของบทนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อโรเบิร์ต เอลสัน (Robert Elson) อนึ่ง เงินตราในบทนี้ ปรากฏในรูปที่เปลี่ยนเป็นสกุลดอลลาร์สหรัฐตามมูลค่าปัจจุบัน

[1] J. Russel Andrus, ***Burmese Economic Life,*** Stanford, 1948, 335; David Joel Steinberg, ***Philippine Collaboration in World War II,*** Ann Arbor, 1967, 114.

ประชาชนอดอยากหิวโหย และผลักดันให้อัตราการตายเพิ่มสูงขึ้นไปอีก ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากหนีออกจากบริเวณที่เป็นชุมชนเมือง เพื่อไปประทังชีวิตอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ตามหมู่บ้าน หรือแม้กระทั่งในป่า เพราะในเมืองระบบการจัดการกระจายอาหาร กล่าวได้ว่า พินาศลงแล้ว ส่วนคนที่ไม่มีสายสัมพันธ์อยู่ในท้องถิ่น อย่างเช่นชาวจีนหรือชาวอินเดีย ต้องเดือดร้อนลำเค็ญมากเป็นพิเศษ อย่างไรก็ดี ในแง่ชีวิตคนแล้ว ส่วนที่ได้รับความเสียหายมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้น่าจะได้แก่เวียดนามตอนเหนือและตอนกลาง ในบริเวณดังกล่าวคนจำนวน 1-2 ล้านคน ต้องตายไปในระหว่างเกิดทุพภิกขภัยครั้งใหญ่ในช่วงค.ศ.1944-1945 ในขณะที่ข้าวที่เป็นผลผลิตส่วนเกินของทางใต้ ถูกส่งลงเรือไปยังญี่ปุ่น หรือถูกนำไปใช้เป็นเชื้อเพลิง

ทุกหนทุกแห่ง ล้วนมีเรื่องราวสยองขวัญประจำท้องถิ่น เล่าลือถึงการทำร้ายร่างกาย การข่มขืนและฆาตกรรม ด้วยฝีมือของทหารญี่ปุ่นที่ยึดครองอยู่ ทว่าขณะเดียวกัน ก็มีการกดขี่ขูดรีดอย่างเป็นระบบยิ่งกว่าก็มีอยู่ด้วย ในอินโดนีเซีย มลายูและพม่า *โรมูชา* เกิดขึ้นนับแสนคน (โรมูชาแปลตรงตามตัวอักษรว่า “กรรมกรงานสงคราม” แต่ขัดเกลาให้ดูงามในภาษาชวาว่าเป็น “คนงานหรือนักโทษโดยมิได้สมัครใจ”)[2] คนเหล่านี้ ถูกเกณฑ์โดยใช้กำลังบังคับหรือด้วยการหลอกลวง ให้ต้องไปทำงานใช้แรงงานยังที่ที่ไกลจากบ้าน ในโครงการอย่างเช่น “ทางรถไฟสายมรณะ” ซึ่งอยู่ระหว่างประเทศไทยกับพม่า คนงานเหล่านี้ส่วนใหญ่มิได้มีชีวิตรอดกลับมาเพราะอาหารการกินขัดสน ต้องทำงานในสภาพที่เลวร้ายอย่างน่าสยดสยอง อยู่ใต้บังคับของเจ้านายที่โหดเหี้ยม และไม่ได้รับแม้กระทั่งการรักษาพยาบาลเบื้องต้นในระดับที่ต่ำที่สุด

แม้ว่าโดยทั่วไปแล้ว อัตราการตายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จะสูงขึ้น แต่ก็ดูเหมือนว่ามิได้สูงเกินไปกว่าระดับการเจริญพันธุ์ ยกเว้นในกลุ่มย่อยบางกลุ่ม (ตัวอย่างเช่น ชาวอินเดียในมลายู ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ในช่วงสงครามมีจำนวนลดลงในราว 100,000 คน—หรือ 15 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรทั้งหมดในสมัยก่อนสงคราม) แม้กระทั่งในเวียดนาม พม่าและฟิลิปปินส์ จำนวนประชากรโดยรวมก็ยังเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะอย่างเชื่องช้า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นนักดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ในยามที่ระบบเงินตราย่อยยับลงเพราะการพิมพ์ธนบัตรออกมาในปริมาณมากมายมหาศาลระหว่างที่ถูกญี่ปุ่นยึดครอง (ที่ฟิลิปปินส์ เรียกกันว่า “เงินมิคกี้เมาส์”) เพื่อจ่ายชำระเป็น ค่าสินค้าญี่ปุ่นที่ยึดมา ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็หันไปใช้วิธีแลกเปลี่ยนสินค้าและใช้บริการของตลาดมืดกันมากขึ้นเรื่อย ๆ สินค้าอุปโภคบริโภคที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ—ได้แก่สิ่งทอ ไม้ขีดไฟ เข็มเย็บผ้า น้ำมันพืช—มักหาซื้อไม่ค่อยได้ ดังนั้น พวกเขาจึงดำรงชีวิตอยู่โดยไม่มีสิ่งเหล่านี้ หรือไม่เช่นนั้น ก็หวนกลับไปใช้วิธีการเช่นที่เคยกระทำมาแต่ก่อน เป็นต้นว่านำน้ำมันมะพร้าวมาใช้กับตะเกียงแทนการใช้น้ำมันก๊าดเป็นต้น การปราศจากตลาดต่างประเทศหรือไม่อาจเข้าถึงตลาด

---

[2] Theodore Friend, ***The Blue-Eyed Enemy,*** Princeton, 1988, 162-6.

ต่างประเทศได้ ซึ่งเท่ากับปิดอุตสาหกรรมการส่งออกที่สำคัญหลายอย่างไปเลยโดยปริยาย ไม่ว่าอุตสาหกรรมดีบุก น้ำตาล ชา กาแฟ พริกไทย ถ่านหิน ปอ – ดังนั้น คนงานจึงได้หันไปดำรงชีพด้วยการเพาะปลูกแทน

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้ประโยชน์โดยตรงจากสงครามโลกครั้งที่ 2 มีไม่มากนัก ทว่าผู้ได้ประโยชน์เลยหน้ากว่าผู้อื่นทั้งหมดได้แก่นักค้ากำไรในตลาดมืดจำนวนน้อย อย่างไรก็ดี ในแง่ของโครงสร้างแล้ว สงครามได้สร้างเงื่อนไขล่วงหน้าบางอย่างให้แก่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงคราม ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางคน ได้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งที่ต้องรับผิดชอบมากกว่าที่เคยได้รับ ทั้งในภาครัฐบาลและในภาคการผลิต บ้างก็ก่อตั้งกลุ่มพันธมิตรทางทหารและทางการเมือง ที่นำไปสู่การรวมกลุ่มเกษตรกรและคนงานขึ้นเป็นสหภาพในภายหลัง กลุ่มสหภาพดังกล่าวซึ่งมีความเข้มแข็งที่สุด เช่นกลุ่มที่อยู่ในลูซอนตอนกลางและตามส่วนต่าง ๆ ของเวียดนาม ได้เริ่มงานแม้กระทั่งงานปฏิรูปที่ดิน ตั้งแต่ในระยะที่สงครามยังไม่สงบลง การค้าที่ขาดหายไปในระยะนี้ ช่วยทำลายความผูกพันที่มีอยู่กับประเทศที่เป็นเจ้าจักรวรรดิ และผลักดันให้เศรษฐกิจท้องถิ่น มุ่งไปสู่การพึ่งตนเองมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่นคนงานชาวจีนตามเหมืองดีบุกในมลายู ถูกบังคับให้แยกกระจายกันออกไปประกอบอาชีพเกษตรกรรมแขนงต่าง ๆ อย่างหลากหลาย อย่างไรก็ดี เมื่อรวมเบ็ดเสร็จแล้วเป็นที่กระจ่างชัดว่า สงครามสร้างความเสียหายให้แก่เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งกว่าส่วนที่เป็นผลดี

อย่างไรก็ดี เราไม่สามารถกล่าวได้ว่า ความทุกข์ยากทั้งปวงของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และความเสียหายในระยะยาวที่เกิดกับเศรษฐกิจในภูมิภาคนี้ เป็นผลมาจากความชั่วช้าเลวทรามของญี่ปุ่นทั้งหมดจริงอยู่ ทหารญี่ปุ่นที่เข้ามายึดครองจำนวนมาก เป็นผู้ที่โหดร้ายป่าเถื่อน และมักไม่นำพาต่อสภาพความเป็นอยู่ของประชากรท้องถิ่นอย่างเป็นที่น่าหวาดกลัวยิ่ง ดังที่มติของกองบัญชาการกองทัพบกหน่วยหนึ่งสรุปไว้ในค.ศ.1944 ว่าให้ “รักษามาตรฐานการครองชีพของคนพื้นเมืองให้อยู่ในระดับที่ต่ำที่สุดอย่างเท่าที่จะเป็นไปได้”[3] ชาวญี่ปุ่นบางคนยังปล้นชิงทองและอัญมณีไปพร้อมกับเงินตรามูลค่าโดยประเมินรวมแล้ว หลายพันล้านดอลลาร์[4] ในขณะเดียวกัน ต้องระลึกไว้ด้วยว่า ในยามสงครามนั้น “วงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา” มิได้ดำเนินไปตามความมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้ “วงไพบูลย์” ดังกล่าว ต้องมีพื้นฐานที่การแลกเปลี่ยนวัตถุดิบต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับสินค้าสำเร็จรูปของญี่ปุ่น อันเป็นระบบที่โดยหลักการแล้ว ใช้การได้ดีไม่แพ้ระบบอาณานิคมของตะวันตก ดังกรณี

---

[3] อ้างในเรื่องเดิม หน้า 162

[4] Sterling Seagrave, ***The Marcos Dynasty,*** New York, 1988, 99-119, 296-359, เกริ่นถึงหัวข้อที่ยังเป็นปริศนาเกี่ยวกับ “ทองคำของยามาชิตะ” โดยเสนอเป็นนัยว่า ทองดังกล่าวมากมาย ในท้ายที่สุดแล้ว ก็มาตกอยู่ในมือของเฟอร์ดินานด์ มาร์คอส

ไต้หวันสมัยก่อนสงครามซึ่งแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างอยู่ อย่างไรก็ดี สมรรถนะทางด้านอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นนับตั้งแต่ค.ศ.1942 จนกระทั่งถึงค.ศ.1945 ถูกทุ่มไปให้กับความเพียรพยายามด้านการทำศึกสงคราม และระบบการขนส่งสินค้าทางเรือ ของญี่ปุ่นถูกเรือดำน้ำของอเมริกัน ล้างผลาญทำลายลงอย่างยับเยิน ด้วยเหตุนี้ ญี่ปุ่นจึงไม่สามารถจัดหาสินค้าอุปโภคบริโภคมาป้อนให้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นการตอบแทนกับผลิตผลทางการเกษตรขั้นต้นที่ตนเรียกร้องต้องการได้ ดังนั้น สิ่งที่เคยคิดคาดการณ์ไว้ว่าจะเป็นความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยน (แม้ว่าจะอย่างไม่เสมอภาค) จึงกลับกลายเป็นการเอาแต่ได้ไปเพียงฝ่ายเดียวของญี่ปุ่นโดยแท้

ภายหลังจากญี่ปุ่นยอมจำนนแล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักนำเรื่องการสร้างเศรษฐกิจขึ้นมาใหม่โยงเข้ากับเรื่องเอกราชทางการเมืองกันอยู่เนือง ๆ เอกราชดูจะให้โอกาสแก่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จะใช้นโยบายทางด้านเศรษฐกิจให้เป็นไปในทางที่ให้ประโยชน์แก่พวกเขาเอง มิใช่เมืองแม่เจ้าอาณานิคม อย่างไรก็ดี สำหรับชาวตะวันตกจำนวนมากแล้ว การฟื้นฟูเศรษฐกิจเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรก ซึ่งน่าที่จะดำเนินการเสียก่อน ก่อนที่จะมีการพิจารณาเรื่องการปลดเปลื้องสภาพความเป็นอาณานิคม ในฟิลิปปินส์แม้ว่ามีการดำเนินความพยายามเพื่อ “พิจารณาใหม่อีกครั้งหนึ่ง” ในเรื่องเอกราช แต่ฟิลิปปินส์ก็ยังเป็นเพียงประเทศเดียวอาณานิคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น ที่ก้าวหน้าไปตามหนทางที่นำไปสู่เอกราช จนถึงขั้นที่กลายเป็นเรื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้อีกต่อไป ทว่าแม้กระทั่งฟิลิปปินส์ ความจำเป็นเรื่องการฟื้นฟูเศรษฐกิจ ตามที่รู้สึกกัน ทำให้ความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจหลังยุคอาณานิคม ยิ่งผูกพันใกล้ชิดกับประเทศเมืองแม่มากกว่าที่ได้วางแผนไว้ในตอนแรก สหรัฐเสนอให้ความช่วยเหลือมูลค่า 620 ล้านดอลลาร์ โดยจ่ายเงินย้อนหลังให้แก่ทหารกองโจรหลายหมื่นคน และสินค้าของฟิลิปปินส์ได้สิทธิพิเศษในการเข้าถึงตลาดอเมริกัน ในทางกลับกัน สหรัฐเรียกร้องเป็นการตอบแทนให้ชาวอเมริกันมีสิทธิในการลงทุนเช่นเดียวกับพลเมืองชาวฟิลิปปินส์ รวมทั้งยืนกรานให้ผูกเงินเปโซตรึงไว้กับเงินดอลลาร์ และให้คงฐานทัพของอเมริกันตนไว้ในฟิลิปปินส์

ในพม่า แผนการของอังกฤษที่จะฟื้นฟูเศรษฐกิจเช่นสมัยก่อนสงครามขึ้นมาใหม่ ล่มลงเพราะความดึงดันของออง ซานและ “สันนิบาตอิสรภาพของประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์” (เอเอฟพีเอฟแอล) ของเขา อังกฤษสมัยหลังสงคราม ไม่สามารถให้ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจได้อย่างเป็นล่ำเป็นสัน และประชาชนชาวพม่าต้องประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนเพราะความเพียรพยายามอย่างไม่เข้าท่าเข้าทางของอังกฤษ ในการจัดเก็บภาษี การเข้าควบคุมค่าจ้างและราคาสินค้า และการนำเข้าและจำหน่ายจ่ายแจกสินค้าที่จำเป็น (โดยผ่านทาง “องค์การพัสดุพลเรือน” ที่ส่งเสริมผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์ของอังกฤษ) พิจารณาจากสภาวะช่นนี้แล้ว ชาวพม่าส่วนใหญ่จึงพอใจที่จะได้เป็นประเทศเอกราชมากยิ่งกว่าจะคงความสัมพันธ์แบบอาณานิคมต่อไป และในไม่ช้า ลอนดอนก็ยินยอมตามความประสงค์ของ

ชาวพม่า แม้ก่อนที่จะได้รับเอกราช พม่าก็ได้ก่อตั้ง “คณะกรรมการการวางแผนเศรษฐกิจ” ระดับชาติขึ้นมาแล้ว และดังนั้น จึงได้เริ่มต้นควบคุมนโยบายเศรษฐกิจด้วยตนเอง ทว่าในตอนแรกนั้น พม่าระมัดระวังที่จะหลีกเลี่ยงการพูดถึงการยึดทรัพย์สินหรือพูดถึงข้อบังคับต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการลงทุนของต่างชาติ

ทางด้านฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนส์ ทั้งสองอาศัยความจำเป็นในการฟื้นฟูหลังสงคราม เป็นส่วนหนึ่งของเหตุผลในการพยายามเข้าควบคุมอินโดจีนและอินโดนีเซีย ให้กลับมาเป็นดินแดนภายในจักรวรรดิของตนอีกครั้งหนึ่ง ความพยายามเช่นนี้เท่ากับเป็นการเร่งให้กลับมาทำศึกสงครามกันใหม่เร็วยิ่งขึ้น พร้อมกับเลื่อนกำหนดเวลาที่เอกราชจะบังเกิดผลเป็นจริงขึ้นมา ให้เนิ่นช้าออกไปอีกหลายปี “การปฏิวัติอินโดนีเซีย” (ค.ศ.1945-1949) กินเวลาน้อยกว่าการปฏิวัติที่เวียดนาม แต่การปฏิวัติอินโดนีเซียน่าจะสร้างความปั่นป่วนวุ่นวายให้แก่เศรษฐกิจท้องถิ่นมากยิ่งกว่าในเวียดนาม การค้าในอินโดนีเซียกลายเป็นอัมพาตไป ส่วนการผลิตก็ซบเซาจนถึงกับหยุดนิ่งไปตลอดช่วงระยะเวลาดังกล่าว “สงครามอินโดจีนครั้งแรก” (ค.ศ.1946-1954) กินเวลานานกว่า การปฏิวัติอินโดนีเซีย ทว่าพอที่จะทำให้เศรษฐกิจการส่งออกข้าวและยางพาราฟื้นตัวได้บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกัมพูชาและเวียดนามใต้ ในทั้งสองประเทศนี้ มีข้อมูลที่แน่ชัดอยู่น้อย แต่ก็เป็นที่กระจ่างชัดว่า มีอัตราการตายสูง (แม้ว่าการตายในการสู้รบแท้ ๆ จะมีน้อยโดยส่วนเปรียบเทียบ) ถนนหนทางถูกทำลายเสียหาย การค้าชะงักลง และเกิดภาวะเงินเฟ้อขนาดหนัก เหตุการณ์เหล่านี้ มักเกิดควบคู่ไปกับความขัดแย้งทางด้านสังคมระหว่างกลุ่มพลังฝ่ายต่าง ๆ ในพื้นถิ่นเอง ความขัดแย้งนี้บางครั้ง รุนแรงสาหัสเสียยิ่งกว่าสงครามที่ทำกับพวกนักล่าอาณานิคมเสียอีก

ส่วนอาณานิคมของอังกฤษในภาคพื้นทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น โดยทั่วไปแล้วในระยะที่สงครามสงบลงใหม่ ๆ เต็มใจที่จะยอมรับการฟื้นฟูมากกว่าจะยืนกรานเรื่องเอกราช ความขัดแย้งที่ได้เกิดขึ้นมาจริง ๆ นั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการถกเถียงเรื่องโครงสร้างเศรษฐกิจ มากยิ่งกว่าปัญหาเรื่องอธิปไตย อังกฤษวางเป้าหมายไว้ว่าจะฟื้นฟูเศรษฐกิจบนพื้นฐานของไร่ขนาดใหญ่ที่มุ่งเพื่อการส่งออก และใช้แรงงานราคาถูก อังกฤษจึงเกณฑ์สหภาพแรงงานเข้ามาเป็นพวก หรือไม่เช่นนั้นก็ปราบปรามเสียตั้งแต่ต้นมือ ในเรื่องนี้ อังกฤษประสบความสำเร็จ เนื่องจากอังกฤษใช้ยุทธวิธีแบ่งแยกแล้วปกครองกับกลุ่มชนเชื้อชาติต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเนื่องมาจากราคายางพาราสูงพรวดพราดขึ้นมาอย่างรวดเร็วในระยะหลังสงครามอีกด้วย อังกฤษยับยั้งความเสียหายทางเศรษฐกิจที่มีสาเหตุเนื่องมาจากภาวะฉุกเฉิน (ค.ศ.1948-1960) ไว้ได้และในท้ายที่สุด อังกฤษบรรลุถึงความเข้าใจกับรัฐบาลผสมแนวอนุรักษนิยม ซึ่งประกอบด้วยชนชั้นผู้ดีมาเลย์กับนักธุรกิจชาวจีนและชาวอินเดีย ความเข้าใจนี้นำไปสู่การมอบเอกราชให้แก่มลายูอย่างสันติในค.ศ.1957 นักชาตินิยมหัวรุนแรงก่อการประท้วงเพราะกำไรส่วนใหญ่จากความเฟื่องฟูของยางพารา ถูกนำไปใช้จ่ายเพื่อฟื้นฟูปฏิสังขรณ์อังกฤษในระยะหลังสงคราม—ซึ่งกำลังขาดแคลนดอลลาร์อย่างสาหัส มีการประเมินในภายหลังว่า ระหว่าง

ค.ศ.1947 ถึงค.ศ.1950 มีการส่งเงินออกไปนอกประเทศถึง 720 ล้านดอลลาร์[5] ทว่าพวกชาตินิยมไม่ประสบความสำเร็จในการทำให้เพื่อนร่วมชาติส่วนใหญ่เชื่อได้ว่า พวกเขาจะอยู่ในฐานะที่สมบูรณ์พูนสุขยิ่งกว่านี้ หากพวกเขายืนกรานที่จะมีเอกราชในทันที ความอ่อนแอโดยส่วนเปรียบเทียบของลัทธิชาตินิยมในท้องถิ่น เป็นสิ่งที่ค้ำประกันว่า การให้เอกราชแก่สิงคโปร์และอาณานิคม ต่าง ๆ ในบอร์เนียว จะเป็นไปอย่างช้า ๆ และราบรื่น

ดังนั้น ภายในหนึ่งทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ อยู่ในฐานะที่จะเข้าควบคุมชะตากรรมด้านเศรษฐกิจของตนเองกันแล้ว แม้ว่าผู้นำชาวพื้นเมืองส่วนใหญ่ จะมีไหวพริบพอที่จะยอมรับ -- เหมือนเช่นที่อองซานยอมรับ -- ว่า การเปลี่ยนแปลงตามที่ตนปรารถนานั้น ไม่อาจบรรลุผลสำเร็จลงได้ "เพียงด้วยการโบกไม้คทาวิเศษ เพราะเขา…มิได้มีไม้คทานี้อยู่"[6] เหล่าผู้นำจำต้องกล่าวเป็นนัย ๆ ไปตามความจำเป็นด้วยว่า การแก้ปัญหากำลังดำเนินอยู่ ไม่มีใครสามารถกล้าเสี่ยงที่จะยอมรับว่า เอกราชที่ใฝ่หากันมาเป็นเวลานานนั้น อาจมิได้ให้คำตอบแก่ปัญหาความยากจนและความล้าหลังในการพัฒนา ที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องได้

นโยบายเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีเอกราช

รัฐบาลของรัฐเอกราชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าจะแตกต่างกันอยู่ในหลาย ๆ แง่ แต่โดยทั่วไปแล้ว ต่างมีจุดมุ่งหมายกว้าง ๆ เหมือนกัน ในเรื่องการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเสมอภาคและลัทธิชาตินิยม รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ มีความเชื่อพร้อมกันไปด้วยว่า เพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายเหล่านี้ จำเป็นต้องมีการวางแผนจากส่วนกลางและรัฐต้องเข้าแทรกแซงเศรษฐกิจ ความเติบโต—ซึ่งหมายถึงการเพิ่มโภคทรัพย์ของชาติ—เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาแทบจะโดยทั่วไป แม้ว่าจะมีการพูดถึงสิ่งที่ทรงคุณค่าทางด้านสังคมและจิตใจอย่างอื่น ๆ แต่ก็มีชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้น้อยคนที่สนับสนุนการขัดขืนและต่อต้านการเปลี่ยนแปลงในแบบของคานธี หรือสนับสนุนการจงใจละทิ้งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพื่อเห็นแก่หลักการที่สูงส่งกว่า ในเรื่องหนทางเพื่อให้บรรลุถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น ไม่มีความเห็นพ้องต้องกันที่ชัดเจน ทว่าโดยทั่วไปแล้ว ต่างรับรู้กันว่าคงต้องรวมไปถึงการจัดโครงสร้างของเศรษฐกิจเสียใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยการขยายอุตสาหกรรม ซึ่งเชื่อกันว่า เป็นกุญแจที่ไขไปสู่โภคทรัพย์เช่นที่กระทำกันในตะวันตก รัฐบาลสมัยหลังสงครามทุก

---

[5] Michael Stenson, ***Class, Race and Colonialism in West Malaysia: The Indian Case,*** St Lucia, Qld, 1980, 165-6, อ้างจากการคำนวณของวี.วี. ภาโนยี ราโอ (V.V. Bhanoji Rao)

[6] อ้างใน Andrus, 85-6.

รัฐบาล แม้กระทั่งรัฐบาลในกัมพูชาประชาธิปไตย (ค.ศ.1975-1978) ต่างเชื่อถือศรัทธาในความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ และมุ่งมั่นกับการสร้างอุตสาหกรรมในประเทศ อย่างน้อยก็ด้วยวาทะและคารม

นอกเหนือจากสร้างคุณูปการแก่ความรู้สึกถึงศักดิ์ศรีของพลเมืองดีแล้ว ลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจยังได้พยายามทำให้โภคทรัพย์และการผลิต มีลักษณะตามแบบฉบับของพื้นถิ่น ลดอิทธิพลของต่างชาติและสร้างความสามารถในการเลี้ยงตนเองอย่างพอเพียงภายในชาติโดยไม่อาศัยความช่วยเหลือจากผู้อื่น ในทางปฏิบัติแล้ว เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับนโยบายอื่น ๆ อีกมาก ได้แก่นโยบายไม่แบ่งแยกและกีดกันคนต่างด้าวในท้องถิ่น ซึ่งปกติแล้วเป็นชาวจีนหรือชาวอินเดีย นโยบายนี้ต้องกระทำร่วมไปกับการไม่วางข้อกำหนดเพื่อจำกัดการอพยพย้ายถิ่นอีกต่อไป นอกจากนี้รัฐยังต้องวางข้อบังคับหรือยับยั้งนักลงทุนชาวต่างชาติและบริษัทข้ามชาติ พยายามสนับสนุนส่วนที่สำคัญบางส่วนของเศรษฐกิจ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมหนัก) ซึ่งเห็นกันว่า เป็นสิ่งจำเป็นต่อความเข้มแข็งและอัตลักษณ์ของชาติ รวมทั้งความเพียรพยายามที่จะวางยุทธศาสตร์โดยรวม เพื่อให้มีลักษณะเป็นของพื้นถิ่นอย่าง ชัดแจ้ง

ความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ในระดับที่แทบต่ำสุด มีนัยหมายถึงการสนับสนุนเศรษฐกิจที่คล้ายกับประเภท “เศรษฐกิจแบบคุณธรรม” ด้วยลมปาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเชื่อที่ว่า ทุกบุคคลล้วนมีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่รอด การมีชีวิตรอดนี้ย่อมพัวพันไปถึงสิ่งอื่น ๆ ซึ่งนอกเหนือไปจากการดำรงอยู่เฉพาะทางร่างกายแล้ว ก็มักมิได้เป็นที่กระจ่างชัด บางคนกล่าวถึง “ความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์” ซึ่งรวมถึงสิทธิในการทำงาน การศึกษา การได้รับการดูแลด้านสุขภาพ และมีมาตรฐานการครองชีพ “ที่ดีและเหมาะควร” การศึกษาภาคบังคับแบบให้เปล่าขั้นประถม ได้รับการรับรองไว้ในคำประกาศสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (ค.ศ.1948) คำประกาศนี้ได้รับการยืนยันว่าเป็นเป้าหมายอย่างหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ ในที่ประชุมองค์การยูเนสโกที่การาจีเมื่อค.ศ.1959-1960 หลักการเรื่องการรักษาพยาบาลสำหรับทุกคน ได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นทางการและแพร่หลายในทำนองเดียวกัน จะมีเฉพาะกัมพูชาประชาธิปไตยเท่านั้นที่ใช้ “ลัทธิเกษตรกรนิยมเพ้อฝันอย่างเลยเถิด” กัมพูชาในยุคนี้ลดระดับการศึกษาและการรักษาพยาบาลตามแบบของการแพทย์ตะวันตกลงอย่างเป็นระบบ (แต่ไม่ลดการรักษาตามหลักแพทย์พื้นเมือง)[7] สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางคนนั้น ความเสมอภาคมีความหมายมากยิ่งกว่า นั่นคือทุกคนควรมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งผลกำไรจากการพัฒนา หากว่าจะตีความอย่างสุดโต่งแล้ว ความเสมอภาคนี้ ยังหมายถึงความเท่าเทียมกันในประโยชน์สุขสำหรับทุกคนอย่างสมบูรณ์ อันเป็นยามที่จะไม่มีคนร่ำรวยและคนยากจน อย่างไรก็ดี ยังมีคนจำนวนมากที่ยอมรับว่า การกระจายผลตอบแทนอย่างลักลั่นหรือแตกต่างกันออกไป เป็นสิ่งที่ถูกต้องเป็นธรรม หรือ

---

[7] Michael Vickery, ***Cambodia: 1975-1982,*** Boston, 1984, 170-3.

อย่างน้อย ก็เลี่ยงไม่ได้ แต่พวกเขาก็ยังหวังว่า ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย จะแคบลงไปได้บ้างอย่างมากที่สุด พวกเขาก็มองการณ์โดยหมายไปถึงความเสมอภาคในเรื่องโอกาส หากว่ามิใช่ในเรื่องทรัพย์สิน

เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ เป้าหมายทางด้านลัทธิชาตินิยมและความเสมอภาค ตามที่ประกาศไว้ รัฐบาลใหม่ส่วนใหญ่จึงเข้าเกี่ยวข้องโดยตรงทางด้านเศรษฐกิจทั้งด้านการวางแผนและการเข้ามีส่วนร่วมโดยตรง แม้ว่าทดลองชิมลางกับความคิดเสรีนิยมแบบปล่อยตามสบายอยู่หลายครั้ง แต่ก็ไม่มีรัฐบาลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประเทศใดเพียรพยายามอย่างจริงจังที่จะลอกเลียนการไม่เข้าแทรกแซงรูปแบบต่าง ๆ ตามที่นักทฤษฎีตลาดเสรีทั้งหลายยกย่อง สิ่งที่พวกเขากระทำกลับได้แก่การเข้าควบคุมและขยายภาวะการบริหารจัดการเช่นที่กระทำในช่วงปลายยุคอาณานิคม พวกเขากระทำอย่างกระตือรือร้น แม้ว่าจะไม่ได้ประสิทธิภาพเสมอไปก็ตาม แม้กระทั่งสิงคโปร์ ซึ่งมักถูกอ้างถึงอยู่บ่อย ๆ ว่าเป็นตัวอย่างของลัทธิเสรีนิยมซึ่งเปิดการค้าอย่างเสรี แต่การลงทุนของสิงคโปร์ก็ยังมาจากภาครัฐเสียเกือบหนึ่งในสามของทั้งหมดอย่างเสมอต้นเสมอปลาย สิงคโปร์ยังได้สร้างโครงการเคหสถานของรัฐอย่างกว้างขวางมากที่สุดในโลก เมื่อถึงตอนต้นทศวรรษ 1980 โครงการนี้ ให้ที่อยู่อาศัยแก่ประชากรถึงสามในสี่ของประชากรทั้งหมดในประเทศ

กระบวนการควบคุมของรัฐ เริ่มต้นด้วยการสถาปนาธนาคารกลางขึ้นในประเทศไทย (ค.ศ.1942) และในรัฐอื่น ๆ เกือบทั้งหมดก็กระทำเช่นเดียวกัน ในค.ศ.1955 ธนาคารโลกได้รับรู้ว่า "ธนาคารกลางกลายเป็นสัญลักษณ์ของเอกราชในด้านเงินตรา ซึ่งคิดเห็นกันว่า หากปราศจากเอกราชด้านเงินตราเสียแล้ว เอกราชทางด้านการเมืองคงจะไม่สมบูรณ์"[8] ในทศวรรษ 1950 และต้นทศวรรษ 1960 ธนาคารโลกเร่งเร้าให้รัฐทุนนิยมวางแผนเศรษฐกิจแบบรวมศูนย์ อันเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของระบอบสังคมนิยมเสมอมา ในไม่ช้า รัฐบาลของเกือบทุกประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็วางแผนการระดับชาติออกมา โดยระบุเป้าหมายของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างจำเพาะเจาะจงลงไป (โดยระบุเป็นส่วน ๆ) สำหรับช่วงระยะเวลาไม่กี่ปีข้างหน้า บางครั้งเป้าหมายเหล่านี้เป็นเพียงความคิดที่ต้องการให้เป็นเช่นนั้น "เป็นการแสดงออกซึ่งความตั้งใจ มากกว่าจะเป็นการพยากรณ์เพื่อเตรียมการทางด้านเศรษฐกิจอย่างเคร่งครัด"[9] ทว่าเป้าหมายเหล่านี้ กลายมาเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาสังคมที่มีความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ การวางแผนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

---

[8] *Report on the Economic Development of Malaya,* Singapore, 1955, 1968 ดังที่อ้างไว้ใน Siew Nim Chee, "Central Banking in Malaya," in S. Gethyn Davies, ed., *Central Banking in South and East Asia,* Hong Kong, 1960, 111-27.

[9] Hall Hill and Sisira Jayasuriya, *An Inward-Looking Economy in Transition: Economic Development in Burma Since the 1960s,* Singapore: ISEAS, 1986, 11.

สามารถกล่าวได้ว่า มาถึงวัยบรรลุนิติภาวะ ในตอนต้นทศวรรษ 1970 ใน ค.ศ. 1969 อินโดนีเซียได้ออกแผนการ*เรเปลิต้า 1* (หรือ แผนการพัฒนาห้าปี ฉบับที่หนึ่ง) ซึ่งติดตามมาด้วย แผนการมาเลเซียฉบับที่หนึ่ง ใน ค.ศ. 1970 ซึ่งเป็นการนำนโยบายเศรษฐกิจแผนใหม่มาปฏิบัติ ในค.ศ.1972 พม่าได้ออกแผนการยี่สิบปี โดยแบ่งย่อยออกไปเป็นแผนการสี่ปีห้าฉบับ แผนการห้าปีฉบับที่สามของประเทศไทย ในปีเดียวกัน (1972) เป็นสัญญาณบอกถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่การสร้างอุตสาหกรรมแบบที่มุ่งเพื่อการส่งออก และเวียดนามใต้ในปีเดียวกันก็ออก "แผนการเศรษฐกิจแห่งชาติสี่ปีของสาธารณรัฐแห่งเวียดนาม"* ปีถัดมา (1973) เวียดนามใต้ได้ประกาศโครงการแปดปีฉบับใหม่ และฟิลิปปินส์ก็ได้ก่อตั้งองค์การพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นมา ในค.ศ.1976 สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม (เวียดนาม) ซึ่งปลอดพ้นจากสงครามได้ในที่สุด สามารถเริ่มนำโครงการห้าปีฉบับที่สองออกมาใช้ได้

แม้กระทั่งก่อนที่จะมีการวางแผนจากส่วนกลาง รัฐบาลของบางประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ได้ยึดบริษัทต่าง ๆ มาเป็นของรัฐ หรือก่อตั้งรัฐวิสาหกิจกันขึ้นแล้ว เพื่อพัฒนางานด้านสาธารณูปโภค พลังงานและอุตสาหกรรม รัฐวิสาหกิจดังกล่าว มิได้มีจำกัดอยู่เพียงเฉพาะรัฐบาลที่ได้ชื่อว่าเป็นสังคมนิยมเท่านั้น แต่รัฐที่เป็นทุนนิยมอย่างแน่วแน่เช่นประเทศไทย ในสมัยนายกรัฐมนตรีจอมพล ป.พิบูลสงคราม ก็ริเริ่มพัฒนารัฐวิสาหกิจประเภทนี้ด้วยเช่นกัน โดยทั่วไปแล้ว แรงจูงใจของรัฐบาลเหล่านี้ มาจากความห่วงใยต่อความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ และลัทธิชาตินิยม มากยิ่งกว่าเรื่องความเสมอภาคใด ๆ ความเสมอภาคนี้มักเป็นนัยของการที่รัฐเข้าถือครองและเป็นเจ้าของธุรกิจ แต่โดยรวมแล้ว วิสาหกิจของรัฐเหล่านี้ มิได้เกี่ยวข้องกับการยึดหรือแม้กระทั่งแข่งขันกับวิสาหกิจที่มีอยู่ในขณะนั้น—กรณีอินโดนีเซียยึดทุนของดัตช์ในค.ศ.1957 เป็นกรณียกเว้นที่โด่งดังมาก สำหรับกฎโดยทั่วไปข้อนี้—ทว่าวิสาหกิจของรัฐเหล่านี้เป็นการเติมช่องว่างตามที่คิดเห็นว่ามีอยู่ในชาติ ที่สำคัญมากเป็นพิเศษก็คือความอ่อนแอของโครงสร้างพื้นฐาน และฐานด้านอุตสาหกรรมที่รับทอดเป็นมรดกมาจากอดีต วิสาหกิจรุ่นบุกเบิกของรัฐที่มีการบริหารอย่างดีหรือที่อยู่รอดมาได้เป็นเวลานาน มีอยู่ไม่กี่แห่ง ทว่าวิสาหกิจของรัฐเหล่านี้ ก็ได้สร้างแบบอย่างที่ทำให้ภาครัฐเข้ามีส่วนอยู่ในกิจกรรมด้านเศรษฐกิจมากขึ้น ในพม่าภายหลังค.ศ.1962 และในอินโดจีนที่เป็นคอมมิวนิสต์ รัฐได้ผูกขาดกิจกรรมด้านเศรษฐกิจชนิดที่เป็นทางการไว้แต่เพียงผู้เดียวโดยสิ้นเชิง ทว่าแม้ในประเทศที่ได้

---

* ในที่นี้ จะใช้กฎเกณฑ์การเรียกประเทศเวียดนามในทำนองเดียวกับที่ผู้เขียนในบทอื่น ๆ ใช้กันโดยทั่วไป นั่นคือใช้คำเรียกสาธารณรัฐเวียดนาม (Republic of Vietnam) ว่า "เวียดนามใต้" และเรียกสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (Democratic Republic of Vietnam) ว่า "เวียดนามเหนือ" ส่วนสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม (Socialist Republic of Vietnam) ซึ่งสถาปนาขึ้นเมื่อรวมเวียดนามเหนือและใต้เข้าด้วยกันแล้วในค.ศ. 1976 จะใช้คำเรียกอย่างย่นย่อว่า "เวียดนาม"

ชื่อว่าเป็นทุนนิยมของภูมิภาคนี้ ก็ยังมีรัฐวิสาหกิจขนาดใหญ่ ๆ พัฒนาขึ้นมา เป็นต้นว่าบริษัทจูรองทาวน์ และบริษัทสิงคโปร์เทคโนโลยี ของสิงคโปร์ ในมาเลเซียก็มีเฟลดา (หรือองค์การพัฒนาที่ดินของสหพันธ์) เพอร์นาส (หรือบริษัทการค้าของรัฐ) และมาจลิส อามานาห์ ราอายัต (หรือสภากองทุนเพื่อประชาชนชาวพื้นถิ่น) ของอินโดนีเซียได้แก่ เพอร์ทามินา ซึ่งเป็นบริษัทน้ำมันของรัฐ และบูลอก (หรือคณะกรรมการพลาธิการแห่งชาติ) ในฟิลิปปินส์จะมีคณะกรรมาธิการน้ำตาล (หรือฟิลซูโก) และองค์การบริหารมะพร้าว (หรือฟิลโคเอ) ประเทศไทยก็ได้ตั้งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก

วิสาหกิจดังกล่าว เมื่อประกอบเข้ากับการขยายบริการด้านสวัสดิการ ก็ทำให้รัฐเอกราชของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความสำคัญในด้านเศรษฐกิจมากยิ่งกว่าในสมัยที่ยังเป็นอาณานิคม ภายในเวลาหนึ่งทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การบริโภคและค่าใช้จ่ายในภาครัฐในฟิลิปปินส์ ไทย และอินโดนีเซีย เพิ่มขึ้นเกือบ 10 เปอร์เซ็นต์ของผลิตภัณฑ์มวลรวมแห่งชาติ (จีเอ็นพี) และได้สูงขึ้นไปเป็นลำดับอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งเมื่อถึงช่วงปลายทศวรรษ 1980 มูลค่าเฉลี่ยของการบริโภคและค่าใช้จ่ายภาครัฐดังกล่าวสูงขึ้น เกือบถึง 20 เปอร์เซ็นต์ ในบรูไน พม่า มาเลเซียและสิงคโปร์ รวมทั้งรัฐคอมมิวนิสต์ทั้งหลายในอินโดจีนนั้น ตัวเลขเหล่านี้ ในบางระยะสูงถึง 40 เปอร์เซ็นต์หรือมากกว่านั้น ดังนั้น รัฐเอเชียเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่จึงมิใช่เป็นเพียงผู้ตัดสินชี้ขาดบนเวทีเศรษฐกิจเท่านั้น หากยังเป็นตัวละครที่ทรงอิทธิพลโดยตรงอีกด้วย อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะมีความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ แต่ก็ยังมีอยู่หลายประเทศ ที่ยังคงเป็นเช่นที่กุนนาร์ มีร์ดัล เรียกว่า “รัฐปวกเปียก” (soft state) ซึ่งไม่สามารถหรือไม่เต็มใจดำเนินการตามที่ตนตัดสินใจไปแล้ว ทว่าตลอดช่วงเวลาที่ผ่านไปในระยะหลังสงครามนี้ รัฐส่วนใหญ่ จะแข็งแกร่งขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

แม้ว่ารัฐบาลของนานาประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะมีเป้าหมายในแนวกว้าง อย่างเดียวกัน แต่ในเรื่องการจัดลำดับความสำคัญของเป้าหมาย และการเลือกยุทธวิธีในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายเหล่านั้น มีความแตกต่างกันอยู่อย่างคมชัดมาก ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนมากที่สุดคือที่แกนหลักของทัศนคติที่แต่ละรัฐมีต่อความเสมอภาค แม้ว่าบางครั้ง จะมีวาทศิลป์มาบดบังให้คลุมเครือไปเสีย ผู้นำดังเช่น พอล พต โฮจิมินห์ เน วิน รวมทั้งเจ้านโรดม สีหนุและลี กวน ยู ต่างก็อ้างว่าตนเป็น “นักสังคมนิยม” ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่าคำนี้ สามารถเป็นคำที่ไร้ความหมายได้มากเพียงไร กระนั้นก็ตาม ในทางหนึ่ง เราสามารถแยกแยะได้ว่ารัฐบาลใดบ้าง ที่มองเห็นว่า ความไม่เท่าเทียมกันอย่างยิ่งยวดในเรื่องทรัพย์สินตลอดทั่วภูมิภาคนี้ เป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรมอยู่ในตัวของมันเอง และได้ดำเนินการริบทรัพย์สินของคนที่มั่งคั่ง กับในอีกทางหนึ่งคือรัฐบาลที่ยอมรับหลักการพื้นฐานเรื่องสิทธิในทรัพย์สิน และเชื่อว่า การให้แรงจูงใจโดยการให้เอกชนได้ถือครองและเป็นเจ้าของทรัพย์สิน เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนา ความแตกต่างในเรื่องอื่นๆ ได้แก่ ความมุ่งมั่นในการดำเนินยุทธศาสตร์ใด

ๆ เพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือความมุ่งมั่นในการดำเนินนโยบาย “ชาตินิยม” และความมุ่งมั่นในการบริหารจัดการรัฐวิสาหกิจ โดยทั่วไปแล้ว มีความสำคัญเป็นรองลักษณะเด่นขั้นพื้นฐานทั้งสองประการตามที่ได้แยกแยะดังกล่าวนี้ ตัวอย่างเช่น นโยบายเปลี่ยนการกระจายโภคทรัพย์เสียใหม่ ย่อมต้องเกี่ยวข้องกับการเพิ่มขนาดของกลไกของรัฐอย่างเลี่ยงไม่พ้น และในทางปฏิบัติแล้ว ยากที่จะกระทำร่วมไปกับการเปิดกว้างทางการค้าและการลงทุนของต่างชาติ

ดังนั้น การแยกรัฐทั้งหลาย ออกเป็นกลุ่มกว้าง ๆ โดยอาศัยแนวทางพื้นฐานที่รัฐเหล่านี้กระทำต่อทรัพย์สิน กล่าวคือการแยกออกเป็นประเทศทุนนิยม สังคมนิยมและแนวทางที่สาม จึงเป็นเรื่องมีประโยชน์แก่ความพยายามที่จะมองลงไปให้ซึ้งถึงแนวโน้มด้านนโยบายที่มีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตลอดระยะเวลาสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ที่ปลายฟากหนึ่งของแนวทางที่เรียงไล่กันมาเป็นลำดับนั้น มีรัฐบาลซึ่งโดยพื้นฐานแล้วมีความมุ่งมั่น ต่อการรักษาทรัพย์สินเอกชน และได้กระทำมาเกือบตลอดระยะเวลาภายหลังสงคราม คือฟิลิปปินส์ มาเลเซีย สิงคโปร์ บรูไนและประเทศไทย นอกจากนี้ก็ยังมีเวียดนามใต้ ในระยะที่ปกครองในระบอบสาธารณรัฐ (ค.ศ.1954-1975) สาธารณรัฐเขมรระหว่างอยู่ภายใต้การปกครองของลอน นอล (ค.ศ.1970-1975) และอินโดนีเซียภายใต้ระเบียบใหม่ (ภายหลัง ค.ศ.1965) ที่ปลายอีกฟากหนึ่งคือประเทศที่เพียรพยายามอย่างจริงจังกำจัดทรัพย์สินเอกชนได้แก่ กัมพูชาประชาธิปไตย (ค.ศ.1975-1978) ทั้งนี้รวมทั้งเวียดนามเหนือในช่วงภายหลังค.ศ.1954 พม่าภายหลังค.ศ.1962 เวียดนามใต้และลาวภายหลังค.ศ.1975 และสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาภายหลังค.ศ.1978 ประเทศที่อยู่ในราวตรงกลางระหว่างปลายสุดของทั้งสองด้านที่ได้เอ่ยนามมาแล้ว คือรัฐบาลที่ประกาศหลักการสังคมนิยมอย่างคลุมเครือ โดยภายนอกนั้นมักตีความหลักลัทธินี้จากแง่มุมของวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ก็มิได้กระทำสักเท่าไรนัก เพื่อจัดการกระจายโภคทรัพย์เสียใหม่ ประเทศดังกล่าวนี้ได้แก่ พม่าในสมัยของอู นุ (ค.ศ.1948-1962) อินโดนีเซียก่อนค.ศ.1965 (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัย ประชาธิปไตยนำวิถี ค.ศ.1957-1965) กัมพูชาสมัยของเจ้านโรดม สีหนุ (ค.ศ.1953-1970) และอาจรวมถึงประเทศไทยในสมัยของนายปรีดี พนมยงค์ (ค.ศ.1945-1947) กับรัฐบาลพลเรือนของไทยในเวลาต่อมา (ค.ศ.1973-1976) หรือประเทศลาวภายใต้รัฐบาลผสมชุดต่าง ๆ ในช่วงทศวรรษ 1950 และ 1960

ทั้งสามกลุ่มนี้ กลุ่มทุนนิยมเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดและประสบความสำเร็จในด้านเศรษฐกิจอย่างเด่นชัดที่สุด ความสำเร็จมีจนถึงระดับที่กลุ่มทุนนิยมนี้มักกลายเป็นตัวแทนของภูมิภาคโดยรวมอยู่บ่อยๆ อันที่จริงแล้ว ผลงานมากมายที่ศึกษาพิเคราะห์เศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะหลัง ล้วนมีแนวโน้มที่จะกันรัฐคอมมิวนิสต์ในอินโดจีนออกไป และยังมักกันพม่าออกไปด้วยเช่นกัน ซึ่งมีผลเท่ากับนิยามความเป็น “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ว่าคือ สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (หรืออาเซียน) ในบรรดารัฐบาลทุนนิยมทั้งหลายเหล่านี้ เราสามารถมองลึกเข้าไปถึงการวางแผนเศรษฐกิจในช่วงหลังสงครามได้ว่า มีลักษณะที่แบ่งออกได้เป็นสามขั้นตอนใหญ่ ได้แก่ ขั้น

แรก เป็นการฟื้นฟูและการก่อสร้างเศรษฐกิจซึ่งผลิตสินค้าขั้นปฐมที่มิได้แปรรูป และผลิตเพื่อส่งออกเป็นหลัก อันเป็นแบบอย่างที่กระทำมาสมัยเมื่อยังเป็นอาณานิคม ขั้นที่สอง เริ่มต้นตั้งแต่ในทศวรรษ 1950 เป็นความพยายามที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนสินค้านำเข้า โดยมักกระทำควบคู่ไปกับการดำเนินนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจอย่างเปิดเผย ขั้นตอนที่สาม เป็นความพยายามที่จะเปลี่ยนไปสู่การสร้างอุตสาหกรรมที่มุ่งเพื่อการส่งออกโดยเริ่มต้นที่สิงคโปร์เมื่อกลางทศวรรษ 1960 แต่ละประเทศจะมีความแตกต่างกันในเรื่องรายละเอียด และจังหวะเวลาของการเปลี่ยนขั้นตอนนโยบายและเรื่องเหล่านี้ ก็เป็นหัวข้อที่นักเศรษฐศาสตร์สนใจศึกษากันอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ตลอดช่วงระยะเวลาหลังสงครามทั้งหมด ประเทศต่างๆ ในกลุ่มนี้มิได้มีนโยบายที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัด ทว่ามีความคล้ายคลึงกันอย่างกว้าง ๆ

การแยกแยะแบบแผนของนโยบายโดยทั่วไปในหมู่รัฐบาลของประเทศสังคมนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเรื่องยากมากกว่า ทั้งนี้โดยไม่นับความจำเป็นที่ต้องก่อสร้างขึ้นใหม่ในทันทีของสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (เวียดนามเหนือ) ภายหลังค.ศ.1954 และส่วนอื่นๆ ของอินโดจีนภายหลังค.ศ.1975 (และกัมพูชาอีกครั้งหนึ่งในค.ศ.1979) ตลอดระยะเวลาอันยาวนานนี้ ทั้งพม่าและเวียดนาม มีแนวโน้มที่จะดำเนินการตามลำดับช่วงเวลาของระบอบสังคมนิยมที่เป็นหลักอยู่ในคัมภีร์ ในบางช่วงเวลาการดำเนินการกระทำโดยพิจารณาสภาพความเป็นจริงอยู่บ้าง และให้ลู่ทางที่กว้างขวางขึ้นแก่วิสาหกิจของเอกชน ตัวอย่างเช่น การปฏิรูปที่ดินอย่างกระตือรือร้นเกินเหตุในเวียดนามเหนือระหว่าง ค.ศ.1953-1956 ทำให้รัฐต้องยอมรับต่อสาธารณชนถึงความผิดพลาดและการกระทำที่เกินเลยกว่าเหตุเหล่านั้น ความเพียรพยายามในตอนปลายทศวรรษ 1970 เพื่อที่จะบังคับใช้เศรษฐกิจแบบบังคับบัญชาอย่างเข้มงวดกับครึ่งทางใต้ของเวียดนามก็ทำให้ต้องยอมรับความผิดพลาดเช่นเดียวกัน ในพม่าก็เกิดขึ้นทำนองเดียวกัน กล่าวคือแนวโน้มที่มุ่งไปสู่ความเป็นเจ้าของโดยรัฐ และการโดดเดี่ยวจากนานาชาติของรัฐบาลปฏิวัติในพม่า ภายหลังค.ศ.1962 นั้น ถูกโครงการยี่สิบปีในค.ศ.1972 ดึงย้อนกลับไปเป็นบางส่วน โครงการนี้ เน้นเรื่องการเพิ่มการผลิตและรื้อฟื้นการสถาปนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับนานาชาติให้กว้างขวางยิ่งขึ้น มีเพียงกัมพูชาประชาธิปไตยเท่านั้น ที่มิได้ดำรงชีวิตอยู่นานพอที่จะเสียใจกับความเกินเลยกว่าเหตุของตน

เศรษฐกิจที่เป็น “หนทางที่สาม” ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่มีเหลืออยู่อีกแล้ว พม่ายุคก่อนค.ศ.1962 อินโดนีเซียยุคก่อนค.ศ.1965 และกัมพูชายุคก่อนค.ศ.1970 ทั้งสามประเทศเหล่านี้เดินไต่ลวดกายกรรมอยู่ระหว่างระบอบทุนนิยมกับสังคมนิยมโดยพยายามเดินให้ไกลอย่างเท่าที่จะทำได้ ความจริงในข้อที่ว่า ในท้ายที่สุดแล้ว ทุกประเทศต่างลงเอยด้วยความพ่ายแพ้แก่รัฐประหารของทหาร ซึ่งส่วนหนึ่ง ถูกกระตุ้นจากการที่ทหารผิดหวังต่อผลงานด้านเศรษฐกิจนั้น เรื่องนี้ไม่ควรปิดบังมิให้เรามองเห็นความจริงในข้อที่ว่า แต่ละประเทศ ต่างสามารถอยู่รอดมาได้นานกว่าทศวรรษ เป็นความอยู่รอดโดยใช้อุดมการณ์ของตนเป็นเครื่องท้าทายการจัดจำแนกประเภทอย่างง่าย ๆ ตลอดจนการท้าทาย

ต่อแรงกดดันที่เกิดจากสงครามเย็น ทฤษฎีต่าง ๆ ของพวกเขา ถูกนำมาโยงและผสานเข้าด้วยกัน และนโยบายของพวกเขาเหล่านี้ ก็เป็นนโยบาย "เฉพาะกิจ" โดยไม่มีแนวโน้มใด ๆ ที่พอจะมองเห็นได้ยกเว้นการยืนยันอย่างหยิ่งผยองว่าเป็นนโยบายที่มีลักษณะชาตินิยมอย่างเด่นชัด ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นนโยบายรัฐสวัสดิการแนว *ปยีดอว์ธา* (แปลตรงตามตัวอักษรได้ว่า "ประเทศเกษตรกรที่ศักดิ์สิทธิ์") ของพม่าสมัยอู นุ นโยบายระบอบสังคมนิยมเขมรของเจ้าสีหนุ กับหลักปัญจศีล และ มารฮาเอนิสม์ ของซูการ์โน การวางสูตรเหล่านี้เป็นเรื่องน่าสนใจที่ชวนให้ติดตามอย่างยิ่ง เพราะสูตรเหล่านี้ เป็นประหนึ่งสัญลักษณ์ประจำตัวของประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคสมัยใหม่ ซึ่งแสดงถึงการปฏิเสธแนวคิดเศรษฐกิจของตะวันตก ทั้งที่เป็นแบบคลาสสิกและที่อยู่ในแนวมาร์กซิสต์ อย่างไรก็ดี สูตรที่คิดขึ้นเหล่านี้ก็มิได้เป็นประหนึ่งมักคุเทศก์ที่ชี้นำนโยบายเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง หรือประมวลขึ้นเป็นหลักการจนสามารถมองออกว่าเป็นหลักการของท้องถิ่นหรือของเอเชีย กล่าวคือ การเป็นหลักการที่นำไปสู่แนวโน้มที่แน่ชัดซึ่งจะเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจ[10]

อีกแง่มุมหนึ่งของลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจเหล่านี้ คือความระแวง "ชาวต่างประเทศ" มากขึ้นทั้งที่อยู่ในประเทศและอยู่นอกประเทศ บางคราว ความหวาดกลัวชาวต่างชาติอย่างไม่มีเหตุผลเช่นนี้ ก็ฟ้องให้เห็นที่การแบ่งแยกและกีดกันคนต่างด้าวในท้องถิ่น (โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนในอินโดนีเซียและชาวอินเดียในพม่า) บางคราว แสดงให้เห็นที่การปฏิเสธความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เพราะจะเป็นการลดศักดิ์ศรีและลดความเป็นอิสระของท้องถิ่น ทัศนคติดังกล่าว แน่นอนว่า มิใช่จะไม่มีอยู่ในประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เสียเลย ทว่าทัศนคติพวกนี้ ดูจะมีความสำคัญมากเป็นพิเศษ ในประเทศที่ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบ "หนทางที่สาม" อาจเป็นได้ว่าเนื่องจากประเทศเหล่านี้ไม่มีหลักการทางเศรษฐกิจที่ชัดแจ้งที่จะมาแข่งขันด้วย ซูการ์โนบอกแก่สหรัฐอย่างเหลืออดในท้ายที่สุดว่า "เอาความช่วยเหลือของพวกคุณไปเสียให้พ้น" เจ้าสีหนุทรงประกาศตอนที่ปฏิเสธความช่วยเหลือทางทหารของอเมริกันในเดือนตุลาคม 1963 ว่า "เรายินดีจะอยู่อย่างยากจนเสียมากกว่า เพราะอย่างน้อย เราก็เป็นอิสระ" และทรงยืนยันในอีกหนึ่งเดือนถัดมาว่า "ศักดิ์ศรีขั้นพื้นฐาน

---

[10] การปฏิเสธแบบอย่างของตะวันตกด้วยวาทะคารมดังกล่าว มิได้มีจำกัดอยู่เฉพาะกับรัฐ "หนทางที่สาม" เท่านั้น ดังที่แสดงให้เห็นจาก แนวนโยบายต่าง ๆ ได้แก่ "อังค์การ์" (Angkar แผลงมาจากอังค์กอร์—Angkor หรือพระนครหรือนครวัด) ของกัมพูชาประชาธิปไตย นโยบาย "วิถีพม่าสู่ระบอบสังคมนิยม" คำแนะนำของมหาธีร์ ให้ชาวมาเลเซีย "มองไปทางตะวันออก" และประการสุดท้ายคือคำเตือนของลี กวน ยู ให้ระลึกถึงสิ่งที่ทรงคุณค่าตามหลักขงจื๊อ ในการพัฒนาสิงคโปร์

ที่สุด ยั้งกัมพูชามิให้รับความช่วยเหลือจากอเมริกัน ไม่ว่าจะในรูปแบบใด และไม่ว่าจะน้อยสักเพียงไร"[11]

นักวิชาการที่เชี่ยวชาญด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงครามบางคน แยกวิธีการพัฒนาของประเทศในภูมิภาคออกเป็นแบบ "มองเข้าสู่ภายใน" และแบบ "มองออกไปภายนอก" ตามหลักเหตุผลด้านเศรษฐกิจแล้ว แบบแรก เน้นที่การดำรงอยู่ด้วยตนเองโดยไม่อาศัยความช่วยเหลือจากผู้อื่นและการแยกตัวออกไป ส่วนแบบหลัง เห็นว่าการค้าที่ขยายกว้างออกไป เป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในระยะยาว ทว่าคารมของซูการ์โนและของเจ้าสีหนุ ประกอบกับแบบแผนการแบ่งแยกและกีดกันคนต่างด้าวตามท้องถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งยังมีอยู่อย่างไม่ยอมจางหาย บ่งบอกเป็นนัยว่า รากเหง้าของเรื่องเหล่านี้อยู่ที่ลัทธิชาตินิยม ส่วนนโยบายพึ่งตนเองก็เป็นเพียงเหตุผล ที่ยกขึ้นมาอ้างเท่านั้น บางครั้งรัฐบาลใหม่พยายามยืนยันความถูกต้องของตนเอง ด้วยการดำเนินแนวปฏิบัติในลักษณะหลงชาติเช่นนี้อย่างเลยเถิดยิ่งขึ้นไปอีก ดังกรณีต่าง ๆ ต่อไปนี้คือ กรณีรัฐบาลปฏิวัติของพม่า ซึ่งดำเนินโดยการลดการติดต่อกับโลกภายนอกลงอย่างมโหฬาร กรณีรัฐบาลยุคระเบียบใหม่ของอินโดนีเซีย ซึ่งดำเนินโดยการตัดความสัมพันธ์กับจีนและสนับสนุนการสังหารหมู่ชาวจีนในท้องถิ่นในค.ศ.1965-1966 กรณีกัมพูชาประชาธิปไตย ซึ่งดำเนินโดยการขับไล่ชาวเวียดนามทั้งหมดออกไป และยั่วยุให้เกิดสงครามกับเวียดนาม รวมทั้งประหัตประหารชาวจามและชนกลุ่มน้อยชาติพันธุ์อื่น ในทางปฏิบัติแล้ว การแยกตนเองอย่างโดดเดี่ยว เป็นการแสดงออกถึงลัทธิชาตินิยม มากเสียยิ่งกว่าจะเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาตามหลักเหตุผล

การเลือกยุทธศาสตร์ในการพัฒนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาศัยทั้งลัทธิอุดมการณ์และผลประโยชน์ของตนเองเป็นพื้นฐาน เสน่ห์ดึงดูดใจของระบอบทุนนิยม จะรวมถึงความที่ระบอบนี้สอดคล้องไปกับพฤติกรรมการค้าที่มีมาแต่ดั้งเดิมในภูมิภาคนี้ และความเกี่ยวพันที่ระบอบทุนนิยมนี้มีอยู่กับความมั่งคั่งและอิทธิพลของประเทศในซีกโลกตะวันตกและของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งมองเห็นกันอยู่ ส่วนระบอบสังคมนิยมนั้นก็เชื่อมโยงอยู่กับความคิดในท้องถิ่น เรื่องความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (เป็นต้นว่าความคิดเรื่อง *โกตอง โรยอง* และ*บายานิฮาน*) และเรื่องการจัดสรรปันส่วนโภคทรัพย์และสิทธิในการใช้ประโยชน์ในที่ดินเสียใหม่อย่างมีใจกุศล แทนการเป็นเจ้าของอย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้แล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังได้เรียนรู้ภูมิปัญญาที่เป็นธรรมเนียมนิยมของนักเศรษฐศาสตร์สากลอยู่อย่างสม่ำเสมอ อันเป็นภูมิปัญญาที่โดยตัวของมันเองแล้ว วิวัฒนาการมาตลอดช่วงระยะเวลานี้ นับตั้งแต่การฟื้นฟูการผลิต

---

[11] J.D. Legge, ***Sukarno: A Political Biography,*** rev. edn, Sydney, 1984, 292; Sihanouk, ***My War with the CIA: The Memoirs of Prince Norodom Sihanouk as Related to Wilfred Burchett,*** rev. edn, Harmondsworth, Mdx, 130, 134.

สินค้าขั้นปฐม ไปจนถึงการสร้างอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า และวิวัฒนาการต่อไปจนไปสู่อุตสาหกรรมที่มุ่งเพื่อการส่งออก ทั้งนี้ โดยเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการตระหนักรู้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ถึงความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตภาคเกษตร ในบางคราวชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล็งเห็นการเปลี่ยนแปลงด้านภูมิปัญญาเหล่านี้ ฮลา มยินต์ จากพม่า น่าจะเป็นผู้ที่สร้างคุณูปการให้แก่โลกสากลแห่งเศรษฐกิจการพัฒนาที่มีชื่อเสียงโดดเด่นที่สุดในภูมิภาคที่บ่อยยิ่งกว่า คือการที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เรียนรู้ คำแนะนำ และการศึกษาของตะวันตก ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงติดตามแนวโน้มต่าง ๆ ได้ขณะที่แนวโน้มเหล่านั้นวิวัฒนาการขึ้นมา อันที่จริงนั้น ในอินโดนีเซียบัณฑิตจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัย อเมริกันแห่งหนึ่ง เป็นผู้ที่มีอิทธิพลอย่างหนักหน่วงในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของประเทศภายใต้ระเบียบ ใหม่ อิทธิพลของคนเหล่านี้มีมากจนเป็นผลให้พวกเขามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันในนาม “มาเฟียเบิร์คเลย์” นอกจากนี้ผู้เชี่ยวชาญประเภทเท็คโนแคร็ตชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังถ่ายทอดความคิดให้แก่กันและกัน

ภายใต้การอุปถัมภ์ของหน่วยงานอย่างเช่นคณะกรรมาธิการเศรษฐกิจแห่งเอเชียและตะวันออกไกลขององค์การ สหประชาติ (อีคาเฟ่) ซึ่งในเวลาต่อมา อยู่ในรูปของคณะกรรมาธิการเศรษฐกิจและสังคมขององค์การสหประชาชาติฝ่ายเอเชียและแปซิฟิค (เอสแคป) รวมทั้งภายใต้การอุปถัมภ์ขององค์การอาเซียนและสถาบันวิจัยข้าวนานาชาติ (ไออาร์อาร์ไอ) ซึ่งมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่ฟิลิปปินส์

กลุ่มที่เลือกที่จะละจากระบอบทุนนิยม มีแบบอย่างของต่างประเทศให้เลือกอยู่เช่นกัน คำสอนเกี่ยวกับลัทธิมาร์กซ์-เลนินตามธรรมเนียมนิยมที่กำลังวิวัฒนาการขึ้นมาในเวลานั้น เห็นได้ชัดว่าส่งอิทธิพลให้แก่เวียดนามและรัฐที่อยู่ในการอุปถัมภ์ของเวียดนาม การที่รัฐเหล่านี้เน้นที่อุตสาหกรรมหนักในตอนปลายทศวรรษ 1950 แล้ว “ปฏิรูป” เสียใหม่ในทศวรรษ 1980 (รวมทั้งรื้อฟื้นการแลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตรของเขตร้อน กับสินค้าสำเร็จรูปจากกลุ่มโซเวียต) นั้น อย่างน้อยที่สุดก็แสดงให้เห็นว่าในส่วนหนึ่งเป็นการตอบรับต่อแนวทางหลักในการปฏิบัติของมอสโก ซึ่งกำลังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในเวลานั้น ส่วนแบบอย่างเดิมที่เวียดนามเหนือนำมาใช้ในตอนแรกในการปฏิรูปที่ดินเป็นแบบอย่างที่มาจากจีน นอกจากนี้แล้ว ประเทศที่ไม่เลือกแนวทุนนิยมเหล่านี้ ยังเสริมแนวทางหลักในการปฏิบัติที่กล่าวข้างต้น ด้วยผู้เชี่ยวชาญประเภทเทคโนแคร็ตซึ่งจบการศึกษาจากประเทศคอมมิวนิสต์ที่ก้าวหน้ากว่า ซึ่งก็เป็นในทำนองเดียวกับประเทศร่วมภูมิภาคอื่น ๆ ที่เลือกแนวทุนนิยมในอีกทางหนึ่ง ทางฝ่ายกัมพูชาประชาธิปไตยและพม่าปฏิวัติ ก็แสดงความสนใจเป็นพิเศษกับยุทธศาสตร์ทางด้านเศรษฐกิจที่มีลักษณะแปลกเฉพาะออกไปยิ่งกว่า แนวทางที่ว่านี้ในส่วนหนึ่ง มีพื้นฐานอยู่ที่แนวคิดที่วิวัฒนาการขึ้นในพื้นถิ่น อีกส่วนหนึ่ง มีพื้นฐานอยู่ที่อิทธิพลของต่างชาติ ที่ต่างออกไป—ในกรณีของกัมพูชานั้น ได้แก่อิทธิพลของลัทธิมาร์กซ์และลัทธิเหมาตามแบบของนักวิชาการ ฝรั่งเศส ส่วนกรณีของพม่านั้น ได้แก่อิทธิพลของลัทธิสังคมนิยมแบบเฟเบี้ยนหรือแบบ

ค่อยเป็นค่อยไป (Fabian Socialism) ส่วนกลุ่มที่สนับสนุน “หนทางที่สาม” มิได้มีตำราที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติจากของฝ่ายขวาหรือซ้ายสำหรับใช้เป็นเครื่องชี้แนว และดังนั้น จึงอาศัยแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่กว้างขวางอย่างไม่ขอบเขตจำกัด

ทุกประเทศล้วนสนับสนุนความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในแง่ทฤษฎี แต่มิใช่ว่าทุกประเทศอยู่ในฐานะที่จะลงทุนทำประโยชน์จากความคิดของตนได้ การสร้างอุตสาหกรรมซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ว่าเพื่อทดแทนการนำเข้า ต้องอาศัยความสนับสนุนจากกลุ่มผลประโยชน์ดั้งเดิม ทั้งนี้ เพราะผลกำไรของอุตสาหกรรมทดแทนเหล่านี้ ขึ้นอยู่กับการมีกำแพงภาษีเพื่อคุ้มครองหรือการแบ่งสรรใบอนุญาตพิเศษหรือโควต้าการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ (ที่ดูจะแปลกก็คือ ฟิลิปปินส์ ซึ่งบุกเบิกการทดแทนการนำเข้าในทศวรรษ 1950 แท้ ๆ แต่ในระยะเวลายี่สิบปีถัดมา กลับเป็นรัฐทุนนิยมที่เติบโตช้าที่สุดในภูมิภาคนี้ ส่วนหนึ่ง เนื่องจากกลุ่มผลประโยชน์ดั้งเดิม ต่อต้านการดำเนินยุทธศาสตร์ที่มีแนวมุ่งเพื่อการส่งออกอย่างเต็มที่) ในสภาพแวดล้อมแบบอื่น ๆ ในภาคการผลิตอื่น ๆ หรืออุตสาหกรรมแขนงอื่น ๆ –เป็นต้นว่าน้ำมัน เกษตรกรรรมเพื่อการส่งออก การขนส่งและการสื่อสารคมนาคม—กลายเป็นภาคที่ได้รับการสนับสนุน ซึ่งมิได้อยู่ที่ตัวภาคการผลิตนั้น ๆ แต่อยู่ที่ตัวผู้เป็นเจ้าของภาคการผลิตหรืออุตสาหกรรมดังกล่าว ทั่วภูมิภาคนี้ มีหลักฐานบันทึกมากเกินพอ ที่พิสูจน์ถึงความเกี่ยวพันระหว่างผู้กำหนดนโยบายและนักอุตสาหกรรมที่ได้รับการสนับสนุน ริชาร์ด โรบิสัน ได้ศึกษาพิเคราะห์แบบแผนความเป็นเจ้าของกิจการในอินโดนีเซีย – รวมทั้งการถือครองทรัพย์สินที่มีอยู่ในภาคต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ของกลุ่มซูฮาร์โต้ (หรือกลุ่มเซ็นดานา) และของบรรดาผู้มีตำแหน่งบัญชาการในกองทัพ—ผลงานของโรบิสันชิ้นนี้มีสาระกว้างขวางและครอบคลุมมากที่สุด ผลงานที่ศึกษาพิเคราะห์ถึง “ทุนนิยมในหมู่มิตรสหาย” ของฟิลิปปินส์และการสมานความสัมพันธ์ “จีน-ไทย” ระหว่างนักธุรกิจกับข้าราชการในประเทศไทย ก็มีอยู่หลายชิ้นเช่นเดียวกัน[12] นายพลเน วิน แห่งพม่า กลายเป็นคนมั่งคั่งร่ำรวยมากเกินกว่าจะเป็นไปได้ที่จะนำเงินเดือนที่ได้รับอย่างเป็นทางการของเขา มาใช้ยืนยันความบริสุทธิ์ถูกต้องได้ และประธานาธิบดีสามคนของเวียดนามใต้หรือบรรดาญาติใกล้ชิด ก็ได้ช่วยส่งเสริมการลักลอบค้าฝิ่นที่เฟื่องฟูอยู่ในเวียดนามใต้ โดยได้รับส่วนแบ่งจากกำไรเป็นการตอบแทนผู้ที่

---

[12] Robison, ***Indonesia: The Rise of Capital,*** Sydney: Asian Studies Association of Australia, Southeast Asia Publication Series no. 13, 1986; John F. Doherty, “Who Controls the Philippine Economy,?” in Belinda A. Aquino, ed., ***Cronies and Enemies: The Current Philippine Scene,*** Honolulu: University of Hawaii, Center for Asian and Pacific Studies, Philippine Studies Program, Occasional Paper no. 5, 1982, 7-35; G. William Skinner, ***Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand,*** Ithaca: Cornell University, Association for Asian Studies Monograph no. 3, 1958; cf. Kevin Hewison, “National Interests and Economic Downturn: Thailand,” in Richard Robison, Kevin Hewison and Richard Higgott, eds, ***Southeast Asia in the 1980s: The Politics of Economic Crisis,*** Sydney, 1987, 52-5.

ทำหน้าที่ตัดสินใจในเวียดนามที่เป็นคอมมิวนิสต์ มีทีท่าน้อยกว่า ที่จะสร้างความมั่งคั่งให้แก่ตนเองอย่างเป็นล่ำเป็นสัน (แม้ว่าการรับสินบนเล็ก ๆ น้อย ๆ จะมีอยู่อย่างดกดื่น) แต่ผู้ทำหน้าที่ตัดสินใจเหล่านี้ก็มักต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ที่ฝังอยู่ภายในระบบราชการ ไม่ว่าทั้งหมดนี้ จะถือว่าเป็นการทุจริตธรรมดาสามัญ หรือมองว่าเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นเสมือน “การสืบมรดก” ที่ตกทอดมาจากอดีต แต่เราก็ไม่สามารถจะละเลยไปเสียได้ เมื่อวิเคราะห์ถึงการกำหนดนโยบาย

เช่นเดียวกัน นโยบายแนวชาตินิยม ก็มีผลประโยชน์ที่ผูกติดอยู่ด้วยกันมาช่วยเสริมความเข้มแข็ง การรณรงค์ต่อต้านชาวจีนและต่อต้านชาวอินเดีย ได้รับการสนับสนุนจากพ่อค้าและนักการเงินชาวพื้นเมืองเกือบจะเสมอไปทุกครั้ง คนเหล่านี้ ปรารถนาอย่างแท้จริง ที่จะกำจัดคู่แข่ง นอกจากนี้ การรณรงค์ต่อต้านคนต่างด้าวดังกล่าว ยังได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่และบุคคลที่เป็นตัวแทนขององค์กรต่าง ๆ มากมาย ซึ่งยินดีกับโอกาสที่จะได้บีบคนนอกให้หนักหน่วงยิ่งขึ้น การรณรงค์ต่อต้านบริษัทข้ามชาติ ก็เป็นไปทำนองเดียวกัน คือได้รับการสนับสนุนจากผู้ประกอบการและเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นเป็นอันมาก เป็นต้นว่า จากนักธุรกิจชาวฟิลิปปินส์ที่พูดจาโผงผาง อเลจานโดร ลิเชาโค[13] ทว่าคนเหล่านี้ ก็ถูกต่อต้านจากคนอื่น ๆ ที่ได้ประโยชน์จากความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับบริษัทข้ามชาติ

ความเสมอภาค โดยนัยที่หมายถึงการปรับเปลี่ยนการกระจายโภคทรัพย์เสียใหม่นั้น ปกติแล้วมิได้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของผู้ปกครองประเทศ ซึ่งอาจเป็นได้ว่า ยกเว้นในกรณีอินโดจีน ผู้ปกครองประเทศอาจยึดไร่ขนาดใหญ่ของชาวต่างประเทศ หรือแบ่งแยกและกีดกันพ่อค้าชาวจีน ทว่าผู้ปกครองเหล่านี้ก็ไม่อาจสนับสนุนการปฏิรูปที่ดินอย่างจริงจังในฉับพลันทันทีได้ โดยไม่สร้างความเสียหายให้แก่ฐานชนชั้นของตนเอง สำหรับรัฐที่มิใช่สังคมนิยมนั้น เฉพาะสาธารณรัฐแห่งเวียดนาม (เวียดนามใต้) เท่านั้น ที่ได้เริ่มดำเนินการปฏิรูปที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ และการปฏิรูปที่ดินของเวียดนามใต้นี้ ถูกสหรัฐอเมริกาบีบบังคับให้ทำ พร้อมทั้งให้การสนับสนุนด้านการเงินด้วย การรณรงค์ในภาครัฐเพื่อสร้างความยุติธรรมในสังคมในประเทศอื่น ๆ ช่วยถอดชนวนความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้นได้ ซึ่งเท่ากับก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชนชั้นผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติโดยรวมด้วย รวมทั้งแก่นักการเมืองที่เป็นผู้เสนอให้มีการรณรงค์ดังกล่าว แม้ว่าในแง่นี้ การใช้การประชาสัมพันธ์ที่ดำเนินการอย่างดี เช่นการประชาสัมพันธ์ที่ดำเนินควบคู่ไปกับ “การปฏิรูปที่ดิน” ส่วนใหญ่ของฟิลิปปินส์สามารถบรรลุผลสำเร็จได้มากจนเกือบจะเท่ากับนำทรัพย์สินมาจัดจำแนกแจกจ่ายกันใหม่อย่างแท้จริง โดยที่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายต่ำกว่ามาก สำหรับความเสมอภาคในระดับที่มีนัยแค่การใช้จ่ายในภาครัฐ ที่ให้กับโรงเรียน ถนนหนทาง คลินิก หน่วยงานด้านสินเชื่อของรัฐบาล ฯลฯ แน่นอนว่า ความเสมอภาค

---

[13] *The Lichauco Paper: Imperialism in the Philippines,* New York, 1973.

นี้ก่อให้เกิดผลประโยชน์ที่ควบติดมากับงาน ซึ่งผู้ที่ได้ผลประโยชน์ดังกล่าว คือบรรดาผู้ที่ได้สัญญารับเหมางานก่อสร้าง หรืองานบริหารหน่วยงานดังกล่าวเหล่านั้นนั่นเอง

นอกจากนี้แล้ว ในขณะที่รัฐเติบใหญ่ขึ้นเพราะความจำเป็นแกมบังคับ รวมทั้งความจำเป็นของประเทศตามที่คิดเห็นกันนั้น รัฐยังได้กลายมาเป็นกลุ่มผลประโยชน์ด้วยคุณสมบัติของตนเองอีกด้วย การปราศจากกลุ่มผลประโยชน์ที่เป็นคู่แข่งขัน หรือความอ่อนแอของกลุ่มผลประโยชน์ดังกล่าว ทำให้มีความเป็นไปได้ในข้อแรกที่รัฐจะก่อตั้งรัฐวิสาหกิจขึ้นมา เนื่องจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่มีชนชั้นกระฎุมพีหรือชนชั้นกลางที่เข้มแข็ง ที่เป็นชาวพื้นถิ่นดั้งเดิม รัฐบาลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงไม่ต้องคอยเอาใจส่วนพาณิชย์เอกชน ด้วยคำสัญญาว่าจะไม่เข้าแทรกแซง การต่อต้านของประชาชนในเรื่องความไม่ควรแทรกแซงพลังของตลาด ก็มิได้มีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อระบบราชการลงหลักปักฐานในธุรกิจได้อย่างมั่นคงดีแล้ว ระบบราชการก็มีแนวโน้มที่จะขยายอิทธิพลออกไป เรื่องนี้ ยิ่งแน่ชัดมากเป็นพิเศษในกรณีของวิสาหกิจของทหารในประเทศไทย อินโดนีเซีย พม่า และเวียดนาม ทั้งสมัยที่เป็นทุนนิยมและสมัยที่เป็นคอมมิวนิสต์ แม้ว่าจะมีข้อโต้แย้งต่าง ๆ นานาของนักเศรษฐศาสตร์พวกที่อ้างว่า ธุรกิจที่รัฐบริหาร มักจะไร้ประสิทธิภาพเสมอไป แต่รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ได้แสดงความสนใจแต่เพียงเล็กน้อย ที่จะให้โอนรัฐวิสาหกิจเป็นของเอกชน จนกระทั่งเมื่อล่วงมาจนถึงทศวรรษ 1980 สิงคโปร์จึงเริ่มดำเนินการในเรื่องนี้ (ในขอบเขตจำกัด) และรัฐบาลของชาติอื่น ๆ ก็เริ่มพูดกันในเรื่องนี้ อย่างไรก็ดี โดยทั่วไปแล้ว ทรัพย์สินของชาติในภาครัฐ มีแนวโน้มที่จะเพิ่มพูนขึ้นเสมอ

อันตรายของการมุ่งประเด็นที่แนวโน้มเรื่องนโยบาย คือสมมุติฐานที่วางอยู่โดยนัย ในเชิงที่ระบุว่า แนวโน้มเรื่องนโยบายเหล่านี้ เป็นต้นเหตุของทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นภายในภูมิภาค แน่นอนว่า การอภิปรายทางด้านการเมืองเป็นอันมาก ภายในภูมิภาค และที่เกี่ยวข้องกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในแง่ของความถูกต้องตามหลักอันควร ถูกผลการปฏิบัติงานในด้านเศรษฐกิจ วางกรอบไว้ เรื่องนี้มีนัยไปถึงว่า “ผู้ชนะ” มีชัยชนะเพียงเพราะพวกเขาเลือกได้ถูกต้อง ส่วน “ผู้แพ้” พลาดพลั้งไป อย่างไรก็ดี ในทางปฏิบัติแล้ว โอกาสในการเลือกนโยบาย ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักมีข้อจำกัดอย่างรุนแรง ในขณะที่ผลการปฏิบัติงานก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของรัฐบาลของประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ในระดับที่มากทีเดียว การพัฒนาชุมชนเมืองในลักษณะที่กระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางในเวียดนามเหนือ เป็นนโยบายที่เกิดจากการตอบสนองต่อการระดมทิ้งระเบิดของอเมริกันเป็นสำคัญ การบังคับให้พลเมืองอพยพออกจากพนมเปญในค.ศ.1975 อาจให้คำอธิบายได้ว่า สาเหตุส่วนหนึ่งเนื่องมาจากเมืองขยายใหญ่จนไม่สามารถเลี้ยงตนเองอยู่ได้ หลังจากที่ต้องผจญสงครามมาถึงห้าปี ความมั่งคั่งไพบูลย์ของอินโดนีเซีย มาเลเซียและบรูไนภายหลังค.ศ.1973 ส่วนใหญ่แล้ว ก็มีพื้นฐานเนื่องมาจากภาวะราคาน้ำมันในโลกที่พลุ่งขึ้น โดยเริ่มต้นตั้งแต่ปี 1973 เป็นต้นมา การกำหนดนโยบายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้เป็นเพียงผลิตผลของอุดมการณ์และการ

พิจารณาผลประโยชน์ของตนเองเท่านั้น หากยังเกิดจากประสบการณ์ จากการตอบสนองอย่างลองผิดลองถูก ต่อสภาพแวดล้อมนานาชาติ ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ความพัวพันกับเศรษฐกิจ ของการเมืองระหว่างประเทศ

ในโลกที่รัฐเอกราชของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อตัวขึ้นมานั้น เป็นโลกชนิดที่ไม่ยอมปล่อยให้รัฐเหล่านี้ได้อยู่ตามลำพัง รัฐบาลของประเทศภายนอกภูมิภาค พยายามอย่างไม่หยุดยั้งที่จะสร้างอิทธิพลต่อกิจการต่าง ๆ ในท้องถิ่น "ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่" เช่นว่านี้ มิใช่ปัจจัยหลักที่เป็นตัวกำหนดประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคสมัยใหม่ ดังที่บรรดาผู้วิพากษ์ลัทธินี้มักกล่าวเป็นนัยให้เข้าใจกันเช่นนั้นอยู่บ่อย ๆ ทว่าผลกระทบของลัทธิดังกล่าว ก็ไม่อาจละเลยไปเสียได้ ในแวดวงการเมืองนั้น ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ กระทำตั้งแต่พยายามสร้างอิทธิพลต่อการเลือกตั้งในท้องถิ่นไปจนถึงการเข้าแทรกแซงทางทหารอย่างเต็มพิกัด ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจ บ่อยครั้งเป็นเครื่องมือเพื่อก่อให้เกิดผลมุ่งหมายทางด้านการเมือง แม้ว่าจะมีการลดความช่วยเหลือแบบสองฝ่ายลงทีละน้อย แล้วแทนที่ด้วยการรับการสนับสนุนจากหลาย ๆ ฝ่าย เพื่อให้ได้ชื่อว่าเป็นความช่วยเหลือที่มิได้เกี่ยวข้องกับการเมืองอยู่ก็ตาม สถาบันวัฒนธรรมและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มากมาย นับตั้งแต่องค์กรอาสาสมัครสันติภาพพีซ คอรป์ ไปจนถึงโครงการฝึกอบรมให้แก่ข้าราชการ เจ้าหน้าที่และนักวิชาการชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนมีแนวโน้มที่จะเสริมสร้างความสัมพันธ์ทั้งในระดับส่วนตัวและระดับภูมิปัญญา

ในช่วงหลังสงครามยุติลงใหม่ ๆ นั้น ความเพียรพยายามที่สำคัญที่จะสร้างอิทธิพลต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาจากอดีตมหาอำนาจอาณานิคม อย่างไรก็ตาม ในทันทีที่ให้การรับรองเอกราชของอินโดนีเซีย ดัตช์ก็หายไปจากเวทีในเวลาไม่ช้านาน กระบวนการปลดปล่อยอาณานิคม ยังทำให้ดัตช์แค้นใจอยู่ไม่หาย ทั้งนี้เพราะการลงทุนมากมายที่ยังคงตกค้างอยู่ของพวกเขา ถูกถอนออกไป หรือถูกโอนไปเป็นของชาติ และพวกเขาเองก็มิได้อยู่ในฐานะที่เข้มแข็งพอที่จะให้ความช่วยเหลือหรือให้คำแนะนำได้มากนัก ฝรั่งเศสในอินโดจีนและอังกฤษในพม่า ก็มิได้ดีไปกว่าดัตช์สักเท่าไรนัก เพราะตนเองก็ง่อนแง่นในด้านเศรษฐกิจ อิทธิพลที่จะอยู่ต่อไปของพวกเขา มีแนวโน้มที่จะขึ้นอยู่กับไมตรีจิตของรัฐบาลชาตินิยมชุดใหม่ ซึ่งก็ไม่เคยมีมากมายนัก อังกฤษไปได้ดีกว่าอยู่สักหน่อย ในกรณีอดีตอาณานิคมภาคพื้นทะเลของตน อย่างน้อย ก็ดีมาได้จนกระทั่งถึงทศวรรษ 1970 เมื่ออังกฤษปิดฐานทัพเรือในสิงคโปร์ของตนลง และรัฐบาลมาเลเซียเริ่มโอนการลงทุนของต่างชาติมาเป็นของพื้นถิ่น ฝรั่งเศสและอังกฤษยังรักษาอิทธิพลของตนในด้านการศึกษา ไว้ได้บ้างเหมือนกัน (ฝรั่งเศสในอินโดจีน

สมัยที่ไม่เป็นคอมมิวนิสต์และอังกฤษในมาเลเซีย) โดยทั้งสองถือโอกาสใช้ประโยชน์จากชื่อเสียงเกียรติภูมิของภาษาและวัฒนธรรมของตนที่ยังคงเหลืออยู่ โดยผ่านที่ปรึกษาในกระทรวงที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในท้องถิ่น และการให้ทุนการศึกษาสำหรับนักศึกษาที่เรียนดีบางคน

ทางด้านสหรัฐอเมริกานั้น ได้ก้าวขึ้นจากสงครามโลกครั้งที่ 2 พร้อมด้วยความร่ำรวยและความแข็งแกร่งเพิ่มมากขึ้น สหรัฐกลายเป็นอิทธิพลจากภายนอกที่มีความสำคัญยิ่งต่อกิจการด้านเศรษฐกิจของภูมิภาค ทั้งยังเป็นตัวแทนสำคัญของ “ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่” แห่งทศวรรษ 1950 และ 1960 สหรัฐกระทำการมิใช่เฉพาะเพื่อการค้าและการลงทุนของชาวอเมริกันเท่านั้น หากยังรวมถึงในฐานะผู้ปกป้องผลประโยชน์ของระบอบทุนนิยมโดยทั่วไป ให้รอดพ้นจากภัยคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์โลก ตามที่ตนคิดคะเนเอาด้วย สหรัฐต่อสู้กับขบวนการคอมมิวนิสต์ที่เปิดเผยโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสงครามอินโดจีนครั้งที่สอง โดยสหรัฐส่งทหารเข้าร่วมรบในสงครามนี้กว่าครึ่งล้านคน สหรัฐเข้าพัวพันในการทำลายล้างรัฐบาลในอินโดนีเซีย ลาว และกัมพูชา ที่ได้ชื่อว่าเป็นกลาง แต่มีโอกาสจะเอียงเอนไปทางซ้าย ทั้งสหรัฐยังให้เงินช่วยเหลือขบวนการปีกขวาทั่วทั้งภูมิภาคนี้ ซึ่งเท่ากับสหรัฐปูพื้นฐานให้แก่การก่อรัฐประหารของทหารในอินโดนีเซีย (ค.ศ.1965) และในประเทศไทย (ค.ศ.1976) รวมทั้งแก่การประกาศกฎอัยการศึกในฟิลิปปินส์ (ค.ศ.1972)

ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของสหรัฐ โดยทั่วไปแล้ว เกี่ยวพันอยู่กับเป้าหมายทางการเมืองมากยิ่งกว่าความจำเป็น หรือผลกำไรในอนาคต ประเทศต่าง ๆ ในอินโดจีน ซึ่งเป็นดินแดนที่สงครามเย็นเกิดร้อนระอุขึ้นมานั้น ได้รับเงินช่วยเหลือหนักหน่วงที่สุด ตลอดระยะเวลายี่สิบปี (ค.ศ.1955-1975) เวียดนามใต้ได้รับความช่วยเหลือทางทหารมูลค่า 16,800 ล้านดอลลาร์ และความช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจ 8,500 ล้านดอลลาร์[14] ในแง่สัดส่วนแล้ว รัฐที่มิใช่คอมมิวนิสต์อื่น ๆ ได้รับมากยิ่งกว่านี้เสียอีก กล่าวคือสาธารณรัฐเขมรได้รับความช่วยเหลือในค.ศ.1974 เท่ากับกว่าครึ่งหนึ่งของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมแห่งชาติ (จีเอ็นพี) ในขณะที่ลาวในค.ศ.1972 สามารถนำเข้าสินค้าได้มากกว่าที่ส่งออกถึงยี่สิบเท่า เพราะความช่วยเหลือด้านการทหารมูลค่า 250 ล้านดอลลาร์ (ซึ่งอันที่จริงแล้ว สูงเกินจีเอ็นพีถึง 16 เปอร์เซ็นต์) บวกกับความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจอีก 50 ล้านดอลลาร์ ประเทศไทยในฐานะที่เป็นที่ตั้งฐานทัพใหญ่ของสหรัฐ ก็ได้รับการตกรางวัลอย่างงามสำหรับความร่วมมือของตนเช่นกัน ระหว่างค.ศ.1950 ถึงค.ศ.1975 ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจมีมูลค่า

---

[14] Douglas C. Dacy, ***Foreign Aid, War, and Economic Development: South Vietnam, 1955-1975,*** Cambridge, UK, 1986, 200. Nguyen Anh Tuan, ***South Vietnam: Trial and Experience: A Challenge for Development,*** Athens, Ohio: Ohio University, Monographs in International Studies, Southeast Asia Series, no. 80, 1987, แจงตัวเลขโดยแบ่งรายการปลีกย่อยลงไปในลักษณะที่แตกต่างไปจากนี้เล็กน้อย ทว่าจำนวนรวมของมูลค่าความช่วยเหลือทั้งสิ้นเท่ากัน คือกว่า 25,000 ล้านดอลลาร์เล็กน้อย

650 ล้านดอลลาร์ ความช่วยเหลือในด้านการทหารปกติ 1,000 ล้านดอลลาร์ (เกือบ 60 เปอร์เซ็นต์ของงบประมาณด้านกลาโหมทั้งหมดของไทยในช่วงระยะเวลานั้น) กับอีก 1,000 ล้านดอลลาร์ ในรูปค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติการทางทหาร การขนย้ายยุทโธปกรณ์ การก่อสร้างฐานทัพ และเงินช่วยเหลือสำหรับทหารไทยในเวียดนาม ทว่าในพม่าและอินโดนีเซียที่เป็นกลางนั้น ความพยายามในระยะแรก ๆ ที่จะใช้วิธีให้ความช่วยเหลือเพื่อให้สองประเทศนี้เอนเอียงมาสู่หลักการของอเมริกันนั้น มิได้ประสบความสำเร็จนัก แม้ว่าการก่อรัฐประหารในค.ศ.1965 ในอินโดนีเซีย และการประกาศใช้กฎอัยการศึกในฟิลิปปินส์จะเป็นกรณีที่เหมือนกันอยู่ คือได้รับการตกรางวัลด้วยความช่วยเหลือที่เพิ่มขึ้นอย่างมากตลอดระยะเวลาหลายปีถัดจากนั้น

การพึ่งพาทางด้านเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์ต่อผู้อุปถัมภ์ภายนอกรายเดียว มีลักษณะที่ไม่เหมือนชาติอื่นใดในเรื่องระยะเวลาและความลึกซึ้ง ในช่วงหลังสงครามยุติลงใหม่ ๆ นั้น รัฐบาลฟิลิปปินส์ไม่มีทางเลือกสักเท่าใดนัก นอกจากต้องยอมรับการบังคับกะเกณฑ์ของอเมริกัน แต่เมื่อเวลาผ่านไป สหรัฐลดการวางอำนาจอย่างเปิดเผยลง ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจและด้านการทหารโดยตรง ตามมูลค่าที่แท้จริง เพิ่มขึ้นสูงสุดในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1949 ถึงค.ศ.1952 ซึ่งเป็นช่วงที่มีจำนวนรวมทั้งสิ้นกว่า 600 ล้านดอลลาร์ และแม้ว่าสหรัฐยังคงให้ความช่วยเหลือต่อไปในระดับที่เป็นกอบเป็นกำหลังจากนั้น แต่ความช่วยเหลือนี้ ไม่เคยเป็นองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยสำคัญถึงขั้นกำหนดงบประมาณของชาติ เมื่อถึงทศวรรษ 1970 นั้น วิธีการให้ความช่วยเหลือ ก็เริ่มหลีกทางให้แก่การให้กู้แบบหลายชาติและให้แก่เอกชน ชาวฟิลิปปินส์เป็นรายบุคคล ยังได้รับประโยชน์จากการที่สหรัฐจ่ายเงินบำนาญแก่ทั้งทหารและพลเรือนอีกด้วย ซึ่งในช่วงปลายทศวรรษ 1970 นั้น โดยเฉลี่ยแล้ว มีมูลค่ากว่า 120 ล้านดอลลาร์ต่อปี ฟิลิปปินส์เรียกร้อง “ค่าเช่า” ที่ตั้งฐานทัพจากอเมริกัน (แม้ว่าพวกอเมริกันจะไม่ยอมเรียกเช่นนั้น) เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ นับจากทศวรรษ 1970 มา การเรียกร้องของฟิลิปปินส์ส่งผลในรูปคำสัญญาเรื่องความช่วยเหลือจากอเมริกัน ซึ่งเพิ่มขึ้นจาก 50 ล้านดอลลาร์ต่อปีในค.ศ.1979 ไปเป็นเกือบสิบเท่าตัวของจำนวนนี้ เมื่อสิบปีให้หลัง ในขณะเดียวกัน ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับฐานทัพต่าง ๆ ก็เลื่อนไถลจาก 2.3 เปอร์เซ็นต์ของจีเอ็นพี ในตอนกลางทศวรรษ 1960 ลงไปเหลือ 1.25 หรือ 1.5 เปอร์เซ็นต์ในตอนกลางทศวรรษ 1980[15] สัดส่วนของอเมริกันในด้านการค้าและการลงทุนของ

---

[15] David Wurfel, ***Filipino Politics: Development and Decay,*** Ithaca, 1988, 193-5; Robert Pringle, ***Indonesia and the Philippines: American Interests in Island Southeast Asia,*** New York, 1980, 58-9; Charles W. Lindsey, “The Economics of U.S. Military Bases in the Philippines,” paper presented at Third International Philippine Studies Conference, Quezon City, 1989. ลินซีย์ประเมินเศรษฐกิจฟิลิปปินส์ โดยใช้แบบอย่างตัวคูณของคีนส์ (Kynes) อย่างง่าย ๆ และประเมินว่า ผลกระทบที่ค่าใช้จ่ายนี้มีต่อจีเอ็นพี ลดจาก 3.5 ลงเหลือ 2.0-2.3 เปอร์เซ็นต์

ต่างชาติในฟิลิปปินส์ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ก็ลดลงอย่างสำคัญด้วยเช่นกัน และเมื่อถึงค.ศ.1974 การลดพิกัดอัตราภาษีศุลกากรให้กันและกันเป็นพิเศษ ก็ยุติลงในที่สุด

แม้ว่าอิทธิพลโดยตรงของสหรัฐต่อเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์จะลดลง แต่สหรัฐก็ยังคงครองอิทธิพลอยู่ในฟิลิปปินส์อย่างผิดสัดส่วน ทั้งนี้ ส่วนหนึ่ง เกิดจากบทบาทที่ครอบงำของอเมริกัน ในการให้คำแนะนำแก่ผู้ที่ทำหน้าที่ตัดสินใจและให้การศึกษาแก่พวกเท็คโนแครต ชาวฟิลิปปินส์เรียนหนังสือโดยใช้ตำราของอเมริกัน ไปศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่าปริญญาตรีตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ของอเมริกัน ชาวฟิลิปปินส์เข้ามีส่วนร่วมในการวิจัยร่วมและโครงการวางแผนร่วมกับนักวิจัยและนักวางแผนชาวอเมริกัน อิทธิพลครอบงำของสหรัฐเหนือเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์นั้น มิได้อยู่ที่การเข้าถือครองกรรมสิทธิ์ แต่อยู่ที่ความรู้สึกนึกคิดของชาวฟิลิปปินส์ ซึ่งมีอยู่ในระดับที่สูงมากทีเดียว สหรัฐพยายามใช้อิทธิพลอย่างเข้าถึงตัวบุคคลเช่นเดียวกันนี้ในที่อื่น ๆ ในภูมิภาคด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงทศวรรษ 1960 ในทศวรรษ 1970 หนึ่งในห้าของเจ้าหน้าที่ระดับสูงสุดของระบบราชการไทย ได้รับปริญญาจากมหาวิทยาลัยของอเมริกัน และนายทหารระดับนายพลในกองทัพของอินโดนีเซีย ที่ได้รับการฝึกอบรมในโรงเรียนทหารของสหรัฐ ก็มีอยู่ในสัดส่วนใกล้เคียงกันนี้[16]

อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงทศวรรษ 1970 ฐานะของสหรัฐอเมริกา ในภูมิภาคนี้ เกิดการเปลี่ยนแปลง การที่สหรัฐกำหนดถอนทหารออกจากอินโดจีนในเร็ววัน ทำให้อิทธิพลของสหรัฐลดลง ทั้งในอินโดจีนเองและในประเทศไทยที่อยู่ติดกัน ในเวลาเดียวกันความตื่นตระหนกเรื่องน้ำมันในค.ศ.1973 และ 1979 ก็ลดความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจของสหรัฐลง เมื่อเปรียบกับคู่แข่งทุนนิยมของสหรัฐบางประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งญี่ปุ่นซึ่งปรากฏตัวเด่นขึ้นในฐานะพลังทางเศรษฐกิจที่จะมาทดแทนให้กับภูมิภาคนี้ ในระดับโลกนั้น ความช่วยเหลือในการพัฒนาอย่างเป็นทางการของญี่ปุ่น เพิ่มขึ้นจาก 244 ล้านดอลลาร์ (6 เปอร์เซ็นต์ของความช่วยเหลือทั้งหมดของสหรัฐ) ในค.ศ.1965 เป็น 3,353 ล้านดอลลาร์ (47 เปอร์เซ็นต์) ในค.ศ.1980 ยิ่งไปกว่านั้น ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นยังมีแนวโน้มที่จะมาชุมนุมอย่างหนักหน่วงอยู่ในเอเชีย เช่นเดียวกับการค้าและการลงทุนของญี่ปุ่น และในเวลาไม่ช้านาน ญี่ปุ่นกลายเป็นผู้บริจาคที่สำคัญแก่ประเทศส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ญี่ปุ่นล้ำหน้าสหรัฐในเรื่องการนำความช่วยเหลือของตน ไปผูกกับการสร้างประโยชน์ให้แก่การขายสินค้าและบริการของตนเอง ทว่าความช่วยของญี่ปุ่นยังต่างจากความช่วยเหลือของอเมริกันในทศวรรษ 1950 และ 1960 ตรงที่ปกติแล้ว ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นมิได้ควบคู่ไปกับการเรียกร้องเรื่องให้ประเทศผู้รับความ

---

[16] Likhit Dhiravegin, ***The Bureaucratic Elite of Thailand: A Study of Their Sociological Attributes, Educational Backgrounds, and Career Advancement Patterns,*** Bangkok, 1978, 106-27; Bryan Evans III, "The Influence of the United States Army on the Development of the Indonesian Army (1954-1964)," ***Indonesia,*** 47(1989)37.

ช่วยเหลือปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ให้สอดคล้องกับที่ตนต้องการ สมาชิกในประชาคมยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ก็เปลี่ยนความมั่งคั่งไพบูลย์ที่กำลังทวีขึ้นเรื่อย ๆ ของตนบางส่วนไปเป็นความช่วยเหลือแก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นกัน เช่นเดียวกับออสเตรเลีย ซึ่งเพิ่งตระหนักรู้เรื่องเพื่อนบ้านที่อยู่ทางเหนือของประเทศตน บรรดาประเทศที่มั่งคั่งด้วยน้ำมันในตะวันออกกลาง ก็เกิดความตระหนักมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่าตนมีพี่น้องร่วมศาสนาอิสลามอยู่ทั่วโลก ในระหว่างนั้น เงินดอลลาร์ที่ได้จากค่าน้ำมัน ก็ไหลบ่าเข้ามาประดังอยู่ในแวดวงธนาคารนานาชาติ และเงินกู้ดอกเบี้ยถูก ก็กลายเป็นรูปแบบที่สำคัญของความช่วยเหลือจากต่างประเทศให้แก่ภูมิภาคนี้ แทนที่จะเป็นการให้เงินช่วยเหลือโดยตรง

เมื่อเวลาผ่านไป ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจแก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผ่านเข้ามาทางองค์การที่ประกอบด้วยสมาชิกหลายประเทศมากขึ้นทุกที เป็นต้นว่าผ่านธนาคารโลก (หรือธนาคารระหว่างประเทศเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนา) ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย หรือเอดีบี และกองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือไอเอ็มเอฟ สภาวะเช่นนี้ ในส่วนหนึ่งแสดงถึงการยอมรับว่า ความช่วยเหลือแบบสองฝ่าย ถูกมองว่าเป็นการหวังที่จะเข้ามีบทบาท อย่างไรก็ดี นักวิจารณ์เป็นอันมากมีความเห็นว่า คำแนะนำชนิดที่แทบเป็นการบังคับของธนาคารโลกและของไอเอ็มเอฟ ก็เป็นการล่วงล้ำอธิปไตยของชาติไม่แพ้กัน รวมทั้งบีบบังคับต่อการตัดสินใจอย่างเป็นอิสระ มากยิ่งกว่า “ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่” ในช่วงหลายปีก่อนหน้านี้ ซึ่งกระทำในลักษณะเปิดเผยมากกว่า การรับเงินกู้หรือการเจรจาขอเงินกู้ก้อนใหม่ จำเป็นต้องยอมรับเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ตามมาเป็นชุด แทบจะทุกครั้งไป เงื่อนไขเหล่านี้ รวมถึงการลดค่าเงิน การสร้างวินัยแก่แรงงาน การลดการใช้จ่ายของรัฐบาลด้านการบริการสังคม และเปิดช่องทางมากขึ้นให้แก่สินค้านำเข้าและการลงทุนจากต่างประเทศ มาตรการดังกล่าวเป็นที่ยินดีต้อนรับสำหรับนักลงทุน และมักส่งผลให้การค้าเพิ่มขึ้น แต่ก็มีอยู่บ่อย ๆ เช่นกัน ที่เงื่อนไขกลายไปเป็นสาเหตุของความทุกข์ยากในระยะสั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับผู้ที่อยู่ในชนชั้นที่ยากจน

แม้ว่าสหภาพโซเวียตและจีน จะจุดประกายความคิด และให้การสนับสนุนขบวนการปฏิวัติภายในภูมิภาค แต่สองมหาอำนาจนี้ก็มิได้สร้างผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจสักเท่าใดนัก แก่บริเวณที่อยู่นอกอินโดจีน ทั้งสองมหาอำนาจได้ดำเนินความพยายามเป็นครั้งคราว เพื่อสร้างอิทธิพลต่ออินโดนีเซีย (ในช่วงก่อนค.ศ.1965) และต่อพม่า โดยยื่นข้อเสนอผ่านความช่วยเหลือจากต่างประเทศ ทว่าไม่ได้ผลสักเท่าไรนัก เฉพาะในเวียดนาม ลาว และกัมพูชาเท่านั้น ที่คุณูปการของสองมหาอำนาจนี้ สร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง จากการประเมินอย่างดีที่สุดนั้น สองมหาอำนาจนี้ให้ความช่วยเหลือเกือบ 90 ล้านดอลลาร์ต่อปีแก่สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (เวียดนามเหนือ) ในช่วงระหว่าง ค.ศ.1955-1965 และเพิ่มขึ้นเป็นกว่า 400 ล้านดอลลาร์ต่อปีในช่วงระหว่าง ค.ศ.1965-

1975[17] ในช่วงก่อนหน้านี้ ความช่วยเหลือเป็นอันมาก อยู่ในรูปสินค้าประเภททุน ทว่าภายหลัง ค.ศ.1965 ความช่วยเหลือเปลี่ยนไปเป็นยุทธปัจจัย อาหาร และสินค้าอุปโภคบริโภคขั้นพื้นฐาน ความสัมพันธ์ระหว่างเวียดนามกับจีน ซึ่งแตกหักลงในตอนปลายทศวรรษ 1970 ผลักดันให้เวียดนามยิ่งต้องพึ่งพาอาศัยสหภาพโซเวียตในด้านเศรษฐกิจและกลุ่มสภาความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจซึ่งกันและกัน หรือ โคมีคอน อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในตอนกลางทศวรรษ 1980 ระดับมูลค่าความช่วยเหลือสูงถึงกว่าหนึ่งพันล้านดอลลาร์ต่อปี ขณะเดียวกัน จีนก็เพิ่มการสนับสนุนกัมพูชาประชาธิปไตยมากขึ้น และภายหลัง ค.ศ.1978 จีนให้การสนับสนุนเขมรแดงที่ถูกขับออกไป ความช่วยเหลือของฝ่ายคอมมิวนิสต์ เช่นเดียวกับความช่วยเหลือที่มาจากตะวันตก คือมีข้อผูกมัดติดมาด้วย ส่วนใหญ่แล้ว ความช่วยเหลือดังกล่าว สามารถนำไปใช้เฉพาะเพื่อซื้อสินค้าจากประเทศผู้ให้เงินช่วยเหลือ และยังหมายถึงถึงการยอมรับคำแนะนำของผู้ให้เงินช่วยเหลือด้วย

ตลาดและเทคโนโลยีระหว่างประเทศ

นอกเหนือจากปัจจัยที่เกิดขึ้นจากความริเริ่มของรัฐบาลประเทศต่าง ๆ ดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังประสบกับแนวโน้มที่เป็นอิสระในเรื่องตลาดและเทคโนโลยีอีกด้วย ช่วงเวลายี่สิบห้าปีภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงเวลาของความมั่งคั่งไพบูลย์ทั่วโลกอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน การค้าระหว่างประเทศ เพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยเกินกว่า 10 เปอร์เซ็นต์ต่อปี และการผลิตทางด้านเศรษฐกิจ ก็เพิ่มขึ้นไปเรื่อย ๆ ด้วยอัตราที่สูงที่สุดในประวัติศาสตร์ยุคสมัยใหม่ สภาวะเช่นนี้ในส่วนหนึ่ง สืบเนื่องมาจากประสิทธิภาพในการผลิตที่ได้รับการปรับปรุงดีขึ้น และค่าใช้จ่ายในการขนส่งต่ำลง นอกจากนี้ยังมีปัจจัยทางด้านการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย กล่าวคือนอกเหนือจากภาวะปลอดสงครามระหว่างประเทศมหาอำนาจที่สำคัญแล้ว ยังมีการลดอุปสรรคในด้านการค้าลงไปทั่วโลกด้วยเช่นกัน โดยมีสถาบันต่าง ๆ เป็นสื่อกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย อาทิเช่นองค์การความตกลงทั่วไปเกี่ยวกับพิกัดอัตราภาษีศุลกากรและการค้า หรือแก็ตต์ และองค์ประชุมว่าด้วยการค้าและการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติ หรืออังค์แท็ด แม้ว่าจะมีความเพียรพยายามอยู่บ้างภายในอังค์แท็ด ที่จะวางกฎระเบียบให้เอื้ออำนวยประโยชน์แก่โลกที่กำลังพัฒนา แต่การค้าและความมั่งคั่งที่ขยายตัวขึ้น ก็ถูกประเทศอุตสาหกรรมฉกฉวยไปมากอย่างผิดสัดส่วน เช่นเดียวกับเงื่อนไขทางการค้า ซึ่งมีแนวโน้มที่

---

[17] Melanie Beresford, ***Vietnam: Politics , Economics and Society,*** London, 1988, 143-4.

จะเปลี่ยนไปในทางที่เป็นคุณแก่ประเทศอุตสาหกรรมนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาโดยรวมในระดับโลกแล้ว ก็นับว่าทุกอย่างมีพอสำหรับทุกคน แม้กระทั่งประเทศในโลกที่สามที่มิได้ผลิตน้ำมัน ก็ยังมีการส่งออกเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยแล้ว ปีละกว่า 7 เปอร์เซ็นต์

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้พึ่งพาผลิตผลเมืองร้อนอย่างหนักหน่วงในสมัยอาณานิคม ในช่วงทศวรรษแรกหลังสงครามผลิตผลเมืองร้อนกลับขายได้ราคาดี หลังจากที่เกิดภาวะราคาตกดิ่งลงในตอนปลายทศวรรษ 1940 สงครามเกาหลีเมื่อต้นทศวรรษ 1950 ทำให้ผลิตผลเหล่านี้ราคาสูงพรวดพราดขึ้นอย่างมโหฬารภายในเวลาอันรวดเร็ว— ชนิดที่เรียกว่าเป็น “ช่วงระยะเวลาที่ตลาดสินค้าจากภาคเกษตรและเหมืองแร่โดยทั่วไป ไม่เคยได้รู้จักมาก่อนเลย”[18] — ภาวะตลาดเช่นนี้ช่วยให้เกิดการฟื้นตัวขึ้นในภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมลายูและฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นประเทศที่สมรรถนะในการผลิต ได้รับการกู้คืนมาได้แล้วเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ดี หลังจากนี้ไปแล้ว ราคาสินค้าประเภทนี้มีแนวโน้มที่จะตกฮวบลง แม้ว่าในบางรายการราคาจะกระเตื้องกลับขึ้นมาเป็นครั้งคราว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษ 1970 โดยทั่วไปแล้ว แร่ธาตุมีราคาที่ผันผวนอย่างมหาศาลแต่แร่ธาตุก็ครองตัวอยู่ได้ดีกว่าผลิตผลทางการเกษตร การเสี่ยงลงทุนทำธุรกิจในด้านทองแดง ดีบุก อลูมิเนียม นิคเกิล สังกะสี ทังสเตนและโครเมียม จึงล้วนปรากฏออกมาว่าให้ผลกำไรเป็นครั้งคราว

อย่างไรก็ดี นอกเหนือจากแนวโน้มด้านราคาที่ลดต่ำลงโดยทั่วไปเช่นนี้แล้ว ยังมีสิ่งที่เป็นกรณียกเว้นที่สำคัญอีก ได้แก่ราคาน้ำมัน ราคาน้ำมันพุ่งขึ้นถึงระดับความสูงอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เมื่อองค์กรประเทศผู้ส่งออกน้ำมัน หรือโอเปค ได้ค้นพบวิธีใช้พลังอำนาจในทางเศรษฐกิจของตนในค.ศ.1973 ในปีนี้โอเปคเพิ่มราคาน้ำมันในโลกขึ้นเป็นสี่เท่าตัว แม้จะมีความผันผวนในเวลาต่อมา รวมทั้งมีภาวะราคาเพิ่มสูงลิ่วเป็นครั้งที่สองในค.ศ.1979 และมีการลดต่ำลงอย่างมีนัยสำคัญในระหว่างค.ศ.1982-1983 แต่หลังจากนั้นแล้ว ราคาน้ำมันก็ยังคงสูงกว่าที่เคยเป็นมาอย่างมากมายเสมอ ในหลาย ๆ แง่มุม วิกฤติการณ์น้ำมันครั้งแรก เป็นเครื่องหมายบอกถึงจุดหักเลี้ยวในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสมัยใหม่ เป็นการสิ้นสุดของยุคทองสำหรับการค้าโลกในช่วงหลังสงคราม แต่ถึงอย่างไร ความเติบโตทางเศรษฐกิจก็มิได้ยุติลงในค.ศ.1973 แม้ว่าโอเปคจะเป็นต้นเหตุให้เกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอยในระดับโลกขึ้นมาเป็นระยะเวลาสั้น ๆ และก่อให้เกิดปัญหาท้าทายอย่างใหม่แก่บรรดาผู้นำเข้าน้ำมันและสินค้าที่อาศัยน้ำมันเป็นฐาน (เช่นปุ๋ย เป็นต้น) แต่ขณะเดียวกัน ภาวะเช่นนี้นำมาซึ่งความมั่งคั่งอย่างเป็นล่ำเป็นสันอย่างใหม่ แก่ประเทศที่มีน้ำมันหรือก๊าซธรรมชาติส่วนเกิน และยังจัดป้อนเงินตราให้แก่ระบบการธนาคารระหว่างประเทศ ทำให้ธนาคาร มีเงินเพื่อนำไปให้แก่ผู้ที่สมควร—และไม่สมควร—ได้กู้ยืมกันมากขึ้น

---

[18] J.W.F. Rowe, ***Primary Commodities in International Trade,*** Cambridge, UK, 1965, 103.

พัฒนาการที่สำคัญอีกประการหนึ่งในเศรษฐกิจโลก คือการเติบโตของบริษัทและธนาคารข้ามชาติ ระหว่างค.ศ.1960 ถึงค.ศ.1980 บริษัทอุตสาหกรรรมที่ใหญ่ที่สุดของโลก 200 บริษัท มียอดจำหน่ายเพิ่มขึ้นจาก 200,000 ล้านดอลลาร์ ขึ้นมาเป็น 2 ล้านล้านดอลลาร์ หรือเพิ่มจาก 18 เปอร์เซ็นต์ขึ้นมาเป็น 29 เปอร์เซ็นต์ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (จีดีพี) ทั้งหมดของโลกที่มิใช่สังคมนิยม การลงทุนอย่างมากมายของบริษัทเหล่านี้ มีธนาคารข้ามชาติขนาดใหญ่ให้การค้ำประกัน ธนาคารข้ามชาติที่ใหญ่ที่สุดร้อยธนาคาร มีสินทรัพย์ 4.4 ล้านล้านดอลลาร์ในค.ศ.1981 เพียงเฉพาะขนาด ก็มีแนวโน้มที่จะทำให้บริษัทเหล่านี้ มีอิทธิพลอย่างมากมายต่อหน่วยงานหลายฝ่ายและต่อรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ดังนั้น แม้จะมีสถานะไม่เป็นทางการ แต่เราก็ต้องนำบริษัทเหล่านี้ มาคำนึงในการพิจารณาด้วย เมื่อวิเคราะห์ถึง “ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่” แม้ว่าบริษัทและธนาคารของอเมริกันอย่างเช่นยูนิลีเวอร์ เจเนอราล มอเตอร์ส และ ธนาคารเนชันแนลซิตี้แห่งนิวยอร์ค (เปลี่ยนชื่อเป็นธนาคารซิตี้แบงค์—ในเวลาต่อมา) จะมีอิทธิพลครอบงำอยู่ในระยะต้น ๆ ภายหลังสงคราม แต่นับจากทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา บริษัทญี่ปุ่นและบริษัทยุโรป ก็เริ่มตีตื้นขึ้นมา บริษัทที่มีสำนักงานใหญ่อยู่ในสหรัฐอเมริกามีส่วนแบ่งจากยอดขายโดยรวมของบริษัทที่ใหญ่ที่สุด 200 บริษัทของโลกลดลง โดยลดลงจาก 73 เปอร์เซ็นต์ ในค.ศ.1960 จนเหลือแทบไม่ถึง 50 เปอร์เซ็นต์ในค.ศ.1980 ซึ่งเมื่อถึงช่วงเวลานี้ ธนาคารของญี่ปุ่น ได้เข้าเป็นเจ้าของสินทรัพย์ซึ่งรวมแล้ว มากกว่าธนาคารของอเมริกันเสียอีก[19] บริษัทมิตซูบิชิ บริษัทมัตสึชิตะ บริษัทซูมิโตโม บริษัทโตโยต้า บริษัทนิปปอน สตีลและธนาคารแห่งโตเกียว ปรากฏตัวขึ้นในหมู่นักลงทุนรายสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บริษัทเหล่านี้ ยังมักล้ำหน้าบริษัท คู่แข่งจากตะวันตกของตน ในขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นก็กลายมาเป็นคู่ค้าชั้นนำของหลาย ๆ ประเทศใน ภูมิภาคนี้

ในขณะที่บริษัทข้ามชาติขยายขอบเขตของตนให้กว้างขวางออกไปนั้น บริษัทข้ามชาติเหล่านี้ยังฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากระบบการสื่อสารคมนาคมที่ปรับปรุงดีขึ้น และการลดพิกัดอัตราภาษีศุลกากร เพื่อขยายปฏิบัติการของตนไปสู่นานาประเทศด้วย ประเทศในโลกที่สาม ซึ่งครั้งหนึ่ง เป็นเพียงแหล่งวัตถุดิบหรือตลาดสินค้าสำเร็จรูป ให้แก่บริษัทข้ามชาติเหล่านี้ ต่อมาภายหลังประเทศในโลกที่สามเหล่านี้ ได้กลายมาเป็นสนามให้แก่การลงทุนของบริษัทข้ามชาติสำหรับการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า ในท้ายที่สุด ประเทศโลกที่สามเหล่านี้ได้กลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในเศษฐกิจที่เป็นระดับโลกอย่างแท้จริง ภายใต้ “ระบบการแบ่งงานกันทำนานาชาติแผนใหม่” บริษัทข้ามชาติเหล่านี้ เป็นผู้ให้เทคโนโลยีขั้นพื้นฐาน จัดการให้มีการประกอบการผลิตขึ้น ณ ที่ใดก็ตามที่มีแรงงานราคาถูกที่สุดและภาษีต่ำที่สุด แล้วนำผลผลิตออกจำหน่ายไปทั่วโลก โดยบ่อยครั้ง บริษัทข้าม

---

[19] Robin Broad, ***Unequal Alliance, 1979-1986: The World Bank, the International Monetary Fund and the Philippines,*** Berkeley, 1988, 38-43.

ชาติเหล่านี้ใช้ข้อได้เปรียบเรื่องการลดอัตราภาษีศุลกากรเป็นพิเศษที่ให้กับสินค้าที่มาจากประเทศที่กำลังพัฒนาให้เป็นประโยชน์แก่ตน ธนาคารที่มั่งคั่งขึ้นด้วยน้ำมัน ซึ่งได้รับการหนุนหลังจากรัฐบาลของตน ยินดีปรีดิ์เปรมที่จะป้อนทุนที่จำเป็นให้แก่การลงทุนในลักษณะดังกล่าว ประเทศในโลกที่สามต่างประมูลแข่งขันซึ่งกันและกัน เพื่อให้ได้สิทธิในการเข้ามีส่วนร่วมในการผลิตเพื่อจำหน่ายในตลาดระดับโลก การแบ่งแยกอย่างง่าย ๆ ระหว่างผู้ผลิตสินค้าเบื้องต้นกับประเทศอุตสาหกรรม ทำได้ไม่ง่ายเช่นแต่ก่อน ห้างสรรพสินค้าของอเมริกัน ฉวยโอกาสจากค่าแรงถูก สั่งซื้อเสื้อผ้าสำหรับเด็กจากฟิลิปปินส์ และบริษัทคอมพิวเตอร์ของญี่ปุ่น ก็ทำสัญญารับเหมาช่วงกับมาเลเซียให้ผลิตชิปซิลิคอนให้

ประเทศในโลกที่สาม รวมทั้งสิงคโปร์ เป็นพวกแรกที่ก่อตั้งอุตสาหกรรรมเบาที่มุ่งเพื่อการส่งออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษ 1960 ประเทศเหล่านี้ เป็นประเทศที่รู้จักกันในนามประเทศที่จะกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ การผลิตสิ่งทอ เสื้อผ้า ของเล่นเด็ก เครื่องใช้ไฟฟ้าและอุปกรณ์อีเล็กทรอนิค ตลอดจนการแปรรูปผลิตภัณฑ์ขั้นปฐม (อาทิเช่นการผลิตปลาทูน่าและสับปะรดบรรจุกระป๋อง การกลั่นน้ำมัน) กลายเป็นโอกาสให้แก่การชดเชยสภาพการค้าที่กำลังขาดดุล ทั้งแก่ประเทศเหล่านี้และแก่ประเทศที่ปรารถนาจะเลียนแบบ อีกสาขาหนึ่งของการชดเชย คือสาขาการบริการ ซึ่งส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศหรือแก่ชาวต่างชาติที่มาเยือน การบริการดังกล่าวได้แก่การธนาคาร การซ่อมเรือ การบริการส่วนบุคคล และการท่องเที่ยว สงครามอินโดจีนครั้งที่สอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1965 ถึงค.ศ.1973 กระตุ้นยอดขายเหล่านี้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก เป็นยอดขายที่หลั่งไหลมาจากค่าใช้จ่ายทางด้านการทหารของอเมริกัน (เป็นต้นว่า จากการติดตั้งอุปกรณ์เพิ่มเติมสำหรับเรือของกองทัพเรือ และค่าใช้จ่ายในภาค “การพักผ่อนและสันทนาการ” ของทหารอเมริกัน) ค่าใช้จ่ายของทหารอเมริกันเหล่านี้หลั่งไหลเข้าไปยังเวียดนามและชาติที่อยู่ใกล้เคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยและฟิลิปปินส์ เมื่อถึงทศวรรษ 1980 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเมื่อหักลบกันแล้ว จัดว่าเป็นผู้นำเข้าแรงงานและบริการในสมัยอาณานิคม มาขณะนี้ กลับเป็นผู้ส่งออกคนงานก่อสร้างไปยังตะวันออกกลาง หญิงรับใช้ไปฮ่องกง แพทย์และพยาบาลไปยังอเมริกาเหนือ และส่งผู้ให้ความบันเทิงไปยังญี่ปุ่น การสร้างความหลากหลายได้กลายเป็นกุญแจสำคัญที่ไขไปสู่ความสำเร็จในด้านเศรษฐกิจในโลกยุคหลังสงคราม เว้นแต่ประเทศผู้ผลิตน้ำมันแล้ว ไม่มีประเทศใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในทศวรรษ 1980 ต้องพึ่งพาอาศัยสินค้าภาคเกษตรหรือเหมืองแร่อย่างเดียว เหมือนเช่นที่ครั้งหนึ่งมลายูเคยต้องพึ่งยางพาราหรือพม่าเคยพึ่งข้าว สภาพการณ์เช่นนี้ ช่วยลดความรุนแรงจากผลกระทบของความผันผวนของตลาดโลกลงได้ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว เกิดขึ้นกับสินค้าภาคเกษตรและเหมืองแร่ขั้นปฐม ในระดับที่รุนแรงยิ่งกว่าสินค้าสำเร็จรูปและการบริการ

การพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี ส่งผลสืบเนื่องที่สำคัญแก่เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงครามด้วยเช่นกัน ที่สำคัญที่สุดในบรรดาผลสืบเนื่องดังกล่าว น่าจะอยู่ในสาขาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัย สภาวะเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยนี้ ซึ่งเริ่มต้นด้วยการพัฒนาตัวยาเพนิซิลลิน ยาซัลฟา

และดีดีทีในสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่งผลให้อัตราการตายทั่วทั้งภูมิภาคลดลงอย่างสะดุดตา อัตราคร่าว ๆ ของอัตราการตายระดับชาติโดยเฉลี่ย ในช่วงระยะสี่ทศวรรษหลังสงคราม ลดลงจนเหลือใกล้เคียงกับ 20 ต่อหนึ่งพันคน ในขณะที่อัตราการเพิ่มของประชากรต่อปี ก็เพิ่มขึ้นถึงระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ เทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการคุมกำเนิด ก็แพร่หลายในช่วงระยะนี้เช่นกัน ทว่าขณะที่การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเหล่านี้ มิได้ขึ้นอยู่กับโอกาสในการเข้าถึงอย่างเดียว หากขึ้นอยู่กับแรงจูงใจด้วย ซึ่งก็แตกต่างจากกันอย่างกว้างขวาง ดังนั้น การลดระดับการเจริญพันธุ์ลง จึงมิได้รวดเร็ว หรือแพร่หลายอย่างเป็นสากลเหมือนเช่นระดับการตาย

"การปฏิวัติเขียว" -- ซึ่งอันที่จริงแล้ว เป็นปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันและรวมอยู่ด้วยกันอย่างซับซ้อน ซึ่งประกอบด้วยพันธุ์พืชชนิดใหม่ที่ให้ผลผลิตสูง การชลประทาน ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง—ทั้งหมดที่กล่าวนี้เป็นตัวอย่างที่รู้จักกันดีที่สุดในบรรดานวัตกรรมด้านเทคโนโลยีในภาคเกษตรกรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม นวัตกรรมดังกล่าว พัฒนาขึ้นที่สถาบันวิจัยข้าวไออาร์อาร์ไอ ในช่วงกลางทศวรรษ 1960 และในไม่ช้า ก็สื่อสารส่งต่อไปยังส่วนที่อื่นๆ ทั้งหมดของภูมิภาค ภายในชั่วระยะเวลาหนึ่งทศวรรษ ประเทศที่เคยผลิตข้าวไม่พอบริโภคในประเทศมาแต่ไหนแต่ไรเช่น อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ กลายเป็นประเทศที่เลี้ยงตัวเองได้ นอกจากนี้แล้ว เกษตรกรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังได้รับประโยชน์จากการพัฒนาพันธุ์พืชที่ให้ผลผลิตสูงชนิดอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งยางพารา—ผลผลิตยางพาราของมาเลเซีย ปรับปรุงดีขึ้นกว่า 120 เปอร์เซ็นต์ ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1954 ถึงค.ศ.1970—การพัฒนาเครื่องจักรกลทางการเกษตร เช่นรถแทรกเตอร์ รถเกี่ยวข้าวและเครื่องสูบน้ำ ก็สร้างคุณประโยชน์ให้แก่เกษตรกรรมของภูมิภาคเช่นกัน การพัฒนาด้านเทคโนโลยีดังกล่าว ประกอบกับการขยายและการทวีขึ้นของการผลิตพืชผลต่าง ๆ ทำให้การผลิตในภาคเกษตรของภูมิภาคนี้ ยังคงสามารถล้ำหน้าการเพิ่มจำนวนประชากรต่อไปได้ อย่างไรก็ดี ในขณะเดียวกัน การปรับปรุงสาขาอื่น ๆ ทางด้านเทคโนโลยี – นับตั้งแต่การเพิ่มการใช้เครื่องจักรกลของเกษตรกรในซีกโลกตะวันตก ไปจนถึงการพัฒนายางสังเคราะห์และเชือกไนลอน—ผลักดันให้ราคาพืชผลหลายอย่างจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในตลาดนานาชาติ ตกต่ำลง

เช่นเดียวกับภาคเกษตรกรรม พัฒนาการของเทคโนโลยีภาคอุตสาหกรรมระดับโลก ส่งผลกระทบแก่เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงครามทั้งทางบวกและทางลบ อุตสาหกรรมคอมพิวเตอร์แม้ว่าที่แกนกลางของอุตสาหกรรมจะมีความซับซ้อนอย่างสูง แต่อุตสาหกรรมนี้ก็จำเป็นต้องอาศัยอุปกรณ์ประกอบจำนวนมาก ที่ผลิตขึ้นโดยใช้แรงงานกึ่งมีทักษะ อุตสาหกรรมนี้จึงมักตั้งอยู่ในบริเวณที่ค่าแรงค่อนข้างมีราคาถูก เช่นในสิงคโปร์ และในเขตการแปรรูปเพื่อการส่งออกของฟิลิปปินส์ มาเลเซียและไทย อย่างไรก็ดี นวัตกรรมอื่น ๆ ก็ล้วนต้องใช้ทุนสูง และมีความซับซ้อนอย่างยิ่งยวด ซึ่งลดโอกาสความน่าจะเป็นไปได้ ที่เศรษฐกิจที่มีแรงงานส่วนเกิน จะสามารถเข้าร่วมแข่งขันได้อย่างเสรี แม้เมื่อประเทศในโลกที่สามได้รับโรงงานทันสมัยโดยผ่านการลงทุนและการช่วยเหลือ

ของต่างชาติ แต่ประเทศเหล่านี้ก็มักประสบความยุ่งยากในการรักษาโรงงานให้อยู่ในสภาพที่ทันกับยุคสมัย อุตสาหกรรมหนักที่ได้เริ่มต้นพัฒนาขึ้นในพม่า เวียดนามและอินโดนีเซียในทศวรรษ 1950 นั้น เมื่อยี่สิบปีให้หลังกลับล้าสมัยไปโดยสิ้นเชิง นอกจากนี้แล้ว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังได้รับความกระทบกระเทือนจากความก้าวหน้าในการขนส่ง (รถบรรทุกราคาถูก รถประจำทาง รถโดยสารดัดแปลงจากรถจี๊ป รถสกูตเตอร์และเรือยนต์) และการสื่อสาร (วิทยุ โทรทัศน์และโทรศัพท์) ความก้าวหน้าเหล่านี้ทำให้การหมุนเวียนของผู้คน สินค้าและข่าวสารข้อมูล เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย เครื่องบินเจ็ตขนาดจัมโบ้ ขนส่งนักท่องเที่ยว ชิปซิลิคอน สินค้านำเข้าประเภทของฟุ่มเฟือยและสินค้าส่งออกประเภทเสียเร็ว ข้ามมหาสมุทรไปในที่ต่าง ๆ เทคโนโลยีในรูปแบบต่าง ๆ นานาที่ได้กล่าวมาเหล่านี้ ส่งผลกระทบต่อท้องถิ่นในรูปแบบที่ต่างกัน แต่โดยทั่วไปแล้ว มีแนวโน้มที่จะเอื้ออำนวยต่อการสร้างเครือข่ายทางด้านเศรษฐกิจที่ใหญ่โตขึ้น—ทั้งในระดับจังหวัด ระดับชาติและระดับโลก—โดยศูนย์กลางที่มั่งคั่งกว่า มีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลครอบงำบริเวณรอบนอกที่ยากจนกว่า ภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ มีสมรรถนะเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล ในการติดต่อพูดจาและควบคุมประชากรในชนบทที่อยู่ห่างไกล ในแง่ระหว่างประเทศ รัฐบาลและบริษัทต่างชาติ ก็มีความสามารถเพิ่มขึ้น ที่จะวางแผนในระดับโลก และดังนั้น จึงสามารถลบล้างความริเริ่มของท้องถิ่นลงได้

เทคโนโลยีใหม่ ๆ ทางด้านการทหารนั้น ที่ตระการตามากที่สุด คือเทคโนโลยีที่สหรัฐนำมาใช้กระทำการในสงครามอินโดจีนครั้งที่สอง เทคโนโลยีเหล่านี้แน่นอนว่า เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายทางวัตถุมากยิ่งกว่าการกระทำด้วยฝีมือมนุษย์ครั้งใด ๆ ที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เทคโนโลยีนี้รวมถึงการทุ่มทิ้งระเบิดในปริมาณที่มากกว่าที่ทิ้งกันทั่วโลกตลอดสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึง 5 เท่าตัว นอกจากนี้แล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังใช้เทคโนโลยีทางด้านการทหารที่ก้าวหน้า กับพวกกบฏและกับบรรดาคู่แข่งในท้องถิ่นของตนเองด้วย การรบที่จาการ์ตากระทำกับติมอร์ตะวันออก และการรบที่มนิลากระทำกับซูลูในทศวรรษ 1970 มีเครื่องบินเจ็ตและเฮลิคอปเตอร์ ซึ่งติดอาวุธเต็มอัตราเป็นลักษณะสำคัญ นอกจากนี้ ยังมีข่าวลือเรื่องสงครามเคมี แพร่หลายอยู่ทั่วไป ในการรบทั้งสองครั้งนี้ รวมทั้งในการรบของเวียดนามในกัมพูชาและลาว รัฐมิได้เป็นฝ่ายมีชัยในการรบเสมอไป ดังที่การต่อต้านเป็นเวลาสี่สิบปีของกะเหรี่ยงในพม่าแสดงให้เห็น ทว่าความก้าวหน้าแต่ละอย่างของเทคโนโลยีการทหาร มีแนวโน้มที่จะเพิ่มการขยายการควบคุมของส่วนกลางให้กว้างขวางออกไป

แน่นอนว่า ในแง่ทฤษฎีแล้ว ประเทศต่าง ๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะที่เป็นรัฐเอกราช สามารถควบคุมการเปิดตัวสู่ตลาดนานาชาติและการเข้าถึงเทคโนโลยีของตน รวมทั้งควบคุมความสัมพันธ์ที่ตนมีกับรัฐบาลของต่างชาติได้ แต่สิ่งที่ประเทศเหล่านี้ประสบในทางปฏิบัติ เป็นสิ่งที่มีมาพร้อมกันเป็นชุด นั่นคือการค้า ความช่วยเหลือ การลงทุน เทคโนโลยี และคำแนะนำเชิงบังคับเกี่ยวกับวิธีการใช้ประโยชน์จากทุกสิ่งทุกอย่างที่กล่าวมาข้างต้น ประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว มีส่วน

แบ่งอยู่ 60-70 เปอร์เซ็นต์ของการค้าทั้งหมดของโลก และยิ่งมีส่วนแบ่งมากขึ้นไปอีก ในด้านความช่วยเหลือของนานาชาติและการลงทุนของต่างชาติ รวมทั้งนวัตกรรมด้านเทคโนโลยีที่สำคัญ ส่วนใหญ่ในช่วงระยะเวลาภายหลังสงคราม การปฏิเสธปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งใดในสิ่งที่มาพร้อมกันเป็นชุดนี้เท่ากับเสี่ยงว่าจะสูญเสียทั้งหมดทุกอย่างในชุดนั้น ดังที่รัฐพวกที่เลือก “หนทางที่สาม” ทั้งหลาย ได้ตระหนักกันในเวลาต่อมา

โอกาสที่ประเทศสังคมนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเข้าถึงเทคโนโลยีใหม่ ๆ ไม่เท่าเทียมกันเป็นอย่างยิ่ง บางครั้ง การเข้าถึงจำกัดลงเพราะการกักบริเวณที่พวกเขากำหนดขึ้นเอง แต่บางคราวเพราะถูกปิดกั้นจากต่างชาติ ทว่าสาเหตุที่เกิดขึ้นเสมอคือ ผลกระทบที่สืบเนื่องมาจากสงครามและความยากจน ภายหลังค.ศ.1954 เวียดนามเหนือเลือกชุดทางเลือกที่กลุ่มคอมมิวนิสต์เสนอให้ กลุ่มคอมมิวนิสต์นี้ ควบคุมการค้าของโลกอยู่เพียงราว 10 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด และมีส่วนอยู่ในความช่วยเหลือ การลงทุนและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ในสัดส่วนที่น้อย โดยส่วนเปรียบเทียบ พม่าปฏิวัติและกัมพูชาประชาธิปไตย กลับเลือกการโดดเดี่ยวตนเอง โดยประกาศให้การพึ่งตนเองเป็นคุณธรรมสูงสุด เรื่องนี้ ให้ประโยชน์บางประการแก่พม่า ทำให้พม่าได้รับผลกระทบจากความผันผวนของตลาดโลกน้อยลง และเป็นไปได้ว่า รวมถึงผลกระทบจากการแทรกแซงของต่างชาติในชีวิตด้านการเมืองและด้านวัฒนธรรมภายในประเทศด้วย ทว่าแนวทางนี้มิใช่ยุทธศาสตร์ที่เกิดประโยชน์สูงสุดในสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจในสมัยหลังสงคราม การขยายตัวอย่างมโหฬารของการค้าโลก และความก้าวหน้าอย่างมากมายของเทคโนโลยี เป็นโอกาสที่ไม่มีที่ไหนอีกแล้วสำหรับการพัฒนา ซึ่งหากรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พลาดไปเสีย ตนเองก็เป็นฝ่ายเสียประโยชน์ ความเพียรพยายามของอินโดจีนและพม่าในปลายทศวรรษ 1980 ในอันที่จะดึงดูดการค้า ความช่วยเหลือ การลงทุนและเทคโนโลยี จากประเทศที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์เข้ามา เป็นการชี้แนะว่า สิ่งเหล่านี้ มีเสน่ห์ดึงดูดใจเพียงไร และเป็นการยากเพียงไร ที่จะทำให้ได้มาโดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่ออธิปไตยของชาติ

การเติบโตทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง

การนิยามและวัดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงหลังสงคราม มีปัญหาด้านเทคนิคหลายประการ ค่าของผลิตภัณฑ์มวลรวมแห่งชาติ (จีเอ็นพี) ที่แท้จริง หรือผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ (จีดีพี) จะต้องนำมาคำนวณ และดำเนินการปรับค่าอย่างเหมาะสมเพื่อให้สอดคล้องกับภาวะเงินเฟ้อ และต้องเทียบกับมูลค่าการผลิตที่มิใช่เพื่อการตลาด (ซึ่งมีสัดส่วนมากพอดูอยู่ในกิจกรรม

ด้านเศรษฐกิจในท้องถิ่น) รวมทั้งกับการค้าที่ผิดกฎหมาย (การลักลอบขนสินค้าข้ามแดน เป็นอุตสาหกรรมสำคัญอยู่ในบริเวณชายแดนมากมายหลายแห่งของภูมิภาคนี้) จากนั้น ก็นำตัวเลขเหล่านี้มาแปรให้เป็นรายได้ที่แท้จริง (หรือจีดีพี ของประชากรต่อคนต่อปี) โดยนำการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วมาร่วมคำนวณด้วย นักเศรษฐศาสตร์ระดับชาติและหน่วยงานระหว่างประเทศ ต่างทุ่มเทความพยายามอย่างมาก ให้กับการคำนวณทั้งหลายเหล่านี้ กระนั้นก็ยังยอมรับว่า ผลลัพธ์ที่ได้ยังห่างไกลจากความเพียบพร้อมสมบูรณ์

กระนั้นก็ตาม ข้อมูลที่มีอยู่บ่งบอกว่า รายได้ที่แท้จริงของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่เพิ่มขึ้นในช่วงระยะหลังสงคราม แบบแผนนี้ได้รับการยืนยันให้น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น จากดัชนีอื่น ๆ เป็นต้นว่า อัตราการตายของทารก ที่ลดต่ำลงไปเป็นลำดับ และอัตราการรู้หนังสือที่ขยายเพิ่มขึ้น มีเฉพาะประเทศในอินโดจีนเท่านั้น ที่ข้อสรุปนี้ยังเป็นที่กังขา ส่วนหนึ่งเนื่องจากการศึกสงครามและการปกครองอย่างผิด ๆ ซึ่งสร้างความยุ่งเหยิงวุ่นวายให้กับการจัดเก็บรวบรวมสถิติทางด้านเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับที่สร้างความยุ่งเหยิงวุ่นวายแก่ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ตามเงื่อนไขกว้าง ๆ นั้น มองเห็นได้ชัดว่า เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเติบโตเร็วกว่าเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม แต่ประเด็นนี้อธิบายได้ อย่างน้อยก็เป็นบางส่วน ว่าเกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่าเศรษฐกิจของประเทศทุนนิยม ได้รับความเสียหายจากการศึกสงครามน้อยกว่า และสามารถเข้าถึงความช่วยเหลือและการค้ากับต่างประเทศได้มากกว่า ในขณะเดียวกัน เราต้องยอมรับว่า ปกติแล้ว ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ได้รวดเร็วหรือสม่ำเสมออย่างที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หวังไว้ และยอมรับด้วยว่า ประเทศส่วนใหญ่ ต่างประสบกับช่วงเวลาที่เศรษฐกิจหยุดนิ่งหรือตกต่ำอย่างยืดเยื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกัมพูชาประชาธิปไตยในช่วงระหว่างค.ศ.1975-1978 ทว่ายังรวมถึงมลายูในช่วงระหว่างค.ศ.1951-1958 อินโดนีเซีย ในช่วงค.ศ.1959-1965 พม่าในช่วง ค.ศ.1964-1974 เวียดนามเหนือในช่วง ค.ศ.1965-1972 เวียดนามใต้และสาธารณรัฐเขมรในช่วง ค.ศ.1970-1975 เวียดนามและลาว ในช่วงค.ศ.1976-1980 และฟิลิปปินส์ในช่วงค.ศ.1981-1986 ยิ่งไปกว่านั้น ความมั่งคั่งไพบูลย์ที่เพิ่มขึ้น ที่ข้อมูลดิบบอกไว้เป็นนัยนั้น มีชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากมายทีเดียว มิได้ประสบพบพาน คนเหล่านี้ คงจะรู้สึกงงงวย หากได้ยินได้ฟังว่าตนมีชีวิตสุขสบายยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาก่อน

ดินแดนสิงคโปร์ จัดว่าเป็นเรื่องราวที่ยิ่งใหญ่ เกี่ยวกับความความสำเร็จของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดช่วงระยะเวลาหลังสงคราม สิงคโปร์เป็นรองแต่เฉพาะญี่ปุ่นเท่านั้น ในเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เมื่อคิดเฉลี่ยต่อประชากรต่อคน สิงคโปร์จัดว่าอยู่ในอันดับเดียวกับฮ่องกง ไต้หวันและสาธารณรัฐเกาหลี ในฐานะหนึ่งในจำนวน “มังกรน้อย” ทั้งสี่ของเอเชีย อังกฤษพัฒนาสิงคโปร์ขึ้นเป็นแหล่งรวมสินค้า มิใช่เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรม และอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยต่อปีของสิงคโปร์ตลอดช่วงทศวรรษ 1950 ที่มีปัญหา อยู่ในระดับต่ำกว่า 2 เปอร์เซ็นต์ ทว่าตัวเลขนี้ อาจมิได้สะท้อนถึงรายได้ที่แท้จริงของท้องถิ่น ซึ่งยังมีส่วนที่ได้จากการ

ลักลอบทำการค้ากับอินโดนีเซียด้วย เนื่องจากสิงคโปร์ไม่มีส่วนเกษตรกรรมให้พูดถึง และตลาดภายในประเทศก็ไม่มีผลสืบเนื่อง ภายหลังจากสิงคโปร์แยกตัวออกจากมาเลเซียในค.ศ.1965 แล้ว สิงคโปร์ที่มีเอกราชมิได้มีความหลงละเมอในเรื่องการเลี้ยงตัวอยู่ได้ลำพังในด้านเศรษฐกิจ บรรดาผู้นำของสิงคโปร์ตระหนักว่า สิงคโปร์คงต้องพึ่งพาอาศัยการสร้างอุตสาหกรรมและบริการที่มุ่งเพื่อการส่งออก โดยรับเงินอุดหนุนจากการลงทุนของต่างชาติ หากว่าจำเป็น และผู้นำสิงคโปร์ก็ได้ตั้งต้นวางแผนดำเนินงานเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายเหล่านี้ สิงคโปร์มีที่ตั้งที่อยู่ในชัยภูมิที่เหมาะ มีระบบราชการที่มีประสิทธิภาพและมองเห็นได้ชัดว่า ทุจริตไม่ได้ แรงงานของสิงคโปร์มีวินัยเป็นอย่างดี (เมื่อสหภาพแรงงานที่มีอิสระถูกทำลายลงไปแล้ว) และสิงคโปร์ยังมีโครงการวางแผนประชากรอย่างเข้มงวด ทั้งหมดนี้คือปัจจัยที่เกื้อหนุนให้สิงคโปร์ประสบความสำเร็จ การพัฒนาการธนาคารและตลาดหุ้นที่ทันสมัยอย่างมีประสิทธิภาพ สิงคโปร์จึงไม่แต่เฉพาะจะระดมทุนภายในประเทศของตนเองได้เท่านั้น หากยังเจาะเข้าไปถึงทรัพยากรของภูมิภาคด้วย เนื่องจากสิงคโปร์ตั้งอยู่ที่ใจกลางของเครือข่ายการเงินที่ยิ่งใหญ่ของจีน สิงคโปร์ยังทำหน้าที่ (ร่วมกับฮ่องกง) เป็นศูนย์ชำระบัญชีให้แก่ทุกลักษณาการของธุรกรรมการเงินนานาชาติ ทั้งแบบที่ถูกต้องตามกฎหมายและแบบอื่น รายได้ที่แท้จริงของประชากรต่อคนของสิงคโปร์ เพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยสูงกว่า 7 เปอร์เซ็นต์ต่อปี ในระยะยี่สิบห้าปีภายหลังที่ได้เอกราช และมีมูลค่าถึง ปีละ 7500 ดอลลาร์ ในตอนปลายทศวรรษ 1980 เฉพาะบรูไนเท่านั้น ที่ทำได้ดีกว่าสิงคโปร์ โดย บรูไนปรากฏตัวขึ้นมาจากความคลุมเครือในช่วงที่ราคาน้ำมันพุ่งสูงขึ้นอย่างพรวดพราดในทศวรรษ 1970 รายรับอันมหาศาลจากน้ำมันของบรูไน ที่นำมาแบ่งสรรกันในหมู่ประชากรจำนวนน้อยนิด ทำให้รายได้ของประชากรต่อคนของบรูไนในตอนปลายทศวรรษ 1980 สูงกว่า 15,000 ดอลลาร์ต่อปี

มลายูอาศัยการฟื้นฟูการผลิตสินค้าที่เป็นผลิตผลขั้นปฐม ในการฟื้นตัวหลังสงคราม และยังคงพึ่งพาอาศัยการส่งออกยางพาราและดีบุกและการนำเข้าข้าวอย่างหนักหน่วง เป็นเวลาถึงสองทศวรรษ โภคทรัพย์ของมลายูเมื่อเทียบกับประชากรต่อคน จัดอยู่ในหมู่พวกที่สูงที่สุดในภูมิภาคนี้มานานแล้ว แต่ทว่าในช่วงหลังสงครามยุติลงใหม่ ๆ ราคาสินค้าผลิตผลและวัตถุดิบที่อยู่ในระดับสูง และการฟื้นฟูการผลิตอย่างรวดเร็ว ทำให้มลายูก้าวขึ้นมาอยู่ที่ระดับสูงสุดอีกครั้งหนึ่ง ในทศวรรษ 1950 ภาวะฉุกเฉินสร้างความวุ่นวายปั่นป่วนให้แก่การผลิต และอัตราการเพิ่มรายได้ที่แท้จริงของประชากรต่อคน ก็น้อยจนแทบจะตัดทิ้งไปได้ คือเฉลี่ยแล้ว แทบจะไม่ถึง 1 เปอร์เซ็นต์ต่อปีจนตลอดทศวรรษ 1950 นี้ อย่างไรก็ดี ในทศวรรษ 1960 การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (ระหว่างค.ศ.1959-1968 เพิ่มขึ้นเฉลี่ยแล้วปีละ 17 เปอร์เซ็นต์) และการลงทุนของรัฐก่อนหน้านี้ ไปกับการปลูกยางพาราใหม่ และการขยายการปลูกปาล์มน้ำมัน ก็เริ่มให้ผลตอบแทน อัตราการเพิ่มของจีเอ็นพีต่อประชากรรายหัว เพิ่มขึ้นไปถึงระดับปีละ 3-4 เปอร์เซ็นต์โดยเฉลี่ย ในระยะยาว สหพันธ์รัฐมาเลเซียที่ตั้งขึ้นใหม่ยังจะได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของซาบาห์และซาราวักอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากร

น้ำมันและไม้ซุง แม้ว่ามาเลเซียจะต้องใช้จ่ายไปกับการปฏิบัติการต่าง ๆ บ้าง เพื่อเพิ่มมาตรฐานการครองชีพของคนยากจนที่เป็นเกษตรกร ชาวประมง และนักล่า-นักเก็บของป่าของรัฐทั้งสองนี้

นโยบายเศรษฐกิจแผนใหม่ของทศวรรษ 1970 มีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มความเป็นเจ้าของและการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจของคนพื้นถิ่น (*ภูมิปุตรา*) หนทางเดียวที่จะสามารถดำเนินนโยบายนี้ได้ โดยไม่กำจัดความเป็นเจ้าของของชาวจีนและชาวอินเดียโดยตรง คือการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราเร่ง องค์ประกอบอย่างหนึ่งของวิธีการดำเนินนโยบายนี้ คือส่งเสริมเกษตรกรรรมที่มิใช่ไร่ขนาดใหญ่ โดยผ่านการปฏิวัติเขียว ขยายพื้นที่เพาะปลูก และริเริ่มปลูกพืชผลชนิดใหม่ ๆ เพื่อการจำหน่าย องค์ประกอบอีกอย่างหนึ่ง คือสร้างอุตสาหกรรมที่มุ่งเพื่อการส่งออก เนื่องจากมาเลเซียไม่มีผู้ประกอบการที่เป็นคนพื้นถิ่น รัฐจึงเป็นผู้ดำเนินการ โดยกระทำในนามของชุมชนของผู้เป็น *ภูมิปุตรา* ทุนต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากญี่ปุ่น ได้รับเชิญให้เข้าร่วมในธุรกิจร่วมหุ้น (โดยมีการสำรองหุ้นไว้ให้*ภูมิปุตรา* 30 เปอร์เซ็นต์) และดำเนินการในเขตการค้าเสรีพิเศษ มาตรการเหล่านี้ประกอบกับราคาน้ำมันที่สูงขึ้นมากอย่างรวดเร็ว – อันทำให้คุ้มค่าแก่การขุดเจาะแหล่งน้ำมันและก๊าซธรรมชาติที่อยู่นอกชายฝั่งขึ้นมาใช้ —เป็นผลให้อัตราการเพิ่มรายได้ของประชากรของมาเลเซีย เพิ่มสูงขึ้นเกิน 5 เปอร์เซ็นต์ในทศวรรษ 1970 ความหลากหลายทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้อัตราเฉลี่ยของทศวรรษ 1980 ตกอยู่ในราว 4 เปอร์เซ็นต์ แม้ว่าจะมีภาวะเศรษฐกิจถดถอยอยู่ระยะหนึ่งในช่วงกลางทศวรรษ แต่เพราะรายได้ของประชากรที่สูงเกินกว่า 2000 ดอลลาร์ และความยืนยาวของอายุขัย ซึ่งใกล้เคียงเจ็ดสิบปี ก็มองเห็นได้ชัดว่า มาเลเซียเป็นประเทศที่ไพบูลย์มั่งคั่งที่สุด ในหมู่ชาติที่มีขนาดใหญ่พอสมควรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หลังจากที่ได้ดำเนินการทดลองในระยะแรก ๆ กับรัฐวิสาหกิจไปบ้างแล้ว ในทศวรรษ 1960 รัฐบาลไทยภายใต้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็เปลี่ยนมาลงทุนกับโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งนี้เพื่อให้เอื้อประโยชน์แก่อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าและแก่เกษตรกรรมของเอกชน อันที่จริงแล้ว อุตสาหกรรมที่สำคัญในช่วงเวลานี้ คืออุตสาหกรรมที่มีเจ้าของร่วมกันระหว่างชาวไทยและชาวจีน และเป็นอุตสาหกรรม ซึ่งเติบโตอย่างรวดเร็วโดยแท้จริง (เฉลี่ยแล้ว ปีละกว่า 10 เปอร์เซ็นต์) ทว่าอัตราความเติบโตของเศรษฐกิจโดยรวม สามารถรักษาระดับอยู่ได้ – คือที่ระดับมากกว่า 3 เปอร์เซ็นต์โดยถัวเฉลี่ยต่อประชากรต่อคนในทศวรรษ 1950 และ 5 เปอร์เซ็นต์ในทศวรรษ 1960—ทั้งนี้เนื่องจากเศรษฐกิจภาคเกษตรกรรม ซึ่งยังคงเป็นวิถีการทำนาหาเลี้ยงชีพของประชากรส่วนใหญ่ ก็เจริญเติบโตขึ้นอย่างสม่ำเสมอด้วยเช่นกัน ความเจริญเติบโตของเกษตรกรรมนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการขยายตัวของการชลประทาน (ที่ดินที่มีการชลประทานเพิ่มขึ้นจาก 600,000 เฮคทาร์ในค.ศ.1947 เป็น 2.2 ล้านเฮคทาร์ในค.ศ.1969) และมีการใช้รถแทรกเตอร์กับปุ๋ยเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่ราบภาคกลาง อย่างไรก็ดี ความเติบโตส่วนใหญ่นี้ อาจให้เหตุผลได้ว่า เนื่องมาจากการขยายพื้นที่การเพาะปลูก มากยิ่งกว่าการได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น การขยายพื้นที่เพาะปลูกได้รับการส่งเสริมจากถนนหนทางที่ได้รับการ

ปรับปรุงดีขึ้น พื้นที่ส่วนที่ขยายออกไปนี้ บ้างก็ใช้ในการปลูกพืชผลที่เคยปลูกกันมาแต่เดิม เป็นต้นว่า ข้าวและยางพารา แต่ส่วนใหญ่แล้ว ใช้ในการปลูกพืชผลชนิดใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชผลสำหรับตลาดญี่ปุ่น ได้แก่ข้าวโพด ปอแก้วและมันสำปะหลัง เมื่อถึงค.ศ.1968 มูลค่าการส่งออกของพืชผลอื่น ๆ สูงล้ำหน้าข้าวไปเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ในยุคสมัยใหม่ของไทย โดยมีมูลค่าสูงกว่ามูลค่าการส่งออกในช่วงเวลาสิบห้าปีก่อนสี่เท่าตัว นอกจากนี้ ไทยยังได้ประโยชน์จากความช่วยเหลืออย่างเป็นล่ำเป็นสันจากอเมริกันตลอดทศวรรษ 1950 และ 1960 อีกด้วย

อย่างไรก็ดี ต้นทศวรรรษ 1970 ได้พาความไร้เสถียรภาพทางการเมืองมาให้ ประกอบกับวิกฤติการณ์น้ำมัน และการยุติความช่วยเหลือส่วนใหญ่ของอเมริกัน รวมทั้งมีร่องรอยที่บอกให้รู้ว่า การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าได้ไต่ไปถึงเพดานของมันแล้ว เศรษฐกิจไทยยังคงเติบโตขึ้น อันเป็นเรื่องที่สร้างความประหลาดใจแก่ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่ โดยจีเอ็นพีของประชากร เพิ่มขึ้นในอัตราถัวเฉลี่ยปีละ 4 เปอร์เซ็นต์มาตลอดทศวรรษ 1970 และ 1980 รัฐบาลพลเรือนในทศวรรษ 1970 มิได้ดำรงอยู่เนิ่นนานพอที่จะเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบกว้างขวางที่พวกทหารและเท็คโนแครตได้กระทำมา นั่นคือการส่งเสริมการพัฒนาการเกษตร (การปฏิวัติเขียวเกิดขึ้นในที่สุด) และส่งเสริมอุตสาหกรรมการส่งออก โดยชวนเชิญบริษัทต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งญี่ปุ่น ให้มาเข้ามีส่วนร่วมควบคู่ไปกับการมีนายทุนในท้องถิ่นและมีรัฐบาลที่เป็นมิตร สินค้าออกชนิดใหม่ เช่นสิ่งทอ อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ กุ้ง และอัญมณี สมทบเข้ากับการท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล เพื่อสร้างความหลากหลายให้แก่เศรษฐกิจ และช่วยบรรเทาปัญหา เมื่อราคาสินค้าประเภทผลิตผลและวัตถุดิบตกต่ำลง นอกจากนี้ ประเทศไทยยังได้ประโยชน์จากโครงการวางแผนประชากร ซึ่งชะลออัตราการเพิ่มของประชากรลงเป็นอันมากในช่วงทศวรรษ 1970 และ 1980 เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1980 นั้น รายได้ของประชากรเพิ่มขึ้นไปถึง 1000 ดอลลาร์ต่อปี โดยล้ำหน้าฟิลิปปินส์ ซึ่งสะดุดชะงักเป็นพัก ๆ อันที่จริง อัตราเฉลี่ยของเจริญความเติบโตทางเศรษฐกิจในช่วงระยะเวลาหลังสงครามทั้งหมดนั้น ไทยอยู่ในอันดับที่สองของภูมิภาคนี้ คือเป็นรองเฉพาะสิงคโปร์เท่านั้น

ตลอดช่วงสิบห้าปีหลังสงคราม ฟิลิปปินส์เป็นผู้นำ ด้านความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภูมิภาค ทั้งนี้เพราะความช่วยเหลือจากอเมริกัน เพราะประชากรมีการศึกษาดี และเพราะฟิลิปปินส์มีโครงสร้างพื้นฐานที่อยู่ในรูปสถาบันที่ค่อนข้างซับซ้อน ฟิลิปปินส์เป็นประเทศผู้บุกเบิกของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในด้านการสร้างอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า ระหว่างค.ศ.1949 ถึงค.ศ.1957 อุตสาหกรรมส่วนนี้ของฟิลิปปินส์เติบโตในอัตรากว่า 12 เปอร์เซ็นต์ต่อปี ภาวะเศรษฐกิจที่เฟื่องฟูขึ้นในช่วงสงครามเกาหลี ช่วยดึงอัตราความเติบโตของจีเอ็นพี ขึ้นมาถึงระดับอัตราเฉลี่ยเกือบ 4 เปอร์เซ็นต์ต่อปี รายได้ของประชากรฟิลิปปินส์ต่อหัว ยังคงสูงกว่าไต้หวันและเกาหลีใต้ จนกระทั่งล่วงถึงปีค.ศ.1960 อย่างไรก็ดี ในช่วงทศวรรษ 1960 นี้ ความเติบโตในการผลิตสินค้าสำเร็จรูปชะลอตัวลง เนื่องจากอุปสงค์มีจำกัดและเนื่องจากการปกป้องมากเกินไปทำให้เกิดความไร้ประสิทธิภาพอย่าง

เรื้อรัง เมื่อราคาสินค้าขั้นปฐมจากภาคเกษตรและเหมืองแร่ ไถลลดลงไปด้วย และประชากรเพิ่มจำนวนขึ้นจนสูงเกินกว่า 3 เปอร์เซ็นต์ต่อปี อัตราการเพิ่มจีเอ็นพีของประชากร จึงลดลงเหลือเพียง 2 เปอร์เซ็นต์ ผลประโยชน์ที่มีควบมากับการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า (ทั้งของอเมริกันและฟิลิปปินส์) ขัดขวางมิให้ยุทธศาสตร์การผลิตเพื่อส่งออกดำเนินไปได้อย่างจริงจัง ยุทธศาสตร์การผลิตเพื่อส่งออกนี้ได้รับการเร่งเร้าจากผู้เชี่ยวชาญทั้งที่เป็นชาวพื้นถิ่นและชาวต่างประเทศ

โดยอันที่จริงหลังจากฟิลิปปินส์ประกาศกฎอัยการศึกในค.ศ.1972 โดยใช้ภาวะเศรษฐกิจที่ย่ำแย่เป็นเหตุผลส่วนหนึ่งแล้ว ความเติบโตทางเศรษฐกิจ ก็กระเตื้องขึ้นบ้าง ตลอดระยะเวลาแปดปีถัดจากนั้น ความเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ย อยู่ในระดับ 3 เปอร์เซ็นต์ต่อปี -- ซึ่งยังคงเป็นอัตราที่ต่ำที่สุดในหมู่ประเทศภาคีอาเซียน—การเติบโตเกิดขึ้นเพราะการปฏิวัติเขียว และเพราะการก่อสร้างที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเป็นอันมาก การเติบโตยังมีสาเหตุจากราคาสินค้าที่เป็นวัตถุดิบผลผลิตขั้นปฐมแกว่งตัวสูงขึ้นอย่างแรง และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด เนื่องจากการกู้เงินจากต่างประเทศ หนี้สินต่างประเทศทั้งหมดของฟิลิปปินส์ ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน เพิ่มขึ้นจาก 2,200 ล้านดอลลาร์ในค.ศ.1972 เป็น 9,000 ล้านดอลลาร์ในค.ศ.1979 ในช่วงระยะนี้เอง เป็นช่วงที่การกู้ยืมของรัฐบาล แซงหน้าความเป็นหนี้สินของส่วนเอกชนไปเป็นครั้งแรก ทว่าทุนมากมายที่ได้จากการกู้นี้ ลงไปอยู่ในกระเป๋าของมาร์คอสและ “มิตรสนิท” ของเขาโดยตรง มิได้ถูกนำไปลงทุนเพื่อการผลิต เมื่อได้รับความกระทบกระเทือนจากปัญหาราคาน้ำมันเป็นครั้งที่ 2 ในค.ศ.1979 และราคาสินค้าที่เป็นวัตถุดิบและผลผลิตขั้นปฐมตกฮวบลงไป “กับดักหนี้สิน” ก็เริ่มทำหน้าที่ของมัน ฟิลิปปินส์จำต้องกู้เงินเพิ่มมากขึ้นกว่าที่เคยกู้อีก และด้วยเงื่อนไขที่เลวร้ายลง ภายในระยะเวลาเพียงสามปี (ค.ศ.1980-1983) หนี้สินที่ฟิลิปปินส์มีอยู่กับต่างประเทศ เพิ่มขึ้นจาก 6.6 เปอร์เซ็นต์ไปเป็น 49.4 เปอร์เซ็นต์ของจีเอ็นพี ในขณะที่อัตราความเติบโตของเศรษฐกิจต่อปี ลดลงจาก 2 เปอร์เซ็นต์ไปเป็นศูนย์ ผลสืบเนื่องที่ตามมาภายหลังการลอบสังหารเบนิกโน (“นินอย”) อาควิโน จูเนียร์ คือการที่ความมั่นใจของประชาชนพังครืนลงมา พร้อมกับพาเศรษฐกิจทะลายลงมาด้วย จีเอ็นพีถึงขั้นตกลงตลอดเวลาสามปีถัดจากนั้น เมื่อถึงช่วงที่เกิดการปฏิวัติเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1986 จีเอ็นพีกลับไปอยู่ที่ระดับปีค.ศ.1980 ซึ่งเท่ากับว่าลดลงไป 20 เปอร์เซ็นต์ เมื่อเทียบกับฐานประชากร เมื่อถึงยุคที่โคราซอน อาควิโน เข้ามาบริหารประเทศฟิลิปปินส์มีการปรับปรุงดีขึ้นในทันที ทั้งในด้านการลงทุนภาคเอกชนและความช่วยเหลือของต่างชาติ แต่แม้กระทั่งที่ปรึกษาที่มองการณ์ในด้านดีมากที่สุดของอาควิโนเอง ก็ยอมรับรู้ว่า คงจะต้องใช้เวลาอีกหลายปีนัก กว่าเศรษฐกิจของประเทศจะฟื้นตัวขึ้นมาถึงระดับที่ได้สูญเสียไปได้ ก่อนที่จะมี “การปรับโครงสร้าง” ให้ดีขึ้นเพื่อช่วยแก้ไขสถานการณ์นั้น หนี้สินต่างประเทศของฟิลิปปินส์ มีจำนวน

เกือบจะถึง 30,000 ล้านดอลลาร์ และอัตราส่วนระหว่างค่าชำระหนี้* กับการส่งออกก็ประเมินกันว่า อยู่ในระดับใกล้เคียง 40 เปอร์เซ็นต์ นั่นคือเป็นสองเท่าตัวของระดับที่ปกติแล้ว ถือว่าเป็นระดับอันตรายสำหรับประเทศกำลังพัฒนา อัตราความเติบโตของประชากร ก็ยังคงสูงอยู่เช่นกัน เนื่องจากความพยายามในด้านการวางแผน ถูกปล่อยให้ยุ่งเหยิง เพราะรัฐบาลใหม่มีความโน้มเอียงในเชิงสนับสนุนการเกิดของประชากร

เศรษฐกิจของอินโดนีเซียนั้นตรงกันข้าม เริ่มต้นไม่ดีในช่วงหลังสงคราม และมารักษาระดับความเติบโตไว้ได้ก็เมื่อหลังค.ศ.1965 ไปแล้ว การปฏิวัติบังคับให้อินโดนีเซียต้องเลื่อนเวลาการฟื้นฟูเศรษฐกิจ โดยเลื่อนมากระทำกันในทศวรรษ 1950 ซึ่งเป็นช่วงที่สาธารณรัฐที่เยาว์วัยต้องต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ได้แก่อัตราการตายสูง การขาดแคลนอาหาร ภาวะเงินเฟ้อ และการทำลายทุนที่เป็นวัตถุ เป็นต้น อัตราการเติบโตของจีเอ็นพีในช่วงเวลาส่วนใหญ่ของทศวรรษ 1950 อยู่ในระดับเกือบ 2 เปอร์เซ็นต์ต่อปี อัตรานี้แม้จะนับว่าเก่งแล้ว ภายใต้สภาวการณ์แวดล้อมเช่นนี้ แต่ก็เป็นเรื่องน่าผิดหวังสำหรับชาวอินโดนีเซียมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่ซูการ์โน ซึ่งเข้าควบคุมกลไกของรัฐอย่างมีประสิทธิภาพในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1957 ถึงค.ศ.1959 วิธีการที่ซูการ์โนใช้ในการแก้ไข คือลัทธิชาตินิยม อันได้แก่ การยึดทรัพย์สินของดัตช์ การแบ่งแยกและกีดกันชาวจีน การลงทุนของรัฐเป็นจำนวนมากไปกับอุตสาหกรรมหนัก (เพื่อให้อินโดนีเซียสามารถเลี้ยงตัวเองอยู่ได้) กับการถล่มด้วยโวหาร โจมตี “ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่” ทุกรูปแบบ ทั้งหมดนี้ขึ้นสู่จุดสูงสุดด้วยการเผชิญหน้ากัน ในกรณีพิพาทเรื่องอีเรียน จายาและการก่อตั้งมาเลเซีย ซึ่งเพิ่มค่าใช้จ่ายทางทหารและทำให้ความช่วยเหลือและการค้ากับต่างประเทศลดลง เมื่อพิจารณาในด้านเศรษฐกิจ ผลลัพธ์นับว่าเป็นหายนะ กล่าวคือการค้าพังพินาศ การผลิตภาคอุตสาหกรรมตกฮวบลง และภาวะเงินเฟ้อที่สูงผิดปกติ ย่างเข้ามา (ปีละกว่า 2000เปอร์เซ็นต์ในตอนกลางทศวรรษ 1960) จีเอ็นพีของประเทศลดลงโดยแท้จริง ช่วงระหว่างค.ศ.1957 ถึงค.ศ.1965 ระดับการบริโภคอาหารในประเทศก็ลดลงทั้ง ๆ ที่เดิมก็หิวโหยอยู่แล้ว

ระหว่างค.ศ.1965 ถึงค.ศ.1967 ฝ่ายทหารแย่งชิงอำนาจการควบคุมมาจากซูการ์โน และยกเศรษฐกิจไปให้พวกเทคโนแครตจัดการ เหล่าเทคโนแครตพวกนี้ ก็เสาะหาความช่วยเหลือและเปิดการลงทุนจากต่างชาติในทันที ชาวต่างชาตินั้นตกใจและหนีออกไปในช่วงประชาธิปไตยนำวิถี การดำเนินงานด้านเศรษฐกิจของเทคโนแครตยังเน้นที่การเหนี่ยวรั้งภาวะเงินเฟ้อ ส่งเสริมการผลิตข้าว (โดยผ่านทางบิมาส [หรือ “การชี้นำของมวลชน”] อันเป็นโครงการขยายเกษตรกรรม โดยโครงการเป็นผู้จัดหาวัตถุดิบซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตและสินเชื่อมาให้) และสนับสนุนการทำอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า (โดยทหารมักเข้ามีส่วนร่วมอยู่ด้วย) เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1960 เศรษฐกิจของอินโดนีเซีย

---

* debt service การชำระหนี้โดยการคืนเงินต้นและดอกเบี้ยตามกำหนดเวลา สำหรับในกรณีเงินกู้ระยะยาวค่าชำระหนี้ประกอบด้วยดอกเบี้ยเงินกู้กับกองทุนเพื่อการชำระหนี้

กระเตื้องขึ้นและอยู่ในวิสัยที่จะนำไปสู่การฟื้นฟูแล้ว แม้กระทั่งก่อนที่ราคาน้ำมันจะพุ่งพรวดเพิ่มขึ้นมาอย่างกระทันหันนั้น อัตราความเติบโตทางเศรษฐกิจต่อปี ก็ได่ขึ้นมาจนถึงระดับ 5 เปอร์เซ็นต์ไปแล้ว อัตรานี้ ยังดำรงอยู่ต่อไปได้ตลอดช่วงเวลาในส่วนที่เหลือของทศวรรษ 1970 แม้ว่าจะเกิดกรณีอื้อฉาวเพอร์ตามินา ในค.ศ.1975—ซึ่งเป็นไปได้ว่าเป็นการฉ้อฉลครั้งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ – ทว่าอัตราการเพิ่มนี้ตกลงในราว 1 เปอร์เซ็นต์ ภายหลังจากราคาน้ำมันตกลงในช่วงระหว่างค.ศ.1982-1983 ยิ่งไปกว่านั้น อัตราความเติบโตทางเศรษฐกิจนี้ เป็นการเติบโตที่ยังคงพึ่งพาผลที่ได้จากทรัพยากรขั้นปฐมอยู่อย่างมาก (ซึ่งรวมทั้งไม้ซุง แร่ธาตุ และน้ำมัน) แทนที่จะพึ่งพาการผลิตสินค้าออก การผลิตสินค้าออกนี้ยัง ถูกขัดขวางอยู่เสมอ จากกลุ่มผู้มีผลประโยชน์อยู่ในอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า และการยึดติดอยู่กับอุดมคติเรื่องการเลี้ยงตัวเองอยู่ได้ในชาติ ในด้านบวกนั้น การวางแผนประชากรชะลอการเพิ่มจำนวนประชากรลงได้บ้าง แม้ว่าอินโดนีเซียจะยังคงมีปากท้องที่ต้องเลี้ยงดูเพิ่มขึ้นปีหนึ่ง ๆ กว่าสองล้านคน เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 รายได้ของประชากรต่อปี อยู่ในระดับใกล้เคียงกับ 600 ดอลลาร์ และความยืนยาวของอายุขัย ของประชากรใกล้เคียง 60 ปี ซึ่งทั้งสองประการนี้เป็นระดับที่สูงสุดในประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซีย ทว่ายังคงเป็นตัวเลขที่ต่ำที่สุดในหมู่ประเทศอาเซียน

เพราะความเสียหายย่อยยับในสงครามโลกครั้งที่ 2 และเพราะสงครามกลางเมืองที่มีต่อมาภายหลังได้รับเอกราช (ค.ศ.1948-1952) พม่าจึงได้เข้าสู่ทศวรรษ 1950 ในฐานะประเทศที่อาจกล่าวได้ว่ายากจนที่สุดในหมู่ประเทศในเอเชียที่มีขนาดใหญ่พอสมควร รายได้ประชาชาติของพม่า ต่ำกว่า 50 ดอลลาร์ต่อปี รายได้จากฐานที่ต่ำนี้ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว – ปีละกว่า 4 เปอร์เซ็นต์—ตลอดช่วงหนึ่งทศวรรษ กระนั้น เมื่อถึงปีค.ศ.1960 การผลิตข้าวและไม้สัก ซึ่งเป็นสินค้าส่งออกสองอย่างที่เป็นหลักสำคัญของพม่า ยังคงสูงไม่ถึงระดับที่พม่าเคยผลิตได้ในสมัยก่อนสงคราม ส่วนการผลิตน้ำมัน ก็แทบไม่ถึงครึ่งหนึ่งของเท่าที่เคยผลิตได้ในค.ศ.1939 การผลิตแร่ธาตุอื่น ๆ ยิ่งแย่ลงไปอีก ในขณะเดียวกันราคาข้าวและราคาสินค้าเกษตรขั้นปฐมและวัตถุดิบ ก็ได้แต่ตกลงไปเรื่อย ๆ การก่อการร้าย ซึ่งมีขึ้นเป็นประจำในท้องถิ่น ก็คอยขัดขวางการพัฒนาส่วนตำบลและเขตต่าง ๆ ที่อยู่รอบนอก ๆ มากมาย แม้ว่าส่วนการผลิตสินค้าสำเร็จรูปที่เล็กกระจ้อยร่อยจะเติบโตอย่างรวดเร็วในพม่า แต่ทว่าภายหลังจากได้รับเอกราชมากว่าหนึ่งทศวรรษแล้ว พม่าก็ยังมีรายได้ไม่ถึงระดับที่เคยมีก่อนสงคราม และยิ่งล้าหลังหนักข้อขึ้นไปอีกมาก ในเรื่องการตั้งต้นเพื่อตามให้ทันกับโลกที่พัฒนาแล้ว

เช่นเดียวกับอินโดนีเซีย ความผิดหวังกับสมรรถนะของตนเองในด้านเศรษฐกิจ ทำให้พม่าดำเนินนโยบายชาตินิยมอย่างสุดโต่ง นายพลเน วิน ไปไกลยิ่งกว่าซูการ์โนเสียอีก ในเรื่องต่าง ๆ อันได้แก่ การตัดความสัมพันธ์ (ความช่วยเหลือ การค้าและการลงทุน) กับโลกภายนอก การแบ่งแยกและกีดกันชาวต่างชาติที่อาศัยอยู่ในประเทศ และการกระโจนเข้าสู่เส้นทางพัฒนาอย่างเป็นอิสระ ซึ่งเน้นที่อุตสาหกรรมหนัก ภายในเวลาสองปีนับจากการรัฐประหารปีค.ศ.1962รัฐบาลโอนธุรกรรมทาง

เศรษฐกิจมาเป็นของชาติเกือบทั้งหมด ได้แก่การพัฒนาแร่ธาตุทุกชนิด การค้าไม้ซุง ธุรกิจนำเข้าและส่งออก การค้าส่งและการค้าโดยผ่านนายหน้า และการธนาคาร เมื่อสิ้นสุดปีค.ศ.1965 รัฐบาลพม่าควบคุมการผลิตไว้ 60 เปอร์เซ็นต์ และควบคุมการค้าที่ถูกกฎหมาย 90 เปอร์เซ็นต์ทั้งหมด ชาวจีนและชาวอินเดียจำนวนมากพากันอพยพออกเพราะถูกบีบด้วย “กฎหมายที่บังคับใช้อย่างเคร่งครัดซึ่งแผ่คลุมในทุกด้านอย่างกว้างขวางโดยไม่มีการผ่อนผัน…ซึ่งนำมาบังคับใช้อย่างเคร่งครัด”[20] จีเอ็นพีของพม่าแทบไม่ได้เพิ่มขึ้นเลย ตลอดระยะเวลาอีกหนึ่งทศวรรษถัดมา การค้ากับต่างประเทศก็พังพินาศ (ตกลงไปปีละกว่า 10 เปอร์เซ็นต์) การผลิตภาคเกษตรหยุดนิ่ง อุตสาหกรรมและการทำเหมืองได้รับความเสียหาย ความเสียหายนี้สืบเนื่องจากการขาดแคลนความชำนาญของคนต่างด้าวที่อพยพออกไป ขาดแคลนสินค้าประเภททุน ขาดแคลนอะไหล่ และขาดแคลนการวางแผนอย่างมีการประสานกัน เฉพาะการค้าที่เป็นการค้าอย่างผิดกฎหมายที่มีเครือข่ายใหญ่โตกว้างขวาง ทั้งการค้าภายในประเทศและการค้ากับต่างประเทศเท่านั้น ที่รักษาเศรษฐกิจให้พอประคองตัวอยู่ได้

การนำนโยบายที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงยิ่งกว่านี้มาใช้ในตอนต้นทศวรรษ 1970 ทำให้เศรษฐกิจพม่าเริ่มเคลื่อนไหวอีกครั้งหนึ่ง โดยจีเอ็นพีของประเทศ เพิ่มขึ้นเกือบ 4 เปอร์เซ็นต์ต่อปีเป็นเวลาหนึ่งทศวรรษ (ค.ศ.1973-1983) ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากญี่ปุ่นและหน่วยงานระหว่างประเทศ ช่วยให้พม่าได้เงินสนับสนุนโครงการใหญ่ในอุตสาหกรรมการขุดเจาะทรัพยากร ทว่าเงินอุดหนุนดังกล่าว ทำให้ประเทศต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น ส่งผลให้อัตราส่วนระหว่างค่าชำระหนี้กับการส่งออก ในค.ศ.1986 อยู่ในระดับ 55 เปอร์เซ็นต์ ระหว่างนี้ เกษตรกรรมได้รับการส่งเสริม ทั้งจากการให้ปุ๋ยที่ปรับปรุงดีขึ้น และระบบการตลาด ที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ซึ่งทำให้ผู้ผลิตกลับมีแรงจูงใจขึ้นมาใหม่ การผลิตสินค้าสำเร็จรูปขยายกว้างขวางออกไปเช่นกัน แม้ว่าจะยังคงไม่สมดุลและด้อยพัฒนา เมื่อเทียบกับมาตรฐานของภูมิภาคนี้ อย่างไรก็ดี ในกลางทศวรรษ 1980 ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจชะลอลงเพราะหนี้สินเพิ่มขึ้น แต่ความช่วยเหลือลดลง และเนื่องจากสภาวะเศรษฐกิจถดถอย สภาพการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ มีขึ้นก่อนที่จะเกิดความปั่นป่วนทางด้านการเมืองในค.ศ.1988-1989 ซึ่งทำให้พม่าระงับความช่วยเหลือจากต่างประเทศส่วนใหญ่ และจีเอ็นพีของประเทศลดลงไปอีกครั้งหนึ่ง ในแง่เงินตรา พม่ายังคงอยู่ในหมู่ประเทศที่ยากจนที่สุดในโลก โดยมีรายได้ประชาชาติไม่ถึง 200 ดอลลาร์ ทว่าดัชนีด้านสุขภาพและการศึกษา บ่งชี้ว่ามาตรฐานการครองชีพที่แท้จริงของชาวพม่า ไม่ถึงกับตกต่ำดังเช่นที่การจัดอันดับแสดงนัยไว้

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของอินโดจีนช่วงหลังสงคราม ถูกครอบงำและบดบังด้วยการศึกสงคราม นับตั้งแต่สงครามกับฝรั่งเศส สงครามกับอเมริกัน สงครามกับจีน และสงครามในระหว่างชาติ

---

[20] Yuan-li Wu and Chun-hsi Wu, ***Economic Development in Southeast Asia: The Chinese Dimensions,*** Stanford, 1980, 88-9.

อินโดจีนด้วยกันเอง ในช่วงที่เกิดสงครามอินโดจีนครั้งแรก เราไม่มีข้อมูลทางเศรษฐกิจที่วางใจได้ หลักฐานทางเศรษฐกิจในภาคบรรยาย บ่งบอกเป็นนัยว่ามีการปรับปรุงที่ดีขึ้นอย่างเด่นชัด จากสภาพที่ข้นแค้นแสนเข็ญสมัยปีค.ศ.1945 แต่ก็มิได้ก้าวหน้าไปกว่าเศรษฐกิจสมัยก่อนสงครามมากมายนัก อย่างไรก็ดี ในทศวรรษถัดจากช่วงที่ฝรั่งเศสออกไปแล้วนั้น จีเอ็นพีโดยทั่วไปแล้วมีอัตราเพิ่มขึ้น เวียดนามเหนือสร้างเศรษฐกิจของตนขึ้นมาใหม่ จากระดับที่แทบเป็นศูนย์ โดยเริ่มต้นด้วยการฟื้นฟูภาคเกษตรอย่างดีเด่น (จนกระทั่งถึงค.ศ.1959) ต่อจากนั้น เวียดนามเหนือรวมปัจจัยการผลิตเข้าเป็นของส่วนรวม ซึ่งทำให้เกษตรกรรมของประเทศวุ่นวายยุ่งเหยิง แต่ผลผลิตภาคอุตสาหกรรมยังประคองตัวให้เพิ่มขึ้นอยู่ได้ ผลลัพธ์คืออัตราความเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยอยู่ในราว 5 เปอร์เซ็นต์ต่อปี อัตราความเติบโตในเวียดนามใต้ ก็อยู่ในระดับพอ ๆ กัน ความช่วยเหลืออย่างมหาศาลจากอเมริกัน ทำให้การอุปโภคบริโภค (ซึ่งปกติแล้ว สูงเกินจีเอ็นพีทั้งหมด) เพิ่มเร็วยิ่งขึ้นไปอีก แม้กระทั่งในกัมพูชา จีเอ็นพี ก็ยังเพิ่มขึ้นถึงกว่า 2 เปอร์เซ็นต์ต่อปี ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1959 ถึงค.ศ.1964[21]

การแทรกแซงทางทหารของอเมริกัน ทำให้ยุคแห่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้สิ้นสุดลง การผลิตโดยรวมของเวียดนามใต้ ยังคงเพิ่มขึ้นต่อไป ส่วนหนึ่งเนื่องจากการปฏิวัติเขียวและการค้าสินค้านำเข้าที่กำลังเฟื่องฟู อย่างไรก็ดี ด้วยเงินค่าใช้จ่ายที่แท้จริงด้านการบริหารรัฐกิจและด้านการป้องกันประเทศซึ่งเพิ่มเป็นสองเท่า ระหว่างค.ศ.1965 ถึงค.ศ.1972 เวียดนามใต้จึงยังคงสามารถรักษาจังหวะก้าวให้ทันกับการเพิ่มจำนวนประชากรไว้ได้ ค่าใช้จ่ายนี้เป็นเงินสนับสนุนที่เวียดนามใต้ได้จากความช่วยเหลือ ในส่วนเวียดนามเหนือการผลิตของประเทศตกลงเพราะผลกระทบจากการทิ้งระเบิดของอเมริกันในช่วงค.ศ.1965-1968 และเวียดนามเหนือก็ไม่เคยฟื้นตัวขึ้นมาได้อย่างเต็มที่ สำหรับกัมพูชา จีเอ็นพีของประเทศซึ่งชะลอตัวลงเพราะภาวะเศรษฐกิจถดถอยในตอนปลายทศวรรษ 1960 นั้น หลังจากลอน นอลเข้าครองอำนาจในค.ศ.1970 ก็ยิ่งทรุดฮวบลงไปอีก และตลอดห้าปีหลังจากนั้น จีเอ็นพีของกัมพูชาตกลงไปปีละกว่า 10 เปอร์เซ็นต์ เศรษฐกิจของลาว แทบหยุดนิ่งอยู่กับที่ เพราะการระดมทิ้งระเบิดของอเมริกัน ซึ่งทำให้ประชากรหนึ่งในสี่ของทั้งหมด ต้องกลายเป็นผู้อพยพพลัดที่อยู่อาศัย

ภายหลังค.ศ.1975 เวียดนามคาดหวังอย่างเต็มที่ว่าจะฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว และเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของตนอย่างมโหฬาร เจ้าหน้าที่คนหนึ่งกล่าวยอมรับในภายหลังว่า “เพราะเราชนะสงคราม

---

[21] คำนวณจากข้อมูลใน G. Nguyen Tien Hung, ***Economic Development of Socialist Vietnam, 1955-1980,*** New York: Praeger Special Studies in International Economics and Development, 1977; Andrew Vickerman, ***The Fate of the Peasantry: Premature “Transition to Socialism” in the Democratic Republic of Vietnam,*** New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1986; Dacy, ***Foreign Aid, War and Economic Development;*** Nguyen Anh Tuan, ***South Vietnam;*** และ Remy Prud’homme, ***L’economie du Cambodge,*** Paris: Collection “Tiers Monde,” 1969. ลาว ไม่มีข้อมูลที่จะนำมาเปรียบเทียบได้

เราจึงคิดว่าจะสามารถทำอะไรให้ประสบความสำเร็จได้ทุกอย่าง"[22] รัฐบาลตระหนักถึงหายนะทางด้านวัตถุและประชากรที่เกิดแก่ดินแดนทางใต้แต่ก็เชื่อว่าจะสามารถรับมือต่อหายนะเหล่านั้นได้ อันได้แก่ ไร่นาและป่าไม้ ซึ่งถูกพ่นด้วยสารเคมีทำลายพืช ถนนหนทางที่ถูกทำลายเสียหาย การขาดแคลนอาหาร ผู้อพยพลี้ภัยนับล้านคน คนว่างงานซึ่งประเมินว่ามีถึงสามล้านคน โสเภณี 500,000 คน ผู้ติดยาเสพย์ติด 100,000 คน เด็กกำพร้า 800,000 คน สิ่งที่เวียดนามพลาดไป โดยไม่ได้นำมาคิดคำนึงถึงด้วย ก็คือ เศรษฐกิจและสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปมากเพียงไร นับตั้งแต่ค.ศ.1954 เป็นต้นมา และดังนั้น "การเปลี่ยนแปลงแบบสังคมนิยม" จะเป็นการยากสักเพียงไร เกษตรกรต่อต้านการรวมที่นาและปัจจัยการผลิตเข้าเป็นของส่วนรวม คนที่ตั้งรกรากอยู่ในเมือง ถูกส่งไปยังเขตเศรษฐกิจใหม่ แต่ก็กลับเข้ามาอยู่ในเมืองอีก การผลิตภาคอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมตกต่ำลง และความเพียรพยายามที่จะปราบปรามการค้าเอกชน รังแต่ส่งผลให้ประชาชน (ส่วนใหญ่เป็นชาวจีน) พากันลงเรืออพยพออกจากประเทศนับแสนคนพร้อมกับนำทักษะและทุนออกไปด้วย สงครามกับกัมพูชาและจีนในค.ศ.1979 ยิ่งทำให้เศรษฐกิจตึงตัวหนักยิ่งขึ้นไปอีก ในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1976 ถึงค.ศ.1980 รายได้ประชาชาติจากฐานประชากรรายหัว ลดลงไปที่ระดับเกือบ 2 เปอร์เซ็นต์ต่อปี ในปลายปีค.ศ.1979 รัฐบาลเริ่มต้นดำเนินการ "ปฏิรูป" ซึ่งกระทำอย่างกระพร่องกระแพร่งเป็นช่วง ๆ โดยมุ่งหมายเพื่อที่จะเพิ่มประสิทธิภาพทางด้านเศรษฐกิจ การปฏิรูปดำเนินโดยใช้มาตรการเพื่อฟื้นฟูแรงจูงใจในการทำเกษตรกรรรมและการมอบหมายความรับผิดชอบในภาคอุตสาหกรรม อย่างไรก็ดี มาตรการเหล่านี้ ไม่เคยนำมาใช้อย่างเต็มที่ และการฟื้นฟูในทศวรรษ 1980 ก็เป็นไปอย่างไม่เสมอต้นเสมอปลาย ดังจะเห็นได้จากอัตราความเติบโตที่เคยสม่ำเสมอในช่วงครึ่งแรกของทศวรรษ (ราว 4 เปอร์เซ็นต์ต่อปี) กลับถอยหลังเพราะภาวะเงินเฟ้อในระดับตัวเลขสามตัว และเพราะความหยุดนิ่งในภาคเกษตร รวมทั้งเพราะความตกต่ำทางเศรษฐกิจซึ่งเกิดขึ้นโดยทั่วไปในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1985 ถึงค.ศ.1988

ลาวในตอนปลายทศวรรษ 1970 ประสบปัญหาเช่นเดียวกับเวียดนาม คือสูญเสียความช่วยเหลือ ที่เคยได้ คนอพยพออกนอกประเทศ และดำเนินความพยายามอย่างไม่บังเกิดผล เพื่อรวมปัจจัยการผลิตภาคเกษตรเป็นของส่วนรวม นอกจากนี้แล้ว ลาวยังฟื้นตัวขึ้นมาในทศวรรษ 1980 (ในอัตราราวปีละ 2 เปอร์เซ็นต์ต่อปี) เพราะประโยชน์ที่ลาวได้รับจากการเพิ่มการผลิตภาคเกษตรและการขยายการค้ากับประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งออกกระแสไฟฟ้าจากโครงการน้ำงุม ทั้งลาวและเวียดนามยังคงต้องพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือของต่างชาติอย่างหนักหน่วง ที่สำคัญคือจากกลุ่มโซเวียต แม้ทั้งสองจะได้เงินกู้มากมาย ในเงื่อนไขที่ผ่อนปรน แต่อัตราส่วนของค่าชำระหนี้กับการส่งออกของทั้งสองประเทศ ก็จัดว่าสูงที่สุดในภูมิภาคนี้ เวียดนามนั้น อยู่ "ในฐานะผิดสัญญาการชำระหนี้โดย

---

[22] อ้างใน Sue Downie, "Shattered Vietnam on Road to Recovery," ***South China Morning Post,*** 25 June 1989.

พฤตินัย" ไปแล้ว ในตอนปลายทศวรรษ 1980[23] เนื่องจากโภคทรัพย์ของชาติมากมายทั้งของเวียดนามและลาว ยังอาศัยเกษตรกรรมในการผลิตขึ้นมา ดังนั้น ทั้งสองจึงมีโอกาสเดือดร้อนได้มากเป็นพิเศษจากสภาพอากาศที่ไม่เอื้ออำนวย ค่าประเมินรายได้ประชาชาติต่อหัวในตอนปลายทศวรรษ 1980 อยู่ภายในราว 150-200 ดอลลาร์ต่อปี ทว่าสองประเทศนี้ก็เหมือนกับในพม่า คือดัชนีที่แสดงถึงภาวะสุขภาพและความรู้หนังสือ จะค่อนข้างสูงโดยส่วนเปรียบเทียบ

ความเสียหายอย่างยับเยินของเศรษฐกิจกัมพูชาในช่วงทศวรรษ 1970 เป็นเรื่องที่ทราบกันดี แม้ว่าเหตุเลวร้ายอันลือเลื่องที่กัมพูชาประชาธิปไตยก่อกรรมทำเข็ญไว้ในช่วงภายหลังค.ศ.1975 มีแนวโน้มที่จะบดบังความตาย (อย่างน้อยห้าแสนคน) และความตกต่ำทางด้านเศรษฐกิจภายในสาธารณรัฐเขมรก่อนหน้านี้ การคำนวณที่เชื่อถือได้มากที่สุดระบุว่า อัตราการตายส่วนเกินจากปกติระหว่างค.ศ.1975 ถึงค.ศ.1979 อยู่ในระดับ 740,000 ถึงหนึ่งล้านคน—อาจเป็นได้ว่า ครึ่งหนึ่งของจำนวนนี้ ถูกประหารชีวิต ส่วนที่เหลือนั้น ตายเพราะขาดอาหารหรือเพราะเจ็บป่วย ชาวเขมรอีกครึ่งล้านคน และชาวเวียดนามประมาณ 200,000 คน หนีออกจากประเทศไป[24] การกลั่นแกล้งรังควานประหารชีวิตหรือเนรเทศวิศวกร ครู และบุคลากรด้านการแพทย์ไปเป็นอันมาก ทำลายล้างสิ่งที่เคยมีอยู่ในอุตสาหกรรม การศึกษาและการดูแลสุขภาพแบบสมัยใหม่ให้ประสบความเสียหายอย่างย่อยยับ ประเทศซึ่งเคยผลิตข้าวส่วนเกินได้เป็นเวลานานจนถึงปลายทศวรรษ 1960 จึงตกอยู่ในภาวะขาดแคลนข้าวอย่างสาหัสในตอนต้นทศวรรษ 1970 ความเพียรพยายามที่จะทำให้สภาพการณ์นี้ถอยคืนสู่สภาพปกติเพียงด้วยพลังของเจตน์จำนงทางการเมืองแท้ ๆ ประสบความล้มเหลว และทุพภิกขภัยยังบังเกิดขึ้นตามมาในบางตำบล การประเมินรายได้นั้น ไร้ความหมาย ทว่าไม่มีข้อกังขาสักเท่าใดที่ว่า กัมพูชาในค.ศ.1979 นั้น อยู่ในสภาพที่เลวร้ายยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาในยุคสมัยใหม่ การฟื้นฟูตลอดช่วงทศวรรษ 1980 ดำเนินไปอย่างเชื่องช้า เพราะถูกขัดขวางด้วยการก่อการร้ายที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และเพราะประเทศส่วนใหญ่ที่สามารถให้ความช่วยเหลือ และเป็นคู่ค้าได้มากที่สุด ที่อยู่นอกกลุ่มโซเวียตมีนโยบายไม่ค้าขายกับกัมพูชา ในเรื่องเกษตรกรรม อุตสาหกรรมและโครงสร้างพื้นฐานแล้ว กล่าวได้ว่าทศวรรษ 1980 ไม่เคยตามได้ทัน แม้กระทั่งถึงระดับที่เคยเป็นอยู่ในช่วงทศวรรษ 1960 จากดัชนีส่วนใหญ่—ไม่ว่าจะเป็นดัชนีเกี่ยวกับอุปสงค์ด้านอาหาร ค่าประมาณการจีดีพีของประชากรต่อหัว (ต่ำกว่า 100 ดอลลาร์) อัตราการตายของทารก (เกิน 150 รายต่อการเกิด 1000 ราย) และความยืนยาวของอายุขัย

---

[23] Economist Intelligence Unit, ***Country Profile: Indochina: Vietnam, Laos, Cambodia: 1988-89,*** London, 1988, 24.

[24] Vickery, ***Cambodia,*** 184-8, Vickery, Letter to Editors, ***Bulletin of Concerned Asian Scholars,*** 20, 1 (1988) 70-3.

(ต่ำกว่า 50 ปี) กัมพูชายังคงจัดว่าเป็นประเทศที่ยากจนที่สุดในภูมิภาคนี้ และเป็นหนึ่งในบรรดาประเทศที่ยากจนที่สุดในโลก

ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม โดยทั่วไปแล้วเกี่ยวพันกับการเปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรม ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะประการหนึ่งที่นิยามถึงความเป็นยุคสมัยนี้ ในค.ศ.1950 การผลิตสินค้าสำเร็จรูปของฟิลิปปินส์ มีปริมาณ 12 เปอร์เซ็นต์ของจีดีพี ส่วนในที่อื่น ๆ ของภูมิภาค อยู่ในช่วง 5-10 เปอร์เซ็นต์ หรือกระทั่งน้อยกว่านี้ สี่สิบปีให้หลัง มีเฉพาะในบรูไน ลาว และกัมพูชาเท่านั้น ที่สัดส่วนนี้ ยังคงต่ำกว่า 10 เปอร์เซ็นต์ ในพม่าและอินโดนีเซีย ตัวเลขนี้ไต่ขึ้นไปอยู่ในช่วงระหว่าง 10-15 เปอร์เซ็นต์ ในฟิลิปปินส์ มาเลเซีย เวียดนาม ไทยและสิงคโปร์ ตัวเลขนี้ เฉลี่ยอยู่ที่ระดับ 25 เปอร์เซ็นต์หรือมากกว่านั้น สำหรับในกลุ่มประเทศอาเซียน หากนำการทำเหมืองแร่ การก่อสร้างและสาธารณูปโภคมารวมด้วย ตัวเลขรวมสำหรับอุตสาหกรรมทั้งหมด จะเพิ่มขึ้นเป็น 30 เปอร์เซ็นต์หรือกว่านั้น "บริการ" –ที่รวมผู้ประกอบอาชีพหมดทุกอย่างเข้าด้วยกัน ทั้งผู้บริหารรัฐกิจ ผู้ค้าปลีก นักวิชาชีพและโสเภณี—ก็มีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ยกเว้นเฉพาะประเทศที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเข้มแข็งไปสู่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจตามแบบสังคมนิยม ซึ่งทำให้คุณูปการของส่วนการพาณิชย์ต่อเศรษฐกิจ หดเล็กลงไป ดังเช่นกรณีพม่าภายหลังค.ศ.1962 และอินโดจีนภายหลังค.ศ.1975 ในรัฐที่มิใช่สังคมนิยม เกษตรกรรม (รวมทั้งการประมงและการป่าไม้) ซึ่งครั้งหนึ่ง เคยก่อให้เกิดโภคทรัพย์กว่าครึ่งของที่กระทำได้ทั้งหมดในภูมิภาคนี้ ลดต่ำลงไปอย่างสม่ำเสมอ จนเหลือเพียงหนึ่งในสี่ของจีดีพีหรือน้อยกว่านั้น แต่สำหรับพม่าและเวียดนาม ซึ่งเป็นประเทศที่มีปัญหาเดือดร้อน ผลผลิตส่วนนี้ยังคงสูงถึงราว 40 เปอร์เซ็นต์ ยิ่งในลาวและกัมพูชา ตัวเลขยิ่งสูงกว่านี้มาก

การที่องค์ประกอบของจีดีพีเปลี่ยนแปลงไป สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากการเคลื่อนย้ายแรงงานออกจากภาคเกษตร ในสมัยก่อนสงคราม และภายหลังจากที่สงครามสงบลงใหม่ ๆ เกษตรกรรมใช้แรงงานโดยเฉลี่ย 70-80 เปอร์เซ็นต์ของแรงงานทั้งหมด เมื่อล่วงมาถึงปีค.ศ.1960 ในประเทศไทยและอินโดนจีน เกษตรกรรมยังคง มีส่วนอยู่ในแรงงานกว่า 80 เปอร์เซ็นต์ และในอินโดนีเซียมีกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 ปริมาณแรงงานเกษตรในไทยลดลงเหลือ 60 เปอร์เซ็นต์ ในอินโดนีเซียเหลือ 55 เปอร์เซ็นต์ ในฟิลิปปินส์เหลือ 45 เปอร์เซ็นต์ และในมาเลเซียเหลือต่ำกว่า 35 เปอร์เซ็นต์ เฉพาะในพม่า (65 เปอร์เซ็นต์) และในรัฐในอินโดจีน (65-80 เปอร์เซ็นต์) เท่านั้น ที่ยังคงสูงอยู่การเปลี่ยนแปลงจากอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า ไปเป็นอุตสาหกรรมส่งออกช่วยเกื้อหนุนกระบวนการนี้ อุตสาหกรรมส่งออกก็มีส่วนช่วยเกื้อหนุนกระบวนการนี้เช่นกันเพราะอุตสาหกรรมส่งออก ซึ่งขึ้นอยู่กับพลังของตลาดนานาชาติยิ่งขึ้น ถูกบังคับให้จำต้องใช้ประโยชน์จากความค่อนข้างได้เปรียบ จากแรงงานราคาถูกในท้องถิ่น และดังนั้น จึงมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการจ้างงานมากขึ้น

เช่นเดียวกัน สัดส่วนของอุตสาหกรรมที่มีอยู่ในจีดีพี ก็เพิ่มขึ้นเพราะประสิทธิภาพในการผลิตของอุตสาหกรรมเพิ่มสูงขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากอัตราส่วนของปริมาณผลผลิตต่อคนงานในภาคอุตสาหกรรม เพิ่มขึ้นรวดเร็วกว่าอัตราส่วนปริมาณผลผลิตต่อคนงานภาคเกษตรกรรรมอยู่เสมอ ในภาคบริการกลับดำเนินไปอีกทางหนึ่ง ในภาคบริการ ประสิทธิภาพในการผลิต มีแนวโน้มที่จะย่อหย่อน เมื่อจำนวนข้าราชการพลเรือนซึ่งว่าจ้างกันเกินกว่าปริมาณงาน และคนธรรมดาสามัญที่ทำงานไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเกือบจะพอ ๆ กับผลผลิตมวลรวม แม้กระนั้น ผลผลิตต่อคนในภาคบริการ ก็ยังคงสูงกว่าในภาคเกษตรอย่างมาก แม้ว่าเหตุผลของความแตกต่างในเรื่องประสิทธิภาพในการผลิตนี้มีบางคนเห็นว่า เป็นด้วยค่านิยมทางด้านวัฒนธรรม (“ความเกียจคร้าน” หรือ “จริยธรรมการทำงาน”) แต่ก็เห็นได้ชัดว่า มีสาเหตุที่ความแตกต่างเรื่องความพยายาม น้อยกว่าความแตกต่างเรื่องโอกาสในการเข้าถึงทุน รวมทั้งการเข้าถึงเทคโนโลยีที่ทุนสามารถซื้อได้ เรื่องนี้ปรากฏชัดเจนที่สุดในภาคอุตสาหกรรมหนัก การขนส่ง การสื่อสารคมนาคมและสาธารณูปโภค แต่ก็เป็นความจริงในภาคอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน ในไม่ช้าเกษตรกรรมก็ฟื้นตัวขึ้นถึงระดับการผลิตช่วงก่อนสงคราม โดยใช้เทคโนโลยีดั้งเดิม และยังคงขยายตัวต่อไปอย่างต่อเนื่อง ตราบเท่าที่ยังมีที่ดินเหลือให้ใช้อยู่ แต่ผลิตผลเกษตรกรรมไม่สามารถเพิ่มขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุดได้ หากปราศจากการลงทุน เมื่อเลยจุดหนึ่งไปแล้ว (เกินกว่าผลผลิตข้าวราวสองตันต่อเฮคทาร์) การเพิ่มต่อไป จะขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีใหม่ที่มีราคาแพง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการริเริ่มนำพันธุ์ข้าวที่ให้ผลิตผลสูงมาปลูก การริเริ่มใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงและการควบคุมน้ำที่ปรับปรุงให้ดีขึ้น เมื่อไม่สามารถจัดป้อนวัตถุปัจจัยเหล่านี้ ประกอบกับนโยบายกำหนดราคาและการจัดหา ที่ไม่ส่งเสริมการขยายการผลิต จึงเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่ง ที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาเกษตรกรรมในพม่าและอินโดจีน

ดังนั้นการสร้างและการใช้ทุน จึงเป็นตัวแปรที่สำคัญอย่างยิ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม ทุนเพื่อการพัฒนาบางส่วน ได้มาจากต่างประเทศ ทว่าทุนพัฒนาเหล่านี้ นำอิทธิพลของต่างชาติเข้ามาด้วย อีกทั้งในท้ายที่สุดทำให้มีการไหลออกของทรัพยากร ในรูปการชำระเงินกู้หรือผลกำไรของบริษัท ยกเว้นในกรณีทุนที่เป็นการให้โดยตรง เฉพาะในอินโดจีนเท่านั้น ที่ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ มีส่วนเกินครึ่งหนึ่งของการสร้างทุน อันที่จริงแล้ว เมื่อถึงต้นทศวรรษ 1970 ความช่วยเหลือจากต่างประเทศของเวียดนามใต้ และสาธารณรัฐเขมรมีส่วนถึง 100 เปอร์เซ็นต์ ในที่อื่น ๆ ของภูมิภาค เงินออมภายในประเทศ รวมทั้งส่วนที่ได้จากชาวจีนในท้องถิ่น มีปริมาณระหว่าง 60 เปอร์เซ็นต์ถึงกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ (ในประเทศไทย) ของการสร้างทุนโดยรวมทั้งหมด

ตลอดทั่วทั้งภูมิภาคนี้ รัฐเป็นผู้รับผิดชอบต่อการสร้างทุนภายในประเทศส่วนที่เป็นปริมาณหลัก (มักจะหนึ่งในสามหรือมากกว่านั้น) โดยผ่านการเก็บภาษี และสถาบันที่บังคับการออมเงิน เช่น กองทุนเงินสะสมส่วนกลาง (Central Provident Fund) ของสิงคโปร์ รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ยังพยายามสร้างอิทธิพลต่อการออมเงินของเอกชนด้วย เช่น ด้วยการค้ำประกันเสถียรภาพของสถาบันเงิน

ออม อำนวยความสะดวกในการสร้างโอกาสในการลงทุนที่ให้ผลกำไร และใช้มาตรการภาษีและการควบคุมอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ เพื่อขัดขวางการอุปโภคบริโภคที่ไม่จำเป็น การเน้นหนักของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีมาแต่เดิม ในเรื่องเปลี่ยนแปลงการกระจายโภคทรัพย์เสียใหม่ โดยสร้างบุญกุศลหรือแสดงออกถึงคุณงามความดีด้วยการแบ่งปัน มีแนวโน้มที่จะลดความต้องการที่จะเก็บออมลงไปบ้าง ในขณะที่หลักจริยธรรมตามประเพณีเดิมของชาวจีนให้คุณค่าอย่างสูงแก่การสั่งสมเพื่อประโยชน์ของพรรคพวกและวงศ์วานของตนมากกว่า เรื่องนี้ช่วยอธิบายถึงน้ำหนักที่ผิดสัดส่วนของทุนของจีนในภูมิภาคนี้ โดยมีการคำนวณไว้—โดยยอมรับว่า ด้วยหลักฐานที่ค่อนข้างจะอ่อน—ว่าเมื่อถึงปีค.ศ.1975 การลงทุนของชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีมูลค่าประมาณ 16,000 ล้านดอลลาร์ คือประมาณสองเท่าของปริมาณการลงทุนของต่างชาติ[25]

ชนชั้นก็เป็นปัจจัยหนึ่งด้วยเช่นกัน คนยากจนนั้นเป็นที่เข้าใจได้ว่าใช้เงินรายได้ของตนไปกับการซื้อสิ่งของที่จำเป็นมากยิ่งกว่าคนร่ำรวยในสัดส่วนที่สูงมาก ทำให้เหลือส่วนเกินสำหรับการลงทุนที่พอจะเป็นไปได้น้อยกว่า ดังนั้น นโยบายในแนวที่สนับสนุนการจัดสรรการกระจายทรัพย์สินเสียใหม่จึงมีแนวโน้มที่จะลดการก่อสร้างทุนในระยะสั้น อย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะในทางใดก็ตาม ในช่วงเวลาหลังสงครามการสร้างทุนรวมดูจะเพิ่มขึ้น ในกลุ่มประเทศอาเซียน การสร้างทุนรวมเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอจาก 8-15 เปอร์เซ็นต์ของจีดีพีโดยเฉลี่ยในทศวรรษ 1950 เป็นในราว 25 เปอร์เซ็นต์ (40 เปอร์เซ็นต์ในสิงคโปร์) ในอีกสองทศวรรษให้หลัง ก่อนที่จะตกลงมาเล็กน้อยในทศวรรษ 1980 ในพม่า การสร้างทุนรวมผันผวนอยู่มาก แต่โดยเฉลี่ยแล้ว สำหรับช่วงหลังสงคราม มีมูลค่าต่ำกว่า 15 เปอร์เซ็นต์ เวียดนามทั้งเหนือและใต้ ในทศวรรษที่มีสันติภาพภายหลังค.ศ.1954 สร้างได้ถึงระดับราว 15-20 เปอร์เซ็นต์และ ในทศวรรษที่มีการรวมประเทศภายหลังค.ศ.1976 สร้างได้ 10-15 เปอร์เซ็นต์ แม้ว่าจะประสบการสูญเสียทุนสุทธิในช่วงเวลาหลายปีที่มีสงครามอยู่ก็ตาม

ทุนเหล่านี้ มิได้นำไปใช้อย่างได้ประโยชน์ในการพัฒนาสูงสุดเสียทั้งหมด ทุนมากมายในจำนวนนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัฐทุนนิยม เป็นเพียง “การแสวงหาค่าเช่า” การหากำไรจากการให้กู้ยืมเงินและจากความเป็นเจ้าที่ดิน -- โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว -- ทุนส่วนนี้มักมีมูลค่ามากเกินกว่าความเสี่ยงในการลงทุนเพื่อทำธุรกิจที่เกิดดอกออกผลมากกว่า ในบรรดาการลงทุนเพื่อการผลิตทั้งหลายนั้น มีการลงทุนบางอย่างมีผลในทางปฏิบัติที่เป็นสื่อนำไปสู่การพัฒนามากกว่าอย่างอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงคราม ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สัมพันธ์อย่างเห็นได้ชัดมากที่สุด กับการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านการเกษตรและด้านอุตสาหกรรมเบา อุตสาหกรรมหนักนั้น หาได้ยากที่จะเลี้ยงตัวเองได้ พลังงานเป็นธุรกิจที่มีความเสี่ยงสูง เมื่อโครงการพลังงานหรือแหล่งน้ำมันใหญ่ ๆ ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่แล้ว โครงการจะสามารถ

---

[25] Wu and Wu, ***Economic Development,*** 31-4, 161-72.

ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างเป็นล่ำเป็นสันทีเดียว แต่ก่อนที่จะถึงตอนนั้น ปกติแล้ว จะมีช่วงเวลาแห่งความไม่แน่นอนและความล่าช้าอยู่หลายปี อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า แม้ว่ามีความสำคัญในระยะแรก ๆ ของการสร้างอุตสาหกรรมในประเทศ แต่ในไม่ช้า ก็จะไปเจอเข้ากับขีดจำกัดของตลาด และความไร้ประสิทธิภาพจะบังเกิดขึ้นตามมา โดยมีแนวโน้มที่จะทะลายลงมาทับอุตสาหกรรมอื่น ๆ เมื่อถึงตอนนี้ การสร้างอุตสาหกรรมที่มุ่งเพื่อการส่งออก จึงเป็นทางเลือกที่ให้ผลกำไร แม้ว่าจะกลายเป็นธุรกรรมที่มีการแข่งขันเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามเวลาที่ผ่านไปก็ตามที นอกจากนี้ ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ทั้งหลาย (นิคส์) ที่สร้างอุตสาหกรรมประเภทนี้ขึ้นมาก่อน ต่างก็พบว่า ตนสร้างอุตสาหกรรมแนวนี้ได้สะดวกง่ายดายกว่าบรรดาประเทศที่หวังว่าจะเลียนแบบประเทศตนในภายหลัง

การลงทุนอย่างเป็นล่ำเป็นสันใน “ทุนมนุษย์” – ได้แก่การลงทุนด้านสุขภาพอนามัย การศึกษาและบริการด้านสังคมต่าง ๆ – ก็มีอยู่โดยทั่วไปทั่วทั้งภูมิภาค แต่ไม่สามารถนำมาโยงเข้ากับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้อย่างชัดเจน รัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีเอกราชส่วนใหญ่ จัดสรรเงินงบประมาณ 10-20 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด ให้กับการศึกษา โดยเจียดอีก 5 เปอร์เซ็นต์หรือในราวนั้น เพื่อสุขภาพและบริการที่เกี่ยวข้อง – ซึ่งเป็นจำนวนที่ไม่เพียงพอกับภารกิจ -- ทว่ามากยิ่งกว่าที่เคยใช้จ่ายในสาขาเหล่านี้มาก่อน โดยทั่วไปแล้ว รัฐที่เจริญเติบโตรวดเร็วที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้บริการด้านสุขภาพและการศึกษาอย่างกว้างขวางที่สุด และดีที่สุด ทว่านี่เป็นผลลัพธ์ของโภคทรัพย์ที่มากขึ้น มากเท่า ๆ กับที่เป็นสาเหตุของการมีโภคทรัพย์ที่มากขึ้น รัฐที่ค่อนข้างเติบโตช้าและยากจนโดยส่วนเปรียบเทียบ เป็นต้นว่าพม่าสมัยเป็นพม่าปฏิวัติและเวียดนาม เมื่อพิจารณาจากฐานของสัดส่วน จะพบว่าทั้งสองมักใช้จ่ายทรัพยากรที่มีอยู่ให้กับการบริการเพื่อมนุษย์มากกว่าประเทศที่ประสบความสำเร็จสูงอย่างสิงคโปร์และมาเลเซีย ซึ่งเท่ากับบ่งบอกเป็นนัยว่า ความยึดมั่นต่อความเสมอภาค มีพลังมากยิ่งกว่าความหวังถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

แม้ว่าความแตกต่างในเรื่องสุขภาพและอัตราการรู้หนังสือจะยังคงมีอยู่ แต่ในเรื่องระดับความแตกต่างแล้ว แทบเปรียบกันไม่ได้กับความแตกต่างลักลั่นในเรื่องรายได้และการสร้างทุน เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1980 ความยืนยาวของอายุขัยโดยเฉลี่ยในภูมิภาคนี้ (ไม่นับลาวและกัมพูชา) อยู่ในช่วงตั้งแต่ราวห้าสิบห้าปี (พม่า) ไปจนถึงกว่าเจ็ดสิบปี (สิงคโปร์และบรูไน) โดยมีอินโดนีเซีย เวียดนาม ไทย ฟิลิปปินส์และมาเลเซีย ต่างอยู่ภายในช่วงสิบปีของกันและกัน ในค.ศ.1950 การเข้าเรียนในโรงเรียนประถมของกลุ่มวัยที่เหมาะสม มีช่วงต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ไม่ถึง 10 เปอร์เซ็นต์ ไปจนถึงกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ ตัวเลขนี้เพิ่มสูงขึ้นมาจนใกล้จะถึง 100 เปอร์เซ็นต์กันทั่วทั้งภูมิภาคในปลายทศวรรษ 1980 อัตราการรู้หนังสือของผู้ใหญ่ ไต่สูงขึ้นไปจากไม่ถึง 50 เปอร์เซ็นต์ ไปเป็น 80 เปอร์เซ็นต์หรือกว่านั้นในเกือบทุกประเทศ เฉพาะในระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษาเท่านั้น ที่ความแตกต่างระหว่างนานาชาติยังคงกว้างอยู่ กระนั้น กรณีของฟิลิปปินส์และเวียดนาม ซึ่งมีระบบการศึกษา (และสุขภาพ)

ที่แข็งแกร่งโดยส่วนเปรียบเทียบ ทว่าเศรษฐกิจอ่อน ก็เป็นปรากฏการณ์ที่ขัดแย้งกับการตีความถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยอาศัย “ทุนมนุษย์” อย่างง่าย ๆ เป็นเกณฑ์

ลัทธิชาตินิยมกับความเสมอภาค

โดยปกติประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยกเว้นสิงคโปร์ จะมีการแยกแยะความแตกต่างระหว่างประชาชนพื้นถิ่น กับพวกที่กำหนดกันว่าเป็น “คนต่างด้าว” แม้ว่าคนต่างด้าวบางคน จะเป็นผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นมาหลายชั่วอายุคน และเป็นพลเมืองของรัฐที่เพิ่งได้เอกราชใหม่ ๆ คนต่างด้าวถูกมองกันอย่างกว้างขวาง ว่าเป็นผู้หากำไรบนความเดือดร้อนของประชากรพื้นถิ่น เรื่องนี้เป็นปัญหาหนึ่ง ซึ่งรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ใช้วิธีการแก้ไขที่ต่างกัน ในประเทศที่มิได้จำกัดหรือห้ามการอพยพย้ายถิ่นอย่างรุนแรง ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ปกติแล้วจะดำเนินการห้ามหรือจำกัดในไม่ช้าหลังจากนั้น ซึ่งเท่ากับปิดศักราชการเปิดรับการหลั่งไหลเข้ามาของแรงงานต่างชาติอย่างมโหฬารของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ดี การกระทำที่รุนแรงยิ่งกว่านี้ เช่นการขับไล่คนต่างด้าวที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นออกไป เป็นกรณีที่หาได้ยาก มีเฉพาะกัมพูชาประชาธิปไตยเท่านั้น ที่ดำเนินการเรื่องนี้ในขอบข่ายที่มีความสำคัญ ที่กระทำอย่างเป็นสามัญยิ่งกว่า คือแบบแผนการแบ่งแยกและกีดกันคนต่างด้าวอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นส่งเสริมให้คนต่างด้าวอพยพออกโดยสมัครใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพของชาวเอเชียใต้ออกจากพม่าในทศวรรษ 1950 และ 1960 การอพยพของชาวจีนออกจากเวียดนามและลาวในทศวรรษ 1970 และ 1980 อย่างไรก็ดี จำนวนชนชาวจีนและชาวอินเดีย ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม ยังคงเพิ่มขึ้นต่อไป แม้ว่าจะลดลง เมื่อเทียบสัดส่วนกับประชากรทั้งหมด (เหลือในราว 5 เปอร์เซ็นต์) ทั้งนี้ เนื่องจากการเจริญพันธุ์ของชนชาติเหล่านี้ มีแนวโน้มที่จะต่ำกว่าระดับการเจริญพันธุ์โดยเฉลี่ยของภูมิภาค

การแบ่งแยกและกีดกันคนต่างด้าว มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปอย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่การกีดกัน มิให้ดำเนินอาชีพและอุตสาหกรรมบางอย่างอย่างไม่มีข้อแม้ใด ๆ การวางข้อบังคับให้บริษัทเอกชน มีสัดส่วนเงินลงทุน ที่เป็นของชาวพื้นถิ่นตามที่กำหนด และมีสัดส่วนจำนวนผู้บริหารหรือคนงานเป็นชาวท้องถิ่นตามที่กำหนด นอกจากนี้ยังกำหนดโควต้าการออกใบอนุญาตทำธุรกิจในวงจำกัด รวมทั้งจำกัดการจัดสรรเงินตราต่างประเทศ และตำแหน่งในมหาวิทยาลัย ทางการยังกำหนดให้ใช้เฉพาะภาษาประจำชาติเท่านั้น ในโรงเรียนและในการติดต่อธุรกิจธุรกรรมอย่างเป็นทางการ ฯลฯ บางแห่งใช้ นโยบายที่ไม่มีการแบ่งแยกกีดกันแต่เพียงในนาม ซึ่งส่งผลกระทบกระเทือนต่ออุตสาหกรรมบางประเภทหรือเศรษฐกิจบางส่วน ตัวอย่างเช่น การโอนการค้าปลีกเป็นของชาติ เป็น

เรื่องที่สร้างความเดือดร้อนมากเป็นพิเศษ ให้แก่คนต่างด้าวในพม่าและเวียดนาม ก่อนหน้านี้ คนต่างด้าวแทบจะผูกขาดการค้าปลีกในสองประเทศดังกล่าวไว้ ส่วนในมาเลเซีย การส่งเสริมการปลูกข้าวให้ผลประโยชน์แก่เกษตรกรชาวมาเลย์ บนความเดือดร้อนแก่ส่วนชุมชนเมืองและส่วนที่ดำเนินกิจการไร่ขนาดใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยชนที่มิใช่ชาวมาเลย์

แม้ว่าจะดำเนินโยบายดังกล่าว แต่ชาวจีนก็ยังคงมีบทบาทที่ทรงอิทธิพลอยู่ในภาคเศรษฐกิจที่ทันสมัยของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการใช้เพทุบายเพื่อหลบเลี่ยงกฎระเบียบที่ต่อต้านคนต่างด้าว โดยใช้เทคนิคทางกฎหมาย หรือ การใช้กลยุทธ “อาลี-บาบา” -- คือให้นักธุรกิจหรือเจ้าหน้าที่ที่เป็นคนพื้นถิ่น (“อาลี”) ทำหน้าที่เป็นคนออกหน้าแทนนายทุนชาวจีน (“บาบา”) ซึ่งยังคงเป็นผู้บริหารวิสาหกิจดังกล่าวต่อไป ภาวการณ์เช่นนี้เป็นผลลัพธ์จากปัจจัยดังต่อไปนี้ผสานเข้าด้วยกันคือ การตระหนักถึงสมรรถภาพของทุนของคนจีนและของการเป็นผู้ประกอบการของชาวจีน ความต้องการของชาติและความโลภของปัจเจกบุคคล ชาวจีนบางส่วน ตอบสนองต่อแรงกดดันของรัฐบาลโดยเคลื่อนย้ายการลงทุนจากด้านการพาณิชย์ไปสู่การผลิตด้านอุตสาหกรรม ทว่าการลงทุนของจีนในภาคการพาณิชย์ก็ยังคงแข็งแกร่งอยู่ ค่าประเมินของทศวรรษ 1980 พบว่า ในอินโดนีเซีย ชาวจีนเป็นเจ้าของทุนเอกชนภายในประเทศ 70-75 เปอร์เซ็นต์ และในมาเลเซียเป็นเจ้าของถึง 85 เปอร์เซ็นต์ ตัวเลขดังกล่าวบ่งบอกเป็นนัยถึงอำนาจที่ยังคงอยู่ของพวกเขา[26]

ยุทธศาสตร์ที่เป็นทางเลือกหนึ่ง คือการปฏิเสธการมีอยู่ของปัญหาดังกล่าว ด้วยการขยายนิยามของความเป็น “ชนพื้นถิ่น” ให้รวมไปถึงผู้อพยพที่แปลงสัญชาติแล้ว และทายาทที่สืบเชื้อสายมาจากผู้ที่แปลงสัญชาติแล้วเหล่านี้ คนจีนเหล่านี้ได้รับการยินยอมให้ได้สิทธิในความเป็นพลเมืองอย่างสมบูรณ์ สิงคโปร์ใช้จุดยืนในท่าทีเช่นนี้มาตั้งแต่เริ่มต้น ลัทธิชาตินิยมอย่างเป็นทางการ ถูกแยกอย่างพิถีพิถันให้ต่างไปเป็นคนละเรื่อง กับเงื่อนไขการจัดกลุ่มชาติพันธุ์ ประเทศไทยได้เริ่มดำเนินนโยบายทำนองเดียวกันนี้ เมื่อตอนปลายทศวรรษ 1950 ชนเชื้อสายจีนในไทย ได้รับการส่งเสริมให้ใช้ชื่อไทยและเข้ามีส่วนร่วมในเศรษฐกิจและสังคมในฐานะคนไทย ความสำเร็จของผู้ประกอบการชาวไทยเชื้อสายจีนในอุตสาหกรรม กลายเป็นสิ่งที่ถือกันว่า เป็นที่มาของความภาคภูมิใจในชาติ ยิ่งกว่าการเป็นเป้าของการแบ่งแยกและกีดกัน ฟิลิปปินส์ก็ดูเหมือนว่าจะมุ่งไปในทิศทางเดียวกันนี้ เมื่อมีการเปิดเสรีเรื่องความเป็นพลเมืองในช่วงทศวรรษ 1970 และ 1980 ในสมัยของรัฐบาลมาร์คอส ตลอดทั่วทั้งภูมิภาค กระบวนการผสมกลมกลืน ได้รับการเอื้ออำนวยให้สะดวกขึ้น เพราะการอพยพย้ายถิ่นอย่างง่ายดายยุติลง ซึ่งเป็นการลด “แพร่ความเป็นจีนใหม่อีกครั้งหนึ่ง” และลดการไหลของเงินตราที่ส่งออกจากเอเชีย

---

[26] Robison, ***Indonesia,*** 276; Yoshihara Kunio, ***The Rise of Ersatz Capitalism in South-East Asia,*** Quezon City, 1988, 51.

ตะวันออกเฉียงใต้กลับไปยังดินแดนบ้านเกิดของชาวจีน สภาพการณ์ดังกล่าวสร้างความเป็นศัตรูแก่นักชาตินิยมในท้องถิ่นเสมอมา

ปัญหาเรื่องการลงทุนของต่างชาติที่แสดงออกมานั้น เปรียบได้กับปัญหาเรื่องชาวต่างด้าวที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น กล่าวคือ ลัทธิชาตินิยมที่รับรู้กันโดยทั่วไป ยืนกรานว่า การลงทุนของต่างชาติควรต้องลดน้อยลง หรือถึงขั้นกำจัดไปเสียเลย ทว่าความต้องการทุนและเทคโนโลยี รวมทั้งความโลภของตัวบุคคลที่มีหน้าที่ตัดสินใจ แย้งให้ยังคงไว้ ในรัฐเอกราชทุกรัฐจะกำหนดกันตามตัวบทให้ให้ความสำคัญแก่วิสาหกิจภายประเทศกว่าคู่แข่งต่างชาติ ทว่าฟิลิปปินส์มีข้อผูกมัดที่จะต้องปฏิบัติต่อการลงทุนของอเมริกัน เช่นเดียวกับที่กระทำต่อการลงทุนภายในประเทศ จนกระทั่งถึงทศวรรษ 1970 ในบางกรณี มีความเพียรพยายามอย่างแท้จริงจากบางประเทศ ที่จะขับนักลงทุนต่างชาติออกไปจริง ๆ ดังกรณีของคอมมิวนิสต์เวียดนาม ซึ่งลาวและกัมพูชา ดำเนินรอยตามมาในเวลาไม่ช้าไม่นาน – โดยเข้ายึดบริษัทต่างชาติเกือบทั้งหมด ทว่าเมื่อถึงทศวรรษ 1980 ประเทศเหล่านี้ก็ได้พบว่า ตนกำลังเจรจาเพื่อให้ต่างชาติกลับเข้ามาลงทุนอีกครั้งหนึ่ง อินโดนีเซียในยุคที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตยนำวิถีรัฐบาลได้โอนทรัพย์สินของดัตช์มาเป็นของชาติอย่างกระทันหัน และคุกคามนักลงทุนชาติอื่น ๆ ทว่าภายหลังค.ศ.1965 อินโดนีเซียเปลี่ยนนโยบายโดยหันมาต้อนรับทุนต่างชาติอีกครั้งหนึ่ง พม่าก็กำจัดทุนต่างประเทศออกไปจากประเทศเกือบหมดภายในตอนกลางทศวรรษ 1960 เช่นกัน และต่อมา ก็วิงวอนขอให้บางส่วนกลับเข้ามาใหม่ ในทศวรรษ 1960 และ 1970 มาเลเซียและฟิลิปปินส์ ต่างริเริ่มออกกฎหมายที่กำหนดให้ชนพื้นถิ่นมีหุ้นใหญ่อยู่ในกิจการในรูปบริษัท และโดยทั่วไปแล้ว ก็ประสบความสำเร็จในเรื่องนี้ภายในเวลาไม่กี่ปี บริษัทต่างชาติ ขายหุ้นทั้งหมดหรือบางส่วน ให้แก่นักลงทุนท้องถิ่นหรือให้แก่รัฐบาล ในขณะเดียวกัน ทั้งสองประเทศนี้ก็ยังคงเชื้อเชิญการลงทุนใหม่ ๆ เข้ามา เฉพาะประเทศไทย สิงคโปร์และบรูไนเท่านั้น ที่ไม่เคยดำเนินความพยายามอย่างเป็นระบบ ไม่ว่าจะในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ที่จะลดการลงทุนของต่างชาติ ส่วนกัมพูชาประชาธิปไตยก็เป็นเพียงประเทศเดียวเท่านั้น ที่มิได้ต้อนรับทุนต่างชาติให้กลับเข้ามาบ้างเป็นบางครั้ง เหมือนเช่นชาติอื่น ๆ

การโต้เถียงด้านนโยบาย มักกลายเป็นเรื่องร้อนขึ้นมาอยู่บ่อย ๆ โดยที่ทุกฝ่าย ต่างเอ่ยอ้างผลประโยชน์ของชาติเป็นเครื่องห่อหุ้มหรือปกปิด แม้กระทั่งผู้ที่สนับสนุนให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนในระยะสั้นมากขึ้น เช่นมาร์คอสในฟิลิปปินส์และมหาธีร์ในมาเลเซีย ต่างให้เหตุผลว่าการลงทุนเป็นสิ่งจำเป็นแก่การเพิ่มความเข้มแข็งและเกียรติภูมิของชาติในระยะยาว ในทางปฏิบัตินั้น ปัญหาที่สำคัญยิ่ง มิใช่เรื่องที่ว่า การลงทุนของต่างชาติ ควรมีหรือไม่ แต่อยู่ที่ว่า ควรมีอยู่ด้วยเงื่อนไขอย่างไร รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่สามารถกำหนดเงื่อนไขได้โดยง่าย เว้นแต่รัฐบาลมุ่งหมายที่จะยึดหรือห้ามบริษัทต่างชาติประกอบการอย่างแท้จริง การที่จะควบคุมบริษัทข้ามชาตินั้น รัฐบาลจำต้องจัดการกับเรื่องพิกัดอัตราภาษีศุลกากร ภาษี อัตราค่าจ้างและสิทธิของคนงาน ต้องจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นพื้นฐานสำหรับการลงทุนและรับมือกับค่าใช้จ่ายในเรื่องนี้ รวมทั้งจัดการ

กับตัวแปรอื่น ๆ อีกนับร้อยนับพันประการ มีบ่อยครั้ง ที่รัฐบาลประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เชิญชวนผู้ที่มีศักยภาพในการลงทุน ด้วยคำสัญญาว่าจะให้ช่วงเวลาปลอดภาษีและเครื่องจูงใจพิเศษอื่น ๆ ข้างฝ่ายบริษัทต่างชาติทั้งหลาย ก็พยายามพิสูจน์ว่า พวกตนมีค่าควรแก่การเชิญชวน โดยเสนอที่จะฝึกอบรมผู้จัดการในท้องถิ่นให้ เสนอที่จะจ่ายค่าจ้างและค่าสัมปทานต่าง ๆ ในอัตราที่สูงกว่า การเจรจาเรื่องธุรกิจร่วมหุ้นกับต่างชาติกระทำด้วยความรอบคอบทุกประการเหมือนเช่นการตกลงเรื่องการสมรสตามจารีตประเพณีโบราณ โดยข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ ระหว่างบริษัทข้ามชาติ ผู้ประกอบการชาวจีนในท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลพื้นถิ่น มักประสบความสำเร็จในที่ซึ่งความเพียรพยายามเพื่อเจรจาตกลงอย่างตรงไปตรงมา ประสบความล้มเหลว แม้ในที่ที่บริษัทต่างชาติถูกจำกัดความเป็นเจ้าของโดยตรง บริษัทต่างชาติก็ยังคงควบคุมการผลิตในท้องถิ่นไว้ได้ โดยกระทำผ่านผู้รับเหมาช่วงหรือผ่านบริษัทที่เป็นสาขา

เบื้องหลังการต่อรองนี้ มีความเป็นไปได้ที่จะใช้วิธีการบีบบังคับ แม้ว่าการใช้วิธีการนี้ยากแก่การนำมาใช้ก็ตาม อังกฤษมิได้ต่อสู้เพื่อรักษาการลงทุนโดยตรงของตนในพม่าหรือมาเลเซีย ทั้งสหรัฐอเมริกาก็มิได้กระทำในฟิลิปปินส์ และแม้ว่าสงครามอินโดจีนครั้งที่สอง อาจมีต้นเหตุอยู่ที่เศรษฐกิจ แต่เรื่องนี้ก็มิได้เกี่ยวข้องกับการลงทุนโดยตรงของต่างชาติในเวียดนาม ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นสามัญยิ่งกว่า คือการพยายามโค่นล้มรัฐบาล เป็นต้นว่าการโค่นรัฐบาลของซูการ์โน ซึ่งถูกมองว่าเป็นศัตรูต่อการลงทุนของต่างชาติโดยทั่วไป บรรดาผู้นำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ตระหนักแล้วว่าแม้ว่าการใช้แนวทางที่แข็งกร้าวเกี่ยวกับการลงทุนของต่างชาติ อาจเรียกการสนับสนุนจากประชาชนได้ แต่ขณะเดียวกัน การใช้แนวทางนี้ก็เสี่ยงว่าจะเป็นการติดอาวุธให้กับฝ่ายตรงข้ามได้เช่นกัน อย่างไรก็ดี การลงทุนสมัยหลังสงครามเป็นอันมากมาจากญี่ปุ่น ไต้หวัน ฮ่องกงและเยอรมนี ประเทศเหล่านี้มิได้มีทหารมาตั้งประจำอยู่ในภูมิภาคนี้ อิทธิพลที่ชาติเหล่านี้นำมาใช้นั้น ได้จากเงิน ไม่ว่าจะเป็นเงินบนโต๊ะ หรือเงินใต้โต๊ะ

เมื่อเวลาผ่านไป การเข้าแทรกแซงทางทหารโดยตรง มีความเป็นไปได้น้อยลง การปฏิเสธคำแนะนำเกิดขึ้นบ่อยพอ ๆ กับการรับคำแนะนำ และความเพียรพยายามที่จะติดสินบนหรือโค่นล้มรัฐบาล ก็กลายเป็นเรื่องที่ต้องสิ้นเปลืองมากขึ้นและมีประสิทธิภาพน้อยลง ในการติดต่อตกลงกับรัฐบาลต่างชาติและบริษัทต่างชาตินั้น นักการเมืองในพื้นถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (รวมทั้งนายทหาร) และนักธุรกิจ (รวมทั้งคนต่างด้าว) มิใช่เป็นเพียงเหยื่อของการเล่นเล่ห์เพทุบาย แต่ได้กลายมาเป็นนักเล่นเล่ห์เพทุบายด้วย หากว่านักการเมืองหรือนายทหารเหล่านี้ร่วมมือกับชาวต่างชาติ ก็มิใช่เพราะถูกบังคับ แต่เพราะว่าตนเองได้ประโยชน์จากการกระทำเช่นนั้น ทว่าอาจมิได้ให้ประโยชน์แก่ประเทศชาติเสมอไป เป็นไปไม่ได้ที่จะประเมินว่า ใครได้เปรียบที่สุดในการประชุมพบปะกันมากมายหลายครั้งเพื่อต่อรองกัน โดยทุกฝ่าย ต่างแสดงฝีมือของตนกันอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ดี คงจะดูเหมือนว่า ตลอดช่วงระยะเวลาหลังสงคราม ความค่อนข้างมั่นใจของฝ่ายชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับการปรับปรุงให้ดี

ขึ้น แม้จะโดยเหตุผลเพียงว่าเมื่อเวลาผ่านไป รัฐบาลของพวกเขา มีเสถียรภาพมากขึ้น และผู้เจรจามีประสบการณ์มากขึ้น ในการต่อรองนั้นแม้ว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทบจะไม่เคยวางอำนาจได้อย่างแท้จริง แต่ก็บ่อยครั้งที่พวกเขาสามารถยุแยงนักลงทุนรายหนึ่ง ให้แข่งขันสู้กันกับนักลงทุนอีกรายหนึ่ง หรือสามารถกู้ยืมจากสถาบันที่เป็นหน่วยงานระหว่างประเทศได้ และดังนั้น จึงรอดพ้นจากการต้องพึ่งพาอาศัยโดยตรง อันเป็นลักษณะของความเป็นอาณานิคมและที่เคยเป็นมาในสมัยที่เพิ่งพ้นจากความเป็นอาณานิคมใหม่ ๆ แน่นอนว่าในทศวรรษ 1980 บริษัทต่างชาติมากมาย ต้องยอมโอนอ่อนให้ซึ่งพวกเขาย่อมไม่เคยคิดฝันว่าจะทำ หากเป็นเมื่อสามสิบปีก่อนหน้านี้

ปัญหาเรื่องอิทธิพลของต่างชาติ ผูกพันอยู่กับการแสวงหาความเป็นอิสระในด้านเศรษฐกิจอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก หวังที่จะปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของตน เพื่อให้เศรษฐกิจมีความหลากหลายมากขึ้นและเลี้ยงตนเองได้มากขึ้น จนสามารถพึ่งพาอาศัยทรัพยากรของตนเอง ยิ่งกว่าจะไปพึ่งพาโอกาสในการเข้าถึงเศรษฐกิจของผู้เข้มแข็งกว่า แต่เรื่องนี้ปรากฏว่ากระทำได้ยากยิ่งกว่าที่จินตนาการไว้เป็นอันมาก เพียงแค่ประกาศว่าประเทศควรจะผลิตทุกอย่างที่ตนจำเป็นต้องใช้นั้นไม่เพียงพอ อุตสาหกรรมหนักยังขาดประสิทธิภาพ ส่วนอุตสาหกรรมเบาก็ประคับประคองให้รุ่งเรืองอยู่ได้ ก็เฉพาะเมื่อตั้งเป้าหมาย มุ่งไปที่ตลาดนานาชาติ มากกว่าตลาดภายในประเทศ และการเลี้ยงตนเองได้ในด้านเกษตรกรรม โดยทั่วไปแล้ว ขึ้นอยู่กับโอกาสในการเข้าถึงปัจจัยเพื่อการผลิตจากต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปุ๋ย ไม่มีรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใด สามารถพึ่งตนเองได้ ในเรื่องเครื่องจักรกลหรือเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า เฉพาะประเทศผู้ผลิตน้ำมันเท่านั้น ที่เลี้ยงตนเองอยู่ได้ในเรื่องพลังงาน และการเสริมส่วนที่ยังขาดอยู่ของกันและกันให้สมบูรณ์ขึ้นมา ก็กระทำกันแต่เพียงเล็กน้อยภายในภูมิภาค ดังนั้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงยังไม่อาจสร้างตลาดร่วมขึ้นมาได้ แรงปรารถนาที่จะพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจ ยังคงรุนแรงอยู่ ทว่า ความเพียรพยายามเกือบทุกอย่างเพื่อไปให้ถึงเป้าหมายนี้ กลับส่งผลให้ความเติบโตทางด้านเศรษฐกิจช้าลง ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคหลังสงคราม ความต้องการทุน เทคโนโลยี และการค้าของต่างชาติ เป็นตัวกำหนดขีดจำกัดความก้าวหน้าของลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจได้อย่างชะงัด แม้ว่ารัฐเอกราชทั้งหลายจะสร้างความก้าวหน้าได้บ้าง ในการติดต่อตกลงกับบริษัทเป็นรายบริษัทและรัฐบาลของต่างชาติเป็นบางชาติ แต่รัฐเหล่านี้ ยังไม่สามารถสลัดตนเองให้เป็นอิสระจากเศรษฐกิจของนานาชาติโดยรวมทั้งหมด—หรือ “ระบบโลก” ได้ นอกเสียจากว่าพวกเขาจะยอมสละความมุ่งหวังบางประการ ในเรื่องการยกระดับความมั่งคั่งไพบูลย์ของชาติ

เป้าหมายที่สำคัญอันดับแรกประการหนึ่งของรัฐบาลสังคมนิยมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงหลังสงครามคือความเสมอภาค ทว่าสำหรับกลุ่มทุนนิยมส่วนใหญ่แล้ว ความเสมอภาคเป็นเพียงข้อพิจารณาที่เป็นรอง ส่วนประเทศ “หนทางที่สาม” มีท่าทีอย่างไม่แน่ไม่นอนอยู่ตรงกลาง โดยทั่วไปแล้ว หาก

ตัดสินด้วยหลักฐานที่อยู่ในรูปของการพรรณนา รัฐบาลสังคมนิยม ประสบความสำเร็จในการลดช่องว่างระหว่างคนร่ำรวยกับคนยากจน ทว่ามิได้กำจัดให้หมดสิ้นไปเสียทีเดียว ในทางปฏิบัติ การลดช่องว่าง มักหมายถึงการปรับให้เท่าเทียมกันในระดับที่ต่ำลง มิใช่สูงขึ้น กัมพูชาประชาธิปไตยเช่นเดียวกับ รัฐบาลประเทศอื่น ๆ อีกมาก ดำเนินการอย่างสุดโต่งในเรื่องนี้ โดยประชากรส่วนใหญ่ถูกลดลงมาสู่ความเสมอภาคที่เป็นความยากจนอย่างข้นแค้น ในเวียดนาม การปฏิรูปที่ดินและการโอนอุตสาหกรรมและการค้าส่วนใหญ่มาเป็นของชาติ กำจัดแหล่งที่มาที่สำคัญของความไม่เสมอภาคเรื่องรายได้ลงไป แม้ว่าสิ่งที่สร้างความแตกต่างยังคงเหลืออยู่ ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่สมบัติที่ได้สั่งสมไว้ (บางครั้ง เปลี่ยนไปเป็นทอง ดังเรื่องราวเกี่ยวกับคนที่ลงเรืออพยพมาตามท้องทะเลเป็นข้อพิสูจน์ให้เห็นอยู่) รวมทั้งฐานความแตกต่างอื่น ๆ ได้แก่ อาชีพ และถิ่นฐาน ในพม่า รัฐบาลสังคมนิยมที่ใช้ความละมุนละม่อมมากที่สุด มีการสั่งสมอย่างสำคัญอยู่ในมือของกลุ่มผู้มีอำนาจ แต่การกระจายโภคทรัพย์โดยทั่วไปภายในประเทศ มีความเท่าเทียมและเสมอภาคกันมากยิ่งกว่าในสมัยอาณานิคม หรือมากยิ่งกว่าในประเทศทุนนิยมในภูมิภาค การที่เจ้าที่ดินและนายเงินกู้ชาวอินเดียจำนวนมากออกจากประเทศไป ช่วยจัดที่มาของความไม่เสมอภาคที่สำคัญที่มีอยู่ให้หมดไปได้แหล่งหนึ่ง แม้ว่าจะมีการปฏิรูปที่ดินแต่ก็กระทำอย่างค่อนข้างไม่เต็มอกเต็มใจเท่าไรนัก โดยในค.ศ.1970-1971 เหลือผู้ประกอบการเพาะปลูกในที่นาเช่าอยู่ 42 เปอร์เซ็นต์ กระนั้นข้อมูลตัวเลขจากปีค.ศ.1972 ยังแสดงให้เห็นว่า ในการแบ่งระดับรายได้ออกเป็นห้าช่วง ผู้มีรายได้สูงสุดในช่วงแรก มีรายได้มากกว่าช่วงต่ำสุดเพียงห้าเท่าตัว เปรียบเทียบกับในอินโดนีเซีย ซึ่งแตกต่างกันมากในอัตราส่วน 8 ต่อ 1 และในฟิลิปปินส์ต่างกัน 10 ต่อ 1 [27]

บันทึกหลักฐานของประเทศที่มิใช่สังคมนิยมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความชัดเจนน้อยกว่านี้มาก ปัญหาส่วนหนึ่ง เป็นเรื่องอุดมการณ์ กล่าวคือ ผู้ที่ทำหน้าที่ตัดสินใจ มีแนวโน้มที่จะเชื่อว่ามาตรการตามแนวทางที่มุ่งเพื่อปรับกระจายรายได้ใหม่โดยตรง จะเป็นผลเสียต่อความเติบโตทางเศรษฐกิจ พวกเขาคิดว่า ในระยะสั้นแล้ว ความไม่สมดุลในการกระจายโภคทรัพย์ที่มีอยู่อย่างไม่คลอนคลาย หรือแม้กระทั่งเพิ่มขึ้นนั้น เป็นหนึ่งในค่าใช้จ่ายที่จำเป็นและยอมรับได้ เพื่อแลกกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังที่เท็คโนแคร็ตชาวไทย ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ได้กล่าวไว้ “หากเราให้ความเอาใจใส่กับความยุติธรรมในสังคมมากเกินไป ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมจะชะลอลง ดังนั้น เราจึงควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นอันดับแรก แม้ว่า คนรวยจะรวยขึ้น และ

---

[27] Robert H. Taylor, ***The State in Burma,*** Honolulu, 1987, 341-53; Hill and Jayasuriya, 64.

คนจนจะจนลง แต่ในไม่ช้า ความเติบโตของเศรษฐกิจก็จะกรองผ่านลงไปถึงคนจนโดยอัตโนมัติ"[28] ปัญหาส่วนหนึ่ง เป็นปัญหาเรื่องโครงสร้าง กล่าวคือ นวัตกรรมทางเทคโนโลยีมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกที่เกิดขึ้นจากคำแนะนำหรือการลงทุนของต่างชาติ เป็นเรื่องที่ต้องลงทุนมาก ซึ่งส่งผลลัพธ์เป็นการเพิ่มคนว่างงาน และทำให้ช่องว่างระหว่างผู้ที่มีเทคโนโลยี กับผู้ที่ถูกเทคโนโลยีเข้าแทนที่ขยายใหญ่ขึ้น ปัญหาส่วนหนึ่ง เป็นปัญหาสังคม กล่าวคือ รัฐบาลถูกควบคุมโดยบุคคลซึ่งมีผลประโยชน์อยู่กับโครงสร้างที่เป็นอยู่ขณะนั้น และไม่มีความตั้งใจที่จะทำให้ชนชั้นของตนเองถูกริบสมบัติ แม้กระทั่งการปฏิรูปที่ดิน ซึ่งโอ้อวดกันนักหนาว่าเป็นมาตรการทางการเมืองที่สะดวกง่ายดายในการป้องกันการก่อการร้าย กลับมิได้นำมาปฏิบัติกันด้วยความกระตือรือร้นเสียเลย ในประเทศที่อยู่นอกกลุ่มสังคมนิยม

ความเกี่ยวพันกันระหว่างนโยบายแนวทุนนิยมกับความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องรายได้ สะท้อนให้เห็นในความจริงที่ว่า คนยากจนในชนบท กล่าวโดยส่วนเปรียบเทียบแล้ว มีแนวโน้มที่จะสุขสบายขึ้น ในยามที่รัฐบาลกลางอ่อนแอ ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และช่วงที่เกิดการก่อการร้ายภายหลังสงครามยุติลงในเวียดนาม มลายู ฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย การเก็บภาษี ตกต่ำลง คนจรเข้าครอบครองไร่นาที่ถูกทิ้งร้าง เจ้าที่ดินมากมายไม่สามารถเก็บค่าเช่าได้ และแรงกดดันของประชาชนทำให้การปฏิบัติต่อผู้เช่าอย่างไม่เห็นใจถูกจำกัดขอบเขต สภาพการณ์ทำนองเดียวกันนี้ มีอยู่ในอินโดนีเซียสมัยประชาธิปไตยนำวิถี ในชนบทบางส่วนของกัมพูชาสมัยสาธารณรัฐเขมรที่ปั่นป่วนวุ่นวาย และในบริเวณที่สูงโดยทั่วไปซึ่งห่างไกลจากการควบคุมของส่วนกลาง ในสถานการณ์ดังกล่าว การฟื้นฟูเสถียรภาพ และ "กฎหมายและความเป็นระเบียบ" มักหมายถึงการจ่ายค่าเช่าย้อนหลังและจ่ายภาษีย้อนหลัง การขับไล่คนจรที่มาตั้งหลักปักฐานออกไป และการบังคับให้ทำสัญญาตามเงื่อนไขที่ไม่เป็นคุณแก่ฝ่ายที่อ่อนแอกว่า

ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นทุนนิยม บรรดาพวกที่มั่งคั่งอยู่แล้ว ต่างยึดกุมอยู่กับสิ่งที่ตนมี พวกเขาได้ประโยชน์จากโอกาสใหม่ ๆ ที่โลกหลังสงครามเปิดให้ ได้แก่การลงทุนในที่ดิน การลงทุนในสินค้าที่ผู้ผลิตต้องใช้เช่นปุ๋ยและเครื่องจักรกล การลงทุนในบริการที่ทันสมัยเช่นการธนาคารและการท่องเที่ยว และการลงทุนเพื่อเข้าถึงอำนาจรัฐโดยวิธีซื้อเสียง การติดสินบนและการศึกษาวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ เปิดช่องทางด้านระบบกฎหมายและแก่ผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาการหรือเทคโนแครัตเข้ามาทำงาน การวัดแนวโน้มเรื่องการกระจายรายได้ในเชิงสถิติ ในที่ที่มีอยู่ แสดงให้เห็นว่า ความไม่เสมอภาคตามมาตรฐานสากลนั้น มีสูงอยู่แล้วในทศวรรษ 1960 และโดยทั่วไปแล้ว มีแนวโน้มที่จะ

---

[28] *Glancing Back, Looking Forward (*1977) ดังที่อ้างไว้ใน John L.S. Girling, *Thailand: Society and Politics,* Ithaca, 1981, 84. โปรดสังเกตว่า ดร.ป๋วยก็ยอมรับด้วยเช่นกันว่า การปฏิบัติด้วยวิธีเช่นนี้มา 20-30 ปี "ไม่ประสบความสำเร็จ"

เพิ่มขึ้นไปอีกหลังจากนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทย ทว่าฟิลิปปินส์ยังคงครองอันดับที่เลวร้ายที่สุดอยู่ สิงคโปร์เป็นกรณียกเว้นที่สำคัญสำหรับแนวโน้มนี้ โดยเมื่อถึงปีค.ศ.1970 สิงคโปร์ไปถึงระดับการพัฒนาที่ซึ่ง (ดังที่ไซมอน คุซเนตส์พยากรณ์ไว้) ความไม่เสมอภาค เริ่มลดต่ำลง แม้ว่าจะยังคงสูงมากก็ตาม ตัวเลขข้อมูลสำหรับอินโดนีเซียยังคลุมเครืออยู่ โดยความไม่เสมอภาคมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นในบางส่วนและลดลงในบางส่วน แต่ก็เป็นที่กระจ่างชัดว่า การกระจายรายได้โดยรวม แม้ว่าจะดีกว่ารัฐอื่น ๆ ในกลุ่มอาเซียนอยู่บ้าง แต่ก็ผิดสัดส่วนอย่างร้ายแรง และไม่สู้ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นสักเท่าไรนัก

การประเมินอย่างคร่าว ๆ เกี่ยวกับกระจายรายได้ในระดับชาติ รวมเรื่องความไม่สมดุลของโภคทรัพย์ตามแนวภูมิศาสตร์ ชาติพันธุ์และเพศ เข้ามาร่วมพิจารณาด้วย ความไม่สมดุลดังกล่าว ยังคงมีอยู่เรื่อยมาตลอดช่วงเวลาหลังสงคราม และมีอยู่แม้กระทั่งในกลุ่มสังคมนิยม อิทธิพลด้านภูมิศาสตร์ปกติแล้วมักเอนเอียงในทางเอื้ออำนวยต่อ “บริเวณที่เป็นแกน” (ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มการเมืองที่มีอิทธิพล) มากกว่าบริเวณที่เป็นภูเขา เกาะและบริเวณของชนกลุ่มน้อยที่อยู่รอบนอก ภูมิศาสตร์ยังเอื้ออำนวยเมืองมากกว่าชนบท และนครหลวง มากกว่าที่อื่นใดทั้งหมด ความเอนเอียงหรือไม่สมดุลนี้ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นด้วยความจงใจ เมื่อผู้ปกครองให้รางวัลตนเองแก่การที่ได้เข้ามาปกครอง ส่วนหนึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกด้านโครงสร้างพื้นฐานที่มีลักษณะรวมเข้าสู่ศูนย์กลาง และนโยบายการตั้งราคาของรัฐบาล ที่เอนเอียงไปในทางที่ไม่อำนวยต่อการเกษตร เช่นกรณี “ค่า พรีเมียมข้าว” ในประเทศไทย ซึ่งเป็นเรื่องอื้อฉาว พรีเมียมดังกล่าว เป็นการเก็บภาษีการส่งออก (25-35 เปอร์เซ็นต์) ที่กำหนดขึ้นเมื่อค.ศ.1955 มีผลให้ราคาข้าวที่จ่ายให้แก่เกษตรกรลดลงตลอดระยะเวลายี่สิบปีถัดจากนั้น เรื่องนี้ ในส่วนหนึ่งเป็นเพียงความล้มเหลวต่อการมองการณ์ไกลหรือต่อการดำเนินนโยบายที่อาจช่วยนำไปสู่การกระจายความมั่งคั่งออกจากศูนย์กลางได้

ผลประโยชน์ที่เอนเอียงเข้าข้างชุมชนเมือง เด่นชัดมากเป็นพิเศษในกลุ่มรัฐอาเซียน ในกลุ่มรัฐอาเซียนความเป็นศูนย์กลางทางการเมืองของนครหลวง ประสานรวมเข้ากับการปรับให้เป็นอุตสาหกรรมที่เพิ่งเริ่มขึ้น (แม้กระทั่งในอินโดจีนสมัยที่ยังมิได้เป็นคอมมิวนิสต์ เงินช่วยเหลือจากต่างชาติ มีจำนวนมากกว่ารายได้ประชาชาติ นครใหญ่จึงยิ่งได้รับการอนุเคราะห์มากกว่าชนบทหนักขึ้นไปอีก) รายได้ถัวเฉลี่ยในกรุงเทพฯ ในราวปีค.ศ.1970 มากเกือบเป็นสามเท่าของรายได้ถัวเฉลี่ยของชนบท สี่เท่าของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ยากจน ส่วนต่างในฟิลิปปินส์และมาเลเซีย มิได้ดีกว่านี้มากนัก อัตราส่วนระหว่างรายได้ในชุมชนเมืองกับในชนบทในอินโดนีเซียต่ำกว่าประเทศในกลุ่มอาเซียนอื่น ๆ อยู่ระยะหนึ่ง แต่เมื่อถึงปีค.ศ.1980 ก็ตีตื้นขึ้นมามาก แต่ความไม่เสมอภาคภายในจาการ์ตา กลับเพิ่มขึ้นมาถึงระดับที่สูงอย่างที่ไม่เคยสูงเท่านี้มาก่อน สำหรับรัฐสังคมนิยมทั้งหลายนั้น ไม่มีข้อมูลให้เปรียบเทียบ แต่ความเติบโตของอุตสาหกรรมในประเทศสังคมนิยมอย่างเชื่องช้า และความเพียร

พยายามเป็นครั้งคราวที่จะเอื้อประโยชน์แก่เกษตรกร บ่งบอกเป็นนัยอยู่ว่า อิทธิพลของชุมชนเมืองในประเทศสังคมนิยม น่าจะไม่เด่นชัดเท่ากับที่อื่น ๆ

มองจากบริเวณรอบนอก รัฐบาลกลางของทุกประเทศ ดูเหมือนว่าจะนำทรัพยากรในท้องถิ่น เป็นต้นว่าไร่ขนาดใหญ่ เหมืองแร่ ป่าไม้ และศักยภาพด้านไฟฟ้าจากพลังงานน้ำ มาใช้เพื่อประโยชน์ของตนเอง โดยไม่นำพาต่อความต้องการของท้องถิ่น และเหยียบย่ำสิทธิของท้องถิ่น ในอินโดนีเซีย ความรู้สึกว่าบริเวณที่อยู่รอบนอก ถูกแบ่งแยกและกีดกันทางด้านเศรษฐกิจ เป็นมูลเหตุของการกบฏในภูมิภาคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่าง ค.ศ.1957-1958 รวมทั้งเป็นมูลเหตุของการก่อการร้ายของชาวมุสลิมในฟิลิปปินส์และไทย เป็นมูลเหตุของสงครามกลางเมืองที่ยืดเยื้ออยู่ไม่รู้จบในพม่า และทำให้การประท้วงจากบริเวณที่สูง ทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระเบิดขึ้นเป็นครั้งคราว

ความแตกต่างในการครอบครองความมั่งคั่งของชนต่างชาติพันธุ์กัน ได้รับความเอาใจใส่จากรัฐบาลมากที่สุด ก็เมื่อชนกลุ่มน้อยบางชาติพันธุ์ มีมาตรฐานการครองชีพสูงกว่ากลุ่มที่มีอำนาจครอบงำในด้านการเมืองอยู่ ดังที่เราได้เห็นกันอยู่ ชนกลุ่มน้อยดังกล่าว กลายเป็นเป้าของการแบ่งแยกและกีดกันตามแนวลัทธิชาตินิยมอย่างจงใจ การแบ่งแยกและกีดกันอย่างมีลักษณะเป็นระบบมากที่สุด คือ ที่มาเลเซีย ในมาเลเซียช่องว่างด้านรายได้ระหว่างชาวจีนกับชาวมาเลย์ กว้างขึ้นเรื่อยมาตลอดทศวรรษ 1950 และ 1960[29] ผลสืบเนื่องจากการจลาจลที่เกิดขึ้นในค.ศ.1969 ทำให้รัฐบาลเริ่มดำเนินโครงการระยะยาว ที่ให้การเอื้ออำนวยแก่*ภูมิปุตรา* (--แปลตามตัวอักษรว่า “เจ้าแห่งผืนดิน”) บนความสูญเสียของพลเมืองที่เป็นลูกหลานของชาวจีนและชาวอินเดีย “ปฏิก” ที่สองของนโยบายเศรษฐกิจแผนใหม่ ตั้งเป้าหมายไว้อย่างเปิดเผยว่าเพื่อ “ปรับโครงสร้างสังคมมาเลเซียเสียใหม่ เพื่อแก้ไขความไม่สมดุลทางเศรษฐกิจ เพื่อที่จะลดและในท้ายที่สุด เพื่อกำจัดสภาพการณ์ซึ่งเชื้อชาติ ถูกมองกันว่าเป็นสิ่งเดียวกับบทบาททางด้านเศรษฐกิจ”[30] แม้ว่าโครงการจะทำได้ไม่ถึงเป้าหมายที่วางไว้ แต่นโยบายนี้ก็ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง โดยสามารถปิดช่องว่างของรายได้ระหว่างชนต่างเชื้อชาติในมาเลเซียตลอดช่วงระยะเวลายี่สิบปีถัดจากนั้น ในที่อื่น ๆ ของภูมิภาค ผลลัพธ์ของนโยบายแบ่งแยกและกีดกันด้านเชื้อชาติ มองเห็นได้ชัดเฉพาะเมื่อการแบ่งแยกและกีดกันส่งผลให้เกิดการอพยพออกนอกประเทศขึ้นมาเท่านั้น

---

[29] อย่างไรก็ตาม ควรสังเกตว่า เฉพาะเรื่องเชื้อชาติอย่างเดียว เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจภายในมาเลเซียเพียงในสัดส่วนที่เล็กน้อย—คำนวณแล้ว อยู่ในราว 10 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น: Sudhir Anand, ***Inequality and Poverty in Malaysia: Measurement and Decomposition,*** New York, 1983.

[30] Second Malaysia Plan, 1971-1975, 1, ตามที่อ้างไว้ใน V.V. Bhanoji Rao, ***Malaysia: Development Pattern and Policy,*** Singapore, 1980, 160.

ในประเทศที่ชนกลุ่มน้อยยากจนกว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ การดำเนินการเพื่อเชื่อมช่องว่างมิได้กระทำสักเท่าใดนัก ในเกือบทุกกรณี ชนกลุ่มน้อยมิได้ถูกแบ่งแยกกีดกันแต่อย่างใดในกระบวนการพัฒนา เพียงแต่พวกเขาถูกมองข้ามไป ข้อยกเว้นชั่วคราว เกิดขึ้นเมื่อเขตที่ชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่ เกิดเป็นเขตยุทธศาสตร์ทางการเมืองขึ้นมา ในช่วงสงครามอินโดจีนครั้งที่สอง ชนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณสันเขาอันหนำ ได้รับความเอาใจใส่ในด้านเศรษฐกิจรวมทั้งในด้านการเมืองทั้งจากอเมริกัน และจากพวกคอมมิวนิสต์ของปะเทศลาวและเวียดนาม อย่างไรก็ดี โดยทั่วไปแล้ว ชนกลุ่มน้อยที่อยู่บริเวณรอบนอก มีแนวโน้มที่จะล้าหลังลงไปเรื่อย ๆ ยกเว้นแต่พวกเขาจะสามารถสร้างผลกำไรจากความเพียรพยายามของตนเอง เป็นต้นว่าด้วยการปลูกฝิ่นในบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ หรือด้วยการลักลอบขนสินค้าในทะเลซูลู เป็นต้น โอกาสที่จะเข้าถึงตลาดระดับชาติและสากล ได้รับการส่งเสริมโดยผ่านเส้นทางขนส่งที่ปรับปรุงดีขึ้น แต่เส้นทางถนนและทางเรือเส้นเดียวกันนี้ ก็นำผู้ประกอบการและผู้ตั้งรกรากจากที่ลุ่มเข้าไปในอาณาบริเวณของพวกเขาด้วย และคนเหล่านี้ มีแนวโน้มที่จะฉวยโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ บนความเดือดร้อนของคนที่อยู่อาศัยในท้องถิ่น ซึ่งบ่อยครั้งทำให้ฝ่ายหลัง ตกอยู่ในสภาพของกรรมกรรับจ้าง

ช่องว่างทางด้านเศรษฐกิจ อันถูกกำหนดมาจากเรื่องเพศ ก็ดูจะกว้างขึ้นในช่วงหลังสงครามเช่นกัน แม้ว่าบางครั้ง หลักฐานในเรื่องนี้ดูจะคลุมเครืออยู่ โดยทั่วไปแล้ว ผู้ชายในชนบทส่วนใหญ่มีโอกาสดีกว่า ในการเข้าถึงเทคโนโลยีใหม่ ๆ และสถาบันทางการเมืองใหม่ ๆ ที่เป็นตัวกำหนดความสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจ ส่วนสตรีมีทีท่าว่าจะถูกทิ้งให้อยู่ในส่วนของการยังชีพมากกว่า ความแพร่หลายของเครื่องเกี่ยวข้าวและกลุ่มแรงงานที่คนกลางจ้างมา ตัดรายได้ของสตรีในชนบทออกไปส่วนหนึ่ง แต่เดิมมา สตรีในชนบทได้รับโอกาสในการเก็บเกี่ยวพืชผลในชุมชน และเมื่อเครื่องสีข้าวเข้ามาแทนที่การตำข้าวด้วยมือ สตรีที่ยากจนก็เดือดร้อน เพราะแต่ก่อน เคยรับจ้างตำข้าว ช่องว่างระหว่างเพศเช่นเดียวกับความไม่เสมอภาคประเภทอื่น ๆ คือมีแนวโน้มที่จะแคบเข้า ในช่วงเวลาที่เกิดความตึงเครียดทางการเมือง และกว้างขึ้น เมื่อมีการกู้ “ความเป็นปกติ” กลับคืนมาได้ ในเวียดนามเหนือ ในระหว่างที่ผู้ชายไปสู้รบอยู่ที่อื่น สตรีได้รับประสบการณ์ด้านการบริหารในงานสหกรณ์การเกษตร และสภาหมู่บ้าน ทว่าเมื่อผู้ชายปลดประจำการทหาร สตรีก็กลับไปมีบทบาทตามจารีตประเพณีเช่นเดิม เจ้าที่ดินของชวาในสมัยทศวรรษ 1970 ที่มีลักษณะอนุรักษนิยม ให้เหตุผลที่ต้องยุติการเก็บเกี่ยว “แบบเปิด” ว่า “เราไม่อาจยินยอมให้ผู้หญิงได้ค่าจ้างสูงขนาดนั้นได้ และแถมแอบชิงข้าวไปส่วนหนึ่งเสียอีก อย่างนี้มันไม่ถูกต้องเป็นธรรม [*อาดิล*] แต่ก่อน [ระหว่างค.ศ.1955 ถึง

ค.ศ.1965]...ผู้หญิงก็ได้มากเกินไปอยู่แล้ว ตอนนั้น เราทำอะไรกันไม่ได้ แต่มาตอนนี้ ทุกอย่างกลับคืนสู่สภาพปกติแล้ว"[31]

มิใช่ว่าการเปลี่ยนแปลงในสมัยหลังสงคราม จะทำให้สตรีเสียเปรียบไปเสียทั้งหมดทุกอย่าง การขยายการศึกษา เกิดขึ้นควบคู่ไปกับความสมดุลยิ่งขึ้นของอัตราส่วนระหว่างเพศหญิงและเพศชายภายในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ในบางประเทศ ผู้หญิงมีจำนวนมากกว่าผู้ชายเสียด้วยซ้ำ ทั้งในเรื่องจำนวนนักศึกษาและจำนวนครู สตรีได้รับการว่าจ้างในงานราชการ แม้ว่ามีแนวโน้มที่สตรีจะถูกโยกย้ายออกไปให้พ้นจากกระทรวงสำคัญ เช่น กระทรวงกลาโหม ยุติธรรม การต่างประเทศและกระทรวงการคลัง โดยให้ไปอยู่ในสาขาที่เกี่ยวกับสุขภาพ การศึกษาและการท่องเที่ยว อุตสาหกรรมเบา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งออก มักว่าจ้างสตรีสาว เนื่องจากค่าแรงต่ำและคิดกันว่า สตรีเหล่านี้ เป็นผู้ว่าง่าย นอกจากนี้ สตรียังมีส่วนร่วมในภาคการบริการที่กำลังขยายตัวออกไปด้วย เช่นเสมียน พนักงานขายของหน้าร้าน พนักงานเสิร์ฟ และผู้ให้ความบันเทิง ในเวียดนามใต้ ประเทศไทยและฟิลิปปินส์ สตรีมีโอกาสเหนือกว่า ในการเข้าถึงตลาดที่ให้ผลกำไรในการให้ "บริการ" แก่บุคลากรทหารชาวอเมริกัน ในสิงคโปร์ การจ้างงานในระดับสูงและความเจริญของอุตสาหกรรมภาคบริการที่ทันสมัยในช่วงทศวรรษ 1970 และ 1980 เพิ่มการมีส่วนร่วมของสตรีในกลุ่มแรงงานอย่างมาก และช่วยทำให้ค่าแรงโดยถัวเฉลี่ยของสตรี เข้าใกล้ของผู้ชายไปบ้างเล็กน้อย—แม้ว่าจะยังต่ำกว่าในระดับที่มีความสำคัญ โดยทั่วไปแล้ว สตรีที่มีการศึกษาหรือมีเส้นสายสัมพันธ์อยู่ในเมือง มีโอกาสดีกว่า ที่จะปรับปรุงโชคชะตาของตนในระยะหลังสงคราม

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาภูมิภาคทั้งมวลแล้ว จะเห็นว่า ความแตกต่างระหว่างรายได้โดยถัวเฉลี่ยของผู้ชายกับผู้หญิง ตลอดช่วงหลังสงครามยังคงสูงอยู่ และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นต่อไปอีกเล็กน้อย ความเพียรพยายามของทางการ ที่จะสร้างความเสมอภาคระหว่างเพศให้มากยิ่งขึ้น โดยทั่วไปแล้ว เป็นไปอย่างเหยาะแหยะ คอมมิวนิสต์เวียดนาม ดูจะทำได้ดีกว่าประเทศอื่นใดทั้งหมดอยู่บ้าง โดยสตรีมีโอกาสได้ดูแลบุตรของตน ได้รับการดูแลด้านสุขภาพ และมีโอกาสในการทำงานที่กว้างขวางมากกว่า รวมทั้งได้รับการสนับสนุนด้วยวาทศิลป์จากรัฐบาลด้วย อย่างไรก็ดี ความไม่สมดุลในเรื่องเพศนี้ ต่างจากความไม่สมดุลในด้านชนชั้น ภูมิศาสตร์และชาติพันธุ์ คือมิได้ก่อให้เกิดการกบฏขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยหลังสงคราม อาจเป็นได้ว่า เพราะสตรีส่วนใหญ่ ปฏิบัติงานอยู่ภายในสภาพแวดล้อมของครอบครัว และทรัพยากรพื้นฐานของครอบครัว ได้รับการแบ่งสันปันส่วนอย่าง

---

[31] Ann Stoler, "Class Structure and Female Autonomy in Rural Java," ***Signs,*** 3, 1 (1977) 74-89; Beresford, ***Vietnam,*** 131; Frans Hüsken, "Landlords, Sharecroppers and Agricultural Labourers: Changing Labour Relations in Rural Java," ***Journal of Contemporary Asia,*** 9, 2 (1970) 140-51.

เสมอภาคพอสมควร (แม้ว่าจะไม่เท่าเทียม) ดังสะท้อนให้เห็นที่ความจริงในข้อที่ว่า สตรียังคงมีแนวโน้มที่จะมีอายุยืนกว่าผู้ชายอยู่

แม้ว่าจะไม่มีข้อกังขาแต่อย่างใด ในเรื่องที่ว่า คนรวยในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นทุนนิยม จะร่ำรวยยิ่งขึ้น แต่คำถามเรื่องที่ว่า คนจน จะยิ่งยากจนลงหรือเปล่า ยังเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันอยู่ มีหลักฐานบางประการที่บ่งบอกว่า มาตรฐานการครองชีพของคนที่ยากจนมาก—เช่นผู้ไร้ที่ทำกินในชนบทและคนไม่มีงานทำในเมือง—ตกต่ำลงไปจริง ๆ ในช่วงเวลาส่วนมากของสมัยหลังสงคราม บางครั้งมาตรฐานการครองชีพนี้ ต่ำลงกว่าจากเดิมในขณะที่จีดีพีของประชากรต่อปีเพิ่มขึ้นเสียด้วยซ้ำ รายได้ที่แท้จริงของประชากรที่เป็นชนกลุ่มใหญ่หรือที่เป็นชนกลุ่มน้อยที่มีความสำคัญมากในมาเลเซีย ลดลงในช่วงทศวรรษ 1960 และในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ลดลงในช่วงทศวรรษ 1970 สำหรับรายฟิลิปปินส์นี้ การบริโภคอาหารของประชากรต่อคนต่อปี ลดลงจนถึงระดับที่เปรียบกันได้กับของบังคลาเทศ แม้ด้วยนิยามของทางการ (ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ) สัดส่วนของประชากรของประเทศในกลุ่มอาเซียน ที่จัดว่าดำรงชีวิตอยู่ด้วย “ความยากจน” ในกลางทศวรรษ 1970 ก็แตกต่างกันไป นับจาก 30 เปอร์เซ็นต์ (สิงคโปร์) ไปจนถึงเกือบ 60 เปอร์เซ็นต์ (อินโดนีเซีย) ซึ่งบอกให้ทราบเป็นนัยว่า ปัญหานี้ใหญ่โตเพียงไร หากว่ามีข้อมูล ก็น่าจะเป็นได้ว่า ข้อมูลเหล่านี้ บ่งชี้ว่า สัดส่วน—เป็นไปได้ว่าถึงขั้นจำนวน—ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ในสภาพที่ยากจนอย่างแท้จริง ลดลงในช่วงระยะเวลาระหว่างทศวรรษ 1930 กับทศวรรษ 1980 แต่สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นับสิบล้านคนที่ยังยากไร้ ประสบกับสภาพขาดอาหารจริง ๆ รวมทั้งพวกที่อดอยากขาดแคลนโดยทั่วไป ข้อมูลนี้ คงจะเป็นสิ่งที่ช่วยปลอบใจได้เพียงเล็กน้อย ไม่ว่าจะนิยามอย่างไรก็ตาม ความเสมอภาคยังคงเป็นความใฝ่ฝันมากยิ่งกว่าเป็นความสำเร็จในบริเวณส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม

ประชากรกับสภาพแวดล้อม

ประชากรและสภาพแวดล้อม มิได้เป็นหัวข้อที่นักวางแผนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะหลังสงครามยุติลงใหม่ ๆ นำมาพิจารณาอย่างจริงจัง ซึ่งต่างจากหัวข้อความเติบโตทางเศรษฐกิจ และหัวข้อลัทธิชาตินิยมและความเสมอภาค ประชากรเริ่มเป็นประเด็นอยู่ในนโยบายในช่วงทศวรรษ 1960 ส่วนเรื่องสภาพแวดล้อม เริ่มขึ้นในทศวรรษ 1970 การเพิ่มจำนวนประชากร มีสาเหตุเนื่องมาจากอัตราการตายลดลง 50-80 เปอร์เซ็นต์ โดยส่วนใหญ่แล้ว การตายลดลงเพราะเทคโนโลยีด้านสุขภาพและการแพทย์ปรับปรุงดีขึ้น อัตราการตายอย่างคร่าว ๆ สมัยก่อนสงคราม มีอัตราเฉลี่ยอยู่ในราว 25-30 คน

(ต่อประชากรหนึ่งพันคน) ในช่วงที่สงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ อัตราการตายยังสูงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวียดนามและอินโดนีเซีย ทว่าเมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 อัตราการตายลดลงเหลือระหว่าง 5 ถึง 10 คน ยกเว้นเฉพาะในพม่า ลาวและกัมพูชา ประเทศทั้งสามดังกล่าวยังมีอัตราเฉลี่ยอยู่ในราว 15 คน สงครามและกรณีการฆ่าฟันกันเองที่ปะทุขึ้นมาเป็นพัก ๆ เช่นการสังหารหมู่ในอินโดนีเซียใน ค.ศ.1965-1966 ทำให้แนวโน้มที่ลดลง หวนกลับเพิ่มขึ้นมาอีกเป็นครั้งคราว แต่เรื่องนี้ก็แทบมิได้ทำให้จำนวนประชากรสุทธิลดต่ำลง สงครามโลกครั้งที่ 2 มิได้ขัดขวางการเพิ่มจำนวนประชากร ประชากรของเวียดนาม ทั้งเหนือและใต้ ยังคงมีจำนวนเพิ่มขึ้นตลอดช่วงเวลาหลังสงคราม เฉพาะในกัมพูชาประชาธิปไตยและติมอร์ตะวันออกในตอนปลายทศวรรษ 1970 เท่านั้น ที่อัตราการตาย สูงเกินอัตราการเกิดโดยแท้จริง

การวิเคราะห์อย่างละเอียดแสดงให้เห็นว่า อัตราการตายแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ แต่ละภูมิภาคและแต่ละชนชั้น และเป็นไปในลักษณาการที่สามารถพยากรณ์ได้ โดยที่ผู้ที่มั่งคั่งจะมีภาษีดีกว่าเสมอ เรื่องนี้ประจักษ์ชัดที่สุดที่อัตราการตายของทารก ในทศวรรษ 1980 จำนวนการตายของทารกในขวบปีแรก (ต่อการเกิดหนึ่งพัน) ในกัมพูชาและลาว สูงกว่าในสิงคโปร์ถึงกว่าสิบเท่าตัว กระนั้น แบบแผนของอัตราการตายโดยรวมที่ต่ำลง ก็บ่งบอกให้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงอย่างตัดขาดไปจากอดีต ซึ่งสามารถอธิบายได้เพียงอย่างเดียวว่า เป็นเพราะความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี แม้กระทั่งผู้ที่อยู่อาศัยในประเทศที่ยากจน ก็ยังมีสุขภาพโดยทั่วไปดีกว่าที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่เคยมีมาก่อน

การเริ่มคิดถึง “ปัญหาประชากร” มีขึ้น เมื่ออัตราการเพิ่มตามธรรมชาติ สูงขึ้นไปถึงปีละ 2.5-3.5—อันมีนัยหมายไปถึงว่าประชากรจะเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าตัวภายใน 20-28 ปี – ในไม่ช้า นักวางแผนก็ตระหนักว่า ประเทศจำเป็นต้องสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างเป็นล่ำเป็นสัน เพียงเพื่อให้ผู้คนยังมีกินและยังมีรายได้อยู่ในระดับเดิมเท่านั้น โดยยังไม่พูดถึงเรื่องการปรับปรุงสวัสดิการ อัตราการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว ยังเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากรอีกด้วย ประชากรวัยเยาว์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อนอย่างมากมาย โดยจำนวนประชากรที่อายุต่ำกว่าสิบห้าปี มักมีอยู่ถึง 40-45 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด นอกเหนือไปจากการเพิ่มอัตราส่วนของการพึ่งพา (สัดส่วนระหว่างผู้ที่ไม่ทำงาน กับผู้ที่ทำงาน) แล้ว ประชากรผู้เยาว์ที่เพิ่มขึ้นยังหมายถึงความต้องการโรงเรียนในอัตราที่เร่งขึ้นด้วย และอีกหนึ่งทศวรรษต่อมา ก็จะเป็นเรื่องความต้องการงาน ซึ่งเป็นการเพิ่มความปวดเศียรเวียนเกล้าให้แก่นักวางแผนทั้งหลาย

ทัศนคติของรัฐบาลของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่อการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วเช่นนี้ แตกต่างกันไปกว้างขวาง บางประเทศยินดีกับสภาพการณ์เช่นนี้ ประหนึ่งว่าเป็นคุณูปการที่จะทำให้ชาติเข้มแข็งขึ้น—ครั้งหนึ่ง ซูการ์โนเคยโอ้อวดว่า อินโดนีเซียสามารถเลี้ยงดูผู้ที่อยู่อาศัยใน

ประเทศได้ถึง 250 ล้านคน[32] ในประเทศอื่น ๆ รัฐเข้าแทรกแซงการวางแผนครอบครัวอย่างเข้มงวดกวดขัน—การเจริญพันธุ์ในสิงคโปร์ เมื่อทศวรรษ 1980 กล่าวได้ว่า ต่ำกว่าระดับที่จะเพิ่มขึ้นมาทดแทนโดยแท้จริง เมื่อเวลาผ่านไป ประเทศต่าง ๆ มีความเชื่อเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ว่า ควรจะต้องควบคุมจำนวนประชากร อันเป็นทัศนะที่หน่วยงานระหว่างประเทศผลักดันอยู่อย่างเสมอต้นเสมอปลาย หน่วยงานระหว่างประเทศเหล่านี้ ให้เงินอุดหนุนแก่ความเพียรพยายามด้านการวางแผนครอบครัวหลายแบบหลายอย่าง อย่างไรก็ตาม บางคราว ข้อพิจารณาด้านเศรษฐกิจและการเมือง มีน้ำหนักมากกว่าความยึดมั่นในพันธะข้อนี้ ความหวังที่จะขยายตลาดภายในประเทศ (และในการเพิ่มพลังประชากรโดยการเพิ่มจำนวนชาวมาเลย์ให้เร็วกว่า เพื่อให้ชาวมาเลย์มีจำนวนมากกว่ากลุ่มชนชาติอื่น ๆ) เป็นความมุ่งหวังของมหาธีร์ในตอนต้นทศวรรษ 1980 มหาธีร์ประกาศเป้าหมายในบั้นปลายที่มาเลเซียจะมีประชากร 70 ล้านคน ซึ่งในตอนนั้น มีจำนวนเพียง 15 ล้านคน ในฟิลิปปินส์การต่อต้านการคุมกำเนิดเกือบทุกรูปแบบของคริสต์จักรคาทอลิก ทำให้ความยึดมั่นของรัฐบาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของรัฐบาลอาควิโน ต่อการปฏิบัติภารกิจในการวางแผนประชากรต้องอ่อนลง ในพม่าและในคอมมิวนิสต์เวียดนาม โครงการประชากรเป็นเช่นเดียวกับความคิดริเริ่มอย่างอื่น ๆ อีกมากมายของรัฐ คือมีแนวโน้มที่จะอับปางลงในปลักแห่งความขัดแย้งและความสับสน ในประเทศไทยและในอินโดนีเซียภายหลังค.ศ.1970 ต่างไปอีกแบบหนึ่ง ในทั้งสองประเทศนี้รัฐยึดมั่นกับการควบคุมประชากรอย่างแน่ชัด ซึ่งช่วยให้อัตราการเกิดลดลงไปเหลือ 25 และ 30 (ต่อประชากรหนึ่งพันคน) ตามลำดับในตอนปลาย ทศวรรษ 1980

อันที่จริง การที่อัตราการเจริญพันธุ์ลดลงอย่างฮวบฮาบทั่วทั้งภูมิภาค ภายหลังค.ศ.1960 นั้น เห็นได้ชัดว่า มิได้เพียงแต่สะท้อนถึงการสนับสนุนการวางแผนครอบครัวของรัฐอย่างเป็นทางการเท่านั้น หากยังสะท้อนถึงช่วงระยะที่เป็น “หัวเลี้ยวหัวต่อในด้านประชากร” ของโลกด้วย จำนวนประชากรที่ลดลงเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา มิใช่เพียงแค่เงื่อนไขที่วางไว้ล่วงหน้าสำหรับการพัฒนา พิจารณาอย่างกว้าง ๆ “หัวเลี้ยวหัวต่อ” นี้ สัมพันธ์ตรงกันกับดัชนีด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น การเพิ่มรายได้ประชาชาติและการศึกษาที่ขยายตัวขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาของสตรี ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงคราม สตรีจำนวนมากเลื่อนเวลาการสมรสให้เนิ่นช้าออกไปจากเดิมเป็นเวลาหลายปี พร้อมกับใช้ประโยชน์จากโอกาสใหม่ ๆ นี้ เพื่อการศึกษาและการทำงาน นอกจากนี้แล้ว สตรียังมีแนวโน้มมากขึ้นที่จะจงใจควบคุมการมีบุตรของตน และในบางกรณี ก็ผละออกจากชีวิตสมรสที่

---

[32] Terrence H. Hull and Ida Bagus Mantra, “Indonesia’s Changing Population,” in Anne Booth and Peter McCawley, eds, ***The Indonesian Economy During the Soeharto Era,*** Kuala Lumpur: East Asian Social Science Monographs, 1981, 264.

ไม่เป็นที่พอใจ อย่างไรก็ดีอัตราการใช้อุปกรณ์คุมกำเนิดและการหย่าร้าง โดยทั่วไปแล้ว ยังต่ำกว่าในตะวันตกมาก

ความแตกต่างของช่วงเวลาที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อด้านประชากรของประเทศต่าง ๆ เกิดขึ้นควบคู่ไปกับความแตกต่างอื่น ๆ ภายในประเทศ กล่าวคือ อัตราการเกิดของประชากรในเมือง ลดลงเร็วกว่าในบริเวณชนบท ในท้องที่ที่มั่งคั่ง ลดลงเร็วกว่าในท้องที่ที่ยากจน และในหมู่ชาวจีน ลดลงมากกว่าในหมู่ประชากรพื้นถิ่น เนื่องจากอัตราการตายยังคงลดลงอย่างต่อเนื่อง อัตราการเพิ่มตามธรรมชาติต่อปีจึงช้าลงไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้น กล่าวคือ การเพิ่มของประชากรลดลงจากระดับสูงสุดในทศวรรษ 1960 ซึ่งเพิ่มขึ้นถึงกว่า 2.5 เปอร์เซ็นต์สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม ลดลงมาเหลือราว 2.0 เปอร์เซ็นต์ในทศวรรษ 1980 – ตัวเลขนี้ค่อนข้างจัดการได้มากขึ้น แต่ก็ยังสูงกว่าในยุคก่อนหน้านี้ทุกยุค ด้วยเหตุนี้ ประชากรในภูมิภาคนี้ จึงยังเพิ่มสูงขึ้นไปเป็นลำดับ จากจำนวนเพียง 150 ล้านคนในตอนสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ไปเป็นจำนวนกว่า 400 ล้านคน ในค.ศ.1990

ในชนบทส่วนใหญ่ การเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว หมายถึงการแข่งขันช่วงชิงที่ดินกันมากขึ้น เช่นเดียวกับการแย่งชิงโอกาสในการใช้แรงงาน อัตราการเพิ่มขนาดนี้ แม้ในภูมิทัศน์ทางการเกษตรที่มีประชากรเบาบาง ก็จะกลายเป็นภูมิทัศน์ที่คลาคล่ำไปด้วยผู้คนภายในเวลาไม่ช้านาน จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นนี้ ส่วนหนึ่ง ยังคงอยู่ในหมู่บ้าน พวกเขาประกอบการเกษตรในที่ดินที่มีขนาดที่เล็กลงทุกที หรือพยายามประมูลสิทธิการเช่าที่ดินจากผู้มีสิทธิที่หิวโหยคนอื่น ๆ ในราคาที่ต่ำกว่า และหาโอกาสที่จะเก็บเกี่ยวข้าวให้แก่เกษตรกรที่มั่งคั่งกว่า บางพวกย้ายไปยังไร่นาที่เปิดใหม่ ทว่าไม่ว่าจะย้ายไปที่ใด พวกเขาก็มีทีท่าว่าต้องไปประกอบการในพื้นที่ซึ่งผู้อยู่อาศัยก่อนหน้านี้ เคยใช้บริเวณดังกล่าวสำหรับทำไร่นาเลื่อนลอย ล่าสัตว์และเก็บของป่ามาก่อน เป็นพื้นที่ที่ส่งผลบีบบังคับให้คนเหล่านี้ ต้องทิ้งหรือปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตเช่นที่เคยมีมาแต่เดิม ซึ่งมีบ่อย ๆ ที่สร้างความเสียหายในด้านปัจจัยมนุษย์อย่างมหาศาล

การกลายสภาพเป็นชุมชนเมือง สัมพันธ์อยู่กับการเพิ่มของประชากรด้วยเช่นกัน ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เมืองใหญ่ที่สุดของภูมิภาคนี้ –ได้แก่มนิลา กรุงเทพ สิงคโปร์ ร่างกุ้งและปัตตาเวีย (จาการ์ตา) – มีผู้อยู่อาศัยอยู่ระหว่างห้าแสนถึงหนึ่งล้านคน เมื่อถึงค.ศ.1980 จาการ์ตามีประชากรเกือบ 7 ล้านคน เมโทรมนิลา มีเกือบ 6 ล้าน กรุงเทพฯ-ธนบุรี เกือบ 5 ล้าน โฮจิมินห์ซิตี้ (ไซ่ง่อน) และสิงคโปร์ กว่า 2 ล้าน และร่างกุ้ง ฮานอย สุราบายา บันดุง เมดาน เซมารัง และเมโทร เชบุ มีผู้อยู่อาศัยอยู่ระหว่าง 1 ถึง 2 ล้านคน กัวลา ลัมเปอร์ก็น่าจะมีประชากรเกิน 1 ล้านไปตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1980 ส่วนพนมเปญ ขยายขึ้นมาเป็นกว่า 2 ล้านคน ในปีค.ศ.1975 แม้ว่าจะลดลงอย่างฮวบฮาบในเวลาต่อมาในปีเดียวกัน ศูนย์กลางประจำภูมิภาค อย่างเช่นดาเวา เชียงใหม่และดานัง ก็เติบใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็วยิ่งกว่าชนบทที่อยู่เบื้องหลังของตัวเมืองมาก และสัดส่วนของประชากรทั้งหมด ที่จัดจำแนกประเภทอย่างเป็นทางการว่าเป็น “เขตเมือง” ก็เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าตัว ในช่วงระหว่างค.ศ.1950 และ 1980 โดยที่

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หนึ่งในทุก ๆ สี่คน อาศัยอยู่ในบริเวณที่เป็นเมืองใหญ่ การเติบโตของเมืองเช่นนี้ มีแง่มุมในทางบวกอยู่หลายประการ ได้แก่การขยายความต้องการสินค้าอุปโภคบริโภคและการสั่งสมทรัพยากรมนุษย์และการเงิน จนมีปริมาณถึงระดับที่เป็นจุดพลิกผัน (critical mass) ซึ่งเป็นจุดที่จำเป็นสำหรับการพัฒนา อาศัยเรื่องข้อมูลตัวเลขพวกนี้เป็นหลัก ก็สามารถกำหนดระดับความต้องการที่คงที่แน่นอนขึ้นมาได้ เพื่อจะได้จัดดำเนินการจัดเพื่อให้มีงานในภาคอุตสาหกรรมและในภาคการบริการให้มากขึ้น รวมทั้งการระบุระดับความหนาแน่นของประชากร มลพิษ และระบุความหมดเปลืองทรัพยากรชนบท ที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ

เมื่อมีการปิดพรมแดนเพื่อขวางคนงานอพยพข้ามประเทศส่วนใหญ่ การอพยพข้ามประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงคราม จึงมีความสำคัญในเชิงประชากรศาสตร์น้อยลง เวียดนามใต้รับผู้อพยพจากทางเหนือไว้เกือบหนึ่งล้านคน คนเหล่านี้ จำนวนมากมายเป็นผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก หลังจากการแบ่งประเทศเวียดนามในค.ศ.1954 คนเหล่านี้ก็รวมตัวเข้ากับสังคมท้องถิ่นได้ด้วยดี แม้ว่าจะไม่ถึงกับปราศจากความตึงเครียดทางการเมืองอยู่บ้างก็ตาม หลังจากนั้นแล้ว เฉพาะประเทศไทย เท่านั้น ที่มีสถิติการอพยพย้ายถิ่นสูงอย่างมีความสำคัญ เพราะไทยเป็นประเทศเดียวที่รับผู้อพยพจากลาวและกัมพูชาจำนวนนับแสน ๆ คนในช่วงทศวรรษ 1970 และ 1980 แม้แต่ที่ประเทศไทย ก็ยังมีผลสะท้อนในด้านประชากรเพียงน้อย เพราะประชากรก็เพิ่มขึ้นตามธรรมชาติอยู่แล้วกว่าหนึ่งล้านคนต่อปี และถึงอย่างไร ผู้อพยพโดยทั่วไปแล้ว ก็ถูกกักอยู่ในค่าย (ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากหน่วยงานนานาชาติ) มากยิ่งกว่าจะได้รับอนุญาตให้มาปะปนกับคนไทย

ในระยะยี่สิบห้าปีหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แทบไม่มีการอพยพออกจากประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในจำนวนที่มีความสำคัญเกิดขึ้น ยกเว้นการอพยพกันอย่างมโหฬารของพวกคาทอลิกออกจากเวียดนามเหนือ และการส่งชาวอินเดียออกจากพม่ากลับถิ่นเดิม อย่างไรก็ดี ในทศวรรษ 1970 ทุกรัฐในอินโดจีนต่างประสบกับการที่พลเมืองอพยพออกนอกประเทศกันอย่างกว้างขวาง เวียดนามน่าจะเป็นประเทศที่สูญเสียพลเมืองมากที่สุด ในจำนวนสุทธิ (กว่าหนึ่งล้าน) ส่วนลาวและกัมพูชาสูญเสีย ใน สัดส่วนที่มากกว่า (ลาวสูญเสียประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์และกัมพูชาสูญเสีย 20 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด) การสูญเสียดังกล่าวได้รับการทดแทนในแง่ประชากรคือการเพิ่มตามธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง และการที่ผู้อพยพบางส่วนเดินทางกลับเข้ามาในทศวรรษ 1980 แต่ก็ยังยากที่จะทดแทนความรู้ความสามารถและทุนที่บรรดาผู้อพยพขนออกไปด้วย ในรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ ยังมีการอพยพของคนงานที่มีทักษะและกึ่งมีทักษะออกนอกประเทศ อีกเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากฟิลิปปินส์และไทย ทว่าก็เช่นเดียวกัน เรื่องนี้มีผลในด้านเศรษฐกิจมากกว่าในด้านประชากร เมื่อถึงตอนต้น ทศวรรษ 1980 เงินที่ชาวฟิลิปปินส์ในต่างแดน ส่งกลับมาได้กลายเป็นแหล่งเงินตราต่างประเทศโดยลำพังตนเองที่ใหญ่โตที่สุด กระนั้น การอพยพย้ายถิ่นออกไป

เมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้ว ก็ยังมีประมาณเพียงแค่ 1-2 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด ซึ่งน้อยกว่าจำนวนที่เพิ่มขึ้นตามธรรมชาติในแต่ละปี

ในระหว่างนั้น การอพยพย้ายถิ่นภายในประเทศ ก็ดำเนินอยู่อย่างแพร่หลายและกว้างขวางยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาก่อน พร้อมไปกับการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้าง ซึ่งส่งผลให้ตลาดงานเปลี่ยนแปลงไป การปรับปรุงการขนส่ง ยังอำนวยให้การโยกย้ายคล่องตัวขึ้น ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นับล้านทิ้งไร่นาเข้าสู่เมืองหรือออกไปยังบริเวณชายขอบ หรือที่ใดก็ตามที่โอกาสฉายแสงสดใสกว่า การอพยพย้ายถิ่นเหล่านี้ มีอยู่เป็นอันมากที่มีลักษณะเป็นวงจร และมักอพยพตามฤดูกาล ซึ่งมีนัยเกี่ยวพันอย่างสำคัญในด้านสังคม ทั้งแก่หมู่บ้านที่ส่งผู้อพยพออกไปและต้อนรับพวกเขากลับมา และทั้งแก่เมืองใหญ่และบริเวณ “อุตสาหกรรม” ที่รับพวกอพยบจากหมู่บ้านเหล่านี้เข้าทำงานเป็นการชั่วคราว พร้อมกับให้ความคิดใหม่ ๆ แก่พวกเขา การอพยพย้ายถิ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น แต่เดิมมา เป็นการอพยพของผู้ชายเป็นสำคัญ ทว่าเมื่ออุตสาหกรรมด้านการบริการและอุตสาหกรรมเบาพัฒนาขึ้น การอพยพย้ายถิ่นของสตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอพยพเข้าสู่เมืองใหญ่ กลายเป็นการอพยพที่มีความสำคัญยิ่งกว่าอันที่จริงในหลาย ๆ ประเทศ ผู้อพยพหญิงมีจำนวนมากยิ่งกว่าผู้อพยพชายเสียอีก ผู้ยังอยู่ในวัยเยาว์ทั้งหญิงและชาย มักย้ายถิ่นฐานไปยังเมืองหลวงประจำจังหวัดหรือประจำชาติ เพื่อรับการศึกษาในขั้นมัธยมและอุดม บางครั้งพวกเขาก็กลับคืนมายังถิ่นฐานเดิม ที่มากกว่าคือไม่กลับ การสำรวจปัญญาชนไทยครั้งหนึ่งจำนวน 150 คน ปรากฏว่าในจำนวนนี้ มีถึง 145 อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ทว่าผู้ที่เกิดและเติบโตในกรุงเทพฯ มีไม่ถึงครึ่ง[33]

ทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองใหญ่ต่าง ขยายตัวขึ้น และบริเวณที่แต่ก่อนเคยเป็นป่าไม้ ก็ต้องเปิดให้แก่การตั้งรกรากและการพัฒนาเกษตรกรรม ส่วนท้องที่ที่เคยทำไร่ทำนามาเก่าก่อนกว่าก็สูญเสียคนงานที่เยาว์วัยไป นอกจากนี้ ประชาชนยังโยกย้ายถิ่นฐานเพราะสงคราม (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอินโดจีน เมื่อถึงค.ศ.1975 เกือบหนึ่งในสี่ของประชากรทั้งหมดในอินโดจีน เป็นผู้อพยพย้ายถิ่นประเภทใดประเภทหนึ่ง) การย้ายถิ่นฐานยังเกิดขึ้น เพราะมีการวางแผนสร้างเขื่อนและ สนามบินแห่งใหม่หรือโครงการพัฒนาอื่น ๆ ให้แก่หมู่บ้านของพวกเขา หรือเนื่องจากพวกเขาทำงานให้กับรัฐบาลซึ่งเติบใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ และรัฐบาลมอบหมายให้พวกเขาไปปฏิบัติราชการไกลจากบ้าน ผู้อพยพชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างรักษาสายสัมพันธ์ที่มีอยู่กับสถานที่ที่เป็นต้นกำเนิดดั้งเดิมของตน ในเวลาใดก็ตามเท่าที่จะสามารถทำได้ พวกเขาจะกลับไปเยี่ยมถิ่นฐานเดิมในยามเทศกาล ในยามที่มีโอกาสหรือความจำเป็นใหม่ ๆ เกิดขึ้นมา พวกเขาจะเรียกหาคนจากในครอบครัว หรือกะเกณฑ์จากเพื่อนฝูงใน ถิ่นเดิม และแม้แต่ส่งเงินกลับไปให้ ทว่าในทางปฏิบัติแล้ว พวกเขาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนทางสังคมและเศรษฐกิจแห่งใหม่

---

[33] Girling, ***Thailand,*** 89-90.

แม้จะมีบ่อย ๆ ที่รัฐบีบให้ประชากรต้องอพยพย้ายถิ่นกันโดยที่รัฐก็มิได้ตั้งใจนั้น แต่รัฐบาลของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่ ก็มิได้มีนโยบายที่ชัดเจนในเรื่องนี้ เจ้าหน้าที่ทางการต่างทราบดีถึงความไม่สมดุลระหว่างเมืองกับบางบริเวณในท้องถิ่นชนบทที่มีประชากรแออัดยัดเยียด กับท้องถิ่นที่อื่น ที่ดูจะมีประชากรอาศัยอยู่น้อยเกินไป ทว่ามีเฉพาะกัมพูชาประชาธิปไตย อินโดนีเซีย และคอมมิวนิสต์เวียดนามเท่านั้น ที่ได้เคยพยายามอย่างจริงจังที่จะเปลี่ยนแปลงการกระจายประชากร เขมรแดง กระทำอย่างง่าย ๆ โดยอพยพคนที่อาศัยอยู่ในพนมเปญให้กลับไปยังชนบท เรื่องนี้อาจให้เหตุผลโต้แย้งได้ว่าเป็นนโยบายที่ชอบด้วยเหตุผล แต่นโยบายนี้กลายเป็นเรื่องที่ไร้เหตุผลอย่างยิ่ง เพราะความฉุกละหุกและความโหดร้ายทารุณในการดำเนินการ ผลกระทบด้านประชากรนั้นรุนแรงมาก และความเสียหายในแง่ของมนุษย์นั้น มหาศาล แต่เรื่องนี้ส่งผลเพียงระยะเวลาอันสั้นโดยส่วนเปรียบเทียบ เพราะภายหลังค.ศ.1978 รัฐบาลใหม่ก็ส่งเสริมการสร้างชุมชนแบบเมืองขึ้นมาใหม่

ในที่อื่น ๆ ความเพียรพยายามดำเนินอย่างยับยั้งชั่งใจมากกว่า และมีผลคงอยู่ได้นานกว่า ความเพียรพยายามที่จะลดแรงกดดันด้านประชากรในชวาด้วยการโยกย้ายผู้ที่อาศัยอยู่ในชวาไปยังเกาะที่อยู่รอบนอก อันที่จริงเป็นสิ่งที่เคยทำกันมาตั้งแต่สมัยอาณานิคมแล้ว แต่ก็เป็นการยากเสมอ ที่จะดำเนินการได้ในขอบข่ายที่มีความสำคัญขึ้นมา ตลอดทศวรรษ 1950 และ 1960 โครงการ “อพยพข้ามถิ่น” ของอินโดนีเซีย โยกย้ายผู้คนไปได้เพียงราว 400,000 คน ทว่าทวีความเร็วขึ้นในทศวรรษ 1970 และ 1980 โดยย้ายชาวชวากว่า 4 ล้านคน ไปยังสุมาตราตอนใต้ กาลิมันตัน สุลาเวสีและอีเรียนจายา อย่างไรก็ดี ในขณะเดียวกัน การอพยพจากเกาะที่อยู่รอบนอก เข้ามาก็ยังดำเนินต่อไป และประชากรทั้งหมดของชวา ในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1950 ถึงค.ศ.1990 ก็เพิ่มขึ้นมาอีกมากกว่า 45 ล้าน นับจากปีค.ศ.1961 เป็นต้นมา เวียดนามเหนือได้ส่งเสริม “เขตเศรษฐกิจใหม่” ขึ้นในที่สูง โดยกำหนดให้เป็นบริเวณเป้าหมายแก่ผู้ที่อพยพย้ายถิ่นออกจากเมืองใหญ่ และจากบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแดงที่มีประชากรแออัด คนในราวหนึ่งล้านคน ได้ตั้งรกรากในที่ใหม่ ในช่วงระยะเวลาสิบห้าปีถัดจากนั้น หลังจากรวมประเทศแล้ว เวียดนามก็ขยายระบบนี้ออกไป โดยมุ่งหมายเพื่อที่จะพัฒนาเขตใหม่ ๆ ขึ้นในบริเวณที่สูงทางตอนใต้ โดยให้คนจากทางเหนือและจากเมืองใหญ่ของทางใต้ ที่ขยายตัวมากแล้วเข้าตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ แม้ว่าจะทำได้ไม่ถึงตัวเลขตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ แต่กระนั้นเวียดนามก็ประสบความสำเร็จในการโยกย้ายประชากรได้ 2.5 ล้านคน ภายในช่วงระยะเวลาสิบปีถัดจากนั้น—แต่ประชากรในชาติ ก็เพิ่มขึ้นไปอีกเกือบ 14 ล้านคน ผลกระทบที่มีต่อผู้ที่โยกย้ายเข้าไปและหลักแหล่งที่พวกเขาย้ายเข้าไป มีอยู่อย่างลึกซึ้ง แต่การบรรเทาแรงกดดันด้านประชากรโดยทั่วไป มีน้อยมาก ทั้งนี้เช่นเดียวกับแผนการโยกย้ายถิ่นฐานที่มีขอบข่ายที่เล็กกว่าในไทย มาเลเซียและฟิลิปปินส์

การเพิ่มจำนวนประชากรและการเกิดสภาพเมืองขึ้นมา ประกอบกับการขยายอุตสาหกรรมการผลิตสินค้าสำเร็จรูปและอุตสาหกรรมขุดเจาะทรัพยากรแร่ธาตุ เป็นตัวเร่งให้เกิดสิ่งที่ได้กลายมาเป็นปัญหาที่

และมนิลา ซึ่งมีส่วนเกื้อหนุนให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บและทำลายคุณภาพชีวิตที่ดีของชาวเมืองทั้งปวง

สำคัญของภูมิภาคในยุคนี้ นั่นคือความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม บ่อยครั้ง ที่ผู้มาเยือนภูมิภาคนี้เกิดการชะงักงันอย่างที่สุดกับอากาศเป็นพิษและน้ำดื่มที่น่ากลัวอันตรายของเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพฯ ทว่าความเสียหายที่ร้ายแรงมากยิ่งกว่า เกิดขึ้นเพราะการทำลายป่าอย่างขนานใหญ่ การประมงอย่างมากเกินควร การทำเหมืองอย่างไร้ความรับผิดชอบ และมลพิษที่เกิดแก่ที่ดินและท้องน้ำที่เคยอุดมสมบูรณ์มาก่อน

ผู้ที่สนับสนุนรัฐ มีแนวโน้มที่จะป้ายความผิดในการทำลายป่าส่วนใหญ่ ให้แก่เกษตรกรที่ทำไร่นาแบบเลื่อนลอย ส่วนนักวิพากษ์รัฐที่เป็นพวกเดียวกับเกษตรกร ก็อ้างพวกที่ตัดไม้ว่าเป็นตัวการสำคัญ ในทางปฏิบัติแล้ว ความสัมพันธ์มักเป็นแบบเกื้อกูลกัน บริษัทขนาดใหญ่ในท้องถิ่นหรือบริษัทข้ามชาติ ที่มีเส้นสายกับชนชั้นสูงในชาติเป็นอย่างดี ต่างได้สัมปทานที่ถูกต้องตามกฎหมายจากรัฐบาลกลาง ในการตัดซุงในปริมาณจำกัด ป่าไม้เป็นบริเวณสำคัญของการลงทุนทั่วทั้งภูมิภาคนี้ และเป็นผู้ให้เงินทุนสนับสนุนโครงการพัฒนาต่าง ๆ รวมทั้งการรณรงค์ทางการเมืองนับตั้งแต่ตอนบนของพม่าลงมาจนถึงมินดาเนา โดยผ่านมาทางตอนเหนือของไทย ซาบาห์ และกาลิมันตันตะวันออก สัมปทานที่ถูกต้องตามกฎหมายเหล่านี้ เปิดถนน ซึ่งพวกที่ตัดไม้อย่างผิดกฎหมาย ก็เข้ามาใช้ประโยชน์ โดยที่บ่อยครั้งได้รับการหนุนหลังจากเจ้าหน้าที่ในจังหวัดและในท้องถิ่นที่รับสินบน ในการจัดการรวบเอาไม้ดี ๆ ไปจนไม่มีเหลือ ผู้ที่ประกอบการเกษตรแบบเลื่อนลอย รวมทั้งอดีตเกษตรกรมากมายที่สูญเสียที่ดินไปเพราะแรงกดดันด้านเศรษฐกิจและด้านประชากร ก็เจริญรอยโดยอาศัยถนนสายเดียวกันนี้ พวกเขาเข้าถางและเผาสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ เพื่อที่จะสร้างไร่นาขึ้นเป็นที่ที่พวกเขาจะได้อาศัยทำมาหากินเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไปได้ การเก็บไม้เพื่อไปทำฟืน ก็มีส่วนลิดป่าไปทีละน้อยด้วยเช่นกัน การสร้างเขื่อน ทำให้ ป่าไม้จมอยู่ใต้น้ำ และในเวียดนามใต้ ระหว่างช่วงสงครามอินโดจีนครั้งที่สอง 12 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด ถูกไถทิ้งหรือพ่นด้วยสารเคมีทำลายป่าที่ทรงพลัง

คำนิยาม และค่าประเมินเกี่ยวกับการทำลายป่าแตกต่างกันออกไปกว้างขวาง แต่ทุกคำนิยามและทุกค่าประเมิน ต่างบ่งบอกไปในแนวที่ว่า ความเสียหายอยู่ในระดับที่ใหญ่โตอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ครึ่งหนึ่งของพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมดในไทย ฟิลิปปินส์ และชวา สูญไปภายในชั่วระยะเวลายี่สิบหรือสามสิบปี ส่วนที่ยังเหลืออยู่นั้น ส่วนมากเสื่อมโทรมจากความเป็นป่าไม้แข็งชั้นเลิศ มาเป็นป่าไม้อ่อนชั้นรอง ผู้เชี่ยวชาญบางคนประมาณการณ์ว่า ป่าดิบเขตร้อนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะสูญหายสิ้นไปทั้งหมดภายในหนึ่งหรือสองชั่วอายุคน นอกเหนือจากความเสียหาย ที่สามารถตัดทิ้งไปว่าเป็นราคาที่ต้องจ่ายเพื่อแลกกับการพัฒนา—เช่นภูมิทัศน์ที่เสียไป การขับไล่ชนกลุ่มต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในป่ามานานออกไป ความสูญสิ้นชั้นบรรยากาศของโลกและแหล่งรวมพันธุกรรมเป็นต้น—การทำลายป่ายังส่งผลทางด้านเศรษฐกิจเฉพาะหน้าอีกด้วย กล่าวคือป่าที่หมดไปหมายถึงการเพิ่มการกัดเซาะอย่างมาก ซึ่งทำให้ดินในบริเวณที่เคยเป็นพื้นที่ป่ามาก่อน หมดความอุดมสมบูรณ์ลงไป และชักนำให้บริเวณที่รับและกักเก็บน้ำในตอนที่อยู่ถัดลงไป เกิดสภาพน้ำท่วมขังและเฉอะแฉะเป็นโคลนตม เมื่อถึงทศวรรษ

1970 นักวางแผนหลายคนเริ่มพูดถึงการปลูกป่า ทว่าเป็นที่กระจ่างชัดว่า อย่างดีที่สุด ก็เป็นเพียงมาตรการเฉพาะหน้าและทดแทนชั่วคราวเท่านั้น แม้ในกรณีที่มีการปฏิบัติจริง ซึ่งมีอยู่น้อยมากนั้น ป่าที่ปลูกขึ้นใหม่นี้ ในแง่ชีววิทยา ก็มิใช่สิ่งที่ทดแทนได้ต่อความมั่งคั่งทางความหลากหลายของดงไม้ดั้งเดิมที่สูญเสียไป แม้ว่าป่าใหม่จะลดผลกระทบจากการกร่อนของดิน และเป็นแหล่งไม้สำหรับทำกระดาษและทำฟืนได้บ้างก็ตาม

การทำลายสภาพแวดล้อมในทะเล มองเห็นได้ไม่ชัดเจนเท่าในป่า ทว่าเสียหายมากไม่แพ้กัน กองเรือประมงมหาสมุทรที่ใช้เทคโนโลยีสูง ซึ่งรวมทั้งเรืออวนขนาดมหึมาของญี่ปุ่น ทำลายสัตว์น้ำทุกชนิดอย่างไม่มีการแยกแยะ ทางฝ่ายชาวประมงท้องถิ่นที่มีฐานอยู่บนฝั่ง ก็หันมาใช้เทคนิคอย่างเช่นการประมงระเบิด (ใช้ระเบิดไดนาไมต์หรือระเบิดแรงกระทบ) และเบื่อด้วยสารเคมี ซึ่งช่วยให้พวกเขาเลี้ยงตัวอยู่ไปได้ชั่วคราว วิธีการเช่นนี้ต้องแลกกับการที่แนวหินปะการังถูกทำลายและยังทำให้สัตว์น้ำเบาบางลงยิ่งไปกว่าเดิม เมื่อถึงทศวรรษ 1980 แนวหินปะการังของฟิลิปปินส์เสียหายไปถึง 95 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด และ75 เปอร์เซ็นต์ของส่วนที่ยังเหลือ ก็อยู่ในสภาพที่ถูกทำลายไปแล้วครึ่งหนึ่งเป็นอย่างน้อย ประเทศริมทะเลอื่น ๆ ยังล้าหลังในเรื่องการแข่งขันกันเพื่อทำลายนี้ ทว่าก็กำลังตีตื้นกันขึ้นมาอย่างรวดเร็ว สภาพแวดล้อมริมชายฝั่งทะเล รวมทั้งที่น้ำขังในบริเวณป่าชายเลน ยังถูกกากแร่ทำลายลงไปด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ยังมีเศษแร่เป็นกองมหึมา ถูกฝนชะกวาดลงมาท่วมพื้นที่การเกษตรด้วย พร้อมกับเปลี่ยนที่ลุ่มระหว่างภูเขาที่เคยอุดมสมบูรณ์มาก่อน ให้กลายเป็นสภาพโล่งร้างเหมือนพื้นดวงจันทน์ มลพิษจากโรงงานกระดาษและโรงงานแปรรูปกับโรงงานอุตสาหกรรมอื่น ๆ ไหลลงมาตามแม่น้ำสายต่าง ๆ เข้าไปในทะเลสาบและข้ามทุ่งนา ก่อให้เกิดความเป็นพิษแก่ปลาน้ำจืด ปลาน้ำจืดพวกนี้ยังได้รับผลกระทบร้ายแรงจากปุ๋ยเคมีจากนาข้าวที่ชะไหลลงสู่แม่น้ำและทะเลสาบด้วยเช่นกัน

การหาทางสร้างความเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ของเหล่าผู้วางนโยบายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซึ่งในหลาย ๆ กรณี เป็นการแสวงหาผลกำไรโดยส่วนตัว) นั้น โดยทั่วไปแล้ว พวกเขาไม่เต็มใจที่จะวางข้อจำกัดในการขุดเจาะทรัพยากรที่ให้ผลกำไร ทั้ง ๆ ที่โดยข้อเท็จจริง ทรัพยากรส่วนใหญ่ ไม่สามารถสร้างกลับขึ้นมาใหม่ได้ อย่างน้อยก็ไม่ได้ในอัตราที่ทรัพยากรดังว่านี้กำลังถูกใช้ให้หมดไปอย่างสิ้นเปลืองขณะนี้ มีบางครั้งบางคราว ที่เรียกได้ถึงขนาดที่ว่า ผู้กำหนดนโยบายเหล่านี้ “นำเข้า” มลพิษจากต่างประเทศ ตัวอย่างเช่น โรงเผาเชื่อมผงแร่คาวาซากิในมินดาเนาตอนเหนือ ซึ่งตั้งขึ้นเฉพาะเพื่อแปรรูปแร่เหล็กจากออสเตรเลีย เพื่อส่งไปยังญี่ปุ่น วิธีการเช่นนี้ไม่ทำความขัดเคืองให้แก่นักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชาวญี่ปุ่น ผู้จะไม่ยอมปล่อยให้มีสิ่งที่ไม่ถูกอนามัยเช่นนี้ปรากฏอยู่ในประเทศของตนเอง วิถีที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เลือกกระทำอยู่นี้หากเป็นในระยะสั้น ก็อาจนำเรื่องเศรษฐกิจ มาใช้เป็นข้อแก้ตัวได้ แม้ว่าค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลที่เพิ่มขึ้น และผลผลิตภาคเกษตกรรรมที่เสียหายไปกับมลพิษ สภาพความเป็นโคลนตมและน้ำท่วมขัง จะไม่เคยถูกนำมาคำนึงถึงอย่างเพียงพอก็

ตาม[34] ทว่าในระยะยาวแล้ว ช่วงระยะเวลาถึงกึ่งศตวรรษ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อาจเป็นที่จดจำกันได้เป็นส่วนใหญ่ ว่าเป็นการเริ่มต้นของจุดจบ ของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

โครงสร้างทางสังคมกับยุทธศาสตร์

สงครามโลกครั้งที่ 2 และพัฒนาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสมัยหลังสงคราม ท้าทายความเชื่อตามจารีตประเพณีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่เสมอ ในเรื่องที่เกี่ยวกับชุมชนและการมีชนชั้นสูงต่ำเป็นลำดับตามธรรมชาติ ความเชื่อเหล่านี้ ถูกลัทธิอาณานิคมและลัทธิทุนนิยมกัดกร่อนให้สึกหรอลงไปแล้ว การมีลำดับชั้นตามธรรมชาติ – กล่าวคือสมมุติฐานที่ว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งปวงนั้น ดำรงอยู่ภายในความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค หากลดหลั่นกันอยู่ในตัวเองเป็นลำดับลงมาแต่กำเนิด— ถูกท้าทายเป็นลำดับแรกด้วยวาทศิลป์ของประชาธิปไตย ซึ่งเน้นการเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ยิ่งกว่าการเชื่อฟัง ประชาธิปไตยยังกล่าวถึงความเสมอภาคของบุคคลผู้เป็นชายทั้งปวง (และในแบบฉบับที่รุนแรงสุดโต่งนั้น รวมถึงหญิงทั้งปวงด้วย) ความแตกต่างที่แยกแยะด้วยชาติกำเนิด จึงเป็นการยากที่จะยึดถือมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ อย่างน้อยก็โดยเปิดเผยในที่สาธารณะ ความเคารพยำเกรงที่มีให้แก่กษัตริย์ ชนชั้นสูง และหัวหน้าที่รับตำแหน่งสืบต่อกันมาตามเชื้อสาย มิได้หายสาบสูญไป แต่ก็มิใช่ว่าจะให้กันอย่างไม่มีการตั้งคำถามอีกต่อไป

ภาพของชุมชนที่สมัครสมานกลมเกลียวกันด้วยพันธะหน้าที่ ในลักษณะต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน --ซึ่งเริ่มต้นที่เครือญาติและที่หมู่บ้าน ทว่ามิได้มีขอบเขตจำกัดอยู่เพียงแค่นี้เท่านั้น – ก็ถูกโจมตีในเชิงอุดมการณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงครามด้วยเช่นกัน อุดมคติที่มีมาตามจารีตประเพณีนั้น ถือว่า หากได้ทรัพย์สินเพิ่มขึ้นมาคราใด ก็ควรนำมาแบ่งปันกันภายในชุมชน ความจำเป็นที่เกิดขึ้นมาโดยไม่ได้คาดฝัน ก็อาจตอบสนองให้ได้ โดยอาศัยทรัพยากรของชุมชน (สำหรับคนนอกนั้น ต่างออกไป ข้อได้เปรียบทางเศรษฐกิจที่เชื่อกันว่าคนต่างด้าว– เช่นคนจีน – มีอยู่นั้น คือการที่พวกเขามิได้มีข้อผูกมัดของท้องถิ่นพันธนาการอยู่) เมื่อมาถึงช่วงหลังสงครามขณะนี้ ชุมชนถูกท้าทายด้วยความพยายามที่จะสร้างค่านิยมที่สูงกว่าขึ้นมา โดยพันธะหน้าที่ในท้องถิ่น พึงต้องลงมาเป็นรอง

---

[34] แม้กระทั่งในแง่ของการใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในด้านเศรษฐกิจ ก็ยังแสดงให้เห็นว่า นโยบายของรัฐในมาเลเซีย อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ล้วนเป็นนโยบายที่ไม่สมควรอย่างที่สุด Robert Repetto and Malcolm Gillis, eds, ***Public Policies and the Misuse of Forest Resources: A World Resources Institute Book,*** Cambridge, UK, 1988.

เสรีภาพของปัจเจกบุคคล—สิทธิของบุคคลหนึ่ง ๆ ในอันที่จะหารายได้ ที่จะพูด นับถือศาสนา และทำสิ่งใดอื่นก็ตามที่เห็นว่าสมควร โดยไม่นำพาต่อคำกล่าวอ้างอย่างอื่น ๆ – เป็นสิ่งที่ที่ปรึกษาชาวต่างประเทศพร่ำสอน การศึกษาสมัยใหม่ ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ควรเคารพเชิดชู นักสังคมศาสตร์ที่ได้รับการศึกษาอบรมตามแบบฉบับของอเมริกัน ต่างบอกแก่ชาวฟิลิปปินส์ว่าพวกเขาสามารถประสบความสำเร็จได้ตามความสามารถที่มีอยู่ในตัว ทั้งนี้ก็ต่อเมื่อพวกเขาทิ้งหมู่บ้านที่เป็นบ้านเกิดไปเสีย เพราะพันธะหน้าที่ส่วนตัวที่มีอยู่ที่หมู่บ้าน จะฉุดพวกเขาไว้ “หากว่าคุณอยากจะลุกขึ้นมาให้ได้ ก็ต้องออกไป!” หน่วยที่ใหญ่กว่าหมู่บ้าน เช่นประเทศชาติ กรรมาชนนานาชาติ และความเป็นพี่น้องกันทั่วโลกของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม ก็อ้างสิทธิที่จะได้รับความซื่อสัตย์จงรักภักดีจากชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประสบปัญหาที่ท้าทายในแง่ความคิดเชิงอุดมการณ์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง ประชากรศาสตร์และเศรษฐกิจ ซึ่งโดยตัวของการเปลี่ยนแปลงเองแล้วมีแนวโน้มที่จะทำลายสถาบันที่มีมาตามจารีตประเพณี สมัยหนึ่ง ภาษิตของเวียดนามกล่าวไว้ว่า กฎหมายของจักรพรรดิ จะหยุดลงตรงกำแพงหมู่บ้าน แต่ในยุคหลังสงครามนั้น ไม่มีสิ่งใดที่สามารถขัดขวางมิให้กลไกของรัฐ บุกทะลวงเข้าไปยังหมู่บ้าน กลไกของรัฐกัดกร่อนการเลี้ยงตนเองอยู่ได้ภายในท้องถิ่น และทำให้การเข้าถึงอำนาจทางการเมืองที่สูงกว่า เป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา ในระดับชาตินั้น ผู้ที่ได้รับการสนับสนุนจากมวลชน หรือได้รับความจงรักภักดีจากทหารหรือสมาชิกพรรค ต่างแข่งขันเพื่อช่วงชิงอำนาจกับพวกผู้ดีเก่า ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว คนพวกใหม่นี้มีชัยชนะ ยกเว้นกรณีที่เจ้าหรือประมุขที่เป็นเจ้าเป็นผู้ที่มีพรสวรรค์อย่างเช่นเจ้าสีหนุและตนกู อับดุล ราห์มาน ซึ่งสามารถใช้เสน่ห์แนวประชานิยมของตนเองได้ ในระดับท้องถิ่นนั้น ชนชั้นสูงจารีตตามประเพณีจำต้องหล่อหลอมสร้างสัมพันธ์กับกลไกระดับชาติ หรือมิฉะนั้น ก็จะต้องพ่ายแพ้แก่คู่แข่งที่ปรับตัวได้เก่งกว่า เมื่อรัฐเข้าครอบครองสัดส่วนจากการผลิตมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยผ่านการจัดเก็บภาษีด้วยเช่นนี้ รัฐก็สามารถ ตกรางวัลแก่ผู้ที่ตนพอใจ โดยวิธีจัดสรรรายได้จากส่วนกลางให้ ซึ่งเท่ากับทำให้คนเหล่านี้พึ่งพาอาศัยชุมชนที่ตนอาศัยอยู่น้อยลงไป

พัฒนาการด้านประชากร ลดความผูกพันต่อชุมชนที่ผู้คนเคยมีมา ตามจารีตประเพณีในหลาย ๆ ทาง การอพยพย้ายถิ่น ซึ่งสะดวกขึ้นด้วยการขนส่งที่ปรับปรุงดีขึ้น เคลื่อนย้ายชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากเข้าไปยังเมืองใหญ่หรือบริเวณชายขอบ ณ ที่เหล่านี้พวกเขาดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางคนแปลกหน้า ซึ่งมิได้รับรู้ถึงการมีลำดับชั้นในแบบเดียวกัน หรือมีค่านิยมเหมือนกัน หมู่บ้านซึ่งผู้อยพยพจากไป ก็ได้รับความกระทบกระเทือนด้วยเช่นกัน เพราะสูญเสียสมาชิกของชุมชน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนหนุ่มสาว) และแม้ว่าตำแหน่งแห่งหนของพวกเขาบางคน จะมีคนมาแทนที่ แต่คนที่เข้ามาแทนก็เป็นคนใหม่ ซึ่งมีขนบธรรมเนียมแปลกประหลาดและยังคาดการณ์ไม่ได้ว่าจะไว้วางใจได้เพียงไร ในเวลาเดียวกัน การเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว ไม่เพียงแต่จะเพิ่มขนาดของ

ชุมชนเกือบทุกแห่ง จนทำให้การติดต่อแบบประสบพบหน้ากันมีน้อยลงไปเท่านั้น หากยังทำให้แรงงานมีเหลือเฟือ และดังนั้นจึงทำให้คุณค่าของแรงงานตกต่ำลงไป เมื่อเทียบกับที่ดินและทุน เจ้าที่ดินและเจ้าของโรงงานรู้สึกว่ามีความจำเป็นน้อยลง ที่จะคงความสัมพันธ์แบบต่างตอบแทนกันและกัน และแบบที่ให้ความนับถือเกรงใจผู้เช่าหรือคนงานเป็นรายบุคคล เพราะพวกเขาสามารถหาคนมาแทนได้โดยง่าย

ในแวดวงเศรษฐกิจ ไม่เฉพาะแต่จะมีความไม่เสมอภาคเพิ่มขึ้นเท่านั้น หากแต่ความสัมพันธ์โดยส่วนตัว ซึ่งตามประเพณีที่เป็นมาช่วยเสริมความผูกพันในชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นต้องถูกทำลายลงด้วย ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งแต่ก่อนคุ้นเคยกับเงื่อนไขการทำงานแบบยืดหยุ่น ที่จัดให้เป็นรายบุคคล มาในตอนนี้ พวกเขาถูกดึงเข้าไปอยู่ในระบบแรงงานรับจ้าง และในระบบนี้ พวกเขาถูกบังคับให้ต้องยอมรับกฎเกณฑ์อย่างคนที่มีระเบียบวินัย ซึ่งไม่มีลักษณะเป็นส่วนตัว สภาพการณ์เช่นนี้ ยิ่งปรากฏแน่ชัดเป็นพิเศษ ในอุตสาหกรรมขุดเจาะและตามเมืองใหญ่ที่กำลังเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ในอุตสาหกรรมและเมืองใหญ่ดังกล่าว การทำงานรับจ้าง เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลครอบงำชีวิตของคนงานเหมือง คนงานโรงงาน กรรมกรก่อสร้างและเสมียนในงานราชการ อุตสาหกรรมและเมืองใหญ่กลายเป็นสิ่งที่กำหนดแนวทัศนคติให้แก่ผู้คนมากมาย แม้กระทั่งพวกที่ทำงานอยู่ใน “ส่วนที่ไม่เป็นทางการ”[35] ผู้คนที่ทำงานเหล่านี้แม้ว่าเสี่ยงกับการเสียสุขภาพและถูกขูดรีดอยู่เนือง ๆ (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สตรีและเด็ก) แต่โดยทั่วไปแล้ว งานพวกนี้เป็นทางเลือกที่ดีกว่าการว่างงานหรือการทำงานของตัวเองซึ่งไม่มีความมั่นคง การใช้แรงงานรับจ้าง ยังจู่โจมเข้าไปถึงท้องที่ชนบท เมื่อสัดส่วนของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สูญเสียสิทธิการได้เข้าทำงานในที่ดินอย่างปึนประจำ และแม้กระทั่งในฐานะผู้เช่า เพิ่มขึ้น พวกเขาจำต้องหาเลี้ยงชีพด้วยการขายแรงงานให้แก่ผู้ที่ประมูลด้วยอัตราที่สูงที่สุด เนื่องจากการปลูกพืชผลควบเพิ่มขึ้นเป็นสองอย่าง ทำให้เกิดแนวโน้มที่จะเพิ่มความต้องการลูกจ้างมาช่วย ดังนั้น ผู้ที่นำการประกอบเกษตรกรรรมแบบพอเลี้ยงชีพที่ตนทำอยู่ ไปแลกเปลี่ยนกับการเป็นคนงานรับจ้าง จึงไม่จำเป็นว่าพวกเขาจะต้องมีฐานะที่แย่ลง ในแง่ของเงินตรา ทว่าในด้านสังคมแล้ว ช่องว่างได้ขยายกว้างขึ้นระหว่างคนที่มีโอกาสเข้าถึงที่ดิน กับคนที่ไม่มีโอกาสเข้าถึงที่ดิน

ในทำนองเดียวกันความตกต่ำของตลาดในท้องถิ่น ยังมีผลเสียที่ต้องนำมาคานน้ำหนักกับผลได้ทางเศรษฐกิจ คือ การสูญเสียความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในสังคม ในตลาดของท้องถิ่น จุดชุมนุมผลิตผลในท้องถิ่นและจุดจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค คือสถานที่ที่พลังทางเศรษฐกิจแบบ

---

[35] Michael Pinches, “’All That We Have Is Our Muscle And Sweat’: The Rise of Wage Labour in a Manila Squatter Community,” in Pinches and Salim Lakha, eds, ***Wage Labour and Social Change: The Proletariat in Asia and the Pacific,*** Clayton: Monash University Centre of Southeast Asian Studies, Monash Papers on Southeast Asia, no.16, 1987, 103-40.

ดั้งเดิมที่ปราศจากการปรุงแต่ง ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางการตกลงในทางสังคม ราคาที่ตกลงกันระหว่างการต่อรองอย่างเกรงใจกันนั้น มิได้สะท้อนเพียงแค่อุปสงค์และอุปทานเท่านั้น หากยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์โดยส่วนตัวระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขายด้วย ในสมัยหลังสงคราม ตลาดเหล่านี้ มีน้อยลงไปเป็นลำดับ ผู้ค้าส่งหรือหน่วยงานของรัฐบาล เป็นผู้ทำสัญญาเหมาและเข้ามาขนผลผลิตถึงไร่นา และผู้บริโภค ก็เลือกซื้อสินค้าดี ๆ จากเมืองใกล้เคียง หรือกระทั่งตามซูเปอร์มาร์เก็ตในเมือง ราคาสินค้ามีแนวโน้มที่จะตายตัว หรือไม่เช่นนั้น ก็เป็นราคาที่เจรจาตกลงกันระหว่างคนแปลกหน้าแท้ ๆ ดังนั้น บทบาทของตลาดในการกำกับโครงสร้างการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของมนุษย์ จึงด้อยลงไป

ความแตกต่างกันมาก ๆ ในเรื่องอำนาจและทรัพย์สมบัติ ไม่ใช่สิ่งใหม่สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทว่าแต่เดิมมานั้น ความแตกต่างเหล่านี้ ทุเลาลงด้วยความเกรงใจ ด้วยการต่างตอบแทนกันและกัน รวมทั้งการแบ่งสรรปันส่วนกันเสียใหม่ อย่างน้อยก็ในทางทฤษฎี อย่างไรก็ดี ในรัฐทุนนิยมช่วงหลังสงคราม ความไม่เสมอภาคทางด้านเศรษฐกิจ เพิ่มขึ้นมาก แม้ในขณะที่เครื่องหมายระบุสถานภาพตามจารีตประเพณีที่มีมาแต่เดิมอ่อนแอลง โดยที่ผลลัพธ์ก็คือ ผู้คนถูกกำหนดคุณค่าด้วยฐานะทางเศรษฐกิจกันมากขึ้นทุกที การแบ่งลำดับชั้นอย่างใหม่นี้ มองเห็นได้ชัดเจนมากที่สุดที่ตรงยอด ที่ตรงยอดนี้จะปรากฏมีชนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมาชั้นหนึ่ง (ซึ่งรวมทั้งชาวจีนในท้องถิ่น) คนเหล่านี้มีทรัพย์สมบัติมากมายอย่างตระการตา ซึ่งชวนให้ระลึกถึงกษัตริย์สมัยก่อนอาณานิคม มากกว่าจะนึกถึงชนชั้นสูงสมัยอาณานิคมซึ่งมีความมั่งคั่ง ทว่ายังเป็นราษฎรที่ประกอบการอยู่ภายใต้ระบอบอาณานิคม อภิมหาเศรษฐีเหล่านี้ บางคนก็เป็นประมุขผู้ครองแคว้นมาตามจารีตประเพณี เช่นสุลต่านแห่งบรูไน แต่บางคน ก็หาหนทางไปสู่ความมั่งคั่งอย่างใหญ่หลวงโดยผ่านทางการเมือง (มาร์คอส) ทางการทหาร (อิบนุ สุโตโว) การผลิตเพื่อส่งออก (ลี กง เชียน) การค้าปลีก (ตระกูลจิราธิวัฒน์) การธนาคาร (ชิน โสภณพณิช) การสาธารณูปโภค (ตระกูลโลเปซ) หรือกระทั่งการบันเทิง (พี่น้องตระกูลชอว์) ความขัดแย้งกันอยู่อย่างเห็นได้ชัด ระหว่างการครอบครองสมบัติมากมายขนาดนั้น กับความทุกข์ยากลำเค็ญที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ มากมายเหลือเกินต้องประสบ เป็นที่มาของความตึงเครียดทางสังคมที่มองเห็นได้ชัด

ที่มีความสำคัญยิ่งกว่าที่กล่าวมานี้ ในแง่ของโครงสร้างทางสังคมโดยรวม คือชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในจำนวนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ ที่อยู่อย่างสบายจากทรัพย์สิน เงินเดือน หรือธุรกิจ และมิต้องวิตกกังวลว่าอาหารหรือค่าเช่าของตนเองจะมาจากที่ไหน (ผู้ที่ก้าวหน้าเลื่อนลำดับชั้นขึ้นไปสู่เบื้องบนมีอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้ว ผู้ที่ไต่ขึ้นไปได้ไกลที่สุด ไม่เพียงแต่จะแสดงถึงความสามารถชำชองในด้านการพาณิชย์และการเมืองเท่านั้น หากยังเลือกพ่อแม่เก่งด้วย กรณีตัวอย่างของ “คนจนที่ขวนขวายจนร่ำรวย” คือที่เริ่มต้นจากอะไรที่คล้ายคลึงกับความจนขนาดหนักนั้น มีอยู่น้อยมาก) แม้เมื่อรายได้ของพวกเขา จะได้มาจากชนบท แต่พวกเขาก็มีแนวโน้มที่จะกระจุกกันอยู่ในเมืองใหญ่ที่กำลังเติบโตชนชั้นสูงในเมือง แม้ว่าจะเล็กและอ่อนแอเมื่อเปรียบกับชนชั้นกลางของตะวันตก แต่ก็ยิ่งใหญ่กว่า มั่ง

คั่งกว่า และสร้างผลสะท้อนทางการเมืองได้มากกว่ากลุ่มใด ๆ ที่ภูมิภาคนี้เคยรู้จักกันมาก่อน มีการทุ่มเทความเพียรพยายามด้านภูมิปัญญามากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางฝ่ายซ้าย ที่จะนิยามความสัมพันธ์ที่แน่ชัด ระหว่างชนชั้นสูงนี้กับปัจจัยการผลิต ทว่าอันที่จริงแล้วนั้น เราสามารถใช้ลักษณะการอุปโภคบริโภค มาระบุชนชั้นนี้ได้อย่างสะดวกกว่า นั่นคือ คนที่อยู่ชนชั้นนี้สวมเครื่องแต่งกายตามสไตล์ของตะวันตก เข้าถึงการศึกษาระดับอุดม และมีรถยนต์ส่วนตัว ครอบครองบ้านที่สร้างอย่างมั่นคงแข็งแรง พร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกสมัยใหม่ และจ้างคนรับใช้ทำงานในบ้าน คนเหล่านี้จำนวนมาก ยังทำให้บทสนทนาของตนคึกคักมีชีวิตชีวาด้วยการแทรกคำภาษาอังกฤษที่รู้มาอย่างกระท่อนกระแท่น ภาษาอังกฤษเป็นภาษากลางภาษาใหม่ของภูมิภาค คนเหล่านี้มักทำงานในอาคารสำนักงานสูงตระหง่าน ตามแบบอย่างสากล สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะแบบฉบับของนครใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันมากขึ้นทีละน้อย และคล้ายคลึงกับชนบทที่เป็นต้นกำเนิดที่พวกเขาจากมาน้อยกว่า

เนื่องจากไม่มีความจำเป็นต้องต่อสู้เพียงเพื่อความอยู่รอด ชนชั้นสูงในเมืองจึงเกิดความห่วงใยที่ตรงกับความห่วงใยของชนชั้นเจ้าของสมบัติในที่อื่น ๆ มากขึ้น ได้แก่ความห่วงใยในเรื่องการศึกษา วัฒนธรรม ประชาธิปไตย การพัฒนา แฟชั่น กฎหมายและความเป็นระเบียบ และคุณภาพชีวิต บางคนแสดงให้เห็นว่ามีค่านิยมแนวเสรีนิยม โดยใช้รูปแบบทางการเมืองในลักษณะที่เป็นการปฏิวัติอย่างไม่ใช้ความรุนแรงเช่น ในประเทศไทยเมื่อค.ศ.1973 และในฟิลิปปินส์เมื่อค.ศ.1986 รวมทั้งที่อยู่ในรูปขบวนการเพื่ออิสรภาพที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้นในที่อื่น ๆ ความกังวลและห่วงใยของพวกเขา สะท้อนให้เห็นที่การคร่ำครวญของอินต์เจ ฮัสซัน ถึงจาการ์ตา ว่า

จาการ์ตา…
ไม่มีสลัม
มีแต่หมู่บ้าน
อายุสี่ร้อยปี
ที่ถูกจุ่มลงไปในความทันสมัย
ได้รับ….
พลังงานเป็นพลังรังสีนับกิโลวัตต์
จะได้มีไฟริมถนน
เอาไว้ไล่เงามืด…

โสเภณี…
รอคอยในความมืด

ให้ไนท์คลับและคาร์สิโนเปิดกิจการ
เพื่อจะได้ใช้เวลายามว่าง
โรงเรียน ซึ่งเป็นบรรณาการส่วนหนึ่ง
สำหรับพัฒนาความทะเยอทะยานในภายหลัง
ยังคงว่างเปล่าและไม่มีคำตอบ
และพรุ่งนี้...
คนรุ่นที่คับข้องใจ รอคอย
ที่จะพิชิตปัญหาใหญ่มหึมา
ในเมืองที่พัฒนาแล้ว[36]

อีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นการเสียดสีอย่างนุ่มนวลของแคเธอรีน ลิม เกี่ยวกับค่านิยมอย่างเป็นทางการในสิงคโปร์

มร.ไซ โกะ ฟาน...มองโปสเตอร์รณรงค์มากมายที่อยู่รายรอบ และความภาคภูมิใจและความซาบซึ้งก็พลุ่งพล่านขึ้นมาในหัวใจของเขาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อรำลึกถึงเวลาหลายปีที่ได้ปฏิบัติตามคำตักเตือนของโปสเตอร์เหล่านั้นด้วยความซื่อสัตย์อย่างเต็มที่

อย่าทิ้งขยะ
อย่าถ่มน้ำลาย
อย่าเลิกทำงานตอนบ่ายสอง
อย่าทำห้องน้ำสาธารณะสกปรก
อย่าดมกาว
อย่าใช้น้ำสิ้นเปลือง
มีมารยาท
กินข้าวสาลีให้มากขึ้น
กินเนื้อแช่เย็น

---

[36] "The Developed City" (1972), อ้างใน Gerald H. Krausse, "From Sunda Kelapa to Jabotabek: A Socio-Cultural Profile of Indonesia's Capital City," in Krausse, ed, ***Urban Society in Southeast Asia, II: Political and Cultural Issues,*** Hong Kong: Asian Research Service, Asian Studies Monograph Series, 1988, 159-60.

อย่าแพร่ยุง
อย่าเปลี่ยนเลนเวลาขับรถ
กล่าว “อรุณสวัสดิ์” และ “ขอบคุณ” ด้วยภาษาจีน
อย่าตักอาหารจนล้นจานเวลารับประทานอาหารกลางวันแบบบุปเฟ่ต์
อย่า “เกีย สึ”
ปลูกต้นไม้
อย่าไว้ผมยาว
อย่าโต
อย่า[37]

เบื้องล่างของชนชั้นที่สุขสบายนี้ คือคนยากจนในเมืองจำนวนมากมาย คนจนเหล่านี้เช่นเดียวกับชนชั้นสูง คือเลียนแบบแฟชั่นของตะวันตกในระดับหนึ่ง ด้วยการสวมเสื้อยืด ดื่มโคคา-โคลา และฟังเพลงป๊อบ อย่างไรก็ดีการมาบรรจบกันอย่างแท้จริงในด้านเศรษฐกิจไม่มีทางเกิดขึ้น ช่องว่างระหว่างคนร่ำรวยกับคนยากจน ตามความเป็นจริงแล้ว ขยายกว้างขึ้น ความหรูหรากับความมอซออยู่เคียงข้างกันให้เปรียบเทียบอย่างโจ่งครึ่มเป็นพิเศษในมนิลาและในกรุงเทพฯ คนจนนั้น แบ่งออกได้ทั้งโดยใช้เงื่อนไขเรื่องระดับรายได้และเรื่องความมั่นคงของรายได้ ในเมืองใหญ่มากมาย ชาวกรรมาชีพซึ่งได้รับค่าจ้างหรือเงินเดือนประจำจากภาคงานที่เป็นทางการ เป็นเสมือนชนกลุ่มน้อยในหมู่ผู้ใช้แรงงาน ส่วนชนกลุ่มใหญ่นั้น คือพวกที่มีงานทำไม่แน่นอนหรือทำงานของตัวเอง โดยแทรกตัวเข้าไปอยู่ในช่องว่างแคบ ๆ ทางเศรษฐกิจของชุมชนเมืองให้ดีที่สุดอย่างเท่าที่จะทำได้ ด้วยการเป็นกรรมกรรับจ้างรายวันบ้าง เป็นคนเร่ขายสินค้าตามข้างถนนบ้าง บ้างก็เป็นคนขับแท็กซี่หรือขับสามล้อ หรือเป็นผู้ผลิตงานเป็นชิ้น เป็นขอทาน เป็นมัคคุเทศก์ และผู้หมายจะหาเลี้ยงชีพเป็นแมงดา บางคนอาศัยอยู่ในห้องเช่าที่รัฐบาลสร้างขึ้นเป็นกลุ่มอาคารใหญ่โต บ้างก็ไปปลูกที่พักอาศัยตามที่ที่เห็นว่าว่างอยู่โดยพลการ บางคนเป็นผู้อพยพใหม่ที่เพิ่งมาจากต่างจังหวัด บ้างก็เป็นคนที่เกิดและโตขึ้นมาในเมืองใหญ่ เมื่อประกอบเข้ากับความแตกต่างในเรื่องการจ้างงานและเชื้อชาติ สภาพเช่นนี้ทำให้เกิดความหลากหลายมากขึ้นในเรื่องผลประโยชน์ และดังนั้น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงขาดเอกภาพทางสังคมและการเมืองเกือบทุกเวลา

การแบ่งแยกของชนชั้นทางสังคมในบริเวณชนบท โดยทั่วไปแล้ว มองเห็นไม่ชัดเจนเท่ากับในเมือง ในชนบท แม้คนที่พอมีอันจะกินก็ยังมักยากจน หากวัดตามมาตรฐานภายนอก และการอุปโภค

---

[37] จาก “The Malady and the Cure” ใน ***O Singapore,*** Singapore, 1989. *เกีย สึ* (Kia su) แปลตรงตามตัวอักษรได้ว่า “กลัวเสีย” ซึ่งอาจแปลได้เช่นกันว่า “กลัวการมีความผูกพัน” หรือ “กลัวเสียหน้า”

บริโภคสินค้าและบริการสมัยใหม่ ก็ไม่โดดเด่นเท่า นอกออกไปตามต่างจังหวัด บางครั้ง ยังรู้สึกว่าเป็นไปได้ที่จะมีศรัทธากับหมู่บ้าน “ดั้งเดิม” อย่างบริสุทธิ์ ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลยมาตั้งแต่ครั้งโบราณร่ำ มีการแบ่งปันความยากจนเหมือนเช่นการที่แบ่งปันสิ่งอื่นทุก ๆ อย่าง อย่างไรก็ดี การศึกษาพิเคราะห์ระดับท้องถิ่นตลอดทั่วทั้งภูมิภาคนี้ บ่งบอกให้พอเห็นได้ว่า แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่ได้ดำเนินมานั้น ช่องว่างระหว่างคนที่มีอันจะกินโดยส่วนเปรียบเทียบ กับคนยากจนอย่างแท้จริง กำลังกว้างออกไปเรื่อย ๆ สภาพการณ์เช่นนี้ได้รับการซ้ำเติมให้ยิ่งเลวร้ายลงไปอีก จากนโยบายของรัฐ ที่จงใจเอาใจชนชั้นสูงในชนบท บนความเดือดร้อนของผู้เช่าที่และเพื่อนบ้านของพวกเขา สภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับความเสื่อมโทรมลงโดยทั่วไปของความสัมพันธ์ในลักษณะที่มีพันธะต่างต้องตอบแทนให้แก่กันภายในหมู่บ้าน ซึ่งโจมตีลงที่หัวใจของสำนึกในความเป็นชุมชนที่เป็นประเพณีมาแต่เดิม

ชุมชนท้องถิ่น—คือกลุ่มคนที่เห็น ๆ หน้ากันอยู่ ซึ่งทุกคนต่างรู้จักกันและยอมรับว่ามีความรับผิดชอบร่วมกันและกัน—อ่อนแอลงเพราะการอพยพออกไปอยู่กันตามเมืองใหญ่หรือตามบริเวณชายขอบ อย่างไรก็ดีภายในหมู่บ้าน ก็ยังคงมีขนบธรรมเนียมที่ยังไม่จางหาย เกี่ยวกับ “เศรษฐกิจแบบคุณธรรม” ซึ่งขนบธรรมเนียมและความเหมาะสม จะกำหนดขอบเขตของความโลภไว้ อุดมคตินี้ ถูกทอดทิ้งและไม่นำพามาเป็นเวลานาน ทว่าในช่วงหลังสงครามดูเหมือนว่าอุดมคติดังกล่าวจะยิ่งสึกกร่อนลงไปกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษ 1970 เมื่อเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทางด้านการเกษตรและอำนาจรัฐที่เพิ่มพูนขึ้น ยินยอมให้เจ้าของที่ดิน ซึ่งไม่ต้องพึ่งพาอาศัยแรงงานหรือเจตนาดีในท้องถิ่นอีกต่อไปแล้ว สามารถเมินเฉยต่อการอ้างสิทธิของคนยากจนได้ ในชวา การเก็บเกี่ยวพืชผลซึ่งครั้งหนึ่ง เคยเปิดกว้างสำหรับทุกคน ก็กลายเป็นการสงวนให้กับคนที่ได้รับการเลือกสรรเพียงไม่กี่คน ในมาเลเซีย เครื่องจักรกลเข้าแทนที่แรงงานที่ทำกันเป็นครั้งคราวในท้องถิ่น ในฟิลิปปินส์ ผู้เช่าที่ถูกขับไล่ออกเพื่อให้มีที่ว่างสำหรับทำไร่ขนาดใหญ่เพื่อการส่งออก ทุกหนทุกแห่งมีการอุทธรณ์ว่า เงินบริจาคและเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ มีออกมาให้ในระดับความถี่ที่น้อยลง ตรรกะของระบอบทุนนิยม มีแนวโน้มที่จะลดทอนความสัมพันธ์แบบต่างตอบแทนกันระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับความอุปถัมภ์เช่นที่เคยมีในอดีตให้กลายสภาพมาเป็นการคำนวณกำไรหรือขาดทุนกันตามบัญชี

แนวคิดเรื่อง “เศรษฐกิจทวิภาพ” และ “สังคมพหุภาพ” เป็นเรื่องยากที่จะรักษาไว้ได้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม เนื่องจากความเกี่ยวพัน – ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม -- ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของประชากรในชาติ มีมากยิ่งขึ้นและมองเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เกษตรกรในระดับที่พอเลี้ยงตัวได้ ถูกบังคับให้ต้องเข้าสู่เศรษฐกิจที่ขึ้นกับตลาด ด้วยภาษีและค่าเช่าที่สูงขึ้น หรือถูกหลอกล่อเข้าสู่เศรษฐกิจที่ขึ้นกับตลาดด้วยการศึกษาและสินค้าอุปโภคบริโภค น้ำอัดลมและรองเท้าพื้นยางเข้าไปถึงที่ที่ผู้เชี่ยวชาญในการพัฒนาไม่สามารถบุกแทรกเข้าไปได้สำเร็จ การแพร่กระจายของวัฒนธรรมต่าง ๆ ในชาติ โดยผ่านทางโรงเรียน ภาพยนตร์และวิทยุ มีแนวโน้มที่จะทำให้สังคมที่แต่

ก่อนเคยแตกต่างหลากหลาย กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และนำไปสู่ความเสื่อมของศิลปะขนบธรรมเนียมและภาษาถิ่นในท้องถิ่นต่าง ๆ มากมาย

แม้กระทั่งในบริเวณเกาะและภูเขาที่ห่างไกลที่สุด โครงสร้างและค่านิยมเช่นที่เคยมีมาตามประเพณี ก็ยังถูกโจมตี ชุมชนในที่สูง โดยทั่วไปแล้ว ขาดสมรรถนะทางทหารที่จะจัดการกับกองทัพส่วนตัวของบริษัทตัดไม้โค่นซุง ขาดที่พึ่งทางกฎหมาย ที่จะรับมือกับหน่วยงานของรัฐบาลที่รุกล้ำเข้ามา และขาดไหวพริบที่จะรับมือกับพ่อค้าจากที่ลุ่ม บ่อยครั้งผลลัพธ์ ที่ออกมาคือความคลาดเคลื่อนผิดปกติทางด้านเศรษฐกิจ และความถดถอยเชิงประชากร (อันได้แก่การเสียสมดุลด้านประชากรและ/หรือประชากรเบาบางลง) หนทางเดียวที่ทำให้ชนกลุ่มเล็ก ๆ เหล่านี้บางกลุ่มสามารถอยู่รอดได้ทางด้านกายภาพ ก็โดยการยอมรับสภาพการณ์ที่วัฒนธรรมจะถูกทำลาย และสูญไปในท้ายที่สุด ไม่แต่เฉพาะวัฒนธรรมของชุมชนเป็นแห่ง ๆ ไปเท่านั้น หากยังรวมถึงวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ประจำชนทั้งเผ่าพันธุ์นั้นเลย

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นสังคมนิยม การท้าทายสภาพความลดหลั่นกันในสังคมรุนแรงเสียยิ่งกว่าในส่วนทุนนิยม การโจมตีเชิงอุดมการณ์ที่กระทำต่อพวกผู้ดีชั้นสูงและสิทธิที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันมา เน้นหนักกันมากยิ่งกว่ารัฐที่อยู่ภายใต้การปกครองระบอบทุนนิยม ทั้งนี้เพราะรัฐสังคมนิยมยึดหลักความเสมอภาคของมวลมนุษย์อย่างเข้มแข็ง รัฐจึงยืนหยัดในเรื่องนี้เหนือกว่าคู่แข่งทั้งปวงอย่างไม่ยอมให้ใครเทียบได้ บางครั้งบางคราว มีการปฏิบัติตามความต้องการของข้าราชการขุนนาง“ผู้รักชาติ” พระ หรือชนกลุ่มน้อยอยู่บ้าง เพื่อเป้าหมายทางยุทธการ ทว่าตรรกะของระบอบสังคมนิยม มีนัยหมายถึง ต้องลดขนาดของกลุ่ม หรือกลืนคนในกลุ่มเหล่านี้เข้ามารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมดในท้ายที่สุด สิทธิพิเศษที่ชนชั้นสูงตามจารีตประเพณีเคยมี จึงถูกเฉือนออกไปทีละส่วน ๆ อย่างเป็นระบบ ร่วมไปกับฐานทางด้านเศรษฐกิจส่วนใหญ่ของพวกเขาซึ่งถูดลิดรอนลงด้วย “ชนชั้นเจ้าหน้าที่” ที่ประกอบด้วยข้าราชการ นายทหารและสมาชิกพรรค ปรากฏตัวขึ้นมาแทนที่คนชนชั้นสูงตามประเพณี สถานะและบารมีของชนชั้นเจ้าหน้าที่เหล่านี้ ได้มาจากตำแหน่งของพวกเขาภายในกลไกของรัฐ ข้อมูลของเราเกี่ยวกับชนชั้นใหม่นี้ ยังขาดความครบถ้วนอย่างยิ่งยวด ทว่าดูเหมือนว่า คนเหล่านี้ ก็เหมือนกับชนชั้นปกครองในที่อื่น ๆ คือมีอภิสิทธิ์ในการเข้าถึงการเดินทาง การศึกษาและสินค้าอุปโภคบริโภคบางอย่าง ทว่าส่วนที่ต่างจากชนชั้นปกครองในที่อื่น ๆ นั้น อยู่ตรงที่พวกเขาไม่สามารถสั่งสมทรัพย์สมบัติมากมายได้อย่างเปิดเผย หรือนำไปลงทุนในวิสาหกิจเพื่อทำกำไรอีกต่อหนึ่งได้ เรื่องที่ว่า สมาชิกในชนชั้นนี้ จะหาทางส่งทอดอภิสิทธิ์ของตนไปให้แก่ลูกหลานหรือไม่ ดังที่ดูมีทีท่าว่าจะเป็นเช่นนั้น ยังคงเป็นสิ่งที่เราไม่ทราบได้ในปัจจุบัน พรรคมีลักษณะของการปกครองตามลำดับชั้น ซึ่งจำต้องมีการปรับแทนตำแหน่งหน้าที่ใหม่อยู่ในตัวเอง ทว่ามิได้มีลักษณะของการสืบทอดตามสายโลหิต

สำหรับชุมชนในแบบจารีตประเพณีนั้น โดยหลักการแล้ว ก็ต้องเสียสละเพื่อประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่กว่าของชาติและของอนาคตของสังคมนิยม ด้วยเช่นกัน ดังเช่นที่แสดงให้เห็นอยู่อย่างกระจ่างชัด ในรัฐต่าง ๆ ของอินโดจีน ซึ่งบังคับให้รวมไร่นาและอุปกรณ์เพื่อการเกษตร เขมรแดง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นปรปักษ์ผู้ไร้ความปรานีต่อคำกล่าวอ้างสิทธิของหมู่บ้านและของครอบครัวขยาย (ที่มิได้มีเฉพาะพ่อแม่ลูก) สังคมที่อยู่ในที่สูงของรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นสังคมนิยม ก็ประสบปัญหาการรักษาอัตลักษณ์เฉพาะตัวอย่างลึกซึ้งอยู่เช่นกัน เนื่องจากปัจจัยทางด้านสงคราม ความตึงเครียดด้านเศรษฐกิจ และการที่เจ้าหน้าที่ที่รุกล้ำเข้ามาต่างพร่ำเทศนาถึงความสำคัญเป็นลำดับแรกของการพัฒนาและถึงความเหนือกว่าของอารยธรรมในบริเวณที่ลุ่ม หากว่าสังคมเหล่านี้ ยังคงมิได้เปลี่ยนรูปโฉมไปสักเท่าใดนัก และวัฒนธรรมถูกทำลายลงน้อยกว่าสังคมประเภทเดียวกันในรัฐทุนนิยม ก็ย่อมเป็นการสะท้อนถึงความแตกต่างในการสื่อสารและการแทรกซึมทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ มากยิ่งกว่าความแตกต่างที่ตัวนโยบายแท้ ๆ

แม้ว่าการท้าทายลักษณะความลดหลั่นกันในสังคมและความเป็นชุมชนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกกระตุ้นจากการติดต่อกับตะวันตก และมักจะเกี่ยวพันกับค่านิยมของตะวันตก แต่ที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใดการท้าทายเป็นฝีมือของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นผู้ทำให้ความคิดและสถาบันต่าง ๆ ที่พวกเขากำลังเผยแพร่อยู่ กลายเป็นเรื่องภายใน นักวิชาการบางคน มองข้ามความจริงข้อนี้ ดุลยพินิจของนักวิชาการเอง ก็บิดเบือนไปเพราะอคติในลักษณะเพ้อฝัน อาทิเช่น เรื่องการโยกย้ายจากความยากจนในชนบทมายังตัวเมือง ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก ยอมสละละทิ้งกระท่อมไม้ไผ่ที่สวยงามในภูมิทัศน์ที่เขียวชะอุ่ม มาอยู่เพิงพักโกโรโกโสที่สร้างขึ้นอย่างหยาบ ๆ โดยใช้ลังไม้กับสังกะสีลูกฟูกในสภาพแวดล้อมที่ดูสกปรกรุงรังเต็มที ผู้สังเกตการณ์มีแนวโน้มที่จะตีความว่านี่เป็นสภาวการณ์ที่เลวร้ายลงอย่างชัดแจ้ง ทว่าตัวผู้อพยพเอง มักมองการโยกย้ายดังกล่าวว่าเป็นขั้นตอนที่จะก้าวไปสู่ชีวิตที่ดีกว่า ทั้งสำหรับตัวพวกเขาเองและลูกหลาน “สลัมแห่งความหวัง” ย่อมมีอยู่เช่นเดียวกับ “สลัมแห่งความสิ้นหวัง” ในทำนองเดียวกัน *เกราจาอาน* (—รัฐบาลกษัตริย์) ในสุมาตราเหนือ ถูกกวาดทิ้งไปใน “การปฏิวัติทางสังคม” ของช่วงทศวรรษ 1940 ซึ่งก็มิใช่ด้วยฝีมือของคนจากซีกโลกตะวันตก หรือคนที่ตั้งใจที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบตะวันตก หากด้วยฝีมือของชาวอาเจะห์ ชาวบาตักและชาวมาเลย์ ซึ่งพวกเขาเห็นว่าผู้ปกครองในแบบจารีตประเพณีของพวกเขา ไม่มีประโยชน์สำหรับพวกเขาแล้ว[38]

---

[38] Aprodicio A. Laquian, “The Asian City and the Political Process,” in D.J. Dwyer, ed., ***The City as a Centre of Change in Asia,*** Hong Kong, 1972, 41-55 (ใช้ความแตกต่างที่ซี.สโต๊คส์ แยกแยะออกมาให้เห็นใน

สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางคนแล้ว การที่ลักษณะความลดหลั่นกันในสังคมและความเป็นชุมชนที่อ่อนแอลง เป็นเรื่องที่เกี่ยวพันไปถึงเป้าหมายที่พึงปรารถนาในบั้นปลายอยู่หลายประการ ได้แก่ความเสมอภาค เสรีภาพส่วนบุคคล ศักดิ์ศรี การเลื่อนฐานะ และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด คือโอกาสในทางเศรษฐกิจ เรื่องนี้มองเห็นได้ชัดเจนมากที่สุดในหมู่ผู้นำของชาติและชนชั้นสูงในตัวเมืองที่มั่งคั่ง คนเหล่านี้แทบจะมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ในเชิงสนับสนุน “การปรับปรุงให้ทันสมัย” แม้ว่าจะคร่ำครวญเป็นครั้งคราว ถึงมรดกทางวัฒนธรรมของพวกเขา ที่กำลังจะสูญหายไป นายทุนและนักสังคมนิยม โต้เถียงกันไปมาอย่างดุเดือดในประเด็นอื่น ๆ อีกมากมาย ทว่าทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องต้องกันว่า อนาคตนั้น แตกต่างจากอดีต และสำคัญมากยิ่งกว่าอดีต ในชั้นสังคมที่ต่ำลงไปอีก ก็มีทีท่าที่ไม่แตกต่างจากทัศนะดังกล่าวนี้ ในยามที่คนยากจนสมัครใจละทิ้งหมู่บ้านเพื่อไปแสวงหาชีวิตที่ดีกว่าในที่อื่น หรือละทิ้งพิธีกรรมที่เคยกระทำมาแต่ดั้งเดิม เพื่อหันมาหารูปบูชาที่ทันสมัย (ที่มักจะเป็นของตะวันตก) การที่สตรีเกิดมีความต้องการที่จะมีการศึกษาเพิ่มขึ้นและเข้ามีส่วนร่วมในกิจการของรัฐมากขึ้น เป็นอีกแง่มุมหนึ่ง ที่แสดงถึงการท้าทายอำนาจหน้าที่ที่เคยมีมาตามจารีตประเพณี อันเป็นการท้าทายซึ่งเกิดขึ้นมาเองภายในท้องถิ่น

นักสังคมศาสตร์ในทศวรรษ 1950 และ 1960 ทุ่มเทความเอาใจใส่แก่หัวข้อนี้ โดยมองเห็นว่าค่านิยม “สมัยใหม่” เป็นกุญแจที่ไขไปสู่การปรับปรุงให้ดีขึ้นโดยอัตโนมัติ ทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมือง พวกเขาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างความไม่ยึดติดกับศาสนาและการจัดให้เข้ากับหลักเหตุผลฝ่ายหนึ่ง กับความเชื่อ “ตามประเพณีดั้งเดิม” ในอีกฝ่ายหนึ่ง ความเชื่อตามประเพณีดั้งเดิมนั้นได้แก่ความเชื่อถือศรัทธาที่มีต่ออำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาติและกระบวนการที่เกี่ยวกับอำนาจเร้นลับ เป็นที่แน่นอนว่าฝ่ายที่ไม่ยึดติดกับศาสนาและเชื่อในหลักเหตุผลต้องมีชัยชนะในท้ายที่สุด ทว่าชัยชนะนั้น อาจถูกเร่งให้เร็วขึ้นหรือหน่วงเหนี่ยวให้ช้าลงก็ได้ การมองย้อนกลับไปในอดีตเมื่อยี่สิบปีที่แล้วทำให้เกิดความรู้สึกว่า ชัยชนะนี้ มิใช่ว่าเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หรือเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์เสมอไป และการโต้เถียงในเรื่องที่ว่า การแพร่กระจายค่านิยม “สมัยใหม่” สามารถตรวจตราและส่งเสริมด้วยวิธีการใดได้บ้างนั้น พิจารณาในบางแง่แล้ว นับเป็นหนึ่งในบรรดาความเพียรพยายามทางด้านภูมิปัญญาของตะวันตก ที่เกิดดอกออกผลน้อยที่สุด – น้อยกว่าความพยายามด้านภูมิปัญญาใด ๆ ที่ตะวันตกเคยทุ่มเทให้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (การศึกษาพิเคราะห์ในระยะหลัง เลิกทำเช่นนี้ หากแต่หันมาเน้นที่ข้อได้เปรียบทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งนัยว่าเกี่ยวพันกับวัฒนธรรม “ขงจื๊อ” ซึ่งก็เป็นความเพียรพยายามที่น่ากังขาพอ ๆ กัน) แต่ก็เป็นสิ่งที่แน่ชัดไม่แพ้กัน ในข้อที่ว่า ตัวปรากฏการณ์ที่พวกเขาเพียรพยายามที่จะวิเคราะห์ เป็นเรื่องยากที่จะอธิบาย โดยอันที่จริงแล้วในช่วงหลังสงคราม ชาว

ตอนแรก); Anthony Reid, ***The Blood of the People: Revolution and the End of Traditional Rule in Northern Sumatra,*** Kuala Lumpur, 1979.

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากอย่างที่มีความสำคัญทีเดียว มองโลกและบทบาทของตนในโลกนี้ ในแบบใหม่ ๆ

แม้ว่าจะมีความเพียรพยายามในแวดวงการการเมืองกันอยู่บ้างที่จะคงรักษาสภาพความลดหลั่นกันในเชิงสัญลักษณ์ไว้—โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการยกย่องสรรเสริญระบอบกษัตริย์ของไทยกันอย่างเป็นระบบ—แต่ความปรารถนาที่จะกลับคืนไปสู่โลกแห่งอำนาจการปกครองตามระบอบดังว่าปรากฏให้เห็นเพียงเล็กน้อย สิ่งที่มาแทนที่ ซึ่งเป็นความไม่เสมอภาคอย่างแท้จริง คือการจัดชนชั้นซึ่งมีนัยเหมือนว่าลดหลั่นกันตามระดับความสามารถ โดยวัดกันที่ความเก่งฉกาจในด้านการทหาร การอุทิศตัวทางด้านการเมือง หรือวัดด้วยระดับการศึกษาหรือความสามารถในการเป็นผู้ประกอบการ เมื่อนักการเมืองที่มีทักษะอย่างนายพลซูฮาร์โต้และนายพลเน วิน สามารถชักนำให้เกิดการปกครองในลักษณะที่อลังการราวกับกษัตริย์ ด้วยการแผ่อำนาจ “ตามธรรมชาติ” ซึ่งสามารถสำแดงออกเป็นความเมตตากรุณาอย่างใหญ่หลวง หรือด้วยความโกรธอย่างไม่มีการยับยั้ง นักการเมืองประเภทนี้ จะได้สิ่งที่ดีที่สุดในทั้งสองโลก นักสังคมนิยมกับนักเรียกร้องสิทธิสตรี (เฟมินิสต์) ก็เพียรพยายามที่จะใช้ประวัติศาสตร์มายืนยันความถูกต้องของทัศนะการมองอนาคตของตนเองด้วยเช่นกัน โดยให้เหตุผลโต้แย้งว่า ยุคแห่งความสุขสบายและดีงามในอดีตก่อนยุคอาณานิคมและ “ศักดินา” นั้น เป็นยุคที่ ไม่มีทรัพย์สินส่วนเอกชน และ ผู้หญิงก็เสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชาย สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก ประเพณีการจัดลำดับชั้นในสังคมและความเป็นชุมชน ถูกปรับเปลี่ยนให้กลายสภาพเป็นเพียงสัญลักษณ์เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์กับเป้าหมายที่ทันสมัยยิ่งกว่า

เมื่อชุมชนตามจารีตประเพณีอ่อนกำลังลง ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คิดประดิษฐ์สถาบันใหม่ ขึ้นมาเพื่อให้ทำหน้าที่แทน ผู้อพยพมักสร้างความเป็นชุมชนท้องถิ่นของตนขึ้น ณ ภูมิลำเนาใหม่ ซึ่งอยู่ตามหมู่บ้านในชุมชนเมือง (*กัมปุง*) และชุมชนที่ตนเข้าไปอยู่อาศัยอย่างไม่มีสิทธิ หรือตามเมืองที่อยู่ตามชายขอบ การรวมกลุ่มดังกล่าว อ่อนแอกว่าหมู่บ้านที่มีมาตามจารีตประเพณี เนื่องจากขาดอิทธิพลในเรื่องขนบธรรมเนียมที่หนักแน่นและขาดอำนาจหน้าที่ที่จะทำให้เกิดการยอมรับนับถือ เช่น การมีศาลเจ้าประจำหมู่บ้านหรือสุสานอันเป็นบริเวณที่ใช้เป็นที่ฝังศพร่วมกันเป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไปกลุ่มชุมชนบางกลุ่ม ก็ได้พัฒนาพลังชีวิตของตนเองขึ้นมา ด้วยการสนับสนุนงานพิธีต่าง ๆ ให้บริการแก่ชุมชนท้องถิ่น สร้างโครงการประจำชุมชน จัดกิจกรรมสำหรับเยาวชนและสร้างเครือข่ายของสินเชื่อ พันธมิตรและเครือญาติ ซึ่งมีความสลับซับซ้อนมากเกือบจะพอ ๆ กับที่มีอยู่ในหมู่บ้านที่ถูกทิ้งไว้เบื้องหลัง ปกติแล้ว กลุ่มเหล่านี้ดำเนินงานโดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐ หรือโดยการที่รัฐแสดงความใจกว้าง ปล่อยให้ทำกันไปโดยไม่ขัดขวางปราบปราม ทว่าบางครั้งบางคราว กลุ่มชุมชนเหล่านี้สามารถช่วยเหลือเพื่อนบ้านข้างเคียงในละแวกเดียวกัน ในการปกป้องตนเองให้พ้นจากผู้

บุกรุกหรือนักพัฒนาที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล เช่นบทบาทองค์กรโซนวันทอนโด หรือโซโต ของมนิลาซึ่งแสดงให้เป็นที่ประจักษ์เมื่อต้นทศวรรษ 1970[39]

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ ทุ่มเทพลังงานให้กับกลุ่มอาชีพ รวมทั้งแก่องค์กรนักวิชาชีพต่าง ๆ สหภาพแรงงาน และขบวนการนักศึกษา บางคนพบว่า องค์กรศาสนา ไม่ว่าองค์กรที่มีฐานสังกัดอยู่กับนิกายที่ค่อนข้างใหม่ (เช่นฮัว ฮาว หรืออิกเลเซีย นิ กริสโต) หรือที่ความเชื่อถือศรัทธาที่เก่ากว่า ทว่าได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ องค์กรพวกนี้ทำให้พวกเขาเหมือนได้อยู่บ้านที่อยู่นอกบ้านของตน นอกเหนือไปจากบางสิ่งบางอย่างที่ประมวลอยู่ในตัวขององค์กรอันมีความสำคัญทางด้านศาสนาอย่างลึกซึ้งยิ่งแล้ว องค์กรทางศาสนาเหล่านี้ ยังให้โอกาสในการติดต่อกับคนอื่น ๆ ที่มีความคิดคล้าย ๆ กันอย่างสม่ำเสมอ ให้โอกาสที่จะแบ่งปันสิ่งที่ดี ๆ ในทางโลกย์ และยืนหยัดเคียงบ่าเคียงไหล่กันในการต่อสู้กับบางสิ่งที่มีค่าควรแก่การต่อสู้ สำหรับสาวกบางคน องค์กรเหล่านี้ เป็นคล้าย ๆ กับที่พักพิงที่อยู่ภายในวงล้อมของสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นชุมชนเมืองที่ไร้ชื่อเสียงเรียงนาม บ้างก็เห็นว่า เป็นวัฒนธรรมกระแสต่อต้าน ภายในหมู่บ้านซึ่งถูกครอบงำจากชนที่นับถือศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือกัน

สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ ภาระหน้าที่ทางสังคมที่องค์กรศาสนาเหล่านี้กระทำอยู่นั้น การเมืองได้กระทำอยู่แล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พบว่าตนสามารถแสดงออกซึ่งความเชื่อถือศรัทธาที่มีต่อ “ชุมชนในจินตนาการ” ของชาติ อย่างเป็นสถาบันได้ที่พรรคการเมือง ซึ่งแตกต่าง ๆ กันออกไปกว้างขวาง นับตั้งแต่พรรคเวียดมินห์ไปจนกระทั่งถึงพรรคอัมโน (องค์กรสหมลายูแห่งชาติ) แต่ละพรรคเหล่านี้ ต่างก็มีกลุ่มสตรีและกลุ่มยุวชนอยู่ในสังกัด ซึ่งมีฐานะเป็นกรอบโครงสร้างเพื่อการชุมนุมสังสันทน์ในทางสังคม ความเป็นชาตินั้น ถึงแม้ว่ารัฐจะให้การสนับสนุนและมีการพยายามเผยแพร่วัฒนธรรมของทางการให้แพร่หลาย แต่สำหรับบางพวกก็ยังเห็นว่าชาติเป็นจุดรวมศูนย์ที่ใหญ่โตเทอะทะหรือไม่ถูกอัธยาศัยมากกว่าจะเป็นชุมชนเช่นที่พวกเขาเสาะแสวงหา คนเหล่านี้บางครั้งก็พบหนทางที่ตนต้องการจากที่การเมืองฝ่ายค้านเสนอให้ พร้อมทั้งยังมีกลุ่มคนซึ่งมีอุดมการณ์ร่วมกันอีกกลุ่มหนึ่ง ไว้ให้คบหาด้วย ในสมัยหลังสงคราม ชนกลุ่มน้อยที่เป็นชนพื้นถิ่น ได้พบและได้ยืนยันอัตลักษณ์ของตนอีกครั้งหนึ่ง ในฐานะที่เป็น “ชาวโมโร” “ชาวอิโกรอต” “ชาวอีสาน” “กะเหรี่ยง” หรือ “*อานา ชู*” บุตรชายของภูผา โดยผ่านองค์กรที่อยู่เลยพ้นออกไปจากเขตหมู่บ้าน องค์กรเหล่านี้ถูกห้ามไม่ให้ก่อตั้งอีกต่อไปในอินโดนีเซียสมัยระเบียบใหม่ การห้ามก่อตั้งเช่นนี้บ่งบอกให้ทราบเป็นนัยว่าสาขาของพรรคการเมืองในท้องถิ่น มีศักยภาพอย่างสูงเพียงไรแก่การสร้างพลังความสามัคคีและกลม

---

[39] Patrick Guinness, ***Harmony and Hierarchy in a Javanese Kampung,*** Singapore: Asian Studies Association of Australia, Southeast Asia Publications Series no. 11, 1986; ***Reason to Hope: A Study of Five Urban Poor Communities in Metro Manila,*** Manila: Share and Care Apostolate for Poor Settlers, 1983.

เกลียวกันในด้านสังคม พร้อมกันนั้นก็ให้ความหมายทางด้านวัฒนธรรม ที่เป็นอิสระจากหลักปฏิบัติอันเคร่งครัดตายตัวของรัฐ

รัฐจะปล่อยให้กลุ่มชนมีอิสรภาพในการนิยามตนเองมากยิ่งขึ้น ถึงระดับที่ว่า กลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าวรวมตัวกันขึ้นมาเอง โดยสมัครใจทั้งสิ้น ผู้ที่ครั้งหนึ่ง เคยเป็นเพียง “ชาวจีน” หรือ *โอรัง เกลันตัน* (ชาวกลันตัน) มาตอนนี้ มีทางเลือกในการพยายามที่จะนิยามตนเองในฐานะผู้ที่อาศัยอยู่ในย่านชุมชนเมืองแห่งหนึ่งแห่งใดโดยเฉพาะเป็นหลัก หรืออาจจะในฐานะ “ชาวมาเลเซีย” หรือ “นักสังคมนิยม” หรือ “มุสลิม” หรือ “นักวิชาชีพ” ก็ได้ องค์กรใหม่ ๆ เหล่านี้ มีอยู่หลายองค์กร ที่พยายามเข้าแทนที่ ชุมชนตามจารีตประเพณีอย่างสิ้นเชิง ด้วยการสร้างภราดรภาพทางจิตวิญญาณและเศรษฐกิจอย่างสมบูรณ์แบบในตัวเองขึ้นมา ทว่าส่วนใหญ่แล้วองค์กรเหล่านี้ เพียงแต่เสริมหรือประสานเข้ากับชุมชนตามจารีตประเพณีแต่เดิม โดยเพิ่มมิติบางอย่างที่เคยถูกแรงกดดันอื่น ๆ ลบเลือนหรือทำให้กร่อนสลายไปเข้ามา หลายกลุ่มที่ตั้งขึ้นมีแนวโน้มที่จะไร้เสถียรภาพ ชาวฟิลิปปินส์บรรยายถึงความเร็วที่กลุ่มเหล่านี้ปรากฏขึ้นและหายไป ว่าเหมือนกับไฟไหม้หญ้า หรือ*นินกาส กุคอน*

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นสังคมนิยม ขอบข่ายของทางเลือกที่รัฐอนุญาตให้ มีจำกัดกว่า องค์กรทางศาสนาและการเมืองที่อยู่นอกเหนือหลักปฏิบัติอันเคร่งครัดตายตัวของรัฐ ไม่ได้รับการส่งเสริม หรือถูกห้ามอย่างสิ้นเชิง และการรวมกลุ่มอื่น ๆ ทุกอย่าง ถูกนำมารวมอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐหรือพรรคให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ หลักฐานในรูปเรื่องเล่าต่อกันมา บ่งบอกเป็นนัยว่า ผลลัพธ์ของความพยายามของรัฐที่จะผูกขาด “ชุมชน” แตกต่างกันไปกว้างขวาง บางครั้ง คณะเกษตรกรรมหมู่หนึ่ง คณะกรรมการของชุมชนเพื่อนบ้านย่านหนึ่ง หน่วยทหารหน่วยหนึ่งหรือกลุ่มสตรีกลุ่มหนึ่ง จะเปี่ยมไปด้วยความรู้สึกถึงความสมานฉันท์อย่างแท้จริง และให้ความหมายแก่ชีวิตของประชาชน แต่ที่บ่อยกว่านั้นคือ องค์กรดังกล่าว ตกเป็นเป้าของการใช้เพทุบายของเจ้าหน้าที่พรรคหรือข้าราชการที่ใจแคบ และดังนั้น กลุ่มองค์กรเหล่านี้จึงกลายเป็นเปลือกกลวง ๆ ในแง่สังคม คำบรรยายถึงชีวิตในเวียดนามคอมมิวนิสต์หลายสำนวน ที่บ่งบอกว่า ในสมัยสงคราม (ระหว่างค.ศ.1946-1954 และระหว่างค.ศ.1965-1975) ความรักชาติมีแนวโน้มที่จะบรรจุความรู้สึกถึงความเป็นเพื่อนร่วมกลุ่มและวัตถุประสงค์ ลงในองค์กรที่รัฐให้การสนับสนุน แต่ความรู้สึกนี้จะหมดความหมายลงอย่างรวดเร็ว ทันทีที่การสู้รบสิ้นสุดลง

พร้อมไปกับการต้อนรับสิ่งใหม่ ๆ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกเป็นจำนวนมากมาย ยังคงยึดติดอยู่กับสิ่งเก่า รักษาสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความลดหลั่นกันตามลำดับชั้นในสังคมและลักษณะชุมชนตามจารีตประเพณีไว้อย่างเท่าที่จะทำได้ ในระดับชาติ แม้ว่าพวกเจ้าและพวกผู้ดีจะสูญเสียอำนาจในการบังคับบัญชาไปแล้ว แต่คนเหล่านี้ก็ยังมีอิทธิพลอยู่มาก ในบริเวณพื้นที่ชนบท ชนนับล้านอาศัยอยู่ในหมู่บ้านของบรรพชนของตน และย้ำการดำเนินวิถีชีวิตตามแบบฉบับของบรรพชน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึง

การอนุรักษ์อย่างสุขุมรอบคอบ มิใช่การยึดจารีตประเพณีอย่างหลับหูหลับตา ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ต่างตระหนักดีว่า โอกาสและวิธีการจัดการอย่างใหม่ ๆ อันที่จริงแล้ว มิได้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกคนอย่างเสมอหน้ากัน การต่อต้านการนำเครื่องจักรกลมาใช้ในการเกษตร มีหลักเกณฑ์อยู่ที่การคิดคำนวณอย่างมีเหตุผลว่า เครื่องจักรจะเข้ามาแทนที่แรงงานคน ความคลางแคลงใจต่อสติปัญญาและความเมตตาอารีของเจ้าหน้าที่ของรัฐ มักพิสูจน์ให้เห็นอย่างบ่อยครั้งว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้อง และการมองว่า การศึกษาสมัยใหม่ มีโอกาสที่จะเป็นภัยคุกคามค่านิยมที่มีอยู่ตามขนบธรรมเนียม ก็ถูกต้องเสียเป็นส่วนใหญ่

การกล่าวยืนยันถึงค่านิยมของชุมชนตามจารีตประเพณี ออกมาด้วยถ้อยคำที่ชัดเจนมากที่สุดจากกลุ่มศาสนาบางกลุ่ม กลุ่มศาสนาเหล่านี้อ้างว่า อิสลามมีความหมายถึงการบริจาคทาน มิใช่การหากำไร พุทธศาสนามีความหมายไปถึงการสร้างกุศลและการปฏิเสธการสั่งสมทางวัตถุ ศาสนาคริสต์ประกอบด้วยคำสอนถึงความยุติธรรมในสังคม ซึ่งผู้นับถือศาสนาคริสต์ทุกคน ล้วนเป็นพี่น้องกัน คำวิงวอนประเภทนี้ ให้พลังแก่องค์กรดังเช่นปาร์ตาอิ อิสลาม (พีเอเอส) ในมาเลเซีย องค์กร สหพันธ์พุทธศาสนิกชนในประเทศไทย และชุมชนคริสเตียนพื้นฐานทั้งหลายที่อยู่ในฟิลิปปินส์ อย่างไรก็ดี องค์กรเหล่านี้ประสบความสำเร็จเพียงในขอบเขตจำกัด และฐานะขององค์กร ในฐานะผู้ปกป้องขนบประเพณี ก็ขัดแย้งกันอยู่ในทีในระดับหนึ่ง องค์กรเหล่านี้ โดยตัวขององค์กรเองแล้ว เป็นองค์กรสมัยใหม่ ที่มุ่งหมายเพื่อที่จะรณรงค์ในยุทธการทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจสมัยใหม่ และเมื่อมีชัยชนะเข้าจริง ๆ ก็เป็นชัยชนะของชุมชนแบบใหม่ มิใช่ชุมชนแบบจารีตประเพณี

ในเมื่อผู้นำทางการเมืองอื่น ๆ ทั้งหมด ล้วนต่างสนับสนุนการสร้างความทันสมัย การต่อต้านอย่างเปิดเผยต่อเรื่องเหล่านี้ จึงเป็นไปได้ยาก และชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ จึงสามารถสำแดงพลังได้เพียงด้วยสิ่งที่เจมส์ ซี.สก็อตบรรยายไว้ว่าเป็น “อาวุธของผู้อ่อนแอ” นั่นคือการหลีกเลี่ยง การไม่โอนอ่อนผ่อนตาม การบ่อนทำลายและการสบประมาทอย่างปิดบังซ่อนเร้น[40] พวกเขาประสบความสำเร็จในระดับที่มากทีเดียว ในการชะลอความคืบหน้าของสิ่งที่เห็นกันว่าเป็นความก้าวหน้า ดังเห็นได้จากการเปรียบเทียบระหว่างวิสัยทัศน์ของนักวางแผน (ทั้งที่เป็นชาวพื้นถิ่นและชาวต่างชาติ) และสิ่งที่ได้เกิดขึ้นจริงกับแผนการของพวกเขา หมู่บ้านได้พิสูจน์ให้เห็นว่า มีความสามารถในการฟื้นตัวได้อย่างทรหดยิ่งกว่าที่ใคร ๆ เคยจินตนาการกันไว้ เกษตรกรชาวเวียดนามทางใต้ ต่อต้านทั้งโครงการ “หมู่บ้านยุทธศาสตร์” ของเวียดนามใต้ในทศวรรษ 1960 และความเพียรพยายามในการรวมกลุ่มปัจจัยการผลิตทางการเกษตรของเวียดนามในอีกหนึ่งทศวรรษให้หลัง และทั่วทั้งภูมิภาคนี้

---

[40] Scott, ***Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance,*** New Haven, 1985; cf. Scott and Benedict J. Tria Kerkvliet, eds, ***Everyday Forms of Peasant Resistance in South East Asia,*** London, 1986.

ความเพียรพยายามของเจ้าที่ดิน ในอันที่จะเปลี่ยนแปลงการตกลงกันเรื่องการเช่าและการเก็บเกี่ยว ก็จำต้องเลื่อนกำหนดเวลาออกไป หรือหันกลับไปใช้แบบเก่า อย่างน้อยก็เป็นการชั่วคราว อย่างไรก็ดี ในระยะยาวแล้ว กิจกรรมเหล่านี้เป็นเพียงปฏิบัติการของกองหลัง ที่ต่อสู้กับกำลังที่ก้าวหน้าไปในแนวรบด้านต่าง ๆ มากมาย ทั้งในแนวรบด้านนโยบายของทางการ ด้านการขยายการศึกษา แรงกดดันด้านประชากร การขยายเครือข่ายการขนส่งและการคมนาคมสื่อสาร รวมทั้งต่อสู้กับความจำเป็นแกมบังคับที่สืบเนื่องมาจากความเติบโตทางเศรษฐกิจ นับจากการปฏิวัติเขียวไปจนถึงการพัฒนากระแสไฟฟ้าพลังงานน้ำและการทำเหมืองแร่ ในท้ายที่สุดแล้ว พวกเจ้าที่ดินและนักวางแผนและนักพัฒนาส่วนใหญ่ ก็ทำอย่างที่ตนต้องการจนได้

เมื่อไม่สามารถขจัดปัดเป่าปัญหาที่ท้าทายต่อความลดหลั่นกันตามลำดับชั้นและชุมชนตามจารีตประเพณีได้ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงจำต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งใหม่ ที่ร้ายที่สุด ที่เกิดขึ้นคืออาชญากรรมที่ใช้ความรุนแรง การเป็นโสเภณี การติดยาเสพย์ติดและความผิดปกติทางด้านจิตวิทยา ซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงความผิดปกติของสังคม แน่นอนว่า คำบรรยายถึงภูมิภาคนี้ หากมิได้กล่าวถึงแก๊งค์ติดอาวุธแห่งมินดาเนา ผู้หญิงบาร์ในกรุงเทพ และผู้ติดเฮโรอินแห่งไซง่อน ก็ไม่สามารถจะถือว่าเป็นคำบรรยายที่สมบูรณ์ได้ แต่ขณะเดียวกัน ก็มิใช่เรื่องง่ายที่จะยืนยันว่า กิจกรรมดังกล่าวนั้น มีเพิ่มขึ้นจริง ๆ ในยุคหลังสงคราม (เปรียบเทียบกิจกรรมของพวกโจรผู้ร้ายกับการใช้ฝิ่นในสมัยอาณานิคม) ทั้งไม่สามารถจะทึกทักได้ว่า พวกเขาเหล่านี้ล้วนผิดปกติกันทั้งหมด หากว่าพนักงานเสิร์ฟหรือยามติดอาวุธ เป็นผู้ใฝ่ฝันที่จะยกฐานะของตนให้สูงขึ้น แล้วทำไมจะไม่ให้เป็นโสเภณีหรือ “อันธพาล” อาชีพเสียเลยหรือ? ในอีกทางหนึ่ง การทำลายวัฒนธรรม การใช้ยาเสพย์ติด และความผิดปกติทางจิตอย่างร้ายแรง ก็มองเห็นได้ชัดว่า เป็นสิ่งที่ไม่ถูกอนามัย ที่มีควบคู่มากับการเปลี่ยนแปลง

อย่างไรก็ดี ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ก็ได้บรรลุถึงซึ่งการประนีประนอมบางอย่างระหว่างการรักษาชุมชนแบบเก่ากับการยอมรับชุมชนแบบใหม่ พวกเขายังคงอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน แต่บางครั้งบางคราว ก็เดินทางออกนอกหมู่บ้าน หรือแม้กระทั่งไปทำงานที่อื่นอยู่สักพักหนึ่ง พวกเขายังคงกลับมาหา*วาหยัง* (หนังตะลุง) และงานเทศกาลที่วัด แต่ก็ฟังวิทยุทรานซิสเตอร์และอ่านหนังสือการ์ตูน *โกมิกส์* พวกเขาสร้างความเป็นพันธมิตรแบบผู้อุปถัมภ์-ผู้รับการอุปถัมภ์กับเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น มิใช่อย่างคนที่ยึดมั่นกับสิ่งที่ผิดยุคผิดสมัยมาแต่อดีต หากแต่ในฐานะการสนองตอบอย่างสร้างสรรค์ต่อความจริงในข้อที่ว่า รัฐเป็นแหล่งผลประโยชน์ที่กำลังเติบใหญ่ขึ้นเป็นลำดับ พวกเขาเพิ่มความยืดหยุ่นในการสนทนาปราศรัย โดยใช้รูปแบบที่แสดงความเคารพนบนอบ กับผู้ที่ยังคงซาบซึ้งกับรูปแบบพวกนี้ และใช้คำพูดในรูปแบบที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ในที่ที่เหมาะสม พวกเขาใช้ควายไถนา และขี่ฮอนด้า พวกเขามีส่วนร่วมใน*สลามีตัน* (งานเลี้ยงตามพิธี) และการชุมนุมทางการเมืองของ

มวลชน พวกเขาไปเข้าทั้งคลีนิคของรัฐบาลและหมอสมุนไพร แม้ภายใต้การปกครองในระบอบคอมมิวนิสต์ พวกเขาก็ยังปรับสถาบันที่มีมา ตามประเพณีให้สอดคล้องกับความต้องการของตน โดยไม่นำพาต่อนโยบายของรัฐบาล ดังนี้

หากท่านมาที่เมืองท้าย เหงียน
ท่านจะได้เห็นภาพที่น่ากลัว
เพราะที่ตลาด ตั้งแต่เช้าจรดค่ำ
คึกคักด้วยสินบน

ไม่ว่าอะไรที่ท่านอยากจะซื้อ
ริมทางเดินมีวางอวดอยู่—
แม้กระทั่งสิ่งที่รัฐห้าม
พระเจ้าอาจรู้ว่าทำได้ยังไง แต่ฉันไม่รู้![41]

ปัจจัยหนึ่งของความต่อเนื่องในชีวิตของพวกเขา คือความผูกพันทางสายโลหิต วงศ์วานว่านเครือของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกบีบคั้นด้วยระยะทางอย่างหนักหน่วง เพราะการอพยพย้ายถิ่น ความเป็นครอบครัวและเครือญาติถูกผู้สร้างความทันสมัยใส่ร้าย และถูกเขมรแดงโจมตี แม้ชุมชนหมู่บ้านจะเสื่อมโทรมลงไป และได้ซึมแทรกเข้าไปในองค์กรที่ใหม่กว่ามากมาย ที่มาแทนที่ แต่ความเป็นเครือญาติยังคงดำรงอยู่ ในด้านการเมืองนั้น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม มีลักษณะเฉพาะตัวที่การเล่นพรรคเล่นพวกในหมู่เครือญาติ มีแม้กระทั่งการดำเนินการระยะแรกเริ่ม เพื่อก่อตั้งสิ่งที่เปรียบได้กับเป็นราชวงศ์ เฟอร์ดินานด์ และอิเมลดา โรมูอัลเดซ มาร์คอส เพียงแต่กระทำอย่างเลยเถิดในสิ่งที่ผู้นำอื่น ๆ ในภูมิภาคนี้ใฝ่ฝันที่จะทำอยู่อย่างเงียบเชียบเท่านั้น ในวงการธุรกิจ ความซื่อสัตย์ต่อวงศ์ตระกูล เป็นสาเหตุอยู่มาก ที่ทำให้เกิดสิ่งที่ชาวตะวันตกที่ไม่มีความเห็นอกเห็นใจ มองเห็นว่าเป็น “การทุจริต” ทว่าคนท้องถิ่น ถือเป็นเพียงการปฏิบัติตามพันธะหน้าที่ที่มีต่อเครือญาติและวงศ์ตระกูลตามธรรมดาเท่านั้น การศึกษาพิเคราะห์ในส่วนย่อย เกี่ยวกับความสามารถในการโยกย้ายในด้านภูมิศาสตร์และในด้านสังคม แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความผูกพันของสายโลหิต ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ที่ย้ายเข้ามายังเมืองใหญ่หรือไปอยู่ตามชายขอบ ต่างย้ายไปตาม “สายโซ่”

---

[41] Nhu Van Lo, “Flea Market in Thai Nguyen’ (1977), อ้างใน Nguyen Van Canh (with Earle Cooper), *Vietnam Under Communism, 1975-1982,* Stanford, 1983, 43-4.

ของความผูกพันตามสายโลหิต ในขณะที่คนที่ได้งานใหม่ ก็มักหางานได้โดยผ่านบริการที่ดีจากญาติมิตร ในส่วนที่เส้นสายในตระกูลไม่แพร่หลายพอที่จะบรรลุเป้าหมายทางสังคม การสร้างความเกี่ยวดองก็ถูกขยายต่อออกไปอย่างไม่เป็นไปตามธรรมชาติ เจเรมี เอช. เคมป์ ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า "ความเกี่ยวดองเป็นเครือญาติ มีคุณค่ามากเกินกว่าที่จะจำกัดอยู่เพียงที่สภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับชีววิทยามากมายทีเดียว!"[42] ความอยู่ยงของความผูกพันในสายโลหิต ดั่งที่มีมา ตามประเพณี มิได้ปฏิเสธความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม ทำนองเดียวกับที่ความยืนยงของปรัชญาทางด้านเทววิทยาและการเผาแม่มดในยุโรปของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มิได้ปฏิเสธความสำคัญของการฟื้นฟูศิลปวิทยา จะว่าไปแล้ว ความผูกพันของสายโลหิตกระทำการประหนึ่งเป็นการยืนยัน ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม กล่าวคือสายโลหิตและความเป็นเครือญาติอาจดำรงอยู่อย่างไม่จางหาย เพียงเพราะว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งเดียวที่คงที่และแน่นอนภายในโลก ซึ่งหากไม่เช่นนั้นแล้ว โลกก็จะเหมือนกับสิ่งที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอย่างน่าเวียนศีรษะ สายโลหิตและความเป็นเครือญาติเป็นสิ่งที่สามารถความวางใจได้ ในยามที่ค่านิยมเก่า ๆ ถูกตั้งคำถามและสถาบันเก่า ๆ กำลังพังทะลายลงมา ความผูกพันในสายโลหิต จึงยังคงมีความสำคัญสืบเนื่องต่อไปอย่างไม่ขาดตอน

การประท้วงกับการกบฏ

ยุทธศาสตร์ขั้นสุดท้าย ที่เป็นโอกาสแก่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งไม่อาจประคับประคองวิถีเก่า ๆ ไว้ได้ ทั้งไม่อาจจำทนกับวิถีใหม่ ๆ ได้ คือการประท้วง และ—เมื่อการประท้วงไม่เป็นผล—ก็จะกระทำการกบฏ อาจเป็นได้ว่าไม่มีครั้งใดในประวัติศาสตร์ ที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ยินได้ฟังเรื่องราวเกี่ยวกับการแสดงออกถึงความไม่พอใจมากมายเหมือนเช่นยุคหลังสงครามนี้ แม้ว่าบางครั้งการแสดงออกเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นชัดอย่างไม่มีข้อกังขา ถึงความคาดหวังที่เพิ่มขึ้น และการสื่อสารที่ปรับปรุงดีขึ้น ยิ่งกว่าจะเป็นความเสื่อมโทรมลงของสภาวะแวดล้อมทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ การประท้วงกระทำในรูปแบบต่าง ๆ นานา รวมทั้งการยื่นคำร้อง การชุมนุม การนัดหยุดงาน การเดินขบวน การคว่ำบาตร และการกระทำอันเป็นสัญลักษณ์อีกเป็นอันมาก พระภิกษุในพุทธศาสนาในไซ่ง่อน เผาตัวจนถึงแก่มรณภาพเพื่อประท้วงนโยบายของโง ดินห์ เดียม คนงานประเภทคอปกขาว

---

[42] "The Manipulation of Personal Relations: From Kinship to Patron-Clientage," in Hans ten Brummelhuis and Kemp, eds, ***Strategies and Structures in Thai Society,*** Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Antropologish-Sociologisch Centrum, Publikatieserie Vakgroep Zuid-en Zuidoost-Azie, no.31, 1984, 55-69.

(หรือผู้ทำงานในสำนักงาน) ในมากาติ นำสมุดโทรศัพท์มาตัดให้เป็นกระดาษแผ่นเล็ก ๆ สีเหลืองแล้วนำออกโปรยปรายเพื่อเป็นเกียรติแก่การสละชีพเพื่อเพื่อนมนุษย์ของ “นินอย” อาควิโน การจลาจลซึ่งสร้างความสั่นสะเทือนให้แก่เมืองใหญ่ ส่วนใหญ่ จะต้องมีไม่คราใดก็คราหนึ่ง ที่อาจถือได้ว่า เป็นรูปแบบหนึ่งของการประท้วง แม้ว่าในทันทีที่ได้เริ่มไปแล้ว มักดูเหมือนว่าเป็นเรื่องใหญ่เกินความคับแค้นใจจำเพาะเรื่อง ที่เป็นตัวจุดชนวนให้เกิดการจลาจลเหล่านั้นขึ้นมา

ขบวนการประท้วง กระทำอย่างเป็นประจำในเมืองใหญ่มากกว่าในบริเวณชนบท ส่วนหนึ่งเพราะความปลอดภัยจากการแก้เผ็ด เนื่องจากการเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมในเมือง เป็นภาวะที่ค่อนข้างเป็นนิรนาม ส่วนใหญ่แล้ว ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ เป็นการตอบสนองในเชิงปฏิกิริยาต่อความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มองกันว่าเป็นอันตรายต่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าของชาวเมือง มิใช่เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ที่ต่อเนื่อง เพื่อการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประท้วงการขึ้นราคาข้าว ค่าโดยสารรถประจำทางและค่าเล่าเรียนในโรงเรียน ประท้วงการปรากฏตัวของคนต่างด้าวที่ขูดรีด (ผู้ประกอบการค้าชาวจีน นักลงทุนชาวญี่ปุ่น ทหารอเมริกัน) และภัยคุกคามอิสรภาพทางการเมืองหรือทางศาสนา (การเลือกตั้งที่ควรจะมีขึ้น หรือการบุกรุกวัด) ความไม่สงบดังกล่าว แทบไม่เคยขยายไปเป็นการกบฏอย่างเต็มพิกัด แม้ว่าเมื่อได้รับการสนับสนุนหรือได้รับการยุยงจากสมุนของชนชั้นสูง ก็จะสามารถโค่นล้มรัฐบาลที่ง่อนแง่นอยู่แล้วได้ ดังที่ได้เคยเกิดขึ้นในเวียดนามใต้เมื่อปีค.ศ.1963 ในประเทศไทยเมื่อปีค.ศ.1973 และฟิลิปปินส์เมื่อปีค.ศ.1986 อย่างไรก็ดี ปกติแล้ว ตำรวจและทหาร ต่างสามารถควบคุมหรือต้อนผู้ประท้วงเหล่านี้กลับไปได้ ในขณะที่เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจสูงกว่า ก็ให้การโอนอ่อนผ่อนตามความต้องการของผู้ประท้วงบ้างเล็กน้อย หรือไม่ให้เลย

ในบริเวณพื้นที่ชนบท อัตราความสำเร็จของการประท้วงอย่างสงบ ยิ่งต่ำกว่าของชาวเมืองไปอีก ทั้งนี้เพราะโดยทั่วไปแล้ว เป็นการยากลำบากยิ่งกว่า สำหรับผู้ประท้วง ที่จะประสานปฏิบัติการให้สอดคล้องกัน และเป็นการง่ายยิ่งกว่า สำหรับรัฐ ที่จะปราบปรามผู้ประท้วงโดยไม่ต้องกลัวว่าจะสร้างความขัดเคืองแก่มหาชนในชาติหรือนานาชาติ ดังนั้น สำหรับเกษตรกรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก จึงดูเหมือนว่าพวกเขามีที่ตรงกลางอยู่เพียงเล็กน้อย ระหว่างการใช้ “อาวุธของผู้อ่อนแอ” (ซึ่งรวมถึงการอพยพย้ายถิ่น) และการลุกขึ้นก่อการกบฏที่แท้จริงขึ้นโดยใช้อาวุธด้วย พวกที่ไม่มีสมรรถนะทางทหาร ไม่มีทางเลือกเท่าไรนัก นอกจากวางตัวสุภาพและหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากันโดยตรง

แม้ว่าขบวนการประท้วงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากมาย จะเริ่มขึ้นในฐานะที่เป็นการตอบสนองต่อความคับแค้นใจในท้องถิ่น ซึ่งเกิดขึ้นอย่างฉับพลันโดยมิได้วางแผน แต่พวกที่ประคับประคองขบวนการประท้วงให้ดำเนินต่อมาเป็นระยะเวลาหลาย ๆ ปีนั้น โดยทั่วไปแล้ว มีฐานแกนกลางของอัตลักษณ์อยู่ที่ศาสนา สถานภาพความเป็นชนกลุ่มน้อยด้านชาติพันธุ์ หรือในแง่ชนชั้นทางเศรษฐกิจ การท้าทายอำนาจรัฐโดยใช้กำลังอาวุธของขบวนการทางศาสนา มีระดับความรุนแรง

ต่าง ๆ กันไป ตั้งแต่ดารุล อิสลาม ซึ่งระดมชาวซุนดานับล้านคนให้มาต่อต้านสาธารณรัฐอินโดนีเซียอยู่เป็นเวลาสิบสี่ปี (ค.ศ.1948-1962) ไปจนถึงลัทธิความเชื่อต่าง ๆ เช่นลาเปียง มาลายา ซึ่งทำให้สาธารณรัฐฟิลิปปินส์อยู่ในภาวะที่วุ่นวายกับการปราบปรามในชั่วเวลาวันเดียว (ในค.ศ.1967) โดยมีผู้บาดเจ็บล้มตายเกือบหนึ่งร้อยคน[43] ผู้นำทางศาสนาคนอื่น ๆ—ได้แก่พระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา *อูลามา*ของมุสลิม พระคาทอลิก—ก็เข้าร่วมในการประท้วงแบบไม่ใช้ความรุนแรงต่อรัฐเป็นครั้งคราวด้วยเช่นกัน ความหมายทางจิตวิญญาณของขบวนการเหล่านี้ ไม่ใช่ประเด็นที่จะกล่าวในที่นี้ ทั้งนี้เพราะการประท้วงที่โด่งดังทุกครั้ง ล้วนมีความเป็นไปได้ว่า มีความเกี่ยวพันกันอยู่ ระหว่างการประท้วงทางศาสนาและความไม่พอใจทางด้านสังคม-เศรษฐกิจที่มีอยู่อย่างแพร่หลาย แม้ว่าโดยทั่วไปแล้ว จะไม่รับรู้กันอยู่ก็ตามที

สาเหตุของขบวนการแยกดินแดนส่วนใหญ่นั้น โดยทั่วไปแล้ว แยกแยะให้เห็นได้ค่อนข้างง่าย เช่นเดียวกับขีดจำกัดของขบวนการเหล่านี้ ในเรื่องความเข้มแข็ง ชนกลุ่มน้อยที่อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวงของประเทศ รู้สึก – ซึ่งมักจะถูกต้อง—ว่า พวกเขาถูกกลุ่มที่เป็นชนส่วนใหญ่ ดูแคลนในแง่การเมือง และเอาเปรียบในด้านเศรษฐกิจ พวกเขาเชื่อว่า ความยุติธรรมจะบรรลุถึงได้ ก็เฉพาะโดยการได้รับเอกราชหรือได้แยกตัวเป็นกลุ่มชนชาติอิสระเท่านั้น ด้วยความจริงในข้อที่ว่า พวกเขาเป็นชนกลุ่มน้อย มีคนน้อยกว่าและมีอาวุธด้อยกว่า จึงเป็นการยากต่อความหวังของพวกเขาที่จะได้ชัยชนะ กระนั้น ความที่พวกเขายึดมั่นต่อภารกิจอย่างเข้มแข็ง (ซึ่งมักได้รับการส่งเสริมให้ยิ่งยึดมั่นมากขึ้นไปอีก เพราะการกระทำอย่างเลยเถิดของกองกำลังฝ่ายรัฐบาล) และความคุ้นเคยกับสภาพพื้นที่ในท้องถิ่น ทำให้ขบวนการเหล่านี้ สามารถคงการต่อต้านอยู่มาได้เป็นเวลานานนับทศวรรษ ตามส่วนต่าง ๆ ของพม่า อยู่ในภาวะกบฏซึ่งคุกรุ่นอยู่ตลอดช่วงระยะหลังสงครามทั้งหมด ในที่อื่น ๆ กิจกรรมเพื่อแยกดินแดน เกิดขึ้นอย่างเป็นพัก ๆ แต่ก็ไม่อาจดับให้มอดสนิทลงได้จริง ๆ อย่างเป็นผลสำเร็จ เดี๋ยวก็ลุกโพลงขึ้นมา เดี๋ยวก็ซาลงไป ทว่าไม่เคยหายไปอย่างสิ้นเชิง การกบฏดูจะเกิดขึ้นถี่ซ้ำเป็นพิเศษ ในที่ซึ่งห่างไกลจากศูนย์กลางในเรื่องระยะทาง และความห่างไกลนี้ควบคู่อยู่กับความแตกต่างทางด้านศาสนา เช่นในหมู่ชาวมุสลิมทางตอนใต้ของไทยและของฟิลิปปินส์ ชาวคริสเตียนในมาลุกุ ผู้นับถือภูตผีในอีเรียน จายา และผู้นับถือภูติบริเวณที่สูงของอินโดจีน

การกบฏที่มีเหตุมาจากเรื่องชนชั้น มากยิ่งกว่าเรื่องชาติพันธุ์ มีโอกาสที่จะมีฐานด้านประชากรกว้างขวางกว่า รวมทั้งมีโอกาสที่จะประมวลเข้ากับลัทธิอุดมการณ์และโครงสร้างการต่อต้านอย่างเป็น

---

[43] Karl D. Jackson, ***Traditional Authority, Islam and Rebellion: A Study of Indonesian Political Behavior,*** Berkeley, 1980; David R. Sturtevant, "Rizalistas—Contemporary Revitalization Movements in the Philippines," in ***Agrarian Unrest in the Philippines,*** Athens: Ohio University Monographs in International Studies, Southeast Asia Series no. 8, 1969, 18-30.

ระบบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ขบวนการแยกดินแดนส่วนใหญ่ขาดอยู่ แต่ไม่ว่าจะใช้การคิดคำนวณใด ๆ ก็ล้วนลงข้อสรุปได้ว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ล้วนยากจน และการที่มีเจ้าที่ดินและนายทุนที่มั่งคั่งปรากฏตัวอยู่ท่ามกลางพวกเขา คงเป็นการบ่งบอกโดยนัยว่า ความยากจนของพวกเขา ส่วนหนึ่ง มีสาเหตุเนื่องมาจากการขูดรีดและเอารัดเอาเปรียบกัน ตรรกะตามแนวของลัทธิมาร์กซ์ บ่งชี้มาตั้งแต่สมัยปลายทศวรรษ 1940 แล้วว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ น่าจะพร้อมที่จะสลัดโซ่ตรวนของตนออกไปได้แล้ว กระนั้น การกบฏมากมายที่เกิดขึ้นตลอดทั่วทั้งภูมิภาคในตอนนั้น มีเฉพาะในอินโดจีนเท่านั้นที่ประสบความสำเร็จในท้ายที่สุด ในที่อื่น ๆ นั้น การลุกฮือในระยะแรก ๆ ถูกปราบปรามจนหมดสิ้น แม้ว่าที่ถูกปราบปรามไปแล้วนี้จะมีบางขบวนการกลับฟื้นขึ้นมาใหม่ในภายหลัง—โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอินโดนีเซียในตอนต้นทศวรรษ 1960 และในฟิลิปปินส์ในทศวรรษ 1970 และ 1980 – แต่ประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงหลังสงครามโดยทั่วไป ก็สร้างความฉงนแก่ผู้มีฐานการวิเคราะห์ของตน ที่ศูนย์กลางของชนชั้น และการต่อสู้ทางชนชั้น

ชนชั้น ในฐานะที่เป็นประเภทหนึ่งของการวิเคราะห์ สามารถเป็นประโยชน์แก่นักวิชาการของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ หากว่าไม่ล่มเสียกลางทาง ขณะที่เพียรพยายามจะระบุความสัมพันธ์ที่แน่ชัดระหว่าง “ลัทธิศักดินา” กับลัทธิทุนนิยม และรับรู้ตามที่ควร ถึงผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันเป็นครั้งเป็นคราว ระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่อยู่ในชนชั้นเดียวกัน เป็นต้นว่าระหว่างชนชั้นผู้มีสมบัติ (กระฎุมพี) ฝ่าย “ในชาติ” กับฝ่ายที่เป็น “ตัวแทนของต่างชาติ” ระหว่างผู้เช่าที่ยากจนกับกรรมกรที่ไร้ที่ดิน ฯลฯ ในส่วนที่สภาพความมีชนชั้นมิได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นก็นับว่าอยู่ในประเภทปรากฏการณ์วิทยากล่าวคือปรากฏการณ์ที่แสดงถึงจิตสำนึกที่เกิดขึ้นมาเองในพื้นถิ่น แน่นอนว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตระหนักถึงการแบ่งชนชั้นในแง่ของเกียรติยศศักดิ์ศรี และตำแหน่งในสังคม และการแบ่งในระดับที่เบื้องต้นที่สุด คือการจำแนกแยกแยะอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ระหว่าง “คนใหญ่คนโต” กับ “คนกระจอกงอกง่อย” โดยทั่วไปแล้ว สิ่งที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้ทำ คือการระบุผลประโยชน์ของตนเอง ร่วมกันกับชนชั้นในส่วนกว้าง และจากนั้น ก็กระทำการโดยสอดคล้องกันไปกับผลประโยชน์ร่วมกันของหมู่คณะ

แม้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะหลีกเลี่ยงการใช้คำว่า “ชนชั้น” แต่ภายในช่วงชั้นที่อยู่ในระดับสูงกว่ามวลชน นั้น น่าจะมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันทาง “ชนชั้น” มากกว่า แม้ว่าวาทะคารมจะเพริศแพร้วไปในทางสนับสนุนประชาธิปไตย และมีสมาชิกบางคน แหกคอกออกไปบ้างเป็นครั้งคราว แต่โดยแก่นแล้ว ชนชั้นสูงที่เป็นฝ่ายปกครอง ก็รวมตัวกันตามหลักการพื้นฐานในการควบคุม พวกเขาเห็นพ้องต้องกันว่า ไม่บังควรนำที่ดินมาจัดสรรแจกจ่ายใหม่โดยไม่มีค่าชดเชย เพราะฉะนั้นการหาคำอธิบายถึงความล้มเหลวของการปฏิรูปที่ดินในบริเวณส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงไม่จำเป็นต้องมองให้ไกลไปกว่านี้แล้ว ชนชั้นปกครองต่างเห็นว่า ผู้ใช้แรงงานควรได้รับการฝึกให้มีวินัย และไม่ควรได้รับอนุญาตให้เข้ามีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพในการตัดสินใจเรื่องใด ๆ ไม่ว่าจะ

ในด้านเศรษฐกิจหรือการเมือง—และการณ์ก็ปรากฏออกมาเช่นนี้ แม้กระทั่งในประเทศที่ได้ชื่อว่าก้าวหน้าอย่างเช่นสิงคโปร์ การเบี่ยงเบนไปจากหลักการเหล่านี้เป็นการชั่วคราวในประเทศไทยภายหลังค.ศ.1973 และในฟิลิปปินส์ภายหลังค.ศ.1986 ได้รับการแก้ไขเมื่อเป็นที่รับรู้กันอย่างเต็มที่ว่า อะไรกันแน่ ที่เป็นเดิมพันอยู่ อาจเป็นได้ว่า การสำแดงถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชนชั้นสูงอย่างประสบความสำเร็จมากที่สุด คือการตั้งกลุ่มพันธมิตร (และสิ่งที่สืบทอดมาจากกลุ่มเหล่านี้) ในมลายู กลุ่มพันธมิตรนี้สามารถฝ่าฟันอุปสรรคเรื่องความแตกต่างด้านเชื้อชาติ เพื่อธำรงรักษาระบบการเมืองที่ตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการปกป้องทรัพย์สินได้อย่างเป็นผลสำเร็จ

ในหมู่มวลชนนั้น มีปัญหามากกว่า การสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ให้แพร่กระจายอย่างกว้างขวางตามแนวนอน เป็นเรื่องยากเป็นพิเศษที่จะทำได้สำเร็จ แม้ในขบวนการประท้วงอย่างสันติ และในการแสวงหารูปแบบใหม่ ๆ ในการจัดองค์กรทางสังคม ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ก็ดูจะนิยมความสัมพันธ์ในแนวตั้งที่มีพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์กับผู้รับการอุปถัมภ์หรือไม่เช่นนั้น ก็ในรูปการรวมกลุ่มกันอย่างเสมอภาคในขอบเขตจำกัด โดยมีพื้นฐานอยู่ที่การรู้จักมักคุ้นกันเป็นส่วนตัว แม้เมื่อพรรคที่เป็นกองหน้า แจกแจงระบบความสัมพันธ์ไว้ให้อย่างชัดแจ้ง แต่กรรมกรและชาวนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ก็ไม่เต็มใจที่จะยอมรับสิ่งที่เป็นนามธรรมดังเช่น “ชนชั้นคนงาน” หรือนำตนเองไปผูกมัดไว้กับภาระหน้าที่ในการปกป้องกับสิ่งที่เป็นนามธรรมเช่นนั้น ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม พรรคคอมมิวนิสต์มลายู ไม่สามารถก้าวออกไปจากพื้นฐานด้านเชื้อชาติของตน ภายในชุมชนชาวจีนไปได้สำเร็จ และพรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์ (ปาร์ติโด โกมุนิสตา ง ฟิลิปินาส) หรือ พีเคพี และพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย (ปาตาอิ โกมูนิส อินโดนีเซีย) หรือพีเคไอ ก็ประสบความยากลำบากอย่างใหญ่หลวง ในการก้าวให้ไกลไปจากพื้นฐานด้านภูมิศาสตร์ของตน คือในลูซอนตอนกลางสำหรับพีเคพี และในชวาสำหรับพีเคไอ ในทำนองเดียวกัน ในขณะที่การนัดหยุดงานในท้องถิ่นเล็ก ๆ ประสบความสำเร็จเป็นครั้งคราว การนัดหยุดงานและการคว่ำบาตรทั่วไปครั้งใหญ่ กลับไม่สำเร็จ และพรรคการเมืองที่ถูกต้องตามกฎหมาย ที่แสดงตนตามชนชั้น ก็หาได้ยาก ที่จะประสบความสำเร็จมากมายนักในเวทีการเลือกตั้ง

ทำไมขบวนการดังกล่าวจึงประสบความล้มเหลว? ในระดับหนึ่ง เป็นเพราะอิทธิพลของค่านิยมทางวัฒนธรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิม สำนึกในด้านชนชั้น เป็นเรื่องที่แปลกอย่างลึกซึ้ง การทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ โดยยึดถือความเป็นปฏิปักษ์ของบทบาททางเศรษฐกิจ เป็นหลักสำคัญ จำเป็นจะต้องฟันฝ่าอุปสรรคในเรื่องวิธีคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของโลก ที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอยู่เป็นเวลานานนับศตวรรษ ในระดับหนึ่ง เรื่องนี้มีสาเหตุเนื่องมาจากความสลับซับซ้อนของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมแบบใหม่ ในเมืองใหญ่จะมีคนงานประเภทต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีผลประโยชน์แตกต่างกัน ในขณะที่แม้แต่ในบริเวณพื้นที่ชนบท ผู้ใช้แรงงานที่ไร้ที่ดินทำกิน คนงานตามฤดูกาล และกรรมาชีพที่ทำงานไม่เต็มเวลา ก็ล้วนปะปนอยู่กับชนชั้นผู้เช่าที่นาที่คุ้นเคยกันอยู่ ใน

เวลาเดียวกัน การที่รัฐและบริษัทใหญ่ ๆ เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ในเศรษฐกิจของท้องถิ่นมากขึ้น ก็เพิ่มระยะห่างทางกายภาพและทางสังคม ระหว่างฝ่ายเกษตรกรและผู้ใช้แรงงานสามัญทั่ว ๆ ไป กับฝ่ายที่ควบคุมปัจจัยการดำรงชีพของตนเอง การทำความเข้าใจและเผชิญหน้ากับหน่วยงานพัฒนาของรัฐบาล บริษัทข้ามชาติ หรือธนาคารโลก เป็นเรื่องยากยิ่งกว่าการทำความเข้าใจหรือเผชิญหน้ากับเจ้าที่ดินหรือเจ้าของโรงงานที่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ และการพัฒนาความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกับกรรมกรที่อยู่ห่างไกลออกไปห้าร้อยไมล์ ก็เป็นเรื่องยากยิ่งกว่าที่จะกระทำกับเพื่อนผู้เช่าที่นาด้วยกันเอง

สำนึกในชนชั้น ถูกความมั่งคั่งไพบูลย์ที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ บ่อนทำลายอยู่เช่นกัน ตรงที่ว่า คนยากจนนั้น แม้ว่าจะถูกขูดรีดเอาเปรียบยิ่งกว่าที่เคย (ในแง่ที่พวกเขาได้รับสิ่งที่ตนเป็นผู้ช่วยในการสร้างสรรค์ขึ้นมา ในมูลค่าที่ลดน้อยลง) แต่อันที่จริงนั้น คนยากจนเหล่านี้ มั่งมีศรีสุขในแง่วัตถุ มากยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาก่อน ความรุ่งเรืองไพบูลย์ชนิดที่แตกต่างออกไป ช่วยให้เหตุผลอธิบายว่า ทำไมทหารชั้น ผู้น้อยส่วนใหญ่ จึงไม่สามารถมองเห็นว่าตนเป็นฝ่ายเดียวกับชนชั้นผู้ใช้แรงงาน อันเป็นชนชั้นซึ่งพวกเขาถือกำเนิดขึ้นมา (ปกติแล้ว พวกนายทหาร มาจากชนชั้นที่มีสมบัติ) ปกติแล้ว รัฐเป็นผู้จ่ายเงินที่วางใจได้ บางครั้ง เป็นแม้กระทั่งผู้จ่ายเงินที่ใจกว้าง และในบริเวณมากมายของภูมิภาคนี้ การเป็นทหารยังให้โอกาสแก่การรับสินบน หรือแม้กระทั่งการปล้นโดยใช้อาวุธเป็นครั้งคราวด้วย ด้วยเหตุนี้จึงเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของกองทัพที่จะให้การสนับสนุนรัฐบาลหรือพยายามที่จะกำจัดรัฐบาลเก่าเพื่อไปเข้าข้างรัฐบาลใหม่ที่อาจปฏิบัติต่อพวกเขาอย่างเมตตาอารียิ่งไปกว่าเดิมอีก

สิ่งที่ขัดขวางการพัฒนาสำนึกทางชนชั้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น เหนือสิ่งอื่นใดคือการที่ทางการทำให้เป็นเรื่องที่สับสนและคลุมเครือ รวมทั้งการปราบปรามของทางการเอง ในระดับปัญญาชนนั้น รัฐทุนนิยมปฏิบัติตามแบบอย่างที่เคยทำกันมาก่อนในสมัยอาณานิคม คือปฏิเสธการดำรงอยู่ของ “ชนชั้น” ในฐานะที่เป็นปัจจัยทางสังคมที่สำคัญปัจจัยหนึ่ง สิ่งที่รัฐกระทำเป็นการทดแทนคือเสนอนิยายเรื่องความสามัคคีในชาติ หรือไม่เช่นนั้น ก็ทำให้เกิดการแบ่งแยกโดยใช้ฐานทางด้านชาติพันธุ์ ซึ่งทำให้บรรดาผู้ปกครองประเทศอยู่ในฝ่ายเดียวกับชนกลุ่มใหญ่ (ตัวอย่างเช่นชาวมาเลย์) แทนที่จะอยู่ในฝ่ายชนกลุ่มน้อย (ตัวอย่างเช่นเจ้าที่ดิน) พิจารณาในแง่หนึ่งแล้ว อาจกล่าวได้ว่าการอภิปรายถึงเชื้อชาติหรือ “ปัญหาชาวจีน” ทุกครั้ง ล้วนเป็นการเบี่ยงเบนความสนใจให้เขวออกไปจากการตั้งคำถามเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม-เศรษฐกิจ ซึ่งเป็นคำถามที่อันตรายยิ่งกว่า รัฐบาลของหลายประเทศเซ็นเซอร์สิ่งพิมพ์ที่ท้าทายหลักปฏิบัติที่เคร่งครัดตายตัวของทางการอย่างเปิดเผย และบ่อยครั้งที่รังควานไปถึงตัวผู้เขียนด้วย คำว่า “ชนชั้น” เอง กลายเป็นผู้ต้องหา เพราะเป็นสิ่งที่สัมพันธ์อยู่กับลัทธิมาร์กซ์ และดังนั้นจึงมีนัยที่สัมพันธ์กับความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ในประเทศที่มีเสรีภาพในการพิมพ์ เช่นในฟิลิปปินส์ (ก่อนและหลังกฎอัยการศึก) ผู้ที่พยายามแปลจิตสำนึกด้านชนชั้นไปสู่การกระทำ ก็ยังต้องถูกรังแกและกลั่นแกล้ง หรือประสบชะตากรรมที่เลวร้ายยิ่งกว่านี้ หนทางที่แน่นอนเกือบที่สุด ที่จะหาเรื่องใส่ตัวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือการเป็นผู้จัดตั้งสหภาพ หรือชุมชน แม้กระทั่งเป็นผู้ที่ยึดมั่นต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างสันติก็ตาม สหภาพที่มีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม ถูกสลายลงอย่างเป็นระบบด้วยการวางข้อจำกัดทางด้านกฎหมาย ด้วยการติดสินบน หรือด้วยการใช้ความรุนแรง บางองค์กร ถูกแทนที่ด้วยสหภาพที่อ่อนข้อมากกว่า ซึ่งสามารถวางใจได้ว่าจะไม่ขอในสิ่งที่มากเกินกว่าที่รัฐบาลหรือบริษัทจะเต็มใจยอมจ่ายให้ ส่วนสหภาพอื่น ๆ เพียงแต่หายสาบสูญไปเสียเฉย ๆ ผู้ก่อตั้งถูกไล่ออก ถูกซ้อม ถูกขึ้นบัญชีดำ ถูกจำคุก หรือกระทั่งถูกสังหาร หากว่าพวกเขามีเครื่องคุ้มกันในด้านศาสนาบางประเภท พวกเขาจะถูกกดดันอย่างหนักหน่วงให้ออกไปเสียจากการเมือง ประวัติบันทึกเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของรัฐเอกราชเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่เคยสดใส และหม่นมัวมากเป็นพิเศษ เมื่อมาถึงเรื่องกิจกรรมที่หมายเพื่อให้อำนาจแก่กรรมกรและชาวนาธรรมดาสามัญ

เมื่อเผชิญกับความเป็นศัตรูต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างสันติอย่างไม่ยอมลดราวาศอก การกบฏที่เกิดขึ้นจึงเป็นการกระทำด้วยความจนตรอก การวิเคราะห์ที่น่าเชื่อถือที่สุดเกี่ยวกับการก่อการร้ายของฝ่ายซ้าย ได้แก่ การศึกษาพิเคราะห์ของเจฟฟรีย์ เรซ เกี่ยวกับแนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติในเวียดนามใต้ และการศึกษาพิเคราะห์ของเบเนดิคต์ เจ. เคิร์ควเลียต เกี่ยวกับการกบฏของพวกฮุค ในฟิลิปปินส์—ผลงานทั้งสองบ่งบอกเป็นนัยว่า กบฏเหล่านี้ มีต้นเหตุที่ความไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม บรรดาผู้ที่เข้าร่วมในขบวนการ และเสี่ยงชีวิตเพื่อขบวนการนั้น (แม้มิได้เป็นผู้นำพรรค ซึ่งมีบ่อย ๆ ที่เป็นผู้ที่มาจากชนชั้นสูงซึ่งไม่ได้รับความกระทบกระเทือนอะไร) กระทำเช่นนี้ ก็เพราะพวกเขามองเห็นว่า ทั้งความมั่นคงทางเศรษฐกิจและศักดิ์ศรี ที่พวกเขาเคยมีอยู่น้อยนิดตามประเพณีที่เคยมีมา กำลังถูกกัดกร่อนลงไป ในขณะที่คำวิงวอนขอความยุติธรรมและความพยายามที่จะบรรเทาความทุกข์ยากเดือดร้อนของตนภายในระบบ ก็ได้ปรากฏออกมาแล้วว่า ไร้ผล “เราต้องการให้เจ้าที่ดินหรือรัฐบาลค้ำประกันว่าเราจะมีพอกิน และมีหลังคาคุ้มหัว” อดีต “ฮุค” คนหนึ่งบอกแก่เคิร์ควเลียต ในขณะที่อีกคนหนึ่งอ้างว่า “ผมไม่ได้อยากจะต่อสู้เพื่อชีวิตของผม และต่อสู้เพื่อส่วนแบ่งจากผลเก็บเกี่ยว คนสารเลวพวกนี้ – พวกเจ้าที่ดิน ยามพลเรือน ทหาร –พวกมันทุกคนบังคับให้ผมต้องจับปืนขึ้นมา”[44] พวกกบฏ

---

[44] Kerkvliet, ***The Huk Rebellion: A Study of Peasant Revolt in the Philippines,*** Berkeley, 1977, 164-5; cf. Race, ***War Cames to Long An: Revolutionary Conflict in a Vietnamese Province,*** Berkeley, 1972.

ส่วนใหญ่ มิใช่คนคลุ้มคลั่งนัยน์ตาขวาง ที่หลงละเมอกับความฝันที่ยิ่งใหญ่โอพารถึงโลกในอุดมคติ พวกเขาต่อสู้เพื่อคงไว้เพื่อสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานเท่านั้น

การที่ผู้ก่อการกบฏของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านี้แพ้บ่อยกว่าชนะ ในยุคภายหลังสงครามแจงเหตุผลได้เป็นส่วนใหญ่ ว่าเป็นด้วยอำนาจรัฐที่พวกเขาเผชิญอยู่โดยแท้จริง อำนาจรัฐนี้มักได้รับการหนุนเสริมด้วยความช่วยเหลือจากภายนอกอีกด้วย รัฐไม่เพียงแต่จะมีอาวุธปืนและการสื่อสารคมนาคมที่เหนือกว่าเท่านั้น หากยังมีทรัพยากรที่จะนำมาใช้ทุ่มในการรณรงค์ประชาสัมพันธ์อย่างมีประสิทธิภาพ และใช้เพื่อการโอนอ่อนอย่างฉลาดด้วย รัฐสามารถสร้างถนน ส่งคณะแพทย์ขึ้นเครื่องบินเข้าไปในพื้นที่ ผูกขาดการใช้สื่อมวลชน และบางครั้งบางคราว ก็ซื้อตัวผู้นำฝ่ายกบฏหรือกลุ่มก๊กต่าง ๆ นอกจากนี้ รัฐยังสามารถปลุกปั่นให้ประชาชนลุกขึ้นกระทำการรุนแรงต่อบรรดาศัตรูของตนได้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอินโดนีเซีย ถนนตามหมู่บ้านของอินโดนีเซีย เป็นสีแดงด้วยโลหิตของ ผู้ที่ต้องสงสัยว่า สนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียในค.ศ.1965-1966

เมื่อพิจารณาในแง่นี้ ชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม จึงเป็นสิ่งเรื่องราวที่น่าทึ่งมากยิ่งขึ้น และมีหนังสือมากมายที่ออกมาเพื่อมุ่งให้คำอธิบายเรื่องราวเหล่านี้ (ส่วนความสำเร็จของพวกคอมมิวนิสต์ในกัมพูชาและลาวนั้น ทำความเข้าใจได้ง่ายกว่า เพราะสังคมของทั้งสองประเทศนี้ ถูกถอนรากถอนโคนด้วยสิ่งที่ล้นมาจากสงครามอินโดจีนครั้งที่สอง) คำอธิบายบางประการเกี่ยวกับความสำเร็จในเวียดนาม เน้นถึงความเข้มแข็งที่ตัวพรรค---ได้แก่ความต่อเนื่องของผู้นำพรรค และการจัดองค์กรอย่างสลับซับซ้อน ซึ่งผสานการชี้นำจากส่วนกลาง เข้ากับความคิดริเริ่มอย่างเข้มแข็งของท้องถิ่น—ทว่าคำอธิบายที่น่าสนใจมากกว่านี้ มุ่งประเด็นไปที่ต้นเหตุที่ทำให้ชาวเวียดนามธรรมดาสามัญเกิดความนิยมชมชื่น ประการแรก พรรคประสบความสำเร็จในการวางตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับลัทธิชาตินิยมเวียดนาม โดยเสนอกรอบโครงสร้างอันใหม่ที่ให้เกิดความรู้สึกถึงความเป็นชุมชนทางวัฒนธรรม ซึ่งคนจำนวนมากเชื่อว่าได้สูญไปแล้ว พร้อมทั้งยังได้แสดงภาพให้เห็นว่าปรปักษ์ของพรรค (รายแรกคือฝรั่งเศส และต่อมา ได้แก่เวียดนามใต้ที่สหรัฐสนับสนับ) เป็นศัตรูของชุมชน ประการที่สอง พรรคดูเหมือนจะดำเนินงานในระดับท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมของประชาชนธรรมดาสามัญ ด้วยการลดค่าเช่า และอนุญาตให้ประชาชนมีสุ้มเสียงมากขึ้นในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ

อย่างไรก็ดีความไม่สงบมิได้อันตรธานไปในทันทีเมื่อมีการสถาปนาการปกครองในระบอบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ การกบฏอย่างต่อเนื่องในพม่า การปฏิรูปที่ดินอย่างไม่เข้าท่าเข้าทางและโหดร้ายทารุณในเวียดนามเหนือในทศวรรษ 1950 (แม้ว่าจะไม่ถึงขั้น “นองเลือด” อย่างเต็มพิกัดเช่นที่บรรดาผู้ให้ร้ายเวียดนามกล่าวอ้าง) การที่ประชาชนพากันลงเรืออพยพออกจากเวียดนามในทศวรรษ 1970 และ 1980 และความสยดสยองของกัมพูชาประชาธิปไตย เหตุการณ์เหล่านี้ล้วนบ่งบอกเป็นนัยว่าระบอบการปกครองแบบใหม่เหล่านี้ เปลี่ยนแปลงฐานของความขัดแย้งในสังคม มิได้กำจัดให้หมดไป

รัฐในรูปแบบที่ประกอบด้วยพรรคเดียว เข้ามาแทนที่เจ้าที่ดินและนายทุน และอยู่ในฐานะที่เป็นแห่งที่มาสำคัญของการกดขี่ และเป็นเป้าสำคัญของการประท้วง ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นทุนนิยม การทำให้เป็นเรื่องสับสนและคลุมเครือ และการปราบปรามของทางการ รุนแรงมากยิ่งขึ้น ในอินโดจีนที่เป็นคอมมิวนิสต์ ความสำคัญของ “ชนชั้น” เป็นสิ่งที่รับรู้กันอย่างเป็นทางการ แต่ก็เฉพาะในฐานะที่เป็นบางสิ่งบางอย่างที่อยู่ภายนอก หรือที่มีรากฝังอยู่ในอดีตเท่านั้น การเสนอเป็นนัยว่า กลไกของรัฐและพรรคเองนั่นแหละ ที่เป็นโครงสร้างของชนชั้นที่ขูดรีดและเอารัดเอาเปรียบในแบบใหม่ เป็นเรื่องต้องห้าม พรรคที่เป็นทางเลือกและสหภาพที่ไม่ใช่ของทางการ ถูกห้าม ความระแวงสงสัยว่าจะมีการต่อต้าน นำไปสู่การลงทัณฑ์อย่างรุนแรง หรือนำไปสู่ “การศึกษาใหม่” เป็นเวลานานขึ้น หรือแม้กระทั่งนำไปสู่ความตาย พม่าดำเนินการอย่างเป็นระบบน้อยกว่ารัฐในอินโดจีน ในเรื่องการกำจัดการต่อต้าน ทว่าโหดร้ายต่อศัตรูที่ตกอยู่ในเงื้อมมือของตนไม่แพ้กัน

ช่วงระยะเวลาครึ่งศตวรรษ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองอุบัติขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปรากฏให้เห็นว่ามีความรวดเร็วและรุนแรงยิ่งกว่ายุคใด ๆ ที่พอจะเปรียบเทียบกันได้ในประวัติศาสตร์ รัฐต่าง ๆ ภายในภูมิภาค ซึ่งเริ่มต้นเกือบจะจากไม่มีอะไรเลยในตอนหลังสงคราม กลายเป็นรัฐที่มีเอกราชทางการเมือง พร้อมไปกับสภาวะที่เศรษฐกิจโลก กำลังอยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และสิ่งที่ดูจะขัดแย้งกันนี้ ได้วางกรอบของการโต้เถียงมากมาย เกี่ยวกับนโยบายในด้านเศรษฐกิจที่มีลักษณะจำเพาะเจาะจง ซึ่งมีอยู่ทั่วทั้งภูมิภาคนี้ ในท้ายที่สุด บางรัฐก็เลือกที่จะปกป้องทรัพย์สินและเปิดตัวเองเพื่อรับความช่วยเหลือ เปิดรับการค้าและการลงทุนของนานาชาติ รัฐเหล่านี้ประสบความสำเร็จในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ทว่าเกิดความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกันเป็นอย่างยิ่ง โดยที่ค่าจีเอ็นพีของประชากรต่อคนที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ มักปกปิดความยากจนที่ยังมีอยู่ไม่รู้หาย รัฐอื่น ๆ เลือกหนทางไปสู่ความเสมอภาคอย่างบีบบังคับ และพยายามแยกตัวเองออกจากระบบโลกทุนนิยม สิ่งที่เสียไป เพื่อแลกกับทางเลือกนี้ คือความเติบโตทางเศรษฐกิจที่เชื่องช้ากว่ามาก และการศึกสงครามที่มีอยู่เป็นประจำตามที่ต่าง ๆ ประชากร มีจำนวนเพิ่มขึ้นตลอดทั่วทั้งภูมิภาค ที่ยิ่งเพิ่มเร็วกว่านั้นไปอีกคือ การผลิตภาคเกษตรกรรม (เพราะการปฏิวัติเขียว) การผลิตภาคอุตสาหกรรมก็เติบโตอย่างรวดเร็วมากขึ้น ทว่าที่เติบโตรวดเร็วกว่าอื่นใดทั้งหมดคือ กลไกของรัฐ ในขณะที่สิ่งแวดล้อม เริ่มเสื่อมโทรมลงอย่างมองเห็นได้ชัด

ผลสะท้อนทางด้านสังคมที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเหล่านี้ เป็นเรื่องสลับซับซ้อน จารีตประเพณีแต่เดิมมาเกี่ยวกับสภาวะที่มีลำดับลดหลั่นกันในสังคมและเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นถูกท้าทาย มิใช่แค่เพียงจากอุดมการณ์ใหม่อันเกี่ยวกับความเสมอภาค ความเป็นปัจเจกชนนิยม (หรือสังคมนิยม) และลัทธิชาตินิยมเท่านั้น หากยังถูกท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่เกิดขึ้นกับ

แบบแผนด้านประชากรและโครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจอีกด้วย ในยุคหลังสงคราม ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้น้อยคนมาก ที่ใช้ชีวิตอยู่ในท่ามกลางความสัมพันธ์และค่านิยมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ยังคงเดิมอยู่โดยไม่เปลี่ยนแปร โดยที่คนทั่วทั้งชุมชนต่างมีส่วนร่วมอยู่ในความสัมพันธ์และค่านิยมนั้นด้วย ในกรณีที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ว่านี้ มิได้โยกย้ายที่อยู่ หรือมิได้เข้าทำงานชนิดที่แตกต่างออกไป หรือมิได้ยอมรับความคิดใหม่ ๆ พวกเขาจะพบว่าตนเองรายล้อมไปด้วยคนอื่น ๆ ที่เป็นผู้ย้ายที่อยู่มาทำงานที่ต่างไปจากตนและมีแนวคิดใหม่ แม้ว่าบางคนจะยินดีปรีดากับเสรีภาพและโอกาสที่ระเบียบแบบแผนอย่างใหม่มีให้ แต่ส่วนใหญ่ ก็แสดงให้เห็นว่ามีความไม่สบายใจอยู่ในระดับหนึ่ง ในขณะที่พวกเขาเพียรพยายามที่จะเชิดชูสถาบันที่มีมาตามจารีตประเพณี หรือสร้างสรรค์สถาบันใหม่ ๆ ขึ้นมา

การที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เข้ามีส่วนร่วมอย่างมีขอบเขตจำกัด ในขบวนการประท้วงและการกบฏ สะท้อนถึงการมีความพึงพอใจของคนบางส่วน และสะท้อนถึงความสุขุมรอบคอบตามธรรมดาของคนอื่น ๆ อีกมากมาย เมื่อเผชิญหน้ากับรัฐที่เข้มแข็งที่สุด—ไม่ว่าจะเป็นรัฐทุนนิยมหรือสังคมนิยม—ที่ได้ดำรงอยู่มาในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประชาชนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เลือกที่จะยินยอมด้วยการนิ่งเฉย และปรับตัว แทนที่จะเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐ (ผลงานเมื่อเร็ว ๆ นี้ของสก็อตต์และคนอื่น ๆ เกี่ยวกับการต่อต้าน “รายวัน” นับเป็นผลงานที่มีประโยชน์เพราะเป็นการแก้ไขสมมุติฐานที่ว่า ความเงียบบ่งบอกถึงความยินยอมโดยอัตโนมัติ) กระนั้น คนกลุ่มน้อยที่เลือกที่จะท้าทายอย่างเปิดเผย ก็ทิ้งเบาะแสสำคัญให้เราได้รับรู้ว่า คนที่อยู่ระดับล่างสุด รวมทั้งผู้วางแผนที่ระดับบนสุด มองการเปลี่ยนแปลงชนิดต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กันอย่างไร

บ้าง พวกเขาแสดงให้เห็นว่า แม้ว่าจะได้ชื่อว่า มีความเจริญมั่งคั่ง แต่สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากแล้ว เอกราชมิได้นำไปสู่ความสมานฉันท์ในสังคม หากนำไปสู่ความอยุติธรรมที่มากมายเสียจนต้องกระทำการท้าทาย แม้กระทั่งบางครั้ง ถึงกับจะต้องเสี่ยงตายก็ตามที

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงหลังสงคราม รวบรวมมาจากเอกสาร บทความและสิ่งพิมพ์ของทางราชการ จำนวนมากมายมหาศาล พวกที่ลงรายการไว้ในที่นี้ มิได้ให้ข้อมูลอ้างอิงทั้งหมด แต่เสนอแนะแนวทางการพิจารณาข้อมูลเหล่านั้น

Gunnar Myrdal, *Asian Drama : An Inquiry into the Poverty of Nations, A Twentieth Century*

Fund Study, 3 vols, New York, 1968; Hla Myint, *Economic Theory and the Underdeveloped Countries,* London, 1971; Lloyd G. Reynolds, *Economic Growth in the Third World, 1850-1980,* New Haven, 1985; และ Harry T. Oshima, *Economic Growth in Monsoon Asia: A comparative Survey,* Tokyo, 1987, ให้มุมมองเชิงเปรียบเทียบที่มีประโยชน์ เกี่ยวกับความเติบโตทางเศรษฐกิจ Frank H. Golay et al., *Underdevelopment and Economic Nationalism in Southeast Asia,* Ithaca, 1969, เป็นผลงานที่แนะนำให้รู้จักกับลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจของภูมิภาคได้อย่างดีที่สุด Yoshihara Kunio, *The Rise of Ersatz Capitalism in South-East Asia,* Quezon City, 1988, เป็นผลงานที่ช่วยให้ได้ทราบแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับการลงทุน ซึ่งควรดูประกอบกับผลงาน Yuan-li Wu and Chun-hsi Wu, *Economic Development in Southeast Asia: The Chinese Dimension,* Stanford, 1980. ผลงานที่วิเคราะห์ถึงนัยทางการเมืองของความช่วยเหลือที่ผ่านเข้ามาทางองค์การระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นความช่วยเหลือแบบหลายฝ่าย ได้แก่ Robin Broad, *Unequal Alliance, 1979-1986: The World Bank, the International Monetary Fund and the Philippines,* Berkeley, 1988.

ข้อมูลเกี่ยวกับรัฐสังคมนิยม มีทีท่าว่าจะผิดพลาดหรือมีอคติมากเป็นพิเศษ ทัศนะที่สมดุลพอสมควร สามารถพบได้ในผลงาน Melanie Beresford, *Vietnam: Politics, Economics and Society,* ซึ่งเป็นผลงานที่รวมอยู่ในผลงานเป็นชุดที่ชื่อว่า Marxist Regimes, London, 1988; ดูเช่นกันที่ Michael Vickery, *Kampuchea,* และ Martin Stuart-Fox, *Laos,* ซึ่งอยู่ในชุดเดียวกัน (พิมพ์ในปี ค.ศ.1986 ทั้งคู่) สำหรับพม่า หนังสือที่มีประโยชน์มากที่สุด ได้แก่ Hal Hill and Sisira Jayasuriya, *An Inward-Looking Economy in Transition: Economic Development in Burma Since the 1960s,*

Singapore:ISEAS, Occasional Paper no. 80, 1986. ผลงานเล่มที่เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลของทางการได้ดีที่สุด สำหรับประเทศที่เป็นถกเถียงกันมาก คือ Douglas C. Dacy, *Foreign Aid, War, and Economic Development: South Vietnam, 1955-1975,* Cambridge, UK, 1986 ทว่าให้ดูผลงาน Alfred W. McCoy et al., *The Politics of Heroin in Southeast Asia,* New York, 1972, สำหรับมิติซึ่งหาไม่เช่นนั้นแล้ว ก็จะถูกมองข้ามไปเสีย

สำหรับส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ข้อมูลทางเศรษฐกิจแท้ ๆ ค่อนข้างมีปัญหาน้อยกว่า การตีความอย่างลึกซึ้ง มีอยู่ในผลงาน Richard Robison, *Indonesia: The Rise of Capital,* Sydney: Asian Studies Association of Australia Southeast Asian Publications Series no. 13, 1986; Michael Stenson, *Class, Race and Colonialism in West Malaysia: The Indian Case,* St Lucia, 1980; Jomo K. Sundaram, *A Question of Class: Capital, the State and Uneven Development in Malaya,* East Asian Social Science Monographs, Singapore, 1986; Richard Higgott and Richard

Robison, eds, *Southeast Asia: Essays in the Political Economy of Structural Change,* London, 1985; และ Robison, Kevin Hewison, and Higgott, eds, *Southeast Asia in the 1980s: The Politics of Economic Crisis,* Sydney,1987.

ในบรรดาผลงานการศึกษาพิเคราะห์ระดับท้องถิ่นนับร้อย ๆ ชิ้น เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงคราม เราอาจเลือกเฟ้นออกมาได้เพียงไม่กี่เล่ม กล่าวคือ James F. Eder, *On the Road to Tribal Extinction: Depopulation, Deculturation and Adaptive Well-Being among the Batak of the Philippines,* Berkeley, 1987; Clifford Geertz, *Peddlers and Princes: Social Change and Economic Modernization in Two Indonesian Towns,* Chicago, 1963; Patrick Guinness, *Harmony and Hierarchy in a Javanese Kampung,* Singapore: Asian Studies Association of Australia Southeast Asia Publications Series no. 11. 1986; Gillian Hart, *Power, Labor, and Livelihood: Processes of Change in Rural Java,* Berkeley, 1986; Gerald Cannon Hickey, *Village in Vietnam,* New Haven, 1964; Hickey, *Free in the Forest Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands, 1954-1976,* New Haven, 1982; Benedict J. Kerkvliet, *The Huk Rebellion: A Study of Peasant Revolt in the Philippines,* Berkeley, 1977; Manning Nash, *The Golden Road to Modernity: Village Life in Contemporary Burma,* New York, 1965; Jeffrey Race, *War Comes to Long An: Revolutionary Conflict in a Vietnamese Province,* Berkeley, 1972; James C. Scott, *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance,* New Haven, 1985; Lauriston Sharp and Lucien Hanks, *Bang Chan: Social History of a Rural Community in Thailand,* Ithaca, 1978; G. William Skinner, *Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand,* Ithaca: Cornell University Association for Asian Studies Monograph no. 3, 1958; Ann Laura Stoler, *Capitalism and Confrontation in Sumatra's Plantation Belt, 1870-1979,* New Haven, 1985; และ Maria Cristina Blanc Szanton, *A Right to Survive: Subsistence Marketing in a Lowland Philippine Town,* University Park, PA, 1972.

บทที่ 4
การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนา
ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย

การค้าทางทะเลทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นดินแดนที่มีการชุมนุมพบปะกันอย่างคึกคักมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลในประวัติศาสตร์ แลนดอนได้กล่าวระบุคุณลักษณะของภูมิภาคนี้ไว้อย่างคมคายขณะเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 กำลังสิ้นสุดลง ว่าดินแดนนี้เป็น "ชุมทางแห่งศาสนา" แลนดอนเน้นว่าจนถึงขณะนี้ศาสนาที่รับเข้ามาจากต่างแดน มีความสำคัญน้อยกว่าการนับถือบูชาวิญญาณบรรพชนเรื่อยมา ธรรมเนียมการบูชาบรรพชนนี้มีรากฐานอยู่ตามหมู่บ้าน ซึ่งค่อนข้างมีความเป็นอิสระโดยส่วนเปรียบเทียบ แลนดอนตั้งข้อสังเกตว่า แม้กระทั่งชนชั้นสูงผู้รับวัฒนธรรมตะวันตกเข้าไว้ก็ยังนำความคิดสมัยใหม่ มาปรับแต่งให้สอดคล้องกับทัศนะการมองโลกเช่นที่ขนบประเพณีในท้องถิ่นได้สร้างขึ้นมา ขณะเดียวกัน แลนดอนเสนอว่า กลางคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนี้ นับว่าเป็นจุดหักเหจุดหนึ่งเนื่องจากปีท้าย ๆ ของการปกครองแบบอาณานิคมและความปั่นป่วนยุ่งเหยิงที่เกิดจากสงคราม แน่นอนว่าย่อมต้องสั่นคลอนรากฐานของชีวิตในท้องถิ่น[1] แม้ว่านับตั้งแต่นั้นมา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ มาแล้วในระดับหนึ่ง แต่ภูมิภาคนี้ก็ยังคงเป็นสถานที่ปะทะสังสันทน์กันระหว่างทัศนะการมองโลกดังที่ยึดถือฝังแน่นกันมาอย่างลึกซึ้ง กับทัศนะที่แตกแขนงออกไปในแนวต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ความหลากหลายอย่างตระการตาของขนบประเพณีท้องถิ่น ที่มีมาแต่ครั้งโบราณร่ำ ยังคงได้รับการคงรักษาไว้ด้วยความเข้มแข็งอย่างน่าทึ่ง และชุมชนที่มีความสำคัญ ต่างก็รับแนวปฏิบัติศาสนกิจประจำชุมชนจากศาสนาที่สำคัญทุกศาสนาในโลก ซึ่งอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย เมื่อความหลากหลาย ความมีชีวิตชีวา และความลุ่มลึกในความยึดมั่นต่อศาสนาภายในภูมิภาคนี้ มาประสานรวมเข้าด้วยกัน ก็ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงสภาพเสมือนหนึ่งห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์อันวิเศษที่มั่งคั่งไปด้วย เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาไว้ให้เราได้สำรวจและศึกษากัน

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปี่ยมไปด้วยกฎเกณฑ์ในการประกอบพิธีทางศาสนาที่มีชีวิตชีวาน่าตื่นเต้น เช่น พิธีที่กระทำกันอยู่ในบาหลีที่นับถือศาสนาฮินดู เป็นต้น ผู้คนของภูมิภาคจำนวนมากมายยังเข้าสู่ภาวะที่เปลี่ยนแปลง โดยผ่านการเข้าฌาณสมาธิในแบบพิธีกรรมกันอยู่เป็นกิจวัตร เช่นในงานเทศกาลไทปูซาม ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในมาเลเซีย บุคคลเหล่านี้ ได้สัมผัสอาณาจักรทางจิต ซึ่งเป็นเรื่องลึกลับแสนจะไกลตัวสำหรับคนส่วนใหญ่ในสังคมอุตสาหกรรม การปฏิบัติสมาธิตามวัดของพุทธ

---

[1] K.P. Landon, ***Southeast Asia: Crossroad of Religions,*** Chicago, 1949, 202-3.

ศาสนานิกายเถรวาทที่อยู่ในป่า และของผู้ที่เชื่อในพลังเร้นลับ ชนิดที่ประสมประสานหลายความคิดความเชื่อเข้าด้วยกันตามแบบฉบับของชวา มีอยู่เคียงคู่ไปกับแนวปฏิบัติ ที่แย้งกันอยู่อย่างชัดแจ้ง ของศาสนา อิสลามที่เคร่งครัดต่อวัตรปฏิบัติตามแบบแผน และของพุทธศาสนาที่มุ่งที่พิธีการ ชุมชนที่เข้มแข็งของชาวคริสเตียนใหม่ มีอยู่เคียงข้างไปกับผู้นับถือภูติผี และกับบางคน ที่ดำเนินชีวิตโดยไม่เคยได้รู้จักมักคุ้นกับความหมายทางศาสนา ผู้ไม่รู้จักความหมายของศาสนาเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว อยู่ภายในสภาพแวดล้อมที่เป็นชุมชนเมือง ประสบการณ์แห่งความเป็นจริงที่แตกต่างกันไปเหล่านี้ ซึ่งมีอยู่ภายในหมู่บ้าน ตามตลาดหรือสำนักงานทั้งหลาย ล้วนเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาด้วยภาวะที่คาบเกี่ยวกันอย่างเป็นกิจวัตร ของความคิดความเชื่อในแนวทางต่าง ๆ กัน ได้แก่ ลัทธิการนับถือภูติผีที่น่าอัศจรรย์ความเชื่อในพลังอันเร้นลับในแนวทางเฉพาะของบางกลุ่ม ความยึดมั่นต่อวัตรปฏิบัติอันเคร่งครัดตามประเพณี การยึดถือคัมภีร์อย่างตรงตามตัวอักษร ตลอดจนความคลางแคลงใจต่อความเชื่อทางศาสนาตามแบบฉบับของยุคสมัยใหม่ ในขณะเดียวกัน เนื่องจากคนส่วนใหญ่รู้สึกว่าศาสนาของตน ทั้งมีแก่นสารและมีความสำคัญ ดังนั้น การโต้แย้งถกกันในเรื่องความเชื่อด้านจิตวิญญาณ โดยสัมพันธ์กับปริมณฑลอื่น ๆ ของชีวิต จึงปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ ณ ฉากหน้าที่เด่นชัดของการเมืองส่วนที่เกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมของภูมิภาค

การเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าครั้งสำคัญ ในประวัติศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนากำกับมาด้วยทุกครั้ง และบางครั้ง ก็มีผู้แทนของศาสนาใหม่ เอื้ออำนวยเป็นพิเศษ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ลัทธิความเชื่อที่ถืออรรถประโยชน์ทางปฏิบัติเป็นหลักสำคัญ อาจเป็นพลังการเผยแพร่ศาสนาที่ทรงอิทธิพลมากที่สุด และชุมชนของความเชื่อถือศรัทธาในเรื่องอรรถประโยชน์เช่นนี้ ก็ขยายตัวกว้างขวางออกไปเป็นลำดับ แต่การมุ่งประเด็นไป ที่พื้นผิวนอกของชีวิตของคนในชุมชนเมืองของภูมิภาค สามารถบดบังความคงทนของแบบแผนซึ่งมีรากเหง้าอยู่ในระดับที่ลึกลงไปกว่านั้นได้ นั่นคือตามหมู่บ้านที่ปลูกข้าวและนับถือภูติวิญญาณของภูมิภาคนี้ โครงสร้างของความเชื่อและการรับรู้ของประชาชนทั่วไป ที่อยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาที่พื้นผิวนอก ยังคงเหนียวแน่นอย่างน่าประหลาด โดยทั่วไปแล้ว การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ส่งผลกระทบรุนแรงที่สุดต่อชนชั้นสูง ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับเมืองท่าที่ทำการค้าและเมืองสำคัญของศาสนาต่าง ๆ แม้กระทั่งในสภาพดังกล่าว เมื่อไรก็ตามที่ชนชาติต่างๆ ในท้องถิ่น ปรับเครื่องมือที่อยู่ในรูปความคิดและการจัดองค์กรที่รับมาจากต่างแดน รวมทั้งระบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนา ให้เข้ากันได้กับสภาพท้องถิ่น พวกเขาจะให้กลิ่นอายของท้องถิ่น แก่แบบแผนที่นำเข้ามาเหล่านั้น ซึ่งหากเป็นในที่อื่นๆ ก็จะใช้กันในแบบอื่น ศัพท์สำนวนของศาสนาต่าง ๆ ที่รับมาจากต่างแดน ถูกนำมาพลิกแพลงให้เหมาะกับความหมายของท้องถิ่น เทพอินเดียทั้งหลาย เข้ามาในลักษณะที่เป็นสากล และดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นพลังทางจิตวิญญาณซึ่งรู้จักกันในท้องถิ่นอยู่แล้ว แต่ด้วยชื่อที่ต่างออกไป ศาสนาขงจื๊อเป็นปัจจัยที่กำหนดรูปลักษณ์ของราชสำนักเวียดนาม ในขณะที่

ชาวบ้านก็ยังคงรักษาวัฒนธรรมของบรรพชนไว้ ด้วยความตระหนักรู้ในความเชื่อถือและศรัทธาของตนเอง

ในอีกทางหนึ่ง ช่วงเวลาห้าสิบปีที่ผ่านมา ก็ได้นำแรงท้าทาย ซึ่งแต่ก่อน สุดจะจินตนาการได้ มาสู่ความเชื่อและการประกอบพิธีที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณ ซึ่งฝังรากลึกอยู่ในภูมิภาคตั้งแต่ครั้งก่อนประวัติศาสตร์ ความลุ่มลึกของการเปลี่ยนรูปแปลงโฉมทางด้านสังคม มีผลพัวพันอย่างมหาศาลไปทั่วทุกส่วนทุกแขนงภายในภูมิภาค และการที่ประชากรเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมหาศาลในเวลาอันรวดเร็ว ก็ยิ่งเพิ่มจังหวะก้าวของการเปลี่ยนแปลงให้รวดเร็วยิ่งขึ้น คนส่วนใหญ่อาจยังคงอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน แต่ประชากรในชุมชนเมืองในระยะหลัง ๆ นี้ ทวีจำนวนขึ้นมากอย่างน่าตื่นเต้น ความเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิวัติในส่วนที่เกี่ยวกับความหนาแน่นและดุลของประชากร ย่อมหมายถึงว่า คนส่วนใหญ่ในจำนวนที่ทวีขึ้นเรื่อย ๆ เติบโตขึ้นมาในโลกหลังสงคราม และสิ่งที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ในโลกหลังสงครามนี้ คือรัฐในแบบสมัยใหม่ มิใช่ความเป็นชนชาติพันธุ์ใด ๆ การศึกษาในโรงเรียน คือสิ่งครอบงำที่เข้ามาแทนศาสนาที่อยู่ในรูปพิธีกรรมประจำหมู่บ้าน และการร่วมมือร่วมใจกันภายในชุมชนก็มิใช่ปัจจัยครอบงำหากแต่คือ เศรษฐกิจในระบบเงินตรา การเปลี่ยนแปลงมิได้เกิดขึ้นเพียงเฉพาะชุมชนที่อยู่ห่างไกลกันทางภูมิศาสตร์ถูกนำมาสัมพันธ์เข้าด้วยกันเท่านั้น หากยังเกิดขึ้นเพราะการเปลี่ยนแปลงรูปโฉมของความสัมพันธ์ระหว่าง คนต่างรุ่นต่างวัย ระหว่างคนต่างชั้นชน และระหว่างคนต่างเพศ ในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากเหง้าในช่วงกลางศตวรรษ ก็ย่อมเป็นที่แน่นอนว่า ชนรุ่นที่บรรลุนิติภาวะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และภายหลังจากนั้น จะต้องเข้ามามีอิทธิพลอยู่ในสถาบันทางสังคม-การเมืองของเกือบทุกแห่งในภูมิภาคเรื่อยมา คนรุ่นนี้คือผู้ที่สถาปนาท่วงทำนองหลักของวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม มาจนถึงทศวรรษ 1980

การเปลี่ยนแปลง ดำเนินผ่านเข้ามาทางเมืองศูนย์กลางต่าง ๆ เมืองเหล่านี้ต่างแสดงให้เห็นแนวโน้มของการเป็นสื่อกลาง เมืองหลวงในยุคก่อนสมัยใหม่ เช่นมันดะเลย์ เชียงใหม่ สุระการ์ตาและกลังกุง สร้างสภาวะเพื่อคงรักษาศิลปะดั้งเดิมของตนไว้ได้ในระดับหนึ่ง แต่ตราบเท่าที่เมืองเหล่านี้ยังคงกระทำการคงรักษาอยู่เช่นนั้น ก็เหมือนกับเป็นใจกลางที่สงบนิ่งของพายุไซโคลนที่สร้างความปั่นป่วน เพราะผู้เป็นแม่แบบให้กับการเปลี่ยนแปลงชนิดที่กว้างขวางยิ่งกว่าก็คือตัวนครหลวงนั่นเอง บริเวณที่เคยเป็นศูนย์กลางของอาณานิคม ในนครหลวงเหล่านี้ถูกแย่งที่ เพราะการขยายตัวที่เกิดขึ้นในช่วงปลายยุคอาณานิคมก่อนที่สงครามจะเกิดขึ้น การก่อสร้างอย่างมโหฬารซึ่งเริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรกในช่วงทศวรรษ 1950 อาจดูน่าตื่นเต้นเร้าใจนักหนา ในตอนนั้น มาบัดนี้ กลับดูเหมือนกับเหยาะแหยะ สิงคโปร์ กรุงเทพฯ มนิลา กัวลาลัมเปอร์และจาการ์ตา ต่างผ่านช่วงเวลาของการขยายตัวอย่างเต็มที่มาแล้วในทศวรรษ 1970 และ 1980 เป็นการขยายตัวที่ข่มการขยายตัวครั้งแรกเริ่มนั้นจนหมดสิ้น กรุงเทพฯ ที่เคยมีคูคลองและถนนสายใหญ่ ซึ่งล้วนเรียงรายเป็นแถวแนวด้วยไม้ยืนต้นในปีค.ศ.1950 นั้น มาตอนนี้ เราเห็นกันแต่ซีเมนต์ จาการ์ตาถูกตึกระฟ้าและทางหลวงหลายช่องทางเดินรถ

ปรับเปลี่ยนรูปโฉมของพื้นที่ว่างของจาการ์ตา จนแม้กระทั่งบริเวณชานเมืองอย่างเช่นเกบาโยราน ซึ่งเพิ่งสร้างขึ้นเมื่อทศวรรษ 1950 แท้ ๆ มาบัดนี้ ก็เปลี่ยนสภาพไปจนแทบจำกันไม่ได้แล้ว แม้ว่าการปรับเปลี่ยนโครงสร้างจะกระจุกรวมกันอยู่อย่างหนาแน่นเป็นพิเศษในเมืองศูนย์กลางเหล่านี้ แต่การปรับเปลี่ยนก็แผ่ออกไปและปรับแปลงสภาพแวดล้อมของบริเวณที่อยู่เบื้องหลังด้วยเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงตามเมืองใหญ่ เป็นการบ่งชี้อย่างถูกต้องเหมาะสม ถึงความลึกและจังหวะก้าวที่เร่งรีบของการเปลี่ยนรูปแปลงโฉมที่แผ่ออกไปอย่างกว้างขวางโตยิ่งขึ้น ในช่วงระยะเวลาครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา

ในสภาวะแวดล้อมดังกล่าว การกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับศาสนาในระยะหลัง ๆ จึงเป็นที่ประจักษ์ชัดโดยผ่านทางบทบาทของผู้เป็นตัวแทนทางการเมือง รวมทั้งทางการมีส่วนร่วมในสถาบันอันเป็นที่ยอมรับกันโดยธรรมเนียมว่าเป็นสถาบันทางศาสนา พลังทางฝ่ายศาสนา ปรากฏชัดเจนภายในวัฒนธรรมทางด้านการเมืองของชาติ ในนโยบายด้านวัฒนธรรม และในวิถีปฏิบัติของประชาชนทั่วไป เราจะเริ่มต้นด้วยการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาในระดับมหภาค และมิติภายนอกของภาพนั้น โดยคำนึงถึงแบบแผนของการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม และชีวิตทางด้านศาสนาในระดับสถาบันกล่าวในแง่ที่กว้างที่สุด วัฒนธรรมทางการเมืองในระยะหลัง ๆ นี้ มักมุ่งหมายที่จะสร้างความหมายที่เป็นแก่นแท้ของศาสนาขึ้นมาใหม่ โดยผ่านหลักลัทธิจารีตนิยมแผนใหม่ ความสอดคล้องไปกับความหมายที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ อาจมีมากจนน่าประหลาดใจ และข้อแตกต่างเล็ก ๆ น้อย ๆ ในเรื่องศาสนา ก็มองเห็นได้อย่างชัดเจนอย่างยิ่ง แต่เมื่อไรก็ตาม ที่ชนชั้นสูงร่วมสมัย หยิบยกวัฒนธรรมจิตวิญญาณที่มีมาแต่ดั้งเดิมในพื้นถิ่นขึ้นมาอ้าง กระบวนการจะอยู่ภายในกรอบโครงสร้างอันใหม่ ซึ่งทำให้กระบวนการ เป็นการสร้างนวัตกรรมใหม่ มากกว่าจะเป็นการอนุรักษ์โดยเคร่งครัด การมองในแง่มุมเช่นนี้ คือในฐานะที่เป็นกระบวนการของนวัตกรรมใหม่ที่สร้างสรรค์ขึ้นมานี้เอง ทำให้เราจำเป็นต้องพิจารณาลัทธิจารีตนิยมแผนใหม่ ว่าปีนสาระสำคัญของการเมืองในด้านวัฒนธรรมของรัฐเอกราชภายในภูมิภาค

นโยบายสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเชื่อมโยงกับการศึกษาและการสร้างอุดมการณ์ประจำชาติ เป็นภัยคุกคามต่อกลุ่มชนเผ่าและกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนกลุ่มน้อย เช่นชาวกะเหรี่ยงและชาวฉิ่นของเมียนมาร์ (พม่า) ชาวแม้วของไทย ชาวจารายซึ่งอยู่ตามทิวเขาของเวียดนาม และชาวเมนตาไว ปูนาน หรืออัสมาต ในส่วนที่อยู่ห่างไกลของย่านหมู่เกาะ นโยบายของรัฐดังกล่าวเป็นการทำลายอัตลักษณ์ของชนกลุ่มน้อย ซึ่งต่างก็มีอัตลักษณ์ของตนเองอย่างค่อนข้างเป็นอิสระโดยส่วนเปรียบเทียบ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แน่นอนว่า นโยบายสร้างความเป็นอันหนึ่งเดียวกัน ย่อมนำไปสู่การปราศจากความแตกต่าง และการทำลายล้างวัฒนธรรม ซึ่งอาจเกิดขึ้นโดยประมาทเลินเล่อหรือโดยจงใจ สภาวะเช่นนี้เป็นกระจกส่องสะท้อนการปฏิวัติเขียวโดยสะท้อนให้เห็นที่การปลูกข้าว กล่าวคือการแพร่กระจายข้าวพันธุ์ผสมสายพันธุ์ใหม่ ๆ เพิ่มความเหมือนกันของรูปแบบของทางพันธุกรรม ซึ่งทำให้ได้ผลเก็บเกี่ยวที่อุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในทันที แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้พืชอ่อนแอต่อโรคและต่อ

แมลงทำลายพืชมากยิ่งขึ้นด้วย ระบบการปลูกพืชชนิดเดียวเช่นนี้ แผ่ขยายไปในข่ายทางด้านสังคมด้วยความมีชีวิตชีวาและกระฉับกระเฉง และมีลักษณะเป็นดาบสองคมเช่นกัน ทั้งนี้โดยผ่านทางลัทธิสมัยใหม่นิยมและด้วยความมั่นใจในตัวเองของรัฐบาลแห่งชาติ แม้กระทั่งภายในชุมชนของชาวชาติพันธุ์หลักที่มีอิทธิพลในชาติ การปรับโครงสร้างใหม่ของศาสนาที่เป็นที่ยอมรับกันอยู่ยังได้รับอิทธิพลจากเครื่องมือในการควบคุม ซึ่งถ้าเป็นแต่ก่อน เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ที่เครื่องมือการควบคุมดังกล่าวจะเอื้ออำนวยให้เกิดการวางกฎเกณฑ์ โดยขยายไปจนถึงการออกใบอนุญาตให้แก่ ผู้กระทำการรักษาเยียวยาตามแบบพื้นบ้าน และการต่อต้านในรูปแบบใหม่ ๆ รวมทั้งการยึดถือหลักคำสอนดั้งเดิมแท้ ๆ (ฟันดาเมนทัลลิสม์) อย่างไม่ยอมลดราวาศอก

การเปลี่ยนแปลงในระดับอนุภาคหรือระดับย่อย เกี่ยวข้องกับการระบุอัตลักษณ์ของการแสดงออกทางการนับถือศาสนาในรูปแบบต่างๆ ที่มีความสำคัญ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเกี่ยวข้องกับการสำรวจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ภายในชุมชนซึ่งแสดงความเป็นชุมชนทางศาสนาอย่างชัดแจ้ง หลังจากพิจารณาการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ของศาสนาในท้องถิ่นของระยะหลัง ๆ นี้แล้ว เราจะหันไปพิจารณาใคร่ครวญเรื่องที่ว่า “ประสบการณ์ของสิ่งที่เป็นจริง” วิวัฒนาการสืบมาด้วยลักษณาการอย่างไรบ้าง ในมิติที่อยู่ลึกเข้าไปภายในที่สุด เรื่องนี้นำไปสู่การหยั่งถึงธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงในปริมณฑลที่เป็นประสบการณ์เกี่ยวกับจิตสำนึกของปัจเจกบุคคลด้วย เพราะการเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนานั้น มิใช่เป็นเพียงเรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายความเชื่อ หรือของลัทธิอุดมการณ์ มิใช่เป็นเรื่องราวของการเปลี่ยนไปนับถือองค์กรที่มีชื่อระบุไว้อย่างชัดเจน หรือแม้กระทั่งเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงระดับความโน้มเอียงในความใฝ่ศาสนาของประชาชน ศาสนาตามความเข้าใจของเราที่เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับในตอนนี้ เป็นเรื่องของประสบการณ์จริง เป็นเรื่องของการตระหนักในสิ่งที่เป็นความจริงที่แท้จริงหรือตระหนักรู้ในสัจธรรม—หรือโดยอันที่จริง เป็นเรื่องที่ว่าเราสามารถเชื่อได้หรือไม่ ว่าความจริงที่แท้จริงหรือสัจธรรมดังว่านั้น มีอยู่จริงหรือไม่ —และในระดับพอ ๆ กัน เป็นเรื่องที่ว่า การรับรู้ของเรา ส่งอิทธิพลต่อปฏิกริยาในเรื่องต่าง ๆ ของเราอย่างไร เรื่องราวเหล่านี้จะกำหนดเค้าโครงให้กับความหลากหลายของขบวนการที่มีลักษณะเป็นขบวนการทางศาสนาอย่างแจ้งชัด จากนั้น เราจะมุ่งไปพิจารณาเรื่องที่ต่อไปจากนั้น โครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ บนพื้นผิวของชีวิตทางวัฒนธรรมได้วิวัฒนาการขึ้นมา ด้วยการที่สัญลักษณ์เก่า ปรับตัวเข้าสู่สภาพแวดล้อมใหม่ หรือมิฉะนั้น ก็เคลื่อนย้ายเข้าแทนที่ระบบเก่า ในฐานะที่เป็นระบบใหม่ ในเวลาเดียวกัน และในระดับที่ลึกซึ้งกว่านั้น เราสามารถสังเกตเห็นได้เช่นกันว่า ลักษณะของสัมพันธภาพที่มีอยู่ระหว่างประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล ของโครงสร้างทางวัฒนธรรม และของชีวิตทางด้านสังคม ก็กำลังเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน สภาวะแวดล้อมใหม่และการปฏิบัติสมาธิแบบใหม่ ๆ นำมาซึ่งแบบแผนอย่างใหม่ ในการเข้าถึงสิ่งซึ่งชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคนี้ สามารถที่จะรู้หรือเชื่อได้ว่า เป็นจริง

การปรับใช้วัฒนธรรมอุตสาหกรรม

เราจะเรียนรู้อย่างได้ผลมากที่สุด เมื่อพิจารณาครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ในฐานะที่เป็นยุคที่ประชาชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอำนาจควบคุมวัฒนธรรมของตนเองและปรับแต่งวัฒนธรรมของตนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้สอดคล้องไปกับโครงสร้างที่มีกำเนิดมาจากอุตสาหกรรม แม้ว่าปกติแล้วจะถือกันว่ายุคนี้เป็นยุคเอกราช แต่ประวัติศาสตร์ในช่วงตอนนี้ กลับเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างภาวะที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ซึ่งตรงกันข้ามกับสภาวการณ์ที่น่าจะเป็นโดยแท้ ประชาชาติในพื้นถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจเข้าควบคุมการเมืองภายในประเทศของตนโดยตรงอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็เห็นได้ชัดว่า สภาวะแวดล้อมของพวกเขา เป็นภาวะที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ และมีลัทธิสากลนิยมเกิดขึ้นมา เครือข่ายใหม่ ๆ ในการสื่อสารคมนาคมและเครื่องมือต่าง ๆ ในการจัดระบบองค์กร ก็เชื่อมโยงให้ ผู้คนติดต่อสัมพันธ์กันในแบบที่ครอบคลุมทั่วโลกอย่างลึกซึ้งยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา ไม่ว่าจะโดยการผ่านการศึกสงครามอย่างยืดเยื้อดังเช่นในเวียดนาม หรือการมุ่งมั่นต่อการค้า ดังเช่นสิงคโปร์ ในประเทศที่มีกระแสต่อต้านอยู่แล้ว เช่นกระแสที่ประกาศให้เป็นที่ประจักษ์กันอย่างชัดเจน ว่ามุ่งหมายที่จะก่อตั้งระบบที่เลี้ยงตัวเองอยู่ได้ภายในท้องถิ่น ได้แก่ ในพม่าภายหลังปีค.ศ.1962 หรือในกัมพูชาของเขมรแดงในตอนปลายทศวรรษ 1970 ประเทศเหล่านี้ต่างเคยรู้รสชาติของความลำเค็ญในการดำเนินมาตรการเพื่อรักษาแนวทางของตนกันมาแล้ว การเพ่งความเอาใจใส่ไปที่ขบวนการต่าง ๆ ของชนชั้นสูงในพื้นถิ่น ที่มุ่งหมายที่จะเข้าครองอำนาจแทนที่เจ้าอาณานิคม จะทำให้เราหันเหไปจากความต่อเนื่องที่สำคัญอย่างยิ่งยวด จากระบบอาณานิคมไปสู่ระบบที่มีเอกราช

ความเป็นอัตตาธิปไตยมากขึ้น การพึ่งพาซึ่งกันและกันทางด้านเศรษฐกิจมากขึ้น และลักษณะสมัยใหม่นิยม ซึ่งเน้นการปลูกพืชผลเพียงชนิดเดียว ล้วนเป็นคุณลักษณะของสภาวการณ์ที่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขบวนการต่อต้านอาณานิคมในระยะแรก เช่นสงครามอาเจะห์หรือสงครามชวาในย่านหมู่เกาะในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า หรือการกบฏซายา ซานในพม่าในช่วงทศวรรษ 1930 ขบวนการเหล่านี้มีศูนย์กลางอยู่ที่การฟื้นฟูความสมานฉันท์ในสังคม โดยผ่านทางสถาบันที่มีมาตามจารีตประเพณี การต่อต้านในกรณีดังกล่าว จะกลั่นกรองขึ้นจากแนวทางของชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ของ ชาติพันธุ์ ภาษาหรือความเป็นเครือญาติร่วมสายโลหิต ด้วยเหตุนี้ เราจึงได้เห็นขบวนการของชาวนา ของราชสำนัก และขบวนการทางศาสนา เป็นประหนึ่งลมหายใจเฮือกท้าย ๆ ของอดีตที่กำลังจะสาบสูญ แม้ว่าขบวนการเหล่านี้จะเกี่ยวพันอยู่กับลัทธิชาตินิยม ด้วยมีความใฝ่ฝันร่วมกันเป็นพื้นฐานรองรับอยู่ และมีตำนานเล่าขานเกี่ยวกับนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมในเวลาต่อมา แต่ขบวนการเหล่านี้ ก็มิได้มองการณ์ไว้ล่วงหน้าแต่อย่างใดว่า รัฐสมัยใหม่ควรจะมีลักษณะอย่างไร ตรงกันข้าม นัก

ชาตินิยมซึ่งแข่งขันกัน เพื่อสร้างและควบคุมสถาบันที่ก่อให้เกิดการรวมชาติแบบสมัยใหม่ โดยชนชั้นสูงในพื้นถิ่น ที่ได้รับอิทธิพลของความคิดตะวันตก ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นกำลังบุกทะลวงให้ ในเมื่อนักชาตินิยมได้มีประสบการณ์ด้วยตนเอง ในฐานะที่เป็นสมาชิกของรัฐที่ประกอบด้วยชนหลายหลากเชื้อชาติ เป้าหมายของนักชาตินิยมจึงอยู่ที่การควบคุมกลไกที่ก่อให้เกิดรัฐประเภทนี้ขึ้นมา อย่างเสมอต้นเสมอปลาย

พิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์สังคมแล้ว จะเห็นว่าการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของระบบต่าง ๆ ของรัฐสมัยใหม่ และการซึมแทรกซึ่งกันและกันที่มากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ระหว่างระบบเหล่านี้ เป็นสารัตถะที่ทรงพลัง ที่ข้ามพรมแดนระหว่างยุคแห่งระบอบอาณานิคมกับยุคแห่งเอกราช รัฐบาลของรัฐต่าง ๆ มาบัดนี้ ติดต่อสัมพันธ์กับประชากรโดยผ่านการขยายระบบกฎหมาย เครือข่ายงานราชการ ช่องทางการศึกษาและการทหาร ที่ได้สถาปนาขึ้นภายใต้ระบอบอาณานิคมในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนี้ ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ พลังที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปรากฏขึ้น – พลังเหล่านี้เคยรู้สึกกันเพียงนัย ๆ ในยุคอาณานิคม -- แต่ในช่วงนี้เข้าดำเนินการในจังหวะก้าวที่รวดเร็วขึ้นเป็นลำดับ ผลพวงจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม เชื่อมโยงรัฐในภูมิภาคเข้ากับแบบแผนระดับโลกในทันที และเชื่อมประชาชาติต่างๆ ให้ผูกพันเข้าด้วยกันด้วยพลังอย่างใหม่ ระบบการปกครองแบบต่าง ๆ และการจัดเก็บภาษีก็ดี การศึกสงคราม การค้าและการท่องเที่ยวก็ดี การศึกษาซึ่งรัฐเป็นผู้ดำเนินงาน ตลอดจนสื่ออีเล็คทรอนิค ต่างบุกรุกเข้ามาในชีวิตของประชาชนชาติต่าง ๆ มากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ แม้กระทั่งชนชาติที่อยู่ห่างไกล รัฐสมัยใหม่ มีเครื่องมือสำหรับใช้ในการแทรกแซงมากกว่าระบบการปกครองสมัยก่อน ได้แก่ เครื่องจักรกลในการพิมพ์ และการเข้าถึงโดยการสื่อสารในระบบ อีเล็คทรอนิค ดังนั้นรัฐสมัยใหม่จึงแทรกแซงได้อย่างแผ่กระจายมากกว่า

การประยุกต์ใช้สื่อเพื่อการสื่อสารใหม่ ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เป็นกลไกของรัฐ เกิดขึ้นภายในสภาวะแวดล้อมที่มีข้อจำกัดอย่างรุนแรง ในทั่วทุกหนทุกแห่ง สิ่งที่เป็นมรดกตกทอดมาจากระบอบอาณานิคม ความรุนแรงอย่างสุดโต่งในการต่อสู้ชิงชัยทางการเมือง ความไม่สมดุลระหว่างชาติ ความคลาดเคลื่อนวิปริตที่มากับสงคราม ตลอดจนความยากจน และการเกิดสภาพความเป็นชุมชนเมืองขึ้นอย่างรวดเร็ว ล้วนสร้างความเสียหายอย่างหนักหน่วง การทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางศาสนาที่เกิดขึ้นในระยะหลัง ๆ นี้ เราจึงต้องทำความเข้าใจต่อลักษณาการที่การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและการเคลื่อนย้ายของประชากร คุกคามสมรรถนะของชุมชนหมู่บ้าน ในอันที่จะคงรักษาพิธีกรรมเก่า ๆ ไว้ได้ การศึกสงคราม การอพยพย้ายถิ่นภายในประเทศ วิธีการประกอบเกษตรกรรมแบบใหม่ และการทำลายป่า ได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสภาวะแวดล้อมของชนเผ่ากลุ่มน้อย และของเกษตรกรผู้ทำไร่นาเลื่อนลอยทั้งในทางกายภาพ และทางสังคม ชาวชวาที่อพยพข้ามถิ่นไปยังกาลิมันตัน สาวโรงงานในมาเลเซีย ชาววิสายาส์ที่อาศัยอยู่ตามท้องถนนในมนิลา หรือโสเภณีจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือในกรุงเทพฯ ชนผู้กล่าวนามมาเหล่านี้ไม่

สามารถจินตนาการถึงสภาพความเป็นจริงที่เกี่ยวกับจักรวาล หรือเชื่อมโยงความจริงเหล่านี้เข้ากับความหมายในบั้นปลาย ในลักษณาการเดียวกับที่ปู่ย่าตายายของพวกเขาเคยกระทำ ในยามที่พวกเข้าน้อมตัวลงกราบไหว้กษัตริย์ตามแบบฉบับของอินเดีย ปู่ย่าตายายของบุคคลเหล่านี้ เคยดำเนินชีวิตอย่างค่อนข้างราบรื่น ด้วยการปลูกข้าวเลี้ยงชีวิต ในกรณีที่รุนแรงสุดโต่งนั้น ได้แก่การที่ชนกลุ่มน้อยต้องเผชิญกับนโยบายที่เห็นได้ชัดว่าเป็นการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เช่นชาวจามที่นับถือศาสนาอิสลาม ในกัมปูเจีย (กัมพูชา) สมัยพอล พต ในช่วงระหว่างค.ศ.1975-1979 และชนชาติอื่น ๆ ในที่อื่น ๆ เป็นต้น[2] ปัจจัยเหล่านี้ กำหนดเงื่อนไขที่ลึกซึ้งให้แก่กระบวนการทางวัฒนธรรม และสร้างผลรวมที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นแก่ศาสนาและวัฒนธรรมของประชาชน

การหยิบยกประวัติศาสตร์ด้านศาสนาและวัฒนธรรม ออกมาตีแผ่ให้เห็นเด่นชัด เอื้ออำนวยให้เราได้ตระหนักถึงเจตน์จำนงของคนในท้องถิ่น ในลักษณาการซึ่งแม้กระทั่งประวัติศาสตร์สังคมก็ไม่อาจกระทำได้ การประยุกต์ใช้สื่อใหม่ ๆ มิใช่เป็นเพียงเรื่องที่มองเห็นได้ชัด หรือเป็นเรื่องการที่คนพื้นถิ่นเพียงแต่เข้าควบคุมสิ่งพิมพ์ วิทยุ ภาพยนตร์และโทรทัศน์เท่านั้น หากแต่การประยุกต์ใช้สื่อใหม่ ๆ นี้ยังเป็นหนทางในการพูดคุยถึงสิ่งที่เกี่ยวโยงกันอย่างกว้างขวางยิ่งกว่า ทั้งที่เป็นเรื่องอุตสาหกรรมชนิดใหม่ เรื่องของความบันเทิงในรูปแบบต่าง ๆ การทหาร ระบบบริหารราชการและการปกครอง เช่นเดียวกับวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นในระยะก่อนหน้านี้ การปรับแต่งทัศนะการมองโลก เกิดขึ้นพร้อมกับประชาชาติต่างๆ ในพื้นถิ่น ก้าวเข้าสู่วงสมาคมที่มีการติดต่อกันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ไกลออกไปจากภูมิภาคนี้ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและศาสนาของยุคก่อนหน้านี้จะเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางและครอบคลุมทุกส่วนทุกด้าน ก็เฉพาะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ ซึ่งเกิดควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พร้อมกับการพาณิชย์ที่หนาแน่นขึ้น พร้อมกันนั้นก็ได้นำคำศัพท์สำนวนที่ใช้กันในหมู่ชาวจีน อินเดียและผู้นับถือศาสนาอิสลาม เข้ามาสู่ภูมิภาคนี้ ในกรณีดังกล่าว ประชาชาติต่างๆ ในพื้นถิ่นต่างได้พบว่า ขณะที่สภาวะแวดล้อมของพวกเขาเปลี่ยนแปลงไปนั้น การติดต่อทางด้านวัฒนธรรมในแบบแผนใหม่ ๆ ทำให้พวกเขาบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของตนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น วิถีการพัฒนาในพื้นถิ่นในระยะเมื่อไม่นานมานี้ มิได้สอดคล้องกับความคาดหวังซึ่งถูกกำหนดขึ้นแต่เพียงตรรกะทางด้านเศรษฐกิจการเมืองประการเดียวเท่านั้น และวัฒนธรรมทางด้านศาสนา ก็ยังคงเป็นตัวกำหนดรูปลักษณ์หรือหันเหแนวทางเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่อย่างไม่ลดละ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขณะนี้ กำลังอ้างสิทธิในอันที่จะพูดอีกครั้งหนึ่ง ด้วยสุ้มเสียงใหม่ แม้ว่าจะเป็นการพูดโดยผ่านการปรับตัวให้เข้ากับสื่อ ที่กลายเป็นอุตสาหกรรมไปแล้วก็ตาม

---

[2] B. Kiernan, “Orphans of Genocide: The Cham Muslims of Kampuchea under Pol Pot,” ***Bulletin of Concerned Asian Scholars,*** 20, 4 (1988).

ย่อมเป็นธรรมดาที่การพิจารณาภาพโดยรวม สามารถทำได้ง่ายยิ่งขึ้น สำหรับกรณีการรับระบบต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในระยะแรก ไม่ว่าจะเป็นระบบการปกครอง การเขียน การค้าหรือการเกษตร เมื่อเวลาผ่านมาถึงตอนนี้ เหตุการณ์ระยะแรกทั้งหลายเหล่านั้น กลายเป็นเรื่องที่ไกลตัวไปแล้ว แต่ตราบเท่าที่เราสามารถมองเหตุการณ์ปัจจุบันในลักษณะเดียวกับที่มองอดีตในยุคแรกได้ เรื่องนี้จะเป็นเครื่องหมายบอกถึงขั้นตอนที่แน่ชัดขั้นตอนหนึ่ง ของวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นซึ่งอย่างน้อย ก็ลึกซึ้งพอ ๆ กับกรณีการเกิดรัฐต่าง ๆ ขึ้นมา ภาวะบีบคั้นของยุคสมัย ทำให้การเปลี่ยนแปลงของยุคใหม่นี้ยิ่งน่าตื่นเต้นเร้าใจมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงในระยะหลัง ๆ นี้มิได้มีทีท่าว่าจะทบทวีขึ้น เหมือนเช่นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ของก่อนหน้านี้ ซึ่งอาจดูเหมือนว่าจะเป็นเช่นนั้น จะว่าไปแล้ว กาลเวลาเองก็หมดลักษณะที่ดูเหมือนซ้ำๆ กันอยู่เช่นนั้น ในยามเมื่อการตีความ ใกล้เคียงกับปัจจุบันเข้ามา นั่นคือ สภาวะที่ดูเหมือนว่าจะเร่งความเร็วขึ้น ซึ่งเกิดขึ้นควบคู่ไปกับนวัตกรรมทางเทคโนโลยีและการเพิ่มจำนวนประชากร เช่นเดียวกับสังคมยุคต้น ๆ ซึ่งปรับเปลี่ยนแบบแผนใหม่ ๆ ที่เข้ามาสู่ภูมิภาคในลักษณาการที่แผกพิเศษ ประชาชาติต่างๆ ร่วมสมัยในปัจจุบัน ปรับแต่งโครงสร้างทางด้านเทคโนโลยี และแก้ไขทัศนะการมองโลกของตนโดยผ่านความทันสมัย ซึ่งมิได้คงที่อยู่ในกรอบ ไม่ว่าจะแสดงออกมาในรูปใด ความคิดเห็นทางวัฒนธรรมของชาวพื้นถิ่นในส่วนลึก มิได้ชัดเจนเสมอไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อสภาพความเป็นจริงทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ในระยะหลัง ๆ มีแนวโน้มที่จะครอบงำวิถีการรับรู้ชีวิตทางด้านสังคมของเรา กระนั้นก็ดี การปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาวะของท้องถิ่น ก็ยังคงดำเนินต่อไป แม้กระทั่งเมื่อแรงกดดันอย่างสาหัสของสภาวการณ์ รวมทั้งความรุนแรงของความคลาดเคลื่อนวิปริตในด้านสังคมและการเข้าแทรกแซงของนานาชาติ จะปกแผ่ไปทั่ว

การขยายสื่อสมัยใหม่เข้าไปในสังคมหมู่บ้าน เป็นเรื่องน่าทึ่ง หนังสือพิมพ์และการสื่อสารทางวิทยุ เริ่มแพร่กระจายไปอย่างกว้างขวางแล้ว ตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 และมาตอนนี้ โทรทัศน์กับภาพยนตร์ ก็บุกเข้าไปถึงหมู่บ้าน รวมทั้งตามเมืองต่าง ๆ ลัทธิบริโภคนิยมที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับในประเทศไทย มาเลเซียและอินโดนีเซีย ช่วยสนับสนุนการปฏิวัติทางการสื่อสารนับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เรื่อยมา พม่าในสมัยรัฐบาลของนายพลเน วิน ได้รับผลกระทบจากสื่อสมัยใหม่น้อยกว่า เนื่องจากค่อนข้างโดดเดี่ยว รายการวิทยุ การศึกษาต่อเนื่อง และวิธีการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์แบบใหม่ ๆ ล้วนมีส่วนเปลี่ยนแปลงทัศนคติด้านวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติในด้านเกษตรกรรม ในชวา บางหมู่บ้านรายงานว่า เฉพาะข้าวพันธุ์เก่า ๆ เท่านั้น ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับดวงวิญญาณ อาณาจักรของ*เทวา* ทั้งหลาย กลับกลายมาห่างเหิน และการติดต่อสัมพันธ์กับอาณาจักร*เทวา*เหล่านี้ ก็คลายความแน่นแฟ้นลงไป เมื่อพันธุ์ข้าวมหัศจรรย์ใหม่ ๆ และปุ๋ยเคมีย่างกรายเข้ามา ภูติผีวิญญาณเป็นจุดศูนย์รวมของชีวิตด้านสังคมน้อยลงไปเช่นกัน เมื่อกฎข้อบังคับตามขนบธรรมเนียม ถูก

แทนที่ด้วยระบบยุติธรรมตามหลักเหตุผล และถูกกำกับและอำนวยการมาจากส่วนกลาง ในอดีตหัวหน้าหมู่บ้านและสภาหมู่บ้าน ทำหน้าที่ชี้แจงขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขข้อพิพาทในบรรยากาศซึ่งในทางทฤษฎีแล้ว อาศัยความเข้าใจต่อบรรยากาศทางด้านจิตใจในท้องถิ่นเป็นเครื่องชี้นำมาตอนนี้ วิธีการตัดสิน ถูกรัฐสภาประมวลขึ้นเป็นกฎหมาย โดยมีผู้แทนของระบบราชการเป็นผู้ตีความ อย่างน้อยก็ในด้านหลักการ

การจัดโครงสร้างใหม่ทุกครั้ง ก่อให้เกิดชนชั้นใหม่ขึ้นมา และเหล่าปัญญาชนในยุคแรกๆ ตั้งแต่ตอนปลายยุคอาณานิคม ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ถูกดึงตัวมาจากชนชั้นสูงสมัยก่อนหน้านั้น ก็ได้กลายมาเป็นเมล็ดพันธุ์ที่ให้กำเนิดแก่วัฒนธรรมชั้นเลิศ ที่มีลักษณะเป็นสากลเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ และขยายตัวอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงในลักษณะปฏิวัติในยุคหลังสงคราม ได้พากลุ่มอื่น ๆ เข้ามาเป็นชนชั้นสูงรุ่นใหม่ อำนาจทางเศรษฐกิจของชาวอินเดียและชาวจีนอพยพ ทำให้พวกเขามีฐานที่สำคัญอยู่ตามเมืองใหญ่ แม้ว่าคลุมเครือและอลักเอลื่ออยู่ก็ตาม ในส่วนต่าง ๆ เกือบทุกที่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาชีพทหารกลายเป็นช่องทางที่สำคัญช่องทางหนึ่ง ในการสร้างความก้าวหน้าที่สูงขึ้นไป ซึ่งทำให้ชาวบ้านบางคน สามารถเข้าไปอยู่ในหมู่ชนชั้นสูงระดับชาติที่ก่อตัวขึ้นมาใหม่ได้ การศึกษาแบบที่แยกออกจากศาสนา -- แม้ว่าจะยังมีระบบอุปถัมภ์ตรึงไว้ และดังนั้น เท่ากับผูกพันอยู่กับการแบ่งชนชั้นในแบบเก่า -- เปิดช่องทางให้กับพวกที่มีโอกาสน้อย หากว่าผ่านการศึกษาเล่าเรียนมาทางศาสนาหรือวัดเช่นที่มีมาตามประเพณี ขอบข่ายของอิทธิพลทางด้านสังคม-เศรษฐกิจและทางด้านการเมืองของชนชั้นสูงรุ่นใหม่ ทำให้พวกเขามีอิทธิพลในการจูงใจผู้คนในท่ามกลางสภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรมของพวกเขา เนื่องจากชนชั้นสูงรุ่นใหม่เหล่านี้เป็นสื่อกลางที่สำคัญยิ่งในการถ่ายทอดวัฒนธรรมอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้า ดังนั้น พวกเขาจึงเป็นสื่อกลางให้กับอิทธิพลของต่างชาติ ขณะเดียวกัน ก็เป็นผู้สร้างแบบอย่างของความทันสมัย ซึ่งมีลักษณะแปลกเด่น และเป็นของท้องถิ่น

เส้นแบ่งพรมแดนแห่งชาติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่งระบุไว้อย่างชัดเจนบนแผนที่เพียงในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนี้เอง ลัทธิชาตินิยมของภูมิภาคนี้ก็เป็นเพียงโฉมหน้าทางการเมืองของการตอบสนองต่อความทันสมัย ซึ่งมีลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นสื่อกลางถ่ายทอดมาให้ ปริมณฑลด้านอื่น ๆ ก็แสดงให้เห็นว่ามีเส้นแบ่งที่คมชัดพอ ๆ กัน ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อมีการสร้างความทันสมัยให้แก่ทุกเสี้ยวส่วนของการจัดระบบงาน และแก่จิตสำนึก ในขณะที่วรรณกรรมและศาสนา ได้รับการเปล่งประกาศออกมาชัดเจนยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ โดยผ่านทางการพิมพ์ แต่ขณะเดียวกัน ผลงานพวกนี้ได้รับการนิยามว่าเป็นตำรา ตำรานี้ได้ต่อสู้ท้าทายแบบแผนการประกอบพิธี และการปฏิบัติศาสนกิจในลักษณะที่ประสมประสานหลากหลายความเชื่อและหลากหลายศาสนาเข้าด้วยกัน ซึ่งมีอยู่ดกดื่นทั่วไปในท้องถิ่นในสมัยก่อนหน้านี้ การเน้นให้ใช้ภาษาท้องถิ่น ในลักษณะที่ยึดมั่นตามคัมภีร์ ชักนำให้การประกอบพิธีกรรมไปตามสัญชาติญาณและด้วยการเข้ามีส่วนร่วมเปลี่ยนไปเป็นการเทศนาสั่งสอนอย่างใช้หลักเหตุผล และการหมกมุ่นครุ่นคิด—โดยมิได้ตั้งใจ--กับความบริสุทธิ์ถ่องแท้ ที่นิยามขึ้นโดยใช้หลักลัทธิ

เชิงอุดมการณ์ พรมแดนที่คั่นระหว่างโลกต่าง ๆ ที่มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ ปรากฏให้เห็นอย่างคมชัดมากเท่ากับพรมแดนที่คั่นระหว่างปริมณฑลทางด้านอำนาจ ปริมณฑลในครอบครองเรื่องอื่น ๆ ก็ปรากฏขึ้นมาอย่างเด่นชัดเช่นเดียวกัน การตั้งคำถามว่าศาสนาเกี่ยวโยงกับลัทธิชาตินิยมอย่างไร ดังที่เราอาจปรารถนาที่จะทำ สะท้อนถึงความคิดซึ่งครั้งหนึ่ง เคยแปลกพิสดารสำหรับภูมิภาคนี้ วิธีการยืนยันถึงความถูกต้องชอบธรรมในการใช้อำนาจตามประเพณีแต่เดิมมา ให้ความหมายแก่การเมือง ว่าเป็นแง่มุมหนึ่งของกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางจิตวิญญาณด้วยเช่นกัน การที่การเมืองดูจะแยกออกจากกระบวนการทางจิตวิญญาณได้ รวมทั้งเป็นสภาวะที่กลายเป็นสถาบันมากขึ้นเป็นลำดับนั้น นับเป็นผลสะท้อนอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะหลัง ๆ นี้

วิสัยทัศน์ด้านจิตวิญญาณที่เกี่ยวกับการปฏิวัติและเอกราช

พิจารณาจากมุมมองด้านจิตวิญญาณแล้ว ลัทธิอาณานิคมเป็นทั้งเวทมนต์ และความรอบรู้ทางด้านเทคนิคเกี่ยวกับสถาบัน ปืนและเศรษฐกิจ ตามสำนวนที่ใช้ในเรื่องคุณไสย การสะกดกลั้นเจตนารมณ์ ก็เช่นเดียวกับการครองความเป็นใหญ่ในโลก คือตั้งอยู่บนความเชื่อโดยปริยาย เกี่ยวกับครรลองของสิ่งต่าง ๆ ที่ดำเนินอยู่ และดังนั้น จึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้อย่างกระทันหัน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อยามที่สิ้นสุดสงคราม ก็เหมือนกับในยุโรปในระยะหลังจากนั้นมา ตรงที่การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องของวิถีการระดมเจตน์จำนงของมนุษย์ และการกำหนดรูปลักษณ์ของสิ่งที่ผ่านเข้าสู่ความรับรู้ รวมทั้งการรับรู้ว่า ใครเป็น ผู้ยึดครองเครื่องมืออะไรบ้าง ที่ใช้ในการควบคุมสังคม ดังจะเห็นได้ว่า การเปิดหนทางใหม่โดยผ่านนโยบาย “กลาสนอสต์”* ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างน่าตื่นเต้น ในด้านมุมมองที่เกี่ยวกับอิทธิพลครอบงำของโซเวียต และสภาพการณ์เช่นนี้ ได้ทำให้เกิดการปะติดปะต่อภาพความเป็นจริงทางด้านสังคมของยุโรปตะวันออกเสียใหม่ในเวลาอันรวดเร็ว เมื่อตอนปลายทศวรรษ1980 ในทำนองเดียวกัน ขณะที่ระบอบอาณานิคมกำลังจะดับสูญในช่วงระยะเวลาที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลกนั้น ความเงียบสงัดที่เกิดขึ้นจากการถูกบีบบังคับ ได้ถูกทำลายลงอย่างน่าตื่นเต้นเร้าใจ เมื่อญี่ปุ่นได้ทำลายมายาคติที่ว่า ชนผิวขาวเป็นผู้ที่สูงส่งยิ่งกว่าชนผิวสีอื่น ๆ ทั้งหมด ขณะที่การยึดครองของญี่ปุ่นใกล้จะสิ้นสุดลงในกลางปีค.ศ.1945 นั้น สำหรับชาวอินโดนีเซีย พม่า เวียดนามและ

---

* glasnost หมายถึงความเปิดกว้าง เป็นนโยบายของโซเวียตรัสเซียในยุคของกอร์บาชอฟ

ฟิลิปปินส์ส่วนใหญ่แล้ว ระเบียบสมัยก่อนสงคราม เป็นอดีตที่ผ่านพ้นไปแล้วอย่างแน่นอน และพวกเขาก็เตรียมตัวให้พร้อมสำหรับเอกราช ซึ่งดูเหมือนว่าจะกำลังใกล้เข้ามาแล้ว และทั้งเป็นสิ่งที่ถูกจักรวาลกำหนดชะตามาแล้วด้วย การที่ยุโรปมืดบอดต่อความลึกซึ้งและธรรมชาติทางจิตวิญญาณ ที่ประชาชนทั่วไปมีความรู้สึกต่อเรื่องนี้ มีผลในเชิงเกื้อหนุนให้ความเปลี่ยนผันทั้งหลายที่ตามมา กลายเป็นช่วงเวลาที่ยืดเยื้อและเจ็บปวด มิใช่เรื่องน่าประหลาดใจที่ความเชื่อเรื่อง “พระผู้ที่จะมาโปรด” ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากมาย เป็นเรื่องที่ยากยิ่ง ที่ชาวตะวันตกมากมายจะเข้าใจได้ ระบบความเชื่อดังกล่าว ดูจะไร้เหตุผลอยู่ชัด ๆ หากว่าไม่ตระหนักว่า ประเด็นที่เชื่อมโยงอยู่นั้น คือการเปลี่ยนแปลงของบรรยากาศ ซึ่งทุกคนล้วนมีความประทับใจในแบบฉบับที่แตกต่างกันออกไป

เฉพาะชนกลุ่มน้อยที่อยู่ห่างไกลเท่านั้น ที่ไม่ได้รับความกระทบกระเทือนจากความปั่นป่วนวุ่นวายในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำและสงคราม สำหรับชนชั้นปัญญาชนที่มีฐานอยู่ในเมืองใหญ่ เอกราชหมายถึงโอกาสที่พวกเขาจะเข้าแทนที่ชาวยุโรปในการควบคุมสิ่งที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานของการสื่อสารคมนาคมสมัยใหม่ เรื่องราวทางด้านการเมือง ซึ่งกอปรขึ้นเป็นเนื้อหาของประวัติศาสตร์ ส่วนใหญ่แล้ว พุ่งประเด็นไปที่การต่อสู้ชิงชัยกันระหว่างปัญญาชนชั้นสูงเหล่านี้ ทว่านักประวัติศาสตร์สังคม เพียรพยายามอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ที่จะดึงความสนใจไปที่แรงจูงใจอันหลากหลายและกระแสต้าน ที่มีอยู่อย่างมากมายในช่วงการเปลี่ยนแปลงที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อนั้น อย่างไรก็ดีไม่ว่าการเปลี่ยนแปลงในสมัยหลังสงครามจะแผ่กระจายออกไปอย่างกว้างขวางเพียงไรก็ตาม คนส่วนใหญ่ก็ยังคงรักษากิจวัตรทางด้านสังคมของตนอย่างต่อเนื่องและโดยหลักใหญ่นั้น สิ่งที่พวกเขาต้องการคือการได้อยู่ตามลำพังโดยไม่มีใครรบกวน คำบรรยายอย่างโอฬารถึงเรื่องราวน่าตื่นเต้นทางการเมืองสำหรับพวกเขาแล้ว เป็นประหนึ่งสิ่งที่มาสัมผัสแค่ตามผิว ๆ มีเฉพาะเป็นครั้งคราวเท่านั้น ที่บุกรุกเข้ามาถึงตัว สำหรับชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มุ่งปลูกข้าวเพียงเพื่อพอเลี้ยงชีพนั้น ปกติแล้วพวกเขาพิจารณาถึงเอกราชว่าหมายถึงความใฝ่ฝันถึงสิ่งที่พวกเขาจินตนาการว่าเป็นการกลับคืนไปสู่สภาพความปกติและความสมดุลอย่างในอุดมคติ ในสภาพแวดล้อมซึ่งมีการเรียกร้องต้องการจากทางรัฐน้อยที่สุด สำหรับคนอื่น ๆ อีกมากมาย ไม่ว่าจะเข้านับถือศาสนาคริสต์ ในฐานะที่เป็นการรับเอาความทันสมัยเข้ามา หรือยังคงประกอบพิธีตามความเชื่อในศาสนาที่ตั้งมั่นอยู่แล้ว การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่งในตอนสิ้นสุดสงคราม ได้เปิดพื้นที่ใหม่ทางด้านจิตวิญญาณให้แก่พวกเขา เช่นเดียวกับที่เปิดพื้นที่ใหม่ในด้านสังคมและเศรษฐกิจให้

จากมุมมองของศาสนาที่ลงรากฐานอย่างมั่นคงที่สุดในภูมิภาค ความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและการปฏิวัติ เป็นชั้นที่อยู่ด้านนอกของการสร้างรูปโฉมใหม่ ซึ่งกำลังเกิดขึ้นในด้านจิตวิญญาณด้วยเช่นกัน ความคิดที่ว่า รัฐเป็นฝ่ายรับผิดชอบต่อการวางระเบียบหรือจัดให้มีสภาพแวดล้อมที่เป็นคุณแก่ชีวิตทางด้านจิตวิญญาณ เป็นความคิดที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในดินแดนที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท ศาสนาขงจื๊อ อิสลามและคาทอลิก การแยกปริมณฑลทางการเมืองและศาสนาออกจากกัน

ตามแบบฉบับของการปฏิรูป มีผลกระทบถึงชนชั้นสูงที่มีความโดดเด่น แต่ที่รากฐานของชีวิตด้านสังคมนั้น ทัศนะเช่นที่มีมาตามจารีตประเพณี ยังคงมีอิทธิพลครอบงำอยู่ ด้วยเหตุนี้ ในท่ามกลางความมากหลายของ ผลประโยชน์และลัทธิอุดมการณ์ ที่ก่อให้เกิดการผันผ่านไปสู่เอกราชนั้น เราจึงได้รับรู้ในความมีอยู่ของกลุ่มคนที่ทรงอิทธิพล ผู้ซึ่งดำเนินแนวทางตามวิสัยทัศน์ที่ถูกครอบงำด้วยสำนึกแห่งเป้าหมายของทางศาสนา วิสัยทัศน์เหล่านี้ สะท้อนให้ประจักษ์ชัดมากที่สุดในขบวนการเพื่อสร้างรัฐอิสลาม ซึ่งใช้ชื่อว่า ดารุล อิสลาม ในอินโดนีเซีย ทว่าความเคลื่อนไหวที่ดำเนินมาสู่ลักษณะเดียวกับอิสลามในอินโดนีเซีย ในจิตสำนึกของชาวพุทธ ที่มีต่อการปฏิวัติในพม่า รวมทั้งในความเชื่อเชิงจิตวิญญาณของศาสนาขงจื๊อ ที่แฝงตัวอยู่ภายในระบอบคอมมิวนิสต์เวียดนาม และในความคิดความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ในหมู่เกษตรกรเกี่ยวกับพระผู้มาโปรด ผู้ซึ่งจะทำให้เกิดยุคแห่งสันติสุขและความสมบูรณ์พูนสุขขึ้นมา จิตสำนึกจากมุมมองเหล่านี้ ส่งอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่เอกราช และหล่อหลอมแนวโน้มทางสังคมในยุคหลังสงครามด้วย

รากเหง้าที่แข็งแกร่งที่สุด ของความตึงเครียดทางศาสนาในอินโดนีเซีย อยู่ที่ความเพียรพยายามของดัตช์ ที่มุ่งหมายอย่างจำเพาะเจาะจงที่จะกีดกันมิให้อิสลามกลายเป็นจุดรวมศูนย์ให้แก่ความรู้สึกในแนวชาตินิยม ดัตช์มุ่งที่จะทำให้ความรู้สึกชาตินิยมนี้หมดพลังด้วยการหล่อหลอมความผูกพันอย่างเหนียวแน่นระหว่างชนชั้นสูงในระบอบอาณานิคม และชนชั้นสูงของ*อาดัต* ความเป็นพันธมิตรนี้ ทำให้การแบ่งแยกออกเป็นสองขั้ว ที่มีอยู่ระหว่างชนชั้นสูงในแวดวงศาสนา กับชนชั้นสูงในแวดวงการเมืองลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่นกรณีที่มีอยู่ในชวา เจ้าหน้าที่ของมัสยิด หรือ*เปงฮูลู* ยังต้องอยู่ในบังคับบัญชาของชนชั้นสูงในระบบราชการ หรือ*ปรียายี* ต่อไป อย่างไรก็ดี ระหว่างที่อยู่ภายใต้การปกครองของพวกญี่ปุ่น อิสลามก็มีพลังในการเคลื่อนไหวขึ้นมา เพราะความเพียรพยายามของญี่ปุ่นที่จะปลุกระดมเพื่อให้คนในภูมิภาคเกิดความรู้สึกต่อต้านตะวันตก ญี่ปุ่นตระหนักถึงอิทธิพลของครูสอนศาสนา ญี่ปุ่นจึงมุ่งหมายที่จะระดมการสนับสนุนของอิสลามตลอดทั่วทั้งหมู่เกาะ ด้วยการให้อำนาจแยกที่ต่างหากออกไปแก่ “สำนักงานกิจการทางศาสนา” และสร้างกลุ่มซึ่งจะเป็นที่มาของมาสจูมี หรือมาสยูมีในเวลาต่อมา มาสจูมีมีอำนาจเหนืออิสลามในท้องถิ่น ดังนั้น เท่ากับว่าญี่ปุ่นได้สร้างพื้นฐานให้แก่อำนาจของมุสลิมในสมัยหลังสงครามขึ้นมา ทั้งนี้เพราะในช่วงที่มีการต่อสู้เพื่อเอกราชของอินโดนีเซีย[3] มาสจูมีได้กลายมาเป็นพรรคมุสลิมชั้นนำ ในเมื่ออิสลามเป็นผู้นำประเทศไปสู่เอกราช ดังนั้น อิสลามจึงสามารถยืนยันในสิทธิที่จะสถาปนารัฐอิสลามขึ้นมา แทนที่จะก่อตั้งเป็นรัฐที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลักพื้นฐาน ตลอดระยะเวลาการยึดครอง ญี่ปุ่นพึ่งพาอาศัยซูการ์โนซึ่งทำให้ซูการ์โนมีโอกาสเข้าถึงวิทยุอย่างที่นักลัทธิชาตินิยมคนอื่น ๆ ไม่มี และเนื่องจากเครื่องมือดังกล่าว เหมาะสมเป็นอย่างดีกับความสามารถด้าน

---

[3] H. Benda, ***The Crescent and the Rising Sun,*** The Hague, 1958.

วาทศิลป์ของซูการ์โน การได้ควบคุมวิทยุจึงยกซูการ์โน ให้ขึ้นอยู่ในฐานะที่สำคัญมากที่สุด ในสายตาของประชาชนแม้ว่าเมื่อการยึดครองของญี่ปุ่นสิ้นสุดลงแล้ว นักลัทธิชาตินิยมที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลักจะได้อิทธิพลกลับคืนมาบ้างโดยส่วนเปรียบเทียบ แต่อิสลามซึ่งมีฐานใหม่ทางด้านสถาบัน ก็ได้เปลี่ยนแปลงดุลของอำนาจภายในประเทศ อย่างที่ไม่อาจทำให้หวนกลับไปเป็นดังเดิมได้อีก

แอนเดอร์สันเสนอแนะไว้ว่า การฝึกทหารในท้องถิ่นของญี่ปุ่น ทำหน้าที่เหมือนเช่นการฝึกอบรมทางด้านศาสนาในอาศรมหรือโรงเรียนอิสลาม (*เปสันเตรน*) ในสมัยก่อนหน้านี้ นั่นคือเตรียมการให้เยาวชนหนุ่มสาว มีจิตใจพร้อมสำหรับการปฏิวัติ ความอดอยากขาดแคลนในสมัยที่ญี่ปุ่นยึดครองประเทศ ทำให้จิตสำนึกด้านต่าง ๆ มีจุดรวมศูนย์ และพลังงานด้านต่าง ๆ ก็ถูกระดมให้เข้ามารวมอยู่ด้วยกัน สภาวะเช่นนี้เหมือนเช่นการบำเพ็ญตบะแบบถูกบีบบังคับ ซึ่งยิ่งแก่กล้าขึ้นเพราะความเชื่อว่า อิสรภาพ หรือ*เมอร์เดกา* จะมีตามมา[4] จินตภาพเช่นนี้ ช่วยอธิบายถึงคุณสมบัติพิเศษของพลังงานซึ่งได้รับการปลดปล่อยออกมา ในช่วงเวลาที่น่าหวั่นใจและน่าตื่นเต้น เมื่อสาธารณรัฐถือกำเนิดขึ้นมา แม้ว่าผู้ที่เข้าร่วมในการฝึก จะมีทัศนะที่แตกต่างกันออกไป แต่แน่นอนว่า ในระยะแรก ๆ ของการปฏิวัติ เป็นจุดหักเลี้ยวที่ผู้คนมากมาย มองย้อนกลับไปด้วยความถวิลหาอาลัย จากนั้นมาผู้นำส่วนใหญ่ของสาธารณรัฐ ต่างหวนรำลึกถึงสิ่งที่ดูเหมือนว่า เป็นความมีจิตใจที่มุ่งมั่นเพื่อวัตถุประสงค์เดียวกัน ซึ่งไม่ว่าจะเพียงแค่ชั่วครู่ชั่วยามเพียงไรก็ตาม แต่ช่วงเวลานี้ได้ดึงชนชั้นและเชื้อชาติต่าง ๆ ที่หลากหลายกันไป ให้เข้าร่วมในการดำเนินความเพียรพยายามด้วยความใฝ่ฝันที่มีอยู่ร่วมกัน ไม่ว่าเอกภาพที่แท้จริงในหมู่ชนเหล่านี้จะมีอยู่ในระดับใดก็ตาม แต่ชนส่วนใหญ่ ต่างประทับใจกับความเข้มข้นและ เร่าร้อนของช่วงเวลาดังกล่าว และผู้ที่กำลังอยู่ในวัยก่อร่างสร้างอุดมคติ ก็ยังคงมีความประทับใจอย่าง มิรู้เลือน ขณะที่พวกเขาก้าวหน้าต่อไปในชีวิต เพื่อเข้ารับบทบาทการเป็นผู้นำในสาธารณรัฐสภาวการณ์แวดล้อมที่ฝืดเคืองและนโยบายที่เข้มงวดกวดขันในยามสงคราม ผสานเข้ากับลัทธิคลั่งชาติ จนทำให้คนพื้นถิ่นส่วนใหญ่ เกิดความบาดหมางกันขึ้นมาในท้ายที่สุด ทว่าในระยะแรกเริ่มนั้น ชาวชวามากมาย มองเห็นญี่ปุ่นว่าเป็นผู้ปลดปล่อย นั่นคือเป็นพวกที่ระบุอยู่ในคำทำนายของโชโยโบโย กษัตริย์แห่งเกดิรีสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง[5]

จินตภาพของพวกเขา มองภาพการปฏิวัติเป็นดังเช่นสภาพสูญญากาศที่มีอยู่เพียงชั่วคราว เป็นขั้นตอนหนึ่งของกลียุค ซึ่งเป็นผลลัพธ์จากการที่ผู้ที่ครองอำนาจไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้า หรือ *วาห์ยู* เป็นช่วงเวลาแห่งความบ้าคลั่ง ซึ่งจัดเวทีเตรียมไว้ให้กับยุคทองยุคใหม่ที่กำลังจะมาถึง การทำลายระบบศักดินา เป็นสารัตถะที่โดดเด่นที่อยู่คู่เคียงกับการทำลายระบอบอาณานิคม ความรู้สึกที่มีต่อการ

---

[4] B.R.O'G. Anderson, ***Java in a Time of Revolution: Occupation and Resistance, 1944-1946,*** Ithaca, and London, 1972.

[5] B. Dahm, ***Sukarno and the Struggle for Indonesian Independence,*** Ithaca, 1969, ch. 1.

ปฏิวัติตามแนวความเชื่อว่าจะมีผู้มีบุญญาธิการมาสร้างสันติสุขแก่โลก* ได้เสริมสร้างคุณลักษณะตามแนวทางประชานิยมให้แข็งแกร่งขึ้น และนิกายใหม่ ๆ ในแนวรหัสยลัทธิหรือความเชื่อในพลังเร้นลับมากมาย ก่อตัวอย่างเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาในช่วงที่มีการปฏิวัติ[6] การที่กำแพงชั้นนอกของพระราชวัง (*กราตอน*) ยอกยา เกิดพังลงมานั้น มีบางคนตีความไปว่าสิ่งที่เป็นวัตถุมีตัวตน เปรียบได้กับช่องเปิดอันเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งเชื่อมโยงอยู่กับการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งของจิตวิญญาณ เมื่อกำแพงพัง หรือช่องสัญลักษณ์นั้นเปิดออก อำนาจ หรือ*กาเสกเตน* ซึ่งเคยชุมนุมอยู่ที่กษัตริย์และราชสำนัก ก็หลั่งไหลออกมาภายนอก ดังนั้น การผสานรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่างพื้นภูมิของมนุษย์กับของจักรวาล ซึ่งแต่ก่อน เคยมีกษัตริย์เป็นสื่อกลาง จึงกลายเป็นสิ่งที่ทุกคนที่สามารถรับได้และล้วนมีโอกาสเข้าถึง จินตภาพเช่นที่มีมาแต่ครั้งโบราณ ซึ่งทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอยู่ด้วยอิทธิพลทางความคิดที่รับมาจากอินเดีย ทำให้พวกเขามองเห็นภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายในพิภพเล็ก ๆ ของมนุษย์ว่าเป็นสิ่งที่ร้อยประสานและดำเนินควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงของระเบียบทางสังคมและที่เป็นธรรมชาติของจักรวาลที่เป็นพิภพใหญ่ เหตุการณ์ในโลกมนุษย์ ก็เปรียบได้กับการเปลี่ยนแปลงของจักรวาล ดังนั้น ตามศัพท์สำนวนของบางขบวนการ การต่อสู้ทางจิตวิญญาณภายในการปฏิวัติ จึงมุ่งไปในทิศทางเพื่อกำจัดลัทธิจักรวรรดินิยมออกไปจากความคิดที่อยู่ภายในร่างกาย นั่นก็คือการจัดระบบภายในประเทศเสียใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องที่มองกันว่า จะเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการนำวัฒนธรรมประจำชาติ เข้ามาแทนที่อำนาจของดัตช์

ในเวลาเดียวกัน สำหรับมุสลิมผู้ยึดมั่นตามหลักคำสอนดั้งเดิมที่เคร่งครัดยิ่งกว่า ความใฝ่ฝันของพวกเขา ถูกปิดกั้นมาเป็นเวลานาน พวกเขาถูกกล่อมเกลาให้เกิดความรับรู้ว่า ลัทธิอาณานิคมของยุโรป เป็นพลังที่มีคุณสมบัติในเชิงบ่อนทำลายโลกอิสลามทั้งมวลพลังหนึ่ง ความรับรู้นี้ เกิดขึ้นจากการได้ติดต่อกับเม็กกะและไคโรมาเป็นเวลายาวนาน การที่ญี่ปุ่นให้ความสนใจต่ออิสลาม ช่วยเพิ่มพลังความเชื่อไปตลอดทั่วดินแดนภาคหมู่เกาะที่ว่า การยึดครองของญี่ปุ่น เป็นนิมิตหมายของการสร้างสรรค์*ดาร์-อัล อิสลาม* (บ้านแห่งอิสลาม) ขบวนการเพื่อก่อตั้งรัฐอิสลาม เป็นกระแสหลักอยู่ใน

---

* ความเชื่อเรื่องพระผู้มาโปรด หรือความเชื่อเรื่องยุคแห่งสันติสุขและความมั่งคั่งไพบูลย์ (millennialism) เป็นความเชื่อที่มีเนื้อหาสาระที่คล้ายคลึงกันอยู่ในหลายศาสนา ในพุทธศาสนา มีคำทำนายว่าเมื่อพระศรีอริยเมตไตรย หรือพระเมตไตรย มาตรัส โลกจะเข้าสู่ยุคซึ่งเปรียบเหมือนแดนสวรรค์ ซึ่งทุกชีวิตสุขสบายสมปรารถนาทุกอย่าง ตามหลักศาสนาอิสลาม พระผู้มาโปรดคือมาห์ดี ก็จะสร้างยุคใหม่ขึ้นมาเช่นกัน สำหรับศาสนาคริสต์ ก็มีเรื่องราวในคัมภีร์ ที่ระบุว่า พระคริสต์หรือเมไซอาห์ ที่จะเสด็จกลับมาเป็นครั้งที่สอง จะทำให้โลกมีสันติและความยุติธรรม

[6] C. Geertz, ***The Religion of Java,*** Chicago, 1976. เกียร์ตซ์ได้กล่าวถึงการบังเกิดศาสนานิกายต่าง ๆ (หน้า 112-18, 339-52) และความจริงในข้อที่ว่า นักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมทั้งหลาย เชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงวัตรปฏิบัติทางศาสนาเข้ากับการปฏิวัติ เกียร์ตซ์ได้ข้อสรุปเหล่านี้จากการทำงานภาคสนามในเมืองแห่งหนึ่งในชวาตะวันออก เมื่อช่วงต้นทศวรรษ 1950

ลัทธิชาตินิยมมาตั้งแต่สมัยก่อนสงครามแล้ว และขบวนการได้ดำเนินบทบาทอย่างเสมอต้นเสมอปลาย และทรงพลังมากเป็นพิเศษในอาเจะห์ ซึ่งเป็นดินแดนที่ดัตช์ไม่เคยชิงกลับมาได้ ในที่อื่นๆ เช่น ในสุมาตรา สุลาเวสี ชวาตะวันตกและแม้กระทั่งชายฝั่งอันยาวเหยียดทางตอนเหนือของชวาและภายในใจกลางของชวาเอง บรรดาครูอิสลาม หรือ*กยาอิ* และอุดมคติของการมีรัฐอิสลามที่เลิศเลอเป็นตัวจุดประกายให้เกิดขบวนการอิสลามขึ้นมา ขบวนการเหล่านี้แข่งขันกับความคิดความเชื่อในแนวที่ให้แยกศาสนาออกจากกิจการบ้านเมือง ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ตลอดช่วง ทศวรรษ 1940 และ 1950 ในระดับรากเหง้า ขบวนการอิสลามเหล่านี้ มิได้เป็นเพียงการแสดงออกซึ่งความยึดมั่นต่อคำสอนบริสุทธิ์เท่านั้น หากยังดึงความเชื่อเรื่องศาสดาผู้จะมาสร้างโลกแห่งความสมบูรณ์พูนสุขเช่นในอุดมคติ และความเชื่อในพลังเหนือธรรมชาติแบบต่าง ๆ ของอิสลามเข้ามาประสมด้วย ในขบวนการดารุล อิสลาม มีการเน้นโดยทั่วไป ถึงแง่มุมทางด้านจิตวิญญาณภายในของสงครามศาสนาหรือจิฮัด ไม่จำเพาะแต่ผู้นำที่มีการศึกษาสูง ๆ ดังเช่นการ์โตสุวิรโชเท่านั้น หากยังรวมถึงสาวกอื่นๆ อีกมากด้วย ที่เข้าใจว่า การสถาปนาและขยายบ้านแห่งอิสลาม เกี่ยวพันกับการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ด้วย มิใช่เพียงการทำสงครามที่ภายนอกเท่านั้น[7]

แม้จะถูกผู้ชนะใส่ความว่าเป็นโจรผู้ร้าย แต่จากมุมมองภายในแล้ว ทั้งขบวนการดารุล อิสลาม และลัทธิชาตินิยมโมโรแห่งมินดาเนาและซูลู ต่างแสดงความเชื่อให้ปรากฏอย่างกว้างขวางว่า การปฏิวัติแห่งชาติยังคงไม่เสร็จสิ้น ตราบใดที่รัฐที่บังเกิดเป็นผลลัพธ์ออกมานั้น สร้างขึ้นโดยอาศัยยุโรปเป็นแบบอย่าง มิใช่อิสลาม ชาวมุสลิมบางคนเข้าต่อสู้เพื่อการปฏิวัติซึ่งพวกเขาไม่เคยได้รับชัยชนะ ทำนองเดียวกับพวกมาร์กซิสต์ เพราะสำหรับชาวมาร์กซิสต์แล้ว การปฏิวัติจะยังไม่สมบูรณ์ หากปราศจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างถอนรากถอนโคน ในอาเจะห์และตลอดชายฝั่งตอนเหนือของชวา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีมูลเหตุที่ลึกซึ้ง ซึ่งบ่อยครั้ง สะท้อนออกอย่างเป็นธรรมชาติ จากพลังผลักดันแนวประชานิยมหรือทางศาสนา ซึ่งตรงกันข้ามอย่างยิ่ง กับการผลักดันของสิ่งที่วัฒนธรรมยุโรปกำหนดว่าคือพัฒนาการทางการเมืองของชาติ ในฟิลิปปินส์ตอนใต้ การต่อสู้ของมุสลิมเริ่มขึ้นช้ากว่า ทว่าสามารถเปรียบได้กับดารุล อิสลาม ในแง่การเป็นตัวแทนของลัทธิชาตินิยมแนวปฏิวัติ ตามแบบฉบับของอิสลาม ผู้นำลัทธิชาตินิยมของอินโดนีเซีย รักษาการปฏิวัติในแง่มุมเหล่านี้ไว้ ด้วยการกำหนดจุดยืนในลักษณะที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจเป็นผลเสียแก่การเจรจาทำความตกลงกัน *ปรียายี*เป็นกลุ่มค่อนข้างแยกตัวออกจากการยึดศาสนาเป็นหลัก พวกเขาเป็นทายาทของจารีตประเพณีของราชสำนักที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของอินเดีย ทว่าได้รับการศึกษาตามแบบของพวกดัตช์ เนื่องจาก*ปรียายี*ควบคุมระบบราชการ พวกเขาจึงมั่นใจว่า การปฏิวัติในแนวของสังคมและศาสนา จะมีขอบเขตจำกัดโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในภาคที่เกี่ยวกับดารุล อิสลาม

---

[7] C. van Dijk, ***Rebellion Under the Banner of Islam,*** The Hague, 1981, 34, 391-6.

แน่นอนว่า ความขัดแย้งทางด้านศาสนา มีส่วนเกื้อหนุนต่อการกำจัดลัทธิคอมมิวนิสต์ มิให้ลัทธินี้เข้ามารวมอยู่ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของลัทธิชาตินิยมของอินโดนีเซียอีกต่อไป ในค.ศ.1948 กองทัพของสุดีร์มาน ซึ่งปฏิบัติการรบแบบทหารกองโจร ขู่ว่าจะแยกทางกับซูการ์โน และในปีเดียวกัน หน่วยทหารของคอมมิวนิสต์ถูกบีบบังคับให้ปลดประจำการ เป็นเหตุให้เกิดการฆ่าฟันกันขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บริเวณมาเดียนในชวาตะวันออก พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียถูกกำจัด เหมือนเช่นที่เคยถูกดัตช์กำจัดมาแล้วเมื่อปีค.ศ.1926 โดยในคราวนี้ หน่วยทหารสิลิวางคี ของชวาตะวันตก ซึ่งเป็นมุสลิมอย่างเหนียวแน่น เป็นฝ่ายกำกับควบคุมงานกวาดล้าง และในระหว่างการต่อสู้ในท้องถิ่นครั้งนี้ มีผู้เสียชีวิตหลายพันคน การพิชิตทหารกองโจรฝ่ายประชานิยมของสุดีร์มาน กับ “ภัยคุกคามลัทธิชาตินิยม” ที่มาจากคอมมิวนิสต์ ทำให้ฝ่ายผู้นำเริ่มสร้างความคืบหน้าในการเจรจา ทว่าความสำเร็จนี้ต้องแลกกับความแตกแยกระหว่างฝ่ายอิสลามกับฝ่ายชวานิยม* ซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นไปถึงระดับใหม่ สภาพเช่นนี้ ยังคงดำรงอยู่ต่อมาจนล่วงเข้าสู่ทศวรรษ 1960 ช่วงเวลาภายหลังได้รับเอกราช ยังเกิดมีความเหินห่างกันไปคนละทาง ระหว่างพรรคมุสลิมด้วยกันเอง – คือนาห์ดาตุล อูลามา ที่ยึดแนวจารีตนิยม กับพรรคมาสจูมีที่เป็นพวกสมัยใหม่นิยม – และระหว่างพรรคที่ประสานความแบ่งแยกกันทางศาสนา หรือพรรคที่ไม่ติดข้องกับศาสนา -- คือนักลัทธิชาตินิยม (พีเอ็นไอ) และพวกคอมมิวนิสต์ แน่นอนว่า การแยกห่างจากกันนี้ สอดคล้องกับความแตกต่างในเรื่องแนวทางด้านวัฒนธรรม และสัมพันธ์กับสำนึกทางด้านจิตวิญญาณในเบื้องลึกเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นเป้าหมายของการปฏิวัติแห่งชาติ ซึ่งมีความแตกต่างระหว่างกันอยู่

ในเวียดนาม ภาพลักษณ์ในแบบจารีตประเพณี บรรยายถึงการสิ้นสุดของสงคราม ว่ามีนัยหมายถึงการสิ้นสุดของระเบียบการปกครองของฝรั่งเศส อย่างไม่อาจหวนกลับคืนมาอีกได้ ระเบียบการปกครองของฝรั่งเศสนี้แม้เมื่อถึงยุคสิ้นสงครามก็ยังคงให้ความสำคัญต่อพิธีการเกี่ยวกับพระจักรพรรดิอยู่ ในวัฒนธรรมเชิงจิตวิญญาณของท้องถิ่นเวียดนาม คำที่ใช้เรียก “หมู่บ้าน” หรือซา เอง ก็มีรากมาจากคำที่หมายถึง “สถานที่ซึ่งผู้คนมาชุมนุมกันเพื่อบูชาดวงวิญญาณ” แบบฉบับของจีน ในรูปแบบที่แปลงมาเป็นเวียดนาม ยังคงถือว่า พิธีกรรมอันโอ่อ่าเกี่ยวกับพระจักรพรรดิ เช่นนัม เดียว ล้วนอาศัยอำนาจและไมตรีจิตของบรรพชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรพชนของผู้ที่เป็นเชื้อพระวงศ์ เพื่อค้ำประกันทั้งพืชผลและสวัสดิภาพทางสังคมของประชากร ความคิดดังกล่าว ยังยึดถือกันอยู่ แม้กระทั่งสมัยที่อยู่ภายใต้ระเบียบการปกครองของฝรั่งเศส พระประมุขจำต้องปรับพระองค์ให้เข้ากับธรรมชาติ และเปลี่ยนแปลงไปตามจังหวะจะโคน แม้ขณะเมื่อธรรมชาติเหล่านั้นมิได้ปรากฏให้เห็นที่ผิวนอก แนวคิดเช่นนี้ยังเป็น

---

* Javanism ลัทธิชวานิยม หรือความคิดความเชื่อตามแบบฉบับของชวาโดยเฉพาะ เนื่องจากดินแดนชวาต่างจากอินโดนีเซียส่วนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านศาสนา ซึ่งมิใช่ “อิสลามแท้” หากรับแนวคิดของศาสนาอื่น (พุทธ ฮินดู ฯลฯ) เข้ามารวมไว้ด้วย

เรื่องที่รู้สึกกันอยู่ในชุมชนหมู่บ้านที่เคร่งครัด เมื่อพระจักรพรรดิเบาได๋ ทรงสละราชสมบัติเมื่อ วันที่ 22 สิงหาคม ค.ศ.1945 พระองค์ทรงรับรอง สาธารณรัฐประชาธิปไตย อันมี เวียดมินห์ เป็นแกนนำ และทรงมอบหมายความไว้วางใจแก่เวียดมินห์ ในการบำรุงรักษาวัดบรรพชนของพระองค์ สำหรับชาวบ้านที่ยังผูกพันอยู่กับที่ดิน โดยผ่านทางลัทธิบูชาวิญญาณผู้พิทักษ์ซึ่งมีจุดรวมศูนย์อยู่ที่บรรพชนต้นตระกูลนั้น การสละราชสมบัติเช่นนี้ แสดงถึงสิ่งที่มีความหมายยิ่งกว่าเพียงการเปลี่ยนราชวงศ์ เหตุการณ์นี้มิได้ทำให้การประกอบพิธีที่เกี่ยวกับบรรพชนทั้งหมดต้องยุติลง เพราะงานเทศกาลอย่างเช่นเท็ต ซึ่งเป็นงานฉลองบรรพชนในวันขึ้นปีใหม่ตามปฏิทินจันทรคติ ก็ยังคงมีอิทธิพลเชิงสัญลักษณ์ ในฐานะหนทางหนึ่งในการหลอมรวมความผูกพันกันขึ้นมาใหม่ ระหว่างบรรพชน ธรรมชาติ และสังคม กระนั้นก็ตาม การสละราชสมบัติก็เป็นลางบอกให้รู้ล่วงหน้าถึงการสิ้นสุดของหมู่ความสัมพันธ์ที่มีอยู่อย่างลึกซึ้งระหว่างสวรรค์กับโลก[8]

ในจิตใจของชาวเวียดนามที่แข่งขันชิงชัยกันอยู่ พวกเขามีทัศนะในเรื่องระเบียบทางสังคม ฝังอยู่ในส่วนลึกที่เชื่อว่า ความตึงเครียดตอนสิ้นสุดสงคราม น่าจะนำไปสู่การปรากฏตัวของผู้ชนะเพียงหนึ่งราย จากบรรดาหลายๆ ราย ผู้ซึ่งในระยะแรกดูจะมีโอกาสที่จะเป็นผู้ชนะได้ พวกเขามิได้มีทัศนะที่จะให้มีการตกลงกันระหว่างหลาย ๆ ฝ่าย ทว่าในท้ายที่สุดแล้ว ปรากฏว่าพวกคอมมิวนิสต์ได้สร้างความเพียรพยายามที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด ในการซึมซับรับเอาความคิดที่ทันสมัยของตะวันตก เข้ามาสู่จักรวาลตามหลักเหตุผลของเวียดนาม เรื่องนี้ มีนัยหมายถึงว่า ชัยชนะของพวกเขา มิใช่เป็นชัยชนะในด้านยุทธการเท่านั้น หากยังรวมถึงในด้านวัฒนธรรมด้วย ตามศัพท์สำนวนของท้องถิ่นนั้น เรียกได้ว่า ชัยชนะนี้ถูกกำหนดมาจากจักรวาล เป็นการเปลี่ยนแปลงที่อาณัติของสวรรค์ ซึ่งไม่สามารถใช้ยุทธศาสตร์หรืออุบายมาทำให้ย้อนกลับไปได้ ตามข้อคิดเห็นของมูส์ การปฏิวัติในสายตาของประชาชนทั่วไป ถูกตัดสินชี้ขาดในช่วงระยะเวลาวิกฤติ ระหว่างเดือนสิงหาคม ค.ศ.1945 ถึงมีนาคม ค.ศ.1946 ทั้งยังเป็นเครื่องหมายบอกถึงการเป็นผู้นำของคนรุ่นนั้นทั้งรุ่น เช่นเดียวกับในอินโดนีเซียในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้[9] สำนึกในการปฏิวัติที่มีรากเหง้าอยู่ที่วัฒนธรรมนี้ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นสิ่งที่ฝรั่งเศสมองไม่เห็น เช่นเดียวกับนักวิเคราะห์และนักยุทธศาสตร์ชาวอเมริกันที่ไม่สามารถมองเห็นได้ การเพ่งประเด็นไปที่เรื่องลัทธิอุดมการณ์ โครงสร้างของสถาบันและศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมือง ทำให้พวกเขาไม่เข้าใจจนแล้วจนรอดว่า การร่วมใจของประชาชน ซึ่งคิดกันในย่านนี้ว่าเป็นเรื่องจิตวิญญาณ แม้ในยามที่เป็นคอมมิวนิสต์ มีส่วนสร้างอิทธิพลให้แก่เหตุการณ์ต่าง ๆ มากยิ่งกว่าลัทธิอุดมการณ์ที่กำหนดขึ้นอย่างเป็นทางการเสียอีก

---

[8] Landon, 194-7.

[9] D. McAlister and P. Mus, ***The Vietnamese and Their Revolution,*** New York, 1970, 118, 126.

ประเทศมหาอำนาจเจ้าจักรวรรดิ เคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่า พุทธศาสนาในแบบที่กลายไปนิกายฮัว ฮาว ในบริเวณปากแม่น้ำโขงนั้น ก็เหมือนกับขบวนการต่าง ๆ ของชวาที่มีความคล้ายคลึงกัน คือ ชักจูงให้ผู้คนยึดจินตภาพของผู้ก่อตั้งนิกายอันว่าด้วยการพ่ายแพ้ของอาณานิคมในทศวรรษ 1940 เป็นสรณะภายในฮัว ฮาวนั้น การปฏิบัติกิจเพื่อความรู้แจ้งในจิตวิญญาณของแต่ละบุคคล มองเห็นได้ชัดว่าร้อยประสานเข้าด้วยกันกับการปฏิวัติที่กำลังจะมาถึง ดังที่วูดไซด์ได้กล่าวไว้ว่า “การทำลายชื่อเสียงของวัฒนธรรมคลาสสิค เกิดขึ้นในสังคมระดับสูง มากยิ่งกว่าในระดับล่าง และ…กวีชาวจีนในสมัยคริสต์ศตวรรษที่แปด ผู้มีนามว่าลิ โป (-- วิญญาณของเขา มาเข้าร่างทรงของนิกายเกา ไดอยู่เป็นประจำในทศวรรษ 1920 และ 1930) ก็ยังเข้าถึงจิตใจของเกษตรกรชาวเวียดนามได้มากยิ่งกว่าปารีสคอมมูน”[10] ภายในขบวนการนี้ มีการให้ความสำคัญอย่างมาก กับตำนานเล่าขานเรื่องกำเนิดของชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งถือว่าพลังจิตที่แข็งแกร่งของประชาชนในยุคแรกเริ่ม อยู่ที่อำนาจวิเศษซึ่งจะสยบข้อได้เปรียบทางด้านเทคนิคของประเทศมหาอำนาจในยุคสมัยใหม่ ความเข้มแข็งของขบวนการฮัว ฮาว ซึ่งมีโครงสร้างด้านการทหาร-การปกครองที่เป็นอิสระอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในบริเวณปากแม่น้ำโขง เป็นเหตุที่กระตุ้นให้ทางการดำเนินการกำจัดตัวผู้นำของขบวนการด้วยความรุนแรงในค.ศ.1947 คำทำนายของฮัว ฮาว กลายเป็นความจริงขึ้นมาในท้ายที่สุด ทว่าในฐานะที่เป็นการบรรยายถึงอำนาจของคอมมิวนิสต์ มิใช่อำนาจของพุทธศาสนาในแนวที่มีอิทธิพลจากศาสนาและความเชื่อของลัทธิอื่น ๆ เข้ามาประสม

ตามศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมืองในเวียดนาม การฟื้นฟูพุทธศาสนาในแบบยุคสมัยใหม่อย่างแข็งขัน ทว่าในขอบเขตจำกัด (ในค.ศ.1935 มีผู้สนับสนุนประมาณ 2000 คน) แข่งขันกับลัทธิมาร์กซ์ในการดึงดูดปัญญาชน ให้มาใส่ใจกับวิสัยทัศน์ในเรื่องเอกราชของเวียดนาม แม้ว่าขบวนการฟื้นฟูพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นมาใหม่เหล่านี้ จะมีรากเหง้าอยู่ที่พุทธศาสนานิกายมหายานที่เก่าแก่กว่า แต่ขบวนการก็เน้นถึงการแจกแจงถ้อยความตามคัมภีร์ดั้งเดิมในภาษาพื้นเมือง ขบวนการของชาวพุทธดังกล่าว แข่งขันในการทำงานกับผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกมากเป็นพิเศษ พวกมิสชันนารีเริ่มประสบความสำเร็จในการสื่อสารกับชาวบ้าน โดยใช้ภาษาถิ่น ขณะที่ชาวพุทธในท้องถิ่น ดูจะเน้นในเรื่องลึกลับที่รู้กันอยู่ในแวดวงแคบ ๆ และในเรื่องที่ต้องอาศัยความรู้เฉพาะทางอยู่มาก ทำให้มหายานดูเหมือนกับจะเป็นสิ่งที่สงวนไว้สำหรับเฉพาะพระสงฆ์เท่านั้น ในขณะเดียวกัน ที่อีกแนวรบหนึ่ง เมื่อมาร์พิจารณาตรวจสอบถึงลักษณาการที่ปัญญาชนคอมมิวนิสต์ ถูกดึงมารวมกลุ่มเข้าด้วยกัน เขาได้ตั้งข้อสังเกตถึงความสอดคล้องตรงกันอย่างมีความสำคัญ ระหว่างระบอบคอมมิวนิสต์ กับความคิดความเชื่อเกี่ยวกับยุคพระศรีอาริยเมตไตรยที่ฝังอยู่ในความคิดของประชาชนมาแต่ดั้งเดิม ช่วงเวลาที่ถูกจำขังอยู่ในคุก สร้างความคิดทางการเมืองให้แก่ผู้คนจำนวนมาก ซึ่งแต่ก่อน มิได้เคยมีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคน พร้อมกันนั้น ช่วงเวลาที่ถูกจำขังยังหล่อหลอมความผูกพัน

---

[10] A.B. Woodside, ***Community and Revolution in Modern Vietnam,*** Boston, 1976, 188.

ทางจิตใจ ซึ่งเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่องค์กรปฏิวัติหน่วยต่าง ๆ[11] แม้ว่าสำหรับคนมากมาย พลังกระตุ้นทางศาสนาที่เกี่ยวกับโลกพระศรีอาริย์ จะมาบรรจบกันเข้ากับความยึดมั่นในภารกิจปฏิวัติ แต่ในขณะเดียวกัน ปัญญาชนทั้งหลายก็ยังเลือกลัทธิมาร์กซ์ด้วยเหตุผลอื่นเช่นกัน นั่นคือในฐานะที่เป็นการปลดปล่อยจากสิ่งที่ดูเหมือนว่าจะเป็นลัทธิจารีตนิยมตามหลักศาสนาขงจื๊อ ซึ่งมุ่งไปสู่ความสมดุล

การสร้างทฤษฎีตามแบบของพม่า เรื่องการเปลี่ยนไปมากันได้ ระหว่างลัทธิมาร์กซ์กับพุทธศาสนามีลักษณะตรงและลึกซึ้งยิ่งกว่า สาร์กริสยันส์ให้หลักฐานยืนยันว่า สิ่งที่เสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่รากฐานด้านอุดมการณ์ของอู โอตตะมะ ในทศวรรษ 1920 คือความคิดที่ว่า การต่อสู้ทางการเมืองเพื่อเอกราช เปรียบเทียบได้กับขั้นตอนเพื่อสร้างความก้าวหน้าไปสู่ความรู้แจ้ง ตามหลักพุทธศาสนา การพยายามเพื่อไปให้ถึงซึ่ง “นิพพานภายในโลกนี้” อันเป็นสิ่งซึ่งดูเหมือนเป็น “คัมภีร์ทางสังคม” ตามหลักพุทธศาสนา ชวนให้นึกไปถึงอุดมคติที่เชื่อว่า รัฐสามารถเป็นที่พำนักอาศัย เพื่อความพากเพียรทางจิต แนวคิดดังกล่าว สามารถสืบย้อนกลับไปได้ไกลถึงสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชของอินเดีย ค่านิยมของชุมชน ในเรื่องความไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และความคิดความเชื่อตามหลักวัฒนธรรมของเฉพาะกลุ่มชน เรื่องการสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ถูกนำมาโยงเข้าในทันทีกับพุทธศาสนาและลัทธิคอมมิวนิสต์ ภายในขบวนการทะขิ่น ในทศวรรษ 1930[12] แม้กระทั่งความรู้ความเข้าใจของประชาชน เกี่ยวกับคำศัพท์ต่าง ๆ อย่างเช่น “การปฏิวัติ” และ “การปลดปล่อย” ก็เกิดขึ้นมาโดยอาศัยจินตนาการและข้อห้ามตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งมาบรรจบกันอย่างหมิ่นเหม่ที่สุด แม้ว่าในแง่อื่น ๆ พุทธศาสนาและลัทธิคอมมิวนิสต์จะเบนห่างออกจากกันไปอย่างสุดโต่ง แต่แง่ที่เบนเข้ามาบรรจบกันนี้ ก็เข้ามาเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงความคิดของนักลัทธิชาตินิยมส่วนใหญ่ การที่ออง ซาน ได้เป็นผู้นำในการปฏิวัติ ทำให้มีการเน้นหนักการแยกศาสนาออกจากการเมือง และเน้นถึงความองอาจแน่วแน่ในแบบสังคมนิยม ทั้งนี้โดยใช้ศัพท์แสงสมัยใหม่ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ทว่าในสมัยที่อู นุ ขึ้นมาเป็นผู้นำ ภายหลังอสัญกรรมของออง ซาน ธรรมเนียมการต่อต้านตะวันตก ตามแนวทางที่ยึดหลักวัฒนธรรมนิยมของอู โอตตะมะและซายา ซาน ก็ได้กลายมามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการเมืองเป็นพิเศษอีกครั้งหนึ่ง และมีเรื่อยมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1962

การเปลี่ยนแปลงไปสู่การมีอธิปไตยแห่งชาติทั้งในพม่าและอินโดนีเซีย ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงหลักความเชื่อที่ได้รับตามแนวทางของตะวันตก -- อันเป็นแบบฉบับของออง ซาน ของสจาห์รีร์ และฮัตตา -- มาเป็นแนวทางที่ยึดหลักวัฒนธรรมนิยมของอู นุ และซูการ์โน ในพม่า การเปลี่ยนแปลงนี้ เกิดขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว ความมุ่งมั่นอย่างเปิดเผย ที่จะส่งเสริมให้เกิดมีรัฐที่มีพุทธ

---

[11] D. Marr, ***Vietnamese Tradition on Trial,*** Berkeley, 1981, 305-6, 316.

[12] E. Sarkisyanz, ***Buddhist Backgrounds of the Burmese Revolution,*** The Hague, 1965.

ศาสนาเป็นหลักพื้นฐาน ส่อเค้าให้เห็นในค.ศ.1950 และมีผลอย่างมั่นคงในค.ศ.1951 อู นุ ยืนยันอีกครั้งหนึ่ง ถึงบทบาทที่มีมาแต่ดั้งเดิมของรัฐ ในฐานะผู้ปกป้องศาสนา อู นุ มองเห็นว่า ศาสนาเป็นการประมวลสิ่ง ที่ทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งภายหลังจากยุคของการบีบบังคับ ภายใต้ระบอบอาณานิคมผ่านไปแล้ว รัฐจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมเพื่อเอื้ออำนวยให้ได้รับการปลดปล่อยในด้านจิตวิญญาณ ระบอบสังคมนิยมยังคงได้รับการหยิบยกขึ้นมาอ้างในพม่าและอินโดนีเซียต่อไป ทว่าระบอบคอมมิวนิสต์ไม่ได้รับการเชิดชูให้เป็นปรัชญาทางการเมืองที่มีอิทธิพลเด่นอยู่ในทั้งสองประเทศนี้อีกแล้ว นับจากปีค.ศ.1949 เป็นต้นมา การปรากฏตัวของพวกกบฏคอมมิวนิสต์ตามทิวเขาต่าง ๆ ชักนำให้รัฐบาลในยุคของอู นุ ในตอนแรก และเน วินในเวลาต่อมา เน้นถึงความเข้ากันไม่ได้ ระหว่างพุทธศาสนากับลัทธิมาร์กซ์ แม้ในขณะที่ทางรัฐบาลเอง ก็ยังคงสนับสนุนระบอบสังคมนิยมแนวพุทธแบบพม่าอยู่อย่างสม่ำเสมอเรื่อยมา

การเปลี่ยนแปลงในลักษณะปฏิวัติ เพื่อไปสู่เอกราช เช่นที่เกิดขึ้นในอินโดนีเซีย เวียดนาม และพม่า ทำให้การมองปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณโดยรวม คมชัดขึ้น ซึ่งเป็นไปในลักษณาการเดียวกับความเป็นจริงที่มนุษย์ทุกคนต้องถึงแก่ความตายในที่สุด มีผลต่อปัจเจกบุคคล แม้กระทั่งในที่อื่นๆ ที่ระเบียบแผนแบบทางการเมืองค่อนข้างมีเสถียรภาพโดยส่วนเปรียบเทียบ หรือการเปลี่ยนแปลง เป็นไปอย่างไม่รุนแรงเท่าไรนัก เราก็ยังสามารถมองเห็นได้ว่า สิ่งที่มีรูปพรรณสัณฐานเทียบได้กับความใฝ่ฝันทางศาสนา ถูกนำมาร้อยประสานเข้ากับขบวนการปฏิวัติ ในฟิลิปปินส์ การจัดองค์กรของคริสต์จักรคาทอลิก ซึ่งมีลักษณะลดหลั่นกันตามลำดับชั้น ทำให้ผู้นำของคริสต์จักรมีความผูกพันกับรัฐอย่างแนบชิด สภาพเช่นนี้ เปรียบได้กับความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสถาบันสงฆ์ของไทยกับสถาบันกษัตริย์ สองกรณีนี้ สอดคล้องตรงกันเอง มากยิ่งกว่าที่แต่ละกรณี สอดคล้องตรงกันกับแบบแผนการจัดองค์กรของมุสลิมในย่านหมู่เกาะ ทว่าสำหรับในระดับรากหญ้าของสังคม มีบ่อยครั้ง ที่ศัพท์สำนวนของคาทอลิก ถูกนำไปปรับให้สอดรับกับคำเรียกร้องขอความมยุติธรรมในสังคมของคนยากจน ในส่วนที่เกี่ยวกับหลักเทววิทยา ที่ว่าด้วยการให้เสรีภาพแก่คริสต์จักรอันเป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสต่าง ๆ จากทางลาตินอเมริกานับตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมานั้น เรื่องนี้เป็นสิ่งที่สร้างความประทับใจให้แก่พระคาทอลิกฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งถือว่า สวัสดิภาพทางสังคมและทางจิตวิญญาณ เป็นภารกิจของตนที่ต้องกระทำพร้อมกันไป การปฏิวัติด้วยพลังประชาชน ซึ่งเกื้อหนุนให้ยุคมาร์คอสสิ้นสุดลงในค.ศ.1986 เป็นเรื่องที่พัวพันไปถึงแม้กระทั่งการปกครองตามลำดับชั้นในคริสต์จักร และทำให้การเฝ้าสวดภาวนากับแสงเทียน กลายเป็นอาวุธสำหรับการประท้วงอย่างหนึ่ง

ในสภาวะแวดล้อมของไทย เป็นสิ่งที่เห็นได้อย่างกระจ่างชัดมากเป็นพิเศษ ว่าวัตถุประสงค์ทางด้านศาสนา ให้แรงบันดาลใจแก่การสร้างรัฐในแบบสมัยใหม่ ที่ตรงกันข้ามกับสภาพการณ์ที่ควรจะเป็นก็คือ พลังของความต่อเนื่องในไทย กลับทำให้ประเทศสามารถดำเนินการไปสู่ทางความทันสมัย

ได้อย่างที่มีลักษณะคลุมเครือน้อยลง บางสิ่งบางอย่างที่สัมพันธ์กันกับความทันสมัย ซึ่งถูกปฏิเสธอย่างแข็งกร้าวในที่อื่น ๆ ว่ามีลักษณะเป็นตะวันตกมากเกินไป กลับกลายเป็นสิ่งที่รัฐไทยรับไว้ด้วยความเต็มอกเต็มใจ กระนั้นก็ตาม ดังที่แทมเบียห์ได้ตั้งประเด็นไว้ ว่าวัตถุประสงค์ทางศาสนา จะยังคงให้ความคิดแก่รัฐบาลไทย ในการสร้างจินตภาพเกี่ยวกับความก้าวหน้าอยู่ต่อไป กล่าวคือ

> นับตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมา พุทธศาสนาถูกนำมาเกี่ยวโยงอย่างเป็นมั่นเป็นเหมาะ กับแนวคิดเรื่องระเบียบทางการเมือง-สังคมในอุดมคติ เสาหลักของระเบียบนี้ คือการที่พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเปี่ยมล้นไปด้วยคุณความดีและความยุติธรรม จะทรงส่งเสริมสังคมและศาสนาให้รุ่งเรือง ไพบูลย์...เมื่อพิจารณาว่า แนวคิดนี้ร้อยประสานซึ่งกันและกันจนเกิดเป็นผลรวมของศาสนากับการเมือง และของจิตสำนึกในชาติกับอัตลักษณ์ทางศาสนา รวมทั้งของการเมืองกับหลักศีลธรรมอันดีงาม ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะมองเห็นลัทธิชาตินิยมแบบที่ไม่มีการโยงไปถึงพุทธศาสนา ในประเทศไทย ในอนาคตอันใกล้[13]

ภาพลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรในด้านสังคม-การเมืองซึ่งแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ นั้น ล้วนดำเนินมาในทำนองนี้อย่างต่อเนื่องตลอด ทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หลักคำสอนตามรากฐานดั้งเดิม (ฟันดาเมนทัลลิสม์) ได้รับการฟื้นฟูขึ้นในสมัยทศวรรษ 1970 และ 1980 สภาวะเช่นนี้ทำให้สมมุติฐานที่ว่า พวกมุสลิมหรือพุทธศาสนิกชน จะแยกอาณาจักรทางจิตวิญญาณและอาณาจักรทางสังคมออกจากกัน มากเสียยิ่งกว่าผู้ที่นับถือศาสนาขงจื๊อเคยกระทำมากลายเป็นเรื่องเหลวไหลไป การก่อสร้างรัฐทั่วทั้งภูมิภาคที่นับถือศาสนาอิสลามและพุทธศาสนานิกายเถรวาทในสมัยหลังสงคราม ล้วนมีพลังคลใจในด้านศาสนา เข้ามาคาบเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ทางด้านเศรษฐกิจ-การเมืองอยู่เสมอ ประชาชาติส่วนใหญ่ในพื้นถิ่น ต่างพิจารณาเห็นว่ากระบวนการทางการเมือง เป็นอาณาบริเวณของการต่อสู้แข่งขันในด้านวัฒนธรรมและจิตใจเสมอมา การณ์ยังคงเป็นเช่นนี้อยู่บ่อย ๆ แม้เมื่อปฏิบัติการเชิงปฏิวัติ และลัทธิอุดมการณ์ทางการเมือง ปรากฏออกมาที่ผิวนอกว่าไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา สำหรับชาวรากหญ้าที่ปลูกข้าวอยู่ตามสังคมหมู่บ้านนั้น แม้กระทั่งลัทธิอุดมการณ์ที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาอย่างชัดแจ้ง อย่างเช่นลัทธิมาร์กซ์ ก็ยังพาดพิงไปถึงความคิดความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับโลกยุคพระศรีอาริย์จนได้ กระนั้นก็ตาม เป็นที่ปรากฏอย่างกระจ่างชัดว่า ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมานี้ ภาระทางด้านเศรษฐกิจ และการเมืองที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ดูเหมือนว่าจะแยกออกจากภาระทางจิตวิญญาณได้มากขึ้นเรื่อย ๆ

---

[13] S.J. Tambiah, ***World Conqueror and World Renouncer,*** Cambridge, UK, 1976, 431.

การสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติ
ในฐานะที่เป็นการต่อสู้ของทางศาสนา

อัตลักษณ์ทางด้านศาสนาและอัตลักษณ์ของชนชาติพันธุ์ต่างๆภายในแต่ละรัฐ มีอยู่มากมายหลายแบบ และการแข่งขันกันอ้างว่าเป็นอัตลักษณ์แห่งชาติ ก่อให้เกิดรอยแยกที่เห็นอยู่อย่างโดดเด่นภายในสังคมยุคหลังสงครามของทุกสังคม สัมพันธภาพซึ่งได้รับการเสริมสร้างให้มั่นคงอยู่ภายในดินแดนที่ระบอบอาณานิคมกำหนดเขตแดนไว้ให้ มีผลสืบเนื่องไปถึงโครงสร้างของชาติ ระบอบอาณานิคม ดึงรัฐดังเช่นอาเจะห์และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่นกะเหรี่ยงและแม้ว เข้าไปรวมอยู่ในหน่วยสังคมที่ถูกครอบงำโดยชนที่พูดภาษาพม่า ไทย เวียดนาม ชวา มาเลย์และตากาล็อก ซึ่งเป็นปริมาณที่มากยิ่งกว่าที่รัฐใด ๆ ในยุคก่อนหน้านี้เคยทำมา โดยมากแล้ว คนชาติพันธุ์ที่เป็นคนส่วนใหญ่เหล่านี้ จะครอบครองอาณาบริเวณที่เป็นแกน อันได้แก่บริเวณศูนย์กลางซึ่งมีการปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่และในปริมาณมาก มีประชากรหนาแน่น และเป็นแหล่งก่อตัวของรัฐโบราณ และอาณาบริเวณเหล่านี้ ปัจจุบันเป็นถิ่นที่อยู่ของกลุ่มประชากรหลักของรัฐใหม่ ในขณะเดียวกัน พรมแดนทางด้านสังคมระหว่างประชาชาติที่เป็นชนพื้นถิ่น กับกลุ่มชนชาวอินเดีย อาหรับ และจีน ที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามา ก็ยิ่งชัดเจนมากขึ้น นับตั้งแต่ตอนเปลี่ยนศตวรรษเป็นต้นมา ความเปราะบางของเอกภาพ และความแตกแยกของอัตลักษณ์ เป็นสิ่งที่ประจักษ์ชัดอยู่ในตัวเอง การก่อสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติของตลอดทั่วทั้งภูมิภาคในช่วงหลังสงครามต่างมุ่งหมายที่จะผลิตเบ้าหลอมที่ทรงอิทธิพล ซึ่งจะพิชิตความแตกต่างอย่างลึกซึ้งเหล่านี้

ปรัชญาทางการเมืองที่ทรงอิทธิพลในยุคหลังสงคราม ส่วนใหญ่แล้ว สามารถจัดจำแนกคุณลักษณะได้ว่าเป็น “การปรับปรุงประเพณีให้อยู่ในแนวใหม่” และตราบเท่าที่ยังเป็นประเพณีแนวใหม่อยู่เช่นนี้ ประเพณีใหม่จะอัดฉีดความหมายทางด้านศาสนาเข้าไปในการเมืองสมัยใหม่ ศาสนาขงจื๊อ ปรากฏชัดแจ้งอยู่ในเวียดนามใต้ของเดียม ระบอบสังคมนิยมของอู นุ ก็เป็นพุทธมามกะด้วยเช่นกัน ในขณะที่นาซาคอมของซูการ์โน ก็เสนอแนะว่าพลังผลักดันแนวชวานิยม จะสามารถชี้แนวทางสำหรับการสร้างอุดมการณ์แห่งชาติขึ้นมาได้อย่างไร ลักษณะนี้เป็นการพูดถึงกระบวนการในทางบวก มากกว่าจะเป็นการพูดกันในทางลบอย่างเคร่งครัด—เมื่อผู้มีบทบาทสำคัญในยุคสมัยใหม่เหล่านี้หยิบยกพุทธศาสนาหรือ*วาหยัง*มาอ้าง ก็เท่ากับว่า พวกเขากำลังก่อสร้างสัญลักษณ์อย่างแข็งขัน มิใช่เพียงนำสัญลักษณ์ที่เก่าแก่ ที่ประชาชนทั่วไปรู้จักกันดี มาพลิกแพลงใช้ประโยชน์อย่างดูแคลน แม้กระทั่งคอมมิวนิสต์ชาวเวียดนาม ก็ยังให้ความสำคัญกับค่านิยมของชุมชน ซึ่งปกติแล้ว ก็อยู่ในลักษณาการที่สอดคล้องกับจิตวิญญาณที่เจือด้วยศาสนาขงจื๊อ ซึ่งชาวลัทธิมาร์กซ์ตะวันตกบางคนพบว่าเป็นการยากที่จะทำความเข้าใจ หรือที่จะนำไปเชื่อมสัมพันธ์กับการเมืองของพวกตน ซูฮาร์โตสร้างสุสานของตระกูลไว้อย่างโดดเด่น ถัดจากบริเวณที่เป็นสุสานของราชสำนักมังกุเนการา ซึ่งภริยา

ของเขา เป็นญาติห่าง ๆ เขาทำให้สุสานนั้น มีรูปแบบเหมือนกับวัดของมัชปาหิตที่รับอิทธิพลมาจากอินเดีย การกระทำเช่นนี้ เห็นได้ชัดว่า เขามีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างอนุสรณ์สถานไว้เป็นที่รำลึกถึงบทบาทของเขา ในฐานะที่เป็นบุคคลที่นำชาติเข้าสู่ความทันสมัย ทว่าลักษณาการที่เขาทำนั้น เป็นการเลียนแบบวิถีที่บรรดากษัตริย์ที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียทรงสร้างทำเพื่อเป็นอนุสรณ์แสดงถึงความสำเร็จของพระองค์ พิธีกรรมประจำชาติพิธีใหม่ ๆ รวมทั้งการเลือกตั้งที่มีลักษณะของตะวันตกอย่างแน่ชัด ก็สร้างขึ้นจากสำนึกที่มีอยู่กับพิธีการที่มีรากฝังอยู่อย่างแน่นหนาภายในสังคมท้องถิ่น วันสำคัญทางศาสนา ถูกกำหนดให้เป็นวันหยุดประจำรัฐ และพิธีใหม่ ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อเป็นการระลึกถึงวีรชนนักปฏิวัติ ก็ทำเหมือนกับว่า พวกเขาเป็นบรรพชนผู้ก่อตั้งรัฐ แบบแผนเหล่านี้ สะท้อนถึงทางเลือกที่ได้รับการชี้นำจากเส้นทางที่เคยย่ำผ่านกันมานานนักหนาแล้ว แม้ว่าเส้นทางที่เคยเป็นทางเดินทำด้วยดินพวกนั้น มาบัดนี้ จะกลายเป็นคอนกรีตไปแล้วก็ตาม

แม้ว่าพระราชอำนาจของกษัตริย์ จะมีขอบเขตจำกัด แต่กษัตริย์ก็ยังคงเป็นจุดศูนย์กลางของชีวิตทางด้านพิธีกรรมในดินแดนส่วนสำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และไม่ว่าที่ใดที่ยังมีระบบกษัตริย์อยู่ ที่นั้นกษัตริย์จะยังคงครองความสำคัญทางด้านศาสนา พระมหากษัตริย์ยังคงเป็นสถาบันที่เป็นหัวใจสำคัญอยู่ในประเทศไทยและประเทศบรูไน ระบบกษัตริย์ยังคงดำรงอยู่ต่อมาในลาวจนตลอดทศวรรษ 1950 และดำรงอยู่ในรูปแบบที่ดัดแปลงในกัมพูชามาจนกระทั่งถึงค.ศ.1975 เมื่อสุลต่านฮาเมงกุ บูโวโน ที่ 9 แห่งยอกยาการ์ตาในชวา สิ้นพระชนม์ลงในค.ศ.1988 พิธีรำลึกถึงการผ่านภพของพระองค์ดึงฝูงชนมาร่วมได้มากเป็นพิเศษ และได้รับการกล่าวขวัญอย่างกว้างขวาง ที่ดูขัดแย้งกับสภาวการณ์ที่น่าจะเป็น ก็คือสุลต่านพระองค์นี้ทรงมีอำนาจวิเศษของกษัตริย์ ก็เพราะพระองค์ทรงให้การสนับสนุนการปฏิวัติอย่างแรงกล้า และเพราะทรงมีบทบาท ในฐานะรองประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐในช่วงทศวรรษ 1970 ในกัมพูชา กษัตริย์สีหนุทรงก่อให้เกิดความรู้สึกทำนองเดียวกัน และด้วยเหตุผลที่คล้ายคลึงกันนี้ จนตลอดทศวรรษ 1950 และ 1960 การปรับพระองค์ให้เข้ากับระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ทำให้กษัตริย์สีหนุยังทรงรักษาพระราชอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ตามราชประเพณี และทรงได้รับการถวายบังคมเฉกเช่นกษัตริย์สมัยก่อน เมื่อพิจารณากว้างออกไปยิ่งกว่านี้ ในแง่ความสลับซับซ้อนของความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับราชสำนัก และในแง่ของบทบาทของราชสำนักที่ยังคงเหลืออยู่ในสังคมโดยทั่วไป จะเห็นว่า ราชสำนักที่มีมาดั้งเดิมในยอกยาการ์ตา สุระการ์ตา และในรัฐสุลต่านของมาเลย์ ที่ยังรักษาอิทธิพลทางศาสนาของตนไว้ ต่างยังคงรักษาความสำคัญของตนไว้ได้เช่นเดียวกับในประเทศไทยและบรูไน ซึ่งเป็นดินแดนที่ราชสำนักยังมีอิทธิพลเข้มแข็งอย่างเห็นได้ชัด

ในกรณีของไทย การสร้างความทันสมัยที่กษัตริย์ทรงเป็นผู้นำและความผูกพันอย่างต่อเนื่องซึ่งราชสำนักกับสถาบันสงฆ์ มีอยู่กับหมู่บ้านและกับภูมิภาคที่ห่างไกล ทวีความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นอย่างสม่ำเสมอเรื่อย การปฏิวัติรัฐธรรมนูญในค.ศ.1932 เปลี่ยนสิ่งที่เป็นสยาม ไปเป็นประเทศไทยเช่นในปัจจุบัน และปรับเปลี่ยนฐานะของกษัตริย์เสียใหม่ ทว่ามิได้กำจัดระบบกษัตริย์ทิ้งไป ด้วยเหตุนี้

กษัตริย์จึงยังคงครองสถานภาพในด้านพิธีกรรมและพิธีรีตองที่ทรงอิทธิพลอยู่ภายในสังคมไทย ในช่วงหลังสงคราม พุทธศาสนาได้รับการเทิดทูนบูชาอย่างหนักแน่นยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา อย่างน้อยก็ในทางทฤษฎี พุทธศาสนาเป็นพื้นฐานด้านลัทธิอุดมการณ์ที่สำคัญประจำชาติ โดยอยู่เคียงคู่มากับระบบกษัตริย์ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้ซึ่งทัศนะของเขา มีอิทธิพลอยู่ตลอดช่วงทศวรรษ 1950 และต้นทศวรรษ 1960 ได้รื้อฟื้นการประกอบพระราชพิธีบางอย่างที่ได้เลิกราไปแล้ว และได้หันไปอาศัยพุทธศาสนา ให้เป็นเช่นกำแพงต่อต้านสิ่งที่เขามองเห็นว่าเป็นภัยคุกคามของระบอบคอมมิวนิสต์ ในอีกทางหนึ่ง รูปแบบที่ทันสมัยของพุทธศาสนา ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากรัฐ สะท้อนถึงการปรับเปลี่ยนที่มีขึ้นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบด้วยเช่นกัน รูปแบบที่แสดงความทันสมัยอย่างโดดเด่นมากที่สุด ภายในทุกศาสนาของภูมิภาคนี้ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องจุดเน้น ซึ่งมุ่งไปที่ปฏิบัติการในด้านสังคม ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ ก็ตาม ในประเทศไทยนั้น สถาบันตามจารีตประเพณีต่างได้รับการปฏิรูปและส่งเสริม และในปัจจุบันก็ได้รับการเกื้อหนุนจากสื่อสมัยใหม่ ให้เป็นพื้นฐานสำหรับการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางด้านวัฒนธรรมภายในรัฐ

ในพม่า ลัทธิอาณานิคมอังกฤษ กำจัดสิ่งที่เหลือตกค้างมาจากระบบกษัตริย์จนหมดสิ้น กระนั้นก็ตาม เมื่อได้เอกราชคืนมา พม่าก็ได้รื้อฟื้นขนบประเพณีต่าง ๆ ที่มีรากฐานอยู่ที่ความคิดทางศาสนาในพื้นถิ่นที่เกี่ยวกับกษัตริย์ อู นุ ผู้เป็นนายกรัฐมนตรีตลอดช่วงเวลาส่วนใหญ่ นับตั้งแต่ค.ศ.1948 จนกระทั่งถึง ค.ศ.1962 เป็นผู้มีความยึดมั่นต่อระบอบสังคมนิยม แต่เป็นสังคมนิยมในรูปแบบที่ต่างไปจากสังคมนิยมของพวกทะขิ่น ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมงานของเขาในยุคทศวรรษ 1930 สังคมนิยมของพวกทะขิ่น มิได้ยึดอิงกับศาสนามากเท่ากับสังคมนิยมตามแบบฉบับของอู นุ ผู้สังเกตการณ์ทั้งหลาย ต่างกล่าวขวัญเป็นเสียงเดียวกัน ถึงคุณสมบัติที่แท้จริงของความยึดมั่นโดยส่วนตัวของอู นุ ต่อเรื่องทางจิตวิญญาณ ซึ่งอู นุ เสริมความยึดมั่นนี้ให้แข็งแกร่งขึ้น ด้วยการดำเนินชีวิตในแบบเรียบง่าย พุทธศาสนาของอู นุ แยกออกมิได้จากลัทธิการบูชาผี*นัต* อู นุ ให้เหตุผลเพื่อยืนยันความถูกต้องของการทำพิธีเซ่นสรวง ด้วยการอ้างอิงถึงพระธรรมคำสอน พรรคปยีดาอังสุของเขา ทำพิธีเซ่นไหว้ภูติผีเป็นประจำทุกปี และอู นุ เองก็ขลุกอยู่ตามสถานที่ที่มีการทำพิธีเซ่นไหว้ภูติผีเหล่านี้ครั้งละนาน ๆ แม้ในขณะที่ตัดสินใจเรื่องที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ ในค.ศ.1961 อู นุ ได้ริเริ่มการก่อสร้างเจดีย์ทรายที่มียอดเป็นเหล็ก 60,000 องค์ และในขณะที่การต่อต้านการประกาศให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมีมากขึ้นนั้น อู นุ ก็ปลีกตัวไปสงบจิตอยู่บนภูเขาโปโป อันศักดิ์สิทธิ์เป็นเวลาสี่สิบห้าวัน[14] บุคคลสำคัญในสถาบันสงฆ์กล่าวหาว่าเขาให้ความสำคัญแก่ลัทธิบูชาภูติผี โดยสร้างความเสียหายแก่พุทธศาสนา ทว่าไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใด

[14] M. Mendelson, ***Sangha and State in Burma*** (ed. J.P. Ferguson), Ithaca, 1975, 273-4, 350.

ในข้อที่ว่า อู นุ เชื่ออย่างจริงใจว่า ภาวะทางจิตใจของประชากรจะดีขึ้น ด้วยการประกาศให้พม่าเป็นรัฐแห่งพุทธศาสนา

การฟื้นฟูและส่งเสริมพุทธศาสนาของชาติ ถูกมองว่า เป็นกิจกรรมภายในครรลองวิสัยทัศน์ของรัฐสังคมนิยม วิสัยทัศน์ของรัฐสังคมนิยมนี้ได้รับการวางกรอบให้อยู่ภายในค่านิยมของพุทธศาสนา การฟื้นฟูพุทธศาสนาซึ่งอู นุ เป็นผู้นำ ได้เน้นถึงลักษณะที่เป็นพุทธของพม่า และความสำคัญของบทบาทระดับโลกของพม่า ในฐานะที่เป็น “บ้านที่แข็งแรงที่สุด” ของการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาร่วมสมัย กระทรวงศาสนาได้รับการสถาปนาขึ้นในค.ศ.1950 และนับตั้งแต่ปีค.ศ.1952 เป็นต้นมา รัฐบาล ใช้พระภิกษุสงฆ์เป็นสื่อสร้างความสะดวก ในการดึงชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนเขา ให้เข้ามารวมอยู่ในชาติ รัฐบาลให้การสนับสนุนแก่ศูนย์วิปัสสนาของมหาสี ซายาดอว์ ในร่างกุ้ง อันเป็นสถานที่เชิดหน้าชูตาถึงการปฏิบัติพุทธศาสนกิจในแบบสมัยใหม่ ซึ่งผู้มาเยือนชาวต่างประเทศถูกพาไปชมอยู่เป็นประจำ การสังคายนาพุทธศาสนาครั้งที่ 6 ในช่วงระหว่างค.ศ.1954-1956 เป็นผลงานการฟื้นฟูพุทธศาสนาที่โดดเด่น และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสังคายนาครั้งนี้ ก็เพิ่มสีสันให้กับช่วงเวลาตลอดทั้งทศวรรษ งานนี้ จัดขึ้นเนื่องในวาระครบรอบ 2500 ปีของพุทธกาล และได้กลายเป็นเหตุการณ์ระดับโลกดังที่มุ่งหมายไว้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากมีตัวแทนจากสามสิบประเทศ มาประชุมพบปะกัน การก่อสร้างเจดีย์สันติภาพกาบา อาย เริ่มขึ้นในค.ศ.1950 ณ สถานที่ที่เลือกสรรโดยอาศัยประสบการณ์การเห็นภาพนิมิตเป็นพื้นฐาน และการประชุมก็ได้มีขึ้น ณ มหาคูหาอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสร้างขึ้นเคียงข้างไปกับเจดีย์สันติภาพ เพื่อรับรองผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน 10,000 คน ในขณะเดียวกัน การซ่อมแซมเจดีย์เก่า ๆ ที่ถูกทิ้งร้าง ก็เป็นเป้าหมายอย่างหนึ่ง ของนโยบายของรัฐบาล

เมื่ออู นุ รณรงค์หาเสียงเพื่อรับการเลือกตั้งอีกครั้งหนึ่งในค.ศ.1959 เขาได้ประกาศถึงความประสงค์ที่จะสถาปนาพุทธศาสนาขึ้นเป็นศาสนาประจำรัฐ ทว่าการโต้เถียงที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากคำประกาศของเขา ก่อให้เกิดความแตกแยก แม้กระทั่งในหมู่พุทธศาสนิกชนเอง ปัญหาเรื่องวินัยและการแบ่งเป็นฝักฝ่าย ที่เกิดขึ้นนี้เป็นปัญหาที่ตกค้างมาจากความแตกแยกซึ่งเป็นผลลัพธ์จากการที่รัฐบาลอาณานิคมยกเลิกการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของกษัตริย์ให้สิ้นไป ปัญหาดังกล่าวสร้างความเดือดร้อนให้แก่สถาบันสงฆ์มาตลอดทศวรรษ 1950 ในค.ศ.1951 การวิวาทบังเกิดขึ้น หลังจากที่มีการปฏิเสธไม่ยอมอนุญาตให้*ปอนคยี* หรือพระภิกษุสงฆ์ของพม่า เข้าโรงมหรสพโดยไม่ต้องจ่ายเงิน ในค.ศ.1954 *ปอนคยี*สองรูป มรณภาพในระหว่างการวิวาทขัดแย้งเรื่องอำนาจการควบคุมโรงเรียนวัด หรือ*กยอง* แห่งหนึ่ง ในค.ศ.1956 การแบ่งพรรคแบ่งพวก นำไปสู่การก่อจลาจลของพระภิกษุสงฆ์ในมันดะเลย์ และในค.ศ.1959 ตำรวจได้หันมาใช้แก๊สน้ำตาเพื่อจับกุมพระภิกษุแปดสิบเก้ารูป ภายหลังจากที่นักศึกษาได้ก่อการจลาจลขึ้นในร่างกุ้ง ระหว่างที่การออกกฎหมายเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญกำลังดำเนินอยู่นั้น พระภิกษุกระทำการคัดค้านต่อข้อเสนอของกฎหมายที่จะให้ความคุ้มครองแก่ศาสนา ของชนกลุ่มน้อย เพราะดูเหมือนว่ากฎหมายดังกล่าว จะอนุญาตให้ศาสนาของชนกลุ่มน้อยเหล่านั้น มีโอกาสลู่ทาง

เพิ่มขึ้นสำหรับการขยายตัวเติบใหญ่ต่อไป โดยกฎหมายสัญญาว่าจะแบ่งเงินกองทุนศาสนาของรัฐให้แก่ศาสนาของชนชาติกลุ่มน้อยด้วย ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1961 พระภิกษุสงฆ์กระทำการเลยเถิดไปถึงขั้นเผามัสยิดต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณรอบนอกของเมืองร่างกุ้ง[15] เมื่อการเปลี่ยนแปลงแก้ไขรัฐธรรมนูญลุล่วงผ่านไปในค.ศ.1961 ชนกลุ่มน้อยต่างเป็นเดือดเป็นแค้น เพราะร่างกฎหมายดังกล่าวมิได้ก่อให้เกิดการถ่วงดุลในระบบสหพันธ์โดยฉับพลัน ในอีกทางหนึ่ง เนื่องจากร่างสุดท้ายของกฎหมายของอู นุ ประกาศให้พม่าเป็นรัฐแห่งพุทธศาสนา ด้วยถ้อยแถลงที่ไม่หนักแน่น ทางฝ่ายสงฆ์ในพุทธศาสนาจึงยังคงมีความห็นแตกแยกกันอยู่ ในเรื่องการให้ความเห็นชอบกับกฎหมายดังกล่าว

การฟื้นฟูพุทธศาสนาโดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐ หมดพลังในการเคลื่อนไหวลงไป เมื่อนายพลเน วิน ก่อการรัฐประหารขึ้น ในค.ศ.1962 ปรัชญาของฝ่ายทหาร ค่อนข้างไม่ยึดอิงกับศาสนา แม้ว่าทหารกระทำถึงขั้นให้ความสำคัญเชิงทฤษฎีเป็นอันดับแรกแก่การพัฒนาทางวัตถุ เพียงเฉพาะ“ให้สมดุลกับชีวิตทางจิต” เท่านั้น สภาปฏิวัติ ได้ประกาศปรัชญาที่เป็นหลักนำของตน โดยผ่านพรรคโครงการสังคมนิยมพม่า เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.1963 ปรัชญานี้มีองค์ประกอบทั้งของลัทธิมาร์กซ์และของพุทธศาสนา ทว่ามิได้มีการกล่าวถึงความคิดที่เป็นกุญแจสำคัญมาแต่ครั้งดั้งเดิม ที่เกี่ยวกับ*นัต* (ภูติผู้พิทักษ์) กับปรัชญาทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับ*สังสารวัฏ* (“กงล้อแห่งการเวียนว่ายตายเกิด”) และ*กรรมะ* พลังผลักดันของปรัชญาดังกล่าว อยู่ที่สวัสดิภาพของมนุษย์ และการเรียกร้องให้ใส่ใจกับสิ่งที่ทรงคุณค่าทางจิตใจ พร้อมยืนยันว่า รัฐมีความรับผิดชอบในการปรับปรุงชีวิตทางด้านจิตวิญญาณของพลเมืองของรัฐ เน วินมิได้ใจกว้างในเรื่องการเคารพบูชา*นัต* รัฐบาลของเขา ดำเนินการโจมตีความเชื่อภูติผีอย่างพร้อมเพรียงกันทุกฝ่าย ถึงขั้นสั่งห้ามผลิตภาพยนตร์ที่มีภูติผีเป็นประเด็นสำคัญ หลังจากที่เน วินก่อรัฐประหารแล้ว การประกาศให้พม่าเป็นรัฐแห่งพุทธศาสนา ก็ล้มเลิกไป ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสร้างความสงบในหมู่ชนชาติกลุ่มน้อย และรัฐบาลยังได้ผนึกกำลังดำเนินความเพียรพยายามครั้งใหม่ เพื่อกัน*ปอนคยี*ออกไปเสียจากการเมือง ภายหลังปีค.ศ.1962 ได้มีการยุบสภาสหภาพพุทธศาสนา ในปี ค.ศ. 1965 ได้มีการยกเลิกกฎหมายวินาสายา ฉบับปีค.ศ.1949 ยกเลิกกฎหมายธรรมจริยา ฉบับปีค.ศ.1950 และยกเลิกกฎหมายคณะกรรมการการศึกษาบาลี ฉบับปีค.ศ.1952 ซึ่งเท่ากับว่า กฎหมายฉบับที่มีความสำคัญของอู นุ ที่มุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข้งแก่สถาบันสงฆ์ ต่างถูกกำจัดจนหมดสิ้นไปในที่สุด

ในหมู่นักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมชาวเวียดนาม โฆษกที่แสดงความคิดเห็นให้เป็นที่รับรู้เช่นเธียน มินห์ เชื่อว่า พุทธศาสนาเป็นตัวแทนแสดงถึงค่านิยมชั้นยอด ซึ่งมิได้มีอยู่ในประเทศในซีกโลกตะวันตกหรือประเทศคอมมิวนิสต์ เธียน มินห์ แสดงความเห็นว่า “เราเชื่อว่าพุทธศาสนาสามารถสร้าง

---

[15] D. Smith, ***Religion and Politics in Burma,*** Princeton, 1965, 206-7, and Mendelson, 353.

ชาติขึ้นมาได้ เพราะพุทธศาสนาเป็นพลังผสานพลังหนึ่ง และเพราะหลักของพุทธศาสนาสอนให้บุคคลมีความอดกลั้นและมีความเห็นอกเห็นใจ"[16] พุทธศาสนิกบริเวณตอนกลางของเวียดนาม มีความเข้มแข็งที่สุด โดยมีพระสงฆ์อยู่ค่อนข้างน้อยโดยส่วนเปรียบเทียบ การฟื้นฟูพุทธศาสนาในช่วงหลังสงครามของเวียดนามตอนกลางนี้ เริ่มขึ้นในค.ศ.1951 เมื่อพระภิกษุและฆราวาสห้าสิบรูป/คน เข้าร่วมในการประชุมระดับชาติที่เมืองเว้ พระสงฆ์และฆราวาสเหล่านี้ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในสมาคมพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ซึ่งก่อตั้งขึ้นในศรีลังกาในค.ศ.1950 พุทธศาสนิกตั้งแง่โต้แย้งกับรัฐบาลเดียม เนื่องจากมีบ่อยครั้งเหลือเกิน ที่ดูเหมือนว่า รัฐบาลไม่เต็มใจที่จะรับรองให้ชนผู้นับถือพุทธศาสนาได้มีบทบาทอย่างใดอย่างหนึ่ง นโยบายของเดียมดูเหมือนว่าจะมีพื้นฐานอยู่ที่การปกครองในแบบอุปถัมภ์ ซึ่งมีอยู่อย่างปันสามัญตลอดทั่วภูมิภาค มากกว่าจะใช้แบบอย่างตามหลักคาทอลิก และทางวาติกันก็เพียรพยายามอย่างแสนเข็ญ ที่จะแยกคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ออกจากแบบอย่างในเชิงอุปถัมภ์ดังกล่าว

ในตอนต้นเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1963 ความตึงเครียดบังเกิดขึ้นในงานประกอบพิธีวิสาขบูชา ซึ่งเป็นการเฉลิมฉลองการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ฝูงชนที่เว้ ประจัญหน้ากับรถถัง และมีผู้เสียชีวิตเก้าคน เป็นเหตุให้มีการส่งคำร้องเรียนอย่างยืดเยื้อ และมีการเดินขบวนในไซ่ง่อนเป็นระยะอีกหลายครั้ง การสังหารตัวเองของธิช กวาง ดึก ในวันที่ 11 มิถุนายน ทำให้มีการร้องเรียนต่อเดียมเป็นระยะเวลานานในปีนั้น ในนามของพุทธศาสนิกชน แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1964 ความเป็นปฏิปักษ์ที่พุทธศาสนิกชนมีต่อรัฐบาลไซ่ง่อน ชักนำให้เหตุการณ์เลยเถิดไปถึงขั้นเกิดการจลาจลขึ้นที่ดานัง ฝูงชนอันมีพุทธศาสนิกชนเป็นแกนนำ ได้เผากระท่อมของผู้ลี้ภัยที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ชาวพุทธที่สนับสนุนความเป็นกลาง กดดันรัฐบาลไซ่ง่อนอย่างต่อเนื่อง เมื่อนายพลกีขึ้นมามีอำนาจในกลางปีค.ศ.1965 และสถานการณ์สงครามเลวร้ายลง ชาวพุทธที่เป็นฆราวาสก็ลดความเคลื่อนไหวในการดำเนินกิจกรรมของตนลง เพื่อที่จะมุ่งดำเนินกิจกรรมในด้านการศึกษาและสวัสดิการทางสังคม พุทธศาสนิกเหล่านี้จัดพิมพ์นิตยสารและวารสาร บริหารโรงเรียนประถม 135 แห่ง กับโรงเรียนมัธยม 35 แห่ง และมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาหนึ่งแห่ง นอกจากนี้ยังรับเยาวชนเข้ามาเป็นสมาชิก เพื่อสำแดงพลังของตนด้วย[17]

ตลอดปีค.ศ.1966 มีการเจรจาอย่างเคร่งเครียดระหว่างรัฐบาลกีและกลุ่มคาทอลิก กลุ่มฮัวฮาว กลุ่มเกา ได และกลุ่มพุทธ หัวข้อการเจรจาคือ การจัดการเลือกตั้ง และการเป็นตัวแทนในสภาร่างรัฐธรรมนูญในอนาคต การใช้กำลังกันเป็นระยะ ๆ ระหว่างกลุ่มทหารกับกลุ่มนักศึกษาที่เป็นพุทธศาสนิกในดานังและเว้ ไม่สามารถนำมาซึ่งการตอบสนองจากรัฐบาลได้ ในเดือนพฤษภาคม ธันห์

---

[16] J. Schecter, ***The New Face of Buddha,*** New York, 1967, 160.

[17] Ibid., 210.

กวาง แม่ชีวัย 55 ปี สังหารตัวเองที่หน้าเจดีย์เดียว เด ที่เมืองเว้ การกระทำนี้ บ่งชี้อย่างไม่มีข้อกังขา ถึงความทุกข์ทางใจอย่างลึกซึ้ง ต่อการที่สหรัฐให้การสนับสนุนรัฐบาลของกี การตายของแม่ชีกวาง สร้างความสะท้านใจแก่ชาวอเมริกัน และเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความยึดมั่นต่อเจตนารมณ์แห่งการไม่ใช้ความรุนแรง ทว่า พลังในการเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมของฝ่ายพุทธ ที่เข้มแข็งที่สุดในค.ศ.1963 จางหายไปทีละน้อย ๆ ในค.ศ.1966 การหันมาหาพุทธศาสนา ในฐานะพื้นฐานของลัทธิชาตินิยม ถูกบ่อนทำลายลงด้วยอิทธิพลของนิกายอื่นๆ ได้แก่ อิทธิพลของเกา ได แห่งจังหวัดเตย์ นินห์ อิทธิพลของฮัว ฮาวในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงทางด้านตะวันตก อิทธิพลของชาวพุทธยังลดลงด้วยภาวะกึ่งปกครองตนเองของชาวเขาซึ่งนับถือภูติผี และของชาวเขมรที่บริเวณพรมแดน รวมทั้งของชาวจามที่นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งยังมีหลงเหลืออยู่

ในอินโดนีเซีย ความคิดตามแบบของตะวันตกเรื่องการแบ่งแยกระหว่างปริมณฑลทางศาสนาและฆราวาส เพิ่งได้รับการยอมรับเพียงเล็กน้อย นักลัทธิชาตินิยมที่ไม่ยึดติดกับศาสนาอย่างแท้จริง ซึ่งมีอยู่ไม่กี่คน จำต้องติดต่อและสัมพันธ์กับขบวนการศาสนาและการตีความที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอยู่เสมอ รวมทั้งติดต่อกับผู้คนที่เคร่งศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กับชาวมุสลิม ในขณะเดียวกัน แม้ว่า ประชากร 90 เปอร์เซ็นต์จะประกาศตัวว่าเป็นมุสลิม แต่อินโดนีเซียทั้งชาติก็มิได้มีลักษณะเคร่งอิสลามในแบบที่ญาติธรรมอิสลามที่ดินแดนใจกลางของศาสนาอิสลามเป็นอยู่ การนับถือภูติผีและเวทย์มนต์ลึกลับในรูปแบบต่าง ๆ ยังคงเป็นเครื่องถ่วงดุลพลังและความเข้มแข็งของอิสลามในระดับที่มีความสำคัญ ภายในพรรคพีเอ็นไอของซูการ์โนนั้น ปรัชญาแนวจิตวิญญาณนิยมของชวา เป็นสิ่งที่เสริมความแข็งแกร่งให้กับความคิดทางการเมืองของพรรคนี้ แม้กระทั่งพรรคพีเคไอที่เป็นคอมมิวนิสต์ ก็ยังเบนเข้าหาความคิดความเชื่อเรื่องยุคแห่งความมั่งมีศรีสุขที่ศาสดาองค์ใหม่จะนำมาให้ เมื่อพรรคแพร่ขยายอิทธิพลเข้าไปในชีวิตในชนบทของชวา ฐานะของอิสลามเป็นปัญหาสำคัญในการดำเนินงานเพื่อไปสู่การประกาศเอกราช ซึ่งส่งผลให้มีการประนีประนอมระหว่างกันอย่างคลุมเครือ ที่เรียกกันว่า กฎบัตรจาการ์ตา มุสลิมบางคนคิดว่า ร่างกฎบัตรนี้เป็นความเบื้องต้นซึ่งจะนำไปสู่รัฐธรรมนูญโดยในรัฐธรรมนูญนี้จะมีการประกาศอย่างเป็นทางการว่า ผู้ที่เป็นมุสลิม มีพันธะโดยกฎหมายที่จะต้องยึดถือและปฏิบัติตามกฎของศาสนาอิสลาม ผู้ที่คิดว่าศาสนาไม่ควรเกี่ยวข้องกับการเมือง ได้ขัดขวางมิให้ยอมรับการประนี ประนอม ดังกล่าว โดยโต้แย้งว่า ข้อประนีประนอมนี้จะก่อให้เกิดอันตรายแก่การปฏิวัติ ทว่า การรับรองกฎบัตรดังกล่าว ยังคงเป็นเป้าหมายประการหนึ่งของนักการเมืองที่นับถือศาสนาอิสลามมาจนกระทั่งทศวรรษ 1970[18]

---

[18] การอภิปรายประเด็นที่สำคัญ เกี่ยวกับมุมมองของอิสลาม นำเสนออยู่ใน van Dijk, 45-58, และ B.J. Boland, *The Struggle of Islam in Modern Indonesia,* The Hague, 1982, 17-39.

ความตึงเครียดในสังคมในเวลาต่อ ๆ มา มักเกิดขึ้นเมื่อมีความแตกแยกกันทางวัฒนธรรมและทางศาสนา การแยกทางห่างจากกันออกไปเรื่อย ๆ ระหว่างการยึดถือหลักมุสลิมดั้งเดิมอย่างเคร่งครัดตายตัว กับความคิดแนวชวานิยม เป็นหัวข้อหลักของการกล่าวสุนทรพจน์เพื่อจูงใจคนของยุคทศวรรษ 1950 และเรื่องนี้ยังคงเป็นประเด็นของความตึงเครียดอย่างเปิดเผยมาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1970 ซึ่งเป็นช่วง “ระเบียบใหม่” มีผลบังคับให้ประชาชนต้องเป็นสมาชิกในสังกัดของศาสนาที่ได้รับการยอมรับ ชาวอินโดนีเซียส่วนใหญ่ เชื่อถือศรัทธาต่อองค์พระผู้เป็นเจ้า และรู้สึกถึงมิติทางจิตวิญญาณว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง ผลที่ตามมาอย่างหนึ่งก็คือว่า พวกเขามองเห็นอัตลักษณ์ของชาติว่าเป็นสิ่งสัมผัสได้แน่ชัด เป็นเรื่องพลังทางจิต มากกว่าจะเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง ในเมื่อมองกันว่าอัตลักษณ์เป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ เพราะฉะนั้น การสร้างชาติขึ้นใหม่ ก็ย่อมมีหมายความเกี่ยวข้องไปถึงการต่อสู้ทางจิตวิญญาณด้วย สำหรับบางพวก เรื่องนี้ยังหมายถึงการเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลงไปสู่การร่วมกันแสดงความจำนนต่อเจตน์จำนงของพระอัลเลาะห์ สำหรับพวกอื่น ๆ เรื่องนี้หมายถึงความซ้ำซากของการยื้อยุดกันไปมาอย่างไม่รู้จบ ระหว่างความต้องการต่าง ๆ ซึ่งเชื่อมโยงมนุษย์เราเข้ากับโลกทางวัตถุ กับพลังผลักดันที่จะนำไปสู่การปล่อยวางในทางจิตวิญญาณ ทัศนะดังนี้ซึ่งด้านหนึ่งเป็นของอิสลาม และอีกด้านหนึ่ง เป็นแบบอินเดีย บ่งบอกเป็นนัยให้รู้ว่า ทัศนะทั้งสองแนวนี้ เป็นคู่ต่อสู้แข่งขันที่สำคัญ ซึ่งต่างก็ยืนยันเรื่อยมา ถึงสิทธิในอันที่ตนจะเป็นฝ่ายกำหนดอัตลักษณ์ทางจิตวิญญาณของความเป็นชาติ ให้แก่อินโดนีเซียที่เป็นเอกราช

ในด้านภารกิจของชาติที่จะต้องถือปฏิบัติ ในเรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนานั้น ทั้งกระทรวงศาสนาและพรรคอิสลามทั้งหลาย ต่างตีความเรื่องนี้ตามแนวทางของมุสลิมอย่างชัดแจ้ง ดังที่ฟานนิวเวนฮุจเซ ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ในตอนที่ได้เอกราชนั้น มีคนมุสลิมจำนวนมาก พิจารณาเห็นว่า “ศาสนา” มีความหมายอย่างเดียวกับ “ศาสนาอิสลาม” และตีความเรื่องเสรีภาพทางศาสนาว่าเป็น “เสรีภาพสำหรับอิสลาม”[19] ทั้งนี้เนื่องจากพวกเขาประมาณกันว่า ประชากร 90 เปอร์เซ็นต์ ของประเทศเป็นมุสลิม เมื่อมาถึงขณะนี้แม้กระทั่งมุสลิมที่ยึดมั่นต่อคำสอนอย่างบริสุทธิ์ ก็ยอมรับความจริงว่า ข้อสันนิษฐานดังกล่าว เป็นเรื่องผิวเผิน ทว่าความคิดในข้อที่ว่า ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ก็ยังคงหนักแน่นอยู่ มุสลิมทั้งหลาย ต่างยอมรับเพิ่มขึ้นทีละน้อยและอย่างไม่เต็มใจว่า พวกเขาเป็นแค่องค์ประกอบเพียงเสี้ยวหนึ่งภายในภูมิทัศน์ทางศาสนาซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลายและมากมาย ชาวมุสลิมเป็นอันมาก ยังคงมีความรู้สึกเหมือนเช่นที่เคยรู้สึกเมื่ออยู่ภายใต้การปกครองของดัตช์ ว่า เฉพาะการ

---

[19] (ตรงนี้คือที่ที่น่าจะมีตัวเลขเชิงอรรถ แต่ไม่มีในต้นฉบับ – ผู้แปล) C.A.O. van Nieuwenhuijze, ***Aspects of Islam in Post-Colonial Indonesia,*** The Hague-Bandung, 1958.

ปราบปรามทางการเมืองเท่านั้น จึงจะสามารถขัดขวางมิให้มุสลิมได้ลงมือก่อแม่พิมพ์ สำหรับหล่อหลอมชาติซึ่งพวกมุสลิมน่าจะได้มีอิทธิพลเป็นใหญ่อยู่ พรรคอิสลามชั้นนำทั้งหลาย ต่างทึกทักว่า ชาวมุสลิมทั้งปวงจะลงคะแนนเสียงเลือกพวกตนเรื่อยมาจนกระทั่งถึงวาระที่มีการเลือกตั้งในค.ศ.1955 พรรคอิสลามเหล่านี้ตกตะลึงเมื่อได้พบว่า ในการเลือกตั้งดังกล่าว มีประชากรเพียง 42 เปอร์เซ็นต์ เท่านั้น ที่ออกเสียงเลือกพวกเขา และเหตุการณ์นี้ก็มีส่วนเกื้อหนุนให้เกิดความคิดเรื่องการแยกดินแดนของฝ่ายอิสลามและของเกาะที่อยู่นอกออกไป ในตอนปลายทศวรรษ 1950

การเลือกตั้งในปีค.ศ.1955 และ 1957 ยังคงเป็นเครื่องหมายที่บ่งบอกว่าภายในประเทศยังคงมีความยึดมั่นและผูกพันต่อศาสนา มาสจูมี ซึ่งเป็นตัวแทนของอิสลามที่นิยมความเป็นสมัยใหม่ มีฐานที่เข้มแข็งมากที่สุดในบริเวณหมู่เกาะรอบนอก ในชวาตะวันตก และในบริเวณที่เป็นชุมชนเมือง ฝ่ายประเพณีนิยมคือ พรรคมุสลิม นาห์ดาตุล อูลามา ฝ่ายนักชาตินิยมคือ พีเอ็นไอ และฝ่ายคอมมิวนิสต์คือ พีเคไอ ทั้งสามฝ่ายต่างมีฐานที่มั่นคงของตนอยู่ในบริเวณที่เป็นใจกลางของชวา ภายหลังการเลือกตั้งทั้งมุสลิมและคริสเตียนต่างกลัวอิทธิพลของพีเคไอ ซึ่งกำลังเติบใหญ่ขึ้นทุกที และไม่พอใจกับนโยบายทางด้านเศรษฐกิจ ที่มีทิศทางมุ่งไปที่ชวา ขบวนการดารุล อิสลาม ยังคงดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในอาเจะห์ ชวาตะวันตก และอย่างเป็นพัก ๆ ในสุลาเวสีตอนใต้ จนตลอดทศวรรษ 1950 การที่มาสจูมีไปมีความข้องเกี่ยวกับการก่อจลาจลของพีอาร์อาร์ไอ ในสุมาตรา และการกบฏเปอร์เมสตาในสุลาเวสีตอนเหนือในค.ศ.1958 ถูกนำมาใช้เป็นเหตุผลเพื่อที่จะผลักดันอิสลามฝ่ายสมัยใหม่นิยม ให้หลุดออกไปอยู่ที่ชายขอบของการเมือง การปราบปรามการจลาจลของดารุล อิสลาม พีอาร์อาร์ไอและเปอร์เมสตา และการโอนธุรกิจเป็นของชาตินั้น เหตุการณ์เหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 1950 ทั้งหมด และเป็นเหตุการณ์ที่ชักนำให้ทหารเข้ามาร่วมอยู่ในการปกครองฝ่ายพลเรือน พร้อมทั้งเปลี่ยนแปลงให้รัฐบาลกลายไปเป็นพาหะวิถีอันดับหนึ่งชิ้นใหม่ไปสู่การรวมชาติ และทำให้ศาสนาอิสลาม เป็นเรื่องของการเมืองน้อยลงไป

ประชาธิปไตยนำวิถี ซึ่งซูการ์โนได้คิดประดิษฐ์ขึ้นมา เป็นแนวคิดที่วางกรอบให้แก่การเมืองตั้งแต่ปีค.ศ.1959 ถึงค.ศ.1965 พร้อมกันนั้นซูการ์โนยังได้ฟื้นฟูความคิดความเชื่อและแบบอย่างของวัฒนธรรม*กราตอน*ขึ้นมาใหม่อย่างแยบคาย[20] สำนึกในความเป็นอิสลามที่บริสุทธิ์ไร้ความเชื่ออื่นมาปะปนของศาสนาอิสลาม และความคิดแนวพหุภาคีนิยมตามแบบประชาธิปไตยตะวันตก ถูกกันออกไปเพื่อเปิดทางให้แก่ความคิดซึ่งผสมผสานขึ้นจากหลายศาสนาและจากหลายความเชื่อเข้าด้วยกัน และแก่การเมืองในแบบที่ทุกฝ่ายต่างร่วมให้การสนับสนุนอย่างมีสมานฉันท์ ความรู้สึกถึงอำนาจวิเศษ เป็นพื้นฐานรองรับความเพียรพยายามของซูการ์โนที่จะระดมพละกำลัง เพื่อสร้างความรุ่งโรจน์ให้เป็นที่ขจรขจาย

---

[20] B.R.O'G. Anderson,"The Idea of Power in Javanese Culture" in Claire Holt et al., eds, ***Culture and Politics in Indonesia,*** Ithaca, 1972, and C. Geertz, ***Islam Observed,*** Chicago, 1972.

แก่นครหลวง สร้างความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยนิวกินีของดัตช์ และเพื่อเผชิญหน้ากับมาเลเซียซึ่งเป็น “นักล่าอาณานิคมแผนใหม่” ซูการ์โนท้าวความถึงความรุ่งโรจน์ที่มีมาแต่ครั้งโบราณของมัชปาหิต ว่าเป็นจุดสุดยอดของอดีต และเป็นแบบอย่างให้แก่ปัจจุบัน ภาพลักษณ์แนวประชานิยมของซูการ์โน เชื่อมโยงไปถึงเกษตรกรครั้งบุรพกาลหรือ*มาร์ฮาเอน* ถึงหลักการแห่งความร่วมมือร่วมใจกัน หรือ*โกตอง-โรยอง* รวมทั้งความมีสมานฉันท์ หรือ*มูเซียวาราห์-มูฟากัต* แนวคิดทั้งสามนี้ถูกยกขึ้นมาเป็นอุดมการณ์แห่งชาติ นาซาคอม (Nasakom—คำที่นำมาจากพยางค์แรกของคำที่หมายถึง “ลัทธิชาตินิยม-ศาสนา-ระบอบคอมมิวนิสต์มารวมกัน) และได้รับการประกาศให้เป็นอุดมการณ์ผสาน ซึ่งอยู่เหนืออุดมการณ์อื่น ๆ ซูการ์โน ยังแสดงตนว่าเป็นกระบอกเสียงของประชาชน ซึ่งมีความหมายว่า เขาคิดฝันเอาว่า จิตสำนึกโดยส่วนตัวของเขา ผูกพันอยู่กับส่วนรวมและตัวเขาคือกลไกหลักที่สำคัญในการทำหน้าที่เป็นตัวแทนของส่วนรวม การหยิบยกเจตนารมณ์สมัยปี ค.ศ.1945 ขึ้นมาอ้างได้อย่างมีพรสวรรค์ของซูการ์โน มีมาพร้อมกับการต่อต้าน ภาวะเงินเฟ้อ และเรื่องร้าย ๆ ที่แก้ไม่ตก ดังนั้น เมื่อมองย้อนกลับไป แม้ชาวชวาซึ่งปกติแล้วมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ก็ยังรู้สึกว่า มีความขาดตกบกพร่องในทางปฏิบัติอยู่

ความตึงเครียดในสังคม นำไปสู่การก่อรัฐประหารและการรัฐประหารซ้อนในค.ศ.1965 กฎหมายปฏิรูปที่ดินฉบับปีค.ศ.1959 ไม่เคยนำมาใช้ปฏิบัติ เป็นเหตุให้บรรดาเจ้าหน้าที่พรรคคอมมิวนิสต์ ยุยงให้เข้ายึดเอาโดยพลการ การกระทำเช่นนี้เป็นการยั่วยุให้เกิดการต้านทานอย่างทรงพลังจากพวกมุสลิม แน่นอนว่า พรรคคอมมิวนิสต์ภายหลังการจัดระบบใหม่ของไอดิต ยังคงเป็นสื่อสำหรับการแสดงออกในความเป็น*อาบานกาน*[*] ซึ่งเห็นว่าความเข้มแข็งในด้านจำนวน เป็นหลักสำคัญในการต่อต้านอิสลาม ในชนบท ซูฮาร์โต้กระชับอำนาจการควบคุมได้มั่นคงขึ้น โดยการวางอุบายให้ ซูการ์โน มอบอำนาจให้แก่เขาที่จะสถาปนาความเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นมาใหม่ในวันที่ 11 มีนาคม ค.ศ.1966 ทั้งนี้โดยผ่านจดหมายที่เป็นที่รู้จักกันด้วยชื่อย่อ ว่า “ซูเปอร์ซีมาร์” หากซูการ์โนเป็นผู้มุ่งหมายที่จะข้ามเรื่องอุดมการณ์ไปโดยใช้วิธีสังเคราะห์ความคิดต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ซูฮาร์โต้จะออกไปอีกแบบหนึ่งคือ เขาวางเป้าหมายที่จะกำจัดอุดมการณ์ออกไปจากการเมืองเสียให้หมด และหาก “ภาวะที่น่าตื่นเต้นเร้าใจเหมือนการละคร” จะทำให้ราชสำนักแบบที่ได้รับวัฒนธรรมจากอินเดียกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่ แต่ “ระเบียบใหม่” ของเขาสามารถแสดงการปรากฏตัวของภาวะหมู่บ้านให้เห็นได้เช่นกัน ซูฮาร์โต้เป็นผู้ที่ยึดมั่นต่อศาสนามุสลิม ทว่าตามถ้อยคำสำนวนแนวชวานิยมนั้น เรียกว่าเป็นแบบ “บิดาอุปถัมภ์” นอกจากนี้แล้วที่ปรึกษารุ่นแรก ๆ ของเขาหลายคน ก็เคยเข้าร่วมในลัทธิบูชาภูติผีผู้พิทักษ์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีชื่อเสียงโด่งดัง นิกายนี้เน้นการจาริกแสวงบุญไปยังจุดพลังที่เดียง และซรานดิล ซึ่งทั้งสองแห่งเชื่อมโยงอยู่กับซีมาร์ ซึ่งมีฐานะที่เป็นผู้ปกป้องคุ้มครอง หรือเป็น*ดานหยาง* ของชวา และเป็นหนทางเพื่อ

---

[*] ชาวชวาที่แสดงความเป็นชาวชวาเหนือสิ่งอื่นใดและเป็นมุสลิมแต่เพียงในนาม.

ไปสู่อำนาจ ความคิดความเชื่อตามหลักวัฒนธรรมแนวชวานิยมนี้ กลับมีสภาวะตรงกันข้ามจากที่ควรจะเป็นเพราะการปกป้องวัฒนธรรมของพวกเขากลับทำให้ชวานิยมกลายเป็นเรื่องที่คลุมเครือไป กล่าวคือ มิได้แสดงออกได้อย่างชัดแจ้งเท่ากับแนวทางการสังเคราะห์หลากหลายความเชื่อเข้าด้วยกันตามแบบอย่างของอินเดีย หรือเท่ากับศาสนาที่มีมาแต่ดั้งเดิมทั้งหลาย และสถานภาพอย่างเป็นทางการของความเชื่อในเรื่องที่เกี่ยวกับพลังเร้นลับก็ยังไม่แน่นอน

ดังจะเห็นว่า ความคิดความเชื่อทางด้านจิตวิญญาณ ที่เป็นพื้นฐานให้แก่รัฐบาลทั้งในชุดที่มีซูการ์โนและที่มีซูฮาร์โต้เป็นผู้นำ ต่างได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากลัทธิชวานิยม และภายในแนวทางชวานิยมนี้ มีสำนึกและการใช้เหตุผลตามแบบอิสลามอยู่ โดยใช้องค์รวมของศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ ที่สังเคราะห์เข้าด้วยกันเป็นตัววางกรอบ มีการเน้นอย่างตั้งใจที่ “หลักการครอบครัว” เป็นแบบฉบับในการจัดระเบียบเพื่อการร่วมมือกัน หลักการนี้ใช้เป็นหลักเหตุผลให้แก่การเมืองของรัฐซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่การพยายามสร้างความพอใจให้แก่ทุกฝ่าย ปรัชญาดังกล่าว ได้รับการประกาศออกมาอย่างชัดแจ้งใน “เทวันโทโร” หรือปรัชญาการศึกษาแนวชาตินิยม ในทศวรรษ 1920 และยังคงมีผลทางปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน ขบวนการทามาน ซิสวา ของ “เทวันโทโร” เมื่อสมัยก่อนสงคราม ให้แรงกระตุ้นแก่ระบบการศึกษาของชาติ ทว่าในปัจจุบัน มีความสำคัญมากยิ่งกว่าสมัยนั้นมาก เพราะมีความเกี่ยวพันไปถึงปรัชญาทางการเมืองของชาติ ขบวนการดังกล่าว เน้นองค์รวมของอัตลักษณ์ร่วมกันในแบบบรรษัทที่มาจากหน่วยสังคมฝ่ายต่าง ๆ และการเมืองแบบการมีสมานฉันท์ร่วมกัน ถูกนำมาโยงเข้ากับการยึดมั่นในภารกิจ ที่จะต้องพัฒนาบุคคลทั้งหมดของตัวบุคคลนั้น ให้เกิดความสมดุล ด้วยการใช้ทั้งความคิด ความรู้สึกและเจตนารมณ์ โดยผ่านความรับรู้ในผัสสะทุกอย่าง ปรัชญา “ทามาน ซิสวา” ถูกนำไปเชื่อมโยงเข้ากับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพลังเร้นลับ ตามวิธีการของสุริโยมาตาราม ผู้มีพลังเร้นลับที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดคนหนึ่งของยอกยาการ์ตา ในสมัยก่อนสงคราม แนวทางนี้ยังสอดคล้องไปกับคำสอนของสมาคมเทวฌาน* (Theosophical Society) และคำสอนของมาเรีย มอนเตสซอรี[21]

ปรัชญานี้มาบรรจบเข้ากับสิ่งที่ต่อมา ได้กลายเป็นปรัชญาที่ทรงอิทธิพลของชาติ ในรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 ในรูปหลักปัญจศีล (หลักการห้าประการที่เป็นพื้นฐานของปรัชญาของรัฐดังที่ ซูการ์โนได้ประกาศให้เป็นที่รับรู้) ปรัชญานี้ยังมีอยู่ในประชาธิปไตยนำวิถี ในตอนปลายทศวรรษ 1950 และที่มีความสำคัญไม่น้อย คือยังปรากฏอยู่ในองค์กรพรรคโกลคาร์ ซึ่งมีซูฮาร์โต้เป็นผู้นำ ระเบียบใหม่ของทศวรรษ 1980 กำหนดให้เน้นเป็นพิเศษที่หลักปัญจศีลซึ่งก็มีการย้ำอย่างตรงจุดถึงปรัชญาดังกล่าว ในค.ศ.1981 ซูฮาร์โต้ผสมผสานการวิพากษ์ตัวเขาเองเข้ากับการวิจารณ์หลักการ

---

* เทวฌาน (Theosophy) หมายถึงการเข้าถึงความรู้ (การรู้แจ้ง) ได้ด้วยการติดต่อกับพระเจ้า/เทพ โดยตรงโดยผ่านการทำฌาณสมาธิ

[21] D. Reeve, ***Golkar of Indonesia,*** Singapore, 1985, 355-6.

ปัญจศีล และในค.ศ.1983 เอ็มพีอาร์ (รัฐสภา) ประกาศแยกศาสนาและการเมืองออกจากกันอย่างเป็นทางการ พร้อมกันนั้น ก็บ่อนทำลายพรรคอิสลามทั้งหลายอยู่ในที ด้วยการออกกฎหมายกำหนดให้องค์กรทางการเมืองทุกองค์กร รับหลักการปัญจศีลเป็นหลักพื้นฐานของตน กฎหมายนี้ ถูกขยายไปบังคับองค์กรทางสังคมทุกองค์กรด้วย พร้อมกับนำไปโยงกับหลักเหตุผลอย่างจงใจอยู่เรื่อยมาว่าประชาธิปไตย จะต้องได้รับการปรับแต่งให้เข้ากับ "จิตวิญญาณของอินโดนีเซีย" แม้ว่าสภาวการณ์แวดล้อมในการเลือกตั้งในทศวรรษ 1970 จะไม่อำนวย แต่พรรคอิสลามทั้งหลายก็ได้คะแนนเสียงมาประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ ทำให้อิสลามเป็นพลังฝ่ายค้านที่ชัดแจ้งที่สุดของระเบียบใหม่ อย่างไรก็ดี การประเมินอิสลามในการเมือง อินโดนีเซียในระยะเมื่อไม่นานมานี้ชี้ว่า มุสลิมกลายเป็นเสียงส่วนใหญ่ข้างมากในด้านจำนวน แต่ด้าน "ความคิดจัดว่าเป็นชนกลุ่มน้อย" และชี้ว่า ศาสนาอิสลามนี้ เป็นประหนึ่ง "บุคคลภายนอก"[22]

ระเบียบของรัฐกับศาสนาที่เป็นสถาบัน

การเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบรรดารัฐที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นใหม่ เป็นเหตุให้รัฐควบคุมสถาบันทางศาสนาในแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางมากยิ่งขึ้น อำนาจรัฐเช่นเดียวกับที่ใช้สะกัดกั้นการลักลอบค้าของเถื่อนหรือการเก็บภาษี ถูกนำมาใช้ในการวางระเบียบการปกครองที่ลดหลั่นไปตามลำดับภายในวงการศาสนา ซึ่งปรากฏชัดมากขึ้นเรื่อย ๆ ในระดับชาติ แนวโน้มนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการจัดระเบียบชีวิตของสังคมกันใหม่ ซึ่งดำเนินการกันอยู่ทั่วไป นอกจากนี้ ยังเนื่องมาจากความสนใจเป็นพิเศษ ในอันที่จะกะเกณฑ์สถาบันทางศาสนา มาใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ทางด้านการเมือง วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกัน แนวโน้มนี้ยังถูกมาโยงเข้ากับทัศนะซึ่งรัฐบาลของประเทศทั้งหลายเหล่านี้ ต่างมีอยู่ร่วมกัน -- แม้ในกรณีที่รัฐบาลแสดงออกอย่างเด่นชัดว่ามิได้ใช้ศาสนาเป็นหลักในการบริหาร นั่นคือทัศนะที่ว่า ขอบเขตของอำนาจหน้าที่ในการปกครองของรัฐ ครอบคลุมไปถึงสวัสดิภาพทางจิตวิญญาณของประชากรของตนด้วย ปรัชญาทางการเมืองแนวประเพณีนิยมที่ปรับปรุงขึ้นใหม่มากมาย ต่างมีเป้าประสงค์ในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนารวมอยู่ด้วย ดังนั้น โดยปกติแล้ว รัฐที่ก่อตั้งขึ้นในช่วงหลังสงคราม ล้วนรับรองการให้รัฐบาลเข้าแทรกแซงในวงการศาสนาได้ทั้งสิ้น

---

[22] W.F. Wertheim, "Moslems in Indonesia: Majority with a Minority Mentality," Townsville: James Cook University, Southeast Asian Studies Committee, 1980, and R. McVey, "Faith as the Outsider: Islam in Indonesian Politics," in J. Piscatori, ed., ***Islam in the Political Process,*** Cambridge, UK, 1983.

ภายในประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท การแพร่กระจายการศึกษาแบบสมัยใหม่ ไม่ว่าเพื่อจัดระเบียบการศึกษาที่อาศัยพระสงฆ์เป็นหลัก หรือเพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างค่านิยมในชาติ ล้วนสร้างคุณูปการให้แก่การปรับเปลี่ยน ซึ่งรวมแม้กระทั่งการปรับเปลี่ยนความเข้าใจของประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับพุทธศาสนา ในบริเวณที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทนี้ มีความก้าวหน้าอย่างเป็นที่น่าสังเกต ในทศวรรษ 1950 ระดับความรู้หนังสือในหมู่ผู้ใหญ่เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล แม้จะมีความจริงในข้อที่ว่า รัฐบาลทั้งหลายต่างเน้นการศึกษาในแบบที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลัก แต่การเรียนการสอนศาสนาในโรงเรียน ยังคงเข้มแข็งอยู่ต่อไป ในขณะเดียวกัน เส้นแบ่งระหว่างการศึกษาทางธรรมเช่นที่มีมาตามจารีตประเพณี กับการศึกษาทางโลกย์ในแบบสมัยใหม่ ในช่วงหลังสงคราม ก็เลือนลางลงไปเช่นเดียวกัน โรงเรียนศาสนาต่างให้ความเอาใจใส่มากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ กับวิชาที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ในขณะที่การสนับสนุนการศึกษาของรัฐบาล ก็ขยายไปถึงการศึกษาด้านศาสนาด้วย ด้วยเหตุนี้ การศึกษาศาสนาจึงขยายกว้างขวางออกไป แม้กระทั่งภายในระบบการศึกษาภาคปกติ

รัฐธรรมนูญฉบับแรกของพม่า ฉบับปีค.ศ.1947 รับรองพุทธศาสนา เพียงแค่ให้อยู่ใน “ฐานะพิเศษ” เท่านั้น ที่เป็นเช่นนี้ก็ด้วยความเกรงใจชนกลุ่มน้อยชาวกะเหรี่ยง คะฉิ่นและฉิ่น และด้วยเจตนาที่จะชักจูงพวกเขาเหล่านี้ให้เข้ามาร่วมอยู่ในสหภาพ เป็นธรรมดาอยู่เองที่ทั้งชาวกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์และนับถือภูติผีในที่อื่น ๆ ย่อมไม่ประทับใจ กับหนทางที่พุทธศาสนา จะกลายมาเป็นศาสนาประจำรัฐ เมื่อ อู นุ ขึ้นมาดำรงตำแหน่งในค.ศ.1948 เขามุ่งมั่นกับการส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูพุทธศาสนา โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของวิสัยทัศน์เพื่อการปฏิวัติแห่งชาติในสายตาของเขา แต่ก็มิได้ถึงขั้นประกาศให้พม่าเป็นรัฐแห่งพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น กฎหมายวินิชายา-หถานา ซึ่งออกมาในปีค.ศ.1949 กฎหมายนี้มุ่งหมายที่จะแยกข้อพิพาทเกี่ยวกับศาสนาออกจากการวินิจฉัยของศาลพลเรือน โดยการตั้งศาลศาสนาในระดับเมืองขึ้นมาทั่วประเทศ ศาลดังกล่าว มีขึ้นในค.ศ.1954 เพื่อให้ครอบคลุมนิกายต่าง ๆ ภายในพุทธศาสนาของพม่า ที่เบี่ยงเบนออกไปและทวีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น กฎหมายนี้ยังเพื่อรับมือกับความแตกแยกในเรื่องนิกายซึ่งเป็นเรื่องที่โดดเด่น และบรรดาเจ้าอาวาส ต่างก็มีอำนาจอยู่ในวัด (*กยอง*) ของตน มากยิ่งกว่าเจ้าอาวาสในประเทศอื่น ๆ

กระทรวงกิจการศาสนา ได้รับการสถาปนาขึ้นในค.ศ.1950 ในส่วนหนึ่ง เพื่อฟื้นฟูสภาวะโครงสร้างของศาสนา ซึ่งแตกแยกเป็นฝักฝ่ายต่าง ๆ ให้คืนสู่ความเป็นปึกแผ่นและกลมเกลียวกัน ในระหว่างนั้น กระทรวงศึกษาธิการก็เข้าดำเนินการอย่างแข็งขัน ในเรื่องการจัดวางระเบียบ และส่งเสริมการสอบไล่ของสงฆ์และการตรวจสอบมาตรฐานต่าง ๆ ภายในมหาวิทยาลัยสงฆ์ซึ่งมีขนาดใหญ่ยิ่งกว่าวัด นับตั้งแต่ปีค.ศ.1947 เป็นต้นมา มีการอภิปรายที่จะให้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยบาลีขึ้น การเคลื่อนไหวเหล่านี้ ในทางหนึ่ง มุ่งหมายที่จะสร้างดุลให้แก่การที่ศาสนาขาดการสนับสนุนจากกษัตริย์มาเป็น

เวลานาน ในอีกทางหนึ่ง การเคลื่อนไหวนี้ช่วยให้รัฐบาลเข้าแทรกแซงกิจการของคณะสงฆ์ได้อย่างหนักแน่นและจริงจังยิ่งขึ้น การแทรกแซงนี้ ดำเนินควบคู่ไปกับการโต้เถียงเป็นระยะ ๆ จนตลอดทศวรรษ 1950 เกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนพระภิกษุสงฆ์และการจัดประชุมรัฐสภาสงฆ์ การแทรกแซงของรัฐบาลมีผลในเชิงกระตุ้นให้พุทธศาสนิกชนบางกลุ่ม เป็นต้นว่า สมาคมต่อต้านฮลัตดอว์ ตั้งข้อเรียกร้องให้ยุบกระทรวงกิจการศาสนาในค.ศ.1959 การขึ้นทะเบียนพระภิกษุสงฆ์เป็นปัญหาละเอียดอ่อนมาก ส่วนหนึ่ง เพราะมีหลายกรณี ที่นักปฏิวัติทั้งหลาย ดำเนินการผ่านทางคณะสงฆ์ ซึ่งหากว่าไม่อาศัยพระสงฆ์ นักปฏิวัติก็คงจะไม่มีความคล่องตัวในการปฏิบัติงานได้มากเท่านี้[23]

การเข้าแทรกแซงพัฒนาการของพุทธศาสนา ครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง คือการก่อตั้ง สถาบันเพื่อการศึกษาพุทธศาสนาขั้นสูง โดยผ่านการร่วมมือกับมูลนิธิฟอร์ดของอเมริกันในค.ศ.1954 เหตุการณ์นี้มีนัยหมายถึงการผสมผสานสิ่งที่เกี่ยวข้อง และไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาเข้าด้วยกัน แต่ก็เข้ากันได้ไม่ดีนักกับขนบประเพณีของพม่า พม่าแต่ดั้งเดิมก็มิได้เห็นสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่แยกออกจากกัน การเน้นที่การเรียนภาษาอังกฤษ และการเผยแพร่พุทธศาสนา ทั้งภายในประเทศและในนานาประเทศ ดำเนินควบคู่ไปกับสิ่งที่ได้กลายเป็นการปรับหลักสูตรเป็นไปตามแบบฉบับของพม่าและการเปลี่ยนไปใช้บุคลากรพม่า[24] การฝึกอบรมแบบใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลและจากต่างชาติ ถูกนำมาโยงเข้ากับบริการทางด้านสังคม การส่งเสริมพุทธศาสนา ถูกนำมาเกี่ยวพันโดยตรงในทันที กับการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในของรัฐ และแก่การสร้างภาพลักษณ์ของรัฐในนานาประเทศ เมื่อถึงค.ศ.1962 พม่ามีโรงเรียนวัดที่มีพระภิกษุที่ได้รับการฝึกอบรมในระดับสูงจำนวนมากพอที่จะขึ้นทะเบียนให้อยู่ในฐานะวิทยาลัยได้มีอยู่ถึงแปดสิบสี่แห่ง รัฐบาลของนายพลเน วินมิได้ให้การส่งเสริมโรงเรียน*กยอง* (วัด) ถึงกระนั้น โรงเรียนเหล่านี้ ก็ยังคงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของระบบการศึกษาของพม่า แม้เมื่อจำนวนผู้ที่เข้าเรียนในโรงเรียนวัด ซึ่งเคยมีอยู่ถึง 70 เปอร์เซ็นต์ในค.ศ.1952 นั้น จากนั้นมามีจำนวนลดลงไปเป็นอันมากแล้ว[25]

ในประเทศไทยในค.ศ.1967 ครึ่งหนึ่งของโรงเรียนประถมศึกษาทั้งหมด ยังคงเป็นโรงเรียนวัดโดยมีพระภิกษุสงฆ์ เป็นครูผู้สอน ระเบียบการสอบของพระสงฆ์ ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อปีค.ศ.1910 ยังคงมีผลบังคับอยู่ในปัจจุบัน ในปัจจุบันไทยมีโรงเรียนนักธรรมอยู่ 6634 แห่งและโรงเรียนบาลี 615 แห่ง สถาบันวัดสองแห่งในกรุงเทพ คือมหามกุฎราชวิทยาลัยและ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ได้กลายเป็นหลักพื้นฐานให้แก่มหาวิทยาลัยแบบสมัยใหม่ ในค.ศ.1945 และ 1947 ซึ่งนับตั้งแต่จุดนั้นมา

---

[23] Mendelson, 240-62, 341-5.

[24] Ibid., 299-306.

[25] F. von der Mehden, ***Religion and Modernization in Southeast Asia,*** Syracuse, 1986, 136.

ก็ให้การศึกษาที่ทันสมัยสาขาต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ควบคู่ไปกับการศึกษาพุทธศาสนาในภาษาบาลี[26] สถาบันการศึกษาทั้งหมดนี้ ทำหน้าที่มิใช่เพียงเชื่อมโยงรัฐสมัยใหม่ เข้ากับสถาบันทางศาสนาเท่านั้น หากยังรวมถึงการแนะนำให้ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา ได้รู้จักกับแบบอย่างการเรียนอย่างฆราวาสหรือการเรียนที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลักด้วย ตามตัวเลขสถิติระบุว่า นับจากปีค.ศ.1968 ซึ่งขณะนั้นประชากรไทยทั้งหมดมีจำนวนในราว 34 ล้านคนนั้น มีวัดอยู่ประมาณ 25,000 แห่ง และพระภิกษุสงฆ์ 185,000 รูป หนึ่งในสามของจำนวนพระภิกษุทั้งหมดนี้ อาจเป็นได้ว่า บวชเป็นพระเพียง "ชั่วคราว" สถาบันต่าง ๆ ในพุทธศาสนา ซึ่งมีระดับชั้นลดหลั่นกันไปจนถึง "วัดมหาวิทยาลัย" ชั้นสูงในเมืองหลวง สอดคล้องกับการมีระดับชั้นทางด้านสังคม-การเมืองอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ ในสภาวะแวดล้อมเช่นนี้ เช่นเดียวกับในยุคก่อน ๆ คือ การเป็นพระสงฆ์ เป็นช่องทางที่ดี แก่การเลื่อนฐานะ และการไต่ขึ้นสู่สถานภาพที่สูงส่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งค่อนข้างยากจนกว่าที่อื่น ๆ[27]

รัฐบาลไทยวางท่าทีหนักแน่นที่สุดเสมอมา ในเรื่องการอุปถัมภ์พุทธศาสนา และรัฐบาลก็ไม่เคยรั้งรอที่จะสนับสนุน และพยายามหาทางใช้พระสงฆ์ที่มีอิทธิพลในท้องถิ่นเป็นเครื่องมือ ทัศนะของรัฐบาล สะท้อนให้เห็นในจุลสารฉบับหนึ่งที่ออกมาในค.ศ.1963 ซึ่งระบุว่า "ความสลับซับซ้อนของการดำรงชีวิตอยู่ในโลกสมัยใหม่…ก่อให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดและมีความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างรัฐและพระสงฆ์ รัฐและพระสงฆ์ต้องร่วมกันดำเนินงานอย่างประสานกลมกลืนกัน เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีทางเศรษฐกิจและทางจิตใจของประชาชน"[28] พระราชบัญญัติสงฆ์ฉบับปีค.ศ.1963 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ร่างขึ้นในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ทำให้มีการแทรกแซงอย่างทรงพลังเข้าไปในชีวิตของหมู่สงฆ์ สิ่งที่ดูผิดจากที่ควรจะเป็นน่าจะได้แก่พระราชบัญญัติฉบับก่อน ๆ คือฉบับปีค.ศ.1902 และค.ศ.1941 นั้น มีลักษณะสำคัญ ๆ ที่มีความเป็นประชาธิปไตยอย่างมาก แต่พระราชบัญญัติฉบับปีค.ศ.1963 กลับรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางเพื่อกำจัดความยุ่งยากภายในหมู่สงฆ์อันอาจเกิดจากการแข่งขันกันระหว่างนิกายธรรมยุติกับมหานิกาย ธรรมยุติที่ปรับปรุงให้เป็นสมัยใหม่นั้น มีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น และดังนั้น จึงแสดงลักษณะเฉพาะของกลุ่มได้ค่อนข้างชัดเจนกว่า ในขณะที่มหานิกายภายในคณะสงฆ์ มีลักษณะค่อนไปทางกระจายกันออกไป การปรับโครงสร้างใหม่นี้ สะท้อนความคิดของจอมพลสฤษดิ์ที่ยอมรับว่า พุทธศาสนาและสถาบันกษัตริย์ ยังคงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด ต่อการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายของการสร้างความทันสมัย การปรับนโยบายของรัฐแต่ละครั้ง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ มีขึ้นเพื่อให้รับกับการปฏิรูปเพื่อ

---

[26] R. Lester, ***Theravada Buddhism in Southeast Asia,*** Ann Arbor, 1973, 97.

[27] S.J. Tambiah, "Sangha and Polity in Modern Thailand," in Bardwell Smith, ed., ***Religion and the Legitimation of Power in Thailand, Laos, and Burma,*** Chambersburg, 1978, 123-4.

[28] อ้างใน Lester, 104.